

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

वागीशाद्या सुमनस सर्वार्थानामुपक्रमे । येनत्वाकृतकृत्या स्युस्तनमामिगजाननम् ॥ १ ॥

यस्यनि श्रसितेवेदायोवेदेभ्योऽखिलजगत् । निर्मेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेस्वरम् ॥ २ ॥

सोमस्येत्यनुवाकेद्वादशसूक्तानि तत्रप्रयआहरितिएकादशर्चसप्तमसूक्तम् मण्डलद्रष्टावि-
श्वामित्रऋषि अनुक्तत्वात् त्रिष्टुप्छन्दः मण्डलादिपरिभाषयाग्निर्देवता प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्र-
योःसूक्तत्रयस्य प्रत्याग्निरुपसखीणीतिविनियोगउक्त. तत्रेदंतृतीयंसूक्तम् ।

तस्मिन्नियमृक्प्रथमा-

ॐ प्रयआरुःशितिपृष्ठस्यधासेरामातराविविशुःसप्तवार्णीः ।
परिक्षितापितरासंचरेतेप्रसस्तस्मतिदीर्घमायुःप्रयक्षे ॥ १ ॥

प्र । ये । आरुः । शितिपृष्ठस्य । धासेः । आ । मातरा ।

विविशुः । सप्त । वार्णीः । परिक्षिता । पितरा । सम् । चरेते इति ।

प्र । सस्तस्मति इति । दीर्घम् । आयुः । प्रयक्षे ॥ १ ॥

शितिपृष्ठस्यनीलपृष्ठस्यधासेः सर्पस्यधारयितुरग्नेर्येऽश्मय आरु प्रकर्षेणोद्वृच्छन्ति ते

रश्मयः मातरा मातरौ धावाशुधियौआविविशुः सर्वत प्रविष्टाः सप्तसर्पणस्वभावाः वाणीः

चननीया नदीश्चाविविशुः । परिक्षितापरितोवर्तमाने पितरापितरौ धावाशुधियौतेनाग्निनासञ्च-

रेते सम्पकृत्यबहरतः तथाप्रयक्षे प्रकर्षेणयष्टु दीर्घमायुरग्नेश्चिरंजीवनं प्रमृतमर्त्तवा प्रसस्तस्मतिप्र-

सारयतः संपादयतइत्यर्थ. यद्वा धावाशुधियौ प्रयक्षे प्रकर्षेणसप्ततयष्टुयनमानस्यदीर्घमायुः

संपादयत. ॥ प्र निपातत्वेनआद्युदात्त. तस्यछन्दसिष्यवाहिताश्चेतिप्राक्प्रयोग आरु.इत्यनेनसम्बधः ।

आरु. ऋगतौ लिट्त्रुसिस्त्वम् यद्वृत्तयोगादनिघात प्रत्ययस्वरः । शितिपृष्ठस्य पृष्ठशब्दस्थ-

क्प्रत्ययान्तोन्तोदात्त. शितेर्नित्याब्रह्मन्बहुव्रीहावमसदितिउत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । धासे डधा-

वृभारणपोषणयोः घेऽपानेवा तस्मात्कर्तारिऔणादिक.सिः प्रत्ययस्वरः मातरा नप्तृनेष्टृत्वदृष्ट-

तूहेतृपोतृमातृपितृजामातृदाहितृहातेतृगन्तत्वेननिपातभादन्तोदात्तः . ऋतोऽधीतिगुणः सुपांसुख-
गितिसुपोडादेशः । विविशुः विशप्रवेशने लिटि असंयोगाल्लिट्किदितिकिद्वावाट्टुणाभावः नि-
घातः । सप्त सृष्टृगतौ . सप्यश्रुभ्यां तुट्चेतिसपेर्विधीयमान कनिन्तुडागमश्च बाहुलकादेतस्यापि
भवति ऋकारस्याकारश्च नित्त्वेपि व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वम् . । पारिक्षिता क्षिनिवासगत्यो. क्तिप्चेति
किप् पित्वात्तुगागमः प्रादिसमासः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् सुपांसुखगितिसुपोडादेशः । च-
रेते चरगतिभक्षणयोः संपूर्वाचरतेः समस्तृतीयायुक्तादित्यात्मनेपद निघातः । सर्वाते संगतौ अ-
यमन्तर्भावितप्रत्ययः रेफश्चान्दसः ईदृदेदितिप्रगृह्यसंज्ञा निघातः । आयुः इण्गतौ असिन्नित्य-
नुवृत्तौ एतेर्णिचेत्युसिन् णित्वाद्वाद्धिः नित्वादाद्युदात्तः । प्रयक्षे यनदेवपूजासङ्गति करणदानेषु
इत्यस्मात्तुमर्थेऽन्त्ययः प्रादिसमासः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् कृमेजन्तइत्यव्ययसंज्ञाया-
मन्ययादाप्सुपइतिसुपोलुक् ॥ १ ॥

अथाद्वितीया-

दिवक्षंसोघेनवोवृष्णोअश्वादेवीरातस्थौमधुमवहन्तीः ।

ऋतस्यंत्वासदंसिक्षेमयन्तंपर्येकांचरतिवर्तनिंगौः ॥ २ ॥

दिवक्षंसः । धेनवः । वृष्णः । अश्वाः । देवीः । आ । तस्थौ ।

मधुमत् । वहन्तीः । ऋतस्यं । त्वा । सदंसि । क्षेमयन्तम् ।

परि । एका । चरति । वर्तनिम् । गौः ॥ २ ॥

वृष्णः कामानां वपितुरग्नेः अश्वावाहनरूपारोहिताः दिवक्षसः दिव्यव्याप्यवर्तमानाधे-
नवः अग्नेः प्रीणापिन्धोभवन्ति सोयमाग्निः मधुमत् माधुर्येपितमुदकंवहन्तीः देवीः द्यौतनशी-
लानदीः आतस्थौ आतिष्ठति प्राप्नोतीत्यर्थः गोशब्दो माध्यमिकवाग्वाची माध्यमिकां वाच-
मिति नैरुक्ता इत्यभिधानात् । एकागौः काचिदुक्तविधावाक् ऋतस्योदकस्य सदसि स्थाने तारिक्षे
क्षेमयन्तं क्षेममावासमिच्छन्तवर्तनिं ज्वालाः प्रवर्तयन्तत्वा हे अग्ने त्वां परिचरति सेवते ॥ दिवक्षसः
वक्षस्यासौ दिव्यव्याप्यवन्तीति दिवक्षसः वक्षरोपे रोषायोऽप्ययथातुः अत्र व्यासौ वर्तते दिवक्षन्ति व्याप्नु-
वन्ति सर्वधा तुभ्य असुन्नित्यनुप्रत्ययः लोपोऽन्योर्वलीति वलोपः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । धेनवः नु-

रित्यनुवृत्तौ घेट्चेतिनुप्रत्ययः इकारस्यगुणः प्रत्ययस्वरः । वृष्णः वृषक्षेत्रे कनिन्युवृषित-
क्षिराभीत्यादिनाकनिन् कित्वाद्गुणामावः नित्वादाद्युदात्तः । अश्वः अश्व्यासौ अश्वप्रुषिलेटि-
कणीत्यादिनाकन् नित्वादाद्युदात्तः । तस्यौ घागतिनिवृत्तौ छन्दसिलुङ्लङ्लिट्इतिवर्तमाने लिट्
आतऔणलइत्यौकारः निघातः । मधुमत् निदित्यनुवृत्तौ फलिपाटिनमिमनिमनामित्यादिनामनेरुप्र-
त्ययः तत्संनियोगेनकारस्यकारः नित्वादाद्युदात्तः । त्या युष्मच्छब्दस्यद्वितीयैकवचनान्तस्य त्वा-
भावितित्वादेशः अनुदात्तश्च । क्षेमयन्तम् क्षिनिवासगत्योः अर्तिस्तुमुहुसधृक्षीत्यादिनामन् क्षेम-
मावासमात्मनइच्छन्तं सुपआत्मनःक्यनितिक्यच् क्यचिचेतौत्वम् अकृत्सार्वधातुकयोर्दोषत्वञ्च नच्छ-
न्दस्यपुत्रस्येतिप्रतिषिध्यते क्यचश्चित्वादन्तोदात्तः तदन्ताच्छतृप्रत्ययः शप् शपःपित्वादनुदात्तत्वम्
शतुश्चसार्वधातुकस्वरेणतयोःक्यचासहैकादेशोक्ते एकादेशउदात्तेनोदात्तइत्येकादेशउदात्तः अम् सु-
स्वादनुदात्तः उदात्तादनुदात्तस्येत्यमःस्वरितत्वम् । एका इण्गतौ इण्भीकापेत्यादिनाकन् तदन्ताद्वाप्
नित्स्वरः । वर्तनिम् वृत्तुवर्तने अन्तर्भावितण्यर्थः वृत्तेश्चेत्यनिः गुणः व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वम् । गौः
गम्लगतौ गमेर्दोषादितिडोप्रत्ययः डित्वाडिलोपः गोतोणिदिति सुपोणित्वाद्द्विः प्रत्ययस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आसीमरोहत्सुयमाभवंन्तीःपतिंश्चिकित्वान्रयिविद्रंयीणाम् ।
प्रनीलंपृष्ठोअतसस्यधासेस्ताअवासयत्पुरुधप्रतीकः ॥ ३ ॥

आ । सीम् । अरोहत् । सुश्र्यर्माः । भवंन्तीः । पतिः । चिकित्वान् ।
रयिविद्रं । रयीणाम् । प्र । नीलंपृष्ठः । अतसस्य । धासेः ।
ताः । अवासयत् । पुरुधप्रतीकः ॥ ३ ॥

रयीणां रयिवित् धनानांमध्येविशिष्टधनस्यलभ्यता चिकित्वान् ज्ञानवान्पतिः अश्व-
नांपतिरग्निः सीं सर्वतः सुयमाः सुखेननियन्तुंशक्यामवन्तीः यावदवाः आरोहत् आरोहयति स्म
नीलंपृष्ठः पुरुधप्रतीकः बहुधाविक्षिप्ताङ्गः सोश्रिरेवअतसस्यसततगमनस्यधासेः पोषणार्थं ताअश्वः
आवासयत् प्रकपेणवासयतिस्म निवासेनश्रेयपनीतेसततगमनपोषयितुंशक्यमित्यर्थः ॥ सीं चादयो-
नुदात्ताइत्यनुदात्तः । अरोहत् रहप्रादुर्भावे लङ्ङि रूपं निघातः । सुयमाः यमउपरमे

अस्माच्छ्रुत्वांर्धेर्षदुःसुपइतिखल् कुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । पतिः पारङ्गणे पातेर्डतिरि-
 तिडित्त्वाटिलोपः प्रत्ययस्वरः । चिकित्वात् कितज्ञाने क्सीरूपम् । रायिविद् विद्वल्लभे
 क्तिप् । रयीणाम् नामन्यतरस्यामिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । नीलशब्दोऽवृषादित्वादा-
 युदात्तः बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अतसस्य अतसात्तत्प्रागमने इत्यस्मादत्यविचमितामि-
 निरमिलभितपिपतिपनिपाणिमहिभ्यइत्यसञ्चित्स्वरः । अवासयत् वसनिवासे हेतुमतीति
 णिच् लुङ्लङ्लङ्क्षित्यङागमः तिङ्ङित्तिङ्ङितिनिघातः । पुरुषप्रतीकः पुरुशब्दइहसंख्यावाची
 संख्यायाविवाधेयविधाप्रत्ययः बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् न्हस्वच्छान्दसः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

महिंत्वाष्ट्रमूर्जयन्तीरजुर्यस्तंभूयमानंवहतोवहन्ति ।

व्यङ्गेभिर्द्विद्युतानःसधस्थएकांमिवरोदसीआविवेश ॥ ४ ॥

महिं । त्वाष्ट्रम् । ऊर्जयन्तीः । अजुर्यम् । स्तभूयमानम् । वहतः ।

वहन्ति । वि । अङ्गेभिः । द्विद्युतानः । सधस्थे । एकांमिव ।

रोदसी इति । आ । विवेश ॥ ४ ॥

ऊर्जयन्तीरखलंबलिर्नकुर्वन्त्यः वहतः वहनपरानयः महि महान्तं त्वाष्ट्रं त्वाष्ट्रः सुतमजुर्गं
 जरयितुमर्हं स्तभूयमानलोकानांस्तम्भनं धारणमिच्छन्तमग्निंवहन्ति धारयन्ति सधस्थे अ-
 पांसमीपेअङ्गेभिरवयवैः द्विद्युतानः दीप्यमानःसन्नाग्निः रोदसी द्यावापृथिव्यौ व्याविवेशविधि-
 र्घप्रविष्टवान् रोदस्योः प्रवेशनेदृष्टान्तः - एकामिव यथापुमानेकांक्षिर्यप्रविशतितद्वत् ॥ त्वाष्ट्रं
 त्वाष्ट्रपत्यमित्यर्थे तस्यापत्यमित्यण् प्रत्ययस्वरः । स्तभूयमानं स्तभुस्तम्भनं तदिच्छन्तंसुपआ-
 त्मनःक्यञ् अकृत्सर्वधातुकयोरितिदीर्घः तदन्ताभ्यत्ययेनशानञ् अकारान्तत्वादानेमुक् शान-
 षोलसार्वधातुकस्वरणानुदात्तत्वेकृतेत्यनन्ताद्भ्रातृस्वरःशिष्यते । अङ्गेभिः बहुलंछन्दसीतिभि-
 सपेसादेशाभावः बहुवचनेस्तत्पेदित्येत्यम् । द्विद्युतानः द्युतदीप्ती छन्दसिडिद् तस्यकाननादे-
 शः द्विवचनं हलादिशेषेकृते धुइत्येतस्याभ्यासस्यद्युतिस्वाप्योःसम्प्रसारणमिति सम्प्रसारणम्
 सम्प्रसारणाच्चेतिपूर्वरूपत्वं चित्त्वादन्तोदात्तत्वम् । एकामिव इवेनसमासोविभक्त्यलोपः पूर्वपदप्रकृ-
 तिस्वरत्वेतिवचनात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । विवेश विशाप्रवेशनेइत्यस्माद्धिटिलं निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

जानन्तिवृष्णो अरुपस्यशेवमुतब्रधस्यशासनेरणन्ति ।

दिवोरुचःसुरुचोरोचमानाइळायेपांगण्यामाहिनागीः ॥५॥१॥

जानन्ति । वृष्णः । अरुपस्य । शेवम् । उत । ब्रधस्य । शासने ।

रणन्ति । दिवःरुचः । सुरुचः । रोचमानाः । इळा । येषाम् ।

गण्या । माहिना । गीः ॥ ५ ॥ १ ॥

वृष्णः कामानावर्षितुः अरुपस्यरुपाहिंसकास्तद्रहितस्यशत्रुराहित्येनरोचमानस्येत्य-

र्थः तथाविधस्याग्नेः सम्बन्धिशेवमाश्रयविषयंसुखंजनानान्ति उतापिच जानन्तस्तेब्रधस्य

महतोग्नेःशासनेआज्ञायां सर्वेजनारणन्तिरमन्ते तथाचमन्त्रः-अस्यशासुरुभयासःसचन्तेह-

विष्मन्तउशिनोयेचमर्ताइति । अपिचयेपांमनुष्याणामभिषिपयामाहिनामहतीइळागीः स्तुति-

रूपावाक्गण्यागणनीयापूज्या तेदिवोरुचः ध्रुलोकस्यरोचकाः सुरुचः शोभनदीप्तयः रोच-

मानाः देदीप्यमानाभवन्ति ॥ जानन्ति ज्ञाअवबोधने त्रयादित्वात्तस्यज्ञाननेर्भेतिजादेशः प्र-

त्ययस्वरः । अरुपस्य रुपरिपहिंसर्थाः रोपन्तीतिरुपाहिंसकाः इगुपधेतिकः नसन्तिरुपाय-

स्यासावरुपः नन्मुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । शेवम् शीङ्स्वप्ने इण्शीङ्भ्यांवलितिवन् नि-

त्स्वरः । शासने शासुअनुशिष्टौ अस्माद्धवेर्युद् लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । रणन्ति

निघातः । दिवोरुचः रुचदीप्तौ अस्मात्किप् तत्पुरुषेकृतिचहुलमितिपष्ठयाअलुक् कृदुत्तरपदप्रकृ-

तिस्वरत्वम् । सुरुचः बहुव्रीहौनन्मुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । इळा ईडस्तुतौ ङस्वभ्र्छा-

न्दसः यथावाक्शब्दष्टावन्तस्तद्वत् पित्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः । गण्या गणसंख्याने स्वार्था-

ण्यन्तादचोयत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । माहिना महेरिणचेतीनण्णित्वादुपधावृद्धिः व्य-

स्ययेनाद्युदात्तः । गीः गृशब्दे अस्मात्किप् ऋतइद्धातोरितीत्वम् वैरुपधायादीर्घः प्रातिप-

दिकस्वरः ॥ १ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

उतोपितृभ्यांप्रविदानुघोषमहोमहद्भ्यामनयन्तगूपम् ।

उक्षाहयत्रपरिधानमक्तोरनुस्वंधार्मजरितुर्ववक्ष ॥ ६ ॥

उतो इति । पितृभ्याम् । प्रशविदा । अनु । घोषम् । महः ।

महतश्भ्याम् । अनयन्त । शूपम् । उक्षा । ह । यत्र । परि । धानम् ।

अक्तोः । अनु । स्वम् । धाम । जरितुः । ववक्ष ॥ ६ ॥

उतोअपिचमहोमहद्र्चांमहतोमहद्र्चांपितृभ्यां घावापृथिवीभ्यांप्रविदा प्रवेदनेनअनुवोषं
अनुवुध्यमाणं शूपमुखम् शूपशुनमितिसुखनामसुपाठात् तत्सुखेयगमानाअग्निमनयन्त अ-
ग्निप्रापितवन्तः सोमिः यत्रयजमानेषुउक्षावृष्ट्युत्पादनेनोदकस्य सेक्ता अक्तोः अक्तुशब्दोरा-
त्रिमाचष्टे शर्वरीअक्षुरितितन्नामसुपाठात् अज्यतोसिच्यतेनीहारेणनगदस्यामितिच्युत्पत्तेश्च
तत्पारात्रेः परिधानपरितोधारकं स्वमात्मीर्यधामतेजः जरितुः स्तोतुः स्तुतिश्रवणार्थम् अनु-
ववक्षह समीपेवहितखलु संनिहितं करोतीत्यर्थः ॥ उतो ओदितिप्रगृह्यसंज्ञा एवमादिवाद्-
न्तोदात्तः । घोषम् धुपिशब्दने अस्मात्कर्माणिषञ् लघूपधगुणः भ्रिस्वरः । महः अकारत-
कारयोर्लोपश्छान्दसः बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । अनयन्त णीञ्प्रापणे
इत्यस्यलङ्कारुपं निपातः । उक्षा उक्षसेचने ध्वजुक्षक्षित्यादिनाकनिप्रत्ययान्तत्वेनोक्षन्-
शब्दोनिपातितः व्यत्ययेनान्तोदात्तः । ह चादिवादनुदात्तः । यत्र लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्यो-
दात्तत्वम् । अक्तोः अङ्गव्यक्तिप्रक्षणेधित्यस्मात्तन्याज्यतिभ्यः क्तुरितिक्तुः कित्त्वादनिदितामि-
तिनलोपः प्रत्ययस्वरः । ववक्ष वहप्रापणे छन्दिषुलङ्छल्लिङ्इतिवर्तमानेलिङ् सकारश्छान्-
न्दसः तिषौणलदेशः लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

अध्वर्युभिः पञ्चभिः सप्तविप्राः प्रियं रक्षन्ते निहितं पदं वेः ।

प्राञ्चो मदन्त्युक्षणो अजूर्या देवा देवानां मनुहि व्रता गुः ॥ ७ ॥

अध्वर्युशभिः । पञ्चशभिः । सप्त । विप्राः । प्रियम् । रक्षन्ते ।

निशहितम् । पदम् । वेरिति वेः । प्राञ्चः । मदन्ति । उक्षणः ।

अजूर्याः । देवाः । देवानाम् । अनु । हि । व्रता । गुरिति गुः ॥ ७ ॥

उद्रातृवर्गव्यातिरिक्ताद्वादशविंशोभवन्ति तत्रसप्तपट्कर्तारः पञ्चान्येध्वरंनयन्ति तैः
पञ्चभिरध्वर्युभिः सहसप्तविप्रामेधाविनोहोत्रकावे.गमनस्वभावस्याग्नेः प्रियं निहितमाहवनीया-

स्वयंपदं रक्षन्ते पालयन्ति प्राञ्चः सोमपानार्थं प्राङ्मुखा गच्छन्तः अजुर्याः जरयितुमशक्याः उक्षणः सोमरसस्य सेत्कारः देवाः स्तोतारः मदन्ति हृष्यन्ति किञ्च ते देवाः देवानां संबन्धीनि व्रता व्रतानियमान् अनुगुः अन्वगच्छन् हि प्रसिद्धौ अग्नेः प्रसादाद्देवाय ज्ञानं लब्धवन्त इत्यर्थः ॥ रक्षन्ते रक्षपालर्नेत्यप्येनात्मनेपदं निपातः । निहितं बुधज्धारणपोषणयोरित्यस्य कर्मणि निष्ठायां दधाते हि रिति हिरादेशः गतिरनन्तर इति गतेः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । वेः वीकान्तिगत्यादिषु अस्माद्विभुः सार्वधातुकार्धधातुकयोरिति गुणः ऋषिः सोऽध्वेति पूर्वरूपत्वम् । प्राञ्चः अनिगन्तोऽव्रताविति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । मदन्ति मदीर्हपे निपातः । गुः इण्गन्तावित्यस्माद्गुडिरूपम् इणोऽगालुड्डीति गादेशः आत इति श्लेर्जुसादेशः बहुलं छन्दसां त्यडभावः हिशब्दयोगान्न निहन्यते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

दैव्या होतारा प्रथमान्यं जे सप्तपृक्षासः स्वधया मदन्ति ।

ऋतं शंसन्तऋतमिच आहुरनुव्रतं व्रतपादीध्यानाः ॥ ८ ॥

दैव्या । होतारा । प्रथमा । नि । ऋज्जे । सप्त । पृक्षासः । स्वधया
मदन्ति । ऋतम् । शंसन्तः । ऋतम् । इत् । ते । आहुः । अनु ।
व्रतम् । व्रतः । दीध्यानाः ॥ ८ ॥

दैव्या दैव्यौ देवतारूपौ होतारा होतारौ होमनिष्पादकौ प्रथमा प्रथमौ मुख्यौ इमं चानुं चासी
न्यृज्जे ऋज्जतिः प्रसाधनकर्मैति यास्कः ऋज्जटा विश्वामित्रो हं प्रसाधयामि सप्तपृक्षासः सप्तहोत्र-
काः स्वधया सोमेन मदन्ति हृष्यन्ति ऋतं स्तोत्रं शंसन्तो व्रतपाः व्रतस्य यज्ञकर्मणोरक्षितारः दीध्यानाः
दीप्यमानास्ते होत्रकाः अनुव्रतं यज्ञकर्मणि ऋतमिदं सत्यमेवाग्निमाहुः वदन्ति ॥ ऋज्जे ऋजिभृजी
भर्जने निपूर्वोर्धधातुः प्रसाधने वर्तते निपातः । स्वधया स्वलोकां यजमानस्य दधाति विदधातीति
स्वधा सोमः आतोनुपसर्गे कइति कप्रत्ययः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । आहुः ब्रूज्यत्कायां वाची-
त्यस्य लटि ब्रुवः पञ्चानामादित आहो ब्रुव इति श्लेर्जुसादेशः ब्रुवश्चाहादेशः निपातः । दीध्याना
दीधीड्डीति देवनयोरित्यस्मात्तृशानच् तस्य चित्त्वादन्तोदात्तत्वे प्राप्तेऽभ्यस्तानामादिरित्याहु-
दात्तत्वम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

वृषायन्ते महे अत्याय पूर्वी वृष्णे चित्राय रश्मयः सुयामाः ।

देव होत मन्द्रतरश्चिकित्वान् महो देवानो रोदसी एह वक्षि ॥ ९ ॥

वृषायन्ते । महे । अत्याय । पूर्वीः । वृष्णे । चित्राय । रश्मयः ।

सुयामाः । देव । होतः । मन्द्रतरः । चिकित्वान् । महः ।

देवान् । रोदसी इति । आ । इह । वक्षि ॥ ९ ॥

देवदेदीप्यमान होतः देवानामाहातः हे अग्ने महे महते अत्याय सर्वानप्यतित्रम्यवर्तमानाय चित्रायनामाविषवर्णाय यद्वा चित्राय देवैश्चायनीयाय पूज्याय वृष्णे कामानां वर्षित्रे तु भ्यस्त्वदर्थपूर्वोः प्रभूता सुयामाः अतिशयेन विस्तृतारश्मयः सर्वतो ज्वाला ज्वालाः वृषायन्ते वृषे वा चरन्ति सैचकादधभवन्ति होतारः ज्वालाभिः समिद्धमग्निं दृष्ट्वा सोमाज्यपयः प्रभृतीनि हवीं पितृप्रक्षिपन्तीति ज्वालानां वृषत्वम् यद्वा पृष्ठार्धे चतुर्थी तथा च महतोऽत्यस्य चित्रस्य वृष्णेऽग्नेर्बहवोरश्मयो वृषे वा चरन्ति वृष्ट्युत्पादनद्वारापर्जन्यवदाचरन्तीत्यर्थः अपि च मन्द्रतरः यममानस्य मादयितृ तमः चिकित्वान् ज्ञानोपेतः सत्त्वं मह महत् पूज्यान् यष्ट्यान् देवान् रोदसी द्वावाष्टयिष्यौ च इह वै दिवोऽस्मिन् कर्मणि आवक्षि आवह ॥ वृषायन्ते उपमानादित्यनुवृत्तौ कर्तुं क्यङ्सलोपश्चेति क्यङ् अहृत्सार्वधातुकयोरिति दीर्घः पादादित्वा न निघातः घातुस्वरः । महे अकारतकारयोर्लोपश्छान्दसः घृह्णन् महतोऽतोऽतो विभक्तेरुदात्तत्वम् । पूर्वीः पूषा लन पूरणयोरित्यस्मात् क्रीरत्यनुवृत्तौ पूर्वाभौ देव्याधिगृधोत्पादिना कुप्रत्ययः कित्वा द्वुण प्रतिपेचे उदोष्ठच पूर्वस्येत्युत्वम् उरण्णरः तस्माद्द्वो तोऽणुवचनादिति ङीप् यणादेशोऽकृतो हलिचेति दीर्घः वाछन्दसीति सवर्णदीर्घः । रश्मयः अश्रज्यासौ अश्रुवते सर्वंगदिति मीरित्यनुवृत्तौ अशेरशचेति मिप्रत्ययः रशादेशश्च प्रत्ययस्वरः । सुयामा यमनयाम भावे चञ् बहुव्रीहौ मञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । देव अपादादाविति पयुदासात्वांष्टिकमाधुदात्तत्वम् । होतः ह्यतेस्ताच्छीलिकस्तृन् बहुलं छन्दसीति सप्रसारणम् अपादाद्यामन्त्रित्वान्निघातः । मन्द्रतरः मदस्तुत्यादिषु स्फापितश्चिषधीत्यादिनारक् इदित्वाङ्गुम् , तरप पित्वाद्नुदात्तत्वेऽप्यप्रत्ययस्वरः । वाञ्छे बहुप्रापणेऽत्यस्य बहुलं छन्दसीति शपोलुक् इत्त्वत्पत्वानि निघातः ॥ ९ ॥

पृक्षप्रयजोद्रविणः सुवाचः सुकेतव उपसो रेवदूपुः ।

उतोचिदग्ने महिना पृथिव्याः कृतं चिदेनः सम्महे दशस्य ॥ १० ॥

पृक्षप्रयजः । द्रविणः । सुवाचः । सुकेतवः । उपसः । रेवत् ।

ऊपुः । उतो इति । चित् । अग्ने । महिना । पृथिव्याः । कृतम् ।

चित् । एनः । सम् । महे । दशस्य ॥ १० ॥

हे द्रविणः द्रवतिसततंगच्छतीति द्रविणशब्देनाग्निरभिधीयते द्रविणः सततगमनस्वभावहे अग्ने पृक्षप्रयजः पृक्षाणिहविर्लक्षणान्यज्ञानि प्रकर्षेण्यष्टं प्रजप्यते यासूपःसु ताः पृक्षप्रयजः सुवाचः प्रातरनुवाकादिशोभनावाचोयासांताः सुकेतवः वयसांमनुष्याणांचशब्दैः सुप्रज्ञानाः एवंविधा उपसः रेवत् अस्माकंधनयुक्तं यथामवतितथा ऊपुः व्युच्छन्ति उतोचित् अपिच हे अग्ने पृथिव्याः विस्तीर्णायाः ज्वालायाः महिनामहत्त्वेन कृतं संपादितं चित् यत्किंचिदेनः प्राण्युपघातादिलक्षणं पार्षमहे महते यजमानाय मह्यमर्घं दशस्य संक्षपय ॥ पृक्षप्रयजः अन्येभ्योपि दृश्यन्त इति कर्मणिविच् दशिग्रहणादधिकृतो भवतीत्युक्तं बहुमीहित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । द्रविण द्रुगतावित्यस्मात् द्रुदक्षिभ्यामिनञित्तीन्प्रत्यय गुणावादेशौ संबुद्धौ सोऽलोपाभावश्छान्दसः आमन्त्रितत्वाज्निघातः । सुवाचः नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । रेवत् रयिर्धनमस्मिन्विद्यत इति मत्तुप् हस्यनुङ्भ्यामिति मत्तुबुदात्त छन्दसीर इति वत्त्वं रयेर्मतौ बहुलं छन्दसीति सम्प्रसारणम् परपूर्वत्वे गुणः । ऊपुः उपभुपदाहे दाहार्थोप्ययं धातुरत्र प्रकाशने वर्तते छन्दसिलुङिति वर्तमाने लिट् उप्तिरूपं निघातः । पृथिव्याः प्रथमप्रख्याने इत्यस्मात् प्रथेः पिवत्सं प्रसारणं चेति पिवन्प्रत्ययः तत्सन्नियोगेन घातोः सम्प्रसारणम् पिद्वौरादिभ्यश्चेति ङीप् प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्त उदात्तयणो हल्पूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । दशस्य निघातः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

इळामग्ने पुरुदंसं सुनिङोः शंश्च त्वमहं मानाय साध ।

स्यान्नः सुनुस्तनं यो विजावाग्ने सा तै सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ ११ ॥ २ ॥

इळाम् । अग्ने । पुरुदंसम् । सनिम् । गोः । शश्वत्तमम् ।

हवमानाय । साध । स्यात् । नः । सुनुः । तनयः । विजाह्वा । अग्ने ।

सा । ते । सुहृमतिः । भूतु । अस्मेद्विति ॥ ११ ॥ २ ॥

हेअग्ने पुरुदंसं अपः अग्रः दंसः वेपइतिकर्मनामसुपठितत्वात् दंसशब्दःकर्मवाची पुरुणि बहूनिदंसांसिकर्माण्यस्याःसा तां बहुकर्माणं गोःसर्निगवादिपशूनांप्रदात्रीमिळामेतन्नामिकांगो-
रूपां देवतां शश्वत्तमं निरन्तरं हवमानाय यजमानाय मह्यं साधसाधय किञ्च नोस्माकंसूनुः पुत्र-
नयः पौत्रः स्याद्रवतु इति तेतवया सुमतिः शोभनावुद्धिः सावित्रावा अवन्ध्यासती अस्मे अस्माकं भूतु
भवतु ॥ शश्वत्तमं उच्छादिपुपाठादन्तोदात्तत्वम् । साध राधसाधसंसिद्धौ अन्तर्भावितव्यर्थो-
यम् लोटिब्यत्ययेन शप् सेहोपि चैति हि यदेशः तस्यातो हेरिति लुक् निघातः । विजावा जनी प्रादुर्भावे
अस्मादन्वेष्योपि दृश्यन्त इति वनिष् विद्वनोऽनुनासिकः स्यादित्यात्वम् कृदुत्तरपदभङ्गतिस्वरत्वम्
लिङ्गव्यत्ययः । भूतु भूत्तायाम् बहुलुङ्दसीति शपोलुक् भूसुवोस्तिङीति गुणप्रतिषेधः ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे द्वितीयो वर्गः ॥ २ ॥

अञ्जन्तीत्यष्टमं वैधामित्रमेकादशर्षसूक्तम् अत्रानुक्रमणिका—अञ्जन्तियूपस्तुतिः पृथ-
द्याभिर्बहवो न्यात्राश्चिन्याष्टमीवैधेदेवी वा तृतीयासप्तम्यावनुष्टुभाविनि उच्छ्रयस्ववनस्पतेयेवृ-
क्कास इत्येते तृतीयासप्तम्यावनुष्टुभौ शिष्टास्त्रिष्टुभः कृत्वा सप्तसूक्तस्य यूपो देवता वनस्पते शतवहसा-
इत्यस्याश्चिष्टयूपस्य मूलभूतः स्थाणुर्देवता आदित्यात्तद्रावत्त इत्यष्टमीवैधेदेवी यौपीवा अत्र
पृथगादीनां बहवो यूपो देवताः बहूनां स्तूपमानत्वात् शिष्टा एकयूपदेवत्याः यूपोऽने अञ्जंति त्वा-
मित्येषा प्रेषितो यूपो वाज्यमानाया अञ्जित्वामध्वरे देवयन्त इति सूत्रितत्वात् । यूपोऽच्ययणे समिद्ध-
स्येति द्वे ऋचौ सूत्रितं च—उच्छ्रयस्ववनस्पते समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तादिति यूपपरिचययणेषु वा-
सुवासाः परिवीत आगादिति परिदध्यादिति सूत्रितत्वात् यूपोऽच्ययणे जातो जायते सुदिनत्वे अह्ना मित्यर्धवर्च-
आरमेदिति सूत्रितम् । यूपैकादशिन्यामन्यत्रापि बहुयूपयुक्ते कर्मणि यान्वोन इत्यादिभिः पाङ्क्तिः पञ्च-
भिर्वासंस्तुपात् संस्तुयादत्रभिर्हि कृत्य यान्वोनो देवयन्तो निमिष्युरिति पाङ्क्तिः पञ्चभिरेति ॥

तस्मिन्सूक्ते मयमा—

अञ्जन्तित्वामध्वरे देवयन्तो वनस्पते मधुना दैव्येन ।

यदूर्ध्वं स्तिष्ठाद्रविणे हवन्ता यद्वाक्षयो मातुरस्या लपस्ये ॥ १ ॥

अञ्जन्ति । त्वाम् । अध्वरे । देवयन्तः । वनस्पते । मधुना ।
 दैव्येन । यत् । ऊर्ध्वः । तिष्ठाः । द्रविणा । इह । धत्तात् । यत् ।
 वा । क्षयः । मातुः । अस्याः । उपस्थे ॥ १ ॥

वनस्पतेस्तदिरपलाशादिलक्षणहेयूप अध्वरे यज्ञेदेवयन्तः देवान्कामयमानाभध्वर्वादयः
 दैव्येनमधुनादेवसम्बधिनामधुनाघृतेन एतद्वैमधुदैव्यंयज्ञज्यमित्यात्रानात् । तेनघृतेनत्वामञ्ज-
 न्ति त्वयिघृतंस्निञ्चन्तीत्यर्थः यत्तुयदित्वमूर्ध्वस्तिष्ठाः उन्नतस्तिष्ठसि । यद्वायदिवामातुरस्याः मा-
 तृभूतायाः पृथिव्याः उपस्थे उत्सङ्गेतेक्षयोनिवासः यद्यूर्ध्वस्तिष्ठसियदिवाभूमौशयानोवर्तसे
 उभयथापित्वं इहास्मासुद्रविणानिधनानिधत्तात्प्रेहि ब्राह्मणेनेयमृग्याख्याता-अञ्जन्ति-
 त्वामध्वरेदेवयन्तइत्यन्वाहाध्वरेहोनेदेवयन्तोअन्तिवनस्पतेमधुनादैव्येनेत्येतद्वैमधुदैव्यंयज्ञज्यं य-
 दूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेहयत्ताद्यद्वाक्ष्योमातुरस्याउपस्थइतियदिचित्तिष्ठसियदिचशयासैद्रविणमेवास्मासुधत्ता-
 दित्येवतदाहेति । तथाचनिरुक्तमपि- अञ्जन्तित्वामध्वरेदेवान्कामयमानावनस्पतेम-
 धुना दैव्येनचघृतेनचयदूर्ध्वःस्थास्यसिद्रविणानिचनोदास्यसिधत्तात्कृतःक्षयोमातुरस्याउपस्थ
 उपस्थानेइति ॥ अञ्जन्ति अञ्जव्यक्तिप्रक्षणकान्तिगातिषु रुषादित्वात्शम् तस्यछटिमे-
 रित्त्वादनदितामित्युपधालोपः शसोरलोपइत्यलोपः प्रत्ययस्वरेणमध्योदात्तः । त्वाम् अमिपु-
 ष्मच्छब्दस्यत्वमावेकवचनेइतित्वादेशः द्वितीयायांचेत्याकारः एकादेशउदात्तेनोदात्तइत्येका-
 देशस्योदात्तत्वम् । अध्वरे नविद्यतेध्वरोहिंसायस्येतिवहुग्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरेप्राप्तेनजसु-
 भ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । देवयन्तः देवानात्मनइच्छन्तः सुप्रभात्मनइतिक्यन् क्यचि-
 चेतीत्यम् अकृत्सार्वधातुकयोरितिदीर्घत्वंच नच्छब्दस्यपुत्रस्येत्यनेनप्रतिपिष्यते तदन्ताच्छतृ-
 प्रत्ययः शपःपित्वाह्रसार्वधातुकस्वरेणचानुदात्तत्वेकृतेतयोरेकादेशउदात्तेनोदात्तइतिक्यचए-
 वस्वरः । वनस्पते आमन्त्रितस्यचेत्याद्युदात्तत्वम् । मधुना फलिपाटिनमिमनीत्यादिनाउप्र-
 त्ययः । निदित्यनुवृत्तेराद्युदात्तत्वम् । दैव्येन देवाद्यअजावितियन् भित्त्वादादिबुद्धिः यस्ये-
 तिलोपः भित्त्वादाद्युदात्तः । तिष्ठाः छागतिनिवृत्तौ लेटिसिप् इतश्चलोपइतीलोपः शपशित्त्वा-
 त्प्राप्तेत्यादिनातिष्ठादेशः लेटोडायावित्यडागमः यच्छब्दयोगाच्चिवाताभावः तिष्ठादेशस्याद्युदा-
 त्तत्वेननिपातितत्वादाद्युदात्तः । द्रविणा द्रुदक्षिभ्यामिनिब्रितीनप्रत्ययः सुपांसुल्लगितिसुपो-

डादेशः । नित्वादाद्युदात्तः । इह इदंशब्दात्सप्तम्यर्थे इदमोहइतिहः इदमइतितीशादेशः शि-
 च्यात्सर्वादेशः प्रत्ययस्वरः । घत्तात् डुषाञ्धारणपोषणयोरित्यस्यप्रार्थनेलोड् सिप् तस्य
 सेहपिघेतिहिरादेशः सुह्योरितितात्तडादेशः श्राम्यस्तयोरुतइत्याकारलोपः दधस्तमोध्येतिम-
 ण्मावः ऋत्वत्त्वे निघातः । वा चादित्वादनृदात्तः । क्षयः क्षियन्तिनिवसन्त्यास्मिन्निति
 अधिकरणेयः क्षयोनिवासेइत्याद्युदात्तत्वम् । यातुः नमृनेष्टृइत्यादिनामृन्तत्वेननिपातनाद-
 न्तोदात्तः ऋतउदितिस्त्पूर्वपरयोरुकारः । अस्याः ऊडिदमित्यादिनाविभक्तेरुदात्तत्वम् ।
 उपस्थे घ्रागतिनिवृत्तौ आतश्चोपसर्गेइतिकः तत्पुरुषेतुल्यार्थेतिमरुद्वादिवात्पूर्वदान्तो-
 दात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

समिद्धस्यश्रयमाणः पुरस्ताद्ब्रह्मवन्वानोअजरंसुवीरम् ।

आरेअस्मदमर्तिर्बाधमानुच्छ्रयस्वमहतेसौभगाय ॥ २ ॥

समृद्धस्य । श्रयमाणः । पुरस्तात् । ब्रह्म । वन्वानः । अजरम् ।

सुवीरम् । आरे । अस्मत् । अमर्तिम् । बाधमानः । उत ।

श्रयस्व । महते । सौभगाय ॥ २ ॥

हेयूप समिद्धस्यदीप्यमानस्याहवनीयस्याग्नेः पुरस्तात्प्राच्यांदिशि श्रयमाणः तत्रवर्तमानः
 ब्रह्मब्रह्म ब्रह्मवर्चइत्यजनामसुपाठात् अजरंजरारहितंसमृद्धंसुवीरंशोभनापत्ययुक्तं ब्रह्मब्रह्म-
 न्वान् प्रयच्छन् अस्मदमर्तिमम्माकेशन्नुभूतामशनायाम् अशनायवैपाप्यामतिरिति श्रवणा-
 त् तादृशंशुभारेदूरेनाधमानः अपनुदंस्त्वंमहतेसौभगायधनादितंपत्त्यर्थमुच्छ्रयस्व उच्छ्रितोमव ।
 उक्तार्थेब्राह्मणम्— 'समिद्धस्यश्रयमाणः पुरस्तादिति समिद्धस्यहोषएतत्पुरस्ताच्छ्रयतेष्ववन्वानो-
 अजरंसुवीरमित्यादिपमेवाशास्तआरेअस्मदमर्तिर्बाधमानइत्यशनायवैपाप्यामतिस्तामेवतदाराचुदतेय-
 शास्यजमानाच्चोच्छ्रयस्वमहतेसौभगायेत्यादिपमेवाशास्तइति ॥ समिद्धस्य मिद्धीदी-
 सौ कर्मणिनिष्ठायांर्थादितोनेष्ठायामित्प्रतिषेधः सम्पागिद्धइतिगतिरन्तरइतिपूर्वपदप्रकृति-
 स्वरत्वम् । श्रयमाणः श्रिन्सेवायामित्यम्यलटशानञ् तस्यलटार्वाधातुःकस्वरेणानुदात्तत्वे

कृतेधातुस्वरः शिष्यते पुरस्तात्पूर्वशब्दस्यादिकशब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीत्यादिना अस्तातिप्रत्ययः अस्तातिचेति पूर्वस्य पुरादेशः प्रत्ययस्वरः । ब्रह्म नञ्विषयस्यानिसन्तस्येत्याद्युदात्तः । वन्वानः वनुयाचने अत्रायं धातुर्दानार्थे वर्तते छट् शानच्प्रत्ययः चित्त्वादन्तोदात्तः । अजरम् नञो नरमरमित्रमृता इत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । सुवीरम् वीरवीर्ये चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । आरे एवमादित्वादन्तोदात्तः । अस्मन् युष्यासिभ्यामदिगितिमादिकप्रत्ययः सुपांसुलुगितिसुपोलुक् मादिकप्रत्ययस्वरः । अमतिम् तत्पुरुषेऽतिपूर्वपदप्रट्तिस्वरत्वम् । उन् निपातत्वेनाद्युदात्तः । श्रयस्वाश्रिञ्सेवायामित्यस्य लोप्पञ्चमैकवचनेथास् यासः से इत्यादेशः सवाभ्यां वामावित्येकारस्य वकारः निघातः । महते वर्तमाने पृषत् बृहन्महदिति निपातनादन्तोदात्तः बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । सौमगाय प्राणभृज्जातिनयो वचनोद्गात्रादिभ्य इत्यन् ह्रस्वगसिध्वन्ते पूर्वपदस्य चेति वृद्धिः सर्वविधानां छन्दसि विकल्पितत्वादित्युत्तरपदस्य वृद्धिर्न भवति निस्वरः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

उच्छ्रयस्ववनस्पतेवर्ष्मन्पृथिव्या अधि ।

सुमितीमीयमानोवर्चो धायज्ञवाहसे ॥ ३ ॥

उत् । श्रयस्व । वनस्पते । वर्ष्मन् । पृथिव्याः । अधि ।

सुमिती । मीयमानः । वर्चः । धाः । यज्ञवाहसे ॥ ३ ॥

हेवनस्पते यूप पृथिव्या अधि पृथिव्यावर्ष्मन् उत्कृष्टे देवयजनाख्ये देशे उच्छ्रयस्व उच्छ्रितो भव सुमती शोभमानया बुद्ध्या अथवा शोभनेन परिमाणेन मीयमानः इत्यन्तया धरिच्छिद्यमानः स्वयं ज्ञवाहसे यज्ञनिर्वाहकाय यजमानाय वर्चो धाः अन्नं घेहि अयमेवार्थो ब्राह्मणेन दर्शितः—‘उच्छ्रयस्ववनस्पत इत्युच्छ्रीयमाणाया मिरूपाय यज्ञे भिरूपतस्तस्मृद्वर्ष्मन्पृथिव्या अधीत्येतद्वै वर्ष्मन्पृथिव्यै यत्र यूपमुन्मिन्वन्ति सुमिती मीयमानो वर्चो धाय ज्ञवाहस इत्याशिषमाशास्ते इति ॥ वनस्पते अपादादित्वादाष्टमिकमनुदात्तत्वम् । पृथिव्याः उदात्तयणो हल्पूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । सुमिती माङ्माने इत्यस्य किञ्चिन्वितिमास्येति कारादेशः शोभनयामित्या तादौ च नितीरुत्यताविति गते प्रकृतिस्वरत्वम् सुपांसुलुगितिसवर्णदीर्घः । मीयमानः माङ्माने इत्यस्य कर्मणियक्

घुमास्पेतीत्वं प्रत्ययस्वरः । घाः घाघातोर्लोड्येच्छन्दसि लुङ् लङिति लुङ् इत्येति सिपङ्कारलोपः
गातिस्पेति सिचो लोपः बहुलं छन्दसौत्पद्यमावः निघातः । यज्ञवाहसे यज्ञवहति प्राप्नोति वहप्राप-
णे इत्यस्य वहिहाघाम्यल्लन्दसौत्पद्युन् णिदित्युनुवृत्तेरुपधावृद्धिः गतिकारकयोरिति पूर्वपदप्र-
कृतिस्वरत्वेति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ३ ॥

अयचतुर्थी-

युवासुवासाः परिर्वीत आगात्स उश्रेयान्भवति जायमानः ।

तं धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्योऽमनसा देवयन्तः ॥ ४ ॥

युवा । सुह्वासाः । परिर्वीतः । आ । अगात् । सः । उँ इति ।

श्रेयान् । भवति । जायमानः । तम् । धीरासः । कवयः । उन्न

नयन्ति । सुह्वाध्यः । मनसा । देवयन्तः ॥ ४ ॥

युवाह्वाङ्गः अष्टाश्रयादि लक्षणलक्षित इत्यर्थः सुवासाः शोमनेन वाससारशनया युक्तः प-
रिर्वीतस्तयारशनपावेष्टितः एवंबिधो यूप आगात् आगच्छति सउसपवयूपः श्रेयान् जायमानः
सर्वेभ्यो वनस्पतिभ्य उल्लङ्घ्यतया संपद्यमानो भवति तमेवंबिधं यूपं धीरासः प्राज्ञा मनसा देवयन्तः
देवाङ्कामयमाना स्वाध्यः सुहृत्सर्वतोऽध्यानयुक्ता कवयः क्रान्तदर्शिनो ध्वर्त्वादयः उन्नयन्ति उ-
न्नतं कर्षन्ति एतस्मिन् लक्षणे ब्राह्मणम्—युवासुवासाः परिर्वीत आगादित्युत्तमपापरिदधाति प्राणो वै-
युवासुवासा सोयं शरीरैः परिवृत्त सउश्रेयान् भवति जायमान इति श्रेयान् श्रेयाः होष एतद्भवति जायमानस्तं धी-
रासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्त इति ये वा अनुष्ठानास्ते कवयस्त एवैनं तदुन्नयन्तीति ॥ यु-
वा यौतेः कनिष्ठपुत्रपितृभ्यादिना कनिष्ठप्रत्ययः कित्वाद्गुणाभावः उवडादेशः नित्वादायु-
दात्तत्वम् । सुवासाः वस आच्छादने अमुश्रेत्यनुवृत्तौ वसोर्णोदित्यसुन् णित्वादुपधावृद्धिः
सोर्मनसी इत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । परिर्वीतः व्येज्स्वरणे कर्मणिक्तः यनादित्वात्संप्रसारणम्
गतिरन्तर इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अगात् इण्गता नित्यस्य लुङि णो गालुङीति गादेशः
गातिस्पेति सिचो लोपः अडागमः । श्रेयान् प्रशस्यस्य द्विवचनविभज्योपपदे इति ईयसुन्प्रत्ययः
तस्मिन् प्रशस्यस्य अश्रितिः प्रादेशः गुणः नित्वादायुदात्तत्वम् एकादेशाद्युदात्तः । स्वाध्यः
ध्वैचितायाम् स्वाडोरुपसर्गयो प्राक्प्रयोगः अन्येभ्योऽपि दृश्यन्त इति क्प् दृशिमहणात्संप्रा-

रणं सम्प्रसारणाच्चेतिपूर्वरूपत्वं हलइतिदीर्घः जसि एरनेकाचइतियणादेशः कृदुत्तरपदप्रकृ-
तिस्वरत्वम् । उदात्तस्वरितयोर्येणइतिनसःस्वरितत्वम् । देवयन्तः सुपआत्मनःकयानितिकयच्
चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

जातो जायते सुदिनत्वे अह्नां सम्यग् आविदये वर्धमानः ।

पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा देव्या विप्र उदियति वाचम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

जातः । जायते । सुदिनत्वे । अह्नाम् । सम्यग् । आ । विदये ।

वर्धमानः । पुनन्ति । धीराः । अपसः । मनीषा । देव्याः ।

विप्रः । उत् । इयति । वाचम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

जातः पृथिव्यां प्रथममुत्पन्नोऽयः सम्यग् मर्यादिति मनुष्यनाम तैः सहिते विदये वर्धमानः
विदधइतियज्ञनाम विदधः सवनमितियज्ञनामसुपाठात् । तस्मिन्त्यज्ञे आवर्धमानः घृताञ्जनर-
शनापरिव्ययणादिना सर्वतः शोभमानः सन् अह्नां सुदिनत्वे जायते पशुनियोजनादिद्वारेण यज्ञनि-
र्वाहयत्तया अहानि सुदिनानि करोतीत्यर्थः अपसः कर्मवन्तः धीराः प्रज्ञानवन्तः अच्चर्षादयः
मनीषा युद्धयातं यूपं पुनन्ति प्रक्षालनादिभिः शोधयन्ति देव्याः देवानां यथा देवानां हवींषि प्राप-
यितावा विप्रो मेधावी होता च वाचं यूपविषयांस्तु तिलक्षणां वाचम् उदियति प्रेरयति उच्चारयतीत्यर्थः
उक्तार्थे ब्राह्मणम्-जातो जायते सुदिनत्वे अह्नामिति जातो होप एतज्जायते सम्यग् आविदये वर्धमान इति वर्धय-
न्त्येवैनंतत्पुनन्ति धीरा अपसो मनीषेति पुनत्येवैनंतद्देव्या विप्र उदियति वाचमिति देवेभ्य एवैनंतं निवेदयतीति
सुदिनत्वं सुदिनानां मावइति तस्य मावस्त्वतलावितित्वः प्रत्ययस्वरः । सम्यग् मृद्प्राण-
स्यागे इत्यस्माच्छन्दसिनिष्टर्क्येति यत्प्रत्ययान्तत्वेन निपातनाद्गुणः समासस्येत्यन्तोदात्तत्वम् ।
पुनन्ति पूज्पवने त्रयादित्वात्श्वा प्यादित्वाद्भस्वः प्रत्ययस्वरः । देव्याः याप्रापणे आतोमनि-
निति विच्प्रत्ययः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । इयति ऋगतौ जुहोत्यादिः अभ्यासस्य अतिपि-
पत्योश्चेतीत्यम् अभ्यासस्यासवर्णे इतीयडादेशः निपातः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे तृतीयोऽवर्गः ॥ ३ ॥

अथषष्ठी-

यान्वोनरोदेव्यन्तोनिमिम्युर्वनस्पतेस्वधितिर्वातुतक्षं ।

तेदेवासःस्वरवस्तस्थिवांसःप्रजावदस्मेदिधिपन्तुरत्नम् ॥ ६ ॥

यान् । वः । नरः । देव्यन्तः । निमिम्युः । वनस्पते । स्वधितिः ।

वा । ततक्षं । ते । देवासः । स्वरवः । तस्थिवांसः । प्रजावत् ।

अस्मे इति । दिधिपन्तु । रत्नम् ॥ ६ ॥

हेयूपाः देवयन्तः देवान्कामयमानाः नरः कर्मणानितारोह्वर्षादयः यान्वः यान्युष्मानिमिम्युः
 अबदेपुप्रविधिषुः वाजपिचहेयनस्पतेस्वधितिः परशुः त्वदीयान्यूपान्ततश्च विच्छेद देवासो-
 दीप्यमाना स्वरवः स्वरशब्दःस्वशकलवाची तद्वन्तः लुप्तमत्वर्षीयः तस्थिवांसः तिष्ठन्तस्तेतादृ-
 शाःयूपाः अस्मेअस्मैयजमानायप्रजावदपत्यसाहितंरत्नमुत्तमंघनांदिधिपन्तुपारयन्तु प्रयच्छ-
 न्वित्यर्थः ॥ निमिम्युः लुभिन्प्रक्षेपणेइत्यस्यलिट्युसिअसंयोगाल्लिट्किदिति किद्वद्वावाङ्मुणाभा-
 वः यद्वृत्तयोगादनिघातः सतिशिष्टस्वरोबलीयानिति वचनात्प्रत्ययस्वरः । स्वधितिःस्वशब्दोप-
 दाद्वाधारणेइत्यस्मात्किन् स्थास्वकीयानिशितधाराधीयतेप्रक्षिप्यतेवेनेतिस्वधितिःखङ्गः । तत-
 क्ष तक्ष्वक्ष्वतनूकरणेइत्यस्माद्लिटिणलिरूपादनिघातः लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । स्वरवः
 स्वृशब्दोपतापयोरित्यस्मान्निदित्यनुवृत्तौशृस्वृत्रिहिप्रपीत्यादिनाउप्रत्ययः नित्वादाद्युदात्तः । त-
 स्थिवांसः घागतिनिवृत्तावित्यस्माच्छन्दसिलिट् तस्यक्लुः वस्वेकात्रादसामितीडागमः प्रत्यय-
 स्वरः । प्रजावत् जनीप्रादुर्भावेइत्यस्मादुपसर्गेचसंज्ञायामितिठः ततष्टाप् तदस्यास्तीतिमनुप् तस्य
 पित्वादनुदात्तत्वम् एकादेशस्वरः । अस्मे अस्मच्छब्दस्यसुपांसुलुगितिशेइत्यादेशः । दिधिप
 न्तु धिपधारणे जुहोत्यादिः निघातः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

येवृक्णासोअधिक्षमिनिमितासोयतस्रुचः ।

तेनोव्यन्तुवर्धिदेवत्राक्षेत्रसार्धसः ॥ ७ ॥

ये । वृक्णासः । अधि । क्षमि । निमितासः । यतस्रुचः । ते । नः ।

व्यन्तु । वार्यम् । देवज्ञा । क्षेत्रस्तार्धसः ॥ ७ ॥

अधिक्षामि क्षमायांमूषौ वृक्षणासः परशुनाछिन्नायेयूपाः यतस्तुचइतिऋविग्वान्ची
यतस्तुचः मरुतइतिऋत्विङ्ग्रामसुशठितत्वात् यताः स्तुचोयैस्तेयतस्तुचः तैर्ऋत्विग्भिः निपिनासः
अवटेपुनितरांशक्षिताः क्षेत्रसाधसः क्षेत्रस्ययज्ञस्यसाधकाः यथाक्षेत्रं सस्यादिद्वाराफलं प्रयच्छ-
तितथायज्ञोपिअपूर्वद्वारास्वर्गादिफलं ददातीति क्षेत्रं यज्ञः एवंविधास्तेयूपाः नोस्मदीयं वार्यं वरणी-
यं संभजननीयं हविर्देवत्रादेवे पुन्यन्तु गमयन्तु अस्मदीयं हविर्देवार्थं न कुर्वन्तित्यर्थः ॥ वृक्षणासः
ओषध्भूतेदने इत्यस्य निष्ठायां यस्य विभाषेतीत्यप्रतिषेधः कित्वाह हि ज्यावयीत्यादिना सप्तरा-
णम् । ओदितश्चेति निष्ठानत्वम् । क्षामि आतोषातो रित्यत्र आतइतियोगविभागादाकारलोपः नि-
मितासः ङुमिन्प्रक्षेपणे कर्मणिक्तः गतिरनन्तरइति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । यतस्तुचः बहुव्रीहौ
पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । व्यन्तु इण्गतावित्यस्य लोटिरूपम् इकारलोपश्छान्दसः अयमन्तर्भावित-
त्यर्थः । वार्यं धृङ्संभक्तावित्यस्मादहलोर्ण्यदितिकर्मणिष्यत् ईड्वन्द्वृशंसदुहेत्यादिना पुदात्त-
त्वम् । देवत्रा त्रेत्यनुश्रुतौ देवमनुष्यपुरुषपुरुषमर्थेभ्य इत्यादिनाधिकरणेनाप्रत्ययः । क्षेत्रसाधसः
राधसाधसंसिद्धावित्यस्मादौणादिकोसुन् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आदित्यारुद्रावसंवः सुनीथाद्यावाक्षामां पृथिवी अन्तरिक्षम् ।
सजोषतो यज्ञमवन्तु देवा ऊर्ध्वं कृण्वन्त्वध्वरस्यं केतुम् ॥ ८ ॥
आदित्याः । रुद्राः । वसंवः । सुनीथाः । द्यावाक्षामां । पृथिवी ।
अन्तरिक्षम् । सजोषसः । यज्ञम् । अवन्तु । देवाः । ऊर्ध्वम् ।
कृण्वन्तु । अध्वरस्यं । केतुम् ॥ ८ ॥

सुनीथाः यज्ञस्य सुष्ठुनेतारः आदित्याः द्वादशादित्याः रुद्राः एकादशरुद्राः वसवः
अष्टौ वसवः यद्वा सुष्ठुनीथाः सुष्ठुतयः स्तुतशस्त्राणि नीथानि चोक्त्यामदानि चेति हि श्रूयते ।
द्यावाक्षामा द्यावापृथिव्यौ पृथिवी सुव्यत्ययः पृथुविस्तीर्णमन्तरिक्षं च सजोष एते सर्वे देवाः
ऐकमत्येन परस्परसंज्ञताभूत्वा इममस्मदीयं यज्ञमवन्तुरक्षन्तु । किञ्च अध्वरस्य यज्ञस्य केतुं ध्व-
जभूतं प्रज्ञापकं इमं यूपं ऊर्ध्वं कृण्वन्तु उच्छिन्नं कुर्वन्तु ॥ आदित्याः आदितेरपत्यानि दित्य-
दित्यादित्यपत्युत्तरपदादितिष्यः णित्वादादिदृद्धिः प्रत्ययस्वरः । रुद्राः रोदयन्ति सर्वानन्त-

काले रोदेर्गिलुक्चेतिरक्प्रत्ययः तत्सन्नियोगेनणिलोपः प्रत्ययस्वरः असःसुह्वादनुदात्तत्वे
एकोदेशउदात्तेनोदात्तइत्येकदेशस्याप्युदात्तत्वम् । वसवः वसनिवासे निद्रित्यनुवृत्तौ शृत्स्वृष्टि-
हित्रप्योसवसीत्यादिनाउप्रत्ययः नित्वादाबुदात्तः । सुनीषाः णीञ्प्राप्ते हनिकुपिनीरमिका-
शिभ्यश्चित्कथन् कित्वाद्गुणः थायवञ्चेत्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । घावाशामा घौश्चक्षामाच
दिशोद्यावाइतिद्यावादेशः देवताद्वन्द्वेचेत्युभयपदप्रकृतिस्वरत्वम् । पृथिवी प्रथप्रख्याने प्रथेःपि-
वन्संप्रसारणंवेतिपिवन्संप्रसारणं च पितृौरादिभ्यश्चेतिर्डीप् प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः । अवन्तु
अवरक्षणे निघातः । कृण्वन्तु कृविहिंसाकरणयोरित्यस्मात् ङोडि धिन्विङ्ग्योरचेत्युप्रत्ययः
अकारश्चान्तादेशः निघातः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

हंसाइवश्रेणिशोयतानाःशुक्रावसानाःस्वरवोनुआगुः ।

उन्नीयमानाःकविभिःपुरस्ताद्देवानामपियन्तिपार्थः ॥९॥

हंसाःइव । श्रेणिःइशः । यतानाः । शुक्रा । वसानाः । स्वरवः ।

नः । आ । अगुः । उन्नीयमानाः । कविभिः । पुरस्तात् ।

देवाः । देवानाम् अपि । यन्ति । पार्थः ॥ ९ ॥

शुक्राशुक्राणिद्रीप्तानिवासांसिवसानाः आच्छादयन्तः स्वरवः स्वरुमन्तः श्रेणिशः
पङ्क्तिशः यतानाः प्रवर्तमानाः अत्रदृष्टान्तः—हंसाइवेति ययानपसिपङ्क्तिशःपतन्तोहंसाः
शोभन्तेतद्धत शोयनामानास्तेयूपाः मोत्मानागुः प्रापुः अपिचकविभिर्धेधाविभिरध्वर्षादयः
पुरस्तादाहवनीयस्य पूर्वभागेउन्नीयमानाउच्छ्रीयमाणाः देवादीप्यमानास्तेयूपाः देवानांपा-
थः देवानांस्थानमन्तरिक्षम् पाथेन्तरिक्षंपथाव्याख्यातमितियास्कः । पाथेनदीभ्यांङ्यणि-
तिसूत्रेपापोन्तरिक्षमितिवृत्तिकारोप्यवादीत् तादृशमन्तरिक्षमपियन्ति प्राप्नुवन्तिअध्वर्षा-
दिभिरुच्छ्रीयमाणायूपाः अतिदैर्घ्यादन्तरिक्षं व्याप्यवर्तन्तइत्यर्थः ॥ हंसाइव इवेनाविषत्तय-
लोपइतिवचनात्पूर्वपदस्वरः । श्रेणिशः बहुल्यार्थोदितिशम् प्रत्ययस्वरः । शुक्रा शुचदीप्तावि-
त्यस्मात् ऋज्जेन्द्रामेत्यादिनारप्रत्ययान्तत्वेननिपातनादन्तोदात्तः । अगुः इण्मातौ अस्माद्भुवि
रूपम् निघातः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणांसंददृश्रेचपालवन्तःस्वरवःपृथिव्याम् ।
वाघद्विर्वाविह्वेश्रोपमाणाअस्माँअवन्तुपृतनाज्येषु ॥ १० ॥

शृङ्गाणिऽइव । इत् । शृङ्गिणाम् । सम् । ददृश्रे । चपालवन्तः ।
स्वरवः । पृथिव्याम् । वाघतश्मिः । वा । विह्वे । श्रोपमाणाः ।
अस्मान् । अवन्तु । पृतनाज्येषु ॥ १० ॥

स्वरवः स्वरुमन्तः चपालवन्तः प्रतिमुक्तकटकाः एवाविधायूपाः पृथिव्यांशृङ्गिणामहिपादी-
नांशृङ्गाणीवविषाणानीवसन्ददृश्रेत् सम्पृहश्यन्तएव वा अपिच विह्वे विविधं ह्वयन्तेहवींष्यत्रे-
तिविह्वोयज्ञः तस्मिन्त्यज्ञेवाघद्विर्जस्विभिः वाघतः वृक्तवर्हिपइत्युत्विङ्नामसुपाठात् । श्रो-
पमाणाः तैः क्रियमाणस्तुतिलक्षणंशब्दंशृणुतस्तादृशायूपाः पृतनाज्येषुपृतनाज्यशब्दःस-
ङ्ग्रामवाची आजौपृतनाज्यमितिसङ्ग्रामनामसुपठितत्वात्पृतनाज्येषुसङ्ग्रामेषुवधस्यलेष्वितिया-
वत् अस्माद्यज्ञमानानवन्तुरस्तु ॥ शृङ्गाणि शृङ्गिणाणामित्यस्मात् शृणातेर्हस्वद्येतिगन्तु-
डागमः घातोर्हस्वश्च क्तिस्वरः । ददृश्रे छन्दसिलुङ्लङ्लिट्इतिलिङर्थेऽलिट् इरयोरेदितिइरे-
चोरेइत्यादेशःनिघातः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

वनस्पतेशतवल्शोविरोहसहस्रवल्शाविवृयंरुहेम ।

यंत्वामयंस्वर्धितिस्तेजमानःप्रणिनार्यमहतेसौभगाय॥ ११ ॥ ४ ॥

वनस्पते । शतवल्शाः । वि । रोह । सहस्रवल्शाः । वि । वृयम् ।
रुहेम् । यम् । त्वाम् । अयम् । स्वर्धितिः । तेजमानः ।
प्रणिनार्य । महते । सौभगाय ॥ ११ ॥ ४ ॥

हेवनस्पते छिन्नयूपमूलभूतस्याणो शतवल्शः शतशाखःसर्वविरोह विशेषेणप्रादुर्भूतोऽयं
वयमपिसहस्रवल्शाः पुत्रपौत्रादिसन्तानपरम्परयासहस्रशाखाःसन्तविरुहेषु विशेषेणप्रादुर्भूताः

वेम तेमनानोनिशितधारोयंस्वाधिति-परंशुः हेस्याणो यंत्वांमहतेसौमगायमहत्सौमान्यं बहु-
शाखत्वलक्षणं प्रणिनाय प्रकर्षेणप्रापयामास ॥ सहस्रशब्दाःसहस्रशब्द-कर्ममादित्वान्मध्योदा-
त्तः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । रुहेम रुहपादुर्भावोदेत्यस्मादाशीलिङि यासुट्स्मैपदोष्ठितियासुडा-
गमः स्कोःसंयोगाद्योरितिसलोपः लिङ्याशिष्यक्त्यङ्प्रत्ययः अतोमेयइतीयादेशः लोपोभ्यो-
र्बलोतियलोपः गुणः । प्रणिनाय णीञ्प्रापणेइत्यस्मात् लिटिणलिरूपं पादादित्वादिनिवातः लि-
तीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

सखायस्त्वोतिनवर्चनवमसूक्तं वैश्वामित्रम् अत्रेयमनुक्रमणिका—सखायोनववार्हतं त्रिष्टुब-
न्तमिति अंत्यात्रिष्टुप् शिष्टाअष्टीवृहत्यः प्रातरनुवाकाभिनशखपोर्बाहतेछन्दस्पस्यसूक्तस्यवि-
नियोगः अथैतस्याइतिखण्डेसूत्रितं—सखायस्त्वायमग्निप्रभआयाहीति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

सखायस्त्वाववृमहे देवमर्तांसूतये ।

अपांनपातंसुभगंसुदीर्दितिसुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥ १ ॥

सखायः । त्वा । ववृमहे । देवम् । मर्तांसिः । सूतये । अपाम् ।

नपातम् । सुभगम् । सुदीर्दितिम् । सुप्रतूर्तिम् । अनेहसम् ॥ १ ॥

विश्वामित्रःतौति—हेभग्रे सखायः सोमाज्यादिइविष्यदानेनोपकारकत्वान्मित्राणिमर्ता-
सोमनुष्णाश्रुत्वोवयम् अपांनपातं अपांनसारं सुभगंशोभनयनपुक्तंमुदीर्दितिशोभनदीर्दितिसु-
प्रतूर्तिं शोभनप्रतरणं कर्मानुष्ठातृभिः सुखेनगन्तव्यमनेहसम् उपद्रवरहितमेतद्वशं देवंत्वाम् ऊ-
तयेरक्षगायववृमहे वृणीमहे ॥ सखायः रूपाप्रकथने समानेरूपश्चोदात्तइतिसमानेउपपदेडिदि-
त्यनुवृत्तौरूपातेरिण् तत्स्यडित्त्वाट्टिओपः तत्सन्निधेयेनयलोपः समानस्यचछन्दस्पमूर्धेतिसमा-
यः उत्तरपदस्योदात्तत्वम् । णिदित्यनुवृत्तौ सख्युरसंबुद्धावितिणिङ्प्रत्ययः वृद्धयायादेशो आनु-
दात्तः । ववृमहे वृहंसमक्तौ छन्दसि लुङ्लृङ्लिट्इतिवर्तमानेलिट् क्रादित्वादिडभावः निवातः ।
ऊतये अवरक्षणेइत्यस्य उदात्तइत्यनुवृत्तौ ऊतिपृतीत्यादिनाकिञ्चनत्वेननिपातनादन्तोदा-
त्तः । अराम् ऊडिदमितिविभक्त्येवोदात्तत्वम् । सुभगम् आधुदात्तंअनुवृत्तौसूतयेउत्तरपदधुदात्तत्वम् ।
सुप्रतूर्तिम् अत्वादपश्चेति उत्तरपदाधुदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया

कार्यमानोवनात्वंयन्मातृरजगन्नपः ।

नतत्तेअग्नेप्रमृषेनिवर्तनंयदूरेसन्निहाभवः ॥ २ ॥

कार्यमानः । वना । त्वम् । यत् । मातृः । अजगन् । अपः । न ।
 तत् । ते । अग्ने । प्रमृषे । निवर्तनम् । यत् । दूरे । सन् । इह ।
 अभवः ॥ २ ॥

हेअग्ने वनाकाननानिरक्षितुंकार्यमानः कामयमानः त्वंयद्यस्मात्कारणात्तानिविहायमातृ-
 प.मातृभूताअपः अजगन्अगम गतवानसि अप्सुप्रविष्टत्वाच्छान्तोवर्तसे तत्तस्मात्तेतव
 निवर्तनंनितरां तत्रैववर्तनं तेनचविनाशोलक्ष्यते सविनाशोनप्रमृषे नप्रमृष्यतेनसह्यते । कुतइ-
 त्यतआह । यद्यस्मात्कारणादूरेसन्अदृश्यतयावर्तमानस्त्वमिहास्मत्सम्बन्धिष्वरणिरूपेपुकोष्ठेषु
 अभवः मन्थनात्क्षणमात्रेणास्माकंसमीपेभवसि तस्मात्तवदूरतोवर्तनमस्मभ्यंनरोचते । अ-
 स्मिन्नर्थेयास्कः—कार्यमानाद्यमान कामयमानइतिवावनानित्वंयन्मातृरपोगमउपशान्त्यनतत्तेअग्नेप्रमृष्य-
 तेनिवर्तनंदूरेयत्सन्निहाभवसिनायमानइति ॥ कार्यमान. कमुक्त्यतौ कमेणिङ् लटशानच्
 मकारलोपश्छान्दसः । अजगन् गल्गतात्त्यस्यलङिबहुलंछन्दसीतिशपः२३ः हल्ङादि-
 नासिलोपः मौनोधातोरितिनकारः यच्छन्दयोगादनिवातः अडागमस्वरः । प्रमृषे मृपतिनि-
 क्षायाम् व्यत्ययेनकर्मणितप्रत्ययः लोपस्तआत्मनेपदोऽधितितल्येपः धातुस्वरः अभवः छन्दसि-
 छुङ्लङ्लिटइतिलङर्षेल्ङ् यद्योगादनिवातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अतितृष्टंवाक्षिथायैवसुमनांसि ।

प्रप्रान्येयन्तिपर्यन्यआसतेयेषांसख्येअसिंश्रितः ॥ ३ ॥

अति । तृष्टम् । ववक्षिथ । अर्थ । एव । सुष्मनाः । असि ।
 प्रप्र । अन्ये । यन्ति । परि । अन्ये । आसते । येषाम् । सख्ये ।
 असि । श्रितः ॥ ३ ॥

हेअग्ने तृष्टंस्तोतुस्तृष्णामभिलाषंतदुचितफलप्रदानेनसफलं कर्तुं अतिववक्षिष अतिशयेनबो-
 दुमिच्छसि । अपैवअयापित्वंमुमनाअसिसंतुष्टमनस्कोवर्तसे किंच त्वंयपांपोडशानामृत्विगां
 सख्येभ्योऽश्रितोऽसिर्वर्तसे तेषामध्येअन्येअध्वर्युप्रभृतयोद्वादशर्विनः प्रयन्ति प्रकर्षेणहोतुंगच्छ-
 न्ति अन्येउद्गातृप्रभृतयश्चत्वारः पर्यासते पारितआसीनावर्तन्ते ॥ ववक्षिष वहप्रापणेइत्यस्य
 सनिरूपम् अभ्यासस्यसन्यतइतीत्वाभावश्छान्दसः तदन्ताद्धर्तमानेलिद् धलार्धघातुकस्येड्ड-
 लादेरितीद् कास्प्रत्यपादामित्यामनभवति मन्त्रत्वात् निघातः । प्रप्र प्रसमुपोदइतिद्विवचनम् । यन्ति
 इण्गतावित्यस्यलटिरूपम् एकान्याभ्यांसमर्थाम्यामित्यन्यशब्दयोगात्पूर्वस्यनिघाताभावः ।
 आसते आसउपवेशनेउत्तरत्वाजिघातः । असि असभुवि तासस्त्योर्लोपइतिसकारलोपः यद्वृ-
 त्तयोगाच्चनिहन्यते ॥ ३ ॥

अयचतुर्थी—

ईयिवांसमतिस्त्रिधः शश्वतो रतिंसुश्वतः ।

अन्वीमविन्दन्निचिरासो अद्रुहोऽप्सु सिंहमिव श्रितम् ॥ ४ ॥

ईयिश्वांसम् । अति । स्त्रिधः । शश्वतीः । अति । सुश्वतः ।

अनु । ईम् । अविदन् । निचिरासः । अद्रुहः । अप्सु ।

सिंहमईव । श्रितम् ॥ ४ ॥

हेअग्ने अद्रुहः अद्रोग्धारः निचिरासः नितरांचिरासश्चिन्तनाः विश्वेदेवा स्त्रिधः शोषका-
 न्द्रात्रूनबलेन अतिअतिक्रम्यईयिवासंगच्छन्तंशश्वतर्बिहीः सश्वतः सद्गतिकारिणीः सेनाश्चाति
 अतिक्रम्यगच्छन्तंअप्सुश्रितंतिरोहितम् अतएवसिंहमिव गुहाप्रविष्टं सिंहमिवभीममीमेनंत्वाम-
 न्वविदन् अनुगम्यअलभन्त ॥ ईयिवांसम् इण्गतावित्यस्यक्सौ उपेयिगाननाश्वाननूचानश्चे-
 तिनिरातितः प्रत्ययस्वरः । स्त्रिधः स्त्रिवेक्षयार्थस्य शोषणार्थस्य वाकिप्चेतिक् धातुस्वरः । सश्वतः
 पस्नगतौ जकारस्यन्यत्ययेनचकारः लट् शत्रादेशः प्रत्ययस्वरः । अविदन् विदूलाभेइत्य-
 स्यलटिरूपम् । निचिरासः नितरांचिराः आज्ञसेरसुक्इत्यष्टक् समासस्वरः । अद्रुहः द्रुहनिघा-
 सायाम् । सम्पदादित्वाद्भावोकिप् बहुवीहौनञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । श्रितम् श्रिञ्से
 वायामित्यस्यश्र्युक् कितीतीट्प्रतिषेधः प्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

ससृवाँसंमिवत्मनाग्निमित्थातिरोहितम् ।

ऐनेनयन्मातरिश्वापरावतौदेवेभ्योमथितंपरि ॥ ५ ॥ ५ ॥

ससृवाँसंमृड्व । त्मना । अग्निम् । इत्या । तिरःऽहितम् ।

आ । एनम् । नयत् । मातरिश्वा । पराश्वतः । देवेभ्यः ।

मथितम् । परि ॥ ५ ॥ ५ ॥

मातरिश्वावायुः इत्याइत्थं त्मनास्वेच्छयाअप्सुप्रवेशेन तिरोहितंनिलीनंपरिपारितः म-
थितंमन्यनेननिष्पादितमेनमग्निदेवेभ्यः तादर्थ्येचतुर्थी देवार्थं परावतः दूरदेशाद्आनयत्आनी-
तवान् तत्रदृष्टान्तः—ससृवाँसमिव यथास्वाच्छन्देनससृवाँसंसरन्तंगच्छन्तंपुत्रंपिताबलादानयति
तद्वत् ॥ ससृवाँसमिव सृगतावित्यस्माद्धिद् तस्यकसुः इवेनविमत्तयलोपइत्युक्तत्वात्प्रत्य-
यस्वरः । त्मना आत्मन्शब्दस्यमन्त्रेष्वाड्यादेरात्मनइत्याकारलोपः । इत्या याहेतौचच्छन्दसी-
तिव्यत्ययेनधाप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । एनम् अन्वादेशेद्वितीयाद्यैस्वेनइत्येनादेशः अनुदात्तश्च ।
नयत् णीष्प्रापणेइत्यस्यलटिरूपम् अडमावभ्छान्दसः । मातरिश्वा मातर्यन्तरिक्षेभ्यसि(य)ति
श्वन्नुक्षत्रित्यादिनानिपातितः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

तंत्वा॒मर्ता॑अगृ॒भ्णत॑दे॒वेभ्यो॑हव्यवाहन ।

विश्वा॒न्यद्य॒ज्ञाँअं॑भि॒पासि॑मानु॒पतव॑कृत्वा॒यवि॑ष्ठय ॥ ६ ॥

तम् । त्वा । मर्ताः । अगृभ्णत । देवेभ्यः । हव्यश्वाहन ।

विश्वान् । यत् । यज्ञान् । अभिष्पासि । मानुप । तव ।

कृत्वा । यविष्ठय ॥ ६ ॥

हव्यवाहन हव्यानांविदः हेअग्रे मर्ताः मनुष्याः अध्वर्युप्रभृतयः तंतादृशमप्सुतिरो-
हितं त्वात्वाँदेवेभ्यः यद्यप्यदेवतार्थम् अगृभ्णतअगृहृत मानुष मनुष्याणांहितकारिन् यवि-
ष्ठय युवतमहेअग्रे तवकृत्वाकर्मणामाहात्म्येनविश्वान्सर्वान्अस्माभिः क्रियमाणान् यज्ञान्

यत् यस्मात्कारणात् अभिपासि सर्वतः पालयसि तस्मात्त्वामगृभ्णतेति पूर्वोणात्वयः । अगृ-
भ्णत ग्रहउपाशने त्रयादित्वात्भा महिष्यावर्षातिसम्प्रसारणम् त्दमहोर्भिच्छन्दसीति
हकारस्यभकारः तिङ्तिङ्ङितिनिघातः । हव्यवाहन वहप्राप्तेऽतिघातोऽत्युदित्यनुवृत्तौ हव्ये-
नन्तःपादमितित्युद् उपपावृद्धिं योरनादेशः अपादादित्वादाष्टमिकमनुदात्तत्वम् । विश्वा-
न् विशप्रवेशनेऽस्यस्मात् अशिन्नुपलटिरणिकणिसादिविशिभ्य कृत्तिक्त्विक्त् । कित्वाट्टणाभा-
वः नित्वादायुदात्तत्वम् । अभिपासि पारक्षणे अस्यवातोरेषणार्थत्वात्तपिवादेशः यच्छ-
ब्दयोगाज्जिघातः घातुस्वरः । जत्वा ङा जसादयश्छन्दसि विकल्प्यन्तइति अग्रनादेशाभावः
यणादेशः प्रत्ययस्वरः । यविष्ठञ सुवशब्दादतिशायने तमावेतीष्मन्स्थूलदूरयुगेति यणादिपरंलुप्यते
पूर्वस्यचगुणः यत्वादित्वात्स्वार्थिकोयप्रत्ययः ॥ ६ ॥

अपससमी-

तद्भ्रद्व्रतवदंसनापाकायचिच्छदयति ।

त्वांयदग्नेपशवःसमासतेसमिद्धमपिशर्वरे ॥ ७ ॥

तत् । भ्रद्व्रम् । तव । दंसना । पाकाय । चित् । छदयति ।

त्वाम् । यत् । अग्ने । पशवः । सम्भ्रसते । सम्भ्रद्व्रम् ।

अपिशर्वरे ॥ ७ ॥

हेअग्ने तवसम्बन्धितदिदंभद्रंशोभनदंसनाअग्निहोत्रादिकंकर्मपाकायचित् चिच्छब्दोप्य-
र्थे पाकायेतिकर्मणिचतुर्थी पाकोर्भकः तद्भ्रद्व्रमपियनमानं छदयति स्वफलप्रदानेनपूजयति प-
शुपुत्रादिभिः परिवृतंकरोतीत्यर्थः । छदयतिशब्दोर्चतिकर्मा छदयतिछदयतीति तन्नामसु
पाठात् यद्वा पाकशब्दप्रशस्त्यंवाचि पाकः वामइतिप्रशस्त्यनामसुपाठित्वान् तद्भ्रद्वंकर्मप्रशस्त्यं
यनमानम् अभिमतफलप्रदानेनपूजयतीत्यर्थः यद्यस्मात्कारणात् अपिशर्वशर्वेरीमुखेअग्निवि-
हरणकालेऽवसमिद्धं दीप्यमानं त्वांपशवोद्विपदाश्चतुष्पदाश्चोभयेपशवः समासतेपर्युपासतइत्यर्थः
तदिदंपश्वादिलक्षणं फलंयनमानायप्रयच्छतीत्यर्थः ॥ भद्रं यदिक्लृप्ताणेत्यस्माद्वातोर्परि-
क्प्रत्ययेननिघातनादन्तोदात्तत्वम् । पाकाय पारक्षणेइत्यस्मादेण्भीकापाशलेत्यादिनाक्त्
पायतेरदयतेरानादिनेतिपाकः नित्वादायुदात्तः । छदयति छदअपवारणे स्वार्थेणिच् अदन्त-
त्वाट्टव्यभावः निघातः । समासते आसउपवेशने अदादित्वाच्छोर्लुक् । अनकारान्तत्वात्
शस्यादादेशः ययोगादानेघातः तिङिचोदात्तक्तीतिगतेनिघातः घातुस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आजुहोतास्वध्वरं गीरं पावकशोचिपम् ।

आशुदूरमजिरं प्रत्नमीड्यं श्रुष्टीदेवं संपर्यत ॥ ८ ॥

आ । जुहोत । सुध्वरम् । शीरम् । पावकशोचिपम् ।

आशुम् । दूरम् । अजिरम् । प्रत्नम् । ईड्यम् । श्रुष्टी ।

देवम् । संपर्यत ॥ ८ ॥

ऋत्विजोयजमानः प्रेरयति हेऋत्विजः पावकशोचिपम् शोधकदीप्तिम् शीरम् कोष्ठेष्वोष-
धीपुचानुशायिनं स्वध्वरं शोभनयज्ञोपेतमिममग्निमाजुहोत आहुतिभिरासमन्तात्तर्पयत अपिच
आशुम् कर्मणिष्यात्संदूतम् आह्वानकारित्वेन देवानां दूतम् अनिरक्षिप्रंगन्तारं प्रत्नपुरातनम् ईड्यं
स्तोतव्यं देवद्योतमानमिममग्निं श्रुष्टी संपर्यत श्रुष्टीतिक्षिप्रनामेतियास्कः-क्षिप्रं पूजयत ॥ जुहो-
त हुदानादनयोः अस्माद्धातोर्लोड् जुहोत्यादिभ्यः श्रुतिरिति शपः श्रुः श्लाविति द्विवचनं लोटोलङ्-
दितिलङ्ङावेतस्य स्थमिपामितितस्य तादेशः छन्दसीत्यनुवृत्तौ धस्यतसनसनधनाधेतितयादेशः
पित्वाट्टुणः निघातः । स्वध्वरम् बहुव्रीहौ नञ्मुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । शीरम् शीङ्-
स्वप्ने अस्माद्धातोः स्फायितश्चिवञ्चीत्यादिनारक्प्रत्ययः कित्वाट्टुणाभावः प्रत्ययस्वरः । पावकशो-
चिपमित्यत्रपवनं पाव शुद्धिः तंकायतीतिपावकः आतोनुपसर्गेकः प्रत्ययस्वरः बहुव्रीहौ प्रकृ-
त्यापूर्वपदमितिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । आशुम् अशूच्याप्तौ अस्माद्धातोः कृवापाजिमीत्यादि-
नाउण् उपधावृद्धिः प्रत्ययस्वरः । अजिरम् अजगतिक्षेपणयोरित्यस्माद्धातोराजिरशि-
शिरशिधिलेतिकिरच् प्रत्ययान्तत्वेन निपातनादन्तोदात्तत्वम् । प्रत्नम् प्रगत्यच्छन्दसिगलोपधे-
तिगलोपः चकारात्कप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । ईड्यम् ईडस्तुतावस्माज्ज्यत् ईड्यन्देत्यादिनायु-
दात्तत्वम् । संपर्यत सपरशब्दात् कण्ठादिभ्योयक्पूनायां वर्तते लोप्मध्यमपुरुषबहुवचनम् शा-
अतो गुणे इति पररूपत्वं निघातः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्रीणिंशतात्रीसहस्राण्यग्निं त्रिंशच्च देवानवंचासपयेन् ।

औक्षन्धृतैरस्तृणन्वर्हिंस्मा आदिद्धोतां न्यंसादयन्त ॥ ९ ॥ ६ ॥

यत् यस्मात्कारणात् अभिपासि सर्वतः पालयसि तस्मात्त्वामगृभ्णतेति पूर्वोक्तान्वयः । अगृ-
भ्णत ग्रहउपादाने त्रयादित्वात् आग्रह्यावर्थातिसम्प्रसारणम् त्वग्रहोर्म्यच्छन्दसीति
हकारस्यपकारः तिङ्गुतिङ्गुतिनिवातः । हव्यवाहन वह्नापणेति यातोः स्युडित्यनुवृत्तौ हव्ये-
नन्तः पादमित्युद् उपधावृद्धिः योरनादेशः अपादादित्वादाष्टमिकमनुदात्तत्वम् । विश्वा-
न् विश्वप्रवेशनेत्यस्मात् आशिः षुपिलटिरणिक् णिखादिविशिष्यः क्वत्रितिकम् कित्वाद्गुणाभा-
वः नित्वादाद्युदात्तत्वम् । अभिपासि पारक्षणे अस्य घातोरक्षणाथत्वात्तन्निषादेशः यच्छ-
ब्दयोगान्ननिषातः घातुस्वरः । अत्वा य जसादयश्छन्दसि विकल्प्यन्त इति भ्रान्नादेशाभावः
यणादेशः प्रत्ययस्वरः । यविष्ठञ युवशब्दादतिशायने तमयितीछन्स्यूलदूरयुवेति यणादिपरं लुप्यते
पूर्वस्य च गुणः वस्वादित्वात्स्वार्थिकोयप्रत्ययः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तद्भद्रंतवदंसनापाकायचिच्छदयति ।

त्वांयदंमेपशर्वःसमासतेसमिद्धमपिशर्वरे ॥ ७ ॥

तत् । भद्रम् । तव । दंसना । पाकाय । चित् । छदयति ।

त्वाम् । यत् । अमे । पशर्वः । सम्स आसति । सम्सिद्धम् ।

अपिशर्वरे ॥ ७ ॥

हेअग्ने तवसम्बन्धितदिदंभद्रंशोमनंदंसनाअग्निहोत्रादिकं कर्मपाकायचित् चिच्छब्दोप्य-
र्थे पाकायेतिकर्मणिचतुर्थी पाकोर्मकः तद्भद्रं प्रपियन्मानं छदयति स्वफलप्रदानेन पूजयति प-
शुपुत्रादिभिः परितृप्तं करोतीत्यर्थः छदयति शब्दोर्चनिकर्म छन्दयति छदयतीति तन्नामसु
पाठात् यद्वा पाकशब्दप्रशस्त्यंवाचि पाकः वामइति प्रशस्त्यनामसुपाठितत्वात् तद्भद्रं कर्मप्रशस्त्यं
यजमानम् अभिमतफलप्रदानेन पूजयतीत्यर्थः यद्यस्मात्कारणात् अपिशर्वरशेर्वीमुखेअग्निवि-
हरणकाले एव समिद्धं दीप्यमानं त्वां पशवो द्विपदाश्चतुष्पदाश्चोभयेपशवः समासते पर्युपासत इत्यर्थः
तदिदं पश्यादिलक्षणं फलं यजमानाय प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ मद् भद्रे कल्याणे इत्यस्माद्वातो रूपा रिर-
क्प्रत्ययेन निरातनादन्तोदात्तत्वम् । पाकाय पारक्षणे इत्यस्मादिण्भीष्मापाशलेत्यादिनाकम्
पायतेरप्यतेरानादिनेति पाकः नित्वादाद्युदात्तः । छदयति छद अपवारणे स्वार्थेणिच् अदन्त-
त्वादृष्ट्यभावात् निवातः । समासते आस उपवेशने अदादित्वाच्छपोलुक् । अनकारान्तत्वात्
सस्यादादेशः यद्योगादनिषातः तिङि चोदात्तवतीति गतेर्निषातः घातुस्वरः ॥ ७ ॥

अयाष्टमी-

आजुहोतास्वध्वरंशीरंपावकशोचिपम् ।

आशुदूरमजिरंप्रत्नमोड्यैश्रुष्टीदेवंसंपर्यत ॥ ८ ॥

आ । जुहोत । सुअध्वरम् । शीरम् । पावकशोचिपम् ।

आशुम् । दूरम् । अजिरम् । प्रत्नम् । ईड्यम् । श्रुष्टी ।

देवम् । संपर्यत ॥ ८ ॥

अस्विजोयजमानः प्रेरयति हेऋत्विजः पावकशोचिपम् शोधकदीप्तिम् शीरम् काष्ठेष्वोष-
धीषु चानुशायिनं स्वध्वरं शोभनयज्ञोपेतमिममग्निमाजुहोत आहुतिभिरासमन्तात्तर्पयत आपिच
आशुम् कर्मणि व्याप्तं दूतम् आह्वानकारित्वेन देवानां दूतम् अनिरक्षिप्रंगन्तारं प्रत्नं पुरातनम् ईड्यं
स्तोतव्यं देवघोतमानमिममग्निं श्रुष्टी संपर्यत श्रुष्टीतिक्षिप्रनामेति यास्कः—क्षिप्रं पूजयत ॥ जुहो-
त हुदानादनयोः अस्माद्धातोर्लोड् जुहोत्यादिभ्यः श्रुतिरिति शपः श्रुः श्राविति द्विवचनं लोटोलङ्-
दितिलङ्ङावेतस्य स्थमिपामिति तस्य तादेशः छन्दसीत्यनुवृत्तौ यस्य तत्तनस्य पनाश्चेति तच्चादेशः
पित्वाद्गुणः निघातः । स्वध्वरम् बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । शीरम् शीङ्-
स्वप्ने अस्माद्धातोः स्फापितश्चिञ्छीत्यादिना रक्प्रत्ययः कित्वाद्गुणाभावः प्रत्ययस्वरः । पावकशो-
चिपमित्यत्र पवनं पाव शुद्धिः तं कायतीति पावक आतोनुपसर्गेकः प्रत्ययस्वरः बहुव्रीहौ प्रकृ-
त्पूर्वपदमिति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । आशुम् अशूच्यासौ अस्माद्धातोः कृवापाणिमीत्यादि-
नाउण् उपधावृद्धिः प्रत्ययस्वरः । अनिरम् अनगतिक्षेपणयोरित्यस्माद्धातोर्निरति-
शिरशिथिलेति किरच् प्रत्ययान्तत्वेन निपातनादन्तोदात्तत्वत् । प्रत्नम् प्रगत्यच्छन्दसि गलौषधे-
ति गलौष चकारात् प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । ईड्यम् ईडस्तुतावस्माज्ज्यत् ईडवन्देत्यादिना यु-
दात्तत्वम् । संपर्यत सपरशब्दात् कण्ठादिभ्यो यङ्पूजायां वर्तते लोप्पच्यमपुरुषबहुवचनम् शर
अतो गुणे इति पररूपत्वं निघातः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

त्रीणिंशतात्रीसहस्राण्यग्निं त्रिंशच्च देवानवंचासपयेन् ।

औक्षन्धृतैरस्तृणन्वहिंरस्मा आदिहोता न्यंसादयन्त ॥ ९ ॥ ६ ॥

त्रीणि । शता । त्री । सहस्राणि । अग्निम् । त्रिंशत् । च । देवाः ।
नव । च । असपर्यन् । औक्षन् । घृतैः । अस्तृणन् । बर्हिः । अरस्मै ।
आत् । इत् । होतारम् । नि । असादयन्त ॥ ९ ॥ ६ ॥

ग्रीणिशता ग्रीणिशतानि श्रीसहस्राणि श्रीणिसहस्राणित्रिंशच्चनवचएकोनचत्वारिंशद-
धिकशतत्रयोपेतत्रिसहस्रसङ्ख्याकादेवाः इममाग्निमसपर्यन् अपूनयन् किंच तेदेवाः घृतैरिमम-
ग्निमौक्षन्असिधन् तथा अस्मैअग्नयेतद्वर्षबर्हिस्तृणन् बर्हिषाभास्तरणं वेधाच्छादनमकु-
र्वन् आदित् अनन्तरमेवतेदेवास्तास्मिन्बर्हिषिणमग्निहोतारं कृत्वान्यसादयन्त उपावेशयन् देवैः
पूज्यामिममाग्निसपर्यतोतिपूर्वेणान्वयः देवसंख्याचतुहदारण्यकेभिहिता—महिमानमेवैषाम् एतेत्रय-
स्त्रिंशत्तेवदेवाइति कतमेतेत्रयस्त्रिंशदष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्यास्तएकत्रिंशदिन्द्रश्चैवप्र-
जापतिश्चत्रयस्त्रिंशदिति ॥ शता दशानादशतांशमावस्तश्चप्रत्ययःदशदशतः परिमाणमेषां शतानि
'सुपांसुलुगित्यादिनासुषोडादेशः प्रत्ययस्वरः । श्री सुपांसुलुगितिपूर्वसवर्णदीर्घःकिट्स्वरः । सह-
स्राणि कर्दमादित्वान्मध्योदात्तः । त्रिंशत् त्रयाणां दशतांशमभावःशब्दप्रत्ययः त्रयोदशतः प-
रिमाणमस्तत्रिंशत् प्रत्ययस्वरः । नव कनिष्ठित्यनुवृत्तौ गुस्तुतावित्यस्माद्धातोर्गुदेशोर्नुदधेति
कनिष्ठगुणश्च नित्वादाद्युदात्तः । असपर्यन् लङ्ङि रूपं निघातः । औक्षन् उक्षसेचने लङ्ङिआड-
जादीनामित्याडागमः वृद्धिः पादादित्वात्रनिह्न्यते आगमस्वरः । अस्तृणन् स्तृन्आच्छादने
लङ् बहुवचने त्रयादित्वात्तृणा श्रेरन्तादेशः नित्यंइतिइतीकारलोपः संयोगान्तलोपः श्राम्यस्त-
योरातइत्याकारलोपः लङ्ङलङ्ङलङ्ङित्यडागमः सचोदात्तः आगमस्वरः वाक्येत्यनुवृत्तौचा-
दित्वात्रियाताभावः । बर्हिः इसिरित्यनुवृत्तौवृहेर्नलोपश्चेतीतिः तत्संनियोगेननलोपः प्रत्ययस्वरः ।
असादयन्त पद्मविशरणगत्यवसादनेषु अस्माद्धे-तुमतिचेतिणिच् उपधावृद्धिःणिच्चेत्यात्मनेपदम्
लङ्ङिबहुवचनेरूपं निघातः ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्थप्रथमेषोवर्गः ॥ ९ ॥

त्वामग्नइतिनवर्दशमसूक्तं वैश्वामित्रमौष्णिहमाग्नेयम् त्वामग्नौष्णिहमित्यनुज्ञा-
न्तत्वात् प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरौष्णिहेछन्दसिअस्यसूक्तस्यविनियोगः अपैतस्याइति-
खण्डेसूत्रितम्—पुरुत्वात्त्वामग्नइति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

त्वामग्नेमनीषिणःसुम्राजैचर्पणीनाम्देवंमर्तांसइत्येतेसमंध्वरे । १ ।

त्वाम् । अग्ने । मनीषिणः । सम्भ्राजम् । चर्पणीनाम् ।

देवम् । मर्तासः । इन्धते । सम् । अध्वरे ॥ १ ॥

हेअग्ने मनीषिणोधीमन्तोऽध्वर्युप्रभृतयोमर्तासोमनुष्याः चर्पणीनां प्रजानां सम्राजमधिपतिं देवंचोत्तमानं स्वाम् अध्वरे यज्ञेसमिन्धतेसोमाज्यपय प्रभृतिभिराहुतिभिः सम्यग्दीपयन्ति ॥ मनीषिणः मनीषाणामस्तीतिब्रीह्यादिभ्यश्चेतिइनिः यस्येतिचेत्यवर्णलोपः प्रत्ययस्वरः । सम्राजं रातृदीप्तौ संपूर्वादस्माद्धातोः सत्सद्विषेतिक्प् विलोपः समोमकारस्यमोनुस्वारइत्यनुस्वारे प्राप्तेमोराजिसमःक्तावितिसमोमकारः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । चर्पणीनाम् नामन्यतरस्यानितिबिभक्तेरुदात्तत्वम् । इन्धते निइन्धीदीप्तौ अस्माद्धातोर्हंतुमतिचेतिणिच् छटिप्तस्यआत्मनेपदेष्वनतः इत्यदादेशः छन्दस्युभयथेतिस्तस्यार्धधातुकत्वात्णेरनिर्यतिगिलोपः निघातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वांयज्ञेष्वृत्विजमग्नेहोतारमीळते । गोपाक्रतस्यदीदिहिस्वेदमे ॥ २ ॥

त्वाम् । यज्ञेषु । ऋत्विजम् । अग्ने । होतारम् । ईळते ।

गोपाः । ऋतस्य । दीदिहि । स्वे । दमे ॥ २ ॥

हेअग्ने अध्वर्यादय यज्ञेष्वग्निष्टोमादिपुत्वांहोतारमृत्विजंहोतृनामकमृत्विजमीळतेस्तुवन्ति तादृशस्त्वमृतस्यसत्यस्ययज्ञस्यवागोपा गोपायितासन्स्वेदमेस्वकीयेगृहेयज्ञशालायां दीदिहिदीप्यस्व । दीदिहि दिवुक्तीडादौ यइलुक् छोद् तुनादित्वादभ्यासस्यदीर्घत्वम् संज्ञापूर्वको विधिरानित्यइत्यभ्यासस्यगुणाभावेलोपोव्योर्वलातिबलोपः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सघापस्तेददाशतिसमिधांजातवैदसे । सोअग्नेघत्तेसुवीर्यंसपुण्यति ३

सः । घ । यः । ते । ददाशति । सम्भ्रद्धा । जातश्चैदसे ।

सः । अग्ने । घत्ते । सुवीर्यम् । सः । पुण्यति ॥ ३ ॥

हेअग्ने योयनमानः जातवैदसेजातप्रज्ञायतेतुभ्यंसमिधासमिन्धनकारीणिआज्यपुरोडाशादिहवीपिददाशतिददाति सप्तसप्तलुसुवीर्यशोमनसामर्थ्येपेतंपुत्रघत्तेधारयति अपिच स.स-

दित्यादीनिज्योतींषिऋतोति तद्वदिति ॥ प्रशब्दस्य छन्दसि व्यवहिताश्चेति भरतेत्यनेनसंबन्धः ।
पूर्व्यं पूर्वकृतमित्यर्थे पूर्वकृतमिनयौचेतियप्रत्ययः भसञ्जकत्वादवर्णलोपः प्रत्ययस्वरः । भर-
त भृञ्भरणे भौवादिकः निघातः । बृहत् वर्तमानेष्टपञ्चमहृहृदितिनिपातनादन्तोदात्तः । विभ्रते
भृञ्भरणे जुहोत्यादिभ्यःश्रुः भृजाभिदित्यभ्यासस्यङ्त्वे अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

अथपष्ठी-

अग्निं वर्धन्तु नो गिरो यतो जायत उक्थ्यः ।

महेवाजा यद्रविणाय दर्शतः ॥ ६ ॥

अग्निम् । वर्धन्तु । नः । गिरः । यतः । जायते । उक्थ्यः ।

महे । वाजाय । द्रविणाय । दर्शतः ॥ ६ ॥

योयमग्निः यतयाभिस्तुतिरूपामिर्गोभिः उक्थ्यो जायते उक्थ्यशब्दः प्रशस्त्यवाची
अनाभेशस्त्यः (स्ताः) उक्थ्यइति तन्नामसुपाठात् अतिशयेनस्तुत्योभवतीत्यर्थः । यश्चायमग्निः महेमहते
धानायात्रायद्रविणाय धनाय च दर्शतः दर्शनीयोभवति तमिममग्निनो गिरः अस्माकंस्तुतिरू-
पास्तावाचः वर्धन्तु वर्धयन्तु पूजयन्त्वित्यर्थः ॥ वर्धन्तु वृधुवर्धने अस्माग्निञ्छूषधगुणः छन्द-
स्तुभययोतिभ्यैरार्धधातुकत्वाणिलोपः भेस्तादेशः एरुरित्युकारः निघातः । उक्थ्यः वक्ष्प-
रिभाषणे अस्मात्पातृतुदिवचिरिचीत्यादिनाथक् कित्त्वाद्वाचिस्वपीत्यादिनासम्प्रसारणम् उक्थं
शब्दं तेनस्तुत्यत्वेन तन्नमवउक्थ्यः भवेच्छन्दशीतियत् यस्येतिबलोपः तित्स्वरितमितिस्वरितः ।
दर्शतः भृमृदृशियर्जातिअतच्छ्रुत्ययः कित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अग्ने यजिष्ठो अध्वरे देवान् देवयते यज ।

होता मन्द्रो विराजस्यति स्त्रिधः ॥ ७ ॥

अग्ने । यजिष्ठः । अध्वरे । देवान् । देवयते । यज ।

होता । मन्द्रः । वि । राजसि । अति । स्त्रिधः ॥ ७ ॥

हेअग्ने यजिष्ठः यष्टुतमस्त्वम् अघ्वरेयज्ञेदेवयतो देवानात्मनश्छते यजमानायदेवान्यज त-
दर्धयष्टन्यानायादीन्देवाः पूजय । किञ्च होतादेवानाम्नाहातामन्त्रः यजमानस्यमादयितासत्त्वं
स्त्रिष क्षपयितुं शत्रून्ति अतिक्रम्य विरानसि विशेषेण शोभसे ॥ यजिष्ठः तुष्टुन्दसीतिष्टम् तु-
रिष्टेपेय स्त्रितितृचोषः नित्वादाद्युदात्तः । देवयते क्यच् चित्वादन्तोदात्तत्वम् शप पित्वादनुदा-
त्तत्वं शतुश्चलसर्वधातुवत्स्वरेणतयोः क्यचासहैकादेशो एकादेशउदात्तेनोदात्तइतिअन्तोदात्तोदे-
वयच्छब्दः ततः शतुरनुमशतिविषक्तेरुदात्तत्वम् । यज यजदेवपूजासङ्घतिकरणदानेषु अस्मा-
होऽसिप् शप् सिपोहिरादेशः अतोहेरितिहेल्लक् निघातः । राजसि रानृदात्तौ निघातः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सनः पावकदीदिहियुमदस्मेसुवीर्यम् ।

भवास्तोतृभ्योऽन्तर्मः स्वस्तये ॥ ८ ॥

सः । नः पावक । दीदिहि । युमद । अस्मे इति । सुवीर्यम् ।

भव । स्तोतृभ्यः । अन्तर्मः । स्वस्तये ॥ ८ ॥

न.पावकअस्मात्सम्भविम पापस्यशोषक हेअग्ने सपूर्वमन्त्रेप्रतिपादितस्त्वंधुमत्कान्ति-
युक्तंसुवीर्यशोभनसामर्थ्योपेतदानमोगार्हधनमस्मेअस्मभ्यं दीदिहिदेहि यद्वा धुमतोऽजोयुक्तं
सुवीर्यशोभनवीर्योपेतं चयथाभवति तथा अस्मेअस्मदर्थत्वं दीदिहिदीप्यस्व किञ्च स्तोतृभ्यः प-
ष्ठचर्थेचतुर्थी त्वद्विपयस्तुतिकारिणांहोत्रादीनां स्वस्तयेअविनाशापक्षेमाय अन्तमः अन्तिकतमः
तेषामतिशयेनसमीपवर्तीभव ॥ पावक पूत्रपवने अस्माद्वातोर्षुषु पित्वाद्वाद्भिः बोरकादेशः
आवादेशः आर्मात्रितत्वादाष्टमिकमतुदात्तत्वम् । दीदिहि दिवुक्कीडादौअस्माद्यद् तुमादीनामि-
त्यभ्यासस्यदीर्वत्वम् संज्ञापूर्वकोविधिरित्यइतिअभ्यासस्यगुणामावः यदुल्लंछन्दासीतिपदोल्लुक्
लोऽसिपूर्वकीरितिपरस्मैपदमदादिवचेतिवचनाच्छपोल्लुक् सिपोहिरादेशः ओपोऽयोर्विलीतिवलो-
पः हेरपित्वाद्गुणाभावः निघातः । धुमतदिवउदित्युकारः एस्वनुड्भ्यामितिमतुपउदात्तत्वम् ।
सुवीर्यम् धीरवीर्योचेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । अन्तमः अन्तोऽस्यास्तीत्यन्तिकः अतश्चनिठगावि-
तिउन् अतिशयेनान्तिकइत्यतिशयनेतमानितितमप् तमेतादेष्येतितादिलोपः नित्वादाद्युदात्तः ।
स्वस्तय भ्रातिपदिकत्वरः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

तंत्वाविप्राविपन्यवोजागृवांसःसमिन्धते ।

हव्यवाहममर्त्यसहोवृधम् ॥ ९ ॥ ८ ॥

तम् । त्वा । विप्राः । विपन्यवः । जागृवांसः । सम् । इन्धते ।

हव्यवाहम् । अमर्त्यम् । सहःश्वृधम् ॥ ९ ॥ ८ ॥

हेअग्रे विप्रास्तुतीनां प्रेरकाः जागृवांसः अग्निहोत्रादिकर्मणिअप्रमत्ततयाप्रबुद्धाः विपन्यवः विपन्युशब्दोमेधाविनमाचष्टे विपश्चित् विपन्युरितितन्नामसुपाठात् । विपन्यवो-
मेधाविनःस्तोतारः हव्यवाहंहव्यानांवेदारम् अमर्त्यमरणधर्मरहितं सहोवृधं सहसामधनरूपेणय-
त्तेनवर्धमानंतादृशंत्वात्वासमिन्धते सोमाज्याद्याहुतिभिःसम्यग्दीपयन्ति ॥ विप्राः दुवप्बी-
जसन्ताने अस्माद्धातोः ऋज्रेन्द्राग्रवज्रभिप्रेतिरनप्रत्ययेन्वयोः निपातनादाद्युदात्तत्वम् । वि-
पन्यवः विविधंपनंपनस्तुतिंयातीतिविपन्युः मृगघ्वादयश्चेतिकुः अकारलोपश्छान्दसः प्रत्यय-
स्वरः । जागृवांसः जागृभिद्राक्षये अस्माछिद् तस्यक्त्सुः उपिदच्चाभितिनुम् द्विवचनाभावश्छा-
न्दसः वस्वेकाज्जाहसामितिनियमादिडभावः आग्नेविचिण्णल्ङितिस्त्वितिगुणोनभवति तत्र
विरित्यत्रक्त्सोरपिगृहीतत्वात् प्रत्ययस्वरः । इन्धते भिद्विदीदीप्तौ अन्तर्भावितप्रत्ययार्थं निपातः ।
हव्यवाहं वहप्रापणे वहश्चेतिष्विः उपधावृद्धिः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । सहोवृधम् वृधु-
वर्धने क्तिप्चेतिक्तिप् ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेष्टमोर्वाः ॥ ८ ॥

अग्निहेतितिनवर्चमेकादशंसूक्तं वैश्वामित्रगायत्रम् आग्नेयम् अग्निहोतागायत्रमित्यनुक्रा-
न्तत्वात् प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोगार्थेत्रेछन्दसीदंसूक्तम् सूत्रितंहि-अग्निहोताग्रइलेतिच-
तस्तइति । आधानेप्रथमायांपवमानेष्टौ स्विष्टकृतोयाज्याअग्निहोतेयेषा सहव्यवाळमर्त्यइति
पुरोनुवाक्या द्वितीयपवमानेष्टौ स्विष्टकृतोनुवाक्यासाह्वानिति । सूत्रितंच साह्वान्विश्वाअभियुजो-
ऽग्निमीळेपुरोहितमितिसंयाज्येइति । आभिष्वविकेयूक्येपुतृतीयसवनेमैत्रावरुणशस्त्रे अभिप्रयां-
सीतिवैकल्पिकोनुरूपस्तृचः । अत्रसूत्रम्-प्रवोवाजाअभियवोभिप्रयांसिबाहसेति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

अग्निर्होतापुरोहितोध्वरस्यविचर्षणिः । सवैदयज्ञमानुषक् ॥१॥

अग्निः । होता । पुरःऽहितः । अध्वरस्य । विचर्षणिः ।

सः । वैद । यज्ञम् । आनुषक् ॥ १ ॥

विश्वामित्रःस्तौति-होतादेवानामाह्वतापुरोहितः । पुरतएषाभिमतफलसम्पादकत्वेनहित-
कारीयद्वा पुरःपूर्वभागेआहवनीयादिरूपेणहितोनिहितइतिपुरोहितः । अध्वरस्ययज्ञस्यविचर्षणिः
विशेषेणदृष्टा विचर्षणिः विश्वचर्षणेरितितन्नामसुपाठात् सतथाविबोधिः आनुषक्आनुपूर्व्ये-
णसक्तयज्ञमग्निष्टोमादिकैवेदजानाति । वेद विदज्ञाने विदोऽल्येवेतितितिपोषलादेशः लघूपधगुणः
नियातः । आनुषक् आत्मन्तादनुपजतीत्यानुषक् षडसङ्गे धातुपकारस्यसकारः किप्चेतिक्प्
अनिदितामित्युपश्लेषः उपसर्गात्सुनोतीतिपत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सहव्यवाळमर्त्यउशिग्दूतश्चनोहितः । अग्निर्धियासमृण्वति ॥२॥

सः । हव्यश्वाद् । अमर्त्यः । उशिक् । दूतः । चनःऽहितः ।

अग्निः । धिया । सम् । ऋण्वति ॥ २ ॥

हव्यवाद् हविषांबोढाअमर्त्यः मरणधर्मरहितःउशिक्हविःकामयमानः दूतोदेवानांदूतः
चनसैहविल्लक्षणाच्चायहितोनिहितः यद्वा चनोहितः चनःअल्लहविल्लक्षणहितमस्येतिचनोहितः
सतथाविबोधिः धियाप्रज्ञयासमृण्वतिसङ्गच्छते कर्मविषयप्रज्ञाचिंतोभिरस्मानपिताहृत्प्रज्ञा-
चिन्ताकरोत्वित्याशास्ते ॥ हव्यवाद् बह्वप्रापणे बह्वेतिष्विः दत्वन्मस्त्वकर्त्तानि कृदुत्तरपदप्र-
कृतिस्वरत्वम् । उशिक् वशकान्तौ इगिरित्यनुवृत्तौ वरोःकिचेतिइगिप्रत्ययः तस्यकिच्त्वाङ्-
हिज्येतिसंप्रसारणं प्रत्ययस्वरः । चनोहितः चनःशब्दः चायतेरन्नेहस्येत्पमुच्यतः चकारा-
लुडागमः तस्मिन्मलोपः निस्वादायुदात्तः पुनश्चनसोऽष्टन्दसिगातिसंज्ञावक्तव्येतिगातिसंज्ञायां
गतिरनन्तरइतिप्रकृतिस्वरत्वम् बहुव्रीहौतुपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । धिया सावेकाचइतिविभक्ते-
रुदात्तत्वम् । ऋण्वति ऋणुगतौ रेष्टे तनादित्वादुप्रत्ययः लेट्येडायावेत्यङागमः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अग्निधियासचेततिकेतुर्यज्ञस्यपूर्व्यः । अर्थह्यस्यतरणि ॥ ३ ॥

अग्निः । धिया । सः । चेतति । केतुः । यज्ञस्य । पूर्व्यः ।

अर्थम् । हि । अस्य । तरणि ॥ ३ ॥

यज्ञस्याग्निष्टोमादेःकेतुः प्रज्ञापकःपूर्व्यः पूर्वमेवःचिरन्तनः सतथाविधोऽग्निःधियाप्रज्ञया चेततिसर्वजानीते अस्यैतादृशस्याग्नेरर्थगमनस्वभावतेजः आकाशेदृश्यमानस्यतमसः तरणिहितारकंखलु निवर्तकमितियावत् ॥ चेतति चित्तीसंज्ञाने निवातः । अर्थम् ऋगतौ उपिकुपिगार्तिभ्यस्थन्इतिथन् गुणः नित्वादाद्युदात्तः । तरणि तृष्ठवनतरणयोः अर्तिद्वभृधमीत्यादिनानिप्रत्यये गुणः प्रत्ययस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अग्निसूनुंसनंश्रुतंसहसोजातवैदसम् । वह्निर्देवाअकृण्वत ॥ ४ ॥

अग्निम् । सूनुम् । सनंश्श्रुतम् । सहसः । जातवैदसम् ।

वह्निम् । देवाः । अकृण्वत ॥ ४ ॥

सहसःसूनुंबलस्यपुत्रंगमथनरूपेणबलेननिष्पाद्यमानत्वात्सनश्रुतंसनातनत्वेनप्रसिद्धम् जातवैदसंजातप्रज्ञंतमिममग्निदेवाः हविर्भुजोदेवाः वह्निर्हविषांबोदारमकृण्वताकुर्वत ॥ सनश्रुतम् श्रुध्रपणे कर्मणिक्तः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । वह्निं वहप्रापणे निरित्यनुवृत्तौ वहिश्चीत्यादिनानिप्रत्ययः । अकृण्वत कृगिर्हिसाकरणयोः इदित्वाञ्जुम् धिन्विकृण्वोरचेत्युप्रत्ययः अकारश्चान्तादेशः लङिज्यत्ययेनात्मनेपदं निवातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अदाभ्यःपुरेताविशामग्निमनिुपीणाम् ।

तूर्णरिथःसदानवः ॥ ५ ॥ १ ॥

अदाम्यः । पुरःष्टता । विशाम् । अग्निः । मानुषीणाम् ।

तूर्णिः । रयः । सदा । नवः ॥ ५ ॥ ९ ॥

मानुषीणामनोर्जातानां विशांप्रजानां पुरष्टासन्मार्गप्रदर्शनेनाप्रतो गन्ता अतएव तूर्णिः ताः प्रजाः वैदिककर्मप्रवर्तकत्वेनानुग्रहांतुं त्वं रायुक्तः आलस्यराहितः रयः हविषां वहनाद्रयसदृशः सदा सर्वदा तत्कर्मणि न यो नूतनः पुनर्मपनादमिनवः एव विधोमिः अदाम्यः अहिंस्यः न केनापि तिरस्कार्य इत्यर्थः ॥ अदाम्यः दम्बुदम्बने दम्बे धेतुवत्कृत्यमिति कर्मणि ण्यत् उपधाट्टद्धिः । अदाम्यः न आसमासेतत्पुरुषेतुल्यार्थेति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । पुरष्टा इण्मातौ ण्वुल् तृचावितितृच् गुणः चित्त्वादन्तोदात्तः । मानुषीणां मनोर्जातावज्यतौपक्षेति अञ् टिङ्मात्रमिति ङीप् चित्त्वादाद्युदात्तः । तूर्णिः निस्वरासंभ्रमे इति धातोर्विहित्यनुवृत्तौ बहिध्रियुद्ग्लहात्वारिभ्यो निदिदिति निप्रत्ययः ज्वरत्वरत्यादिना ऊङ् तस्य निच्चादाद्युदात्तः संहितायां ङ्लोपे पूर्वस्येति दीर्घः । रयः हनिकुपिनीरमिकाशिभ्य इति स्मभ्नप्रत्ययः कित्त्वादनुदात्तोपदेशे त्यादिनानुनासिकलोपः निच्चादाद्युदात्तः । सदा स्वरादिपुआद्युदात्तत्वेन णटितत्वादाद्युदात्तः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमेन वमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ पष्ठी-

साह्वान्विश्वा अभियुजः क्रतुर्देवानाममृक्तः ।

अग्निस्तु विश्रवस्तमः ॥ ६ ॥

साह्वान् । विश्वाः । अभियुजः । क्रतुः । देवानाम् । अमृक्तः ।

अग्निः । तु विश्रवः स्तमः ॥ ६ ॥

अभियुज अभियोक्त्री विश्वाः सर्वाः सेनाः साह्वान्सहमानः स्वबलेन तिरस्कुर्वाणः अमृक्तः शत्रुभिरहिंसितः देवानां क्रतुः कर्तारविष्मदानेनोपपन्नः एवं मृतोमिः तु विश्रवस्तमः तु विशाञ्चो बहुवाची तु विपुरु इति तन्नाममुपासात् श्रवः शब्दोच्चाची श्रव इत्यत्र नामभूयत इति निरुक्तेभिधानात् अतिशयेन बहुविधा चोपेतो वर्तते यस्मादेवं तस्मादस्मानपि बहुविधा चोपेतान् करोति विभावः । साह्वान् पहर्मर्णे इत्यस्य वृत्तौ दाह्वान् साह्वान् दीर्घाश्चेति निपातनाद् द्विवचनमिहागमश्च

नभगतिपरस्मैपदंभवति कसुस्वरः । ऋतुः कृञःकतुः कित्वाद्गुणाभावः प्रत्ययस्वरः । तुविश्रव-
स्तमः तुवृत्तिर्हिंसापूर्तिषु अस्मादौणादिकःकिप्रत्ययः कित्वाद्गुणाभावः उवडादेशः अन्तोदात्तः ।
श्रवः श्रुश्रवणे श्रूयतेन्नमितिरुर्मेणिअसुन्प्रत्ययः अतिशयेनतुविश्रवाइतिअतिशयनेतमभिति
तमप् बहुव्रीहीपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अभिप्रयांसिवाहंसादाश्वाँअंश्रोतिमर्त्यैः । क्षयंपावकशोचिपः । ७ ।

अभि । प्रयांसि । वाहंसा । दाश्वान् । अश्रोति । मर्त्यैः ।

क्षयम् । पावकशोचिपः ॥ ७ ॥

दाश्वानहविषांदातामर्त्योमनुष्योयममानोवाहसाहविषां वाहकेनाग्निनाप्रयांस्यन्नानिअ-
भ्यश्रोतिअभितःसर्वतःप्राप्नोति किञ्च पावकशोचिपःशोधरुदीसेरग्नेःसकाशात्क्षयंगृहंवा-
भ्यश्रोति ॥ प्रयांसि प्रीञ्प्रीणनेअस्माद्धातोरेन्तर्भाषितग्यर्थादसुन्प्रत्ययः प्रीणयन्तिमक्षरुमि-
तिप्रयांस्यन्नानि नित्वादाद्युदात्तः । वाहसा णिदियनुवृत्तौगहिहाधान्भ्यश्छन्दसीत्यनुनि-
त्वाद्युपवाटुद्धिः नित्स्वरः । दाश्वान् दाशृदानेदत्यस्यक्सौदाश्वात्साह्वानितिनिपातनादिङागमो
द्विर्नेचनेचनभगति कसुप्रत्ययस्वरः । अश्रोति अशृयात्तौ व्यत्ययेनपरस्मैपदम् निवातः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

परिविश्वानिसुधिताग्नेरंश्याममन्मंभिः । विप्रांसोजातवेदसः ॥ ८ ॥

परि । विश्वानि । सुधिता । अग्नेः । अश्याम । मन्मंभिः ।

विप्रांसः । जातवेदसः ॥ ८ ॥

जातवेदसः जातप्रज्ञाः विप्रांसः विप्रामेवाविनोहोत्रादयोवयमग्नेः तवसंवन्धिभिः मन्म-
भिर्मननीयै स्तोमैर्विश्वानिसर्वाणिमुधितायुहितानिसुष्ठुहितान्यभिलषिणानिवसूनिपर्यश्याम स-
र्वतः प्राप्नुयाम । जातवेदसदत्यग्नेर्माविशेषणम् जातानिसर्वाणिपेत्तीतिजातवेदाः सर्वज्ञइत्यर्थः
एतादृशंजातवेदस्त्वमग्नेर्वोचितमितितद्विशेषणत्वंयुक्तम् ॥ सुधिता दुष्वाञ्छारणपोषणयोरित्य-
स्माद्धातोर्निष्ठायांच्छन्दसीत्यनुवृत्तौ सुधितवसुधितेत्यादिनानिपातितः शेच्छन्दसिबहुलमितिशे-

लृक् गतिरनन्तरइतिगते प्रकृतिस्वरत्वम् । अद्याम अश्रूयासौ बहुलंछन्दसीतिश्रुप्रत्ययस्यलृक्
व्यत्ययेनपरस्मैपदम् यासुट्परस्मैपदेपूदात्तइतियासुट् लिङ्.सलोपइतिसलोपः अदन्तत्वाभावादि-
यादेशोनभवति मसःसकारस्यनित्यंङितिसलोपः निवातः । मन्मभिः मनुअवबोधने अन्येभ्यो-
पिहृदयन्तइतिमानिन् निस्वरः ॥ < ॥

अथनवमी-

अग्नेविश्वानिवायार्वाजेषुसनिषामहे । त्वेदेवात्सर्गिरे ॥ १ ॥ १० ॥

अग्ने । विश्वानि । वायौ । वाजेषु । सनिषामहे । त्वे इति ।

देवासः । आ । ईरिरे ॥ १ ॥ १० ॥

हेअग्ने वार्यावरणीयानिसम्भननीयानिविश्वानिसर्वाणिघनानिवागेपुयुद्धेषुसनिषामहेवयं
संभनामहे यत्.कारणात्देवासः पूर्वमस्माभिरिष्टादेवाअस्मदभिमतफलप्रदानायत्वेत्वयिपरिरे
आसमन्तादगमन् त्वयिप्रविष्टाइत्यर्थः सर्वथापित्वत्त.सकाशात्फलंलभेमहीतिभावः ॥ वार्या-
वृद्धसंभक्तौ ऋहलोर्ण्यदितिष्यत् शेषेछन्दसिबहुलमितिशेर्लृक् ईड्वन्द्वेत्यादिनाधुदात्तः । घानेषु-
वृषाद्वित्वादाधुदात्तः । सनिषामहे घनपणसंभक्तौ घात्वादे.प स छेदिसिबहुलमितिषिप् सिपआ-
र्धधातुकत्वादिडागम. छेयोडाग्रवित्यडागमः व्यत्ययेनात्मनेपदं निषाव. । त्वे पुष्पच्छब्दस्य
सप्तम्यात्वादेशः सुपांसुलुगितिशेआदेशः शेइतिप्रगुत्थसंज्ञा । ईरिरे ईरगतावित्यस्मात्पर-
स्यल्योऽस्यइरेनादेशः इआदेशमुल्लभतइत्याम्भवाति मन्त्रत्वात् निवातः ॥ १ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

इन्द्राग्नीइतिनवर्चद्वादशसंस्कृतेवैश्वामित्रमैन्द्राग्रम् तथाचानुक्तम्यते-इन्द्राग्नीरेन्द्राग्रमिति ।
गायत्र्यन्वितितुराद्वाददिदमापेसंस्कृतायत्रम् इन्द्राग्नीदेवता आभिष्टविकेष्वह सु प्रात सवनेच्छा-
वाकशस्त्रेआवापार्थमिदंमुक्तम् । अभिष्टवपृष्ठयाहानीतिसण्डेसुप्रितम्-इन्द्राग्नीआगतंताहुवेय-
योरिदमिति । अग्निष्टोमेच्छावाकशस्त्रेइन्द्राग्नीआगतमितिस्तोत्रियस्तृच तस्यैवाच्छावाक-
स्याद्याशस्त्रयाज्या इन्द्राग्नीआगतंमुतमितियाज्येइतिसुत्रितत्वात् चतुर्विंशेहनिप्रात सवने-
च्छावाकशस्त्रेइन्द्राग्नीआगतंमुतमितिषळह स्तोत्रिय इन्द्राग्नीआगतमित्येदमनमोबृहदितिपु-

त्रितम् अग्निष्टोमाच्छावाकशस्त्रेतोशावृत्रहणाहुवइत्याद्यास्तिस्रः । सूत्रितश्च—तोशावृत्रहणाहुवइ-
त्याद्यास्तिस्रइति । अग्निष्टोमेच्छावाकशस्त्रेइन्द्राग्नीअपसस्सरीत्यनुरूपः सूत्रितश्च—इन्द्राग्नीआ-
गतंसुतमिन्द्राग्नीअपसस्सरीति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

इन्द्राग्नीआगतंसुतंगीभिर्नभोवरेण्यम् ।

अस्यपातंग्रियेपिता ॥ १ ॥

इन्द्राग्नी इति । आ । गतम् । सुतम् । गीःशभिः । नभः ।

वरेण्यम् । अस्य । पातम् । ग्रिया । इपिता ॥ १ ॥

इन्द्रश्चाग्निश्चइन्द्राग्नी हेइन्द्राग्नीदेवौ सुतमभिपवादिस्कारैःसंस्कृतम् अतएववरेण्यं
वरणीयंसंभननीयामिमंसोमंप्रति गीभिःअस्मदीयाभिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्विराहृतौसन्तौनमः
नभसः स्वर्गस्थानादागतमागच्छतम् आगत्यचग्रियास्माभिःक्रियमाणेकर्मणिइपिताप्रेरि-
तौयुवामस्यपातमिमंसोमंपिबतम् यद्वा ग्रियाऽस्मदीययाबुद्ध्याइपितौप्राप्तौअस्मद्भक्ष्याप्रेरितौ
युवामिमंसोमंपिबतम् ॥ इन्द्राग्नी इन्द्रश्चाग्निश्च द्वन्द्वेयीतिअग्निशब्दस्यपूर्वनिपातेप्राप्ते अमाद्यद्-
न्तमितिइन्द्रशब्दस्यपूर्वनिपातः पादादित्वान्निवातप्रतिषेधः पाठिकस्वरः । गतम् गच्छगता
बहुलंछन्दसीतिशपोलकिसति अनुदात्तोपदेशेत्यादिनामकारलोपः निवातः । वरेण्यं घृङ्गसंभक्तौ
घृङ्गण्यः वृषादित्वादाद्युदात्तः । पातं पापाने सर्वेविषयश्छन्दसिविकल्प्यन्तेइतिनपिवादेशः ।
इपिता इपगतावित्यस्माद्भातोर्निष्ठायां तीपसहेतीडागमः आगमाअनुदात्ताइतिइत्येनुदात्त-
त्वात् कस्वरःशिष्यते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इन्द्राग्नीजरितुःसचायज्ञोजिगातिचेतनः ।

अयापातमिमंसुतम् ॥ २ ॥

इन्द्राग्नी इति । जरितुः । सचा । यज्ञः । जिगाति ।

चेतनः । अया । पातम् । इमम् । सुतम् ॥ २ ॥

हेइन्द्राग्री जरितुः स्तोतुः सचास्वर्गादिलक्षणफलप्राप्तौ सहायभूतः यज्ञः ज्योतिष्टोमादियज्ञ-
साधनभूतः चेतनः इन्द्रियाणां चेतार्यिता आप्यायनकारी सन् असौ सोमः । निगातियुवामभिय-
च्छति । अया अस्मदीययास्तुतिलक्षणयानया वाचा आहूतौ सन्तौ मुतमभिपवादि संस्कारोपेतमि-
मं सोमं पातं पेषतम् ॥ निगाति गास्तुतानित्ययं वातुरत्रगमने वर्तते छन्दसि जुहोत्यादिः बहुलं छ-
न्दसीत्यभ्यासस्येत्वं निवातः । चेतनः चित्ती संज्ञाने कर्तारि बहुलवचनात्स्युद् लितीत्या-
द्युदात्तत्वम् । अया इदं शब्दस्य तृतीयायाः सुपांसु लुगिति यागदेशः अनादेशप्राप्तौ हलि-
लोपः । पातं पापानि निघातः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

इन्द्रं मग्निं कविच्छदां यज्ञस्य जुत्यावृणो । ता सोमस्येह तृम्पताम् ॥ ३ ॥

इन्द्रम् । अग्निम् । कविच्छदा । यज्ञस्य । जुत्या ।
वृणो । ता । सोमस्य । इह । तृम्पताम् ॥ ३ ॥

अस्य यज्ञस्य साधनभूतस्य सोमस्य जुत्या जूतिः प्रेरणसोमस्तावद्यममानं प्रेरयति साधनमुप-
लभ्यतस्साध्येऽतौ यजमानः प्रवर्तते इति हितस्य प्रेरकत्वम् । तथा प्रेरणरूपया जुत्या प्रेरितो ह कवि-
च्छदा कवीनां स्तोतृणां चितफलप्रदानेनोपच्छन्दको इन्द्रमग्निं च युसां वृणे सोमपानार्थमिह कर्मणि
आगच्छतमिति संभवे । आगतौ च ता विन्द्राग्री इह कर्मणि सोमस्य सोमपानेन नृम्पतां तृप्पताम् ॥
इन्द्रम् इति परमैश्वर्ये अस्माद्वातोः क्रजेन्द्राग्रीति रन्प्रत्ययान्तत्वेन निघातनादाद्युदात्तत्वम् । क-
विच्छदा छद अपवारणे अस्मात्किम् सुपांसु लुगिति सुषोडादेशः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् ।
जूत्या जूज्जतिस्तौ पाण्डुः अस्मादुद्गातृद्वयमुद्गीतौ ऋत्विग्भूतिज्जुतीवादिना निघातनादन्तोदात्त-
त्वम् उदात्तयणोऽन्त्यर्वादिदिति विषयेरुदात्तत्वम् । वृणे वृङ्संपत्तौ आप्रत्ययः टित् आत्मने-
पदानामिति ढेरेत्वं निघातः । ता सुपांसु लुगिति ङादेशः । सोमस्य पुञ्श्रमिपने अस्मादतिस्तुमु-
हुसृष्टृर्वाद्यादिनामन्प्रत्ययः नित्स्वरः । तृप्पताम् तृप्प्रीणने लोटि मुचादित्वा लुमागमः
निघातः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

तोशावृत्रहणां हुवे सजित्वा नापराजिता । इन्द्राग्री वां जुसातं मा ॥ ४ ॥

तोशा । वृत्रहर्ता । हुवे । सञ्जित्वाना । अपराञ्जिता ।
इन्द्राग्नी इति । वाजस्मात्तमा ॥ ४ ॥

तोशा शत्रूणां बाधकौ वृत्रहणा वृत्रस्य पापस्य हन्तारौ सञ्जित्वाना समानजेतारौ परस्परपे-
क्षया न्यशीलौ अपराञ्जिता केनाप्यतिरस्कृतौ वाजसातमा अन्नस्यातिशयेन दातारौ इन्द्राग्नीयु-
वां हुवे इह कर्मणि सोमपानार्थं महमाह्वयामि ॥ वृत्रहणा हन्ति सागत्योः ब्रह्मभूणवृत्रेषु किं वि-
क्षिप् एकानुत्तरपदेन इति णत्वम् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । हुवे इत्यर्ते बहुलं छन्दसीति शपो लुकि-
सति हः सम्प्रसारणमित्यनुवृत्तौ बहुलं छन्दसीति सम्प्रसारणम् उवडादेशः व्यत्ययेनात्मने-
पदं निघातः । सञ्जित्वाना निजये शीङ्गुशिरुहिमिक्षिचृभ्य इति कनिष् कित्वाद्गुणाभावः
पित्वात्तुगागमः समानस्य च्छन्दस्य मूर्धेति समानस्य सभावः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अपराञ्जि-
ता नञ्समासे तत्पुरुषेतुल्यार्थेति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । इन्द्राग्नी देवताद्वन्द्वे चेत्युभयपदप्रकृति-
स्वरत्वे प्राप्ते नोत्तरपदेन दत्तादाविति प्रतिषेधात्समासस्वरः । वाजसातमा णुदाने अस्माज्जनसंन-
नक्रमगम इति विद् विद्वन्नोरनुनासिकस्यादित्याकारः अतिशयनेतमविति तमप् कृदुत्तरपदप्रकृ-
तिस्वरत्वम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

प्रवा मर्चन्त्युक्थिनो नीथा विदो जरितारः । इन्द्राग्नी इप आवृणे ५।११

प्र । वाम् । अर्चन्ति । उक्थिनः । नीथ विदः । जरितारः ।

इन्द्राग्नी इति । इपः । आ । वृणे ॥ ५ ॥ ११ ॥

हे इन्द्राग्नी उक्थिनः उक्थं शब्दं तद्वन्तः शस्त्रिणो होत्रादयः वां युवां प्रार्चन्ति इह कर्मणि
स्तुतिरूपमभिर्वाग्मि पूजयन्ति तथानीथाविदः स्तोत्राभिज्ञाः सामगानकुशलाः जरितारः स्तो-
तारः उद्गात्रादयः अभिलषितफलावाप्तये युवामर्चन्ति अहमपि इपे अन्नस्य लाभार्थम् इन्द्राग्नी
युवामावृणे, सर्वतः संभजे पूजयामीत्यर्थः ॥ वां युष्मच्छब्दस्य द्वितीयायां पदान्तरत्वाद् युष्मद-
स्मदोऽप्यष्टौ द्वितीया इत्यादिना वामित्यादेशः अनुदात्तश्च । अर्चन्ति अर्चपूजायां निघातः ।
उक्थिनः वक्त्रपरिभाषणे पातुतुदिवचिरेचीनिकर्मणि यक् वचिस्वपीत्यादिना सम्प्रसारणम् उ-
क्थं शरम् उत्थं येपांते अत इति न दाविति निः यस्येति अलोपः प्रत्ययस्वरः । नीथाविदः णीञ् प्रा-
णो हनिकुपिनीरमीत्यादिना कथन् कित्वाद्गुणाभावः विदज्ञाने क्षिप्चेति क्षिप् कृदुत्तरपद-

प्रकृतिस्वरत्वम् । इन्द्राग्नी आमन्त्रितत्वादाद्युदात्तत्वम् । वृणे वृड्संभक्तौ निवातः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथपष्ठी—

इन्द्राग्नीनवतिपुरोदासपत्नीरधूनुतम् । साकमेकेनकर्मणा ॥ ६ ॥

इन्द्राग्नी इति । नवतिम् । पुरः । दासपत्नीः । अधूनुतम् ।

साकम् । एकेन । कर्मणा ॥ ६ ॥

हेइन्द्राग्नी दासपत्नीः दास्यन्तिउपक्षपयन्तीतिदासाउपक्षपयितारः शश्रवस्तेपतयः पालकायासांताः दासपत्नीः नवति नवतिसंख्याकाः पुरः एवंविधाः शत्रूणांपुरीः एकेनकर्मणाएकेनैवोद्योगेनयुवासांसंहयुगपद् अधूनुतमकम्पयतम् ताविन्द्राग्नीआह्वयामीतिशेषः ॥ नवतिनवानांदशतानवभावः तिश्चप्रत्ययः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः । दासपत्नीः दसुउपक्षये दासयतीतिदासः पचाद्यगन्तः चित्त्वादन्तोदात्तः तेपतयोयासां नित्यंसपल्यादिपुदासाचेत्युत्तत्वाद्धिभाषासपूर्वस्येतिडीप् इकारस्यनकारः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अधूनुतम् धून्कम्पने लङि स्वादिभ्यःशुः निघातः । एकेन इण्गतौ इण्मीकापाशल्यतिमर्चिभ्यःकञितिकन् निच्चादाद्युदात्तः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

इन्द्राग्नीअपसस्पृषप्रयन्तिधीतयः । ऋतस्यपथ्याइ'अनु ॥ ७ ॥

इन्द्राग्नी इति । अपसः । परि । उप । प्र । यन्ति । धीतयः ।

ऋतस्य । पथ्याः । अनु ॥ ७ ॥

हेइन्द्राग्नी धीतयः सोमस्यघातारः पातारोहोत्रादयः ऋतस्यकर्मफलस्यपथ्यापथोमार्गाननुलक्षीकृत्यअपसः अस्माभिःक्रियमाणस्यकर्मणः परिसर्वतः उपप्रयन्ति समीपेप्रकर्षेण वर्तन्ते अतःसोमपानार्थयुवामागच्छतमितिभावः यद्वा धीतयः स्तुतयः ऋतस्य यज्ञस्यमार्गाननुलक्षीकृत्यकर्मणःपरितःप्रवर्तन्ते अतःस्तोतव्यतयायुवामागतमिति ॥ यन्ति इण्गतौ यणादेशः निवातः । धीतयः घेष्पानेइत्यस्मात्कर्तारि क्चिबूचौचसंज्ञायामितिक्चि घुमास्येतीत्वम् चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

इन्द्राग्नीतविपाणिवांसधस्थानिप्रयांसिच । युवोरत्सूर्यहितम् ॥ ८ ॥

इन्द्राग्नी इति । तविपाणि । वाम् । सधस्थानि । प्रयांसि ।

च । युवोः । अत्सूर्यम् । हितम् ॥ ८ ॥

हेन्द्राग्नी वायुवयोः तविपाणिवलनिप्रयांस्यनानिचसधस्थानिपरस्परमवियुज्यवर्तन्ते
तथाअत्सूर्यगृष्टिद्वाराअपाप्रेरक्तव्युवोः युवयोरैवहितंनिहितंनर्तते । तस्मात्सोमपानप्रभृतिपुसर्व-
कर्मसुइन्द्राग्नीः सहैववर्तमानत्नमितिभावः । वां पृष्ठाद्विवचनेवामित्यादेशः । सधस्थानि
छागतिनिवृत्तौ आतोनुपसर्गोक्तः सधमादस्ययोश्छन्दसीतिसहस्यसधादेशः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इन्द्राग्नीरोचनादिवःपरिवाजेषुभूपथः । तद्वाचेतिप्रवीर्यम् ॥ ९ ॥ १२

इन्द्राग्नी इति । रोचना । दिवः । परि । वाजेषु । भूपथः ।

तत् । वाम् । चेति । प्र । वीर्यम् ॥ ९ ॥ १२ ॥

हेन्द्राग्नी दिवोरोचना स्वर्गस्यरोचकौ प्रकाशकौयुवां वाजेषुसङ्ग्रामेषुपरिभूपथः परितःसर्वतः
अलंनौमवयः शनूपरानित्यसर्वतोविजयमानौवर्तेथे वायुवयोः वीर्यसामर्थ्यमेवतत्तादृशसंभा-
मविजयं प्रचेतिप्रकर्षेणज्ञापयति यद्वा युवां वाजेषु संग्रामेषु परिभूपथः शनूपरिभूतयः शेषंभू-
वैवत् ॥ रोचना रुचदीप्तावित्यस्य अनुदात्तितश्चहलादेरिति युच् चित्त्वादन्तोदात्तः । भूपथः भूप
भूपणे निघातः । चेति चित्तीसंज्ञाने अयमन्तर्भावितण्यर्थः । बहुलंछन्दसीतिशोडश तकार-
लोपश्छान्दसः ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

॥ इतितृतीयेमण्डलेप्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाकेसप्तसूक्तानि तत्रप्रबोदेवायेतिसप्तदर्शमाद्यंसूक्तम् विश्वामित्रपुत्रऋषभस्यार्प-
म् अग्निदेवताऋम् आनुष्टुप् ॥ अत्रानुक्तमणिका-ग्रव सप्तऋषभस्त्वानुष्टुभमिति विश्वा-
मित्रपुत्रऋषभऋषिः मण्डलादिपरिभाषयाग्निदेवता अग्निष्टोमेऽदंगूक्तमाज्यशस्त्रम् परा-

हध्वर्यावावृत्तइतिखण्डेसूत्रितम्—प्रवोदेवायेत्याज्यमुपसन्तनुयादिति । इदमेवसूक्तंप्रातरनुवाकेआश्विन
शस्त्रेचविनियुक्तम् सूत्रञ्च—प्रवोदेवायाग्नेकदातइतिपद्येति । अम्युदयेष्टौसयन्तेत्यग्नेः प्रदातुर्याज्या
सूत्रितञ्च—सयन्त विप्रएषदीर्घस्तेअस्त्वङ्कुशइति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

प्रवोदेवायाग्रयेवर्हिष्ठमर्चास्मै ।

गमद्देवेभिरासनोयजिष्ठोवर्हिगसदत् ॥ १ ॥

प्र । वृः । देवार्य । अग्रये । वर्हिष्ठम् । अर्च । अस्मै ।

गमत् । देवेभिः । आ । सः । नः । यजिष्ठः । वर्हिः । आ । सदत् ॥ १ ॥

यजमानोहोत्रादीन्प्रतिब्रूते—हेहोत्रादयोवोषुष्मत्संबन्धिनेदेवायघोतमानायअस्मै अस्मि-
न्कर्मणिस्तुत्यायाग्रयेवर्हिष्ठं बृद्धतमंप्रभूतमिदंस्तुतिरूपं स्तोत्रगद्वादिबोक्तव्यमातंप्रार्चउच्चारयत
एवंस्तुतः सोमिर्देवोभिर्यष्टव्यदेवैः सहितः सन् नोऽस्मान्प्रतिआगमत् आगच्छतु आगत्यचयानिष्ठः
यष्टुतम सोमिर्बर्हिं अस्माभिर्वेद्यांस्तीर्णे बर्हिपिआसदत् आसीदतु उपावेशतु ॥ वर्हिष्ठं बर्हितृश-
ब्दात्तुच्छन्दसीत्यतिशायनेष्ट्वन् । अर्च अर्चपूजायां भौवादिकः बहुवचनस्यैकवचनं निधातः ।
गमत् गम्लगतौ अस्य छन्दसिलुङ्लङ्लिट्शतिलोडर्धेङुङ् लङित्वात् चेरद् नित्याङित्शतीका-
रलोपःपादादिष्वाच्चनिधातः । यनिष्ठः यष्टुशब्दात्तुच्छन्दसीतीष्ठन् वुरिष्ठेमेयस्त्विति तृचोलोपः नि-
त्स्वरः । सदत् पूर्वबलोडर्धेङुङ् शट्प्रविशरणगत्यवसाव्नेष्वित्यस्यलङित्वाद्ङ् निधातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ऋतावायस्यरोदसीदक्षंसर्वन्तुत्तयः ।

हविष्मन्तस्तमीळतेतंसंनिष्यन्तोवसे ॥ २ ॥

ऋतश्चा । यस्य । रोदसी इति । दक्षम् । सर्वन्ते । उत्तयः ।

हविष्मन्तः । तम् । ईळते । तम् । संनिष्यन्तः । अवसे ॥ २ ॥

यस्यपूर्वमन्त्रेप्रतिपादितस्याग्नेः रोदसीश्मेधावापृथिव्यौवशेभवतः अग्नेः प्रकाशकत्वे-
नतदधीनप्रकाशकेभवतइत्यर्थः किञ्च उत्तयः यजमानस्यफलप्रदानेनराक्षितारोदेवाः दक्षं

यस्याग्नेर्वहंसचन्तेसेवन्ते सचन्तेसेवन्तइति यास्कः । अग्नेर्यजमानदत्तहविषांप्रदातृत्वेन तदधीना-
इत्यर्थः एवंभूतः सोऽग्निर्ऋतावासस्य कर्मासत्यसंकल्प इत्यर्थः किञ्च हविष्मन्तः संभृतहविष्कायन-
मानाः हविर्वह्नार्थं तमेवाग्निमीळ्यते स्तुतिरूपमिर्वाभिः पूजयन्ति किञ्च सनिष्यन्तः घनादिल-
भमिच्छन्तस्तमवसेरक्षणाय तमेवाग्निमाश्रयन्ते ॥ ऋतावा ऋतशब्दात्तदस्यास्तीति छन्दसीव-
निषौवक्तव्याविति वशिष् अन्येषामपि दृश्यत इति दीर्घः वनिषः पितृत्वादनुदात्तत्वे प्रातिपदिकस्वरः ।
सचन्ते षचसप्रवाये व्यत्ययेनात्मनेपदम् यद्वत्तयोगादनिघातः । सनिष्यन्तः सनिर्लोभस्त-
मिच्छन्तः सुप्रआत्मनः क्यच् सर्वप्रातिपदिकेभ्यो लालसायां सुभक्तव्यइति स्यचिपरतः सुयागमः
क्यचः स्वरः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

सयन्ताविप्रं एपांसयज्ञानामथाहिपः ।

अग्निं तं वो दुवस्यत दाता यो वनिता मधम् ॥ ३ ॥

सः । यन्ता । विप्रः । एपांम् । सः । यज्ञानाम् । अथ । हि । सः ।

अग्निम् । तम् । वः । दुवस्यत । दाता । यः । वनिता । मधम् ॥ ३ ॥

विप्रो मेधाधीकर्माभिज्ञः सोऽग्निः एपां कालापराधेन हविर्निर्वापं कृतवतां यजमानानां ययो-
क्तकर्मप्रदर्शनेन तत्र प्रवर्तकः अथ किञ्च यज्ञानां ज्योतिष्टोमादीनां सोऽग्निर्नियन्ता फलप्रदानेन
नियामकः हिप्रसिद्धौ अतएव सर्वस्य नियन्ता खलु किञ्च सोऽग्निर्दाता ज्योतिष्टोमादिकर्मफल-
दाता मयं मंहनीयं धनं मधरेकण्डतितन्नाम सुपाठात् तद्वन्वनिता प्रयच्छंश्च भवति वः युष्मत्सम्ब-
न्धिनं तादृशमग्निं हेऽन्नस्विनो यूयं दुवस्यत आहुतिप्रदानेन परिचरत दुवस्यतिः परिचरणकर्मा-
नमस्यति दुवस्यतीति तन्नाम सुपाठात् ॥ यन्ता यमउपरमे इत्यस्य तृचिरूपं ऋतुरानसित्या-
दिना अनङ्गदेशः चित्स्वरः । अथा निपातस्येति दीर्घः । दुवस्यत दुवः परिचरणं तदिच्छन्तः सुप्रः
क्यच् तदन्तस्य घातोर्लोठिरूपम् । दाता दृशज्ज्ञाने ताच्छीलिकस्तृन् निरुदाद्युदात्तः ॥ १ ॥

अथ चतुर्थी-

सनः शर्माणि वीतयेऽग्निर्यच्छतृशन्तमा ।

यतो नः पूष्णवद्भुं दिवि क्षितिभ्योऽभुप्स्वा ॥ ४ ॥

सः । नः । शर्माणि । वीतये । अग्निः । यच्छतु । शम्हत्मा ।

यतः । नः । पुष्णवत् । वसु । दिवि । क्षितिर्भ्यः । अप्सु । आ ॥ ४ ॥

सोमिः नः हविष्पदातृभ्योऽस्मभ्यं शन्तभापशुपुत्रादिसमृद्ध्या अतिशयेनसुतकराणि श-
र्माणि शर्मशब्दोगृह्णाचौ छायाशर्मेतितन्नामसुपाडात् तथाविधानिगृहाणिवीतये संभम्नाय अ-
ग्निहोत्रादिकर्मप्राप्त्यर्थं यच्छतुददातु यतोयस्मादग्नेःसकाशात्पुष्णवत् समृद्धिमात् दानभोगादि-
नाव्ययेसत्यपि अतिशयेनवर्धमानंदिविद्युलोकेक्षितिर्भ्योमूलोकात् अप्सुअन्तरिक्षेचसमुत्प-
न्नंवसुतच्छोके असाधारण्येनवर्तमानंधनम् आसमन्तादुपनमति यतोऽग्नेःप्रसादान्निपुलोकेषु
विद्यमानं धनमस्मानागच्छति सोमिरितिपूर्वेणान्वयः ॥ वीतये वीगत्यादिषु मन्त्रेवृषेपचेत्या-
दिनाक्तिन् उदात्तत्वेननिपातनादुदात्तः । यच्छतु यमउपरमे इषुगमियमांछइतिमकारस्य
छकारः । पुष्णवत् पुष्पस्नेहनसेचनपूरणेषु अस्मादौणादिकोनक्षत्रत्ययः तदस्यास्तीति
मतुप् तत्स्योदात्ताभावश्छान्दसः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

दीदिवांसमपूर्व्यवस्वीभिरस्यधीतिभिः ।

ऋक्काणोअग्निमिन्वतेहोतारंविशपतिंविशाम् ॥ ५ ॥

दीदिश्वांसम् । अपूर्व्यम् । वस्वीभिः । अस्य । धीतिभिः ।

ऋक्काणः । अग्निम् । इन्धते । होतारम् । विशपतिम् । विशाम् ॥ ५ ॥

ऋक्काणः स्तुतिर्कुर्वाणाः शरित्रगोहोत्रादयः दीदिवासंशोष्यमानम् अपूर्व्यं तेजस्वितयाप्रति-
रूपाभिनयं होतारं देवानामाह्वतारं विशां विशपतिं प्रनानामतिशयेनपालयितारं तमाग्निवस्वी-
भिः प्रशस्ताभिः अस्पृशीतिभिः अग्निनिपयस्मुनिलक्षणाभिर्वाग्भिः यद्वा वस्वीभिः वसुमद्भिः
अस्यधीतिभिः एतदुद्देशेन त्रियमाणैर्कर्मभिः इन्धनेदोषयन्ति स्तोत्रकरणहविष्प्रदानादि
न्यापारेणममृदंरुर्वन्ति ॥ दीदिवासं दिवुर्गोडाश्वेत्यस्यवृक्षसौरूपं तुनादीनामित्यभ्यासस्य
वर्धः लोपोऽगोसितिग्लोपः । वस्वीभिः वसुशब्दान् व्यत्ययेनर्हीन् निस्वरः । धीतिभिः धे-
पानि किन्तौचसंज्ञायामितिक्किन् किन्त्वादुनास्येनीत्वं चिस्वरः । ऋक्काणः ऋक्शब्दान्मनुष-
यैर्दानि अयस्मयादिवाद्भसंज्ञकत्वात् कृत्वम् पदसंज्ञाभावाज्ज्ञत्वाभावः । इन्धते निइन्धीदी-

सौ । विश्वतिं परादिश्छन्दसिबहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । विशाम् सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अयपणी-

उतनोब्रह्मन्त्रविपुक्थेपुंदेवहूतमः ।

शानंशोचामरुद्वधोमेसहस्रसातमः ॥ ६ ॥

उत । नः । ब्रह्मन् । अविपः । उक्थेपुं । देवहूतमः ।

शम् । नः । शोच । मरुद्वधः । अमे । सहस्रस्रातमः ॥ ६ ॥

उतापिच हेअमे नःयज्ञकारिणोस्मान्ब्रह्मन्ब्रह्मणिअस्माभिःक्रियमाणेस्तोत्रेअविपः स्तोत्रविपयन्यूनातिरेकदोषोयथानभवातिताथापालय किञ्च देवहूतमः देवानामाह्वातृतमस्त्वमुक्थेपुअस्माभिः क्रियमाणेपुआज्यप्रउगादिशस्त्रेपुअविपः गोपाय किञ्च मरुद्वधः मरुद्विर्वधमानः सहस्रसातमः सहस्रसंख्याकस्यधनस्यातिशयेनदातात्वंनोस्माकंशमैहिकमामुष्मिकंचसुखंशोच दीपय वर्धयेत्यर्थः ॥ अविपः अवरक्षणादिपुइत्यस्माहेटि सिञ्चबहुलमितिसेप् अस्यार्धधातुकत्वादिद् इतश्चलोपइतिसिपङ्कारलोपः छेयोडाटावित्यडागमः निवातः । उक्थेपु वचपरिभाषणे अस्मात्कर्मणिपातृतुदिवचीत्यादिनायक् कित्वात्सम्प्रसारणम् प्रत्ययस्वरः । देवहूतमः ह्वयतेःकिप् बहुलंछन्दसीतिसम्प्रसारणपररूपत्वे हलइतिदीर्घः कृदुत्तरपदप्रकृतस्वरत्वम् । शोच शुच-शीतौ अयमन्तर्भावितण्यर्थः निवातः । मरुद्वधः वृधुवर्धने इगुपबलक्षणःकः मरुद्वधादित्वात्पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् । सहस्रसातमः पणुदाने अस्यमनसनजनक्रमगमो-विडितिविद्वनोरनुनासिकस्येत्याकारः कृदुत्तरपदप्रकृतस्वरः ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

नूनोरास्वसहस्रंवत्तोकवंत्पुष्टिमदसुं ।

द्युमदमेसुवीर्यंवर्षिष्ठमनुपक्षितम् ॥ ७ ॥ १३ ॥

नु । नः । रास्व । सहस्रंश्वत् । तोकंश्वत् । पुष्टिश्मत् । वसुं ।

द्युश्मत् । अमे । सुवीर्यम् । वर्षिष्ठम् । अनुपक्षितम् ॥ ७ ॥ १३ ॥

अस्मिन्मूक्तेस्तूयमान हेअग्रे सहस्रवत्सहस्रसंख्योपेतं तोकवत्पुत्रपौत्रादिसहितं पु-
ष्टिमत्पोषणकृत् अनेनशरीरस्यशीरादिद्वारावलारोग्यप्रदंगवादिक्मुपलक्ष्यते धुमत्दीप्तिमन् अ-
नेनरत्नकनकादिकंपरिगृह्यते सुवीर्यशोमनसामर्थ्योपेतंतत्तत्कार्येषुव्यवहारयोग्यंरर्षिष्ठमतिश-
येनवृद्धंप्रभूतमतएवअनुपक्षितंज्ययोकियमाणेप्यनुपक्षीणमेवभूतंवमु रत्नकनकपश्चादिलक्ष-
णंधनंनोस्मभ्यंनुक्षिप्रमाविच्छंवेनरास्वदत्स्व ॥ नून. ऋचितुनुवमाक्षितिदीर्घः । रास्व रादाने
अस्यलोदिरूपं व्यत्ययेनात्मनेपदम् अदादित्राच्छपोलुक् निवातः । सहस्रवत् मादुपधायाइति
मतुपोवत्वम् कर्दमादित्वान्मध्योदात्त.सहस्रशब्दः । पुष्टिम् पुपुष्टौ अस्मात्किञ् प्रत्यय-
स्थेणान्तोदात्तः ह्रस्वनुद्भ्यामितिमतुपउदात्तत्वम् । वर्षिष्ठम् प्रियस्थिरेत्यादिनावृद्धस्यवर्ष-
इत्यादेशः निस्वरः । अनुपक्षितम् क्षिप्तये इत्यस्यदीर्घाभावान्निष्ठानत्वंभवति तत्पुरुषत्वा-
दव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

आहोतेतिसप्तर्षिद्वितीयंसूक्तम् आहोतेत्यनुक्रमणिका ऋषभस्त्वितिदशब्दप्रयोगा-
दस्यापिसूक्तस्यऋषभऋषिः अनुक्तत्वाविष्टम् अग्निर्देवता एतदादीनिदशसूक्तानितृतीयाष्ट-
भवर्जितानिप्रातरनुवाकेआश्विनशस्त्रैष्टुभेछन्दसिबिन्धुक्तानि । अपैतस्याइतिखण्डेसूत्रितम्-
आहोतेतिदशानांतृतीयाष्टमेउद्धरेदितिर्ष्टुममिति ।

तस्मिन्सूक्तेमथमा-

आहोतामन्द्रोविदथान्यस्थात्सत्योयज्वाकवितमःसवेधाः ।
विद्युद्रथःसहसस्पुत्रोअग्निःशोचिष्केशःपृथिव्यांपाजोअश्रेत् ॥ १ ॥

आ । होता । मन्द्रः । विदथानि । अस्थात् । सत्यः । यज्वा ।
कविर्जितमः । सः । वेधाः । विद्युत्श्रथः । सहस्रः । पुत्रः । अग्निः ।
शोचिः । केशः । पृथिव्याम् । पाजः । अश्रेत् ॥ १ ॥

ऋषभोऽग्निस्तौति-होतादेवानामाह्वाता मन्द्रः स्तोत्रमोदयिता सत्यः सत्यकर्माकवितमः
अतिशयेनमेधावी यज्वादेवानांयष्टा वेधाः सर्वस्यजगतोविधाता, एवंविधमहिमोपेतः सो-
ग्निः विदधानिअस्मामि.क्रियमाणान् यज्ञानास्यात् आतिष्ठति प्राप्नोति ' किञ्च ' विद्युद्रथः
विद्योतमानयानोपेतः शोचिष्केशः शोचोपिज्वालाः केशायस्यसः ज्वालोमेयकेशोपेतः सह-

स सृजुर्बलस्यपुत्रः एवंभूतः सोमिः शुथिज्यांविस्तीर्णेऽन्तरिक्षे पानः तेजः स्वकीयांप्रभा-
मश्रेत् ध्रुयतेप्रापयति यद्वा शुथिज्यांभूमौ वर्तमानः पाजोबलंसेवते ॥ मन्द्रः मादिस्तुतिमोद-
मदस्वप्रकान्तिगतिषु अस्मात्स्फायितंचौत्यादिनारक् इदित्वाञ्जुम् । अस्थात् घागतिनिवृत्तौ
छन्दसिंलुङ्लुङ्लिट्तिवर्तमानेलुङ् गातिस्थेतिचोलेपः निघातः । यज्वा यमदेवपूजास-
ङ्गतिकणदानेषु सुयजोर्द्विनिधितिद्विनिप् तस्यपित्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः । कवितमः कुश-
ब्दे कौतिकूपतेवा अचइरितिकर्तारिभावेवाइप्रत्ययः तमपःपित्वादनुदात्तत्वेप्रत्ययस्वरः । शो-
चिष्केशः शुचर्दासौ अर्चिशुचिहुसपिछदिछर्दिभ्यइसिरितीसिः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः बहु-
व्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । अश्रेत् श्रिञ्जेवायामित्यस्यछन्दसिवर्तमानेलुङ् बहुलंछन्दसीति शपोलुक्
सार्वधातुकगुणः निघातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अयामितेनमंउक्तिंजुपस्वऋतावस्तुभ्यंचेतंतेसहस्वः ।

विद्वाँआवक्षिविदुषोनिपत्तिमध्यआवर्हिंरूतयेयजत्र ॥ २ ॥

अयामि । ते । नमःऽउक्तिम् । जुपस्व । ऋतंक्ष्वः । तुभ्यम् ।

चेतंते । सहस्वः । विद्वान् । आ । वक्षि । विदुषः । नि । सत्ति ।

मध्ये । आ । वर्हिः । ऊतये । यजत्र ॥ २ ॥

ऋतावः ऋतंसत्यभूतोयज्ञः तद्वन् हेअग्रे तेत्वद्विषयानमउक्तिंनमस्कारवाक्यमहमयामि
भेरयामिउच्चारयामि हेसहस्वः सहोबलंतद्वन्नग्रेचेतंतेचेतयिन्नेकर्मणः प्रज्ञापकायतुभ्येनमउक्तिः
क्रियते तांजुपस्वअस्माभिः क्रियमाणानमस्कारोक्तिंसेवस्व किञ्च विद्वान्आनुपूर्व्येणदेवाह्वा-
नाभिज्ञः विदुषःकर्माभिज्ञान्देवानावाक्षिआवह किञ्च यमत्रयष्टव्य हेअग्रे ऊतयेअस्माकं
रक्षणायमध्येवर्हिः स्तीर्णस्यवर्हिषोमध्येआनिपत्ति आसमन्तान्निषीद ॥ अयामि इगतौ भौ-
वादिकः पादादित्वादनिघातः । जुपस्व जुपीप्रीतिसेवनयोः तुदादि.छोटिरूपं निघातः । चे-
तंते चित्तिसंज्ञाने शतुर्लसार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वेततोन्तोदात्ततामावाच्छतुरनुमइतिविभक्ते
रुदात्ततामावः धातुस्वरः । सहस्वः सहोस्येतिमतुप् सकारस्यतसौमत्वर्थेइतिभसंज्ञकत्वात्तर्हन्
भवति मादुपधायाइतिमतुपोवत्वम् उमिदचामितिनुम् हर्ङ्च्चादिछोपेनकारस्यमतुवसोरुरि-
तिरुत्वम् आमानितानिघातः । विदुषः विदज्ञानेइत्येतस्मादुत्तरस्यशतुः विदे.शतुर्वसुरितिब-

स्वादेशः मत्तंज्ञायां यसोःसंप्रसारणं प्रत्ययस्वरः । सत्ति षट्प्रविशरणादिषु छटि बहुलं-
न्दसातिशयोक्त्युक् शिप्रप्रत्ययपरत्वामावात्सीदादेशमावः सदिरप्रतेरितिपत्वम् । यनत्र यनदे-
वपूनादिषु अमिनश्चियनीत्यादिनात्रप्रत्ययः आमन्त्रितनिवातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

द्रवतांतउपसांवाजयन्तीअग्नेवातस्यपृथ्याभिरच्छ ।
यत्सीमजन्तिपूर्यंहविर्भिरावन्धुरेवतस्थतुर्दुरोणे ॥ ३ ॥

द्रवताम् । ते । उपसा । वाजयन्ती इति । अग्ने । वातस्य ।
पृथ्याभिः । अच्छ । यत् । सीम् । अजन्ति । पूर्यम् । हविःशभिः ।
आ । बन्धुराश्च । तस्थतुः । दुरोणे ॥ ३ ॥

हेअग्ने वाजयन्तीमाजमब्रंकुर्वणे उपसा उपासानक्तेअहोरात्रौतौत्वाद्रवतामाभिगच्छताम् त्व-
मपिवातस्यवायो.पृथ्याभिर्मागै.अच्छ तावहोरात्रौशीघ्रमभिगच्छ ययस्मात्कारणादहोरा-
त्राश्रयोः परस्परमभिगमनेनअन्योन्यसंबन्धः तस्मादहोरात्रयो.सायंप्रातःकालयो.पूर्यपुरा-
तनंत्वामृत्विजोहविर्भिराज्यादिभि.सीसर्वतोजन्ति सिद्ध्यन्ति किञ्चबन्धुरेव यथाकृत्वरस्थानं
परस्परसंसक्तेपाद्वयोपेतंतद्भस्संसक्तौतावहोरात्रौदुरोणेअस्माकंगृहेअग्निहोत्रादिकर्मसिद्धयर्थम् आ
आवृत्त्यपुन.पुनरावर्तमानौ सन्तौतस्थतुः तिष्ठताम् ॥ द्रवतां द्रुगतांइत्यस्पष्टोदिरूप-
म् । पृथ्याभिः षधिपुसाधवइत्यर्थे तत्रसाधुरितियत् नस्तदिनेइतिटिलोपः तित्स्वरितइतिस्व-
रितः । तस्थतुः निष्ठतेर्लिट्यसिरूपं निवातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

मित्रश्चतुर्भ्यवरुणःसहस्वोग्रेविश्वेमरुतःसुन्नमर्चन् ।
यच्छोचिपांसहसस्पुत्रतिष्ठाअभिक्षितीःप्रथयन्त्सूर्योनृन् ॥ ४ ॥

मित्रः । च । तुर्भ्यम् । वरुणः । सहस्वः । अग्ने । विश्वे । मरुतः ।
सुन्नम् । अर्चन् । यत् । शोचिपा । सहसः । पुत्र । तिष्ठाः ।
अभि । क्षितीः । प्रथयन् । सूर्यः । नृन् ॥ ४ ॥

सहस्रजलवन् हेअग्ने मित्रध्ववरुणध्वमित्रावरुणौ विश्वेमरुतः सर्वदेवाश्चतुर्भ्यंत्वदर्थसु-
 संस्तोत्रम् अर्चन्वहन्ति यद्वा सर्वदेवाःतुभ्यंत्वांसुंमुखेनज्वन्पूजयन्ति यद्यस्मात्कारणात्सहस-
 स्पुत्रं हेअग्ने, सूर्यःसुष्टुअर्यःस्वामी यद्वा सर्वान्तर्यामितयासुष्टुअरेकः यद्वा सूर्यशोभनवीर्यः अभि-
 क्षितीः क्षितिशब्दोऽमुष्यवाची विशःक्षितयइतितन्नामसुपाठात् मनुष्यानिभिलक्ष्यन्मार्गप्रद-
 शकत्वेनेतृन् आत्मनोरस्मीन्प्रथयन् सर्वतोविस्तारयंस्त्वंशोचिपादीत्यासमानःसन् तिष्ठाः ति-
 ष्ठासि तस्मादेतेदेवाःपूजयन्ति ॥ अर्चन् अर्चपूजायामित्यस्यलटिरूपम् अहमावश्छान्दसः ।
 तिष्ठाःष्ठागतिनिवृत्तावित्यस्यलेटिरूपम् यद्योमादनिपातः पाद्येत्यादिनातिष्ठादेशस्याद्युदात्तत्वेन
 निपातनादाद्युदात्तः । सूर्यः रामस्यसूर्येतिक्यवन्तत्वेनानिपातनात्सर्वैर्वाःसिद्धामवन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

वृयंतैअचररिमाहिकाममुत्तानहंस्तानमंसोपसद्य ।

यजिष्ठेनमनसायक्षिदेवानस्त्रैधतामन्मनाविप्रोअग्ने ॥ ५ ॥

वृयम् । ते । अच । ररिम् । हि । कामम् । उत्तानहंस्ताः ।

नमस्ता । उपसद्य । यजिष्ठेन । मनसा । यक्षि । देवान् ।

अस्त्रैधता । मन्मना । विप्रः । अग्ने ॥ ५ ॥

हे अग्ने उत्तानहस्ताहविःस्वीकरणादुत्तानपाणयोर्वयंकामंकमनीयं पुरोडाशादिहविःतेतुभ्यम्
 अद्येदानीमस्मिन्कर्मणिररिम दद्यः नमसानमस्कारेणउपसद्य प्रसन्नोभूत्वायजिष्ठेनयदृतमेनया-
 रोच्छावतामनसान्तःकरणेनदेवान्यक्षियन्नीयान्देवान्यजपूजय किञ्च विप्रोमेधावीकर्माभिज्ञ-
 स्वमस्त्रैधताअक्षिणेनप्रसूतेनमन्मनामन्त्रज्येन स्तोत्रेणदेवान्पूजय ॥ अथ सद्यःपरस्परार्यैपमइ-
 त्यादिनानिपातितः अतोदात्तश्च । ररिम् रादाग्नेइत्यस्यवर्तमानेजिष्टि परस्मैपदानांणलुप्तित्या-
 दिनामसोमादेशः क्रादिनियमादिडागमः आतोलेषट्ठित्वेत्याकारलोपः हियोगादनिपातः भाग-
 माअनुदात्तादतीत्येनुदात्तत्वात्प्रत्ययस्वरः । उपसद्य पद्विशरणगत्यवसादनेषु इत्यस्यवत्त्वा स-
 मासेननूपूर्वेक्तवोल्थितित्यप् छिस्वरः । यक्षि यजदेवपूनासङ्गतिकरणदनेषु लोटिवहुल्युच्छन्द-
 सीतिशोणुक् पत्वक्त्वे सिपोहादेशाभावश्छान्दसः । अस्त्रैधता सिधिश्रयार्थःतत्पुरुषेइतिनञ्-
 स्वरः ॥ ५ ॥

अथष्टी-

त्वद्दिपुत्रसहस्रोविपूर्वीदेवस्ययन्तयुविवाजाः ।
 त्वदेहिसहस्रिणरयिनोद्रोघेणवचंसासत्यमग्ने ॥ ६ ॥

त्वत् । हि । पुत्र । सहसः । वि । पूर्वीः । देवस्य । यन्ति । ऊतयः ।
 वि । वाजाः । त्वम् । देहि । सहस्रिणम् । रयिम् । नः ।
 अद्रोघेण । वचंसा । सत्यम् । अग्ने ॥ ६ ॥

सहसस्पुत्र बलस्यपुत्र हे अग्ने देवस्यदेवनशीलस्य कर्मकरणप्रवृत्तस्ययन्मानस्य कृते त्वत्
 त्वत् सकाशात्पूर्वीः प्रभूताञ्जतयोविघ्नपरिहारेणकर्मपरिपालनादिरूपारक्षाः वियन्तिहि विविधग-
 च्छन्तिखलु तमिमंयन्मानं प्राप्नुवन्ति तथा वाजाः अक्षानिवियन्ति एनंयन्मानं प्राप्नुवन्ति किञ्च
 हे अग्ने त्वंसहस्रिण सहस्रसंख्याकरयिधनं नोस्मभ्यं देहि तथा अद्रोघेण द्रोहरहितेन पापशू-
 न्येनवचसावाप्तयेनपुक्तं सत्यंसत्यशीलसन्मार्गेप्रवर्तमानं पुत्रवदेहिप्रयच्छ ॥ त्वत् युष्मच्छब्द-
 स्य पञ्चन्येकवचनेत्वादेशः रस्तेःएकवचनस्यचेत्यदादेशः एकादेशस्वरः । पुत्रसहसः परम-
 पिछन्दसीतिपराङ्गवद्वाक्त्वात् द्वयोःसर्वानुदात्तत्वम् । देहि ऊदान्दाने इत्यस्यलोटिच्चसौरेद्वावि-
 तिधातोरेत्वम् अभ्यासलोपश्च निपातः । अद्रोघेण दुहनिषांसायां घञ् द्रोघः पकारश्चाह्दसः
 नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तुभ्यंदक्षकविक्रतोयानीमादेवमर्तासोअध्वरेअकर्म ।
 त्वंविश्वस्यसुरथस्यवोधिसर्वतदग्नेअमृतस्वदेह ॥ ७ ॥ १४ ॥

तुभ्यम् । दक्ष । कविक्रतो इति कविऽक्रतो । यानि । इमा ।
 देव । मर्तासः । अध्वरे । अकर्म । त्वम् । विश्वस्य । सुरथस्य ।
 वोधि । सर्वम् । तत् । अग्ने । अमृत । स्वद । इह ॥ ७ ॥ १४ ॥

दश अतिसमृद्धतयासामर्थ्येपेत कविक्रतो अतीन्द्रियाविषयप्रज्ञोपेत सर्वज्ञ देवदीप्य-
मान हेअग्रे मर्तासोयनमानावयं तुभ्यंत्वदर्शयान्नामा यानिदमानिहवींषिअध्वरेयज्ञे अकर्म
हविस्त्यागमकर्म्म त्वंचमुरयस्य शोभनयानोपेतस्यविश्वस्यसर्वस्ययनमानस्य बोधि गोपा-
यिताभवामीतिबुध्यस्य अमृत मरणधर्मरहितग्रे इहास्मिन्कर्मणि अस्माभिर्दत्तंतत्सर्वहविः
स्वदआस्वादय ॥ अकर्म दुःकृत्करणे इत्यस्यलङ्घि छन्दस्युभययोतिमसार्धधातुकत्वेनङि-
त्वाभावादुणः यद्वृत्तयोगादनिघातः । बोधि बुधअवगमने छन्दसिलुङितिलोढर्थेलुङ् तिङां
तिङाभवनतीतिसिपस्तादेशः वीषभनबुधेत्यादिनाकर्तारिचिण् चिणोलुगितितप्रत्ययस्यलोपः
अडभावछान्दसः । स्वद स्वदआस्वादेने अन्तर्भावितण्यर्थः छोटिरूपं निघातः ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेचतुर्दशोर्काः ॥ १४ ॥

विपाजसापृथुनेतिसप्तवैतृतीयंसूक्तम् त्रैष्टुभमाग्रेयम् अत्रेयमनुक्रमणिका-विपाजसा
कात्यउत्कीलस्त्विति कतगोत्रोत्पन्नोत्कीलोनामऋषिः प्रातरनुशकाश्विनशस्त्रयोराहोतेत्या-
दिसूक्तदशकविनियुक्तं तत्रेदंचद्वितीयंसूक्तम् ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

विपाजसापृथुनाशोशुचानोबाधस्वद्विपोरक्षसोअमीवाः ।

सुशर्मणोबृहतःशर्मणिस्यामग्नेरहंसुहवस्यप्रणीतौ ॥ १ ॥

वि । पाजसा । पृथुना । शोशुचानः । बाधस्व । द्विपः । रक्षसः ।

अमीवाः । सुशर्मणः । बृहतः । शर्मणि । स्याम् । अग्नेः ।

अहम् । सुहवस्य । प्रणीतौ ॥ १ ॥

उत्कील स्तौति-हेअग्रे पृथुनाभिस्तोर्णेनपाजसातेजसाशोशुचान. अत्यर्थदीप्यमा-
नस्त्वंद्विपः कर्मानुष्ठानविघ्नकारिणः शत्रुन्विबाधस्व विशेषेणनाशय तथा अमीवाः रोगरा-
हित्येनसामर्थ्येपितानिरक्षसः उभयत्रसुब्यत्ययः तानिरक्षांसिबाधस्व कर्मविघ्नकारीणिता-
न्यपनुदस्व यद्वा अमीवाः आभिमुख्येन आगमनपरागमनपराः पिशाचिकाश्चबाधस्व सुशर्म-
णः स्वर्गादिलक्षणशोभनमुखहेतोर्बृहतः महतः शत्रुविमयेनप्राप्तमहिम्नः सुहवस्यसुष्टुआह्वानो-

पेतस्थाग्नेः शर्मणि अस्माकं सुखहेतौ प्रणीतौ उत्तरवेद्यादिस्थानेषु प्रणयने प्रकर्षेण नयनं तत्र तत्रा-
नीयप्रक्षेपः एवं भूते त्वं प्रणयनेन अहंस्याम् अग्निप्रणयनपूर्वके तत्त्वनुष्ठाने भवेयम् ॥ पाजसा पारक्ष-
णे असुनित्यनुवृत्तौ पातेर्बले जुद्धेत्यसुनजुडामगः नित्वादाद्युदात्तः । पृथुना प्रथमं रूपायने उदि-
त्यनुवृत्तौ प्राथम्यादिभ्रंशं सम्प्रसारणमिति उप्रत्ययः तत्सन्नियोगेन सम्प्रसारणं प्रत्ययस्वरः ।
शोशुचानः शुचदीप्तावित्यस्य यद्गुकि गुणो यद्गुकोरित्यभ्यासस्य गुणः व्यत्ययेन शानच् चर्क-
रीत्यस्यादादिवद्भावाच्छपोलुक् चित्वादन्तोदात्तत्वे प्राप्ते, अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् ।
बाघस्व बाधृबिलोडने इत्यस्य लोटिरूपं पादादित्वात्निवाताभावः । सुशर्मणः शूर्हिषायाम्
दुःखं शृणातीति औणादिको मानिन् सोमं न सीदत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । स्याम् असूभवीत्य-
स्य लिङि यासुट्परस्मैपदेष्वित्यादिनायासुट् लिङः सलोप इति सलोपः यासुटोऽङित्वात् भ-
सोरलोपः नियातः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

त्वं नो अस्या उपसो व्युष्टौ त्वं सूर उदिते वोधि गोपाः ।

जन्मे व नित्यं तनयं जुपस्व स्तोमं मे अग्ने तन्वा सुजात ॥ २ ॥

त्वम् । नः । अस्याः । उपसः । विष्टौ । त्वम् । सूर । उदऽदिते ।

वोधि । गोपाः । जन्मऽइव । नित्यम् । तनयम् । जुपस्व ।

स्तोमम् । मे । अग्ने । तन्वा । सुजात ॥ २ ॥

हे अग्ने त्वमस्याः अद्य वर्तमानाया उपसो व्युष्टौ व्युच्छन्ने प्रकाशने सूरसूर्ये उदिते च सति नः
अग्निहोत्रादिकर्मणि प्रवृत्तानामस्माकं गोपाः गोपायितामवाप्तीति वोधि बुध्यस्व केचित्सूर्योदया-
त्प्रागग्निहोत्रं जुहति केचिदुदिते तस्मिं जुहति तेषामुभयेषां णालयितामवेत्यर्थः तन्वासुजातज्वा-
लापरिवृतेन शरीरेण सुपुजात देदीप्यमान अथवा तन्वासुजात आत्मनैव सुजातः स्वयं मूरित्यर्थः
तादृशस्त्वं मे मदीयं स्तोमं त्रिकृत्पञ्चदशादिलक्षणं स्तोत्रं नित्यं जुपस्व तत्र दृष्टान्तः—जन्मेवेति यथा
जन्म जनकः पिता औरसं तनयं पुत्रं परिष्वद्वादिभिः सेवते तद्वदस्माभिः क्रियमाणमिदं से-
वस्व ॥ व्युष्टौ उच्छीविवासे तमो विवासे तेन येति करणे किन् वश्वादिनापत्वम् तादौ च निवि

कृत्यतावितिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् । गोपाः गुपूरक्षणे गुपूषूपविच्छिपाणिपनिभ्यइतिआयप्रत्ययः
तदन्ताद्वातोःकिप् अतोलोपइत्यकारलोपः लोपोञ्योरितियलोपः घातुस्वरः । जुपस्व जुपी-
प्रीतिसेवनयोरित्यस्यलोटिरूपं निवातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्वंनृचक्षावृषभानुपूर्वीःकृष्णास्वप्नेअरुयोविभाहि ।

वसोनेपिचपपिचात्यंहःकृधीनौरायउशिजौयविष्ठ ॥ ३ ॥

त्वम् । नृचक्षाः । वृषभम् । अनु । पूर्वीः । कृष्णासु । अग्ने ।

अरुपः । वि । भाहि । वसो इति । नेपि । च । पपि । च । अति ।

अंहः । कृधि । नः । राये । उशिजः । यविष्ठ ॥ ३ ॥

वृषभ कामानांयपितः हेअग्ने नृचक्षाः नृणांभनुष्याणां शुभाशुभकर्मणोद्ब्रष्टाकृष्णासुरा-
त्रियुअरुपः आरोचमानस्त्वमनुअनुत्रमेणपूर्वीःचह्रीःज्वालाःविमाहिविशेषेणप्रकाशाय वसोः सर्व-
स्य प्रकाशप्रदानेनस्वस्वस्थानेषुवासयितः अग्नेत्वंनोस्मान्नेपिकर्मानुरूपफलानिचप्रापय अंहः
अस्माकंदारिद्र्यचलक्षणपापम् अतिपपिच अतिपारय निवारयेतियावत् । किञ्च यविष्ठ युवतम हे-
अग्ने नोस्मान्रायेधनायउशिजः कामयमानान्कृधिकुरु अभिलषितफलप्रदानेनप्राप्तकामान्कुर्वि-
त्यर्थः ॥ नृचक्षाः चक्षिड्यक्तायांवाचि अयमवदर्शनेवर्तते असुन्नित्यनुवृत्तौ चक्षेर्बहुलंशिचे-
त्यमुन् शिद्रद्वावात्त्वानादेशाभावः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । वृषभ वृषसेचने अभिजात्यनुवृ-
त्तौ श्नापिवृषेभ्यांकेदितिअमच् किन्नाद्रुणाभावः अपादादित्वाभिवातः । पूर्वीः पुरुशब्दस्य
वोतोऽगुणवचनादितिडीप् आद्यस्योकारस्यदीर्घश्छान्दसः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः । भाहि भा-
दीप्तौ अन्तरर्भावित्यर्थः लोटिरूपम् । वसो वसनिवासे उरित्यनुवृत्तौशृस्त्रुन्निहित्रप्यसिब-
सीत्यादिनाउप्रत्ययः पादादित्वान्निवातः पाठिकमाद्युदात्तत्वम् । नेपि णीञ्प्रापणे छन्दसि
लोडर्धेल्ड् बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् आमन्त्रितपूर्वमविद्यमानवादितामामन्त्रितस्य अविद्यमानव-
त्त्वेनपादादित्वान्निवातः । पपि पृषालनपूरणयोः चादिपुचेतिननिवातः । कृधि डुकृञ्करणे
इत्यस्यलोटि सेहोपिचेतिहिरादेशः तस्यश्रुशृणुपृकृवृभ्यश्छन्दसीतिधिरादेशः बहुलंछन्दसी-
त्युप्रत्ययस्यलुक् पादादित्वान्निवातः । राये रादाने रातेर्होऽरितिडैप्रत्ययः अडिदमित्यादिना

विभक्तेरुदात्तत्वम् । उद्दिशः वशकान्तौ वशः किञ्चेतीभिप्रत्ययः कित्वात्सम्प्रसारणम् प्रत्ययस्वरः । यविष्ठ युवशब्दादतिशायनेऽष्टन्प्रत्ययः स्थूलदूरयुवेत्यादिनायणादेः परस्यलोपः पूर्वस्यचगुणः आमन्त्रितत्वान्निवातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अपाङ्क्तोअग्नेवृषभोर्दिदीहिपुरोविश्वाःसौभंगासज्जिगीवान् ।
यज्ञस्यनेताप्रथमस्यपायोर्जातवेदोवृहतःसुप्रणीते ॥ ४ ॥

अपाङ्क्तः । अग्ने । वृषभः । दिदीहि । पुरः । विश्वाः । सौभंगा ।
समृज्जिगीवान् । यज्ञस्य । नेता । प्रथमस्य । पायोः । जातव्वेदः ।
वृहतः । सुप्रणीते ॥ ४ ॥

हेअग्ने अपाङ्क्तशत्रुभिरसोढः अपराग्निःस्वयंशत्रून्जयतीत्यर्थः वृषभः कामानावर्षिता एवंभूतस्त्वविश्वाःसर्वाःपुरःशत्रूणांपुरीः सौभगा तत्रत्यानिशोभनान्युत्तमानिधनानिचसंनिर्गावान् सम्यक्नयनदिदीहि सर्वतोऽज्वालाभिर्दीप्यस्व सुप्रणीतेशोभनप्रणयन जातवेदः जातप्रज्ञ हेअग्ने वृहतःउपदिष्टातिदिष्टद्विविधेतिर्कतज्यताकल्पेनमहतः पायोस्तत्फलप्रदानेनरक्षकस्यप्रथमस्यमुख्यतयाप्रथमंक्रियमाणस्य 'एषवावप्रथमोयज्ञोयज्ञानांयज्ज्योतिष्टोमः' इतिश्रुतेः । तादृशस्यज्योतिष्टोमाख्यस्यनेताहविर्वहनदेवताह्वानादिक्रिययायागनिर्वाहकोभव ॥ अपाङ्क्तः पदमर्पणे इत्यस्यनिष्ठायांहोदइतिङकारः क्षपस्तपोर्धोघइतिक्त्स्यधः घृत्वेनदः ढलोपेकृते ढूलोपेपूर्वस्यदीर्घइतिदीर्घः ओत्वाभावश्छान्दसः सहेःसाङःसइतिसकारस्यमूर्धन्यादेशः अन्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरे नन्स्वरः । वृषभः वृषसेचने ऋषिगृपिभ्यांकिदित्यभञ् चित्स्वरः । दिदीहि दिद्युक्तीडादावित्यस्य यङ्लुकिलोभमध्यमैकवचनेसंज्ञापूर्वकोविधिरनित्यद्व्यभ्यासस्यगुणाभावः सर्वेविधयश्छान्दसिविकल्प्यन्तइतिपूर्वत्रासिद्धमित्यस्याप्रवृत्तौपरत्वाद्दलितेतिदीर्घत्वं पश्चाद्ब्रह्मलोपः । सौभगा सुभगान्मेद्रेइतिउद्गात्रादिपुष्पाठादावार्थंअञ् ह्रस्वगसिन्ध्वन्तेइतिपूर्वपदस्यवृद्धिः उत्तरपदस्यनटृदिर्भवति सर्वेविधीनांछान्दसिविकल्पितत्वात् सुपांसुलुगितेपुषेडादेशः तेनचसौभाग्येनयनान्युपलक्ष्यन्ते नित्वादाद्युदात्तः । सज्जिगीवान् निमेषे छन्दासिलिङ् तस्यङ्मुः सल्लिङ्गोर्नैरितिकर्गीदेशः प्रत्ययस्वरः दीर्घश्छान्दसः । पायोः पारश्वणे कृत्वापानिमीत्यादिनाउणप्रत्ययः आतोपुङ्चिण्कृतोरितियुगागमः प्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अच्छिद्राशर्मजरितःपुरूणिदेवाँअच्छादीद्यानःसुमेधाः ।

रथोनसस्त्रिरभिवक्षिवाजमग्नेत्वंरोदसीनःसुमेके ॥ ५ ॥

अच्छिद्रा । शर्म । जरितरिति । पुरूणि । देवान् । अच्छ ।

दीद्यानः । सुमेधाः । रथः । न । सस्त्रिः । अभि । वक्षि । वाजम् ।

अग्ने । त्वम् । रोदसी इति । नः । सुमेके इति सुमेके ॥ ५ ॥

जरितः सर्वस्यजगतः अन्तकाले जरयितः हेअग्ने सुमेधाः शोभनप्रज्ञोपेतः दीद्यानः स्व-
तैजसाप्रकाशमानस्त्वं देवान्यष्टव्यान्देवान् अच्छामिलक्ष्यतदुद्देशेन क्रियमाणानिपुरूणि ब-
हूनिशर्मस्वर्गादिसुखसाधनभूतान्याग्नेहोत्रादीनिकर्माणिअच्छिद्राअच्छिद्राणिकुरु कर्तृकर्मसा-
धनवैकल्यराहित्येन सम्पूर्णानिकुरु किञ्च हेअग्ने त्वंसस्त्रिः सम्पत्तासतर्जनीयोवा यद्वा सस्त्रिःसं-
स्नातःसस्त्रिरुद्धःस्वकीयंसततगमनं सस्त्रिरुध्य हविष्प्रेषेपर्यन्तमत्रवर्तमानस्त्वंवाजंनोस्माभिर्दी-
यमानं हविर्लक्षणमन्नमभि देवानमिलक्ष्यवक्षिबह्वप्रापय तत्रदृष्टान्तः-रथोन रथइव यथारथो
धान्यादिकमुद्रातत्स्वामिने प्रापयतितद्वत् किञ्च त्वमिमेरोदसीधावागृयिष्यौ सुमेके शोभनरूपोपे-
ते स्वकीयप्रमाभि प्रकाशयुक्तकुरु ॥ दीद्यानः दीदेतिर्दीक्षिकर्मा तस्मात्शानच् अभ्यस्तानामा-
दिरित्याद्युदात्तत्वम् । सुमेधाः नित्यमसिचूप्रनामेधयोरित्यसिचूप्रत्ययः बहुव्रीहौनमुभ्या-
मिस्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । सस्त्रिः पसस्त्रे अस्मादौणादिकोनिन् नित्वाद्याद्युदात्तः । वक्षि
बह्वप्रापणे अस्यलोटसिपिबहुलंछन्दसीतिशपोल्लक् दत्वकत्वे हिरादेश्छान्दसत्वान्नभवति
निघातः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

प्रपीपयवृषभजिन्ववाजानग्नेत्वंरोदसीनःसुदोधे ।

देवोभिर्देवसुरुचारुचानोमानोमर्तस्यदुर्मतिःपरिष्ठात् ॥ ६ ॥

प्र । पीपय । वृषभ । जिन्व । वाजान् । अग्ने । त्वम् । रोदसी

इति । नः । सुदोधे इति सुदोधे । देवोभिः । देव । सुरुचा ।

रुचानः । मा । नः । मर्तस्य । दुःष्मतिः । परि । स्थात् ॥ ६ ॥

वृषम कामानां वर्णितः हे अग्ने त्वं नोऽस्माकं प्रपीपय अभिलपितफलानि प्रवर्धय वानान-
 ज्ञानि च निव प्रयच्छ किञ्च देवदीप्यमान हे अग्ने सुरुचा शोभन दीप्त्यारुचानः शोभमानस्त्वं देवे-
 भिर्यन्नीय देवैः सहितः अस्माकं रोदसी इमे धावा गृध्रैश्चैव सुदो वे वृष्टिद्वारा अभिमतफलप्रदाने-
 न सुष्टुदो गृध्रैः कुरु तथामर्तस्य मनुष्यस्य शत्रोर्दुर्मतिः दुष्टबुद्धिप्रयुक्तो भिभवः नोऽस्मान्मा परिष्ठात् प-
 रितो मा गच्छतु ॥ पीपय प्र्यायते र्यङ्लुगन्तस्य लोटि शपो लुगभावश्छान्दसः पापाने इत्यस्य ण्यन्त-
 स्य लुङि च ङि द्विवचनाभ्यासदीर्घां सिपोलोपश्छान्दसः । निञ्च हिविनिविधिविप्रीणनार्थाः एतस्य
 लोटि दिदित्वा ननुम् शप् अतो हेरिति हेर्लुक् आभन्वितस्या विद्यमानवत्त्वेन अतिङउत्तरत्वाभावात्
 नियातः । सुदो वे दोहनं दोषः भावे च न् कुत्वं छान्दसम् आद्युदात्तं च्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदा-
 त्तत्वम् । दुर्मतिः मनु अवबोधने मन्यत इति यतिर्बुद्धिः कर्तरि क्तिच् दुष्टा बुद्धिः अन्ययपूर्व-
 पदप्रकृतिस्वरत्वे प्राप्ते कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

इळा मग्ने पुरुषं ससुनिङ्गोः शंश्च त्तु मंहवमानाय साध ।

स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ ७ ॥ १५ ॥

इळांम् । अग्ने । पुरुषं ससुनिम् । गोः । शंश्च त्तु मंहवमानाय । साध ।

स्यान्नः । सूनुः । तनयः । विजावा ।

अग्ने । सा । ते । सुमतिः । भूतु । अस्मे इति ॥ ७ ॥ १५ ॥

उतोऽपि नृभ्यामित्यस्मिन्वर्गे न्याख्याते यमृक् ॥ ७ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे पञ्चदशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

अयमग्नेरिति चतुर्थपङ्क्तं सूक्तमाग्नेयम् । अत्रानुक्रमणिका-अयमाग्ने. पट्प्रागाथमिति ।

उत्कीलस्त्विति तु शब्दप्रयोगादस्यापि सूक्तस्य सप्तवक्त्रापि । अत्र विषमसंख्यानामृचां बृहती छन्दः

तृतीयपादस्य द्वादशाक्षरत्वात् सप्तसंख्यानां तु सतो बृहती प्रथमतः तृतीयपादयोर्द्वादशाक्षरत्वात् उक्तं-

च-अयुनौ नागतौ सतो बृहतीति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

अयमग्निःसुवीर्यस्येशोमहःसौभंगस्य ।

रायईशेस्वपत्यस्यगोमंतईशेवृत्रहथानाम् ॥ १ ॥

अयम् । अग्निः । सुवीर्यस्य । ईशे । महः । सौभंगस्य ।

रायः । ईशे । सुअपत्यस्य । गोमंतः । ईशे । वृत्रहथानाम् ॥ १ ॥

उत्कीलःस्तौति-अयंयजनीयत्वेनांगुल्यानिर्दिश्यमानोग्निः सुवीर्यस्यशोभनसामर्थ्येपेतस्य महोमहतः सौभंगस्यसौभाग्यस्यईशेईष्टेईशोभवति सर्वस्यत्रलारोग्यहेतुतथासौभाग्यकारित्वात् तथागोमंतः गवादिपशुयुक्तस्यस्वपत्यस्य शोभनापत्यस्वरायोधनस्येशेईष्टे पुत्रपश्चाद्युद्देशेन त्रियमाणकर्मफलसम्पादकत्वेनतत्स्वामित्वात् तथा एवंभूतोग्निःवृत्रहथानां हननंहयः शत्रुभूतपापविनाशनानामपिशेईष्टे त्वयिसमापितकर्मणामस्माकं त्वत्प्रसादात्पापक्षयोभवतीतितस्यापिस्वामी ॥ ईशे ईशेष्टे अदादित्वाच्छपोलुक् लोपस्तत्वात्पदेध्वितितलोपः पादादित्वादनियातः । सौभंगस्य सुभंगस्यभावःसौभंगं उद्गात्रादित्वादञ् सर्वविधीनांलब्धसिक्किल्लितत्वादप्रहज्जगत्यादिनाप्राप्तायाउत्तरपदवृद्धेरभावः । रायः ऊडिदमित्यादिनाविमक्तेरुदात्तत्वम् । ईशे नियातः । स्वपत्यस्य नन्मुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । वृत्रहथानां वृत्तवर्तने अस्मात् स्फापितधिवध्नीत्यादिनात्प्रत्ययः कित्वादगुणः हनहिंसागत्योरित्यस्मात् हनिकुपिनीरमिकाशिश्वदितिकथन् कित्वादनुनासिकलोपः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । सुवीर्यस्य अधोगर्धेत्यादिनाकर्मणिपठौ ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इमंनरोमरुतःसश्रुतवृधंयस्मिन्नायःशेवृधासः ।

अभियेसन्तिपृतंनासुदूढयोविश्वाहाशत्रुमादभुः ॥ २ ॥

इमम् । नरः । मरुतः । सश्रुत । वृधम् । यस्मिन् । रायः ।

शेवृधासः । अभि । ये । सन्ति । पृतंनासु । दूःश्व्यः । विश्वाहा ।

शत्रुम् । आहृदमुः ॥ २ ॥

नरः कर्मणानेतारः हेमरुतो देवायूयं वृषं पशुपुत्रादिवर्षकमिममस्माभिस्तूयमानमग्निं सधत्
हविरानयनार्थं सेवध्वं कीदृशोग्निः कीदृशास्ते मरुतश्चेत्याकाङ्क्षायामाह—यस्मिन् देवे रायो धना-
निशेवृषासः दानभोगाद्युपयोगेन सुखस्य वर्धकानि सन्ति ये च देवाः पृथनामुसेनामुसेनोपलक्षि-
ते पुंसं प्राप्ते पुद्बुध-दुष्टध्याने पेतानात्मनो हिंसकान् शत्रून् भिसन्ति अभिमवन्ति ये च विश्वाहा विश्वा-
न्यहानियस्मिन्नखण्डे काले तस्मिन् सर्वदा शत्रुमात्मनो द्वेष्टारमादमुः आदधुवन्ति हि सन्ति ॥ एवं भू-
तास्ते सर्वे मरुतो यूयंतमिममग्निं सेवध्वमिति पूर्वोक्तान्वयः ॥ सधत् षस्नसङ्गे इत्यस्मात्प्रोक्तेषु नका-
रस्य व्यत्यये न चकारः निघातः । शेवृषासः वर्णव्यत्ययः शंसुखं वर्धयतीत्यसुत्रित्यसुत्रं गु-
णामावश्छान्दसः गतिकारकयोः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं चेत्यौणादिकसूत्रात् पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ।
सन्ति असुषुवि । दूत्यः ध्वैचिन्तायाम् अन्येभ्योऽपि दृश्यत इति क्प् द्विशिप्रहणात्सम्प्रसा-
रणं दुरोदाशनाशदमध्ये पूर्ववत्तज्यमुत्तपदादेश्च पुन्यं चेति उत्वदत्वे छन्दस्युपपत्तिशसि-
इयदादेशाधिवायणादेशः छन्दोत्तरपदप्रकृतिस्वरेणान्तोदात्तः शसः सुत्वादनदात्तत्वे कृते उदा-
त्तस्वरितयोर्यणइति शसः स्वरितत्वम् । आदमुः दम्बुदम्बने अस्माच्छिद्युसिक्त्यम् अन्धिप्र-
न्धिदम्भिस्वर्जानामुपसङ्ख्यानमिति किद्वद्भावादननुनासिकलोपः द्विर्वचनप्रकरणे छन्दसि वेति वक्तव्य-
मिति द्विर्वचनाभावः यद्वृत्तयोगादनिघातः सातिशिष्टस्वरोबलीयानेति प्रत्ययस्वरः ॥ १ ॥

अथ तृतीया—

सत्त्वं नो रायः शिशिहि मीढ्वो अमे सुवीर्यस्य ।

तुर्विद्युन्नवर्षिष्ठस्य प्रजावतो नमीवस्यं शुष्मिणः ॥ ३ ॥

सः । त्वम् । नः । रायः । शिशिहि । मीढ्वः । अमे । सुवीर्यस्य ।

तुर्विद्युन्न । वर्षिष्ठस्य । प्रजावतः । अनमीवस्यं । शुष्मिणः ॥ ३ ॥

हे अमे सतथाविधस्त्वं नोऽस्मान् रायः तृतीयापेक्षी धनेन शिशिहि तीक्ष्णान्कुरु अस्मान्ध-
नसमृद्धान्कुरु किञ्च तुर्विद्युन्न बहुधनोपेत अतएव मीढ्वमीढ्वन्क्रामानां सेतः हे अमे त्वं वर्षिष्ठस्य
वृद्धतमस्य प्रभूतस्य प्रजावतः अपत्ययुक्तस्य अनमीवस्यारोग्यहेतोः अतएव शुष्मिणः बलहेतोः
सुवीर्यस्य शोभनसामर्थ्ययुक्तस्याजस्य संबन्धि नोऽस्मान्कुरु यद्वा एतत्सर्वविशेषणतया योननीयम्
एतापद्यस्तृतीयापेक्षी । एतदुक्तं भवति—धनेनापत्यारोग्यशरीरबलोपेतो नानेन चास्मान्समृद्धान्कु-
र्विति ॥ शिशिहि शिञ्जनिशने इत्यस्य लोटि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य श्रुः वा छन्दसीति

विकल्पेनाडित्वादाडितश्चेतिहोर्धिरादेशोनभवति दीर्घश्छान्दसः निघातः । मीदुःमिहसेचनेइत्य-
स्यकसौ दाश्चान्साह्वाभौदांश्चेतिनिपातनात्तद्वत् उपमादीर्घश्च संबुद्धौनुमिकृतेहल्ङादि-
त्येपेसंयोगान्तलोपेचकृतेनकारस्यमतुवसोरुसंबुद्धौछान्दसीतिरुः पादादित्वादाद्युदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

चक्रियोविश्वाभुवनाभिसासहिश्वकिर्देवेष्वादुर्वः ।

आदेवेपुयततआसुवीर्यआशंसंतनुणाम् ॥ ४ ॥

चक्रिः । यः । विश्वा । भुवना । अभि । ससहिः । चक्रिः । देवेपु ।

आ । दुर्वः । आ । देवेपु । यतते । आ । सुवीर्ये । आ ।

शंसं । उत । नृणाम् ॥ ४ ॥

योयमग्निःचाकिः सर्वस्यजगतःकर्ता सचविश्वाभुवनाविश्वाभिभुवनानिअभिअमिविश-
ति 'तत्सुप्तातदेवानुप्राविशद्' इतिश्रुतेः । चाकिःकर्तासोमिः सासहिः पुरोडाशादिहविर्भारसहनशी-
लःसन् दुर्वः अस्माभिर्दत्तंहविर्देवेपुयजनीयंदेवेपु आ आनयति सचाग्निःदेवेपुदेवनशीलेपुस्तोतृ-
पुआयततेआभिमुख्येनगच्छति यद्वा विश्वानिभुवनानिचाकिःअभिसासहिरभिमवनशीलःआका-
रश्चार्थे देवेपुचदुर्वः परिचरणंचाकिःकर्तायएवंभूतः सआयततेइत्यादिपूर्ववत् ॥ उतापिच नृणांयज्ञस्य
नेतृणांशस्त्रिणांशंसे शंसनंशंसःशस्त्रंस्मिन्सोमिरागच्छति तथानृणामनुष्याणांतुवीर्येशोभनाविर्यो-
पेत्युद्धेतद्रक्षणार्थमागच्छति अनेनाग्नेः सर्वव्यापकताप्रतिपादिताभवति । चाकिःडुहृञ्कारणे
आह्वगमहनजनःकिंकिनीलिट्चेतिकिंमत्ययः लिङ्वावाद्द्विर्वचनम् कित्वाहुणाभावः नि-
स्त्वरः । सासहिः पहर्मण्येइत्यस्माद्यङ्तात् सहिवहिलिपतिभ्योयङ्न्तेभ्यःकिंकिनाविति
किः प्रत्ययस्वरः । यतते यतीप्रयत्ने यद्वृत्तयोगादनिघातः । शंसं मावेमञ् निस्त्वरः । नृणां
नृचेतिविकल्पेनदीर्घाभावः नामन्यतरस्यामितिबिभक्तेरुदात्तत्वम् । विश्वेत्यादिपुनरुक्त्याव्ये-
तिषष्ठीप्रतिषेधः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

मानोअग्नेमंतयेमावीरंतायैरीरधः ।

• मागोतायैसहसस्पुत्रमानिदेपुद्वेपांस्याकंधि ॥ ५ ॥

मा । नः । अग्ने । अमृतये । मा । अवीरतायै । रीरधः ।

मा । अगोतायै । सहसः । पुत्र । मा । निदे । अर्प ।

द्वेपांसि । आ । कुधि ॥ ५ ॥

सहसस्पुत्र बलस्पुत्र हेअग्ने त्वंनोस्मान् अमृतयेऽशत्रुभूतायदारिद्र्यायमारीरधः संसिद्धा-
विषयभूतान्माकुरु तथाअवीरतायैअवीरशब्देनतद्वान्मूलक्ष्यतेवीरस्यभावोवीरता नवीरता अधी-
रतातस्यै अस्मान्पुत्रतायाविषयभूतान्माकुरु तथात्वमस्मान्अगोतायैगवादिपशुसंपत्त्यभावस्य
विषयभूतान्माकुरु किञ्चास्मान्निदेनिन्दायाविषयभूतान्माविधेहि तथात्वंद्वेपांसिकर्मापराध-
निमित्तान् द्वेपान् अपाकृषि अपाकुरु निवारय ॥ अवीरतायै, वीराअस्यसन्तीतिवीरः अर्शआ-
दित्वादच् तस्यभावःवीरता तस्यभावस्त्वतलावितितल् नवीरताअवीरता नमःस्वैरप्राप्ते परा-
दिच्छन्दसिबहुलमितिनञउत्तरस्यादेरुदात्तता । रीरधः राघसाधसंसिद्धौअस्माज्ज्यन्ताच्छा-
न्दसेल्लुङि णिभ्रिद्वुल्लभ्यइतिच्चेध्वादेशः णेरनिदीतिणिलोपः णौचक्षुपधायान्त्वः
चक्षीतिद्विर्वचनं सन्बलपुनिचइपरेइतिसन्बद्भावः सन्यतइत्यभ्यासस्येत्वम् तस्यदीर्घलोपोरिति
दीर्घः नमार्च्योगेइत्यङभावः निघातः । अगोतायै गोशब्देनगोमान्मूलक्ष्यते नगौःअगौःअगो-
र्भावःअगोता तस्यभावइतितल् लिस्वरः । सहसस्पुत्र सुवामन्त्रितेपराङ्गवत्स्वेइतिपराङ्गव-
द्भावात्सहसस्पुत्रइत्येतयोःसर्वावुदात्तत्वम् । निदे णिदिक्कुत्सायाम्अस्मात्सम्पदादित्वाद्भावे
किप् अनित्यमागमशासनमितिनुमभावः सावेकावइतिविभक्तेरुदात्तता ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

शग्धिवाजस्यसुभगप्रजावतोर्ग्रवृहतोर्अध्वरे ।

संरायाभूर्यसासृजमयोभुनातुविद्युन्नयशस्वता ॥ ६ ॥ १६ ॥

शग्धि । वाजस्य । सुभग । प्रजावतः । अग्ने । वृहतः । अध्वरे ।

सम् । राया । भूर्यसा । सृज । मयःधुना । तुविद्युन्न ।

यशस्वता ॥ ६ ॥ १६ ॥

सुमग शोमनवनोपेत हेअग्ने त्वमध्वरेअस्माभिः क्रियमाणोस्मिन्नग्निष्टोमादिकर्मणि
 घृहतोमहतः प्रभूतस्यप्रभावतः अपत्योपेतस्यवानस्यान्नस्यशग्धिर्देशिषे तादृशमन्नमास्मिन्न-
 ध्वरेअस्मभ्यंदेहि किञ्च तुविद्युन्नबहुधनयुक्तहेअग्ने मयोमुना मयइतिसुखनाम शेषध्वंमय-
 इतितन्नामसुपाठात् तत् दानाद्युपयोगहेतुतयासुखस्यभावकेन अतएवयशस्त्रताकीर्तिमताभू-
 यसाअतिप्रभूतेनरायाएवंविधेनधनेनास्मान्त्संसृज संयोजय ॥ शग्धि शङ्कुशक्तावित्य-
 स्पलोटिबहुलछन्दसीतिविकरणस्यलुक् हुमलस्योहेर्धोरितिधिरादेशः हेरपित्वादुदात्तता ।
 राया ऊडिदमितिबिभक्तेरुदात्तत्वम् । भूयसा बहुशब्दात् द्विवचनविभज्योपपदेशेतिईय-
 मुन् बहोर्लोपोभूचबहोरितिईयमुनःसर्वस्यलोपेप्राप्ते आदे.परस्येतिप्रत्ययस्यादेर्लोपः बहोर्भू-
 रादेशश्च निस्वरः । सृज सृजविसर्गो तुदादिः छोटिरूपं निवातः । मयोमुना भवतेरौणा-
 दिकोडुप्रत्ययः । तुविद्युन्न पादादित्वाङ्निवातः ॥ ६ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेषोऽशोवर्गः ॥ १६ ॥

समिध्यमानइतिपञ्चर्चपञ्चमसूक्तमाग्नेयंत्रैष्टुमं वैश्वामित्रस्यक्तस्यार्पम् तदुक्तं-स-
 मिध्यमान.पञ्चकतोवैश्वामित्रस्त्विति । आहोतेत्यादिसूक्तदशकस्यविनियोगउक्तः प्रातरनु-
 वाकादिवनशस्त्रयोरिति तत्रेदंचतुर्थम् वामपेयेगार्हस्पत्येचरात्राग्निसुदीतिमितिस्विष्टकृतो
 याज्या वामपेयेनेत्यादिलण्डेसूत्रितम्-अग्निसुदीतिसुदृशंगृणन्तइतिसंयाज्येइति ।

तस्मिन्नुक्तेप्रथमा-

समिध्यमानः प्रथमानुधर्मासमक्तुभिरज्यतेविश्ववारः ।

शोचिष्केशोघृतनिर्णिक्पात्रकःसुयज्ञोअग्निर्यजथायदेवान्॥१॥

समिध्यमानः । प्रथमा । अनु । धर्म । सम् । अक्तुभिः ।

अज्यते । विश्ववारः । शोचिःस्केशः । घृतनिर्णिक् । पात्रकः ।

सुयज्ञः । अग्निः । यजथाय । देवान् ॥ १ ॥

कतःस्तीति- धर्म धारणाद्धर्मअग्ने.यज्ञनिर्वाहकतायातद्वारकत्वाद्धर्माग्निः तथाचमन्त्रः-
 धर्माणमाग्निविदस्यसाधनमिति । तादृशोग्निः प्रथमाप्रथमंयज्ञोपक्रमेअनुअभ्यास्यतनेष्वनुक्रमे-

णसमिध्यमानःसम्यक्प्रज्वाल्यमानः यद्वा अनुधर्म धर्मसाधनमूतेपुयज्ञेपुप्रथमंसमिध्यमानः वि-
 श्ववारः विश्वैःसर्वैर्यजमानैर्यष्टन्यतयावरणीयःशोचिष्केशःशोचीपिज्वालाः केशायस्यसत-
 थोक्तः घृतनिर्णिक्निर्णिगितिरूपनाम दीप्तिरूपः यद्वा घृतनिर्णिक् घृतस्यतापनद्वारा विला-
 पनेनशोधकः पावकः अस्मदीयपापशोधकःसुयज्ञः शोभनयज्ञोपेतः एवंभूतोग्निः देवानस्माभि-
 र्यजनीयाच्चेवान्यजनाययद्युम् अक्तुभिरअनसाधनैर्घृतादिभिःसमज्यते सम्यक्सिञ्च्यते ॥ प्रथमा
 सुपांसुलुगितिसुपोडादेशः । धर्म घृवारणेइत्यस्मादन्येभ्योपिदृश्यन्तइतिमनिन् ह्रस्वत्वंछान्दसं
 नित्स्वरः । अक्तुभिः अञ्जून्यकिम्रश्मणकान्तिगतिषु अज्यतेएभिरितिबाहुलकात्कुः करणे कि-
 च्चादुपधालोपः प्रत्ययस्वरः । अज्यते सएवघातुः कर्मणियक् अनिदितामित्युपधालोपः ।
 विश्ववारः विश्वैर्यजमानैर्होतृद्वारावारोवरणयस्येत्यञ्जुवरणेइत्यस्यण्यन्तस्यरूपं वारः
 बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामितिपूर्वदान्तोदात्तत्वम् । घृतनिर्णिक् णिनिर्ऌशौचोपणयोः क्विप्
 घृतनेनेकीतिद्वितीयात्तत्पुरुषत्वात्पूर्वपदस्वरः । यजयाय यमदेवपूमासङ्गतिःकरणदानेषु अस्मादौ-
 णादिकोपप्रत्ययः तादर्थ्येचतुर्थी प्रत्ययस्वरः ॥ १ ॥

अपद्धितीया—

यथायजोहोत्रमग्नेपृथिव्यायथादिवोजातवेदश्चिकित्वान् ।

एवानेनहविर्पायक्षिदेवान्मनुष्वद्यज्ञंप्रतिरेममद्य ॥ २ ॥

यथा । अयजः । होत्रम् । अग्ने । पृथिव्याः । यथा । दिवः ।

जातश्चेदः । चिकित्वान् । एव । अनेन । हविर्पा । यक्षि ।

देवान् । मनुष्वत् । यज्ञम् । प्र । तिर । इमम् । अद्य ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वंयथापृथिव्याःयजमानभूतायाः पृथिवीदेवतायाःपूर्वहोतासन् होत्रंहोमसाधनं
 हविःअयजःअयानीः जातवेदः जातप्रज्ञ हेअग्ने चिकित्वान्कर्मविषयज्ञानवान्त्वंयथादिवः य-
 जमानभूतायाः ध्रुदेवतायाः होताभूत्वाहविरयजः एव एवंत्वमस्मिन्कर्मणिहोतासन्अनेन अ-
 स्माभिर्दोषमानेनहविर्पादेवान्यक्षियज किञ्च त्वमघेदानीमस्माभिःक्रियमाणामिमंयज्ञंप्रतिरे
 अनुष्ठानसंपूर्त्यापारंगमय तत्रदृष्टान्तः—मनुष्वदिति यथाभनोर्यज्ञमनुष्ठानसंपूर्त्यापारमनैषीस्तद्व-
 त् इमंयज्ञंपारनयेत्यर्थः ॥ यथा प्रकारवंचनेपालितिपाल् छितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् ।

अयजः यजेर्लेटिरूपं यच्छब्दयोगादनिवातः । होत्रं हुदानादनयोः हुयामाश्रुमसिभ्यञ्जनि-
तित्रप्रत्ययेनान्तोदात्तः । दिवः उद्विदिमिति विपक्तेरुदात्तत्वम् । चिकित्वात् कितज्ञाने इत्यस्य
षसौरूपं प्रत्ययस्वरः । अनेन इदंशब्दस्यतृतीयैकवचने अनाप्यकइत्यनादेशः । यक्षि
यजेर्लेटिरूपम् । मनुष्यात् तत्रतस्येवेतिषतिः ममोद्भिरोमनुषां वत्सुपसंख्यानामिति मसंशक्तत्वादुल्हा-
भावः । प्रत्ययस्वरः तस्तेर्लेटिव्यत्ययेनशः ऋतइदातोः रीतीत्वं निवातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्रीण्यायूँपितवं जातवेदस्ति स्रञ्जानीरुपसंस्ते अग्ने ।

ताभिर्देवानामवोयक्षिविद्वानथामवयजमानायशंयोः ॥ ३ ॥

त्रीणि । आयूँपि । तवं । जातञ्चेदः । तिस्रः । आञ्जानीः ।

उपसंस्ते । ते । अग्ने । ताभिः । देवानाम् । अवः । यक्षि । विद्वान् ।

अथ । अथ । यजमानाय । शम् । योः ॥ ३ ॥

हेजातवेदः जातप्रज्ञ तवत्रीण्यायूँपि त्रिविधानिवाज्यौषधिसोमात्मकान्यन्नानिमाहार-
तयाकल्पितानि हेअग्ने तिस्रउपसः एकाहाहीनसत्रगता उपोभिमानिन्यस्तिस्ते देवताः ते तव आ-
जानीर्नयिन्योमातरः यद्वा उपोभिमानिन्यो देवतास्तव आजानीः स्वामनुजाता तिस्रस्वसारः
तथा च त्वसः प्रकृत्यमन्त्रः-प्रजामेकारक्षत्पूर्नमेकाराष्टमेकारश्चतीति । ताभिरुपोभिमानिनीभिः दे-
वताभिः सहितस्त्वम् अवः अस्माभिर्दोषधानं हविर्लक्षणमन्त्रं देवतां यक्षि यद्यद्यदेवानां प्रयच्छ अ-
धानन्तरं विद्वान्ज्ञानं स्त्वं यजमानाय शंभव सुखहेतुर्भव योश्चसुखस्य भिक्षयिता च भव ॥ तव यु-
ष्मदस्मदोर्दोषीत्याद्युदात्तः । तिस्रः त्रिशब्दस्य छयर्धेञिचतुरो छिपामिति तिस्र इत्यादेशः अचिर-
कृतइतिरेफादेशः तिस्र्यो न स इति विपक्तेरुदात्तत्वम् । आजानीः जनननेने जनिषसि म्यामि-
णित्कर्तारं इण् शित्वा दुपचावृद्धिः बाह्यदक्षीति सवर्णदीर्घः कृदुचरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अवः
अवरक्षणे असुनित्यसुन् नित्स्वरः । यक्षि यजेर्दोषार्थस्य लेटिरूपम् । यजमानाय पूज्यगोः
शानमिति शानम् नित्स्वरः । योः युभिश्रणे इत्यस्मादव्येभ्योपि दृश्यन्त इति विच् आर्षधातुक-
लक्षणगुणः कृदुचरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अग्निं सुदीतिं सुदृशं गूणन्तो नमस्यामस्त्वेदं जातवेदः ।

त्वां दूतमरतिं हव्यवाहं देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम् ॥ ४ ॥

अग्निम् । सुदृशीतिम् । सुदृशम् । गूणन्तः । नमस्यामः । त्वा ।

ईदंम् । जातवेदः । त्वाम् । दूतम् । अरतिम् । हव्यवाहम् ।

देवाः । अकृण्वन् । अमृतस्य । नाभिम् ॥ ४ ॥

जातवेदः जातस्य सर्वस्य वेदितः हे अग्ने गूणन्तः त्वद्विषयांस्तुतिं कुर्वन्नाः वयमग्निं इ-
गनादिगुणोपेतं सुदीप्तिमतएव सुदृशं सर्वं सुदर्शनमौघ्यंस्तुत्यम् एवं विधत्वा त्वानमस्यामः हविर्भिः
पूजयामः किंच देवा अस्माभिर्यजनीया इन्द्रादयो देवाः अरतिं न विद्यते रतिर्विषयेषु प्रीतिर्यस्यासौ
अरतिः विषयेष्वप्यसक्तम् अतएवामृतस्य देवान्नमृतायाः सुधायाः नाभिं नाभिस्थानं त्वां तादृशं हव्य-
वाहं दूतमकृण्वन् हविषां बोधार्थं दूतमबुर्वन् दूतो हि द्विविधः वार्ताहारी कार्यकारी चेति तत्र त्वां कार्य-
कारिणं दूतमकार्षुरिति भावः ॥ सुदीतिं दीक्षये दीयते विनाश्यते आभिस्म इति करणे क्तिन् दी-
तपो दीतयः बहुव्रीहौ नन्मुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । सुदृशं दृशि रप्रेक्षणे तस्माच्छक्यार्थं
खल् संज्ञापूर्वको विधिरित्यङ्गुणामावः लितीति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । गूणन्तः गूणाति-
रर्चेति कर्मा । नमस्यामः नमस्पूजयां नमोयारिवश्चिन्नङ्क्यजितिक्यच् तदन्ताल्लटिरूपम्
पादादित्वादिनिपातः । दूतं द्रुडुपतापे दूतनिभ्यां दीर्घश्चेति क्तः तस्मान्नियोगेन धातोर्दीर्घः दूतः
इतस्तत् संचारीत्यर्थः प्रत्ययस्वरः । अरतिम् रमुक्तीडायां भावे क्तिन् । अकृण्वन् कृविहिं-
साकारणयोरित्यस्य लङि धिन्विक्कृण्वोरचेत्युप्रत्ययः अकारश्चान्तदेशः निपातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यस्त्वहोता पूर्वो अग्ने यज्जीयान् द्विता च सत्ता स्वधया च शम्भुः ।

तस्यानुधर्मं प्रयं जाचिकित्वो धानो धा अध्वरं देववीतौ ॥ ५ ॥ १७ ॥

यः । त्वत् । होता । पूर्वः । अग्ने । यज्जीयान् । द्विता । च ।

सत्ता । स्वधया । च । शम्भुः । तस्य । अनु । धर्म । प्र । यज् ।

चिकित्वः । अथ । नः । धाः । अध्वरम् । देववीतौ ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेअग्ने त्वत् त्वत्तोपिपूर्वः प्रथममावीयनीयान् अतिशयेन यथा योयः कश्चिद्वोता होम-
निष्पादकः द्विताद्वैधमध्यमे चोत्तमस्थाने च स्वधया सोमामरुधेना न्नैः सह सत्तानि पण्णः सन् शम्भुः
यद्गणां सुखभूरभूत् द्वितीयपादमेव यास्को ग्याचस्यौ—द्विताच सत्ता स्वधया च शम्भुः द्वैधं सत्ताम-
ध्यमे च स्थान उत्तमे च शम्भुः सुखभूरिति । चिकित्त्वः धर्मविषयकचेतनावान् हेअग्ने तस्ययः त्व-
त्तोपिपूर्वभावी होतानि रूपतः तस्य होतुः अनुधर्मधर्माननुतेनानुष्ठितधर्मानुपलक्ष्य प्रयज प्रक-
र्षणदेवान्पूजय अथानन्तरं हेअग्ने त्वं नोस्माकं संवाञ्चिनमव्वरमिमं यज्ञं देववीतौ देवानां प्री-
त्यर्थं धाः विधेहि । यजीयान् यद्गृशब्दस्य तु छन्दसीति ईयं सुन् तस्मिन् तुरिष्ठे मेयः स्वि तितृलोपः
नित्वादाद्युदात्तः । द्विता द्विशब्दात्संख्याया विधार्थे वेति धाप्रत्ययः धकारस्य तकारश्छान्दसः
प्रत्ययस्वरः । सत्ता षट्पदविशरणगत्यवसादनेष्वित्यस्य ताच्छीलिकस्तृन् नित्स्वरः । स्वधया
स्त्रं लोके दधाति यजमानस्येति स्वधा अतोनुपसर्गक इति कप्रत्ययः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । श-
म्भुः शंसुखम् अस्माद्भवतीति मूलत्तायां विप्रसम्भ्योद्भुसंज्ञायामित्यत्र भित्तुा देहपसंख्यानात् डुप्रत्ययः
डित्वाद्विलोपः । यज यजेल्लोटिरूपम् । चिकित्त्वः कितज्ञाने इत्यस्य कसीरूपं मनुवसोरुसंयुद्धौ छ-
न्दसीति तिकारस्यरुः । अथानः निषातस्य चेति दीर्घः । धाः डुधानुधारणपोषणयोरित्यस्य छान्दसे
छादिरूपम् अडभावश्छान्दसः । देववीतौ देवानां वीतिरशनं यत्र प्रीतौ सा प्रीतिर्देववीतिः वीका-
श्यादिषु इत्यस्याद्भावेक्तिन् बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः ॥ १ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे सप्तदशोऽर्गः ॥ १७ ॥

भवानो अग्न इति पञ्चर्षं पठं सुक्तम् भवान इत्यनुक्रमणिका कतो वैश्वामित्रस्वितितु-
शब्दप्रयोगादस्यापि वैश्वामित्रः कतः ऋषिः अग्निर्देवता प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः
प्रवर्ग्येभिष्टवे भवानो अग्न इति ऋचो विनियुक्तः सूत्रितं च—भवानो अग्ने सुमना उपेता विति ऋचा इति ।

तस्मिन् सूक्ते प्रथमा—

भवाना अग्ने सुमना उपेता सखे व सख्ये पितरं व साधुः ।
पुरुद्बुहो हि क्षितयो जनानां प्रतिप्रतीचीर्दहता दरांतीः ॥ १ ॥

भव । नः । अग्ने । सूक्ष्मनाः । उपेद्धतौ । सखा इव । सख्ये ।
पितरा इव । साधुः । पुरुद्बुहः । हि । क्षितयः । जनानाम् ।
प्रति । प्रतीचीः । दहतात् । अरांतीः ॥ १ ॥

हेअग्रे त्वम् उपेतौअस्माभिः क्रियमाणप्रवर्ग्याख्यकर्मणः आभिमुख्येनागमनेमुमनाः त-
त्कर्मसिद्धयर्थमनुकूलमनस्कोभूत्वानः साधुर्भवअस्मत्संवाधिकर्मसाधकोभव तत्रदृष्टान्तद्वयम्—
सखेवसख्येपितरेवेति यथासत्वासुदृढसख्येमित्रायहितोपदेशेनसाधुर्भवति यथाचपितरामातापित-
रौपुत्रायसन्मार्गोपदेशादिनासाधकौभवतद्वत् किंच जनानांमनुष्याणांक्षितयोमनुष्याः पुरुद्वहो-
हिनानाविधद्रोहयुक्ताः हिशब्दःकारणपरः यस्माल्लोकेपरस्परमात्सर्यादिनान्योन्यभ्रमसहमानाजना
वर्तन्ते तस्मात्त्वं प्रतीचीः प्रतीचः प्रतिकूलतयास्मदाभिमुख्येनागच्छतः अरातीः अरातीन्शत्रून्प्र-
तिदहतात् त्वंप्रतिकूलःसन्भस्मसात्कुरु ॥ भवानः श्रुचोतस्तिडइतिसंहितायांदीर्घः । उपेतौ इण्-
गतौ अयनमितिभावोक्तिन् प्रादिसमासः तादौचनितिकृत्यतावेतिगतेप्रकृतिस्वरत्वम् । सख्ये
समानेख्यश्चोदात्तइतिइण् डित्त्वाट्टिलोपः तत्सान्नियोगेनयलोपः समानस्यच्छन्दसीत्यादिनासभा-
वः उदात्तइत्युक्तत्वादुपपदस्योदात्तता । साधुः राघसाधसंसिद्धौ कृवापामीत्यादिनाउणप्रत्य-
यः प्रत्ययस्वरः । प्रतीचीः अञ्चुगातेपूजनयोः ऋत्विग्दधृगित्यादिनाक्विन् ख्रियाम् उगितश्चेतिङी-
र्षिप्राप्ते पुनःधातोरुगितःप्रतिषेधइतिप्रतिषिद्धे अञ्चतेश्चोपसंख्यानमितिप्रतिप्रसवात्ङीप् तस्मिन्
मसंज्ञायां अचइत्यकारलोपः चावेतिदीर्घः । दहतात् दहभस्मीकरणे इत्यस्य लोपमध्यमैकव-
चनेहेःतुहोस्तातडाशिपीतितातडादेशः निघातः । अरातीः प्रतीचीः उभयशब्दोद्भव्यत्ययः ॥ १ ॥

अयद्वितीया—

तपोष्वग्रेअन्तराँअमित्रान्तपाशंसुमररूपःपरस्य ।

तपोवसोचिकितानोअचिचान्वितैतिष्ठन्तामजराअयासः ॥ २ ॥

तपो इति । सु । अग्रे । अन्तरान् । अमित्रान् । तप । शंसम् ।

अररूपः । परस्य । तपो इति । वसो इति । चिकितानः ।

अचिचान् । वि । ते । तिष्ठन्ताम् । अजराः । अयासः ॥ २ ॥

हेअग्रे अन्तरान्अभिभावुकानमित्रान्शत्रून्सुमुद्रयथाभवतितथातपोतपैवचाधस्व किञ्च
अररूपः तुभ्यंहविरप्रयच्छतः अतएवपरस्यशत्रुभूतस्यस्वशंसमाभिलाषतपक्षपय वसोसंव-
स्यवासायितः हेअग्रे चिकितानः कर्माभिज्ञस्त्वण् अचिचान्मत्कर्मण्यनासक्तमनस्कान्पुरुषान्तपो

सन्तप यस्मादेवंतस्मात्तेतवरश्मयः अजराः नरा राहिताः प्रतिवधराहिता अतएव अयासः सर्वत्रग-
मनस्वभावाः सन्तो विविदिष्ठानां विशेषेण तिष्ठन्तु ॥ तपो तपउ गुणः उन्नमवलम्ब्य उन्नदिति प्रगृह्य संज्ञा
पादादित्वादिनिघातः । तप तप्सां तपे इत्यस्य लोटिरूपं अचोतस्तिष्ठ इति संहितायां दीर्घः । अर-
रूपः रादाने इत्यस्य कसौ वस्वेका भित्ति प्राप्तयेष्टे सम्प्रसारणं सम्प्रसारणाश्रयं च वलीय इति स-
म्प्रसारणवलीयस्त्वान्निघातिः वसोः सम्प्रसारणभित्तिसम्प्रसारणं समासेन ग्स्वरः । चिकितानः
कितज्ञाने इत्यस्य लृट् सिलिद् तस्य लिटः कानज्जेति कानजादेशः द्विवचनं किञ्चादुणां भावः
चित्त्वादन्तोदात्तः । तिष्ठन्तां छागतिनिवृत्तौ विपूर्वात्तिष्ठतेः समवप्रविभ्यः स्थ इत्यात्मनेपदं
निघातः । अयासः अयगतौ पचायच् चित्स्वरः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

इध्मेनामइच्छमानो घृतेन जुहोमि हव्यं तरसे वलाय ।

यावदीशे ब्रह्मणा वन्दमान इमां धियं शतसेयाय देवीम् ॥ ३ ॥

इध्मेन । अग्ने । इच्छमानः । घृतेन । जुहोमि । हव्यम् । तरसे ।

वलाय । यावत् । ईशे । ब्रह्मणा । वन्दमानः । इमाम् । धियम् ।

शतसेयाय । देवीम् ॥ ३ ॥

हे अग्ने इच्छमानः धनं कामयमानो हंपनमानः इध्मेन समिधनकारि समित्समूहेन घृ-
तेन आज्येन सह हव्यं हवनयेम्यहविः पुरोडाशादिकं जुहोमि किमर्थं तरसेषे गायतव सततगमनासि-
ध्यर्थं वलाय सामर्थ्याय पुरोडाशादिहविर्भावहनसिद्धयर्थं त्वयि हविः प्रक्षिपामि किञ्च ब्रह्मणा
स्तोत्रेण वन्दमानः त्वांस्तु वन्न हं यावदीशे यावद्वन्द्वं नो दुःशत्रो मितावदोहि त्वंच इमामस्माभिः
प्रियमाणां धियं त्वद्विषयांस्तुतिशतसेयाय अपरिमितधनपर्यवसानाय देवीं दीप्तामतिप्रभृतां कुरु ॥
इध्मेन निङ्घीदीप्तौ इध्यतेनेनाग्निरिति ऽध्मः काष्ठाविशेषः इषियुधीन्विदासि श्याधूस्म्यो
मणितिकरणे मक् किञ्चादनुनासिकलोपः प्रत्ययस्वरः । इच्छमानः इषइच्छायां व्यत्ययेन
ज्ञानच् इषुगमियमांछ इति छकारः । जुहोमि हुदाभादनयोरित्यस्य लोटिरूपं पादादित्वादि-
घातः । हव्यं हवमर्हतीति लृट् सिलिच्चेति यप्रत्ययः भक्षजायां स्थेति चेत्यलोपः प्रत्ययस्वरः । या-
वत् यच्छब्दाद्यत्तदेतेभ्यः परिमाणेव तु वितेव तुप् आसर्वनाम्न इत्याकारः आद्युदात्तः । ईशे ईश-
देवधे इत्यस्य लङ् लुच्चेति कवचने इटः डेरत्वेम् अदादित्वाच्छलो लृक् । शतसेयाय पौनःकर्मणि

अदेचउपदेशेऽत्यात्वम् अचोयदितिभावेयन् ईद्यतीतीत्वम् आर्षधातुकलक्षणो गुणः कृदु-
त्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उच्छोचिषांसहसस्पुत्रस्तुतबृहद्वयःशशमानेपुधेहि ।

रेवदमेविश्वामित्रेषुशंयोर्मर्मृज्मातेतन्व॑भूरि॑कृत्वः ॥ ४ ॥

उत् । शोचिषा । सहसः । पुत्र । स्तुतः । बृहत् । वयः ।
शशमानेपु । धेहि । रेवत् । अमे । विश्वामित्रेषु । शम् । योः ।
मर्मृज्म । ते । तन्वम् । भूरि । कृत्वः । ४ ।

सहसस्पुत्रहेअमे शोचिषास्त्रकीययादीत्याउत्उद्दीप्यस्व स्तुतः स्तोत्रशस्त्रसाधनभूतैर्मन्त्रैः
स्तुतस्त्वं शशमानेषुशशमानं शंसमानइतियास्क । त्वद्विषयकशंसनं कुर्वाणेपुविश्वामित्रेषुविश्वामि-
त्रगोत्रोत्पन्नेषुविश्वामित्रमस्येतिविश्वामित्रः एकस्मिन्बहुवचनं पूजार्थम् तथाविधेष्वस्मासुरेवद्वन-
युक्तं बृहत्प्रभृतं वयः वयशब्दोन्नवाची अर्कः वयः क्षपेत्यन्ननामसुपाठात् तादृशंप्रभृतमन्त्रेहि
विधेहि किञ्च शं रोगाणांशमनमस्मासुनिधेहि योः भयानांयावनममिप्रणंचविधेहि शमनंचरो-
गाणांयावनंचभयानामितियास्कः । कृत्वः अस्माभिःक्रियमाणस्यकर्मणः प्रयोजकत्वेनकर्तः
हेअमे तेतवतन्वतनुंभूरिवहुवारंमर्मृज्म पुन.पुन सोमाज्यपय प्रभृतिभिराहुतिभिर्वयसिध्यामः ॥
शशमानेषु शशभुतगताक्रिययंघातुरत्रस्तुत्यर्थः ताच्छीस्यवयोवचनशक्तिप्रवित्तानश् चि-
तइत्यन्तोवात्तत्वम् । धेहि ड्रुषाम्धारणपोषणयोरित्यस्यलोटिरूपम् । रेवत् रयिरस्यास्तीति
मनुप् ऋस्वनुङ्भ्यामनुबितिमनुपउदात्तत्वं छन्दसीरइतिमस्यवत्वं रयेर्मनौबहुलंछन्दसीतिसम्प्रसा-
रणंपरपूर्वत्वं गुणः । विश्वामित्रेषु मित्रेचर्षीवितिपूर्वपदस्यदीर्घत्वं बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामि-
तिपूर्वपदान्तोदात्तत्वम् । मर्मृज्म मृज्(५)शुद्धावित्यस्यवर्तमानेतिटिप्पन्तमबहुवचनेमसोमादेशः
अनित्यमागमानुशासनमितीडभावः रेफ्छान्दसः पादादिवादानिवातः प्रत्ययस्वरः । भूरि भूत-
त्तायाम् अदिशदिभूशुभिभ्य ऋत्तेतिक्विन् किच्चाद्गुणाभावः निस्वरः । कृत्वः ड्रुकृञ्करणे
सम्पदादिवाद्भोकेप् तदस्यास्तीतिमनुप् शयइतिमस्यवत्वम् तसौमत्वर्थेइतिभसंज्ञायांतकार-
स्यनश्वाभावः मनुषसोरुतितकारस्यरुत्वम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

कृधिरत्नंसुसनितुर्धनानांसघेदग्रेभवसियत्समिद्धः ।

स्तोतुर्दुरोणेषुभगस्यरेवत्सुप्राकरस्त्रादधिपेवपूषि ॥ ५ ॥ १८ ॥

कृधि । रत्नम् । सुसुनितुः । धनानाम् । सः । घृ । इत् । अग्रे ।

भवसि । यत् । समिद्धः । स्तोतुः । दुरोणे । सुभगस्य ।

रेवत् । सुप्रा । करस्त्रा । दधिपे । वपूषि ॥ ५ ॥ १८ ॥

सुसनितः अभिलषित धनानांसुपुद्गातः हेअग्रे धनानांकनकपञ्चादीनामध्वरेत्तमुत्तमधनंकृ-
धिविधेहि महान्दस्व यद्यदात्वंसमिद्धःसोमाज्यादिभिःसम्यगिद्धोदीसोवर्तसेतदासघइत्सतादृशए-
वत्वंधनस्यदाताखलुभवसि किञ्च सुभगस्यत्वद्विषयस्तुत्याशोभनधनयुक्तस्यस्तोतुर्यजमानस्य
दुरोणेगृहेसुप्रा प्रसर्पणशीलौकर्मकरणार्थप्रसृतौकरस्त्राकर्मणांप्रस्त्रातारौबाह् करस्त्रौबाह्कर्म-
णांप्रस्त्रातारावितियास्त्रकैः । वपूषिरूपाणिवर्षः वपुरितिरूपनाममुपठितत्वात् तादृशौबाह्मास्त्र-
राणिज्योतीषिच रेवत्धनयुक्तयथामवतितथादधिपेधारयसि ॥ सुसनितः पणुदानेइत्यस्यतृ-
चिरूपम् आमन्त्रितनिघात । सुप्रा सुभगतौ अस्मात्स्फायितधिवधीत्यादिनारक् कित्वा-
दगुणः प्रत्ययस्त्वरः । करस्त्रा करोतिफलमिति करःकर्म पचाद्यजन्तः कर्मणिछाशोधनंययोस्तौ
यद्वा कर्मणांशोधनंयाम्यामितिवहुधीहौपूर्वपदस्वरः । दधिपे दुधान्धारणपोषणयोरित्यस्यल-
टि छन्दस्युभयपेतिथासार्धधातुकत्वादिद् आतोलोपः निघातः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेऽष्टादशोर्वः ॥ १८ ॥

अग्निहोतारमितिपञ्चर्वसमंसूक्तंत्रैष्टुभमाग्नेयगाथिनअर्घ्यम् तथाचानुक्रान्तम्-अग्नि-
होतारंगाभीहेति । प्रातरनुवाक्काश्चिनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

अग्निहोतारंप्रवृणेमियेधेगृत्संकविर्विश्वविदममूरम् ।

सनोयक्षदेवतातायर्जीयान्नायेवाजायवनतेसुधानि ॥ १ ॥

अग्निम् । होतारम् । प्र । वृणे । मियेधे । गृत्सम् । कविम् ।

विश्वं विदम् । अमूरम् । सः । नः । यक्षत् । देवस्ताता ।

यर्जयान् । राये । वाजाय । वनते । मुघानि ॥ १ ॥

गार्ग्यस्तौति हेअग्ने गृत्संगृणन्तं देवानां स्तुतिं कुर्वन्तं कविमेधाविनो विश्वविदं सर्वविषयज्ञानो-
पेतममूरममूदमग्निमङ्गनादिगुणोपेतं त्वामियेधे अस्माभिः क्रियमाणेस्मिन्यज्ञे होतारं होमनि-
ष्पादकं देवानामाह्वतारं वाहं प्रवृणे प्रकर्षेण संभजे सतयाविधोऽग्नि यमीयान्यद्गतम सन्नोस्मा-
कं देवतातायष्टव्यतयासंशान्धिनो देवान्यक्षत् यजतु किञ्च सोऽग्नि राये धनाय राजाया न्नाय च मघानि मंहनी
यानि अस्माभिर्दीयमानानि हवींषि वनते संभजताम् ॥ वृणे वृङ्गं सप्तकौ निवात । मियेधे मकारैका
रयोर्मध्ये इयागमश्छान्दस । गृत्सं गृधुभिका इक्षायां गृधेपण्येर्दिकौचेतिसप्रत्ययः अन्त्यस्य दकारः
व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् । अमूरं मुहवैचित्ये इत्यस्यानिष्ठायां रूपं रेफश्छान्दसः नञासमासेतस्य न-
ञस्वरः । यक्षत् यजेर्लेटि सिञ्जहुल्लेटीतिसिप् छेटोडाटावित्यङागमः इतश्चलोपङ्गीकारलोपः ।
देवताता देवशब्दात्स्वार्धे सर्वदेवाच्चातिष्ठितितातिल् मुघांमुलुगितिमुपोडादेशः छित्स्वरः । वनते
घनपणसंभक्तावित्यस्य लटिभ्यस्येनात्मनेपदं निवातः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

प्रते अग्ने हविष्मंतीमि यम्यच्छांसुद्युम्नां रातिनीं घृताचीम् ।

प्रदक्षिणि देवतांति मुराणः संरातिभिर्वसुभिर्यज्ञमश्नेत् ॥ २ ॥

प्र । ते । अग्ने । हविष्मंतीम् । इयमि । अच्छ । सुद्युम्नाम् ।

रातिनीम् । घृताचीम् । प्रदक्षिणित् । देवस्तातिम् । उराणः ।

सम् । रातिभिः । वसुंभिः । यज्ञम् । अश्नेत् ॥ २ ॥

हेअग्ने सुद्युम्नामुतेजसंहविष्मतीं पुरोडाशादिहविर्बुक्तां रातिनीं हविर्दक्षीं घृताचीं घृताचितां
जुहुमुपभृतां तेतव अच्छ त्वद्वाभिमुख्येन प्रेरयमि प्रेरयामि । देवतातिम् देवान् उराणः उरुबहुकुर्वाणः
उराण उरुकुर्वाण इति यास्कः । तादृशो भवान् रातिभिर्वसुभि अस्मभ्यं देयतया प्राप्तैर्बनै सह

प्रदक्षिणित् प्रादक्षिण्येनसमश्रेत् तमिमंयज्ञं सम्यक्सेवताम् ॥ हविष्मतीं हविरस्या-
 स्तीतिमनुप् तसौमत्वर्थेइतिभसज्ञायां सकारस्यरुनभवति उगितधोतिङाप् स्वरविधौव्य-
 जनमविद्यमानवदितिपरिभाषानाश्रयणान्मनुपउदात्तताभावः । इधमि ऋगती जुहोत्यादिः
 अतिपिपत्योश्चैत्याभ्यासस्येत्वम् अभ्यासस्यासवर्णेइतीयडादेशः मिपःपित्वाट्टणः निघातः । अ-
 च्छ निपातस्येतिसंहितायांदांर्षः । रातिनीं रादानेइत्यस्य नपुंसकेमावेक्तः रातमस्यास्तीतिअत-
 इनिउनावितीनिः प्रययस्वरः । घृताचीं घृतपूर्वादञ्चतेः ऋत्विग्धृगित्यादिनाकिन् अद्यतेथौ-
 पसंख्यानमितिङीप् भसंज्ञायाम् अचइत्यकारलोपः चावितिर्दांर्षः उदात्तनिवृत्तिस्वरेणङीपउ-
 दात्तत्वेप्राप्ते चावितिपूर्वपदान्तादात्तत्वम् । प्रदक्षिणित् प्रदक्षिणं करोतीति तत्करोतीतिणिजुत्पद्यमा-
 नोदक्षिणशब्दाद्भवतिसंभ्रामयतेरेवसोपसर्गाणिजुत्पात्तिर्नान्यस्मादितितदन्तात्किप् षहस्यस्यपितीति-
 जुक् णिचोलोभावाश्छान्दसः णिच्स्वरः । देवतातिम् देवशब्दात्सर्वदेवात्तातिठितितातिह्
 लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । उराणः उरुकरोतीति तत्करोतीतिणिच् तदन्ताच्छन्दसिह्रिद्
 मन्त्रवादास्रभवति तस्यकानच् णेरनिटोतिणिलोपः वरादेशामावश्छान्दसः चित्त्वादनोदात्तः ।
 अश्रेत् श्रिन्सेवायां इत्यस्यछान्दसेलङिबहुलंछन्दसीतिशपोलुक् निघातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सतेर्जीयसा॒मन॑सा॒त्वो॒तउ॒तशि॑क्षस्वप॒त्यस्य॑ शिक्षोः ।

अग्ने॑रा॒यो॒नृ॒तम॑स्य॒प्रभू॑तौभू॒याम॑न्तेसु॒ष्टु॒तय॑श्च॒वस्वः॑ ॥ ३ ॥

सः । तेर्जीयसा । मन॑सा । त्वा॒हज॑तः । उ॒त । शिक्ष॑ ।

सु॒ह्र॒अ॒प॒त्यस्य॑ । शिक्षोः । अग्ने॑ । रा॒यः । नृ॒ह्त॑मस्य । प्र॒भू॒तौ ।

भू॒याम॑ । ते । सु॒ष्टु॒तयः॑ । च । वस्वः॑ ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वोतः यस्त्वयारक्ष्यमाणः सतेर्जीयसाअतिशयेनतीक्ष्णेनसत्कर्मविषयतीक्ष्णबुद्धियु-
 क्तेनमनशान्तःकरणेनयुक्तोभवति उतापिच तस्मैस्वपत्यंस्वपत्यस्यद्वितीयायार्थेपथी शोभनाप-
 त्योपेतंघनंशिक्षप्रयच्छ शिक्षतिर्दानकर्म दात्यादिपुदानकर्ममुपाडितत्वात् हेअग्ने शिक्षोः अभि-
 मतफलप्रदानेशक्तिमुमिच्छोः रायोनृतमस्यघनस्य अतिशयेननेतुर्दातुस्तेतवप्रभूतौप्रमावेमाहिमिदेष-
 र्येवयस्याम किञ्च सुष्टुतयः त्वद्विषयशोभनस्तुतिमन्तोवयंवस्वः वसुनोभाननभूयाम भूयस्म
 तेनीयसा तेमिनृशब्दादतिशायने ईयमुन् तुरिष्ठेमेयःस्वितितृचोलोपः नित्स्वरः । त्वोतः अवरक्षणा-

दिपु निष्ठायां ज्वरत्वारस्त्रिव्यविमवामुपवायाइत्युत् अलोपःत्वयाउक्तः तृतीयेतियोगविभागात्
 समासः टेलोपश्छान्दसः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः शिष्य शिष्यविद्योपादाने इत्ययमत्र
 दानार्थः अस्माहोऽट्यत्ययेन परस्मैपदम् । शिष्योः शकृशक्तावित्यस्य सनिष्काचउप-
 देशेऽतीत्यतिपेधः सनिमीमाधुरमलमशकपतपदामचडासीतिघातोरेचइसादेशः अत्रलोपोभ्या-
 सस्येत्यभ्यासलोपः सनाशंसभिक्षउगितिउभत्ययः प्रत्ययस्वरः । प्रभूतौ मूयत्तायामित्यस्य
 भावेकिन् तादौचनितिकृत्यतावितगतोऽप्रकृतिस्वरत्वम् । मूयाम मूयत्तायामित्यस्याशीर्लिङि
 किदाशिपीतियासुद् छन्दस्युभयपेति तस्यसार्वाधातुकत्वात्सलोपः आगमस्वरः यद्वा तस्मात्प्रार्थना-
 यांलिङि यासुद् बहुलंछन्दसीतिशपोलुक्-अनदन्तत्वादियादेशोनमवति । सुष्टुतयः नञ्सुभ्या-
 मित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । वक्षः आगमानुशासनस्यानित्यत्वाच्चुमभावः संज्ञापूर्वकस्यविधेरनित्यत्वा-
 द्दुणाभावः यणादेशः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

भूरीणिहि त्वेदधिरे अनीकाग्नेदेवस्य यज्यवो जनांसः ।

स अर्वाह देवतांति यं विष्ट शर्धो यद्यदिव्यं यजांसि ॥ ४ ॥

भूरीणि । हि । त्वे इति । दधिरे । अनीका । अग्ने । देवस्य ।

यज्यवः । जनांसः । सः । आ । वह । देवस्तांतिम् । यविष्ट ।

शर्धः । यत् । अद्य । दिव्यम् । यजांसि ॥ ४ ॥

हेअग्ने देवस्त्वद्योतमानस्य त्वत्संशब्धिनः यज्यवोपष्टातोश्चर्षुमभूतयः जनासोजनाः भूरी-
 णिबहूनिअनीकाअनीकानिसेनारूपतयासर्वत्रप्रसृतानिज्वाल्यरूपाणितेजांसि आहुतिमक्षेपेणत्वेत्वायेदधि-
 रेहि विदधिरैबहु चक्षुरेतिपाठः सतादृशस्त्वेदेवतांति यद्यदेवानिहकर्मण्यावहआह्वय हेयविष्ट
 युक्तम् यद्यस्मात्कारणात् अद्यास्मिन्कर्मणिदिव्यंदिविमवंदेवस्यमन्त्रिशर्धस्तेजस्त्वंयनासियजसि
 तस्माद्देवानाह्वयेतिशेषः ॥ दधिरे दधातोर्लिटिरूपम् हियोगादनिपातः चित्त्वादन्तोदात्तः । यज्यवः
 यजदेवपूनादिपु यजिमनिशुचिदसिन्ननिभ्योयुनितियुच् व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् । देवतांति देवशब्दा-
 त्स्वार्थेसर्वदेवात्तातीतितात्ताल् लीतांतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । यजांसि यजेर्लेट्याडागमः
 ययोगादनिपातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यत्त्वाहोतारमनजन्मियेधेनिपादयन्तोयजथायदेवाः ।

सत्त्वंनोअग्नेवितेहवोध्यधिश्रवांसिधेहिनस्तनूपु ॥ ५ ॥ १९ ॥

यत् । त्वा । होतारम् । अनजन् । मियेधे । निष्सादयन्तः ।

यजथाय । देवाः । सः । त्वम् । नः । अग्ने । अविता । इह ।

बोधि । अधि । श्रवांसि । धेहि । नः । तनूपु ॥ ५ ॥ १९ ॥

हेअग्ने यजथाययमनार्धनिपादयन्तः निवसन्त देवादीप्यमानाऋत्विजोभियेधे मेधे य-
ज्ञेहोतारदेवानामाहोतारं त्वा त्वांयद्यस्मादनमनघृताहुतिभिरौक्षन् यद्वा निपादयन्तः होतारं हो-
मनिष्पादकृत्वाबर्हिषिउपवेशयन्तः ऋत्विजः घृतैरसिधन् तस्मात्सतथाविधस्त्वमिहास्मिन्कर्मणि
नोस्माकमवितापालयिताभवामीतिबोधिवुध्यस्व किञ्च नस्तनूपुअस्माकंतनूतैष्वपत्येपुश्रवांस्य-
न्नानिअधिधेहिअधिकंनिधेहि ॥ अनजन् अज्ञूव्यक्तिप्रक्षणेपुअस्माल्लोडि रुधादित्वात् श्रम् छा-
न्दसत्वादलोपाभावः अनिदितामित्युपधातोपः । निपादयन्तः षट्प्रविशरणगत्यवसादनेषु चुरा-
दिः सदिरप्रतेरितिपत्वम् यद्वा हेतुमणिचूशतुर्लसार्वातुकस्त्रेणानुदात्तत्वेकृते णिचूत्वरः ।
बोधि बुधअवगमने छोटि बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् सेर्हापिचेतिसिपोहिरादेशः षाछन्दसीति
विकल्पेनपित्वाद्वणः हुसल्भ्योहेर्धिरितिहेर्धिरादेशः धकारलोपश्छान्दसः निपातः । धेहि
दधातेर्लोडिरूपम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेणकोनविशोवर्गः ॥ १९ ॥

अग्निमुपसमितिपञ्चमष्टमसूक्तत्रैष्टुभम् अत्रेयमनुक्रमणिका-अग्निमुपसमायान्तेवैधदेव्या-
विति गार्गीहेतिहशब्दप्रयोगादस्यापिसूक्तस्यगाथीऋषि प्रथमापञ्चम्यौवैश्वदेवदेवताके शिष्टा-
स्तिस्रअग्नेष्व अस्यासूक्तस्योक्तोविनियोगः मरुत्वतीयशस्त्रेअग्निर्नेतेत्येपाधाय्या सूत्रितश्च-
अग्निर्नेतात्वंसोमऋतुभि पिबन्त्यपइतिषाध्याइति ।

तास्मिन्सूक्तेप्रथमा-

अग्निमुपसमंश्विनांदधिक्रांव्युष्टिपुहवतेवाहिरुक्थेः ।

सुज्योतिपोनःशृण्वन्तुदेवाःसजोषंसोअध्वरंवावशानाः ॥ १ ॥

अग्निम् । उपसम् । अश्विना । दधिष्काम् । विष्टोष्टिषु ।

हवते । वह्निः । उक्थैः । सुज्योतिषः । नः । शृण्वन्तु ।

देवाः । सज्जोषसः । अध्वरम् । वावशानाः ॥ १ ॥

गार्ग्यस्मृतौ बहिः हविषांप्रापयिताग्निः व्युष्टिपु उपसांश्चुच्छनेषु अग्नियननीयं देवमुपसमुपो-
भिमानिर्नो देवतामश्विना अश्विनौ देवौ दधिष्कामां दधिष्कामानामकाश्विदेवः तं दधिष्कावाणमेतान् देवा-
नुक्थैः शस्त्रैः शंसनसाधनैरप्रगीतमन्त्रात्मकैः सूक्तैर्हवते आह्वयति सुज्योतिषः सुष्टुद्योतमानानः
अध्वरमस्मत्सन्धिनामिमयं ज्ञं वावशानाः कामयमानाः सजोषसः परस्परं सङ्गता भूत्वा सर्वे देवाः
तदाह्वानं शृण्वन्तु ॥ दधिष्कां क्रमुपादविक्षेपे दधीत्युपपदे जनसनसनक्रम इति विद् विद्वनोरनुना-
सिकस्यादित्याकारः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । व्युष्टिषु उच्छीविवासे भावेक्तिन् ब्रह्मादिनापत्वं
तादौ च नितिकृत्यताविति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । हवते हयतेर्बहुलं छन्दसीतिसम्प्रसारणम् । सु-
ज्योतिषः सुष्टुद्योतमाना इति विग्रहे, द्युतदीप्तावित्यस्य द्युतेरिति सञ्ज्ञादेशश्च नदति इति सन्प्रत्ययः दकार-
स्य नकारः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः बहुव्रीहिपक्षे तु नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तता स्यात् यथा
सुज्योतिषो अक्तवस्तामभिष्युरित्यन्तोदात्तता तस्मादत्र नायं समासः किंतु तत्पुरुष एव । शृ-
ण्वन्तु श्रुश्रवणे इत्यस्माच्छ्रुवः शृचेति श्रुः तत्सन्निभयोगेन घातोः श्रु इत्यादेशः निघातः । वाव-
शानाः वशकान्तावित्यस्य यङ्लुकिरूपम् अभ्यासस्य दीर्घाकित इति दीर्घः व्यत्ययेन शानच्
चित्स्वरः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

अग्ने त्रीते वाजिना त्रीपधस्था तिस्रस्ते जिह्वाऋतज्ञातपूर्वाः ।

तिस्र उते तन्वो देवता तास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रयुच्छन् ॥ २ ॥

अग्ने । त्री । ते । वाजिना । त्री । सधस्था । तिस्रः । ते ।

जिह्वाः । ऋतज्ञात । पूर्वाः । तिस्रः । ऊँ इति । ते । तन्वः ।

देवजाताः । ताभिः । नः । पाहि । गिरः । अप्रयुच्छन् ॥ २ ॥

हेअग्ने तेतव श्रीवामिना आज्यौपधिसोमात्मकानित्रीण्यन्नानि . श्रीपधस्थात्रीणिआग्नीध्रीयादीनि
धिष्ण्यानिस्थानानि यद्वा एकाह्यहीनसत्राख्यानित्रीणिस्थानानि यद्वा त्रयोलोकाः ऋतनात
ऋतेपुसत्यभूतेपुयज्ञेपुसमुत्पन्न हेअग्ने तेतवपूर्वीः देवानां निद्धाः सात्त्विकादिभेदेन त्रिप्रकाराः यद्वा
त्रयोवाग्रयोहव्यवाहनो देवानां कन्यवाहनः पितृणां सहरक्षां अमुराणामिति श्रुतेरंभिन्नैविध्यत् निद्धात्रै-
विध्यम् यद्वा देवानामुदरपूरयिन्यस्तिस्त्रोसुरापिन्धगार्हपत्याद्यानिद्धाः हेअग्ने तेतव देववाताः देवैर-
भिलषितास्तिस्त्रस्तन्त्रः एवमानपावकशुच्यश्चात्मकानित्रीणिशरीराणि एवंभूतस्त्वमप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन्
सावधानोभूत्वातापिस्तनूभिर्नोस्माकंस्तोतृणांगिरः स्तोत्रशस्त्रादीनिवाक्यानिपाहिपाठय ॥ तिस्रः
तिसृभ्योऽजस्रइतिजस्रउदात्तत्वम् । निद्धा.लिहन्त्याभीरसानितिशेषयद्द्विद्धाग्नीवाप्वामीवाइतिनिपातना-
द्वन् लकारस्यनकारः गुणापावः व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वम् । देववाताः वागातिगन्धनयोः अस्मात्कर्म-
णिक्तः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । पाहि पारक्षणेइत्यस्पर्शलोठिरूपं निघातः । अप्रयुच्छन्
युच्छप्रमादे नञ्स्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अग्नेभूरीणि तव जातवेदो देवस्वधावो अमृतस्य नाम ।

यार्धमायामायिनां विश्वमिन्वत्वे पूर्वीः सन्द्धुः पृष्टवन्धो ॥ ३ ॥

अग्ने । भूरीणि । तव । जातवेदः । देव । स्वधावः । अमृतस्य ।

नाम । याः । च । मायाः । मायिनाम् । विश्वमिन्वन् । त्वे

इति । पूर्वीः । सन्द्धुः । पृष्टवन्धो इति पृष्टवन्धो ॥ ३ ॥

हेदेव द्योतमान जातवेदः जातप्रज्ञ स्वधावः अन्नवन् हेअग्ने अमृतस्य मरणधर्मरहितस्य
तवसंघन्धिनोदेवाः भूरीणिबहूनि नाम नामानितेनांसित्वेत्वायि सन्द्धुःसन्धेरे किञ्च विश्वमिन्वविश्वस्य
सन्तर्पक पृष्टवन्धो अपेक्षितफलप्रश्नविषयाणांस्तोतृणांवन्धो हेअग्ने मायिनाममुराणांपूर्वीः भूय-
सीःयाःमायादेवाः स्वेत्त्रयिसंयुयुजिरे तास्त्वयिसन्तितस्माद्यज्ञविघ्नकारिणांमायिनांमायाः परिहृ-
त्यास्मदीयंयज्ञंपालयेतिभावः ॥ स्वधावः स्वधास्यास्तीतिमत्तुप् मत्तुवसोररितितकारस्यरुः ।
अमृतस्य नञोऽनरममित्रमृताइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । नाम णमप्रहृत्वे नामन्सीमन्नित्यादिनाम-
निप्रत्ययान्तत्वेननिपातनान्मकारलोपः दीर्घश्च नमयन्तिसर्वानपिस्वाश्रयमृतांपुरुषानितिनामा-

नितेनांसि सुषांसुलुगिति सुषोलुक् नित्वादाद्युदात्तः । मायिनां मायाण्यां सन्तीति व्रीह्यादित्वादिनिः
यस्येतिलोपः प्रत्ययस्वरः । विश्वमिन्व इविज्यामिप्रीणनयोरित्यस्माद्विश्वशब्देऽपपदेकर्मण्यणिति
अण्प्रत्ययः धातूपदेशावस्थायामिदितोनुमितिनुमिप्राप्तेलघूपवगुणोनमवतिविश्वमिन्वतिप्रीणयतीति विश्व-
मिन्वः तत्पुरुषेऽतिबहुलमिति द्वितीयाया अलुक् आमन्त्रितत्वान्निघातः । संदधुः डुधान्धारणपोषण-
योरित्यस्यालिट्यसिरूपं यद्वृत्तयोगादनिघातः प्रत्ययस्वरः । पृष्टबन्धो प्रच्छन्नीप्सायामित्यस्य कर्मणि
निष्ठायां ग्रहिज्यावरीत्यादिनासंप्रसारणं ब्रह्मादिनापत्वम् बन्धबन्धने इत्यस्मात् शृत्वाजिहीत्यादि-
नाउप्रत्ययः षष्ठीसमासः आमन्त्रितत्वान्निघातः ॥ ३ ॥

अयचतुर्थी-

अग्निर्नेता भग इव क्षितीनां दैवीनां देव ऋतुपाक्रतावा ।

सर्वत्रहा स न यो विश्ववेदाः पर्प द्विश्वातिदुरितागृणन्तम् ॥ ४ ॥

अग्निः । नेता । भगः ऽइव । क्षितीनाम् । दैवीनाम् । देवः । ऋतुष्पाः ।

ऋतुष्वा । सः । वृत्रहा । स न यः । विश्ववेदाः । पर्पत् ।

विश्वा । अति । दुः ऽदुता । गृणन्तम् ॥ ४ ॥

योयमग्निः क्षितीनामनुज्याणां दैवीनां देवसवन्धिनीनां विशानेता अन्तर्यामितयानियामकः तत्रह-
ष्टान्तः-ऋतुपाः भग इव यथावसन्तापृतानां पालकः सूर्यः सर्वस्य प्रकाशप्रदानेन प्रवर्तकस्तद्वत् यथाग्निः
ऋतावा सत्यकर्मा वृत्रहा वृत्रस्य पापस्य हन्ता स न यः सनातनः पुराण विश्ववेदाः सर्वविषयज्ञान-
वान्सर्वज्ञः देवो यो तमानः सतपाविधोऽग्नि गृणन्तम् द्विषयांस्तुतिं कुर्वन्तस्ततो तारां विश्वा दुरितासर्वाणि
दुरितान्यतिजतिरुन्मथ्य पर्पत् पारं नयतु ॥ नेता णीज्प्रापणे इत्यस्य नृत्विस्त्वं चित्स्वरः । क्षितीनां
क्षिनिवासगत्योः कित्चत्तौ च संज्ञायामिति कित्च् नामन्यतरस्यामित्यन्तोदात्तत्वम् । दैवीनां देव-
शब्दात्संबन्धार्थे देवाद्यजनावित्यञ् आनि टिट्ठाणजिति डीप् नित्वादाद्युदात्तः । ऋतुपाः पारक्षणे
इत्यस्मादन्येभ्योऽपि दृश्यन्त इति विच् ऋत्पातीत्युपपदमिति णिसमासः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ।
वृत्रहा हनर्हि सागत्योः व्रसत्रूणवृत्रेषु क्विबिति क्विप् । विश्ववेदाः बहुव्रीहौ विश्वं संज्ञायामिति पूर्वपदान्तो-
दात्तत्वम् । पर्पत् पूपालनपूरणयोरित्यस्य लोटिसिञ्चलमिति सिप् अडागमः इतधलोप इतीकारलोपः
पादादित्वादिनिघातः । गृणन्तं गृशब्दे लट् शतृ जयादित्वात्क्षा प्यादित्वात् ह्रस्वः नुमिन्नाभ्यस्तयो-
रात इत्याकारलोपः शतृप्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

दधिक्राममग्निमुपसंचदेर्वीवृहस्पतिसवितारचदेवम् ।

अश्विनामित्रावरुणाभगंचवसूंरुद्रां आदित्यां इह हुवे ॥ ५ ॥ २० ॥

दधिक्रामम् । अग्निम् । उपसम् । च । देवीम् । वृहस्पतिम् ।

सवितारम् । च । देवम् । अश्विना । मित्रावरुणा । भगम् ।

च । वसूं । रुद्रान् । आदित्यान् । इह । हुवे ॥ ५ ॥ २० ॥

हेदधिक्रावादयः सर्वदेवाः होताहं दधिक्रां दधिक्रावाणाम् अग्निमुपसं देवीमुपोभिमानिनीदेव-
तांचवृहस्पतिदेवं द्योतमानं सवितारं सर्वस्य जगतः प्रेरकं देवंच अश्विना अश्विनौ देवौ मित्रावरु-
णौ भगंसूर्यंच वसूं अष्टौ वसूं रुद्रानेकादश रुद्रान् आदित्यान् द्वादशादित्यान् एतान्सर्वान्हवि-
र्भुजोयुष्मानिहास्मदीये कर्मणि हुवे हवि स्वीकरणार्थमाह्वयामि ॥ दधिक्रां दधातीति दधिः आह्वय-
महनेत्यादिना किप्रत्ययः दधीत्युपपदे क्रमेर्न सनेत्यादिना विद् विद्वनोरित्यात्वम् । देवी देवस्य
पत्नी देवी पुंयोगादाख्यायामिति ङीप् यस्येतिलोपः प्रत्ययस्त्वरेणात्तोदात्तः । वृहस्पतिं
तद्बृहत्तो. करपत्योरिति सुदत्तलोपश्चेति पतिशब्दे परतो बृहच्छब्दतत्कारलोपः सुहागमश्च उभे वन-
स्पत्यादिषु युगपदिति उभयपदाद्युदात्तत्वम् । सवितारम् पूरेण इत्यस्य तृचि आर्धचातुकस्ये-
द्बुल्लादरेतीडागमः चित्तादस्तोदात्तत्वम् । रुद्रां आदित्यां इत्यत्र संहितायां शसोनकारस्य
दीर्घादटिसमानपादे इति रुत्वम् ततः पूर्वस्यावर्णस्य आतोऽटिन्त्यभिन्त्यनुनासिकत्वम् भोगोऽभोऽपूर्वस्य
योशीतिर्योऽकारादेशः लोपः शकृत्यस्येति तस्य लोपः यलोपस्यासिद्धत्वात्स्वरसन्धिर्न भव-
ति अतः रुद्रां आदित्यां इति भवति । एवमेकास्मिन्पादे आकारादटिपरतः मकारस्य
रुत्वयत्पूर्वसवर्णानुनासिकादेशा उभेयाः । हुवे ह्यतेर्लृटि बहुलं छन्दसीतिसं प्रसारणम् इदः
दित आत्मनेपदानामित्येत्यम् उवदादेशः निवातः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे विशोऽवर्गः ॥ २० ॥

इमंन इति पञ्चमं नवमं सूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका-इमंन उपाधे अनुष्टुभौ विराड्पासतो बृह-
तीचान्येति । द्वितीया तृतीये अनुष्टुभौ पञ्चमी विराड्पासतो बृहतीच अनुक्तत्वात्प्रथमा च उ-

र्यौत्रिष्टुभौ अस्यापिगाथीऋषिः पशौस्तोकानुवचनामिदं सूक्तं सूत्रितं च— जुषस्वसप्रथस्त-
ममिमनोयज्ञमिति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

इमं नो यज्ञममृतैषु धेहि मा हव्या जातवेदो जुषस्व ।

स्तोकानां मग्ने मेदसो घृतस्य होतः प्राशानं प्रथमो निषद्य ॥ १ ॥

इमम् । नः । यज्ञम् । अमृतैषु । धेहि । इमा । हव्या । जातवेदाः ।

जुषस्व । स्तोकानाम् । अग्ने । मेदसः । घृतस्य । होतारिति । प्र ।

अशान । प्रथमः । निषद्य ॥ १ ॥

गाथीप्रार्थयते—हे जातवेदः जातप्रज्ञाग्ने नोस्माकं संबन्धिनमिमं यज्ञं पशुयागम् अमृ-
तेषु मरणधर्मरहितेषु यष्ट्यदेवेषु धेहि तदधीनतया समर्पय त्वंचइमा इमानि अस्माभिर्दो-
यमानानि हव्या हव्यानि हवींषि जुषस्व सेषस्व किञ्च होतः देवानामाद्वातः अग्निर्वै देवानां होते-
त्याम्नानात् तादृश हे अग्ने निषद्य देवामुपविश्य प्रथमः सर्वेषामृत्पिनामादिमं सन् मेदसो
षपाख्यस्य हविषः घृतस्याज्यस्य च स्तोकानां द्वितीयापेक्षया मेदो घृतयोरेतौ स्तोकाभिवद्वो
विद्यन्ते तांश्च कर्षेण अशान भक्षय विवेत्यर्थः ॥ धेहि दधातेर्लोडिरूपम् । जुषस्व जुषी प्रीति-
सेवनयोरित्यस्य लोट्यात्मनेपदिनोरूपम् । अशान अशमोनेने इत्यस्य लोटिहलः
अशानञ्ज्ञाविति शानमादेशः पश्चात् अतो हेरिति हेर्लुक् निपातः । प्रथम प्रथमप्रख्याने प्रथ-
न्तेस्माद्वितीयादय इति प्रथे रमनित्यमच् चित्वा दन्तोदात्तः । निषद्य षट्पद्विशरणगत्य वसादनेषु इत्य-
स्य ल्यपिरूपम् सदिरप्रतीतिपत्वम् लितीति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

घृतवन्तः पावकते स्तोकाश्चोतन्ति मेदसः ।

स्वर्धर्मन् देववीतये श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम् ॥ २ ॥

घृतश्चन्तः । पावक । ते । स्तोकाः । श्रोतन्ति । मेदसः ।

स्वधर्मन् । देवर्षीतये । श्रेष्ठम् । नुः । घेहि । वार्यम् ॥ २ ॥

पावक पापशोधक हेअग्ने स्वधर्मन् स्वायत्तधर्मकेसाङ्गोऽस्मिन्यज्ञे यद्वा स्वधर्मनितिसम्बो-
धनं स्वयमेवधारक तेतवमक्षणार्थदेववीतयेयमनीयदेवानामक्षणार्थचघृतवन्तः घृतोपेताः मेद-
सोमेदोरूपस्य हविषः स्तोकाविन्दवः श्रोतन्तिक्षरन्ति अथवा देववीतयेदेवस्यतववीतयेइतियोन-
नीयम् तस्मात्तुवार्थेवर्णीयंसंमनीयंश्रेष्ठमुत्तमधनंनोस्मभ्यं घेहि प्रयच्छ ॥ श्रोतन्ति क्षुतिर्क्षर-
णेइत्यस्यलटिरूपम् । स्वधर्मन् स्वेस्वीयाअङ्गमृताधर्मा (णो) यस्येतिबहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः
सुपांसुलुगितिसप्तम्यालुक् । देववीतये देवानांवीतिः प्रीतिर्यस्यामक्षणक्रियायां सा देववीतिः
बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । श्रेष्ठं प्रशस्यशब्दादतिशायनेइष्टम् प्रशस्यस्यश्रुतिश्रादेशः गुणः
एकादेशस्वरः । घेहि दधातेलोट् । वार्यं वृड्संमक्तौ ऋहलोर्ण्यदितिण्यत् ईडवन्देत्यादि-
नाद्युदान्तत्वम् एतिस्तुशास्वित्यादिनाक्यप् वृणोतेरेव नवृडः । २ ॥

अथतृतीया-

तुभ्यंस्तोकाघृतश्रुतोऽग्नेविप्रायसन्त्य ।

ऋषिःश्रेष्ठःसमिध्यसेयज्ञस्यंप्राविताभवं ॥ ३ ॥

तुभ्यम् । स्तोकाः । घृतश्रुतः । अग्ने । विप्राय । सन्त्य ।

ऋषिः । श्रेष्ठः । सम् । इध्यसे । यज्ञस्यं । प्रश्नप्रविता । भव ॥ ३ ॥

सन्त्य घृष्टमि.संमनीय यद्वा यदुभ्य.फलप्रद हेअग्ने विप्रायमेवाग्नेनेतुभ्यं त्वदर्थघृ-
तश्रुतः घृतक्षरणयुक्ताः 'स्तोकाःसन्ति ऋषिः अतीन्द्रियार्थदर्शी अतएवश्रेष्ठः सर्वातिशायीत्वं
समिध्यसेघृतयुक्तमेदोविन्दुभिः सम्यक्प्रज्वाल्यसे सत्वंयज्ञस्व अस्माभिःकियमाणस्यपशुयागस्यप्रा-
विताप्रकर्षणपालकोभव ॥ तुभ्यंयुष्मच्छब्दस्यङ्ये तुभ्यमहौडवीतितुभ्यादेशः देप्रथमयोरभिति-
डेरमादेशः ङ्यित्वाद्युदात्तत्वम् । सन्त्य पणसंमक्तौ पण्डानेवा क्तिञ्कौचसंज्ञायामितिक्तिञ्
नक्तिचिदीर्घधेतिदीर्घनलोपामावः सन्तौभवः भवेच्छन्दसीतितत्रसाधुरितिवायत्प्रत्ययः यस्येतिलोपः
आमश्रितत्वाविघातः । इध्यसे त्रिङ्घीदीसौ कर्मण्यर्क् कित्वादानुनासिकलोपः निघातः ।
प्राविता अवरक्षणादिषु तृचिरूपं समासस्वरः । भव निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तुभ्यँश्चोतन्त्याध्रिगोशचीवःस्तोकासोअग्नेमेदसोघृतस्य ।
कविशस्तोवृहताभानुनागाह्व्याजुषस्वमेधिर ॥ ४ ॥

तुभ्यम् । श्रोतन्ति । अध्रिगो इत्यध्रिगो । शंचीध्वः । स्तोकासः ।
अग्ने । मेदसः । घृतस्य । कविशस्तः । वृहता । भानुना ।
आ । अगाः । ह्व्या । जुषस्व । मेधिर ॥ ४ ॥

अध्रिगो अघृतगमन सततगमनस्वभाव अतएवशचीवः शक्तिमन् हेअग्ने तुभ्यंत्वदर्धमे-
दसोमेदोरूपस्यहविषः घृतस्यचस्तोकासोविन्दवश्चोतन्तिस्त्वन्ति तस्मात्कविशस्त कविभिः क-
र्माभिश्चैहोत्रादिभिः स्तुतस्त्वंवृहताप्रभूतेनमानुनातेनसासहितःसन् आगाः अस्मदीयंपशुयाग-
मभ्यागच्छ आगत्यच मेधिर० प्रज्ञावन्तमे ह्व्याअस्माभिर्दीयमानानिषपादीनिहवीपिजुषस्व
सेवस्व ॥ अध्रिगो गमनंगौरितिगम्लसृपूगतौइत्यस्यभावे गमेर्होरितिडोः अघृतागौर्येनेत्यत्र गो-
स्त्रियोरुपसर्जनस्येतिगोशब्दस्यह्रस्वत्वं घृतशब्दस्यऋपोदरादित्वाद्ध्रिभावः संबोधने संबुद्धौवे-
तिगुणः अपादादित्वान्निषातः । शचीवः मनुषोमनुषसोरुरितिस्त्वम् । कविशस्तः शंसुस्तुतावि-
त्यस्यनिष्ठायामनुनासिकलोपः, यस्यविभापेतीट्प्रतिपेथः थाप्रघञ्क्तामवित्रकाणामित्यन्तो-
दात्तत्वम् । भानुना भादीप्तौ दामाभ्यांनुरितिकर्तरिनुः प्रत्ययस्वरः अगाः इण्गतावित्यस्य
छान्दसेल्लुङिणोभेतिगादेशः गातिस्थेतिचोलोपः निषातः । मेधिर मेधारभाभ्यामिरनिरचौ
वक्तव्यावितीरन् आमन्त्रितत्वाग्निषातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ओजिष्ठंतेमध्यतोमेदुडर्द्रतंप्रतैवयंददामहे ।
श्चोतन्तितेवसोस्तोकाअधित्वचिप्रतितान्देवशोविहि ॥ ५ ॥ २१ ॥

ओजिष्ठम् । ते । मध्युतः । मेदः । उवऽभृतम् । प्र । ते । वयम् ।
ददामहे । श्रोतन्ति । ते । वसो इति । स्तोकाः । अधि । त्वचि ।
प्रति । तान् । देवऽशः । विहि ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेअग्ने ओनिष्ठमतिशयेनसारयुक्तंमेदःवषाख्यंहविः मध्यतः पशोर्मध्यमागात् तेत्व-
दर्धमुद्धृतम् उद्धृतम् अध्वर्घादयोवयम् अस्मिन्पशौ तेतुभ्यंप्रददामहे उद्धृतं तद्रूपाख्यंहविः प्रयच्छा-
मः वसो सर्वस्यमगतोवासायितः हेअग्ने त्वच्यधि वषायामुपरिरेत्योक्तः घृतमिश्राभिंदवस्ते
त्वदर्धश्चोतन्तिस्त्वन्ति यद्वा तेतवत्वच्यधि ज्वालाख्यशरीरस्योपरिश्चोतन्ति तान्स्तोकान्देवशः
देवेषुप्रतिविहि प्रत्येकंविभनस्व ॥ मध्यतः मध्यशब्दात्पञ्चम्यास्तसिरितितसिः प्रत्ययस्वरः । उ-
द्धृतम् ह्रस्वह्रस्व कर्मणिकः ह्रस्वहोर्मध्यच्छन्दसीतिहकारस्यमकारः गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्व-
रत्वम् । ददामहे दददानेइत्यस्यलटि द्वित्वादात्मनेपदम् अतोदीर्घोयर्भातिदीर्घः निघातः । श्चो-
तन्ति श्चुतिरक्षरणे पादादित्वादनघातः अन्तेर्लसार्वधातुकास्वरेणानुदात्तत्वेकृते धातुस्वरः । त्वचि
तनुविस्तारे तनोतेरनश्चवइतिकर्तारिकर्मणिवाचिक् अकारनकारयोर्वकारादेशः तनोति तायते
वा त्वक् सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् । विहि वाकान्तिगत्यादिधित्वस्यलोटादित्वाच्छ-
पोलुक् ह्रस्वश्छान्दसः निघातः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेणैकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अयंसइतिपञ्चर्चदशमंसूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका-अयंसउपान्त्यानुष्टुप्पुरीष्येभ्योऽग्निभ्यइति
ऋषिःकौशिकोगापी पुरीष्यासइत्यस्याः पञ्चचितिरूपाअग्नयोदेवताः शिष्टाः केवलाग्नेय्यः
चतुर्थीअनुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुप् प्रातरनुवाकाश्चिनशखयोरुक्तःसूक्तविनियोगः अग्निचयने
इष्टकाप्रणयनेपुरीष्यासइत्येषानुवचनीया प्रेषितःपुरीष्यचितयेन्वाहेत्युपक्रम्य पुरीष्यासोअग्न-
यइतित्रिरूपांशुसप्रणवमिति सूत्रितम् ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

अयंसोअग्निर्यस्मिन्सोममिन्द्रःसुतंदधेजठरैवावशानः ।
सहस्रिणंवाजंमर्त्यंनसर्षिससुवान्सन्तस्तूयसेजातवेदः ॥ १ ॥
अयम् । सः । अग्निः । यस्मिन् । सोमम् । इन्द्रः । सुतम् । दधे ।
जठरै । वावशानः । सहस्रिणम् । वाजम् । अर्त्यम् । न ।
सर्षिम् । ससुवान् । सन् । स्तूयसे । जातवेदः ॥ १ ॥

गाथीव्रते अयमुत्तरवेद्यामाहुत्यधिकरणभूताहवनीयरूपतयादृश्यमानोग्निः सतपाविधः
 सलुवावशानः सोमकामयमानइन्द्रोयस्मिन्नग्नौसुतमभिपवादिसंस्कारोपेतसोमंमउरेस्वोदरे दधे दधार
 तस्मात्तादृशमहिमोपेतः सोग्निरितिपूर्वेणान्वयः किञ्च हेजातवेदः सहस्रिणंसहस्रं नाना-
 रूपतांयुद्धेयोमनजितसहस्रं तमर्थं वेगवशादतनशीलंसासिन अधमिव यद्वा सहस्रिणमिति
 चानविशेषणम् सहस्रसङ्ख्याकंवानम् आज्यौषधिंसोमाद्यनेकप्रकारंहविर्लक्षणमन्नं सप्तवान् भेजि-
 वानसन् त्वंस्तूपसे स्तोतृभिरस्माभिस्तूपमानोवर्तसे ॥ दधे दधातेर्लिटि लिटस्तप्तयोरोशि-
 रोजितितप्रत्ययस्यपाशित्यादेशः यद्धृतयोगादनिघातः प्रत्ययस्वरः । वावशानः वशकान्तावित्य-
 स्ययङ्लुकिदीर्घोऽकितइत्यभ्यासस्यदीर्घः व्यत्ययेनशानध्वित्स्वरः । सप्तवान् पणसंमक्तौक्क-
 सौइडमावः नलोपः प्रत्ययस्वरः । स्तूपसे द्रुम्स्तुतौ कर्मण्यक् अकृत्सार्वधातुकयोरितिदी-
 र्घः निघातः ॥ १ ॥

अयद्वितीया-

अग्नेयत्तेदिविवर्चःपृथिव्यांयदोषधीष्वप्स्वार्यजत्र ।

येनान्तरिक्षमुर्वीततन्ध्वेपःसभानुरर्णवोनृचक्षाः ॥ २ ॥

अग्ने । यत् । ते । दिवि । वर्चः । पृथिव्याम् । यत् ।

ओषधीषु । अप्सु । आ । यजत्र । येन । अन्तरिक्षम् । उरु ।

आहततन्ध्वेपः । सः । भानुः । अर्णवः । नृचक्षाः ॥ २ ॥

यजत्र यजनीय अग्ने दिविद्युलोकेयद्वर्चः आदित्याख्यंयज्ज्योतिः तत्तेतवैवज्योतिः पृ-
 थिव्याम् आहवनीयादिरूपतया दाहपाकादिकर्तृतयाच वर्तमानंयत्तेजः तत्त्वदीयमेव प्रसिद्धंते-
 जोभिवायगूढंज्योतिरितिधत्ते यदोषधीष्वप्स्वितिओषधीषुअरणीप्रभृतियुकाष्टेपुयत्तेजः यद्वा ओष-
 धीषुवनस्पत्यादिपुसोमाख्यंयत्तेजः अप्सुजलेषु यदौर्वाख्यंतेजः तत्सर्वमासर्वत्रवर्तमानं तेज-
 स्तावकमेव किञ्च त्वयेनवायुरूपेतेनसाअन्तरिक्षपाकाशमुरुआततन्ध्वे आतेनिध विस्ती-
 र्णीकृतवानसि त्वेपः दीप्तिमान् अतएवभानुः भासमानः नृचक्षाः नृणांसाक्षितपाद्रष्टा अर्णवःस-
 मुद्रवत्महान् सतादृशस्त्वम् अन्तरिक्षमातेनियेतिपूर्वेणान्वयः उक्तार्थवानसनयेकम्-अग्नेयत्तेदिवि-
 वर्चइत्यादित्योवास्पदिविवर्चः पृथिव्यामित्ययमाग्निः पृथिव्यांयदोषधीष्वप्स्वत्ययमग्नेति । यएवौषधीषु-
 चाप्सुचाग्निस्तमेतदाहयेनान्तरिक्षमुर्वीततन्ध्वेतिवायुः सत्त्वेपः सभानुरर्णवोनृचक्षाइतिमहान्स ।
 भानुरर्णवोनृचक्षाइत्येतादिति ॥ पृथिव्यां उदात्तपणोह्यपूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वम्-

ओषधीषु ओषधेश्वविभक्तवप्रथगायामिति दीर्घत्वम् । अप्सु सवैकाचइति विभक्तेरुदात्तत्वम् ।
आततन्त्य तनुविस्तारइत्यस्य लिटि बभूवत्तन्त्यनगृभ्भववर्धोतिनिपातनादिहेत्वाभ्यासलोपानमवन्ति
लितीति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं यद्वृत्तयोगादनिवातः । अर्णवः अर्णस्यस्मिन्सन्तीति मतुब-
र्धेन प्रकर्णणे अन्धेभ्योपिह इत्यत इति वप्रत्ययः अर्णसः सलोपश्चेति सलोपः प्रत्ययस्वरः । नृचक्षाः
चक्षिद्व्यक्तायां वाचि अभिव्यक्तवाचाच्ययंपातुरत्राभिव्यक्तिमात्रेवर्तते चक्षेर्बहुलं शिचेत्यसुन कृदुत्त-
रपदप्रकृतिस्वरः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अग्ने दिवो अर्णमच्छा जिगास्यच्छा देवा ऊचिषे धिष्ण्याये ।

यारोचने परस्तात्सूर्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त भार्यः ॥ ३ ॥

अग्ने । दिवः । अर्णम् । अच्छ । जिगासि । अच्छ । देवान् । ऊचिषे ।

धिष्ण्याः । ये । याः । रोचने । परस्तात् । सूर्यस्य । याः । च ।

अवस्तात् । उपतिष्ठन्ते । भार्यः ॥ ३ ॥

हे अग्ने त्वं दिवः अर्णं च लोके वर्तमानमर्णः अन्मः अच्छाभिलक्ष्य निगासि धूमद्वारा प्राप्नोषि
किञ्च धिष्ण्याः धियं बुद्धयुपहितं देहं धृष्यन्ति उष्णं कुर्वन्तीति धिष्ण्याः प्राणाः यद्वा धिष्णा
स्तुतिः तदर्हाः प्राणाः ये धिष्ण्याः प्राणाभिमानिनो देवाः तां प्राणारूपान् देवान् च्छानुक्रमेण ऊ-
चिषे समवेतान् करोषि समवेतामयतोऽपुक्तवानसीत्यर्थः किञ्च सूर्यस्य सूर्यलोकास्य परस्तादुप-
रिरोचने रोचनो नामार्थलोकः यत्राग्नेयं उद्योतिस्तपतितस्मिन्मासमाने रोचनाख्ये लोके या आपो विद्यन्ते
अवस्तात्सूर्यलोकाद्वस्तादन्तरिक्षलोके याश्चाप उपतिष्ठन्ते वर्तन्ते ता उभयोरपस्त्वं प्रेरयासि उक्तार्थो
वानसनेपिपि स्पष्टमभिहितः—‘आपो वा अस्य दिवो अर्णस्तापपूमेनाच्छेत्त्यच्छा देवा ऊचिषे धिष्ण्याय इति
प्राणवैदेवा धिष्ण्यास्ते हि सर्वाधिषट्पण्ति यारोचने परस्तात्सूर्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त आप इति रोचनो ह
नामैष लोको यत्रैष तत्तपतितयाश्चैतं परेणापो याश्चावरेण ता एतदाहेति ता उपर्योरपस्त्वं प्रेरयासि’ इति ॥ अर्णं
मृगगाता वित्पस्मात् उदके नुदन्त्यसु नुडागमश्च अर्येते प्रार्थ्येते तत्पिपासुभिरित्यर्थः सक्क-
लोपश्छान्दसः निच्वादाद्युदात्तः । निगासि गास्तुतौ छन्दसीत्ययं पातुश्चकारा ! द्रुमनेवर्तते
जुहोत्यादिः बहुलं छन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं निपातः । ऊचिषे ब्रून्यन्त्यक्तयां वाचि इत्यस्य लिटि
मार्धपातुक्त्वात् द्रुमो वाचिरिति वच्चादेशः असंयोगाद्धिक्कितित्विद्वद्वाद्वाच्चिस्वपीत्यादिना सम्प्र-

मारणम् अभ्यासस्य लिङ्गभ्यासस्योभयेषामितिसम्प्रसारणम् आर्षघातुकइद् निषातः ।
 धिष्य्याः उपपुष्टुपदाहे धियःउष्णन्तीति सानसिक्पर्षासिपर्णसितण्डुल्यङ्कुशचषालेखलपत्वलधिष्य्या-
 ल्या इतिनिषातनायननुदागमधात्वादिलोपोपपदह्रस्वादयःसर्वेसिद्धामवन्ति नित्वादाद्युदात्तः ।
 अवस्तात् अवरशब्दात्दिक्शब्देभ्यःसप्तमीपञ्चमीत्यादिनाअस्तातिः तस्मिन्विभाषावरस्येत्यषादेशः
 प्रत्ययस्वरः । उपतिष्ठन्ते छागतिनिवृत्तौ उपपूर्वात्तिष्ठतेरकर्मकाच्चेत्यात्मनेपदं यद्वृत्तयोगा-
 दनिषातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

पुरीष्यासोअग्रयःप्रावणेभिःसजोपसः ।

जुपन्तांयज्ञमद्रुहोममीवाइपोमहीः ॥ ४ ॥

पुरीष्यासः । अग्रयः । प्रवणेभिः । सजोपसः ।

जुपन्ताम् । यज्ञम् । अद्रुहः । अनमीवाः । इपः । महीः ॥४॥

पुरीष्यासः पुरीषमर्हन्तीति पुरीषेभवावापुरीष्याः । सिकतासंमिश्राअग्रयः वित्याग्र-
 यःप्रवणेभिः मृत्खननसाधनमूतैरभ्यादिभिःसहिताः सजोपसः परस्परसंयताःसन्तः यज्ञं
 अस्माभिः क्रियमाणमग्निचयनपूर्वकमिमंसेमयागं जुपन्तां सेवन्तां किञ्च अद्रुहः अद्रोघा-
 रोपूय अनमीवाः रोगादिवर्जिताः महीर्महत्यः इपःऊर्जःरोगादिरहिताभिःप्रभूतान्यन्नान्यस्म-
 भ्यंप्रयच्छन्ताम् ॥ पुरीष्याः पूपालम्पूर्णयोः ईषाञ्जित्यनुवृत्तौ शूपभ्यांकिंदितीपप्रत्ययःकि-
 ष कित्वाद्गुणेप्रतिषिद्धे उदोष्ठ्यपूर्वस्येत्युत्वं रपरत्वम् पूणातिपूर्थेतेवेतिपुरीषम् पुरीषंरूणातेःपूरय-
 तेवेतिपास्कः । तस्माद्भवेच्छन्दसीतियत् तिस्त्वरितः तदहन्तीतिपुरीष्याः छन्दसिचेतिप्रत्य-
 यः यच्चिभमितिभसंज्ञायांयस्येतिलोपः प्रत्ययस्वरः । प्रावणेभिः वनपणसंभक्तावित्यस्मात्पुंसि
 संज्ञायांषःप्रायेणेति करणे घप्रत्ययः प्रकर्षेणवन्त्यतेसंभज्यतेसंस्थिष्यतेवृद्धेभिरितिप्रवणा-
 निखनित्राणि प्रनिरन्तइत्यादिनाणत्वं वनंसमासेइत्यन्तोदात्तत्वं ऋदुत्तरपदप्रकृतस्वरत्वम् यद्वा
 प्रुङ्गतौ प्रवन्तेगच्छन्तिमृत्खननंप्रतीति चलनशब्दार्थादकर्मकादितियुच् चित्स्वरः पूर्वस्मिन्प-
 क्षेअवग्रहभावाच्छान्दसइतिवक्तव्यम् । जुपन्तां जुषीमीतिसेवनयोस्त्वित्यलोऽट्त्वं पादादि-
 त्वादनिषातः । महीः महच्छब्दादुगितश्चेतिदीप् तकारलोपश्छान्दसः प्रत्ययस्वरेणान्तो-
 दात्तः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इळांमग्नेपुरुदंसंसनिंगोःशंश्चत्तमंहर्वमानायसाधा ।

स्यान्नःसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेसुमतिर्भूत्वस्मे ॥ ५ ॥ २२ ॥

इळांम् । अग्ने । पुरुऽदंसम् । सनिम् । गोः । शश्चत्तमम् ।

हर्वमानाय । साध । स्यात् । नः । सूनुः । तनयः । विजाश्वा ।

अग्ने । सा । ते । सुऽमतिः । भूत् । अस्मे इति ॥ ५ ॥ २२ ॥

एषाक्रूरपूर्वमेवव्याख्याये ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

निर्मथितःसुधितइतिपञ्चमैकादशसूक्तम् अत्रानुक्रमणिका-निर्मथितोदेवश्रवादेववातश्चमा-
रतैतृतीयासतोबृहतीति भरतस्यपुत्रोदेवश्रवादेववातश्चेत्युपावस्यऋषी तृतीयासतोबृहती शिष्टास्त्रि-
ष्टुभः अग्निर्देवता आहोतेत्यादिसूक्तदशकस्यउक्तोविनियोगः प्रातरनुवाकाश्चिनशास्त्रयोः इळांमग्नेत्य-
स्याविनियोगः असकृदुपदिष्टः ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

निर्मथितःसुधितआसधस्थेयुवाकविरध्वरस्यप्रणेता ।

जूर्यत्स्वमिरजरौवनेष्वत्रादधेअमृतंजातवैदाः ॥ १ ॥

निःस्मथितः । सुधितः । आ । सधस्थे । युवा । कविः ।

अध्वरस्य । प्रधनेता । जूर्यत्सु । अग्निः । अजरः । वनेषु ।

अत्र । दधे । अमृतम् । जातवैदाः ॥ १ ॥

भारतवृषीस्तोत्रं कुर्वते योऽग्निर्निर्मथितः अग्निष्टोमादिकर्मस्वरण्योऽन्तरामथितः सन् सधस्थे-
यजमानगृहेसुधितः गार्हपत्यादिपुत्रिषुकुण्डेषुसुष्टुनिहितः निवायचकाष्ठप्रक्षेपेणप्रज्वाल्यमानोयुवा
नित्यतरुणः प्रनुद्धः अतएवाध्वरस्यज्योतिष्टोमादेःप्रणेताप्रकर्षणनेताविर्वाहकः नेतृत्वादेवकाविः
प्रातदशीं तथाविधोजातवैदाः सर्वविषयमिज्ञानवान् सोमिः वनेषुमहारण्येषु जूर्यत्सु दावाभिसंघ-
न्वाज्जूर्यमाणेषु जरानाशप्राप्नुवत्स्वपि स्वयम् अजरः जरारहितः प्रत्युत दीप्यमानः सन् अत्र
एवंस्तुतिं कुर्वणेषु यजमानेषु अमृतं क्षयरहितं प्रभूतमन्नमादधे निदधाति ॥ सुधितः दधातेः कर्मणि-

निष्ठायां सुधितवसुधितनेमधितेत्यादिना निपातनाद्धित्यादेशः गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वम् ।
 जूर्यत्सु जूरीधूरीहिंसावयोहान्योः व्यत्ययेनशतृप्रत्ययः दिवादिवातश्च न चित्वाद्युदात्तः । अनरः
 जृवयोहानावित्यस्माद्भावे ऋदोरभिनिमित्तप्रत्ययः गुणः नञोरनरमित्रमृताइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ।
 दधे दधातेर्वर्तमानेतिटिरूपम् । ज्ञातवेदाः जनीप्रादुर्भावइत्यस्यक्ते जनसनखनांसनस्रलोरित्याकारः
 बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अमन्थिष्टांभारतारेवदग्निदेवश्रवादेववातःसुदक्षम् ।
 अग्नेविपश्यबृहताभिरायेपानोनेताभवतादनुधून् ॥ २ ॥

अमन्थिष्टाम् । भारता । रेवत् । अग्निम् । देवऽश्रवाः । देवश्वातः ।
 सुदक्षम् । अग्ने । वि । पश्य । बृहता । अभि । राया ।
 इषाम् । नः । नेता । भवतात् । अनु । धून् ॥ २ ॥

हेअग्ने भारता भारतौ भरतस्यपुत्रौ देवश्रवाः देववातश्चेत्युभौसुदक्षशोभनसामर्थ्यो
 पेतं रेवत् रयिमन्तम् अग्निम् अङ्गनादिगुणोपेतत्वाम् अमन्थिष्टाम् अग्निष्टोमादिकर्मप्राप्त्यर्थम् अल-
 लङ्तां मधनेनत्वामुत्पादितवन्तावित्यर्थः तादृशस्त्वंबृहताप्रभूतेनरायाधनेनसहितः सनअभि-
 मिमुखोभूत्वाविपश्य अस्मान्विशेषेणानुग्रहदृष्ट्यावीक्षस्व किञ्च अनुधून्शब्दोहर्वाची वस्तोः घुः
 इतितन्नाममुपाठात् धून्नुसर्वेषुदिशेषुनोस्माकमिषामन्नानानेता आनेताभवतात्भव ॥ अम-
 न्थिष्टां मन्थविलोडने इत्यस्माद्धृदसिच् वदन्नहलन्तस्पाचइतिवृद्धौप्रासापानेटीतिप्रतिषेधः
 तस्यस्पमिषामित्यादिनातप्तस्तामादेशः पादादित्वादिनिपातः अदस्वरः । भारता भरतस्यापत्य-
 मित्यर्थेऽत्सादित्वादन्तद्धितेष्वाभादेरित्यादिगृद्धिः निस्वरः । रेवत् रयिशब्दाभ्यन्तुप् कत्वो-
 दात्तत्वंसम्प्रसारणपरपूर्वत्वगुणमुल्लोपाः । देवश्रवाःश्रुश्रवणे अमुन्नितिकर्मण्यसुन् देवैः
 श्रूयतेप्रख्याप्यतेसावितिदेवश्रवाः ऋषिः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वेप्राप्तेगतिङकारकयोरपिपूर्वपद-
 प्रकृतिस्वरत्वंचेत्यौगादिकसूत्रात्पूर्वपदस्वरः । देववातः वागतिगन्धनयोरस्मात्कर्षणिक्तः देवै-
 रिष्यमाणतयाप्राप्तः देववातः ऋषिः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । धून् घुअभिगमने घुतदी-
 सौवा ङिच्चेत्यनुवृत्तौ धुयुभ्यांचेतिभोजनक्षेत्रेणुप्रत्ययःङिच् घुतेःअङ्वादयश्चेतिङुप्रत्ययः 'अ-
 भिगच्छन्त्यस्मिन्स्वमाभिमतदेशंप्रापितइतिथोत्यते किरणसंबन्धादितिवा घुः दिवसः प्रथम-
 योरितिपूर्वसर्वणदीर्घः तस्माच्छसोनःपुंसीतिसकारस्यनकारः एकादेशस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

दशक्षिपः पूर्व्यसीमजीजनन्त्सुजातं मातृपुं प्रियम् ।
अग्निस्तुहिदैववातं देवश्रवो योजनानामसंहृशी ॥ ३ ॥

दश । क्षिपः । पूर्व्यम् । सीम् । अजीजनन् । सुजातम् ।
मातृपुं । प्रियम् । अग्निम् । स्तुहि । दैवऽवातम् । देवऽश्रवः ।
यः । जनानाम् । असत् । वशी ॥ ३ ॥

हेअग्ने देववातस्य क्षिपः क्षिप्यन्ते कर्मकारणार्थमिति क्षिपोद्बल्यः ताश्च दश बाहुद्वयस्य मधनसाधनत्वेन तत्रत्या अद्बल्योद्देशश्च इत्याकाः तादृश्योद्बल्यः पूर्व्यपुरातनं सीमे-
नत्वा मजीजनन् उदपीपदन् हेदेवश्रवः मातृपुमातृभूतारण्योऽसुजातं सुष्टुपन्नम् अतएव प्रि-
यं कमनीयं दैववातं देवातेन मम भ्रात्रामपितमेन मग्निस्तुहि योऽग्निः जनानां स्तोतृणां यजमा-
नानां वशी दशवर्ती कर्मणां स्वातंत्र्येण प्रवर्तकः असत् भवति तंस्तुहीति पूर्व्येणात्वयः ॥ दश
दंशदशने कनिन्नित्यनुवृत्तौ नुदशोर्गुणश्चेति कनिन् निस्त्वरः । क्षिपः क्षिप्रेरणे औणादिकः
कर्मणि क्तिप् क्षिप्यन्ते प्रेर्यन्ते कर्मस्वितिक्षिपोद्बल्यः घातुस्वरः । अजीजनन् जनीप्रादुर्भावे हेतु-
मज्यन्तस्य लुङि च ङि द्विवचनसम्बद्धाभ्यासेत्यदीर्घाः निघातः । स्तुहि ध्रुवस्तुतावित्यस्य ण्यो-
दिरूपम् अदादित्वाच्छपोलक् निघातः । दैववातम् देववातेन निवृत्तमित्यर्थे तेन निवृत्तमित्यण्
प्रत्ययस्वरः । असत् अस्मभुवत्पस्य छेद्यङागमः यद्वत्तयोगादनिघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

नित्वा दधे वर आपृथिव्या इळायास्पदे सुदिनत्वे अह्नाम् ।
दृपद्वत्यां मानुष आप्यायां सरस्वत्यां रेवदग्ने दिदीहि ॥ ४ ॥

नि । त्वा । दधे । वर । आ । पृथिव्याः । इळायाः । पदे ।
सुदिनत्वे । अह्नाम् । दृपत्स्वत्याम् । मानुषे । आप्यायां ।
सरस्वत्याम् । रेवत् । अग्ने । दिदीहि ॥ ४ ॥

हेअग्ने इळायाः गोरूपधारिण्याः पृथिव्याः मूर्ध्वरे वरिष्ठेऽपदेनाभिस्थाने उत्तर-
वेधाम् अह्नां सुदिनत्वे यजनीयदिवसानां शोभनदिनत्वायेषु दिनेषु इन्द्रादयो वरीयांसि देवा इज्य-

निधायाम् सुधितवसुधितनेमधितेत्यादिना निपातनाद्धिइत्यादेशः गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वम् ।
 जूर्यत्सु जूरीधूरीहिंसावयोहान्योः व्यत्ययेनशतृप्रत्ययः दिवादित्वात्श्यन् नित्वादाद्युदात्तः । अनरः
 जूवयोहानावित्यस्माद्धावे ऋदोरभितिअप्रत्ययः गुणः नञोरनरमित्रमृताइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ।
 दधे दधातेर्वर्तमानेछिरूपम् । जातवेदाः जनीप्रादुर्भावेइत्यस्यक्ते जनसनसनांसन्स्रञोरित्याकारः
 बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अमन्थिष्ठां भारता रेवदग्निदेवश्रवादेववातः सुदक्षम् ।
 अग्नेविपश्यबृहताभिरायेपानोनेता भवतादनुधून् ॥ २ ॥

अमन्थिष्ठाम् । भारता । रेवत् । अग्निम् । देवऽश्रवाः । देवश्वातः ।
 सुदक्षम् । अग्ने । वि । पश्य । बृहता । अभि । राया ।
 इषाम् । नः । नेता । भवतात् । अनु । धून् ॥ २ ॥

हेअग्ने भारता भारतौ भरतस्यपुत्रौ देवश्रवाः देववातश्चेत्युभौमुदक्षंशोभनसामर्थ्यो
 पेतं रेवत् रयिमन्तम् अग्निम् अङ्गनादिगुणोपेतत्वाम् अमन्थिष्ठाम् अग्निष्टोमादिकर्मप्राप्त्यर्थम् अल-
 लङ्गतां मपनेनत्वामुत्पादितवन्तावित्यर्थः तादृशस्त्वंबृहताप्रभूतेनरायाधनेनसहितः सन्अभि-
 भिसुखोभूत्वाविपश्य अस्मान्विशेषेणानुग्रहदृष्ट्यावीक्षस्व किञ्च अनुधून्शब्दोर्हर्वाची वस्तोः धुः
 इतितन्नामसुपाठात् धून्नुसर्वेषुदिनसेपुनोस्माकमिषामन्त्रानांनेता आनेताभवतात्भव ॥ अम-
 न्थिष्ठां मन्थविलोडने इत्यस्मादृद्धिक्षिप्त् वदन्नहलन्तस्याचइतिवृद्धौप्राप्तायानेटीतिप्रतिषेधः
 तस्यस्पमिषामित्यादिनातसस्तामादेशः पादादित्वादनिपातः अदस्वरः । भारता भरतस्यापत्य-
 मित्यर्थेऽत्सादित्वादन्तद्वितेज्जन्मादेशेरित्यादिवृद्धिः जित्स्वरः । रेवत् रयिशब्दान्मसुप् वत्वो-
 दात्तत्वसंभ्रसारणपरपूर्वत्वगुणसुल्लेखाः । देवश्रवाः श्रुध्रवणे अमुञ्जितिकर्मण्यसुन् देवैः
 श्रूयतेपरख्याप्यतेसावितिदेवश्रवाः ऋषिः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वेप्राप्तेगतिकारकयोरपिपूर्वपद-
 प्रकृतिस्वरत्वंचेत्यौणादिकमूत्रात्पूर्वपदस्वरः । देववातः वागतिगन्धनयोरस्मात्कर्षणिकः देवै-
 रिष्यमाणतयाप्राप्तः देववातः ऋषिः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । धून् धुअभिगमने द्युतदी-
 सौवा षिच्चेत्यनुटौ धुयुभ्यांचेतिभोजसुत्रेणुप्रत्ययः षिच् धुतेःअश्वाद्यश्चेतिङुप्रत्ययः । अ-
 भिगच्छन्त्यस्मिन्स्त्रंस्वमभिमतदेशंप्रापितइतिचोत्यते किरणसंख्यादितिवा धुः दिवसः प्रथम-
 योरितिपूर्वसवर्णदीर्घः तस्माच्छसोनःपुंसीतिसकारस्यनकारः एकादेशस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

दशक्षिपंः पूर्यसीमजीजनन्त्सुजातं मातृपुं प्रियम् ।
अग्निस्तुहिदैववातदेवश्रवोयोजनां नामसद्वशी ॥ ३ ॥

दश । क्षिपंः । पूर्यम् । सीम् । अजीजनन् । सुजातम् ।
मातृपुं । प्रियम् । अग्निम् । स्तुहि । दैवऽवातम् । देवऽश्रवः ।
यः । जनानाम् । असत् । वशी ॥ ३ ॥

हेअग्ने देववातस्य क्षिपः क्षिप्यन्ते कर्मकरणार्थमिति क्षिपोऽङ्गुल्यः ताश्च दश बाहुद्वयस्य मपनसाधनत्वेन तत्रत्या अङ्गुल्योदशसङ्ख्याकाः तादृश्योऽङ्गुल्यः पूर्यपुरातनं सीमेनत्वामजीजनन् उदपीपदन् हेदेवश्रवः मातृपुमातृपूतारण्योऽसुजातं सुष्टूपन्नम् अतएव प्रियं कमनीयं दैववातं देववातेन मम भ्रात्रामथितमेनमग्निस्तुहि योऽग्निः जनानां स्तोतृणां यजमानानां वशी वशवर्ती कर्मणां स्वातंत्र्येण प्रवर्तकः असत् भवति तंस्तुहीति पूर्वेष्वङ्गुल्यः ॥ दश दशदशने कनिष्ठित्यनुवृत्तौ नुदशोर्गुणश्चेति कनिष्ठित्वः । क्षिपः क्षिपप्रेरणे औणादिकः कर्मणि क्प् क्षिप्यन्ते प्रेर्यन्ते कर्मस्वितिक्षिपोऽङ्गुल्यः धातुस्वरः । अजीजनन् जनीप्रादुर्भावे हेतुमण्यन्तस्य लुङि चङि द्विवचनसन्धद्वावाभ्यासेत्यदीर्घाः निघातः । स्तुहि ध्रुवस्तुतावित्यस्य लोटिरूपम् अदादित्वाच्छपोलुक् निघातः । दैववातम् देववातेन निर्वृत्तमित्यर्थे तेन निर्वृत्तमित्यण् प्रत्ययस्वरः । असत् असुर्भुवित्यस्य छेदचडागमः यद्वत्तयोगादनिघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

नित्वा दधेवर आपृथिव्या इळायास्पदे सुदिनत्वे अह्नाम् ।
दृपद्वत्यां मानुष आपयायां सरस्वत्यां रेवदग्ने दिदीहि ॥ ४ ॥

नि । त्वा । दधे । वर । आ । पृथिव्याः । इळायाः । पदे ।
सुदिनत्वे । अह्नाम् । दृपद्वत्याम् । मानुषे । आपयायाम् ।
सरस्वत्याम् । रेवत् । अग्ने । दिदीहि ॥ ४ ॥

हेअग्ने इळायाः गौरूपधारिण्याः पृथिव्याः मूर्ध्वरे वरिष्ठेऽप्रेष्ठेऽपदेनामिस्थाने उत्तरवेधाम् अह्नां सुदिनत्वे यजनीयदिवसानां शोभनदिनत्वात्थेषु दिनेषु इन्द्रादयो वरीयांसो देवा इज्य-

न्ते तानिसुदिनानि तदर्थत्वात्ताम् आनिदधे आसमन्तानिदधामि उत्तमानिस्थानानिदर्श-
यति द्यद्वत्यां द्यद्वतीनामकाचिन्नदी तस्यांमानुषेऽनुष्यसञ्चारविषयेतीरे आपयायामाप-
यानामकाचिन्नदी तस्यांसरस्वत्यांनद्यां च एतेपूत्तमेपुस्पानेषु त्वरेवत् धनयुक्तंयथामव-
तितथादिदीहि दीप्यस्व महर्षयः सरस्वतीतीरेखलुयज्ञादिकर्माण्यकार्षुः तथाचब्राह्मणम्-
ऋषयोवैसरस्वत्यांसत्रमासत'इति ॥ दधे दधातेर्छट्भूतमैकवचनेरूपम् । वरे वृज्वरणे ग्रहवृह-
निश्चिगमश्चेत्यप् पित्वादनुदात्तत्वेघातुस्वरः । द्यद्वत्यां दृविदारणे दृणातिःपुरुहस्वश्चेत्या-
दिनापुगागमः घातोर्हस्वश्च द्यद्वदुपलभस्यांसन्तीतिमनुप् सयइतितस्यवत्वम् स्वरविधौ
व्यञ्जनमविद्यमानवदित्यस्याः परिभाषायाभनाश्रयणान्मतुपउदात्तताभावः अदिप्रत्ययस्वरः ।
सरस्वत्यां सरःशब्दःअसुक्लन्तत्वादाद्युदात्तः तदस्यास्तीतिमनुप् अदुपधत्वान्मस्यवत्वम् उदित्वात्हीप् ।
दिदीहि दिवुकीडादावित्यस्ययङ्कितरूपम् ॥ ४ ॥

अयपञ्चमी-

इळामग्नेपुरुदंसंसनिगोःशश्वत्तमंहवमानायसाध ।

स्यान्नःसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेसुमतिभूर्त्वस्मे ॥ ५ ॥ २३ ॥

इळाम् । अग्ने । पुरुदंसम् । सनिम् । गोः । शश्वत्तमम् ।

हवमानाय । साध । स्यात् । नः । सूनुः । तनयः । विजाह्वा ।

अग्ने । सा । ते । सुम्नतिः । भूतु । अस्मे इति ॥ ५ ॥ २३ ॥

न्यास्यातेयमित्युपेक्षिता ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमेऽत्रयोविंशोऽङ्कः ॥ २६ ॥

अग्नेसहस्वेतिपञ्च द्वादशसंस्कृतम् अत्रानुक्रमणिका-अग्नेसहस्वगायत्रमाद्यानुद्युविति
क्रापिर्गापिनोविश्वामित्रः अग्निर्देवता आद्यानुद्युप् शिष्टागायत्र्यः सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः
प्रातरनुवाकआधिनशखेचप्रथमावर्गितस्यसूक्तस्यविनियोगः अथैतस्याइतित्वण्डेसूत्रितम्-अ-
ग्नइळेतिचतस्रइति । अभ्युदयेष्टावग्नेर्द्वानुवाक्या अग्नेर्द्वादशशुपइत्येषा अपाग्नेप्यइतित्वण्डेसू-
त्रितम्-अग्नेर्द्वादशशुपर्यिसप्तताविप्रएषामिति ।

तस्मिन्नुक्तेमथमा-

अग्नेसहस्रवृत्तनाअभिमातीरपांस्य ।

दुष्टरस्तररतीर्वचोषायज्ञवाहसे ॥ १ ॥

अग्ने । सहस्र । वृत्तनाः । अभिमातीः । अप । अस्य ।

दुस्तरः । तरन् । अरातीः । वर्चः । धाः । यज्ञवाहसे ॥ १ ॥

विश्वामित्रस्तौति-हेअग्ने वृत्तनाः अभियोक्ताग्नेनाः सहस्र अभिमव अभिमातीः अभि-
न्यानिन कर्मविघ्नकारिणः शत्रून्पास्यअपनुद किञ्च दुष्टरः नवेनापितितुंशक्यः अतएव अरातीः
अरातीन् शत्रून्तरन्स्वतेनसातिरस्कुर्वन् त्वं यज्ञवाहसे यज्ञनिर्वाहकययनमानायवर्चोधाः
अन्नंवेहि वुरु ॥ सहस्र , महर्मणेइत्यस्यलोटिरूपम् आभन्वितस्याविद्यमानवत्त्वेनपादा-
दित्त्वादनियातः । अभिमातीभाङ्माने मानंमातिः भावेकिन् अस्यालुग्विकरणत्वादीत्वेत्वे नभक्तः
अमितोमानंयेपतिइतिबहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतित्वरत्वम् । अस्य असुक्षेपणे दिवादिः लोटिरूपम् ।
दुष्टरः तृप्तवनतरणयोः अस्मादकृच्छ्रार्थेसष्ट सुपासादित्वाद्विभर्गनीयस्यसकारस्यपत्वंछित्स्वरः ।
तरन् तरतेशतरिरूपम् अदुपदेशालसार्वधातुस्वरणेशतुरनुदात्तत्वेद्वेते धातुस्वरः । धाः
दधातेच्छन्दसिलुङ्गिरूपम् निघात ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अग्नेइळासमिध्यसेवीतिहोत्रोअमर्त्यः । जुपस्वसूनोअध्वरम् ॥ २ ॥

अग्ने । इळा । सम् । इध्यसे । वीतिहोत्रः । अमर्त्यः ।

जुपस्व । सु । नः । अध्वरम् ॥ २ ॥

हेअग्ने वीतिहोत्रः वीतिःप्रीतिविषयंहोत्रमग्निहोत्रादिकंयस्यासौवीतिहोत्रः यज्ञेपुप्रीति-
मानित्यर्थः अमर्त्यः मरणधर्मरहितस्त्वम् इळा इळायाप् ईडयायापुस्तत्वेधांसमिध्यसे आज्याहुति-
प्रक्षेपेणसम्यक्प्रज्वाल्यसे तादृशस्त्वं नोस्माकमध्वरमिभयंजलुसुपुजुपस्व आहुतिस्वीकरणेनसेवस्व ॥

वीतिहोत्र वीकान्यादिषु अस्मात्कर्मणि मन्त्रेऽप्येवमेत्यादिना किञ्चिदुदात्तः बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ।
जुपस्व जुपतेर्लोपिरूपम् शस्वरः । सु निपातस्य चेति संहितायां दीर्घः ॥ ३ ॥

अथ तृतीया—

अग्नेद्युन्नेन जागृवे सहसः सूनवाहुत । एदं वहिः संदोममं ॥ ३ ॥

अग्ने । युन्नेन । जागृवे । सहसः । सूनो इति । आहुत ।

आ । इदम् । वहिः । सदः । ममं ॥ ३ ॥

युन्नेन स्वतेजसा सह जागृवे जागर्तीति जागृविः तस्य संबुद्धिः लोकरक्षार्थं स्वतेजसा सह सर्वदानागणोपेत आहुत देवतादानार्थमस्माभिराहुत सहसः सूनो बलस्य पुत्र हे अग्ने त्वं मम मत्सन्धिं न्यस्मिन् यज्ञे यद्वेद्यामास्तीर्णमिदं वहिः तत्र आसदः आसीद ॥ जागृवे जागृनिद्राक्षये जूशूस्तूमागृम्य क्लिन्निति किञ् कित्वादगुणः जागर्तीति जागृवि जागृविर्नागरणादितियास्कः । संबुद्धौ चेति गुणः एदं हस्वादिति सेर्लोपः निपातः । सहस सूनो सुप्रभामन्त्रिते पराङ्मुखा वदनुदात्तत्वे पादादित्वादिनिपातः । सदः पद्विशरणगत्य वसादने पुद्गलस्य छान्दसे लुडि लुदित्वादङ् निपातः । मम अस्मच्छब्दस्य पष्ठके वचने ममादेशः युष्मदस्मदोर्दसीत्याद्युदात्तत्वम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अग्ने विश्वेभिर्गग्निभिर्देवेभिर्महयागिरः । यज्ञेपूयउंचायवः ॥ ४ ॥

अग्ने । विश्वेभिः । अग्निग्निभिः । देवेभिः । महय । गिरः । यज्ञेपु ।

ये । ऊँ इति । चायवः ॥ ४ ॥

हे अग्ने देवेभिः द्योतमानैः विधेभिः सर्वैराग्निभिः यष्टन्यतया स्थितैराग्निभिः सहितस्त्वं चायवः उक्तविषयस्तुतिरूपमिवाग्निभिरनन्यमनस्कतया पूजकाये विधन्ते तेषां यज्ञेपु योतिष्टोमादिषु गिरः स्तोत्रशस्त्रादिलक्षणा निवाक्यानि महय पूजय ॥ महय महपूजायां चुरादिः अदन्तत्वादुपधावृद्धयभावः निपातः । चायवः चायपूजानिशामनयोः मृगयादयश्चेति कुप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अग्नेदादाशुपेरयिवीरवन्तंपरीणसम्। शिशीहि नः सूनुमतः ॥ ५ ॥ २४ ॥

अग्ने । दाः । दाशुपे । रयिम् । वीरवन्तम् । परीणसम् । शिशीहि ।
नः । सूनुमत्तः ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेअग्ने दाशुपे हविर्दत्तवतेयममानाय वीरवन्तं पुत्रयुक्तं परीणसं प्रभूतरयिषनं दाः देहि
सूनुमतः पुत्रपौत्रादिसहिताओस्मान् शिशीहि धनप्रदानेनतीक्ष्णान्कुरु ॥ दाः द्रुदान्
दानेइत्यस्यछान्दसेलुदिरूपम् आभूतस्याविद्यमानत्वेनपादादित्वादनिवातः । दाशुपे दाशृदाने
इत्यस्यक्तौ दाश्वात्साहान्मौदुर्वाश्चेतिनिपातनाद्विर्वचनाभावः इडभावश्च भसंज्ञायां संप्रसारणं
प्रत्ययस्वरः । परीणसं परिपूर्वात्तसतेर्न्यास्यर्थात्किप् अन्येषामापेक्षयतइतिदीर्घः । शिशीहि
शिङ्निशाने व्यत्ययेनञ्छुः दीर्घश्छान्दसः हेरपित्वादन्तोदात्तत्वम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रपमेचतुर्विशोवर्गः ॥ २४ ॥

अग्नेदिवइतिपञ्चर्चत्रयोदशसूक्तं वैश्वामित्रम् अनेयमनुक्रमणिका—अग्नेदिवोवैरानमु-
पान्त्याग्नइन्द्रइति विराट्छन्दः अग्नइन्द्रश्चोत्पेपाइन्द्राग्निदेवताका शिष्टाआग्नेय्यः अग्निष्टोमेआग्न्य-
शस्त्रेअग्नइन्द्रश्चेतियाज्या अग्नइन्द्रश्चदाशुपोदुरोणइतियाज्योतिसूत्रितत्वात् ।

वस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

अग्नेदिवः सूनुरसि प्रचेतास्तनां पृथिव्या उत विश्ववेदाः ।

ऋधग्देवाँ इह यजाचिकित्वः ॥ १ ॥

अग्ने । दिवः । सूनुः । असि । प्रहचेताः । तना । पृथिव्याः ।

उत । विश्ववेदाः । ऋधक् । देवान् । इह । यज । चिकित्वः ॥ १ ॥

विश्वामित्र स्तौति—हेअग्ने विश्ववेदा सर्वविषयज्ञानवान्प्रचेताः कर्मविषयज्ञानवान्त्वं
दिवःध्रुलोकाभिमानिदेवतायाः सूनुरसि पुत्रोम्नसि उतअपि पृथिव्या पृथिव्यभिमानिदेवतायाः
तना तनयोसि किञ्च चिकित्वः चेतनावन् हेअग्ने इहास्माभिः क्रियमाणोस्मिन्कर्मणि

देवान्यजनीयानि द्वादिदेवान्ऋषक् पृथक्क्रमेणयत्र हविष्प्रदानेनपूजय ॥ असि अमृताय-
स्य छटि तासस्त्योर्लोपइतिसलोप निघात । विश्वेदेवा बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामितिविश्वस्या-
तोदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया

अग्निःस॒नोति॒वीर्या॑णि॒विद्वान्त्स॒नोति॒वाजं॑म॒मृता॑य॒भूष॑न् ।
स॒नोदे॒वोए॒हव॑हापुरु॒क्षो ॥ २ ॥

अग्निः । स॒नोति॒ । वी॒र्या॑णि । वि॒द्वान् । स॒नोति॒ । वाजं॑म् ।
अ॒मृता॑य । भू॒षन् । सः । नः । दे॒वान् । आ । इ॒ह । व॒ह ।
पु॒रु॒क्षो इति॑ पु॒रु॒क्षो ॥ २ ॥

विद्वान्कर्माभिज्ञोयोगि वीर्याणि पशुपुत्रादिसंपदपाणिसामर्थ्यानि सनोति यममानाय
ददाति यथाग्नि भूषन् स्वतेजसासर्वजगद्भूषयन् अलङ्कृषन् अमृताय मरणधर्मरहितायेन्द्रा-
दिदेवाय वागहविलक्षणमन्न सनोतिप्रपच्छति पुरुक्षो पुरोडाशादिबहुविधाज्ञोपेत हे अग्ने स
तादृशस्त्वनोस्माकंसन्धिनिइहास्मिन्यज्ञे देवान् यजनीयान्देवानावह आह्वय ॥ सनोति पशुदाने
तनादित्वादुप्रत्यय प्रत्ययस्वर पादादित्वादिनिघात । भूषन् भूषअलङ्कारे अन्तर्भावित्यर्थः
शतुर्लसार्धधातुकत्वेणानुदात्तत्वेधातुस्वर शिष्यते । वह वहेर्लोटिरूपम् । पुरुक्षो पुरव ध्रुवोच्चा-
नियस्येतिपुरुषु अत्यलोपश्छान्दस संबुद्धौचेतिगुण ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अ॒ग्निर्या॒वापृ॒थि॒वीवि॒श्वज॑न्ये॒आभा॑ति॒दे॒वीअ॒मृते॑अ॒मूरः॑ ।
क्षय॑न्वाजैःपु॒रु॒न्द्रो॒नमो॑भिः ॥ ३ ॥

अग्निः । या॒वापृ॒थि॒वी इति॑ । वि॒श्वज॑न्ये इति॑ वि॒श्वज॑न्ये ।
आ । भा॒ति । दे॒वी इति॑ । अ॒मृते॑ इति॑ । अ॒मूरः । क्षय॑न् ।
वाजैः । पु॒रु॒न्द्रः । नमः॑ऽभिः ॥ ३ ॥

अमूरः अमूदः सर्वज्ञः क्षयन् ईशानः सर्वस्यजगतः अतएवपुरुषश्चन्द्रः पुरुषश्चन्द्रः बहुहिर-
ण्योपेतः यद्वा बहुदीप्तिस्वरूपःवानैर्बलैर्नमोभिः अन्नैश्चसहितः सोमिः विश्वजन्ये विश्वस्य
जनयिष्यौ यद्वा विश्वजन्यमुत्पाद्यंयाम्यांतेदेवी चोत्तमाने अमृते मरणवर्षमरहिनेद्यावागृथिवीद्यावा-
गृथिष्यौ आभाति आसमन्तात्प्रकाशयति ॥ द्यावागृथिवी दिवःशब्दस्य दिवोद्यावेतिद्यावादेशः
आद्युदात्तः गृथिवीशब्दोऽदीपन्तत्वेनान्तउदात्तः द्यवाद्वाच्चेत्युभयाः प्रकृतिस्वरत्नम् । विश्वम-
न्ये बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामितिपूर्वपदान्तउदात्तः तत्पुरुषेतु स्वरश्चितनीयः । आभाति मादीप्तौ
अन्तर्भावितण्यर्थः । क्षयन् क्षिपेद्वर्धे शतुर्लसार्धधातुकस्वरेणानुदात्तत्वेधातुस्वरः । पुरुषश्चन्द्रः
ह्रस्वाच्चन्तोत्तरपदमन्त्रेइतिसुडागमः श्रुत्वेनशकारः उत्तरपदान्तोदात्तप्रकरणे त्रिचक्रादीनांछन्द-
स्युपसंख्यानमितिउत्तरपदान्तोदात्तत्वम् यद्वा समासस्येत्यन्तोदात्तत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अग्रइन्द्रश्चदाशुषोदुरोणेतुतावतोयज्ञमिहोपयातम् ।

अमर्धन्तासोमपेयायदेवा ॥ ४ ॥

अग्ने । इन्द्रः । च । दाशुषः । दुरोणे । सुतश्वतः । यज्ञम् ।

इह । उप । यातम् । अमर्धन्ता । सोमपेयाय । देवा ॥ ४ ॥

हेअग्ने त्वामिन्द्रश्चोभौ देवा देवौ युवाम् अमर्धन्ता अनागमनेनयज्ञहिंसामकुर्वन्तौसन्तौ
सुतश्वतः सोमाभिपवर्कुर्वतः दाशुषः हविर्दत्तवतोयजमानस्येहदुरोणेगृहेक्रियमाणमिमंयज्ञमभि-
लक्ष्य सोमपेयाय सोमपानार्थम् उपयातम् उपसमीपे आगच्छतम् ॥ यातं याप्रापणेइत्यस्य छोटि
रूपं निघातः । अमर्धन्ता मृधुहिंसायामित्यस्यशतरिरूपम् नञासमासः सुषोडादेशः तत्पुरुषे
नस्वरः । सोमपेयाय पापाने अचोयदित्यिह ईयतीतीकारादेशः आर्धधातुकलक्षणोगुणः कृ-
दुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अग्नेअपांसमिध्यसेदुरोणेनित्यःसूनोसहसोजातवेदः ।

सधस्थानिमहयमानकृती ॥ ५ ॥ २५ ॥

अग्ने । अपाम् । सम् । इध्यसे । दुरोणे । नित्यः । सूनो इति ।
सहसः । जातध्वेदः । सधस्थानि । मह्यमानः । ऊती ॥ ५ ॥ २५ ॥

सहसःसूनो बलस्यपूत्र जातवेदः जातप्रज्ञ हेअग्ने नित्यः अविनाशी ऊती ऊत्या रक्षणे-
नसधस्थानि प्राणिनां निवासभूतान् लोकान् मह्यमानः परिचरस्त्वम् अपां दुरोणे अपां स्थानेन्तरि-
क्षे समिध्यसे सम्यग्दीप्यसे ॥ दुरोणे अवरक्षणे इत्यस्मादौणादिको न प्रत्ययः ज्वरत्वेत्यादि-
ना ऊङ् गुणः दुरोण इति गृहनात् दुरवामवन्तीति यास्कः प्रत्ययस्वरः । मह्यमानः महपूजायां
व्यत्ययेन शानच् शानचो लसार्वधा तुक्स्वरेणानुदात्तत्वे णिच्स्वरः । ऊती अवरक्षणादिषु ऊ-
तियूतीत्यादिना निपातनादन्तोदात्तः सुपां सुलुगिति तृतीयायाः सर्वर्णदीर्घः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमपेक्षविशोवर्गः ॥ २५ ॥

वैश्वानरं मनसेति नवर्चं चतुर्दशं सूक्तम् तत्रानुक्रमणिका—वैश्वानरं नव व्यूचौ वैश्वानरी-
यमारुतौ नागतौ 'बृच आत्मस्तुतिर्वा पूर्वात्मगीता' त्वोपाध्यायस्तुतिरिति वैश्वानरं मनसेत्या-
द्यौ व्यूचौ नागतौ प्रथमस्य वैश्वानरोऽग्निदेवता सप्तम्याद्यास्तिस्रश्चिदुभयं अग्निरस्मीति बृचस्या-
ग्निः परं ब्रह्म देवता नवम्यास्तु विश्वामित्रोपाध्यायस्यस्तुत्यत्वात् सप्तम्यादेव देवता सप्तमीवर्जितस्य
सूक्तस्य । विश्वामित्रऋषिः सप्तम्याः ब्रह्मवाक्यत्वाद्यस्य वाक्यसंक्रापिरिति न्यायेन नवम्याऋषिः
वैश्वानरं मनसेत्याद्यस्य बृच आभिप्रायिके चतुर्थे हनि आग्निमारुते वैश्वानरीये निविद्वाने विनियुक्तः तृ-
तीयस्येति खण्डे सूत्रितम्—वैश्वानरं मनसेति तिस्र इति । अयमेव व्यूचो बृहस्पतिसेव्याग्निमारुते
वैश्वानरीय निविद्वानीयः प्रयन्तुवाना इति द्वितीयस्य व्यूचो बृहस्पतिसेवमारुत निविद्वानीयः उभयमपि उशनसः
स्तोमेनेति खण्डे सूत्रितम्—वैश्वानरं मनसाग्निनिचाग्य प्रयन्तुवानास्तविपीभिर्गय इति । अग्निचयेने
संक्षिताम्यनुशंसने अग्निरस्मीत्येषा अथाग्निसंक्षितमनुगीतमनुशंसेदित्युपक्रम्य सूत्रितम्—अग्निर-
स्मिन्मना जातवेद इति त्रिर्मध्यमयावाचेति ।

तस्मिन् सूक्ते प्रथमा—

वैश्वानरं मनसाग्निनिचार्या हविर्मान्तोऽनुपत्यं स्वविदम् ।
सुदानुं देवं रं धिरं वंसूयवोगीर्भार्ष्वं कुं शिकासो हवामहे ॥ १ ॥

वैश्वानरम् । मनसा । अग्निम् । निश्चाय्य । हविष्मन्तः ।

अनुक्षत्त्यम् । स्वःश्विदम् । सुहृदानुम् । देवम् । रथिरम् ।

वसुक्षयवः । गीःशभिः । रण्वम् । कुशिकासः । हवामहे ॥ १ ॥

विश्वामित्रःस्तौति—हेअग्ने हविष्मन्तःसंपृतहविष्काः वसूयवः धनमात्मनइच्छन्तः कुशिकासः कुशिकगोत्रोक्तजावयं वैश्वानरं विश्वेनराअग्निप्रणयनादिक्रियायाः नेतारोयस्येतिविश्वानरोग्निः तस्यसबन्धोवैश्वानरः अपत्यमिति यावत् यद्वा विश्वानरएववैश्वानरः तद्वितोनन्यार्थः राक्षसवायसादिवत् तम् अनुपत्यं सत्येनानुगतं कर्मानुरूपफलप्रदानेसत्यप्रतिज्ञं स्वर्विदं स्वर्गादिलक्षणफलस्यज्ञातारम् अतएवसुदानुं सुपुफलस्यदातारं रथिरं रथवन्तम् अतएव रण्वं यज्ञान्गच्छन्तं देव्योतमानं तमिममग्निमनसानिचाप्य अन्तःकरणेन एवंविधगुणविशष्टस्त्वमितिश्रुत्वा गीर्मिःस्तुतिलक्षणाभिर्वाग्भिःहवामहे इहकर्मणित्वामाह्वयामः ॥ वैश्वानरं नरेसंज्ञायामितिपूर्वपदस्यदीर्घत्वं विश्वानरस्येदमित्यर्थे तस्येदमित्यण् प्रत्ययस्वरः । निचाप्य चायूपूजानिशामनयोरित्यस्यल्यपितृत्वं छिस्वरः । अनुपत्यम् अनुगतंसत्येन अवादयः क्रुष्टार्थेतृतीययेतिसमासः सुपामादित्वात्पत्वं निरुदकादित्वादन्तोदात्तम् ॥ सुदानुं उदाब्दाने दाभाभ्यांनुरितिकर्तरिनुप्रत्ययः परादिभ्यश्छन्दसिबहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । रथिरं रथशब्दान्मतुयर्थे मेघारथाभ्यामिराजिरचौवक्तव्यावितीरच् छिस्वरः । वसूयवः वस्वात्मनइच्छन्तइति सुपआत्मनःअयच् अष्टसर्वधातुकयोरितिदीर्घः क्पाच्छन्दसीत्युप्रत्ययः अतोलोपःप्रत्ययस्वरः । रण्वं रविर्गत्यर्थः रण्वतियज्ञान्गच्छतीतिरण्वः पचाश्चनन्तः छिस्वरः । कुशिकासः कुशिकशब्दाद्गोत्रमित्यर्थेब्रिदादित्वाद्ग्न तस्यबहुपु यन्त्रोश्चेतिलुक् । हवामहे हयतेर्बहुलंछन्दसीतिसम्प्रसारणं निवातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तंशुभ्रमग्निमवसेहवामहेवैश्वानरंमातरिश्वानमुक्थ्यम् ।

वृहस्पतिंमनुषोदेवतातयेविप्रंश्रोतारमतिथिरघुष्यदम् ॥ २ ॥

तम् । शुभ्रम् । अग्निम् । अवसे । हवामहे । वैश्वानरम् ।

मातरिश्वानम् । उक्थ्यम् । वृहस्पतिम् । मनुषः । देवस्तातये ।

विप्रम् । श्रोतारम् । अतिथिम् । रघुष्यदम् ॥ २ ॥

योभिःपूर्वमश्रेप्रतिपादितः तंशुभ्रं चोतमानंवैश्वानरं विश्वानरसंबन्धिनं मातरिश्वा-
नं मातर्यन्तरिक्षेऽवसिति विद्युदादिरूपतयाचेष्टतइतिमातरिश्वाभिः तमुच्यम् उच्यै शस्त्रैःश-
सनीयं बृहस्पतिं बृहतोयज्ञस्वपतिं पालकतपास्वामिनं विप्रं मेधाविनंश्रोतारंस्तोत्रेशस्त्रादि-
सञ्चवाक्यंशृण्वन्तमतिथिम् आतिथेयपूजाहृतयायद्दृच्छयाप्राप्तं रघुप्यदं रघुस्यदं रघुःरघुः स्य-
दोवेगोयस्येति क्षिप्रगन्तारम् यद्वा स्यदशब्देन अध्वालय्यते रघुस्यदः क्षिप्रगन्तेत्यर्थः तमेवं-
विधगुणयुक्तमग्निमवसे अस्माकंरक्षणाय हवामहे कुशिकगोत्रनावयमाह्वयामः किंच मनुषो
मनुष्यस्यदेवतातये यज्ञार्थत्वामाह्वयामः ॥ शुभ्रं शुभदीप्तावित्यस्मात् स्फापितत्रिविज्जीत्या-
दिनाकर्तारिरिक् कित्वाद्गुणाभावः प्रत्ययस्वरः । मातरिश्वानं निर्माणहेतुत्वान्मातान्तरिक्षे तत्र
श्वसितिप्राणितीतिमातरिश्वाभिः श्वस्तुन्नित्यादिनामातरिश्वनशब्दस्यकन्प्रत्ययान्तत्वेननिपात-
नात्पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् । उच्यम् उच्येनस्तोत्रेणस्तुत्यः तत्रमवइत्यर्थं मवेछन्दसीतियन् ति-
स्वरितमितिस्वरितः । देवतातये देवएवदेवतातिः स्वार्थिकस्तातिल् देवतातिशब्देनयज्ञोल-
क्ष्यते तत्संप्रदानकत्वाद्यज्ञस्य लिट्स्वरः । रघुप्यदं स्यन्दूप्रसवणेइत्यस्मात्पञ्चितदन्तः स्यदश-
ब्दः स्यदोमवेइतिनिपातनादनुनासिकलोपः कृदुत्तरपदप्रकृतस्वात्वम् ॥ २ ॥

अथतृतीया

अध्वोनक्रन्दजनिभिःसमिध्यतेवैश्वानरःकुशिकेभिर्युगेयुगे ।

सनोअग्निःसुवीर्यंस्वश्व्यंदधातुरत्नंममृतेपुजागृविः ॥ ३ ॥

अश्वः । न । क्रन्दन् । जनिभिः । सम् । इध्यते ।

वैश्वानरः । कुशिकेभिः । युगेयुगे । सः । नः । अग्निः ।

सुह्वीर्यम् । सुअश्व्यम् । दधातु । रत्नम् । अमृतेपु । जागृविः॥३॥

योवैश्वानरोऽग्निःकुशिकेभिः स्तोत्रकुर्वाणेहोत्रादिभिर्युगेयुगेप्रतिदिनं समिध्यते आज्या-
द्याहुतिप्रक्षेपेणसम्पदीप्यते तत्रदृष्टान्तः—अध्वोनेति यथानातोश्वः क्रन्दन् हेयारयंकुर्वन् न-
निधिर्नयित्रीभिर्वेड्बामिः स्तन्यप्रदानेनप्रतिदिनंसम्पक्वोप्यते तद्वत् अमृतेषु मरणधर्मरहि-
तेषुदेवेषुमध्ये जागृविः ज्वालयानाग्रहीप्यमानः सोऽग्निः सुवीर्यं शोभनापत्ययुक्तं स्वश्व्यं शो-
भनाश्वादिपशुत्कररुमुत्तमंघनंनोस्माकंदधातुविदधातु प्रयच्छतु ॥ युगेयुगे नित्यनीप्सयोरी-

सिद्धिर्वचनं परस्याग्नेडितत्वादनुदात्तत्वेपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ स्वशब्दः कन्प्रत्यया-
न्तआद्युदात्तः बहुव्रीहौ आद्युदात्तंयच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् यकारोपजनश्छान्दसः य-
द्वा अश्वेषुसाधवः अश्व्याः तत्रसाधारितयत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् बहुव्रीहौपूर्वोत्तर-
रः । दधातु दधातेर्लोष्टिरूपम् । रत्नं रमुक्रीडायामित्येतस्माद्रमेस्तचेति अधिकरणेनप्रत्ययः
तकारश्चान्तादेशः रमन्तेस्मिधितिरत्नं निदिश्यनुवृत्तौ आद्युदात्तः । जागृविः क्तिन्प्रत्यया-
न्तः नित्त्वादाद्युदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

प्रयन्तुवाजास्तविपीभिर्अग्रयःशुभेसंमिश्राःपृषतीरयुक्षत ।
बृहदुक्षोमरुतोविश्वेदेदसःप्रवेपयन्तिपर्वतान्अदाभ्याः ॥ ४ ॥

प्र । यन्तु । वाजाः । तविपीभिः । अग्रयः । शुभे ।
सममिश्राः । पृषतीः । अयुक्षत । बृहतदुक्षः । मरुतः ।
विश्वेदेदसः । प्र । वेपयन्ति । पर्वतान् । अदाभ्याः ॥४॥

वाजाः वेगवन्तोऽग्रयः प्रयन्तु जलमभिलक्ष्यगच्छन्तु गताश्चतेऽग्रयः तविपीभिर्बलयुक्तैर्म-
रुद्भिः शुभेनलेसंमिश्राः परस्परसंगताः सन्तः पृषतीर्विदून्पुक्षत अयुजन् जलवि-
न्दून्कुर्वन् यद्वा वाजावेगवन्तोऽग्रयःतविपीभिर्बलयुक्तैर्मरुद्भिः जलमनुलक्ष्यप्रयन्तुगच्छन्तु
तेचमरुतः शुभेनलेसंमिश्राः आग्निभिःसंगताः सन्तः पृषतीश्चित्रवर्णावाहनरूपावडवाः अ-
युक्षत रथेभेषभेदनार्थं ताअयौशुः रथारुढास्तेविश्वेदेदमः प्राणिकृतकर्माभिज्ञानयुक्ताः
अदाभ्याः केनाप्यतिरस्कृतार्थाः मरुतः एवंविधावायवः बृहदुक्षः प्रभूतजलसेक्तृन् पर्वतान्मेवा-
न्प्रवेपयन्ति यथाप्रमृतावृष्टिर्भवति तथामेवान्चालयन्ति ॥ तविपीभिः तद्वगतावितिसौत्रो-
धातुः अस्मात्तवेर्णिद्वेतिटिषन्निच्च तवन्तिसंचरन्तिआकाशेइतितविषावायवः दिङ्माणागितिडी-
प् अत्रलिङ्गव्यत्ययः नित्त्वादाद्युदात्तः । पृषतीः पृषुसेचने पृषालनपूरणयोरिति इत्यस्माद्वावर्त-
माने पृषन्महद्बृहदितिनिपातनादतिप्रत्ययःशतृवद्भवति उगितश्चेतिडीप् ऋन्तीतिपृषतः शी-
कराः पृणन्ति पालयन्तीतिपृषत्योवडवाः । अयुक्षत युजिरयोगेइत्यस्यलुङिषिचिरूपं निघातः ।
बृहदुक्षः उक्षेसेचनेइत्यस्मात्किप् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । वेपयन्ति दुवेपृकम्पने निघातः ।

पर्वतान् पर्वपूणेदत्यस्मात् मृष्टदशीत्यादिना अतश्च पर्वतिपूरयति यमिमुदकेनेति पर्वतो मेघः व्य-
त्ययेनाद्युदात्तः ॥ ४ ॥

अयपञ्चमी-

अग्निश्रियो मरुतो विश्वंकृष्टय आत्वेपमुग्रमवर्द्धमहेवयम् ।
ते स्वानिनो रुद्रिया वर्षनिर्णिजः सिंहा न हेषकृतवः सुदानवः ॥ ५ ॥ २६ ॥

अग्निश्रियः । मरुतः । विश्वंकृष्टयः । आ । त्वेपम् ।

उग्रम् । अवर्द्धः । ईमहे । वयम् । ते । स्वानिनः । रुद्रियाः ।

वर्षनिर्णिजः । सिंहाः । न । हेषकृतवः । सुदानवः ॥ ५ ॥ २६ ॥

अग्निश्रियः वैद्युतमग्निश्रयन्तो विश्वंकृष्टयः विश्वस्य वृक्षादेः कृष्टिराकर्षणं नमनो जमना-
दिलक्षणं कर्म येभ्यो भवति ते विश्वंकृष्टयः एवंविधये मरुतेति विधत्ते तेषां मरुतां त्वेषां दासिमुग्र-
मुदूर्णम् अवोरक्षणम् आ ईमहे कुशिकावयमासमंतात्पाचामहे ते मरुतः रुद्रियारुद्रपुत्राः वर्षनि-
र्णिजः निर्णिक्वाश्चो रूपवाची निर्णिक्वाश्चिरितितन्नाममुपाठात् वर्षणरूपः स्वभावो ये पांते वर्षनि-
र्णिजो वर्षकाः हेषकृतवः हेषारवस्य क्रतुः करणं ये पांते कृतहेषारवाः सिंहा न सिंहा इव स्वानि-
नः शब्दवन्तः एवंविधास्ते मरुतः सुदानवः सुप्नुनलस्य दातारो भवन्ति ॥ अग्निश्रियः श्रिन्
सेवायां वचिप्रच्छीत्यादिना किं सन्प्रसारणाभावः घातोर्दोषश्च नसि इयञ्च देशः कृत्स्वरः ।
उग्रं गम्यगतां उत्पूर्वः ऋज्रेन्द्राग्नेति निपातनाद्वक्ष्यत्ययः मकारलोपः उपसर्गस्यान्तलोपश्च उद्गच्छ-
तात्पुमः प्रत्ययस्वरः । ईमहे ईकात्यादिषु व्यत्ययेनात्मनेपदम् अदादिस्वाच्छपोलुक् निघातः ।
स्वानिनः स्वानः घञन्तः तद्धन्तः अतश्च निठनाविर्तानिः प्रत्ययस्वरः । रुद्रियाः रुद्रशब्दाच्छान्द-
सोऽयः तस्येयादेशः प्रत्ययस्वरः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमपेपईशोवर्गः ॥ २६ ॥

अयपष्ठी-

व्रातैर्व्रातंगुणंगुणंसुशस्तिभिर्ग्रेभर्मिमरुतामोजर्द्धमहे ।

पृषदश्वास्तो अनवधरावसोगन्तारो यज्ञं विदये पृथीराः ॥ ६ ॥

व्रातमृद्वातम् । गणमृद्वाणम् । सुशस्तिभिः । अग्नेः ।

भामम् । मरुताम् । ओजः । ईमहे । पृषत् अश्वासः ।

अनवभ्रराधसः । गन्तारः । युञ्जम् । विदथेषु । धीराः ॥६॥

कुशिकावयम् अग्नेर्यामंभासकंमरुतामोनस्तेनः व्रातंवातं व्रातेव्रातेप्रातिसमूहं गणङ्गणगणे-
गणे महतिसमूहे क्रियमाणभिःसुशस्तिभिःशोमनाःशस्तयः स्तुतयोयैर्मन्त्रैः क्रियन्तेतेसुशस्तयः
तैर्मन्त्रैरिमहे तादृशमारुतंतेजोयाचामहे यद्वा व्रातंवातंशारकंमणङ्गणंमरुतांसप्तगणान् ओजोबलं
याचामहे पृषदश्वासः पृषत्यधित्रवर्णाः अश्वायेपांतेतादृशाः अनवभ्रराधसः नविद्यतेअवभ्रशो
यस्यतदनवभ्रम् अनवभ्रंरथोधनंयेयातेअनवभ्रधनाः संपूर्णधनाइतियावत् धीराः कर्माभिशास्ते
मरुतःविदथेषुयज्ञेषुयज्ञंयमनीयंहविरभिलक्ष्यगन्तारोगयनशीलामवन्ति ॥ गणङ्गणं गण-
संख्याने पचाधन् मित्यव्रीप्सयोरितिद्विवचनम् । परस्याग्नेडित्वादनुदात्तत्वेपूर्वपदस्वरः । सुश-
स्तिभिः बहुव्रीहौ नन्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । भाम भादीसावित्यस्मादतिष्ठुच्चदुहस्वि-
त्यादिनामन् निस्वरः । ओजः उठमआग्नेवे उठनेर्ध्वलोपधेत्यसुन् तत्सन्निधौगेनप्रकारलोपः
आर्वाधातुकलक्षणोगुणः निस्वरः । ईमहे ईवन्त्यादिषु निवातः । अनवभ्रराधसः अनवभ्रं
नन्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् उत्तरपदबहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः । गन्तारः ताच्छीलिकस्तृन् ।
विदथेषु विदशाने रुदिविदिभ्यांकिदित्यंयप्रत्ययः कित्याद्गुणः विदन्त्यस्मिन्कर्मनातमध्वर्या-
दपइतिविदधोयज्ञः प्रत्ययस्वरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अग्निरस्मिजन्मनाजातवैदाघृतमेचक्षुरमृतमआसन् ।

अर्कस्त्रिधातूरजसोविमानोजस्रोघर्मोजविरस्मिनाम ॥७॥

अग्निः । अस्मि । जन्मना । जातव्वैदाः । घृतम् । मे ।

चक्षुः । अमृतम् । मे । आसन् । अर्कः । त्रिधातुः रजसः ।

विष्मानः । अर्जसः । घर्मः । हविः । अस्मि । नाम ॥ ७ ॥

साक्षात्कृतपरतत्त्वस्वरूपोग्निः द्रुचेनस्वात्मनः सर्वात्मकत्वानुभवमाविष्करोति हेकुशिकाः
भोक्तृमोग्यभावेनद्विविर्होदंसर्वप्रभेदेतावद्वाइदमजंनैवात्रादध्य सोमपञ्चाजमग्निरनादइतिश्रुतेः ।

तत्र सकलपोक्तृगैरूपेणाज्ञादोषैः स च अग्निवाग्वादित्यभेदेन विवाभूत्नापृथिव्यन्तरिक्षयुलोकान-
नधितिष्ठति । तदुक्तं वाजसनेयके—सत्रेवात्मानं न्यभजत् आदित्यं तृतीयं वायुं तृतीयमिति । तत्र सो-
मिहं जन्मनैव नातवेदा आस्मि श्रवणमननादिसाधननिरपेक्षेण स्वभावतएव साक्षात्कृतपरतत्त्वस्व-
रूपोऽस्मि घृतमेचक्षुः यदेतद्विध्यस्य विमासकं मम स्वभावभूतप्रकाशात्मकं च सुस्तद्वृतम् इदानीमत्य-
न्तं द्रोक्ष्यं देतदमृतं कर्मफलं दिव्यादिव्यविविधविषयोपभोगात्मकं तन्मे मम आसन्नास्ये वर्तते सक-
लभोक्तृवर्गात्मना स्वयमेवावस्थानात् एवंश्चात्मनः पृथिव्याधिष्ठातृरूपतामभिधाय वाग्वात्मनान्तरि-
क्षाधिष्ठातृतामाह—अर्को जगत्त्वष्टा प्राण सोऽर्चन्न चरत् तस्यार्चत आपो मायन्त अर्चते वमेकमभूद-
ति तदेवार्कस्यार्कत्वमिति श्रुतेः स प्राणो ह्यं विधातुः त्रेधात्मानं विभज्य तत्र वाग्वात्मनारजसोन्तरिक्ष-
स्य विमानः विमाता अधिष्ठातास्मि तथा आदित्यरूपे गद्युल्लोकाधिष्ठातृतामाह—अनलो घर्म इति अ-
नलः अनुपक्षीणो घर्मः प्रकाशात्मा युल्लोकाधिष्ठाता आदित्योऽप्यहमस्मि एवंभोक्तृरूपमात्मनो नुसं-
धाय भोग्यरूपतामप्यनुसंधत्ते यद्वा विभोग्यं प्रसिद्धमस्ति तदप्यहमेवास्मि यद्वा अहमग्निरस्मि दे-
वानां हविष्प्रापणादङ्गनादिगुणयुक्तोऽस्मि किञ्च जन्मना उत्पत्त्यानातवेदाः जातज्ञानोऽस्मि उत्पत्ति-
क्षण एव सर्वज्ञोऽहमस्मि अथवा जातं सर्वस्वात्मरूपतया वेत्तीति नातवेदाः सर्वात्मक इत्यर्थः त-
त्कथमित्युच्यते—घृतमेचक्षुः यदेतद्वृतं प्रसिद्धमस्ति तन्मे चक्षुःस्थानीयं यपालोके चक्षुर्मासकम्
एवं घृतं मायि प्रक्षितं ज्वाला मुत्पादयत् मम मासकम् अमृतं प्रभारूपं यदमृतमविनाशि ज्योतिः मे मम आसन्
आस्ये वर्तते विधातुः प्राणापानव्यानात्मना त्रिधा वर्तमान अर्को घनी योयः प्राणोऽस्ति सोऽप्यहमस्मि
तथा रजसोन्तरिक्षस्य विमानः विशेषेण माता परिच्छेत्ता वायुश्चाहमस्मि किञ्च अनलो घर्मः नैरन्त-
र्येण सन्तापकारी मूर्यश्चाहमस्मि किञ्च हुना आग्न्यपुरोडाशादिरूपं यदेतद्विरस्ति तदुपलक्षितं सर्व-
मप्यहमस्मि सर्वं खल्विदं ब्रह्मेति श्रुतेः । नामशब्दः प्रसिद्धौ तदनेनाग्नेः सर्वात्मकत्वप्रतिपादनेन प-
रब्रह्मत्वमुक्तं भवति ॥ चक्षुः चक्षिह्यक्तायां वाचि उभिरिति नुवृत्तौ चक्षे शिञ्चेत्युसिञ् शिद्ध-
द्वावानुख्यानादेशाभावः निःस्वरः । आसन् आस्यशब्दस्य पह्नोमासित्यादिना आसन्नादेशः
सुपांसुलुगिति ससम्बन्धः । विमानः मादमाने कृत्यल्युटो बहुलमिति कर्तरि ल्युट् लिःस्वरः । अ-
जलः जसुमोक्षणे नञ्पूर्वः नमिः कृष्णस्य नसकमर्हिसदीपोरइति ताच्छीलिकोरप्रत्ययः नञ्पूर्वो-
नासि नैरन्तर्ये वर्तते नञ्स्वरः जस उपक्षयेवा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्रिभिः पवित्रैरुपुण्ड्रैः कं हृदामतिज्योतिरनुप्रजानन् ।

वर्षिष्ठं रत्नं मरुतस्वधाभिरादिद्यावापृथिवीपर्यपश्यत् ॥ ८ ॥

त्रिभूमिः । पवित्रैः । अपुपोत् । हि । अर्कम् । हृदा । मतिम् ।

ज्योतिः । अनु । प्रहृजानन् । वर्षिष्ठम् । रत्नम् । अकृत ।

स्वधाभिः । आत् । इत् । द्यावापृथिवी इति । परि । अपश्यत् ॥ ८ ॥

सर्वात्मकोशिः हृदा अन्तःकरणवृत्त्या मतिमननीयं ज्योतिः स्वप्रकाशरूपपरब्रह्मालंते-
जः अनुप्रमानन् श्रवणमननादिक्रमेण प्रकर्षेण संशयविपर्ययापावनानुद्विग्नैरिहासेन स्वात्मरूपत-
यानानां सन् पवित्रे पावनैस्त्रिभिर्ग्राह्यायुसूर्यैर्कर्मचर्चायां निरतिशयानन्दलक्षणं स्वात्मानम-
पुपोद्वि तेभ्योऽपि निर्मलतया पावनं परिविच्छेदस्तु यथादशापवित्रेण सोमं पावयति तद्वत् एवं जना-
नोमिः वर्षिष्ठमुत्तमं स्वात्मानं स्वधाभिः स्वेन लोकान् दधातीति स्वधाः तैरग्राह्यायुसूर्यैः रत्नं मणी-
यम् अकृत अकार्पात आदित् अनन्तरमेव मात्मनि विज्ञाते सति द्यावापृथिवी तत्र परिकल्पिते द्या-
वापृथिव्यौ तदुपलक्षितं सर्वजगच्च पश्यत् परितः सर्वतः स्वात्मतया दर्शत् आत्मनि विज्ञाते सर्व-
मिदं विज्ञातं भवतीति श्रुतेः ॥ पवित्रे पूज्यपवने इत्यस्मात्कर्तारि चापि देवतायोरिति देवतायामभिधेया
यां कर्तारि इत्र प्रत्ययः पुनन्तीति पवित्रा अग्राह्यायुसूर्याः प्रत्ययस्वरः । अपुपोत् पूज्यपवने इत्यस्य
यद्गुणान्तस्य रूपं संज्ञापूर्वकस्य विधेरे नित्यत्वादभ्यासस्य गुणभावः युद्धितु परं छन्दसीति न निधा-
तः । अर्कम् अर्चपूजायां कृदाधाराच्चिकलिभ्यः कइति कप्रत्ययः । हृदा हृदयशब्दस्य पद्मोमा-
सित्यादिना हृदादेशः । मतिः मनज्ज्ञाने इत्यस्मान्मन्त्रे वृषेण केत्यादिना कर्मणि क्तिन् उदात्तः
अकृत करोते लुङि सिच् तस्य ह्रस्वादङ्गादिति लोपः । द्यावापृथिवी देवता द्वन्द्वे चैत्सु मय पदप्रकृ-
तिस्वरः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

शतधारमुत्समक्षीयमाणं विपश्चितं पितरं वक्त्वानाम् ।

मेळिमदन्तं पित्रोरुपस्थितं रोदसी पिपृतं सत्यं वाचम् ॥ १ ॥ २७ ॥

शतधारम् । उत्सम् । अक्षीयमाणम् । विपः ऽचितम् । पितरम् ।

वक्त्वानाम् । मेळिम् । मदन्तम् । पित्रोः । उपस्थे । तम् ।

रोदसी इति । पिपृतम् । सत्यं वाचम् ॥ १ ॥ २७ ॥

यस्मादुपाध्यायाद्विधामित्रोवैश्वानराख्यं परब्रह्माज्ञासीत् तमिममुपाध्यायमनयर्चोस्तौति-
हेरोदसौ चावापृथिव्यौ शतधारं अपागमितजलधारायुक्तम् अक्षीयमाणं नकदापि विच्छि-
न्नप्रवाहम् उत्सं लुप्तोपममेतत् उत्समिव सततप्रवाहोपेतं स्रोतइवाविच्छिन्नवाक्सरणीसमेतं
विपाशितं मेधाविनं सकलशास्त्राभिज्ञं पितरं शिष्याणां विद्योपदेशेन पालकं वक्तृत्वानां वक्तव्यानां-
वेदवाक्यानां मेळिमेलकं नानाशास्त्रागतानां वाक्यानामेकस्मिन्नर्थे संकल्प्यवक्तारं पित्रोर्द्यावापू-
थित्र्योरुपस्थेमर्मापेदन्तं ज्ञानातिशयेन हृष्यन्तम् अतएव सत्यं वाचम् आज्ञातार्थोभावात्परप्रतारणे
च कारणाभावात्सत्यवादिनं तमिममुपाध्यायं पिपृतम् अपेक्षितफलप्रदानेन संपूर्णं कुरुतम् यद्वा पा-
ल्यतम् ॥ उत्सम् उन्दीह्नेदने अस्मादुन्यामि गुपिकुपिभ्यः किञ्चित्संप्रत्ययः कित्वा लकारलोपः
उनत्तीत्युत्सः व्यन्येमाद्युदात्तः । विपाशितं विशेषेण पातीति विपा वाक् विपो वाचश्चिनोतीति
किप् ह्रस्वस्पर्शितान्ति कुक् तत्पुरुषेऋतिचहुलमिति चहुलवचनाद्द्वितीयाया अलुक् कृदुत्तरप-
दस्वरः । वक्तृत्वानां वचपरिमाणे इत्यस्मात्कृत्यार्थे तवैकेकेन्यत्वन इति त्वन्प्रत्ययः चोः कुरि-
तिकुत्वम् नित्स्वरः । मेळिम् मिळिः संपर्कार्थोधातुः अस्मादौणादिकइप्रत्ययः । रोदसौ आम-
न्त्रितत्वाग्निघातः । पिपृतम् पूपालनपूरणयोः छान्दसो जुहोत्यादिः अर्तिपितृयोश्चेत्यभ्यासस्ये-
त्यम् निघातः ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे सप्तविंशोऽवर्गः ॥ २७ ॥

प्रवोवाना इति पञ्चदशं पञ्चदशं सूक्तम् अश्वानुक्रमं णिका-प्रवः पञ्चो नागा यत्र त्वृत्यवा-
द्या इति विश्वामित्रऋषिः छन्दोगायत्री अग्निर्देवता आयाऋतुदेवत्यावा प्रातरनुवाकाश्चिन-
श्रज्योर्गायत्रे छन्दस्यस्य सूक्तस्याविनियोगः प्रवोवाना उपसद्यायेति सूत्रितम् । आभिह्विकेपू-
व्वयेषु प्रवोवाना इति वैकल्पिकं स्तोत्रियच्छृचः सूत्रितम्-प्रवोवाना अभिघवो भिप्रयांसि वाह-
सेति । सूक्तस्याधासाभिधेनी सूत्रितञ्च-प्रवोवाना अभिघवोऽग्न्याहि वीतय इति । सामिधेनी-
पुसमिध्यमान इत्येका सूत्रितञ्च-समिध्यमानो अघ्वरे समिद्धो अग्र आहुतेति द्वे इति । आघाने
तृतीयापामिष्टी सामिधेनीषु इध्यमाने ह्रद्वत्योर्मध्ये पृथुपाना इति द्वे चाप्ये सूत्रितञ्च-प्रागुपो-
त्तमाया पृथुपाना अमर्त्य इति द्वे इति । एवमन्यत्रापि यत्र यत्र सप्तदश सामिधेयः तत्र तत्रैते चाप्ये-
ति द्वद्वयम् । विपुवति एका विंशति सामिधेयः तत्र पृथुपाना अमर्त्य इति पङ्क्त्योऽध्याया पृथुपाना-
अमर्त्य इति पङ्क्त्याः सामिधेनीनां भित्सूत्रम् महाप्रतेपि पञ्चविंशति संख्याका सामिधेयः तत्रा-
व्येताः पङ्क्त्योऽध्यायाः अग्रापोऽप्रणयने होता देवो अमर्त्य इति शृचः सूत्रितञ्च-होता देवो अमर्त्यः

पुरस्तादुपत्वाग्नेदिवेदिवइति । ईळेन्योनमस्यस्तिरइतितित्तःसामिधेन्यः सुनितश्च-ईळेन्यो-
नमस्यस्तिरोमिदूतंवृणामिहइति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

प्रवोवाजाअभिद्यवोहविष्मन्तोघृताच्या । देवाजिगातिसुन्नयुः ॥१॥

प्र । वः । वाजाः । अभिद्यवः । हविष्मन्तः । घृताच्या ।

देवान् । जिगाति । सुन्नयुः ॥१॥

हेऋतवःवाजाःवमन्तिगच्छन्तीतिवानाःमासाः अभिद्यवः अभितोद्यवोदिवसायेपुइति
अभिद्यवोर्धमासाश्च हविष्मन्तोहविर्भोजोदेवाः घृताच्या घृतमश्नतिक्षारयतीतिघृताचीगौः त-
थाचैत्तिरीयकम्-देवाहविष्मन्तोर्गौर्घृताचीति । यद्वा हविष्मन्तःहविषःक्षीरादेःप्रदातारः पशवः
घृताच्याघृतमश्नतिप्राप्नोतीतिघृताचीत्वक् तथावागसनैयकम्-पशवोहविष्मन्तःक्षुघृताचीति ।
तथाघृताच्यासहिताहविष्मन्तोदेवाःपशवश्चमासाअर्धमासाश्चैतेसर्वेवोयुष्माकंपन (मा) नार्थं प्र प्र-
भवन्ति तेषुवाजाविपुप्रभवत्सुसन्नु सुन्नयुः सुखमात्मनइच्छन् यनमानोदेवान्जिगाति यज्ञ-
द्वारादेवान्प्राप्नोति उक्तार्थेत्तिरीयकव्राह्मणम्-प्रवोवाजाइत्यन्वाहाहमासावैवानाअर्धमासाअ-
भिद्यवोदेवाहविष्मन्तोर्गौर्घृताचीयज्ञोदेवाजिगातियजमानःसुन्नयुरिति । आग्नेयपक्षे हेअ-
ग्ने वः त्वदर्धमभिद्यवोभिगतदीप्तयोहविष्मन्तआसादितैश्चरुप्रोडाशादिभिःसहितावानाअन्नानि
समिह्युषणानिघृताच्या जुह्वासहप्रक्रम्यन्ते प्रवोवाजाइत्यन्वाहान्नवैवानइति देवान्देव त्वं समा-
नमन्यत् ॥ अभिद्यवः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । घृताच्या घृक्षरणदीप्त्योरित्यस्मादजिघृ-
षिभ्यःक्तइतिकर्मणिक्तः घृतमाज्यमश्नतीतिक्तत्वादघृगित्यादिनाक्विन् अनिदितामित्युपधा-
द्योपः अश्नतेद्योपसंख्यानामितिङीप् चावितिपूर्वपदातोदात्तत्वम् । जिगाति गातिर्गत्यर्थः
छान्दसोजुहोत्यादिः निपातः । सुन्नयुः सुन्नंसुखमात्मनइच्छन्नितिसुपआत्मनःक्यच् कयाच्छन्द-
सीत्युप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

ईळेअग्निर्विपश्चित्तगिरायज्ञस्यसाधनम् । श्रुष्टीवानधिंतावानम् ॥२॥

ईळे । अग्निम् । विपःश्चितम् । गिरा । यज्ञस्य ।

साधनम् । श्रुष्टीश्वानम् । धितश्वानम् ॥ २ ॥

विपश्चितमेधाविनयज्ञस्यसाधननिर्वाहकं श्रुष्टीवानं सुखवन्तम् यद्वा वेगवन्तं धितावानं
वानंवननीयंघनंधितं निहितं यस्यतंनिहितघनं तमिममग्निगिरास्तुतिलक्षणयावाचाईळे वि-
श्वामित्रोहं स्तौमि ॥ ईळे ईडस्तुतौ । श्रुष्टीवानं वनसंभक्तावित्यस्माद्विन् श्रुष्टीवनतीतिश्रुष्टीवा
कृदुत्तरपदस्वरः । धितावानं दधातेनिष्ठायांधिरादेशश्छान्दसः यनसंभक्तौकर्मणिघञ् बहुव्रीहौ
निष्ठेतिधितशब्दस्यपूर्वनिपातः पूर्वपदप्रकृतिस्वरः यद्वा उभयप्रछन्दसीवनिपावितिवानिप् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अग्नेशकेमंतेवयमं देवस्य वाजिनः । अतिद्वेषांसितरेम ॥ ३ ॥

अग्ने । शकेमं । ते । वयम् । यमम् । देवस्य । वाजिनः ।

अति । द्वेषांसि । तरेम ॥ ३ ॥

हेअग्ने धामिनःसंभृतहविष्काः वयंदेवस्यद्योतमानस्यते तवयमंयमनमायज्ञसमाप्तेरत्राव-
स्थानंकर्तुंशकेमं शक्याःस्म धामिनोवेगवतोदेवस्येतिवायोननीयम् ततःकारणाद्वेषांसि अस्म-
दीयानिपावानि अतितरेम षोपेभ्यउत्तीर्णाभवेम ॥ शकेमः शक्नुशक्तावित्यस्मादाशीर्लिङि लि-
ङ्याशिष्यङित्यङ्प्रत्ययः यासुट्सलोपेयादेशयलोपगुणसलोपाः आमान्त्रितस्याविद्यमानत्वे-
नपादादित्वाङनिघातः उदात्तनिवृत्तिस्वरः । यमम् यमउपरमेइत्यस्मात्पावेपञ् यमउपरमे
इतीतिपातनाद्ब्रह्मभावः भित्स्वरः । तरेम तृप्पवनतरणयेरिति प्रार्थनेलिङिरूपं निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

समिध्यमानोअध्वरेऽग्निःपावकईड्यः । शोचिष्केशस्तर्मीमहे । ४ ।

समिध्यमानः । अध्वरे । अग्निः । पावकः । ईड्यः ।

शोचिःष्केशः । तम् । ईमहे ॥ ४ ॥

योऽग्निं अश्वरेयज्ञेऽसमिध्यमानं घृताद्याहुतिभिः सम्यक्प्रज्वाल्यमानः अतएवशोचिकेशः
ज्वालाकेशः पावकः शोधकः ईड्य स्तोतृभिः प्रशस्योभवति तमिममभिमतफलार्थम् ईमहे वयं
याचामहे ॥ ईड्यः ईडस्तुतावित्यस्मात्पण्यत् अस्यातिस्वरितामितिस्वरितत्वेप्राप्ते ईडवन्देत्यादि-
नाद्युदात्तत्वम् । ईमहे ईकान्त्यादिभित्ययंघातुरत्रयाद्भार्य निवातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

पृथुपाजा अमर्त्यो घृतनिर्णिक् स्वाहुतः । अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट् ॥ ५ ॥ २८ ॥

पृथुष्यार्जाः । अमर्त्यः । घृतनिर्णिक् । सुहृत्स्वाहुतः ।

अग्निः । यज्ञस्य । हव्यवाट् ॥ ५ ॥ २८ ॥

पृथुपाजाः प्रभूततेजोरूपः अमर्त्यः मरणधर्मरहितः घृतनिर्णिक् घृतस्याविलापनद्वारा
शोधनयेनेतितृतानिर्णिक् स्वाहुतः सुष्ठु होत्रादिभिः सम्यगिष्टः एवंभूतोऽग्निः यज्ञस्यज्योतिषो-
मादेर्हव्यवाट् हव्यानां बोधामवति ॥ पृथुपाजाः कृदुत्तरपदस्वरः । स्वाहुतः जुहोते कर्मणिक्तः
गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । हव्यवाट् वहश्चेतिषि ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथषष्ठी-

तत्सुवाधो यत्सुच इत्था धिया यज्ञवन्तः । आचक्रुरग्निमूतये ॥ ६ ॥

तम् । सुस्वाधः । यत्सुचः । इत्था । धिया । यज्ञवन्तः ।

आ । चक्रुः । अग्निम् । ऊतये ॥ ६ ॥

सुवाधः रक्षोघ्नमन्त्रोच्चारणेन तद्विषयवाधया सह वर्तन्त इति सुवाधः यज्ञवन्तः यन्नीयहविर्यु-
क्ताः यत्सुचः यताः संयताः सुचोजुहायायैस्ते यत्सुचः अस्त्वितिजः इत्था इत्यपनेन प्रकारेण नि-
यमाणयाधियास्तुत्यातमेवंभूतमग्निम् उत्रयेराश्रयसंवाद्दक्षिणाय आ अग्निमुत्तुचक्रुः कुर्वन्ति ॥
सुवाध वाधुविजोडने इत्यस्मात्किम् कृदुत्तरपदस्वरः । इत्था इदंशब्दात्प्रकारार्थे इदमस्थानुः त-

स्यसुपांसुलुगितिडादेशः उदात्तानिवृत्तिस्वरान्तोदात्तः । चक्रुः डुकृञ्करणेइत्यस्यलिट्श्रुति
यणादेशोऽकृते तस्यद्विर्वचनेचीतिस्थानिवद्वावाद्द्विर्वचनं निधातः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

होतादेवोअमर्त्यःपुरस्तादेतिमायया । विदधानिप्रचोदयन् ॥ ७ ॥

होता । देवः । अमर्त्यः । पुरस्तात् । एति । मायया ।
विदधानि । प्रचोदयन् ॥ ७ ॥

होताहोमनिष्पादकः अमर्त्योमरणधर्मरहितःदेवोद्योतमान विदधानिवेदितव्यानिकर्मा-
णिप्रचोदयन् प्रकर्षेणप्रेरयन् सोमि माययाकर्मविषयामिज्ञानेनयुक्तःसन् पुरस्तात्कर्मप्रारम्भ-
कालेएव एति आस्मानागच्छति ॥ एति इण्गता । मायया माइमानेशब्देचेत्यस्मान्माच्छास-
सिसूभ्योयइतिकर्तारिकर्मणिवायप्रत्ययः मिमीतेनानीते कर्म मीयतेनयेतिवामाया कर्मविषयज्ञा-
नं प्रत्ययस्वरः । विदधानि विदज्ञनेइत्यस्मात् रुदिविदिभ्यांकिदितिकर्मण्यथप्रत्ययः कि-
त्वाद्गुणः प्रत्ययस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

वाजीवाजेपुधीयतेध्वरेपुप्रणीयते । विप्रोयज्ञस्यसाधनः ॥ ८ ॥

वाजी । वाजेषु । धीयते । अध्वरेषु । प्र । नीयते । विप्रः ।
यज्ञस्य । साधनः ॥ ८ ॥

वाजीबलवानग्निःवाजेपुयुद्धेपुधीयतेदेवैःशत्रुहननार्थनिर्धायते । किञ्च अध्वरेषुअग्निहो-
त्रादिपुप्रणीयतेचवर्षादिभिःप्रकर्षेणाहवनीयादिस्थानेषुप्रक्षिप्यते अतएवविप्रोमेधावीसन्नग्निः
यज्ञस्याग्निहोत्रादेःसाधन साधकोभवति ॥ धीयते । डुधान्धारणपोषणयोरित्यस्मात्कर्मणियक्
घुमास्यागापेत्यादिनाईत्वं निधातः । नीयते णीञ्प्राप्णेइत्यस्यकर्मणियकिरूपम् उपसर्गादस-
मासेपिणोपदेशस्येतिणत्वम् । साधनः साधसंसिद्धौ नन्वादित्वात्कर्तारित्युः लिट्स्वरः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

धियाचक्रैवरैण्योभूतानां गर्भमादधे । दक्षस्य पितरं तना ॥ ९ ॥

धिया । चक्रे । वरैण्यः । भूतानाम् । गर्भम् । आं । दधे ।
दक्षस्य । पितरंम् । तना ॥ ९ ॥

योऽग्निर्धिया व्याधानपवमानेष्टिरूपेण कर्मणा चक्रे आहवनीयरूपतया कृतो भूत् अतएव वरो-
ण्यः सर्वैर्यजमानैः कर्माङ्गत्वेन वरणीयः यश्चाग्निः भूतानां स्थावरजद्रूपमात्मकानां भूतजातानाम-
न्तर्गम्य स्वात्मानमेव गर्भरूपतया आदधे सर्वत्र दधार पितरं सर्वस्य न गतः पालकं तमिममग्निदक्ष-
स्य दक्षप्रजापतेः तना तनया बोदिरूपाभूमिः दर्शपूर्णमासाग्निहोत्रादिकर्मसिद्ध्यर्थं दधारयति भूमेर्द-
क्षदुहितृत्वेन वरणीयः-अदितिर्ह्यननिष्टदक्ष्यादुहिता तं वेति ॥ चक्रे करोते कर्मणि लिटिरूपम् ।
गर्भं धूनिगणेषु इत्यस्मादतिगृभ्यामभितिमन् गिरतिगीर्यते वारगर्भः निस्त्वादाद्युदात्तः । दधे द-
धाते लिटिरूपम् । पितरं पारक्षणे नमृनेष्टृ इत्यादिना तृप्तत्वेन निपातनादिस्त्वं पाति पालयतीति
पिता पालकः चित्स्वरः । तना यत्ने पञ्छान्दसः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

नित्वा दधे वरैण्यं दक्षस्येळा सहस्कृता अग्ने सुदीतिमुशिजंम् । १० । २९ ।

नि । त्वा । दधे । वरैण्यम् । दक्षस्य । इळा । सहः इकृत ।

अग्ने । सुदीतिम् । उशिजंम् ॥ १० ॥ २९ ॥

उक्तोर्थो नयर्चा विभ्रियते सहस्कृत मयनाख्येन मलेन निष्पन्न हे अग्ने सुदीतिशो मनदी-
ति युक्तम् उशिजं पुरोडाशादिहविः काप्यमानं यद्वा कर्मार्थिभिः काप्यमानम् अतएव वरैण्यं
तैर्वरणीयं त्वा एव विंशत्वां दक्षस्य दुहिता इळा वेद्यादिलक्षणाभूमिः निदधे अग्निहोत्रादिकर्मस-
मृद्ध्यर्थं नितरां दधार ॥ इळा ईडस्तुतौ पुंसि संज्ञाया गिर्यत्र प्रायिकवचनात्स्वर्यर्थेपि वप्रत्ययः ह्रस्व-
छान्दसः संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वाद्गुणः यद्वा घनर्थेकापि वानमित्यधिकरणेकः ईड्य-

तेस्तुयन्तेस्यांयनमानैर्देवाइतीळ्यमूभिः उवात्तानिवृत्तिस्वरेणान्तोदात्तः प्रत्ययस्वरः । उ-
शिर्जं वशकान्तावित्यास्माद्वशकिञ्चेतीजिप्रत्ययः कित्वात्सम्प्रसारणम् । वाटि हविः कामय-
ते उश्यते काम्यतेकर्माभिभिरितिवाउशिगाग्निः प्रत्ययस्वरः ॥१०॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमपदमेकान्विशेषः ॥ २९ ॥

अथैकादशी-

अग्निं यन्तुरमसुरमृतस्य योगे वनुपः । विप्रावाजैः समिन्धते ॥ ११ ॥

अग्निम् । यन्तुरम् । अप्सुरम् । ऋतस्य । योगे । वनुपः ।
विप्राः वाजैः । सम् । इन्धते ॥ ११ ॥

वनुपः कर्मसिद्ध्यर्थं संभजमानोः विप्रमेधाविनोऽध्वर्वादयः यन्तुरंसर्वस्यनियन्तारं य-
द्वा क्षिप्रगन्तारम् असुरम् अपाप्नोरेकं तमिममग्निम् ऋतस्य सत्यमृतस्य ज्योतिषोमादेः योगे प्रयोगार्थं
वानैर्हविर्लक्ष्णैरनैः समिन्धते सम्यग्दीपयन्ति ॥ यन्तुरं वर्णयत्ययः यन्तारमित्यर्थः । असुरं
तुरत्वरणे अपस्तुतोक्तिं वरयतीति क्विप् छदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । योगे युजिर्योगे नावेषञ् च-
ञोः कुषिप्प्यतो रितिकुलं निरस्वरः । वनुपः वनपणसंभक्तौ अनेरुसिरित्याधिकारे बहुलवचनाद-
स्मादप्युसिः प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । इन्धते जिह्वीदीप्तौ निपातः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

ऊर्जो नपातमध्वरे दीदिवांसमुपधवि । अग्निमीळे कविकृतम् ॥ १२ ॥

ऊर्जः । नपातम् । अध्वरे । दीदिवांसम् । उप । धवि ।
अग्निम् । ईळे । कविकृतम् ॥ १२ ॥

ऊर्जनपातमध्वरे दीदिवांसमुपधवि यद्वा ज्ञस्याहुत्यर्थं यथाज्ञादाहुतिः आ-
हुतेरादित्यादित्यादिरिति उपधवि अन्तरिक्षस्मापि दीदिवांसमतिशयेन दीप्यमानं कविकृतं
कवयो मेधाविनोऽध्वर्वादयो मथनेन क्रतवः कर्तारो यस्येति अध्वर्वादिभिर्निष्पाद्यमानं तमिममग्नि-
मध्वरे समिन्यरे ईळेस्तुतिरूपणाभिर्गाभिर्हस्तौभि ऊर्जः ऊर्जवले इत्यस्माद्भानपासेत्यादिना

ताच्छीलिकः किप्रत्ययः ऊर्जयातिशरीरमिति ऊर्ज्ज्वलं सावेकाचइति विमत्तेरुदात्तत्वम् । द्य-
वि द्युतदीप्तावित्यस्मादौणादिकोडुप्रत्ययः द्योतते किरणसंख्यादितद्व्यन्तरिक्षं चित्स्वरः
ईळे ईडस्तुतावित्यस्य लटिरूपम् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

ईळैन्योनमस्यांस्तिरस्तमांसिदर्शतः । समग्रिरिध्यतेवृषां ॥ १३ ॥

ईळैन्यः । नमस्यः । तिरः । तमांसि । दर्शतः । सम् ।

अग्निः । इध्यते । वृषां ॥ १३ ॥

ईळैन्यः स्तोत्रमिरोड्यः अतएव नमस्य सर्वे नमस्कार्यः तमांसि तिरः ध्वान्तानि स्वप्रभाभि-
स्तिरस्कुर्वन् दर्शतः कमनीयतया सर्वे दर्शनीयः तादृशोऽग्निः वृषा यजमानस्य कामानां वर्पिता समि-
ध्यते आहुतिप्रक्षेपेण प्रज्वाल्यते उक्तार्थे वाजसनेयकम्-ईळैन्यो ह्येव नमस्यो ह्येव तिरस्तमांसि द-
दृशे समिद्वदिति ॥ ईळैन्यः ईडस्तुतौ कृत्यार्थे तवैकेकेन्यत्वन इति केन्यप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । नमस्यः
नमस्यते रचोपादित्यत् अतो लोपयलोपौ तित्स्वरितमिति स्वरितः । दर्शतः दृशिर्प्रेक्षणे
इत्यस्मात् भृमृदृशित्यादिना कर्मण्यतच्छ्रुत्ययः चित्स्वरः । वृषा वृषुसेचने इत्यस्मात् कनिष्ठ्यु-
षृषीत्यादिना कनिष्ठ् कित्वादगुणः निच्वादाद्युदात्तः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

वृषोऽग्निः समिध्यते श्वेन देववाहनः । तं हविष्मन्त ईळते ॥ १४ ॥

वृषो इति । अग्निः । सम् । इध्यते । अश्वः । न । देवश्चवाहनः ।

तम् । हविष्मन्तः । ईळते ॥ १४ ॥

वृषौ वृषैव कामानां वर्पिता देववाहनः देवान् हवींषि वा वहति प्रापयतीति देववाहनः तत्र दृष्टा-
न्तः-अधो नेति यथा धोरामानं वाहयति स्वपुरं प्रापयतीति वाहनमश्वः तद्वत्वाहनमूतो योऽग्निः
समिध्यते आहुतिप्रदानेन सम्यग्दीप्यते तं तादृशमग्निं हविष्मन्तः संभृतं हविष्कायनमाना ईळते क-
र्मे सिध्यते स्तुवन्ति । वृषा उ गुणः उजमवलम्ब्य प्रगृह्य संज्ञा देववाहनः वहप्राणेषु इत्यस्मात्प्यन्ता-
न्त्यादित्वात्कर्तारित्युः कित्स्वरः समासे कृदुत्तरपदस्वरः ॥ ईळते ईडस्तुतौ ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

वृषणंत्वावयंवृषन्वृषणःसमिधीमहि । अग्नेदीयंतंवृहत् ॥ १५ ॥ ३० ॥

वृषणम् । त्वा । वयम् । वृषन् । वृषणः । सम् । इधीमहि ।

अग्ने । दीयंतम् । वृहत् ॥ १५ ॥ ३० ॥

वृषन्कामानां वर्पितं हेअग्ने वृषणः वृषाणः घृताद्याहुतीनां सेत्कारो वयं वृषणमाहुतिद्वारा उदकस्य सेत्कारं तदाह स्मृतिः—अग्नौ प्रास्ताहुतिं सम्मगादित्यमुपातिष्ठते । आदित्याज्जायते वृष्टिर्बृष्टेरलं तत् प्रजा इति । दीयंतं दीप्यमानं वृहत् अतएव महान्तमिममग्निं समिधीमहि सन्ध्यदीपयामः ॥ इधीमहि जिह्वीदीप्तावित्यस्य प्रार्थने लिङिनकारलोपश्छान्दसः निघातः ॥ दीयंतं दीदेति दीप्तिकर्मा तस्य शतरि रूपम् अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् ॥ १५ ॥

॥ इति तृतीयस्य नयमेतन्निशेवर्गः ॥ ३० ॥

अग्ने जुषस्वेति पञ्चोदशसूक्तं वैश्वामित्रमाग्नेयम् अत्रानुक्रमेण क्त—अग्ने जुषस्व पद् तृतीयाष्टाष्टिक् त्रिष्टुप् जगत्पद्यति पूर्वसूक्ते गायत्रं त्वित्युक्तत्वादेतदपि गायत्रं तृतीयाष्टाष्टिक् चतुर्थी-त्रिष्टुप् पञ्चमीनगती अग्ने जुषस्वेति सवनीयपुरोडाशोऽस्विष्टकृतः प्रातः सवनीयानुवाक्या सूत्रितश्च—अथास्विष्टकृतोऽग्ने जुषस्वनो हविरिति । अतिरात्रे आश्विनशस्त्रे परिहिते सति च मग्नौ सहाश्विनो द्विकपालपुरोडाशः सर्वहुतो होतव्यः यद्विपुरोडाशमवशेष्यस्विष्टकृतं कुर्युस्तस्य स्विष्टकृतः पुरोडाशमभ्युपेत्य पायाज्या यद्येतस्य पुरोडाशस्य स्विष्टकृतचरेषु पुरोडाशमभ्युपेत्य इति सूत्रितम् माध्यन्दिने सवने सवनीयपुरोडाशोऽस्विष्टकृतोऽनुवाक्या माध्यन्दिने सवने इत्येषा सूत्रितश्च—अग्ने जुषस्वनो हविर्मध्यन्दिने सवने जातवेद इति । तृतीयसवने सवनीयपुरोडाशस्य स्विष्टकृतोऽनुवाक्या अग्ने तृतीये सवने इत्येषा सूत्रितश्च—अग्ने तृतीये सवने हि कानि पञ्चानुसवनमनुवाक्येति आश्विनपुरोडाशस्य स्विष्टकृतोऽयाज्या अग्ने वृषान इत्येषा सूत्रितश्च—अग्ने वृषानाहुतिमिति संयाज्येति ।

तस्मिन्सूक्ते मयमा-

अग्ने जुषस्वनो हविः पुरोडाशं जातवेदः । प्रातः सावेधिं यावसो ॥ १ ॥

अग्ने । जुषस्व । नः । हविः । पुरोडाशम् । जातवेदः ।

प्रातः सावे । धियावसो इति धियावसो ॥ १ ॥

विद्वामित्रः स्तौति—आतवेदः आतप्रज्ञं धियावसो धियास्तोत्रेण वसुधर्नयस्माद्भवतिसोयं धियावसुः तस्यसंखुद्धिः कर्मानुरूपवनप्रद हे अग्ने प्रातःसावे अग्निष्टोमेप्रातःसवनेनोस्मत्सर्वधिपुरोडाशं पुरोडाशारूपं हविः जुषस्वसेवस्व ॥ जुषीप्रीतिसेवनयोरित्यस्यलोटेरूपम् आमञ्जितस्याविद्यमानवरदेनपादादित्वाद्निघातः । प्रातःसावे पुञ्जभिष्वेसवनंसावः भावेचञ् धाप-
ब्रञ्चानभिनामिनकाणामित्यन्तोदात्तत्वम् । धियावसो विषत्तयलोपश्छान्दसः आमाञ्जितत्वा-
निघातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

पुरोळाअग्नेपचतस्तुभ्यंवाघापरिष्कृतः । तं जुषस्वयविष्ठय ॥ २ ॥

पुरोळाः । अग्ने । पचतः । तुभ्यम् । वा । घ । परिष्कृतः ।

तम् । जुषस्व । यविष्ठय ॥ २ ॥

यविष्ठय युवतम हेअग्ने यःपुरोळाः पुरोडाशन्तोष्वर्घ्यादयपनमितिपुरोळाः पुरोडाशः प-
चतःकपालयोःपक्वोस्ति सचतुर्भ्यंत्वदर्थपरिष्कृतोवाच पर्याग्निकरणादिभिरलङ्कृतःलल तमिमंपुरो-
डाशंजुषस्वसेवस्व ॥ पुरोळाः दाश्टदाने इत्यस्मात्पुरस्पूर्वान्मन्त्रेष्वेतवहोक्थशस्पुरोडाशोष्णिमिति
कर्मणिष्णिमिहूतेधेतवहादीनांइस्पदस्यइतिइस्पन्त्ययेकृते अवयाःधेतवा पुरोडाशेतिनिघात-
माहकारस्यइत्वं पुरोळाशन्तपनमितिपुरोळाः पुरोडाशः हकारस्यळकारोबहुचसांप्रदायिकः कृ-
दुत्तरपवप्रकृतिस्वरः । पचतः ङुपचपणकेइत्यस्माद्भृष्टदशीत्यादिनाकर्मण्यतच्प्रत्ययः पच्येतसा-
वितिपचतःपक्वः चित्स्वरः । घ अचितुनुषेत्यादिनासंहितायांदीर्घः । परिष्कृतः संपर्युषेभ्यः क-
रोतीभूषणेइतिकरोते सुडागमः गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । यविष्ठय यविष्ठएवयवि-
ष्ठयः पादाभ्यांवाचेत्यप्रचकारेणवत्वादीनांस्वार्थेयत्प्रत्ययस्योपादानाद्यविष्ठेत्यत्रस्वार्थिकोयत्प्रत्ययः
आमञ्जितत्वाभिघातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अग्नेवीहिपुरोळाशमाहुतंतिरोअह्वयमासहंसःसूनुरस्यध्वरोहितः । ३ ।

अग्ने । वीहि । पुरोळाशम् । आहुतम् । तिरःअह्वयम् ।

सहंसः । सूनुः । असि । अध्वरे । हितः ॥ ३ ॥

हेअग्ने तिरोअहचं आहितिरोहितेसति आहुतमासमन्ताद्भुतपुरोळाशंपुरोडाशाख्यंहविः
वीहि मस्य अचरोस्मिन्यज्ञेसहसःसूनुःबलस्यपुत्रस्वंहितोसि आहवनीयादिस्थानेष्वस्माभि-
र्निहितोसि तस्माद्वाहीतिशेषः ॥ वीहि वीकान्त्याष्वित्यस्यलोठिरूपंहेरापित्वादन्तोदात्तत्वम् ।
आहुतम् जुहोतेःकर्मणिक्ते गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् । तिरोअहचं आहिभवमहचं
भवेच्छन्दसीतियत् तिरोभूतमहचयस्मिन्कालेसतिरोअहचःरात्रिकालइत्यर्थः कालाध्वनोरत्यन्त-
संयोगेइतिद्वितीया प्रकृत्यान्तःपादमित्येवःप्रकृतिभावः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ १ ॥

अयचतुर्थी-

माध्यंदिनेसर्वनेजातवेदःपुरोळाशमिहकवेजुपस्व ।

अग्नेयहस्यतवभागधेयंनप्रमिनन्तिविदथेपुधीराः ॥४॥

माध्यंदिने । सर्वने । जातवेदः । पुरोळाशम् । इह । कवे ।

जुपस्व । अग्ने । यहस्य । तव । भागधेयम् । न । प्र । मिनन्ति ।

विदथेपु । धीराः ॥ ४ ॥

कवे मेधाविन् हेजातवेदः इहास्मिन्नाग्नेयोमाख्येकर्मणितत्रचमाध्यंदिनेमध्यंदिनसम्ब-
न्धिनिषवनेपुरोडाशमाध्यंदिनसवनीयपुरोडाशंजुपस्वसेवस्व हेअग्ने विदथेपुयज्ञेपुधीराःकर्म-
कुशलाःअध्वर्यादयः यहस्य यान्तिप्राप्नुवन्तिदेवाहर्वाध्यनेनेतियज्ञोमहानग्निः यहस्यमह-
तस्तवभागधेयंभागतपापरिकल्पितमिमंपुरोडाशनप्रमिनन्ति नहिंसन्ति किन्तु तुभ्यंप्रयच्छन्ति
तंजुपस्वेतिशेषः ॥ माध्यंदिने मध्यंदिनस्येदमित्यर्थेउत्सादित्वाद्ज् भित्त्वादादिवृद्धिः भित्त्वा-
देवाद्युदात्तत्वम् । यहस्य याप्रापणेइत्यस्मात्शेवयहनिष्ठेतिनिपातनात्करणेवन्प्रत्ययः हुगाग-
मधातुह्रस्वौ यान्त्यनेनेतियज्ञोग्निः व्यत्ययेनान्तोदात्तः । भागधेयं भागशब्दात्स्वार्थे भागरू-
पनामभ्योधेयप्रत्ययोवक्तव्यइतिधेयप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । मिनन्ति भीर्न्हिंसायामित्यस्यत्रया-
दित्वात्था तस्मिन्मीनतेनिर्गमेइतिह्रस्वत्वम् हिनुमीनेतिणत्वंनमषाति सर्वविधीनांछन्दसि
विकल्पितत्वादिति ॥ ४ ॥

अयपञ्चमी-

अग्नेतृतीयेसर्वनेहिकानिपःपुरोळाशंसहसःसूनवाहुतम् ।

अथादिवेण्वध्वरंविपन्ययाधारत्नवन्तममृतैपुजागृविम् ॥५॥

अग्ने । तृतीये । सवने । हि । कानिपः । पुरोळाशम् । सहसः ।
 सूनो इति । आहूतम् । अर्ध । देवेषु । अध्वरम् । विपुन्यया ।
 धाः । रत्नस्वन्तम् । अमृतेषु । जागृविम् ॥ ५ ॥

सहस सूनो वऽथ्यपुत्र हेअग्ने त्वंनृतीयसवनेआहुतंह्यमानंपुरोळाशं कानिप वामयसे
 अपानतरम् अग्रम् अग्निशिखं स्तनरुतं स्तनशब्देनस्पर्शादिलक्षणमुत्तंस्पर्शमभिधीयते तद्वत्
 पत्रप्रदं जागृविं जागरणकारिणं प्रातःसोमोनाम्नाविभजतिस्वप्ननिवारक इति तमिषंक्षोभं विपुन्य-
 या स्तुनिलक्षणयावाचा स्तुतस्त्वं अमृतेषुनरणवर्षरहितेषुदशैर्विन्द्रादिषु धा धेहि ॥ तृतीये
 त्रिशब्दात्पूरणात्र संप्रसारणमितितीयप्रत्ययः तत्सन्निपाद्येनसंप्रसारणं हलन्निधीयोनपराति
 अगदतितानुवर्तनान् प्रत्ययस्वरः । कानिप कर्नासत्यादिप्रिभ्यस्यश्वेतिमिश्रहलमिति
 मिप् तस्यआर्वाधातुरुत्वादिहागम कान्तिरभिगम अस्तरस्यासरोज्यत्ययेन ह्रियोगादनिवात
 धातुस्वरः । विपुन्यया पनस्तुतौ भावेकिप् विपनंयार्तातिरुप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । धा दधाते
 ष्ठादसेलुङित्वात् पादादित्वादनवातः । जागृविं विनप्रत्ययान्तोनागृवेशञ्च निस्वरः ॥ ५ ॥

अथपट्टी-

अग्नेवृधानआहुतिंपुरोळाशंजातवेदः । जुपस्वतिरोअह्नयम् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

अग्ने । वृधानः । आहूतिम् । पुरोळाशम् । जातवेदः ।

जुपस्व । तिरःअह्नयम् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

जातवेद जातप्रज्ञ हेअग्ने वृधान आहुतिर्भिर्धमानस्त्वंतिरोअह्नयम् अहिमामद्वयं दि-
 वसकृत्य निरोमूतमद्वयंस्मिन्कालेमातिरोअह्नयं रात्रिस्तत्र तस्मिन्काले आहुनिम् आहुतंपुरो-
 ळाशंपुरोडाशाख्यंहविर्जुपस्वसेवस्व ॥ आहुतिं जुहोते ऋग्णिक्तम् ताद्रीचनिति कृत्यनाविति
 गते प्रकृतिस्वरत्वम् । जुपस्व जुपीप्रीतिमेवयोरित्यस्यलोट्त्वरूपम् ॥ ६ ॥

॥ इतिनृतीयम्यप्रथमेष्टकमिश्रोऽर्गम् ॥ ३१ ॥

अस्तीदमिनिपोडशर्ममद्वयंमूक्तवैधामिन्म् अग्रानुग्रमाणिना—अस्तीदंपोडशाद्यान
 तुर्गोऽशमीद्वारदशोतुष्टम्. षष्ट्येकादशुपान्त्येचनगतम्. पञ्चमृन्विम्योतेति आद्यानतुर्गोद-

अरण्योः । निश्चितः । जातध्वेदाः । गर्भैः ह्यव । सुधर्षितः ।
 गर्भिणीषु । दिव्ये दिवे । ईड्यः । जागृवत्तर्भिः । हविष्मत्तर्भिः ।
 मनुष्येभिः । अग्निः ॥ २ ॥

जातवेदाः सर्वविषयज्ञानवानप्यग्निः अरण्योर्निहितः देवैर्यज्ञार्थेनितरांस्थापितोऽस्ति । अ-
 प्रहृष्टान्तः—नर्भदेवेति यथा गर्भो गर्भिणीषु स्त्रीषु सुधर्षितः सुष्ठु निहिबोर्वर्ततेतद्वत् सतादृशोऽग्निः ह-
 विष्मद्भिः संभृतहविष्कैः अतएव नागृवद्भिः कर्मणि नागरूपैर्मनुष्येभिर्मनुष्यैरस्माभिर्दिवेदि-
 वे प्रत्यहमुत्पत्त्यर्पणीड्यः स्तुतिरूपाभिर्गोभिस्तोतव्यः ॥ अरण्योः ऋगतौ अर्तितृधमीत्या-
 दिना निप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । निश्चितः दधाते कर्मणि निष्ठायां दधाते हि रिति हिरादेशः ग-
 तिरनन्तरं इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । सुधर्षितः दधाते कर्मणि निष्ठा तास्मिन् सुधर्षितप्रमुधितेत्या-
 दिना निपातनाद्धिइत्यादेशः । दिवे दिवे दिव्यवैद्यादौ इगुपधलक्षणः कः नित्यवीप्सयोरिति द्वि-
 र्वचनम् तस्याग्नेदित्वाद्नुदात्तत्वे पूर्वपदस्वरः । नागृवद्भिः नागृनिद्राक्षये इत्यस्य कसौरूपं
 द्विवचनप्रकरणेच्छन्दसि वेति वक्तव्यामीति विकल्पितत्वाद् द्विवचनाभावः वसुखं सुखं स्वनद्धादह-
 तिवसोः सकारस्यदत्वं प्रत्ययस्वरः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उत्तानायामवभरारचिकित्वान्तस्यः प्रवीतावृषणं जजान ।
 अरुपस्तूपोरुशदस्य पाज्ज् इळायास्पुत्रोव्युनेजनिष्ट ॥ ३ ॥

उत्तानायाम् । अव । भर । चिकित्वान् । स्यः । प्रवीता ।
 वृषणम् । जजान । अरुपस्तूपः । रुशत् । अस्य । पाजः ।
 इळायाः । पुत्रः । व्युने । अजनिष्ट ॥ ३ ॥

चिकित्वान् ज्ञानवानव्यर्थस्त्वम् उत्तानायामधरारण्याम् उत्तानशय्यायामुत्तरारणिम् अव-
 भर अघोमुखाधारय अनन्तरं साधरारणिः स्यः प्रवीतातदानीमेव निषिक्ते तस्कासती वृषणं
 कामानावर्षकमग्निज्ज्ञानं जनयतु आयास्यग्नेः रुशत् तमोविनाशयत् पानस्तेजोमात्रं त-
 त्राम् अन्तरं अरुपस्तूपः आरोचमानतेन संबोपेतः इळायास्पुत्रः उत्तरवेद्या उत्पन्नोऽग्निः व्युने अ-
 रण्यां यो निस्थाने अजनिष्ट अजनि ॥ जजान जननने इत्यस्य लोडर्थे छेति बहुलमन्यत्रा-
 पि संज्ञाच्छन्दसोरिति गिलोपः प्रत्ययान्तत्वाभावादाप्त्रभवाति निपातः । अरुपस्तूपः नविद्यते रूपः

क्रोधोयस्येत्यरूपः क्रोधराहित्येनरोचमानइत्यर्थः नञ्मुभ्यामित्युत्तरपदान्तादात्तत्वम् दृञ्स्तुतौ
स्तौतेर्दार्धश्चेतिप्रत्ययः किञ्चधातोर्दार्धश्च स्तुयतेइतिस्तूपस्तेजःसवःअरुपआरोचमानस्ते.
अ संघोयस्येतिबहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । रुशत् रुशर्हिंसायांशतरिरूपम् । वयुने अजग-
तिक्षेपणयोरित्यस्मादजियमिश्रीड्भ्यश्चेत्युनन् नित्संज्ञक.अनतिवीयतेवावयुनमद्वं प्रत्यय-
स्यव्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् । अजनिष्ट जनीप्रादुर्भावेइत्यस्यल्लिडिसिचिरूपम् नियातः ॥ ३ ॥'

अथचतुर्थी-

इळायास्त्वापदेवयंनाभापृथिव्याअर्धि ।

जातवेदोनिधीमह्यमैहव्यायवोह्ववे ॥ ४ ॥

इळायाः । त्वा । पदे । वयम् । नाभा । पृथिव्याः । अर्धि ।

जातव्वेदः । नि । धीमहि । अमै । ह्व्याय । वोह्ववे ॥ ४ ॥

जातवेदः जातप्रज्ञ हेअग्रे अघ्वर्षादयोवयंपृथिव्याअभिभूमेरुपयुत्तरवेद्यां नामा नाभौ
तस्यानामिस्थानेमध्यप्रदेशे तदेवस्थानंविशेष्यते इळायाःपदे मानव्याइळायागोःपदे इडा-
पदरूपेउत्तरवेद्यात्मकेस्थाने त्वात्वाहव्याय वोह्ववे पुरोडाशादिलक्षणंहविर्वोहुंनिधीमहि नि-
दधीमहि उक्तार्थेब्राह्मणम्-इळायास्त्वापदेवयंनाभापृथिव्याअधीत्येतद्वाइळायास्पदंयदुत्तरवे-
दीनाभिर्जातवेदोनिधीमहिीतिनिधास्यन्तोहोर्नभवन्त्यग्नेहव्यायवोह्ववइतिहव्यंहिवस्यन्मवेतीति ॥ नामा
णहवन्धने इमित्यनुवृत्तेर्नहोभश्चेतीन् भकारस्यान्तादेशः त्रित्वादुपधावृद्धिः
नहन्तीतिनाभिः मध्यस्थानं सुपांसुलुगितिसप्तम्याडादेशः त्रित्स्वरः । धीमहि दधातेलिङि
रूपम् लिङ्.सीयुडितिसीयुद् द्विवचनाभावश्छान्दसःनिवातः । वोह्ववे वहप्रापणेइत्यस्मात्तु-
मर्थेत्वेन सहिवहोरोदवर्णस्येतिधात्वकारस्यौत्वम् इत्वधत्वद्वुत्वदलोपाः नित्वादाद्युदात्त. ॥ ॥ ॥

अथपञ्चमी-

मन्यंतानरःकृविमद्वयन्तंप्रचेतसममृतंसुप्रतीकम् ।

यज्ञस्यंकेतुंप्रथमंपूरस्तांदिग्निंरोजनयतासुशेवंम् ॥ ५ ॥ ३२ ॥

मन्थत । नरः । कविम् । अद्वयन्तम् । प्रश्चेतसम् । अमृतम् ।
सुप्रतीकम् । यज्ञस्य । केतुम् । प्रथमम् । पुरस्तात् । अग्निम् ।
नरः । जनयत । सुशेवम् ॥ ५ ॥ ३२ ॥

नरः कर्मणानेतारो हेअध्वर्वादयः कर्विकान्तदर्शिनमद्वयन्तं द्वयमनावरन्तम् अद्वैतकुर्वा-
णमनसायाचायएकविषमेवकर्मकुर्वाणम् अतएवप्रचेतसं प्रकृष्टज्ञानोपेतममृतमरणवर्मरहितं सु-
प्रतीकंशोभनैरङ्गैर्ज्वालाभिः समेतंतमिममग्निमन्यतमन्यमेननिष्पादयत किञ्च हेनरः कर्मणाने-
तारोअध्वर्वादयः यूयं यज्ञस्यज्योतिष्टोमादेःकेतुंप्रज्ञापकं प्रथमंमुस्याङ्गभूतम् आग्निपूर्वकत्वात्सर्वे-
षामुत्तरात्तूनां सुशेवं शोभनसुखोपेतं तादृशमाग्निपुरस्तात्कर्मणःप्रारम्भेभजनयत तामिममाग्निमेवं-
विधगुणयुक्तंकुरुतेतिभावः ॥ मन्थत मन्यविलोडनेइत्यस्यगोष्ठिरूपं पादादित्वादानिघातः । नरः
णीमृप्रापणेइत्यस्मात्जनयतेतिङ्चेतिक्प्रत्ययः द्वित्वाट्टिलोपः नयन्तिकर्माणिनीयन्तेकर्मण्येवि-
रितिवा नरः आभिश्रितत्वाजिघातः । अद्वयन्तं द्वयमिवाचरतीत्यर्थे सर्वप्रातिपदिकेभ्यःकिञ्चित्त-
व्यइत्याचारार्थेकिप् द्वयति तस्यशतरिरूपद्वयमिति नद्वयन्अद्वयन् तं तत्पुरुषेनअस्वरः । सुप्रती-
कम् बहुव्रीहौनिरुपादयश्चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । जनयत जनीप्रादुर्भावेइत्यस्यणिच् अतउ-
पयायाइतिट्द्वौप्राप्तायां जनीञ्पक्तसुरजोमन्ताश्चेतिभिद्वद्वावाभितांहस्वइतिह्रस्वः निघातः ।
सुशेवम् शेवशब्दोवम्प्रत्ययान्तआद्युदात्तः बहुव्रीहौ आद्युदात्तञ्चच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्त-
त्वम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेद्वात्रिशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अथपट्टी-

यदीमन्थन्तिवाहुभिर्विरौचतेश्वोनवाज्यरूपोवनेष्वा ।

चित्रोनयामंनृश्विनोरनिवृतः परिवृणक्त्यश्मनस्तृणादहन् ॥ ६ ॥

यदि । मन्थन्ति । वाहुभिर्यः । वि । रोचते । अश्वः । न । वाजी ।

अरुपः । वनेषु । आ । चित्रः । न । यामन् । अश्विनोः । अनिवृतः ।

परि । वृणक्ति । अश्मनः । तृणा । दहन् ॥ ६ ॥

यद्यध्वर्षादयः आहुभिः स्वकीयैर्हस्तैरग्निमन्यन्तिमग्नन्ति ततः सजातोग्निः वनेषु काष्ठेषु वा-
जी शीघ्रगमनवान् अरुणारोचमानः सर्वेषां प्रीतिकरः सन् आविरोचते आसमन्तादि-
शेषेण दीप्यते तत्र दृष्टान्तः—अश्वेनेति यथाश्वेनेषु वननीयेषु बाह्यालीस्थानेषु वैगवान् आरो-
चमानो वर्तते तद्वत् तत्रैव दृष्टान्तान्तरम्—चित्रोनेति यथायामन्यामनिवेगगमने अश्विनोर्देवभि-
पजोश्चित्रोनानाविधवर्णैरिष्यारोचमानो वर्तते तद्वत् अनिवृतः केनाप्यप्रतिबद्धगमनः सोयम-
ग्निः अश्मनः उपलान्तृणानि च दहन्मस्मसात्कुर्वन्परिवृणक्ति दम्बस्यानानि परितो वर्जयति तादृ-
शोग्निः आविरोचत इति पूर्वेषां न्वयः ॥ मन्थन्ति मन्थाविलोडने अस्य लटिरूपं यदियोगादनि-
घातः । रोचते रुचदासौ भौवादिकः लटिरूपं निघातः । यामन् याप्रापणे आतोमानि नृज-
निव्वनिपथेति मानिन् सुपांसुलुगितिसंम्यालुक् निस्त्वरः । अनिवृतः वृज्वरणे इत्यस्यानिष्ठा-
यां यस्य विमापेताद्भ्रमतिपेधः निपूर्वो वृणोति निवारणे वर्तते न निवृतः अनिवृतः नन्स्वरः । वृण-
क्ति वृजोवर्जने रुधादिः षोः कुरिति कुत्वं निघातः । तृणा तृहसि हिंसायाम् तृहेः कः कि-
च्चादगुणः हलोपथं तृहतेतद्रवादिभिरिति तृणं निस्त्वरः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

जातो अग्नीरोचते चे किं तानो वाजी विप्रः कविश्शस्तः सुदानुः ।

यंदेवास ईड्यं विश्वविदं हव्यवाहमदधुरध्वरेषु ॥ ७ ॥

जातः । अग्निः । रोचते । चे किं तानः । वाजी । विप्रः । कविश्शस्तः ।

सुदानुः । यम् । देवातः । ईड्यम् । विश्वविदम् ।

हव्यवाहम् । अदधुः । अध्वरेषु ॥ ७ ॥

जातः मन्थनान्तरमुत्पन्नः स च चे किं तानः सर्वज्ञानानः सन्वाजी सिततगमनस्वभावः विप्रः क-
र्मभिन्नः अतएव कविश्शस्तः कविभिर्मैत्र्याभिर्होतृभिः स्तुतः सुदानुः सुष्ठु कर्मफलस्य दाता एवं-
विधोऽग्निः रोचते दीप्यते देवासो देवा इन्द्रादयः ईड्यं होत्रादिभिः स्तुत्यं विश्वविदं सर्वस्य जगतो-
न्नादितारं यमग्निमध्वरेषु ज्योतिष्टोमादियज्ञेषु हव्यावाहं हव्यानां वाहम् अदधुः व्यदधुः सो-
शिर्दैन्यत इति पूर्वेषां न्वयः ॥ चे किं तानः किं ज्ञाने इत्यस्य यद्भुक्तिं गुणो यद्भुक्तेरित्यभ्या-
सस्य गुणः अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् । कविश्शस्तः धायधन्तानाभिरक्षाणाभित्य-
न्तोदात्तत्वम् । अदधुः दधाते लृङि ज्ञेः सिगम्यस्तविदिभ्यश्चेति जुस् यद्धृतयोगादनिघातः अ-
डागमस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सीदं होतः स्वउल्लोके चिक्त्वान्सादया यज्ञं सुकृतस्य योनौ ।

देवावी देवान्हविषा यज्ञस्य ग्रेवृहद्यजमाने वयो धाः ॥ ८ ॥

सीद । होतरिति । स्वे । ऊँ इति । लोके । चिक्त्वान् ।

सादय । यज्ञम् । सुकृतस्य । योनौ । देवऽअवीः । देवान् । हविषा ।

यज्ञासि । अग्ने । वृहत् । यजमाने । वयः । धाः ॥ ८ ॥

यजमानो ब्रूते होतः होमनिष्पादक हे अग्ने स्वे स्वकीये लोके उत्तरवेद्यां नामौसीद त्वं होमानि-
मित्तमुपविशैव तथा चिक्त्वान् ज्ञानवांस्त्वं सुकृतस्य सुकृतमन्योपभोगस्य योनौ स्थाने उत्तम-
लोके यज्ञं यज्ञस्य कर्तारं यजमानं सादय स्थापय किञ्च देवावीः देवान्हविषप्रदानेन अ-
वतीति देवावीः तादृशस्त्वं हविषा पुरोडाशादिलक्षणेन हव्येन देवान्यन्नासि यज अथत्वं यजमा-
ने यागं कुर्वाणे मायि वृहत्प्रभूतं पशुपुत्रादिसमेतं वयो व्रंषाः विधेहि ॥ सीदं सदेर्लोठिरूपम् । सादय
सदेर्ण्यन्तस्य लोठिरूपं णिच्स्वरः । देवावीः अवरक्षणादिषु अचित्तुस्तृतन्त्रिभ्य ईरिती प्रत्ययः कृदुत्त-
रपदप्रकृतिस्वरः । यन्नासि यजेर्लेट्याडागमः । धाः दधाति भ्यान्दसेलुठिरूपम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

कृणोत धूमं वृषणं सखा योस्त्रे धन्त इत न वाजं मच्छ ।

अयमग्निः पृतनापाट्सुवीरो येन देवासो असंहन्त दस्यून् ॥ ९ ॥

कृणोत । धूमम् । वृषणम् । सखायः । अस्त्रे धन्तः । इत न ।

वाजंम् । अच्छ । अयम् । अग्निः । पृतनापाट् । सुवीरः । येन ।

देवासः । असंहन्त । दस्यून् ॥ ९ ॥

यजमानो ध्वर्षो दीन् प्रतिब्रूते हे सखायः कर्मसहकारिणो ध्वर्षादयो यूयं वृषणं कामानां वर्षि
तारं धूमं धुनोति कुर्यातीति धूमोऽग्निः एवं विधमग्निं कृणोत कुरुत मन्थनेनोत्पादयत यद्य-
ग्निर्न जायते तदानीमाह अस्त्रे धन्तः अक्षीणाः अनुपरतसामर्थ्याः सन्तो यूयं वाजं मन्थनल-
क्षणं युद्धम् अच्छाद्याभिमुख्येन इत न प्राप्त सुवीरः शोमनसामर्थ्योपेतो यमग्निः पृतनापाट्

पृतनोपलक्षितंयुद्धं सहमानोभवति येनयुद्धंसहमानेनाग्निना देवासोदेवाः दस्यून् उ-
पक्षपयितृनसुरान् असहन्त अभ्यमवन् तस्मादक्षीणबलायूयं मन्थनं कुरतेतिभावः ॥ कृणो-
त कृविहिंसाकरणयोरित्यस्यलोटि तप्रत्ययस्य तसनसनयनाद्येतितत्रादेशः पित्वाट्टुणः पा-
दादित्वादनिवातः उप्रत्ययस्वरः । घूमं घूष्कम्पने इत्यस्मादिपिपुषीन्विदासिइत्यादिनाम-
क् कित्वाट्टुणाभावः घुनोतिकम्पयतिदाह्यानीतिधूगोशिः प्रत्ययस्वरः । इतन इण्गतावित्य-
स्यलोटि तप्रत्ययस्यतनादेशः निवातः । घृतनापाद् पहर्मर्पणेइत्यस्मात् छन्दसिसहस्रतिष्णिवः
गित्त्वादुपधावृद्धिः सहे.साडःसइतिपत्वम् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । असहन्त पहर्मर्पणेइत्यस्यलङि
रूपम् यद्योगादनिवातः । दस्यून् दसुउपक्षये यमिमनिशुन्विदासिमनिभ्योयुनितिसुच् दस्य-
न्तीतिदस्यवः शञवः व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् ॥ ९ ॥

अयदशमी-

अ॒यन्ते॒योनिर्ऋ॒त्वियो॒यतो॑जा॒तोअ॒रोच॑थाः ।

तंजा॒नन्न॑भृ॒तासी॒दाथा॑नोवर्ध॒यागि॑रः ॥ १० ॥ ३३ ॥

अ॒यम् । ते । योनिः । ऋ॒त्विर्यः । यतः । जा॒तः । अ॒रोच॑थाः । तम् ।

जा॒नन् । अ॒ग्ने । आ । सी॒द् । अर्थ । नः । वर्ध॒य । गिरः ॥ १० ॥ ३३ ॥

हेअग्ने ऋत्वियः वसन्ताद्यृतौभवः अयमहुत्यानिर्दिश्यमानःपलाशाश्वत्थादिमयः काष्ठवि-
शेषोरणिः तैतवयोनिरुत्पत्तिस्थानं यतोरणेर्जातस्वमरोचथाः अशोमथाः ज्ञानंस्त्वंतमरणि-
रूपंकाष्ठविशेषमासीद् तस्यामरण्यामारोपितःसन्नैरन्तर्येणतिष्ठ अथानन्तरंनोस्माकंगिरः स्तुति-
लक्षणावाचःवर्धय यद्वा गीःशब्देनतद्वन्तो लक्ष्यन्ते तथास्तोतृनस्मान्वर्धय पशुपुत्रादिभिः
समृद्धान्कुरु ॥ योनिः युमिश्रणे वहिःश्रीत्यादिनानिप्रत्ययः निदिष्युक्तत्वादाद्युदात्तः । ऋत्वियः
छन्दसिपसितिऋतुशब्दात्प्राप्तार्थेप्रत्ययः यस्यइयादेशः सितीतिपदसंज्ञायामोर्गुणशतिभसंज्ञाधी-
नोर्गुणोनभवति प्रत्ययस्वरः । अरोचथाः रुचरीतावित्यस्यलङिरूपम् यदृतयोगादनि-
वातः । सीद् षट्प्रविशरणादिषु लोटि पाष्ठेत्यादिनासीदादेशः निवातः । अथा निपातस्यचे-
तिसंहितिकोर्वाचः । वर्धय वृधुवर्धने हेतुमतिणिच् निवातः ॥ १० ॥

॥ इतिनृनीत्यप्रथमेत्रयाप्रिशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथैकादशी-

तनूनपादुच्यते गर्भं आसुरो नराशंसो भवति यद्विजायते ।

मातरि श्वायदमिमीत मातरि वातस्य सर्गो अभवत्सरीमणिः ॥ ११ ॥

तनूनपात् । उच्यते । गर्भः । आसुरः । नराशंसः । भवति ।

यत् । विजायते । मातरि श्वा । यत् । अमिमीत । मातरि ।

वातस्य । सर्गः । अभवत् । सरीमणि ॥ ११ ॥

योऽप्रियदागर्भः अरणीषु गर्भरूपतया वर्तते तदा सोऽग्निस्तनूनपादुच्यते यदृणांतनूः शरी-
 राग्निनपातयति न दहतीति व्युत्पत्तेः यद्वा तनूशब्देनापोऽभिधीयन्ते नपाच्छब्देनैकान्तरिता प्रजाः त-
 पाच्चापान्साकथ्येतदापः ततामन्तरिक्षेताम्यओषाधिवनस्पतयो नायन्ते तेभ्यो ह्येष इति । यत् यदा वि-
 जायते विशेषेण प्रत्यक्षतया जायते तदा आसुरः कर्मविघ्नकारिणामसुराणां हन्ता अत एव नराशंसः
 नरैः कर्मणानेतृभिरध्वर्त्तादिभिः शंसनीयो भवति यदा मातयेन्तरिक्षे स्वर्तनः अमिमीत निमि-
 मीते तदा मातरि श्वा भवति मातयेन्तरिक्षे सति चेष्टत इति व्युत्पत्तेः एवं विधस्याग्नेः सरीमणि सरणे
 शीघ्रगमने वातस्य वायोः सर्गं सृष्टि रभवद्भवति । एतदुक्तं भवति यदा अरणीषु गर्भरूपतया वर्तते तदा-
 तनूनपात्तामको भवति यदा जायते तदा नराशंसनामको भवति यदा न्तरिक्षे विद्योतते तदा मातरि श्व-
 नामको भवतीति ॥ तनूनपात् तनुविस्तार इत्यस्मात्कृषिचमिता निसर्गानिभ्य ऊरित्यूप्रत्ययः
 व्यत्ययेनाद्युदात्तः । नपात् पारश्वणे पतुगतौ वाष्पन्तास्किप् नपाति नपातयतीति वागन् नभ्रा-
 ण्नपात्तवेदा इत्यादिना निपातनात्तन् प्रकृतिभावः नन्स्वरः तनूनपातीति तनूनपात् कृदुत्तरपद-
 प्रकृतिस्वरत्वे प्राप्ते उभे वनस्पत्यादिपुयुगपदिति उभयपदप्रकृतिस्वरत्वम् । आसुरः असुरस्याय-
 मासुरः अहितकारित्वेन संभवी तस्येदमित्यण् प्रत्ययस्वरः । नराशंसः नृनये इत्यस्मात्तद्देश-
 वित्यप्प्रत्ययः प्रत्ययस्यापित्वाच्च शब्द आद्युदात्तः शंसुस्तुता वित्यस्माद्भजन्त आद्युदात्तः न-
 राशब्दस्यान्येषामपि दृश्यत इति दीर्घः वनस्पत्यादित्वादुभयोः प्रकृतिस्वरत्वम् । विजायते जनी प्रादु-
 र्भावो दिवा दित्वात् इत्यन् घासुस्वरः । अमिमीत माड्मभे शब्दे च जुहोत्यादिः भृनामिदित्यभ्यास-
 स्येत्वं यद्योगादनिपातः । सरीमणि स्मृतौ हभृष्टस्तृसृभ्य इति मनिप्रत्ययः नित्यः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

सुनिर्मथानिर्मथितः सुनिधानिहितः कविः ।
अग्नेस्वध्वराकृणु देवान् देवयते यज ॥ १२ ॥

सुनिःश्मथा । निःश्मथितः । सुनिधा । निधहितः । कविः ।
अग्ने । सुध्वरा । कृणु । देवान् । देवयते । यज ॥ १२ ॥

हे अग्ने कविर्मेधावी सुनिर्मथा शोभनेनमन्थनेननिर्मथितः नितरांमथितोसि तथा सुनिधा शोभनेननिहितोसि उत्तरेवेद्यादिस्थानेषुनितरांप्राक्षितोसि किञ्च स्वध्वरा अस्माभिन्नित्यमा-
णानि कर्माणि सुगृहिंसारहितानि कृणु कुरु तथा देवयते देवान् कामयमानाययजमानाय देवा-
न्यजनीयानिन्द्रादीन् यज पूजय ॥ सुनिर्मथा मयेविलोडने आस्मात्सम्पदादिदृक्षणोमावेक्षि-
प्रादिसमास कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । निर्मथितः गतिरनतरइतिगते प्रकृतिस्वरत्वम् । सुनिधा निर्वृ-
त्यदधातेर्भावे आतश्चोपसर्गे इत्यङ् सुपांसुलुगितितृतीयाया अलुक् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । कृणु
कृविहिंसाकरणयोरित्यस्यलोटि धिन्विहृज्योरचेत्युप्रत्यय उत्तश्चप्रत्ययादितिहेल्लिक् नि-
धातः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

अर्जीजनन्मृतमर्त्यासोस्त्रेमाणं तरणिं वीळुजम्भम् ।
दशस्वसारो अग्रवंसमीचीः पुमांसं जातमभिसंरभन्ते ॥ १३ ॥

अर्जीजनन् । अमृतम् । मर्त्यासः । अस्त्रेमाणम् । तरणिम् ।
वीळुजम्भम् । दश । स्वसारः । अग्रवं । समर्द्धीचीः ।
पुमांसम् । जातम् । अभि । सम् । रभन्ते ॥ १३ ॥

मर्त्यासो मर्यादुत्विजः अमृतं मरणधर्मराहितम् अतएवास्त्रेमाणं क्षयरहितं वीळुजम्भं हवि-
भंशणां रट्टदन्तं तरणिं तरन्ति यजमाना पापमनेनेति तरणिग्राप्ते । तममीजनन् मयनेनोदधी-
पदन् अथ जातं तमग्निमभिलक्ष्य स्वसारस्वयं सरन्त्य दशदशसंख्याकाः अग्रुवः कर्मकरणा-

धमङ्गन्तीति अग्रुशोऽङ्गुल्यः तादृशाङ्गुल्य समीचीः परस्परसंगताः सत्यः संरभन्ते शब्दं कुर्वते
जातमग्निद्विष्टाध्वर्वाद्योर्हर्पाद्भस्त्रयसम्पुटेन शब्दं कुर्वन्तीत्यर्थः तत्र दृष्टान्तः—पुमांसमिति यथा-
जातं पुत्रमुपलभ्यतत्रत्याः पित्रादयोर्हर्पादुद्धोपन्तितद्वत् ॥ अजीजनन् जनीप्रादुर्भावे इत्यस्य-
न्तस्य लुङि चङि रूपम् । अस्त्रेमाणम् स्त्रिवृत्तिशेषणयोरित्यस्माद्भवेभानि निति मनिन्प्रत्ययः
लघूपधगुणोलोपोऽर्धलोपः । बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । तरणिं तृष्टव-
नतरणयोः अर्तिसुधृग्यभ्यश्चवितृभ्यो निरित्यनेप्रत्ययः गुणः प्रत्ययस्वरः । स्तसारः अनु-
क्षेपणे इत्यस्मात्सुप्रत्ययेऽङ्गिति नञ्प्रत्ययः सुप्रुअस्यन्ति कर्षमुपधार्यानि तस्वसारः नपदस्वहा-
दिभ्य इति ङोपः प्रतिषेधः निन्नादाद्युदात्तः । अग्रुवः अगिगतौ जन्वादयश्चेति रूपप्रत्ययः नि-
पातान्नलोपः ऋसि तन्वादित्वादुवडादेशः प्रत्ययस्वरः । समीचीः इण्गुतौ इत्यस्मात्समीणङ्-
तिचङ्प्रत्ययः धातोर्दोषश्च द्वित्वाद्दृष्टाण्येत्यादिना ङीप् संयन्तीति समीच्यः यद्वा संपूर्वस्याञ-
तेः ङिप् सम समीतिसमिदत्यादेशः अञ्चतेऽपेक्षया नमिति ङीप् अच इत्यङ्कारलोपः चावि-
तिदीर्घः वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः एकादेशस्वरः । पुमांसं पारश्चणे इत्यस्मात् पातेर्ङ्मुमुञ्जिति
ङ्मुमुप्रत्ययः पुंसोऽङ्गिति असुडादेशः पातिकुलमिति पुमान् निस्वरः । रभन्ते रमशब्दे इत्यस्य
लटिरूपं निपातः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

प्रसप्तहोता सनकादरोचतमातुरुपस्थेयदशोचदूर्ध्वनि ।
ननिमिपतिसुरणोदिवेदित्रेयदसुरस्यज्जठरादजायत ॥ १४ ॥

प्र । सप्तहोता । सनकात् । अरोचत । मातुः । उपस्थे ।
यत् । अशोचत् । ऊर्ध्वनि । न । नि । मिपति । सुरणः ।
दिवेदित्रे । यत् । असुरस्य । जठरात् । अजायत ॥ १४ ॥

सनकात् सनातनोऽग्निः सप्तहोतारो होत्रकायस्यासौ सप्तहोता सन् प्रारोचत गार्हपत्य-
स्याने आर्द्रप्यत यद्यद्वा मातुः पृथिव्या उपस्थे उत्सङ्गे तत्रापि ऊषनि ऊष स्थाने उत्तरवेद्यामशो-
चत् अशोभत तदा सोऽग्निं सुरणं सुपुत्रं तिस्रश्च यतीति सुरणः सर्वैः कमनीयतया ददयमानं सन्
दिवेदित्रे प्रतिदिनं नानि मिपति न निद्राति किंतु सर्वदा यज्ञार्थं नागार्थं यद्यस्मादसुरस्याग्नेः

प्रेरकस्यारणीरूपस्यकाष्ठस्यअउरादुदरादजायत कर्मार्थमुदपद्यत तस्मान्ननिमिषतीतिपूर्वेणान्वयः ॥
 अरोचत रुचर्दीप्तावित्यस्यलटिरूपं निघातः । अशोचत् शुचदीप्तौ । ऊघनि सकारस्यनकार-
 श्चान्दसः मिपति मिपुसेचनेइत्यस्यलटिरूपम् । सुरणः रणशब्दे तत्करोतीतिणिच् तस्मा-
 दृक्छद्मार्थेबलं लिट्स्वरः । अमुरस्य अमुक्षेणोइत्यस्मादसेलरजितिउरन्प्रत्ययः अस्यतीत्वसु-
 रः नित्स्वरः । अउरात् जनीप्रादुर्भावेइत्यस्मात् जनेररछचेत्यरप्रत्यय ठकारश्चाभ्तादेशः प्रत्यय-
 स्वरः । अजायत जनीप्रादुर्भावेइत्यस्यलटि इयानि ज्ञानमोर्जेतिधातोर्जादेशः यद्योगाद-
 निघातः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

अमित्रायुधोमरुतामिवप्रयाःप्रथमजाब्रह्मणोविश्वमिद्विदुः ।

युन्नवद्वह्मकुशिकासएरिरएकएकोदमेअग्निसमीधिरे ॥१५॥

अमित्रायुधः । मरुतामृह्व । प्रस्थाः । प्रथमहजाः । ब्रह्मणः । विश्वम् ।
इत् । विदुः । युन्नव्वत् । ब्रह्म । कुशिकासः । आ । ईरिरे ।
एकःएकः । दमे । अग्निम् । सम् । ईधिरे ॥ १५ ॥

अमित्रायुधः अमित्रैः कर्मविघ्नकारिमिसुरैःसहयोद्धारः यद्वा अमित्राणिपापानितेः
 सहयोद्धारः तत्रद्वयान्तः—मरुतामिवप्रयाइति यथामरुताःदेवानांप्रयाः प्रकर्षेणशत्रूनाभिघान्ती-
 तिप्रयाःबलनिशत्रूणांहन्तृणितद्वत् कर्मविघ्नकारिणांपापानांचहन्तारः ब्रह्मणःसर्वस्यनगतः
 स्रष्टुः प्रथमजाःप्रथममुत्पन्नाः कुशिकासः कुशिकगोत्रोत्पन्नाःऋषयः विश्वंस्थावरजङ्गमात्म-
 कंसर्वनागद्विदुरित् जानन्त्येव तेअमी कुशिकाःघसवदहविर्गुक्तंब्रह्मस्तोत्रमेरिरे अग्नयेआ
 सप्तन्ताप्येरयन्ति तेच दमेस्वेस्वेगृहे एकएकः एकैकोमूत्वा अग्निसमीधिरे आज्याधाहुतिभिः
 सम्पदादीपयन्ति ॥ अमित्रायुधः युधसम्प्रहारे किप् कृदुत्तरपदप्रकृतित्स्वरः संहितायांपूर्वप-
 दस्यदर्धिश्चान्दसः । प्रयाः याप्रापणे अन्येभ्योऽपिदृश्यन्तइतिविच् । प्रथमजा जनीप्रादुर्भावे
 जनसनेत्यादिनाविट् विदुनोरित्यात्वम् । विदुः विदेर्लटि विबोळयोवेतिसृक्तदेशः । ईरिरे ई
 रगतावित्यस्यलटिरूपं मश्रुत्वादाग्रभवति । दमे दमुउपशमने करणेचञ् नोदात्तोपदेशस्ये-
 तिवृद्धिप्रतिषेधः नित्स्वरः । ईधिरे जिङ्घीदीप्तौ इत्यस्यलटि इन्धिभवतिभ्यांचेविद्धडा-
 वाचकारलोपः निघातः ॥ १५ ॥

अयपोढशी-

यद्यत्वाप्रयतियज्ञे अस्मिन्होतंश्चिकित्वोवृणीमहीह ।

ध्रुवमयाध्रुवमुताशमिष्टाः प्रजानन्विद्वाँ उपयाहि सोमम् ॥ १६ ॥ ३४ ॥

॥ इति तृतीयाष्टके ऋ० सं० प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

यत् । अद्य । त्वा । प्रयति । यज्ञे । अस्मिन् । होतरिति ।

चिकित्वः । अवृणीमहि । इह । ध्रुवम् । अयाः । ध्रुवम् । उत्त ।

अशमिष्टाः । प्रजानन् । विद्वान् । उप । याहि । सोमम् ॥ १६ ॥ ३४ ॥

होतः होमनिष्पादक चिकित्वः कर्मविषयज्ञानवान् हेअग्ने अद्येदानीं प्रयति प्रवर्तमाने-
स्मिन् योतिष्ठोमादौ यज्ञे त्वा त्वा यद्यस्मात्कारणात् अवृणीमहि त्वद्विषयं वरणमकुर्म तस्मात्तादृश-
स्त्वमिह कर्मणि देवान् ध्रुवमयाः ध्रुवं यथा मवतितथा अस्माभिर्देवानि हवीं पिपापय उतापि च अशमिष्टाः
हविःस्वीकरणात्तैर्देवैः शान्तस्त्वम् अकरिष्टाः अथ प्रमानन् इमं यज्ञं सम्यक्मानन् विद्वान्यत्किञ्चि-
त्सर्वमानानः त्वं सोममस्माभिः क्रियमाणमिमम् अपि पुतंसो मम भिलक्ष्य उपयाहि समीपे आग-
च्छ ॥ प्रयति इणाता वित्यस्य शतरिरूपम् शतुरनुम इति विभक्त्येव दत्तत्वं । अवृणीमहि वृन्व-
रणे क्रयादित्वात् आ लङ्घ्युत्तमपुरुषबहुवचने ईहन्त्यभोरितीत्वम् आमन्त्रितस्याविद्यमानवत्त्वेन पादा-
दित्वादानिघातः । अयाः याप्रापणे इत्यस्य लङ्सिपिरूपं निघातः । अशमिष्टाः शनु उपशमने
इत्यस्य ण्यन्तस्य कर्मणि लुङि स्यासि च्सीयुडिति विकल्पेनेडागमः तस्यासिद्धत्वात् गेरनिटीति
णिलोपः निघातः । प्रजानन् ज्ञा अवबोधने शतरिरूपम् । याहि याते लोडिरूपम् ॥ १६ ॥

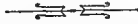
॥ इति तृतीयस्य प्रथमे चतुर्ध्विंशोऽर्गः ॥ ३४ ॥

॥ इति तृतीये मंडले द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दनिवारयन् ॥ पुमथांश्चतुरो देया द्विद्वार्थमहेधरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरधुक्मूलाक्षसाम्राज्यधुरन्धरेण सायणाचार्येण-
विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहितामाष्येतृतीयाष्टके प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

॥ यस्मिन् श्रुतित्वेदापोवेदेभ्योऽखिलजगत् ॥ निर्भयमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

तृतीयेनुवाकेन वसूक्तानि तत्रेच्छन्ति त्वेति द्वाविंशत्युचं प्रथमं सूक्तम् तत्रेयमनुक्रमणिका-
इच्छन्ति त्वेति केन्द्रमिति मण्डलद्रष्टा विश्वामित्र ऋषिः इन्द्रो देवता अनुक्तत्वात् त्रिष्टुप् छन्द आभिप्राय-
के प्रथमे हनिदशरात्रे प्रथमे हनिच माध्यंदिने सवने अच्छावाकशस्त्रेऽहीनसूक्तस्थाने द्वितीयमिदं संपातसूक्तम् ।
अभिप्लवपृष्ठघाहानीति खण्डे सूत्रितम्—इमामूष्विच्छन्ति त्वाशासद्वहिरितिसंपाता इति इन्द्रस्य वृत्रघ्नः
संयन्धिनिपशौ सहदानुमिति वषायायाज्या सहदानुं पुरुहूतक्षियन्तं स्तुत इन्द्रो मववायद्ववृत्रेति सूत्रितम् ।
स्वस्तयेवाजिभिश्चैपाऐन्द्रे पशौ हविषो याज्या सूत्रितं च—स्वस्तयेवाजिभिश्च प्रणेत शुची बोहज्या मरुतः
शुचीनामिति शुनासीरीये वैक्लिपकस्येन्द्रस्य शुनस्य नहुवे मेत्यनुवाक्या सूत्रितं च—शुनहुवे मम ववानामि-
न्द्रमश्वायन्तो गव्यन्तो वाजयन्त इति ।

तस्मिन् सूक्ते प्रथमामृचमाह—

ॐ इच्छन्ति त्वा सोम्यासः सखायः सुन्वन्ति सोमं दधति प्रयांसि ।
तितिक्षन्ते अभिशस्ति जनानां मिन्द्र त्वदाकश्च न हि प्रकेतः ॥ १ ॥

इच्छन्ति । त्वा । सोम्यासः । सखायः । सुन्वन्ति । सोमम् ।

दधति । प्रयांसि । तितिक्षन्ते । अभिशस्तिम् । जनानाम् ।

इन्द्र । त्वत् । आ । कः । चन । हि । प्रकेतः ॥ १ ॥

विश्वामित्र स्तौति हे इन्द्र सोम्यासः सोमार्हा ब्राह्मणा त्वात्वां शंसितुमिच्छन्ति
अतएव मलायस्ते ब्राह्मणा त्वदर्थं सोमं सुन्वति अभिपुण्वन्ति प्रयासि इतराण्यपि हवींषि-
दधति त्वदर्थं धारयन्ति त्वया प्रेरिता सन्तः जनानां सपत्नानामभिशास्ति तत्कृनाहिंसाति तिस्र-
स्ते सहन्ते एवमनुग्राहकः त्वत्त्वत्तोऽन्य कश्चन हि कोनामपुरुषस्तु आप्रकेतः सर्व-
तो न गतिप्रकेत्यते ज्ञाप्यते इति प्रकेतः प्रज्ञापितो विद्यते ॥ सोम्यास सोममर्हतीत्यर्थे सोममर्हति य-
इतियः प्रत्ययस्वर । सुन्वन्ति पुञ्जभिपवे स्वादि त्वा तश्च प्रत्यय सति शिष्टस्वरोऽनरीया-
निति तिप्रत्ययस्वर । दधति दधातेर्ऋट् रूपम् । समानवाक्ये युष्पदस्मदो देशनिधाता इति सोम

पदस्योत्तरवाक्येनान्वयाजनिवातः अभ्यस्तानामादिरित्युदात्तत्वम् । तितित्तिने तिननिशने
क्षमायाचेत्यस्य गुत्तिन्क्रिन्ध सन्नितिसन्प्रत्ययः अभ्यस्तस्वरः । अभिशस्ति शमुहिंसा-
यामित्यस्माद्भावेतिन् तादौचनितिरूप्यतावितित्तिने प्रकृतिस्वरत्वम् । प्रकेतः कितिशने कर्मणि
घञन्तः पाथघञ्क्तेत्यन्तोदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीयाप्रवृत्तमाह-

नतेदूरेपरमाचिद्रजास्यातुप्रयाहिहरिवोहरिभ्याम् ।

स्थिरायवृष्णेसर्वनाकृतेमायुक्ताग्रावाणःसमिधानेअमौ ॥२॥

न । ते । दूरे । परमा । चित् । रजांसि । आ । तु । प्र । याहि ।
हरिभ्यः । हरिभ्याम् । स्थिराय । वृष्णे । सर्वना कृता । इमा ।
युक्ताः । । ग्रावाणः । समुद्धाने । अमौ ॥ २ ॥

हरिवः हरिद्वर्णवर्धायस्यसोयंहरिवाविन्द्र हेहरिवः परमाचित् परमाणिदूरेवर्तमा-
नान्यपिरजांसिस्थानानि ते तत्र दूरेनभवन्ति यस्मात्तस्मात् हरिभ्यामध्याम्यामुपेनस्त्वंतु
क्षिप्रमाप्रयाहि अस्मदीयंयज्ञमपिलक्ष्यागच्छ स्थिरायफलदानेददचित्ताय अतएववृष्णे का-
मानावापने तुभ्यम् इमा इमानि सर्वना सर्वनानिप्रातरादीनि कृता कृतानि किंच अग्रावाहव-
नीयेसमिधानेआहुत्यधिकरणतयासम्पदादीप्यमानेसति ग्रावाणउपलयायुक्ता सोममिपवर्धमु-
द्युक्ता अतस्त्वं क्षिप्रमागच्छेतिभावः ॥ याहि याप्रापणेइत्यस्यलोडिरूपम् । हरिवः हरीज-
स्यस्तइतिमत्तुप् छन्दसीरइतिस्पष्टत्वम् आमञ्जितत्वाज्जिवात । स्थिराय घ्रागतिनिवृत्तावित्य-
स्मादभिराशिरेत्यादिनाकिरचप्रत्यान्तत्वेननिपातनादाकारलोप चित्स्वरः । सर्वना पुञ्-
अभिपवेइत्यस्मादाधिरूपेण्युच्चेतित्युद् स्यतेसोमोयतेतिसर्वनानिप्रातरादीनि चित्स्वरः ।
समिधाने निद्वर्धादीसावित्यस्य कानाचिरूपं किन्त्वाक्षकारलोपः चित्स्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इन्द्रःसुशिप्रोमधवातरुत्रोमहाव्रातस्तुविकुर्मिर्कधावान् ।

यदुग्रोधावाधिंतोमर्त्येषुक्त १३॥

इन्द्रः । सुशिश्रः । मघध्वा । तरुत्रः । महाध्वातः । तुविष्कुर्मिः ।
 ऋधावान् । यत् । उग्रः । धाः । बाधितः । मर्त्येषु । कं ।
 त्या । ते । वृषभ । वीर्याणि ॥ ३ ॥

वृषभ कामानां वर्षक हेइन्द्र यस्त्वं मिन्द्रः परमैश्वर्यसंपन्नः सुशिश्र शिश्रशब्देन शिर-
 स्त्राणमभिधीयते शोभनशिरस्त्राणेपेतः यद्वा शोभनहनुमान् शिश्रेहनुनासिकेवेति यास्क । मघधा
 धनवान् तरुत्र तरन्त्यनेन शत्रून् देवा इति तरुत्र इन्द्र महाघातः मरुद्भिर्महान्घात समूहो यस्य स-
 तथोक्तः तुविष्कुर्मि संप्राप्तेनानाविघ्नकर्मणां कर्ता ऋधावान् शत्रुविषयार्हिसावान् अतएव उग्रः
 शत्रूणां भयंकरः सप्तादशस्त्वं बाधितः असुरैः संप्राप्तेनाधित सन् मर्त्येषु मारयितृष्वसुरेषु यन्
 यानि वीर्याणि धाः व्यधाः इदानीं ते तव त्या तानि वीर्याणिक क्रासते षड् ॥ सुशिश्रः
 सप्तगतौ औणादिकोरप्रत्यय बाहुवकात्पुइत्यस्याशिइत्यादेशः बहुव्रीहौ आद्युदात्तश्च-
 छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । तरुत्र तरतेरशिवादिभ्यश्चोत्रावित्युत्प्रत्यय व्यत्ययेनाद्युदा-
 त्तः । महाघातः आम्भहतइत्याकारादेशो महतस्तकारस्य । तुविष्कुर्मि करोतेरौणादिकोमि-
 प्रत्ययः गुणेकृते करोतेरकारस्य उत्त्वच्छन्दसं हलिचेति दीर्घः । ऋधावान् ऋन्हन्तीति ऋधा
 अन्येभ्योपिदृश्यन्तइतिविच् दृशिग्रहणाजलोपोहकारस्यत्वं तदस्यास्तांतिमत्वर्थं छन्दसी-
 वनिपाविति वनिप् व्यत्ययेनाद्युदात्तः । क किंशब्दस्य सप्तम्यर्थे किमोदित्युत्प्रत्ययः तस्मि-
 न्कार्तांतिक्वादेश तिस्वरः ॥ ३ ॥

अयचतुर्थी-

त्वं हिष्मां च्यावयन्नच्युतान्येको वृत्राचरं सिजिघ्रमानः ।
 तव द्यावापृथिवी पर्यता सो नु ब्रताय निमित्ते वतस्थुः ॥ ४ ॥
 त्वम् । हि । स्म । च्यवयन् । अच्युतानि । एकः । वृत्रा ।
 चरं सि । जिघ्रमानः । तत्र । द्यावापृथिवी इति । पर्यतासः ।
 अनु । ब्रतार्थः । निमिताद्भव । तस्थुः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वमेकः असहायएव अच्युतानि च्युतिराहितानि दृढमूलान्यपि तवप्रतिपक्षमूतानि
 रक्षांसिच्यावयन् स्वस्वस्थानत्पातयन् तथा वृत्रा वृत्राणि पापानिनिघ्नमानः हिंसन्चरसि हिस्म
 वर्तसेसलु किंच एवंविधसामर्थ्योपेतस्यतववधतायकर्मणे आज्ञायै द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ
 पर्वतासः पर्वताश्च निमित्तेव निष्ठातानिश्चलाइवानुतस्युः तिष्ठन्ति ॥ स्म चादित्वादनुदात्तः ।
 च्यावयन् च्युद्गतावित्यस्यप्यन्तस्यशतरिक्तं णिच्स्वरः । चरसि चरगतिमक्षणयोः हि-
 योगादनिघातः । निघ्नमानः हनहिंसागत्योरित्यस्यवर्ण्येऋविधानमितिकप्रत्ययः तस्य
 छन्दस्युभयधेतिसार्वधातुकत्वाच्छप् तस्यभ्रुः बहुलछन्दसीत्यम्यासस्यइत्वं हन्तीतिभि-
 न्नः आचारार्थेकिप् अस्मात्ताच्छीत्यार्थेचानश् शप् व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् । द्यावापृथिवी दे-
 वताद्वेद्वेचेत्युभयोःप्रकृतिस्मत्वम् । निमित्तेव डुभिन्प्रक्षेपणेइत्यस्यकर्मणिनिष्ठा गतिरनन्तरइ-
 तिगतेःप्रकृतिस्वरत्वं सुपांसुलुगितिसुपोडादेशः इवेनसमासोविभक्त्यलोपइत्युक्तत्वात्पूर्वपदस्वरः । त-
 स्युः घागतिनिवृत्तौइत्यस्यलिट्प्रसिआतोलोपेकृते तस्यद्विर्वचनेर्चातिस्थानिवद्वाधाद्विर्वचनं
 निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

उ॒ता॒र्भ॒ये॒पु॒रु॒हू॒त॒श्र॒वो॒भि॒रे॒को॒द्भृ॒ह्म॒म॒व॒दो॒वृ॒त्र॒हा॒सन् ।

इ॒मे॒चि॒दि॒न्द्रो॒द॒सी॒अ॒प॒रे॒य॒त्सं॒गृ॒म्णा॒म॒घ॒व॒न्का॒शि॒रि॒त्ते ॥५॥१॥

उ॒त । अ॒र्भ॒ये । पु॒रु॒हू॒त । श्र॒वः॒क्ष॒भिः । ए॒कः । दृ॒ह्मम् । अ॒व॒दः ।

वृ॒त्र॒ह्हा । सन् । इ॒मे इति । चि॒त् । इन्द्र॒ रोद॑सी इति । अ॒प॒रे ।

इति । यत् । स॒म॒गृ॒म्णाः । म॒घ॒ध्व॒न् । का॒शिः । इत् । ते ॥५॥१॥

उतेत्यामन्त्रणे हेइन्द्र पुरुहूत पुरुभिर्बहुभिर्विज्जभिराहूत यद्वा देवैरमुरेभ्योरक्षा-
 धैवहुवारमाहूत श्रवोभिर्वीर्यरूपेत एकः असहायस्त्वं वृत्रहा वृत्रस्यशत्रोर्हन्तासन् अ-
 र्भये अमुरेभ्यःसकाशान्माविभीतेतिदेवान्प्रतियद्वाक्यमवदः अवोचः तद्वाक्यं दृढं
 दृढं सत्यमेव किंच मघवन्निन्द्र त्वम् अपरोचेत् दूरपारेऽपि इमे रोदसी द्यावा-
 पृथिव्यौयद्यस्मात्कारणात्संगृम्णाः संगृह्णासि परस्परमघरोत्तरमावेनसंयोजितेकरोपीतिया-
 वत् एततेतवमाहिमाकाशिरित् प्रकाशलोकेऽप्रेसिद्धएव यद्वा यत्त्येनतेरोदसीसंगृह्णासितेतव

काशिर्मुष्टिर्महान् काशिर्मुष्टिरितियास्कः ॥ अमये त्रिभीमयेइत्यस्माद्वावेपरजित्यन्प्रत्ययः
नञासमासेतस्यस्वरः । अवदः वदव्यक्तायांवाचि लङिरूपं निवातः । अपारे बहुव्रीहौन-
न्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । नसृग्भ्याः ग्रहउपादाने त्रयादित्वात्क्ष्वा ग्रहिज्यावयीत्या-
दिनासंप्रसारणं ह्रस्वहोर्भश्छन्दसीतिहकारस्यभकारः इत्येतिषिपङ्कारलोपः बहुलंछ-
न्दसीत्यडमावः समासस्वरः । काशिः काशृदीप्तौ औणादिकइप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्याद्वितीयेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथपृष्ठी-

प्रसूतंइन्द्रप्रवताहरिभ्यांप्रतेवज्रःप्रमृणन्नैतुशत्रून् ।

जहिप्रतीचोअनूचःपरांचोविश्वंसत्यंकृणुहिविष्टमस्तु ॥ ६ ॥

प्र । सु । ते । इन्द्र । प्रवता । हरिभ्याम् । प्र । ते । वज्रः ।

प्रमृणन् । एतु । शत्रून् । जहि । प्रतीचः । अनूचः । पराचः ।

विश्वम् । सत्यम् । कृणुहि । विष्टम् । अस्तु ॥ ६ ॥

हेइन्द्र तेतव हरिभ्यामभ्यांयुक्तोरथः शत्रूनाभिलक्ष्य प्रवता प्रवणेनमार्गेण सुसुष्टुप्रे-
तु शीघ्रंगच्छतु तथाते वज्रः अशानिः शत्रून्सुरान्प्रमृणन्निहंसप्रेतु त्वंच प्रतीचः त्वदाभिमुख्ये-
नागच्छतःशत्रून्जहि मास्य तथा अनूचः अनुगच्छतःपार्थिवाहानसुरान्पराचः पलायनपरा-
न्जहि एवंशत्रुपुत्राधितेर्पुंसस्तु विश्वं जगत्सत्यंकृणुहि सत्यभूताग्निहोत्रादिकर्मपरंकुरु एवंवि-
धंसामर्थ्यत्वयिविष्टंनिविष्टमस्तु ॥ प्रवता प्रशब्दादुपसर्गाच्छन्दसिधात्वर्थदातिवातिप्रत्ययः प्र-
त्ययस्वरः । प्रमृणन् मृणार्हिसायाम् । जहि हर्नाहिसागत्योरित्यस्यलोपेसिपोरिरादेशः तस्मिन्ह-
न्तेर्नशतिनादेशः अतोहेरितिपुकिप्राप्ते आमाच्छास्त्रस्यासिद्धत्वाभिगृप्तेः हेडित्त्वादन्तोदात्तः ।
प्रतीचः अद्युगतिपूजनयोः ' अद्येच्छन्दस्यसर्वनामस्थानमिति विमचेरुदात्तत्वम् । पराचः अनि-
गन्तोऽयतावप्रत्ययेऽतिगते प्रकृतिस्वरत्वम् । कृणुहि कृवीर्हिसाकरणयोः । अस्तु असमुधि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यस्मैधायूरदंघामर्त्यायाभक्तंचिद्रजतेगर्ह्यसः ।

भद्रातंइन्द्रसुमतिर्घृताचींसहस्रंदानापुरुहूतरातिः ॥ ७ ॥

यस्मै । धायुः । अर्दधाः । मर्त्याय । अभक्तम् । चित् ।
 भजते । गेह्यम् । सः । भद्रा । ते । इन्द्र । सुश्मतिः । घृताची ।
 सहस्रदाना । पुरुहूत । रातिः ॥ ७ ॥

हेइन्द्र धायुः निरन्तरमैश्वर्यदानस्त्वं यस्मैमर्त्यायमनुप्यायअर्दधाः धीर्येदधासि सम-
 र्त्यः अभक्ताचित् पूर्वमप्राप्तमपि गेह्यं गृहेषुभवं कनकपश्वादिकं भनतेप्राप्नोति किंच हेपुरुहूत
 बहुभिराहूतेन्द्र घृताची घृतशब्दोहविर्मात्रमुपलस्यति तथाच सोमाग्रपुरोडाशादिलक्षणं इ-
 विरञ्चति प्राप्नोतीतिघृताची तेतवसुमतिः शोभनावुद्धिः यद्रा कल्याणकरी तथा तत्र रातिर्दा-
 नशक्तिः सहस्रदानाअपरिमितधनदानसमेता इन्द्रस्य बहुदातृत्वमन्त्रवर्णः—भूरिदामूरिदेहिनो
 मादभ्रंभूर्याभरेति ॥ धायुः दधातेरौणादिकउग्रप्रत्ययः । अर्दधाः दधातेर्लङ्कारूपयद्वृत्तयोगा-
 दनिपातः । मर्त्याय मर्त्येष्वमर्त्यैः वस्त्रादिपुपाठास्तस्वार्थिकोयत् यतोनाश्वइत्याद्युदात्तः । गेह्यं गे-
 हशब्दात्तत्रभवइत्यर्थे भयेच्छन्दसीतियत् तिस्त्वारितः । सुमतिः मन्त्रेवृषेत्यादिनामविशब्दोऽन्तोदा-
 त्तः समासेरुदुत्तरपदस्वरः । रातिः रादनि मन्त्रेवृषेत्यादिनाकिबुदात्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सहदानुं पुरुहूतक्षियन्तमहस्तमिन्द्रसम्पिणकुणारुम् ।
 अभिवृत्रं वर्धमानं पियारुम् पादमिन्द्र तवसां जघन्थ ॥ ८ ॥

सहदानुम् । पुरुहूत । क्षियन्तम् । अहस्तम् । इन्द्र । सम् ।
 पिणक् । कुणारुम् । अभि । वृत्रम् । वर्धमानम् । पियारुम् ।
 अपादम् । इन्द्र । तवसां । जघन्थ ॥ ८ ॥

हेपुरुहूत इन्द्र त्वं सहदानुं दानुर्दानवीवृत्रमाता तवासहवर्तमानं तथाच मन्त्रवर्णः—दा-
 नुःशयेसहवर्तसेति । यद्वा सहदानुं दानुभिर्दानवैःसहवर्ततइतिसहदानुः तं क्षियन्तं नाथमानं
 कुणारं कणनशीलं काञ्चिदसुरम् अहस्तं हस्तहीनंकृत्वासंपिणक् सम्यक्चूर्णीकुरु किंच हे
 इन्द्र वर्धमानं सर्वतः इषुमात्रं वर्धमानं सइषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्कृत्वर्धतेतिश्रुतेः । पियारुं हिंसं
 वृत्रं वृत्रासुरम् अपादं पादहीनंकृत्वा तवसावलेनअभिनयन्थ हतवानासि यद्वा सहदानुमुदक-

दानोपेतं क्षियन्तमाकाशेनिवसन्तं कुणारं गर्भन्तं वृत्रं वृणोत्याच्छादयतिनमइतिवृत्रोमेवः त-
मिमं वर्धमानं मेघं हस्तपादशून्यकृत्वा संपिणक् संपिण्डि तथा च यास्कः—अहस्तमिन्द्रं कृत्वा संपि-
ण्डिपरिक्वणनं मेघमिति ॥ सहदानुं दोमवत्खण्डने दामाभ्यां नुसिति नुप्रत्ययः यतीति दानुर्दानवः
यद्वा दानुर्दानं बहुर्नाहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । क्षियन्तं क्षिनिवासगत्योः तुदादित्वाच्छः । प्रत्ययस्व-
रः । पिणक् पिङ्गसंचूर्णने रुषादित्वात् शम् हेलेक् णकारस्य ककारश्चान्दसः । कुणारं कुणश-
ब्देने बाहुलकाद्रूपसिद्धिः आपुद्वातः । नपथ्य हनर्हिंसागत्योरित्यस्यालिटिथलिरूपम् अभ्यासा-
द्येति धानुहकारस्य यत्वं निघातः उपदेशोत्वत इति इट्प्रतिषेधः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

निसामनामिपिरामिन्द्रभूमिमहीमपारांसदनेससत्थ ।

अस्तंभ्नाद्द्यांवृषभोअन्तरिक्षमर्पन्त्वापस्त्वयेहप्रसूताः ॥ ९ ॥

नि । सामनाम् । इपिराम् । इन्द्र । भूमिम् । महीम् । अपाराम् ।

सदने । ससत्थ । अस्तंभात् । द्याम् । वृषभः । अन्तरिक्षम् ।

अर्पन्तु । आपः । त्वया । इह । प्रसूताः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र महीं महतीम् अतएवापाराम् पुरुषाराम् इपिरां स्थानाभावेनचलन्तीम् एवंविषां-
मिं सामानां समनां तथाचमश्रवणः—गावौतेसामनावितइति । यद्वा समएवसाम शतपथेश्रूय-
ते—यदेवसाम.ष्टुपिणासमोमशकेनसमोनागेनसमएतैस्त्रिभिर्लोकैस्तस्मादेवसावेति । तदस्यास्ती-
तिसामना तां साम्यकर्तृकृत्वा सदने स्वेस्थानेनिवसत्थ निवेशयामासिथ तथा वृषभः अ-
भिमतफलानां वर्षकः इन्द्रः द्यां द्युलोकम् अस्तंभात् यथानपततितथाअपारयन् तथा अन्तरिक्षम्
एवंद्यावापृथिव्योरवास्थितौ सत्यां त्वया प्रसूताः मेघभेदेनेनप्रेरिता आपः इहमूधौ अर्पन्तु आग-
च्छन्तु तथाचमश्रवणः—य.पृथिवीव्यथमानामहंहंदिति ॥ सामनां समएवसामः तदस्यास्ती-
तिमतुषर्थेणामादित्वाच्चप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । इपिराम् इषगतौ इषिमादिमुदीत्यादिनाकिरच्प्र-
त्ययः कित्वाद्गुणः चित्स्वरः । ससत्थ यद्विधरणगत्यवसादनेपुइत्यन्तर्भावितण्यर्थस्यालि-
टिथालि उपदेशोत्वत इतीट्प्रतिषेधः निघातः । अस्तंभान् स्तम्भुस्त्वन्मेरुतितीव्रोपातुः स्तम्भ-

स्तुम्भित्यादिनाश्राप्रत्ययः. आचलोपश्रुतिधातुनकारस्यलोपः अडागमस्वरः । अर्पन्तु ऋषीग-
तौ व्यत्ययेनश्राप्रत्ययः गुणः पादादित्वादिनिपातः । आपः आपृग्यासौ किप् धातोर्हिस्त्वश्च ज-
सि अमृश्रित्यादिनाश्रिः जसःसुत्वाद्नुदात्तत्वेधातुस्वरः । प्रसूता श्वेरेणेइत्यस्यकर्मणि
निष्ठा गतिरनन्तरइतिगतेऽकृतिस्वरत्वम् ॥ ९ ॥

अष्टदशमी-

अलातृणोवलइन्द्रव्रजोगोःपुराहन्तोर्भयमानोव्यार ।

सुगान्पथोअकृणोत्तिरजेगाःप्रावन्वाणीःपुरुहूतंधमन्तीः ॥ १० ॥ २ ॥

अलातृणः । वलः । इन्द्र । व्रजः । गौः । पुरा । हन्तोः । भयमानः ।
वि । आर । सुगान् । पथः । अकृणोत् । निःअर्जे । गाः ।
प्र । आवन् । वाणीः । पुरुहूतम् । धमन्तीः ॥ १० ॥ २ ॥

हेइन्द्र अलातृणः बह्वक्तयाअलमत्यर्थमातृहृतेहिंस्यतेइत्यलातृणः गोर्माध्यमिकायावा-
चोन्ननोगोडभूतोवलःवृणोत्याकाशमितिबलोमेघः पुराहन्तोःतववज्रप्रहारात्प्राक्मयमानः विभ्य-
त् व्यार विक्रिष्टोडम्ब अनन्तरं सइन्द्रः गाअपोनिरजेनिर्गमयितुं सुगान्सुगमनान्पथोमार्गान-
कृणोत् अकरोत् अतः वाणीःवननीयाःधमन्तीःशब्दायमानाः ताआपः पुरुहूतं बहुभिराहूतं पार्थि-
वमुदकंप्रतिप्राक् अभ्यागच्छन् एतामृचंयास्कृष्वंस्यास्यत्-अलातृणोवलइन्द्रव्रजोगोः-अलातृ-
णोलपातर्दनोमेघोवलवृणोर्तेजोव्रजस्यन्तरिक्षेगोरेतस्यामाध्यमिकायावाचः पुराहन्नाद्रयमानोव्यारसु-
गान्पथोअकृणोत्तिरजेगाःसुगमनान्पथोअकरोन्निर्ममनायमवांप्रावन्वाणीःपुरुहूतंधमन्तीःआपोवावहनाद्वाचो
वावदनाद्बहुभिराहूतमुदकंभवति । धमतिर्गतिकर्म अलातृणः तृहिर्हिंसायाम्
अलम्पूर्वात्तृहेर्धनयेकविधानमितिकर्मणि कप्रत्ययः अलमोमकारस्याकारः समासस्वरः । वलः
वलसंवरणे वल्यतेआच्छाद्यतेनपोनेनेतिबलोमेघः पुंसिसंज्ञायामितिषः प्रत्ययस्वरः । व्रजः व्र-
जगतौ गोचरसंचोत्यादिनाश्रप्रत्ययान्तत्वेननिपातनात्कुत्वाभावः व्रजत्यन्तरिक्षेइतिप्रत्ययस्वरः ।
मयमानः निर्भीमये व्यत्ययेनशप् । आर ऋगतावित्यस्यलेटिणिल्लिखं निघातः । सुगान् ग-
न्तगतावित्यस्मादधिकरणेसुदुरोरधिकरणेइतिडप्रत्ययः डित्वाडिलोपः कृत्स्वरः । अकृणोत् कृ-
विहिंसाकरणयोस्त्वित्यल्लिखं निघातः । निरजे अजमतिस्त्रेणयोस्त्वित्यस्मात्संपदादिलक्षणोभावोकिप्
कृदुत्तरपदमकृतिस्वरः । आवन् अवरक्षणगत्यादिभित्त्वस्यल्लिखं निघातः । पुरुहूतं हयतेनिष्ठायांयना-

दित्वात्संप्रासरणं हलइतिदीर्घः थापादिस्वरः । धमन्तीः घमाशब्दे शपि पाध्रेत्यादिनाथमादेशः
वाछन्दसीतिजसःसर्वणदीर्घः शनुरुर्ध्वसर्वधातुकस्वरेकृतेधातुस्वरः ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यद्विर्नोधेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी-

एकोद्देवसुंमतीसमीचीइन्द्रआपंप्रौपृथिवीमुतधाम् ।

उतान्तरिक्षादभिर्नःसमीकइपोरथीःसयुजःशूरवाजान् ॥ ११ ॥

एकः । द्वे इति । वसुमती इति वसुश्मती । समीची इति
सम्ईची । इन्द्रः । आ । प्रौ । पृथिवीम् । उत । धाम् । उत ।
अन्तरिक्षात् । अभि । नः । सम्ईके । इयः । रथीः । सयुजः ।
शूर । वाजान् ॥ ११ ॥

योपमिन्द्रः एकः असहाय एव स नृपिर्धीः उतापि च याद्विपते धावाः पृथिवी समीची परस्परसं-
गते वसुमती धनयुक्ते सत्यौ आपप्रौ समन्तात्पूरयामास उतापि च हे शूर सामर्थ्योपेत
तादृशस्त्वं रथीः रथवान् सनोऽस्माकं समीके समीपे इषः स्थातुमिच्छन् सयुजः संगता-
न्याजान् वनन्ति गच्छन्तीति वाजा अश्वाः तान् श्वान् अन्तरिक्षादन्तरिक्षसत्ताशादभिरेरय रयारूढ-
स्त्वमस्मत्समीपंशीघ्रमागच्छेति भावः ॥ वसुमती वाछन्दसीति पूर्वसर्वणदीर्घः । प्रौ प्रापूर-
णे इत्यस्य लिटि णाले आत औणल्यौकारः निवातः । इयः इषु इच्छयाम् अस्माविगुपयलक्ष-
णकः कित्वाद्गुणः प्रत्ययस्वरः । रथीः रथोऽस्यास्तीति रथीः मत्स्येच्छन्दसीवनिपाविति
ईप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

दिशःसूर्यो नमिनातिप्रदिष्टादिवेदिवेहर्यश्वप्रसूताः ।

संयदानलध्वनआदिदश्वैर्विमोचनं कृणुते तत्त्वंस्य ॥ १२ ॥

दिशः । सूर्यः । न । मिनाति । प्रदिष्टाः । दिवेदिवे ।

हर्यश्वप्रसूताः । सम् । यत् । आनन्द । अध्वनः । आत् ।

इत् । अश्वैः । विमोचनम् । कृणुते । तत् । तु । अस्य ॥ १२ ॥

हर्षश्चप्रसूताः हरीअधौयस्यासावितिहर्षश्चइन्द्रः तेनप्रेरितादिशःप्रागादयः दिवे-
दिवे प्रतिदिवसंप्रदिष्टाःसूर्यस्यागमनार्थेदत्ताःयादिशोविद्यन्ते ताःसूर्यो नमिनाति नहिनस्ति
किंतु ताभिरेवव्रजति यद्यदासूर्यः अध्वनोगन्तव्यान्प्रदेशान् अश्वैर्गमनसाधनभूतैः समा-
नद् सम्यगश्रुते आदिदनन्तरमेव विमोचनंकृणुते आश्वानांविमोचनंकुरुते तदेतत्सर्वकर्म अ-
स्य तवैवखलु तुप्रसिद्धौ ॥ सूर्यं प्रेरेणेत्यस्मात्सुखागृधिभ्यःकनितितन्प्रत्ययः सुवति
प्रेरयतीतिसूर्यादित्यः सूरएवसूर्यः यस्वादित्वात्स्वार्थिकोयत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् ।
मिनाति भीष्महिंसायाम् मीनतेर्निगमेइतिह्रस्वः । हर्षश्चप्रसूताः तृतीयाकर्मणोतिपूर्वपदप्र-
कृतिस्वरस्वम् । आनद् अश्वव्यासावित्यस्यबहुलंछन्दसीतिलङ्श्रुः अश्वोतेथेतिटुहागमः ब्र-
ह्मादिनापत्वं ययोगादनिघातः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

दिदृक्षन्तउपसोयामन्नकोर्विवस्वत्यामहिंचित्रननीकम् ।

विश्वेजानन्तिमहिनायदागादिन्द्रस्यकर्मसुकृतापुरुणि ॥ १३ ॥

दिदृक्षन्ते । उपसः । यामन् । अक्तोः । विवस्वत्याः । महिं ।

चित्रम् । अनीकम् । विश्वे । जानन्ति । महिना । यत् । आ ।

अगात् । इन्द्रस्य । कर्म । सूकृता । पुरुणि ॥ १३ ॥

विश्वे सर्वेजनाः विवस्वत्याः विवासनवत्याः निर्गमनपरायाः अक्तोरात्रेःसंभन्धिन्याःउ-
पसोयामन्यामनि निर्गमनेसति महिमहत् चित्रंवायनीयम् अनीकं सौरंतेनः दिदृक्षन्ते द्रष्टुमि-
च्छन्ति यद्यदाअगात् उपःकालःसमन्तादागात् व्यपैति तदा तेनोदिदृक्षमाणाः सर्वेजनाः म-
हिना महनीयान्यग्निहोत्रादीनिकर्माणिजानन्ति कर्तव्यतयावबुध्यन्ते हेइन्द्र पुरुणिवहूनिमुकृता
सुकृतानि कर्म कर्माणि इन्द्रस्यतवैव ॥ दिदृक्षन्ते दृशिर्प्रेक्षणेइत्यस्यसनि ज्ञाश्रुत्पृष्टशांसनइ-
त्यात्मनेपदम् अन्यस्तस्वरः • विवस्वत्याः विवासतेःसंपदादिलक्षणःकिप् व्यत्ययेनोपधाह-
स्वत्वं तस्मात्तदस्यास्तीतिमतुप् मादुपधायाइतितस्यक्त्वं मतुपःपित्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः ।
जानन्ति ज्ञाअवबोधने ज्ञाननोर्भेतिनादेशः निघातः । अगात् •इण्गतावित्यस्यलुङिरूपं
ययोगादनिघातः । सुकृता गतिरन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

महिज्योतिर्निहितंवक्षणांस्वामापकंचरतिविभ्रतीगौः ।

विश्वंस्वाद्यसंभृतमुस्त्रियायांयत्सीमिन्द्रोअर्दधाद्रोजनाय ॥१४॥

महि । ज्योतिः । निहितम् । वक्षणांसु । आमा । पक्कम् ।

चरति । विभ्रती । गौः । विश्वम् । स्वाद्य । सम्भृतम् ।

उस्त्रियायाम् । यत् । सीम् । इन्द्रः । अर्दधात् । भोजनाय ॥१४॥

वक्षणासु वक्ष्यन्तेयासुदकानीतिवक्षणावयः तासु महि महज्योतिः ज्योतिष्म-
दुदकंनिहितमिन्द्रेण आमा नवसूतिकागौः पक्कंक्षीरादिकंविभ्रती दधानासती चरति सर्व-
प्रवर्तते यद्यस्मादुदकात्स्वाद्य स्वादुतरंसंभृतस्वेनसंपादितदधिपृतक्षीरादिकं सीमेतद्विश्वंसर्वम्
उस्त्रियायांगविभोजनायेन्द्रोऽर्दधात्त्यधात् तस्मात्क्षीरादिकंविभ्रतीगौश्चरतीतिपूर्वेणान्वयः ॥ व-
क्षणासु वक्ष्योपे अस्मात्करणधिकरणयोश्चेतिकरणेऽप्युद लिप्स्वरः । पक्कं पचतेनिष्ठा
तकारस्यपचोवइतिवत्त्वं प्रत्ययस्वरः । चरति चरतिर्गत्यर्थः । विभ्रती डुभृजुधारणपोषणयोः
जुहोत्यादिः शतुरुगित्वादुगितश्चेतिङीप् अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् । उस्त्रियायां वस-
निवासे स्फायितस्त्रीत्यादिनाधिकरणेरकप्रत्ययः यन्मादित्वात्संप्रसारणं शासिवासिपसानींचे-
तिपत्वामावच्छान्दसः स्वार्थिकोवप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

इन्द्रदृह्यामकोशाअभूवन्यज्ञायशिक्षगृणतेसखिभ्यः ।

दुर्मायवोदुरेवामर्त्यासोनिपङ्क्तिणोरिपवोहन्त्वांसः ॥१५॥३॥

इन्द्र । दृह्य । यामकोशाः । अभूवन् । यज्ञाय । शिक्ष । गृणते ।

सखिभ्यः । दुःश्मायवः । दुःष्ट्वाः । मर्त्यासः । निपङ्क्तिणः ।

रिपवः । हन्त्वांसः ॥१५॥३॥

हेइन्द्र दृष्ट दृष्टोभव यतः यामत्रेशाः यान्त्यस्मिन्नितियामोमार्गः तस्यकोशाः को-
शश्चाच्छादकाः मार्गप्रतिबन्धकाराक्षसाः अभूवन् त्वं यज्ञाय यज्ञकर्त्रेणृणते स्तोत्रेकुर्यते
यनमानाय सखिभ्यः पुत्रादिभ्यश्चाशिक्ष अपेक्षितंफलंदत्स्व दुर्मायवः दुष्टमायुधानिभि-
न्वन्तिप्रक्षिपन्तीतिदुर्मायवः दुरेवाः दुष्टंगच्छन्तः मर्त्यासोमारयितारः निपक्षिणः निपक्षिशब्देनशु-
धिरभिधीयते तद्वन्तः एवंविधसामर्थ्योपेतारिपवः शत्रवोराक्षसाः हन्त्वाप्तः त्वयाहननीयाः ॥ ६-
॥ दृष्ट दृष्टदृष्टदृष्टदृष्टदृष्टौ व्यत्ययेनइयन् लोटिरूपं निस्वरः । अभूवन् भूस्तत्तायाम् अस्य
लोटिरूपं गतिस्थेतिमिचोलुक् मस्यवोस्तिडीतिगुणप्रतिपिद्धे भुवोबुलुङ्छिडोरितिबुगागमः
निघातः । शिक्ष शिक्षविधोपादाने अयंवातुरत्रदानेवर्तते व्यत्ययेनपरस्मैपदं निघातः । दु-
र्मायवः मिनोतेः कृवापाजिमीत्यादिनाउणप्रत्ययः कृदुत्तरपदस्वरः । दुरेवाः इण्प्र-
त्ययः इण्शीङ्भ्यांवृत्तिर्कर्तारिक्प्रत्ययः । रिपवः रपेरिषोपधायाइत्युप्रत्ययः उपधायाइत्वं
प्रत्ययस्वरः । हन्त्वाप्तः हनहिंसागत्योः कृत्यार्थतवैक्केन्यत्वनइतित्वन्प्रत्ययः निस्त्रादाशु-
दात्तः ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षोडशी-

सङ्घोषः शृण्वेवमैरमित्रैर्जहीन्येष्वशानिंतपिष्ठाम् ।

वृश्चमधस्तादिरुंजासहस्वजहिरक्षोमधवन्नन्धयस्व ॥ १६ ॥

सम् । घोषः । शृण्वे । अवमैः । अमित्रैः । जहि । नि । एप् ।

अशनिम् । तपिष्ठाम् । वृश्च । ईम् । अधस्तात् । वि । रुज् ।

सहस्वः । जहि । रक्षः । मधस्वन् । रन्धयस्व ॥ १६ ॥

हेइन्द्र अवमैःसमीपेवर्तमानैर्मित्रैः शत्रुभिरसुरैरुत्प्रेयोशनिर्घोषः घुष्यमाणः स-
शृण्वे सम्प्रागस्माभिःश्रूयते तपिष्ठामतिशयेनतापिकां तामशनिम् एपुशजृण्वेव नि निघा-
य जहि मारय तैःप्रयुक्तामशनितामेवप्रापयेतिभावः । ईमेनान्शत्रून्धस्ताम्भूततोवृश्चाछिन्वि-
किंच विरुज तान्विशेषेणबाधस्व सहस्व अभिमक्च हेमधवन्निन्द्र रक्षःकर्मविघ्नकारीणि

रक्षांसि नहि मारयन् अन्तरभिर्मयज्ञरन्धयस्व पारंनय ॥ शृण्वे निवातः । नहि हनहि-
सागत्योरस्यलोटरूपम् । अशानिम् अशूल्यासौ अद्यावितृभ्योनिरित्यनिप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ।
तपिष्ठां तत्पृशब्दादिछन्प्रत्ययः नित्स्वरः । वृथ ओव्रश्छेदने तुदादिः ग्रहज्यादिनासंप्रसार-
णम् । सहस्व वाक्यभेदादनिवातः । रन्धयस्व रधर्हिंसासंराध्योरित्यस्यन्तस्यलोटि रधि-
मपोरचीतिनुमागमः वाक्यभेदादनिवातः ॥ १६ ॥

अयसप्तदशी-

उद्वृहृरक्षःसहमूलमिन्द्रवृश्चामध्यप्रत्यग्रंशृणीहि ।

आकीवतःसल्लूकंचकर्थब्रह्मद्विपेतपुंषिहेतिमस्य ॥ १७ ॥

उत् । वृहृ । रक्षः । सहमूलम् । इन्द्र । वृश्च । मध्यम् ।

प्रति । अग्रम् । शृणीहि । आ । कीवतः । सल्लूकम् । चकर्थ ।

ब्रह्मद्विपे । तपुषिम् । हेतिम् । अस्य ॥ १७ ॥

हेइन्द्र रक्ष.कर्मविघ्नकारिरक्षःकुलं सहमूलं मूलसहितं यथाभवतितथा उद्वृह उद्धर किंच
मध्यं तस्यमध्यभागंवृश्च छिन्धि प्रत्यग्रम् अग्रमग्रं प्रत्यागतंतत्शृणीहि नहि तत्स्वरक्ष.कुलस्यम-
ध्ये सल्लूकं सरणशंखरक्षः आकीवतः आहर्म्योदायां कियतोनिर्णयमानपरिमाणादतिदूरा-
द्देशाच्चकर्थं कुरु वृत्वाच ब्रह्मद्विपेव्राह्मणद्वेषकारिणेतस्मैरक्षसे तपुषि तापकंहेति यातकमायुध-
मस्य क्षिप उक्तमर्थयास्कोब्रवीत्-उद्धररक्ष.सहमूलमिन्द्रमूलमोचनाद्वाभोहनाद्वावृश्च-
सध्वंप्रतिशृणीह्यग्रमग्रमागतंभवत्याकियतोदेशात्सल्लूकंसल्लूकंभवतिपापकमिति नैरुक्ताः सर-
रुक्वास्यात्सर्तेरभ्यस्तात्तपुषिस्तपतेहेतिहेत्तेरिति ॥ वृहृ वृहृउद्यमनेइत्यस्यलोटरूपम् । शृणीहि
शृहिंसायाम् अस्यलोटि हो ईहृत्यपोरित्त्वं निवातः । कीवतः किंशब्दात्किपरिमाणमस्येत्यर्थे
किमिदंभ्यांविषयइतिकिंशब्दाद्ब्रुवस्तांतिज्ञापितत्वाद्वतुप् घादेशाभावश्छान्दसः इदंकिमोरीश-
कीइतिकीइत्यादेशः । सल्लूकं स्रगतौ छान्दसरूपसिद्धिः । चकर्थं लुक्लृक्करणेइत्यस्यलोटि
थलिरूपं व्रादित्वादिडभावः निवातः ॥ तपुषि तपसंतापेइत्यस्मादतिपूर्वपिपणितनिधेनितपि-
भ्योनिदित्युसिप्रत्ययः निच्च अकारस्यइकारश्छान्दसः नित्स्वरः । हेति हनर्हिंसागत्योः ऊ-
तियूतिजूतिसातीत्यादिनानिपातनादन्तोदात्तः । अस्य असुक्षेपणे लोटिरूपम् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

स्वस्तयेवाजिभिश्चप्रणेतःसंयन्महीरिपंआसत्सिपूर्वीः ।
रायोवन्तारोबृहतःस्यामस्मेअस्तुभर्गइन्द्रप्रजावान् ॥१८॥

स्वस्तये । वाजिभिः । च । प्रनेतरिति प्रहनेतः । सम् ।
यत् । महीः । रिपः । आसत्सि । पूर्वीः । रायः । वन्तारः ।
बृहतः । स्याम । अस्मे इति । अस्तु । भर्गः । इन्द्र । प्रजाध्वान् ॥१८॥

प्रणेतः प्रकर्षेणनगतोनिर्वाहक हेइन्द्र अस्मान्वाग्निभिश्चै सहितान्कुरु स्वस्तयेचा-
विनाशायकुरु यद्यदात्वं समासत्सि अस्माकंसमीपेयज्ञनिर्वाहार्थनासीदसि तदावर्यमही-
महान्तिरिषोक्तानि पूर्वीः प्रमूतानिरायोधनानि वन्तारः तेषांसंभकारः सन्तः बृहतोमहान्तः
स्याम भवेम किंच प्रजावान् अपत्योपेतंमगोचनम् अस्मे अस्माह्यस्तु भवतु ॥ आसत्सिपद-
विशरणादिषु बहुलछन्दसीतिशपोलुक् यद्योगादनिषातः । इषोरायइतिचद्वेषष्ठघर्षेद्वितीये ।
वन्तारः वनपणसंभक्तवित्तस्य तृचिभागमानुशासनस्यानित्यत्वादिदभावः चित्स्वरः । स्याम
असुमुवीत्यस्यलिङ्गित्पम् । अस्मे अस्मच्छब्दस्यसप्तम्या सुपांसुलुगितिशेइत्यादेशः ॥१८॥

अथैकोनविंशी-

आनोभरभर्गमिन्द्रद्यमन्तंनितेदेष्णस्यधीमहिप्ररेके ।
ऊर्वइवपप्रथेकामोअस्मेतमापृणवसुपतेवसूनाम् ॥१९॥

आ । नः । भर । भर्गम् । इन्द्र । द्युष्मन्तम् । नि । ते । देष्णस्य ।
धीमहि । प्ररेके । ऊर्वःइव । पप्रथे । कामः । अस्मे इति ।
तम् । आ । पृण । वसुपते । वसूनाम् ॥ १९ ॥

हेइन्द्र नोऽस्मदर्थं द्युमन्तं दीप्तियुक्तं मगं घनमाभर आसप्तन्तात्संभर देष्णस्यदानशील-
स्यतेतवसंनधिधनस्यप्ररेके प्ररेचनेदानेनिधीमहि घनदानस्यवयंपात्रमूता स्मइत्यर्थं कुतइ-
त्यतआह-अस्मे अस्माकंक्रमोभिलाषः ऊर्वइव अनवाप्तकामोवडवानलइव पप्रथे प्रमूतोवर्तते
वसूनां वसुपते धनानांमध्यमोत्तमधनानामधिपते हेइन्द्र, तंमहान्तंकामम् आपृण बहुधनप्रदा

नेनापूरय ॥ मर भृज्मरणेइत्यस्यलोटिरूपम् । देण्यास्य हुदाज्जने गादाम्यामिष्यानितिङ्ष्ण
 चप्रत्ययः अत्यर्थददातीतिदेष्णः - कित्स्वरः । धीमहि दधातेर्लिङिबहुलंउन्दसीतिशपोलुक्
 छन्दस्युभयपेतिमहिङ्.सार्धवोतुकत्वात्सीयुटःसलोपः आर्धवातुकत्वादालोपः निघात ।
 ऊर्वइव पूर्वपदस्वरः । पप्रथे प्रथप्रस्थानेइत्यस्यलोटिरूपम् । पूण पूणप्रीणेइत्यस्यलोटि
 सेहिः तुदादिः अतोहोरेतिहेल्हेल् । वसूनां नित्वादाद्युदात्तः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

इमं कामं मन्दया गोभि रश्वैश्चन्द्रवन्त राधस्तापप्रथश्च ।
 स्वर्धवो मतिभिस्तुभ्यं विप्रा इन्द्राय वाहः कुशिकासो अक्रन् ॥ २० ॥

इमम् । कामम् । मन्दय । गोभिः । अश्वैः । चन्द्रवन्ता ।
 राधस्ता । पप्रथः । च । स्वः स्यवः । मतिर्धभिः । तुभ्यम् । विप्राः ।
 इन्द्राय । वाहः । कुशिकासः । अक्रन् ॥ २० ॥

हेइन्द्र इमंघनादिषिपयंकाममत्सदोयमभिलाषं गोभि अग्निहोत्रादिकर्मसाधनमूर्तैर्ग-
 वादिभिर्वाहनसाधनमूर्तैरश्वैश्च चन्द्रवतादीसियुक्तेनराधसाधनेनचमन्दय एतानिदत्त्वा इममभि-
 लापपूरय किंच एतैरस्मान्पप्रथः प्रथितांश्चकुरु पश्चात्स्वर्यवः स्वर्गादिसुखमात्मनइच्छन्तः
 विप्रा कर्मकुशलाः कुशिकास कुशिकाः मतिभिर्मननोर्यैर्धैः वाहः स्तोत्रमिन्द्रायतुभ्यमक्र-
 णकार्षुः ॥ मन्दय यदिस्तुत्यादिष्वित्यस्यलोटिरूपम् । गोभि. साधकाचइतिषिमक्तेल्दात्तत्वेप्रा-
 ते नगोश्च त्याववर्णेत्यादिनाप्रतिषेधः प्रकृतिस्वरः । पप्रथः प्रथप्रस्थाने किर् छन्दस्युभ-
 यपेतितास्यसार्धवातुकत्वात्ताप् तस्यबहुलंउन्दसीतिक्षुः घातुस्वरः । अक्रन् करोतेर्द्धि-
 मभेनसेत्यादिनालुक् निघातः ॥२०॥

अथैकविंशी-

आनो गोत्रादहं हि गोपते गाः समस्मभ्यं सुनयो यन्तुवाजाः ।
 दिवक्षा असि वृषमसत्यशुभ्रोऽस्मभ्यं सुमधवन्वोधिगोदाः ॥ २१ ॥

आ । नः । गोत्रा । दर्दहि । गोऽपते । गाः । सम् । अस्मभ्यम् ।
 सन्तयः । यन्तु । वाजाः । दिवक्षाः । असि । वृषम् । सत्यशुष्यः ।
 अस्मभ्यम् । सु । मघध्वन् । बोधि । गोऽदाः ॥ २१ ॥

गोपते गवांपते स्वर्गाधिपते हेइन्द्र नोऽस्मदर्धगोत्रागोत्राप्यभ्राणि गाःअपःप्रति आदर्दहि
 आद्रियस्व अभ्राणिविद्वार्धनलानिप्रापयेत्यर्थः ततः सन्तयःसंभजनीयानिवाभा अन्नानि
 अस्मभ्यमस्मदर्धसंयन्तु समायच्छन्तु वृषम कामानांवरितः हेइन्द्र त्वं दिवक्षाभसि दिवंग्या-
 प्यवर्तमानत्वेनमहानसि अतएवसत्यशुष्यःसत्यसामर्प्यः मघध्वन् धनध्वन् हेइन्द्र अस्मभ्यंगोदाः
 गवांप्रदाताभर्तामीति सुबोधि मुष्टुबुध्यस्व ॥ दर्दहि दृढमादरे यच्छुकि छोटिरूपम् क्रतुधे-
 र्यभ्यासस्पृहयागमः निगतः । गाः औतोमृशस्रोत्थोकारस्याकारः एकादेशस्वरः । अस्मभ्य
 भ्यसोभ्यमितिचतुर्थीबहुवचनस्यभ्यमादेशः । यन्तु इण्गतौ छोटिरूपम् । दिवक्षाः असूज्यासौ
 असुन् दिवंग्यास्रोतीतिदिवक्षाः कृदुत्तरपदस्वरः । गोदाः दुदान्त्वानि अस्माद्विन् कृदुत्तरपदमरु-
 तिस्वरः ॥ २१ ॥

अथद्राविंशी-

शुनंहुवेममुघवान्मिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजस्ताता ।
 शृण्वन्तमुग्रमूतयेसमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिसञ्जितंघनानाम् ॥ २२ ॥ ४ ॥

शुनम् । हुवेम् । मघध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृतमम् ।
 वाजस्ताता । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्सु ।
 घ्नन्तम् । वृत्राणि । सम्सञ्जितम् । घनानाम् ॥ २२ ॥ ४ ॥

हेइन्द्र वानसातौ वानस्यान्नस्यसातिर्लोभोयास्मिन्सोयंवानसातिः तस्मिन्मरे विभ्रति
 मयल्लप्सीमनेनयोद्धारइतिमरःसंप्राप्तः तस्मिन्संग्रामेशुनंशनमुत्साहेनप्रवृद्धं यद्वा शुनमितिमु-
 खनाम सुखकरंभववानंघनवन्तम् अतएवइन्द्रं निरतिशयैश्वर्यसंपन्नं नृतमं सर्वस्यनगतोतिशयेन
 नेतारं त्वां हुवेम कुशिकावर्यंयज्ञार्थमाह्वयेम तथा शृण्वन्तम् अस्माभिःक्रियमाणान्स्तुतिशृण्वन्त-
 मुग्रं शङ्खणांमयंकर्दं समत्सु संग्रामेषु वृत्राणिवृत्रोपलक्षितानिसर्वाणिरक्षांसिघ्नन्तंहिसन्तं घना-
 नांशत्रुसंघघ्निनांसंजितंसम्यग्नेतारंत्वामूतयेरक्षणायवयमाह्वयेम । शुनं दुओभिगतिवृद्धोरि-

स्यस्यनिष्ठायांयस्यविभापेतीदृशतिपेषः यनादित्वात्संप्रसारणं दीर्घाभावश्छान्दसः प्रत्ययस्वरः । हुवेम इत्येतेर्बहुच्छन्दसीतिसंप्रसारणेकृते शपोद्भाकिहतेच लिङ्स्वरूपं नियातः । मरे भृज्यरणे घः वृषादित्वादाद्युदात्तः वानसातौ एणुदाने भावेकिन् जनसनेत्यादिनानुनासिकस्यात्वं बहुमीहोपूर्वपदस्वरः । समस्तु अदमक्षणे संपूर्वात्किप् संमश्रयान्तियोदूणाःमायुषीतिसमदःसंप्रामाः कृदुत्तरपदस्वरः । घन्तं हनीहंसागत्योरित्यस्यशतरि गमहनेत्यादिनोपघातोपः होहन्तेरिति कुत्वम् । संनितं निनये किप् तुक् ॥ २२ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये चतुर्थोऽवर्गः ॥ ४ ॥

शासद्वाहिरिति द्वाविंशत्यृचां द्वितीयं सूक्तम् , अप्रानुक्रमणिका—शासत्कुशिकोविश्वामित्र एव बाधुतेरिति इषीत्यस्य पुत्रः कुशिको विश्वामित्र एव बाधुः इन्द्रो देवता त्रिष्टुच्छन्दः चातुर्विंशिकेह निमाष्यं दिने सवनेच्छावाकशस्त्रे आरम्भणीयाया ऊर्ध्वमहीनसूक्तसंज्ञकमेतत्सूक्तं शंसनीयं सूत्रितं च—अस्माद्दुप्रत्ययसेशासद्वाहिरितीतरावहीनसूक्ते इति पृष्ठघामिभ्रवपडहयोः प्रथमेह निमाष्यं दिने सवनेच्छावाकशस्त्रे अहीनसूक्तस्य स्थाने त्रीणि संशतसूक्तानि तत्रेदं तृतीयं संपातसूक्तं सूत्रितं च—इमांश्चिच्छन्ति त्वाशासद्वाहिरिति संपाता इति ।

तस्मिन्सूक्ते प्रथमा—

शासद्वाहिरिदुहितुर्नस्यंगाद्विह्वं ऋतस्य दीर्घिति सपर्यन् ।

पिता यत्र दुहितुः सेकं मूजन्तं शग्म्येन मनसा दधन्वे ॥ १ ॥

शासत् । वह्निः । दुहितुः । नस्यम् । गात् । विद्वान् । ऋतरय ।

दीर्घितिम् । सपर्यन् । पिता । यत्र । दुहितुः । सेकंम् ।

ऋजन् । सम् । शग्म्येन । मनसा । दधन्वे ॥ १ ॥

कुशिक प्रसङ्गात्कषिच्छास्त्रार्थेते अपुत्रस्यपितुः पुत्रादायादापुत्रिकासती यतः सन्तानकृतस्याः पुत्रइत्यनयोच्यत इति । अपुत्रोय पिता कन्यामन्यकुलं प्रापयति सवाहिरित्युच्यते । सपिता शासत् अभ्रातृकां प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामलङ्कताम् । अस्यां योजयते पुत्र सवे पुत्रो भवेदिति तिसृष्वस्युक्तमनुशासनं कुर्वन् दुहितुः पुत्रिकायानस्य न सारौत्रं गातव्यं गच्छति दुहितुः पुत्रत्वेन स्वीकारात् दोहित्रम् नमृमर्षं पिण्डदानादिकं कर्तव्यं यतया गातं गच्छति किं कुर्वन् विद्वानस्यां दुहिनरिणात् पुत्रो मम स्वधाकरो भविष्य-

(१) अपुत्रस्य पितुः पुत्रीदामादापुत्रिकासती यतः सन्तानकृतस्याः पुत्रइत्यनयोच्यत इति पुस्तकान्तरे न पाठान्तरं भूतदस्यामे ।

तीतिजानन् अतस्यसत्यस्यपुत्रोत्पादनसमर्थस्यरेतसः दीधितिर्धर्तारिजामांतरंत्यर्तिसपर्यन् वक्षालङ्कारा-
दिनापूजयन् पितानमृमावंगच्छति यत्र यस्मिन्विषयेपितापुत्रोभनकः दुहितुरप्रत्तायाः स्वकन्यायाः
सेकं रेतसः सेकं तस्यां रेतःसेकमृजन् प्रसाधयन् शम्भ्येन सुखनिमित्तेनमनसा संदधन्वे
आत्मानं संधत्ते अपुत्रत्वनिमित्तदुःखापगमात् । यस्यादुहितुःपितापालकः पतिर्नमातासेकं
तस्यांरेतःसेकमृजन् प्रसाधयन् समशम्भ्येनकेवलसुखनिमित्तेनमनसातस्यांस्वशरीरसंदधन्वे,
संधत्ते मनुपुत्रनिमित्तेनमनसा एतमर्थयास्कोप्याह—‘प्रशंसितवोद्भासंतानकर्मणेदुहितुःपुत्रमावंदुहिता
दुर्हितादूरेहितादोग्धेर्वानसारमुपागमद्वौहित्रेणौत्रमिति विद्वान्प्रजननयज्ञस्यरेतसोवाङ्मादङ्गारसंभूतस्य
हृदयादधिजातस्यमातरिप्रत्युत्तस्यविधानंपूजयन्’ इत्यादिना ॥ शासत् शासेःशतरिअभ्यस्तत्वाशु-
मभावः । दुहितुः दुहप्रपूरणे नमृनेष्टृइत्यादिनातृचिनिपातनादिडागमः चित्स्वरः । नस्यं
नसरिषवं भवेछन्दसीतियत् रीड्रतइतिरीडादेशः यस्येतिछेपः रेफलोपश्छान्दसः तित्स्वरितः ।
गात् इण्गतावित्यस्यछान्दसेलुङिरूपम् । ऋजुन् ऋजतिःप्रसाधनकर्म । शम्भ्येन शंसुखंगच्छती-
तिगमेरौणादिकः कप्रत्ययः कित्वाङ्गमहनेत्यादिनोपधालोपः शम्भेसाधुरिति वत्रसाधुरितियत्प्रत्ययः
वीरवीर्यांभेत्यत्रयतोनावइत्यस्यान्त्यत्वस्यज्ञापितत्वादत्रतित्स्वरः । दधन्वे धविइति(सौश्रो)धातुः
छिटि रूपं प्रत्ययस्वरः यद्योगाहनिघातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

नजामयेतान्वोरिक्थमरैक्चकार्गर्भंसनितुर्निधानम् ।

यदीमातरोजनयन्तवह्निमन्यःकर्तासुकृतोरन्यःक्रन्धन् ॥२॥

न । जामये । तान्वः । रिक्थम् । अरैक् । चकार । गर्भम् ।

सनितुः । निध्वानम् । यदि । मातरः । जनयन्त । वह्निम् ।

अन्यः । कर्ता । सुकृतोः । अन्यः । क्रन्धन् ॥२॥

अध्रातृकायादुहितुःपुत्रिकाकरणात्सारिक्थमागित्युक्तं अध्रातृमत्यास्तस्यारिक्थमाकृत्वं
मास्तीतिश्रुते—तान्वः तनूनःऔरसःपुत्रोनामयेपगिन्धैरिक्थमिण्धननारैक् नम्रेचयति नम-
ददाति किताहिसनितुरेनांसमजमानस्यमर्तुःगर्भं पष्ठ्यर्थद्वितीया गर्भस्यनिधानंरेतःसेकनिधा-
नीमेनांचकार पाणिग्रहणेनसंस्कृतामेनांकरोति नतुतस्यैरिक्थंददातीत्यभिप्रायःअसंस्कृता-
स्तुसंस्कार्याध्रातृभिःपूर्वसंस्कृतैः । भगिन्यध्वनिमादंशाद्वत्वांशंतुतुरीयकमितियाज्ञयल्यस्यस्मर-
णात् । स्त्रीपुंसलक्षणरूपाफ्रयस्यैकोत्याद्यत्वाविशेषात्पुमपत्यस्यकोविशेषइत्याशाङ्ग्यविशेषदर्श-

(१) यत्र यस्मिन्विषयेपिताभनकः दुहितुरप्रत्तायाः कन्यायाः सेकंरेतसः सेकंतस्यांरेतः—सेकमृजन्
सम्पादयन् शम्भ्येन सुखनिमित्तेनमनसा संदधन्वे आत्मानं संधत्ते अपुत्रत्वनिमित्तदुःखापगमादिति न
क्रचित्पाठान्तरम् । (२) नि० ३. ४. ।

यति—यदि यद्यपि मातरौ मातापितरौ वाहिम् अवहिः स्त्री बहिः पुमान् स्वभार्यापावोदृत्वात् अवहि-
 श्ववाहिः तादृशं स्त्रीपुंसलक्षणमपत्यजनयन्ताऽजनयतामृतपापितयोर्मध्ये अन्यः पुंलक्षणः सुकृतोः शोम-
 नस्य पिण्डदानादेः कर्मणः कर्ता भवति अन्यः स्त्रीलक्षणः ऋन्धन् ब्रह्मालङ्कारादिना ऋध्यमान एव भव-
 ति पिण्डदानादिकर्तृत्वात्पुत्रोदायार्हः दुहिता तथा नोति नदायार्हा सातु केवलं परस्मैदीयते तथाच
 निरुक्तं— नैमायये मागेत्यैनामिरन्येस्यां मनयन्ति नामपत्यं जमतेर्वास्याद्भूतिकर्मणो निर्गमनप्राया भवति ता-
 म्बआत्मजः पुत्रो रिक्थं प्रारिचत्प्रादाश्चकारैनां गर्भनिधानं स निरुहस्तग्राहस्पयादिह मातरो जनयन्तवहिं पुत्र-
 मर्वाहिं च द्विपमन्यातरः संज्ञानकर्ता भवति पुमान्द्रापादोन्यतरोर्घयित्वा नाभिः प्रदीयते परस्मादिति ॥ तान्वाः
 तन्वाः प्राणाधिष्ठितत्वाच्चतुः प्राणवती तद्विकारइत्यर्थे प्राणिरमतादिभ्यो नित्यत्र संज्ञापूर्वकस्य
 विधेरनित्यत्वाद्गुणाभावः । रिक्थं रिचिर्विरेषने पातुतुदिवचिरिचिभ्यस्त्वक् प्रत्ययस्वरः । अरैक्
 रिचिर्विरेषने इत्यस्य लुडिसिचि वदमन्तेत्यादिना वृद्धिः बहुलं छन्दसीतीडभावः हल्ङचादिसंयोगा-
 न्तलोपी निघातः । सनितुः पणसंभक्तादित्यस्य तृचिरूपम् । निघानं दघातेत्युदिरूपं छिस्वरः ।
 मातरः पितामात्रेति पितुः शेषे प्राप्तेमातुः शेषश्छान्दसः द्विर्वचनस्य बहुवचनं पूनार्थम् । जनयन्त
 जनेर्णिचिरूपम् । बहिं पुमांश्चिपोतिबहेः शेषः । सुकृतोः करोतेरौणादिकः कुप्रत्ययः । ऋधुवद्वौ
 व्यत्ययेन श्रम् ॥ २ ॥

अग्निर्जज्ञे जुह्वा ररेजमानो महस्पुत्राँ अरुपस्यं प्रयक्षे ।

महान्गर्भो मह्या जातमैपां मही प्रवृद्धयैश्वस्य यज्ञैः ॥ ३ ॥

अग्निः । जज्ञे । जुह्वा । रेजमानः । महः । पुत्रान् । अरुपस्यं ।

प्रयक्षे । महान् । गर्भः । महि । आ । जातम् । एषाम् ।

मही । प्रवृत् । हरिः श्वस्य । यज्ञैः ॥ ३ ॥

हेन्द्र अरुपस्य रोचमानस्य तव प्रयक्षेयशार्प जुह्वा ज्वालामी रेजमानः कम्पमानो ग्निः स-
 हः प्रभूतान् पुत्रान् रश्मीन् मञ्जे उत्पादयामास एषां रश्मीनां गर्भो मलत्मानात्रोडीकारः महानासीत्
 किंच एषां रश्मीनां मेलनम् आजातं सर्वतजोपध्यात्मना जातं महि महदमृत किंच एषां रश्मी-
 नां प्रवृत् अनेन प्रकारेण प्रवृत्तिः हर्यश्वस्येन्द्रस्य यज्ञैर्जनार्हैः सोमाज्याहुतिभिर्मही महती भवति ॥

जज्ञे जनीप्रादुर्भावेइत्यस्यालिरूपम् अंतर्भावित्यर्थः । जुहा जुहोतेद्वेदीर्घश्चेतिक्विप् द्विर्वचनं दीर्घश्चधातोः उदात्तस्वरितयोरितिस्वरितत्वम् । हर्यश्चस्य हरीभश्चौयस्येतिबहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अभिजैत्रीरसचन्तस्पृधानंमहिज्योतिस्तमसोनिरजानन् ।
तंजानतीःप्रत्युदायन्नुपासःपतिर्गवामभवदेकइन्द्रः ॥ ४ ॥

अभि । जैत्रीः । असचन्त । स्पृधानम् । महि । ज्योतिः ।
तमसः । निः । अजानन् । तम् । जानतीः । पति । उत् ।
आयन् । उपसः । पतिः । गवाम् । अभवत् । एकः । इन्द्रः ॥४॥

जैत्रीःजित्वयोर्विशोमरुतःस्पृधानंवृत्रेणसहस्पर्धमानमिन्द्रम् अभ्यसचन्त सर्वतःसमगच्छन् तेचमरुतः तस्मिन्वृत्रेहते महि महत्ज्योतिःसूर्याख्यंतेजः तमसस्तमोरूपपाद्व्यान्निरजानन् निर्गतमाशासिपुः ततः इन्द्रंवृत्रहंतारमुदितंसूर्यजानतीर्मानानाउपसः तंप्रत्युत् अमिलक्ष्यैषअयन् प्राप्नुवन् अथ तत्रोद्भूतानांगवार्शमीनामेकोऽद्वितीयएवेन्द्रः पतिरभवत् ॥ जैत्रीः जयतेस्तृनिरूपं गुणस्यस्थानेज्यत्ययेनमृद्धिः निस्वरः । असचन्त पचसमवायेइत्यस्यलङि रूपम् । स्पृधानं स्पर्धसंघर्षे छन्दसिकाननादेशः छन्दसिद्विर्वचनस्यविकल्पितत्वाद्द्विर्वचनाभावः चित्स्वरः । अजानन् ज्ञाअवबोधनेइत्यस्यलङिरूपं निघातः । आयन् अयगतावित्यस्यलङि रूपम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

वीळौसुतीरभिधीरामतृन्दन्प्राचाहिन्वन्मनंसासविप्राः ।
विश्वामविन्दन्पृथ्वांमृतस्यंप्रजानन्नित्तानमसाविवेश ॥५॥५॥

वीळौ । स॒तीः । अ॒भि । धी॒राः । अ॒तृ॒न्दन् प्रा॒चा । अ॒हि॒न्वन् ।
म॒न॒सा । स॒प्त । वि॒प्राः । वि॒श्वाम् । अ॒वि॒न्दन् । प॒थ्याम् । ऋ॒त॒स्य ।
प्र॒ह्जानन् । इत् । ता । न॒म॒सा । आ । वि॒वेश ॥ ५ ॥ ५ ॥

पुराकिलङ्गिरसां गावः पणिनामकैरसुरैरपहृत्य निगूदेकस्मिन्धित्वपर्वते स्थापितास्ते चाङ्गिरस-
स्तत्प्रायस्त्वमिन्द्रं तु दुषुः स्तुतव्यसद्भ्रेगवान्धेपण्यादेवशुनीप्राहिणोत् साचावांगवेपणपरासती
तत्स्थानमलमत तया विज्ञापित इन्द्रस्तागा आनीयाङ्गिरोभ्यः प्राद्याद्विद्यौतिहासिकीकया । तथाचा-
स्यान्तर्धो यमर्यः—धीरा धीमन्तः सप्त विप्रामेवाविनः सप्त संख्याका अङ्गिरसः वीळौ दृढे पर्वते सतीः
निगूढाः सतीर्गां अभि अभिलक्ष्य अतृन्दन् निधानमपावृण्वन् उपेक्षामकुर्वन् ततस्तोङ्गिरसः पर्वत-
विलेगावः सन्तीति मनसानि धित्यप्राचा येन मार्गेण प्रविष्टास्ते नैव प्राचीने न मार्गेण तागा अहिन्वन्
निरगमयन् यद्वा प्राचाप्रकर्षेणेन्द्रमश्वातिप्राप्नोतीति प्राक् तेनेन्द्रविषयेण मनसा मन्यत इति मनः
स्तोत्रं तेन स्तोत्रेणाहिन्वन् अवर्धयन् इन्द्रं तुष्टमकुर्वन् स्तुत्वा च ऋतस्य पथ्यां यज्ञस्य मार्गे साधुभूता
विश्वांसर्वा मपहृतां गामविन्दन् लभन्त ततः स इन्द्रः ता तान्यङ्गिरसां कर्माणि प्रमानन्निस्त्रकर्षणमान-
जेव नमसानमस्कारेणाङ्गिरसः संपावयन् तैरधिष्ठितं पर्वतमाविश ॥ अतृन्दन् उत्तृदिर्हिंसानाद-
रपोरित्यस्य लङि रुधादित्वात् अश्म तस्य असेरित्यल्लोपः निघातः । प्राचा अद्येच्छन्दस्य सर्वनाम-
स्थानमिति विमक्तेरुदात्तत्वम् अहिन्वन् हिगातिवर्धनयोरेत्यस्य लङिरूपम् । अविन्दन् विद्वलमेइ-
त्यस्य लङि मुचादित्वान्मुम् निघातः । पथ्यां पथिसाधुरित्यर्थे तत्र साधुरित्यत्र त्ययः यच्चिम-
मिति भसंज्ञायानस्ताद्वितेति टिल्लोपः यतो नाव इत्यस्या निष्पत्त्यात्तत्स्वरित इति स्वरितः । विवेश-
विशप्रवेशने इत्यस्य लङिरूपम् ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये पद्ये गोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ पृष्ठी—

वि॒द्यदी॑स॒रमा॑रु॒ग्णम॑द्रे॒र्महि॑पा॒र्यः पू॒र्व्यसु॑ध्य॒कः ।
अ॒ग्रं न॑यत्सु॒पद्य॑क्ष॒राणा॑म॒च्छा॒रवै॑प्र॒थमा॑जा॒न॒तीगा॑त् ॥ ६ ॥

वि॒दत् । य॒दि । स॒रमा॑ । रु॒ग्णम् । अ॒द्रेः । म॒हि । पा॒र्यः ।
पू॒र्व्यर्म । सु॒ध्यक् । क॒रि॒ति कः । अ॒ग्रम् । न॒यत् । सु॒स्पदी॑ ।
अ॒क्ष॒राण॑म् । अ॒च्छ । र॒वम् । प्र॒थमा॑ । जा॒न॒ती । गा॒त् ॥ ६ ॥

यदि यदासरमाइन्द्रेणगवान्वेषणार्थंप्रेषिता सरमानामदेवशुनी अद्रेःपर्वतस्पर्शमंशं
द्वारंविदत् अलमत तदानीमिन्द्रोमहि महत्पूर्वपूर्वप्रेषणकालेअजादिनीं तेषजांकरिष्यामीति
प्रतिज्ञातं सध्यक् इतरैरपिमोज्यैःसधीचीनंपाथोगव्यादिलक्षणमन्नं कःअकार्षीत् तस्यैदत्त-
वान् तत सुपदी शोभनपादयुक्ता सा सरमा अक्षराणांक्षयरहितानांगवामप्रंप्रान्तंनयत् प्रा-
मोत् कुतइत्यतआह—यत्तत्तथाहंभारवंप्रथमाप्रथमंजानतीसती अच्छ शब्दामिमुख्येनगात्
जगाम ॥ विदत् विदूलाभेइत्यस्यलुङि लृटित्वात्तुल्येऽदेशः तस्यस्वरः । सरमा सृगतौ औ-
णादिकोमप्रत्ययः सरतीतिसरमा सरमासरणादितियास्कः । प्रत्ययस्वरः । रुणं रुजोभङ्गेइ-
त्यस्यनिघायामोदितश्चेतिनत्वं प्रत्ययस्वरः । पाथः पारक्षणे अन्नेचेत्यसुप्रत्ययः शुडागमः
पातीतिपाथोन्नं नित्स्वरः । सध्यक् अङ्गुगतिपूजनयोः अग्नित्विगित्यादिनाकिन् सहअ-
श्चतीतिसहस्यसधिरितिसध्यादेशः किन्प्रत्ययस्यकुरितिकुत्वम् अद्रिसध्योरन्तोदात्तत्वादिनातनंकृत्स्वर-
निवृत्त्यर्थमिति सध्रिइत्यादेशान्तोदात्तः यणादेशेकृते उदात्तस्वरितयोर्यणःस्वरितइति यणःस्व-
रितत्वम् । कः करोतेर्लुङिसिषि च्चैः मन्नेषसङ्गेत्यादिनालुक् गुणेकृते हल्ङ्यादिनासिषेपः वि-
सर्जनीयः निपातः । नयत् नयतेर्लुङिरूपम् । सुपदी पादोऽन्यतरस्यामितिर्ढीप् । गात् इणो-
लुङिरूपम् ॥ १ ॥

अथसप्तमी—

अगच्छदुविप्रतमः सखीयन्नसूदयत्सुकृतेगर्भमद्रिः ।

ससतानमर्योयुवंभिर्मखस्यन्नथाभवदङ्गिराःसद्योअर्चन् ॥७॥

अगच्छत् । ऊँ इति । विप्रस्तमः । सखिष्यन् । असूदयत् ।

सुकृते । गर्भम् । अद्रिः । ससतानं । मर्यः । युवंदभिः । मखस्यन् ।

अथ । अभवत् । अङ्गिराः । सद्यः । अर्चन् ॥ ७ ॥

विप्रतमः अतिशयेनेमेधावी सखीयन् अङ्गिरोमिःसाकमात्मनःसखित्वमिच्छन् इन्द्रो-
गच्छदु गोमिरधिष्ठितंपर्वतमगमदेव सोद्रिः सखित्वमिच्छन्सुकृतेसुष्ठुद्वक्त्रेइन्द्राय गर्भं
गवात्मकगर्भमसूदयत् निरगमयत् युवभिर्नित्यतरुणैर्मकृद्भिःसह मखस्यन् गोधनमङ्गिरसामि-
च्छन् मर्यः असुराणांभारयिताइन्द्रः ससतान असुरैरुद्धताः तागामेमे अपानन्तरमाङ्गिरा सता-

नामङ्गिरसामध्येवरिष्ठोङ्गिराऋषिः इन्द्रात्तागालञ्चया सद्यस्तदानीमेव अर्चन् इन्द्रं पूजयन्नभवत् ॥
 अगच्छत् गर्भेर्लेटिरूपम् । सखीयन् सुपआत्मन क्यच् । असूदयत् पृथनिरासेइत्यस्यण्यन्त-
 र्यलेटिरूपम् । ससान षणसंमक्तावित्यस्यलेटिणिरूपं लिस्वरः । मखस्यन् छन्दसिपरे-
 च्छायामपिक्वच् सर्वप्रातिपदिकेभ्योऽल्लसायां सुवचन्यइतिसुगागमः एकादेशस्वरः । अ-
 ङ्गिराः सृगतौ अङ्गारशब्देऽपपदे सतेर्घातोऽनुभ्रत्यय उपपदेगकारात्परस्याकारस्येत्वं
 अन्त्यलोपश्च धातोर्लोपश्च अङ्गिराइतिसूत्रेणानिपात्यते मृतकालेऽङ्गारेभ्य मृतइतिअङ्गिराऋषिः
 अङ्गारेभ्यङ्गिराइतियौस्कः । निस्वर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सतःसतःप्रतिमानं पुरोभूविश्वावेदजनिमाहन्तिशुष्णम् ।
 प्रणोदिवः पदवीर्गव्युरर्चन्त्सखासखीरमुञ्चन्निरेवधात् ॥ ८ ॥

सतःसतः । प्रतिमानम् । पुरःभूः । विश्वा । वेद । जनिम् ।
 हन्ति । शुष्णम् । प्र । नः । दिवः । पदवीः । गव्युः । अर्चन् । सखा ।
 सखीन् । अमुञ्चत् । निः । अवधात् ॥ ८ ॥

यौयमिन्द्रः सत सत उत्तमस्यवमुन प्रतिमानं प्रतिमीयतेउपमीयतेऽनेनसर्वमितिप्रतिमा-
 नंप्रतिनिधिः यद्वा सत सतोमातस्यसर्वस्यप्रतिमानंस्वस्यमहत्त्वेनप्रतिमातिइत्युक्त्यासर्वपारि-
 च्छिनत्तीत्यर्थः पुरोभू शुद्धेपुरत शत्रून्वामोर्तातिपुरोभूश्च विश्वाननिमसर्वाणिजातानिवेदजा-
 नाति शुष्णं शुष्णनामानमसुरंहन्ति पदवीः कवितमः गव्यु गोधनमङ्गिरसामिच्छन् अस्माकं
 सखाइन्द्र सखीभ्योऽस्मान्दिव द्युलोकादागत्यप्रार्चन् प्रकर्षेणापूनयन् अवधात् वृन्वाधारूपाद्दो-
 षान्निरेवधात् नितरांमुञ्चतु ॥ प्रतिमानं मातीतिमानम् औणादिकोऽनुभ्रत्ययः यद्वा करणेऽप्युद् ।
 पुरोभूः मूमासौ विप् । वेद वेत्तेर्लेटिरूपम् । जनिम् जनीप्रादुर्यावे जनिहृन्ध्यामिमनिशितेइम-
 निप्रत्ययः मृतकाले जातानीतिजनिम सुपांसुलुगितिसुपोलक् निस्वरः । हन्ति हन्तेर्लेटिरूपं
 वाक्यभेदादनिपातः । शुष्णं शोषयतीतिशुष्णः । प्रणः उपसर्गाद्बहुवचनमिति संहितापाण्यन्वम् ।
 पदवीः वीकान्त्यादिषु क्तिप् पदानिवेत्तिरस्परसंगतानिकरोतीतिपदवीः कविः । गव्यु गोश-
 व्दात्परेच्छायांछन्दसिक्यच् वान्तोयिप्रत्ययेइतिवान्तादेशः कयाच्छन्दसीत्युप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ।

अर्चन् अर्चतेः शतरिरूपम् । सखीन् संहितायां नकारस्य दीर्घादीतिरुः पूर्वस्य वर्णस्य अत्रानुना-
सिकेत्यनुनासिकादेशः । अमुषत् मुञ्चमोक्षणे इत्यस्य छटि शेषु चादीनामित्यनुमागमः निघातः ।
अवद्यात् वदव्यक्तायां वाचीत्यस्य नञ्पूर्वस्य गर्हाभे अवद्यपण्यवर्या इति निपातनत्प्रत्ययः ॥ ८ ॥

अयनवमी-

निगव्यतामनंसासेदुरकैः कृण्वानासोऽमृतत्वाय गातुम् ।
इदं चित्तुसदनं भूर्येपां येन मासाँ असिपासन्नृतेन ॥ ९ ॥

नि । गव्यता । मनसा । सेदुः । अकैः । कृण्वानासः । अमृतत्वाय ।
गातुम् । इदम् । चित् । नु । सदनम् । भूरि । एषाम् । येन ।
मासान् । असिसासन् । ऋतेन ॥ ९ ॥

गव्यता गाच्छतामनसायुक्ताः अर्कैरर्चनीयैः स्तोत्रैः अमृतत्वाय देवत्वप्राप्त्यर्थं गातुं
गाच्छन्त्यनेनेति गातुर्मार्गः अमृतत्वप्राप्त्युपायभूतं मार्गकृण्वानासः कुर्वाणास्तोत्रिरसं निषेदुः स-
शाल्ये कर्मण्यासीदन् एषामत्रिरसामिदं चित्तुसदनम् इदमेव सशाल्ये कर्मण्यासनं भूरितुप्रभूतममृत-
त्वप्राप्त्यर्थं महानुपायः खलु कुत इत्यत आह-ऋतेन सत्यभूतेन येन सन्न कर्मणा तेऽत्रिरसो मासान-
मिह वषट्पञ्चमहैः कस्मिन्नामासान् असिसासन् संभक्तुमैच्छन् ॥ गव्यता गोशब्दात्क्यचित्पं
वान्तोयिमत्यये इति वान्तादेशः एकादेशस्वरः । सेदुः सदेर्लिट् अतएकहल्मध्येनादेशादेर्लिटी
त्येत्वाभ्यासलोपौ निघातः । कृण्वानासः कृविर्हिंसाकरणयो रित्यस्य ताच्छीष्टिकश्चानश्चि-
न्विहृज्योरचैत्युप्रत्ययः चित्स्वरः । गातुं गाङ्गतौ कामिनमिमानिगामापायाहिभ्य इति ऋ-
णेतुप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । असिपासन् यणसंभक्तावित्यस्य सनि जनसनसनांसञ्मलो-
रित्यात्वम् अभ्यासस्य सन्धतइतीत्वं सनोतेरनइति सांहितायां पत्वं तदन्ताह्लारिरूपम् यदुत्तयो-
गादनिघातः ॥ ९ ॥

अयदशमी-

सम्पश्यमाना अमदन्नमिस्वंपयः प्रुदस्यरेतसो दुघानाः ।
विरोदसी अतपद्धोपेपां जाते निष्ठामदधुर्गोपुवीरान् ॥ १० ॥ ६ ॥

समृद्ध्यमानाः । अमदन् । अभि । स्वम् । पर्यः । प्रलस्य ।
 रेतसः । दुधानाः । वि । रोदसी इति । अतपत् । घोषः । एषाम् ।
 जाते । निःस्थाम् । अदधुः । गोषु । वीरान् ॥ १० ॥ ६ ॥

स्वस्वकीयगोधनम् अभि अभिलक्ष्य संपश्यमानाः मदीयाएतागावइत्यात्मीयतथाना-
 नानास्तोद्विरसः प्रलस्य पुराजातस्यरेतसस्तदुलक्षितस्यपुत्रस्यधारणार्थपयोदुधानास्तागाः
 पयोदुहन्तःसन्त अमदन् अह्वयन् एषामद्विरसांपोषः हर्षादुत्पन्नोमहाध्वनिःस्तुतिजातोवा-
 रोदसीद्यावापुथिव्यौल्यतपत् तेज्याप्यातपिष्ट ततस्तेद्विरसः जातेआत्मीयतयासंपन्नेचराच-
 रात्मकेवस्तुनिनिष्ठामदधुः यथापूर्वस्थितिमकार्षुः तथा गोपुआह्वतामुषीरात्रद्याकर्मण्यति-
 श्रान्तपुरुषानदधुः स्थापयामासुः ॥ संपश्यमानाः संपूर्वस्पर्शोः दृशेधेतवक्तव्यमित्यात्मनेप-
 दं शानचोलसार्वधातुकस्वरणानुदात्तत्वेकृतेधातुस्वरः । अमदन् मदीहर्षेइत्यस्यलुकि णि-
 क्यङिरूपं निघातः । दुधानाः दुहमपूर्णेइत्यस्मात्शानच् अदादित्वाच्छरीलुक् पत्वञान्द-
 सं वृषादित्वादाद्युदात्तः । अतपत् विपूर्वस्यतपतेरत्रसकर्मकत्वादात्मनेपदामावः छङिरूपम् ।
 घोषः घुपसंशब्दने ध्वनन्तः नित्स्वरः । निष्ठां छापातिनिवृत्तौ स्वंकचेतिक्विप् कृदुत्तर-
 दस्वरः । अदधुः दधातेर्छङि षेः सिन्ध्वस्तेतिजुसादेशः वाक्यभेदान्निघाताभावः । गोपु
 सावैकाचइतिविभक्तैरुदात्तत्वेनासे नगोभ्रजितिप्रतिपिद्धत्वात्मातिपादिकस्वरः ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्याद्वितीयेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी-

सजातेभिर्वृत्रहासेदुह्व्यैरुदुस्त्रियांअसृजविन्द्रोअर्कैः ।

उरुच्यस्मैघृतवद्भरन्तीमधुस्वादादुदुहेजेन्यागौः ॥ ११ ॥

सः । जातेभिः । वृत्रहा । सः । इत् । ऊम् इति । ह्व्यैः । उत् ।

उस्त्रियाः । असृजत् । इन्द्रः । अर्कैः । उरुची । अस्मै । घृतध्वत् ।

भरन्ती । मधु । स्वादा । उदुहे । जेन्या । गौः ॥ ११ ॥

इन्द्रः जातेभिःसहापतयासंपन्नैर्मरुद्भिःसहितःसन् वृत्रहा वृत्रस्यासुरस्यहन्ताभवति
 सेदु सएवेन्द्रः अर्करश्मीयैः अतएव ह्व्यैर्हेतव्यैर्मरुद्भिःसहितःसन् उत्तियाःऊर्ध्ववसत्यासु

क्षीरादिरूपंहविरित्युल्लिख्यमाणः यद्वा ऊर्ध्वक्षीरद्वयिनवनीतादिक्रमेणासुवसतीति उल्लिख्येति
 गोनाम उल्लिख्यमाणोऽस्यामोहाइति यास्कः । तामाउदसन्त् यज्ञार्थिसम्यक्सर्जनं यस्मादेवंतस्मा-
 त् घृतवद्धृतोपेतक्षीरादिकंहविः भरन्ती विभ्राणा अतएव ऊरुची ऊरुप्रभृतमग्निहोत्रादिक्र-
 मञ्चति हविः प्रदातुं प्राप्नोतीत्युरुची जेन्या जेतव्या प्रशस्तागौरस्मै बभ्रमानाय स्वाद्य स्वादुतरं
 मधुमधुरं क्षीरादिदुदुहे दुहते स्म ॥ उल्लिख्याः वसनिवासे इत्यस्मात्स्फायितक्षीत्यादिनारकप्रत्य-
 यः उल्लिख्याः उल्लिख्यमाणोऽप्युपोदरादित्वाद्दप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः यद्वा सृगती उत्पूर्वस्य सरते क-
 प्रत्ययः पूर्वपदस्यान्त्यलोपश्चान्दसः अत्रापि स्वारिक्तो वप्रत्ययः । असृजत् सृजविर्गो
 इत्यस्य लिङ्गिरूपम् । ऊरुची ऊरुअद्यतीति किन् अद्यते शोषसंख्यानमिति ङीप् उदात्तनिवृ-
 त्तिस्वरेणान्तोदात्तः । दुदुहे दुहप्रपूर्णे इत्यस्य लिङ्गिरूपम् । जेन्या नयतेः कृत्यार्थे केन्यप्रत्य-
 यः इकारलोपश्चान्दसः प्रत्ययस्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

पित्रे चिच्चक्रुः सदर्शनं समस्मै महित्विर्षीमत्सुकृतो विहिख्यन् ।

विष्कृन्नन्तः स्कम्भनेनाजनित्री आसीना ऊर्ध्वरभसं विमिन्वन् ॥ १२ ॥

पित्रे । चित् । चक्रुः । सदर्शनम् । सम् । अस्मै । महि । त्विपिष्मत् ।

सुकृतः । वि । हि । ख्यन् । विष्कृन्नन्तः । स्कम्भनेन ।

जनित्री इति । आसीनाः । ऊर्ध्वम् । रभसम् । वि । मिन्वन् ॥ १२ ॥

सत्रमनुतिष्ठन्तोद्गिरसः पित्रे चित्पालकायास्मै इन्द्राय महि महत्स्विपीमर्हीति मत्सुदनुत्तमं
 स्थानं संचक्रुः कथमितितदुच्यते-यतः सुकृतं समुपार्णितं कर्माणस्तोद्गिरस तादृशं इन्द्रस्योचितं स्था-
 नं विख्यन्महि विशेषेणादर्शयन्खलु कुत इत्यत आह-आसीनाः सत्रमुपातिष्ठन्तः तेजि-
 रसः जनित्री सर्वस्य नगतो जनित्र्यौ यावापृथिव्यौ स्कम्भनेन स्तम्भनसाधनेनान्तरिक्षेण विष्कृन्नन्तः यथात-
 रोदस्यावधोनपततः तथा विष्कृन्वे कुर्वन्तः सन्तः रभसं वेगवन्तं तं मिन्द्रमूर्ध्वं ध्रुवोर्वे विमिन्वन् हविः
 स्वीकरणार्थं विशेषेणास्थापयन् ॥ चक्रुः करोते लिङ्गुभिरूपं निपातः । ख्यन् ल्याप्रकथने
 अस्य लुङि न्येः स्याति वक्तिरन्याति म्योऽित्यङादेशः आतोलेप इटीत्याकारच्चेपः हि-
 यो गादनिपातः । विष्कृन्नन्तः स्कम्भुरोवने सौत्रोवाणुः तस्माच्छतरिरूपं वेः स्कन्नातोर्न्य-

मितियत्वं शतृप्रत्ययस्वरः । जनित्री ऋन्नेभ्योऽङ्गीप् अनितामभेइतिनिपातनाणिलोपः
बाह्वन्दीतिसवर्णदीर्घः । आसीनाः आसउपवेशनेइत्यस्माच्छन्नच ईदासइतीकारः शानचोऽसर्व-
धातुकस्वरकृतेधातुस्वरः । सिन्वन् डुभिन्प्रक्षेपणे इत्यस्यलङ्ङिरूपं निपातः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

महीयदिधिपणांशिभ्रयेधात्सद्योवृधंविभ्वं१रोदस्योः ।

गिरोयस्मिन्ननवद्याःसमीचीर्विश्वाइन्द्रायतविपीरनुत्ताः ॥ १३ ॥

मही । यदि । धिपणा । शिभ्रये । धात् । सद्यः । वृधम् । विभ्वम् ।

रोदस्योः । गिरः । यस्मिन् । अनवद्याः । सम्यङ् ईचीः । विश्वाः ।

इन्द्राय । तविपीः । अनुत्ताः ॥ १३ ॥

महीमहतीधिपणाअस्माभिःक्रियमाणेन्द्रविषयास्तुतिः रोदस्योःशिभ्रये धावावृषि-
व्योरन्योन्यविश्लेषाय सद्योवृधंतदानीमेववर्धमानंविभ्वं विभुं तपोर्धारणसमर्पसाधनय-
दिधात् अकरोत् ततस्तत्रवर्तमानेयस्मिन्निन्दे अनवद्याः दोषरहितागिरः स्तुतिलक्षणावाचः
समीचीः संगतामवन्ति इन्द्रायेतिविमर्क्तिव्यत्ययः तादृशस्येन्द्रस्यविश्वास्तविपीःसर्वाणिब-
ह्वानि अनुत्ताः अपरप्रेपितानिस्वभावसिद्धान्येव ॥ धिपणा जिषृपाप्रागल्भ्ये धृपेर्धिपचसं-
ज्ञायामितिक्युप्रत्ययः धातोर्धिपादेशः धृष्णोत्यनयेतिधिपणास्तुतिः प्रत्ययस्वरः । शिभ्र-
ये अपहिसार्धः अस्मात्किप् छन्दस्युभयपेतितत्पसार्वधातुकत्वाच्छप् तस्य बहुलंछन्दसी-
तिश्रुः बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं धातुस्वरः । धात् 'दधाते'श्छान्दसेलुङ्ङिरूपं यद्योगाद-
निपातः । विभ्वं मयते किप् छन्दस्युभयपेतियणादेशः उदासस्वरितयोर्यणइतिस्वरितत्वम् ।
अनुत्ता. पुदप्रेरणेइत्यस्य नञ्पूर्वस्यानिष्ठार्या नसत्तनिपत्तेत्यादिनानिपातनास्तिधातुकार-
स्यनन्ताभावः नञ्स्वरः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

मह्यातैसख्यंवंशिमाक्षीरावृत्रप्रेनियुतौयन्तिपूर्वीः ।

महिस्तोत्रमवृआगन्मसूरेस्माकंसुमंघवन्बोधिगोपाः ॥ १४ ॥

महि । आ । ते । सख्यम् । वदिमि । शृङ्गीः । आ । वृत्रक्षे ।
निक्षुप्तः । यन्ति । पूर्वीः । महि । स्तोत्रम् । अर्वः । आ । अगन्म ।
सूरेः । अस्माकम् । सु । मघध्वन् । वोधि । गोपाः ॥ १४ ॥

हेइन्द्र ते तत्र माहि महत्सख्यमावदिमि आत्मापये शृङ्गी त्वत्संबन्धीनिदानानिषाणा-
मये वृत्रे वृत्रासुरस्यहन्त्रेपूर्वावेद्वचोनिधुनोवडवाआयन्ति वहनार्थमागच्छन्ति सूरेः निदुष-
स्तनवमदि महस्तोत्रम् आ । इतिष्टश्रममंत्रं आगन्म प्रापयामः हेमरात्रिन्द्र तादृशम्बम् अ-
स्माकं सुमुग्धापा पाठयितापयामीतेषोधिभ्यम्ब ॥ सख्यं सख्युयतिमापार्थेयप्रत्य-
य प्रत्ययम्बरः । वदिमि वराशतौ लटितम् । निधुन । धुमिश्रेणे विप् निनांयुयन्तिमिथ-
यन्त्यामानंरोषितिनियुनोडवा । अगन्म गमेन्द्रः शुक्तमपुरषवत्तुषनेवकुलंन्द्रगीनिशपोलुर्
स्वाधेतिमहास्वयनहारः निवातः । वोवे बुधेर्दि हेर्षोत्सं निवात । गोपाः गुपूरक्षणे गुप्-
पूर्वात्माग्निआयमयय तदताकिन् अनोलोपयन्तो प्रत्ययस्तर ॥ १४ ॥

अथमदधी-

महिक्षेत्रं पुरुश्चन्द्रं विविद्वानादित्सखिभ्यश्चरथंसमैरत् ।
इन्द्रो नृभि रजनृदीर्घानः साकं सूर्यं मुपसंगातुमग्निम् ॥ १५ ॥ ७ ॥

महि । क्षेत्रम् । पुरु । चन्द्रम् । विविद्वान् । आत् । इत् । सखिभ्यः ।
चरथम् । सन् । ऐरत् । इन्द्रः । नृभिः । अजनत् । दीर्घानः ।
साकम् । सूर्यम् । उपसम् । गातुम् । अग्निम् ॥ १५ ॥ ७ ॥

योयमिन्द्रः मरिमहक्षेत्रं केदारादि पुरुप्रभूतं चन्द्रं हिरण्यं च विविद्वानभिभ्यः सभिग्योऽस्म-
भ्यं लभ्यन् आदिदन्तरं रथं चरात्मसंगादि कंच समैरत् सम्यग्रथैरयन् दत्तानित्यर्थे दीर्घा-
नोदीप्यमान योयमिन्द्रः नृभिर्नृभिः कर्ममहायमूर्तैर्भरद्भिः साकं महिन सचसूर्यं साठस्यानिर्वाह
कमादित्यन् उपसम् उप कालंगातुं गापन्तिस्तुवन्त्यस्यामिन्द्रादिदेवानिनिगानुपृथिरी ताम् अ-
ग्निमग्निहोनादिर्मपाधनमूनाहवनीयादिलक्ष्यमाग्निं अजनत् अजनयन् ॥ पुनचन्द्रं संदि-
तायां तस्याद्य द्रोतसदेमन्त्रेऽग्निमुडागमः तस्य धुवेनशरातः पदशलेनास्तिमुडागमः पुन

कुप्रत्ययस्वरः चन्द्रं, रक्प्रत्ययस्वरः । चरयं चरतिर्गत्यर्था अस्मादौणादिकत्प्रत्ययः प्र-
त्ययस्वरः । ऐरत् ईरगतावित्यस्यलङि आडजादीनामित्याडागमः निवातः । अजनन् जनेर्ण्य-
न्तस्यलङिरूपं बहुलप्रत्ययप्रापिसंज्ञाछन्दसोरितिगिष्ठक् । गातुं गैराब्दे गापायाहिभ्यङ्-
तितुप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

अथ षोडशी-

अपश्चिदेपविभ्वोऽदमूनाः प्रसूध्रीर्चीरसृजद्विश्वश्चन्द्राः ।

मध्वः पुनानाः कविभिः पवित्रैर्युभिर्हिन्वन्त्यक्तुभिर्धनुत्रीः ॥ १६ ॥

अपः । चित् । एषः । विश्वः । दमूनाः । प्र । सूध्रीर्चीः । असृजत् ।

विश्वश्चन्द्राः । मध्वः । पुनानाः । कविभिः । पवित्रैः ।

युभिः । हिन्वन्ति । अक्तुभिः । धनुत्रीः ॥ १६ ॥

दमूनाः दान्तं मनो यस्य सौ दमूना दान्तमनाः यद्वा दाम्पतीति दमूनाः उपरत इत्यर्थः सप्त-
पदेन्द्रः विभ्वः व्याप्ताः सध्रीचीः परस्परसंगताः विश्वधन्त्राः विश्वस्याहादयित्रीः विश्व-
स्याहादोयाभ्यस्ता इति वा एवंभूताः अपश्चित् अघोपि प्रासृजत् सृष्टवान् सृष्टाधता आपः म-
ध्वः माधुर्योपेतान्सोमान् कविभिः पवित्रैः अग्निवायुसूर्यः पुनानाः शोधयिष्यः धनुत्रीः सर्व-
स्य जगतः प्रीणयिष्य सत्यः युभिर्दिवसैरक्तुभीराग्निर्भोर्हिन्वन्ति रात्रिर्दिवसं न गतस्व न्यापारप्र-
वर्णं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ दमूनाः दमु उपरमे दमेरूनसिरित्यूनसिप्रत्ययः दाम्पतीति दमूनाः यद्वा
दान्तशब्दस्य दमाव मनसोमकारात्परस्याकारस्य उक्तरम्यछन्दसः । असृजत् सृजविसर्गे । हि-
न्वन्ति हिगतौ निघातः । धनुत्रीः धनवान्ये इत्यस्मादशिनादित्वादुन्नप्रत्ययः शार्ङ्गरवाद्ययो-
श्चिन्द्रष्टव्यः निस्वरः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

अनुकृष्णेवसुधित्तीजिहातेऽभेसूर्यस्यमंहनायजत्रे ।

परियत्तेमहिमानंवृजध्यैसखायद्वन्द्वकाम्याऋजिष्याः ॥ १७ ॥

अनु । कृष्णे इति । वसुधिति इति वसुधिति । जिहाते
इति । उभे इति । सूर्यस्य । मंहना । यजत्रे इति । परि ।
यत् । ते । महिमानम् । वृजधै । सखायः । इन्द्र । काम्याः ।
ऋजिप्याः ॥ १७ ॥

हेन्द्र सूर्यस्य सुष्ठु न गतः प्रेरकस्य तव मंहना महत्त्वेन सामर्थ्येन वसुधिति वस्तव्यपदार्थधारणोपेतं यजत्रे यज्मनाहे ते उभे कृष्णे महोरात्रे अनुजिहाते पुनः पुनरावृत्य वर्तते किंच ऋजिप्याः ऋजुगतयः सखायस्ते मित्रभूता काम्याः कर्मनीयामरुतः वृजधै कर्मविघ्नकारिणामसुराणां वर्जनाय परिमवाय यद्यस्य ते तव महिमानं सामर्थ्यमनुसृत्य परि परितः प्रभवन्ति ॥ जिहाते ओहाङ्गतौ जुहोत्यादिः मृजामिदित्यभ्यासस्येत्वं निघातः । मंहना महिवृद्धौ ल्युट् लिखरः । वृजधै वृजो वर्जने तुमर्धे कधै प्रत्ययः कित्वाद्गुणामावः प्रत्ययस्वरः । काम्याः कर्मण्यन्तस्याचोयदित्यप्रत्ययः यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । ऋजिप्याः ओप्यायीवृद्धौ क्तिप् छोपोऽव्योर्वेळीति यलोपः पूर्वपदस्योकारस्येकारोऽन्यत्ययेन बहुवचनस्यैकवचनछान्दसं कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

पतिर्भववृत्रहन्त्सूनृतानां गिरां विश्वायुर्वृषभो वयोधाः ।
आनो गहिसृख्येभिः शिवेभिर्महान्महीभिर्भूतिभिः सरण्यन् ॥ १८ ॥

पतिः । भव । वृत्रहन् । सूनृतानाम् । गिराम् । विश्वश्चायुः ।
वृषभः । वयःश्वाः । आ । नः । गहि । सृख्येभिः । शिवेभिः ।
महान् । महीभिः । भूतिभिः । सरण्यन् ॥ १८ ॥

हेवृत्रहन्निन्द्र विश्वायुः विश्वसंपूर्णमायुर्यस्यासौ विश्वायुरविनाशी वृषभः कामानां वारिता वयोधाः अजस्यदाता तादृशत्वं सूनृतानां गिराम् अस्माभिः क्रियमाणानां प्रियतमानां वारिपतिः स्वामीभव तथा सरण्यन् सरण्यज्ञार्थं गमनमिच्छन् महान्महीभिर्महतीभिरूतिभिः रक्षाभि शिवेभिः कल्याणैः सृख्येभिः फलदानरूपोपकारलक्षणे सख्यैश्च सहितस्त्वनोऽस्मान्प्रत्यागाहि यज्ञार्थमागच्छ ॥ सूनृतानां उजपरिहाणे सुतरामूनयत्यप्रियमिति सूनृतिप्रियमुच्यते तद्यतदन्तस्त्येव-

तिस्रनृत परादिच्छन्दसिबहुलमितिउत्तरपद्यादुदात्तत्वम् । वयोषाः वयस्युपपदेदधातेर्विच् । गहि
गमेर्लोठि बहुलच्छन्दसीतिशषेर्लुक् सेहिरादेशः अपिच तस्यष्टित्वादिनुदात्तोपदेशोत्यादिनाम-
लोपः तस्यासिद्धत्वादतोहेरितिहेर्लुङ्मवाति निघातः । सरण्यन् सरणशब्दात्क्यच् एकादेश-
स्वरः ॥ १८ ॥

अयंकोनविंशी-

तमङ्गिरस्वन्नमसासपर्यन्नव्यंकृणोमिसन्यसेपुराजाम् ।

द्रुहोवियाहिवहुलाअदेवीःस्वश्वनोमघवन्त्सातयेषाः ॥१९॥

तम् । अङ्गिरस्वत् । नमसा । सपर्यन् । नव्यम् । कृणोमि ।

सन्यसे । पुराजाम् । द्रुहः । वि । याहि । बहुलाः । अदेवीः ।

स्वश्वरिति स्वः । च । नः । मघश्चन् । सातये । धाः ॥ १९ ॥

हेइन्द्र अङ्गिरस्वत् अङ्गिरसश्चनमसास्तोत्रेणसपर्यन्नव्यन्विश्वामिश्रोहं तंतादृशम्-
हिमोपेतं पुराजां पुरातनत्वांसन्यसे संभजनायनव्यंकृणोमि स्तोतव्यतयाभिनवकरोमि
अदेवीः समोरूपत्वेनाघोतमानान्बहुलाबह्वद्बुहः द्रोघूनशत्रुमृताग्राहसावियाहि विशेषेणमृ-
तिप्रापय हेमववन्निन्द्र नोऽस्मभ्यं स्वः स्वघ्नं च सातयेसंभजनार्थधाःवेहि ॥ अङ्गिर-
स्वत् अङ्गिरसश्च तेनतुल्यमितिवातिप्रत्ययः नभोङ्गिरोमनुषावत्युपसंख्यानमिति संज्ञायांस-
कारस्यरुत्वामावः । सपर्यन् सपरशब्द कण्ठादिः । नव्यं गुस्तुतावित्यस्मादचोयदितियत्प्रत्ययः
घातोस्तन्निमित्तस्यैवेतिवान्तादेशः यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । कृणोमि ह्वेर्छेदिरूपम् । सन्यसे सन-
तेर्भावेकिप् यत्प्रपत्ने अस्मात्किप् सन.संभजनस्ययसेयत्तायसंभजनार्थमित्यर्थः । पुराजां जने-
र्विद् आच्येरूपम् । याहि यातेर्लोठिरूपम् । स्वः स्वरादिनिपातमव्ययमित्यव्ययसंज्ञायाम् अव्यया-
दाप्सुपइतिसुपोलक् । सातये यणसंभक्तौ भावेकिन् जनसनेत्यादिना आत्वम् उरतिपृतीत्यादिना
निपातनादुदात्तः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

मिहःपावकाःप्रतंताअभूवन्स्वस्तिनःपिपृहिपारमांसाम् ।

इन्द्रत्वंरथिरःपाहिनोरिषोमक्षूमक्षूकृणुहिगोजितोनः ॥२०॥

मिहः । पायकाः । प्रस्तताः । अमूवन् । स्वस्ति । नः । पिपृहि ।
 पारम् । आसाम् । इन्द्र । त्वम् । रथिरः । पाहि । नः । रिपः ।
 मधुधर्मधु । कृणुहि । गोइजितः । नः ॥ २० ॥

हेइन्द्र तेपावकाःपापानांशोषयिष्यः मिहः सेचनसाधनान्यापः प्रतत्राः छोकेप्रकर्षेणावि-
 स्तृताअमूवन् आसामपांस्वस्तिविनाशरहितपांरतीरंनोस्मदर्शपिपृहिगलैःसंपूर्णदुरु जलमवा-
 रपारीणंबुर्वित्यर्थः रथिरोरथवांस्वरीरेपोहिंसकाच्छत्रोःसकाशाक्षोस्मान्पाहिपालय अनन्तरं
 मोऽस्मान्मधुमधु आतिशीघ्रं गोमितः गवादिपशूनांनेतृकृणुहिकुरु सुवृष्टिप्रदानेनतडागा-
 दिनलाशयान्संपूर्णान्कृत्वागवादिधनयुक्तान्कुर्वितिभावः । अमूवन् भूसत्तायामित्यस्यलुडि-
 रूपं निपातः । पिपृहि पृपालनपूरणयोः जुहोत्यादिः अर्तिपितृयोधेत्यभ्यासस्येत्वं हेहिंत्वा-
 दगुणः निपातः । रथिरः मत्स्ये मेघारथाभ्यामिरन्तिरचावितिद्वचप्रत्ययः । रिपः रिपहिं-
 सायां क्तिप् सावेकाचइतिविमत्केरुदात्तत्वम् । मधुमधू नित्यबीप्सयोरितिद्विवचनं संहितायां
 ऋचितनुपमश्रुतवितिदीर्घः ॥ २० ॥

अर्थकविंशी-

अदेदिष्टवृत्रहागोपतिर्गाअन्तःकृष्णाअरुपैर्धामभिर्गात् ।
 प्रसूनृतादिशमाननृतेनदुरश्चविश्वाअवृणोदप्स्वाः ॥२१॥

अदेदिष्ट । वृत्रह्वा । गोपतिः । गाः । अन्तरिति । कृष्णान् ।
 अरुपैः । धामक्षभिः । गात् । प्र । सूनृताः । दिशमानः । ऋतेन ।
 दुरः । च । विश्वाः । अवृणोत् । अर्ष । स्वाः ॥ २१ ॥

वृत्रहा वृत्रस्यहन्ता गोपतिर्गवांस्वाभीसन् इन्द्रः गाः अदेदिष्ट अस्मभ्यंदिशतु तथा
 कृष्णान्कर्मविघ्नकारिणोसुरानरूपैरारोचमानैर्धामभिस्तेजोभिरन्तः अन्तर्धानंविनाशंगातृमयतु
 तथा सूनृताःप्रियतमाःगाः ऋतेनप्रतारणवर्जितेनसत्येनवाक्येनप्रदिशमानःअङ्गिरोभ्यःप्रदिश-
 न्निन्द्रःविश्वाःसर्वाणिदुरःगवांस्वेच्छयानिर्गमनद्वाराणि स्वाः स्वकीयागाध्यापावृणोत् घनेगाः
 स्थापयित्वा तानिद्वाराणिआच्छादितवानित्यर्थः ॥ अदेदिष्ट दिशयतिसर्नेनेइत्यस्माच्चङ्लुकि
 ऋदि व्यत्ययेनात्मेनेपदम् अडागमस्वरः । गोपतिः पत्यावैश्वर्येइतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । गात् इ-

णगतौ अन्तर्भावितण्यर्थे । दिशमान् दिशेर्न्यत्ययेन शानच् तस्य लसार्वधातुकस्वरैणानुदात्तत्वे
शस्वरः । अवृणोत् वृञ्वरणे इत्यस्य लङ्ङिरूपम् ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

शुनं हुवेम मघवान् मिन्द्रं अस्मिन् भरे नृत्तं वाजं सातौ ।

शृण्वन्तं मुग्रं मूतयै समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ २२ ॥

शुनम् । हुवेम् । मघवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृत्तं मम् ।

वाजं सातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । मूतयै । समत्सु । घ्नन्तम् ।

वृत्राणि । संजितम् । धनानाम् ॥ २२ ॥ ८ ॥

न्याख्यातेयमृक् ॥ २१ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीयेष्टमो वर्गः ॥ ८ ॥

इन्द्रसोमं सोमपत इति सप्तदशर्चतृतीयं सूक्तं वैधामित्रं त्रैष्टुभपैन्द्रम् अनुशान्तं च-इन्द्र-
सोमं भूनेति । पृष्ठ्याभिष्टवपडह्योः द्वितीयेह निमरुत्वतीये इन्द्रसोममितीदं सूक्तं निविद्वानीयं
द्वितीयस्येति खण्डे सूत्रितम्-इन्द्रसोमं यात उरिरेव मेति मध्यन्दिन इति गोसवविषयोरपि मरुत्व-
तीयशब्देऽतस्सूक्तम् । सूत्रितश्च-इन्द्रसोममेताया मेति मध्यन्दिन इति । उद्भिद्वलभिदोरपि मरु-
त्वतीय एतत्सूक्तम् । सूत्रितश्च-इन्द्रसोममिन्द्रं पूर्भिदिति मध्यन्दिन इति ।

तस्मिन् सूक्ते प्रथमा-

इन्द्रसोमं सोमपते पिबे मं माध्यन्दिनं सर्वनं चारुयत्ने ।

प्रप्रुथ्य शिप्रे मघवन्नृजीपिन्विमुच्य हरी इह मादयस्व ॥ १ ॥

इन्द्र । सोमम् । सोमपते । पिबे । इमम् । माध्यन्दिनम् ।

सर्वनम् । चारु । यत् । ते । प्रप्रुथ्य । शिप्रे इति । मघवन् ।

नृजीपिन् । विमुच्य । हरी इति । इह । मादयस्व ॥ १ ॥

विश्वामित्रो ब्रूते—सोमपते सोमस्याधिपते हेइन्द्र इममस्माभिर्मिथ्यान्दिनेसवनोक्रियमाणं सोमं
सोमरसं पिब, यद्यस्मात्तेत्वं दयं क्रियमाणमिमं माष्यान्दिनं मध्यादिनसंवाधिसवनं निष्क्रेवत्याख्यं
शखं चारुमणीयवर्तते मघवनन्धनवनन्धनीपिन्ऋजीपिन्शब्देनातसारं सोमद्रव्यमुच्यते तद्वन्
हेइन्द्र हरी रथेयोजितावधौ रथाद्विमुच्य शिमेहन् प्रप्रुय्य अत्रत्येनप्राप्तेन पूरयित्वा इह
देवयजनदेशे मादयस्व तावधौ हर्षय ॥ प्रप्रुय्य प्रोथृपर्याप्तावित्यस्य ल्यापिरूपं ह्रस्वश्चान्द-
सः लिस्वरः । ऋजीपिन् अर्जपर्जअर्जने इत्यस्मादर्जेश्च ऋजिचेति इषन्प्रत्ययः ऋनि इत्यादे-
शश्चधातोः अर्ज्यत इत्यृजीपिं तदस्यास्तीति निप्रत्ययः आगन्तित्वा निषातः । मादयस्व मादि
स्तुत्यादिषु हेतुमणिषु निषातः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

गवांशिरं मन्थिनं मिन्द्रशुक्रं पिबा सोमं ररि माते मदाय ।
ब्रह्मकृता मारुतेनागुणेन सजोषा रुद्रैस्तृपदा वृषस्व ॥ २ ॥

गोऽशिरम् । मन्थिनम् । इन्द्र । शुक्रम् । पिब । सोमम् ।
ररिम् । ते । मदाय । ब्रह्मकृता । मारुतेन । गुणेन ।
सजोषाः । रुद्रैः । तृपत् । आ । वृषस्व ॥ २ ॥

हेइन्द्र गवाशिरं गव्यस्य पयस आशीर्मिश्रणं यस्मिन् तंसोमम् अपिब मन्थिनं मन्थसंयुक्तं
शुक्रम् अभिनवं यद्वा शुक्रं शुक्रामन्थिग्रहे वर्तमानम् एवं त्रिपुसवनेषु वर्तमानमिमं सोमं पिब ते
तव मदाय हर्षोपरि म तंसोमं वयं प्रयच्छामः मारुतेन मरुतां गणः मारुतः सच ब्रह्मकृता ब्रह्म
स्तोत्रं करोतीति ब्रह्मकृत् इन्द्रविषयस्तोत्रं कुर्वाणेन मारुतेनागुणेन रुद्रैरेकादशसंख्याकैरुद्रैश्च सजो-
षाः संगतस्त्वं तृपत् सोमपानेन तृप्यन् आवृषस्व तमिमं सोमं सर्वतो नदरे सिञ्च धारय ॥ गवा-
शिरं शृणाते राक्ष्पूर्वात्किपि अपस्पृशेयामानृचुरित्यादिना निषातनादाशिरादेशः बहुव्रीहौ पूर्व-
पदप्रकृतिस्वरः । पिबा, अचोतस्तिष्ठति संहितायां दीर्घः । ररिम् रतेश्चान्दसे वर्तमाने लिटि
रूपम् असमानवाक्यत्वात्त्रिधाताभावः आगमानुदात्ताद्वाति इत्येनुदात्तत्वात्प्रत्ययस्वरः । तृप-
त् तृप्रीणने जुदादिः आगमानुशासनस्यानित्यत्वाद्भुमभावः । वृषस्व वृषसेचने व्यत्य-
येनशः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

येतेशुष्मंयेतविंषीमवर्धन्नर्चन्तइन्द्रमरुतंस्तओजः !

माध्यन्दिनेसर्वनेवज्वहस्तपिबारुद्रेभिःसगणःसुशिप्र ॥ ३ ॥

ये । ते । शुष्मम् । ये । तविंषीम् । अवर्धन् । अर्चन्तः । इन्द्र ।
मरुतः । ते । ओजः । माध्यन्दिने । सर्वने । वज्रहस्त । पिब ।
रुद्रेभिः । सगणः । सुशिप्र ॥ ३ ॥

हेइन्द्र येमरुतः ते तव शुष्मंशत्रूणांशोषकंतेजः येचमरुतः तविषींषलंचावर्धन् युद्धसह-
कारितयाअवर्धयन् तेमरुतः अर्चन्तस्त्वांस्तुवन्त सन्तः तेतव ओमोयुद्धसामर्थ्यमवर्धयन् व-
ज्रहस्त वज्रयुक्तौहस्तौयस्येतितादृश सुशिप्र शोभनहनो शिप्रेहनूनासिरोतिपास्कः । हेइन्द्र
रुद्रेभिःरोदयान्तिशत्रूनिनिरुद्रामरुतः तैःसगणस्त्वंमाध्यन्दिनेसर्वनेसोमंपिब ॥ अवर्धन् वृधुवर्ध-
ने अन्तर्भावितर्पण्यः यद्वृत्तयोगादनिघातः । माध्यन्दिने उत्सादित्वाद्गन्त्रित्वादाद्युदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तइन्द्रस्यमधुमद्विविप्रइन्द्रस्यशर्धोमरुतोयआसन् ।

येभिर्वृत्रस्येपितोविवेदामर्मणोमन्यमानस्यमर्म ॥ ४ ॥

ते । इत् । नु । अस्य । मधुष्मत् । विविप्रे । इन्द्रस्य । शर्धैः ।
मरुतः । ये । आसन् । येभिः । वृत्रस्यं । इपितः । विवेदं । अमर्मणः ।
मन्यमानस्य । मर्म ॥ ४ ॥

येमरुतः इन्द्रस्यशर्धोबलमूताआसन् तइत् तएवमरुतः अस्य द्विनीयार्थेपठौ इममिन्द्र
मधुमत्तवसहायायवयमास्महेत्वंयुद्धमभिगच्छेतिमाधुर्येपितंवाक्यंयथापवातितया विविप्रेनु द्विपं-
प्रैरयन् येभिर्वैयुद्धसहायैर्मरुद्भि इपितप्रेरितइन्द्रःअमर्मणः परैरविदितमर्मस्थानस्य अत-
एवमन्यमानस्यनकोपिमहन्तेत्यभिमन्यमानस्यवृत्रस्यासुरस्यमर्मयस्मिस्थानेप्रवृत्तौस्तयां समरिष्यति
तादृशंस्थानंविवेदाज्ञासीत् ॥ विविप्रे विपक्षेपणेइत्यस्यलिटि व्यत्ययेनात्मनेपदम् इरेव
इरयोरेतिरेइत्यादेशः निघातः । आसन् अस्मुवीत्यस्यलटिरूपं यद्वृत्तयोगान्निघाताभावः ।

विवेद विद्वाने इत्यस्यलिटिरूपं लिङ्स्वाः । मर्म मृद्भाणत्यागेइत्यस्माशीणादिकोमनिन्
नित्स्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

मनुष्वदिन्द्रसर्वनं जुपाणः पिबा सोमं शश्वते वीर्याय ।

स आववृत्स्व हर्यश्वयज्ञैः सरण्युभिर्पो अर्णांसि सपि ॥ ५ ॥ १ ॥

मनुष्वत् । इन्द्र । सर्वनम् । जुपाणः । पिब । सोमम् । शश्वते ।

वीर्याय । सः । आ । ववृत्स्व । हरिः अश्व । यज्ञैः । सरण्युभिः ।

अपः । अर्णा । सिसपि ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र मनुष्वन्मनोर्यज्ञमिवममेदंसधनं यज्ञं जुपाणः सेवमानस्त्वं शश्वते शाश्वताय वीर्याय
पेरपरिभवलक्षणाय सामर्थ्याय इमं सोमं पिब हे हर्यश्व सतादृशस्त्वं यज्ञैर्धनं यैर्मरुद्भिः साक-
माववृत्स्व आगच्छ किंच सरण्युभिः एकश्रुतिमन्मन्त्रानात्मन इच्छद्भिः यद्वा सरण्युभिः
सरणशीलैर्मरुद्भिः सहितस्त्वम् अपोन्तरिक्षस्थितान्युदकानि अर्णा पार्थिवान्युदकानि च सि-
सपि प्रापय यद्वा अपः पश्यान्तमेतत्पदम् अपोन्त्यासादन्तरिक्षात्सकाशादर्णांसि प्रापय ॥ ववृ-
त्स्व वृत्तवर्तने व्यत्ययेन शपश्वः लोटिरूपम् । सरण्युभिः रणशब्दार्थः किप् समानोरणः शनिः
र्येपांतसरणामन्त्राः तानिच्छन्तः सुपः क्यच् कयादित्युप्रत्ययः यद्वा सृगतौ सृयुवचिभ्योऽन्यु-
आगूचकृचइति अन्युच्प्रत्ययः रपाभ्यामितिणत्वं चित्त्वादन्तोदात्तः । अपः आपूव्यासौ आ-
प्रोतेः किप् ह्रस्वश्चेति किप्पातोर्ह्रस्वश्च सार्वेकाचइति विभक्त्येकदात्तत्वम् । सिसपि सृगतौ छ-
न्दसोजुहोत्यादिः बहुलं छन्दसीत्यभ्यासत्वेत्त्वम् ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्याद्वितीयेन वभोवर्गः ॥ ९ ॥

अथपष्ठी-

त्वमपो यद्धवृत्रं जघन्वाँ अत्यँ इव प्रासृजः स त्वं वाजौ ।

शयानं मिन्द्र चरता वधेन वग्विवांसं परिदेवी रदेवम् ॥ ६ ॥

त्वम् । अपः । यत् । ह । वृत्रम् । जघन्वान् । अत्यानिद्धव ।
 प्र । अस्तृजः । सर्तवै । आजौ । शयानम् । इन्द्र । चरता ।
 वधेन । वव्रिश्वांसम् । परि । देवीः । अदेवम् ॥ ६ ॥

हेन्द्र त्वं देवीदेवनशीलमपः परिवत्रिवांसं परितमावृत्यवर्तमानम् अतएव अदेवं
 बहूदर्कतयास्वच्छत्वेनाप्रतिभासमानं शयानमेकत्रनिश्चलतयावर्तमानंवृत्रमेघं यद्यदाचरता
 तमुद्दिश्यवर्तमानेनवधेनयुद्धेनजघन्वान्वहतवामसि यदात्वमानौयुद्धेसर्तवै अतिवेगगमनाय
 अत्यानिव यथामश्वान्प्रेरयसि तथा त्वमपउदकानि अन्तरिक्षादाकाशात्प्राप्तमोह प्रकर्षेणमेघमे-
 दनंकृत्वाभसृज.खलु तंयजाम इत्युत्तरेणान्वयः ॥ जघन्वान् हनर्हिंसागत्योरित्यस्य कसौ
 विभाषागमहनविद्विशामित्तीक्ष्णविकल्पितत्वादपेडभावः अम्पासाद्येतिहकारस्ययत्वं प्रत्यय-
 स्वरः । असृजः सृजविसर्गे शविकरणी यद्योगादनिपातः । सर्तवै सृगतौ तुमर्थेतवैप्रत्ययः
 अन्तश्चतवैयुगपदिदिवातो.प्रत्ययस्यचोदात्तत्वम् । आजौ अजगतिक्षेपणयोः अज्यातिभ्यांचे-
 तीणंप्रत्ययः णित्वादुपचाशुद्धिः अजन्तिगच्छन्त्यास्मिन्नितिआनिर्युद्धं प्रत्ययस्वरः । सर्तवा-
 नावित्यत्र संहितायाम् आयादेशेकृते तस्य लोपशाकस्यस्येतिपकारलोपः सर्वविधीनांछ-
 न्दसिचिकल्पितत्वात्सर्वर्णदीर्घैर्कर्तव्येयलोपोनासिद्धोभवति सर्वर्णदीर्घः । शयानं शीङ्स्वमे-
 शानच् अदादित्वाच्छपोलक् ङित्वात्सर्वधातुक्स्वरेणशानचोनुदात्तत्वेधातुस्वरः ॥ वधेन
 हन्तेर्भावे हनश्चवधइत्यप्रत्ययोवधादेशश्च घातोर्न्तोदात्तश्च । वव्रिवांसं यूनृवरणेइत्यस्यक-
 साविडागमश्छान्दसः प्रत्ययस्वरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यजामिन्नमसावृद्धमिन्द्रैवृहन्तमृष्वमजरंयुवानम् ।
 यस्यप्रियेममतुर्यज्ञियस्यनरोदसीमहिमानंममाते ॥ ७ ॥

यजामः । इत् । नमसा । वृद्धम् । इन्द्रम् । वृहन्तम् । ऋष्वम् ।
 अजरम् । युवानम् । यस्य । प्रिये इति । ममतुः । यज्ञियस्य ।
 न । रोदसी इति । महिमानम् । ममाते इति ॥ ७ ॥

नमसाहविलेखणेनाग्नेनवृद्धं प्रवृद्धम् अतएववृहत्तं महान्तमृष्वम् ऋष्यतेगम्यतेस्तुतिल्लयणै-
र्भैरितिऋष्यंस्तोतव्यमृष्वम् नरं जरारहितम् अतएवयुवानंनियतरुणम् एवंविधामिन्द्रंयन्मइत् कु-
शिकावयंपञ्चसिद्धयर्थस्तुतिवाक्यैः पूजयामएव प्रियेप्रियतमे अपरिमितेरोदसीद्यावापृथिव्यौय-
शियस्ययज्ञार्हस्यस्येन्द्रस्यतवमाहिमानंवैमर्षंनममतुः नपरिच्छेत्तुंशक्तः नममातेइतिद्वितीयक्रि-
यापदभादरार्थम् । यन्मायः यजेतेदिरूपम् । ऋष्यम्ऋषीगतौ सर्वनिघृण्वन्ऋष्येत्यादिनावप्रत्ययान्तो-
निपातितः प्रत्ययस्वरः । प्रिये ईदूदेदितिप्रगृह्यसंज्ञा । ममतुः मामानेइत्यस्यलिट्चतुसिरूपं
यद्वृत्तयोगादनिपातः प्रत्ययस्वरः । माहिमानं महिशब्दात्तस्यभावइत्यर्थेपृथ्वादिवादिमानिबु-
क्त्विस्वरः । ममाते मादूमानेशब्देचेत्यस्यलिट्छाताविरूपम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

इन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि ब्रूतानि देवानमि नन्ति विश्वे ।

दाधारयः पृथिवीं द्यामुते मां ज जान सूर्यं मुपसं सुदंसाः ॥ ८ ॥

इन्द्रस्य । कर्म । सुकृता । पुरूणि । ब्रूतानि । देवाः । न ।

मि नन्ति । विश्वे । दाधार । यः । पृथिवीम् । द्याम् । उत ।

इमाम् । ज जान । सूर्यम् । उपसम् । सुदंसाः ॥ ८ ॥

विश्वे सर्वे देवाः इन्द्रस्य तव कर्म कर्माणि सुकृता सुकृतानि सुष्ठु निर्मितानि पृथिव्यादीनि पुरूणि ब्रूतानि ब्रू-
तानि यज्ञादीनि च नमि नन्ति एतानि सर्वाणि तव कर्माणि निहिंसन्ति किंवा द्विषन्ते किञ्च योयमिन्द्रः
पृथिवीं मूलेकं द्यां युलोकम् उतापि च इमाम् इममन्तरिक्षलोकं च एतां स्त्रीं शोकान्दाधार किञ्च
सुदंसाः सुकर्मां शोभनकर्मांसन् इन्द्रः सूर्यं लोकप्रकाशकमादित्यम् उपसम् अग्निहोत्रादिकर्मनिर्वा-
हकमुपःकालं जनान् उत्पाद्यामास ॥ इन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणीत्येतत्पदकदम्बकमेकोद्वेवसुमतीत्यस्मि-
न्वर्गे पठितमत्रापि तदेव पठ्यते पदकालेनोत्सृज्यत इति चेन्न वाक्यभेदात्तत्र इन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणीत्येकं वा-
क्यम् अत्र तु कर्म सुकृतेत्येकं वाक्यं पुरूणि ब्रूतानीत्यपरं किञ्च तत्रत्यं पदकदम्बकं यमान्तमत्रत्यं द्वितीया-
न्तम् अतो वाक्यभेदाद्विभाक्तिभेदाद्यप्यपदकालेनोत्सृज्यते ॥ मि नन्ति मीजृहिंसायामित्यस्य लट् रूपं
निवातः । दाधार धृज्धारणे इत्यस्य लट् रूपं तु आदित्वाद्भ्यासस्य दीर्घः लिट्स्वरः । ज जान जनजन-
ने इत्यस्यान्तर्भावितण्यर्थस्य लट् रूपं लिट्स्वरः । सुदंसाः सोमं नीसीदुत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ॥ ८ ॥

अद्रोघसत्यं तव तन्महिषं सद्यो यज्जातो अपि वो ह सोमम् ।
नद्यावद्विन्द्रतव संस्तु ओजो नाहानमासाः शरदो वरन्त ॥ ९ ॥

अद्रोघ । सत्यम् । तव । तत् । महिष्यम् । सद्यः । यत् । जातः ।
अपिबः । ह । सोमम् । न । द्यारः । इन्द्र । तव संस्तु । ते ।
ओजः । न । अहा । न । मासाः । शरदः । वरन्त ॥ ९ ॥

अद्रोघ द्रोहवर्जित हेइन्द्र ते तव तमहिषं तादृशमाहात्म्यं सत्यपदार्थं यद्यस्माज्जातः
उत्पन्न सद्यस्तदानीमेव सोममस्माभिर्दोषमानसोमरसमपि ह प्रसिद्धौ किञ्च तव सो वलवत्.
ते तव ओजसामर्थ्याव दिवोषलक्षिता सर्वलोका न वरन्त न वारयन्ति किञ्च अहा प्रति-
पदादीन्यहानि न वारयन्ति तथा मासाश्चैनाद्या शरदः सवत्सराश्च तव सामर्थ्यं न वारयन्ति किंतु
तव सामर्थ्यमनुसृत्य सर्ववर्तत इति भावः ॥ अद्रोघ आमात्रितस्य चेति शठिक्रमाद्युदात्तत्वम् ।
अपि यद्योगादनिघातः । मासा मसीपरिमाणे मस्य ते परिधीयते त्रिंशत्तदित्येति मास कर्ष-
णिषम् निस्त्रिंशदाद्युदात्तः । शरदः शूर्हिसायामित्यस्मात् दृढसोदित्यधिकरणेऽदिप्रत्यय
शीर्यन्ते स्थातृणुलमवनस्पतीनातेनासि इति शरत् प्रत्ययस्वरः । वरन्त वृन्वरणे अतर्भावितव्य
धोऽत्रातिवारणे वर्तते भौवादिक छान्दसेलदिरूपं निघातः ॥ ९ ॥

सद्यस्तीनाभ्येकाहेनिष्केवन्पशये त्वसद्यो अपि न इति सक्तप्रतीया सूत्रितङ्ग-त्वं सद्यो-
अपि वो नात इन्द्रानुत्याहिमेऽवधेदेवदेवा इति ।

त्वं सद्यो अपि वो जात इन्द्रमदाय सोमं परमेव्योमन् ।
यद्वावापृथिवी आविवेशीरथा भवः पूर्यः कारुधायाः ॥ १० ॥ १० ॥

त्वम् । सद्यः । अपिबः । जातः । इन्द्र । मदाय । सोमम् । परमे ।
विश्वोमन् । यत् । ह । द्यारोपृथिवी इति । आ । अविवेशीः ।
अर्थः । अमन्तः । पूर्यः । कारुधायाः ॥ १० ॥ १० ॥

हेइन्द्र सद्यस्तदानीमेवमातः परमेज्योमनुत्तमेस्थानेऽस्मिन् तत्त्वं मदायहर्षायसोममपिबः
यद्यदात्वंचावापृथिवीचावापृथिव्यौ आविवेशीर्हि आसमन्ताद्दृशंप्रविष्टोऽसि सलु अथानन्तरं पू-
र्यः पुरातनः सत्कारुधायाः कर्मणां विधाता मवः सलु ॥ ज्योमन् अवरस्रग्गत्यादिषु विपूर्वेत्याव-
तेर्नामन्सामक्षित्यादिनामनिज्ज्वरत्वेत्यादिना उज्ज्व विशेषेण ओमन्यासिर्गस्यनत् सुपांसुल-
गित्यादिना सुपोलुक् बहुव्रीहीपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । आविवेशीः विश्वप्रवेशने इत्यस्य यङ्गुकि ल-
क्षिसिपियदोषेतीडागमः इत्येतेऽसिपइकारलोपः ययोगादनिवातः । कारुधायाः कारुः
करोति कृवापानिमिस्त्रदिसाध्यज्ञस्य उणप्रत्ययः जित्वाद्धृदिः दधातेर्वहिहाधाब्-यच्छन्द-
सीत्यसुन् णिदित्यनुवृत्तेः आतोयुक्चिण्कृतोरितियुगागमः समासे गतिकारकोपपदादिति पूर्व-
पदप्रकृतिस्वरत्वेनेति सूत्रात् पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये दशमो वर्गः ॥ १० ॥

अर्थकादशी-

अहन् हिं परिशयान् मर्णं ओजायमानं तु विजात तव्यान् ।

न ते महित्वमनु भूदध द्यौ र्यदन्यया स्फिग्या क्षामवस्थाः ॥ ११ ॥

अहन् । अहिम् । परिशयानम् । अर्णः । ओजायमानम् ।

तु विज्जात । तव्यान् । न । ते । महित्वम् । अनु । भूत् । अध ।

द्यौः । यत् । अन्यया । स्फिग्या । क्षाम् । अवस्थाः ॥ ११ ॥

तु विजात बहुविजातानि पृथिव्यादीनि यस्मात्सोयं तु विजातः हेतुविजात इन्द्र तज्यानाति-
शयेन प्रवृद्धास्त्वम् अर्णः परिशयानमुदकं परितः शयानमुदकमन्तः कृत्वा परितो वर्तमानम् अतएवो-
जायमानं बलमाचरन्तम् अहिम् आसमन्ताद्दृश्यपहरत्युदकमित्यहिर्मेवः तमिममेवम् अहन्-
दरप्रेरणायहतवानसि अध अध तेमाहित्वमहिमानं योर्नानुमृजानुभवति न जानाति यद्यस्मा-
त्तम् अन्ययैकतरया स्फिग्या कट्या श्लाम्भिम अवस्थाः अवच्छाद्यति घ्रासि ॥ अहन् हन्तेर्लृ-
प्तिञ्लोपे रूपम् । अहिं हनं हिंसागत्योः आडि त्रिहनिभ्यां हस्वश्चेति णप्रत्ययः डिच्च पूर्वपदस्य
हस्ववृपादित्वादाद्युदात्तः । ओजायमानं ओजःशब्दाच्चाकार्थं कर्तुं क्यङ्सलोपश्चेति क्यङ्प्रत्य-
यसलोपश्च चित्त्वादात्मनेपदं प्रत्ययस्वरः । तव्यान् तु इति सौत्रोच्चातुः अस्मात्समन्ताद्दृश्य-
च्छन्द-

सीतीयसुन् 'तुरिष्ठेमेयःस्वितितृचेलोपः' मसंज्ञायामौर्णः इकारलोपश्छान्दसः निस्वरः ।
भूत् भवतेर्लोडिरूपम् । स्फुर्या यनिममिति पसंज्ञांवाधित्वास्वादिष्वसर्वनामस्थानेऽतिपदसं-
ज्ञायां नश्वत्वं तृतीयायाः पूर्वसवर्णः । श्वां क्षिनिवासगत्योः अन्येभ्योपिदृश्यतइतिनिरुपपदादपि
दृश्यप्रत्ययः ततष्टाप् क्षियन्ति निवसन्त्यस्यांप्राणिनइतिशाम्भिः उदात्तानिवृत्तिस्त्रेणान्तोदात्तः ।
अवस्थाः वसआच्छादनेइत्यस्य छन्दि अनुदात्तत्वादात्मनेपदं थासि अदादित्वाच्छपोऽनुक्
ययोगादनिवातः अडागमस्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

यज्ञोहितंइन्द्रवर्धनोभूदुतप्रियःसुतसोमोमियेधः ।

यज्ञेनयज्ञमवयज्ञियःसन्त्यज्ञस्तेवज्रमहिहत्यंभावत् ॥ १२ ॥

यज्ञः । हि । ते । इन्द्र । वर्धनः । भूत् । उत । प्रियः ।

सुतसोमः । मियेधः । यज्ञेन । यज्ञम् । अव । यज्ञियः । सन् ।

यज्ञः । ते । वज्रम् । अहिहत्ये । आवत् ॥ १२ ॥

हेइन्द्र अस्मदीयोयज्ञस्तेतववर्धनोहाविष्यदानेनवर्धयिताभूत्तहि भवतिखलु उतापिच 'सुत-
सोमः अभिपुतसोमवान्मियेधःसारभूतोयंयज्ञः तेतवप्रियः सत्त्वंयाज्ञियःयज्ञार्हःसन् यज्ञय-
ज्ञस्यकर्तारियमानं यज्ञेनानुष्ठीयमानेनाव फलप्रदानेनरस्य किंचायंयज्ञस्तेतववज्रमहिहत्ये
युत्रहननेकर्मण्यावत् रक्षतु ॥ वर्धनः वृधुवर्धनेइत्यस्य प्यन्तस्य नन्धादित्वात्स्युप्रत्ययः
लिस्वरः । भूत् हिधोगादानिवातः । अव अवतेर्लोडिरूपं निषातः । सन् असेःशत-
रिरूपं प्रत्ययस्वरः । अहिहत्ये हनहिंसागत्योरित्यस्यमावे हनस्तचेतिन्यप् तकारभा-
न्तादेशः 'श्रुदुत्तरपदस्वरः । आवत् अवतेश्छान्दसेल्लिरूपं निषातः ॥ १२ ॥

यज्ञेनेन्द्रमवसाचक्रेअर्वागैर्नसून्नायनव्यंसेववृत्याम् ।

यःस्तोर्मेभिर्वावृधेपूर्येभिर्योमंध्यमेभिस्तनूतनेभिः ॥ १३ ॥

यज्ञेन । इन्द्रम् । अवसा । आ । चक्रे । अर्वाक् । आ । एनम् ।

सून्नायं । नव्यंसे । वृत्याम् । यः । स्तोर्मेभिः । वृधे । पूर्येभिः ।

यः । मध्यमेभिः । उत । नूतनेभिः ॥ १३ ॥

हेन्द्र सर्वोयनमानः अवसास्वरक्षकेणयज्ञेन्द्रं त्वामर्वाणाचक्रे हविष्प्रदानेनामिमुलं
करोति तथाहं नय्यसेनवतरावसुम्नायधनाय एनंत्वामाववृत्त्यायज्ञेनावृतमदभिमुखं कुर्याम् । की-
दृशस्त्वं यः पूर्व्येभिः पुरातनैः स्तोत्रेभिः स्तोत्रैः ववृषे प्रवृद्धो बभूव तथायन्द्रो मध्यमेभिः मध्यमेवैः
स्तोत्रैः उतापि च नूतनेभिरस्माभिः क्रियमाणैः अनुनातनैः स्तोत्रैर्वैषते ॥ चक्रं करोते लिटिरूपम् ।
नय्यसे नवशब्दादीयसुनि मसंश्रयायामकरलोपः ईकारलोपश्चान्दसः नित्वादाद्युदात्तः । ववृ-
त्त्यां वृत्तवर्तने लिङि बहुलं छन्दसीति शेषः श्लुः व्यत्ययेन परस्मैपदं निवातः । ववृषे वृधु-
वर्षने इत्यस्य लिटिरूपं प्रत्ययस्वरः । मध्यमेभिः मध्यशब्दाच्छेषिकार्थे मन्वाग्मइति मप्र-
त्ययः प्रत्ययस्वरः । नूतनेभिः नवशब्दस्य नूतनपूलाश्च प्रत्ययावक्तव्यान् इत्यादेशो धेत-
नप्रत्ययः भूइत्यादेशश्च ॥ १२ ॥

अथचतुर्दशी-

विवेद्यन्माधिषणां जजानस्तवै पुरायायां दिन्द्रमहः ।

अंहसो यत्र पीपरयथानो नावेव यान्तं मुभये हवन्ते ॥ १४ ॥

विवेप । यत् । मा । धिषणा । जजान । स्तवै । पुरा । पायात् ।

इन्द्रम् । अहः । अंहसः । यत्र । पीपरत् । यथा । नः । नावाह्व ।

यान्तम् । उभये । हवन्ते ॥ १४ ॥

यद्यदाधिषणा इन्द्रं स्तवानीति मदीया बुद्धिर्मा मां विवेप व्याप्नोत् तदाहं स्तोत्रं नमान
करोमि बुद्धेः स्वरूपदर्शयति-अहं पार्यात्पारे भवादतिद्वरवर्तिनो विभक्तकारिणोऽहः पुरा पूर्वमिन्द्रं
स्तवैस्तवानियप्रपस्यां विषणाया मेव जनायां सत्यां स इन्द्रः नोऽस्मान्हंसः पापरूपाद्वाग्निश्चाद्यधीपरत् य-
थापारंनयेत् तथास्मदुभयपार्श्ववर्तिधनार्थिनो ननाः हवन्ते आह्वयन्ति तत्र दृष्टान्तमा-
ह-नावेव यान्तं यथानद्यादि पुनौ कथायान्तं गच्छन्तं पुरुषम् उभये उभयपार्श्ववर्तिनो ननाः हवन्ते
आह्वयन्ति तद्वत् ॥ विवेप विपृज्यासावित्यस्य लिटिणिरूपं लिट्स्वरः । जनान जननने इ-
त्यस्य लिट्प्रुत्तमेण लिट् रूपं वाक्यमपेदादनिवातः । अंहसः अमगत्यादिषु अमेहुक्वेत्यनु-
प्रत्ययः हुगागमश्च नित्स्वरः । पीपरत् वृषा छनपूरणयो रित्यस्य लुङि चङि हस्वाभ्यासे त्वदी-
र्घगुणाः यथायोगादनिवातः लिट्स्वरः । नावेव शुद्रे रेजे इत्यस्मात्त्वानुदिभ्यां डौरिति डौ-
प्रत्ययः नुद्यतइति नोः श्वः सावेकाचस्तृतीयाया उदात्तवम् इवेनानित्यसमासो विभक्त्यलोपह-

स्यादि । 'उभये' उभयशब्दात्परस्यतथपलमादुदात्तोऽनित्यमितिअयमादेशः वचनसामर्थ्यादादे-
रुदात्तत्वम् । हवन्ते ह्यतेर्लृटेरूपम् ॥ १४ ॥

माध्यान्दिनेसवनेआग्नीध्रीयस्यआपूर्णेऽस्येतिप्रस्थितयाज्या
स्यकलशःस्वाहेतिमाध्यान्दिन्यइति ।

सूत्रितञ्च-आपूर्णेऽम-

अयपञ्चदशी-

आपूर्णेऽस्यकलशःस्वाहासेक्तैवकोशंसिसिचेपिबध्वै ।
समुप्रियाआववृत्रन्मदायप्रदक्षिणिदभिसोमांसइन्द्रम् ॥ १५ ॥

आऽऽपूर्णः । अस्य । कलशः । स्वाहा । सेक्ताऽइव । कोशम् ।
सिसिचे । पिबध्वै । सम् । ऊँ इति । प्रियाः । आ । अववृत्रन् ।
मदाय । प्रदक्षिणित् । अभि । सोमांसः । इन्द्रम् ॥ १५ ॥

हेइन्द्र अस्य तवपानार्थं कलशः द्रोणकलशः सोमेनापूर्णं स्वाहा स्वाहाकृतोदत्त-
ञ्च सोमसहितःकलशःपिबध्वै तवपानार्थंसिसिचे संसोमंचोदिताधारेसिध्वामि तत्रदृष्टान्तः-को-
शंसेक्तेव यथासेक्तोसेचकः अलपूर्णात्कोशात्तृतेःसकाशाज्जलपात्रान्तरेसिञ्चिततद्वत् प्रियाः
स्वादुतमाःसोमासोदत्तास्तेसोमाः इन्द्रंत्वामभि अभिलक्ष्यैव मदाय तवहर्षार्थं प्रदक्षिणि-
त् प्रादक्षिण्येनसमाववृत्रन् सम्यगावृत्यवर्तताम् । उपूरणः ॥ आपूर्णः पूषालनपूरणयोरित्य-
स्यकर्मणिनिष्ठा रदाम्यामितितस्यनत्वं गतिरन्तरइतिगतिस्वरः । स्वाहा निपातत्वादाद्यु-
दात्तः । सेक्तैवकोशं नलोकाव्ययेतिपठ्यप्रतिषेधः । सिसिचे पिबध्वरणेइत्यस्यालृटेरूपम् ।
पिबध्वै पापानेइत्यस्यतुमर्पेऽशब्देऽप्रत्ययः शित्वात्पिबादेशः नित्वादाद्युदात्तः । आववृत्र-
न् वृत्तवर्तनेइत्यस्यलृटिश्चप् बहुलंछन्दसीतितस्यशपःभुः व्यत्ययेनपरस्मैपदं बहुलंछन्दसी-
तिश्लेषरुढागमः ॥ १५ ॥

अयपञ्चदशी-

नत्वांगभीरःपुरुहूतसिन्धुर्नाद्रयःपरिपन्तोर्विरन्त ।
इत्थासखिंभ्यइपितोयदिन्द्राहृह्वंचिदरुंजोगव्यंमूर्धम् ॥ १६ ॥

न । त्वा । गभीरः । पुरुहूत । सिन्धुः । न । अर्द्रयः । परि ।
सन्तः । वरन्त । इत्था । सखिभ्यः । इपितः । यत् । इन्द्र ।
आ । दृहम् । चित् । अरुजः । गव्यम् । ऊर्वम् ॥ १६ ॥

हेपुरुहूतेन्द्र गभीरोगम्भीरः सिन्धुःसमुद्रःत्वात्वांवारयति तत्परि परितोर्वर्तमानाःसन्तो-
द्रयशैलाःत्यांनवरन्त नवारयन्ति किन्तु त्वामनुसृत्यवर्तन्ते यद्यस्मादित्था इत्थमनेनप्रकारे-
ण सखिभ्यः सखिभिर्देवैरपिनः प्रार्थितंस्त्वं इहंवेदतिप्रबलमपि गव्यं गविमवमयटेवर्तमान-
मूर्ध्वमूर्वानलमारुहः सग्यगभाह्वरीः ॥ गभीरः गावृषप्रतिष्ठालिप्तयोगैर्ग्रन्थेव अस्मादीरक्षप्रत्ययः घ-
कारस्यमसारः आकारस्यदस्वश्च गभीरगम्भीरावित्यनेनानिपात्यते विस्वरः । सिन्धुः स्पन्दू-
प्रखण्डे स्यन्देःसंप्रसारणंयथेत्युप्रत्ययः संप्रसारणं दकारस्यघकारः निदित्यनुवृत्तेराद्युदात्तः
परिषन्तः सन्तः अस्तेःशतरिरूपम् उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यचरतिपत्वं केचित्तपरेः क्रियान्वयमिच्छ-
न्ति तद्वा पत्यमनुपपन्नम् परि निपातस्वरः । सन्तः प्रत्ययस्वरः । वरन्त वृज्वरणे मौवादिःछ-
ष्टिरूपं निपातः । अरुजः रुजोभङ्गेइत्यस्य छडिरूपम् । गव्यं गोर्विकारइत्यर्थयोगोयसोर्वेदिति-
यत् यतोनावइत्यानुदात्तत्वम् ॥ १६ ॥

अथसप्तमी-

शूनंहुवेममधवान्मिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजंसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतयेसमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिसंजितंधनानाम् ॥ १७ ॥ ११
शुनम् । हुवेम् । मधध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृक्षतमम् ।
वाजंसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । मूतये । समवहसु । घ्नन्तम् ।
वृत्राणि । समुज्जितम् । धनानाम् ॥ १७ ॥ ११ ॥

एवाकृष्टपूर्वमेवत्याख्याता ॥ १७ ॥

॥ इति तृतीयस्याद्वितीयेष्टकादशोऽवर्गः ॥ ११ ॥

प्रपर्वतानामिति त्रयोदशवचनचतुर्थमूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका—प्रपर्वतानांसतोभासंवाद्येन-
दीभिर्विधाभिप्रस्योत्तिर्धोस्तत्रनदीवाक्यं चतुर्थोपठ्यष्टमीदशम्यः षष्ठीसप्तम्योस्तिवन्द्रस्तु-
तिरन्त्यानुपुनिति । अत्रचतुर्थोपठ्यष्टमीदशमीनानदीवाक्यत्वावधेयत्वरूपयःशिष्टानांविभा-

मित्रवाक्यत्वात्स एव ऋषिः - अत्यानुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः इन्द्रेदेवता यद्यपि षष्ठ्यां सप्तम्यांच विश्वामित्रेण न च स्तूयन्ते तथापि इन्द्र एव देवता सूक्तविनियोगे लैङ्गिकः । पुरा कलि विश्वामित्रेण न स्य सुदासो राज पुरोहितो बभूव स च पुरोहितत्वेन लब्धयनः सर्वधनमादाया विपाद् शुतुद्र्योः संदेशमायामनुययुरितरे अपोत्तिर्तुर्विध्यामित्रो गावन्ले तेन यौ दृष्टोत्तरार्थमायाभिस्तिल्लमिस्तुदाय ।

सैपासूक्तेमथमा-

प्रपर्वतानामुशती उपस्थादश्वेद्विपितेहासमाने !

गावेषु शुभ्रे मातरां रिहाणे विपाद् शुतुद्रौ पर्यसाजवेते ॥ १ ॥

प्र । पर्वतानाम् । उशती इति । उपस्थात् । अश्वे इवेत्यश्वेद्वि ।

विसिते इति विसिते । हासमाने इति । गावोऽश्व । शुभ्रे इति ।

मातरां । रिहाणे इति । विष्पाद् । शुतुद्रौ । पर्यसा । जवेते इति ॥ १ ॥

पर्वतानां शैलानामुपस्थादुत्सन्नाग्निर्गत्योशती समुद्रागमनं शमयमाने गमने दृष्टान्त — अश्वेद्विष्वक्वे यथा विषिते मन्दुरातो विमुक्ते हासमाने अभ्योत्पन्नयेन स्पर्धमाने यद्वा हृष्यन्त्यौ अश्वेद्वि षड्वेद्वि त्वरया गच्छन्त्यौ परस्परं हृष्यन्त्यौ तथा गावेषु शुभ्रे यद्वा द्वे गावौ शोभमाने वर्तन्ते तद्वच्छुभ्रे शोभमाने किञ्च मातरा यथामातरौ वेनूरिहाणे अन्तर्णीत सनर्पो विहिः वत्सं निद्रया लेदुमिच्छन्त्यौ शीघ्रं गच्छतः तद्वत्समुद्रं गन्तुं मवाद् गच्छन्त्यौ पर्यसासंयुक्ते विपाद् शूलविपाटनात् विपाशनाच्छतपुत्रमरणोद्भूततमो वर्तते मूर्धोर्वेसिष्ठस्य पाशा अस्यां व्यपस्यन्त विमोचनं द्वा विपाद् शुतुद्रौ शुक्षिर्प्रतुषातुमेव द्रवति गच्छतीति शुतुद्रौ एतन्नामकेन यौ प्रजवेते समुद्रं प्रति शीघ्रं गच्छत अत्र निरुक्तं — पर्वतानामुपस्थादुपस्थानादुशत्यौ कामयमाने अश्वेद्विमुक्ते इति वा विपणो इति वा हासमाने हासति स्पर्धायां हर्षभागे वा गावा विषुभ्रे शोभने भावतौ संरिहाणे विषाद् शुतुद्रौ पर्यसा प्रजवेते इति । उशती वशकान्तौ अस्य शतुर्दित्वाद् द्विहिन्यावयीत्यादिनां संप्रसारणम् । विपिते पिबन्त्यने इत्यस्य कर्मणि निष्ठा संहितायां परिनिविभ्य सेवासिनसयसिबुसहेत्यादिना पत्वं गतिरनन्तर इति गते प्रकृतिस्वरत्वम् । हासमाने हासति स्पर्धक्या हसेहसेने वाशानच् तस्य लसर्ववानुक्त्वात् स्वरैरुनेषात् स्वरः । रिहाणे लिह आस्वाद्यने स्वरितेत्त्वादुपयपरीशानच् अत्रादित्वाच्छठोल्क लभारस्य रेफश्चान्दस रेफमवलम्ब्यणत्वं चित्त्वाद् दत्तोदात्त । विपाद् षट्पठो पश-

बाधनस्पर्शनयोरिति वाण्यन्तावेतौ विपूर्वा शकारस्य ऋथादिनापत्वम् शुतुद्री छान्दसीरुपासिद्धिः ।
अवेते जुह्वतौ भौवादिः छित्त्वादात्मनेपदम् आतोडितइतीयादेशः निवातः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

इन्द्रेपिते प्रसवं भिक्षमाणे अच्छासमुद्रं रथ्येव याथः ।

समाराणे ऊर्मिभिः पिन्वमाने अन्या वामन्या मप्येति शुभ्रे ॥ २ ॥

इन्द्रेपिते इतीन्द्रइपिते । प्रइसवम् । भिक्षमाणे इति । अच्छ ।

समुद्रम् । रथ्याइव । याथः । समाराणे इति समइआराणे ।

ऊर्मिभिः । पिन्वमाने इति । अन्या । वाम् । अन्याम् । अपि ।

एति । शुभ्रे इति ॥ २ ॥

हेनद्यौ इन्द्रेपिते इन्द्रेणप्रेपिते प्रसवं तस्येन्द्रस्यानुज्ञाभिश्चमाणे प्रार्थयमाने युवांसमुद्र-
मच्छाभिमुख्येन याथोगच्छयः तत्र दृष्टान्त - रथ्येवेति यथारथिनौ लक्ष्यं देशमभिगच्छतः त-
द्वत् किं कुर्वन्तौ समाराणे परस्परसंगच्छन्तौ तथा ऊर्मिभिस्तरङ्गैः पिन्वमाने परिसरप्रदेशस-
न्तर्पयन्तौ शुभ्रे शोभमाने युवासमुद्रंगच्छयइति पूर्वोक्तान्वयः तथा वांयुवयोर्मध्ये अन्या-
एका अन्यामपरां नदीमप्येति अपि गच्छति परस्परमैक्यमापद्यते इत्यर्थः ॥ इन्द्रेपिते इषगता-
वित्यस्य कर्मणि निष्ठायास्तीपसहेत्यादिनाऽङ्गागमः तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदस्वरः ॥ प्रसवं पूर्व-
रणे इत्यस्य अप् याथादिस्वरः । भिक्षमाणे भिक्षया ज्ञायाम् आत्मनेपदी ज्ञानचोलसार्धवातु-
कस्वरेणानुदात्तत्वे वातुस्वरः । रथ्येव रथस्येवौ तस्येदमित्यर्थे रथाद्यदिति यत्प्रत्ययः तित्स्वरः
इवेन समासो विपक्षपलोपइत्यादि । याथः यातेर्लटि रूपम् । समाराणे ऋगतावित्यस्य लिट् संपूर्वस्यार्तेः स-
मोगमीत्यादिनात्मनेपदत्वाच्चस्य काननादेशः ऋच्छत्यृतापितिगुणः । पिन्वमाने पित्तिसेचने भ्वादिः
लसार्धवातुकस्वरेण ज्ञानचोनुदात्तत्वे वातुस्वरः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अच्छासिन्धुमातृतमामघासं विषांशमूर्वीसुभगां मगन्म ।

वत्समिव मातरां संरिहाणे समानं योनिं मनुसञ्चरन्ती ॥ ३ ॥

अच्छ । सिन्धुम् । मातृस्तमाम् । अयासम् । विष्पोशम् । उर्वीम् ।
सुहभगाम् । अगन्म् । वत्समृद्धव । मातरा । संरिहाणे इति समृहरिहाणे ।
समानम् । योनिम् । अनु । सञ्चरन्ती इति समृश्चरन्ती ॥ ३ ॥

हेनचौ मातृतमाम् अतिशयेनमातरंसिन्धुस्तवन्ती शतुर्द्वौ त्वामच्छाभिमुत्प्रेनायासे वि-
श्वामित्रोऽहंप्राप्तोऽभूव तथा उर्वीमहर्तासुभगांसौभाग्यवर्तीविषाशंत्वामगन्म वयंप्राप्ताःस्म किं
कुर्वत्यौ मातरा मातरौद्वेनेववत्समिवसंरिहाणे अन्तर्णीतसनर्थोलिहिः जिह्यालेदुमिच्छन्त्यौ
यथावत्समनुगच्छतःतद्वत् समानमेकंयोनिस्थानंसमुद्रमनुअभिलक्ष्यसञ्चरन्तीसप्यक्चरन्त्यौ
युवामयासमितिपूर्वेणान्वयः ॥ अयासं याप्रापणेइत्यस्यरूपम् इहभावश्छान्दसः । अगन्म
गमेलादि बहुलच्छन्दसीतिशपोलुक् शोभेतिप्रकारस्यनकारः निघातः । सञ्चरन्ती चरतिर्ग-
त्यर्थः तृतीयायुक्तत्वाभावादात्मनेपदाभावः शतुर्लक्षवर्षातुकस्वरेणानुदात्तवेदनेधातुस्वरः ॥ ३ ॥

अयत्तुर्थी-

एनावयंपयसापिन्वमानानुयोनिर्देवकृतंचरन्तीः ।

नवर्तवेप्रसुवःसर्गतक्तःकिंयुर्विप्रोन्द्योजोहवीति ॥ ४ ॥

एना । वयम् । पयसा । पिन्वमानाः । अनु । योनिम् ।

देवकृतम् । चरन्तीः । न । वर्तवे । प्रसुवः । सर्गस्तक्तः ।

किंयुः । विप्रः । नद्यः । जोहवीति ॥ ४ ॥

एवंस्तुतेनचौ विश्वामित्रप्रत्युचतुः एना एनेनपयसापिन्वमानाः संतर्पयन्त्यः देवकृतं
देवेनेन्द्रेणकृतं संदिष्टं योनिं स्थानं समुद्रमनु अनुलक्षीकृत्य चरन्तीर्गच्छन्त्यौवयमास्महे
द्वयोर्बहुवचनंप्रकारं तासामस्माकंसर्गतक्तः सर्गेगमनेप्रवृत्तः प्रसवउद्योगः नवर्तवेनि-
वर्तनायनभवति किंयुः किमिच्छन्नसौविप्रोब्राह्मणेनयोनरीस्मान्जोहवीति भृशमाह्वय-
ति ॥ एना इदंशब्दस्यतृतीयायाएनादेशः सुषांसुलुगितितृतीयायाआडादेशः ऊडिदमि-
तिविभक्तैरुदात्तत्वम् । पिन्वमानाः पिबिसंचने । देवकृतं तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्व-
रः । वर्तवे वृत्तवर्तने तुमर्षेतवेप्रत्ययः निस्वरः । सर्गतक्तः केचेतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । किं-
युः किमिच्छन् क्यचोमान्ताज्ययप्रतिपेधइतिछान्दसत्वादत्रप्रतिपेधोनभवतीतिन्यच् कया-

च्छन्दसीत्युप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । नद्यः छान्दसोयणादेशः । ज्योह्वीति ह्योयङ्गुकि
अन्यस्तस्यचेतिसंप्रसारणेकृते गुणोबङ्गुकोरित्यभ्यासस्यगुणः यदोवेति तिपईडामगः गुणः
निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

रमध्वमेवचसेसोम्यायऋतावरीरुपमुहूर्तमेवैः ।

प्रसिन्धुमच्छाबृहतीमनीपावस्युरद्वेकुशिकस्यसूनुः ॥ ५ ॥ १२ ॥

रमध्वम् । मे । वचसे । सोम्याय । ऋतावरीः । उप । मुहूर्तम् ।

एवैः । प्र । सिन्धुम् । अच्छ । बृहती । मनीपा । अवस्युः ।

अद्वे । कुशिकस्य । सूनुः ॥ ५ ॥ १२ ॥

विश्वामित्रो नदीः प्रतिवृत्ते-ऋतावरीः ऋतमुदकंतद्वत्योहेनयः यूयमेविश्वामित्रस्यममसो-
म्याय उत्तार्याहंसोमसंपादयामीत्येवंसोमसंपादिनेवचसेतदर्धम् एवैः पञ्चम्यर्थे तृतीया शीघ्रगमनेभ्यः
मुहूर्तं मुहूर्तमात्रमुपरमध्वम् उपपूर्वोरभिरुपसंहारेवर्तते क्षणमात्रशीघ्रगमनात् उपरताम-
वत सामान्येन नदीपूज्यमानास्तु समीहितं प्रयोजनमकुर्वतां तुरोवर्तिनीं शुतुद्रीं प्रतिवृत्ते कुशि-
कस्यराजपे सनुर्विश्वामित्रोऽहं बृहतीमहत्यामनीपयास्तुत्या अवस्युः आत्मनोरक्षणमिच्छन् सन्
निधुं शुतुद्रीं त्वां विच्छामि मुरुवेन प्राहे प्रकर्षणाह्वयामि अत्र निरुक्तम्-उपरमध्वमेवचसेसोम्या-
यसोमसंपादिनऋतावरीऋतवत्यऋतभिः युदकनामप्रत्युतं भवति मुहूर्तमेवैरयनैरवनेर्वाप्रापिह्वयामिसिन्धुयु-
हत्यामहत्यामनीपयामनसैः पयास्तुत्या प्रज्जया वा वनाय कुशिकस्यसूनु कुशिको राजा बभूवेति ॥ रमध्वं
रमुपरमे उपपूर्वादमतेर्विमापाकर्मकादित्यात्मनेपदम् । ऋतावरीः ऋतशब्दात्म-
त्वर्थेऽहं वसीबनिपाविति वनिष् बनोरचेति ङीप् रेफध्वान्तादेशः बाल्छन्दसीतिसवर्णदीर्घः आ-
मञ्जितस्य पादादित्वात्पाष्ठिकमाद्युदात्तत्वम् । एवैः इण्गौ इणशीङ्भ्यां वन् आर्षधातुकड-
क्षणो गुणः नित्स्वरः । बृहती मनीपा उभयव्रजनीयायाः पूर्वसवर्णदीर्घः । अवस्युः अवोर-
क्षणमिच्छन् सुप्रआत्मनः कथञ्च न कथञ्चितिनकारान्तस्य पदसंज्ञायानियमितत्वादत्र सकार-
स्य रुर्न भवति क्वाच्छन्दसीत्युप्रत्ययः । अद्वे ह्यतेर्लोडि सिच आत्मनेपदेष्वन्यतरस्यामित्यङादेशः
गुणः निघातः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये द्वादशोऽवर्गः ॥ १२ ॥

अथपणी-

इन्द्रो अस्मान् अरदद्वज्रवाहुरपाहन्वृत्रं परिधिं नदीनाम् ।

देवो नयत्सविता सुपाणिस्तस्य वयं प्रसवेयाम उर्वीः ॥ ६ ॥

इन्द्रः । अस्मान् । अरदत् । वज्रश्वाहुः । अप । अहन् ।

वृत्रम् । परिधिम् । नदीनाम् । देवः । अनयत् । सविता ।

सुपाणिः । तस्य । वयम् । प्रसवे । यामः । उर्वीः ॥ ६ ॥

नयः प्रयुचुः हे विश्वामित्र वज्रवाहुः वज्रयुक्तो वाहुर्धेस्यासौ वज्रवाहुः तादृशो बलवा-
 निन्द्रः नदीरमानरदत् रदति खनतिकर्मा अखनन् कथमखनन् उच्यते-नदीनां शब्दका-
 रिणीनामपां परिधिं परितो निहितमुदकमन्तः कृत्वा परितो वर्तमानमित्यर्थः तादृशं वृत्रं
 त्याकाशमिति वृत्रो मेघः तं मेघमपाहन् जवान तस्मिन् हते आप. पतिताः तामि गच्छन्तीभिर्धेयं
 खाताः एवं मेघहननद्वारेणाखनन् न केवलमखनन् किंतु हि सविता सर्वस्य मगतः प्रेरकः सु-
 पाणिः शोभनहस्तः उत्पत्तिरिति कर्तृत्वात् तादृशो देवोद्योतमान इन्द्रः अस्माननयत् मेघ-
 भेदनं कृत्वोदकप्रणेन समुद्रमपूरयत् तस्य तादृशसामर्थ्ये तस्येन्द्रस्य प्रसवेभ्यनुज्ञायां वर्तमा-
 ना उर्वीः उदकैः प्रमृता वयं यामो गच्छामः नतवचनादुपरमामहे उक्तार्थं यास्कोदधीति-इन्द्रो-
 स्मानरदद्वज्रवाहुरदति खनतिकर्मा पाहन्वृत्रं परिधिं नदीमिति श्लाघ्यतां देवो नयत्सविता सुपाणिः कल्याण-
 पाणिः पाणि. पणायते पूना कर्मण. प्रगृह्य गणी देवान् पूरयति तस्य वयं प्रसवेयाम उर्वीः उज्यं इति ॥ अरदन्
 रदतेर्लटिरूपम् । वज्रवाहुः बहुमीहौ पूर्वपदस्वरः । अहन् हन्तेर्लटि रूपं निघातः । परिधिं
 कुधान्धारणपोषणयोरेत्यस्मात्कर्मण्युपसर्गो बोः किमिति किप्रत्ययः आतोलेपः कृदुत्तरपदस्वरः । अन-
 यन् नयतेर्लटिरूपम् । सुपाणिः पणभ्यवहारेस्तु नौव अशिगणाप्योरुडायलु कौचेतीण् आयलु-
 बहुमीहौ नञ् सुभाभीतिस्वरः । प्रसवे पूषणे ऋदोरिति भावे अप्रत्यय. थायघञ्क्तेत्युत्तरपदान्तो-
 दात्तत्वम् । यामः याप्रापणे इत्यस्य लटिरूपं निघातः । उर्वी उरुशब्दाद्वोतो गुणवचनादिनिडीप्
 वा छन्दसीति सर्वाङ्गीर्षः प्राययस्वरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्रवाच्यं शश्वधावीर्यं तदिन्द्रस्य कर्म यदा हि विवृश्वत् ।

विवर्जेण परिपदो जघानायज्ञापोयं नमिच्छमानाः ॥ ७ ॥

प्रध्वाच्यम् । शश्वधा । वीर्यम् । तत् । इन्द्रस्य । कर्म । यत् ।
अहिम् । विध्वृश्चत् । वि । वज्रेण । परिहसदः । जघान् । आर्यन् ।
आपः । अर्यन्म् । इच्छमानाः ॥ ७ ॥

योऽयमिन्द्रोऽहिमेवाविवृश्चत् उदकप्रेरणार्थनवानेतित्यत्कर्मच्छेदनरूपं तदिदंतस्येन्द्रस्यवीर्य-
सामर्थ्यं शश्वदासर्वदाप्रवाच्यं प्रकर्षेणवचनार्थं तथासइन्द्रः परिपदः परितःसीदतःआसी-
नान्प्रतिबन्धकारिणोसुरान्यज्रेणाविनधान् अघायनंस्थानमिच्छमानइच्छन्त्यआपआपन्यासि ॥
प्रवाच्यं वचपरिभाषणेइत्यस्मादहलोर्ण्यदितिष्यत् णित्वादुग्धावृद्धिः वचोशब्दसं-
ज्ञायामितिकुत्सभाभवः व्यत्ययेनायुदात्तत्वं यद्वा वाचयतेरचोपत् यतोनाषइतिस्वरः । शश्व-
धा शश्वच्छब्दात्सर्वधेयाप्रत्ययः तकारलोपश्चदृष्यः । विध्वृश्चत् ओत्रधूछेदने तुदादिः ल-
ङि ग्रहिज्यावयीत्यादिनासंप्रसारणं सहसुपेत्यत्रसहेतियोगविभागात्समासः समासस्वरः । प-
रिपदः क्तिप् संहितायांसदिरप्रतेरितिपत्वम् । जघान् हन्तेर्लिटिणलिरूपं निघातः । आर्यन्
अपगताक्तिपस्यलङिरूपं पादादित्वादनघातः । इच्छमानाः इषुदृच्छायामित्यस्माद्व्यत्ययेनशा-
नच् तस्यलसार्वधातुकस्वरेकृतेप्रत्ययस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

एतद्वचोर्जरित्मापिमृष्टा आयत्तेधोपानुत्तरायुगानि ।
उक्थेपुंकारोप्रतिनोजुपस्वमानोनिःकःपुरुषत्रानमस्ते ॥८॥

एतत् । वचः । जरितः । मा । अपि । मृष्टाः । आ । यत् । ते ।
धोपान् । उत्तरा । युगानि । उक्थेपु । कारो इति । प्रति । नः ।
जुपस्व । मा । नः । नि । करिति कः । पुरुषत्रा । नमः । ते ॥८॥

नवःअसङ्गादिन्द्रस्तोत्रं कृत्वाविधामित्रप्रत्यूचुः-जरितः स्तोतर्हेविधामित्र तेस्वदीप्यं-
त्संवादात्मकं वचः त्वंनोऽभीत्याधोपानुद्वोपयन्वर्तसे एतद्वचोमापिमृष्टाः माविस्मापीः किंकारणम्
उत्तरायुगानि उत्तरेषुयाशिकेषुयुगेष्वहःसुउक्थेषु कारोशस्त्राणांरुतस्त्वं नोऽस्मान्प्रतिजुपस्व
संवादात्मकेनेतेनवाक्येनप्रतिसेवस्व । इदानींनोऽस्मान्पुरुषत्रापुरुषेषुमानिकः उक्तिप्रत्युक्तिरूप-
संवादावकायाध्यापनेननितरापुंक्तप्रागल्भ्यंमाकापीः तेषुभ्यनमः ॥ मृष्टाः मृजूपशुद्धावित्य-

स्यलङि व्यन्ययेनात्मनेपदम् अत्रादित्वाच्छपोलुक् अद्यादिनाप्तत्वं निवातः । षोषात् धुपिर्मं-
 शब्दनेइत्यस्यरानरि सर्वविधानांलुङ्शिविकल्पितत्वादुगुणैश्चित्तरूपत्वाभावः सर्वर्णदीर्घः
 शानुर्लसावैवातुकस्वरैरुनेवातुस्वरः । युगानि युजिर्योगे उच्छादिषुबन्तत्वेनानिवातनादगुणत्वं
 विदिष्टविपर्ययानिवातनामिष्यने कालविशेषेऽप्याद्युपकरणेचेतितत्रात्रादेशान्तादात्तत्वं काल-
 ध्वनोरत्यन्तसंयोगेद्वितीया । करो करोतेः कृत्राप्तानिर्नात्यादिनाङ्गप्रत्ययः आमन्त्रित्वा-
 निवातः । कः करोतेर्लुङि च्चुः मथेबसेत्यादिनाङ्ग हल्ङ्यादिनासिचोलोपः ननाङ्गेनेत्य-
 दभावः । मुख्यत्रा देवमुत्पुपुररुंरुमन्त्येभ्योद्वितीयास्तस्योर्बहुलमितिस्तस्यर्षेभ्यामत्ययः
 प्रत्ययस्वरः ॥ < ॥

अयनवर्षी-

ओपुस्वसारःकारवेऽगृणोतययौवोदूरादनसारथेन ।

निपूनंमध्वंभवतामुपाराअधोअक्षाःसिन्धवःस्रोत्याभिः ॥ ९ ॥

ओ इति । सु । स्वसारः । कारवे । अगृणोत । ययौ । वः । दूरात् ।

अनस्ता । रथेन । नि । सु । नमध्वम् । भवत । सुध्वाराः ।

अधःअक्षाः । सिन्धवः । स्रोत्याभिः ॥ ९ ॥

विधामिन्नोदीःप्रत्युत्राच स्वसारोमगिम्यःसिन्धवोहेनयः कारवे स्तोत्रंनुर्वाणस्यमम
 पवनं सुमुमुओगृणोत गृणुतैव अनमादाकटेनरथेनचमहदूराद्विभ्रष्टाद्देशाद्गोमुपगत्ययौ प्रा-
 सोग्रस्ति यूयं सु मुगृणितनन्वन् आत्मनाम्बयंमहाभवनं तथामुपारा रथादीनांतीरास्तुतेनापरो-
 हणारोहणेपथास्तानांताथाशोभनरोदसस्यमवनं किञ्च यूपम्योन्मथिः । स्तरणशीलाभिरग्निं अ-
 भोभक्षाः रथाद्वस्याश्रयाध्वनाद्वयं यदा आपोऽस्त्यास्त्याद्वैरातिनेदारपादोनिर्नुंश
 क्यन्ते तस्मात्तत्परिमाणोदकमवनेत्याभिप्रायः ॥ ओहनिप्रगृह्यमन्त्रं । गृणोत अध्वर्यो-
 त्स्यम्यष्टोदितप्रत्ययस्यनमनमनपनाद्येतिवादेशः पित्वाट्टुणः निवातः । सुपो याम्नासोऽत्यस्य
 मूनमात्रेष्टिद्युत्तमे पानिआनर्माण्युत्तौकारः एकस्मिन्नास्वरः । वः युष्मच्छब्दस्यद्वितीयाया
 बहुवचनस्यप्रमाविविवादेशः । सु निवातस्योतिसंहितायांदीर्घः । नमध्वं णमुनहत्वेराच्देश-
 त्यस्यकर्भकर्तरिनुदुरध्वननांयक्चिगावितिप्रतिषेधायगभावः । अधोअक्षाः अपराशाब्दस्यदू-
 र्वावरावरागामसिपुरषवधैषामिष्यमिष्ययः अपादेशाच्च अक्षब्दोऽगुत्याताविन्यस्मादेशो-

देवनशितिसप्रत्ययान्तः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । सिन्धवः आमाश्रितत्वान्निघातः । स्त्रोत्याभिः
स्त्रोतः शब्दास्त्रोतसोविमापाड्यङ्ग्यावितिङ्प्रत्ययः डिङ्वाङ्गिषः प्रत्ययस्वरः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

आतेकारोशृणवामावचांसिययाथदूरादनंसारथेन ।

नितेनंसैपीप्यानेवयोषामर्यायेवकन्याशश्वचैते ॥ १० ॥ १३ ॥

अ । ते । कारो इति । शृणवाम । वचांसि । ययाथ । दूरात् ।

अनसा । रथेन । नि । ते । नंसै । पीप्यानाश्चैव । योषा ।

मर्यायश्चैव । कन्या । शश्वचै । त इति ते ॥ १० ॥ १३ ॥

नद्यःपूर्वविश्वामित्रवाक्यप्रत्याख्यायानयर्चातस्यवाक्यमाशुश्रुवुः कारोस्तोत्रं कुर्वाण हे-
विश्वामित्र ते तव वचांसि इमानि वाक्यानि आशृणवाम कास्त्वेन शृणुम त्वसमीहितं
प्रयोजनं कुर्मइत्यर्थः अनसाशक्तेन रथेन च सह ययाथ यतो दूरादागतोसि धृयंचते त्वदधीनि-
नंसैनीचैर्नमाम । प्रत्येकविवक्षयात्रैकवचनं रथेन गन्तुं पाधोदकामवामेत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः-पी-
प्यानेवयोषा पीप्यानापुत्रंस्तनपाययन्तीयोषामातायथाप्रह्वीभवति दृष्टान्तान्तरं-यथाकन्या
युवतिर्मर्यायेवमनुष्यायपित्रेभ्रात्रेवाशश्वचैपरिष्वजनायनम्राभवतितद्वत् तेत्वदर्थप्रह्वीभवामः तेइतिपुन-
रुक्तिराद्वारार्था एतामृचंयास्कएवंग्याचष्टे-आशृणवामतेकारोवचनानिपाहिदूरादनंसारथेनचनिन-
मामतेषाययमानेवयोषापुत्रंमर्यायेकन्यापरिष्वजनायनिनमामइति वेति ॥ कारो सम्बुद्धौशाकस्यस्ये-
तावितिप्रगृह्यसंज्ञा । शृणवाम श्रुश्रवणेइत्यस्यलोडि आहुतमस्यपिचेत्याङ्गमः विस्वाद्गुणः
निघातः । ययाथ याप्राप्तेइत्यस्यमृतमात्रेणिलिषालि एकाचउपदेशेनुदात्तादित्तीट्प्रतिषेधः
डित्स्वरः । अनसा सहर्धेतृतीया । नंसै णमुप्रहृत्वेइत्यस्यलेट्चुत्तमे सिञ्चहुलमिति सिप्
वैतोन्पित्रेति एकारादेशः निघातः । पीप्यानेव पीङ्गानेइत्यस्यान्तर्भावित्पथर्थस्यालेट्कानचिरूपं
चित्स्वरः । योषा युमिश्रणे वृत्तवादिहनीत्यादिना सप्रत्ययः यौतीति योषा वृषादित्वा-
दाद्युदात्तः । शश्वचै ष्वअपरिष्वङ्गेइत्यस्मात्संपदादिङ्गुणोभावेकिप् णोदरादित्वादिङ्गुणसिद्धिः
अन्तोदात्तश्च ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये त्रयोदशोऽवर्गः ॥ १३ ॥

अथैकादशी-

यदुद्भूत्वा भरताः संतरेयुर्गव्यन्ग्रामं इषित इन्द्रजुतः ।

अर्पादहं प्रसवः सर्गस्तक्तः आवो वृणे सुमतिं यज्ञियानाम् ॥ ११ ॥

यत् । अङ्ग । त्वा । भरताः । संस्तरेयुः । गव्यन् । ग्रामः ।

इषितः । इन्द्रजुतः । अर्पात् । अहं । प्रसवः । सर्गस्तक्तः ।

आ । वृः । वृणे । सुमतिम् । यज्ञियानाम् ॥ ११ ॥

विधामिन्नोन्नीः प्रत्युवाच अङ्गेत्यामन्त्रणे हेनद्यः यद्यस्माद्युष्मापिरुत्तिर्तापोर्ममोत्तरणमभ्यनुज्ञातम् तस्माद्भरताः भरतकुलनामदीयाः सर्वत्वापरस्परमेकतामापन्नानदीत्वा संतरेयुः सम्यगुत्तर्णीभवयुः तदेवविशिनाष्टे-गव्यन्गाउदकानितरांतुमिच्छन् इषितस्त्वयाऽप्यनुज्ञात-इन्द्रजुतः युष्माकं प्रवर्तकेनेन्द्रेण च प्रेरितो ग्रामो भरतानां सवः अर्पात् संतरेत् यतः सर्गस्तक्त-गमनाय प्रवृत्तः प्रसवस्तेषामुद्योगोऽहपूर्वयुष्माभिरनुज्ञातः अहंतुयं शिथानां पशार्हाणां चोयुष्माः कंसुमतिं शोभनांस्तुतिमावृणे सर्वतः समने ॥ भरताः भरतशब्दादुत्सादित्वदन् तस्य यज-ओश्चेति लुक् अतश्च प्रत्ययस्वरः । संतरेयुः तरेत् किंदिनुसिरूपं शैलसार्वधातुकस्वरो धातुस्वरः तिष्ठिबोधात्तृतीति गतेर्निघातः । गव्यन् गाआत्मन इच्छन् सुपः क्यच् एकादेः शस्वरः । ग्रामः प्रसवेराचेति मन्प्रत्ययः आकारादेशश्च भित्स्वरः । इन्द्रजुतः जुहति सौ-ओधातुर्गत्यर्थः श्रुकः कितीति निघायामिदं प्रतिषेधः तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । अर्पात् अर्पागतावित्यस्य छेदि तिपि सिब्वहुत्वमिति सिप् छेदोऽङागमः एकाच इतीदृशति-पेधः गुणः प्रसवस्यावित्त्वादनुदात्तत्वे धातुस्वरः । वृणे वृहसंभक्त्यावित्यस्य लट् रूपात् । यज्ञियानां यज्ञिभ्यां नक्षत्राविति च प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अतारिपुर्भरता गव्यवः समर्भक्तविप्रः सुमतिं नदीनाम् ।

प्रपिन्वध्वमिपयन्तीः सुराधा आवृक्षणाः पूणध्वं यात शीर्भम् ॥ १२ ॥

अतारिपुः । भरताः । गव्यवः । सम् । अर्भक्त । विप्रः । सुमतिम् ।

नदीनाम् । प्र । पिन्वध्वम् । इपयन्तीः । सुराधा । आ ।

वृक्षणाः । पूणध्वम् । यात । शीर्भम् ॥ १२ ॥

गन्धवः शाआत्मनश्छन्तः भरताः भरतकुलजाः सर्वेअतारिपुः तानदींसमतरन्
विप्रोमेधावीविश्वामित्रो नदीनां सुमतिशोभनांस्तुतिंसमभक्त समभजत यूयंतुयथापूर्वमिपयन्तीः
कुल्यादिद्वाराशंकुर्वाणा अतएवसुराधा.शोभनघनोपेताः यूयंवक्षणाः कुत्रिमसारितः कुल्याः
प्रपिन्ध्वं प्रकर्षेणतर्पयत आपृणध्वं ता.सर्वतः.पूरयतच शीर्षंशीर्षंयात गच्छतच । अता-
रिपुः तृक्ष्वनतरणयोरित्यस्यलुडि सिचिवृद्धिःपरस्मैपदेष्विति वृद्धिः अडागमस्वरः । गव्यवः
मुप.त्पच् क्वाच्छन्दसीत्युप्रत्ययः तस्यस्वरः । अभक्त भजसेवायामित्यस्यलुडिसिचोद्गलो-
द्गलोतिष्ठोपः पादादिस्वादिनिघातः । पिन्ध्वं पिबितेचनेइत्यस्यलोटिरूपं निघातः । इपयन्तीः
इपंकुर्वत्यः तत्करोतीतिणिच् णाविष्ठक्प्रतिपदिकस्येतीष्ठवद्भावाट्टेरिति तिष्ठोपः बाछन्दसीति
सवर्णदीर्घः प्रत्ययस्वरः । पृणध्वं पृणप्रीणने लोटिरूपं व्यत्ययेनात्मनेपदं वाक्यभेदादिनि-
घातः । यात याप्रापणेइत्यस्यलोटिरूपम् अप्रापिनिघातः । शीर्षं शीर्षकृत्यने श्लाघ्यतेनेनतद्वा-
नितिकरणेणन् नित्स्वरः ॥ १३ ॥

अथत्रयोदशी-

उदङ्ऊर्मिःशम्यांहन्त्वापोयोक्राणिमुञ्चत ।

मादुष्कृतौव्येनसाध्वयौशूनमारताम् ॥ १३ ॥ १४ ॥

उत् । वः । ऊर्मिः । शम्याः । हन्तु । आपः । योक्राणि । मुञ्चत ।

मा । अदुःकृतौ । विदुष्कृतौ । अद्वयौ । शूनम् । आ । अरताम् ॥ १३ ॥ १४ ॥

पूर्वमुत्तीर्णोविश्वामित्रो नदीरुक्त्वाधुनोत्तिर्षु पुनराह हेनघ.मेयुग्माक्रममिस्तरङ्गः श-
म्यासुगङ्गीलाः सुगयकण्ठपार्श्वदिशंलज्जारज्जवः उदूर्ध्वयथाभवन्तितथाहन्तुगच्छतु सतर-
ङ्गोरज्जुनामयोगच्छत्वित्वमिप्रायः तथा हेआप.यूयं योक्राणि तारज्जुमुञ्चत यथा नस्पृ-
शन्ति तथा यास्त्वित्यमिप्रायः व्येनसा विगतपापे अतएवादुष्कृतौ कल्याणकर्मकारिण्यौ
अध्वयौअध्वेनकेनापितेरस्करणीयेविषाट्शुतुद्यौ रथायां शूनं समृद्धिमारताम् आगच्छता-
म् एवंविश्वामित्रो नदी स्तुत्वातापिरनुज्ञानोतरादिति ॥ ऊर्मिः ऋणतौ अतैरुज्जेतिभिप्रत्ययः
ऊरि.ययमादेशोवातोः ऋच्छतीत्यूर्मिः प्रत्ययस्वरः । शम्याः शमुउपशमे पोरदुष्वादिति
यत्प्रत्ययः यतोनावइत्यायुदात्तत्वम् । हन्तु हनर्हिसागत्योरित्यस्यलोटिरूपं निघातः । योक्रा-
णि युजिर्योगेकरणेद्वौशसययुजेत्यादिनाद्नप्रत्ययः नित्स्वरः । मुञ्चत मुञ्चमोक्षणे निघातः ।

अदुष्कृतौ इत्युसोऽसोमर्थे इति विसर्जनीयस्य पत्वम् । न्येनसा बहुवीहौ रूर्वपदस्वरः सुपो
डादेशः । अष्टौ हनर्हि सागत्योरित्यस्य नन्पूर्वस्य अष्ट्यादयश्चेति निपातनाद्यक् किञ्चादुपधा-
लोपः होहन्तेरिति पत्वं सर्वविधान्छन्दसि विकल्पितत्वादत्र औडः शीभावामावः एकादेशस्वरः ।
शूनं श्वयतेर्नपुंसके भावे क्तइति क्तः यनादिस्वात्संप्रसारणं हलइति दीर्घताम् ओदिनश्चेति नि-
घानत्वं निष्ठाचट्टमनादित्याद्युदात्तः । अरताम् ऋगतां वित्यस्य लुङि चै सति शास्वतीभ्यश्चेत्य-
ङादेशः ऋद्शोदिगुणः नमाद्योगे इत्यङमावः निपातः ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्याद्वितीयैश्चतुर्दशो वर्गः ॥ १४ ॥

इन्द्र पूर्वमित्येकादशर्चपञ्चमसूक्तम् वैश्वामित्रं त्रैष्टुभम् ऐन्द्रम् अत्रानुक्रमणिका-इन्द्रः
पूर्वमिकादशेति अग्निष्टोमेषामाग्यदिने सत्येन ब्राह्मणाच्छंसि शखे इन्द्रः पूर्वमिति सूक्तम् । होत्रकाणा-
मिति खण्डे सूत्रितम्-इन्द्रः पूर्वमिदुदुवहाणीति । षष्ठ्याभिप्लवपडहयोऽर्चमहर्निमाध्यान्दिनसर्वे
ब्राह्मणाच्छंसि शखे चातुर्विंशिकातिदिष्टस्याहीनसूक्तस्य स्थाने त्रीणि संपातसूक्तानि तत्रैव प्रथमं सूत्रि-
तम्-इन्द्रः पूर्वमिदुदुवहाणीति । उद्दिह्यभिदोर्निष्केव ल्येपतत्सूक्तनिविद्वानीयं सूत्रि-
तम्-इन्द्रसोममिन्द्रः पूर्वमिति मध्यदिनइति ।

तस्मिन्सूक्ते प्रथमा-

इन्द्रः पूर्वमिति र्दासं मकैर्विदं सुर्दयमानो विशत्रून् ।

ब्रह्मजुतस्तन्वावावृधानो भूरिं दान् अपृणद्गोदंसी उभे ॥ १ ॥

इन्द्रः । पूः शमित । आ । अतिरित् । दासंम् । अकैः । विदतस्वसुः ।

दयमानः । वि । शत्रून् । ब्रह्मजुतः । तन्वा । ववृधानः । भूरिं दानः ।

आ । अपृणत् । रोदंसी इति । उभे इति ॥ १ ॥

विश्वामित्र स्तौति-पूर्वमिदुरपुरांमेता अतएव विददसुः वेदया हि स्वमहिमं प्रख्यापकै-
र्वसुभिर्युक्तः शत्रून् सुरान् विदयमानं विशेषेण हि सन् तपाचयात्कः-विददसुर्दयमानो विशत्रू-
निति हिंसाकर्मैति । तादृश इन्द्रो दासं दस्यनेन नतमं इति दासो वासरं तमर्कं रचनीयं स्वतेनोभिरा-
तिरत् समन्तादवर्धयन् इन्द्रस्य सूर्यात्मकत्वात् तपाचं स्मृतिः-भैरमासेतपेदिन्द्रइति । किञ्च

अदुष्कृतौ इमुसो सामर्थ्येति निसर्जनीयस्यपत्वम् । ज्येनसा बहुवीहौर्बुवपइस्वर सुपो
डादेश । अष्टौ हनर्हि सागत्योरित्यस्य नन्बुर्वस्य अष्ट्यादयश्चेति निपातनाद्यक् किंत्वादुषा-
लोप होहतेरिति पत्वं सर्वविधान्छन्दसि विकल्पितत्वादत्र औड शीभावामावै एकादेशस्वर ।
शून श्रयतेर्नपुसकेभावेकइतिक्त यनादिस्वात्सप्रसारणं हलइति दीर्घत्वम् ओदिनश्चेति नि-
घानत्वं निघाचम्यजनादित्याद्युदात्त । अरताम् ऋगतावित्यस्य लुङि चै सति घास्यतिभ्यश्चेत्य
कादेश ऋदशोडिगुण नमाद्योगे इत्यङ्गभाव निर्वात ॥ १३ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीयचतुर्दशोऽर्ग ॥ १४ ॥

इन्द्र पूर्वमित्येकादशर्चपञ्चमसूक्तम् वैधामित्रं त्रैष्टुभम् ऐन्द्रम् अत्रानुक्रमणिका-इन्द्र
पूर्वित्कादशोति भग्निष्टोमेमांष्यादिने सवने ब्राह्मणाच्छसिशब्देन्द्र पूर्वमितिसूक्तम् । होत्रकाणा-
मिति खण्डे सूत्रितम्-इन्द्र पूर्वमुदुन्नसाणीति । पृष्ट्याभिस्तवपडहयो प्रथमहनिर्माष्यन्दिनसवने
ब्राह्मणाच्छसिशब्दे चातुर्विंशिकातिदिष्टस्याहीनसूक्तस्य स्थाने त्रीणि सपातसूक्तानि तत्रेदमथमं सूत्रि-
तम्-इन्द्र पूर्वमिदमकास्तेभ्यः शृङ्ग इति । उद्भिद्वलमिदानीं श्वेवलेपतसूक्तं निविद्वानीयं सूत्रि-
तम्-इन्द्रसोममिन्द्र पूर्वमितिमध्यन्दिनइति ।

तस्मिन्सूक्ते प्रथमा-

इन्द्रः पूर्वमिति रदासंमकैर्विददसु र्यमानो विशत्रून् ।

ब्रह्मजुतस्तन्वावावृधानो भूरिदात्रापृणद्रोदसी उभे ॥ १ ॥

इन्द्रः । पृःशमित । आ । अतिरित् । दासंम् । अकैः । विददसुः ।

र्यमानः । त्रि । शत्रून् । ब्रह्मजुतः । तन्वा । ववृधानः । भूरिदात्रः ।

आ । अपृणत् । रोदसी इति । उभे इति ॥ १ ॥

विधामित्र स्तौति-पूर्वित्सुरपुराभेत्ता अतएवाविददसु वेदयाद्दे स्वमाहिमप्रत्यापकै-
र्वसुभिर्भुक्त शत्रून्सुराजविद्यमान विशेषेण हिंसन् तथाचयास्क-विददसु र्यमानो विशत्रू-
निति हिंसाकर्ममिति । तादृशइन्द्रोदासंसंस्पृतेन नमइति दासो वासरस्तमकैर्चरिनीयै स्वतेजोभिरा-
तिरत् समतादवर्धयत् इन्द्रस्य सूर्यात्मकत्वात् तथाच स्मृति-चैत्रमासे तपेदि द्रइति विध

महाजुतः प्रीतिनास्तोत्रेणाकृष्टः यद्वा ब्रह्मणा जगत्त्रयप्रेरितः तन्वा स्वशरीरेण वा वृषानोवर्धमा-
नः भूरिदात्रोदायतेत्येतनेन शशिशिः इति दात्रमायुषं बहुविधायुधेपितः तादृशइन्द्रः उभे
रोदसी द्यावापृथिव्यौ आपृणत् सर्वतोतर्पयत् ॥ 'पूर्भित् भिदिर्विदारणे क्तिप् । अतिरत्
तर्तेत्ययेनशः अतइद्वातो रिति त्वं निपातः । दासं करणेचञ् निस्त्वरः । विद्वत्सुः वि-
देस्तर्मावितर्प्यस्य शतरि अदादित्वाच्छपोल्लुक् सति प्रत्ययस्वरेण शतुरुदात्तत्वम् बहुव्रीहौ
पूर्वपदस्वरः । दयमानः दयदानगातिरक्षणार्हसाम्रहणेपु आत्मनेपदी लटः शानच् नलोकाव्यये-
ति पठ्यप्रतिषेधः । वावृषान् वृषुवर्धने कानाचिरूपं संहितायामभ्यासस्य तुगादिनाद्दीर्घः ।
भूरिदात्र दापृणत्वे करणे दाम्नीत्यादिनाट्टप्रत्ययः बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । अपृणत् पूण-
श्रीगने इत्यर्थे लुट्वादिवाच्छः निपातः । रोदसी रुदरस्य निरूप निस्त्वरः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

मखस्य ते तविषस्य प्रजुतिमिर्यमिवाचममृताय भूयन् ।
इन्द्रक्षितीनामसिमानुषीणां विशां देवीनामुत्पूर्वयावा ॥ २ ॥

मखस्य । ते । तविषस्य । प्र । जूतिम् । इर्यमि । वाचम् ।
अमृताय । भूयन् । इन्द्र । क्षितीनाम् । असि । मानुषीणाम् ।
विशाम् । देवीनाम् । उत् । पूर्वयावा ॥ २ ॥

हेइन्द्र भूपनत्वामलङ्कृन् अहंमखस्य महनीयस्य स्तुत्यस्य तविषस्य बलवतस्तेतव
जूतिमनसाप्रेरितांवाचं स्तुतिरक्षणाममृतायाश्चाप्रेषमिं प्रकर्षणोच्चारयानि मानुषीणां क्षिती-
नां मनोर्जातानामनुष्याणाम् उताविष देवीनादेवसंघविनीनां विशाप्रनानां पूर्वयावा अमृतो ग-
त्वात्वमसि । मखस्य मेहपूमायां नहेर्हलोपश्चेति हलोपस्य नुवृत्तीर्महेश्वेति वप्रत्ययः हलोपश्च म-
हते पूज्यत्वे सर्वैरिति मखः खान्तस्याश्मादेरित्यन्तोदात्तत्वं यवापिमकारादिर्भवति तथापि वचन-
सामर्थ्याद्व्यवति । तविषस्य तत्रतोष्टिचप्रत्ययः निस्त्वरः । जूतिम् ऊतिपूतीत्यादिना क्तिन उदा-
त्तत्वम् । इर्यमि अतिर्जुहोत्यादिः अतिपिपत्योश्चेत्यभ्यासस्येत्वम् अभ्यासस्येतीयदादेशः पादा-
दित्वाननिपातः अभ्यस्तस्वरः । भूयन् भूपलङ्कारे इत्यस्य शतरिरूपं शतुर्लसार्धधा तुक्स्वरेधा-
तुस्वरः । असि अस्तेर्लृट् रूपं निपातः । मानुषीणां मनोर्जातावित्यञ् पुगागमः टिड्वाजि-
तिदीप् निस्त्वरः । देवीनां देवाद्यजनावित्यञ् अत्रापि पूर्ववत् ङीप् निस्त्वरः । पूर्वयावा या-
प्रापणे इत्यस्मादातोमानि नृकानि ब्रूयानि पश्चेति वनिप् कृदुत्तरपदस्वरः ॥ २ ॥

अयतृतीया-

इन्द्रोवृत्रमवृणोच्छर्धनीतिः प्रमायिनाममिनाद्वर्षणीतिः ।

अहन्व्यसमुशध्वनेष्वविधेनाअकृणोद्राम्याणाम् ॥ ३ ॥

इन्द्रः । वृत्रम् । अवृणोत् । शर्धनीतिः । प्र । मायिनाम् ।

अमिनात् । वर्षणीतिः । अहन् । विश्वसम् । उशधक् । वनेषु ।

आविः । धेनाः । अकृणोत् । राम्याणाम् ॥ ३ ॥

शर्धनीतिः नयननीतिः कर्म शर्धप्रवृद्धनीतिः कर्मयस्यसतथोक्तः सइन्द्रोवृत्रमसुराम् अवृणो-
द्वलेनारुधत् तथावर्षणीतिः युद्धेपरप्रहाराणांनिवारककर्माइन्द्रः मायिनां द्वितीयावर्षणी मायि-
नोऽसुरान्प्रामिनात् प्रकर्षेणावधीत् उशधक् शत्रुवधकामयमानइन्द्रः वनेषुगृध्रचारिणमसुरंन्यसं
विगतांसंययामवातिताहन् जघान अथ तस्मिन्नात्रिचरेणवामपहर्तरिहतेसति राम्या-
णारमणस्त्रीभिः सहज्जीडारामः तमर्हतीतिराम्योराजयः तासांरात्रीणामन्त स्थिताः धेना गाः
आविरकृणोत् प्रकट्यअकरोत् रात्रीणामसुरान्जान्तत्वेतैत्तिरीयकम्-अहर्देवानामासीद्वात्रिर
सुराणांतेसुरायद्देवानांभित्तंवेद्यमासंत्तेनसह्रात्रिप्राविशान्नीति येदिवास्तोतारोराभ्यास्तेपांवाचो
धेनाइति ॥ अकृणोत् वृत्रशरणेइत्यस्यलाडिरूपं निवातः । शर्धनीतिः शर्धतिरुत्साहार्थः अस्मा-
त्कर्मणिवन् बहुनीहौपूर्वपदस्वरः । अमिनात् मीमर्हसायामित्यस्यलाडि मीनातेनिगेमइति-
ह्रस्वः निवातः । अहन् हन्तेर्लङ्कारूपम् । उशधक् वशकान्तौ पृषोदरादित्वाद्रूपसिद्धिः । आविः
स्वरादिभ्वन्तोदात्तत्वेनपाठित्वादन्तोदात्तः । धेना धेद्वाने धेइधेनेनप्रत्ययः इकारध्वान्तादेशः
गुणः धयन्तिनामितिवेनात्राक् धेनाजिगातीत्यत्रप्रययस्वरान्तोदात्तः अत्र व्यत्ययेनाद्युदात्त-
त्वम् । अकृणोत् वृषेर्हिमाकरणयोः निवातः । राम्याणां रमुनीडायी राममर्हतीत्यर्थे छन्द-
सिचेतियप्रत्ययः तस्यस्वरः यद्वा रमेत्तर्णातण्यर्थादङ्गादयश्चेतियकृत्ययः प्ररमयतिभूतानि
नक्तचारीण्युपरमयतीतराणीतियास्कं । वर्णज्यत्ययः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इन्द्रःस्वर्पाजनयन्नहानिजिगायोशिग्भिःपृतनाअभिष्टिः ।

प्रारोचयन्मनवेकेतुमहामविन्दुज्योतिर्वृहतेरणाय ॥ ४ ॥

इन्द्रः । स्वः ह्साः । जनयन् । अहानि । जिगाय । उशिक्षिभिः ।
पृतनाः । अभिष्टिः । प्र । अरोचयत् । मनवे । केतुम् । अहाम् ।
अविन्दत् । ज्योतिः । बृहते । रणाय ॥ ४ ॥

स्वर्पाः स्वर्गप्रदः इन्द्र-अहानि स्वतेनोभिर्जनयन् उशिक्षिभिः युद्धकामयमावैरङ्गिरोभि-
सहपृतनाः परकीया सेना अभिष्टिरभिभावुक सन् जिगाय शत्रून् नैषीत् शत्रुवधान्तं मनवेम-
नुष्याय कर्मकरेभ्यः नमानयत्तद्वर्षं तथा अहंकेतुं प्रज्ञापकं सुर्यं प्रारोचयत् तथा च तमोरूपासुरव-
धात्प्रकर्षेणादीपयत् ततो बृहते महते रणाय युद्धप्रकाशनाय ज्योति प्रकाशमविन्दत् अलभत ॥
स्वर्पाः पणुदाने किप् जनसमुत्तमं मन्त्रलो रित्यात्वं सनोतेरन इति पत्वम् अहरादीनां पत्न्यादिः
गृहसंख्यानमिति विस्मर्त्तनीयस्य रूपम् । जिगाय जिगृह्ये इत्यस्या लटि सङ्क्षिप्तोर्जे रित्यभ्यासादु-
त्तरस्य कवर्गादेशः लिट्स्वरः । पृतनाः पृढ्यायामे कृष्टभ्यां केदितितनन्प्रत्ययः व्याप्रिय-
न्तेऽन्योद्धारइति पृतना सेनाः निच्चादाद्युदात्तः । अभिष्टिः अभिगन्ता इपगतौ मन्त्रेभ्येत्या-
दिनाक्तिबुदात्तः सहिभावपरोऽपि भावितारं लक्षयति तितुग्रतथेत्यादिनेदप्रतिषेधः शक्रन्धा-
दित्वात्पररूपत्वं कृदुत्तरपदस्वरः । अरोचयत् रुचदीप्तावित्यलङ्काररूपम् । मनवे मनज्ञाने
शत्रुस्त्रिहीत्यादिना उपत्ययः निदनुवृत्तेराद्युदात्तः । अविन्दत् विदूलाभेत्यस्य शोभुचादी-
नामिति नुम् पादादित्वादिनिघातः । रणाय क्रियाप्रवृत्तं कर्तव्यमिति संप्रदानसंज्ञा रणति-श-
ब्दार्थः वशिरोप्योरूपसंख्यानमित्यप्रत्ययः रणतिशब्दं कुर्वन्ति परस्परं योद्धारोऽमेति रण-संभ्रा-
मः प्रत्ययस्य पित्वादनुदात्तत्वेघातुस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रस्तुजो बृहणा आविवेश नृवदधानो नर्या पुरूणि ।
अचेतय छियं इमा जरित्रे प्रेमं वर्णमतिरच्छुक्रमांसाम् ॥ ५ ॥ १५ ॥

इन्द्रः । तुजः । बृहणाः । आ । विवेश । नृवत् । दधानः ।
नर्या । पुरूणि । अचेतयत् । धियः । इमाः । जरित्रे । प्र ।
इमम् । वर्णम् । अतिरत् । शुक्रम् । आसाम् ॥ ५ ॥ १५ ॥

सतादशइन्द्रस्तुभोवाधिकाः बर्हणाः युद्धोत्साहेनवर्धमानाः परकीयाः सेनाः नृवन्मनुष्य-
वदाविवेश प्रकाशं लब्ध्वा प्राविशत् किंकुर्वन् पुरुषिबहूनि नर्या युद्धनयनकारिणां योग्यानि
धनानि दधानः प्रयच्छन्नाविवेश सइन्द्रो जरीत्रेस्तोत्रे इमादृश्यमाना धियउपसोध्यायन्त्यासुमनु-
ध्याइतिताधियोचेतयत् आज्ञापयत् अयासामुपसामिमिश्रज्वर्णप्रकाशेनयुक्तं प्रातिरत् स्वतेजसा
प्रकर्षेणवर्धयातिस्म घांशब्दस्योषः परत्वेमन्त्रवर्णः—शुक्लवर्णामुदुनोयंसतो धिर्यामिति । तुनः तुम-
हिंसायां क्तिप् घातुस्वरः । बर्हणाः बृहिवृद्धौ अस्माद्युच्चबहुलमितिकर्तारियुच् व्यत्ययेनाद्युदा-
त्तत्वम् । विवेश विशतेलिङ्गिरूपं निघातः । नृवत् नृशब्दोत्तनतुल्यामितिवातिप्रत्ययः तस्यस्वरः ।
दधानः दधाते शानचिरूपम् अभ्यस्तानामादिरित्यानुदात्तत्वम् । नर्या नरेपुसाधूनि इत्यर्थे तत्र
साधुरिति यत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । अचेत्त्रयत् चित्तासंज्ञाने इत्यस्यप्यन्तस्य षड्विरूपम् अ-
ङ्गागमस्वरः । धियः ध्यैचिन्तायाम् अन्येभ्योऽपि दृश्यत इति क्तिप् द्वाशिमहणात्संप्रसारणं घातु-
स्वरः । इमाः दध्ने निदकारस्यमकारः एकादेशस्वरः । अतिरत् तरतेर्भ्यत्ययेनृशः निघातः ।
आसाम् इदमोन्वादेशोऽसि अशादेशोऽनुदात्तश्च प्रत्ययः सुत्वादनुदात्तः अत सार्धंनुदात्तः ॥ १ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये पञ्चदशो वर्गः ॥ १९ ॥

अथ पृष्ठी-

महोमहानि पनयन्त्यस्येन्द्रस्य कर्मसुकृता पुरुषि ।

वृजनेन वृजिनान्संपिपेयमायाभिर्दस्यूर्नाभिभूत्योजाः ॥ ६ ॥

महः । महानि । पनयन्ति । अस्य । इन्द्रस्य । कर्म । सुकृता ।

पुरुषि । वृजनेन । वृजिनान् । सम् । पिपेय । मायाभिः । दस्यूर्न ।

अभिभूतिः ओजाः ॥ ६ ॥

महोमहतः अस्यैतादशसामर्च्यस्य इन्द्रस्य महानिमहनीयानि पुरुषिबहूनि सुकृता सुष्ठु कृतानि
कर्मवृत्रघ्ननादीनिकर्माणि पनयन्तिस्तुवन्ति इन्द्रस्य कर्मसुकृता पुरुषीत्येतत्पदकदम्बकम् अत्र
अर्थभेदात्पदकालेनोत्पद्यते तादृशइन्द्रः वृजनेन वर्ज्यन्ते शत्रवोऽनेनेति वृजनेन बलं तेन बलेन
वृजिनान्वापरुपानसुरासंपिपेय सम्यक्चूर्णाचकार तथाभिभूत्योजाः अभिभूतिः शत्रुविषयोभि-
भवः तत्र ओजोबलमस्येति अभिभूत्योजाः शत्रूणां पराभवे समर्थः तादृशइन्द्रोऽस्यनुपक्षपायितृन-
सुरान्मायाभिः कपटैः संपिपेय ॥ पनयन्ति पनते स्तुत्यर्थे स्यगुणेषूपविच्छिन्नाणि यानि न्यइत्यायप्र-

त्यय ह्रस्वश्छान्दसः निघातः । वृजनेन वृजीवर्जने कृषृजिनिमन्दिनिघान्भ्य क्युरिति क्युप्रत्ययः
किन्ताद्युणः प्रत्ययस्वरः । वृजिनान् वृजीवर्जने वृजे किञ्चिनीनञ्प्रत्यय वृजिनपाप तद्वन्तः
अर्शआदित्वादच् एकादेशस्वरः । विपेष् विपूंसचूर्णेइत्यस्य लिटि णलिरूप निघातः । अभिमूल्योनाः
भूतिर्धनं भावेक्तिन् तादौचनितीत्यभेः प्रकृतिस्वरत्वम् अभिमूल्यम् ओजोयस्येति सप्तम्युपमानपूर्वपद-
स्यबहुव्रीहिरितिसमास बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वर ॥ १ ॥

अयसप्तमी-

युधेन्द्रोमहावरिवश्चकारदेवेभ्यः सत्पतिश्चर्षणिप्राः ।

विवस्वतः सदर्ने अस्य तानि विप्रा उक्थेभिः कवयो गृणन्ति ॥ ७ ॥

युधा । इन्द्रः । महा । वरिवः । चकार । देवेभ्यः । सत्पतिः ।

चर्षणिप्राः । विवस्वतः । सदर्ने । अस्य । तानि । विप्राः ।

उक्थेभिः । कवयः । गृणन्ति ॥ ७ ॥

सत्पति सतां दिवाना पतिः । चर्षणिप्राः चर्षणीनां मनुष्याणाम् अपेक्षितफलप्रदानेन काम-
पूरकः स इन्द्र महा महता युवा युद्धेन वरिवः । भृशं वियतेर्षिभिरिति वरिवो घनं तादृशं वनं युद्धेन ल-
ब्ध्वा देवेभ्यो देवमशीलेभ्य स्तोत्रं भ्यश्चकार दत्तवान् विप्रमिषा विनः । कवयस्तोतार विवस्व-
तः विशेषेणाग्निहोत्रादिकर्मार्थवसतो यममानस्य सदर्ने गृहे अस्थेन्द्रस्य तानि वृत्रहननबहुप्रदाना-
दीनिकर्माणि उक्थेभिः स्तोत्रैः गृणन्ति स्तुवन्ति ॥ युधा युधसंग्रहारे भावे सम्पदादिलक्षणं किप्
सावेकाचइति विभक्तेरदात्तात् । वरिव वृज्वरणे इत्यस्य यङ्लुकि ऋतश्चेत्यभ्यासस्यारिगा-
गम तदन्तादमुन् बाहुलकादिलोपः निस्सरः । चकार करोतेर्लृटिरूपं निघातः । स-
त्पति अस्ते शतरिरूपम् सविति पत्यावैश्वर्यइति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । चर्षणिप्रा प्रापूर-
णे विच् । विवस्वतः विपूर्वाद्वासानिवासे इत्येतस्मात्संपदादिलक्षणो भावे किप् तदस्यास्त्यास्मि-
न्निति मनुप् मादुपपायाइति तस्य क्त्वम् प्रत्ययस्य पित्वादनुदात्तत्वे पातुस्वरः । गृणन्ति गृश-
ब्दे इत्यस्य लृटिरूपं निघातः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सत्रासाहं वरेण्यं स ह्योदांसं सवांसं स्वरूपं श्रद्धेवीः ।

सुसानयः पृथिवीं द्यामुते मामिन्द्रं मदन्त्यनुधीरणासः ॥ ८ ॥

सत्राष्टसहम् । वरेण्यम् । सहः श्वात् । ससवांसम् । स्वः । अपः ।
 च । देवीः । ससान् । यः । पृथिवीम् । घाम् । उत । इमाम् ।
 इन्द्रम् । मदन्ति । अनु । धीरणासः ॥ ८ ॥

धीरणासो धियास्तुत्यारणयन्त स्तोतारः सत्रासाहं महतो वृत्रांदेरभिभवितारम् अतएव वरेण्यं
 सर्वैर्वरेणीयं सहोदां दुर्धलस्यार्थिनो बलप्रदं देवीर्देवनशीला अपस्वश्च स्वर्लोकश्च ससवांसं भजमानमिन्द्र-
 मनुमदन्ति हृष्यन्ति इन्द्रहर्ममनुस्वयंहृष्यन्तीत्यर्थः यइन्द्रः पृथिवीमुतापि च द्यां ध्रुवोऽकमिमामिमन्त-
 रिश्लोकां चैतां ह्यनलोकां ससान तत्तल्लोकवासिभ्यो ददौ तमनुमदन्तीत्यन्वयः ॥ सत्रासाहं पृथग्दर्शने
 छन्दसि सह इति षिः णित्वादुपधावृद्धिः । ससवांसं पणसम्भक्तावित्यस्य कसौ इडभावेन कारलोपेऽप्यम्
 प्रत्ययस्वरः । ससान पणुदाने इत्यस्य लिट्ठिपांनेत्स्वरः । मदन्ति मदिस्तुत्यादिष्वित्यस्य न्यत्ययेन
 परस्मैपदं निपातः । धीरणासः रणहीति रणावाक् धियास्तुत्यारणायैपांते धीरणाः बहुव्रीहौ
 पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ८ ॥

अयनवमी-

ससानात्प्रां उत्तसूर्यं ससानेन्द्रः ससानपुरुभोजसंगाम् ।

हिरण्ययं मुतभोगं ससान हृत्वीदस्यूनं प्रार्थ्यं वर्णमावत् ॥ ९ ॥

ससान् । अत्यान् । उत । सूर्यम् । ससान् । इन्द्रः । ससान् ।

पुरुभोजसम् । गाम् । हिरण्ययम् । उत । भोगम् । ससान् ।

हृत्वी । दरयूनम् । प्र । आर्यम् । वर्णम् । आवत् ॥ ९ ॥

पूर्वमन्त्रे प्रतिपादित इन्द्रः अत्यानन्धानससान युद्धार्थमरुभ्यो ददौ उतापि च सूर्यं
 जगत्प्रकाशकमादित्यं ससान प्राणिनां व्यवहारनिर्वाहाय तेभ्यो ददौ तथा पुरुभोजसं पुरुभिः
 सर्वैर्जने क्षीरादिद्वारेणोपसृज्य तदिति पुरुभोजः क्षीरादिरूपमनुविधाद्येते तद्गामसिंहोद्गादिसिद्धयर्थं
 ससान तेभ्यो ददौ उतापि च हिरण्ययं सुवर्णमयं भोगं घनं मुज्यतेऽस्मिन्नातिभोगौ गृहं वा ससान
 अर्थिभ्यो ददौ ततो दस्यूनं बाधकानमुदाहृत्वी हत्वा आर्यमुत्तमं वर्णं त्रैवर्णिकं प्रावत् यथा कर्मविज्ञानम-
 वेत्तयापालयत् ॥ ससान पणुदाने इत्यस्य लिट्ठिपांनेत्स्वरः । हिरण्ययं हिरण्य-
 शब्दाद्विकारार्थमयं तयो रिति विहितस्य छन्दसि विषये ऋत्त्यवास्तव्यवास्तवमाध्वो हिरण्ययानिच्छन्दसीति
 निपातनाम्यग्रेमकारलोपः प्रत्ययस्वरः । हृत्वी हन्ते क्वार्थे घ्रातव्यादयश्चेति निपातितः
 प्रत्ययस्वरः । आवत् अवतेर्लेट्ठिरूपम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

इन्द्रोर्षधीरसनोदहानिवनस्पतीरिसनोदन्तरिक्षम् ।

विभेद्वलंनुनुदेविवाचोथांभवदमिताभिकृतूनाम् ॥ १० ॥

इन्द्रः । ओर्षधीः । असनोत् । अहानि । वनस्पतीन् । असनोत् ।

अन्तरिक्षम् । विभेद । वलम् । नुनुदे । विश्वाचः । अथ ।

अभवत् । दमिता । अभिकृतूनाम् ॥ १० ॥

तादृशइन्द्र.ओषधीःपक्कलसंयुक्तास्तृणगुल्मादिनाअसनोत् प्राणिनामुपभोगार्थंप्रादात् तथा-
हानिदिनसाध्य आयुः परिक्रुष्यर्थंप्रायच्छत् किञ्च वनस्पतीन्पश्यान्वादिरपलाशादिलक्षणावृक्षा
नसनोत् तथान्तरिक्षसंचारार्थंप्रादात् तथावलंसंविद्यतेऽनेनाकाशमितिबलोमेवः तमेवं विभेद
उदकरेणार्थमभिवन्दत् विवाचोविरुद्धवाचप्रतिकूलानमुरान्ननुदे प्राणिनारक्षार्थतान्बन्धाधे अथा-
नन्तरमभिकृतूनां क्रतुःकर्मअभिआभिमुल्येनयुद्धार्थंकर्मपेपांतेअभिकृतवोवलीयांसः शत्रव-
स्तेषामपिदमिताउपशमयिताभवत् एवंहितकरणाहितपरिहाराभ्यांसर्वां प्रजाः पालयतिस्मे-
तिभावः ॥ असनोत् पणुदानेइत्यस्यलटिरूपम् । वनस्पतीन् पारस्करप्रभृतिवत्सुडागमः
वनशब्देनज्वियस्येत्याद्युदात्तः पतिशब्द प्रत्ययस्वरेणाद्युदात्तः उमेवनस्पत्यादिपुयुगपदित्यु-
भयपदप्रकृतिस्वरत्यम् । विभेद भिदिरविशरणेइत्यस्यलटिरूपं ऋत्स्वरः नुनुदेषुदप्रेरणे
इत्यस्यलटिरूपम् वाच्यभेदादनिवातः प्रत्ययस्वरः । दमिता दमुउपशमेइत्यस्यतृचिरूपं चित्स्वरः ।
अभिकृतूनां बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

शृण्वन्तुवेममुघ्वानमिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजसातौ ।

शृण्वन्तमुग्रमूतयेसमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिसंजितंघनानाम् ॥ ११ ॥ १६

शृणम् । हुवेम । मघध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृतमम् ।

वाजसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्सु । घ्नन्तम् ।

वृत्राणि । समजितम् । घनानाम् ॥ ११ ॥ १६ ॥

एपाक्रतृपूर्वमेवव्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीयेषोऽशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

तिष्ठाहरीत्येकादशचपष्टसूक्तम् वैश्वामित्रं प्रैष्टुममैन्द्रं तिष्ठाहरीइत्यनुक्रमणिका । अ-
ग्निष्टुतिमरुत्वतीयशस्त्रेनिविद्वानंसूक्तं सूत्रितञ्च—तिष्ठाहरीयोनातएवेतिमाध्यन्दिनइति इन्द्रान्यो
बुलायमान्येकाहेष्येतमरुत्वतीयनिविद्वानम् । सूत्रितञ्च—तिष्ठाहरीमुष्टुर्हातिमध्यन्दिनइति ।
समूदेदशरात्रेतृतीयेछन्दोमेमरुत्वतीयशस्त्रेएतसूक्तम् ॥ सूत्रितञ्च—तिष्ठाहरीप्रमन्दिनइमाउत्वेतिमरु-
त्वतीयमिति । अतिरात्रेतृतीयेपर्यायेहोतुः शस्त्रेपरिहितेसत्याद्यातिष्ठाहरीत्येकादशस्त्रयाज्या । सूत्रितञ्च
विश्वमितेतिष्ठाहरीरपआयुज्यमानेतियाज्येति ।

अस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

तिष्ठाहरीरथआयुज्यमानायाहिवायुर्नानियुतो नोअच्छं ।

पिवास्यन्धोअभिसृष्टोअस्मेइन्द्रस्वाहाररिमामतेमदाय ॥ १ ॥

तिष्ठ । हरी इति । रथे । आ । युज्यमाना । याहि । वायुः ।

न । निष्पुतः । नः । अच्छं । पिवासि । अन्धः । अभिसृष्टः ।

अस्मे इति । इन्द्र । स्वाहा । ररिम । ते । मदाय ॥ १ ॥

विश्वामित्र स्तोति—हेइन्द्र रथेस्पन्दनेयुज्यमानासेयुज्यमानोहरी अथौ अभिलक्ष्य
कंचित्कालमातिष्ठ तत्रइष्टान्त—वायुर्नेतियथावायुः रथेनिपुज्यमानानियुतोबडवाअभिलक्ष्यकं-
चित्कालंतिष्ठतितद्वत् अथरथारुद्रस्त्वंनोऽस्मानच्छाभिलक्ष्यायाहि शीघ्रमागच्छ आगत्यच अ-
स्मे अस्माभिरभिनृष्टोऽनुज्ञातस्त्वमन्धःसोमलक्षणमज्ञापिवासीषिव स्वाहादत्तधार्यसोमः व-
यतेतवमदायहर्षायस्वाहाकृतमिमंररिम ददाम अत्रयाहिवायुर्नानियुतो नोअच्छेत्यप्ररथेनायाहीत्यर्थः
आपाध्धिपिप्युन्नयोनगावइत्यत्रतत्र तथेतिपदकालेनोत्पद्यते ॥ तिष्ठ तिष्ठतेर्लोडिर्य
तिष्ठोदेशस्यानुदात्तत्वम् । याहि यातेर्लोडिर्यं हेर्दित्वादन्तोदात्तः । वायुः वागतिगन्धन-
योरित्यस्मात्कृपापेत्यादिनाउण् आतोयुक् प्रत्ययस्वरः । पिवासि पातेर्लोड्याडागमः आगमा-
नुदात्तत्वाद्वातुस्वरः । अन्धः अदृग्गणे अर्धेर्नुम्वधोनि असुन्नुमागमोषरारुद्रात्तादेश अ-
द्यतेप्राणिभिन्तद्वास्त्रयमतीति तथाचश्रुतिः—अद्यनेत्तिवमृतानेतम्मादधंतदुच्यनइतीति । नि-
स्वरः । अस्मे सुषांसुष्टुगितितृतीयाया शेइत्यादेश । ररिम रातेर्लोडिर्यं वाक्यभेदाद-
निघातः प्रत्ययस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

उपाजिरापुरुहूतायससीहरीरथस्यधूर्वायुनजिम ।
द्रवद्यथासंभृतंविश्वतश्चिदुपेमंयज्ञमावहातइन्द्रम् ॥ २ ॥

उप । अजिरा । । पुरुहूताय । ससी इति । हरी इति । रथस्य ।
धूःस्तु । आ । युनजिम । द्रवत् । यथा । सम्भृतम् । विश्वतः ।
चित् । उप । इमम् । यज्ञम् । आ । वहातः । इन्द्रम् ॥ २ ॥

हेइन्द्र पुरुहूताय पुरुभिर्बहुभिर्नमानैर्धर्षार्पमाहूतायतुभ्यम् अनिरा शीघ्रगमन-
शीलौससी सर्पणशीलौहरी हरिनामकावधौ रथस्यधूर्पयुगप्रातेपु उपायुनजिम अर्हत-
धासंयोनयामि द्रवत्सरथोयथागच्छेत्तथेतेशेप विश्वतश्चित्सर्वत सम्भृतमग्निर्पयुभि स-
वितास्तोभैरेत्यादियज्ञसंभारै संपूर्णोभिमयज्ञप्राति इन्द्रत्वामुपावहात तावधौसम्यगावहताम् ॥
धूर्पु धूर्वाहिसार्थं क्रिप् राह्योपइतिवकारलोप वोरुपधायाइतिदीर्घं सवेकाचइतिविभक्तेरुदा-
त्तता युनजिम युनिर्योगे रुधादि छटिरूपं निपात । द्रवत् द्रुगतावित्पस्यछान्दसेलडिरूपम्
व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वम् । वहात वहेर्लट्याडागमेरूपम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उपोनयस्ववृषणातपुष्पोतेमंवृत्वंवृषभस्वधावः ।
ग्रसेतामश्वविमुंचेहशोणादिवेदिवेसुहृशीरद्विधानाः ॥ ३ ॥

उपो इति । नयस्व । वृषणा । तपुःश्वा । उत । ईम् । अत्र । त्वम् ।
वृषभ । स्वधाश्चः । ग्रसेताम् । अश्वा । वि । मुच । इह ।
शोणा । दिवेदिवे । सुहृशीः । अद्वि । धानाः ॥ ३ ॥

वृषभ कामानांवर्षक स्वधाव अन्नवन हेइन्द्र वृषणा सेचनसमर्थः तपुष्पातापके
भ्य शत्रुभ्योरक्षकावधौपोनयस्व अरुमत्समीपप्रापय उतापिच त्वमीमेनंयनमानमग्रालय
शोणा शोणवर्णोतावधौ इहास्मिदेवयन्नेविमुच विमुच विमुक्तौतावधौ ग्रसेता वि-

घसंभयतां त्वंसुदृशरिक्तेरूपान्वानाः मृष्टयवान्दिवेदिवे प्रतिदिवसमादि भक्षय ॥ नयस्व
नयतेर्लोटरूपम् । तपुष्पा पारश्वणे आतोनपसर्गेकः सुगंसुलुगितिडादेशः इमुसोःसामर्थ्येइ-
तिसंहितायांविस्मर्त्तनीयस्यपत्रम् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । अव अवतेर्लोटरूपम् । स्ववारः म-
सुवसोरितिनकारस्पर्स्वं निवातः । असेतां अमुअदनेइत्यस्यन्वेष्ट्यातामिरूपं पादादित्वाद-
निवातः आतामोलत्तर्विधातुकस्वरेधातुस्वरः । मुच मुचतेर्लोटरूपम् आगमानुशासनस्यानि-
त्यत्वाद्युपमावः । सदृशीः समानशब्दउपपदे दृशिरप्रेक्षणेइत्यस्मात्समानान्ययोधेतिकन्प्रत्य-
यः समानस्पष्टदृशवतुष्वितिसमावः टिड्ढाणमित्यादिनाङीप् तस्यापिस्त्रादनुदात्तत्वेधातुस्वरः ।
आदि अदभक्षणेइत्यस्यलोटि अदादित्वाच्छोल्ङ्क् हुस्रस्योहेर्धिरितिष्यादेशः निवातः ।
घानाः कुंघान्धारणपोषणयोः धातुवत्स्यज्यतिभ्योनइतिनप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ १ ॥ •

धातुर्विशिकेऽहनिमाष्यंदिनेसवने ब्राह्मणाच्छंसिशखे ब्रह्मणातइत्यारम्भणीयां सूत्रितश्च-
ब्रह्मगातेब्रह्मयुनायुनज्म्युर्नोभोकमनुपेपिविश्रिति ।

अयचतुर्थी-

ब्रह्मणातेब्रह्मयुजांयुनज्मिहरीसखायासधमादंआशू ।
स्थिरंरथंसुखमिन्द्राधितिष्ठन्प्रजानन्विह्वँउपयाहिंसोमंम् ॥४॥

ब्रह्मणा । ते । ब्रह्मयुजा । युनज्मि । हरी इति । सखाया ।
सधमादं । आशू इति । स्थिरम् । रथम् । सुखम् । इन्द्र ।
अधिधितिष्ठन् । प्रहजानन् । विद्वान् । उप । याहि । सोमंम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र ब्रह्मयुजा ब्रह्मणामन्त्रेणयोकज्यौ सधमादे सहमायन्तियोद्धारोऽनेतिसहमादोयुद्धं
सहमादः सधमादः तस्मिन्युद्धे सखायावेगबलयोःसमानप्रसिद्धौ अतएव आशू क्षिप्रगमनोपेतौ
तेतवहरी अथौ ब्रह्मणास्तोत्रेणयुनीज्म रथेसंयोजयामि स्थिरंसुदृढसुखंसुपूद्धारंतादृशरथं
अधितिष्ठन्तोरुद्वेस्त्वसिमपानार्थमायोहि प्रजानक्षित्याद्यगमत् ॥ ब्रह्मयुजा युजेरौणादिकःकर्म-
णिकिप् । युनज्म युजेर्लोटरूपं निवातः । सधमादे मदीहर्षे अधिकरणेषञ् सधमादस्थयो-
श्छन्दसीतिसहस्यसधादेशः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । रथम् अविशीइत्यासांकर्मैतिकर्मसंज्ञा ।
सुखं सनुविदारणे अन्येभ्योपिदृश्यतइतिडः कृदुत्तरपदस्वरः ॥ ४ ॥

अथपद्यमी-

मातेहरीवृषणावीतपृष्ठानिररिमन्यजमानासोअन्ये ।

अत्यायाहिशश्वतोव्यंतैरंसुतेभिःकृणवामसोमैः ॥५॥१७॥

मा । ते । हरी इति । वृषणा । वीतपृष्ठा । नि । रीरमन् ।

यजमानासः । अन्ये । अतिह्रयायाहि । शश्वतः । व्यम् ।

ते । अरम् । सुतेभिः । कृणवाम । सोमैः ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेइन्द्र वृषणा कामानांसेचकौ वीतपृष्ठा कमनीयपृष्ठभागौ ते तव हरी अन्ये अस्मदन्येय-
जमानासोयजमानामानिरीरमन् माहर्षयन् ययन्तु सुतेभिरभिपुतैःसोमैस्तेतव अरंपर्यासंकृणवाम
यथातनवृत्तिर्भवतितथाकुर्मइत्यर्थः त्वंतु अत्यायाहि शश्वतः बहूनन्यानातिक्रम्यसोमपानार्थंशी-
घ्रमांगच्छ ॥ वीतपृष्ठा वीकान्त्यादिषु अस्मात्कृत्प्रत्ययः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । रीरमन्
रमुक्रीडायामित्यस्यण्यन्तस्यलुटिचडिरूपं नमाद्धोगेइत्यडभावः निघातः । अत्यायाहि यातेर्लोडि
रूपं गतिर्गतावितिपूर्वनिघातः । कृणवाम कृणोतेर्लोडिरूपं निघातः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यद्वितीयेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

तवायंसोमइतिमाघ्यंदिनेसवनेनेष्टुःप्रस्थितयाज्या सूत्रितद्य-तवायंसोमस्त्वमेहर्वाङ्मिन्द्रा-
यसोमाःप्रदिवइति ।

अथपद्यी-

तवायंसोमस्त्वमेहर्वाङ्मसुमनाअस्यपाहि ।

अस्मिन्यज्ञेवहिष्यानिपद्यादधिष्वेमंजठरइन्दुमिन्द्र ॥ ६ ॥

तव । अयम् । सोमः । त्वम् । आ । इहि । अर्वाङ् । शश्वत्तमम् ।

सुधमनाः । अस्य । पाहि । अस्मिन् । यज्ञे । बहिषि । आ ।

निस्तद्य । अधिष्व । इमम् । जठरै । इन्दुम् । इन्द्र ॥ ६ ॥

हेइन्द्र अयंसोमः तव त्वदर्धमभिपुतः त्वम् अर्वाह् सोमामिमुख्येन एहि आयाहि आ-
गत्यच सुमनाःशोभनमनस्कोभूत्वा शश्वत्तमं भूयांसम् अस्म्येमंसोमं पाहि पिव दहिंपिप्रवृद्धे
अस्मिन्यज्ञेनिपथोपविश्येन्दुह्नेदनशीलम् इमंसोमंमठरे आदधिष्व धारय यथानामेरधस्तान्नगच्छतितथा
धारय अंद्भिरोभिरागहियज्ञियोभिरित्यन्नयत्तविशेषणं बहिः किंतुभिन्नरूपंतदित्यतो नोत्सृज्यते ॥ इ-
हिदृण्गतौ अस्थलोदिरूपं निघातः । शश्वत्तमम् उञ्छादित्वादन्तोदात्तत्वम् । पाहिषापानेइत्यस्य
लोदिरूपं बहुलंछन्दसीतिशपोलक् निघातः । निपद्य सदेर्यपि सदिप्रतेरितिपत्वं लिङ्स्वरः ।
दधिष्व दधातेलोदि छन्दस्युभयपेतिथासार्धघातुकत्वादिङागमः प्रत्ययस्वरः । इन्दुम् उन्दीह्नेदने
उन्देरिच्चादेरिङ्प्रत्ययः धातोरादेरिच्चादेशः निदिष्यनुवृत्तेराद्युदात्तः ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

स्तीर्णीतेवहिःसुतइन्द्रसोमःकृताधानाअत्तवेतेहरिभ्याम् ।
तदोक्तेपुरुशाकायवृष्णेमरुत्वतेतुभ्यंराताहवीषि ॥ ७ ॥

स्तीर्णम् । ते । वहिः । सुतः । इन्द्र । सोमः । कृताः । धानाः ।
अत्तवे । ते । हरिभ्याम् । तदोक्ते । पुरुशाकाय ।
वृष्णे । मरुत्वते । तुभ्यम् । राता । हवीषि ॥ ७ ॥

हेइन्द्र तेतवोपवेशनार्थं बहिःस्तीर्णीविस्तृतं तथा सोमश्च त्वदर्धसुतोऽभिपुतः ते तव
हरिभ्यामत्तवे भक्षणार्थं धानाभृष्टयवाः कृताः संपादिताः तदोक्ते तद्वाहिरोकोनिलयो यस्य तस्मै
पुरुशाकाय बहुभिःस्तुत्याय यद्वा बहुसहायीय वृष्णेकामानांषपित्रे मरुत्वते मरुतोदेवविशस्तद्वते
एवंभूताय तुभ्यं हवीषिसोमाज्यादीनिराता अस्माभिर्दत्तानितानिसेवस्वेतिभावः ॥ स्तीर्णं स्तृन्
आच्छादनेइत्यस्य ऋतइद्धातोरितौत्वं रदाभ्यामितिनिष्ठानत्वं प्रत्ययस्वरः । अत्तवे अदम-
क्षणेइत्यस्मात्तुमर्पेतवेप्रत्ययः क्तिस्वरः । तदोक्ते बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः । पुरुशाकाय शक्य-
कायांवाचीत्यस्मात्कर्मणिघञ् चमो कुषिण्यतोरितिक्त्वं कृदुत्तरपदस्वरः । मरुत्वते
तसौमत्वर्पेइतिभसंज्ञायांतकारस्यमस्त्वामावः प्रत्ययस्यापित्वादनुदात्तत्वे प्रातिपदिकस्वरः । राता
रादानेइत्यस्मात्कर्मणिकः प्रत्ययस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

इमं नरः पर्वतास्तुभ्यमापः समिन्द्रगोभिर्मधुमन्तमक्रन् ।
तस्यागत्या सुमनाः ऋष्वपाहिप्रजानन्विद्वान्पथ्याऽनुस्वाः ॥ ८ ॥

इमम् । नरः । पर्वताः । तुभ्यम् । आपः । सम् । इन्द्र । गोभिः ।
मधुश्मन्तम् । अक्रन् । तस्य । आगत्य । सुमनाः । ऋष्व ।
पाहि । प्रजानन् । विद्वान् । पथ्याः । अनु । स्वाः ॥ ८ ॥

हेन्द्र नरः कर्मणानेतारोष्वर्ज्यदयः पर्वताः ग्रावाणः आपश्चैते सर्वे संभूय तुभ्यं त्वदर्ध-
मिमं सोमं गोभिः पयोभिर्मधुमन्तमाधुर्योपेतं समक्रन् सम्यगरूपेः ऋष्व दर्शनीय, हेन्द्र सु-
मना शोभनमनस्कः विद्वान्कर्मभिः स्वास्वकीयाः पथ्याः वैदिके पथिसाधूभूतास्तुतीः अ-
नुप्रजानन् त्वमागत्य तस्यास्य इममपि पुतंसोमपाहिपिन ॥ अक्रन् करोतेर्लुङि रूपं निपातः ।
आगत्य गमेर्ल्यपि रूपं लिट्स्वरः । पाहि पातेर्लोङि रूपम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

याँ आभजो मरुतं इन्द्रसोमे ये त्वामवर्धन् गणस्ते ।
तेभिरेतं सजोपावावशानोऽग्नेः पिव जिह्वया सोममिन्द्र ॥ ९ ॥

यान् । आ । अभजः । मरुतः । इन्द्र । सोमे । ये । त्वाम् ।
अवर्धन् । अभवन् । गणः । ते । तेभिः । एतम् । सजोपाः ।
वावशानः । अग्नेः । पिव । जिह्वया । सोमम् । इन्द्र ॥ ९ ॥

हेन्द्र यान् मरुतः सोमोमपाननिषे आयजः समभावयः ये च मरुतः त्वामवर्धन् प्रो-
त्साहोत्पादनेन पुद्गे अवर्धयन् ये च मरुतस्ते तव गणोभवन् सदाया अमृष्यन्तित्यर्थः हेन्द्र एवंविधैः
तेभिः तैर्मरुद्भिः सजोपाः संगतः सन् एतमपि पुतंसोमं वावशानः कामयमानस्त्वम् अग्नेराहुत्य-
धिकरणभूतस्याहवनीयस्य ज्वालारूपयानिद्वयाद्मपिव ॥ अभजः भजसेवायामित्यस्य लङि
रूपम् यद्वृत्तयोगादनिपातः । अवर्धन् वृधुवर्धनेत्यस्य ण्यन्तस्त्वलङि रूपं छन्दसु भव्येति भे-

रार्थधातुकत्वान्णेरनिटीतिणिलोपः अत्रापियोगादनिघातः । अमवन् वाक्यभेदादनिघातः ।
वावशानः वशकान्तावित्यस्य यद्भुकि चानशिरूपं चित्स्वरः । पिव पापाने निघातः ॥९॥

अयदशमी-

इन्द्रपिवस्वधयांचित्सुतस्याग्नेर्वापाहिजिह्वयांयजत्र ।

अध्वर्योर्वाप्रयतंशक्रहस्ताद्धोतुर्वायज्ञंहविषो जुपस्व ॥ १० ॥

इन्द्र । पिव । स्वधया । चित् । सुतस्य । अग्नेः । वा । पाहि ।

जिह्वया । यजत्र । अध्वर्योः । वा । प्रयतम् । शक्र । हस्तात् ।

होतुः । वा । यज्ञम् । हविषः । जुपस्व ॥ १० ॥

हेइन्द्र स्वधयास्वभात्मानंदधातिपोपयतीति स्वधा बलं तेन बलादपहत्यसुतस्यसुतमभि-
धुतंहुतंवासोमंपिव चित्पूरणः यजत्र यष्टव्य हेइन्द्र अग्नेर्वालाख्ययाजिह्वयावा हुतंमोमं
पाहि पिव हेशक्र समर्थेन्द्र अध्वर्योर्हस्ताद्वाप्रयतंदातुमुपक्रान्तंसोमंपिव अथवा होतुर्यज्ञंयन-
नीयंषट्कारोपेतंहविषोमागं जुपस्व सेवस्व सर्वपापित्वमत्रागत्यास्माभिर्दीयमानंसोमंपिने-
तिभावः ॥ पिव आभक्षितस्याविद्यमानत्वेनपादादित्वादनियातः । अध्वर्योः अध्वरकामयती-
तिक्थञ् कथ्यध्वरेत्यकारलोपः प्रत्ययस्वरः ततएवादेशस्वरः । प्रयतं यमउपरमेइत्यस्य कर्मणि
निष्ठा । शक्रशक्रशक्तौ स्फायितंचीत्यादिनारक् । हस्तात् असिहसीत्यादिनातन् निःस्वरः । होतुः
जुहोतेस्ताच्छील्लिक्स्तुन् निःस्वरः । जुपस्व जुपीप्रीतिसेवनयोरित्यस्यलोटिरूपं निघातः ॥१०॥

अथैकादशी-

शुनंहुवेममध्वानमिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजंसातौ ।

शृण्वन्तंमृग्रभूतयेसमत्सृघ्नन्तंवृत्राणि संजितंधनानाम् ॥ ११ ॥ १८ ॥

शुनम् । हुवेम् । मध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृतमम् ।

वाजंसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्सृं ।

घ्नन्तम् । वृत्राणि । समृजितम् । धनानाम् ॥ ११ ॥ १८ ॥

न्याख्यातेयमृक् ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीयेष्टादशोऽर्कः ॥ १८ ॥

इमामूषेकादशर्चसप्तमं सूक्तं त्रैष्टुभमैन्द्रम् अत्रानुक्रमजिका—इमामूपान्त्वाघोरोपश्यत्सा-
निर्देहेच्छस्यमानोतिश्रूयतइति । दशम्याआद्विरसोयोरऋषिः शिष्टानांविधामित्रः अग्निष्टोमे
माध्यन्दिनसवने अच्छावाकशस्त्रे दशमोऽर्चितमिमामूषितिसूक्तं सूत्रितश्च—इमामूषित्युपोत्त-
मामुद्धोत्सर्जनेति । पृथगभिष्टुभपडहयोमध्योदनेसवनेच्छावाकशस्त्रेचातुर्विंशिरादिष्टस्याही-
नसूक्तस्यस्थाने श्रीणिसंपातसूक्तानि तत्रोपोत्तमावर्जमेतत्प्रथमसूक्तम् सूत्रितश्च—इमामूषिच्छ-
न्तिवेति ।

तस्मिन्सूक्तेभयमा-

इमामूपुप्रभृतिंसातयेधाःशश्वच्छश्वदूतिभिर्यादमानः ।

सुतेसुतेवावृधेवर्धनेभिर्यःकर्मभिर्महद्भिःसुश्रुतोभूत् ॥ १ ॥

इमाम् । ऊँ इति । सु । प्रभृतिम् । सातये । धाः । शश्वत्शश्वत् ।

ऊतिशभिः । यादमानः । सुतेसुते । ववृधे । वर्धनेभिः ।

यः । कर्मभिः । महद्भिः । सुश्रुतः । भूत् ॥ १ ॥

विधामित्रइन्द्रस्तौति—हेइन्द्र ऊतिभिरवन्तिरक्षन्तिसर्वमितिउक्तयोमरुतः तैःशश्वच्छश्व-
त्सर्वदा यादमानः संगतिंयाचमानस्त्वं प्रभृतिं प्रकर्षेणभ्रियतेधार्यतेयज्ञार्थमितिप्रभृतिःसोमः
स्तुतिर्वा इमामिमंसोमम् इमांस्तुतिंवा सातये अस्माकंपनलाभार्थमुधाः सुष्टुसंपादय उःपूरणः
तथा सइन्द्रः सुतेसुते सोमेऽभिपुतेसति वर्धनेभिः वर्धनकारिभिः सोमाज्यादिभिर्हविर्भि-
र्वावृधे वर्धते यइन्द्रोमहद्भिः कर्मभिः असुरवधमेवमेदनादिलक्षणेर्गर्वापरैःसुश्रुतोऽलोकेप्रसि-
द्धोऽभूत् सइन्द्रइतिपूर्वेणावयवः ॥ प्रभृतिं तादौचनितिहृत्यतावतिगतेःप्रकृतिस्वरस्वम् । धाः
दधातेऽश्चान्दसेलुडिरूपं निघातः । शश्वच्छश्वत् नित्यबीप्सयोरितिद्विवचनम् । यादमानः
यावृथाज्जायां शानचिरूपं चकारत्यदकारश्चान्दसः । वावृधे वृधुवर्धनेइत्यस्माद्धितिरूपं
तुनादित्वादभ्यासस्यदीर्घः संहितायांनिघातः । वर्धनेभिः वर्धतेर्भ्यन्तस्यनन्यादित्वात्ल्युः
लित्स्वरः । सुश्रुतः श्रुश्रवणेइत्यस्मात्कर्मणिकः गतिरतन्तरइतिगतिस्वरः । भूत् भवतेर्लुडि-
रूपम् ॥ १ ॥

माध्यन्दिनसवनेच्छावाकस्यप्रस्थितयाज्येन्द्रायसोमाःप्रदिवइत्येषा सूत्रितश्च—इन्द्रायसोमाःप्र-
दिवोविद्वानाआपूर्णाअस्येति ।

अथाद्वितीया-

इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विद्वाना ऋभुर्येभिर्वृषपर्वा विहायाः ।

प्रयम्यमानान् प्रतिपूगृभायेन्द्रपिवृषधूतस्य वृष्णः ॥ २ ॥

इन्द्राय । सोमाः । प्रदिवः । विद्वानाः । ऋभुः । येभिः ।

वृषपर्व । विहायाः । प्रयम्यमानान् । प्रति । सु ।

गृभाय । इन्द्र । पिव । वृषधूतस्य । वृष्णः ॥ २ ॥

हेइन्द्र इन्द्रायतुभ्यं सोमा प्रदिवः प्रगतेपुपूर्वेष्वहसुविद्वाना अस्माभिरभिस्ताः वृषपर्वा
वृष्णः फलस्यवर्षकाः पर्वणि कालावधवा वर्षाघायस्य सतथोक्तः कालात्मक इत्यर्थः अतएव वि-
हायाः विगहास्युत्सृज्यर्थानर्थिभ्य इति विहायामहान् तादृश इन्द्रः येभिर्येदेतैः सोमैर्ऋभुर्दी-
सो वर्तते हेइन्द्र त्वंप्रयम्यमानान्पक्षेणमन्त्रैरुपयम्यमानानिमान्सोमान्सु सुप्तु प्रतिगृभाय प्रति-
गृहाण ग्रहीत्वा च वृषधूतस्य वृषभिर्मावभिरभिपुतं वृष्णः स्वर्गादिफलवर्षकमिमंमोमं पिव ॥
प्रदिवः दिवुनीडादौ किप् कालाच्चनोरस्यन्तसंयोगे इति द्वितीया दिनशब्दोदिवसवाची कृदुत्त-
रपदस्वरः । विद्वानाः विद्वल्लभे इत्यस्य व्यत्ययेन शानब् बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् । वि-
हायाः ओहाकृत्यागे वहिहाधाभ्यश्छन्दसीत्यसुन् णिदित्यनुवृत्तेरातोऽनुचिण्कृनोरिति युगा-
गमः गतिकारकयोरिति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । गृभाय ग्रहउपादाने इत्यस्य लोटि हौ
भाप्रत्ययस्य छन्दसि शायमपीति शायनादेशः ह्रस्वोर्भे इति क्वम् अतो हेरिति हेर्लुक् निवातः ॥२॥
माघ्यन्दिने सवनेऽच्छावाकशब्दे याज्यापिवावर्धस्वेत्येषा सूत्रितश्च-पिवावर्धस्वतवचासुतास-
ति याज्येति ।

अथ तृतीया-

पिवावर्धस्वतवघासुतास इन्द्रसोमांसः प्रथमा उतेमे ।

यथापिवः पूर्व्याँ इन्द्रसोमाँ एवापां हि पन्यो अद्यानर्वायान् ॥ ३ ॥

पिव । वर्धस्व । तव । घ । सुतासः । इन्द्र । सोमांसः । प्रथमाः ।

उत । इमे । यथा । अपिवः । पूर्व्यान् । इन्द्र । सोमान् । एव ।

पाहि । पन्यः । अद्य । नर्वायान् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र सोमपित्र ततोवर्धस्व शरीरेणपुष्टोभव तव त्वदर्थं प्रथमाःपुरातनाः उतापिच
इमे अभिनवाःउभयविधाःसोमासःसोमाः सुतासोव ग्रावभिरभिपुताःखलु हेइन्द्र पूर्यान्
पुरातनान्सोमान्यथात्वमभिवः एवएवम् अग्राधुनापन्यःस्तुत्यः अतएव नवीयान् अतिशयेना-
भिनवस्त्वम् इमानभिनवान्सोमान्पाहिपित्र ॥ पित्र पातेर्लोष्टिर्लुप्म् । वर्धस्व तिङउत्तरत्वान्नि-
घाताभावः । अपित्रः यथायोगादनिघातः । पाहि पातेर्लोष्टिं बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् नि-
घातः । पन्यः पनतेःस्तुत्यर्थस्य अन्यादित्वाद्यत् यतोनावदित्याद्युदात्तत्वम् । नवीयान् नव-
शब्दादीयसुनिरूपं नित्स्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

म॒हो॑अम॒त्रोवृ॑जने॒विर॒प्शू॑ग्रंशर्वःपत्यतेवृ॒ष्णवो॑जः ।
नाहंवि॒व्याच॑पृ॒थिवी॒च॒नैन॑न्यत्सोमा॑सो॒हर्ष॑श्चमम॒न्दन् ॥४॥

म॒हान् । अम॒त्रः । वृ॒जने॑ । वि॒र॒प्शू । उ॒ग्रम् । शर्वः । प॒त्यते॑ ।
धृ॒ष्णु । ओजः । न । अहं । वि॒व्या॒च । पृ॒थि॒वी । च॒न । ए॒नम् ।
यत् । सोमा॑सः । हरि॑ऽअश्वम् । अम॒न्दन् ॥ ४ ॥

योयमिन्द्रोमहान् अतिशयितसामर्थ्यवान् वृजने बलोपलक्षितेयुद्धे अमत्रः शत्रु-
णामभिविता अतएवविरप्शी विरपणशीलः मुनास्फालनेनयुद्धार्थशत्रूणामाहानकारी य-
द्वा विविधरपणस्तुतिलक्षणस्येति सर्वैःस्तुत्यइत्यर्थः तादृशस्येन्द्रस्यउग्रमुद्गर्गशवोबलधृष्णु
वर्षणशीलमोनःपराक्रमलक्षणंतेजः पत्यते सर्वत्रप्रसरति एनमेतादृशमहिमोपेतमिन्द्रं पृथिवी
विस्तीर्णाभूमिः नविऽयाच नव्याप्नोति अहश्चन्द्रएवार्थे चनेत्यप्यर्थे द्यौरपिनैवव्याप्नोतीत्य-
र्थः यद्यदासोमासःस्वाहाकृता सौमाःहर्षश्चमिन्द्रममन्दन्मादयन् तदातमेनंघ्रावापृथिव्याऽप्या-
स्तुनशकुतइत्यर्थः ॥ अमत्रःअमगत्यादिषु अमिनक्षियनीत्यादिनात्रप्रत्ययः नित्स्वरः । विर-
प्शी रपञ्प्रत्यकायांवाचि औणादिकःशप्रत्ययः विविधरपन्तीतिविरप्शूःस्तोतारः तेऽस्य
सन्तीति अतइनिः यद्वा विविधरपणविरप्शूस्तदस्यास्तीति प्रत्ययस्वरः । पत्यते व्यत्ययेन
यक् कर्तरि निघातः । धृष्णु निवृत्ताप्रामल्भ्ये त्रिभिर्गृविधृषिक्षिपेःकुरितिङ्प्रत्ययः रपाभ्या-
मितिणत्वं प्रत्ययस्वरः । विव्याच व्यचेल्लिटिणलि लिट्यभ्यासस्योभयेपामित्यभ्यासस्यसं-
प्रसारणं निघातः । चनेतिनिपातसमुदायश्चाथैवतेते एवमादित्वाइन्तोदात्तः । अमन्दन् मादि-
स्तुत्यादिभित्यस्य लङ्निरूपं यद्योगादनिघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

म॒हो॒उग्रो॒वा॒वृ॒धे॒वी॒र्या॑य॒स॒मा॒च॒क्रे॒वृ॒ष॒भः॒का॒व्ये॑न ।

इन्द्रो॒भगो॒वा॒ज॒दा॒अ॒स्य॒गा॒वः॒प्र॒जा॒य॒न्ते॒दक्षि॑णा॒अ॒स्य॒पूर्वीः॑ । ५ । १९ ।

म॒दान् । उ॒ग्रः । वृ॒धे । वी॒र्या॑य । स॒म्ह॒आ॒च॒क्रे । वृ॒ष॒भः ।

का॒व्ये॑न । इन्द्रः । भगः । वा॒ज॒दाः । अ॒स्य । गा॒वः । प्र ।

जा॒य॒न्ते । दक्षि॑णाः । अ॒स्य । पूर्वीः ॥ ५ ॥ १९ ॥

महान्युद्धकर्षणिवलवानुग्रः शत्रूणां भयङ्करः इन्द्रो वीर्याय वीर्यकरणाय वावृधे वर्धते वृषभ फलस्यामिवर्षकः भगः सर्वैर्भजननीयः स इन्द्रः काव्येन कवयस्तोतारः तत्कर्मस्तोत्रं तेन स्तोत्रेण समाचक्रे संगच्छते तादृशस्यास्येन्द्रस्य गावः वानदाः क्षीरादिलक्षणा न प्रदाः प्रजायन्ते तथास्य पूर्वीर्विहङ्गस्तागावो दक्षिणाः प्रजायन्ते ॥ वावृधे वर्धते छिदिरूपं निघातः । वीर्याय वीरे भवं वीर्यं भवेच्छन्दसीति यत् वीरवीर्याचेत्यत्र यतो नाव इत्यस्यानित्यत्वस्य ज्ञापितत्वात् तत्स्वर्गितः । समाचक्रे करोते छिदिरूपं गतिर्गताविति पूर्वपदस्य गतेर्निघातः । काव्येन कवेः कर्मकाव्यं ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् नित्वाद्बुधवावृद्धिः नित्स्वरः । वानदाः ददाते रातोनुपसर्गेकः । जायन्ते जनप्रादुर्भावे इत्यस्य छिदिरूपम् । दक्षिणाः दक्षगृद्धावित्यस्मात् द्वादक्षिभ्यामिनञ्जिती नन्प्रत्ययः नित्वादाद्युदात्तः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये एकौनविंशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी-

प्र॒य॒त्ति॒न्व॒वः॒प्र॒स॒व॒य॒था॒य॒त्रा॒पः॒स॒मु॒द्रं॒र॒थ्यै॒व॒ज॒ग्मुः॑ ।

अ॒त॒श्चि॒दिन्द्रः॒स॒द॒सो॒वरी॑या॒न्य॒र्दी॒सो॒मः॒पू॒ण॒ति॒दुग्धो॑अ॒ंशुः॑ ॥ ६ ॥

प्र । यत् । सि॒न्ध॒वः । प्र॒ह॒स्व॒म् । यथा । आ॒र्य॒न् । आ॒र्पः ।

स॒मु॒द्रम् । र॒थ्या॑ इ॒व । ज॒ग्मुः । अ॒तः । चि॒त् । इन्द्रः । स॒द॒सः ।

वरी॑यान् । यत् । ई॒म् । सो॒मः । पू॒ण॒ति॒ । दुग्धः । अ॒ंशुः ॥ ६ ॥

सिन्धवोनद्यः यथाप्रसवं प्रकर्षेणसूयतइतिप्रसवःकामः तमनुसृत्य यद्यदाप्राप्यन् प्रकृ-
ष्टमतिदूतंसमुद्रंगच्छन्ति तदा आपोमहान्तंसमुद्रं रथ्येव रयिन्इवजन्मुः प्रीणनार्थंगच्छन्ति
तद्वत् अतश्चित्सदसः अस्मादप्यन्तरिक्षादसाविन्द्रोवरीयानुरुतरःखलु यदीयमेनमिन्द्रंदुग्धो-
मिषुतः अंशुः छत्ताखण्डरूपोत्पःसोमः पृणतिप्रीणयति यथात्पानद्योत्पीयांसिचनलानि
महान्तंसमुद्रंप्रीणयन्ति तद्वत् अत्यतरोशुभूतःसोमोवरीयांसमिन्द्रंप्रीणयति ॥ प्रसवं सुवतेःकर्म-
प्यप् थाधादिस्वरः । आयन् अपतेर्लटिर्लृप् यद्योगादनिवातः । रथ्येव रथस्येमेरय्याः रथा-
द्यदितिपत् सुपांसुलुगितिमुपोडादेशः तित्स्वरितः इवेनसमासोविभक्तेरलोपः पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ।
जग्मुः गमेर्लिटि गमहन्त्यादिनाउपवालोपः निघातः । वरीयान् उरुशब्दादीयसुनि प्रिय-
स्थिरस्यादिनावरादेशः निच्वादाद्युदात्तः । पृणति पृणप्रीणने तुदादिः यद्योगादनिवातः । दुग्धः
दुहःक्त्तः एकाचइतीदप्रतिषेधः दादेर्धोतोर्धइतिहकारस्यक्त्वं क्षपस्तथोर्धोषः प्रत्ययस्वरः ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

समुद्रेणसिन्धवोयादमानाइन्द्रायसोमंसुपुतंभरन्तः ।

अंशुंदुहन्तिहस्तिनोभरित्रैर्मध्वःपुनन्तिधारयापवित्रैः ॥ ७ ॥

समुद्रेण । सिन्धवः । यादमानाः । इन्द्राय । सोमम् । सुप्तुतम् ।

भरन्तः । अंशुम् । दुहन्ति । हस्तिनः । भरित्रैः । मध्वः ।

पुनन्ति । धारया । पवित्रैः ॥ ७ ॥

समुद्रेण सहतानद्यादिरूपेणापोभिद्रवन्त्येनमितिःसमुद्रः तेन यादमानाः तेन सहसंगतिं
याचमानाःसिन्धवोनद्योयथातंपूरयन्ति तद्वत् हस्तिनोहस्तक्तोच्चर्ध्वादयः इन्द्रायतुभ्यं सुपु-
तं सुप्तु अभिपुतंसोमंभरन्तःसंपादयन्तः अंशुंदुहन्तिछत्ताखण्डमपिपुण्वन्ति तथतेऽध्वर्ध्वा-
दयःस्वतरोरसस्पधारया पवित्रैःपावनैर्भरित्रैः कर्मकरणार्थंपदार्थान्चिभ्रतीतिमरिप्रावाहवः
तैर्मध्वः माधुर्येपितांसोमान्पुनन्तिशोधयन्ति ॥ समुद्रेण समुत्पूर्वाद्भवतेरथ्येग्योपिद्रव्यतइतिडः
डित्वाट्टिलोपः यद्वाउन्दीह्नेदने संपूर्वस्यस्फायितश्चात्यादिनारक् कित्वाउपवालोपः उभयत्र
प्रत्ययस्वरः सुपांसैकादेशोऽकृते एकादेशउदात्तएव । यादमानाः याचृयाञ्ज्यां शानच् व्य-
त्ययेनचकारस्यदकारः शानचोलसार्वधातुक्स्वरेधातुस्वरः । दुहन्ति दुहप्रपूणेइत्यस्यलटि-

५म् । भरित्रैः दुभृञ्चारणपोषणयोरित्यस्मादशित्रादिभ्यश्चोत्रावितीत्रप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । पुनन्ति
पूञ्पवनेइत्यस्यलटिरूपम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

हृदाइवकुक्षयःसोमधानाःसमीविव्याचसर्वनापुरुणि ।
अन्नायदिन्द्रःप्रथमाव्याशंवृत्रंजघन्वाँअवृणीतसोमम् ॥ ८ ॥

हृदाःइव । कुक्षयः । सोमधानाः । सम् । ईमिति । विव्याच ।
सर्वना । पुरुणि । अन्ना । यत् । इन्द्रः । प्रथमा । वि । आश ।
वृत्रम् । जघन्वान् । अवृणीत । सोमम् ॥ ८ ॥

इन्द्रस्यकुक्षयः उदराणि सोमधानाः सोमोनिर्वीयतेष्वितिसोमधानाः तत्रदृष्टान्तः-हृदा
इव यथाहृदामलाधाराभवन्तितद्वत् ईसोयमिन्द्रः पुरुणिसवना श्रीणिसवनानिसंविव्याच सम्य-
ग्व्याप्नोति इन्द्रः प्रथमाप्रथमानि अन्ना मक्षणीयानि सोमादीन्यन्नानि यद्यस्माद्याश विशेष-
पेणमवाप्त ततोवृत्रंजघन्वान् वृत्रस्यहन्ताइन्द्रः सोममाध्यन्दिनेसवने देवेभ्यःअवृणीत समम्-
जत ॥ कुक्षयः कुपनिष्कर्षे भुषिभुषिकुपिभ्यःक्विसःकुप्यतइतिकुक्षिः प्रत्ययस्वरः । सोमधानाः
दधातेरधिकरणेऽप्युद् छित्स्वरः । विव्याच व्यचेर्लिटिरूपम् । अन्ना अदभक्षणे अघतइत्यक्षम् ।
आश अशभोमनेइत्यस्यलटिणलिरूपम् अतआदेरित्यभ्यासस्यदीर्घः यद्योगादनिघातः छित्स्वरः ।
वृत्रं नलोकाग्ययेतिपठ्यप्रतिषेधः । जघन्वान् हन्तेःकसाविडभावेरूपं प्रत्ययस्वरः । अवृणीत
वृद्धसंभक्तवित्यस्यलटिरूपम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

आतूभरमाकिरेतत्परिष्ठाद्विद्वाहित्वावसुंपतिंवसूनाम् ।
इन्द्रयत्तेमाहिंनदत्रमस्त्यस्मभ्यंतद्वर्यश्चप्रयन्धि ॥ ९ ॥

आ । तू । भर । माकिः । एतत् । परि । स्थात् । विद्म । हि ।
त्वा । वसुंस्पतिम् । वसूनाम् । इन्द्र । यत् । ते । माहिंनम् ।
दत्रम् । अस्ति । अस्मभ्यम् । तत् । हरिश्च । प्र । यन्धि ॥ ९ ॥

हेइन्द्र तु शिप्रं धनमाभर एतत्तयादीयमानं वनमाकिः कौवापरिष्ठात् प्रतिवध्यतिष्ठेत्
स्वात्वां वमूनां वनानां वसुपतिमुत्तमस्य वनस्य स्वामिनं विद्महि जानामि खलु ते तव माहिनं मंह-
नीयं यद्वन्नधनम् अस्ति हेह्यर्थश्च तद्धनम् अस्मभ्यं प्रयन्वि प्रयच्छ ॥ तु ऋचिनुगेत्यादिनां संहिता-
यां दीर्घः । भर भरतेर्लीटिरूपम् । माकिः निपातः । स्यात् तिष्ठनेऽच्छान्दसेलुडिरूपम् उपसर्गात्सु-
नोतीत्यादिनां संहितायां पत्वं निपातः । विद्य वेत्तेर्लीटि विदोऽद्योवेति मसोमादेशः प्रत्ययस्वरः
संहितायां चोतस्तिङ् इति दीर्घः । वसुपतिं पत्यावैश्वर्येऽतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । माहिनं महे-
रिन्वचोतिङ्गन्प्रत्ययः गित्वादुपवाङ्मृद्धिः ग्रामादित्वाद्वाङ्मृदाचः । यांथि यमुउपरमे लोटि बहुलं
छन्दसीति शपोलुक् सेहिः तस्य वा छन्दसीति पितृस्वयविकल्पितत्वाद्वाङ्मृदादित्येति हे-
र्यादेशः । निपातः ॥ ९ ॥

जात ऊर्मण्यं साभिर्गशने अस्मे प्रयन्वि हृत्येषा यद्यपि सानिर्दहो दीति वचनेन शंसने निषिद्धा
तथाप्यभिर्गशनस्य शंसने चोदितत्वाच्चोक्तदोषः ।

अथ दशमी-

अस्मे प्रयन्वि मघव नृजीपिन्निन्द्रा यो विश्ववारस्य भूरैः ।

अस्मेशतं शरदो जीवसे धा अस्मे वीराञ्छ्वत इन्द्रा शिप्रिन् ॥ १० ॥

अस्मे इति । प्र । यन्धि । मघञ्वन् । नृजीपिन् । इन्द्र । रायः ।

विश्ववारस्य । भूरैः । अस्मे इति । शतम् । शरदः । जीवसे ।

धाः । अस्मे इति । वीरान् । शश्वतः । इन्द्र । शिप्रिन् ॥ १० ॥

मघवन्मघवन्नृजीपिन्गतासार सोमवन् हेइन्द्र विश्ववारस्य विधैः सैर्वैः संभजनीयत-
यावरणं यस्य तत् भूरैः भूरिबहुरायो वनं द्वितीयाथेपटी अस्मे अस्मभ्यं प्रयन्वि प्रयच्छ किंच
अस्मे अस्माकं जीवसे जीवनाय शतं शरदः संवत्सरान्वाः देहि शिप्रिन् शोभनहनो हेइ-
न्द्र अस्मे अस्माकं शश्वतः शश्वदिति बहुनाम् बहुन्वीरान्पुत्रान्देहि ॥ जीवसे जीवप्राणधार-
णेऽस्य तु मर्षे असे प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । शश्वतः दुःशोश्मिति वृद्धोः अस्मात्संश्वद्वेह इत्यादि-
नातिप्रत्ययान्तत्वेन निपातनादिप्ररूपसिद्धिः ॥ १० ॥

अयैकादशी-

शुनं हुवेम मघवान् मिन्द्रं मस्मिन् भरे नृतं मं वाजं सातौ ।

शृण्वन्तं मुग्रमूतये स मत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ११।२०।

शुनम् । हुवेम् । मघवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृतं मम् ।

वाजं सातौ । शृण्वन्तम् । मुग्रम् । ऊतये । समत्सु । घ्नन्तम् ।

वृत्राणि । समजितम् । धनानाम् ॥ ११ ॥ २० ॥

शुनं हुवेमेति न्यास्यात्ता ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्याद्वितीये विशोवर्गः ॥ २० ॥

वार्त्रहत्यायेत्येकादशर्वमष्टमं सूक्तम् एकादशी अनुष्टुप् शिष्टा गायत्र्यः इन्द्रो देवता तथा-
धानुक्रान्तम्-वार्त्रहत्याय गायत्रमन्त्रानुष्टुभिति । अतिरात्रे प्रथमे पर्याये ब्राह्मेणाच्छंसि शस्त्रे वार्त्र-
हत्यायेत्युत्तमावर्गसूक्तं शसनीयम् सूत्रितं च-वार्त्रहत्यायेत्युत्तमा मुद्धरेदिति । महाव्रते गायत्री-
भ्युच्चाशीतावुत्तमावर्गमिदं सूक्तं पञ्चमारण्यके सूत्रितम्-वार्त्रहत्याय शवसे इत्युत्तमा मुद्धरतीति ।

तस्मिन् सूक्ते प्रथमा-

वार्त्रहत्याय शवसे पृतनापाह्वाय च । इन्द्र त्वावर्तयामसि ॥ १ ॥

वार्त्रहत्याय । शवसे । पृतनाक्षह्वाय । च ।

इन्द्र । त्वा । आ । वर्तयामसि ॥ १ ॥

विश्वामित्रस्तौति-हे इन्द्र वार्त्रहत्याय वृत्रहननमिति त्वाय शवसे वृत्राय अपि च पृत-
नापाह्वाय परकीयसेनाभिमवाय त्वा त्वाम् आसर्वतो वर्तयामसि प्रवर्तयामः ॥ वार्त्रहत्याय वृत्र-
घ्नः कर्मत्वर्ये ब्राह्मणादित्वात्प्यञ् हनस्तोचिष्णोरोरितितकारः निच्चादाद्युदात्तः । पृतनापा-
ह्वाय पृथमर्पणे इत्यस्माद्भावे शक्तिसहोश्चेति यन् संहितायां सहेः पृतनर्वाभ्यां चेति पत्वं दीर्घ-
श्छान्दसः । वर्तयामसि वृत्तुवर्तने इत्यस्य ण्यन्तस्य मसः इदं तोमसि इत्यादेशः निपातः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

अर्वाचीनं सुते मर्न उत चक्षुःशतकतो । इन्द्रं कृण्वन्तु वाघतः ॥ २ ॥

अर्वाचीनम् । सु । ते । मन्त्रः । उत । चक्षुः । शतक्रतो इति शतश्रुतो ।
इन्द्र । कृण्वन्तु । वाघतः ॥ २ ॥

हे शतक्रतो शतं क्रतवो यस्य सौ शतक्रतुः हे इन्द्र वाघतः वहन्ति यज्ञियां धुरामिति वाघतः स्तो-
तारः ते तव सु अस्मदभिमतफलसंपादनेन शोभनं मनः अर्वाचीनमस्मदभिमुखं कृण्वन्तु कुर्वन्तु
उतापि च चक्षुःत्वदीयं दर्शनमस्मात्स्वनुग्रहद्वर्णिकुर्वन्तु ॥ आर्वाचीनं विभापाश्चरिदक्खियामिति
खप्रत्ययः खस्येनादेशः । चक्षुः चक्षेः शिचेत्युसिप्रत्ययः शिद्धद्वाशात्ख्यानादेशाभावः निदि-
त्यनुवृत्तेराद्यदात्तश्च । कृण्वन्तु कृविहिंसाकरणयोरित्यस्य लोटिरूपम् अमाभितस्याविद्यमानव-
त्त्वेन पादादित्वादनिरातः प्रत्ययस्वरः । वाघतः वहप्रापणे संश्रद्धेहदित्यादिना अतिप्रत्ययान्तत्वे-
न निपातनादुपधावृद्धिः हकारस्य षत्वं प्रत्ययस्वरः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

नामानितेशतक्रतो विश्वाभिर्गीभिरीमहे । इन्द्राभिमातिपाह्ये ॥ ३ ॥

नामानि । ते । शतक्रतो इति शतश्रुतो । विश्वाभिः ।
गीः शभिः । ईमहे । इन्द्र । अभिमातिः सह्ये ॥ ३ ॥

शतक्रतो हे इन्द्र अभिमातिपाह्ये मातिर्मानो गर्वः अभितो मानो ये पाते अभिमातयः शत्रवः
तेषां सहनमेव सहो यस्मिन् तस्मिन् युद्धेऽस्माकमुपास्थिते सति ते तव नामानि शक्रवज्रहस्तादी-
नि नाम चेषानि यद्वा नदुपलक्षितानि बलानि विश्वाभिर्गीभिः सर्वाभिस्तु तिलक्षणाभिर्वा-
भिरीमहे वयं याचामहे ॥ ईमहे ईकान्त्यादिषु व्यत्ययेनात्मनेपदम् अदादित्वाच्छपोल्लुक्
निपातः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

पुरुष्टुतस्य धामभिः शतेनं महयामसि । इन्द्रस्य चर्पणी धृतः ॥ ४ ॥

पुरुष्टुतस्य । धाम शभिः । शतेनं । महयामसि ।
इन्द्रस्य । चर्पणिः शृतः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र पुरुष्टुतस्य पुरुषि बहुभिः स्तोतृभिः स्तुतस्य शतेन अपरिमितसंख्याकैर्धामिस्तो-
मिष्युक्तस्य चर्पणीधृतः चर्पणीनामनुष्याणां कर्मनुष्ठातृणाम् अभिमतफलसंपादनेन धारकस्येन्द्रस्य
यद्वा आकृष्यन्ति सर्वमनेनेति चर्पणि वलं तद्धारकस्य तव महयामसि महयामः स्तोत्रं कुर्मः ॥ पु-
रुष्टुतस्य पृञ्स्तुतौ कर्मणिक्तः थायादिस्वरः संहितायां स्तुतस्तोमयोश्छन्दसीति पत्वम् । महया-
मसि महपूजायामित्यस्य लटि इदन्तोमसिः निवातः । चर्पणिधृतः कृपआकर्षणे वृषेरादेश्चै-
त्यनिप्रत्ययः ककारस्य चकारादेशः यद्वा कृपविलेखने कर्मन्तीति चर्पणयोमनुष्याः धृतः धृषा-
रणे किप् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रं वृत्राय हन्तं वे पुरुहूतमुपंनुवे । भरेपु वाजं सातये ॥ ५ ॥ २१ ॥

इन्द्रम् । वृत्राय । हन्तंवे । पुरुहूतम् । उप ।

नुवे । भरेपु । वाजं सातये ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेइन्द्र वृत्राय हन्तंवे वृत्रनामकमसुरंहन्तुं भरेपु युद्धेषु वाजं सातये अक्षोपलक्षितधनला-
भाय च पुरुहूतं बहुभिराहूतामिन्द्रं यल्वन्तं त्वामुपनुवे सोमपानार्थं विश्वामिन्द्रो हमाह्वयामि वृत्रा-
य क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मण संप्रदानत्वम् ॥ हन्तंवे हन्तेस्तुमर्थं तवेन्द्रस्य यः नितस्वरः । नुवे
ब्रून्त्यक्तायां वाचीत्युत्तमस्य लट् गुत्तमइदिरूपं निवातः । वाजं सातये सननं सातिः वाजस्य साति-
र्वाजसातिः दासीभारादित्वात् पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्या द्वितीये एकविंशोऽवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी-

वाजं पुसासहिर्भुव त्वामीमहेशतक्रतो । इन्द्रं वृत्राय हन्तंवे ॥ ६ ॥

वाजं पु । सासहिः । भव । त्वाम् । ईमहे । शतक्रतो इति शतशक्रतो ।

इन्द्रं । वृत्राय । हन्तंवे ॥ ६ ॥

शतक्रतो हेइन्द्र वाजेषु संग्राहे पुसासहिः शत्रूणामभिभावितामव वृत्राय हन्तंवे वृत्रंहन्तुं
त्वामीमहे प्रार्थयामहे ॥ सासहिः सहिर्वाहिलिपतिभ्यो यद्वन्तेभ्यः किं किं नो वक्तव्या विनिक्तिप्र-
त्ययः तस्य स्वरः । वृत्राय कर्मणः संप्रदानत्वम् । हन्तंवे तुमर्थं तवेन्द्रस्य यः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

द्युम्नेपुपृतनाज्येपृतसुतूर्पुश्रवंःसुच । इन्द्रसाक्षाभिमातिपु । ७।

द्युम्नेपु । पृतनाज्ये । पृतसुतूर्पु । श्रवंःसु । च ।

इन्द्र । साद्व । अभिष्मातिपु ॥ ७ ॥

द्युम्नेपुघोतमानेपुषनेपुप्रासज्येपु अभिमानिनोयेसपत्ताःपृतनाज्ये पृतनानामजनंगमनंय-
स्मिन्नितिपृतनाज्यं संप्रापः तस्मिन्संप्रामेच पृतसुतूर्पु पृतनासुतरणशीलेपुशरेपु श्रवंःसु बले-
पुच येअभिमानिनःसपत्नाःसन्ति तान्साक्षाभिभव तथा हेइन्द्र अभिमातिपु सर्वतोर्गर्वयुक्तेपु
शशुपुपुरुषेपुयेसपत्नास्तांश्चाभिभव ॥ पृतनाज्ये अन्गातिक्षेपणयोरित्यस्पर्धन्तस्यअचोयत्
पृतनानामाज्यंपृतनाज्यम् एकदेशस्वरः । पृतसुतूर्पु पृतनाशब्दस्यसौपरतः मांसृत्स्नानामुपसंख्या-
नमितिप्रादेशः नित्वरासंभ्रमे ताच्छीलिकःकिप् ज्वरत्परेत्यादिनाऊङ् तत्पुरुषेकृतिबहुलमिति
पूर्वपदस्यसप्तम्याअलुक् कृदुत्तरपदस्वरः । साद्व महमर्पणेइत्यस्य छोटि बहुलंछन्दसीतिशपो
लुक् इत्वकत्वे दीर्घश्छान्दसः ॥ ७ ॥

चातुर्विंशिकेहनिमाध्यन्दिनेग्राहणाच्छंसिशस्त्रे शुष्मिन्तमन्नऊतयइतिशृचोवैकल्पिकोनुरूपः ।
सूत्रितम्-शुष्मिन्तमन्नऊतयेश्रायन्तइवसूर्यमिति ।

अथाष्टमी-

शुष्मिन्तमन्नऊतयेद्युम्निनैपाहिजागृविम् । इन्द्रसोमंशतक्रतो ८।

शुष्मिन्तमम् । नः । ऊतये । द्युम्निनम् । पाहि । जागृविम् ।

इन्द्र । सोमम् । शतक्रतो इति शतक्रतो ॥ ८ ॥

शतक्रतो हेइन्द्र शुष्मिन्तमं बलवतामघ्येआतिशयेनबलवन्तं द्युम्निनं दीप्तिमन्तं यद्वा
शुष्मिन्तमं शत्रूणांशोपक्रतमं द्युम्निनं यशस्विनं नागृविं आगरणशीलं पीतःसोमोनागृविः स्व-
प्रनिवारकइतितादृशानोऽस्माकंसंघन्धिमेसोमम् उतयेस्माकंरक्षणायपाहि अत्रागत्यपिब । शुष्मिन्तमं
तमपःपित्वादनुदात्तत्वेप्रत्ययस्वरः । पाहि पातेर्लोटि बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् निघातः ।
नागृविः किंप्रत्ययान्तः नित्वादाद्युदात्तः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इन्द्रियाणिशतक्रतोयातेजनैपुपञ्चसु । इन्द्रतानित्आवृणे ॥ ९ ॥

इन्द्रियाणि । शतक्रतो इति शतश्रुतो । या । ते ।

जनेषु । पञ्चसु । इन्द्र । तानि । ते । आ । वृणे ॥ ९ ॥

शतक्रतो हेइन्द्र तेतवसंयन्त्रिपुपञ्चसुजनेषु गन्धर्वाः पितरो देवा अमुरारक्षांसीत्येतेषु
या यानीन्द्रियाणि रूपग्रहणादिसामर्थ्यानि स्थितानि ते त्वदीयानितानीन्द्रियाण्यहमावृणे संभने
यद्वा पञ्चजनेषु निपादपञ्चमेपु चतुर्पुजनेषु यानीन्द्रियाणिसामर्थ्यानि तानि त्वदीयान्यहमा
वृणे ॥ इन्द्रियाणि इन्द्रियमिन्द्रलिङ्गमिन्द्रदृष्टमिन्द्रसृष्टमिन्द्रजुष्टमिन्द्रदत्तमिति वेति प्रपत्ययान्तत्वेन नि-
पातनादन्तोदात्तः । वृणे वृहसंभक्तावित्यस्य लटिरूपं निपातः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

अगन्निन्द्रश्रवो बृहद्युसं दधिष्वदुस्तरम् । उते शुष्मं तिरामसि ॥ १० ॥

अगन् । इन्द्र । श्रवः । बृहत् । युजम् । दधिष्व । दुस्तरम् ।

उत् । ते । शुष्मम् । तिरामसि ॥ १० ॥

हेइन्द्र बृहन्महच्छ्रवः सोमलक्षणमस्माभिर्दीयमानमन्नम् अगन् त्वांगच्छतु त्वं दुस्तरं
दुस्तरं शत्रुभिस्तरीतुमशक्यं-द्युजं घनं दधिष्वस्मभ्यं प्रयच्छ वयंतु ते त्वदीयं शुष्मं
बलमुत् उत्कृष्टं तिरामसि सोमाज्यादिभिर्वर्षयामः ॥ अगन् गर्भे लटि बहुलं छन्दसीति शपो
लृक् हल्च्चादिना तिलोपः भोनोधातोः अडागमस्वरः । दधिष्व दधाते लोटि छन्दस्युमयपेति
पासार्धधातुक्त्वादिडागमः निपातः । दुस्तरं तरतेः कृच्छ्रायैषलू सुपामादिन्वाङ्गहितायां
पत्वं लिट्स्वरः । तिरामसि इदन्तोमसि निपातः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

अर्वावर्तोन आगृह्यथो शक्रपरावर्तः ।

उलोकोयस्ते अद्रिष्वइन्द्रे हतत् आगंहि ॥ ११ ॥ २२ ॥

अर्वाध्वतः । नः । आ । गहि । अथो इति । शक्र । पराध्वतः ।

ऊँ इति । लोकः । यः । ते । अद्रिष्वः । इन्द्र । इह ।

तर्तः । आ । गहि ॥ ११ ॥ २२ ॥

शक्रं बलवनहेइन्द्र अर्वावतः अर्वाचीनात्समीपाद्देशात् अथो अपिच परावतोतिदु-
रादेशाच्चोत्तमानभिलक्ष्यगहि आगच्छ अद्रिवः अत्तिमक्षयतिशत्रूनितिअद्रिवजः तद्वन्
हेइन्द्र ते तव यत्तलोकउत्तमोलोकोऽस्ति ततस्तस्मादपिलोकादिहास्मिन्देवयजनदेशे सो-
मपानार्थमागहि आगच्छ ॥ गहि गमेर्लोष्टिरूपम् । परावतः उपसर्गाच्छन्दसिधात्वर्थेइतिव-
तिः प्रत्यपस्वरः । अद्रिवः मनुष्यसोरुरितिरु । ततःपञ्चम्यास्तसिलितितसिल् लिट्स्वरः ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्यद्वितीयेद्वाविशोवर्मः ॥ १२ ॥

अभितष्टेवेतिदशार्चनवमसूक्तम् अत्रानुक्रमिका—अभितष्टेवदशमप्रापतिःसर्वैश्वामित्रो
षाच्योवाह्वैवातौनवैकोर्पाति विधाभिन्नगोत्रःप्रजापतिः वाचः पुत्रः प्रजापतिर्वाग्निः तावुमावपि
समुधितावस्यसूक्तस्यग्रणी इतिद्वितीयःपञ्चः अथानोभावपि किंतु विश्वामित्रएवेतितृ-
तीयःपञ्चः त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदेवता षातुर्विंशिकेहनिमाष्यंदिनेसवने अच्छावाकशस्त्रे अ-
भितष्टेवेत्यहरहःशस्यनामकंसूक्तम् । सूत्रितञ्च—उदुग्रव्याप्यभितष्टेवेतितरावहरहःशस्येइति
एवंसर्वत्रार्हणेपुद्वितीयादिष्वहःसुमाध्यंदिनसवनेच्छावाकशस्त्रेएतसूक्तम् ।

अथतस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

अभितष्टेवदीधयामनीपामत्योनवाजीसुधुरोजिहानः ।

अभिप्रियाणिमर्मृशत्पराणिकवीरिच्छामिसंहशंसुमेधाः॥ १ ॥

अभि । तष्टांश्च । दीधय । मनीषाम् । अत्यः । न । वाजी ।

सुधुरः । जिहानः । अभि । प्रियाणि । मर्मृशत् । पराणि ।

कवीन् । इच्छामि । सम्हशं । सुमेधाः ॥ १ ॥

यनमानस्तोतारंप्रतिब्रूते—हेस्तोतः मनीषामिन्द्रविषयांस्तुतिम् अभिदीधय सर्वतोदीर्घां
कुरु तन्महान्तः—तष्टेव यथातष्टातक्षणेनकाष्ठसंस्करोतितद्वत् सुधुरः शोमनयाधुरान्वितो वा-
नविगवानत्योन अश्वश्च जिहानःकर्मणिप्रवर्तमानः पराण्युत्तमानिप्रियाणीन्द्रस्यप्रियतमानि
यद्वा पराण्युत्तरेष्वहःसृक्रियमाणानिकर्माणि अभिमर्मृशत् अत्यर्थमभिमृशत् सुमेधाः शोम-
नमेधावानहं कवीन्त्येपूर्वमनुष्ठितयज्ञादेवमयमगमन् तेरुवयः तान्संहशं संद्रष्टुमिच्छा-
मिउक्तार्थेब्राह्मणम्—अभितष्टेवदीधयामनीपामित्यच्छावाकोहरहःशस्यमिवतत्त्यैरूपमभिप्रियाणिमर्मृ-
शत्पराणीति यान्येवपराण्यहानि तानिप्रियाणितायेव तदभिमर्मृशतोयन्यम्यारमणाः ।

परोवा अस्मैल्लोकास्वर्गोलोकास्तमेवतदभिवदतिकर्वाँ रिच्छागिसंदशे सुमेधा इति ये वै तेन क्रपयः पूर्वप्रिता-
स्ते वै कवयस्तानेव तदभ्यतिवदन्तीति ॥ तद्येव तद्भूत्वभूतनूकरणे इत्यस्य नृनिरूपं नित्स्वरः ।
दीधय दीधीद्दीप्तिदेवनयोरित्यस्य अन्तर्भावनिर्णयार्थस्य लोटिशपो बहुलं छन्दसीति लुगभावः
व्यत्ययेन परस्मैपदम् । सुधुरः आद्युदात्तं द्रच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । निहानः ओहा-
ङ्गतावित्यस्य शानचिभृजामिदित्यभ्यासस्येत्वं चित्वादन्तोदात्तत्वे प्राप्ते अभ्यस्तानामादिरि-
त्याद्युदात्तत्वम् । मर्मृशन् मृशश्रामशने इत्यस्य यङ्लुकि रुमिक्रीचनुक्रीत्यभ्यासस्य रुगागमः तद-
न्ताच्छतारित्वं नाभ्यस्ताच्छतुरिति नुमभावः अभ्यस्तस्वरः । संदशे दृशिरप्रेक्षणे इत्यस्मात्तुमर्थे
दृशे विरुपेक्षते के प्रत्ययान्तत्वेन निपातनादाद्युदात्तः समासे ह्युत्तरपदस्वरः । सुमेधाः नित्यम-
सिचप्रनामेधयोरित्यसिचप्रत्ययः चित्स्वरः ॥ १ ॥

अथाद्वितीया-

इ॒नो॒त॒पृ॒च्छ॒ज॒नि॒मा॒क॒वी॒नां॒म॒नो॒धृतः॑ सु॒कृत॑स्तक्ष॒त॒याम् ।

इ॒मा॒उ॒ते॒प्र॒ण्यो॒ऽव॒र्ध॒मा॒ना॒म॒नो॒वा॒ता॒अ॒ध॒नु॒ध॒र्म॒णि॒ग्म॒न् ॥ २ ॥

इ॒ना । उ॒त । पृ॒च्छ । ज॒नि॒म । क॒वी॒नाम् । म॒नः॒धृतः॑ । सु॒कृतः ।

त॒क्ष॒त॒ । याम् । इ॒माः । ऊँ इति॑ । ते । प्र॒ण्यः । व॒र्ध॒मा॒नाः ।

म॒नः॒श्वा॒ताः । अ॒र्ध॒ । नु । ध॒र्म॒णि । ग्म॒न् ॥ २ ॥

उत्तेत्यामच्छने हेन्द्र कवीनां सुकृतमर्मणां दिवभ्यंगतानां निमि जन्म केन कर्मणा दिव
गताः कुनोवातेषामुत्पत्तिरिति एतमर्थमिनार्धधरानुगुरुनृच्छ ते कवयो मनोवृतः संयतमन-
स्काः अतएव सुकृतः शोभनकर्मण सन्तः प्रादिर्वतयता कुर्वन् अथ अपेक्षनी धर्मव्य-
स्मिन्यज्ञे ते त्वदर्थप्रण्यः प्रणायमानामनोवाताः मनोवेगाः वर्धमानास्त्वां वर्धयन्त्यहमाभ-
स्माभिः प्रियमाणस्तुनयोनोऽक्षिप्रं गन्त्वांगच्छन्तु उमर्षत्रप्रसिद्धयर्थः ॥ पृच्छ प्रच्छञ्जीप्साया-
मित्यस्य लोटि तुदादित्वाच्छः तस्य चित्वाद्दृष्ट्यादिनामप्रसारणं निपातः । प्रण्यः णीन्प्राप-
णे इत्यस्मादौणादिकर्मणि क्तिप् सर्वविधानां छन्दसि विहितत्वादि यदादेशं चाधित्वा यणादेशः
उदात्तस्वरितयोरिति स्वरितत्वम् । ग्मन् गमेरिदं बहुलं छन्दसीति शपोऽङ्ग शोर्दित्वा-
द्गमहनेत्यादिनोपवालोपनिपातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

निपीमिदत्रगुह्यादधानाउतक्षत्रायरोदसीसमञ्जन् ।

संमात्राभिर्ममिरेयेमुर्वीअन्तर्महीसमृतेधार्यसेधुः ॥ ३ ॥

नि । सीम् । इत् । अत्र । गुह्या । दधानाः । उत । क्षत्राय ।

रोदसी इति । सम् । अज्जन् । सम् । मात्राभिः । ममिरे । येमुः ।

उर्वी इति । अन्तः । मही इति । समृते इति सम्भ्रूते । धार्यसे ।

धुरिति धुः ॥ ३ ॥

अत्रमूलोक्ते गुह्या गूढानिकर्माणि सीमित् सर्वतएवनिदधानाःकुर्वाणाएतेकवयः उता-
पिच क्षत्रायचलय धनायवा रोदसीद्यावापृथिव्यौ समञ्जन् ओपवीभिःपृथिवीं देवैश्चदि-
वंसंगतमकार्षुः किञ्च तेमात्राभिर्धामन्तेमान्तीतिवामात्राःशिलोच्चयाः ताभिर्मात्राभिर्ममिरे
तेरादस्यावियत्तयापरिच्छिन्नेचमुश्च समृतेरस्पर्संगते उर्वी विस्तीर्णे मही महत्यौ ते
द्यावापृथिवीयेमुः विष्टम्भकेणान्तरिक्षेण अन्तःउदयच्छन् तथा धार्यसेतपोधारणार्थम् अ-
न्तरिक्षं धुः व्यधुः ॥ इदमवधारणार्थं । गुह्या गुहायांभवानि भवार्थेयत् यतोनावइत्याद्युदात्त-
त्वम् । दधानाः दधातेःशानक्त्वरूपमभ्यस्तस्वरः । अज्जन् अज्ज्याच्चेन्नश्रणकान्तिगतिवित्यस्य
लटि श्रसोरल्लोपः निशतः । मात्राभि मामानेमाइमानेना हुयामेत्यादिनाप्रत्ययः नि-
त्स्वरः । ममिरे माइनानेइत्यस्यलिटिर्लुं चादिलोपेविमोपेतिननिघातः । येमुः यमउपरमे
इत्यस्यलिट्युसिरूपं तिष्ठउत्तरत्वादिनिघातः । धार्यसे वहिहाधाम्भ्यश्छन्दसीत्यसुन् नित्स्वरः ।
धुः दधातेर्लुक्विरूपम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आतिष्ठन्तपरिविश्वेअभूपञ्छ्रियोवसानश्चरतिस्वरोचिः ।

महत्तद्वृष्णोअसुरस्यनामाविश्वरूपोअमृतानितस्थौ ॥ ४ ॥

आतिष्ठन्तम् । परि । विश्वे । अभूपन् । श्रियः । वसानः । चरति ।

स्वरोचिः । महत् । तत् । वृष्णः । असुरस्य । नाम । आ । विश्वरूपः ।

अमृतानि । तस्थौ ॥ ४ ॥

विश्वे सर्वैरुवयः रथमातिष्ठन्तमिन्द्रपर्यभूषन् परितोलङ्कुर्वन् स्वरोचिः स्वमेवरोचिष-
स्यासौस्वरोचिः स्वप्रभयैवदीप्यमानइत्यर्थः अतएव त्रियोदीसीर्वसानः आच्छादयन् सो-
ऽयमिन्द्रश्चरति सर्वत्रवर्तते वृष्णः कामानां कर्षितुः असुरस्य अस्यतिप्रेरयतिसर्वान्तर्यामि-
तयेत्यसुरः तस्येन्द्रस्य तत्तादृशम(नु)भूतपूर्वं नाम नमयतिसर्वान् शत्रूनि तिनाम कर्म यद्वा
नम्यते सर्वैर्नमस्क्रियतइतिनाभेन्द्रस्यशरीरं कर्मवा महदाश्चर्योपेतं वर्तते तथा विश्वरूपो ना-
नाविधरूपतां जमानः स इन्द्रो वरुणात्मना अमृतानि मलानि आतस्यौ अधितिष्ठति ॥ वि-
श्वे जसः शी । अभूषन् भूषणलङ्कारे इत्यस्य लङ्कारूपम् वसानः वस आच्छादने इत्यस्य शा-
नाविर्लपं तस्य लसार्वाधातु कस्वरेधातुस्वरः । नाम णमुप्रह्व इत्यस्माज्जाभसीमञ्जित्यादिनामनि-
प्रत्ययान्तत्वेन निपातनाद्युदात्तः । विश्वरूप इति तस्य संज्ञा बहुमीहै विश्वं संज्ञायामिति पूर्व-
पदान्तोदात्तत्वम् । अमृतानि कालाच्चनोरत्यन्तसंयोगेति द्वितीया । तस्यौ तिष्ठते लिटि-
लिरूपम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

असूतपूर्वो वृषभो ज्यायानिमा अंस्यशुरुषः सन्ति पूर्वीः ।

दिवो नपाता विदधं स्वधीभिः क्षत्रं राजानां प्रदिवो दधाधे ॥ ५ ॥ २३ ॥

असूत । पूर्वीः । वृषभः । ज्यायान् । इमाः । अंस्य । शुरुषः ।

सन्ति । पूर्वीः । दिवः । नपाता । विदधं स्व । धीभिः ।

क्षत्रम् । राजानां । प्रदिवः । दधाधे इति ॥ ५ ॥ २३ ॥

वृषभः कामानां कर्षकः पूर्वैश्चरन्तः अतएव ज्यायानिन्द्रोऽसूत अपः सप्तर्षे पूर्वी-
र्यमः इमा अनेन सृष्टा आपः अस्य न गतः शुरुषः सन्ति शुचः पिपासायरोधायिभ्यो भवन्ति दिवः
द्युलोकस्य नपाता नपातयितारौ हेरानानाविन्दावरुणौ युवां प्रदिवः प्रकर्षेण चोत्तमानस्य त्रिदशस्य
यज्ञकारिणः स्तोत्रुर्धोभिस्तुतिभिः क्षत्रं धनं दधाधे अस्मभ्यं दातुं धारयेधे ॥ असूत पूष्ट्वाणि गर्भ-
विमोचने इत्यस्य लङ्कारूपम् अडागमस्वरः । ज्यायान् प्रशस्य शब्दादीयसु नि ज्येचेति ज्यादेशः
ज्यादादीयस इतीयस आदेराक्षरादेशः निच्चादाद्युदात्तः । शुरुषः शृणोदरादिः । नपाता न-
भ्राणनपादिति निपातनाज्जः प्रकृतिभावः आमञ्जित्वाञ्जिवातः । धीभिः सावेकाच इति विभ-
क्तेरुदात्तत्वम् । राजानां आमञ्जित्वाञ्जिवातः । दधाधे दधातेर्लटिरूपं निपातः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीयत्रयोविंशोऽर्गः ॥ २३ ॥

अथपृष्ठी-

त्रीणि राजानां विदथैः पुरुषाणि परिविश्वानि भूपथः सदांसि ।

अपश्यमन्नमनसा जगन्वान् व्रते गन्धर्वान् अपि वायुर्केशान् ॥ ६ ॥

त्रीणि । राजानां । विदथैः । पुरुषाणि । परि । विश्वानि ।

भूपथः । सदांसि । अपश्यम् । अन्नम् । मनसा । जगन्वान् ।

व्रते । गन्धर्वान् । अपि । वायुर्केशान् ॥ ६ ॥

हे राजानां विद्वद्गुरुणां विदथेऽस्मिन्यज्ञे विश्वानि व्याप्तानि पुरुषाणि यन्मीयैः सौम्यादिभिः
पूर्णानि त्रीणिसदांसि सवनानि परिभूषयः सर्वतोऽलंकृत्यः हे इन्द्र त्वं जगन्वान्यज्ञं प्रतिगन्वा-
नसि अपिः सभावनायां यतोऽहमन्नमते यज्ञे वायुर्केशान् वायुवच्चक्षुरश्मीन् गन्धर्वान्सोमरक्षकान्
स्वानभ्राणादीन् मनसा पश्यंते ते च स्वानभ्राणादयस्त्वैति रीपके स्पष्टमाभिहिताः—स्वानभ्राणां पारे
यन्मारेहस्तसुहस्तकृशान्वेतेवः सोमरूप्यणास्ताग्रशब्दमात्रोदमंति ॥ मूषथः मूषअलङ्कारे इ
त्यस्य लटि रूपम् । अपश्यं हाशिरप्रेक्षणे इत्यस्य अटि रूपं पादादित्वादिनिवातः । जगन्वान् गमेः
कसौ विपायागमहनविदविशमिति इदो विकल्पितत्वाद्द्वेडभावः मोनोधातोः स्वोश्चेति मकारस्य न-
कारः प्रत्ययस्वरः । गन्धर्वान् धृन्धारणे इत्यस्य गोशब्द उपपदे गविगन्धर्वो विवृतिप्रत्ययः तत्सं-
न्निधौ गेन गोशब्दस्त्वानदेशः प्रत्ययस्वरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तद्विद्वंस्य वृषभस्य धेनो राजानामभिर्ममिरे सक्क्यं गोः ।

अन्यदन्त्यदसुर्यं वसानानि मायिनो ममिरे रूपमस्मिन् ॥ ७ ॥

तत् । इत् । नु । अस्य । वृषभस्य । धेनोः । आ । नामऽभिः ।

ममिरे । सक्क्यम् । गोः । अन्यत् । अन्यत् । असुर्यम् । वसानाः ।

नि । मायिनः । ममिरे । रूपम् । अस्मिन् ॥ ७ ॥

येयजमानाः वृषभस्य अभिमतफलप्रदस्यास्येन्द्रस्यार्थं धेनोर्योनामभिर्विश्वायुर्विश्वज्य-
चा इत्यादिभिरुपलक्षितां गांसक्क्यं संगमनाहं तत्सीरादिकंहविः नुक्षिप्रमा ममिरे आहुहन्ति

धातूनामनेकार्थत्वात् तेनचहविषायज्ञमनुष्ठाप्य देवमृगं प्राप्तास्तेकवयः अन्यदन्यज्ञानम् असुर्य-
मसुराणाचलेवसानाआच्छादयन्तः अतएवमाग्निः माययास्त्रीकृतकामरूपाः यद्वा माग्निः
प्रज्ञावन्त सन्तः अस्मिन्निन्द्रे रूपं स्वंस्वरूपंनिमामिरे इत्युक्त्यापरिच्छिन्नानिदधुः ॥ इत्पूरणम् ।
मामिरे 'माड्माने द्विदिरूपं निघातः । सम्भ्यं युजिरुचितिगां कुश्चेत्यत्रचकारस्यानुक्तसमुच्चयार्थ-
त्वात्सचोर्तेर्मत्रप्रत्ययः कुत्वंच सचनंसकमः तत्रभवदित्यर्थे मवेच्छन्दसीतियत् यतोनावद्व्यायु-
दात्तः । गोः, एकादेशस्वरः । असुर्यम् असुरस्यस्वमित्यर्थे असुरस्यस्वमितियत् तिःस्वरित ।
रूपं रूपरूपप्रक्रियायांण्यन्तः स्वप्नशिल्पशप्यरूपपर्पणलपाइतिरप्रत्ययान्तत्वेनानिपातनात्पकारलोपो-
गुणत्वंच रूपयतिरूप्यतेवेतिरूपं प्रत्ययस्वरः ॥ ७ ॥

अयाष्टमी-

तदिद्वयस्यसवितुर्नकिंमेहिरण्ययीममतिंयामाशिश्नेत् ।

आसुष्टुतीरोदसीविश्वमिन्वेअपीवयोपाजनिमानिवब्रे ॥ ८ ॥

तत् । इत् । नु । अस्य । सवितुः । नकिं । मे । हिरण्ययीम् ।

अमतिम् । याम् । अशिश्नेत् । आ । सुष्टुती । रोदसी इति ।

विश्वमिन्वे इति विश्वमद्भन्वे । अपिद्भ्व । योपा ।

जनिमानि । वब्रे ॥ ८ ॥

तत्तस्मात्सवितुः सर्वस्यजगतोन्तर्यामितयाप्रेरयितुः अस्त्येन्द्रस्य नेमम हिरण्ययीं सुव-
र्णमयीम् अमतिं कान्तिं नकिरित् कोव परिच्छिन्नतिल्लु यां मदीपादीसिम् अशिश्नेन् यभाश्र-
यति सुष्टुती शोभनयास्तुत्यास्तुतः सन् विश्वमिन्वे सर्वस्यसन्तर्पित्यन्वौ रोदमी धावापृथिव्यौ
आवब्रे स्वरूपयतयासर्वतोऽङ्गुते तत्रदृष्टान्तः—अपीवयोपाजनिमानि यथा योपास्त्री जनिमानि
जातान्यपत्न्यानि आङ्गुणोति तद्वन् ॥ नु. पूरणः । नकिं निपातः । हिरण्ययीं हिरण्यस्यविका-
रार्थे मयद्भुतयोरितिमयद् ऋत्त्यवास्त्यमाध्वीहिरण्ययानिच्छन्दसीतिनिपातनान्मयटोमकारलोपः
टित्वाङ्गुणञितिडीप् प्रत्ययस्वरः । अमतिम् अमगत्यादिषु अमेरतिरित्यतिप्रत्ययः
प्रत्ययस्वरः । अशिश्नेन् श्रयतेर्लङि बहुलच्छन्दसीतिशप स्तुः यद्वृत्तगोपादनिघातः । सुष्टुती
सुपांसुलुगितिवृतीयायाः सर्वर्णदीर्घः । विश्वमिन्वे इतिव्याप्तिर्गोपाजनिमानि योपास्त्री जनिमानि
स्वाङ्गुम् तत्पुरुषेकृतिबहुलमितिद्वितीयायाअङ्गु कृदुत्तरपदस्वरः । योपा यौतोर्भिन्नीभावकर्मणः

घृतवदिहनिऋषियुमुचिभ्यःसदतिसप्रत्ययः ग्रामादित्रादाद्युदात्तः । 'जनिमानि जनीप्रादु-
र्भाव' हननिभ्याभिमानिजितीमानिन्प्रत्ययोभूतकालेनिच्त्वादाद्युदात्तः । वत्रे वृज्वरेणेत्यस्य
लिङिरूपम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

युवंप्रत्नस्यसाधथोमहोयदैवीस्वस्तिःपरिणःस्यातम् ।

गोपाजिह्वस्यतस्थुपोविरूपाविश्वेपश्यन्तिमायिनःकृतानि । १ ।

युवम् । प्रत्नस्य । साधथः । महः । यत् । दैवी । स्वस्तिः ।

परि । नः । स्यातम् । गोपाजिह्वस्य । तस्थुपः । विरूपा ।

विश्वे । पश्यन्ति । मायिनः । कृतानि ॥ ९ ॥

हेङ्द्रावरुणौ युवं युवां प्रत्नस्य पुरातनस्यस्तोतुः महस्तादृशंश्रेयः साधथः साधयथः
कीदृशतदित्यतआह-यदैवास्वस्तिः यदिदेवसम्बन्धिःश्रेयः स्वराज्यलक्षणं किञ्च युवानोऽ-
स्मान्परिपारितः स्यातं रक्षकमिवतं विश्वेसर्वं मायिनोदेवाः गोपानिह्वस्य गोपाःस्त्रीभिर्ह्वामा-
भिभीतेत्येतदृशीवाग्यस्यतथोक्तः तस्थुपः स्थिरतरस्येन्द्रस्य विरूपानानाविधानिवृत्रह-
ननादीनिहृतानिकर्माणेषुपश्यन्ति एवमिन्द्रस्य विश्वरूपत्वमुक्तम् ॥ युवं युष्मच्छब्दस्य द्विव-
चने युवाबौद्विवचनेदतियुवादेशः । त्रेप्रथमयोरभितिसुपोभादेशः । साधथः साधसंसिद्धावित्य-
स्पृश्यन्तस्यलटिरूपं बहुलप्रत्ययत्रापीतिणेल्लेक् निवातः । दैवी देवाद्यजनावित्यभ्यप्रत्ययः
जित्स्वरः । स्यातम् अस्तेर्लिङिरूपम् । गोपानिह्वस्य गुपूरुणेइत्यस्याप्रत्ययान्तस्य क्विपि
अतोलोपयलोपयोःकृत्योरूपम् गोगति बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः । तस्थुपः टागतिनिवृत्तावि-
त्यस्य कसौ वस्नेकानाद्धसामितिप्राप्तस्येटःसंप्रसारणं संप्रसारणाश्रयंचवलीयति सप्रसा-
रणस्यवलीयस्त्वानिवृत्तिः वसो-संप्रसारणं प्रत्ययस्वरः । पश्यन्ति द्यशिरप्रेक्षणे निवातः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

शुनंहुवेमसुघवान्मिन्द्रमुस्मिन्भरेनृतंमंवाजंसातौ ।

शृण्वन्तेमुग्रमूतयेसमसुघ्रन्तंवृत्राणिसंजितंधनानाम् । १० ॥ २४ ।

शुनम् । हुवेम । मघध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृक्षमम् ।
 वार्जक्षतातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समतस्तु । मन्तम् ॥
 वृत्राणि । सम्क्षजितम् । धनानाम् ॥ १० ॥ २४ ॥

व्याख्यातेयम् ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्याद्वितीयेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

॥ इतितृतायेमण्डलेतृतायोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थेऽनुवाकेष्वदशसूक्तानि तत्रेन्द्रमतिरिति नवर्चप्रथमं सूक्तम् वैश्वामित्रत्रैष्टुभमैन्द्रम्
 इन्द्रमतिर्नवेत्यनुक्रान्तम् सूक्तविनियोगोल्लिङ्गादवगन्तव्यः ।

तत्रप्रथमा—

इन्द्रमतिर्हृद आवच्यमानाच्छापतिस्तोमं तष्टाजिगाति ।
 याजागृविर्विदथेशस्यमानेन्द्रयत्ते जायते विद्धितस्य ॥ १ ॥

इन्द्रम् । मतिः । हृदः । आ । वच्यमाना । अच्छ । पतिम् ।
 स्तोमं तष्टा । जिगाति । या । जागृविः । विदथे । शस्यमाना ।
 इन्द्र । यत् । ते । जायते । विद्धि । तस्य ॥ १ ॥

विश्वामित्र स्तौति—हे इन्द्र हृदो हृदयात् वच्यमानो च्यमानास्तोमतष्टास्तोमकारिभिस्तोतृभिः कृता
 मतिः स्तुतिः पतिः सर्वस्य मगतः स्वामिनम् इन्द्रं स्वामच्छामिच्छ्यानेणाति समन्ताद् अच्छतु याम-
 दीयामतिः जागृविः स्तु यस्य तव नागरणं कुर्वाणा विदथेयज्ञेशस्य मानामवति हे इन्द्र ते त्वदर्पय-
 स्तोमं त्रमत्तो जायते तस्य तद्विद्धि जानीहि तस्येति द्वितीयापेक्षी ॥ मतिः मन्त्रे वृषेत्यादिना किञ्चिदा-
 क्षः । हृदः हृदयशब्दस्य पद्वन्नोमासित्यादिना हृदादेशः ऊडिदाभिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । वच्यमाना
 वचपरिभाषणे इत्यस्य कर्मणि यक् संप्रसारणाभावश्छान्दसः प्रत्ययस्वरः । स्तोमतष्टा तस्त्वत्त्वं
 तनूकरणे इत्यस्य कर्मणि निष्ठा तृतीया कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । जिगाति गास्तुती छन्दसी-
 ति जुहोत्यादिः बहुलं छन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं निवातः ॥ जायते जनो प्रादुर्भावे इत्यस्य लट् रूपं य-
 दृत्तयोगादनिवातः । विद्धि विदज्ञाने इत्यस्य लोटि हेर्हुसल्लभ्योर्होर्धिरिति ध्यादेशः वाच्यभेदाद-
 निवातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

दिवश्चिदापूर्व्याजार्जमानाविजागृविर्विदधेशस्यमाना ।
भद्रावस्त्राण्यर्जुनावसानासेयमस्मेसनजापित्र्याधीः ॥ २ ॥

दिवः । चित् । आ । पूर्व्या । जार्जमाना । वि । जागृविः ।
विदधे । शस्यमाना । भद्रा । वस्त्राणि । अर्जुना । वसाना ।
सा । इयम् । अस्मे इति । सनञ्जा । पित्र्या । धीः ॥ २ ॥

हेइन्द्र दिवाश्चित् द्योतमानात्सूर्यादपि पूर्वापूर्वेभवाउपःकालसंवाधिन्यानायमानायास्तु-
तिलक्षणावाक् विभक्तिः सेयंवाग्विदधेशस्यमाना जागृविःस्तुत्यस्यतवजागरणकुर्वाणा भद्रा
कल्याणानि अर्जुनाशुक्लवर्णानि वस्त्राणि योग्यतयातेनांसिवसाना अस्मे अस्माकं पित्र्या
पितृक्रमागता अतएवसनजापुरातनीसतीधीस्तवस्तुतिर्भवति ॥ दिवः दिवेःक्षिप् ऊडिदमिति वि-
भक्तलक्षणात् । अर्जुना अर्जुनिलक्षणेत्युनन् नित्स्वरः । सनमा ननेरन्येभ्योपिर्दश्यतइति ङः
प्रत्ययस्वरः । पित्र्या पितृशब्दात्तत्ताभागतइत्यर्थेपितुर्यच्चेतिपत्प्रत्ययः । रीढ्कृतइतिरीढादेशः
यस्येतिशेषः यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

यमाच्चिदत्रयमसूरसूतजिह्वायाअग्रपतदाहस्थात् ।
वर्षपिजातामिथुनासंचेतेतमोहनातपुषोबुध्रएता ॥ ३ ॥

यमा । चित् । अत्र । यमसूः । असूत । जिह्वायाः । अग्रम् ।
पतत् । आ । हि । अस्थात् । वर्षपि । जाता । मिथुना ।
संचेते इति । तमःऽहना । तपुषः । बुध्रे । आऽहता ॥ ३ ॥

प्रसङ्गादुपःकालसंवाधिति-यमसूः यमौयमलौसूतइतियमसूरूपोभिमानिनोदेवता यमा यम-
छावधिनौ अत्रोपःकाले असूत अधिनोस्तवशस्यमानत्वात्तावधिनौस्तोतुंयमनिह्वाया अग्रं
पतच्चञ्चलमस्याद्वि तिष्ठतिखलु चित्पूरणः तमोहना तमसोहन्तारौ तपुषः तत्पत्यस्मिन्सूर्यइति
तपुर्विवसस्तस्यबुध्रेमूलेएताएतावागतौ मिथुना परस्परंसङ्गतौ तावधिनौजाताबुत्पन्नानिवर्षपि

उप्यन्तेनिधीयन्तेइतिवपूषि उपःकालेक्रियमाणानिशास्त्रादीनिकर्माणिसंचेते संगच्छतः । य-
मसुः पूष्टप्राणिगर्भमोचनेइत्यस्याकिप् कृदुत्तरपदस्वरः । असूत तस्यैवधातोर्दिङि अदादि-
त्वाच्छपोलृक् निघातः । पतत् पनूगतौ शतुल्लसार्धधातुक्रस्वरेधातुस्वरः । अस्थात् छागतिनिवृत्तौ
लुङिरूपं हियोगादनिघातः । वपूषि दुवप्स्वीनसंताने अतिपूवपियजितनिघानितापेभ्योनिदित्युसि-
प्रत्ययः निचेत्युक्तत्वादायुदात्तः । संचेते पचसमवायेइत्यस्यलटिरूपम् तर्षूनि तपसन्तापे अर्ति-
पूवर्पात्यादिनाउसिः । बुध्ने बन्धवन्धने बन्धेर्बुधिवुधीचेतिभ्यप्रत्ययः ग्रधिवुधीएतावादेशौधातोः
प्रत्ययस्वरः । एता इण्गतावित्यस्यकर्मणिनिष्ठा गातिरन्तरइतिगतेःस्वरः ॥ ३ ॥

अयचतुर्थी-

नकिरेपांनिन्दितामर्त्येपुयेअस्माकंपितरोगोपुयोधाः ।

इन्द्रं एपां दंष्टितामाहिंनावानुद्रोत्राणि ससृजे दंसनावान् ॥ ४ ॥

नकिंः । एपाम् । निन्दिता । मर्त्येषु । ये । अस्माकम् । पितरः ।

गोषु । योधाः । इन्द्रः । एपाम् । दंष्टिता । माहिंनस्वान् । उत् ।

गोत्राणि । ससृजे । दंसनास्वान् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सत्रेप्रवृत्तानामस्माकंपितरोगोत्राणि ससृजे गोषुप्राणिभिरपहनेषु योधाः योद्धारोवर्तन्ते
तेषामिषामर्त्येषुनिन्दितादृषकोनकिं नकाश्चिदस्ति कुतइत्यतआह-माहिनावान् माहिमोपेतोदं-
सनावान् धृत्रहननादिकर्मवान्इन्द्रः एपामङ्गिरसां दंष्टितादंष्टितानि समृद्धानिगोप्राणिगवांवृन्दा-
नि उत्सृजे तेभ्योङ्गिरोभ्योदशैः ॥ निन्दिता णिदिक्तायाभित्यस्यनृचिरूपम् । मर्त्येषु वस्त्वादिवा-
त्स्वार्थिकोयत् यनोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । योधाः युधसंग्रहारेइत्यस्यपचाद्यचिरूपम् । दंष्टिता
दृढदंष्टिवृद्धावित्यस्यनिष्ठायांरूपम् । माहिनावान् महेरिनृग्वेनीनगप्रत्ययः तदस्यास्तीतिमनु-
प् माहिनावानिति तस्यसंज्ञा मतीवृद्धो नमिरादीनामिनिसंहितायादौर्वः । गोत्राणि गवांसमू-
हइत्यर्थे खलगोरथादित्यनुवृत्तौ इनित्रकट्यचश्चेतिगोशब्दाद्यप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । सृजने
सृजविसर्गेइत्यस्यलटिरूपम् ॥ ४ ॥

दशपेयेनिकेत्येनेविद्वानीयस्यपुरस्तात्सहाहपेत्येषा सूत्रिण्य-सराहयत्रसाक्षिभिर्न-
मरितिनिविद्वानीयपोरायइति ।

अथपञ्चमी-

सखाहयत्रसखिभिर्नवग्वैरभिज्ञासत्त्वभिर्गाअनुगमन् ।

सत्यंतदिन्द्रोदशभिर्दशग्वैःसूर्यविवेदतमसिक्षियन्तम् ॥ ५ ॥ २५ ॥

सखा । ह । यत्र । सखिभिः । नवग्वैः । अभिज्ञु । आ ।

सत्त्वभिः । गाः । अनुगमन् । सत्यम् । तत् । इन्द्रः । दशभिः

दशग्वैः । सूर्यम् । विवेद । तमसि । क्षियन्तम् ॥ ५ ॥ २५ ॥

सखिभिःसमानख्यानैःसत्त्वभिरिन्द्रमभितःसीदद्भिःनवग्वैर्मैधातिथिप्रभृतयोद्भिरसःकेचिन्नवमासा-
न्सत्रमनुष्ठापयच्छेभिरे केचिद्दशमासानुष्ठापेति तत्र येनवमासान्सत्रमनुष्ठापयच्छेफलाउदति-
ष्ठन्तेनवमाःतैःसत्त्वभिरिन्द्रोभिःसखांसमानख्यानइन्द्रः यत्रयस्मिन्विलेपणिभिर्निरुद्धागाः आअ-
भिलक्ष्य अभिज्ञा अभिगतजानुक्यथाभवतितथाअनुगमन् अनुगच्छन्निन्द्रः तत्तत्रविवेदशग्वैः
येदशमासान्सत्रमनुष्ठापयच्छेफलाउदतिष्ठन्तेदशमाः तैर्दशभिर्दशसंख्याकैरिन्द्रोभिःसहितःसन् तम-
सिबिलवर्तिन्यन्धकारेक्षियन्तनिवसन्तंसत्यंयथार्थमकाशंसूर्यविवेदलेभेहेतिप्राप्तिद्वयार्थः ततोऽब्ध-
प्रकाशःसइन्द्रस्तागाआनीयाद्भिरोभ्यः प्रादादितिभावः ॥ सखा ख्याप्रकथने समानेख्यश्चोदा-
त्तइतिङ्प्रत्ययः द्विचसमानस्यछन्दसीतिसमानस्यसमावः उदात्तइत्युक्तत्वेनसामर्थ्यादुपपदस्येति-
गम्यते आद्युदात्तः । नवग्वैः गमेरौणादिकोड्वप्रत्ययः बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः । अभिज्ञु प्रसंभ्यांजा-
नुनोर्भूरितिबिधीयमानोभ्रुरभेरत्तरस्यप्रत्ययेनभवति । सत्त्वभिः पट्टविशरणगत्यवसादनेष्वित्यस्मा-
त्परैरसद्योस्तुद्वेतिवनिप्प्रत्ययः तुडागमः निन्नादाद्युदात्तः । अनुगमन् गमेःशतरि बहुलं
छन्दसीतिशपोल्लङ्घिते गमहनेत्युपघालोपः प्रादिसमासःशतृस्वरः । विवेद विदज्ञानेइत्यस्मा-
द्विटिणलिरूपम् । क्षियन्तं क्षिनिवासगत्योरित्यस्यशतरिरूपम् ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये पद्यविशेषः ॥ २९ ॥

अथपष्ठी-

इन्द्रोमधुसंभृतमुस्त्रियायांपृहद्विवेदशफवन्नमेगोः ।

गुहाहितंगुह्यगूह्यमप्सुहस्तेदधेदक्षिणेदक्षिणावान् ॥ ६ ॥

इन्द्रः । मधु । सम्भृतम् । उ॒स्त्रिया॒याम् । प॒त्स्वत् । वि॒वेद ।
 श॒फ॒ऽवत् । न॒मे । गोः । गु॒हा । ह॒ितम् । गु॒ह्यम् । गू॒ह्यम् ।
 अ॒प्स्व । ह॒स्ते । द॒धे । दक्षि॑णे । दक्षि॑ण॒श्चान् ॥ ६ ॥

इन्द्रः उ॒स्त्रियायां॑ क्षीरदध्यादि॒ऋमे॒णोत्त्रावि॒ष्यामो॒गव॒त्यांग॒वि संभृ॑तं संपादितं मधु मधुरक्षीरा-
 दिवेदाशासीत् ततस्तदर्थं पद्वत्पादयुक्तं शफक्त्वरूपे तं गोघनं विवेद छेभे कर्णलब्धवानिति तदुच्यते-
 नमेगोः गोरिति द्वितीयायै पृष्ठी पाणिनामकैरसुरैरपहृतांगान् मे गानीतामकरोन् तथा दक्षिणावानौ-
 दार्यवान्समर्थः स इन्द्रः गुहा गुहायां हितं गुह्यं प्रच्छन्नम् अतएवाप्सु अन्तरिक्षे गूह्यं गूह्य-
 रिणं मायिनमसुरं दक्षिणे हस्ते दधे दधार अग्रहीदित्यर्थः द्वितीयाष्टके श्रुधीहवामित्यास्मिन्वर्गे गुहा-
 हितमित्येतत्सम्यगभ्यधायि ॥ उ॒स्त्रियायां प्रा॒क्रिया॒सम्य॒पूर्वमे॒वावा॒दि । वि॒वेद वि॒द॒ज्ञाने वि॒द्वल॒भे
 एतयोर्लिङ्गिरूपम् । शफक्त् शफोऽस्यास्तीति मतुप् ह्रस्वनुङ्भ्यां मतुबिति मतुपउदात्तत्वम् ।
 नमे णमुप्रद्वत्वे शब्दे इत्यस्य लिङ्गिरूपं द्विर्वचनस्य च्छन्दसि विकल्पितत्वाद्वा द्विर्वचनाभावः
 वाक्यभेदादनिघातः । गुह्यं गुह्यसंवरणे इत्यस्माच्छन्दसि गुहिदुहिभ्यो वेति वक्तव्यमिति क्यप्
 कित्वाद्गुणः प्रत्ययस्य पित्वाद्गुणोदात्तत्वे वा तुस्वरः । दधे दधाते लिङ्गिरूपम् । दक्षिणावान्
 दक्षवृद्धौ द्वादक्षिभ्यामिनाजितनिम्प्रत्ययः तदस्यास्तीति मतुप् संहितायामन्येषामपि दृश्यत इति
 पर्वपदस्य दीर्घः नित्स्वरः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

ज्योति॑र्बृ॒णीत॒तम॑सो वि॒ज्ञान॒न॒न्ना॒रे॒स्याम॑दु॒रिता॑द्भी॒कै ।
 इ॒मा गि॑रः सोम॒पाः सोम॑वृ॒द्धजु॒पस्वै॑न्द्रप॒रु॒तम॑स्य क॒रोः ॥ ७ ॥

ज्योतिः । वृ॒णी॒त । तम॑सः । वि॒द॒ज्ञान॒न् । आ॒रे । स्या॑म् ।
 दु॒हः॒ह॒तात् । अ॒भी॒कै । इ॒माः । गि॑रः । सोम॑श्वाः । सोम॑श्च॒द्ध ।
 जु॒पस्व॑ । इन्द्र॒ । प॒रु॒स्तम॑स्य । क॒रोः ॥ ७ ॥

तमसोरात्रेः सकाशाद्विज्ञानान्विशेषेण ज्ञानमप्रादुर्भवन्त्युत्पन्न इन्द्रः ज्योतिर्बृणीत जगद्यन्-
 हारनिर्वाहकं प्रकाशं सममकं यद्वा तमसस्तमोरूपाद्वादेर्विज्ञानमप्रादुर्भवं वृत्रंहत्वा प्रकाशमवृ-

णीत वयंदुरितात्पापादारेदूरेषामवर्जिताः सन्तः अभीकेभयारहितेस्थानेस्यामभवेम सोमपाः सोम-
स्यापत्तः अतएवसोमवृद्ध सोमपानेषुवृद्ध हेइन्द्र पुरुतमस्य पुरुतशत्रूस्तामयातिश्लापयतिइतिपु-
रुतमः तादृशस्यतव करोःस्तोत्रंकुर्वाणस्यऋत्विजः इमाः स्तुतिलक्षणगिरोवाचः जुषस्वसेवस्व ॥
वृणीत वृद्धसंभक्तावित्यस्यलङ्काररूपम् । विजानन् ज्ञाअवबोधने विशेषेणज्ञानंप्रकाशः प्रत्ययस्व-
रः । अभीके नविद्यतेभीर्यस्मिन्नतःशेषाद्विभाषेतिकप्प्रत्ययः नञ्सुभ्याभित्यन्तोदात्तत्वेप्राप्तेकपिपूर्व-
स्यान्तोदात्तत्वम् । पुरुतमस्य तमुल्लाने इत्यस्माप्प्यन्तात्पचाद्यचिपरादिश्छन्दसिबहुलमितिउ-
त्तरपदाद्युदात्तत्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ज्योतिर्यज्ञायरोदसीअनुप्यादारेस्यामदुरितस्यभूरैः ।

भूरिचिद्धितुजतोमर्त्यस्यसुपारासोवसवोवर्हणावत् ॥ ८ ॥

ज्योतिः । यज्ञाय । रोदसी इति । अनु । स्यात् । आरे । स्याम् ।

दुःक्षितस्य । भूरैः । भूरि । चित् । हि । तुजतः । मर्त्यस्य ।

सुपारासः । वसवः । वर्हणावत् ॥ ८ ॥

हेइन्द्र ज्योतिः जगत्प्रकाशकःसूर्यः यज्ञाग्निहोत्रादिकरणापरोदसी द्यावापृथिव्या वनुष्यात्
अनुभवतु प्रकाशयतु वयंभूरेप्रभूतस्यदुरितस्यपापस्यारोदूरेस्यामभवेम हेवसवः सर्व-
स्यासपितारइन्द्रादयः सुपारासः सुपाराशोभनवाराः स्तुत्याभिमुखीकर्तुंशक्त्यायूपभूरि
चिदितिप्रभूतंवर्हणावत्समृद्धियुक्तंघनंतुनतोभूरिप्रदस्यमर्त्यस्यप्रयच्छथ हि.पूरणः अत्रयोग्य-
क्रियाख्याहारः ॥ स्यात् अत्तेलिङ्गिरूपं संहितामपनोरुत्तरस्यास्तेरूपस्यपादुभ्यामस्तिर्गव्य-
रइतिपत्वं निघातः । तुजतः तुमिपिजिलनिर्हिसादान्निकेतनेषु शतुरनुमइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् ।
वर्हणावत् बृहवृद्धाक्तिस्यमावेऔणादिकोयुप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

शुनंहुवेममघवानमिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजंसातौ ।

शृण्वन्तमुग्रमूतर्षेसमत्सुभ्रन्तंवृत्राणिमंजितंधनानाम् ॥ ९ ॥ २६ ।

शुनम् । हुवेम । मघध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृस्तमम् ।
 वार्जःसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समतस्तु । घन्तम् ।
 वृत्राणि । सम्हजितम् । धनानाम् ॥ १ ॥ २६ ॥

व्याख्यातेयम् ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यद्वितीयेषद्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहादांनिवारयन् । पुमर्थोऽभ्युदयेयाद्विद्यार्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरनुक्कम्पाळसाम्राज्यधुरन्धरेणसायणाचा-
 यणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येतृतीयाष्टकोद्वितीयोऽध्यायः समाप्तः ॥ २ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योऽखिलंनगत् । निर्मेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथतृतीयाध्यायमारभ्यते इन्द्रत्वेतिनवर्चद्वितीयंसूक्तम् वैश्वामित्रंगायत्रमैन्द्रं तथाचा-
नुक्रान्तम्-इन्द्रत्वागायत्रंहीति । अग्निष्टोमेप्रातःसवनेब्राह्मणाच्छंसिशखेइदंसूक्तं सूत्रितश्च-इ-
न्द्रत्वावृषपमुद्देदमीतितिस्रइति । आद्याप्रातःसवनेब्राह्मणाच्छंसिनःप्रस्थितयाज्या सूत्रितंच-इ-
न्द्रत्वावृषपमंरुतोयस्येति ।

तत्रैषामूक्तेमयमा-

ॐ ३ 'इन्द्रत्वावृषपं वयंसुतेसोमैहवामहे।सपाहिमध्वोअन्धसः॥१॥

इन्द्र । त्वा । वृषभम् । वयम् । सुते । सोमे ।

हवामहे । सः । पाहि । मध्वः । अन्धसः ॥ १ ॥

इदौ स्वति सोमरसेरमेतक्रीडतीतीन्द्रः यद्वा इदंसर्वजगत्साक्षाद्दर्शयतीतीन्द्रः तस्यसंबु-
द्धिः हेइन्द्र वृषपं कामनावर्धकं त्वा त्वां सुते ग्रावभिरभिपुतेसोमे वयंहवामहे सोमपानार्थमा-
ह्वयामः सर्वं मध्वः मदकरम् अन्धसः अञ्जलक्षणसोमंपाहि पिव इन्द्रशब्दंयास्कोबहुवा निर्विवे-
च-इन्द्रइरांष्टगातीतिवेरांद्वातीतिवेरांद्वातीतिवेरांदारयतीतिवेरांधारतीतिवेन्दवेद्रवतीतिवेन्दौरमतइति-
वेन्धेमूतानीतिवातद्यदेनंप्राणैःसमैन्धंस्तदिन्द्रस्येन्द्रत्वंमिति । यत्रपत्रयोऽर्थोनुगुण-
स्तत्रसोऽर्थःस्वीकार्यः इदंदर्शनादित्यौपमन्यवः इदंब्रह्मसाक्षात्पश्यतीतीन्द्रः तथाचारण्यकेभू-
यते-सएतमेवपुरुषंब्रह्मतममपश्यदिदमदर्शमिति ३ तस्मादिदंब्रोहवैनामतमिदंब्रंसन्त-
मिन्द्रइत्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाइवाहिदेवांइति ॥ इन्द्र इदिपरमैश्वर्येइतिषातुः । स्वमाययान-
गद्रपत्वंपरमैश्वर्यम् अनेनाभिप्रायेणश्रूयते-इन्द्रोमायाभिःपुरुषूपर्ययतइति इन्दुशब्देउपपदे रम-
तेरन्येभ्योऽपिदृश्यतइतिऽपूर्वपदस्योकारलोपः इदिपरमैश्वर्यइत्यस्माद्रेन्द्राग्रेत्यादिनारन्त्य-
यान्तत्वेननिपातितः एवमेतानिर्विर्वचनानिद्रष्टव्यानि आमाश्रिताद्युदात्तत्वम् । हवामहे इत्यतेर्वे-
हुलंछन्दसीतिसंप्रसारणे लटिरूपम् । मधुः मधुशब्दःकलिपाटीत्यादिनागन्त्ययान्तः आगमानु-
शासनस्यानित्यत्वानुमभावः संज्ञापूर्वकस्यविधेरनित्यत्वाद्गुणभावः यणादेशः । अन्धसः अदे-
र्नुमध्वेत्यसुन् नित्स्वरः ॥ १ ॥

ब्राह्मणाच्छंसिनः प्रातः सवने इन्द्रक्रतुविदमिति शस्त्रयाज्या
तमितियाज्येति ।

सूत्रितश्च—इन्द्रक्रतुविदंसु-

अथ द्वितीया—

इन्द्रक्रतुविदंसुतंसोमंहर्यपुरुष्टुत । पिवावृषस्वतातृपिम् ॥ २ ॥

इन्द्र । क्रतुश्चिदम् । सुतम् । सोमम् । हर्यम् । पुरुष्टुतम् ।
पिब । आ । वृषस्व । ततृपिम् ॥ २ ॥

हे इन्द्र क्रतुविदं क्रतोः प्रज्ञायाः लम्पकं सुतमभिपुतमिमंसोमंहर्यं पातुं कामयस्व हे पुरु-
ष्टुत पुरुभिर्वहुभिः स्तुतेन्द्र तातृपिं तर्पकमाप्यायनकारिणमिमंसोमंपिब पीतामिमंसोम
मावृषस्व जठरोसिञ्च यथानामेरघोनपताति तथा धारयेति भावः ॥ हर्यं हर्यगतिकात्यो-
रित्यस्य लोटिरूपम् निपातः । पुरुष्टुत स्तुतस्तोमयोऽच्छन्दसीतिसंहितायां पत्वम् । वृषस्व वृषसे-
चने इत्यस्य लोटिरूपम् आरु उत्तरत्वाज्जिपातः । तातृपिं तृषप्रीणे इत्यस्माच्छन्दसि सदादि-
भ्यो दर्शनादितिकिन् तस्य लिङ्गद्वावा द्विवचनादि संहितायामन्येषामपीत्यभ्यासस्य दीर्घः नि-
च्चादाद्युदात्तः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्रप्रणोषितावानं यज्ञं विश्वेभिर्देवेभिः । तिरःस्तवान विश्वपते ॥ ३ ॥

इन्द्र । प्र । नः । धितश्चानम् । यज्ञम् । विश्वेभिः ।
देवेभिः । तिरः । स्तवान् । विश्वपते ॥ ३ ॥

हेस्तवान् स्तोतृभिः स्तूयमान विश्वपते विश्वामरुतां पते हे इन्द्र विश्वेभिर्देवोभिः सर्वै-
र्यजनायै देवैः सहितस्त्वं धितावानं वन्द्यते संमज्य इति वानंहविः धितं निहितं हविष्यतं संमृ-
तहविष्कामित्यर्थः । अस्मदीयमिमं यज्ञं प्रतिरः प्रकर्षेण वर्धय हविः स्वीकरणेन संपूर्णं कुर्विति भा-
वः ॥ नः उपसर्गाद्बहुलमिति संहितायां गत्वम् । धितावानं जुषाम्भारणपोषणयोरित्यस्मात्
निष्ठा बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः । तिरः तरेत्येत्ययेनशः प्रत्ययस्वरः । स्तवान् धुञ्स्तुतौ सम्पान्
स्तुतृत्पपदमावेषि कर्मण्यान् च प्रत्ययः आमाभितृत्वाज्जिपातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इन्द्रसोमाः सुता इमे तव प्रयन्ति सत्पते । क्षयं चन्द्रास इन्द्रवः ॥ ४ ॥

इन्द्र । सोमाः । सुताः । इमे । तव । प्र । यन्ति ।
सत्पते । क्षयम् । चन्द्रासः । इन्द्रवः ॥ ४ ॥

हेसत्पते इन्द्र चन्द्रासः आह्लादयितारः इन्द्रवोदीप्ताः सुता अभिपुता इमे अस्माभिर्दिप्ताः सोमाः क्षयं क्षियन्ति निवसन्त्यज्ञादीन्यत्रेति क्षयो जठरं प्रयन्ति प्रकर्षेण गच्छन्ति तद्व्य-
रयेति भावः ॥ क्षयं क्षिनिवासगत्योरित्यस्मादधिकरणेन प्रत्ययः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तत्वे प्राप्ते
क्षयो निवासे इत्याद्युदात्तत्वम् । चन्द्रासः चर्दि आह्लादने दीप्तौ च अस्मात्स्मायितञ्जीत्यादिनाम्
कप्रत्ययः । आज्ञसेरसुगित्यसुक् प्रत्ययस्वरः । इन्द्रवः उन्देरिच्चादेरित्युप्रत्ययः निद्रित्य-
नुवृत्तेराद्युदात्तः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

दधिष्वाजु ठरे सुतं सोमं मिन्द्र वरेण्यम् । तव द्युक्षास इन्द्रवः ॥ ५ ॥ १ ॥

दधिष्व । जठरे । सुतम् । सोमम् । इन्द्र । वरेण्यम् ।
तव । द्युक्षासः । इन्द्रवः ॥ ५ ॥ १ ॥

हे इन्द्र वरेण्यं सर्वैर्वरणीयं सुतमभिपुतं सोमं जठरे दधिष्व धारय इन्द्रवो दीप्ता इमे सो-
माः तव द्युक्षासः दिवि क्षियन्ति वसन्तीति द्युक्षासः अतस्त्वं तान्धारयेति भावः ॥ दधिष्व
दधातेर्लोठिरूपम् आगमा अनुदात्ता इतीत्येनुदात्तत्वात्प्रत्ययस्वरः । वरेण्यं वृहत्संमकौ वृहत्प्रत्य-
यः । वृषादिवादाद्युदात्तः । क्षियतेरन्येभ्योऽपि ष्यत्त इति डप्रत्ययः । वृत्तुत्तर-
पदस्वरः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये प्रथमो वर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

गिर्वण पाहि नः सुतं मघोर्धाराभिरज्यसे । इन्द्रत्वादात्तमियशः ॥ ६ ॥

गिर्वणः । पाहि । नः । सुतम् । मधोः । धाराभिः ।

अज्यसे । इन्द्र । त्वाद्दातम् । इव । यशः ॥ ६ ॥

गिर्वणः शीर्षिर्वननीय तथाचयास्कः—गिर्वणो देवो भवति गीर्षिरेनं वनयन्तीति । तादृश इन्द्र नोऽस्मदीयं सुतमभिपुतमिमं सोमं पाहि पिब यतो मधोर्षदकरस्य सोमस्य धाराभिर्ज्यसे सिच्यसे हे इन्द्र त्वादातमिह स्वयाशोधितं विशदीकृतमेव यशो जगत्समाप्नुयति ॥ गिर्वणः वनसंभक्ता वित्यस्मादसुत्र गिर उपधाया दीर्घाभावश्छान्दसः आमन्त्रितस्येति पाठिकमाद्युदात्तत्वम् । पाहि पापाने इत्यस्मादलोपि रूपम् आमन्त्रितस्या विद्यमानत्वेन पादादित्वादिनिघातः प्रत्ययस्वरः । त्वादातं द्वैप् शोधने सत्यपि प्रकारे मातुष्यकृतमनेजन्तत्वमित्येजन्तप्रायं तत आदेच इत्यात्वम् अस्मात्कर्मणिकः दाधाध्वदाधित्यत्रादाधितिप्रतिषेधेन घुसंज्ञाया अभावाद्दोदद्वोरिति ददादेशो न भवति । त्वेति युष्मच्छब्दस्य तृतीयाकर्तृकरणे कृता बहुलमिति समासः तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । यशः अशस्यासौ अशोर्युद्धेत्यसुत्र तत्सन्निधौ गेनधातोर्गुडागमः नित्वादाद्युदात्तः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अभियुन्नानि वनिन इन्द्रैः सचन्ते अक्षिता ।

पीत्वी सोमस्य वावृधे ॥ ७ ॥

अभि । युन्नानि । वनिनः । इन्द्रम् । सचन्ते । अक्षिता ।

पीत्वी । सोमस्य । वावृधे ॥ ७ ॥

वनिनः वनं देवता विषयं संभजनमस्यास्तीति वनी तस्य देवान्संभजमानस्य यजमानस्य युन्नानि द्योतमानानि अक्षिता क्षयरहितानि संपूर्णानि सोमादीनि हवीषि इन्द्रमभि अभित सचन्ते समवयान्ति तेषु मध्ये सोमस्य पीत्वी सोमं पीत्वा वावृधे स इन्द्रो वधते ॥ वनिनः अत इति उनावितीति प्रत्ययः तस्य स्वरः । सचन्ते षच समग्राये इत्यस्य लट् रूपम् । अक्षिता क्षिप्ये इत्यस्य निष्ठा अत्रण्यदर्प इति दीर्घाभावः तस्मादेव क्षियो दीर्घादिति निष्ठानत्वाभावः नञा समासे तस्य स्वरः । पीत्वी पापाने इत्यस्मात्तत्त्वाप्रत्ययस्य आत्वाद्यश्चेति निपातनात्त्वी इत्यादेशः प्रत्ययस्वरः घुमास्थागापेत्यादिना ईत्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अ॒र्वा॒व॒तो॒न॒आ॒र्ग॒हि॒प॒रा॒व॒तं॒श्च॒वृ॒त्र॒ह॒न् ।
इ॒मा॒र्जु॒प॒स्व॒नो॒गि॒रः ॥ ८ ॥

अ॒र्वा॒श्व॒तः । नः । आ । ग॒हि । प॒रा॒श्व॒तः । च ।
वृ॒त्र॒ह॒न् । इ॒माः । जु॒प॒स्व । नः । गि॒रः ॥ ८ ॥

हेवृत्रहन्निन्द्र अर्वावतः अर्वाचीनात्समीपाद्देशात्परावतोतिदूराद्देशाद्वा नोऽस्मानभि-
ष्ट्य आगहि आगच्छ आगत्यच नोऽस्मदीयाइमास्तुतिच्छणागिरोवाचोजुपस्व सेवस्व ॥
परावतः उपसर्गाच्छन्दसिधात्वर्थेइतिववि प्रत्ययस्वरः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

यद॑न्त॒राप॒रा॒व॒तंम॒र्वा॒व॒तं॒च॒हू॒यसे॑ ।
इ॒न्द्रे॒ह॒त॒त॒आ॒र्ग॒हि ॥ ९ ॥ २ ॥

यत् । अ॒न्त॒रा । प॒रा॒श्व॒तम् । अ॒र्वा॒श्व॒तम् । च ।
हू॒यसे॑ । इ॒न्द्र । इ॒ह । त॒तः । आ । ग॒हि ॥ ९ ॥ २ ॥

हेइन्द्र यद्यस्मिन्परावतमतिविप्रकृष्टस्यदेशस्य अर्वावतं सन्निकृष्टस्यदेशस्यचान्तरा तयो-
र्मध्यदेशेहूयसे सम्यगिज्यसे ततस्तस्माद्देशादिहास्मिन्यज्ञेआगहि सोमपानार्थमागच्छ ॥ पराव-
तम् अर्वावतम् अन्तरान्तरेणयुक्तेइतिद्वितीया ततःपञ्चम्यास्तासि ल् स्विस्वरः ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

आतूनइन्द्रेतिनवर्चतृतीयसूक्तं वैश्वामित्रगायत्रमैन्द्रम् आतूनइत्यनुत्रान्तम्—अतिरात्रे
द्वितीयेपर्याये ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे एतदादिकेद्वेसूक्ते सूत्रितञ्च—आतूनइन्द्रमद्यगिति सूक्तेइति ।

तस्मिन्सूक्तेमथमा—

आ॒तू॒न॒इ॒न्द्र॒म॒द्यं॒घु॒वा॒नः॒सो॒मं॒पी॒त॒ये ।
ह॒रि॒भ्यां॒या॒ह्य॒द्रि॒वः ॥ १ ॥

आ । तु । नः । इन्द्र । म॒द्यक् । हु॒वानः । सोमं॑धीतये ।

हरि॑भ्याम् । या॒हि । अ॒द्रि॒ध्वः ॥ १ ॥

अ॒द्रि॒वः वा॒जिन॒ हे॒न्द्र हु॒वानः हो॒नृभि॒राह्य॑मानस्त्वं म॒द्यक् म॒दभि॑मुत्तः स॒न्नो-
स्मदी॑येयज्ञे सोम॑धीतये सोम॑पानार्थं हरि॑भ्याम॒ध्वाभ्यां॑सह तु क्षिप्र॑यायाहि ॥ तू ऋ॒क्षितु॑नुपे-
स्यादिना॑संहितायां दीर्घः । म॒द्यक् मा॒मञ्च॑तीति ऋ॒क्षनि॒ग्ध॒वृ॒गि॒स्यादि॒नाकि॒न् प्र॒त्ययो॑त्तरपदयो-
ध्येत्यस्मच्छब्दस्यैकवचने म॒पर्यन्त॑स्यमादेशः वि॒ष्वभ्ये॒वयो॑ध्वादेराद्यन्तौषप्रत्यये इति टेरद्विहत्या-
देशः अ॒द्रिस॒ध्वोरन्तो॑दात्तत्वात् निपातनं कृत्स्वरनिवृत्त्यर्थम् इति वचनाद्वादेशः अन्तोदात्तः य-
णादेशे कृते उदात्तस्वरितयोर्यणइति यणस्वरितत्वं किन्प्रत्ययस्य कुरेति कुत्वम् । सोम॑धीतये
दासा॑भारादित्वात् पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अ॒द्रि॒वः म॒नुष॑सोरिति रत्वम् आ॒मन्त्रि॑तत्वाद्भिषातः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

स॒त्तो॒होता॑न॒ऋ॒त्वि॒र्यं॑स्ति॒स्तिरे॒वर्हि॑रानु॒पक् । अ॒यु॒ज्जन् प्रा॒तर॒द्रयः ॥ २ ॥

स॒त्तः । हो॒ता । नः । ऋ॒त्वि॒र्यः । ति॒स्तिरे॒ । वर्हिः ।

आ॒नु॒पक् । अ॒यु॒ज्जन् । प्रा॒तः । अ॒र्द्रयः ॥ २ ॥

हे॒न्द्र नो॑ऽस्मदीयेयज्ञे होता ऋ॒त्विक् तवा॑हानार्थम् ऋ॒त्वि॒यः प्रा॒तकालः॑ स॒न्न स॒त्तो
नि॒षण्णो॑वर्तते तथा वर्हिः आ॒नु॒पक् अनु॒पक्त्तं॑ परस्परसंबन्धं यथा भवति तथा ति॒स्तिरे॒ हवि॒ष्वास-
ने॒ष्टुस्ती॒र्णम॑नू तथा प्रा॒तः प्रा॒तः स॒वने॑ सोमा॑भिषवार्थमद्र॒गो॒ग्रा॒वाणः॑ अ॒यु॒ज्जन् पर॑स्परसंगताज-
म्बन् तस्मात्सोम॑पानार्थत्वा॒गच्छे॑ति भावः ॥ स॒त्तः प॒द्वि॒शर॑णादिभित्यस्माद्भत्यर्थकर्मरू-
प्तिष्येत्यादिना कर्तरि क्तः सर्वविधीनां छन्दसि विकल्पितत्वाद्वा निघातकारस्य नत्वाभावः । ऋ-
त्वि॒यः ऋ॒तुश॒ब्दाच्च॒न्दसि॑ प॒सि॒तिष॑प्रत्ययः ध॒स्ये॒यादेशः॑ सि॒ता॒ति॒प॒द॒संज्ञा॒यामो॑गुणइति भर्त-
शाधीनो गुणो न भवति यणादेशः प्रत्ययस्वरः । ति॒स्तिरे॒ स्तू॒नू आ॒च्छा॒दने॑ इत्यस्य कर्मणि लिटि
ऋ॒त॒इ॒द्वा॒तो॒रि॒तात्वं॑ द्विवचने शर्पूर्वा॒ख्यइ॒तित॑कारशेषः लिटस्तत्परे शिरे नि॒तित॑प्रत्ययस्यै-
शित्यादेशः पा॒दा॒दि॒त्वा॒दनि॒वातः॑ प्रत्ययस्वरः । आ॒नु॒पक् प॒न्न॒सङ्गे॑ किप् अनि॒दिता॑भितिन-
लोपः आ॒ङ्-नो॒रु॒प॒सर्ग॑योः प्राक्प्रयोगः ग॒तिस॑माप्तः कृ॒तुत्तर॑पदस्वरः । अ॒यु॒ज्जन् यु॒जि॒र्योगे॑
इत्यस्पर्शुदि त्रेरिति तेवेत्यच्देशः बहु॒ल॒छन्द॑सीति रुडागमः पा॒दा॒दि॒त्वा॒दनि॒वातः॑ अ॒डा-
गम॑स्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इमाव्रह्मव्रह्मवाहःक्रियन्तआवर्हिःसीद । वीहिशूरपुरोळाशम् ॥ ३ ॥

इमा । व्रह्म । व्रह्मवाहः । क्रियन्ते । आ । वर्हिः ।

सीद । वीहि । शूर । पुरोळाशम् ॥ ३ ॥

ब्रह्माणिस्तोत्राणिस्तुत्यतयावहतीतिव्रह्मवाहः ब्रह्मणास्तोत्रेणप्राप्यतइतिवा हेवस्रवाह इन्द्र
तुभ्यमइमा इमानि ब्रह्म ब्रह्माणिस्तोत्राणि अस्माभिःक्रियन्ते अतःवर्हिःसीद स्तुत्यतयावर्हिपियज्ञे
उपविश हेशूर समर्थेन्द्र अस्माभिर्दोयमानमिमंपुरोळाशं पुरोडाशाख्यंहविःवीहि भक्षय ॥ ब्रह्मवाहः
ब्रह्मप्रापणेइत्यस्माद्वहिहाधाभ्यश्छन्दसीत्यसुन् गिदित्यनुवृत्तेरुपचावृद्धिः आमन्त्रितत्वान्निपातः । क्रिय
न्तेकरोते कर्मणियक् रिडिशयग्लिक्क्षितिरिडादेशः प्रत्ययस्वरः पादादित्वादनिपातः । वर्हिः काला-
ध्वनोरत्यन्तसंयोगेद्वितीया । वीहि वीकान्त्यादिषु छोटिरूपं हेर्बित्वादुदात्तः । पुरोडाशं दाशृदाने-
इत्यस्मात्पुरस्पूर्वान्मन्त्रेभ्येतवहोवथशस्पुरोडाशोऽग्निन् पुरोडाशोतिनिपातनाहकारस्यडकारःततोऽड्
तुनछन्दसिसर्वेपाविधीनांवैकल्पिकत्वात्कृदुत्तरपदस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ररन्धि सवनेपुणएपुस्तोभैपुवृत्रहन् । उक्थेष्विन्द्रगिर्वणः ॥ ४ ॥

ररन्धि । सवनेपु । नः । एपु । स्तोभैपु । वृत्रहन् ।

उक्थेषु । इन्द्र । गिर्वणः ॥ ४ ॥

हेगिर्वणः गीर्भिःस्तुतिभिर्वननीय वृत्रहन् वृत्ररूपहन्तः हेइन्द्र नोऽस्माकंसेवध्विपुत्रिपुसवनेपु
एपुक्रियमाणेषुस्तोभेषुस्तोत्रेषु उक्थेषु शस्त्रेषुचरान्वि रमस्व ॥ ररन्धि रमतेल्लोटि बहुलंछन्दसी-
तिशपःश्रुतःछन्दस्युभययेतिहेतार्थघातुक्त्वेनाडित्तादडितश्चेतिहेर्धिः । सवनेपु स्यते सोमोये-
ध्विति अधिकरणेमुनोतेर्लुट् लिट्स्वरः । णः नसोनकारस्य नश्चघातुस्थोरुपुभ्यइति
संहितायांगत्वम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

मतर्यःसोमपामुरुंरिहन्तिशवंसस्पातिम् । इन्द्रैवत्संनमातरः ॥ ५ ॥ ३

मतयः । सोम॒ष्णाम् । उ॒रुम् । रि॒हन्ति । शर्व॑सः ।

पति॑म् । इन्द्र॑म् । व॒त्सम् । न । मा॒तरः ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेइन्द्र मतयोऽस्माभिः क्रियमाणाः स्तुतयः उरुमहान्तंसोमपां सोमस्यपातारं शवसे बलस्यपति-
मिन्द्रत्वां रिहन्ति लिहन्ति तत्र दृष्टान्तः—वत्सं यथावत्सं मातरो धेनवो लिहन्ति तद्वत् ॥
मतयः मनशने इत्यस्मात्कर्मणि मन्त्रे वृषेत्यादिना किञ्चिदात्तः । उरुम् उर्णम् आच्छादने इत्य-
स्मान्महत्पर्येषण्यमाने महति ह्रस्वधेतिकुप्रत्ययः घातोर्ह्रस्वश्च प्रत्ययस्वरः । रिहन्ति लि-
ह आस्वादेने इत्यस्माद्दृष्टिरूपम् रलयोरपेदः प्रत्ययस्वरः । शवसस्पतिमिति संहितायां पष्ठ्याः
पतिपुत्रपृष्ठेत्यादिना विसर्जनीयस्य सत्वम् । वत्सं वदन्यक्तायां वाचि अस्माद्ब्रतुवदिह्नीत्यादि-
ना सप्रत्ययः वदत्यमोक्षणं मातरमिति वत्सो गोबालः प्रत्ययस्वरः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये तृतीयो वर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

सम॑न्दस्वा॒ह्यन्ध॑सो॒राध॑से॒तन्वा॑म॒हे । नस्तो॒तारं॑ नि॒दे॒करः॑ ॥ ६ ॥

सः । म॒न्दस्व॑ । हि । अ॒न्धसः॑ । राध॑से । त॒न्वा ।

म॒हे । न । त्तो॒तारं॑म् । नि॒दे । क॒रः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र सतपाविधस्त्वं महे महते राधसे धनाय अन्धसः अस्माभिर्दीयमानस्य सोमस्य
पानेन तन्वाशरीरेण सह मन्दस्व हृष्टो मव हिरप्रसमुच्चयार्थः किञ्च त्वंस्तोतारं मां निदेनेन्द्रायै
त्रिपयमृतं नकरः माकार्पीः ॥ मन्दस्व मादिस्तुत्यादिभित्यस्य लोटिरूपं हि धेति निपातप्रतिषेधे-
न भवितव्यमिति चेन्न तत्राप्रतिषेधे इति वर्तते अत्र हेः समुच्चयार्थत्वात् निपातः । तन्वा उदात्त-
स्वरितयोरिति स्वरितत्वम् । महे तकारलोपश्छान्दसः बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति विभक्तेरुदा-
त्तत्वम् । निदे णिदि कुत्सायामित्यस्मात्संपदादिलक्षणो भावेऽकिप् आगमानुशासनस्यानित्यत्वा-
न्नुभभावः सावेकाच इति विभक्तेरुदात्तत्वम् । करः करोते लुदि ज्ञेः कृष्टरुहिभ्यश्छान्दसी-
त्यबोदेशः निपातः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

व॒यमिन्द्र॑त्वा॒यवो॑ह॒विष्म॑न्तो ज॒राम॑हे । उ॒तत्व॑म॒स्मयु॑र्व॒सो ॥ ७ ॥

वयम् । इन्द्र । त्वाह्यवः । हविष्मन्तः । जरामहे ।

उत । त्वम् । अस्मभ्युः । वसो इति ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वापवोयज्ञार्थत्वामात्मनश्छन्तः त्वत्कामाःसन्तोहविष्मन्तः संभृतहविष्कावयं
जरामहे त्वास्तुमः हेवसो सर्वस्यवासक इन्द्र उत त्वमापि अस्मयुःहविःस्वीकरणार्थम्अस्माना-
त्मनश्छन्धव ॥ त्वायवः त्वामिच्छन्तीत्यर्थेऽनुपआत्मनःक्यच् प्रत्ययोत्तरपदयोश्चेतिमपर्यन्तस्य
त्वादेशः कयाच्छन्दसीत्युप्रत्ययः त्वधवइतिप्राप्तौ युष्मदस्मदोरनादेशे इतिअविमक्तावपि हला-
दौन्यत्ययेनात्वं प्रत्ययस्वरः । हविष्मन्तः तसौमत्वर्थेइतिमसंज्ञायांसकारस्यरुत्वामावः स्वरविधौन्य-
क्षनमाविद्यमानवदितिपरिभाषानाश्रयणान्मतुपउदात्ततामावः सिप्रत्ययस्वरः । जरामहे जरति स्तु-
तिकर्मेतिर्यास्कः । अस्मयुः अस्मानिच्छतीत्यर्थेऽनुपःक्यच् तस्मादुप्रत्ययः पूर्वपदान्तलोपच्छान्दसः
प्रत्ययस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

मारेअस्मद्विमुमुचोहरिप्रियार्वाडयाहि । इन्द्रस्वधावोमत्स्वेह ॥ ८ ॥

मा । आरे । अस्मत् । वि । मुमुचः । हरिर्षप्रिय । अर्वाङ् ।

याहि । इन्द्र । स्वधाध्वः । मत्स्व । इह ॥ ८ ॥

हेहरिप्रिय हरीअश्वौप्रियौयस्यतादृश हेइन्द्र अस्मदस्मत्तःआरेदूरेरथेयोनितावश्वौ मावि-
मुमुचः माविमोचय ताभ्यामुपेतएवार्वाङ्अस्मदाभिमुखेनयाहि आगच्छ हेस्वधावः सोमलक्ष-
णाक्षन् हेइन्द्र इहास्मिन्देवयन्ने मत्स्व सोमपीत्वाहृष्टोभव ॥ अस्मत् अस्मच्छब्दस्य पञ्चमी-
बहुवचनस्य पञ्चम्याभित्यदादेशः । मुमुचः मुचमोक्षणे इत्यस्यण्यन्तस्य छान्दसेलृङ्ङिरूपम्
अभ्यासस्पदीर्वाभावच्छान्दसः नमाङ्योगे इत्यङ्मावः निवातः । हरिप्रिय आमाश्रितस्यपादादि-
त्वात्पाठिकमाधुदात्तत्वम् । मत्स्व मदिस्तुत्यादिधित्यस्यलोडि बहुल्लन्दसीतिविकरणस्यलृक्
आमाश्रितस्याविद्यमानवत्त्वेनपादादित्वादानिवातः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अर्वाश्रित्वासुखेरथेवहंतामिन्द्रकेशिना । घृतस्नूवहिंरासदे ॥ ९ ॥

अर्वाञ्चम् । त्वा । सुखे । रथे । वहताम् । इन्द्र । केशिना ।

घृतरनुद्धतिघृतक्षन् । वहिः । आहसदे ॥ ९ ॥

हेइन्द्र घृतस्नु श्रमजनितबलप्रसवणयुक्तौ केशिना केशिनौ स्कन्धप्रदेशे लम्बमानके-
शयुक्तौ हरी आसदे आसदनीयं बर्हिर्भिलस्य सुखे सुसकरे रथे अर्वाञ्चमस्मदभिमुखं त्वा
त्वा वहताम् ॥ अर्वाञ्चम् अञ्चतेः किमि उगिदधामिति तुम् । वहतां वहर्णेऽरिप तसोऽसार्वाधा
तुक्स्थरेकृतेषां तुस्वरः । आसदे सदे कृत्यार्थे केन्द्रत्ययः नितस्वरः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

उपन सुतमिति नवर्चवतुर्धमूकं वैश्वामित्रं गायत्र्यैन्द्रम् उपनदत्यनुक्रमणिका । पूर्वसू-
क्तेन सहोक्तो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

उपनः सुतमागहि सोममिन्द्र गवांशिरम् । हरिभ्यां यस्ते अस्मद्युः ॥ १ ॥

उप । नः । सुतम् । आ । गहि । सोमम् । इन्द्र । गोऽर्वाशिरम् ।

हरिभ्याम् । यः । ते । अस्मद्युः ॥ १ ॥

हेइन्द्र नोऽस्मदीयं सुतमभिपुतं गवांशिरं पयसामिधितं सोमं प्रति उपागहि समीपे आगच्छ
यतः हरिभ्यामर्वाभ्यां युक्तस्तव रथोऽस्मयुरस्माकमयमानो वर्तते ॥ गवांशिरम् आङ्पूर्वस्य शृ-
णातेः किमि अपस्पृषेयामानुचुरित्यादिना शिरस्त्यादेशः बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

तमिन्द्रमदमागहिवहिः प्रावभिः सुतम् । कुविन्वस्यतृष्णवः ॥ २ ॥

तम् । इन्द्र । मदम् । आ । गहि । वहिः । प्रावभिः ।

सुतम् । कुवित् । नु । अस्य । तृष्णवः ॥ २ ॥

हेइन्द्र प्रावभि सुतमभिपुतं बर्हिषां बर्हिषा स्थितं यदं मद्यतेऽनेनेति मदं सोमः तमिन्द्रममाग-
ह्यागच्छ कुवित् प्रभूतं यथा मद्यति तथा अस्य सोमस्य पाने नुक्षिप्रं तृष्णवः तृप्तो भव ॥

मदं मदीहंपे मदीनुपसर्गेइत्यप्प्रत्ययः तस्यपित्त्वादनुदात्तत्वेघातुस्वरः । बर्हिषां छागतिनिवृ-
त्तौ क्रिप् संहितायां पूर्वपदसकारस्यादेशप्रत्यययोरितिपत्वंष्टुत्वं कृदुत्तरपदस्वरः । तृष्णवः
तृपप्राणनेइत्यस्य लेट्यडागमः कुविद्योगादनिघातः क्षुभ्नादिपुनमनतृमूर्तीतिपाठितं तथापि
सर्वविधीनांछन्दसिबिकल्पितत्वाद्ब्रणत्वप्रतिषेधो नभवति प्रत्ययस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इन्द्रमि॒त्थागि॒रोम॒माच्छांगु॒रिपि॒ताइ॒तः । आ॒वृ॒ते॒सोम॑प॒तये ॥३॥

इन्द्रम् । इत्था । गिरः । मम । अच्छ । अगुः । हपिताः ।

इतः । आवृते । सोमं पतये ॥ ३ ॥

हेइन्द्र इपितास्त्वदर्थं प्रेरिता इत्या इत्यमनेन प्रकारेणोच्यमानामगिरः स्तुतिलक्षणावाचः
इन्द्रत्वामितोस्माद्वैवयजनदेशात् अच्छागुः आभिमुख्येन गच्छन्तु किमर्थं सोमपतयं सोमपा-
नार्थम् आवृतेत्वामावर्तयितुम् ॥ इत्था इदं शब्दात्थाहेतौ चच्छन्दसीतिव्यत्ययेनयाप्रत्ययः इदमपत-
तौरधोरितिइदित्यादेशः प्रत्ययस्वरः । अच्छ अच्छगत्यर्थवद्देवितिगतिज्ञा । अगुः इण्गता-
वित्यस्य लुङिरूपं निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इन्द्र॑सोम॑स्य॒पीत॑ये॒स्तोमै॑रि॒हह॑वामहे । उ॒क्थेभिः॑ कु॒विदा॑गम॑न्त ॥४॥

इन्द्रम् । सोमस्य । पीतये । स्तोमैः । इह । हवामहे । उक्थेभिः ।

कूवित् । आगमन्त ॥ ४ ॥

स्तोमैस्त्रिरूपश्च दशादिस्तोमसाध्यैः स्तोत्रैः उक्थेभिः उक्थैः शस्त्रैश्च इह कर्मणि सोमस्य पीत-
ये सोमपानार्थमिन्द्रं हवामहे वयमाह्वयामः कुविद्बहुवारम् आहूतः स इन्द्रः आगमन्त यज्ञं प्रत्यागच्छन्तु ॥
आगमन्त गमेलेट्यडागमः आगमा अनुदात्ता इत्ययेनुदात्तत्वाद्वातुस्वरः तिबिचोदात्तवतीति गते-
निघातः कुविद्योगादनिघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्र॑सोमाः सु॒ताइ॒मेता॒न्दधि॑ष्वश॒तक॑तो । जु॒ठरे॑वाजिनी॒वसो॑ ५॥५॥

इन्द्र । सोमाः । सुताः । इमे । तान् । दधिष्व । शतक्रतोइतिशतश्रुतो ।
जठरे । वाजिनीवसो इति वाजिनीश्वसो ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेशतक्रतो इन्द्र इमे सोमाः सुताः ग्रावमिस्त्वदर्धमभिपुताः हेवाग्निनीवसो अन्नधन यद्वा वा-
जोन्नमाशुफलस्वेनास्तीतिवाग्निन्यः क्रियाः तासांवासक हेन्द्र तान्सोमरसान्नजरेदधिष्व धारय ॥
वाजिनीवसो वाजशब्दात्मत्वर्थे अतश्चिन्तनावितीनिप्रत्ययः ऋन्नेभ्योऽङीभितिङीप् तासांवसो
संबुद्धौचेतिगुणः आमन्नितत्वादाष्टमिकमनुदात्तत्वम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेषध्वमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथपट्टी-

विद्वाहित्वाधनञ्जयंवाजेषुदधृपंकवे । अधांतिसुन्नमीमहे ॥ ६ ॥

विद्वा । हि । त्वा । धनम्हजयम् । वाजेषु । दधृपम् ।
कवे । अध । ते । सुन्नम् । ईमहे ॥ ६ ॥

हेकवे ज्ञान्तर्दाशिक्षिन्द्र धानेषुपुद्गेषुदधृपंशत्रूणामभिभवितारम् अतएवधनञ्जयं धनंनय-
तीतिधनञ्जयः नादशं स्वात्वा विद्वाहि जानामःखलु अधानन्तरं तेतवसुन्नधनमीमहेपाचामहे ॥
विद्वा विदेर्लटि विदोर्लङोवेतिमसोमादेशः पादादित्वादिनिघातः । धनञ्जयं निजपेक्ष्यस्माद्धन-
उपपदे संज्ञायांभृतृनिघारिसहितभिदमशितिलक्ष्यत्ययः अरुद्विपदगन्तस्यमुमितिपूर्वपदस्यमुमा-
गमः चित्त्वादन्तोदात्तः । दधृपं निधृपाप्रागल्भ्येइत्यस्ययङ्ङुकि अभ्यासस्यरीगागमाभावच्छा-
न्दसः तदन्तात्पचाद्यचि यङोविधेतिमशेल्ङक् लघूपधगुणेश्च नघातुलोपइतिदस्यप्रतिषेधः
चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इममिन्द्रगवांशिर्यवांशिरंचनःपिव । आगत्यावृषंभिःसुतम् ॥ ७ ॥

इमम् । इन्द्र । गोऽश्वोशिरम् । यवोऽश्वोशिरम् । च ।
नः । पिव । आगत्या । वृषंभिः । सुतम् ॥ ७ ॥

हेइन्द्र गवाशिरं गव्यमिश्रणोपेतंसोमं तथा यवाशिरं यवमिश्रणोपेतं वृषमिश्रावमिः
सुतमभिपुतनोऽस्मदीयमिमंसोमं देवयज्जनमागत्यपिच ॥ गवाशिरं यवाशिरमित्यत्र आङ्-
पूर्वस्यग्रीणातेःकिपि अपस्त्रपेथामानुरित्यादिनाशिरइत्यादेशः बहुमीहौर्पूर्वपदप्रकृ-
तिस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तुभ्येदिन्द्रस्वओक्वेऽसोमंचोदामिपीतये । एपरारन्तुतेहृदि ॥ ८ ॥

तुभ्ये । इत् । इन्द्र । स्वे । ओक्वे । सोमम् ।

चोदामि । पीतये । एषः । ररन्तु । ते । हृदि ॥ ८ ॥

हेइन्द्र तुभ्येतत्तुभ्यमेव पीतये पानार्थं स्वेस्वकीयेओक्वे स्थाने नठरे अभिपुतमिमंसोमं
चोदामि प्रेरयामि एषपीतःसोमस्तेतवहृदिहृदयेरन्तु अत्यर्थरमताम् ॥ तुभ्य युष्मच्छब्दस्यचतु-
र्थ्यैकवचनेतुभ्यमह्मावितिषुभ्यादेशः सुपांसुलुगितिसुपोलक् ऋषिषेत्याद्युदात्तः । ओक्वे यस्वा-
दित्वास्वार्थिकोयत्प्रत्ययः तित्स्वरितः । चोदामि चुदप्रेरणे ण्यन्तस्यलटिष्ठां बहुलमन्यत्रापी-
तिणैर्लुक् निवातः । ररन्तु रमुक्तीडायामित्यस्य यङ्लुकि छेदि सर्वविधीनांछन्दसिविकल्पित-
त्वादत्राभ्यासस्यनुमभावः संहितायामन्येषामपीति अभ्यासस्यदीर्घः निवातः । हृदि हृदयश-
ब्दस्य पङ्क्त्योमासहृदित्यादिनाहृदादेशः ऊडिदमितिबिभक्तेरुदात्तत्वम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्वांसूतस्यपीतयेप्रत्नमिन्द्रहवामहे । कुशिकासोअवस्यवः ॥ ९ ॥ ६ ॥

त्वाम् । सूतस्य । पीतये । प्रत्नम् । इन्द्र ।

हवामहे । कुशिकासः । अवस्यवः ॥ ९ ॥ ६ ॥

हेइन्द्र अवस्यवः स्वचोरक्षणाभिच्छन्तः कुशिकासः कुशिकगोत्रोत्पन्नावयं सूतस्य
प्रावभिरभिपुतस्य सोमस्य पीतये पानार्थं प्रत्नं पुरातनं त्वांहवामहे स्तुतिलक्षणाभिर्गीर्भि-
राह्वयामः ॥ पीतये स्थागापापचोभावइतिक्विप् हिष्ठकस्यतिशयान्तानामित्यनोदात्तत्वम् ।
हवामहे ह्यतेर्लटि बहुलछन्दसीतिसंप्रसारणरूपम् । अवस्यवः, अवइच्छन्तीत्यत्रार्थेष्टप

आत्मन इति क्यच् कया छन्दसीत्युप्रत्ययः । कुशिकासो अवस्यव इत्यत्र संहितायामन्यादेव धादित्यादिना
एङः प्रकृतिभावः ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये षोडशोऽर्गः ॥ ६ ॥

आयाह्यर्वाडित्यष्टर्चपञ्चमं सूक्तं वैश्वामित्रं त्रैष्टुभमैन्द्रम् आयाह्यष्टावित्यनुक्रमणिका ।
दशरात्रे चतुर्थे हनिस्तोमवृद्धौ माष्यन्दिने सवने ऽच्छावाकशस्त्रेस्तोमाभिः संसनार्थम् इदं सूक्तं सूत्रि-
तंच—आयाह्यर्वाडित्यष्टर्चान्यावपेरिति महाव्रतेऽप्यावपनीयम् ।

अस्मिन् सूक्ते मयमा—

आयाह्यर्वाडुपवन्धुरेष्ठास्तवेदनुप्रदिवः सोमपेयम् ।

प्रियासखाया विमुचोपवर्हिस्त्वामिमे हव्यवाहो हवन्ते ॥ १ ॥

आ । याहि । अर्वाड् । उप । वन्धुरेऽस्थाः । तव । इत् ।

अनु । प्रदिवः । सोमपेयम् । प्रिया । सखाया । वि । मुच ।

उप । वर्हिः । त्वाम् । इमे । हव्यवाहः । हवन्ते ॥ १ ॥

हेइन्द्र वन्धुरेष्ठाः वन्धुरशब्देन ईषाद्वयसंबन्धस्थानमभिधीयते तेन तद्विशिष्टोरपोलक्ष्यते
तस्मिन्नेतिष्ठत्वं अर्वाड्स्मदभिमुखः सन् आ अभिलक्ष्य उपयाहि समीपे आगच्छ प्रदिव
प्रत्नं पूर्वक्रमगतं तवेत्तवैवसंबन्धिसोमपेयं सोमपानं त्वम् अनु अनूद्दिष्य प्रिया तव प्रियतमौ सखाया
समानख्यानावधौ वर्हिरुप वर्हिष समीपे विमुच विमुञ्च हव्यवाहः हव्यं वहन्तीति हव्यवाहः
इमे ऋत्विजः त्वां हवन्ते सोमपानार्थमाह्वयन्ति तस्मादागच्छेति भावः ॥ वन्धुरेष्ठाः ति-
ष्ठतेर्विच् तत्पुरुषेकृतिवहुलमिति सप्तम्याञ्छब्दः । प्रदिवः सकारान्तमव्ययम् । सोमपेयं वाया-
ने इत्यस्य भावे अचो यदिति यत्प्रत्ययः ईद्यतीतीत्वम् आर्षेधातुकलक्षणो गुणः यतो नावह-
स्याधुदात्तत्वं समासे कृदुत्तरपदस्वरः । मुच मुचते लोटि आगमानुशासनस्यानित्यत्वाच्चुम-
भावः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आयाहि पूर्वो रति चर्षणी रा अर्य आशिपु उपनो हरिभ्याम् ।

इमा हि त्वामतयः स्तोमं तष्टा इन्द्र हवन्ते सख्यं जुषाणाः ॥ २ ॥

आ । याहि । पूर्वीः । अति । चर्पणीः । आ । अर्यः । आश्रिपः ।
उर्प । नः । हरिश्म्याम् । इमाः । हि । त्वा । मतयः ।
स्तोमस्तथाः । इन्द्र । हवन्ते । सख्यम् । जुपाणाः ॥ २ ॥

हेइन्द्र पूर्वीः पुरातनीः सर्वोच्चर्पणीः प्रजाः अत्यायाहि अतिक्रम्यागच्छ द्वितीय
आह्वरणः अर्यः अस्माकं स्वामी त्वं नः आश्रिपः स्वमागत्य सोमं पिबेत्येवमादिकाः
अस्माकं प्रार्थना हरिश्म्यामश्वाभ्यां युक्तः सन्नुपागच्छ किञ्च ते तव सख्यं जुपाणाः सेवमानाः
स्तोमस्तथाः स्तोमकारिभिः स्तोतृभिः कृता इमाः मतयः स्तुतयः हवन्ते, सोमपानार्थत्वामाह्वयन्ति ॥
हिः प्रसिद्धौ करणे कर्तृव्यापारः काष्ठानि पचन्तीति वत् । आ संहितायामाडोनुनासिकश्छन्द-
सीत्यनुनासिकः । अर्यः ऋषयस्तौ अर्यः स्वामिवैश्ययोरिति निपातनाद्यप्रत्ययः यतानावइत्या-
द्युदात्तत्वे प्राप्ते अर्यस्य स्वाम्याख्याचेदित्यन्तोदात्तत्वम् । आश्रिपः क्विपि शासइद्दह्लोरित्यु-
पधायाइत्वं शासिषसीति पत्वम् । स्तोमस्तथाः तद्भक्षस्तनूकरणे इत्यस्मात्कर्मणिक्तः तृतीयाक-
र्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आनोयज्ञं नमोवृषं सजोपाइन्द्रदेवहरिभिर्याहितूर्यम् ।
अहंहित्वामतिभिर्जोहवीमिधृतप्रयाः सधमादेमधूनाम् ॥ ३ ॥
आ । नः । यज्ञम् । नमः ऋधम् । सजोपाः । इन्द्र । देव ।
हरिश्मिः । याहि । तूर्यम् । अहम् । हि । त्वा । मतिभिः ।
जोहवीमि । धृतप्रयाः । सधमादे । मधूनाम् ॥ ३ ॥

देव द्योतमान हेइन्द्र नोऽस्माकं नमोवृषं नमसोऽस्य वर्षकमिमं यज्ञं हरिभिरर्धैः सजोपाः
सहप्रीतिस्त्वं तूर्यं क्षिप्रमायाहि धृतप्रयाः धृतसहितानि प्रयांस्यन्नरूपाग्निहवीपियस्य सतथोक्तः
तादृशोहं मधूनांसोमानां सधमादे सहभायन्ति यत्र सोमेऽति सधमादः तस्मिन् स्थाने मतिभिः
स्तुतिभिः त्वा त्वां जोहवीमि मृशमाह्वयामि लल ॥ जोहवीमि यद्भुक्ते अभ्यस्तस्य चेति
संप्रसारणं गुणो यद्भुको रित्यभ्यासस्य गुणः यदोवेतीडागमः हियोगादनिघातः अभ्यस्तानां
मादिरित्याद्युदात्तः । धृतप्रयाः घृक्षरणीत्योरित्यस्माद्विधुविभ्यः कङ्कितकप्रत्ययः
बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आच॒त्वा॒मे॒तावृ॒षणा॒वहा॒तो॒हरी॑स॒खा॒या॒सु॒धुरा॑स्व॒ङ्गा ।
घा॒नाव॑दिन्द्रः॒सर्व॑नंजु॒पाणः॑स॒खा॒सख्युः॑शृ॒णव॑द्वन्द॒नानि ॥ ४ ॥

आ । च । त्वाम् । एता । वृषणा । वहातः । हरी इति ।
सखाया । सुधुरा । सुअङ्गा । घानाश्वत् । इन्द्रः । सर्वनम् ।
जुषाणः । सखा । सख्युः । शृणवत् । वन्दनानि ॥ ४ ॥

हेइन्द्र वृषणा सेवनसमर्थो सुधुरा शोभनयाधुराश्वितौ स्वङ्गा शोभनावयोपेतौ सखाया
शोभनस्थानावेताएतौहरी त्वामावहतः यज्ञप्रत्यागमनापरयेत्वामावहतः अप घानावत्
शृणवोपेतसर्वनंजुषाणः सेवमान सखा सखिभूतः सइन्द्रः सख्युः स्तोत्रमवन्दनानिस्तोत्राणिशृणवन्
शृणुयात् ॥ वहातः गृहेलेद्याडागमेरूपं चवायोगेप्रथमेतिनिपातः । शृणवत् श्रुश्रवणेइत्यस्य
लेद्याडागमेरूपं निपातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

कु॒वि॒न्मा॒गो॒पां॒कर॑से॒जन॑स्यकु॒वि॒द्रा॒जा॒नं॑मघव॒नृजी॑पिन् ।
कु॒वि॒न्म॒ऋषि॑पि॒वांसं॑सु॒तस्य॑कु॒वि॒न्मे॒वस्वो॑अ॒मृत॑स्य॒शिक्षाः॑ ॥ ५ ॥

कुवित् । मा । गोपाम् । करसे । जनस्य । कुवित् । राजानम् ।
मघध्वन् । ऋजीपिन् । कुवित् । मा । ऋषिम् । पपिध्वांसम् ।
सुतस्य । कुवित् । मे । वस्वः । अमृतस्य । शिक्षाः ॥ ५ ॥

हेइन्द्र कुविदपिच मामांजनस्यगोपांगोसारं करसे कुरु तथा हेमघध्वन् धनधनऋजी-
पिनःशोभन् हेइन्द्र मां राजानं सर्वस्यस्वामिनंकुरु । कुविच्चमामाश्रयिम् अतीन्द्रियार्थद्वष्टारंकुरु ।
ऋषिर्दर्शनादितियास्कः । तथा सुतस्यापिपुत्रस्यसोमस्यपपिवांसं पातारंकुरु । अपिच मे मह्यम्
अमृतस्य क्षयरहितं वसो वसु शिक्षाः प्रयच्छ ॥ कर्से दुष्टकृन्करणे लेद्याडागमेरूपं कुविद्यो-
गादनिपातः । मऋषिमित्यत्र संहितायामृत्यकदतिप्रकृतिभावः हस्वश्च । पपिवांसं पाप-

नेइत्यस्यकसौवस्वेकागादसामितीडागमः प्रत्ययस्वरः । शिखाः शिखितिर्दानकर्म अस्माहे-
ट्याडागमेरूपं कुविद्योगादनिषातः आगमाअनुदात्ताइत्याद्येनुदात्तत्वेधातुस्वरः ॥ ५ ॥

अथपष्टी-

आत्वावृहन्तोहरयोयुजानाअर्वाग्निन्द्रसधमादोवहन्तु ।
प्रयेद्वितादिवऋजन्त्याताःसुसंमृष्टासोवृषभस्यमूराः ॥ ६ ॥

आ । त्वा । वृहन्तः । हरयः । युजानाः । अर्वाक् । इन्द्र ।
सधश्मादः । वहन्तु । प्र । ये । द्विता । दिवः । ऋजन्ति ।
आताः । सुसंमृष्टासः । वृषभस्य । मूराः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वां वृहन्तोमहान्तोयुजानाः रथेयुज्यमानाहरयोश्चाः सधमादः सहमादयन्तः सन्तः
अर्वागस्मदभिमुखमावहन्तु वृषभस्यकामानांविपुतिरिन्द्रस्यमूराः शत्रूणांमारकाः सुसंमृष्टासः
इन्द्रस्यहस्ताभ्यांष्टभानो सुसंमृष्टाः दिवोनमसःसकाशादागच्छन्तोयेश्चाः आताः आभिमुख्ये-
नगम्यन्तेप्राणिभिस्तत्तत्कार्यपतीतिआतादिशः सर्वादिशः द्विता द्विविधंयथाभवतितथाप्रभञ्जन्ति
प्रकर्षेणसाधयन्ति ॥ युजानाः युजिरयोगे गुमिवुषिदशःकिञ्चेतिकित्त्वादानच् चित्त्वादन्तोदात्तः
सधमादः मदीहर्षेइत्यस्मात्तत्प्यन्तात्किप् कृदुत्तरपदस्वरः । द्विता द्विशब्दात्संख्यायाविधार्थेवेति
धाप्रत्ययः धकारस्यतकारश्छान्दसः प्रत्ययस्वरः । दिवः उडिदमिति विभक्तेरुदानत्वम् ।
आताः अतसातत्यगमनेइत्यस्मात्कर्मणिषच् व्यत्ययेनाद्युदात्तः ॥ ६ ॥

अथपष्टी-

इन्द्रपिववृषधूतस्यवृष्णआयन्तेइयेनउशतेजभारं ।
यस्यमदेच्यवयसिप्रकृष्टीर्यस्यमदेअपगोत्राव्वर्थं ॥ ७ ॥

इन्द्र । पिव । वृषधूतस्य । वृष्णः । आ । यम् । ते । इयेनः ।
उशते । जभारं । यस्य । मदे । च्यावयसि । प्र । कृष्टीः ।
यस्य । मदे । अप । गोत्रा । व्वर्थं ॥ ७ ॥

हेइन्द्र वृषधृतस्य आवभिरभिषुतं वृष्णः अभिमतफलसेचकंसोमं पिव श्येनः शंसनीयगतिः
छन्दोरूपः सुपर्णः उशते सोमं कामयमानाय ते तुभ्यं यंसोममाजमार आजहार यस्य सोमस्य
मदेहर्षे संजाते सति कृष्टीः आकर्षन्ति वशां कुर्वन्ति कर्मणा सर्वा निति कृष्टयो मनुष्याः तान्सप-
भूतान् मनुष्यान् प्रच्यावयसि प्रकर्षेण पातयसि यस्य सोमस्य मदे संजाते सति गोत्राणामुदकरादिभि-
राघृतवर्षाषु ऋतुपुत्रायन्ते पालयन्तीति गोत्रामेवाः तानपवर्षाषु वृणोषि ॥ वृषधृतस्य घृञ्कम्प-
ने इत्यस्य निष्ठायां यस्य विभाषेतीदृशप्रतिषेधः तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदस्वरः । श्येनः श्यैङ्गतौ
श्यास्त्याह्न्विभ्यङ्गमितिङ्गन्त्ययः श्यायतइति श्येनः चित्वादन्तोदात्तः । जमार हरते-
लिटिणलिरूपं ह्यग्रहोर्मश्छन्दसीति भकारः यद्वृत्तयोगादनिघातः लिट्स्वरः । मदे मदीहर्षे मदी-
नुपसर्गे इत्यप्रत्ययः तस्य पित्वादनुदात्तत्वे वा तुस्वरः । गोत्रा व्रैद्वपालने इत्यस्य आतोनुपस-
र्गेकइतिकः सुपोडादेशः एकादेशस्वरः ॥ वर्षथ वृज्वरणे इत्यस्य लिटिणलि ऋतोमारद्वा-
जस्येतीदृशप्रतिषेधः गुणः लिट्स्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

शूनं हुवेम मघवान्मिन्द्रं मस्मिन्भरे नृतं मंवाजसातौ ।

शृण्वन्तं मुग्रमूतये समत्सुघ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ८ ॥ ७ ॥

शूनम् । हुवेम् । मघवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे ।

नृक्षतम् । वाजसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्सु ।

घ्नन्तम् । वृत्राणि । समुज्जितम् । धनानाम् ॥ ८ ॥ ७ ॥

व्याख्याते यमृक् ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

अयन्ते अस्त्विति पञ्चर्षपष्ठसूक्तं वैश्वामित्रं बार्हतमैन्द्रम् अत्रानुक्रमणिका-अयन्ते पञ्चबार्ह-
तंत्विति महामते बार्हत्यां गृचाशीतापिदंसूक्तं षोडशिशखे अयन्ते अस्तु हर्यत इत्याद्यष्टगृचो विनियुक्तः ।
सूत्रितघ्न-अयन्ते अस्तु हर्यत इत्यौणिहर्वाह्यतौ गृचाविति ।

तस्मिन् सूक्ते प्रथमा-

अयन्ते अस्तु हर्यतः सोम आहरिभिः सुतः ।

जुपाण इन्द्र हरिभिर्न आगृह्णातिष्ठ हरितं रथम् ॥ १ ॥

अयम् । ते । अस्तु । ह॒र्यतः । सोमः । आ । हरि॑ऽभिः । सुतः ।
जु॒पाणः । इन्द्र॑ । हरि॑ऽभिः । नः । आ । ग॒हि । आ । तिष्ठ॑ ।
हरि॑तम् । रथम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र हरिभिः हरन्ति सोमरसानेभिरिति हरयोऽग्रावाणः तैरासुतः सर्वतोऽभिपुतः ह॒र्यतः
कमनीयोजुपाणः प्रीतिविषयोऽयं सोमः ते तुभ्यमस्तु त्वं हरिभिरश्वैर्युक्तं हरितं हरिद्वर्णरथम् आतिष्ठ
अधितिष्ठ ततो नोऽस्मानभिलक्ष्यागद्यागच्छ ॥ ह॒र्यतः ह॒र्यगति॑कान्त्योरित्यस्मात् भृमृदृशीत्या-
दिना तत्प्रत्ययः चित्वादन्तोदात्तः । हरितं इन्द्रहरणे दृश्याभ्यामित्यतिष्ठत्प्रत्ययः नित्वादा-
द्युदात्तः । रथं रसुक्तीडायां हनिकुपिनीत्यादिनाऽथप्रत्ययः कित्वादनुनासिकलोपः नित्स्वरः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ह॒र्यन्नु॒पसं॑मर्चयः सूर्य॑ ह॒र्यन् अ॒रोच॑यः ।
वि॒द्वान् चि॒कित्वा॑न् ह॒र्यश्च॑ वर्ध॑स इन्द्र॑ वि॒श्वा अ॒भि श्रियः॑ ॥ २ ॥

ह॒र्यन् । उ॒पसं॑म् । अ॒र्चयः । सूर्य॑म् । ह॒र्यन् । अ॒रोच॑यः ।
वि॒द्वान् । चि॒कित्वा॑न् । ह॒रिश्च॑ । वर्ध॑से । इन्द्र॑ । वि॒श्वाः ।
अ॒भि । श्रियः॑ ॥ २ ॥

हेइन्द्र ह॒र्यन् सोमं कामयमानस्त्वम् उपसम् उपःकालम् अर्चयः पूजयसि तथा ह॒र्यन् उ॒दिते
सूर्ये सोमं कामयमानस्त्वं सूर्यमरोचयः दीपयसि हेह॒र्यश्चेन्द्र॑ विद्वानेतत्सर्वं जानानां चिकित्वान-
स्मदभिलषितफलविषयज्ञानवांस्त्वं वि॒श्वाः सर्वाः श्रियः॑ नः संपदः अभिवर्धसे मिमतफलप्रदा-
नेनाभितोवर्धयसि ॥ चिकित्वान् कितज्ञाने इत्यस्य कसौ रूपं प्रत्ययस्वरः । वर्धसे वृधुवर्धने
इत्यस्यान्तर्भावितप्पयस्य लट् रूपं निषातः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यामिन्द्रो॒ हरि॑ं धाय संपृ॒थिवी॑ ह॒रिं वर्ष॑सम् ।
अ॒धारय॑ ह॒रितो॒र्भरि॑भोजनं यो रन्त॑ ह॒रिश्चर॑त् ॥ ३ ॥

द्याम् । इन्द्रः । हरिश्धायसम् । पृथिवीम् । हरिश्चर्पसम् ।
 अधारयत् । हरितोः । भूरि । भोजनम् । ययोः । अन्तः ।
 हरिः । चरत् ॥ ३ ॥

सोऽयमिन्द्रोहरिधायसं हरितोहरितवर्णोऽधायसोऽधारकारश्मयोऽयस्याः सा तां धामधारयन्
 तथा हरिर्वसम् ओषधीभिर्हरितवर्णोऽपृथिवीम् अधारयत् हरितोहरितवर्णयोर्धामपृथिव्योर्मध्येस्व-
 कीययोरश्वयोर्भूरिप्रभृतं भोजनं भुज्यत इति भोजनं यवसादिलभ्यते ययोर्धामपृथिव्योरन्तर्मध्ये
 हरिरिन्द्रश्चरत् चरति तेषामपृथिव्याविन्द्रोधारयदित्यर्थः ॥ हरिधायसं जुधा-
 धारणपोषणयोरित्यस्मात् बहिर्धावाभ्यन्तरेऽसीत्यसुन् णिदित्यनुवृत्तेरातोयुक् बहुव्रीहौ
 पूर्वपदस्वरः । पृथिवीं प्रयेः विवन्तं प्रसारणे चेति विवन्त्ययः पिद्वौ रादिभ्यश्चेति कौप् प्रत्यय-
 स्वरेणान्तोदात्तः । हरिर्वसं वृद्धसंक्तौ वृद्धादिभ्यां रूपस्वाङ्गयोरित्यनुवृत्त्ययः पुगागमश्च
 संभज्यते तदिति वर्षोरूपं बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः । हरितोः हज्जहरणेऽत्यस्मात् हज्जहृत्पुटो बह्वुहमिति कर्मणि
 ह्युद् छित्स्वरः । अन्तः स्वरादिष्वन्तोदात्तत्वेन पठितत्वादन्तोदात्तः । चरत् चरतिर्गत्यर्थः
 छेदिरूपं यद्वृत्तयोगादनिवातः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

जज्ञानो हरितो वृषा विश्वमाभाति रोचनम् ।
 हर्यश्चो हरितं धत्त आयुधमावज्रं बाह्वो हरिम् ॥ ४ ॥

जज्ञानः । हरितः । वृषा । विश्वम् । आ । भाति । रोचनम् ।
 हरिश्अश्वः । हरितम् । धत्ते । आयुधम् । आ । वज्रम् ।
 बाह्वोः । हरिम् ॥ ४ ॥

वृषा कामानां वर्षकः हरितो हरिद्वर्णोऽपि तः जज्ञानः आतन्द्रो विश्वं सर्वं रोचनं दीप्यमानं
 लोकमाभाति सर्वतः प्रकाशयति तथा हर्यश्वः इन्द्रो हरितं हरिद्वर्णं पेतमायुधं बाह्वो धत्ते तथा
 हरिं शत्रूणां प्राणहारकं वज्रं बाह्वो राधते ॥ जज्ञानः जनी प्रादुर्भवेदित्यस्य छिट् कानच् गमहने-
 त्यादिनोपधालोपः चित्त्वादन्तोदात्तः । भाति भादौ तावित्यस्यान्तर्भावित्यर्थस्य छेदिरूपम् ।

रोचनं रुचदीप्तावित्यस्मादनुदात्तेतद्व्यह्लादेरितियुच् चित्वादन्तोदाच् । बाहो उदात्तयणोह-
स्पृवादितिविभक्तेरुदात्तत्वम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रो ह्यर्हन्तम् अर्जुनं वज्रं शुक्रैर्भिवृतम् ।

अपावृणोद्हरिंभिरदिभिः सुतमुद्वाहरिंभिराजत ॥ ५ ॥ ८ ॥

इन्द्रः । ह्यर्हन्तम् । अर्जुनम् । वज्रम् । शुक्रैः । अभिवृतम् ।

अप । अवृणोत् । हरिंशभिः । अद्रिंशभिः । सुतम् । उव । गाः ।

हरिंशभिः । आजत ॥ ५ ॥ ८ ॥

सोयमिन्द्रः ह्यर्हन्तं कमनीयमर्जुनं शुभ्रं शुभ्रत्वमुपपादयति शुक्रैः शुभ्रैः क्षीरादिभिरभि-
वृतं व्याप्तं वज्रं वेगावन्तं । हरिभिः हरन्त्येभिः । सोमरसानिति हरपः तैरद्रिभिर्ग्रीवाभि सुतमभिपुतंक्षोमम्
अपावृणोत् आवरणरहितमकरोत् तथाचमन्त्रवर्णः—पूषारानातमाष्टाणिरपगूहं गुहाहितम् अविन्ददिति ।
तथा गाः पणिभिरपहनागाः हरिभिरप्येकरोत । सइन्द्रः उदागतं बिलान्निरगमयत् ॥ अर्जुनमर्जुन-
मर्जने इत्यस्मादर्जुनिलुक्चेतिउनन् निस्वरः । अभिवृतं गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् । आजत
अगतिश्चेपणयोर्लङि व्यत्ययेनात्मनेपदं निपातः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

आमन्द्रैरितिपञ्चमसप्तमसूक्तं वैश्वामित्रं बार्हतभेन्द्रम् आमन्द्रैरित्यनुक्रमणिका पूर्व-
सूक्तेबार्हतंत्वित्युक्तत्वादास्याविबार्हतत्वं—विशेषविनियोगस्तुपञ्चमसूक्त्यानमन्वितः । स्मार्ततत्रविनानी-
याद्विधानादिशारतः ।

तत्रप्रथमा-

आमन्द्रैरिन्द्रहरिभिर्याहिमयूररोमभिः ।

मात्वाकेचिन्निर्यमन्विनपाशिनोतिघन्वेवृताईहि ॥ १ ॥

आ । म॒न्द्रैः । इ॒न्द्र । हरि॑र्द॒भिः । या॒हि । म॒यूरो॑म॒द॒भिः ।
 मा । त्वा । के । चि॒त् । नि । य॒मन् । वि॒म् । न । पा॒शिनः॑ ।
 अ॒ति । ध॒न्व॑श्छ॒व । तान् । इ॒हि ॥ १ ॥

हेइन्द्र मन्द्रैर्मादयितृभिर्मयूरोमभिः मयूरोमसदृशरोमयुक्तैः हरिभिरश्वैरपेतस्त्वमा
 याहि यज्ञप्रत्यागच्छ केचिदपिजनाः त्वात्वांमानियमन्मानियच्छन्तु गमनप्रतिबन्धंमाकुर्वन्वित्य-
 मिप्रायः प्रतिबन्धेद्वयान्तः—विन यथापाशिनः पाशहस्ताव्याधाविगच्छन्तंपक्षिणंनियच्छन्ति
 तद्वन्मानियच्छन्तु किंच धन्वेव यथा पान्थाः धन्वमरुदेवंशीघ्रमतिगच्छन्ति तद्वद्गमनप्रतिब-
 न्धकानतीत्यशीघ्रमिहि आगच्छ ॥ मन्द्रैः मदिस्तुत्यादिवित्यस्य स्फापितश्चीत्यादिनारकप्र-
 त्ययः इदित्वास्तुम् प्रत्ययस्वरः । मयूरोमभिः मयूरोमवद्रोमाणियेपामितिसप्तन्युपमानपूर्वप-
 दस्य बहुव्रीहिरुत्तरपदलोपश्चेतिसमासः उत्तरपदलोपश्च मयूरशब्दोमीनातेरुन्नितितर-
 न्प्रत्ययान्तः मीनातिसर्पानितिमयूरोवर्ही - नित्वादाद्युदात्तत्वेप्राप्ते मादीनामितितुत्रेणमध्योदात्तः
 बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतस्वरः । यमन् यमउपरमेइत्यस्येय्यडागमेरूपम् । इहि इण्गतावित्य-
 स्यलोठिरूपम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वृ॒त्र॒खादो॑व॒लंरु॒जःपु॒रां॒द॒र्मोअ॒पाम॒जः ।
 र॒थाता॒रथ॑स्य॒हयो॑र॒भि॒स्वर॑इन्द्रो॒दृ॒ह्णाचि॑दा॒रुजः॑ ॥ २ ॥

वृ॒त्र॒खादः॑ । व॒ल॒म॒रु॒जः । पु॒राम् । द॒र्मः । अ॒पाम् । अ॒जः ।
 र॒थाता॑ । रथ॑स्य । ह॒योः । अ॒भि॒स्वरे॑ । इन्द्रः॑ । दृ॒ह्णा । चि॒त् ।
 आ॒रु॒जः ॥ २ ॥

सोऽयमिन्द्रोवृत्रखादः वृत्रंखादतिदिनस्तीतिवृत्रखादः वलंरुजः वृणोत्याकाशमिति
 वलोमेघः तस्यमजकः तथाचमन्त्रवर्णः—विभेदवलीर्भेति । ततोऽपामजः मेघभेदनद्वारापां
 प्रेरकः पुरांशनुसंभविनीनांपुरीणांदर्मःदारकः तथाहयोरभ्ययोरभिस्वरे अस्मदामिबुल्येनप्रे-
 रणेनिमित्तभूतेसति रथस्यस्थाता रथमधिष्ठाता तथा दृह्णाचिन् दृढानामनिबलवतांशत्र-

णामपि • आरुनः समन्ताद्भ्रूकोभवति ॥ घृत्रत्वादः सादृभक्षणोऽत्यस्मात्कर्मण्यण् कृदुत्तर-
पदस्वरः । वलंरुनः रुनोभङ्गे कर्मण्युपपदे मूलविमुजादित्वात्कर्मत्ययः तत्पुरुषेऽतिबहुल-
मितिद्वितीयायाअलुक् थायादिस्वरः । आरुनः रुनोभङ्गेऽत्यस्मादिगुपचलक्षणःकः सपासे
थायादिस्वरः ॥ १ ॥

अथतृतीया-

गम्भीराँउदधीँरिवृक्तुँपुप्यसिगाईव ।
प्रसुँगोपायवसंधेनवोँयथाहृदंकुल्याईवाशत ॥ ३ ॥

गम्भीरान् । उदधीन्ईव । ऋतुम् । पुप्यसि । गाःईव ।
प्र । सुगोपाः । यवसम् । धेनवः । यथा । हृदम् ।
कुल्याःईव । आशत ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं गम्भीरान्महावक्राशानुदधीन्समुद्रान् उदकैर्यथापोपयसि तद्वत् ऋतुं यज्ञ-
स्यकर्तारमिभयमानमभिमतफलप्रदानेनपुप्यसि पोपयसि अत्रदृष्टान्तः-यथासुगोपाः समी-
चीनोगोपालः यवसेन गाःपोपयतितद्वत् यथा धेनुरोयवसंतृणादिकंप्राप्नुवन्ति तद्वत्त्वंसो-
मान्प्राप्नोषि तेवसोमाः कुल्याईव कृत्रिमसरितोहृदंमहानलशयंयथाप्राप्नुवन्तितद्वत्त्वामाशत
व्याप्नुवति ॥ गम्भीरान् गावृप्रतिष्ठालिप्तयोर्मन्त्रेचेत्यस्माद्गभीरगम्भीरावित्यनेनसूत्रेणइरच्प्र-
त्ययः नुमागमोपधाहृस्वभक्राराःसर्वेनिपात्यन्ते चित्त्वादन्तोदात्तः । उदधीनिव उदकश-
ब्दउपपदे दधातेरधिकरणेर्धे कर्मण्यधिकरणेनेतिकिप्रत्ययः उदकशब्दस्य पेपंवासावाह-
नधिपुचैत्युदभावः कृत्रस्वरः इधेनसमासोविपक्त्यलोपश्च । पुप्यसि पुपपुष्टावित्यस्यान्तर्णीतग्यर्थ-
स्यलटिरूप निपातः । सुगोपाः गोपायते.किप्तिरूपम् । यथा यथेतिपादान्तेइतिनिपातः । आशत
अशूपासावित्यस्माद्गडि बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् निपातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आनस्तुजैरयिभुरांशंनप्रतिजानते ।
वृक्षंपकंफलमङ्गीवंधूनुहीन्द्रंसंपारणंवसु ॥ ४ ॥

आ । नः । तुजम् । रयिम् । भर । अंशम् । न । प्रतिज्ञामते ।
 वृक्षम् । पक्कम् । फलम् । अङ्गीष्ट्व । धूनुहि । इन्द्र ।
 सम्स्पर्णम् । वसु ॥ ४ ॥

हेइन्द्र नोऽस्माकंतुजंशङ्गांवाघकंरयिधनेनोपलक्षितंपुत्रमामर संपादय तत्रदृष्टान्तः—अंशं यथा पिताप्रतिजानते व्यवहारज्ञायपुत्रायस्वकीयस्यधनस्यभागं ददाति तद्वत् किंच पक्कं-
 लंप्रतिवृक्षमङ्गीव अङ्गुशी यथा धूनुति तथा त्वंसंपर्णम् अस्मादिच्छायाःसम्यक्स्पर्कं वसु
 धनं धूनुहि चालय प्रयच्छेत्यर्थः ॥ प्रतिजानते ज्ञाअवबोधनेइत्यस्यशतरिरूपं प्रादिसमा-
 सः शतुरनुमइतिविभक्तैरुदात्तत्वम् । धूनुहि धूंञ्कम्पनेइत्यस्यलोठिरूपम् । संपर्णं पृपालनपू-
 रणयोरित्यस्य प्यन्तस्य करणेत्युद् समासेकृत्स्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

स्वयुरिन्द्रस्वराळंसिस्मर्दिष्टिःस्वर्यशस्तरः ।
 सचावृधानोजंसापुरुष्टुतभवानःसुश्रवंस्तमः ॥ ५ ॥ १ ॥

स्वयुः । इन्द्र । स्वराट् । असि । स्मत्स्मर्दिष्टिः ।
 स्वर्यशस्तरः । सः । अवृधानः । ओजंसा । पुरुष्टुत ।
 भव । नः । सुश्रवंस्तमः ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र स्वयुर्धनवानसि तथा स्वराट् स्वर्गास्यराजासि स्मर्दिष्टिः भद्रवाङ्मयः स्वयश-
 स्तरः अतिशयेनप्रभूतकीर्तिरसि हेपुरुष्टुत बहुमिरादृतेन्द्र तत्त्वमोगसाबलेनवावृधानोवर्धमा-
 नःसन् नोऽस्मदर्पसुश्रवंस्तमः अतिशयेनशोभमानोपेतोभव ॥ स्वयुः स्वशब्दान्मत्वर्धोद्युः ।
 स्वराट् राजृदितौ क्तिप् ग्रथादिनापत्वम् । स्मर्दिष्टिः स्मत्सुमदित्यर्थेऽकारलोपश्छान्दसः बहुमी-
 हौपूर्वपदस्वरः । पुरुष्टुत संहितायां स्तुतस्तोमयोश्छन्दसतिपत्वम् । भव भवतेर्लोठिरूपम् यवो-
 तस्तिङ्शतिसंहितायांपदीर्घः । सुश्रवंस्तमः श्रवःशब्दोमुक्तः बहुमीहौ आधुदात्तंयन्छ-
 न्दसीत्युत्तरपदाधुदात्तत्वं तदन्तादतिशायनेतमप् तस्यापित्वाद्नुदात्तत्वे बहुमीहिस्वरः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य नृनीयेन वमोवर्गः ॥ ९ ॥

युध्मस्यइतिपञ्चर्वमष्टमसूक्तं वैश्वामित्रमैन्द्रं युध्मस्येत्यनुक्रमणेका दशरात्रेचतुर्थे-
हनिनिष्केवल्येयुध्मस्यतइतिसूक्तंनिविद्वानं सूत्रितञ्च—कुहश्रुतइन्द्रोयुध्मस्यतइतिनिष्केवल्यमिति ।
ऋषमनाइयेकाहेपिनिष्केवल्यइदंसूक्तंनिविद्वानं सूत्रितञ्च—युध्मस्यतइतिमध्यान्दिनइति ।

तत्रमयमा—

युध्मस्यतेवृषभस्यस्वराजउग्रस्ययूनःस्थविरस्यघृष्णैः ।
अर्जूर्यतोवृजिणोवीर्याइणीन्द्रश्रुतस्यमहतोमहानि ॥ १ ॥
युध्मस्य । ते । वृषभस्य । स्वराजः । उग्रस्य ।
यूनः । स्थविरस्य । घृष्णैः । अर्जूर्यतः । वृजिणः ।
वीर्याणि । इन्द्र । श्रुतस्य । महतः । महानि ॥ १ ॥

हेइन्द्र युध्मस्ययोधनशीलस्यवृषभस्याभिमतफलसंचकस्यस्वरानःधनाधिपतेः उग्रस्य
समर्थस्ययूनोनित्यतरुणस्य स्थविरस्यचिरन्तनस्य घृष्णैः शत्रूणांसंचर्षकस्य अर्जूर्यतःनरार-
हितस्य वृजिणःश्रुतस्यत्रिपुलकेषुप्रसिद्धस्य अतएव महतस्तेतववीर्याणिमहानिमहान्तिखलु ॥
युध्मस्य युधसंग्रहारे इषियुधीन्विदसिइत्यादिनामकप्रत्ययः । यूनः यौतेःकमिन्युवृषीत्यादिनांक-
निन् श्रयुषमपोनामतद्धितेइतिसंप्रसारणं निस्वरः । स्थविरस्य अनिराशिशिराशिपिष्ठेत्यादि-
नाकिरन्प्रत्ययातोनिपातितः । घृष्णैः घृपुसंचर्षे कृविघृष्चिच्छवीत्यादिनाकिन्प्रत्ययान्तोनिपात्यते
नित्वादायुदात्तः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

महाँअसिमहिपवृष्ण्येभिर्धनस्पृदुग्रसहमानोअन्यान् ।
एकोविश्वस्यभुवनस्यराजासयोधयाचक्षययाचजनान् ॥ २ ॥
महान् । असि । महिप । वृष्ण्येभिः धनस्पृत् । उग्र ।
सहमानः । अन्यान् । एकः । विश्वस्य । भुवनस्य । राजा ।
सः । योधय । च । क्षयय । च । जनान् ॥ २ ॥

हेमहिप महीय उग्र इन्द्र त्वं महानसि धनस्पृत् धनानि दानभोगत्पागैःपारंनयंस्त्ववृ-
ष्ण्येभिर्वीर्यैरन्यान्शत्रून्सहमानोऽभिमवन्वर्तसे तथा विश्वस्यसर्वस्य भुवनस्य एकःअसहायो-

राजासत्वंयोधयच्च सपत्नान्प्रहर जनान्क्षययच्च निवासय बाधकान्हत्वासाधुनानान्स्वस्थानेस्था-
पयेत्यभिप्रायः ॥ महिषं महपूनायाम् अविमहोष्टिपणितिटिपच्यत्ययः आमन्त्रितत्वाभिवातः ।
वृष्ण्येभिः वृष्णिमवानि भवेच्छन्दसीतियन् यतोनावइत्याद्युदात्तः । योधय युधसंग्रहरेइत्य-
स्यण्यन्तस्यलोटिरूपं चादिपुचेतिनिघातः णिच्स्वरः । क्षयय क्षिनिवासगत्योरित्यस्यण्यन्तस्य
लोटिरूपम् अत्रापिपूर्ववदनिघातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

प्रमात्राभीरिरिचैरोचमानःप्रदेवेभिर्विश्वतोअप्रतीतः ।
प्रमृज्मनादिवइन्द्रःपृथिव्याःप्रोरोर्महोअन्तरिक्षाहजीपी॥३॥

प्र । मात्राभिः । रिरिचे । रोचमानः । प्र । देवेभिः । विश्वतः ।
अप्रतिइतः । प्र । मृज्मना । दिवः । इन्द्रः । पृथिव्याः ।
प्र । उरोः । महः । अन्तरिक्षात् । ऋजीपी ॥ ३ ॥

रोचमानोदीप्यमानविधत्तःसर्वैरप्रतीतः एतावदस्यसामर्थ्यमित्यपरिच्छिद्यमानः ऋशी-
पीसोमवानिन्द्रः मात्राभिः मीयतेपरिच्छिद्यन्तेइतिमात्राशिक्षोद्ययाः तेभ्योपिप्ररिरिचे प्रक-
र्षेणमहत्तयातिरिक्तोमृन् तथा देवेभिर्देवेभ्योपि मृज्मना मज्जयतिशत्रून् दुःखसागरेइतिमज्ज
बलं तेन बलेनप्ररिरिचे तथा दिवःपृथिव्याः द्यावापृथिवीभ्यांचप्ररिरिचे तथा उरोर्विस्ती-
र्णात्तमहोमहतोन्तरिक्षादपिप्ररिरिचे ॥ मात्राभिः साद्मानेशब्देचेत्यस्मात् हुयामाधुमसिभ्यस्त्र-
न्निनिन्नप्रत्ययः नित्वादाद्युदात्तः दूलेपेपूर्वस्यदीर्घेणइतिसंहितायां दीर्घः । रोचमानः रुचदी-
प्तावित्यस्मान्शानचिरूपं तस्यलसार्वाधातुक्स्वरेधातुस्वरः । अप्रतीतः इण्गतौ कर्मणिक्ः
प्रादिसमास ननासमासेतस्यस्वरः । मृज्मना दुमज्जोऽनुद्धौ औणादिकोमनिप्रत्ययः हर्ला-
नशृङ्गाशीतिनशत्वं चित्त्वादन्तोदात्तः । पृथिव्याः उदात्तयणोहल्पूर्वादितीविमच्चेरुदात्तत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उरुर्गाभीरिंजनुपाम्युः१प्रविश्वव्यचसमवृत्तमंतीनाम् ।
इन्द्रंसोमांसःप्रदिविसृतासंसमृद्धंनस्रवत्आविंशन्ति ॥४॥

उरुम् । गभीरम् । जनुपा । अभि । ऊग्रम् । विश्वध्व्यचसम् ।
अवतम् । मतीनाम् । इन्द्रम् । सोमासः । प्रशदिवि । सुतासः ।
समुद्रम् । न । स्रवतः । आ । विशन्ति ॥ ४ ॥

उरुमहान्तम् अतएव गभीरमहावकाशं जनुपा जन्मना स्वभावतएवोग्रं शत्रूणांभयङ्करं
गभीरत्वमेवोच्यते विश्वज्यचसं विश्वज्यासमतीनांस्तुतीनांस्तोतृणांवा अवतरंशकं तादृश-
मिन्द्रं प्रदिवि पूर्वेष्वहःसु सुतासोप्रावभिरभिपुताःसोमासः सोमाः अभ्यामिमुख्येनाविशन्ति
तत्रदृष्टान्तः—समुद्रं यथास्वतःस्वकृत्योनयःसमुद्रमाविशन्तितद्वत् ॥ जनुपा जनीप्रादुर्भावे
इत्यस्माज्जनेरुसिरित्युसिप्रत्ययः । विश्वज्यचसं व्यचज्याभीकरणेइत्यस्मादसुन् व्यचे.कुटा-
दित्वमनसीतिवक्तव्यमित्यत्रानसीतिपर्युदासात्डित्त्वाभावः विश्वज्याचाइतीन्द्रस्यनाम बहुव्री-
हौविश्वंसेज्ञायामितिपूर्वपदस्यान्तोदात्तत्वम् ॥ अवतम् अवरक्षणादिषु औणादिकोतचप्रत्ययः
चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

यंसोममिन्द्रपृथिवीद्यावागर्भंनमाताविभृतस्त्वाया ।

तंतैहिन्वन्तितमुंतेमृजन्त्यध्वर्यवोवृषभपातवाड ॥ ५ ॥ १० ॥

यम् । सोमम् । इन्द्र । पृथिवी । द्यावा । गर्भम् । न । माता ।

विभृतः । त्वास्या । तम् । ते । हिन्वन्ति । तम् । ऊँ इति । ते ।

मृजन्ति । अध्वर्यवः । वृषभ । पातवै । ऊँ इति ॥ ५ ॥ १० ॥

हेइन्द्र पृथिवी द्यावा द्यावापृथिव्यौ त्वया त्वत्कामतयार्थमोमांविभृतः अन्तर्धारयतः अग्रद-
ष्टान्तः—गर्भेन यया मातागर्भविभर्तितद्वत् हेवृषभ कामानावर्षक हेइन्द्र अध्वर्यवः अध्व-
र्यजमानायइच्छन्त ऋत्विजः तेत्वदर्थं तं सोमं हिन्वन्ति प्रेरयन्ति किञ्च ते तव पातवै
पानायतंसोममृजन्तिशोधयन्ति उ प्रसिद्धौ ॥ पृथिवीद्यावा दिवोद्यावेतिद्यावादेशः आद्युदात्तः
नोत्तरपदेनुदात्तादावपृथिवीरुद्रपूपमन्थित्यत्रपर्युदासात् देवताद्वन्द्वेत्पुमयपदप्रकृतिस्वरः कृत्-
समासस्यविपर्ययासञ्छान्दसः । विभृतः द्रुष्टृच्चारणपोषणयोरित्यस्माच्छटि भृजामिदि-
त्यभ्यासस्येत्वं यद्वृत्तयोगादनिवातः अजादिप्रत्ययपरत्वाभावादत्राभ्यस्तानामादिरितिस्वरोन
भवति प्रत्ययस्वरः । त्वाया त्वामिच्छतीत्यर्थेमुप.नयन् पूर्वपदकारस्याकारञ्छान्दसः अग्र-

त्ययादितिभावेऽप्रत्ययः सुसंमुत्तुगितृतीयायाःसवर्णदीर्घःएकादेशस्वरः । अध्र्यवः अध्वर-
मिच्छन्त सुपभात्मनःन्यच् कन्यध्वरपृतनस्यबिलोपइत्यकारलोपः कयाच्छन्दसीत्युप्रत्ययः
प्रत्ययस्वरः । पातवै पापानेइत्यस्मात्तुमर्थे तवैप्रत्ययः अन्तश्चतवैपुयपदितिधात्वन्तस्यप्रत्ययस्य
चोदात्तत्वम् । उन्नदितिप्रगृह्यसंज्ञा ॥ ६ ॥

॥ इति तृतीयस्य नृतोयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

मरुत्वानितिपञ्चवैजवर्मसूक्तं वैश्वामित्रैष्टुभमैन्द्रं मरुत्वानित्यनुप्रमाणिका । दशरा-
त्रेषतुर्धेमिमरुत्वतीयशस्त्रेषत्सूक्तं निविद्वानीयं सूत्रितय—शुधीहवमिन्द्रमरुत्वाँइन्द्रेनिम-
रुत्वतीयमिति । आपमनाक्येराहेपिमरुत्वतीयशस्त्रेषत्तानिविद्वानम् । सूत्रितय—मरुत्वाँइन्द्र-
मुधमस्यतइतिमध्यान्दिनइति ।

तत्रप्रथमा—

मरुत्वाँइन्द्रवृषभोरणांयपिवासोममनुष्वधंमदाय ।

आसिञ्चस्वजठरेमध्वंऊर्मित्वंराजांसिप्रदिवःसुतानाम् ॥ १ ॥

मरुत्वान् । इन्द्र । वृषभः । रणांय । पिवा । सोमम् । अनुष्वधम् ।

मदाय । आ । सिञ्चस्व । जठरे । मध्वः । ऊर्मिम् । त्वम् । राजा ।

असि । प्रदिवः । सुतानाम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र शो वृषभ- अपावर्पिता मरुत्वान् मरुतोदेगविशस्तद्वान् सत्वम् अनुष्वधं स्वयया
सवनीयपुरोडाशादित्स्तेषामेनानुगन्सोमरणापरमणीयसंग्रामार्थं मदाय हर्षापच तंसोमंवि-
ष्ट किम मद्ग. मद्गदस्यसोमस्य ऊर्मिसंघातंरुहुरसंगद्रे अथमममस्मिस्तिष्ठतीतिनम्रमुदं
तस्मिन्नुदरे आसिञ्चस्व सर्वतःशाल्य यवस्त्वमदिवः पूर्व्वह.सुसुतानामभिपुतानांसोमानं
रानासि ईशेनासि नकेरुदमधुनातनानामितिपावः उत्तमर्गयास्वोववोति—मरुत्वानिन्द्रमरु-
त्विस्तद्वान्वृषभोरपितापारणापरमणीयायमंग्रामार्थपिनसोममनुष्वधमन्वज्रमदायमदनीयायमैत्रायाभिष्ट-
स्वनमरेमधुनऊर्मिमधुसोममित्यौपमिकपाथेरिदमपीनरन्मध्वेतस्मादेवत्वंरानासिपूर्व्वह.सुसुताना-
मिति ॥ अनुष्वधं स्वयामनुगन्वर्तमानम् अत्याद्य वान्तर्पेहिनीयपेतिसमानं संहितायां

पूर्वपदादितिपत्वं निरुद्धादित्वादन्तोदात्तत्वम् । उर्मिम् अर्तेरुच्चेतिमिप्रत्ययः धातोरुङ्देशो
स्परः प्रत्ययस्वरः ॥ १ ॥

सजोपाङ्गदेतिमरुत्वतीयग्रहस्ययाज्या सुप्रितच्च—सजोपाङ्गद्वसगणोमरुद्धिरितिमझयित्वै-
तत्पात्रमिति ।

अथद्वितीया-

सजोपाङ्गद्वसगणोमरुद्धिःसोमंपिववृत्रहाशूरविद्वान् ।
जहिशत्रूरपमृधोनुदस्वाथार्भयंकृणुहि विश्वतो नः ॥ २ ॥

सजोपाः । इन्द्र । सगणः । मरुत्तशभिः । सोमम् । पिव ।
वृत्रहा । शूर । विद्वान् । जहि । शत्रून् । अप । मृधः ।
नुदस्व । अर्थ । अर्भयम् । कृणुहि । विश्वतः । नः ॥ २ ॥

हेइन्द्र बलवान् हेइन्द्र सजोपाः संगतोदेवैर्मरुद्धिःसगणोमरुद्धिरेववृत्रहा वृत्रस्यहन्ता
विद्वान् कर्मविपयामिज्ञस्त्वंसोमंपिव ततो नःशत्रून्जहि श्वः हिंसकान्शत्रून्पनुदस्व यद्वा मृध्यन्ते
हिंस्यन्तेत्राणिनइतिमृधःसंप्रामाः तत्रवर्तमानान्शत्रून्पनुदस्व अथानन्तरंनोऽस्माकंविश्व-
तःसर्वतः अमयंकृणुहि कुरु सर्वतोमयरहितानस्मान्कुर्वित्यर्थः ॥ वृत्रहा प्रसभ्णवृ-
त्रेषुकिप् । अमयं त्रिमीभयेइत्यस्मादेरच् नजासमासेतस्यस्वरः । विश्वतः पञ्चम्यास्त-
सिल् लिङ्स्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उतऋतुभिर्ऋतुपाःपाहिसोममिन्द्रदेवेभिःसखिभिःसुतनः ।
याँआर्भजोमरुतोयेत्वान्वहन्वृत्रमदधुस्तुभ्यमोजः ॥ ३ ॥

उत । ऋतुशभिः । ऋतुश्याः । पाहि । सोमम् । इन्द्र । देवेभिः ।
सखिशभिः । सुतम् । नः । यान् । आ । अर्भजः । मरुतः । ये । त्वा ।
अनु । अहन् । वृत्रम् । अदधुः । तुभ्यम् । ओजः ॥ ३ ॥

उतापिच हेऋतुपाः कालनिर्वाहकतयाऋतूनांपातः ऋतुपुसोमंपिबतीतिवाऋतुपाः यद्वा
ऋतुभिर्मरुद्भिः सहसोमंपिबतीतिवाऋतुपाः तादृश हेइन्द्र सखिभिः समानस्यनैर्ऋतुभिर्मरुद्भिः
देवभिर्देवैः सहितस्त्वंनः संबन्धिनंसुतमभिपुतंसोमंपाहि पिव किंच यान्मरुतः आमजः युद्धस-
हायार्थमसेवथाः येचमरुतः त्वा त्वां युद्धे स्वामिनमन्वमजन्त ततस्त्वंवृत्रमहन् हतवानसि
तेमरुतस्तुभ्यं त्वदर्धभोगोपुद्धेशनुहननादिरूपपराजम्पदधुः अकुर्वन् ॥ अभजः मनसेत्रा-
यामित्यस्यलडिरूपं यद्वृत्तयोगादनिघातः । अहन् हनहिंसागत्योरित्यस्यलडि सिपोह-
लङ्गादिलोपः पादादिवादानिघातः । अदधुः दधातेर्लडि श्ले.सिनभ्यस्तेतिजुस् वाक्यभे-
दादनिघातः ॥ ३ ॥

मरुत्वतीयशस्त्रेयाज्यायेत्वाहिहत्वइत्येषा, सूत्रितश्च—येत्वाहिहत्येमघवन्नवर्धन्निधियाज्येति ।

अथचतुर्थी—

येत्वाहिहत्येमघवन्नवर्धन्येशाम्बरेहरिवोयेगविंष्टौ ।
येत्वानूनमनमदन्तिविप्राःपिवेन्द्रसोमंसगणोमरुद्भिः ॥ ४ ॥

ये । त्वा । अहिहत्ये । मघवन् । अवर्धन् । ये । शाम्बरे ।
हरिवन् । ये । गोष्ट्वैष्टौ । ये । त्वा । नूनम् । अनुमदन्ति । विप्राः ।
पिव । इन्द्र । सोमम् । सगणः । मरुदग्भिः ॥ ४ ॥

हेमघवन्नघनवन्निन्द्र येमरुतः अहिहत्येवृत्रहननरूपेऋमणि त्वा त्वामवर्धन् प्रहरम-
गवोगहिवीरयत्वेतिबलदानेनावीवृधन् हेहरिवोश्चवन्निन्द्र येवशाम्बरे शाम्बरवचसंबन्धिनि
युद्धे त्वामवीवृधन् इन्द्रः शाम्बरमवधीदित्यस्मिन्नर्थेमश्रवणः—य.शाम्बरंपर्वतेपुक्षियन्तं चत्वारि-
श्यांशरघन्वविन्दत्ओजायमानं यो अहिंजघोनेति । तथा येमरुतः गविंष्टौ पणिनामकैरसुरैः
सहगवार्थेयुद्धेच त्वामवीवृधन् विप्रामेधाविनोयेचमरुत नूनमिदानींत्वामनुमदन्तिमादयन्ति
तादृशैस्तेर्मरुद्भिः सगण.सन् इर्मसोमंपिब ॥ अहिहत्ये हन्तेर्भावे हनस्तचेतिभ्यप् कृदुत्तर-
पदस्वरः । अवर्धन् वृधुवृद्धौ इत्यस्यप्यन्तस्य लडिरूपं छन्दस्सुमयुपेतिश्लेसार्षधातुक्त्वा-
प्णेर्लोपः यद्वृत्तयोगादनिघातः । शाम्बरे शाम्बरस्येदमित्यर्थे तस्येदमित्यण्प्रत्यय । गवि-
ष्टौ इपुद्गच्छायां भावेक्तिन् बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः ! अनुमदन्ति मदिस्तुत्यादिष्वित्यस्यलङ्घ्य-

त्ययेनपरस्मैपदम् आगमानुशासनस्यानित्यत्वानुमपावः श्लेष्सार्वधातुकस्वेकृतेधातुस्वरः
तिडिचोदात्तवर्तीतिगतेर्निधातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

मरुत्वन्तंवृषभंवावृधानमकवारिदिव्यंशासमिन्द्रम् ।

विश्वासाहमवसेनूतनायोग्रसंहोदामिहतंहुवेम ॥ ५ ॥ ११ ॥

मरुत्वन्तम् । वृषभम् । वृवृधानम् । अकवःअरिम् । दिव्यम् ।

शासम् । इन्द्रम् । विश्वस्सहम् । अवसे । नूतनाय । उग्रम् ।

सहःऽदाम् । इह । तम् । हुवेम ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेइन्द्र मरुत्वन्तं मरुद्भिस्तद्वन्तं वृषभं मेघभेदनद्वारापावर्षिकं वृवृधानं वृत्रहननादिकर्म-
सूसाहेनवर्धमानम् अकवारि प्रभूतशत्रुकम् यद्वा अकुत्सितारि तथाचमन्त्रः-स्वरिमत्रोवक्षे
रणीयेति । दिव्यं दिवि स्वर्गलोकेवर्तमानं शासंहितोपदेशहितपरिहाराभ्यांशासितारं विश्व-
साहं विश्वस्यप्रतिपक्षस्यसर्वस्याभिभाषितारम् उग्रं शत्रुपूर्णा सहोदो युद्धसहकारिणामरुतां
चलप्रदं तं तादृशसामर्थ्योपेतमिन्द्रं नूतनाय नवतरायावसेरक्षणाय इहकर्मणिहुवेम त्वामाह-
येम ॥ नूतनाय नवशब्दस्यनूत्वादेशः कसनपूसाश्चप्रत्ययावक्तव्याइतितनप्रत्ययः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये एकादशोऽर्गः ॥ ११ ॥

सद्योहेतिपञ्चमं दशमं सूक्तं वैश्यामित्रं त्रैष्टुभमैन्द्रं सद्योहेत्यनुक्रमणिका अग्निष्टोमेपाध्य-
न्दिनसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेसद्योहजातइत्येतत्सूक्तं सूत्रितञ्च-सद्योहजातइत्यत्वामिति । वातुर्वि-
शिकेप्यहनिमैत्रावरुणशस्त्रेअहरहःशस्यसंज्ञमेतत्सूक्तं सूत्रितञ्च-सद्योहजातइत्यहरहःशस्यमैत्रा-
वरुणइति । अहर्गणेद्वितीयादिष्वहःसुमाध्यन्दिनसवनेस्मिन्शस्त्रेएतत्सूक्तम् अहरहःशस्यानीति
होत्रकाद्वितीयादिष्वेवेतिसूत्रितम् । साद्यस्त्रेएकाहेमरुत्वतीयशस्त्रेसद्योहजातइत्याद्यासूक्तमुखीया
सूत्रितञ्च-सद्योहजातोवृषभःकनीनस्त्वंसद्योअपिबोजातइन्द्रेति ।

सूक्तमयमा-

सद्योहंजातोवृषभःकनीनःप्रभर्तुमावदन्धसःसुतस्य ।

साधोःपिवप्रतिकामंयथातिरसाशिरःप्रथमंसोम्यस्य ॥ १ ॥

सद्यः । ह । जातः । वृषभः । कनीनः । प्रभर्तुम् । आवत् ।

अन्धसः । सुतस्य । साधोः । पिव । प्रतिष्कामम् । यथा ।

ते । रसश्चाशिरः । प्रथमम् । सोम्यस्य ॥ १ ॥

वृषभोवृष्टिद्वारापांवितासद्यस्तदानीमेवजातउत्पन्नः कनीनःकमनीयश्चन्द्रःसुतस्याभिपुतस्या-
न्धसः हविर्लक्षणस्यान्नस्यसोमस्यप्रभर्तुं प्रकर्षेणमर्तारसंग्रहीतारं यममानमावत् रक्षतु हप्रसिद्धौ
किञ्च तादृशस्त्वं प्रतिकामं कामेकामेसोमपानेच्छायांसत्यां ते तव यथा कामस्यपूर्तिर्भवति तथा
साधोः रसात्मनासंसिद्धं रसाशिरःगोपयोमिश्रणोपेतंसोम्यस्यसोममयंसंप्रथमं सर्वेभ्योदेवेभ्यः
पुरस्तात्पिव ॥ प्रतिकामं कामं कामं प्रति वीप्सायापय्ययीमावेसमासस्वरः । यथा अपादान्तत्वादेव
लितस्वरः । रसाशिरः आङ्पूर्वात्तृतीयातेःकिपि अपस्पृशेथामित्यादिनाशिरित्यादेशः बहुव्रीहौ-
पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । सोम्यस्य सोमशब्दान्मयदर्थे मयेचेतिप्रत्ययः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

यजायथास्तदहंस्यकामेशोःपीयूषमपिवोगिरिष्ठाम् ।

तंतमातापरियोपाजनित्रीमहःपितुर्दमआसिञ्चदग्ने ॥ २ ॥

यत् । जायथाः । तत् । अहः । अस्य । कामे । अंशोः । पीयूषम् ।

अपिवः । गिरिऽस्थाम् । तम् । ते । माता । परि । योपा । जनित्री ।

महः । पितुः । दमे । आ । आसिञ्चत् । अग्ने ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वं यद्यस्मिन्नहनिनायथाः अजायथाः तदहस्तस्मिन्नेवाहनि अस्यसोमस्य
कामे विपासायांसत्यां गिरिष्ठां गिरिस्थाम् पर्वतस्य उच्चस्थानेवर्तमाने अंशोःसोमलताखण्डविशिष्टस्य
ऋजीपस्य पीयूषम् अभिनवंरसमापिवः पीतवानसि उत्पात्तिक्षणएवसोमपानेकारणंदर्शयति-ते
तव जनित्री माता योपा युवतिरादितिःमहोमहतः पितुर्ननकस्यऋश्यपस्यदमे सूतिकागृहे अग्ने

स्तन्यदानात्प्राग् तंतादृशंसोमंपर्यासिषत् तवास्येपरितोऽक्षारयत् ॥ जायथाः जनीप्रादुर्भावेऽ-
त्यस्यलडि बहुलंछन्दसीत्यडभावः यद्वृत्तयोगादनिवातः । जनित्री जनितामन्नेदितिनिपातना-
ण्णेलोपः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उपस्थायमातरमन्नमैष्टतिग्ममंपश्यदभिसोममूर्धः ।
प्रयावयन्नचरद्वृत्सोअन्यान्महानिचक्रेपुरुषप्रतीकः ॥ ३ ॥

उपस्थाय । मातरम् । अन्नम् । ऐष्ट । तिग्मम् । अपश्यत् ।
अभि । सोमम् । ऊर्धः । प्रयवयन् । अचरत् । गृत्सः ।
अन्यान् । महानि । चक्रे । पुरुषप्रतीकः ॥ ३ ॥

सङ्ग्रहः 'मातरमुपस्थायप्रार्थयित्वा अन्नमैष्ट तामन्नमयाचत ईळिरघ्येणणाकर्मेतियो-
स्कः । ततस्तस्याऊधः ऊधसिक्षीररूपेणस्थितंतिग्मंदीप्तंसोममभ्यपश्यत् सर्वतोदर्शत् गृत्सः
गृष्यते अभिकाङ्क्ष्यतेसर्वैर्देवैःशत्रुहननार्थमितिगृत्सङ्ग्रहः अन्यान्सपन्नान्प्रयवयन् स्वस्वस्या-
नात्प्रकर्षेणोच्चालयन्नचरत् सर्वत्रचरति किंच पुरुषप्रतीकः तेनोयोगाद्बहुधाविक्षिप्तान्नःसन्
महानि महान्ति वृत्रहननादीनिकर्माणिक्रे ॥ उपस्थाय तिष्ठतेर्त्यपिधुमास्थेतीत्त्वेप्राप्ते नक्ष्य-
पीतिप्रतिषेधः लिट्स्वरः । ऐष्ट ईळिर्योगार्थः तस्माल्लङ्कारूपम् आङनादीनामित्याडागमः द्रुत्वं
निपातः । तिग्मं तिजनिशाने अस्माद्युनिरुतिनाकुक्षेतिमक्प्रत्ययः कवर्गदेशश्च । प्रयवयन्
युमिश्रणामिश्रणयोरित्यस्यण्यन्तस्यशतरिरूपं लिट्स्वरः । गृत्सःगृधुअभिकाङ्क्षायां गृषिपण्यो-
र्वेकौचेतिसप्रत्ययः दकारश्चान्तादेशः कृपादिवादाद्युदात्तः । पुरुषप्रतीकः पुरुशब्दइहसंख्या-
वाची संख्यायाविधार्थेतिधाप्रत्ययः ह्रस्वश्छन्दसः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उग्रस्तुरापाळभिभूत्योजायथावृशंतन्वचक्रएषः ।
त्वष्टारमिन्द्रोअनुपाभिभूयामुग्यासोममपिवच्चमूर्धु ॥ ४ ॥

उग्रः । तुरापाद् । अभिभूतिः ओजाः । यथा ह्यशम् ।

तन्वम् । चक्रे । एषः । त्वष्टारम् । इन्द्रः । जनुर्पा । अभिभूय ।

आधुम्यम् । सोमम् । अपिचत् । चमूषु ॥ ४ ॥

यएयइन्द्रः उग्रः शत्रूणां मयङ्करः तुरापाद् त्वरया शत्रूणामभिभविता अतएव अभिभूत्योनाः शत्रूणामभिभवनपराक्रमोपेतः सन् तन्वमात्मीयं शरीरं यथावशं यथाकामं नानाविधरूपोपेनं चक्रे । तथा चमश्चवर्ण — रूपं रूपं मघवाभो मेवातीति । सइन्द्रो जनुपा जन्मना सामर्थ्येन वा त्वष्टारं त्वष्ट्रनामकमसुरमभिभूय चमूषु चमसेषु स्थितमाधुम्यचोरयित्वा सोममपिचत् त्वष्ट्राहतपुत्रो वीन्द्रमिन्यादिभ्रासहासोममपिचदितितैत्तिरीयकम् ॥ तुरापाद् जित्वरासंभ्रमे किप् ऋतृत्वेत्यादिना ऊङ् सहेः सहेः छन्दसि णिवः कर्तृकरणे कृतावहुलमिति समासः तत्पुरुषे कृतिवहुलमिति तृतीयाया अलुक् सहेः साङ् सइति पत्वं कृदुत्तरपदस्वरः । यथावशं वशं काममनाते क्रम्येत्यज्ययीभाववामासः समासस्वरः । आधुम्य मुपस्तेये ल्यप् । चमूषु चमुअङ्ने कृषिचमिति निधनिसर्जितनिर्म्य ऊङ् ल्यप् प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी

शुनं हुवे मम घ्वानि मिन्द्रं मुस्मिन् भरे नृतं मं वाजं सातौ ।

शृण्वन्तं मुग्रमूतये सुमत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ५ ॥ १२ ॥

शुनम् । हुवेम् । मघध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृतं मम् ।

वाजं सातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । मूतये । सुमत्सु । घ्नन्तम् ।

वृत्राणि । सुमं संजितम् । धनानाम् ॥ ५ ॥ १२ ॥

सिद्धिपा ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये द्वादशोऽवर्गः ॥ १२ ॥

शंसामहामिति पञ्चमेकादशं सूक्तं वैश्वामित्रैष्टुममैन्द्रं शंसामहामित्यनुव्रमणिका । समुद्देशरात्रेष्टुमेऽहनिमरुत्वतीयशखे एतत्सूक्तं सूत्रितघ्न-शंसामहामहद्विचमिन्द्रेति ।

तत्रमथमा-

शंसामहामिन्द्रंयस्मिन्विश्वाभाकृष्टयःसोमपाःकाममव्यन् ।
यंसुक्रतुंधिपणोविभ्वतृष्टंघनंवृत्राणांजनयन्तदेवाः ॥ १ ॥

शंस । महाम् । इन्द्रम् । यस्मिन् । विश्वाः । आ । कृष्टयः ।
सोमपाः । कामम् । अव्यन् । यम् । सुक्रतुम् । धिपणे इति ।
विभ्वस्तृष्टम् । घनम् । वृत्राणाम् । जनयन्त । देवाः ॥ १ ॥

हेहोतः महा महान्तमिन्द्रंशंस शस्त्रैस्तुहि यस्मिन्नेन्द्रैराक्षितारिसति । विश्वाकृष्टयः सर्वे
मनुष्याः सोमपाः यज्ञमनुष्ठायसोमपाःसन्तः । कामं काम्यतइतिव्यमःस्वर्गादिः तमाव्यन्
सर्वतःप्राप्नुवन्ति धिपणे देवमनुष्यादीनांधारयिष्यौ यद्वा प्रगल्भेसमर्थे स्वाक्षिताव-
क्षितमिति धिपणेधावापुधिष्यौ देवाश्च सुक्रतुं क्रतु कर्म जगत्पालनादिशोभनःक्रतुर्य-
स्यासौसुक्रतु तादृशं विभ्वतृष्टं विमुनावरुणजगदाधिपत्येस्थापितमहान्तंवृत्राणांपारूपा-
णांघनंहन्तारंयमिन्द्रंजनयन्त अजनयन् ॥ शंस शंसुस्तुतावित्यस्यलोटिरूपं , पादादित्वाद-
निघातः द्व्यचोतस्तिडइतिसंहितायांदीर्घः । अव्यन् वीकान्तिगत्यादिषु लङिरूपं यद्वृत्त-
योगादनिघातः अट्स्वरः । सुक्रतुं ऋत्वादयश्चेत्युत्तरपदाद्युदात्तः । धिपणे निघृषाप्रागल्भ्ये
इत्यस्माद्वृषेर्धिपचसंज्ञायामितिच्युप्रत्ययः धिपइत्यादेशः प्रत्ययस्वरः । घनं हन्तेःधुसिसंज्ञा-
यांच प्रत्ययः होहन्तेरितिकुत्वं प्रत्ययस्वरः । जनयन्त जनेर्ण्यन्तस्यलङिरूपं यद्वृत्तयोगाद
निघातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

यन्तुनकिःपृतनासुस्वराजंहितातरंतिनृतमंहरिधाम् ।
इनतमःसत्त्वाभिर्योहंगूपैःपृथुजयाअमिनादामुर्दस्योः ॥ २ ॥

यम् । नु । नकिः । पृतनासु । स्वराजम् । हिता । तरंति ।
नृर्हतमम् । हरिस्थाम् । इनर्हतमः । सत्त्वर्षभिः । यः । ह ।
शूपैः । पृथुजयाः । अमिनात् । आयुः । दस्योः ॥ २ ॥

पृतनासु व्याप्रियन्तेऽत्रयोद्धारइतिपृतनाःसंग्रामः तेषु स्वराजं स्वतेजसाराजमानं हरिष्टां-
रिष्ठां हरियुक्तेरपेवर्तमानं नृतमं बलस्ययुद्धेनेतुतमं द्वितायुद्धमासाचसेनां द्विधाकृत्वावर्तमानं
यमिन्द्रंनकिः नकाश्चिदपितरति उत्तीर्यगच्छति नकोप्यस्तीत्यर्थः नुः प्रसिद्धौ सइन्द्रः इन-
तमः अतिशयेनसेनास्वामी सत्वमिः परितःसीदद्विर्मलद्विःसह । य यान्गच्छन् शूरे.शोष-
यन्तिपरबलानांतिशूषाणिबलानि तैः पृथुजयाः युद्धंप्रतिवीम्वेग सन् दस्योःशत्रोरायुरजं
प्राणवामिनातिदिनस्ति हः प्रसिद्धौ अत्रनिरुक्तम्—पृथुजव पृथुजवःपृथुजयाअमिनादायुर्द-
स्योःप्रामापयदायुर्दस्योरिति ॥ तरति तृपवनतरणयोरित्यस्यलटिरूपं यद्वृत्तयोगादनिघात.
शपःपित्त्वादनुदात्तत्वेचातुस्वरः । यं याप्रापणे औणादिक कप्रत्ययः आतोलोपः प्रत्यय-
स्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सहावापृतस्तुरणिर्नर्वीव्यानशीरोदसीमेहनावान् ।

भगोनकारेहव्योमतीनांपितेवचारुःसुहवोवयोधाः ॥ ३ ॥

सहर्षा । पृतस्तु । तुरणिः । न । अवी । विऽआनशिः ।

रोदसी इति । मेहनाध्वान् । भगः । न । कारे । हव्यः । मतीनाम् ।

पिताह्वैव । चारुः । सुहवः । वयोऽधाः ॥ ३ ॥

यइन्द्रः सहावा बलवान् पृतसङ्ग्रामेषु तरणि शत्रूनुत्तीर्यवर्तइतितरणिः तत्रदृष्टा-
न्तः— अर्वा न यथा अर्वाबलवानश्चःशत्रुबलतरति तथा रोदसीयावापृथिव्यौव्यानशिः व्या-
भुवन् मेहनावान् मिहतेसिच्यतेदीयतेऽयिम्यइतिमेहनध्वनं तद्वान्भवति तादृशइन्द्रः कारे
क्रियतइतिकारोयंज्ञादिः तस्मिन्यज्ञे भगोन पूषादेवइव हव्योहवनीयः मतीनांस्तोतृणांस्तु-
तीनांवा पितेवपालयिता चारुः कमनीयः सुहवः सुमृद्धानोपेतः वयोधाः अक्षस्यदाताभव-
ति ॥ सहावा सहोभ्यास्तीतिभत्वर्थेछन्दसीवनिपावितिवनिप् अन्येषामपिदृश्यतइतिसंहितायां
दीर्घः । पृतस्तु पृतनाशब्दस्यसौपरतः मांस्पृच्छनामुपसंख्यानमितिपृदादेशः सावेकाचइति
विभक्तेरुदात्तत्वम् । व्यानशिः अशृग्रासावित्यस्माच्छन्दसिसदादित्वात्किप्रत्ययः तस्यलिङ्गदा-
वः अनत्रादेरित्यस्यास्यदीर्घेकृते अश्नोतेधेतितनुमागमः प्रादिसमासः । कारे करोते.कर्म-

णिवञ् कर्षात्त्वतोषजोन्तउदात्तइत्यन्तोदात्तत्वम् । हव्यः जुहोतेरचोयत् यतोनावहत्याद्युदात्तत्वम् ।
सुहवः ह्ययेतमंवेनुपसर्गस्येत्यप्रत्ययः संप्रसारणं प्रत्ययस्यपित्तादनुदात्तत्वेधातुस्वरः आद्युदात्त-
अच्छन्दसीतिबहुव्रीहावुत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

धृतादिवोरजसस्पृष्टऊर्ध्वोरथोनवायुर्वसुभिर्नियुत्वान् ।
क्षपांवस्ताजनितासूर्यस्यविभक्ताभागंधिपणेववार्जम् ॥ ४ ॥

धृता । दिवः । रजसः । पृष्टः । ऊर्ध्वः । रथः । न । वायुः ।
वसुभिः । नियुत्वान् । क्षपाम् । वस्ता । जनिता । सूर्यस्य ।
विभक्ता । भागम् । धिपणाद्भव । वार्जम् ॥ ४ ॥

सहृद्भोदिशेयुलोकस्य रजसोन्तरिषस्यचवर्ता धारकः पृष्टः व्याप्तः सर्वत्रवर्तमानः रथोन
तदीयोरथइव ऊर्ध्वोवायुरूर्ध्वगता वसुभिः सहायतयानिवसद्भिर्मरुद्भिर्नियुत्वान्सहायवान्
यद्वा नेत्ययमुत्तरेणापिसंभ्रम्यते तथा वायुर्नियुत्वान्नियुक्तामकवडवामिस्तद्वान् एवमिन्द्रोवसुभि-
र्मरुद्भिःसहायवान् तथा क्षपांवस्ता रात्रिमाच्छादयन् सूर्यस्यमग्न्यकाशकस्यादित्यस्यजनिता
जनयिता भागं भननीयं वार्जंमर्फलरूपमन्नं विभक्ता साधुविभागकर्ताभवति तत्रदृष्टान्तः-
धिपणेव यथा आढ्यानांवागम्येदमिति विभागं करोति तद्वत् ॥ रजसः रजरागेइत्यस्मान्नूर-
जिभ्यांकिदितिअमुन् किस्वान्नलोपः रज्यतेप्रकाशेनेतिरजोन्तरिक्षं नित्वादायुदात्तः । वस्ता
वसआच्छादनेइत्यत्यतृचिरूपम् । जनिता जनयतेस्तृचि ननितामग्नेइतिनिपातनाणिलोपः
चित्त्वादुदात्तः । विभक्ता भनसेवायामित्यस्यसाधुकारिण्यर्थेत्तून् एकाचउपदेशे इतीदंप्रतिषेधः
तादौचनितिकृत्यतावितिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

शुनहुंवेममघवानमिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवार्जसातौ ।
शृण्वन्तमुप्रमूतयेसुमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिसंजितंधनानाम् ॥ ५ ॥ १३ ॥

शुनम् । हुवेम । मघध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृक्षतमम् ।
 वाजक्षतातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समतस्तु । घन्तम् ।
 वृत्राणि । समक्षजितम् । धनानाम् ॥ ५ ॥ १३ ॥

व्याख्यातेयमुक् ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये त्रयोदशो वर्गः ॥ १३ ॥

इन्द्रः स्वाहेति पञ्चविंशदशसूक्तं वैश्वामित्रैः प्रुभमैर्द्रं दशरात्रेन त्रमेहनिमरत् तृतीयशस्त्रे इदं सूक्तम् ।
 'सूत्रितञ्च-तृतीयस्येन्द्रः स्वाहागापत्सामेति ।

तत्र प्रथमा-

इन्द्रः स्वाहा पिवतु यस्य सोमं आगत्या तु मुन्नो वृषभो मरुत्वान् ।
 ओरुव्यचाः पूणतामेभिरन्नैरास्यं हविस्तन्व १ : कर्म मृध्याः ॥ १ ॥

इन्द्रः । स्वाहा । पिवतु । यस्य । सोमः । आगत्य । तुम्नः ।
 वृषभः । मरुत्वान् । आ । उरुव्यचाः । पूणताम् । एभिः ।
 अन्नैः । आ । अस्य । हविः । तन्वः । कर्मम् । ऋध्याः ॥ १ ॥

अयमिन्द्रः स्वाहा स्वाहा कृतमिर्मसोमं पिवतु यस्येन्द्रस्यार्यसोमः स इन्द्रो यज्ञप्रत्यागत्य
 तुम्नः कर्मविघ्नकारिणां हिंसकः वृषभो यदृणामभिमतकलवर्षकः मरुत्वान्मरुद्विस्तृष्टान् उरु-
 व्यचाः प्रमृतम्यासि सन् एभिरस्माभिर्देतैरन्नैः सोमादिलक्षणैर्हविर्भिरापूणतां समन्तात्पूरयतु
 ततोऽस्येन्द्रस्यसंशान्धिनस्तन्वः शरीरस्य कर्म पुष्ट्यादिलक्षणाविषयमभिलापं हविरस्माभिर्देत-
 माऋध्याः सर्वतः पूरयतु ॥ तुम्नः तुमिराहननार्थः । उरुव्यचाः व्यचेरसुन् व्यचे. कुटादित्वमन-
 सीति वचन्यमित्यत्र अनसीति पर्युदासात् द्वित्रिवाभावः कृदुत्तरपदस्वरः । ऋध्याः ऋध्नोतेरा-
 शीलिङ्गिरूपम् ॥ १ ॥

अयद्वितीया-

आते सपर्युज्वसे युनज्मियो रनुप्रदिवः श्रुष्टिमावः ।
 इहत्वा धेयुर्हरयः सुशिप्रपिवात् १ स्थसुर्बुतस्य चारोः ॥ २ ॥

आ । ते । सपर्यु इति । जवसे । युनजिम् । ययोः । अनु ।
 प्रदिवः । श्रुष्टिम् । आवः । इह । त्वा । धेयुः । हरयः ।
 सुशिश्र । पिब । तु । अस्य । सुसुतस्य । चारोः ॥ २ ॥

हेन्द्र ते तव जवसे यज्ञप्रत्यागमनाय सपर्यु परिचारकौहरी आयुनजिम् रथेयोनयामि
 प्रदिवः पुरातनस्त्वं ययोरश्वयोः श्रुष्टिवेगं श्रुष्टीतिक्षिप्रनामेतिर्यास्कः । तमन्वावः अनुगच्छसि
 हेसुशिश्र शोभनहनो इन्द्र हरयोरथेयोजितास्तेऽश्वाः इहकर्मणि त्वा त्वां धेयुः यज्ञप्रतिधारय-
 न्तु ततआगतस्त्वं सुपुतस्य सुपुत्रमभिपुत्रं चारोः कमनीयम् अस्येमंसोमं ह्यु क्षिप्रं पिब ॥ सपर्यु
 सपरशब्दः कण्ठादि तदन्तादौणादिकः कुप्रत्ययः । आवः अवरक्षणादिषु छान्दसेल्लिङ्गं यद्वृ-
 त्तयोगादनिघातः । धेयुः दधातेराशीर्लिङ्गिद्विदाशिर्नातियासुद् एलिङ्गीत्येकारादेशः निघातः ।
 पिब पादादित्वादनघातः । सुपुतस्य पुञ्अभिपवे कर्मणिक्तः गतिरन्तरइतिगतिस्वरः उपस-
 र्गात्सुनोतीत्यादिनासंहितायांमत्वम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

गोभिर्मिमिक्षुं दधिरे सुपारमिन्द्रं ज्यैष्ठ्याय धारयसे गृणानाः ।
 सन्दानः सोमं पपिबान् ऋजीपिन्तमस्मभ्यं पुरुषा गा इषण्य ॥ ३ ॥

गोभिः । मिमिक्षुम् । दधिरे । सुपारम् । इन्द्रम् । ज्यैष्ठ्याय ।
 धारयसे । गृणानाः । सन्दानः । सोमम् । पपिबान् । ऋजीपिन् ।
 सम् । अस्मभ्यम् । पुरुषा । गाः । इषण्य ॥ ३ ॥

गृणानाः स्तोत्रं कुर्वन्नाः ऋत्विजो मिमिक्षुं स्तोतृणामभिमतफलं वर्षितुमिच्छन्तः सुपारं
 शोभनपारं स्तुतिभिरभिमुखीकर्तुं शक्यमित्यर्थः तादृशमिन्द्रं ज्यैष्ठ्याय घनादिसंपत्त्याश्रेष्ठ-
 त्वाय धारयसे चिरकालमायुर्धरणाय च गोभिर्गन्धमिश्रितैः सोमैर्दधिरे धारयन्ति शेषप्रत्ययः
 हेऋजीपिन् सोमवन्निद्र सत्त्वं मन्दानः भोदमानः सोमं पपिबान् सोमस्य पातासन् स्तोतृभ्यो-
 स्मभ्यं पुरुषा बहुधा गाग्निहोत्रादिकर्मसिद्धयर्थेन समिषण्य सम्यक्प्रेरय ॥ गोभिः सावे-

काचइतिविभक्तेरुदात्तत्वेप्राप्ते नगोश्चन्त्सावर्णेतिप्रतिषेधः । मिमिक्षुं मिहसेचनेइत्यस्य सनि
एकाचइतीट्प्रतिषेधे हलन्ताचेतिकिङ्करावः सनाशंसभिः प्रत्ययस्वरः । ज्यैष्ठ्याय ज्येष्ठ-
स्यभाजइत्यर्थे ब्राह्मणादित्वात्प्यञ् नित्त्वादाद्युदात्तः । गृणानाः गृशब्दे धयादित्वात्क्ष्णा चि-
त्त्वादन्तोदात्तः । मन्दानः भदिस्तुत्यादिभित्त्यस्यशानचि बहुलंछन्दसीतिशोभेत् । पुरुषा पु-
रशब्दइहसंख्यावाची संख्यायाविधार्थेधेतिषाप्रत्ययः इष्य इष्यतौ इषणमिच्छतीति
छन्दसिपरेच्छायांक्यच् तदन्तादन्तर्भावितप्यर्थस्यलोटिरूपम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इमंकामममन्दयगोभिरश्वैश्चन्द्रवंताराधसापप्रथश्च ।
स्वर्यवोमतिभिस्तुभ्यंविप्राइन्द्रायवाहःकुशिकासोअक्रन् ॥४॥

इमम् । कामम् । मन्दय । गोभिः । अश्वैः । चन्द्रश्वन्ता । राधसा ।
पप्रथः । च । स्वर्यवः । मतिभिः । तुभ्यम् । विप्राः ।
इन्द्राय । वाहः । कुशिकासः । अक्रन् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

शुनंहुवेममघवानमिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजस्तातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतयेसुमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिसंजितंधनानाम् ॥५॥१४॥

शुनम् । हुवेम् । मघवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे ।
नृशतमम् । वाजस्तातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । उतये । सुमत्सु ।
घ्नन्तम् । वृत्राणि । सुमंजितम् । धनानाम् ॥ ५ ॥ १४ ॥

पतेन्याख्याते ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ इतिनृतीयस्यनृतीयेचतुर्दशोर्षगः ॥ १४ ॥

चर्पणीधुनमितिद्वादशचर्पयोदशसूक्तं वैश्वामित्रैन्द्रम् । अत्रानुक्रमणिका-चर्पणीधृतद्वा-
दशाद्यान्त्यौन्यूचोनागतगायत्राविति । आद्यछृचोनागतः अन्त्यछृचोनागतः शिष्टाक्रचस्त्रि-

ष्टुभः सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः उक्थ्येऽत्रतौमैत्रावरुणशस्त्रे अनुरूपवृचानन्तरमाद्यवृचःशंसनी-
यः सूत्रितश्च-चर्षणीधृतमस्तन्नाद्यामसुरइतिवृचाविति । विपुवतिनिष्केवल्येनृणामुत्वेतिवृचःविपु-
वानितिखण्डेसूत्रितं-नृणामुत्त्वानृतमंगीर्षिरुचैरितितिस्रइति । बृहस्पतिसवेप्ययंवृचोनिष्केव-
ल्येनिविद्वानीयः सूत्रितश्च-नृणामुत्वेतिमाध्यन्दिनइति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येअयंवृचः दश-
रात्रेचतुर्थेहनिमरुत्वतीयेइन्द्रमरुत्वइतितिलः पष्ठेहनिषष्ठस्येतिखण्डेसूत्रितं-इन्द्रमरुत्वइतितिस्रइति-
मरुत्वतीयमिति । बृहस्पतिसवेपिमरुत्वतीयशस्त्रेअयंवृचोनिविद्वानीयः । सूत्रितश्च-इन्द्रमरुत्व
इहनृणामुत्वेतिमाध्यन्दिनइति । आद्यामरुत्वतीयग्रहस्यानुवाक्या सूत्रितश्च-मरुत्वतीयेनग्रहे-
णचरन्तीन्द्रमरुत्वइहपाहिसोममिति । तृतीयेपर्यायेहेतुशस्त्रेइदंज्ञाभोजसेतितोत्रियवृचः । सूत्रितं-
इदंज्ञाभोजसामहांद्रोयओजसेति ।

तत्रमथमा-

चर्षणीधृतं मघवानमुक्थ्यं १ मिन्द्रं गिरो बृहतीरभ्यनूपत ।

वावृधानं पुरुहूतं सुवृक्तिभिरमर्त्यं जरमाणं दिवेदिवे ॥ १ ॥

चर्षणिधृतम् । मघवानम् । उक्थ्यम् । इन्द्रम् । गिरः ।

बृहतीः । अभि । अनूपत । ववृधानम् । पुरुहूतम् ।

सुवृक्तिभिः । अमर्त्यम् । जरमाणम् । दिवेदिवे ॥ १ ॥

बृहतीः प्रमृतागिरोस्मदीयाःस्तुतिलक्षणावाचः चर्षणीधृतं चर्षणीनामनुष्याणामभि-
तफलप्रदानेनपारकंपोषकं यद्वा आकृषत्यनेनसर्वमितिचर्षणिबलं तद्धारकं मघवानं धन-
वन्तम् उक्थ्यम् उक्थैःशस्त्रैःशंसनीयं वावृधानं बलघनादिसंपत्त्याप्रातिष्ठणंवर्धमानं पुरुहूतं
स्तोतृमिर्बहुवामाहृतम् अमर्त्यं मरणधर्मरहितं सुवृक्तिभिः शोभनस्तुतिवाक्यैर्दिवेदिवे
प्रत्यहं जरमाणंस्तूपमानं तमिमिन्द्रम् अभ्यनूपत अभितःसर्वतःस्तुवन्तु ॥ बृहतीः वाछन्दी-
तिसवर्णदीर्घः । अनूपत णुस्तवने अस्माछुडिसिच् धातोःकुटादित्वात्सिचोडित्वेनृणामावः ।
सुवृक्तिभिः नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं यद्वा सुवृक्त्यइतिस्तुतिकरणभूताःअचोवृक्तिशब्दे-
भोच्यन्ते क्तिवृक्तौचेतिकिच् कृत्स्वरेणान्तोदात्तः । दिवेदिवे नित्यवीप्सयोरितिद्विवचनं परस्या-
भेदितत्वाद्नुदात्तत्वेपूर्वपदस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

शतक्रतुमर्णवंशाकिनंनरंगिरौमइन्द्रमुपयन्तिविश्वतः ।
वाजसनिपूभिदंतूणिमसुरंधामसाचमभिषाचंस्वविदंम् ॥ २ ॥

शतक्रतुम् । अर्णवम् । शाकिनम् । नरम् । गिरः । मे । इन्द्रम् ।
उप । यन्ति । विश्वतः । वाजसनिम् । पूःभिमदम् । तूणिम् ।
अपसुरम् । धामसाचम् । अभिषाचम् । स्वःविदम् ॥ २ ॥

मे मदीयागिरः स्तुतिवक्षणावाचः शतक्रतुं शतंक्रतवोयशायस्यतम् अर्णवं पर्जन्यात्म-
नाउदकवन्तं शाकिनं शम्भोत्येधिरिन्द्रइतिशाका सहायभूतामरुवस्तद्वन्तं नरं सर्वस्यजगतो
मेतारं वानसनिं वाजस्यान्नस्यदातारं पूभिदं शत्रुपुरांमेतारं तूणिं युद्धंप्रतिशीघ्रंगन्तारम्
असुरं मेयमेदनद्वारापापेरकं धामसाचं तेजोमजमानं यद्वा धनं धाम तदधिभिः सहयो-
जयितारम् अभिषाचं शत्रूणामभिमवितारं स्वविदं स्वर्गस्यलम्बकं तमिममिन्द्रं विश्वतः
सर्वतः उपयगित उपगच्छतु ॥ अर्णवम् अर्णोस्यास्तीतिमत्पर्ये अर्णसः सलोपश्चेतिवप्रत्ययःस-
कारलोपश्च प्रत्ययस्वरः । नरं नयंतर्हिचेतिप्रत्ययः अमःसुत्वादनुदात्तत्वेमत्ययस्वरः यन्ति
इण्गतावित्यस्य छटि इणोयणितिविष्णु निवातः । वानसनिं पणुद्धने खनिकृष्यज्यसि-
वसीत्यादिनाइप्रत्ययः परादिश्छन्दसिबहुभित्युत्तरपदायुदात्तत्वम् । तूणिं भित्त्वासंभ्रमे
वहिथ्रीत्यादिनानिप्रत्ययः ज्वरत्वेरेत्यादिनाऊद् निदित्यतिदेशादायुदात्तः । असुरं तुरत्वणे
विप् कृदुत्तरपदस्वरः । अभिषाचं पचसमवाये ष्यन्तस्यकिप् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आकरेवसोर्जरितापनस्यतेनेहसस्तुभइन्द्रोदुवस्यति ।
विवस्वतःसर्दन्आहिपिंप्रियेसंत्रासाहमभिमातिहनंस्तुहि ॥ ३ ॥

आकरे । वसोः । जरिता । पनस्यते । अनेहसः । स्तुभः ।
इन्द्रः । दुवस्यति । विवस्वतः । सर्दने । आ । हि । पिंप्रिये ।
संत्रास्तहम् । अभिमातिहनम् । स्तुहि ॥ ३ ॥

जरिता शत्रूणांजरयितेन्द्रः आकरे आकीर्यतेयुद्धार्थधनमत्रेत्याकरोयुद्धं तस्मिन्
 न्वसोर्धनस्यस्थानमूतेयुद्धे पनस्यते सर्वैस्तूयते यद्वा वसोः वसत्याभिमुख्येनतिष्ठतीतिवद्भूः
 शत्रुः तस्य जरयितेतियोजनीयं सइन्द्रः अनेहसः अपापाः स्तुमः स्तुतीः दुवस्यतिपरि-
 चरति तासांफलंप्रयच्छन्पूजयतीत्यर्थः किञ्च सइन्द्रोविवस्वतः विशेषेणाग्निहोत्रार्थवस-
 तोहविष्मतोवा यजमानस्यसदनेगृहे आपिप्रियोहि सोमपानादिनाअत्यन्तंप्रीतोभवति खलु
 सशस्त्राहं सत्यमेवशत्रूणामेवहन्तारं यद्वा मरुद्भिःसहशत्रूणामभिभवितारम् अतएवाभिमातिहनं
 शत्रूणांहन्तारमिन्द्रंस्तुहि हेविधामिनेति ॥ आकरे कृविक्षेपे अधिकरणे ऋदोरवित्यप् थायादिस्वरे-
 णान्तोदात्तः । जरिता जूप्वयोहानौ इत्यस्यान्तर्भावितण्यर्थस्यतृचिरूपं निच्चादन्तोदात्तः ।
 पनस्यते पनस्यति स्तुतिकर्मा तस्य कर्मणि लट्ठिपुं निवातः । अनेहसः हन्तेर्नञिउपपदेन-
 निहनएहचेत्यसिप्रत्ययः एहइत्येयं चादेशोधातोः नञ्सुभ्याभितिस्वरेणान्तोदात्तः । स्तुमः स्तोम-
 तिरर्चतिकर्मा क्तिप् । दुवस्यति दुवःपरिचरणमात्मनश्छतीत्यर्थेक्यच् निवातः । विप्रिये प्रीद्वत्पणे
 लिट्ठिपुं हियोगादनिवातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

नृणामुत्त्वानृतमंगीभिरुक्थैरभिप्रवीरमर्चतासुबाधः ।

संसहसेपुरुमायोजिहीतेनमोअस्यप्रदिवएकंईशे ॥ ४ ॥

नृणाम् । उँ इति । त्वा । नृस्तमम् । गीःशभिः । उक्थैः । अभि

प्र । वीरम् । अर्चत । सुबाधः । सम् । सहसे । पुरुमायः ।

जिहीते । नमः । अस्य । प्रदिवः । एकः । ईशे ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सबाधः रक्षोघ्नमद्योचारेणेतद्विषयबाधयासहवर्तन्तइतिसबाधः ऋग्विनः नृ-
 णानृतमं मनुष्याणामतिशयेनस्वस्वकर्मणिनेतारं वीरसामर्थ्योपेतं त्वां गीभिःस्तुतिसाधन-
 भूतैर्वाक्थैरुक्थैःशस्त्रैश्चाभिमुख्येनप्रार्चत, प्रकर्षेणार्चन्ति पुरुमायः वृत्रहननादिवहुकर्मासइ-
 न्द्रः सहसे बलायसंजिहीते गमनोद्यमं करोति किञ्च प्रदिवः पुरातनः एकः असहायः
 सइन्द्रः नमः नमसोऽस्यहविर्द्विषणस्यान्नस्य ईशे ईष्टे यद्वा अस्य सर्वस्यनगतईष्टे त-
 स्मादिन्द्रायनमः ॥ नृणां नामन्यतरस्याभिति विभक्तेरदात्तत्वम् । अर्चत अर्चतेलटि शे-

स्तादेशः तिर्वातिडोमवन्तीतिवचनात् । सवाधः बाधृबिलोडने किप् वोपसर्जनस्येतिसहस्यसत्त्वं
 छन्दुत्तरपदस्वरः । पुरुमायः अन्तोदात्तप्रकरणे त्रिचक्रादीनामुपसंख्यानमिति अन्तोदात्तत्वम् । ईशो
 ईशेष्वर्थे इत्यस्यलटि लोपस्तआत्मनेपदेष्वितितलोपः निषातः ॥ ४ ॥

अयपञ्चमी-

पूर्वोरस्यनिष्पिधोमर्त्येषुपुरुवसूनिपृथिवीविभर्ति ।
 इन्द्रायद्यावओषधीरुतापोरयिरक्षन्तिजीरयोवनानि ॥ ५ ॥ १५ ॥

पूर्वीः । अस्य । निःसिधः । मर्त्येषु । पुरु । वसूनि । पृथिवी ।
 विभर्ति । इन्द्राय । द्यावः । ओषधीः । उत । आपः । रयिम् ।
 रक्षन्ति । जीरयः । वनानि ॥ ५ ॥ १५ ॥

मर्त्येषु मनुष्येषु अत्येन्द्रस्य निष्पिधोनुशासनानि पूर्वीः हितोपदेशादिभिः प्रभूतानि
 नानाप्रकाराणिभवन्ति इन्द्रस्यशासितृत्वेमन्त्रः—उक्तामिन्द्रार्यशंस्यवर्धनपुरुनिधिर्धति । तथा
 शासकाय तस्मैइन्द्राय पृथिवी पुरुपुरुणि बहूनि वसूनि धनानि विभर्ति अन्तर्धा-
 रयति किञ्च द्यावोपुलोकाः ओषधीरोषधयः उतापिच आपोनलानि जीरयःजीर्यन्तइतिजी-
 रयोमनुष्याः वनानि वृक्षाश्च एतेसर्वे इन्द्रस्याज्ञयातदुपभोगयोग्यं रयिं धनं रक्षन्ति ॥ निष्पिधः
 विधुगत्यां किप् संहितायांनिसःसकारेण इणोव्यवधानंछान्दसत्वादनादस्य उपसर्गोत्सुनोती-
 त्यादिनापत्वं निसःसकारस्यापुनाष्टुरितित्वम् ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्कृतृतीयेपञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अयपष्ठी-

तुभ्यंत्रहाणिगिरइन्द्रतुभ्यंसत्रादधिरेहरिवोजुपस्व ।
 वोध्याऽपिरवसोनूतनस्यसखेवसोजरितृभ्योवयोधाः ॥ ६ ॥

तुभ्यम् । ब्रह्माणि । गिरः । इन्द्र । तुभ्यम् ॥ सत्रा । दधिरे ।

हरिश्चः । जुपस्व । बोधि । आपिः । अर्वसः । नूतनस्य ।

सखे । वसो इति । जरितृभ्यः । वयः । धाः ॥ ६ ॥

हेहरितः अध्वानिन्द्र तुभ्यंत्वदर्थंब्रह्माणिस्तोत्राणि तथा तुभ्यम् गिरःशस्त्राणिच
सत्रा सत्यमेवदधिरे ऋत्विजोधारयन्ति तानिजुपस्व सेवस्व हेवसो सर्वस्यवासयितः
सखे सखिभूत हेइन्द्र आपिभ्यासत्त्वं नूतनस्य नवतरमवसोन्नलक्षणंहविर्बोधि स्वदर्थदी-
यमानंनानीहि अतस्त्वं जरितृभ्यः स्तोत्रंभ्योऽस्मभ्यंवयोर्नधाः देहि ॥ तुभ्यं इयिचेत्या-
द्युदात्तत्वम् । जुपस्व जुपोप्रीतिसेनयोरित्यस्यछोटिरूपं वाक्यभेदादनिवातः । बोधि बुध-
अवगमनेइत्यस्य लोटि षाछन्दसोतिहेर्विकल्पेनडित्वादत्रपित्वाद्वुणः हुस्रभ्योहेर्धिरितिध्या-
देशः डित्वादन्तोदात्तः ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

इन्द्रंमरुत्वइहपाहिसोमंयथाशार्यातेअपिबःसुतस्य ।

तवप्रणीतीतवशूरशर्मन्नाविवासन्तिकवयःसुयज्ञाः ॥ ७ ॥

इन्द्र । मरुत्वः । इह । पाहि । सोमम् । यथा । शार्याते ।

अपिबः । सुतस्य । तव । प्रणीती । तव । शूर । शर्मन् ।

आ । विवासन्ति । कवयः । सुयज्ञाः ॥ ७ ॥

हेमरुत्वः मरुद्विस्नद्वानिन्द्र त्वम् इहास्पदीयेयज्ञे आगत्य सोमंपाहि पिब यथा त्वं पूर्वं
शार्यातेः शार्याते पुत्रेतिस्मिन्नाजिनियज्ञंकुर्वाणे सुतस्यापिपुतंसोममापिबः तथात्रपिबेत्यर्थः इन्द्रः
शार्यातस्ययज्ञेसोमरसानपिबदित्येवोपार्थःकौपीतकेस्पष्टमुक्त । तथामन्त्रवर्णश्च-आस्मारयंत्रुप-
पाणेपुतिष्ठसिशार्यातस्यप्रभृतायेषुमन्दसंज्ञेति । हेइन्द्रेन्द्र तवसंयन्त्रिनि शर्मन् शर्मणि निबोध-
स्थानेस्थिताःसुयज्ञाःसुष्टुकृतयज्ञाःकवयोमेवाविनोयनमाना प्रणीती तवहविषांप्रणयनेनप्राप्त-
णेनआंसमन्ताद्विवासन्ति त्वामेवपरिचरन्तिविवासतिःपरिचरणकर्मा ॥ शार्याते शार्यातेरयमित्यर्थे
तस्येदमित्यणप्रत्ययः । अपिबः यथायोगादनिवातः अडागमस्वरः । प्रणीती नयतेर्भावेक्तिन्
तादौचानितिठुतीतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वं सुषांपुत्रुगितिर्तृतीयायाःसवर्णदीर्घः उपसर्गादसमासेपी-
तिणत्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सवावशानइहपाहि सोमं मरुद्विरिन्द्रसखिभिः सुतं नः ।
जातं यत्त्वा परि देवा अभूयन्महेभराय पुरुहूत विश्वे ॥ ८ ॥

सः । वावशानः । इह । पाहि । सोमम् । मरुतश्भिः । इन्द्र ।
सखिभिः । सुतम् । नः । जातम् । यत् । त्वा । परि । देवाः ।
अभूयन् । महे । भराय । पुरुहूत । विश्वे ॥ ८ ॥

हेन्द्र वावशानः सोमं कामयमानः सतादृशस्त्वं सखिभिः समानव्यानैर्मरुद्विरिन्द्रसह
नोऽस्मत्संवन्धिनीहास्मिन्यज्ञे सुतमभिपुतंसोमं पाहि पिब हे पुरुहूत पुरुभिराहूतेन्द्र जातं पा-
नेन प्रबलं संपन्नं यत् त्वं विश्वे सर्वे देवाः महे महते भराय हियन्ते योधानामागूष्यन्नेति भरः
संग्रामः तस्मै संग्रामाय पर्यभूयन् सर्वतोऽलमकुर्वन् ॥ वावशानः वशेर्यङ्लुकि चानशिरूपं चित्वा-
दन्तोदात्तः । अभूयन् भूपअलङ्कारेभ्वादिः छडिरूपं यद्योगादनिघातः । भराय हन्हरणे
अधिकरणेयः ह्यप्रहोर्भञ्जन्दीति हकारस्य भङ्गारः वृषादित्वादाद्युदात्तः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

असूर्ये मरुत आपिरेपोमंन्द्रिन्द्रमनुदातिवाराः ।
तेभिः साकं पिबतु वृत्रखादः सुतं सोमं दाशुपः स्वे सधस्थे ॥ ९ ॥

असूर्ये । मरुतः । आपिः । एषः । अमन्दन् । इन्द्रम् ।
अनु । दातिवाराः । तेभिः । साकम् । पिबतु । वृत्रखादः ।
सुतम् । सोमम् । दाशुपः । स्वे । सधस्थे ॥ ९ ॥

हे मरुतः यएष इन्द्रः असूर्ये अपां प्रेरणे आपिः युष्माकंसखासन्वर्तते दातिवाराः धारोवरणी-
यं वलघ्नं वा दत्तवला दत्तघनावा ते मरुतः तामिन्द्रमन्वमन्दन् अहृष्यन् वृत्रखादः वृत्रस्य हिंसकः
स इन्द्रः तेभिस्तैर्मरुद्विरिन्द्रसंस्कं दाशुपः हविर्दत्तवतो यममानस्य स्वे स्वकीये सधस्थे सहति-
ष्ठत्यस्मिन्नेतिसधस्थं गृहं तस्मिन् सुतमभिपुतंसोमं पिबतु ॥ असूर्ये तूरीत्यराहिसयोरित्यस्माद-
ध्यादयश्चेति यत्प्रत्ययः यतो नावदित्याद्युदात्तः समासे कृदुत्तरपट्वस्वरः अमन्दन् मदिस्तुत्या-
दिषु परस्मैपदौ पादादित्वादनिघातः । वृत्रखादः खाद्यभक्षणे कर्मण्यण् । दाशुपः दाशुदाने

इत्यस्यकसौ दाशान्साह्वानीद्वौश्चेतिद्विवृत्ताद्यभावः वसोःसंप्रसारणं प्रत्ययस्वरः । सयस्ये
सघमादस्थयोश्छन्दसीति सहस्यसघादेशः ॥ ९ ॥

अयदशमी-

इदं ह्यन्वोर्जसासुतराधानापते । पिवात्त्वस्यगिर्वणः ॥ १० ॥

इदम् । हि । अनु । ओर्जसा । सुतम् । राधानाम् ।

पते । पिब । तु । अस्य । गिर्वणः । ॥ १० ॥

हेराधानापते धनानांशामिन् गिर्वणः गीर्भिःस्तुतिभिर्वननीय हेइन्द्र इदमनुजनेना-
नुक्रमेण उद्देशादुक्रमेणेत्यर्थः ओजसाबलेन प्रावभिःसुतमभिपुतमस्येमंसौमं तु क्षिप्रं
पिबहि ॥ १० ॥

अथैकादशी-

यस्ते अनुस्वधामसत्सुतेनियच्छतन्वम् । सत्त्वाममत्तुसोम्यम् ॥ ११ ॥

यः । ते । अनु । स्वधाम् । अंसत् । सुते ।

नि । यच्छ । तन्वम् । सः । त्वा । ममत्तु । सोम्यम् ॥ ११ ॥

हेइन्द्र त्वदर्थं यःसोमः स्वधाममन्वनुसृत्य प्रावभिरभिपुतः असत्अस्ति सुते
तस्मिन्सोमे तन्वस्वकीयशरीरंनियच्छ प्रेरय ससोमःसोम्यं सोमार्हं त्वा त्वाममत्तु माद-
यतु ॥ असत् अस्तेल्लेख्यडागमेरूपं यद्वृत्तयोगादनिवातः आगमस्यानुदात्तत्वेधातु-
स्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

प्रतेश्रोतुकुक्ष्योःप्रेन्द्रब्रह्मणाशिरः । प्रबाहूगूरारघसे ॥ १२ ॥ १६ ॥

प्र । ते । अश्रोतु । कुक्ष्योः । प्र । इन्द्र । ब्रह्मणा ।

शिरः । प्र । बाहू इति । शूर । राघसे ॥ १२ ॥ १६ ॥

हेइन्द्र ससोमस्तेतव कुक्ष्योः कुक्षेरुमयोःपार्श्वयोःप्राश्रोतु प्रकर्षेणव्याप्तोतु तथा
ब्रह्मणास्तोत्रेणसहितःससोमः शिरः शरीरमवयवादिनाअवयवीकृत्यते त्यच्छरीरंप्राश्रोतु

हेतूरेन्द्र राधसेधनाय तव बाहूअपिप्राश्नोतु ॥ अश्नोतु अश्वत्थासावित्यस्यलोटे व्यत्यये-
नपरस्मैपदं निपातः । कुक्ष्योः उदात्तयणोहल्पूर्वादिति विभक्त्येल्दात्तत्वम् ॥ १२ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीयोऽशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

धानावन्तमित्यष्टर्चचतुर्दशसूक्तैश्चामित्रमैन्द्रम् अत्रेयमनुक्रमणिका—धानावन्तमष्टौपूर्वा-
र्धगायत्रं पष्ठीजगतीति । आदितश्चतस्रो गायत्र्यः तृतीयेषां नाइति पष्ठीनमती शिष्टास्त्रिष्टुभः
सूक्तविनिषेगोऽङ्गिद्वाद्वयगन्तव्यः प्रातःसवनीयपुरोडाशस्यानुवाक्याधानावन्तमित्याद्या सूत्रि-
तंच—धानावन्तं करम्भिणामिति प्रातःसवनेनुवाक्येति ।

तत्र प्रथमा—

धानावन्तं करम्भिणामपूपवन्तमुक्थिनम् । इन्द्रं प्रातर्जुपस्वनः ॥ १ ॥

धानावन्तम् । करम्भिणम् । अपूपवन्तम् ।

उक्थिनम् । इन्द्रं । प्रातः । जुपस्व । नः ॥ १ ॥

हेन्द्र धानावन्तं धानाष्टयवास्तद्वन्तं करम्भिणं करम्भोदधिभिश्चाःसक्तवः तद्वन्तम्
अपूपवन्तं सवनीयपुरोडाशोपेतम् उक्थिनं शशिणं नोऽस्मदीयमिमं सोमं प्रातः प्रातःसवने जुपस्व
सेवस्व ॥ प्रातः स्वरादिष्वन्तोदात्तत्वेन पठितत्वादन्तोदात्तः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पुरोऽष्टाशं पचत्यं जुपस्वेन्द्रागुरस्व च । तुभ्यं हव्यानि सिंस्रते ॥ २ ॥

पुरोऽष्टाशम् । पचत्यम् । जुपस्वम् । इन्द्रं । आ ।

गुरस्व । च । तुभ्यम् । हव्यानि । सिंस्रते ॥ २ ॥

हेन्द्र पचत्यं पचनेसाधुं पुरोऽष्टाशं पुरोदाशन्तएनमिति पुरोडाशो हविः तं जुपस्व किंच
आगुरस्व पुरोडाशमक्षणांशमुद्यमंकुरु हव्यानि हवनयोग्यानि पुरोडाशादीनि हवींषितुभ्यं त्वदयं सि-
ंस्रते आहवनीयं गच्छन्ति तानि सेवस्वेति भावः ॥ पचत्यं पचनशब्दात्तत्र साधुरिति यत्प्रत्यया-
न्तस्य पदस्य अक्षत्वाभावाद्वाच्यतो नावद्व्यस्य प्राप्तिर्नास्ति तित्स्वरितः । गुरस्व गुरीउग्रमने शक्ति-
करणी निपातः । सिंस्रते घगतौ छन्दाभिजुहोत्यादिः व्यग्येनात्मानेपदम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

पुरोळाशं च नो घसो जोपयासे गिरंश्चनः । वधूयुरिव योपणाम् ॥ ३ ॥

पुरोळाशम् । च । नः । घसः । जोपयासे । गिरः ।

च । नः । वधूयुः इव । योपणाम् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र नोऽस्मत्संबन्धिनं पुरोळाशं घसः मलयच नोऽस्मदीयास्तुतिलक्षणागिरो जोपयासे सेवस्वच तत्रदृष्टान्तः-वधूयुरिव योपणां यथा वधूयुः स्त्रीकृतमः योपणां मजनीयां युवतिसेवतेत-
द्वत् ॥ घसः घस्त्वभदने इत्यस्य लेट्याडागमे रूपं च वायोगे प्रयमेति न निघातः । जोपयासे जुपीप्री-
तिसेवनयो रित्यस्य ण्यन्तस्य लेट्याडागमे रूपम् आगमस्यानुदात्तत्वे णिच्स्वरः पाद्वादित्वादिनि-
घातः । वधूयुरिव सुपभास्मनः क्यच् कयाच्छन्दसीत्युप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । योपणां युपमजन
इति सौमोपातुः कृत्यल्युटो बहुलमिति ल्युट् छिस्वरः ॥ १ ॥

अथतुर्थी-

पुरोळाशं सनश्रुतप्रातः सावे जुपस्वनः । इन्द्रक्रतुर्हितैव बृहन् ॥ ४ ॥

पुरोळाशम् । सनश्रुत । प्रातः सावे । जुपस्व ।

नः । इन्द्र । क्रतुः । हि । ते । बृहन् ॥ ४ ॥

हेसनश्रुत पुराणतया प्रासिद्ध हेइन्द्र नोऽस्मत्संबन्धिनमिह पुरोळाशं प्रातः सावे स्यते
अत्र सोम इति सावः तस्मिन् प्रातः सवने जुपस्व यतस्तेतवक्रतुः कर्म बृहन्महद्भि ॥ प्रातः सावे पुन्र्
अभिपेवे कर्मणि वञ् प्रादिसमासः थाधादिस्वरेणान्तोदात्तः ॥ ४ ॥

माध्यन्दिनसवनस्य धनीयपुरोळाशस्य माध्यन्दिनस्य सवनस्य धाना इत्यनुवाक्या । सूत्रितञ्च-
माध्यन्दिनस्य सवनस्य धाना इति माध्यन्दिन इति ।

अथपञ्चमी-

माध्यन्दिनस्य सवनस्य धानाः पुरोळाशं मिन्द्रकृण्वेह चारुम् ।

प्रयत्सतो तार्जयितारुण्यर्थो वृषायमाण्डपंगीभिरीष्टे ॥ ५ ॥ १ ७ ॥

माध्यन्दिनस्य । सर्वनस्य । धानाः । पुरोळाशम् । इन्द्र ।
 कृष्व । इह । चारुम् । प्र । यत् । स्तोता । जरिता । तूर्णिः अर्थः ।
 वृष्यमाणः । उप । गीः इभिः । ईद्रे ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेइन्द्र माध्यन्दिनस्य मध्यन्दिनेष्वस्यसवनस्यसंबन्धिर्नीर्घानाः भृष्टयवान् चारुं क-
 मनीयं पुरोडाशं च हकर्मण्यागत्य कृष्व मशूणेन संस्तुतु यद्यदागरिता भवत्परिचरणं कुर्वाणः तू-
 र्य्येष्वंस्तोतुमितस्ततः स्वरितगमनः अतएव वृषायमाणः वृषइवाचरन् स्तोतागीर्भिः स्तुति-
 छक्षणामिर्वाग्भिरुपसमीपे प्रैद्रे प्रकर्षेण स्तौति तदा पुरोडाशादिहवीषिमक्षयेति मावः ॥ माध्य-
 न्दिनस्य मध्यन्दिनशब्दात्तत्र मयार्थे उत्सादित्वाद् अन्तिस्त्वादाद्युदात्तः । चारुम् चरगतिमक्षणयोः
 दसमिनिचरिचटिहिभ्योऽनुष्ण् भित्त्वादुपधावृद्धिः भित्त्वादाद्युदात्तः तूर्य्येष्वः तूर्णिं भित्त्व-
 रासंभ्रमेइत्यस्माद्वाहिथ्रीत्यादिनामिप्रत्ययः निष् अर्थः ऋगतौ उपिकुपिगार्तिभ्यस्त्यभितिथन्
 बहुनीहौ पूर्वपदस्वरः । वृषायमाणः वृषइवाचरतीत्यर्थे कर्तुः क्यप् षलोपश्चेति क्यप् अहृत्सार्व-
 धातुकयोर्दीर्घः भित्त्वादनुदात्तवित्वात्मानेपदं ऋ शानष् तस्यलसार्वधातुकस्वरोधातुस्वरः ।
 ईद्रे ईद्रेस्तुतावित्यस्यलट्ठित्वं ययोगादनिघातः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्य तृतीये सप्तदशो वर्गः ॥ १७ ॥

तृतीयसवने सक्नीयपुरोडाशस्य तृतीयेषाना इत्यनुवाक्या । सुप्रितश्च-तृतीयेषानाः स-
 वने पुरुष्टुतेति तृतीयसवन इति ।

अथपष्टी-

तृतीयेषां धानाः सर्वने पुरुष्टुतपुरोळाशमाहुतं मामहस्वनः ।
 ऋभुमन्तं वाजं वन्तं त्वाकवे प्रयं स्वन्तं उपं शिक्षेम धीतिभिः ॥ ६ ॥
 तृतीये । धानाः । सर्वने । पुरुष्टुत । पुरोळाशम् । आहुतम् ।
 ममहस्व । नः । ऋभुमन्तम् । वाजं वन्तम् । त्वा । कवे ।
 प्रयं स्वन्तः । उपं । शिक्षेम । धीतिभिः ॥ ६ ॥

हेपुरुष्टुत पुरुभिर्बहुभिः स्तोतृभिः स्तुत हेइन्द्र तृतीये सवने नोऽस्मदीयान्धानाहुतान् भृष्टय-
 वान् आहुतं पुरोडाशं च मामहस्व मशूणेन महय हेकवे इन्द्र प्रयस्वन्तः संभृतहविष्कावयम् ऋ-
 भुमन्तम् ऋभवेभ्योऽन्ते देवाः तद्वन्तं वाजवन्तं वाजोनाममुषन्वनः पुत्रः तद्वन्तं त्वात्वां धीतिभिः

स्तुतिभिरुपशिक्षेम सधीपेपरिचरेम ॥ आहुतं जुहोतेःकर्मणिक्तः गतिरनन्तरइतिगतेःस्वरः ।
मामहस्वम् महपूजायाम् इत्यस्ययङ्लुगन्तस्यलोटि व्यत्ययेनात्मनेपदं शपोलुगभावश्छान्दसः ।
शिक्षेम शिक्षतेराशीर्लिङि लिङ्चाशिष्यदित्यङ्प्रत्ययः निघातः । धीतिभिः हिष्ठक्त्सर-
तिश्चान्तानामित्यन्तोदात्तत्वम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

पू॒ष॒ण्व॒ते॒ते॒च॒क॒मा॒क॒र॒म्भं॒हरि॒व॒ते॒ह॒र्य॑श्वा॒ध॒धा॒नाः ॥

अ॒पू॒ष॒म॒द्धि॒स॒ग॒णो॒म॒रु॒द्भिः॒सो॒मं॒पि॒ब॒वृ॒त्र॒हा॒गू॒र॒वि॒द्वान् ॥ ७ ॥

पू॒ष॒ण्व॒ते॒ । ते॒ । च॒क॒म् । क॒र॒म्भम् । हरि॑व॒ते । हरि॑श्वा॒धाय॑ ।

धा॒नाः । अ॒पू॒ष॒म् । अ॒द्धि॒ । स॒ग॒णः । म॒रु॒त॒र्भिः । सो॒मम् ।

पि॒ब॒ । वृ॒त्र॒ह्हा॒ । गू॒र॒ । वि॒द्वान् ॥ ७ ॥

हेइन्द्र पूषण्वते पूषानामकश्चिद्देवःअदन्तकः तद्वते तेतुभ्यं कर्म दधिमिश्रं सक्तुं च-
कृमभक्षणार्थंकुर्मः तथाचधृतिः-पूषाप्रपिष्टमागोदन्तंरोहीति । हरिवते हरिनामकावधौ तद्वते
हर्यश्वाय हरितवर्णाश्वयुक्तायेन्द्राय तुभ्यं धाना भक्षणार्थंकुर्मः तथाचमभ्रवर्ण-प्रसेतामश्वा-
विद्युचेहशोणादिवेदिवेसदृशीरद्विधानांइति । मरुद्भिःसगणस्त्वम् अपूष पुरोडाशम् अद्धि भक्षय
हेशूर असहाय हेइन्द्र वृत्रहावृत्रस्यहन्ता विद्वान्सर्वज्ञानानस्त्वंसोमंपिब ॥ पूषण्वते पूषश-
ब्दस्यमतुष्र अनोनुडितितुडागमः रपाभ्यामितिणत्वम् । चकृम करोतेश्छान्दसेवर्तमानेति
प्रादित्वादिङभावः निघातः । हरिवते छन्दसीरइतिमतुषोक्तत्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

प्रति॑धा॒नाभ॒र॒त॒तूर्य॑म॒स्मैपु॒रो॒ळा॒शं॒वी॒र॒स्त॑मा॒य॒नृ॒णाम् ।

दि॒वेदि॒वेस॒दृ॒शींरि॒न्द्रतु॒भ्यं॒व॒र्ध॑न्तु॒त्वा॒सो॒म॒पे॒यां॒य॒धृ॒णो ॥ ८ ॥ १८ ॥

प्रति॑ । धा॒नाः । भ॒र॒त॒ । तूर्य॑म् । अ॒स्मै । पु॒रो॒ळा॒शम् । वी॒र॒स्त॑मा॒य॒ ।

नृ॒णाम् । दि॒वे॒श॒दि॒वे । स॒दृ॒शीः । इ॒न्द्र॒ । तु॒भ्यम् । व॒र्ध॑न्तु ।

त्वा॒ । सो॒म॒पे॒याय॑ । धृ॒णो॒ इति॑ ॥ ८ ॥ १८ ॥

यजमानोऽध्वर्यादीन्प्रतिब्रूते—हे अध्वर्यादयः अस्माद्न्द्रावधानाः तूयंक्षिप्रं प्रतिभरत
संपादयत नृणां वीरतमायास्माद्न्द्रायपुरोडाशं च संपादयत अथ प्रत्यक्षकूनः हे धृष्णो शनूनामभि-
भवनशील हे इन्द्र सदृशरेकविधाः स्तुतयः तुभ्यं त्वदर्थं दिवेदिवे प्रतिदिवसमस्माभिर्नित्यन्ते
ता स्तुतयः सोमपेयाय सोमपानार्थत्वावर्धन्तु उत्साहेन प्रवृद्धं कुर्वन्तु ॥ सदृशीः समानान्ययो-
श्चेति कञ्प्रत्ययं सिद्धाणाञ्जित्यादिना ङीप् दृष्टशब्दवृत्तितिसमानस्य समावः ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीयेष्टादशो वर्गः ॥ १८ ॥

इन्द्रावर्धतेति चतुर्विंशत्युचं पञ्चदशं सूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका—इन्द्रावर्धता चतुर्विंशति-
राधैन्द्रावर्धती पञ्चदश्यादिदेवावेससपर्यै च तत्सोरथाङ्गस्तुतयोऽस्याभिज्ञापार्थोऽस्तावसिद्धे-
पिग्योनवसिद्धा शृण्वन्ति दशमीपोलशयौ जगत्सौ त्रयोदशीगायत्री द्वादशीविंशती द्वादशीपो-
ष्टादशीवृहतीति । विश्वामित्रऋषिः दशमीपोलशयौ द्वे जगत्सौ त्रयोदशीगायत्री द्वादशीविं-
शती द्वादशीपोलशयौ स्तुष्टुभः अष्टादशीवृहती शिष्टास्तिष्टुभः आद्या इन्द्रावर्धतदेवताका पञ्चदशी-
पोलशयौ वाग्देवत्ये तदुत्तराश्वनखोरथाङ्गदेवताका शिष्टा ऐन्द्रः ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रावर्धता वृहता रथेन वामीरिः आवहंत सुवीराः ।

वीतं हव्यान् अध्वरेपुं देवा वर्धेथां गीभिरिळ्या मर्दन्ता ॥ १ ॥

इन्द्रावर्धता । वृहता । रथेन । वामीः । इपः । आ । वहतम् ।

सुध्वीराः । वातम् । हव्यानि । अध्वरेपुं । देवा वर्धेथाम् ।

गीः शभिः । इळ्या । मर्दन्ता ॥ १ ॥

इन्द्रावर्धना इन्द्रश्च रथेन हे इन्द्रावर्धतौ वृहतारथेनागत्य वामीः वननीया सुवीरा
शोभनपुत्रोपेता इषोऽन्नानि आवहतम् अस्मदर्धधारयतं प्रयच्छतमित्यर्थः किञ्च हे देवी
घोतमानौ अध्वरेध्वस्मसं न विपुयज्ञेषु हव्यानि हवनयोग्यानि पुरोडाशादीनि हवीषि वीतं
भक्षयतं तथा इळ्या अस्माभिर्दत्तेन हविषा मर्दन्ता हृष्यतौ युवां गीभिस्तुतिरक्षण-
भिरस्मदीयाभिर्वाभिर्वर्धेथां समृद्धौ भजनम् ॥ इन्द्रावर्धता आमाभितस्य पादादित्वात्पादिक्रमा-
द्युदात्तत्वम् । सुवीरा बहुव्रीहौ वीरवीर्यौ चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । वीतं वीकृन्त्यादिभित्य-
स्य लोटि अदादित्वाच्चपोलुक् प्रत्ययस्वरः । वर्धेथा वृधुट्ठावित्यस्य लोटि आधामोल-
सार्वधातुकारोऽणस्तुस्वरः ॥ १ ॥

अहर्गणेष्वन्त्यवर्जितेष्वहःसु हारियोननस्यतिष्ठसुकमित्यनुवाक्या सूत्रितव-तिष्ठसुकं
मधवन्मापरागाअयंयज्ञोदेवयाअयंमियेषइति ।

अथद्वितीया-

तिष्ठसुकमधवन्मापरागाःसोमस्यनुत्वासुपुतस्ययक्षि ।

पितुर्नपुत्रःसिचमारंभेतुइन्द्रस्वादिष्ठयागिराशचीवः ॥ २ ॥

तिष्ठ । सु । कम् । मध्वन् । मा । परा । गाः । सोमस्य ।

नु । त्वा । सुपुतस्य । यक्षि । पितुः । न । पुत्रः । सिचम् ।

आ । रभे । ते । इन्द्र । स्वादिष्ठया । गिरा । शचीवः ॥ २ ॥

हेमधवन् धनवन्निन्द्र कं सुखेनास्मिन्यज्ञेसुतिष्ठ सुपुत्रं चित्कालमगतिष्ठ मापरागाः अस्म-
दीयाद्यज्ञान्मागच्छ तत्रकारणमाह-सुपुतस्य सुपुत्रं अभिपुतेनसोमस्य सोमेन नु क्षिप्रं त्वा त्वां
यक्षि यने हेशचीव शक्तिमन्निन्द्र ते तव सिचं वस्त्रप्रान्तंस्वादिष्ठया स्वादुतरयास्तुतिलक्षण-
यागिरा आरभे आलभे गृह्णामीत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः-पितुर्न यथा पुत्रं मधुरयात्राचापितुर्मेनक-
स्यचैलाञ्चलंगृह्णातितद्वत् ॥ सुकमितिनिपातद्वयम् प्रथमस्यनिपाताआद्युदात्ताइत्याद्युदात्तत्वम्
द्वितीयस्यचादयोनुदात्ताइत्यनुदात्तत्वम् । सोमस्ययक्षि यनदेवपूनासङ्गतिकरणदानेपुस्वरितङित
इत्यात्मनेपदं तस्यलुङि सिचएकाचद्वितीयाप्रतिषेधः ब्रह्मादिनापत्वं एवोःकसीतिक्त्वं सिचःस-
कारस्यपत्वं निपातः । रभे ङुलभप्राप्तौ लट्श्रुतमइदिरूपं रलयोरभेदः निपातः । स्वादिष्ठया
स्वादुशब्दादिष्ठनिरूपं निन्वादाद्युदात्तः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

शंसांवाध्वर्योप्रतिमेगृणीहिन्द्रायवाहःकृणवावजुष्टम् ।

एदंवर्हिर्नयजमानस्यसीदायाचभूदुक्थमिन्द्रायशस्तम् ॥ ३ ॥

शंसांव । अध्वर्यो इति । प्रति । मे । गृणीहि । इन्द्राय । वाहः ।

कृणवाव । जुष्टम् । आ । इदम् । वर्हिः । यजमानस्य ।

सीद । अर्थ । च । भूत् । उक्थम् । इन्द्राय । शस्तम् ॥ ३ ॥

शंसिष्यन्होताध्वर्युप्रतिब्रूते-हेअध्वर्यो आवांशंसाव होतस्त्वमेवशंससि कथमहंशंसानि
अतआह प्रतिमेगृणीहीति त्वमेप्रतिगृणीहि ओषामोदैवेत्यादिकोहोतुरुत्साहजननःप्रतिगरस्तंद्रस्य
तथेन्द्रायजुष्टंप्रीतियुक्तंवाहःस्तोत्रंरुणवाव करवाव त्वयममानस्यइदंर्हिः अस्मिन्बर्हिष्यासीद
उपविश अथचानन्तरम् इन्द्रायेन्द्रार्थमावाभ्यांक्रियमाणमुक्त्यंशस्त्रं शस्तंप्रशस्तमभूत् भवतु ॥
शंसाव शंसुस्तुतावित्यस्यलोदयुत्तमाद्वित्रचनेरूपम् आहुत्तमस्येत्याडागमः उत्तमस्य पितृद्रावादनुदा-
त्तत्वेधातुस्वरः । मे अनुप्रतिगृणश्चेतिप्रदानसंज्ञा । जुष्टं नित्यमन्नेइत्याद्युदात्तत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

जायेदस्तंमघवन्त्सेदुयोनिस्तदित्वायुक्ताहरंयोवहन्तु ।
यदाकदाचसुनवांसोममग्निष्ट्वादूतोर्धन्वात्यच्छं ॥ ४ ॥

जाया । इत् । अस्तम् । मघवन् । सा । इत् । ऊँ इति ।
योनिः । तत् । इत् । त्वा । युक्ताः । हरयः । वहन्तु । यदा ।
कदा । च । सुनवाम । सोमम् । अग्निः । त्वा । दूतः ।
धन्वाति । अच्छं ॥ ४ ॥

हेमघवन् धनवन्निद्र अस्तम् अस्यन्तेक्षिप्यन्तेपदार्थात्रेत्यस्तंगृहं जायेत् जायैवगृहं
भवति नगृहंगृहमित्याहुर्गृहिणीगृहमुच्यतइतिस्मृतेः तथा सेत् साजायैव योनिः पुरुषस्य
मिश्रणस्थानम् उ.प्रसिद्धवर्षः तस्माच्चदित् तत्रगृहेष्वयुक्कारथेयोनिताहरयोऽश्वास्त्वात्वां
वहन्तु वयंतु यदाकदाच त्वदर्धसोमंसुनवामाभिपुतंकरवाम तदास्माभिःप्रहितोदूतोऽग्निं
त्वात्वामच्छामिमुख्येनधन्वाति गच्छेत् ॥ अस्तम् असुद्येषणे असिहसिमृष्टिप्रवामीत्या-
दिनातन्प्रत्ययः निच्वादाद्युदात्तः । सुनवाम पुन्रभिषेदेइत्यस्यलोदिरूपं यदूतयोगाद-
निषातः । त्वा युष्मत्तत्तत्स्वन्तःपादमितिसंहितायांपत्वम् । धन्वाति धविर्गत्यर्थः छेत्र्या-
डागमेरूपं लिषातः ॥ ४ ॥

अर्हान्नेभ्यत्यवर्जितेष्वहःसुहारियोजनस्यवैकल्पिकीपरायाहीत्यनुवाक्या । परायाहिमपव-
शाचयाहीतिवानुवाक्येतिस्मृतिम् ।

अथपञ्चमी-

परां याहि मघवन्नाचं याहीन्द्रं भ्रातरुभ्यत्राते अर्थम् ।

यत्रारथस्य बृहतो निधानं विमोचनं वाजिनो रासं भस्य ॥ ५ ॥ ११ ॥

परां । याहि । मघश्चन । आ । च । याहि । इन्द्रं । भ्रातः ।

उभयत्र । ते । अर्थम् । यत्र । रथस्य । बृहतः । निधानम् ।

विमोचनम् । वाजिनः । रासं भस्य ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेमघवन् घनमिन्द्र त्वंपरायाहि अस्मद्देवयजनात्पराब्रुवो गृहं प्रति गच्छ च अथवा देव-
यजनं प्रत्यायाहि हे भ्रातः पोषक उभयत्रापितेतव अर्थम् अर्थते प्राप्य तद्व्यर्थः प्रयोजनम् अस्तित-
व्रजाया अत्र सोमः प्रयोजनान्तरमाह-यत्र गृहं प्रति गमने बृहतो महतो रथस्योपरि निधानमवस्थानं प्रयो-
जनम् अत्र स्थितौ रासमस्य हे पारवं कुर्वतो वाजिनोऽश्वस्य रथाद्विमोचनं प्रयोजनम् ॥ अर्थम् अगता
उपिकुपि गार्तिभ्यस्त्यक्षितिफन् नित्स्वरः । निधानं दधते र्मावेत्युद् छितीति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् ।
रासमस्य रासशब्दे रासिबह्विभ्यां चेतिकर्तर्यमचूप्रत्ययः ग्रामादित्वादाद्युदात्तः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीयेषु कोनविंशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

अन्त्येष्वहः सुहारियो जनस्य अपाः सोममित्यनुवाक्या सूत्रितञ्च-हारियो जनोपाः सोमम-
स्तमिन्द्रप्रयाहीति ।

अथपष्ठी-

अपाः सोममस्तमिन्द्रप्रयाहिकल्याणीर्जाया सुरणं गृहेते ।

यत्रारथस्य बृहतो निधानं विमोचनं वाजिनो दक्षिणा चत् ॥ ६ ॥

अपाः । सोमम् । अस्तम् । इन्द्र । प्र । याहि । कल्याणीः ।

जाया । सुरणम् । गृहे । ते । यत्र । रथस्य । बृहतः ।

निधानम् । विमोचनम् । वाजिनः । दक्षिणा चत् ॥ ६ ॥

हेन्द्र सोममपाः अत्रैव स्थित्वा सोमं पिव पीत्वा अस्तं गृहं प्रयाहि प्रक्षेपेण गच्छ ते
तव गृहे कल्याणीः मङ्गलकारिणी जाया शनी विद्यते सुरणं शोभनगीता दिव्यनिश्वास्ति पट्टा

सुरणं सुरमणीयं यथाभवति तथा गृहे जायातिष्ठति यत्रेत्यादिगतं दक्षिणावत् अत्रास्थितौ सत्यां रथेयो-
जितानां वाग्निनां विमोचनं सादनपानादिना दक्षिणावत्प्रयोजनकद्भवति विमुक्तेभ्यो वाग्निभ्यो सादनपानं
चोपहरन्ति ॥ अपाः पापानि लुडि गातिस्थेति सिञ्चो लुक् अडागमस्वरः । कल्याणी. कल्याणमस्या अ-
र्त्तातिमत्वर्थे छन्दसां विनिपातिर्दिप्रत्ययः । सुरणं रणशब्दार्थः अस्मादकृच्छ्रार्थे खल् लिट्स्वरः प्रत्य-
यस्य पित्वादनुदात्तत्वेधा तु स्वरः समासे कृदुत्तरपदस्वरः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

इमे भोजा अङ्गिरसो विरूपा दिवस्पुत्रास्तो असुरस्य वीराः ।

विश्वामित्राय ददतो मघानि सहस्रसावे प्रतिरन्त आयुः ॥ ७ ॥

इमे । भोजाः । अङ्गिरसः । विरूपाः । दिवः । पुत्रास्तः । असुरस्य ।

वीराः । विश्वामित्राय । ददतः । मघानि । सहस्रसावे । प्र ।

तिरन्ते । आयुः ॥ ७ ॥

हेइन्द्र इमे पाङ्कुर्वाणाः भोजाः सौदासाः क्षत्रियाः तेषां याजका विरूपानां नारूपामे-
धातिथिप्रभृतयोऽङ्गिरसश्च दिवो असुरस्य देवेभ्योऽपि ब्रह्मवतो रुद्रस्य पुत्रास्तः पुत्रा वीरा बलवन्तो मरुतः ते सर्वे
विश्वामित्राय मह्यं सहस्रसावे सहस्रं त्वयतेऽप्रेति सा बोधमेधः तस्मिन् भवेधे मघानि महनीयानि धनानि
ददतः प्रयच्छन्तः सन्त आयुर्जीवनमलं वा प्रतिरन्ते प्रकर्षेण वर्धयन्ति ॥ दिवस्पुत्रास्त इति संहितायां पष्ठ्याः
पतिपुत्रेति त्रिसर्गे नीयस्य सत्वम् । ददतः • ङुदाञ्ज्ञाने इत्यस्य शतरूपम् अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदा-
त्तत्वम् । तिरन्ते तस्मिन्त्येव नशः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

रूपं रूपं मघवां बोभवीति मायाः कृण्वानस्तन्वं परि स्वाम् ।

त्रिर्यद्विः परिरुहूर्तमागात्स्वैर्मन्त्रैरनृतुपाकृतावा ॥ ८ ॥

रूपम् रूपम् । मघवा । बोभवीति । मायाः । कृण्वानः । तन्वंम् ।

परि । स्वाम् । त्रिः । यत् । दिवः । परि । मुहूर्तम् । आ । अगात् ।

स्वैः । मन्त्रैः । अनृतुपाः । कृतवा ॥ ८ ॥

मववाधनवानिन्द्रः रूपरूपं यद्यद्रूपं कामयते तत्तद्रूपं वोभवीति तत्तद्रूपात्मकोभवति
तत्रकारणमुच्यते—मायाः अनेकरूपग्रहणसामर्थ्येपिताः कृष्णान् कुर्वाणः स्वातन्त्र्यं स्वकी-
यांतनूं परि पञ्चमर्थे स्वस्माच्छरीराजानां विधानिशरीराणि निर्मिमाते यद्वा स्वांतनूं नाना-
विधरूपोपेतां करोति तथाचमध्ववर्णः—इन्द्रो मायाभिः पुरुरूपं दृश्यत इति । यद्यस्मात्स्वैर्मन्त्रैः स्वकी-
यैः स्तुतिः लक्षणैर्वाक्यैराहृतः अनृतुपाः न केवलमृतुष्वेव विव्रति किन्तु अनृतुष्वपि बहुशः सो-
मं पिबन्नित्यर्थः अतावा सत्यवान्तादृश इन्द्रः दिवः स्वर्गलोकात्परिमुहूर्तमेकस्मिन्नेव मुहूर्ते ना-
नादेशवर्तिपुत्रेषु तत्रापि त्रिः त्रिपुत्रवनेषु आगात् आगच्छति ॥ बोभवीति भवतेर्यङ्लुकि
तिपि । यदोवेतीडागमः निवतः । अगात् इणोलुङि रूपं यदृत्ययोगादनिपातः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

महाँऋषिर्देवजादेवजूतोस्तं भ्रातृसिन्धुमर्णवं नृचक्षाः ।

विश्वामित्रो यदवहत्सु दासमप्रियायतकुशिकेभिरिन्द्रः ॥ ९ ॥

महान् । ऋषिः । देवज्ञाः । देवज्जूतः । अस्तं भ्रातृ । सिन्धुम् ।

अर्णवम् । नृचक्षाः । विश्वामित्रः । यत् । अवहत् । सुदासम् ।

अप्रियायत । कुशिकेभिः । इन्द्रः ॥ ९ ॥

महान् तपसा अतिशयितसामर्थ्यवान् अरिपरीतिन्द्रियार्थद्रष्टा देवजाः द्योतमानानां
तेजसां जनयिता देवजूतः तैस्तेजोभिराकृष्टः नृचक्षाः नृणां कर्मनेतृणाम् अध्वर्यादीनामुपद्रष्टा
सविश्वामित्रः अर्णवमुदकवन्तं सिन्धुं विपादशतुद्योः संभेदमस्तं भ्रातृ निरुद्धवेगमकरोत् किञ्च
सविश्वामित्रः सुवासं पैजवनं राजानं यद्यदा अवहत् अयानयत् तदानीमिन्द्रः कुशिकेभिः
कुशिकगोत्रोत्पन्नैर्ऋषिभिः सह अप्रियायत प्रियइवाचरत् ॥ अवहत् बहुप्रापणे इत्यस्य लङ्बिरूपं
ययोगादनिपातः । अप्रियायत प्रियइवाचरतीत्यर्थे कर्तुः क्यङ्सलोपश्चेति क्यङ् तदन्ताल्ल-
ङ्बिरूपं पादादित्वादनिपातः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

हंसाईव कणुथलोकमद्रिभिर्मदन्तो गोभिर्ध्वरे सुते सचा ।

देवेभिर्विप्राऋषयो नृचक्षसो विपिवध्वं कुशिकाः सोम्यं मधु । १० । २० ।

हंसाऽइव । कृणुथ । श्लोकम् । अद्रिऽभिः । मदन्तः । गीऽभिः ।
 अध्वरे । सुते । सचा । देवेभिः । विप्राः । ऋषयः । नृक्षचक्षसः ।
 वि । पिबध्वम् । कुशिकाः । सोम्यम् । मधु ॥ १० ॥ २० ॥

हेविप्राः मेधाविनोहेऽऋषयोऽतीन्द्रियार्थस्यद्रष्टारोहेनृक्षसोऽनृणां कर्मनेतृणां विशेषेण द्रष्टा-
 रः हेकुशिकाः कुशिकगोत्रोत्पन्नाः हेपुत्राः अध्वरेयज्ञेऽद्रिभिर्भावभिः सोमे सुते अभिपुने सो-
 मे सति गोभिर्मदन्तः स्तुतिभिर्देवान्मादयन्तोऽपूर्य श्लोकं श्लोकेत्यतेशस्यतेऽनेनेति श्लोकः शस्त्रं
 कृणुष्व सम्यगुच्चारयत तत्र द्रष्टान्तः—हंसा इव यथा हंसाः सम्यक्शब्दं कुर्वन्ति तद्वत् किंच
 देवेभिः सचा यद्यव्यदेवै सहिता यूर्यं सोम्यं सोममयं मधुमधुकरं रसं विपिबध्वं परस्परव्यति-
 हारेण पिपत ॥ श्लोकं श्लोकशब्दे करणे बन् निष्वादाद्युदात्तः । मदन्तः मदीहर्षे इत्यस्यान्त-
 र्भावितपर्ययस्यत्ययेन शप् । पिबध्वं पापाने कर्नेरि कर्मव्यातिहारे इत्यात्मनेपदम् । सोम्यं सोम-
 शब्दात् मयैवेति यप्रत्ययः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये विशोऽवर्गः ॥ २० ॥

अथैकादशी—

उपप्रेतं कुशिकाश्चेतयध्वमश्वराये प्रमुञ्चता सुदासः ।

राजा वृत्रं जङ्घन्त प्रागपागुदगयाय जाते वरं आपृधिष्याः ॥ ११ ॥

उप । प्र । इत् । कुशिकाः । चेतयध्वम् । अश्वम् । राये ।

प्र । मुञ्चत । सुदासः । राजा । वृत्रम् । जङ्घन्त । प्राक् ।

अपार्क् । उदक् । अथ । यजाते । वरं । आ । पृधिष्याः ॥ ११ ॥

हेकुशिकाः कुशिकगोत्रोत्पन्नाः हेपुत्राः उपप्रेत अध्वस्यसमीपे प्रकर्षेण यच्छत तत्र गत्वा चे-
 तयध्वं साधनानामवत यद्वा अध्वरक्षिणः सावधानान्बुद्धुं सुदासः पैत्रवन्स्यराज्ञोऽश्वं राये
 तस्य द्विगिनयेन घनलाभाय प्रमुञ्चत रानादेवानां स्वामीन्द्रः वृत्रं कर्मविघ्नकारिणमसुरं प्रागपागु-
 दक् पूर्वपश्चिमोत्तरेषु देशेषु जङ्घन्त भृशं नृपान् तस्माद्भवे विमुञ्चतेति भावः अध्वानन्तरम् पृथि-
 व्यावरे उत्तमे देवपन्नदेशे आद्यभाते समन्तात् सरानायजेत ॥ चेतयध्वं चित्ती संज्ञाने इत्यस्य न्य-
 त्तस्य लोऽपि रूपम् आमाभितस्याविद्यमानत्वेन तिष्ठत्तत्त्वाच्च निषातः । जङ्घन्त हन्तं हंसा गत्यो-
 रित्यस्य यद्भुङ्क्तेऽनुपगतोऽनुनासिकान्तस्येत्यन्यासस्य अनुगागमः तदन्तात्तद्व्यङ्गागमः प्राक् अभ्यतेः

किनिरूपम् अनिगन्तोच्चतौवप्रत्ययेद्विगतेःस्वरः । यनाते यनतेर्लेट्याडांगमः निघातः । वो वृ-
श्वरणेइत्यस्माद्ब्रह्मवृदनिधिरगमश्चेत्यप्प्रत्ययः तस्यपित्त्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

यइमेरोदसीउभेअहमिन्द्रमतुष्टवम् ।

विश्वामित्रस्यरक्षतिब्रह्मेदंभारतंजनम् ॥ १२ ॥

यः । इमे इति । रोदसी इति । उभे इति । अहम् । इन्द्रम् । अतुस्तवम् ।

विश्वामित्रस्य । रक्षति । ब्रह्म । इदम् । भारतम् । जनम् ॥ १२ ॥

हेकुशिकाः कुशिकपुत्राःयोहंविधामित्रः उभेइमेरोदसीधावापृथिव्यौ इन्द्रमतुष्टवं स्ताव-
यामि धावापृथिवीभ्यामिन्द्रस्यस्तोत्रंमयाकारितमित्यर्थः यद्वा उपयोरोदस्योरन्तरवस्थितमि-
न्द्रस्तौमि स्तोत्रंकुर्वाणस्यविधामित्रस्यममेदमिन्द्रविषयंब्रह्मस्तोत्रंभारतं भरतकुलंमनोऽक्षतिपा-
लयति ॥ अतुष्टवं घृन्स्तुतौ प्यन्तस्यलुडिचदिरूपं यद्वृत्तयोगादनिघातः । भारतं भरतशब्द
उत्सादिः भित्त्वादाद्युदात्तः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

विश्वामित्राअरासतब्रह्मेन्द्रायवज्रिणे । करदित्रःसुरार्धसः॥१३॥

विश्वामित्राः । अरासत । ब्रह्म । इन्द्राय । वज्रिणे ।

करत् । इत् । नः । सुरार्धसः ॥ १३ ॥

विश्वामित्राः वज्रिणे वज्रहस्तायेन्द्राय ब्रह्मस्तोत्रमरासत अकुर्वन् स्तुतःसइन्द्रः नो-
स्मानसुरार्धसः शोभनधनोपेतानुकरदित् करोत्वेव ॥ अरासत रासशब्दे इत्यस्यलुडि
बहुलंछन्दसीतिशपोलक् निघातः । करत् करोतेर्लुडि च्नेः कृमृदृलुहिभ्यश्छन्दसीत्यडादेशः ।
सुरार्धसः आद्युदात्तंश्चच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

किंतैकृण्वन्तिकीकटेपुगावोनाशिरंदुहेनतंपन्तिधर्मम् ।

आनोभरप्रमंगन्दस्यवेदो नैवाशाखंमघवन्नघयानः ॥ १४ ॥

किम् । ते । कृण्वन्ति । कीकटेपु । गावः न । आशिरम् ।
 दुहे । न । तपन्ति । घर्मम् । आ । नः । भर । प्रधर्मगन्दस्य ।
 वेदः । नैचाशाखम् । मधध्वन् । रन्धय । नः ॥ १४ ॥

हेइन्द्र कीकटेपु अनार्यनिवासेषुमनपदेषु यद्वा कृनाभिर्याग्नानहोमलक्षणाभिः क्रियाभिः किंकलिष्यतीत्यश्रद्धावाना प्रत्युत पिबतखादतायमेवलोकोनपरइतिवदन्तोनास्तिकाः कीकटास्तोपुगावस्तेतवकिंकृण्वन्ति किंकुर्वन्ति नक्वचित्तत्रोपयोगं कुर्वन्तीत्यर्थः अनुपयोगं दर्शयति—आशिरंसोममिश्रणयोग्यं य मधुहेनदुहन्ति किंच घर्मप्रवर्ग्याख्यकर्मोपयुक्तं महावीरपार्श्वस्वपयःप्रदानद्वारेणनपन्ति नदीपयन्ति एतेनसाक्षाद्याख्यमपिनोपयुज्यन्तइत्यपिसूचितंभवति एवंकविदपिबैदिकेकर्मणिअनुपयुक्तास्ताःगा नोस्मभ्यमामरआहर नकेवलंताएव किंतर्हि प्रमगन्दस्यद्वैगुण्यादिलक्षणपरिमाणगतोर्थोमामेवगमिष्यतीतिबुद्ध्यापरेपांद्वातीतिमगन्दोवार्धुपिक तस्यापत्यं पुत्रादि प्रमगन्दः प्रस्कृष्टादिवदप्रत्यर्थः प्रशब्देनद्योत्यते तस्यात्यन्तकुसीदिकुलस्यवेदो धनमाहर किंच हेमधवन्धनवानिन्द्र नैचाशाखं नीचासुशृद्रयोनिपुत्रोत्पादिताः शाखा पुत्रपौत्रादिपरम्परायेनसनीचाशाखः शृद्रापत्येश्चकेवलैः शृद्रावेदीपतत्पशुइतिचपातकहेतुत्वेनस्मरणात् तस्यसन्धिधननैचाशाखंतद्वननोऽस्मभ्यरन्धय साधय एतेपांयद्वनंतवनोपयुज्यतेऽस्मदायत्तं तद्वनंयागादिद्वारातत्रोपयुज्यते तस्मात्तदस्मभ्यंप्रयच्छेतिभावः एतमर्थयास्कोप्याह— किंकुर्वन्ति कीकटेपुगावः कीकटानामदेशो नार्यनिवासः कीकटाः किंकृता किंकृत्याभिरितिप्रेप्सावानैवचाशिरंदुहेनतपन्तिघर्मघरणमाहरन प्रमगन्दस्यधनानिमगन्दः कुसीदीमांगदोमाभागमिष्यतीतिचद्वीतिदपत्यंप्रमगन्दोत्यन्तकुसीदिकुलीनः प्रमदकोवायोयमेवास्तिलोकोनपरइतिप्रेप्सु पण्डकोवापण्डक पण्डगः प्रदिरोवाप्रार्दयत्याण्डावाण्डावाणीइवब्रीडयतितत्स्थंनैचाशाखं नीचाशाखोनीचै शाख शाखा शक्तेतरागिरणात्तत्रोमवध्वन्धयेतिरध्यतिर्विशगमर्नइति ॥ आशिरम् आहपूर्वाच्छ्रीणाते क्रिपि अपस्पृथामित्यादिनाशिरंइत्यादेशः । दुहे दुहेलिटिइरयोरेइतिरेआदेशः द्विर्वचनस्यविकल्पितत्वाद्द्विर्वचनाभावः चादिलोपेविभाषेतिननिवातः । नैचाशाखं तस्येदमित्यग्न्यत्ययः । रन्धय रथेर्धन्तस्यरधिनमोरचीतिनुमागमः ॥ १४ ॥

ससर्परीदृचेप्राहुरितिहासंपुराविदः । सौदासतृपथज्ञेवैवासिष्ठात्मनशक्तिना । विश्वामित्र-
स्याभिभूतंवलंवाक्चसमन्ततः । वासिष्ठेनाभिभूत सहावासीदथगाधिपः । तस्मैब्राह्मणोतुसौरीवाना-
च्चावाचंससर्परीम् । सूर्यवेश्मनआहृत्यददुर्वैजमदग्रयः । कुशिकानामतिःसावागमतितामपानुदत् ।

अथपञ्चदशी-

ससर्परीरमंतिंबाधमानावृहन्मिमायजमदग्निदत्ता ।

आसूर्यस्यदुहितातंतानश्रवोदेवेष्वमृतमजुयम् ॥ १५ ॥ २१ ॥

ससर्परीः । अमंतिम् । बाधमाना । वृहत् । मिमाय ।

जमदग्निदत्ता । आ । सूर्यस्य । दुहिता । तंतान ।

श्रवः । देवेषु । अमृतम् । अजुयम् ॥ १५ ॥ २१ ॥

जमदग्निदत्तामदग्निभिःप्रज्जलिताग्निभिर्ऋषिभिःसूर्यादाहृत्यास्मभ्यंदत्ता अमतिमज्ञानं बाध-
मानाससर्परीसर्वस्वरूपशब्दतयासर्पणशीलावाक् बृहत्प्रभूतंयथामथतितथामिमायनभासिशब्दंकरोति
सैपासूर्यस्यदुहितावाग्देवता देवेष्विन्द्रादिषु अजुयंक्षयारहितम् अमृतममृतलक्षणंश्रवोन्नमाततान
समन्तात्स्वाहाकारवाचंतनोति ॥ अमदग्निदत्ता दाणुदानेइत्यस्यनिष्ठायांदोद्वोरितिददादेशः
तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । अजुयं नृवयोहानी ऋह्येर्ष्यत् बहुलंछन्दसीत्युत्वं
नञ्सुभ्यामित्यन्तोदात्तत्वम् ॥ १५ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेष्कविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषोडशी-

ससर्परीरंभरतूयमेभ्योधिश्रवःपाञ्चजन्यासुकृष्टिपुं ।

सापक्ष्यानव्यमायुर्दधानायांमैपलस्तिजमदग्रयोद्दुः ॥ १६ ॥

ससर्परीः । अंभरत् । तूयम् । एभ्यः । अधि । श्रवः ।

पाञ्चजन्यासु । कृष्टिपुं । सा । पक्ष्या । नव्यम् । आयुः ।

दधाना । याम् । मे । पलस्तिजमदग्रयः । द्दुः ॥ १६ ॥

ससर्परी सर्वत्रगद्यपद्यात्मकत्वेनसर्पणशीलावाम्देवतापाञ्चन्यासु कृष्टिषु तिपादपञ्चमा-
 ध्यात्वारोवर्णास्तत्सन्निधनीयुप्रनामुयत्त्रवोन्नविद्यतेतदेभ्योऽस्मभ्यमध्याधिक्यथाभवतितथातूयक्षिप्रम-
 म्मात् भरतु सपादयतु पलस्तिजमदग्नय पलस्तय. पलिता दीर्घायुपोनमदग्नयोनुनय यावाचं
 सूर्यादाहृत्यमेमहादु अदु पस्या पस्यस्यपक्षादिनिर्वाहकस्यसूर्यस्यदुहितासावाक् नय्यन-
 वतरमायुरश्ननीवनवादधाना ममूर्वाणाभवतु ॥ पाञ्चन्यासु बहिर्देवपञ्चजनेभ्यश्चेतिवक्तव्य-
 मितिभ्यप्रत्यय जित्वादाद्युदात्त । पस्या पश्येन्ना दिपादित्वाद्यत् तित्स्वरित । नय्यं नव-
 शब्दाद्वस्वादित्वात्स्वार्थिकोयन् । परस्तिजमदग्नय कर्मधारयसमास समासस्वर ॥ १९ ॥

अथसप्तदशी-

स्थिरौगावौभवतांवीलुरक्षोमेपाविर्वहिमायुगंविशारि ।
 इन्द्रःपातल्येददतांशरीतोःररिष्टनेमेअभिःनःसचस्व ॥ १७ ॥

स्थिरौ । गावौ । भवताम् । वीलुः । अक्षः । मा । ईपा । वि ।
 वहि । मा । युगम् । वि । शारि । इन्द्रः । पातल्येददति ।
 ददताम् । शरीतोः । अरिष्टनेमे । अभि । नः । सचस्व ॥ १७ ॥

राजमुदासोयज्ञेअवभृथंरूत्वायज्ञशालातोर्निगन्तुमिच्छन् रथेश्चादिकंयुञ्जानोविश्वामि
 धोःरथाङ्गानिस्तौति गावौ गच्छतइतिगावावधौ स्थिरौभवताम् अक्षश्चवीलुर्दोमवतु ईपादण्ड-
 ध्यामाविर्वहि व्यूदोविनष्टोमामक्तु युगचमाविशारि विशर्णिमामवतु इन्द्रःपातल्येपतनशीलेवी-
 छकेदारीतो विशरणात्प्रादुताधारयतु हेअरिष्टनेमे अहिंसितप्रधिविशिष्ट हेरय नोऽस्मानभि
 आभिमुल्येन सचस्व संगतोभव ॥ विवहिं बृहन्तुदौ विपूर्वोवृहिर्विनाशोर्वतते अस्मात्कर्मकर्त
 रितुडिं चिग्मावकर्मगोरितिचिग् चिणोलुगितितप्रत्ययस्यलुक् निपात । युग युगशब्दउ-
 ष्ठादिपुराणानुसरणेर्धे घञ् तत्वेननिपातनाद्युणात् तत्रपाठदतोदात्तत्वम् । शारि शृङ्गिहाया-
 मित्यस्यलुक्लिप्त् । अरिष्टनेमे पादादित्वात्पाठिन्माद्युजक्तत्वम् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

वलंवेहितनूपुनोवलमिन्द्रानलुत्सुनः ।

वलंतोकायतनंयायजीवसेत्वंहिंवलदाअस्ति ॥ १८ ॥

बलम् । धेहि । तनूपु । नः । बलम् । इन्द्र । अनलुत्सु । नः । बलम् ।
तोकाय । तनयाय । जीवसे । त्वम् । हि । बलदाः । असि ॥ १८ ॥

हेइन्द्र नोस्माकं तनूपु शरीरेषु बलधेहि नोऽस्मत्संबन्धिरथवाहेष्वनलुत्सु अनलुत्सु बलं
धेहि तोकाय पुत्राय तनयाय पौत्रायच जीवसे चिरंजीवनायत्रलमायुर्विधेहि एतादृश दातृत्वं
शुतइत्यतआह—त्वबलदा बलंदातीतिबलदाअसिहि सर्वेपुलोकेषुप्रसिद्धोसिखलु ॥ अनलुत्सु
बलप्रापणे अनसिवहेकिप् अनसोऽश्रेतिकिप् अनस सकारस्यडत्वं बहेर्यनादित्वात्संप्रसारणम्
बलुत्तंमुध्वस्वननुहादइतिहकारस्यडत्वं कृदुत्तरपदप्रकृतेस्वर । असि हियोगादानिपात सिप-
पित्त्वादनुदात्तत्वेधातुस्वर ॥ १८ ॥

अर्थकोनविंशी-

अभिव्ययस्वखदिरस्यसारमोजोधेहिस्पन्दनेशिंशपायाम् ।
अक्षंवीळोवीळितवीळयस्वमायामादस्मादर्वजोहिपोनः॥१९॥

अभि । व्ययस्व । खदिरस्य । सारम् । ओजः । धेहि । स्पन्दने ।
शिंशपायाम् । अक्षं । वीळो इति । वीळित । वीळयस्व । मा ।
यामात् । अस्मात् । अर्व । जीहिपः । नः ॥ १९ ॥

हेइन्द्र खदिरस्यसार सारेणहिआणि क्रियते तंखदिरस्यसारमूतमाणिमभिव्ययस्व
अभितस्तत्तत्स्थानेषुदाढ्यार्थनिधेहि स्पन्दनेरथस्यगमनेसति शिंशपायां शिंशपाख्यदारुनिमित्तरथस्य
फलके ओजोधेहि दाढ्यंशुरु हेवीळो इद वीळित अस्माभिर्दृढीकृत हेअक्ष वीळयस्व त्वंहोमव
यद्वा अस्मान्दृढीशुरु यामाद्रच्छतोऽस्माद्रथानोऽस्मान्माअवजीहिप मापीपत ॥ खदिरस्य
अग्निरशिशिरेत्यादिनाकिरचप्रत्ययान्तत्वेननिपातनादन्तोदात्त । वीळित वीळयतेर्प्यतस्यनिष्ठाया-
मिडागम निष्ठायासेयीतिगर्हेक् । वीळयस्व आमाभितस्याविद्यमानत्वेनपादादित्वादनिपात ।
यामात् याप्रापणेइत्यस्मात्अतिस्तुमुहुर्मृद्व्यादिनामप्रत्यय नित्वादाद्युदात्त । जीहिप ओहाक्-
त्यागे ष्यन्तस्यलुङिचडिरूपम् अकारस्येकारग्रन्दस ॥ १९ ॥

अर्थविंशी-

अयमस्मान्वनस्पतिर्माचुहामाचरीरिपत् ।

स्वस्त्यागृहेभ्यआवसाआविर्मोचंनात् ॥ २० ॥ २२ ॥

अयम् । अस्मान् । वनस्पतिः । मा । च । हाः । मा । च ।

रि॒रि॒प॒त् । स्व॒स्ति । आ । गृ॒हेभ्यः । आ । अव॒स्यै । आ ।

वि॒स्मोच॑नात् ॥ २० ॥ २२ ॥

यजमानआत्मनःश्रेयआशास्ते वनस्पतिः वनस्पतिनिर्मितोर्यथः रथारूढानस्मान्मा
चहाः मात्याक्षीत् किञ्च भारीरिषत् अस्मान्माविनाशयत् किञ्च आगृहेभ्यः यावद्रूहा-
न्प्राप्नुयामतावदस्मभ्यंस्यस्तिभवत् तथा आवसै पञ्चम्यर्थेचतुर्थी यावद्रथवेगावसानंतावत्
आविमोचनात्थावद्रथयोभिताम्यविमोचनंतावत्स्यास्तिभवत् ॥ हाः ओहाक्स्यागे लुङि मञ्चेव-
सेत्यादिनासिचोल्क् पुरयज्यत्ययः चवायोयेप्रथमेतिननिघातः । रि॒रि॒प॒त् रि॒षहि॑सायामि-
त्यस्यप्यन्तस्यलुङिचिञ्छिप्तं द्वितीयत्वानिघातः । गृ॒हेभ्यः ग्रहेः गेहेकइतिकः पञ्चम्यपा-
दपरिभिरितिपञ्चमी । अव॒स्यै योन्तर्कर्मणि किम् चतुर्थ्येकवचनेआतोलोपाभावश्छान्दसः वृद्धिः
एकादेशस्वरः ॥ २० ॥

॥ इति तृतीयस्तृतीयेद्वाविशोवर्गः ॥ २२ ॥

इन्द्रोतिमिरित्याद्याश्चतस्रोवसिष्ठेविष्यः पुरास्त्वविश्वामित्रशिष्यःसुदा(स्रो)नामारानपिरासीत्
सचकेनचित्कारणेनवसिष्ठेप्योभूत् । विश्वामित्रस्तुशिष्यस्यरक्षार्थमापिर्गमिर्वसिष्ठमशपत् इमाअ-
भिशापकृपास्तात्रचोवसिष्ठानगृण्यन्ति ।

तत्राद्यासूक्तेएकविंशी-

इन्द्रोतिभिर्वहुलाभिर्नोअययाच्छ्रेष्ठाभिर्मघवञ्चूरजिन्व ।

यो॒नो॒द्वेष्ट॑यध॒रः॒सस्प॑दीष्ट॒यमु॑द्दि॒ष्मस्तमु॑प्रा॒णो॒ज॑हात् ॥ २१ ॥

इन्द्रं । ऊ॒ति॒श॒भिः । व॒हु॒लाभिः । नः । अ॒य॒ । या॒त॒श्श्रे॒ष्ठाभिः ।

म॒घ॒व॒न् । शू॒र । जि॒न्व॒ । यः । नः । द्वेष्टि॑ । अ॒ध॒रः । सः ।

प॒दी॒ष्ट॒ । यम् । ऊँ इति॑ । द्वि॒ष्मः । तम् । ऊँ इति॑ । प्रा॒णः ।

ज॒हा॒त् ॥ २१ ॥

परस्य शापंकरिष्यन्नादावात्मनोरहंकुस्तेप्रथमेनार्धर्चेन-हेच्छ शौर्येवन्पराभिय-
वशक्त हिमपवन्घनवाजिन्द्र अद्यास्मिन्काटेयात् यातयतिर्वधकर्मा यातयतीति यात् सुपां-

मुलुगिति शसोलुक् यातः शत्रून् हि सतो नोऽस्मान् नृतिभिस्त्वदीयाभीरक्षाभिर्जिन्व प्रीणय कीदृ-
शीभिः बहुलाभिर्बहीभिः श्रेष्ठाभिः प्रशस्यतराभिः अथ शपति नोऽस्मान्यः शत्रुर्द्वेष्टे अस्म-
द्विपयामप्रीतिकरोति सः अधरो निहृष्टः सन्पदीष्ट पततु वयंच यमुद्विष्यः तमुत द्वेष्यं प्राणः देहम-
प्येवर्तमानः पद्मवृत्तिर्बायुः जहातु परित्यजतु उशब्दौ पूरकौ ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

परशुं चिद्वितपतिशिम्बलं चिद्विवृश्चति ।

उखाचिदिन्द्रयेपन्ती प्रयस्ता फेनमस्यति ॥ २२ ॥

परशुम् । चित् । वि । तपति । शिम्बलम् । चित् । वि ।
वृश्चति । उखा । चित् । इन्द्र । येपन्ती । प्रयस्ता । फेनम् ।
अस्यति ॥ २२ ॥

हेइन्द्र परशुचित् चिच्छब्द उपमार्थः यथा परशुं कुठारं प्राप्य वृक्षो वितपति विशिष्टता-
पयुक्तो भवति एवं नदीयो द्वेष्टा वितपतु शिम्बलं चित् शस्मलीकुसुमं यथा अनायासेन विवृश्चति
विच्छिद्यते एवं स द्वेष्टा विवृश्चति विच्छिन्ना वयवो भवतु प्रयस्ता प्रहता येपन्ती स्रवन्ती उखा-
चित्स्यालीव स द्वेष्टा नदीयमन्त्रसामर्थ्येन प्रहतः सन् फेनमस्यति फेनं भुक्त्वा दुहिरतु ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

न सायकस्य चिकिते जनासो लोधं नयन्ति पशुमन्यमानाः ।

नावाजिनं वाजिनां हासयन्ति न गर्दभं पुरो अश्वात्रयन्ति ॥ २३ ॥

न । सायकस्य । चिकिते । जनासः । लोधम् । नयन्ति । पशु ।
मन्यमानाः । न । अवाजिनम् । वाजिनां । हासयन्ति ।
न । गर्दभम् । पुरः । अश्वात् । नयन्ति ॥ २३ ॥

पुराखल तपसः क्षयो मा प्रापदिति शापाशिवृत्तं मौनिर्न विश्वामित्रं वसिष्ठ पुरुषाः बद्धानीतवन्तः
तान् प्रतिविधामित्रो वृत्ते-हे न नासो न नाः सायकस्यैव सायकान् कारिणो विश्वामित्रस्य मन्त्रगणसाम-
र्थ्येन चिकिते भवद्भिर्न ज्ञायते अतएव लोधं लब्धवन्तः तपसः क्षयो मा प्रापदिति लोमेन तूष्णीं स्थितमृषिप-

शुभन्यमानाः पशुइतिनिपातः पशुशब्दसमानार्थः पशुवन्मन्यमानाः एतेनयन्ति बद्धास्वर्गायं
देशंप्रापयन्ति एवंस्नन्नाभ्यर्थप्रदस्यविषदश्रोवसिष्ठोमयासहस्रर्षितुंनार्हतीतिषिक्करोति नावाजि-
नमिति अवाजिनं वाचाभिनोवाजिनः सर्वज्ञः तद्विलक्षणमूर्खजनंवाजिनवागीशाः महास-
यन्ति हास्यास्पदंनकुर्वन्ति तेनसहनस्पर्धन्तइत्यर्थः तथागर्दभंरासभम् अध्यात्पुः पुरस्तान्नयन्ति
एवमेवविषदश्रोवसिष्ठोमयात्पर्षितुमीदृइत्यर्थः ॥ २२ ॥

अयचनुर्वित्री-

इमंइन्द्रभरतस्यपुत्राअपापित्वंचिकितुर्नप्रपित्वम् ।

ह्रिन्वन्त्यश्वमरणंननित्यंज्यावाजंपरिणयन्त्याजौ ॥ २४ ॥ २३ ॥

इमे । इन्द्र । भरतस्य । पुत्राः । अपपित्वम् । चिकितुः ।

न । प्रपित्वम् । ह्रिन्वन्ति । अश्वम् । अरणम् । न । नित्यम् ।

ज्यावाजम् । परि । नयन्ति । आजौ ॥ २४ ॥ २३ ॥

हेइन्द्र भरतस्यपुत्रा भरतवश्याइमेविधामित्राअपापित्वमपयमनंवसिष्ठेभ्यःचिकितुर्न-
नन्ति प्रपित्यंगमनंनभानन्ति शिष्टैःसहतेपासंगतिर्नास्ति ब्राह्मणाएवतइत्यर्थः अपिच आजौ
संग्रामेनित्यंसहनमरणं अरिमिववसिष्ठाप्रत्यश्वंह्रिन्वन्ति प्रेरयन्ति ततश्चज्यावाजमौ-
र्वीषलंबदुःपरिणयन्ति वसिष्ठान्हृदुशरसंधानेनव्यापयन्ति ॥ २४ ॥

॥ इति तृतीयस्मृतृतीयेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

॥ इति तृतीयमण्डलेचतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

पञ्चमेनुवाकेनवसूक्तानि तत्रेगंमहश्चिद्वारिंशत्यृचंप्रथमंसूक्तत्रैष्टुपंचैश्वदेवं विश्वा-
मित्रपुत्रस्यवाक्पुत्रस्यवाग्नापतेरार्पम् अत्रेयमनुवज्जगिका-इगंमहेस्तपिकोक्तगोत्रप्रजापतिर्हि
वैश्वदेवंहेति । अस्मिन्सूक्तेआद्यायेयी ततःपरससचोद्यावाष्ट्रिभ्याः ततःपराद्युदेवताका दशमी
षावाष्ट्रिभ्या एकादशीसावित्री ततःपरंसुष्टदितित्वाष्ट्री आर्षवीच विद्युद्रथेतिमारुती सार-
स्वतीच ततःपरितिस्रोषिष्पक्द्राग्निदेवताकाः स्वदस्वेत्याग्नेयीति एवंवैश्वदेवंसूक्तं सूक्तविनियो-
गोलैङ्गिकः । अग्निप्रणयनेरान्यस्येगंमहश्चिद्वारिंशतिप्रतिपत् । पञ्चम्यांपौर्णमास्यामित्यत्रसूत्रितम्-इगं
महोविद्ययापराणमिति

सूक्तमयमा-

इमंमहेविद्व्यायशूपंशश्वत्कृत्वईड्यायप्रजंभुः ।

शृणोतुनोदम्येभिर्ननीकैःशृणोत्वग्निदिव्यैरजस्रः ॥ १ ॥

इमम् । महे । विद्व्याय । शूपम् । शश्वत् । कृत्वः । ईड्याय ।

प्र । जंभुः । शृणोतु । नः । दम्येभिः । अनीकैः । शृणोतु ।

अग्निः । दिव्यैः । अजस्रः ॥ १ ॥

महेमहेविद्व्यायविद्वेयज्ञेमन्थनेननिष्पाद्यमानार्ईड्यायसर्वं स्तुत्यायाग्रे शृणुस्त्वक्प्रमिम
स्तोमंशश्वत्कृत्व भूयोभूय प्रजंभु प्रपरति प्रकर्षेणवाग्यति उच्चारयतीत्यर्थे सोमिदम्येभि
परेपादमनकुशलैर्देमेगृहेविद्यमानैर्वाअनीकैस्तेजोभिर्युक्त सन् नोऽस्मदीयमिमस्तोमंशृणोतु दिव्यैर्दि-
विमवैस्तेनोभिरजतोनिर्तरयुक्तोऽग्नि इमस्तोमंशृणोतु शश्वत्कृत्वईड्यायप्रजंभुरेतिस्वानामेवैन
तच्छ्रैष्ठ्यगमयतीतिब्राह्मणानुसारेण । महादिगुणविशिष्टाण्येजमानायेममाग्निप्रजंभु प्रहरन्त्यृत्वि-
जइतिवाग्याख्येयम् उत्तरोर्ध्वं समानएव ॥ विद्व्याय तन्मवइत्यर्थेमवेऽन्दसीतियत् तित्स्वर ।
ईड्याय ईडवन्देत्यादिनाउदात्तत्वम् । दम्येभि तत्रसाधुरितियत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । दिव्यै
दिवमहर्तीत्यर्थेऽदसिचेतियप्रत्यय । अजस्र जसुमोक्षणे नमिक्स्म्योत्पादिनाताच्छीलितोरप्रत्यय
नञासमासेतस्यत्वर ॥ १ ॥

अपद्धितीया-

महिंमहेदिवेअर्चपृथिव्यैकामोमइच्छश्चरतिप्रजानन् ।

ययोर्हस्तोमेविदर्थेषुदेवाःसंपर्यवोमादर्यन्तेसचायोः ॥ २ ॥

महिं । महे । दिवे । अर्च । पृथिव्यै । कामः । मे । इच्छन् ।

चरति । प्रजानन् । ययोः । ह । स्तोमे । विदर्थेषु । देवाः ।

संपर्यवः । मादर्यन्ते । सचा । आयोः ॥ २ ॥

हेस्तोतः महेमहत्यैदिवेद्युलोकदेवतायैमहत्यैशुषिऽथैवमहि महत्प्रजानन्प्रकर्षेणदेवतासामर्थ्यं
विद्वांस्त्वंस्तोत्रमर्चकुरु मेममकामोमनोरथः सर्वान्भोगानिच्छन्वराति सर्वत्रवर्तते भायोर्मनुष्य-
स्यविदधेपुण्यजेपुण्ययोर्द्यावापृथिव्योऽस्तोमेस्तोत्रेसपर्यवः पूजाकामादेवाङ्गद्वाद्याः स्तोतारोवासचामादयन्तेह
सहमायान्तिष्ठन्तु श्रुथिऽथै उदात्तपणइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् । सपर्यवः सपर्यामिच्छतीत्यर्थे
सुपःक्यच् ॥ १ ॥

अथतृतीया-

युवोऽर्कतरोदसीसत्यमस्तुमहेपुणःसुवितायप्रभूतम् ।

इदंदिवेनमोअग्नेपृथिव्यैसंपर्यामिप्रयसायामिरत्नम् ॥ ३ ॥

युवोः । ऋतम् । रोदसी इति । सत्यम् । अस्तु । महे । सु ।

नः । सुविताय । प्र । भूतम् । इदम् । दिवे । नमः । अग्ने ।

पृथिव्यै । संपर्यामि । प्रयसा । यामि । रत्नम् ॥ ३ ॥

हेरोदसी द्यावापृथिव्यौ युवोर्बुधयोर्ऋतमानृशंस्यंसत्यंयपार्थमस्तु युवानोऽस्मार्कमहेमह-
तेसुवितायाभ्युदयायपञ्चसमात्यर्थेसुसुप्प्रभूतंप्रभवतं हेअग्ने दिवेपृथिव्यैच इदंनमोऽस्तु प्रयसा
इविर्लक्षणेनात्रेनसंपर्यामि परिचरामि रत्नमुत्तमंयनंयामि याचे यातिर्योऽन्नाकर्मा ईमहइत्यादि-
पुपठितत्वात् ॥ पु संहितायामुज्ज्वलितत्वम् । नः संहितायान्अथातुस्थोरुपुभ्यइतिणत्वम् ।
सुविताय इण्गतौ अधिकरणेक्तः शोभनंगम्यतेस्मिन्नितिमुवितं उवडादेशश्छान्दसः ।
भूतं भवतेछोटि बहुलंछन्दसीतिशपोलुकिरूपं यद्वा छान्दसेलुङिगातिस्थेतिषिचोलुक् निघातः ।
दिवे पृथिव्यै नम स्वस्तीत्यादिनाचतुर्थी । संपर्यामि कण्ठादिःपरिचरणेवर्तते प्रत्ययस्वरः । यामि
यातेर्लेटिरूपं वाक्यमेवादानिघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उतोहिवांपूर्व्याआविविद्रऋतवरीरोदसीसत्युवाचः ।

नरंश्चिद्वांसमिथेशूरंसातौववन्दिरेपृथिविविवेविदानाः ॥ ४ ॥

उतो इति । हि । वाम् । पूर्व्याः । आविविद्रे । ऋतवरी इत्यृतंश्वरी ।

रोदसी इति । सत्युवाचः । नरः । चित् । वाम् । समृद्धये ।

शूरंसातौ । ववन्दिरे । पृथिवि । वेविदानाः ॥ ४ ॥

उतोअपिच हेऋतावरी ऋतंसत्यंतद्वयौ हेरोदधी द्यावापृथिव्यौ पूर्व्याः पूर्वमवा पुस-
तना सत्यवाचोमहर्षयः वांयुवाभ्यामाविविद्रे हितंतमपेक्षितमर्थलेमिरेखलु तथा हेष्टयिषि शूरसातौ
शूराणांसातिर्लामोयस्मिनतस्मिन्समिधे संगमननिमित्तेषुद्धे नरश्चिदद्यतनामनुप्याः वांयुवयोर्माहात्म्यं
वेविदानानानन्तः अतः द्यावापृथिव्यौववन्दिरेस्तुवन्ति ॥ आविविद्रे विद्वलाभेइत्ययमुभयपदी छिटि
इरयोरेइतिरेइत्यादेशः सहसुपेत्यत्रसहेतियोगविभागादासहसमासः । समिधे इण्गतौ समीणइति
यप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अयपञ्चमी-

कोअद्वावेदकइहप्रवोचद्देवाँअच्छापृथ्याँकासमेति ।

ददृश्रएपामवमासदाँसिपरैपुयागुह्यैपुव्रतेपु ॥ ५ ॥ २४ ॥

कः । अद्वा । वेद । कः । इह । प्र । वोचत् । देवान् । अच्छ ।
पृथ्या । का । सम् । एति । ददृश्रे । एपाम् । अवमा । सदाँसि ।
परैपु । या । गुह्यैपु । व्रतेपु ॥ ५ ॥ २४ ॥

कोवाअद्वा सत्यभूततादृशमर्थवेदेवेति कोवा इहास्मिन्प्रज्ञातमर्थवोचत्क्षवीति किंतुच्य-
ते-देवानच्छाभिलक्ष्य क्वापृथ्या पयिसाधु समीचीन.कोमार्ग समेति सम्यक्प्राप्नोतीतिके-
नमार्गेणदेवतास्तर्यितव्याइतिइममर्थनऋध्रिज्जानाति नकोपिब्रवीति किंतेदेवाविद्यन्ते वाढ-
मित्याह-एषाँदिविस्थितानानक्षररूपाणादेवानामवमा अधोमुखानिसदाँसिस्थानानिदृष्टेदृश्यन्ते
तथापि परेषूत्तमेषुगुह्येषुदुर्ज्ञानेषुनतेपुर्कर्मस्वनुष्ठितेषुच यायानिदिविदेवस्थानानिदृश्यन्ते तत्रगन्तुं
कोमार्गइतिवेदमन्तरेणनऋध्रिज्जानातीत्यभिप्रायः ॥ अद्वा स्वरादिष्वन्तोदात्तत्वेनपठितत्वाद्दन्तो-
दात्तः । वोचत् वृन्त्युक्तायांवाचि लुङि वुवोवचिरितिवच्चादेशः अस्यतिवक्तिरुयातिभ्यइति
ञेरडादेशः वचउमित्युमागम निघातः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अयपष्ठी-

कविर्नृचक्षाँअभिर्पीमचष्टकृतस्ययोनाविधृतेमदन्ती ।

नानाँचक्रातेसदंन्यथावेःसंमानेनक्रतुनासंविदाने ॥ ६ ॥

कविः । नृश्चक्षाः । अ॒भि । सी॒म् । अ॒च॒ष्ट । ऋ॒तस्य॑ । यो॒ना ।
 वि॒धृ॒ते इति॑ वि॒धृ॒ते । म॒द॒न्ती॑ इति॑ । ना॒ना । च॒क्रा॒ते इति॑ । स॒द॒नम् ।
 यथा॑ । वेः । स॒मा॒नेन॑ । क॒तु॒ना । सं॒वि॒दा॒ने इति॑ स॒म॒ह॒वि॒दा॒ने ॥ ६ ॥

कविः प्रान्तदर्शी नृचक्षाः नृणां द्रष्टार्यः । सीमेतेषां प्रापृषिष्यौ अभ्यचष्ट सर्वतः पश्यति
 ऋतस्य यो नाजलस्य स्थानेऽन्तरिक्षे म॒द॒न्ती॑ हृष्यन्त्यौ विधृते धृतमस्या ओपयय जलममुष्या इत्येवं-
 विधरसोपेतसमानेन 'समानमेतदुदरमुच्चैर्यवचाहमिः । भूमिर्पन्यामिन्वन्ति दिवं मिन्वन्त्यग्र-
 ये' इति । परस्परप्रीणनाख्येनैकेन ननु नाकर्मणा संविदाने परस्परैकमन्यं प्राप्ते ते चावापृषिष्यौ
 नानापृषभृतं सदनं स्थानं वक्राते तथा च ध्रुति — इमां धैर्ये कौसहास्तां तौ ध्यैतामिति । तत्र दृष्टान्त-
 यथा वे. कुलायना नाम वतितद्वत् ॥ अचष्ट चाक्षिज्यक्तायां बाधीत्यस्य लङि स्को संयोगाद्यो-
 रितिककारलोप निवात । संविदाने विदज्ञान इत्यस्य समोगमीत्यादिना आत्मनेपदेशानच्-
 चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

स॒मा॒न्या वि॒यु॒ते दू॒रे अ॒न्ते ध्रु॒वे प॒दे त॑ स्थ॒तु जा॒ग॒रू॒के ।

उ॒त स्व॒सा॒रा यु॒व॒ती भ॒व॒न्ती॒ आ॒दु॒ब्र॒वा॒ते मि॒धु॒ना नि॒ना॒म ॥ ७ ॥

स॒मा॒न्या । वि॒यु॒ते इति॑ वि॒यु॒ते । दू॒रे अ॒न्ते इति॑ दू॒रे अ॒न्ते । ध्रु॒वे ।

प॒दे । त॒स्थ॒तुः । जा॒ग॒रू॒के इति॑ । उ॒त । स्व॒सा॒रा । यु॒व॒ती इति॑ ।

भ॒व॒न्ती॒ इति॑ । आ॒दु॒ । उँ॒ इति॑ । ब्रु॒वा॒ते इति॑ । मि॒धु॒ना नि॒ना॒म ॥ ७ ॥

समान्या समाने परस्परप्रीणनाख्येन कर्मणा ऐकमत्यंगते वियुते वियुज्यवर्तमाने दूरे-
 अन्ते दूरेन्तोवसानं योस्ते दूरे अन्ते अविनाशिन्यौ ते चावापृषिष्यौ जागरूके जागरण-
 शीलेस्त्यौ ध्रुवे अविनाशिनिपदेन्तरिक्षे तस्मत्तुः तिष्ठत उतापि च युवती नित्यनरुण्यौ स्वसारा
 भगिन्यौ एकस्मादात्मनो जाते इति पवन्ती तस्मत्तु रित्यन्वयः आदु अनन्तरम् उपरुणं मिधु
 नानिद्वन्निनाम उर्वोपृथ्वीबहुले दूरे अन्ते रोदसी पुरोहिते इत्यादीनि नामानि ब्रुवाते ते परस्परवृत्त

सना । पुराणम् । अधि । एमि । आरात् । महः । पितुः ।
 जनितुः । जामि । तत् । नः । देवासः । यत्र । पनितारः । एवैः ।
 उरौ । पथि । विष्टते । तस्थुः । अन्तरिति ॥ ९ ॥

हेद्यौः महोमहत्याःपितुःसर्वस्वपालयित्र्याः जनेतुर्जनयित्र्याः तव सना सनातनं पुराण-
 पूर्वक्रमागतंनोऽस्माक्यदेतज्जामित्वं सर्वमेकस्माज्जावमितिद्यौर्भमिनीभवति तादृशं भगिनीत्वं
 तदारादधुना अध्येमि स्मरामि दिवःपितृत्वेजनयितृत्वेचमन्वर्णः-द्यौर्भेपिताजनितानाभिरत्रेति ।
 यत्रयस्यादिव्यन्तर्मध्ये उरौविस्तीर्णेभ्युते विविक्ते पथि नमसि पनितारस्यांस्तुवन्तोदेवासोदेवाः
 एवैर्मनसाधत्तैःस्वैःस्वैर्वाहनैःसहिता सन्तस्तस्थुः तत्रस्थितादेवामदीयंस्तोत्रंभृण्वन्तिमाषः ॥
 पुराणं पुराशब्दात्तदौषिकार्थे सायंचिरमितिट्युप्रत्ययः पुराणप्रोक्तेषुवाङ्मणकल्पेष्वितिनिपातना-
 तुडमाषः निपातनादेवान्तोदात्तत्वम् । एमि इक्स्मरणे अदादिः लटिरूपं निघातः । विउते व्येन्
 तन्तुसन्ताने कर्मेणिकः यनादित्वात्संप्रसारणं गतिरन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरः । तस्थुः तिष्ठतेर्लि-
 टिरूपं यत्रयोगादनिघातः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

इमंस्तोमंरोदसीप्रब्रवीम्यदूदराःशृण्वन्नग्निजिह्वाः ।
 मित्रःसम्राजोवरुणोयुवानंभ्रादित्यासःकवयःपप्रथानाः॥१०॥२५

इमम् । स्तोमम् । रोदसी इति । प्र । ब्रवीमि । ऋदूदराः ।
 शृण्वन् । अग्निजिह्वाः । मित्रः । सम्राजः । वरुणः ।
 युवानः । आदित्यासः । कवयः । पप्रथानाः ॥ १० ॥ २५ ॥

हेरोदसी आवापृथिव्यौ इमंयुष्मदीयंस्तोमंस्तोत्रंप्रब्रवीमि प्रकर्षेणवदामि ऋदूदराः ऋ-
 मुदुउदरयेपातेऋदूदराः यद्वा मृदुदरेसोमोयेपातेऋदूदराः अग्निजिह्वाः अग्निजिह्वास्थानीयो
 येपातेतपोक्ताः सम्राजः सम्यग्दीप्यमानाः युवानोऽनित्यतरुणाः यद्वा यजमानानभिमतफलैर्मिश्री-
 कृन्तः कवयःत्रान्तदर्शिनः पप्रथानाः स्वानिस्वानिकर्माणिप्रययन्तोआदित्यास मिनादयोदेवाः

शृण्वन् तदिदंस्तोत्रं शृण्वन्तु ॥ शृण्वन् शुश्रूषणे इत्यस्य लेख्यहागमः । अग्निनिष्ठाः त्रिच-
क्रादित्वादन्तोदात्तत्वम् । पप्रथानाः प्रथमस्थाने इत्यस्य कानचिरूपं चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये पञ्चविंशो वर्गः ॥ २५ ॥

अथैकादशी—

हिरण्यपाणिः सविता सुजिह्वस्त्रिरादिवो विदधे पत्यमानः ।

देवेषु च सवितुः श्लोकमश्रेरादस्मभ्यमासुव सर्वतातिम् ॥ ११ ॥

हिरण्यपाणिः । सविता । सुजिह्वः । त्रिः । आ । दिवः ।

विदधे । पत्यमानः । देवेषु । च । सवितरिति । श्लोकम् ।

अश्रेः । आत् । अस्मभ्यम् । आ । सुव । सर्वस्तातिम् ॥ ११ ॥

हिरण्यपाणिः दानार्थं हिरण्यपाणौ हस्ते यस्य स तथोक्तः यद्वा देवकर्तृकया गेसवितुर्ग-
त्विमूतस्य हस्ते प्राशित्रं मक्षणार्थम् अध्वर्यवोददुः तत्प्राशित्रं तस्य हस्तौ विच्छेद ततोऽध्वर्यवो
हिरण्यपाणौ हस्तौ कृत्वा संदधुः ततोऽयं हिरण्यपाणिः तथा च कौपीतकं—सवित्रे प्राशित्रं प्रति नहु-
स्तत्तस्य पाणी प्रविच्छेद तस्मै हिरण्यपाणिं प्रति दधुस्तस्माद्विरण्यपाणि रिति । सुजिह्वः शोमनवाक्
सविता विदधे यज्ञे त्रिः त्रिपुसवनेषु दिवो नभसः सकाशादापत्यमान आगच्छन् भवतीति शेषः परो-
र्ध्वः प्रत्यक्षः हे सवित त्वं देवेषु स्तोतृषु विद्यमानं च श्लोकं श्लोक्यते ऽनेनेति श्लोकः स्तोत्रं तदश्रेः
प्राशुहि च आदनन्तरं सर्वतातिं सर्वमपेक्षितं फलमस्मभ्यमासुव प्रेरय ॥ हिरण्यपाणि हिर-
ण्यपाण्यश्च दयास्को बहू धानिर्विके—हिरण्यं कस्माद्विद्यत आयस्यमानमिति वाहियते न नार्जनामित्यादिना ।
पाणिशब्दं च बहुधा निर्विवेच—पाणि णायते पूनार्कर्मण इति । हर्यगतिकान्त्योः हर्यते कन्यन्
हिरचेति कन्यन् हिर इत्ययमादेशो घातोः निच्चादाद्युदात्त बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः । पत्य-
मानः पदगतौ दिवादि रात्वेनेपदी दकारस्य तकारश्छान्दसः । अश्रेः श्रिञ्सेवायामित्यस्य लटि
बहुलं छन्दसीति शपोलृक् चवायोगे प्रथमेति न निवात । सुव ष्वेरेणे तुदादिः । सर्वतातिं
सर्वदेवात्तातिष् स्वार्थिकोऽस्ति स्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

सुकृत्सुपाणिःस्ववाँऋतावदिवस्त्वष्टावसेतानिनोधात् ।

पूपण्वन्तऋभवोमादयध्वमूर्ध्वग्रावाणोअध्वरमतष्ट ॥ १२ ॥

सुकृत् । सुपाणिः । स्वह्वान् । ऋतव्वा । देवः । त्वष्टा ।

अवसे । तानि । नः । धात् । पूपण्वन्तः । ऋभवः ।

मादयध्वम् । ऊर्ध्वग्रावाणः । अध्वरम् । अतष्ट ॥ १२ ॥

सुकृत् सुमुनगतःकर्तो सुपाणि कल्याणपाणिः स्ववान्वनवान् ऋतावासत्यसंकल्पः
 त्वष्टादेवः तानियान्यस्माकमपेक्षितानि अषसेरक्षणायनोऽस्मभ्यंघात् ददातु ध्रुमवः उरुभा-
 न्तित्युमवः हेऋभवः पूपण्वन्तः पृष्णासहितापूर्णमादयध्वम् अस्मान्धनप्रदानेनहृष्टान्कुरुत ऊर्ध्व-
 ग्रावाणः सोमाभिपवार्धमुपतग्रावाणःसन्तःऋत्विजइममत्सदीयमध्वरमतष्टाकुर्वन् ॥ अतष्ट
 तस्रस्त्वक्षतनूकरणे उदित्वाद्ब्रेहमावः क्षलोसलीतिसिचोलोपः स्कोऽस्योगाघोरितिक कारळेप
 बहुवचनस्यैकवचनंछान्दसम् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

विद्युद्रथामरुतंऋष्टिमन्तोदिवोमर्याऋतजाताअयासः ।

सरस्वतीशृणवन्युज्ञियांसोधातारयिसहर्वीरंतुरासः ॥ १३ ॥

विद्युदर्थाः । मरुतः । ऋष्टिश्मन्तः । दिवः । मर्याः ।

ऋतर्जाताः । अयासः । सरस्वती । शृण्वन् । युज्ञियांसः ।

धात । रयिम् । सहर्वीरम् । तुरासः ॥ १३ ॥

विद्युद्रथाः विद्योतमानरथोपेताः ऋष्टिमन्तोदीप्तिमन्तः ऋष्टिरायुविशेषः तद्वन्तोवा
 दिवोद्योतमानाः द्योतमानस्यरुद्रस्यपुत्रावामर्याः शत्रूणांमारयितारः, मनुष्येभ्योहितावा ऋत-
 जाताः उदकाधज्ञाद्वाप्रादुर्भूता यद्वा ऋतशुदकंजानयेभ्यः तेऋतजाताः अयासः सततगमन-
 शीलाः यज्ञियांस यज्ञार्हामरुतः सरस्वती गव्यपक्षरूपेणप्रसरणमस्यास्तीतिसरस्वती वाग्दे-
 वताच एतेसर्वेदेवामदीयमिमेस्तोमंशृण्वन् शृण्वन्तु तुरासः अस्माकंरुद्रप्रदानेत्वरणयुक्ताः

हेमरुतः सहवीरं पुत्रसहितंरयिषन्वात अस्मभ्यंघत् ॥ घात दघातेर्लोष्टि बहुलंछन्दसीतिश-
पोल्लक् तप्तनसनयनाश्चेतितवादेशः पादादित्वादनिवातः तपःपित्वाद्नुदात्तत्वेधातुस्वरः । तुरासः
सुरत्वारणे इगुपघटक्षणःकः आमाश्रितत्वान्निघातः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

विष्णुंस्तोमांसःपुरुदस्ममर्काभगस्येवकारिणोयामनिग्मन् ।
उरुक्रमःककुहोयस्यपूर्वोर्नमर्धन्तियुवतयोजनित्रीः ॥ १४ ॥

विष्णुम् । स्तोमांसः । पुरुदस्मम् । अर्काः । भगस्येव ।
कारिणः । यामनि । ग्मन् । उरुक्रमः । ककुहः । यस्य ।
पूर्वीः । न । मर्धन्ति । युवतयः । जनित्रीः ॥ १४ ॥

स्तोमांसस्तूयन्तेऽग्निरितिस्तोमा स्तोत्राणि अर्काअर्घनीयानिशास्त्राणिचभगस्येवधन-
स्यकारिणः कर्तृणीवस्थितानितानियामनिसन्ततंप्रतायमानेऽस्मिन्यज्ञे पुरुदस्मं बहुकर्मणं
यद्वा बहुन्दस्यतिउपक्षपयतीतिपुरुदस्मः तं विष्णुं देवं ग्मन् गच्छन्तु पूर्वीःवद्व्यः जनित्रीः सर्व-
स्यजनयिष्यः युवतयः परस्परमसंकीर्णाःककुहःकंस्तुन्नान्तिविस्तारयन्तिककुमोदिशः यद्वा
ककुबुच्छयार्थः उच्छिष्टाहविदिशोवृक्षाम्रेपूपलभ्यमानास्तिष्ठन्ति एतादिशोयस्यविष्णोराज्ञां
नमर्धन्ति नहिंसन्तिसविष्णुरुक्रमः उरुमहान्क्रमः पादविक्षेपोयस्यसः त्रिविक्रमावतारे एकेनै-
वपादेनसर्वभगदाग्रम्यातिष्ठत ॥ ग्मन् गमेर्लुङि मन्त्रेघसेत्यादिनाच्चेर्लुक् । ककुमः पृषोदरा-
दित्वाद्वृषस्वरासिद्धिः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

इन्द्रोविश्वैर्वीर्यैःपत्यमानउभेआपप्रौरोदसीमहित्वा ।
पुरन्दरोवृत्रहाधृष्णुपेणःसंगृभ्यान्आभरामूरिपश्वः॥१५॥२६॥

इन्द्रः । विश्वैः । वीर्यैः । पत्यमानः । उभेइति । आ । प्रौ ।
रोदसी इति । महित्वा । पुरन्दरः वृत्रहा । धृष्णुर्सेनः ।
समृष्टभ्यः । नः । आ । मूरि । भूरि । पश्वः ॥ १५ ॥ २६ ॥

विधैःसर्वैर्वायैःसामर्थ्यैः प्रत्यमानः प्राप्यमाणःसङ्गः उभेरोदसीद्यावापृथिव्यौमहित्वा
स्वकीयेनमहिम्नाआपन्नौ पूरयामास शेषःप्रत्यक्षकृतः पुरन्दरःशत्रुपुरांदायिता वृत्रहा वृत्रस्यहन्ता
घृष्णुपेणः परामिवनशीलसेनोपेतः समरुद्धणइत्यर्थः सत्वंपथः पशून्संगृभ्यसंगृह्य नोऽस्म-
भ्यंभूरिप्रभूतयपामवतितथा आभर देहि यद्वा पथःपशोर्गूरिबहुत्वंबहून्पशून्धायच्छेति ॥ पुरन्दरः
द्विद्विदारणेइत्यस्म्यपुशब्देउपपदेपूःसर्वयोर्दारिसहोरितिसत्प्रत्ययः याचंयमपुरन्दरौचेतिनिपा-
तनात्पूर्वपदस्यअमागमः चित्त्वादन्तोदात्तः । घृष्णुपेणः पूर्वपदादितिसंहितायांपत्वं यदापत्वं
तदा रयान्यामितिणत्वम् । संगृभ्य ग्रहेर्ल्यपि स्थानिकद्वावात्सप्रसारणं ह्यग्रहोर्भेच्छन्दसी-
तिमत्वं लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । पशवः पशुशब्दात्शसः जघादिपुछन्दसिवावचनमि-
तिसवर्णदर्शाभावात् ॥ १९ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये पाद्विंशोऽवर्गः ॥ २६ ॥

अथपोहशी-

नासत्यामेपितरावन्धुपृच्छांसजात्यमश्विनोश्चारुनाम ।

युवंहिस्थोरयिदौनोरयीणांदात्रंरक्षेथेअर्कवैरदब्धा ॥ १६ ॥

नासत्या । मे । पितरा । वन्धुपृच्छा । सजात्यम् । अश्विनोः ।

चारु । नाम । युवम् । हि । स्थः । रयिदौ । नः । रयीणाम् ।

दात्रम् । रक्षेथे इति । अर्कवैः । अदब्धा ॥ १६ ॥

रेनासत्यावश्विनौ बन्धुपृच्छा हविःप्रदातृत्वेनबन्धूनस्मानपोक्षितमपंपृच्छतइतिबन्धूनां
प्रधारोयुगंमेपितरावाद्येनारौमन्त्रम् युवयोरश्विनोःसनात्यं सनातेमपंसमतं चारुनामकमनी-
पंसत्तु हेअश्विनौ युवंयुवानोस्मम्यंरयीणांघनानांमघ्येरयिदौ उत्तपस्यपनस्यदातारौस्थोहि
मवपःप्रलु किंचअदब्धाक्तेनाप्यातिरस्त्रनौयुगांदात्रंरक्षेथेपांदातारंमामर्कवैःकुत्सितैःशोभनैःकर्म-
भिःरक्षेथे पालयतम् ॥ नासत्या नग्राण्यन्पादित्यादिनानिपातनाक्षजःप्रकृतिमावः । बन्धुपृच्छा
पृच्छेत्किम् सुपांमुत्तुगितिमुपोद्देशः । सनात्यं सनातेमपं भवेच्छन्दसोवियत् तित्स्वरितः । स्थः
अस्तेऽतिरूपं हियोगादनिवानः ॥ १९ ॥

अथसप्तदशी-

महत्तद्वैःकवयश्चारुनामयद्धदेवाभवंयविश्वइन्द्रै ।

सखंऋभुभिःपुरुहूतप्रियेभिरिमांघिर्यंसातयेतक्षतानः ॥ १७ ॥

महत् । तत् । वः । कवयः । चारु । नाम । यत् । ह । देवाः ।

भवंथ । विश्वे । इन्द्रै । सखा । ऋभुभिः । पुरुहूत । प्रियेभिः ।

इमाम् । घिर्यम् । सातये । तक्षत । नः ॥ १७ ॥

हेकवयोमेधाविनोहेदेवाः वीर्युष्माकंतत्तादृशंमहत्प्रभूतंनामकर्मनमनंवा चारुमनोहरंखलु यथेनकर्मणाविश्वेसर्वेयूयामिन्द्रे इन्द्रोपलक्षितेलोकेदेवाभवथह देवत्वंप्राप्नुथखलु हेपुरुहूत बहु- भिराहूत हेइन्द्र त्वं प्रियेभिःप्रियतमैः ऋभुभिः ऋतेनभवन्तिऋतेनमान्तीतिवा ऋभुभिर्दे- वैःसखासि इन्द्रसहिताऋभवोयूयम् इमामस्मदीयांघिर्यंस्तुतिनोऽस्माकंसातयेधनादिजामार्पतक्षत स्वीकुरुत ॥ यत् सुपांसुलुगित्वादिनासुपोलुक् । भवथ भवतेर्लक्ष्णं यद्वृत्तयोगादनिवातः । सखंऋभुभिरित्यसंसाहितायांऋत्यकइतिप्रकृतिभावोहस्वत्वंच ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

अर्यमाणोअदितिर्यज्ञियासोदब्धानिवरुणस्यव्रतानि ।

युयोतनोअनपत्यानिगन्तोःप्रजावान्नःपशुमाँअस्तुगातुः ॥ १८ ॥

अर्यमा । नः । अदितिः । यज्ञियासः । अदब्धानि । वरुणस्य ।

व्रतानि । युयोत । नः । अनपत्यानि । गन्तोः । प्रजाश्वान् । नः ।

पशुश्मान् । अस्तु । गातुः ॥ १८ ॥

अर्यमा ऋच्छतिसर्वदागच्छतीत्यर्यमासूर्यः अदितिर्देवमाता यज्ञियासोयज्ञार्हादेवायस्य वरुणस्यव्रतानिकर्माणि अदब्धान्यहिंसितानिमवन्तिसवरुणः तेचार्यमादयोदेवानोऽस्माद्वद- न्वितिशेषः तेयूयंनोऽस्माकमनपत्यानि अपत्यानांपुत्राणामहितानिकर्माणि यद्वा पतनका- र्णनभवतीत्यपत्यं तदन्यान्यनपत्यानि पतनकारणानिकर्माणिगन्तोः सन्मार्गाद्युयोत पृथ- क्कृत यथा तान्यहितानिकर्माणिनस्पृशन्तितयाकुरुतेत्यर्थः अथ गातुः गायन्तिस्तुवन्ती-

न्द्रादीन्नेतिगातुर्गृहं नोऽस्मदीयंगृहंपशुमान्पश्यादियुक्तंप्रजावानपत्नोपेतमस्तु ॥ अयमा ऋगतो
 श्वसुश्चन्द्रोहन्तेदन्तित्यादिनानिपातनाद्रूपसिद्धिः । अदितिः दीह्रयेइत्यस्यकर्तरिक्तिच्
 नञ्समासः । अदितिरदन्तेति यास्कः । छान्दसंस्तत्त्वं नञःस्वरः । युयोत धौतेरामिन्धी-
 भावकर्मणोद्योतिबहुलंछन्दसीतिशपःश्रुः तप्तनवितितप्रत्ययस्यतवादेशः । गन्तोः गल्गता
 सितनिगामिसिस्च्यविषाञ्जुशिम्पइतितुभ्रत्ययः नित्वादाद्युदात्तः । गातुः गात्राहिम्यश्चे-
 तितुप्रत्ययः ॥ १८ ॥

अयैकोनविंशी-

देवानांदूतःपुरुषप्रसूतोनांगान्नोवोचतुस्र्वताता ।

शृणोतुनःपृथिवीद्यौरुतापःसूर्योनक्षत्रैरुर्वृन्तरिक्षम् ॥ १९ ॥

देवानाम् । दूतः । पुरुष । प्रसूतः । अनांगान् । नः । वोचतु ।

सर्वस्ताता । शृणोतु । नः । पृथिवी । धौः । उत । आपः ।

सूर्यः । नक्षत्रैः । उरु । अन्तरिक्षम् ॥ १९ ॥

पुरुष पुरुषबहुपुद्गेपुप्रसूतः अग्निहोत्रार्थविहितः यद्वा पुरुषैर्यजमानैःप्रसूतः यद्यन्य-
 देवानाद्वाप्येतिदेवानांदूतः तथाचतैत्तिरीयकम्-अग्निर्देवानांदूतग्रासीदिति । तादृशोअग्निः
 कर्मकर्तृसाधनवैगुण्येनसापराधाच्चोऽस्मात्तनागाननागंसः सर्वताता सर्ववोचतुब्रवीतु किंच
 शृपिवीथौश्च उतापिचापःसूर्यश्च नक्षत्रैरुविस्तीर्णमन्तरिक्षंच एतेसर्वदेवानोऽस्मदीयांस्तुतिं
 शृणोतु शृण्वन्तु प्रत्येकविवक्षयैकवचनम् ॥ प्रसूतः पूरेण कर्मणिक्तः गतिरन्तरइतिगतेः
 प्रकृतिस्वरः । अनांगान् शसिः सकारलोपश्छान्दसः । सवर्णदीपैर्कृतेतस्माच्छसोगइतिनत्वम् ।
 वोचतु वचपरिभाषणे व्यत्ययोबहुलमितिशपोऽडादेशः वचउम् गुणः निघातः । नक्षत्रैः नक्षगतौ
 अमिनक्षिपनिब्रथितमित्योऽत्रनित्यत्रभ्रत्ययः नित्वादाद्युदात्तः । यद्वा नक्षरतिनक्षीयतइ-
 तिवानक्षत्रं नभ्राण्पदादितिनभःप्रकृतिभावः नञस्वरः ॥ १९ ॥

अयविंशी-

शृण्वन्तुनोवृणःपर्वतासोभ्रुवक्षैमासुइळ्यामदन्तः ।

आदित्यैर्नोअदितिःशृणोतुयच्छन्तुनोमरुतःशर्मभद्रम् ॥ २० ॥

शृण्वन्तु । नः । वृषणः । पर्वतासः । ध्रुवक्षेमासः । इळया ।
मदन्तः । आदित्यैः । नः । अदितिः । शृणोतु । यच्छन्तु । नः ।
मरुतः । शर्म । भद्रम् ॥ २० ॥

वृषणः अभिमतफलसेचकामरुतः पर्वतासः पृथान्तिपूरयन्तिअर्धिनांकामानितिपर्वतामा
षाभिमानिनोदेवाः ध्रुवक्षेमासः निश्चलस्थानाः इळयाहविर्लक्षणात्रेनमदन्तोमाघन्तः सन्तः
नोऽस्मदीयास्तुतिंशृण्वन्तु किंच आदित्यैरपत्यमृतैरादित्यैरुपेतादितिर्नोऽस्मदीयास्तुतिंशृणोतु
मरुतश्चनोऽस्मभ्यंमद्रंकरुपाणकरंशर्म सुखं यच्छन्तुददतु ॥ आदित्यैः अदितेरपत्यानीत्यर्थे
दित्यदित्येतिपत्यः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः सुपासहैकादेशेकृते एकादेशजुदात्तः ॥ २० ॥

प्रयत्न्यन्यमानः सदासुगइत्यृचंजनगच्छेत् सूत्रितश्च-सदासुग पितुर्माँअस्तुपन्थाइ-
तिपन्थानमवल्लोति ।

सूक्तेएकविंशी-

सदासुगःपितुर्माँअस्तुपन्थामध्वादेवाओषधीःसंपिपृक्त ।

भर्गोमेअग्नेसख्येनमृध्याउद्रायोअश्यांसदनंपुरुक्षोः ॥ २१ ॥

सदा । सुगः । पितुर्मान् । अस्तु । पन्थाः । मध्वा । देवाः ।

ओषधीः । सम् । पिपृक्तः । भर्गः । मे । अग्ने । सख्ये । न ।

मृध्याः । उत्र । रायः । अश्याम् । सदन्मम् । पुरुक्षोः ॥ २१ ॥

हेअग्ने अस्माकंपन्थामार्गः सदा सर्वदा सुग.सुखेनगन्तुंशक्त्यः पितुर्मानवर्धाश्चास्तु
हेदेवा.मध्वामाधुर्येपतेन उदकेनओषधी.संपिपृक्त संपर्चयत सेचयतेत्यर्थः हेअग्ने त्वयासख्ये
संजातेऽसि भेमममगोधनंनमृध्या नविनश्यतु किञ्च रायोषनस्य पुरुक्षो.बह्वन्नस्यच सदन्स्यान्-
मुदस्यां प्राप्नुयाम् ॥ सदा स्वरादिष्वाद्युदात्तत्वेनपाठादाद्युदात्तः । पिपृक्त पृचीसंपर्के लोचिबहुलं
छन्दसीतिशप.श्रुः बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्त्वम् । मृध्याः मृषिर्हिसार्धः लिङि तिङांतिङो
भवन्तीतिपि सिप् ॥ २१ ॥

पशौपुरोडाशस्विष्टकृतःस्वदस्वहव्येतिगज्या
पुरोडाशस्विष्टकृतइति ।

सूत्रितश्च-स्वदस्वहव्यासमिपोदिदीहीति

सूक्तेर्द्वाविंशी-

स्वदस्व हव्यासमिपोदिदीह्यस्मद्यः । कसंमिमीहि श्रवांसि ।

विश्वो अग्रे पृतसुता जेपि शत्रून् ह्यविश्वो सुमना दीदिहि नः ॥ २२ ॥ २७ ॥

स्वदस्व । हव्या । सम् । इपः । दिदीहि । अस्मद्यक् । सम् ।

मिमीहि । श्रवांसि । विश्वान् । अग्रे । पृतसु । तान् । जेपि ।

शत्रून् । अहो । विश्वा । सुस्मनाः । दीदिहि । नः ॥ २२ ॥ २७ ॥

हे अग्रे हव्या हवनयोग्यानि हवोपि स्वदस्व स्वादय अस्माकमिपोन्नानि संदिदीहि सन्त्यक् प्रकाशय दीपितानि तानि श्रवांस्यन्नानि अस्मद्यक् अस्मदभिमुखानि संमिमीहि संमानय कुर्वित्यर्थः ततः पृतसुसंग्रामेषु तान्वाघकान् विश्वान् सर्वान् शत्रून् जेपि नय अप्य सुमनाः शोभनमनस्कः सन्नोऽस्माकं विश्वाहासवर्षाण्यहानि दीदिहि अग्निहोत्रादिकर्मयोग्यानि प्रकाशय ॥ स्वदस्व स्वदआस्वादाने लोटिरूपं धासोऽसर्वधातुक् स्वरैर्धातुस्वरः । दिदीहि दिवुर्दीडा-
दावित्यस्य लोटि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य श्रुः परत्वाद्धलिचेति दीर्घे हने पश्चाद्धलिलोपः
निघातः । अस्मद्यक् अस्मान् अतीत्य छत्ते । किन् विष्वदेऽयोर्यथेति ह्यत्यद्यादेशोऽयमिति ततः परस्वस्वरितत्वम् ।
मिमीहि माह्माने शब्दे च जुहोत्यादिः तस्य लोटि व्यत्ययेन परस्मैपदं निघातः । सुमनाः
सोमनसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । दीदिहि दिवैर्यद्भुकि लोटि तुनादित्वाद्भ्यासस्य दीर्घः
धलिलोपः ॥ २२ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीयेऽष्टविंशोऽर्कः ॥ २७ ॥

उपसः पूर्वा इति द्वाविंशत्यृचं द्वितीयं सूक्तं त्रैष्टुभम् उपस इत्यनुक्रमणिका प्रजापतेरर्पवैश्व-
देवं प्रजापतिर्हवैश्वदेवं हेति पूर्वसूक्ते हि हव्यश्च प्रयोगात् सूक्तविनियोगोल्लेखिकः । अत्राद्योपस्या
ततः परं नवर्चोऽयादिदेवताकाः ततः पराहोरात्रिदेवताका ततश्चतस्रो रोदस्य पञ्चदशीऽग्निशोर्वा
षोडशीदिदेवताका ततः पञ्चः च वर्षतः इन्द्रस्य कोचिदग्रेऽस्त्वद्युश्चेति मन्यन्ते ।

तत्र त्रयमा-

उपसः पूर्वा अघ्यद्व्यपुर्महर्हि जज्ञे अक्षरं पदे गोः ।

व्रता देवानां मुपनुप्रभूपन्महर्देवानां मसुरत्वमेकम् ॥ १ ॥

वि । मे । पुरु॒त्रा । प॒त॒य॒न्ति । का॒माः । श॒मि॒ । अ॒च्छ ।
 दी॒द्ये । पू॒र्व्याणि । स॒म॒हृ॒द्दे । अ॒ग्नौ । क॒त॒म् । इ॒त् । व॒दे॒म् ।
 म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सुर॑स्त्व॒न् । ए॒क॒न् ॥ ३ ॥

हेअग्ने मे मम पुरुत्रा बहव कामा अभिलाषा विपतयन्ति विविर्बगच्छन्ति शमिभग्नि-
 घोमादिलक्षणं कर्माच्छाभिलक्ष्य अहं पूर्व्याणि पुरातनानि स्तोत्राणि तदर्थं दीद्ये दीपयामि पश्चा-
 द्दक्षार्धमतोऽसमिद्रे दीप्यमानेऽसि अतमेत्तरस्य मे वदेम अनृतवचने हि यज्ञे वै गुण्यस्यादिति ॥ पुरुत्रा
 देवमनुष्यपुरुषेत्यादिना प्राप्रत्यय । पतयन्ति पतुगतौ स्वार्थिभोगिच् ॥ ३ ॥

अपचतुर्थी-

स॒मा॒नो॒रा॒जा॒वि॒भृ॒तः॒पु॒रु॒त्रा॒श॒यै॒श॒या॒सु॒प्र॒यु॒तो॒व॒ना॒नु॒ ।
 अ॒न्या॒व॒त्सं॒भ॒र॒ति॒क्षे॒ति॒मा॒ता॒म॒ह॒दे॒वा॒ना॑म॒सुर॑त्वमे॒क॒म् ॥ ४ ॥

स॒मा॒नः । रा॒जा । वि॒भृ॒तः । पु॒रु॒त्रा । श॒यै । श॒या॒सु॒ ।
 प्र॒यु॒तः । व॒ना । अ॒नु॒ । अ॒न्या । व॒त्स॒म् । भ॒र॒ति॒ । क्षे॒ति॒ ।
 मा॒ता । म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सुर॑स्त्व॒म् । ए॒क॒म् ॥ ४ ॥

समान साधारण सर्वेषा यद्वा एकपवरानादीप्यमानोऽग्नि पुरुत्रा बहुपदेशेषु विभृतः
 अग्निहोनाप्यविद्धतो भवति यद्वा रागाभिपुत सोम सर्वपदेशेषु पयस्वार्थं विद्धतो भवति सचाग्निः
 सोमो वाशयामु शेरते हविरादय पदार्थाश्चेति शयावेय तासु शयेशेते निवसति वनानु
 अनुवन वनेष्वराग्निरूपेण काष्ठेषु प्रयुतो विमकोऽभिर्वर्तते सोमश्चेद्वनेषु च सोमो विमको वर्तते तस्य
 द्वे मातरौ यावानृषियौ तयोरन्याथौ अस्यामृषेर्गोयमानतया कसभृतमग्निं सोमवामराति वृष्ट्या-
 दिरूपेण भरति पोषयति माता वपुषा षेति केवलं निवासयति ॥ विभृत ह्यहरणे कर्मणेऽपि गतिर-
 नन्तर इति गते प्रकृतिस्वरूपम् । पुरुत्रा अधिकरणेऽप्रत्ययः । शये शीद्वन्मे ओपस्त इति
 तकारलोप शीरु सर्वेषां तुल्यगुण । शयासु शीद्वन्मे परमित्यधिकरणे अच् । यपति भृञ्म-
 रणे म्वादि एवान्याम्यासमर्थाभ्यामिति पूर्वस्य निवातः । क्षेतिः क्षिनिष्ठासगत्योरित्यस्य बहुलं
 छन्दोऽतीति विकरणस्य लृक् ॥ ४ ॥

उपसः । पूर्वाः । अर्ध । यत् । विष्णुः । महत् । वि । जज्ञे ।
अक्षरम् । पुदे । गोः । व्रता । देवानाम् । उर्ष । नु । प्रहभूर्पन् ।
महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ १ ॥

पूर्वाउदयकालात्प्राचीनाउपसोयद्यव्युपः व्युच्छन्ति अथ तदानीम् अक्षरं नक्षरतीत्य-
क्षरम् अरिनाइयादित्यारुयंमहत्प्रभूतंज्योतिर्गोरुदरूप्यदेस्यानेसमुद्रेनमसिवाविनज्ञे उत्पद्यतेअ
योदितेसूर्ये प्रभूपक्षिहोत्रादिकर्मसुप्रभवितुभिच्छन्यनमानःव्रतार्कमणिदेवानानुक्षिप्रम् उपस-
मीपंतिष्ठति योग्यक्रियाध्याहारः तदिदं देवानामेकमुत्पद्यमानसुरत्वमस्यतिश्रिपातिसर्वांनित्यसुरः
प्रवक्षः तस्यमात्रोसुरत्वंवाच्यं महदैश्वर्यम् ॥ व्युपः उपप्लुपदाहेइत्यस्यविपूर्वस्य छिद्युसित्वं
सहेतियोगविभागात्समासेः यद्वृत्तयोगादनिवातः । प्रभूपन् भातेःसनि द्विवचनस्यछन्द-
सिबिरुत्पित्वाद्वाद्द्विवचनाभावः तदन्ताच्छतरिरूपं प्रादिसमासः शतुर्लसार्वातुकस्थरेधा-
तुस्वरः ॥ १ ॥

अपदितीया-

मोपूणोअत्रजुहुरन्तदेवामापूर्वेअग्नेपितरःपदज्ञाः ।
पुराण्योःसन्नोःकेतुरन्तर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २ ॥
मो इति । सु । नः । अत्र । जुहुरन्त । देवाः । मा । पूर्वे ।
अग्ने । पितरः । पदज्ञाः । पुराण्योः । सन्नोः । केतुः ।
अन्तः । महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ २ ॥

हेअग्ने अत्रास्मिन्कालेदेवाः नोऽस्मान्मुमुक्षुमोनहुरन्त माहिंसुः तथा पदज्ञाः कर्माण्य-
नुष्ठायदेवपदमनुभवन्तः पूर्वपुरातनाःपितरः माहिसिपुः यस्मात्केतुर्यज्ञानामज्ञापकःसूर्यः पुराण्योः
पुरातनयोःसन्नोःसीदत्यनयोर्देवमनुष्याइतिस्त्रयीरोदसी तयोरन्तर्मध्ये उदेति तस्मादत्रमा-
हिसितित्यर्थः महद्देवानामित्यादिपूर्ववत् ॥ जुहुरन्त इप्रसहकरणे लुढे जुहोत्यादिवातुल्ल-
व्यत्ययेनात्मनेपदं बहुलंछन्दसीत्युत्वं संज्ञापूर्वकस्यविधेरनित्यत्वाददादेशाभावे अन्तादेशः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

विमेषुत्रापंतयन्तिकामाःशम्यच्छादीद्येपूर्व्याणि ।
समिद्धेअग्रावृतमिद्धेदेममहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ३ ॥

अन्तमस्य समीपेवर्तमानस्यदावाश्वेरायत् अभिमुखमागच्छत् विश्वंभूतजातं प्रतीचीनं पराङ्मुखं ददशो दृश्यते तत्रदृष्टान्तः—शूरस्येव यथायुध्यतोयुद्धंकुर्वाणस्यशूरस्यसमर्थस्य राज्ञोभिमुखमागच्छत् परबलंपराङ्मुखंदृश्यतेतद्वत् मतिःसर्वैर्ज्ञायमानःसोऽग्निर्गोहृदकस्यनिः-
पिधंहिंसिकादीप्तिमन्तश्चरति अन्तर्धारयति ॥ युध्यतः युधसंप्रहारे दिवादित्वात्तस्यशतरि-
रूपम् अन्तमस्य अन्तःशब्दादतद्विनिष्ठावितीठन् अतिशयेनान्तिकइत्यर्थेतमम् तमेतादेशेति
तादिलोपः नित्वादायुदात्तः । प्रतीचीनं प्रतिपूर्वस्याद्यतेःकिप् तस्माद्विभाषाच्चैरदिकृत्स्त्रियामि-
तिखः ईनादेशः प्रत्ययस्वरः । आयत् याप्रापणेइत्यस्याङ्पूर्वस्यशतरिरूपम् आङ्पूर्वस्य अय-
पयगतावित्यस्यशतरिरूपंवेतिव्युत्पत्त्यनवधारणादनवग्रहः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

निवेवेतिपलितोदूतआस्वन्तर्महान्चरतिरोचनेन ।

वपूंपिविभ्रतभिन्नोविचष्टेमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ९ ॥

नि । वेवेति । पलितः । दूतः । आसु । अन्तः । महान् । चरति ।
रोचनेन । वपूंपि । विभ्रत । अभि । नः । वि । चष्टे । महत् ।
देवानाम् । असुरहत्वम् । एकम् ॥ ९ ॥

पलित.पालयितापूर्णोवादेवानांदूतोऽग्निःआस्वोपधीपुनिवेवेति नितरांन्याप्यवर्तते महान्सो-
ग्नि.रोचनेनसूर्येणसहअन्तः रोदस्योर्मध्येचरति वपूंपिनानाविधानिरूपाणिविभ्रत्सोग्निः नोअ-
स्मान्यद्वनभिचिचष्टे विशेषेणानुग्रहदृष्ट्यापश्यति ॥ वेवेति वांगत्यादिषु यद्वल्लकि ईडभावेरूपम् ।
रोचनेन सहाधेतृतीया । विभ्रत् कुम्भन्धारणपोषणयोरित्यस्यशतरिरूपम् अभ्यस्तस्वरः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

विष्णुर्गोपाःपरमंपातिपार्थःप्रियाधामान्यमृतादधानः ।

अग्निष्टाविश्वाभुवनानिबेदमहद्देवानामसुरत्वमेकम्॥१०॥२९॥

विष्णुः । गोपाः । परमम् । पाति । पार्थः । प्रिया । धामानि ।
अमृता । दधानः । अग्निः । ता । विश्वा । भुवनानि । वेद ।
महत् । देवानाम् । असुरहत्वम् । एकम् ॥ १० ॥ २९ ॥

विष्णुर्गोप्तः गोषाः सर्वस्यगोपायिता प्रिया प्रियतमानि अमृता क्षयरहितानि धामानि
तेनांसिदधानः सोमिः परमं पाथं स्थानं पाति रक्षति यद्वा धामानि लोकधारकाणि अमृता
उदकानि दधानः सन् परमं पाथं उदकस्य स्थानम् अन्तारिक्षं पाति सोऽग्निः तानि विधा
सर्वाणि भुवनानि भूतमातानि वेद जानाति ॥ गोषाः गोपायते विधिः अतो लोपयलोपौ अग्निष्टे-
त्यत्र संहितायां युष्मत्तत्तु ध्वन्तः पादमिति पत्वम् ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीयैकोनविंशोऽर्गः ॥ २९ ॥

अथैकादशी-

नानाचक्राते यम्या वृषूपितयोरन्यद्वे रोचते कृष्णमन्यत् ।

श्यावी च यदरुषी च स्वसारौ महद्देवानामसुरस्त्वमेकम् ॥ ११ ॥

नाना । चक्राते इति । यम्या । वृषूपि । तयोः । अन्यत् ।

रोचते । कृष्णम् । अन्यत् । श्यावी । च । यत् । अरुषी ।

च । स्वसारौ । महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ ११ ॥

यम्या समरूपे निधुनमूतेऽहश्चरात्रिधेते ते नाना नानाविधानि वृषूपि शुक्लकृष्णादीनि रू-
पाणि चक्राते कुरुतः श्यावी कृष्णवर्णा अरुषी शुक्लतयारोचमाना यत्तयैषां स्वरस्वसारौ भवतः
तयोर्मध्ये अन्यदनुमह रोचते किरणसंभववादीष्यते अन्यदात्रिलक्षणं कृष्णं तम संबन्धात्कृ-
ष्णवर्णमाभाति ॥ यम्या रुपोऽवद्वेशः । रोचते एकान्वयम्यांसमर्थाभ्यामिति निघातः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

माता च यत्र दुहिता च धेनू सर्वदुधे धापयेते समीची ।

ऋतस्य ते सदसि लो अन्तर्महद्देवानामसुरस्त्वमेकम् ॥ १२ ॥

माता । च । यत्र । दुहिता । च । धेनू इति । सर्वदुधे इति सचः । दुधे ।

धापयेति इति । समीची इति समर्द्धुची । ऋतस्य । ते इति । सदसि ।

ईळे । अन्तः । महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ १२ ॥

माता सर्वेषां निर्मातृत्वान्माता ग्रथिषी च दुहिता दूरे निहिता यौश्च दुहिता दुहिता-
दुहिता दोषे वेति योस्क । एत सर्वदुधे सवरः स्वीयस्य शरीररूपस्य दोषाभ्यां अत-

एवधेनू नगतःप्रीणयिन्धौ द्यावापृथिव्यौ यत्रान्तरिक्षे समीची परस्परसंगतेसत्यौ धाप-
येते स्वकीयरसमन्योन्यंपाययेते ऋतस्योदकस्यसदसिस्थानभूतेतस्मिन्नन्तरिक्षेअन्तःस्थिते
तेद्यावापृथिव्यावीळेऽहंस्तौमि यद्वा वृष्टिद्वयंरसंचौःपृथिवींधापयते आहुतिद्वयंरसं
द्यांपृथिवीति एवमन्योन्यंमाताचदुहिताचभवतः ऋतस्यसदसिस्थाने यज्ञसदनेस्थितोऽहम्
उभेस्तौमि ॥ सचर्दधे सचःशब्दःक्षीरवाचीतिसंप्रदायविदआहुः तस्मिन्नुपपदेदुहप्रपूरणेइत्य-
स्माद्धातोः दुहःकष्वधश्चेतिकप्रत्ययः चश्चान्तादेशः प्रत्ययस्यपित्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः ।
धापयेते धेदूपानेइत्यस्यण्यन्तस्यलटि निगरणचलनार्थेभ्यश्चेतिपरस्मैपदेप्राप्ते पादिपुधेटउपसं-
ख्यानमित्यात्मनेपदं यद्वृत्तयोगादनिपातः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अन्यस्यावत्संरिहतीमिमायकयाभुवानिदधेधेनुरूधः ।

ऋतस्यसापयंसापिन्वतेळामहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १३ ॥

अन्यस्याः । वत्सम् । रिहती । मिमाय । कया । भुवा । नि ।

वधे । धेनुः । ऊधः । ऋतस्य । सा । पयंसा । पिन्वत । इळा ।

महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १३ ॥

अन्यस्याःपृथिव्यावत्समंरिहतीउदकधारारूपयानिहयालिहन्तीद्यौः मिमाय मेघ-
द्वारावर्णिकरोति धेनुः प्रीणयित्रीसाद्यौ कयानलवर्जितयाभुवातत्रत्यंजलमादायस्वकीयमूधो
मेघरूपंनिदधे उदकेननिहितंपुष्टमकरोत् यद्वा कयाभुवा कस्यांभुविप्रदेशेऊधःस्थानीयं
मेघनिदधेधारयतिनज्ञायतेवर्षाकालएवकेवलंरभ्यतेमेघः साजलवर्जिताइत्यपृथिवीऋतस्यसत्यभूतस्या-
दित्यस्यपयसा उदकेनापिन्वत वर्षाकालेसिच्छामवति आदित्याज्जायतेवृष्टिरिति स्मृतेः ॥
रिहती लिहभास्वादनेइत्यस्यशतारिरूपं शशुरनुमंशतिडीपउदात्तत्वम् ॥ अपिन्वत पिविसेचने
मुच्चादिरात्मनेपदी निपातः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

पद्यावस्तेपुरुषावपूँष्यूर्ध्वातस्थौत्र्यविरिहाणा ।

ऋतस्यसद्मविचरामिविद्वान्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १४ ॥

पद्या । वस्ते । पुरुषरूपा । वर्षेषि । ऊर्ध्वा । तस्थौ । त्रिहविम् ।
रेरिहाणा । ऋतस्य । सर्वा । वि । चरामि । विद्वान् । महत् ।
देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ १४ ॥

पद्यामगात्तद्वत् परमेश्वरस्य पद्भ्यां जातत्वात्पद्याभूमिः तथा च मन्त्रवर्णः—पद्भ्यांभूमिरिति ।
यद्वा पादसंचारेसाधुःपद्याभूमिः पुरुषरूपानानाविधस्य रूपणि वर्षेषि स्थावरमङ्गमात्मकानिरु-
पाणिवस्ते आच्छादयति तेषांभूमिरूर्ध्वोत्तरवेद्यात्मना उन्नता सती स्वसारभूतेन हविषा व्यवि-
सार्वसंवत्सरवयस्कोवत्स व्यविरुच्यते तत्प्रमाणमादित्यं त्रीनलोकानवति स्वतेजसा व्याप्नो-
तीति व्यविरिति वा रेरिहाणा लिहन्तीति तस्थौ ऋतस्य सत्यभूतस्यादित्यस्य सप्तस्थानं विद्वान्जा-
नानोऽहं विचरामि हविर्भिस्तमादित्यं परिचरामि ॥ पद्या पादशब्दाद्भवेच्छन्दसीति यत् पद्य-
तदर्थ इति पादस्य पद्भावः यद्वा तत्र साधुरिति यत् यतो नाव इत्याद्युदात्तत्वम् । अविम् अवरा-
णादिषु इति तीन्द्रवयः कृत्स्वरः । रेरिहाणा लिह आस्वादने इत्यस्य यद्भुक्ति शानचिरूपम्
अभ्यस्तस्वरः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

पदेऽवनिर्हिते दस्मे अन्तस्तयोरन्यद्गुह्यं मा विरन्यत् ।

सध्रीचीना पथ्या सा विपूची महद्देवानां मसुरस्त्वमेकम् १५ ॥ ३० ॥

पदेऽवेति पदेऽव । निहिते इति निहिते । दस्मे । अन्तरिति । तयोः ।
अन्यत् । गुह्यम् । आविः । अन्यत् । सध्रीचीना । पथ्या । सा ।
विपूची । महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ १५ ॥ ३० ॥

पदेऽवपद्येते शयेते तत्तदसाधारणलिङ्गेनेति पदे अहश्चरात्रिभ्येते दस्मे सर्वदर्शनीयेते उभे
अन्तर्नभसि निहिते स्थापिते इव वर्तते तयोरहोरात्रयोरन्यद्वा त्रिष्टुण्णगुह्यम् अप्रकाशमानतया गु-
ह्यमिवारते अन्यद्दह-आवि-सूर्यप्रकाशेन प्रकटं भवति सध्रीचीना महोरात्रयो-परस्परमेलनरू-
पा पथ्या मार्ग काल इत्यर्थः सा विपूची पुण्यकृतो पुण्यकृतवध्याप्रामोतीति विपूची भवति सर्वे ननाः
अहोरात्रयोर्वर्तन्ते यद्वा पदेऽव देवमनुष्यादीनां स्थानभूतेषां वापृथेयौ अन्त-अन्तरिक्षे

निहितेवर्तते तयोरन्यत्तौ गुह्यमस्माभिरदृश्यमानतयागूढ्वर्तते अन्यतृष्णिवीआविःसर्वैर्दृश्य-
मानाप्रकटामवति सध्रीचीनेतिपूर्ववत् ॥ सध्रीचीना सहपूर्वादञ्चते किन् सहस्यसध्रिरितिषध्यादेशः
विभाषाश्चेरदिकृत्त्रियामितिलः ॥ १५ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेत्रिशोर्वाः ॥ ३० ॥

अथषोडशी-

आधेनवोधुनयन्तामशिंश्वीःसवर्दुधाःशशयाअप्रदुग्धाः ।
नव्यानव्यायुवतयोभवन्तीर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १६ ॥

आ । धेनवः । धुनयन्ताम् । अशिंश्वीः । सवःशुद्धाः । शशयाः ।
अप्रदुग्धाः । नव्याःनव्याः । युवतयः । भवन्तीः । महत् ।
देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ १६ ॥

धेनवः वृष्टिद्वारासर्वस्यजगतःप्रीणयिष्यः अशिंश्वीः शिशुरहिताः यद्वा अशिशवः नम-
वन्तीत्यशिंश्वीः शशयाः नमसिश्शयानावर्तमाना केनाप्यप्रदुग्धाः अक्षीणरसाः सवर्दुधाः उद-
कलक्षणस्यक्षीरस्यदोष्यः युवतयःपरस्परमिश्रणोपेताः नव्यानव्याःअतिशयेननूतनाभवन्तीः
दिशोमेघाश्च आधुनयन्ताम् आदुहन्तु मेघपक्षे अशिंश्वीःभवन्तीरित्यत्रलिङ्गव्यत्ययः ॥ धुनयन्तां
धूञ्कम्पने णिचि धूञ्प्रीणोर्नुवक्तव्यइतिनुक् ह्रस्वश्चान्दसः । अशिंश्वीः सस्यशिंश्वी-
तिभाषायामितिव्यत्ययेनछन्दसिभवति ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

यदन्यासुवृषभोरोरवीतिसोअन्यस्मिन्यूथेनिदधातिरेतः ।
सहिक्षपावान्तसभगःसराजामहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १७ ॥

यत् । अन्यासु । वृषभः । रोर्वीति । सः । अन्यस्मिन् । यूथे ।
नि । दधाति । रेतः । सः । हि । क्षपाञ्चान् । सः । भगः । सः ।
राजा । महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ १७ ॥

वृषभः अपांवर्यकः यत्पृ.पर्जन्यात्मेन्द्रः अन्यासुदिक्षुरोरोरवीति मेघद्वाराभृशशब्दकरोति
सर्पन्यदन्द्रः अन्यस्मिन्यूथेदिशांवृन्देरेतउदकंनिदधाति तत्रवर्षति लोकोहिंवृषभः कामुचि-

द्वोपुरेतःसेकार्थंरवंकरोति अन्यस्मिन्नोयूपेरेतःसिञ्चति तद्वत् सइन्द्र-क्षपावाक्षिपतिशत्रूनुदकंवे-
तिक्षेपणवान् यद्वा क्षपारात्रिः तथारात्रिपर्यायबागानांस्तोत्राणांभागभूतायारात्रिःसोच्यते तद्वा-
न्तभागः सर्वर्भननीयः सरानाहिततत्कर्त्तव्यफल्प्रदानेनसर्वेवाराजास्तु ॥ रोरवीति रुशब्दे
इत्यस्ययद्भुगन्तस्यलटिरूपम् एकान्याभ्यांसमर्थाभ्यामितिप्रथमस्यननिधातः । यूपे युमिश्रणे
तिथपृष्ठगूथयूपप्रोथाइतिषक्प्रत्ययान्तत्वेननिपातनादीर्घः । रेतः रीङ्क्षरणेइत्यस्मात्सुरी-
भ्यांतिद्वेत्यसुप्रत्ययः तुडागमश्च निच्चादाद्युदात्तः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

वीरस्यनुस्वध्व्यंजनासुःप्रनुवोचामविदुरंस्यदेवाः ।

पोह्वायुक्ताःपञ्चपञ्चावंहन्तिमहद्देवानामसुरस्त्वमेकम् ॥ १८ ॥

वीरस्य । नु । सुअध्व्यम् । जनासुः । प्र । नु । वोचाम् । विदुः ।

अस्य । देवाः । पोह्वा । युक्ताः । पञ्चपञ्च । आ । वहन्ति ।

महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ १८ ॥

हेननासो ननाः वीरस्यशरस्येन्द्रस्य स्वध्व्यंशोभनांश्चोपेतत्वंनुक्षिप्रंनवोचाम प्रकर्षे-
णवदाम तथा देवाअपि अस्येन्द्रस्यस्वध्वत्वंनुक्षिप्रंविदुर्नान्ति कितस्त्वध्वत्वंतदुच्यते पोह्वा
मासानांद्वाद्वयोगकालेषोढाद्वयमानाकृतवोश्चानिरूप्यन्ते तेचपटुसंख्याकाकृतवः हेमन्तशिशिर-
योःसमासेनपञ्चपञ्चयुक्ताःसन्तः कालात्मकमिन्द्रमावहन्ति तदिदमिन्द्रस्यस्वध्वत्वं यद्वतुमि-
रुदत्वम् ॥ पोह्वा पपःशब्दात्संख्यायाविधार्थेधतिषाप्रत्ययः पपउत्वंदतृदशासूत्वमुत्तरपदादे-
ष्टत्वंचेत्युत्वंष्टत्वं प्रत्ययस्वरः ॥ १८ ॥

त्वाष्ट्रेपशौहविषोनुवाक्यादेवस्त्वष्ट्रेत्येषा सूत्रितं-देवस्त्वष्ट्रासविताविध्रुपोदेवत्वष्ट-
र्यद्वच्चास्त्वमानादिति ।

सूक्तेएकोनविंशी-

देवस्त्वष्ट्रासविताविश्वरूपःपुपोपंप्रजाःपुरुषाजंजान ।

इमाचविश्वाभुर्वनान्यस्यमहद्देवानामसुरस्त्वमेकम् ॥ १९ ॥

देवः । त्वष्टा । सविता । विश्वरूपः । पुषोष । प्रज्ञाः । पुरुधा ।
जजान । इमा । च । विश्वा । भुवनानि । अस्य । महत् ।
देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ १९ ॥

सविताऽन्तर्यामितया सर्पस्य प्रेरको विश्वरूपो नानाविधरूपस्त्वष्टा त्वष्टृनामको देवः प्रजाः पुरुधा-
बहुधा जनान मनयति तांश्च पुषोष पोषयति इमा इमानि विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवना-
नि भूतनातानि च अस्य त्वष्टुः संबन्धीनि ॥ विश्वरूपः बहुमाहो विश्वं संज्ञायामिति पूर्वपदान्-
तोदात्तत्वम् ॥ १९ ॥

अयं विंशति-

मही समैरञ्जम्या समीची उभेते अस्य वसुना न्यृष्टे ।
शृण्वे वीरो विन्दमानो वसूनि महद्देवानां मसुरस्त्वमेकम् ॥ २० ॥
मही इति । सम् । ऐरत् । चम्या । समीची इति सम् इह्वी ।
उभे इति । ते इति । अस्य । वसुना । न्यृष्टे इति निष्कृष्टे । शृण्वे ।
वीरः । विन्दमानः । वसूनि । महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् ।
एकम् ॥ २० ॥

मही महती समीची परस्परसंगते चम्या चमन्ति अश्नन्ति अनयोर्दमनुप्यादिति चम्यौ
यद्वा चभ्येते भयेते भूतनातेरिति चम्यौ घावापृथिव्यौ समैरत् इन्द्रप्रनापधादिभिः सं-
म्यगयोनयत् ते उभे घावापृथिव्यौ अस्येन्द्रस्य वसुनातेन साधनेनान्यृष्टे नितरां ज्ञाते भवतः वी-
रः समर्पः स इन्द्रः वसूनि शत्रून् भिभूयस्तदीयानि धनानि विन्दमानो लभमानः सन् शृण्वे सर्वैः श्रूयते
ततो दिदमभितश्चोक्तेः । स्त्रित्यादिपुष्टत्वात् ॥ ऐरत् ईरगतादित्यस्य लङ्ङिरूपम् । न्यृष्टे ऋषी-
गतौ कर्मणि क्तः । गतिरनन्तर इति गतेः स्वरः । शृण्वे श्रुत्रवणे इत्यस्य व्यञ्जयेन कर्मणि श्रुः लोप-
स्त आत्मनेपदे धितितलोपः । विन्दमानः विद्वल्लोभ इत्यस्य लटि शानचि रूपं तस्य लसर्गवा-
तुल्यस्वरः ॥ २० ॥

अथैकविंशति-

इमां च नः पृथिवीं विश्वधाया उपक्षेति हितमित्रो न राजा ।
पुरःसदः शर्मसदो न वीरामहद्देवानां मसुरस्त्वमेकम् ॥ २१ ॥

इमाम् । च । न । पृथिवीम् । विश्वधायाः । उप । क्षेति ।

हितमित्रः । न । राजा । पुरःस्सदः । शर्मस्सदः । न । वीराः ।

महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ २१ ॥

विश्वधायाः विश्वस्थातासर्वाजोवानोऽस्माकरानेन्द्रः इमां पृथिवीमन्तरिक्षंच उप त-
योः समीपेति निवसति तत्र दृष्टान्तः—हितमित्रो न यथा कस्यचित् हितोपदेष्टा सुदृढसमीपे निव-
सति तद्वत् वीरा समर्था युद्धसहायामरुतः पुरःसदः युद्धार्थं पुरतो निश्चयेन गन्तारः इन्द्रस्य श-
र्मसदो न शर्मणि गृहे सीदन्तश्च मवन्ति पश्यन्नासौ तत्र तत्र संनिर्विकुर्वाणा इत्यर्थः ॥
क्षेति क्षिनिवासगन्त्योरित्यस्य छटिबहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् निघातः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

निष्पिध्वरीस्तु ओषधीरुतापो रयितं इन्द्रपृथिवीर्विभर्ति ।

सखायस्ते वामभाजः स्याम महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २२ ॥ ३१ ॥

निःस्पिध्वरीः । ते । ओषधीः । उत । आपः । रयिम् । ते ।

इन्द्र । पृथिवी । विभर्ति । सखायः । ते । वामभाजः । स्याम ।

महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ २२ ॥ ३१ ॥

हेर्मन्यात्मकेन्द्र ओषधीरोषधयः ते निष्पिध्वरीः निष्पिध्वर्योऽभिरां तत्कर्तृकसिद्धि-
मत्यः उतापि च आपस्त्वत्तो निःसृताः पृथिवीतेतव भोगयोग्यं रयिधनं विभर्ति पुरुषसूनिपू-
षिपीथिनोति निगमः । ततस्तेतव सखाय हविष्यदानेनोपकारकाः स्तोतारो वयं वामभाजः स्या-
म सर्वे वननीयधनभागिनो भवेम तदेतद्देवानां महदैश्वर्यम् ॥ निष्पिध्वरीः पिधुसरादौ संपदा-
दि लक्षणो भावेऽपि तदस्यास्तीत्यर्थे छन्दसीव निपाविति वनिप् वनोरचेति ङीप् रोकश्च निसास-
हसमासः निस संकारं छन्दसत्वाद्नाहत्य उपसर्गात्सुनोतीत्यादिनापत्त्वं जीप पित्वादनुदा-
त्तत्वे प्रातुस्वरः । विभर्ति कुम्भधारणपोषणयोरित्यस्य छटि भृन्नामिदित्यभ्यासस्येत्वं निघातः ।
वामभाजः भगवते वायां भगोऽपि रिति विभः क्रुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ २२ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये एकविंशोऽवर्गः ॥ ३१ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दीनिवारयन् । पुमर्थं ब्यतुरो देवा द्विधा तर्हि महेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्रामाधिरानपरमेष्ठिवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीपे वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये तृतीयांशे तृतीयेऽध्याये ॥ ३ ॥ ३ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्रुतित्वेदायोवदेभ्योऽखिलंनगत् । निर्मेतमहंबन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
 नतामिनन्तीत्यष्टर्चतृतीयंसूक्तं विश्वामित्रस्यवाचःपुत्रस्यवाप्रजापतेरापत्रैष्टुभं वैश्वदेवं
 तथाचानुक्रमणिका-नताष्टाविति । सूक्तविनियोगोलिङ्गादवगन्तव्यः अस्मिन्सूक्तेप्रायेणादि-
 त्वैःसहसंवत्सरःस्तूपते ।

तत्रप्रथमा-

ॐ नतामिनन्तिमायिनोनधीरांब्रतादेवानांप्रथमाध्रुवाणि ।
 नरोदसीअद्रुहावेद्याभिर्नपर्वतानिन्मेतस्थिवांसः ॥ १ ॥

न । ता । मि॒नन्ति । मा॒यिनः । न । धी॒राः । ब्र॒ता । दे॒वाना॑म् ।
 प्र॒थ॒मा । ध्रु॒वाणि॑ । न । रो॒दसी॑ इति । अ॒द्रुहा॑ । वे॒द्याभिः॑ ।
 न । पर्व॑ताः । नि॒श्नमे॑ । त॒स्थि॒वांसः॑ ॥ १ ॥

मायिनःकपटबुद्धयुक्ताः असुरादेवानामिन्द्रादीनांप्रथमानिसृष्टयन्तरभाषीनि ध्रुवाणि
 स्थिराणि केनापिचालयितुमशक्यानि ता तानि लोकेप्रसिद्धानि व्रता व्रतानि लोकपालादि-
 कर्माणिनमिनन्ति नहिंसन्ति तथा धीराः विद्वांसोपिनहिंसन्ति तथा अद्रुहा देवमनुष्यादि-
 पुप्रजासुद्रोहवर्जिते रोदसी धावाशुष्यौ वेद्याभिः स्वाश्रयतयासर्ववेदनीयाभिःप्रमा-
 भि सहितानिकर्माणिनमिमीतः तदेतदुपपादयति-तस्थिवांसः शुषिभ्यामूर्ध्वतयास्थितापर्वताः
 नानिनमे निनभनीषानभवन्ति ॥ इतदुक्तंभवति-यदेवमनुष्यादीनांघातादप्येव्यपारकतयाव-
 स्थानयद्यपर्वतादीनामुन्नततयावस्थानंतदिदंदेवानांकर्मतत्रकोऽप्यन्यथयितुमर्हतीति ॥ मिनन्ति
 मीर्हंसायामित्यस्यलटि मीनातेर्निगमेइतिह्रस्वः निपातः । वेद्याभिः वेदनमर्हन्ति ऋद्ध-
 सिचेतियत्प्रत्ययः । निनमे णमुग्रहत्वेइत्यस्मकृत्यार्थेकेप्रत्ययः कृतस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

पद्भाराँएकोअचरन्विभर्त्यृतंवर्षिष्ठमुपगावआगुः ।
 तिस्रोमहीरुपरास्तस्युरत्यागुहाद्वेनिहितेदशर्येका ॥ २ ॥

पद् । भारान् । एकः । अचरन् । विभर्ति । ऋतम् । वर्षिष्ठम् ।
 उप । गार्वः । आ । अगुः । तिस्रः । महीः । उपराः । तस्थुः ।
 अत्याः । गुहा । द्वे इति । निहिते इति निश्चिते । दर्शि । एका ॥ २ ॥

अचरन्स्यायीएकः संवत्सरः पदपदसंख्याकान्भारान्भ्रियते पुष्पाविकासादियेष्विति भारान्भ्रतवः
 तान्वसन्तादीन्विभर्ति अवयवत्वेनधारयति तथा ऋतंसत्यमृतं वर्षिष्ठं द्रुतमादित्यात्मकं
 तमेवसंवत्सरं गार्वोश्मय उपआगु प्राप्नुवन्ति किञ्च तस्मिन्नेवसंवत्सरे अत्याअतनशीलाः
 आगमापाययथोपेतास्तिस्त्रोमहीः त्रयोऽलोकाः उपराः उपर्युपरिवर्तमानाः तस्थु तिष्ठन्ति
 लोकत्रयमेवदर्शयति गुहा गुहायां स्वात्मनिद्वेभूमी द्यौश्चान्तरिक्षं चेत्येते निहिते नदृश्येते
 एकान्मिर्दार्शिसर्वभूताधारतयादृश्यते ॥ भारान् जुष्टन्धारणपोषणयोरित्यस्मादधिकरणेष्वन्
 कर्पात्ततोषवद्भूतान्तोदात्तत्वम् । निहिते दधाते कर्मणिनिष्ठा गतिरन्तर्गत्यगते प्रकृतिस्वरत्वम् ।
 दर्शि दृशिऽप्रेक्षणे कर्मणि लुङिचिणि चिणोऽङ्गितिप्रत्ययस्यलुक् वाक्यभेदादनिघातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्रिपाजस्योवृषभोविश्वरूपउतज्युधापुरुषप्रजवान् ।
 ज्यनीकः पत्यते माहिनावान्सरतोधावृषभः शश्वतीनाम् ॥ ३ ॥

त्रिपाजस्यः । वृषभः । विश्वरूपः । उत । त्रिजुधा । पुरुष ।
 प्रजाध्वान् । त्रिजनीकः । पत्यते । माहिन्ध्वान् । सः ।
 रेतःश्रधाः । वृषभः । शश्वतीनाम् ॥ ३ ॥

त्रिपाजस्यः ग्रीष्मवर्षाहेमन्तारण्यैस्त्रिभिर्ऋतुभिः पानस्यमुरोयस्यसत्रिपाजस्यः श्युरस्क-
 इत्यर्थः उरोवचनश्चपानस्यशब्दः इन्द्रस्यतोडोदित्यैपानस्यमिति प्रश्नमेवमन्त्रेउरः परत-
 यास्मानात् । पाजसिषटेसाधुरितिच्युत्पत्तेश्च । सर्वेषामङ्गानामध्येउरसोऽखवच्चात् । वृषभः
 स्वावयवभूतेवर्षतो अपांवर्षकः विश्वरूपः तत्तद्वचसाधारणकार्यं पुष्पाविकासादिभिरितिर्ज्ञो-
 नारूपः उतापिच ज्युधावसन्तशरद्वेहमन्तारण्यैस्त्रिभिर्ऋतुभिरुषोयस्यसज्युधा प्रजावान्प्रक-
 र्पेगनायन्तः त्रिमीसाद्वय प्रजाः पुरुष नानाप्रकारेणविद्यमानग्रीहियवादिरूपमनावान् किञ्च
 ज्यनीकः त्रिपिरूपवर्षशीतारण्यैरेतैर्ऋतुजैरुपेतः माहिनावान्महत्त्ववान्संवत्सराभिमानादेवः
 पत्यतेआगच्छति वृषभः सेचनसमर्थः संवत्सरः शश्वतीनां बह्वीनामोषधीनां पुष्पफलादिभ्योपत्तये

रेतोधारेतसउदकस्यधर्ताभवति ॥ श्रुषा बहुवीहेरूपसोनदित्यनङ् सर्वविधीनांछन्दसिविक-
ल्पितत्वात्पुंस्यपिभवति उक्तारस्यइहस्वच्छान्दसः उत्तरपदान्तोदात्तप्रकरणेत्रिचक्रादीनांछ-
न्दस्युपसंख्यानमित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथचतुर्थी-

अभीकंआसांपदवीरंबोध्यादित्यानामह्वेचारुनाम ।

आपंश्चिदस्माअरमन्तदेवीःपृथग्ब्रजन्तीःपरिंपोमवृज्जन् ॥ ४ ॥

अभीकं । आसाम् पद्वीः । अबोधि । आदित्यानाम् । अह्वे ।

चारु । नाम । आपः । चित् । अस्मै । अरमन्त । देवीः । पृथक् ।

ब्रजन्तीः । परिं । सीम् । अवृज्जन् ॥ ४ ॥

संक्तरः आसामोषधीनामभीकंसमीपे पदवीः पदानितत्तद्वनविशिष्टपुष्पफलादीनिवे-
तिप्रनयतीतिपदवीःसन्नबोधि बुध्यते सावधानोवर्तते तथा आदित्यानाम् आदित्यामासाःसं-
ख्यासाम्यात् यद्वा आदित्यसंक्रमणनिमित्तत्वादादित्यामासाः मेपादिस्थेसवितरियोयोमासः
प्रपूर्यतेचान्द्रचैराय.सज्ञेयइतिस्मृतेः । तेषांचैत्रादीनांमासानांचारुनाममधुश्चमाध्वश्चेत्यादिना-
मधेयम् अह्वे आह्वयामि उच्चारयामीत्यर्थः किंच देवी.द्योतनशीला.पृथगीतस्ततोब्रजन्तीर्ग-
च्छन्त्यः आपश्चित् आपोपि अस्मैसंक्तरायअरमन्त संक्तरसंबन्धिमासचतुष्टयेवृष्टिद्वारार-
मन्ते ताआपः सीमेनंसंक्तरंपर्यवृज्जन् अष्टसुमासेषुपरिवर्जयन्ति ॥ पदवीः वीगत्यादिषु क्तिप् ।
अबोधि बुधभवगमनेइत्यस्यलुङि दीपनबुधपूरितायिप्यायिभ्योन्यतरस्याङितिकर्तरिचिण्
चिणोलुक् निवातः । आदित्यानाम् आदित्यसंबन्धिनइत्यर्थे दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्यह-
तिण्यः अतोलोपयलोपौ प्रत्ययस्वरः । अह्वे ह्वयतेर्लुङि सिचआत्मनेपदेष्वन्यतरस्यामित्यङा-
देशः गुणः निवातः । अवृज्जन् वृजीवर्जनेइत्यस्यलुङिश्चमिरूपं निवातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्रीपृथस्यांसिन्धवुस्त्रिःकंवीनामुतत्रिमाताविदथेपुसन्नाट् ।

ऋतावरीयोपणास्तिस्त्रोअप्यास्त्रिरादिवोविदथेपत्यमानाः ॥ ५ ॥

त्री । स॒ध॒स्स्था । सि॒न्ध॒वः । त्रिः । क॒वीना॒म् । उ॒त । त्रि॒ध॒मा॒ता ।
 वि॒द॒येषु । सु॒म॒ह्राद् । ऋ॒त॒स्व॒रीः । यो॒प॒णाः । ति॒स्रः । अ॒प्याः ।
 त्रिः । आ । दि॒वः । वि॒द॒ये । प॒त्य॒मा॒नाः ॥ ५॥

प्रजापति स्वविज्ञानं सिन्धूना निवेदयति—हे सिन्धवः आपः सर्वसाक्षिण्यो यूयं मदीयं वचः शृणुतेति शेषः त्रीष्वस्था त्रयो लोकाः तेषां प्रत्येकं त्रिर्भवन्ति तथा त्रयो वा इमे त्रिपृथो लोका इति श्रुतिः । नद्यावद्द्वन्द्वमो न सान्तरिक्षाणि च त्रिर्जनं विव्यचन्तमूयं इति प्रत्येकं बहुवचनं भवणात् बहुवचनं वचपि अलम्यायेन त्रित्वे पर्यवसितं ते च लोकाः कृवां ना देवानां निवासस्थाना निभवन्ति उतापि च त्रिमाता त्रयाणां समीपां लोकानां निर्माता संवत्सरः सूर्यो वा विदयेषु यज्ञेषु सम्राट् यमनीयतया सन्ध्यदीप्यमानो वर्तते तथा ऋतावरीः उदकवत्य आप्याः नमस्यामा स्रज्या वा तिस्रो योपणाः त्रिसंख्याका इत्या सरस्वती मारतीत्येवंख्याः परस्परमिध्रजोपेता देवताः विदये यज्ञे दिव दिवसस्य त्रिः त्रिपुसवनेषु आपत्यमाना आगच्छन्त्यो भवन्ति ॥ सधस्या पूर्वपक्षादिति संहितायां पत्वम् । योपणाः सुपइतिसौत्रोवातु व्युष्टिरूप त्रिस्वरः । तिस्रः तिसृभ्यो न स इत्या पुदात्तत्वम् । अप्याः अपइत्यन्तरिक्षनाम तत्र मवा भवेच्छन्दसीति यत् यतो नाव इत्या पुदात्तत्वम् ॥ ५ ॥

अथ पृष्ठी—

त्रि॒रा॒दि॒वः॒ स॒वि॒तु॒र्वा॒र्या॒णि॒ दि॒वे॒ दि॒व॒ आ॒सु॒व॒ त्रि॒र्नो॒ अ॒हः ।
 त्रि॒धा॒तु॒रा॒य॒ आ॒सु॒वा॒व॒सू॒नि॒ भ॒ग॒ त्रा॒त॒ धि॒प॒णे॒ सा॒त॒त॒ये॒ वाः ॥ ६ ॥

त्रिः । आ । दि॒वः । स॒वि॒तः । वा॒र्या॒णि । दि॒वे॒ दि॒व । आ ।
 सु॒व । त्रिः । नः । अ॒हः । त्रि॒धा॒तु । रा॒यः । आ । सु॒व । व॒सू॒नि ।
 भ॒ग । त्रा॒तः । धि॒प॒णे । सा॒त॒त॒ये । धाः ॥ ६ ॥

सवितः सर्वस्य प्रेरक हे आदित्य दिवः ध्रुवलोकादागत्य त्वं वार्याणि सर्वं संपन्ननीयानि धनानि दिवे दिवे प्रतिदिनं त्रिपुसव त्रिवारमस्मभ्यं प्रेरय प्रयच्छेत्यर्थः तदेवोच्यते—भग सर्वैर्भजनीयं प्रातः अस्माकं रक्षक हे आदित्य त्रिधातु त्रिधातुनिपशुकलकृतत्वे देन त्रिप्रकाराणि वसुनिवनानि रायः सन्ति श्रीरादीनीति रायो गोधनानि तानि च नो भस्मभ्यमहः संबन्धिषु त्रिपुस-

वनेषु आसुव प्रयच्छ विषणेमाध्यमिकेहेवाक् सातयेधनलाभाय धाः अस्मान्कुरु ॥ त्रिः द्वित्रि-
चतुर्भ्य सुनितिसुच् चित्स्वरः । सुव वृषेणे तुदादि लोटिरूपम् । त्रिधातु डुधान्धारणपोषणयो-
रित्यस्मात्सितनिगमिमसीत्यादिनातुप्रत्ययः । विषणे आमन्त्रितत्वात्रिधातः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त्रिरादिवःसवितासोपवीतिराजानामित्रावरुणासुपाणी ।
आर्पश्चिदस्यरोदसीचिदुर्वारत्नंभिक्षन्तसवितुःसुवार्य ॥ ७ ॥

त्रिः । आ । दिवः । सविता । सोसवीति । राजाना । मित्रावरुणा ।
सुष्पाणी । आर्पः । चित् । अस्य । रोदसी इति । चित् ।
उर्वी इति । रत्नम् । भिक्षन्त । सवितुः । सुवार्य ॥ ७ ॥

सवितादेवः दिवोदिवसस्य त्रि त्रिपुकालेषु आसोपवीतिरस्मभ्यं धनान्यासुवतु प्रेर-
यतु किञ् राजाना राजानौ सुपाणी कस्याणपाणी मित्रावरुणौ आपः आमोतिसर्वं
अगादित्यापोन्तरिक्षं नित्यबहुवचनान्तत्वाद्बहुवचनं चिदपिच उर्वीविस्तीर्णेरोदसीधावाष्टपि-
ब्यौ एतादेवताः सवितुः प्रेरकस्यास्यदेवस्य सवाय सवेनप्रेरणेनरत्नमपेक्षितमर्थंभि-
क्षन्त याचन्ते ॥ सोसवीति वृषेणेइत्यस्य यद्भुक्तिरित्तरूपम् । मित्रावरुणा देवताद्व-
न्द्वेत्वेत्युभयपदप्रकृतिस्वरत्नम् । भिक्षन्त भिक्षयात्रायामित्यस्यलङ्कारूपम् । सवाय जवसवौ-
चेत्यनन्तत्वेननिपातनादन्तोदात्तत्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्रिरुत्तमादूणशारोचनानित्रयोराजन्त्यसुरस्यवीराः ।
ऋतावानइपिरादूळभांसखिरादिवोविदथेसन्तुदेवाः ॥ ८ ॥ १ ॥

त्रिः । उत्तमा । दुःश्नशा । रोचनानि । त्रयः । राजन्ति ।
असुरस्य । वीराः । ऋतश्चानः । इपिराः । दुःहृदभासः ।
त्रिः । आ । दिवः । विदथे । सन्तु । देवाः ॥ ८ ॥ १ ॥

दूणशा दुर्नेशाकेनापिविनाशयितुमशक्यानि रोचनानिदीप्यमानानित्रिः श्रीप्युत्तमा
उत्तमानि स्थानानिसन्ति एतेषु त्रिपुस्थानेषु असुरस्य अस्यत्रिक्षिपतिसर्वमित्यसुरः क-

छात्मासंवत्सरः तस्य वीराः पुत्रास्त्रयोऽग्निवायुसूर्यरूपाः रागन्ति शोभन्ते तानेवविशिनष्टि
 क्रतावानः क्रतंसत्यमृतमग्निहोत्रादिकं कर्म तद्वन्तः शपिष्टः यज्ञार्थशीघ्रगतिमन्तः दूळभासः
 दुर्दमासः केनापि स्वतेजसातिरस्कृत्य मशक्या एते सर्वे देवाः विदधेऽस्मदीये यज्ञे दिवो ह सवन्धिषु
 त्रि त्रिपुसवनेषु आसन्तु स मन्ताद्यनीयतया मवन्तु ॥ उत्तमा उत्तमशब्धतमौ सर्वत्रेत्युच्छादि-
 पुपाठादन्तोदात्तत्वम् । दूषणा नशेरकृच्छार्थे सल् दुरोदाशनाशदमेपूर्ववत्कव्यामितिरेफस्य उ-
 त्वम् उत्तरपदादेष्टुत्वं लिट्स्वरः । दूळभासः पूर्ववदुत्त्वष्टुत्वे ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थेऽप्यमोवर्गः ॥ १ ॥

प्रमेविविकानिति प्लुचंचतुर्थसूक्तं वैश्वामित्रैष्टुभं विधेदेवादेवता अत्रानुक्रमणि-
 का-प्रमेपळिति । सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रमयमा-

प्रमेविविकान् अविदन्मनीषां धेनुं चरन्तीं प्रयुतामगोपाम् ।
 सद्यश्चिद्यादुदुहे भूरिधासे रिन्द्रस्तदग्निः पनितारो अस्याः ॥ १ ॥

प्र । मे । विविकान् । अविदत् । मनीषाम् । धेनुम् । चरन्तीम् ।
 प्रयुताम् । अगोपाम् । सद्यः । चित् । या । दुदुहे । भूरि ।
 धासेः । इन्द्रः । तत् । अग्निः । पनितारः । अस्याः ॥ १ ॥

विविकान् विवेकवानिन्द्रोऽग्निर्वैश्वामनीषां देवताविषयांस्तुतिप्राविदत् प्रकर्षेण जानातु तत्र
 दृष्टान्तः-चरन्तीं यवसे इतस्ततो गच्छन्तीं प्रयुतां एषाम् गतामेकाकिनीम् अयोपांगो गुराहितां यपाक्नी-
 मंचरन्तीं धेनुं नवसूतिकां गामिव देवतानां ग्रीणयित्रीस्तुतिमविददित्यन्वयः यास्तुतिरूपा धेनुः
 सद्यश्चित्तदानीमेव धासे धारयति प्राणाधीयते दीयते धिर्म्य इति बाधासि रचं कर्मणि पठो भूरि
 बद्धमपेक्षितं फलं दुदुहे दुग्धे इन्द्रोऽग्निस्त्ये च देवा अस्या स्तुतिरूपा धेनोस्तत्तस्यान्नभूतस्य पयसः
 पनितारः स्तोतारो भवन्ति यद्वा इन्द्राग्नीस्तोतारो वयं च अस्या धेनोस्तत्पयः प्राप्नुमः ॥ वि-
 विकान् विचिरेष्ममावेत्यस्य वत्सौरूपम् । अविदत् विदज्ञाने इत्यस्य लङ् बहुलं छन्दसीति
 शः । दुदुहे दुहप्रसूणे इत्यस्य लटिरूपं यद्वृत्तयो गादनिवातः प्रत्ययस्वरः । पनितारः
 पनस्तुतावित्यस्य गृचिरूपम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इन्द्रः सुपूपावृषणा सुहस्ता दिवो न प्रीताः शशयंदुदुहे ।
विश्वेयदस्यां रणयन्त देवाः प्रवोत्र वसवः सुम्रमंश्याम् ॥ २ ॥

इन्द्रः । सु । पूपा । वृषणा । सुहस्ता । दिवः । न । प्रीताः ।
शशयम् । दुदुहे । विश्वे । यत् । अस्याम् । रणयन्त । देवाः ।
प्र । वः । अत्र । वसवः । सुम्रम् । अश्याम् ॥ २ ॥

वसवः सर्वस्य वासयितारो हे देवाः इन्द्रः पूपा च वृषणा अभिमतफलस्य सेत्तारौ सुहस्ता कल्याणपाणीनासत्यौ मित्रावरुणौ वा राजानामित्रावरुणा सुपाणी इत्यादिपुष्टत्वात् एते सर्वे देवाः नेतिसंप्रत्यर्थे इदानीं प्रीताः सन्तः शशयं नमसि शयानमेवं दिवो नमसः सकाशात् सुदुदुहे वृष्टिद्वारा अपेक्षितफलं सुपुदुहन्ति यद्यस्माद्विश्वे सर्वे देवाः अस्यां विचारणयन्त रमयन्ते, वोयुष्माकं संबन्धिन्यत्र लोके सुम्रं सुलकरमपेक्षितफलं प्रादयां प्राप्नुयाम् । सुहस्ता हस्तेरसिहसीत्यादिना तन्प्रत्ययः निच्वादाद्युदात्तः बहुव्रीह्या वाद्युदात्तं बहुलन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । दुदुहे दुहप्रपूरणे इत्यस्य लिटि रयोरे । रणयन्त रमुक्रीडायां ण्यन्तस्य लटिरूपं वर्णव्यापत्तिः । अश्याम् अशब्दात्तावित्प्रत्ययलिङि बहुलन्दसीति विकरणस्य लृक् व्यत्ययेन परस्मैपदम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

या जामयो वृष्ण इच्छन्ति शक्तिं नमस्यन्ती जानते गर्भं मस्मिन् ।
अच्छा पुत्रं धेनवं वावशानामहर्चरन्ति विभ्रतं वर्षं पि ॥ ३ ॥

याः । जामयः । वृष्णे । इच्छन्ति । शक्तिम् । नमस्यन्तीः ।
जानते । गर्भम् । अस्मिन् । अच्छ । पुत्रम् । धेनवः । वावशानाः ।
महः । चरन्ति । विभ्रतम् । वर्षं पि ॥ ३ ॥

यानामयः अमन्ति वर्षाकाले प्रादुर्भवन्तीति जामयः ओषधयः वृष्णे अपावर्षकायेन्द्राय शक्तिं सेवनसामर्थ्यमिच्छन्ति नमस्यन्तीः प्रह्वीभूतास्ता ओषधयोऽस्मिन्निन्द्रे गर्भवृष्टिद्वारा पुष्पफलादिलक्षणगर्भाधानादिसामर्थ्यं जानते नानन्ति वावशानाः फलं कामयमाना धेनवः सर्वस्य प्री-

णयिष्यओपधयः महः महान्तिनानामकाराणिवपुंषिरूपाणिविभ्रतं व्रीहियन्नीवारादिफल-
 लक्षणं पुत्रतनयमच्छाभिमुख्येन चरन्ति प्राप्नुवन्ति लोकेहिंभारवंकुर्वाणाधेनवः वत्समभिल-
 क्ष्यगच्छन्ति तद्वत् यद्वा जामयः जमन्ति सर्वत्र प्रसरन्तीति जामयः सूर्यदीप्तयः वृष्णे अपां-
 र्धकायस्वरदिमभिर्भौमाद्यसानादाय पुनर्वर्षतीति वर्षकः सूर्यः आदित्याज्जायते वृष्टिरिति स्मृतेश्च ।
 तस्मै वर्षणशक्तिमिच्छन्ति तादीप्तयः अस्मिन्नादित्ये गर्भमन्नपगर्भाधानसामर्थ्यं जानन्ति ॥ जा-
 मयः जमतेर्गतिकर्मणो जमिषसिभ्यामिणिति विधीयमानो बहुवचनादस्मादापि भवति । नमस्य-
 न्तीः नमस्शब्दात्तमोदरिव शिखरः क्यमिति क्यच् तदन्ताच्छतरिरूपं प्रत्ययस्वरः । जानते ज्ञा-
 अवबोधने इत्यस्य लटि रूपम् । अच्छ निपातस्य चेतिसंहितायां दीर्घः ॥ १ ॥

अयत्तुर्यी-

अच्छा विवक्मिरोदसी सुमेके ग्राव्णो युजानो अध्वरे मनीषा ।

इमा उते मनवे भूरिवारा ऊर्ध्वा भवन्ति दर्शता यजत्राः ॥ ४ ॥

अच्छ । विवक्मि । रोदसी इति । सुमेके इति सुमेके । ग्राव्णः ।

युजानः । अध्वरे । मनीषा । इमाः । ऊँ इति । ते । मनवे ।

भूरिवाराः । ऊर्ध्वाः । भवन्ति । दर्शताः । यजत्राः ॥ ४ ॥

अध्वरे यज्ञे ग्राव्णः सोमाभिषर्षधे सुपलान्युमानः प्रयुजानोहं सुमेके मृत्पेरोदसी यावापू-
 षिव्यौ मनीषा मनसर्पयास्तुतिलक्षणायावाचा अच्छ विवक्मि आभिमुख्येन तौमि हे
 अग्ने ते तव भूरिवाराः यममानैर्बहुवारं वर्णीयाः दर्शताः कमनीयतया दर्शनीयाः यजत्राः
 पूज्याः इमा दीप्तयः मनवे मनुष्यव्यवहारार्थम् ऊर्ध्वाः ऊर्ध्वमुत्ता भवन्ति ॥ विवक्मि वचप-
 रिभाषणे लटि बहुलं छन्दसीति शपः श्नुः मूर्तिपिपत्योश्च बहुलं छन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं चका-
 रस्य कुत्वं व्यत्ययेन । युजानः युग्मिषिदेशो कित्वेत्यान्व कित्वाद्गुणः चित्त्वादन्तोदात्तः ।
 मनीषा सुषोढादेशः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

याते जिह्वामधुमती सुमेधा अग्ने देवै पूज्यत उरूची ।

तये हविर्भूतं अवसेयजत्रानासादय पायया चामधूनि ॥ ५ ॥

या । ते । जिह्वा । मधुधमती । सुध्मेधाः । अग्ने । देवेषु । उच्यते ।
उरूची । तया । इह । विश्वान् । अवसे । यजत्रान् । आ ।
सादय । पायय । च । मधूनि ॥ ५ ॥

हेअग्ने तेतवमधुमतीउदकवतीसुमेधाःशोभनामेधाप्रज्ञायस्याःसा सर्वस्यज्ञापयित्री या जिह्वाज्जालाउरूचीवहुभ्यासिः सती देवेषुमध्ये आह्वानार्थमुच्यते प्रेर्यते यद्वा मधुमती माधुर्यवती सुमेधाःशोभनप्रज्ञानोपेता उरूची महत्तन्द्रादीनश्चतिपूजयतीत्युरूची जिह्वा वाक् देवेष्वआह्वानार्थप्रेर्यते तयानिह्वया यजत्रान्यननीयान्देवान् विश्वान्देवानिह कर्मणि अस्माकमवसेरक्षणायआसादय उपवेशय किञ्च ताम्बिश्वान्देवान्मधूनिमदकरान्सोमान्पायय ॥ सुमेधाः नित्यमसिञ्चप्रजामेधयोरित्यसिच् । उच्यते वचपरिभाषणे कर्मणियकिरूपं यद्वृत्तयोगादनिघातः । उरूची अञ्चते.किन् अञ्चतेश्चोपसंख्यानमितिडीप् अनुदात्तस्यचयत्रोदात्तलोपइतिडीपउदात्तत्वम् । पायय पापानेइत्यस्यणौपरतःशास्त्रासाह्वान्यावेपांयुगितिषुक् तिङउत्तरत्वादनिघातः ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी-

यातेअग्नेपर्वतस्येवधारासंश्रन्तीपीपयदेवचित्रा ।
तामस्मभ्यंप्रमंतिजातवेदोवसोरास्वसुमतिविश्वर्जन्याम् । ६ । २ ।

या । ते । अग्ने । पर्वतस्यइव । धारा । असंश्रन्ती । पीपयत् ।
देव । चित्रा । ताम् । अस्मभ्यम् । प्रमंतिम् । जातवेदः ।
वसो इति । रास्व । सुमतिम् । विश्वर्जन्याम् ॥ ६ ॥ २ ॥

देव दीप्यमान हेअग्ने चित्रानानारूपा असंश्रन्ती अस्मदन्यत्रसङ्गतिमकुर्वाणा या ते तवप्रमतिः प्रकृष्टाबुद्धिःपीपयत् अपेक्षितफळदानेनास्मान्वर्धयति तत्रदृष्टान्तः-पर्वतस्येवधारा, यथा पर्वतस्यमेवस्यउदकस्यधाराओपधिवनस्पत्यादिपुसंगतिर्कुर्वाणातान्वर्धयतितद्वत् वसोसर्वस्यवासयितः जातवेदः जातप्रज्ञ हे अग्ने तांप्रमतिपरहितकरणसमर्थबुद्धिमस्मभ्यंरास्व दत्स्व तथा विश्वजन्यां सर्वजनहितांसुमतिशोभनानुद्धिदत्स्व ॥ असंश्रन्ती सञ्चतिर्गतिकर्मा शतरि उगितश्चेतिडीप् नजासमासेनजस्वरः । पीपयत् पापाने, ष्यन्तस्यलुङिचकिरूपं चडञ्यतरस्यामितिचङिपरतः

पूर्वस्योदात्तत्वं यद्वृत्तयोगादनिषातः । प्रगतिं तादौचनितिकृत्यतावितिगतेः प्रकृतिस्वरत्वम् ।
रास्व रादाने व्यत्ययेनात्मनेपदं लोटिरूपम् आभञ्जितस्याविद्यमानत्वानिषातामानः ॥ १ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

धेनुः प्रत्नस्येतिनवचंपञ्चमसूक्तं वैश्वामित्रत्रैष्टुभमाश्विनं तथाचानुक्रान्तं—धेनुर्नवाश्वि-
नामिति । प्रातरनुवाकेआश्विनेऋतौत्रैष्टुभेछन्दस्याश्विनशस्त्रेचास्यसूक्तस्यविनियोगः सूत्रि-
तद्य—धेनुः प्रत्नस्यकउश्रवदितिसूक्तेइति । ज्येष्ठेदशरात्रेद्वितीयेछन्दोमेप्रदशशस्त्रे अयमाश्विन-
व्यतुर्यद्वृत्तः द्वितीयस्याग्निवदितिसूक्तेसूत्रेत्तम्—धेनुः प्रत्नस्यकाम्यंदुहानावज्जाणद्वोपयाहि
विद्वानिति ।

तत्रप्रथमा—

धेनुः प्रत्नस्यकाम्यंदुहानान्तःपुत्रश्चरतिदक्षिणायाः ।

आद्योतनिर्वहतिशुभ्रयामोपसःस्तोमोअश्विनौवजीगः ॥ १ ॥

धेनुः । प्रत्नस्य । काम्यम् । दुहाना । अन्तरिति । पुत्रः ।

चरति । दक्षिणायाः । आ । द्योतनिम् । वहति । शुभ्रयामा ।

उपसः । स्तोमः । अश्विनौ । अजीगरिति ॥ १ ॥

धेनुः प्रीणयित्रीउपाः प्रत्नस्यपुरातनस्याग्नेःकाम्यंकमनीयंपयोदुहानादोग्रीभवति दक्षि-
णायाउपसःपुत्रःसूर्यस्तस्याभन्तश्चरति उपसोनन्तरंशुभ्रयामा सूर्यकिरणसंपर्काच्छुभ्रतया
यामोगमनंपस्यासौशुभ्रयामादिवसः द्योतनिर्षस्यप्रकाशकंसूर्यमावहति विमर्ति अतउपसः
पुराअश्विनौस्तोतुं स्तोमःस्तोत्रकारी होत्रादिरनीगः अगतिं उत्तिष्ठति ॥ शुभ्रयामा याप्रा-
पणे आतोमानेन बहुग्रीहौपूर्वपदस्वरः । अजीगः जाग्रुनिद्राक्षये लडितिपि अदादित्वा-
च्छपोलुक् आकारस्यईकारश्छान्दसः गुणेकृते हल्बच्चदिनातिपोलोपः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सुयुग्वंहन्तिप्रतिवामतेनोर्ध्वाभवन्तिपितरैर्वमेधाः ।

जरेयामस्मद्विपुणेर्मनीपांयुवोरवश्वकृमायांतमुवाक् ॥ २ ॥

आ । म॒न्ये॒याम् । आ । ग॒तम् । क॒तः । चि॒त् । ए॒वैः । वि॒श्वे । ज॒नांसः ।
अ॒श्विना । ह॒वन्ते । इ॒मा । हि । व॒ाम् । गो॒ऋ॒जीका । म॒धूनि ।
प्र । मि॒त्रासः । न । द॒दुः । उ॒स्रः । अ॒ग्रे ॥ ४ ॥

• कश्चिदिति प्रश्ने हेअश्विनौ आमन्येयाम् इमामदीयांस्तुतिनानीतं किञ्च ण्वैर्गमनसाधनै-
रश्वैरागतं यज्ञप्रत्यागच्छतं विश्वे सर्वे जनासस्तोतारः अश्विनाअश्विनौ वां युवांहवन्ते स्तुति-
लक्षणाभिर्वाग्विराहयन्ति किञ्च गोऋजीकागवांपयसामिश्रणोपेतानिमधूनिमदकराणिसोमर-
सरूपाणिइमाइमानिहवीषि युवाभ्यांप्रददुरध्वर्यादयःप्रयच्छन्ति तत्रदृष्टान्तः-मित्रासोन यथा
मित्राणिमित्रेभ्योपेक्षितंददतितद्वत् उ॒स्रः वसतिनमसीत्यु॒स्रःसूर्यः अ॒ग्रे उपसोऽग्रेउदेति तस्मादाग-
च्छतमितिभावः ॥ म॒न्ये॒यां मनज्ञाने दिवादिः छेदिरूपम् । इ॒मा सुषोडशदेशः । गो॒ऋ॒जीका प्र॒कृ-
त्यान्त पादमितिप॒दःप्रकृतिभावः । द॒दुः दाण्दानेइत्यस्यछिट्युसिरूपं हियोगादनिवानः ।
उ॒स्रः वसनिवासे स्थापितबीत्यादिनारक् कित्वात्संप्रसारणं शासिवसिषसीनाचेतिपत्वाभा-
वश्छान्दसः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ति॒रःपुरु॑चि॒द॒श्विना॒रजा॑स्या॒ङ्गपो॒वांमघ॑वाना॒जने॑षु ।
ए॒हया॑तंप॒थिभिर्दे॒व्याना॑र्दे॒व्यावि॑मे॒वांनि॒धयो॑म॒धूना॑म् ॥ ५ ॥ ३ ॥

ति॒रः । पुरु॑ । चि॒त् । अ॒श्विना । रजा॑सि । आ॒ङ्गुषः । व॒ाम् ।
म॒घ॒श्वा॒ना । ज॒ने॑षु । आ । इ॒ह । या॒तम् । प॒थि॒भिः । दे॒व॒ह्य॒नैः ।
द॒त्तौ । इ॒मे । व॒ाम् । नि॒धयः॑ । म॒धूना॑म् ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेअश्विनौ पुरुषेत् बह्वन्यपिराजसिस्थानानि तिरः स्वतेजसातिरस्तुर्वन्तौ वां युवाम्
इहकर्मणि देवयानैः पथिभिर्मर्गिरायातम् आगच्छतं मघवाना घनवन्तौ हेअश्विनौ जनेपुस्तो-
तुषु वां युवयोराङ्गुषः आसमन्तादोपणीयंस्तोत्रं वर्तते दत्तौ शत्रूणांशुपक्षपायितारौ हेअश्विनौ
वांयुवयोर्मधूनामदकराणांसोमानामिमेनिधयः निधयितेऽसोमइतिनिधयःपात्रविशेषः सन्ति
तस्मादागच्छतमितिभावः ॥ आ॒ङ्गुषः आ॒ङ्गुपूर्तादु॒पेःकर्मणिषन् आ॒शुष्यत॑इत्यापोषः षोडश्य-
स्यष्टपोदरादित्वाद्भूत्यादेशः आ॒ङ्गोनु॑नासिक्छान्दसीत्यनच्यपि अनु॒नासिक्छान्द॑सः यद्वा

अगिर्गत्यर्थः अस्मादङ्गुपश्रुतिसूत्रेणोपच्ययान्तोनिपातितः अङ्गुतिगच्छतिदेवानित्यङ्गुपः स्तोत्रं अङ्गु-
पङ्गुवाङ्गुपः प्रज्ञादित्वात्स्वार्थिकोणप्रत्ययस्वरः । एहयातमित्यर्थर्चोऽंगतः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे तृतीयोऽष्टकः ॥ ३ ॥

अतोऽर्यामोतिरिक्तोऽप्येवाकशस्त्रेपुराणमोक्तइति च तत्त्वोपलक्षणेन याज्याः सूत्रितश्च—यदि नाधी-
यात्पुराणमोक्तः सख्यं शिवं वा मिति च तत्त्वोपाज्या इति ।

सूक्तेष्वष्टी-

पुराणमोक्तः सख्यं शिवं वा युवो नरा द्रविणं जहाव्याम् ।

पुनः कृष्णानाः सख्या शिवानि मध्वा मदेम सह नूत्नमानाः ॥ ६ ॥

पुराणम् । ओक्तः । सख्यम् । शिवम् । वाम् । युवोः । नरा ।

द्रविणम् । जहाव्याम् । पुनरिति । कृष्णानाः । सख्या ।

शिवानि । मध्वा । मदेम । सह । नु । नूत्नमानाः ॥ ६ ॥

हेअश्विनौ वायुवयो पुराणपुरातनं सख्यं सखित्वम् ओक्तः सेव्यं शिवं कल्याणकरं भवति
किञ्च हेनरा नरौ अस्मदीयस्य कर्मणो नेतारौ युवो युवयोर्द्रविणं धनं जहाव्यां जनुकुलजायां
भवानि शिवानि सुखकराणि युवयोः सख्या सख्यानि पुनः पुनः कृष्णानाः कुर्वन्तः समानाः
हविष्प्रदानेनोपकारकत्वाग्निमन्त्रभूतावर्यमध्वामदकरणे सोमेन युवांसहयुगपत् जुक्षिप्रमदेम हर्षयेम ॥
सख्यं सख्युर्भावइत्यर्थे सख्युर्यइति यप्रत्ययः । जहाव्यां जहोः संबन्धिनीत्यर्थे तस्येद-
मित्यण् ओर्गुणः हस्वदीर्घयोर्व्यत्ययः । मदेम मदीहर्षेइत्यस्याशीलिङि लिङ्याशि-
व्यदित्यङ्प्रत्ययः निषातः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

अश्विना वायुना युवं सुदक्षानि युद्धिंश्च सजोपसा युवाना ।

नासंत्यातिरोऽहं ह्यं जुषाणा सोमं पिवतमस्त्रिधा सुदानू ॥ ७ ॥

अश्विना । वायुना । युवम् । सुदक्ष्वा । नियुत्तर्भिः । च ।

सजोपसा । युवाना । नासंत्या । तिरःऽहं ह्यम् । जुषाणा ।

सोमम् । पिवतम् । अस्त्रिधा । सुदानू इति सुद्वानू ॥ ७ ॥

सुदधा शोभनसामर्थ्योपेतौयुवाना नित्यतरुणौ नासत्या नविद्यते असत्यं योस्तौ सु-
दानू शोभनफलस्यदातारौ हेअश्विनौ वायुनानियुद्धिश्च सनोपसासंजुपाणौ सोम-
विषयप्रीतियुक्तौ अस्तिवा अनुपश्रीणौ युवं युवांतिरोअहचम् अदितिरोहिते ह्यमानमिमं
सीमं पियतम् ॥ नियुद्धिः यौतेः कृप् । तिरोअहचम् अहिमवमहयं भवेछन्दसीतियत् तिरो-
भूतमहचं यस्मिन्काले सतिरोअहचः बहुवीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अश्विना परिवा मिपः पुरुचीरीयुर्गोभिर्यतमाना अमृधाः ।

रथोहवामृतजा अद्रिजुतः परिद्यावापृथिवीर्यन्ति सद्यः ॥ ८ ॥

अश्विना । परि । वाम् । इपः । पुरुचीः । ईयुः । गीः शभिः ।

यतमानाः । अमृधाः । रथः । ह । वाम् । ऋतुजाः । अद्रिजुतः ।

परि । चावापृथिवी इति । यन्ति । सद्यः ॥ ८ ॥

हेअश्विनौ पुरुचीः पुरुतममवन्ति गच्छन्तीति पुरुचीः बहूनि इपोहविलक्षणाभ्यान्नाति वा
युवां परीयुः परितो गच्छन्ति तथा अमृधाः केनाप्यतिरस्कृताः यतमानाः कर्मणि प्रवर्तमानाः
स्तोतारः गीभिः स्तुतिलक्षणाभिर्वाग्मिर्बुवापरिचरन्ति ऋतमा ऋतस्पोदकस्पजनयिता ऋते
यज्ञे प्रादुर्भवतीति वा अद्रिजुतः स्तोतृभिराकृष्टः वायुवयोः रथः चावापृथिवी चावापृथिव्यौ
सद्यस्तदानीमेषपरियातिह सर्वत प्राप्नोति खलु अश्विनोरथस्य वेगवत्त्वे मश्ववर्णः—यो वामश्वि-
नामनसो नवीयात्रयः स्वश्रोविशआनिर्गार्ताति । अतः कारणादस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागच्छतमिति भावः ॥
ईयुः इण्गताभिन्यस्य लिटि दीर्घेण कितीत्यभ्यासस्य दीर्घः पावादित्वादनिवातः ।
यतमानाः यती प्रयत्ने इत्यस्य शानचिरूप शपः पित्वादनुदात्तत्वे शानचो लसार्वधातुकस्वरेणा-
नुदात्तत्वे धातुस्वरः । ऋतनाः जनेर्विद् विद्वनोरित्यात्वम् । अद्रिजुतः जूडतिसौत्रोधातुः कर्म-
णिकः तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदस्वरः ॥ ८ ॥

अधनवपी-

अश्विनामधुपुत्तमोयुवाकुः सोमस्तर्पातुमागतंदुरोणे ।

रथोहवाभूरिवर्षः करिक्तसुतावंतो निष्कृतमार्गमिष्ठः ॥ १ ॥ ४ ॥

अश्विना । मधुसुतस्तमः । युवाकुः । सोमः । तम् । पातम् ।

आ । गतम् । दुरोणे । रथः । ह । ब्राम् । भूरि । वर्षः ।

करिक्त । सुतश्चतः । निःस्कृतम् । आश्रमिष्ठः ॥ १ ॥ ४ ॥

हेअश्विनौ यःसोमः मधुपुत्तमः मधुरसमत्यन्तंप्रेरयन् युवाकुर्बुवांकामयमानोवर्तते य-
द्वा युवाकुर्वसतीवरीप्रभृतिभिर्मिश्रितइत्यर्थः तमिमंसोमंपातं पिवतं दुरोणेऽस्माकंगृहेआगत-
मागच्छतं भूरि प्रभृतं वर्षोवारकं तेजःसर्वैर्वरणीयधनंवा करिक्त पुनःपुनःकुर्वन् वायु-
वयोरय.सुतवतःसोममभिपुतवतोयजमानस्यनिष्कृतं निरित्येपसमित्येतस्यस्थानेइतिधास्कः ।
संस्कारि यद्वा संस्कृतं गृहमागमिष्ठ ह.अतिशयेनागच्छन्भवतिखलु ॥ युवाकुः यौतेः क-
टिकुपिभ्यांकाकुरितिकाकुर्बाहुलकादस्मादपिभवति प्रत्ययस्वरेणमध्योदात्तः । करिक्त करोतेर्य-
द्बलकि शतरि. दाघर्तिदर्धर्तिदर्धर्पात्यादिनाचुत्वाभावेयणादेशेकृतेऽस्यानूकारान्तत्वाद्भ्यास-
स्वरिगागमोनप्राप्नोतीतिसोपिनिपात्यते अभ्यस्तस्वरः । निष्कृतं करोतेरादिकर्मणिक्तः संस्क-
र्तुप्रवृत्तइत्यर्थः थापादिस्वरः ॥ १ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

मित्रोजनानितिनवर्चपष्टंसूक्तं वैश्वामित्रं त्रैष्टुभमैत्रं मित्रोभैत्रंचतुर्गायन्तमित्यनुक्रम-
णिका । आदितःपञ्चत्रिष्टुभः शिष्टाश्चतस्रोगायव्यः मित्रोदेवता अग्निहोत्रार्थेपयसिर्वर्षत्रि-
न्दुपतनेमित्रो जनानित्यनयासमिधमादध्यात् । सूत्रितञ्च-मित्रो जनान्यातयतिब्रुवाणइतिसमि-
दाधानमिति ।

सत्रप्रथमा-

मित्रोजनान्यातयतिब्रुवाणो मित्रोदाधारपृथिवीसुतधाम् ।

मित्रःकृष्टीरनिमिषामिचष्टेमित्रार्यहव्यंघृतवज्जुहोत ॥ १ ॥

मित्रः । जनान् । यातयति । ब्रुवाणः । मित्रः । दाधार ।
 पृथिवीम् । उत । घाम् । मित्रः । कृष्टीः । अनिशमिषा । अभि ।
 चष्टे । मित्राय । हव्यम् । धृतस्वत् । जुहोत ॥ १ ॥

ब्रुवाण स्तूयमानः शब्दकुर्वाणोवा मित्रः प्रकषेणसर्वमौयतेतथासर्वान्वृष्टिप्रदानेनत्राय-
 सइतिवामित्रः सूर्यः जनान्कर्षकदिजनान् यातयति कृष्यादिकर्मसुप्रयत्नकारयति तथामि-
 प्रएव पृथिवीम् उतापिचघाम् एताखुभौलोकौवृष्टिद्वारान्न्यागांश्चमनयन् दाधारधारयति तथा
 सति मित्रःअनिमिषाअनिमिषणेनानुग्रहदृष्ट्याकृष्टीःकर्मवतोमनुष्यान्मित्रचष्टे सर्वतःपश्यति
 एतत्सर्वज्ञात्वा हेऋत्विज. धृतवदुपस्तरणाभिधारणयुक्तंहव्यं हवनयोग्यंपुरोडाशादिकं त-
 स्मैमित्रायदेवायजुहोत जुहुत प्रयच्छतेत्यर्थः । उकार्पयास्कोब्रवीति-मित्रोजनान् यातयति
 ब्रुवाण. शब्दकुर्वन्मित्रएवधारयतिपृथिवींचदिवंचमित्रःकृष्टीरनिमिषन्मित्रविपश्यतीतिकृष्टयइतिमनुष्याना-
 मकर्मवन्तोभवन्तिविकृष्टदेहावामित्रायहव्यंघृतवज्जुहोतीतिव्याख्यातंजुहोतीतिर्दानकर्मैति ॥ यातयति
 यतीप्रयत्नेइत्यस्यप्यन्तस्यलटिरूपम् । दाधार तुजादीनामित्यभ्यासस्यदर्धिः । जुहोत जुहोतेर्लोटि
 प्रत्ययस्यतन्नादेशः शुण. निषातः ॥ १ ॥

देवसुवांहविषुमित्रस्यस्यस्यप्रसमित्रेति याज्या एषैवप्रातर्होमस्यकालात्ययनिमित्तेमैत्रे
 चरौयाज्या सूत्रित्य-प्रसमित्रमर्तोअस्तुप्रयस्वांस्त्वांनष्टवान्महिषायष्टच्छतइति । ततइष्टिमि-
 त्रःसूर्योभिषोमहिनादिवप्रसमित्रमर्तोअस्तुप्रयस्यानितिसंस्थितायाभिति च ।

सूक्तेद्वितीया-

प्रसमित्रमर्तोअस्तुप्रयस्वान्यस्तआदित्यशिक्षंतिव्रतेन ।
 नहन्यतेनर्जीयतेत्वोतोनेनमंहोअश्रोत्यन्तितोनदूरात् ॥ २ ॥
 प्र । सः । मित्र । मर्तैः । अस्तु । प्रयस्वान् । यः । ते । आदित्य ।
 शिक्षंति । व्रतेन । न । हन्यते । न । जीयते । त्वाऽऽतः ।
 न । एनम् । अंहः । अश्रोति । अन्तितः । न । दूरात् ॥ २ ॥

हेमादित्यव्रतेनयज्ञेनयुक्तोयमनुष्य तेषुभांशेक्षति हविल्लक्षणमन्नंदाति हेमित्र म-
 र्तोमनुष्यः प्रयस्वानन्नवाप्रास्तु प्रभवतु त्वोतस्त्वयारक्षितः समनुष्यः केनापिनहन्यते नवाध्यते
 नर्जीयते नाभिभूयतेच एनंतुभ्यंहविर्दत्तवन्तंपुरुषमंह. पापमन्तितःसमीपाव्वाश्रोति नम्राप्रोति ।

दूरादपिनप्राप्नोति शिखतिर्दानकर्मा व्यत्ययेनपरस्मैपदं यद्वृत्तयोगादनिषातः । नीयते नयतेः कर्मणियकि
अकृत्सर्वधातुकयोरिति दीर्घः । त्वोतः तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदस्वरः । अश्नोति अशूज्यासौ स्वादिः
व्यत्ययेनपरस्मैपदम् ॥ २ ॥

देवसुवांहाविष्णुमित्रस्यसत्यस्यानुवाक्या । अनमीवासइळयामदन्तःप्रसमित्रमर्तोअस्तु
प्रयस्वानितिसूत्रम् ।

सैपातृतीया—

अनमीवासइळयामदन्तोमितज्ञवोवरिमन्नापृथिव्याः ।
आदित्यस्यव्रतमुपक्षियन्तोवयमित्रस्यसुमतौस्याम ॥ ३ ॥

अनमीवासः । इळया । मदन्तः । मितज्ञवः । वरिमन् । आ ।
पृथिव्याः । आदित्यस्य । व्रतम् । उपक्षियन्तः । वयम् ।
मित्रस्य । सुमतौ । स्याम ॥ ३ ॥

हेमित्र अनमीवासः रोगवर्जिताः इळयाचेनमदन्तोमाद्यन्तःपृथिव्याःवरिमन्विस्तीर्णेप्रदेशे
मितज्ञवः मितनानुकाः आयथाकामसर्वत्रगच्छन्तः आदित्यस्यसंबन्धिव्रतं कर्मोपक्षियन्तः तस्य
कर्मणःसमीपेनिवसन्तः तदीयकर्मकुर्वाण इत्यर्थः तादृशवयमित्रस्यादित्यस्यसुमतौशोभना-
यामनुग्रहबुद्ध्यास्यामवर्तेमहि ॥ मदन्तःमदीहर्षेइत्यस्यशतरिव्यत्ययेनशप् । मितज्ञवः जानुशब्द-
स्यज्ञश्छान्दसः । वरिमन् उरुशब्दात्पृथ्वादित्वादिमनिच् प्रियस्थिरेत्यादिनावरादेशः सुपांसुलु-
गितिसप्तम्यालुक् व्यत्ययेनाद्युदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अयमित्रोनमस्यःसुशेवोराजासुक्षत्रोअजनिष्टवेधाः ।
तस्यवयंसुमतौयज्ञियस्यापिभद्रेसौमनसेस्याम ॥ ४ ॥

अयम् । मित्रः । नमस्यः । सुशेवः । राजा । सुक्षत्रः ।
अजनिष्ट । वेधाः । तस्य । वयम् । सुमतौ । यज्ञियस्य ।
अपि । भद्रे । सौमनसे । स्याम ॥ ४ ॥

अयं पूर्वमन्त्रे प्रतिपादितो मित्रः सूर्यः नमस्यः सर्वैर्नमस्करणीयः सुशेवः शोभनमुखः सुते-
नसेव्य इत्यर्थः रक्षा सर्वस्य गतौ विधाता एवं गुणोपेत सूर्यः अजनिष्ट प्रादुरभूत् तस्य एवं विधगुणो-
पेतस्य यज्ञियस्य यज्ञार्हस्य सूर्यस्य सुमतौ शोभनायां बुद्ध्या भदेकल्याणकारिणिसौमनसे सौमनस्ये वि-
यनमाना वयं स्याम मवेम ॥ नमस्यः नमसि साधु तस्मात्पूरितयत् तित्स्वारितः । अजनिष्ट, अनी-
प्रादुर्भावे इत्यस्य लुपि सिचिरूपम् । सौमनसे सुमनस इदमित्यर्थं तस्येदमित्यण्प्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

॥ मुहूर्त्त आदित्यो नमसोऽपुस्तद्यो यातयज्जनो गृणते सुशेवः ।

तस्मा एतत्पन्यतमाय जुष्टं मित्राय हविरा जुहोत ॥ ५ ॥ ५ ॥

मुहान् । आदित्यः । नमसा । उपस्त्यर्चः । यातयत् ज्जनः ।

गृणते । सुशेवः । तस्मै । एतत् । पन्यस्तमाय ।

जुष्टम् । अग्नौ । मित्राय । हविः । आ । जुहोत ॥ ५ ॥ ५ ॥

यो यमादित्यो महान् अतएव नमसानमस्कारेणोपसद्यः सर्वैरुपसदनीयः यातयज्जनः प्रातः-
प्रातः स्वस्वकर्मणि प्रवर्तनीयाजनायेनेति सतथोक्तं । गृणते स्तोत्रं कुर्वते न नाय सुशेवश्च भवति तस्मै
पन्यतमाय स्तुत्यतमाय मित्राय आदित्याय जुष्टं प्रीतिविषयमेतद्विधः अग्नौ वा जुहोत जुहुत ॥ यात-
यज्जनः यज्ञीयस्येते इत्यण्यण्यस्तस्य प्रवर्तित्वं यत्तु ग्रीहौ पूर्वपक्षकृतिस्त्वेरे प्राप्ते मरुद्भादित्यात्पूर्वप-
क्षान्तोदात्तत्वम् । गृणते गृशब्दे शतृगुण इति विभक्त्युदात्तत्वम् । पन्यतमाय पनतेरेषादित्वा-
द्यतियतो नाव इत्याद्युदात्तत्वम् । जुष्टं नित्यं मन्त्रे इत्याद्युदात्तत्वम् ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे पञ्चमो वर्गः ॥ ५ ॥

अभिष्टवपटहेदशरात्रे च सप्तदशैर्कविंशादिस्तोमैस्तुतिहोत्रकशास्त्रेणावापस्यानेपथ्यसप्तदशैर्वा-
कान्तरा आवपनीयाः तत्र मैत्रावरुणशस्त्रे मित्रस्य चर्पणीभृत इत्याद्याधत्तस्व आवापार्थाः सूत्रितश्च-मित्र-
स्य चर्पणीभृत इति च तत्त्वोभेद इति ।

अथपट्टी-

मित्रस्य चर्पणीधृतोवोदेवस्य सानसि ।

द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम् ॥ ६ ॥

मित्रस्य । चर्पणिधृतः । अवः । देवस्य ।

सानसि । द्युम्नम् । चित्रश्रवःस्तमम् ॥ ६ ॥

चर्पणीधृतोमनुष्याणांवृष्टिप्रदानेनवारकस्यमित्रस्यदेवस्यसंवन्धिजवोत्तं सानसि सर्वैः
समजनीयं द्युम्नं त्वदीयंघनं च चित्रश्रवस्तमम् अतिशयेनचायनीयकीर्तियुक्तम् ॥ सानसि संनो-
ते सानसिपर्णसीत्यादिनासिचप्रत्ययान्तत्वेननिपातनादुपधावृद्धिः चित्वादन्तोदात्तः स्वमोरि-
तिस्वमोर्लृक् ॥ ६ ॥

प्रातर्होमस्यकालात्ययेमित्रेष्टिः तस्यामभियोमहिनेत्यनुवाक्या सूत्रितम्-अभियोमहिनादिव
प्रसमित्रमर्तोभस्तुप्रयत्नानिति ।

सैपासप्तमी-

अभियोमहिनादिवमित्रोवभूर्वसप्रथाः ।

अभिश्चवोभिःपृथिवीम् ॥ ७ ॥

अभि । यः । महिना । दिवम् । मित्रः । वभूर्व ।

सप्रथाः । अभि । श्रवःशभिः । पृथिवीम् ॥ ७ ॥

योमित्र महिना स्वकीयेनमहिना दिवमन्तरिक्षमभिवभूवामिववति समित्रः सप्रथा-
प्रय.प्रसिद्धिः कीर्तिः तत्सहित श्रवोभिर्दृष्टिद्वाराउत्पादितैरज्ञैः पृथिवीमप्यभिववति बह्वन्युत्ताकरो-
तीत्यर्थः ॥ सप्रथाः प्रयप्रख्याने असुन् वोपसर्गेनस्येतिसहस्यसंभावः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

मित्रायपञ्चयेमिरेजनाअभिष्टिशवसे ।

सदेवान्विभ्रान्विभर्ति ॥ ८ ॥

मित्राय । पञ्च । येमिरे । जनाः । अभिष्टिश्शवसे ।

सः । देवान् । विश्वान् । विभर्ति ॥ ८ ॥

पञ्चजनाः निपादपञ्चमाश्रितारोवर्णा अभिष्टिश्शवसेशत्रूणामभिगन्तृवल्लुकायमित्रा-
येयेमिरे हवींष्युयच्छन्ति सतादृशोमित्रः विश्वान्सर्वादेवान् विभर्ति स्वस्वरूपतयाधारयति ॥
अभिष्टिश्शवसे इपेर्मेभ्रेवृषेत्यादिनाक्तम् तादौचनितीत्यभेरन्तोवात्तत्वं शकन्वादित्वात्पररूपत्वं
बहुवीहौपूर्वपदस्वर ॥ ८ ॥

अयनवर्मा-

मित्रोदेवेष्वायुपुजनायवृक्तवर्हिषे । इपंइष्टव्रताअकः ॥ ९ ॥ ६ ॥

मित्रः । देवेषु । आयुषु । जनाय । वृक्तवर्हिषे ।

इपः । इष्टव्रताः । अकरित्यकः ॥ ९ ॥ ६ ॥

मित्रोभगवानादित्योदेवेषुचोतमानादिगुणयुक्तेषु आयुषमनुष्येषुमध्येयोनोवृक्तवर्हिः वृक्त-
वृक्तवर्हिषेयनसः छवनासादनपूर्वहविषोदाता ऋत्विमित्यर्थः तस्मैवृक्तवर्हिषे जनाय इष्टव्रताः
इष्टानिकल्याणानिब्रतानिर्माणिषाभिः सिध्यन्तिताइयः तादृशान्यन्तानि अक करोति तस्मैव-
दातीत्यर्थः ॥ वृक्तवर्हिषे ओम्बभूडेदने कर्मणिनिष्ठायां यस्यविभाषेतीदृशप्रतिषेध बहुवीहौ पूर्व-
पदस्वरः । अकः करोतेर्लुङि ड्वेर्मेभ्रेवृषेत्यादिनाल्लुक् सिपोहल्ङ्यादिलोपः निघातः ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थेऽध्याये ॥ ६ ॥

इहेहवइतिससर्वसमसंसूक्तं वैधामित्रं नाम तमृभुदेवताकम् अन्त्यस्युचइन्द्रदेवताकम् तथा
चानुकान्तम्-इहेहसप्तार्धेनागतंयुचोन्त्ययेन्द्रयेति । सूक्तविनियोगोलौकिकः आध्यात्मस्तः
पृष्ठयाभिष्टवपडहयोऽप्रथमेहनिवैधदेवशस्त्रेआर्भेवनिविद्वानीयाः सूत्रेतच्च-इहेहवइतिचत-
स्रइति ।

तत्र प्रथमा-

इहेहवोमनसाबन्धुतानरउशिजौजगमुरभितानिवेदसा ।
यार्भिर्मायाभिःप्रतिजुतिवर्षसःसौधन्वनायज्ञियंभागमानुशा ॥ १ ॥

इहहह । वः । मनसा । बन्धुता । नरः । उशिजः । जग्मुः ।
अभि । तानि । वेदसा । यामिः । मायामिः । प्रतिजूतिध्वर्सः ।
सौधन्वनाः । यज्ञिर्यम् । भागम् । आनश ॥ १ ॥

हेऋमवः योयुष्माकंबन्धुता बध्नन्तिफलनेसंयोजयन्तीतिबन्धवः कर्माणि तेषामाबोबन्धु-
ताइहेहसर्वत्रमनसासर्वैर्जायते नरःहेमनुप्याः ऋमवः उशिजः यज्ञभागंकामयमानाभवन्तः वेद-
सायज्ञभागप्रापककर्मविषयज्ञानेनतानितादृशानिकर्माणि अभिभागुःप्राप्नुवन्ति कानितानि मा-
यामिः मीयन्तेज्ञायन्तेइतिमायाः कर्माणि यामिर्मायाभिः यैःकर्मभिः प्रतिजूतिध्वर्सः प्रतिपद्या-
भिभवनशीलतेजोयुक्ताः सौधन्वनाः सुधन्वनामाङ्गिरसःपुत्रःकश्चिद्वपिस्तस्यपुत्राः सौधन्वनाः ते
चत्रयः ऋभुर्विश्वावानइति एतन्नामकायूयं यज्ञियंयज्ञार्हभागंसोमपानादिलक्षणम् आनश व्यासाः
स्य तथाचमन्त्रवर्णः—ऋभुर्विश्वावानोदेवोअगच्छतस्वपसोयाज्ञियंभागमैतेनेति । अपमर्थोब्राह्मणे-
पि—ऋमवोवैदेवपुतपसासोमैपीथमभ्यजयन्नित्यगोपाख्यानपूर्वकंस्पष्टमभिहितः । यद्वा नरः
कर्मणानेतारोहेऋमवः उशिजःकामयमानाः वेदसाहविलक्षणेनधनेनयुक्तास्तोतारः योयुष्माकं
तानि चमसमक्षणादीनिकर्माणि बन्धुताबन्धुतयासंख्येनमनसानमुरभिगच्छन्ति कानीत्याशङ्का-
यामाह—यैश्चमसमक्षणादिभिःकर्मभिर्यज्ञार्हभागंयूयमाप्नुत तान्यभिगच्छन्ति युष्माकंबुद्धि-
नैपुणानिचिन्तयन्तीत्यर्थः ॥ इहेह नित्यवीप्स्योरीरितिद्विर्वचनं परस्याग्नेडितत्वादनुदात्तत्वेपूर्व-
पदस्वरः । बन्धुता बन्धवधने शूश्रूक्षिहीत्यादिनाकर्तारिउप्रत्ययः समूहेइत्यर्थेग्रामजनबन्धुस-
हायेभ्यस्तलिततल् लिट्स्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यामिःशर्चीभिश्चमृसाँअर्पिशतययाधियागामरिणीतचर्मणः ।

येनहरीमनसांनिरतक्षततेनदेवत्वमृभवःसमानश ॥ २ ॥

यामिः । शर्चीभिः । चमसान् । अर्पिशत । यया । धिया ।

गाम् । अरिणीत । चर्मणः । येन । हरी इति । मनसा । निःअतक्षत ।

तेन । देवत्वम् । ऋभवः । सम् । आनश ॥ २ ॥

हेतुभवः याभिः शचीभिः शक्तिभिश्चमसान्चतुरः अपिशत विमरुवन्तः स्य यथाधिया
प्रज्जयागामृतमारिणीतर्चमः चर्मणायोगनात्प्रापितवन्तः स्य येनमनसाप्रज्ञानेनहरीएतनामका-
विन्द्रस्याश्वौनिरतस्यत नितरामकुस्त तथाचमन्त्रवर्णः—यद्द्रायावचोयुनाततधुर्मनसाहरीइति ।
तेनसेवेणानेनकर्मणादेवत्वंयद्भमागार्हेत्वलक्षणदेवपावंसमानशः सम्यक्प्राप्ताः स्यः ॥ अपिशत
पिशाभवये तुदादिः तस्यलङ्कि मध्यमेरूपयद्द्रुत्तयोगादनिवातः अरिणीत रीगतिरेणयोः
त्रयादिः तस्यलङ्किलम् अत्रापिपूर्वदनिवातः । निरतस्यत तत्सत्त्वश्चतनूकरणे लङ्किलं पूर्ववद-
निवाते तिडिचोदात्तवतीतिगतेनिवातः अडुदात्तः । आनरा अभोतेतिडिल्लं निवातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इन्द्रस्यसुख्यमुभवःसमानशुर्मनोर्नपातोअपसोदधन्विरे ।

सौधन्वनासोअमृतत्वमेरिरेविष्टीशमीभिःसुकृतःसुकृत्यया॥ ३

इन्द्रस्य । सुख्यम् । ऋभवः । सम । आनशुः । मनोः । नपातः ।

अपसः । दधन्विरे । सौधन्वनासः । अमृतत्वम् । आ । ईरिरे ।

विष्टी । शमीभिः । सुकृतः । सुकृत्यया ॥ ३ ॥

मनेर्नपातः मनुष्यस्याङ्गिरसःपुत्राअपसः यागादिलक्षणकर्मवन्तः ऋभवः इन्द्रस्यसुख्यं
समानरूपानत्वंसमानशः सम्यक्प्राप्नुवन् तथा इन्द्रस्यसुख्यंप्राप्तास्तेऽक्रमः दधन्विरे पूर्वमनुष्य-
त्वेनमरणयोग्याभयिद्गन्त्रीमिन्द्रस्यसुख्येनप्राणान्धारयन्ति तथाचमन्त्रवर्णः—अथारयन्तवहर्ह्य-
इति । सौधन्वनासःसुधन्वनामकस्यक्तपेःपुत्राऋभवःसुकृत शोभनकर्माणः सन्तः प्रभूते शमीभिः
देवत्वप्राप्तिप्रतिफलानिवारणहेतुभिःकर्मभिःसुकृत्यया शोभनेनकर्मणाच विष्टीन्याप्य अमृत-
त्वमेरिरे देवत्वंप्राप्नुः तथाचमन्त्रान्तरमाश्रयते—मर्तसः सन्तोअमृतत्ववानशुरिति ॥ नपातः
नभ्राण्पदादित्यादिनाननप्रकृतिभावः । दधन्विरे धविर्गोत्यर्थः न्यत्ययेनात्मनेपदं विटिल्लम् ।
ईरिरे ईरगतौ मञ्जवादाश्रयवति निषातः । सुकृत्यया करोतिर्भावे कृञःशेचित्क्यप् प्रत्यय-
स्यव्यत्ययेनातोदात्तत्वं सम्पत्तेकृदुत्तरपदस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इन्द्रेण याथ सरथं सुते सचाँ अथो वशानां भवथा सह श्रिया ।
नवः प्रतिमै सुकृतानि वा घतः सौधन्वना ऋभवो वीर्याणि च ॥ ४ ॥

इन्द्रेण । याथ । सरथम् । सुते । सचाँ । अथो इति । वशानाम् ।
भवथ । सह । श्रिया । न । वः । प्रतिमै । सुकृतानि ।
वाघतः । सौधन्वनाः । ऋभवः । वीर्याणि । च ॥ ४ ॥

हे ऋभवः यूयम् इन्द्रेण सचा सह सरथं समानमेकं रथमारुह्य सुते अभिपुतसोमव-
तियज्ञे याथ गच्छथ अथो अनन्तरम् इन्द्रेण सहैकरथमारुढायुयं वशानाम् उदयते काम्यते
यजमानेन स्वर्गादिलक्षणं फलमेभिरिति वशामनुष्याः तेषां श्रियास्तुतिहविरादिरूपया सहिताः
भवथ हे सौधन्वनाः सुधन्वनः पुत्रा वापतः अमृतत्वादिलक्षणं फलस्य बोद्धारः मेघाविनो
वेति यास्कः । तादृशा हे ऋभवः वोयुष्माकं सुकृतानि देवस्य प्रापकाणि शोभनानि कर्माणि न प्रतिमै
प्रतिमा तु मियत्तया परिच्छेत्तुं न केनापि शक्यानि तथा वीर्याणि युष्माकं सामर्थ्यानि च
नैव प्रतिमा तुं शक्यानि ॥ वशानां वशकान्तौ वशिरण्योरुपसंख्यानमिति करणे प्रत्ययः प्रत्य-
यस्य पिच्चादनुदात्तवधात्तुस्वरः वशाशब्दे वन्ध्यावचने धेदन्तोदात्तो भवति वशामेषा अवसृष्टा-
स आहुता इति । वः युष्मच्छब्दस्य षष्ठीयहवचने वसादेशः निघातः । प्रतिमै मादमाने विचू
प्रतिमा प्रतिमानं तस्य चतुर्थ्येकवचने आतो ल्येपश्छान्दसः एकादेशस्वरः ॥ ४ ॥

आभिर्वाक्केपद्यमेहनिवैश्वदेवशस्त्रे इन्द्रं ऋभुभिरित्यार्भवच्छृषः सूत्रितश्च-धृतवती
सुवनानामभिध्रियेन्द्रं ऋभुभिर्वा नवाद्रिरिति श्रुत्वाविति । आद्यानृतीयसवने होतुः प्रस्थितया ज्या
सूत्रितश्च-इन्द्रं ऋभुभिर्वा नवाद्रिः समुक्षितमिन्द्रावरुणा सुतपाविमंसुतमिति ।

सैपापञ्चमी-

इन्द्रं ऋभुभिर्वा जवाद्रिः समुक्षितं सुतं सोममावृषस्वागर्भस्त्योः ।
धियेपितो मघवन्दाशुर्षो गृहे सौधन्वनेभिः सह मत्स्वानृभिः ॥ ५ ॥

इन्द्र । ऋमुशभिः । वाजवत्शभिः । सम्शुक्षितम् । सुतम् ।

सोमम् । आ । वृषस्व । गभस्त्योः । धिया । इपितः । मघध्वन् ।

दाशुपः । गृहे । सौधन्वनेभिः । सह । मत्स्व । नृशभिः ॥ ५ ॥

हे इन्द्र वाजवद्भिः वाजोनामश्रमणां भ्राता यद्वा वाजो न तत्सहितैर्ऋमुभिः सहितस्त्वं समुक्षितं सम्यग्द्वि सिक्तं प्रावभिः सुतं सोमं गभस्त्योः वृषस्य दन्त्याभ्यामन्नामिति गृह्णन्ति पदार्थानाभ्यामेति वा गभस्ती बाह्वः तयोर्बाह्वोरावृषस्व आश्वरय ग्रहमुमाभ्यांगृहीत्वा सोमं पिबेत्यर्थः हेमघवन् घनवन् हेइन्द्र धिया स्तोत्ररूपेण कर्मणा इपितः प्रेरितस्त्वं दाशुपो हविर्दत्तवतो यममानस्य गृहे सौधन्वनेभिः सुधन्वनः पुत्रैर्नृभिर्मनुष्यैर्ऋमुभिः सह साकं-मत्स्व सोमपानेन हृद्यो भव ॥ समुक्षितम् उशसे चने कर्मणिक्तः गतिरनन्तर इति गतेः स्वरः । गभस्त्योः भसभर्त्सनदीस्योरित्यस्मात्सर्गेर्द्वेति सुत्रेण तिप्रत्ययो धातोर्गेडागमश्च यद्वा गृह्णातेः एपो-दरादित्वादेवं रूपं नेयम् । मत्स्व मदिस्तुत्यादिषु छोटिवहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् निवातः ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी-

इन्द्रं ऋभुमान्वाजवान्मत्स्वेहनोऽस्मिन्त्सर्वने शच्यां पुरुषुत ।

इमानितुभ्यं स्वसंराणियेभिरेव्रतादेवानामनुपश्चधर्मभिः ॥ ६ ॥

इन्द्र । ऋभुमान् । वाजंश्वान् । मत्स्व । इह । नः । अस्मिन् ।

सर्वने । शच्या । पुरुस्तुत । इमानि । तुभ्यम् । स्वसंराणि ।

येभिरे । व्रता । देवानाम् । मनुषः । च । धर्मैशभिः ॥ ६ ॥

पुरुषुत बहुभिः स्तुत हेइन्द्र ऋभुमान् ऋभुष्णातद्वान् वाजवान् वागेन ऋभोर्भ्रात्रायुक्तः शच्या इन्द्राण्या कर्मणा वा सहितं सन् नोऽस्माकमिह कर्मण्यस्मिन् तृतीयसर्वने मत्स्व हृद्यो भव हेइन्द्र तुभ्यं त्वदर्शनेमानि स्वसंराण्यहमियेभिरे तव सोमपानार्थं त्रिपुसर्वने पुनियतान्यासते किञ्च देवानामभ्यादीनां व्रता व्रतानि कर्माणि च मनुषो मनुष्यस्य धर्मभिः कर्मभिः साकं त्वदर्शनेनियतान्यासते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इन्द्रं ऋभुभिर्वाजिभिर्वाजयन्निहस्तोर्मजरितुरुपयाहियज्ञियम् ।

शतं केतेभिरिपिरेभिरायवैसहस्रंणीथोअध्वरस्यहोमनि ॥ ७ ॥

इन्द्र । ऋभुशभिः । वाजिशभिः । वाजयन् । इह । स्तोमम् ।

जरितुः । उप । याहि । यज्ञियम् । शतम् । केतेभिः ।

इपिरेभिः । आयवे । सहस्रस्त्रीयः । अघ्वरस्य । होमनि ॥ ७ ॥ ७ ॥

हेइन्द्र वाजिभिः वाजयुक्तैर्ऋभुभि सहितस्त्वं वाजयन्स्तोतुर्वाममन्त्रं कुर्वाण इह यज्ञे यज्ञियं यज्ञार्हं जरितु स्तोमं स्तोत्रमुपयाहि आगच्छ पुनः किं विशिष्टः केतेभिः केत्य-
ते ज्ञायते सर्वमेभिरितिकेताः प्राज्ञामरुतः तैः शतं शतसंख्याकैरिपिरेभिरिपिरेर्गमनकुशलेरश्वैः
सहितः आयवे मनुष्याय धनमानाय सहस्रनीयः बहुप्रकारनयनोपेतः अघ्वरस्य न विद्यते
ध्वरोहिंसायस्य तादृशस्य सोमस्य होमनि होमे आगच्छेति शेषः ॥ वाजयन् वामं करोती-
ति णिच् णाविष्टवदितीष्टवद्वावात्तुरिष्टेमेयः स्विति लिङोपः । केतेभिः कितज्ञाने घञ् निच्वा-
दाधुदात्तः ॥ ७ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थेऽस्तमोऽवर्गः ॥ ७ ॥

उपोवागेनेति सप्तर्चमष्टमसूक्तं वैश्वामित्रमुपोदेवताकं तथा चानुक्तान्तम्—उपऔपत्यमि-
ति प्रातरनुवाके उप क्रतौ आश्विनशस्त्रे च नैष्ठु मे छन्दस्येतस्य सूक्तस्य विनियोगः सूत्रितञ्च—उपो
वागेनेदमुत्पदिति ।

तत्र प्रथमा—

उपोवाजेन वाजिनि प्रचेताः स्तोमं जुपस्व गृणतो मघोनि ।-

पुराणी देवियुवतिः पुरं न्धिरनुव्रतं चरसि विश्ववारे ॥ १ ॥

उपः । वाजेन । वाजिनि । प्रचेताः । स्तोमम् । जुपस्व ।

गृणतः । मघोनि । पुराणी । देवि । युवतिः । पुरं मघधिः ।

अनु । व्रतम् । चरसि । विश्ववारे ॥ १ ॥

वाजेन वाजिनि अजेनाश्रयति तथा च मघः—संवाजैर्वाजिनीर्वतीति । मघोनि धनवति
हेउपः प्रचेताः प्रकटज्ञानवती सती गृणतस्तव स्तोत्रं कुर्वतस्तोतु स्तोमं स्तोत्रं जुपस्व यद्वा वाजेन

हविर्दृष्टेणेनावेनसह स्तोमजुषस्वेतिसंवन्धः विश्वधारे विश्वे सर्ववैरणीये हेउपोदेवि पुराणी
पुरातनी युवतिरित्युपमा तद्वत् शोभमाना सुसकाशमानुमृदेवयोपेतिर्क्त् पुरन्धिः पृथ्वीः
स्तोत्रलक्षणं कर्मयस्या सा बहुस्तोत्रवती पुण्विवेहुंवीरिति यास्कः । पुरन्धिः शोभमाना वाप
वंविधगुणोपेतात्वम् अनुव्रतं यज्ञकर्माभिलक्ष्य चरति यष्टव्यतयावर्तसे ॥ भवोनि मवराब्दा-
न्मतुबर्धे छन्दर्षाविनिपावितिवनिप् - स्त्रियाम् - अज्ञेभ्यो जीप् श्रयुवमवोनामतद्विज्ञेइतिसंसार-
णेकृतेगुणः सवुद्वौअन्धार्पणघोर्हस्वः निवातः । पुराणी पुराणशब्द पुराणप्रोक्तेष्वित्यन्तोदा-
त्तत्वेन निपातितः टिप्पणमिति जीप् अनुदात्तस्य च यत्रोदात्तलोपइत्यन्तोदात्तत्वम् । पुरन्धिः
पृषोदरादिवाङ्कारस्य अमादेशः ईकारस्य इत्स्वश्च आयुदात्तप्रकरणे दिवोदासादीनाञ्च न्यस्युपसंख्या-
नमित्वायुदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथाद्विर्वापा-

उपोदेव्यमर्त्याविभाहिचन्द्ररथासुनृताईरयन्ती ।

आत्वावहन्तुसुयमांसो अश्वाहिरण्यवर्णापृथुपाजसोये ॥ २ ॥

उपः । देवि । अमर्त्या । वि । माहि । चन्द्रश्रथा । सुनृताः ।

ईरयन्ती । आ । त्वा । वहन्तु । सुयमांसः । अश्वाः ।

हिरण्यवर्णाम् । पृथुपाजसः । ये ॥ २ ॥

हेउपोदेवि अमर्त्या मरणवर्मरहिताचन्द्ररथासुवर्णमयरथोपेतासुनृता प्रियसत्यरूपावाचः
ईरयन्ती उच्चारयन्ती तथाचमश्ववर्ण-सुम्बावरीसुनृताईरयन्तीति । तादृशीत्वविभाहि सूर्यकिर-
णसम्बाद्दिशेपेनर्दाप्यस्व पृथुपाजसः प्रभूतबलयुक्ताग्रवर्णायेअश्वाविद्यन्ते सुयमांसः सुष्ठु
निपन्तुशक्यारपेयोजितास्तेअश्वाः हिरण्यवर्णात्वात्वावहन्तु ॥ सुयमांसः यमेरुकृच्छ्रर्षेतद्
जित्स्वः ॥ २ ॥

उपः । प्रतीची । भुवनानि । विश्वा । ऊर्ध्वा । तिष्ठसि ।
अमृतस्य । केतुः । समानम् । अर्थम् । चरणीयमाना ।
चक्रमृद्भिव । नन्यसि । आ । ववृत्स्व ॥ ३ ॥

हेउपोदेवि विश्वासर्वाणिभुवनानिभूतनानानि प्रतीची प्रत्याभिमुख्येनाद्यतिप्राप्नोतीतिप्र-
तीची अमृतस्यमरणवर्धरहितस्यसूर्यस्यकेतुःप्रज्ञापयित्रीत्वम् ऊर्ध्वान्तमस्युन्नतातिष्ठसि - नन्यसि
पुनःपुनर्नायमानतयानवतरे हेउपोदेवि अर्थवर्यतेगम्यतेयस्मिन्नित्यर्थोऽमार्गः समानमेकमार्गम्
उदयात्माचीनकाळक्षणचरणीयमाना चरितुमिच्छन्तात्वमावृत्स्व पुनःपुनस्तस्मिन्मार्गेभा-
वृत्ताभव तत्रदृष्टान्तः—चक्रमिव यधानमक्षिचरितुः सूर्यस्यरथाङ्गपुनःपुनरावर्ततेतद्वत् ॥ प्रतीची
प्रतिपूर्वाद्व्यतेकिन् अद्यतेभ्योपसंख्यानमितिटीप् अद्यत्यकारलोपे चावितिदीर्घः उदात्त-
निवृत्तिस्वरणान्तोदात्तः । केतुः चायृपूजानिशामनयोरित्यस्माच्चायःकीचेतितुःकीइत्यादेशः
आर्षधातुकलक्षणोगुणः । अर्थम् अर्तेस्मन्प्रत्ययः । नन्यसि नवशब्दादीयसुनिर्णीपिरूपम् ईका-
रलोपश्चान्दसः । ववृत्स्व वृत्वर्तने बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यञ्जुः ? ॥ ३ ॥

अयचतुर्थी—

अवस्यूमेवचिन्वतीमधोन्युपायातिस्वसरस्यपत्नी ।
स्वर्जनेन्तीसुभगासुदंसाअन्तादिवःपप्रथेआपृथिव्याः ॥ ४ ॥

अव । स्यूमेद्भिव । चिन्वन्ती । मधोनी । उपाः । याति ।
स्वसरस्य । पत्नी । स्वः । जनेन्ती । सुभगा । सुदंसाः । आ ।
अन्तात् । दिवः । पप्रथे । आ । पृथिव्याः ॥ ४ ॥

येयमुपाः स्यूमेव कन्मिव विस्तृतमोवाचिन्वती अवचयमपश्यंप्रापयन्ती मपोनी
घनवती स्वसरस्य सुष्ठुभस्यतिष्ठपतितमदातिस्वसरःसूर्योवासरोवा तस्यपत्नीसतीयाति ग-
च्छति स्वःस्वकीयतेनः जनेन्तीजनयन्ती सुभगा सुधना सौभाग्ययुक्तावा सुदंसा शोभना-
शिहोत्रकर्मसेयमुपाः—दिवोद्युलोकस्यअन्तात्पृथिव्याश्चान्तादवसानात् पप्रथे प्रपतेप्रकाशतइ-
त्यर्थः ॥ स्यूमेव पिवुतंतुसंताने अविपेविशुपिम्य किदितिमन्प्रत्ययः शब्दोःशङ्कनुनासिके
केयुत् यणादेशः सुपांसुलगितिशेर्ङ्क् नित्वादाद्युदात्तः । चिन्वती सतुरनुमइतिडीपउदात्त-

हविर्लक्षणेनानेनसह स्तोमंजुपस्वेतिसंन्य. विश्वारो विश्वै सर्ववैरणीये हेउपोदेवि पुराणी
पुरातनी युवतिरित्युपमा तद्वत् शोभमाना सुसकृशाभामृतमृष्टेवयोपेतिकत् पुरन्धिः गृह्वहुषीः
स्तोत्रलक्षणकर्मयस्या सा बहुस्तोत्रवती पुरन्धिर्बहुषीरितियास्कः । पुरन्धिः शोभमानावाप
वंविधगुणोपेतात्वम् अनुवर्त यज्ञकर्माभिलक्ष्यचरसि यद्यव्यतयावर्तसे ॥ मघोनि मघशब्दा-
न्मनुवर्षं छन्दसीवनिषाधितिवानिप् छियाम् - ऋजेभ्योङीप् अयुवमघोनामतद्धितेइतिसंसार-
णेकृतेगुण सवुद्धौअभ्यर्षनघोर्हस्व. निषात. । पुराणी पुराणशब्द पुराणप्रोक्तेष्वित्यन्तोदा-
त्तत्वेननिषातितः द्विगुणमितिङीप् अनुदात्तस्यचयत्रोदात्तलोपइत्यन्तोदात्तत्वम् । पुरन्धिः
पृषोदरादित्वात्कारस्यअमादेश. ईकसस्यह्रस्वश्च आपुदात्तप्रकरणेदिक्कोदासादीनाछन्दस्युपसंख्या-
नमित्यापुदात्तत्वम् ॥ १ ॥

। अपद्वितीया-

उपोदेव्यमर्त्याविभाहिचन्द्ररथासूनृताईरयन्ती ।

आत्वावहन्तुसुयमांसो अश्वाहिरण्यवर्णापृथुपाजसोये ॥ २ ॥

उपः । देवि । अमर्त्या । वि । भाहि । चन्द्ररथा । सूनृताः ।

ईरयन्ती । आ । त्वा । वहन्तु । सुयमांसः । अश्वाः ।

हिरण्यवर्णाम् । पृथुपाजसः । ये ॥ २ ॥

हेउपोदेवि अमर्त्या मरणवर्मरहिताचन्द्ररथासुवर्णमपरयोपेतासूनृता प्रियसत्वरूपावाचः
ईरयन्ती उच्चारयन्ती तथाचमघवर्ण-सुसावरीसूनृताईरयन्तीति । तादृशीत्वविभाहि सूर्यकिर-
णसम्बाद्धिशेषेणदीप्यस्व पृथुपाजस प्रभूतबलमुक्ताजरुणवर्णोयैअथाविद्यन्ते सुयमांस. सुष्ठु
निय-सुशक्वायस्येयोमितास्तेअश्वाः. हिरण्यवर्णात्वात्वात्मावहन्तु ॥ सुयमांस यमेरुकृच्छ्रार्थेसह
लित्तर ॥ २ ॥

। अपद्वितीया-

उपःप्रतीचीभुवनेनानिविश्वोर्ध्वातिष्ठस्यमृतस्यकेतुः ।

समनमर्थचरणीयमानाचक्रमिवनव्यस्यावंबृत्स्व ॥ ३ ॥

उपः । प्रतीची । भुवनानि । विश्वा । ऊर्ध्वा । तिष्ठसि ।
अमृतस्य । केतुः । समानम् । अर्थम् । चरणीयमाना ।
चक्रमृद्द्वैव । नव्यसि । आ । ववृत्स्व ॥ ३ ॥

हेउपोदेवि विश्वासर्वाणिभुवनानिभूतनानानि प्रतीची प्रत्याभिमुख्येनाघातिप्राप्नोतीतिप्र-
तीची अमृतस्यमरणवर्धरहितस्यसूर्यस्यकेतुःप्रज्ञापयित्रीत्वम् ऊर्ध्वान्तमस्तुन्नतातिष्ठसि नव्यसि
पुनःपुनर्मायमानतयानवतरे हेउपोदेवि अर्थमर्थेत्येगम्यतेयस्मिन्नित्यर्थोमार्गः समानमेकमार्गम्
उदयात्प्राचीनकाललक्षणंचरणीयमाना चरितुमिच्छन्तीत्वमाववृत्स्व पुनःपुनस्तस्मिन्मार्गेआ-
वृत्ताभव तत्रद्वयान्तः—नरुमिव यथानमसिचरितुः सूर्यस्यरथाङ्गं पुनःपुनरावर्ततेतद्वत् ॥ प्रतीची
प्रतिपूर्वाद्भूतेःकिन् अमृतेभ्योपसंख्यानमितिजीप अथइत्यकारछेपे चावितिदीर्घः उदात्त-
निवृत्तिस्वरेणान्तोदात्तः । केतुः चायुपूनानिशामनयोरित्यस्माच्चायःकौचेतितुःकौइत्यादेशः
आर्षधातुकलक्षणोगुणः । अर्थम् अर्तस्मन्प्रत्ययः । नव्यसि नवशब्दादीयमुनिजीपिरूपम् ईका-
रलोपश्छान्दसः । ववृत्स्व वृत्तवर्तने बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यभुः ? ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अवस्यूमेवचिन्वतीमघोन्युपायातिस्वसरस्यपत्नी ।
स्वर्जनेन्तीसुभगासुदंसाअन्तादिवःपप्रथआपृथिव्याः ॥ ४ ॥

अव । स्यूमेव । चिन्वन्ती । मघोनी । उपाः । याति ।
स्वसरस्य । पत्नी । स्वः । जनेन्ती । सुभगा । सुदंसाः । आ ।
अन्तात् । दिवः । पप्रथे । आ । पृथिव्याः ॥ ४ ॥

येयमुपाः स्यूमेव वस्त्रमिव विस्तृतंमोचचिन्वती अवचयमपश्यंम्रापयन्ती मघोनी
घनवती स्वसरस्य सुष्ठुअस्यतिक्षिपतितमइतिस्वसरःसूर्योवासरोवा तस्यपत्नीसतीयाति ग-
च्छति स्वःस्वकीयतेजः जनेन्तीजनयन्ती सुभगा सुधना सौभाग्यस्युक्तावा सुदंसाः शोभना-
ग्निहोत्रकर्मासेयमुपाः “दिवोद्युलेकस्यआन्तात्पृथिव्याआन्तादवसानात् पप्रथे प्रपतेप्रकाशतइ-
त्यर्थः ॥ स्यूमेव पिवुत्तुसंताने’ अविषिविशुषिभ्यःकिदितिमन्प्रत्ययः शब्दोःशङ्कनुनासिके
केयूद् यणादेशः सुपांसुलमितिशेर्लेक् नित्वादाद्युदात्तः । चिन्वती शतुरनुमइतिजीपउदात्त-

त्वम् । जनन्ती । जननेनेइत्यास्यन्तस्यशतरिखं छन्दस्युपययोतिशपआर्षवातुकत्वेन
णिछोपः ॥ ४ ॥

अयपधमी-

अच्छावोदेवीमुपसंविभार्तीप्रवोभरध्वंनमंसासुवृक्तिम् ।

ऊर्ध्वमधुधादिविपार्जोअश्रेत्प्ररोचनारुचेरण्वसंहक् ॥ ५ ॥

अच्छ । वः । देवीम् । उपसम् । विभार्तीम् । प्र । वः । भरध्वम् ।

नमंसा । सुवृक्तिम् । ऊर्ध्वम् । मधुधा । दिवि । पार्जः ।

अश्रेत् । प्र । रोचना । रुचे । रण्वसंहक् ॥ ५ ॥

हेस्तोतारः वोयुष्मानच्छामिदस्यविभार्ती शोममानाउपसंदेवंप्रति वोयुष्माकंसंब-
न्धिनानमसानमस्कारेणसह सुवृक्तिं शोमनांस्तुतिप्रभरध्वं यूपकुरुत मधुधा मधुराणिस्तुति-
लक्षणा निवाक्यामिदधार्तीतिमधु.स्तोमः तंधारयतीतिवा यद्वा मधुधा आदित्यस्यधात्री यद्वा
अवग्रहामाधादव्युत्पन्नावयवमस्तण्डमिदं पदम् तपोनाम. सेयमुषाः दिविनमस्यूर्ध्वम् ऊर्ध्वामि-
मुसंपागस्तेनःअश्रेत् श्रयति तथा रोचना रोचनशीलरण्वसंहक् रमणीयदर्शनोषाः प्ररु-
चे प्रकर्षेणदीप्यते यद्वा रोचना लोकान्प्ररुचे प्रकर्षेणस्वतेजसादीपयति तथाचमन्त्रवर्णः-
व्युच्छन्तीहिरदिमभिर्विधमाभासिरोचनमिति ॥ रण्वसंहक् रवेर्गत्यर्थस्याच्यत्ययः इदित्त्वानु-
मागमः संपूर्वाद्दशेःकिन् बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ५ ॥

अयपधमी-

ऋतावरोदिवोअकैरवोध्यरेवतीरोदंसीच्चित्रमंस्थात् ।

आयतीमंग्रउपसंविभार्तीवाममैपिद्रविणंभिक्षमाणः ॥ ६ ॥

ऋतश्चरी । दिवः । अकैः । अवोधि । आ । रेवती । रोदंसी इति ।

चित्रम् । अस्थात् । आयतीम् । अग्रे । उपसम् । विभार्तीम् ।

वामम् । एपि । द्रविणम् । भिक्षमाणः ॥ ६ ॥

ऋतावरी सत्यवती येयमुषाः दिवोद्युलोकादर्कस्तेनोभिरबोधि सर्वैर्ज्ञायते ततः रेवती धनवती येयं रोदसीद्यावापृथिव्यौचित्रंनानाविधरूपयुक्तंयथाभवतितथाअस्यात् सर्वतोव्याप्यतिष्ठति हेअग्ने आयतीं त्वदभिमुखमागच्छतीविभार्तीमासमानामुपसमुपोदेवीमिद्धमाणो हवींषियाचमानस्त्वं वामं वननीयंद्रविणम् अग्निहोत्रादिलक्षणंधनम् एषिप्राप्नोषि ॥ अबोधि बुधअवगमने कर्मणिजुष्टि चिण्भावकर्मणोरितिचिण् चिणोलुक् । रेवती रयिशब्दात्मतुप् छन्दसोरइतिवत्त्वं रयेर्मतौबहुल्यमितिसंप्रसारणं परपूर्वत्वे गुणः उगितश्चेतिढीप् रेशब्दाच्चोपसंख्यानामितिमतुपउदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अयसप्तमी-

ऋतस्यबुधउपसामिपण्यन्वृषामहीरोदसीआविवेश ।

महीमित्रस्यवरुणस्यमायाचन्द्रेवभानुविदधेपुरुत्रा ॥ ७ ॥ ८ ॥

ऋतस्य । बुधे । उपसाम् । इपण्यन् । वृषा । मही इति । रोदसी इति ।

आ । विवेश । मही । मित्रस्य । वरुणस्य । माया ।

चन्द्राश्चैव । भानुम् । वि । दधे । पुरुत्रा ॥ ७ ॥ ८ ॥

वृषा वृष्टिद्वारापमिरकः आदित्यः ऋतस्याग्निहोत्रादिकर्मकरणेसत्यभूतस्याहोबुधेर्मूलेउपसामिपण्यन् प्रेरणकुर्वन् महीमहत्तयौरोदसीद्यावापृथिव्यौआविवेश सर्वतःप्रविष्टवान् यद्वा वृषा धर्षिता इपण्यन्सर्वतोऽगच्छन् उपःसंबन्धीरदिमसमूहोरोदसीद्यावापृथिव्यावाविष्टवानितियोगनीयं ततउपाः महीमहती मित्रस्यवरुणस्यमित्रावरुणयोर्मोयाप्रमारूपासती चन्द्रेवसुवर्णानीव भानुंस्वप्नांपुरुत्रा बहुपुदेशेषुविदधे विदधाति सर्वत्रप्रसारयति ॥ मही अहोपच्छान्दसः । पुरुत्रा देवमनुष्येत्यादिनाधिकरणेत्राप्रत्ययः ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेऽष्टमोर्वाः ॥ ८ ॥

इमाउवामित्यष्टादशर्चनवमंसूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका-इमाउह्यनैन्द्रावरुणबार्हस्पत्यपौष्णासावित्रसौम्यमैत्रावरुणाह्यवृचाः अन्त्योनमदम्यार्पोवा चतुर्थ्याद्यागायत्र्यइति । कृत्स्नस्याविश्वामित्रक्राविः अन्त्यस्यवृचस्यनमदशिर्वा आद्यास्तिस्रिष्टुमः शिष्टाःपञ्चदशगायत्र्यः प्रथमस्यैन्द्रावरुणौदेवता द्वितीयस्यवृहस्पतिः तृतीयस्यपूषा चतुर्थस्यसविता पञ्चमस्यसोमः षष्ठस्यमित्रावरुणौ आभिष्टविकेभूतेषुतृतीयसवनेस्तोमवृद्धौसत्यांस्वस्वशस्त्रे होत्रकांअन्यसूक्तम-

वशेष्यस्तोमामिशंसनार्येष्वृचादिसंख्यान्त्रच आवेष्युः । तत्रमैश्वर्यस्यावापार्थमाद्यच्छृचः सूत्रि-
तम् । इमा उवांभूमयो मन्यमाना इति तिस्र इति ।

तत्रमथमा-

इमा उवांभूमयो मन्यमाना युवावन्तेन तु ज्या अभूवन् ।

क १ त्वदिन्द्रावरुणाय शोवायेन स्मा सिन भरथः सखिभ्यः ॥ १ ॥

इमाः । ऊँ इति । वाम् । भूमयः । मन्यमानाः । युवा इवन्ते ।

न । तु ज्याः । अभूवन् । क । त्वत् । इन्द्रावरुणा । यशः ।

वाम् । येन । स्म । सिनम् । भरथः । सखिभ्यः ॥ १ ॥

हेन्द्रावरुणौ वायुवयोः संबन्धिभ्यः मन्यमानाः बलिभिः शत्रुभिरभिमन्यमानाः अतए-
व भूमयः भ्रमणशीलाः इमाः प्रजाः उपरुणः युवावन्ते तृतीयाये चतुर्षां यौवनवता बलिना शत्रुणा
तु ज्यार्हि स्याना भूवन् नमवन्तु वा युवयोः स्वत् तादृशं यश क कुत्रास्ते येत यशसा सखिभ्यो-
स्मभ्यं सिनमर्जयस्व स्म प्रवालं संपादयथः ताकास्त इत्यन्वयः यद्वा, हेन्द्रावरुणौ वायुवयोः
संबन्धिभ्य इमाः कस्माभिः क्रियमाणा भूमयः युवां प्राप्तुं भ्रमणशीलाः मन्यमानाः मन्यति-
रर्चैतिकर्मा युवामर्च्यः तास्तुतयः युवावन्ते युवाभ्यां सदृशाय अन्यस्मै देवाय न तु ज्याः तुज-
तिर्दानकर्माभिः प्रदेयमा भूवन् शिष्टं मानम् ॥ भूमयः भ्रमणवत्स्थाने भ्रमे संप्रसारणे चेति इन्द्र-
स्य संप्रसारणं च न्यत्येनान्तोदात्तत्वम् । युवावन्ते युष्मदस्मन्नाच्छन्दसि सादृश्य उपसंख्यान-
मिति वतुर् अविमत्तावपि युवादेशश्छान्दसः । तु ज्याः तुर्गा हि सादानि केतनेषु अष्टादशब्दे-
तियत् यतो नाव इत्याद्युदात्तत्वम् । सिनं पिबन्वन्ते इण्पिबन्तीदृश्या विभ्यो न गितिवक् व्यत्यये-
नाद्युदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

अयमुवां पुरुतमो रयी यच्छ्वत्तममवसे जोहवीति ।

सुजोषा विन्द्रावरुणामरुद्विर्विवापृथिव्या शृणुतं हवमे ॥ २ ॥

अयम् । ऊँ इति । वाम् । पुरुतमः । रयिष्यन् । श्वत्तस्तमम् ।

अवसे । जोहवीति । सुजोषा । इन्द्रावरुणा । मरुतग्भिः ।

दिवा । पृथिव्या । शृणुतम् । हवम् । मे ॥ २ ॥

हेइन्द्रावरुणौ रयीयन् रयिमात्मनइच्छन् अयमु-पुरुतमः वैदिककर्मप्रवृत्तयातिशयेन
पुरुमेहान्यजमानः अवसे रक्षणायात्रायवा वा युवां शस्वत्तमं सर्वदाजोहवीति मृशमाहयति
मरुद्भिर्देवविशेषैर्दिवापृथिव्याचसजोषौ संगतौ युवां मे मम हव्युष्मदीयमाह्वानंशृणुतम् ॥ पुरु-
तमः तमपोज्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् । जोहवीति ह्यतेर्यद्भुक्तिं अभ्यस्तस्यचेतिसंप्रसारणेकृते
रूपम् । दिवा ऊडिदमिति विमचेरुदात्तत्वम् । पृथिव्या उदात्तयणोहस्पूर्वादित्युदात्तत्वम् । हवं
ह्यतेर्भावेनुपसर्गस्येत्यप्प्रत्ययस्यपित्वादनुदात्तत्वम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अस्मेतदिन्द्रावरुणावसुष्यादस्मेरयिमैरुतःसर्ववीरः ।

अस्मान्वरुन्नीःशरणैरवन्त्वस्मान्होत्राभारतीदक्षिणाभिः ॥३॥

अस्मे इति । तत् । इन्द्रावरुणा । वसु । स्यात् । अस्मे इति ।

रयिः । मरुतः । सर्वेश्वीरः । अस्मान् । वरुन्नीः । शरणैः ।

अवन्तु । अस्मान् । होत्रा । भारती । दक्षिणाभिः ॥ ३ ॥

हेइन्द्रावरुणौ अस्मे अस्मासुतदमिलपितंतादृशंवसुधनंस्याद्भवतु हेमरुतः सर्ववीरः
सर्वपुर्कर्मसुवीरःसमर्थः रयिः पुत्रपशुसंवः पशवोवैरयिरितितैत्तिरीयकम् । सःअस्मेअस्माकंभवतु
वरुन्नीः सर्वैःसंभजनीयादेवपत्न्यः शरणैः शृणन्तिशीतादिह्लेशमितिशरणानिगृहाः तैरस्मा-
नवन्तु होत्राह्यन्तेस्यांहवीपीति यद्वा ह्यतेतत्रप्राणइतिहोत्रावाक् तथाचश्रुतिः-वाचिहि-
प्राणंजुहुमःप्राणेवावाचमिति । यद्वा- होत्रेतियज्ञनाम ह्यतेऽग्रहविरितियज्ञश्चवागुच्यते वाचं
यच्छन्तिवाग्वैयज्ञइतिब्राह्मणम् । तादृशीभारतीसरस्वतीदक्षिणाभिर्गोरूपभिर्दक्षिणाभिः यद्वा
उदारामिर्वाग्मिरस्मान्पालयतु यद्वा होत्रा होतुरग्नेः पत्नीभारतीसूर्यपत्नीचसरस्वतीचतिलोदे-
व्यःपालयन्तिवाति ॥ वसुष्यादित्यप्रसंहितायांपूर्वपदादितिपत्वम् । वरुन्नीः प्रासितस्काभितेत्या-
दिनादीबन्तत्वेननिपातानादिष्टसिद्धिः । होत्रा हुदानादनयोः हुयामाश्रुमसिम्यन्नितिअधिकर-
णेन्नप्रत्ययः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वृहस्पतेजुपस्वनोहव्यानिविश्वदेव्य । रास्वरत्नानिदाशुपे ॥४॥

वृहस्पते । जुषस्व । नः । हव्यानि ।

विश्वस्देव्य । रास्व । रत्नानि । दाशुपे ॥४॥

विश्वदेव्य सर्वदेवहित हेवृहस्पते नोऽस्मात्संवन्धीनिहव्यानिहवनयोग्यानिपुरोडाशादीनि
हवींषिजुषस्य सेवस्व ततस्त्वं दाशुपेहविर्दत्तवतेयज्मानाय महारत्नान्युत्तमानिधनानिरास्व देहि ॥
रास्व रादाने व्यत्ययेनात्मनेपदम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

शुचिर्मकैर्वृहस्पतिमध्वरेपुनमस्यत । अनाम्योज्जाचके ॥५॥१॥

शुचिम् । अकैः । वृहस्पतिम् । अध्वरेपु ।

नमस्यत । अनामि । ओजः । आ । चके ॥ ५ ॥ १ ॥

हेऽनात्विजः यूयम् अध्वरेषु शुचिं शुद्धं वृहस्पतिमकैरर्चनीयैस्तोत्रैर्मस्यत परिचरत
अनामि अनमनशीलं परैरनभिभवनीयम् ओमस्तस्यबलमाचके सर्वतोयाचे । वृहस्पतिं वनस्पत्या-
दित्वादुभयपदप्रकृतिस्वरः । चके कमेलिट्युत्तमेमकारलोपश्छान्दसः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथषष्ठी-

वृषभंचर्षणीनां विश्वरूपमदाम्यम् । वृहस्पतिं वरेण्यम् ॥ ६ ॥

वृषभम् । चर्षणीनाम् । विश्वरूपम् । अदाम्यम् ।

वृहस्पतिम् । वरेण्यम् ॥ ६ ॥

चर्षणीनामनुष्याणावृषभमभिमतफलवर्षकं विश्वरूपं व्याप्तरूपं यद्वा विश्वरूपनामक्रान्ति-
पाहनोपेतं तथाचमश्रवणं-वृहस्पतिर्विश्वरूपमुपाभयते इति । अदाम्यं केनाप्यतिरस्करणीयं
वरेण्यं सर्वभिननीयं वृहस्पतिमाचके इति पूर्वेणान्वयः ॥ विश्वरूपं बहुव्रीहौ विश्वं संज्ञायामिति पूर्वपदा-
न्तोदात्तत्वम् यद्वा विश्वरूपाभ्यसन्तीति अर्शा आदित्वादित्यत्ययः सरुद्रादित्वात्पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् ।
अदाम्यं दमेधेति वक्तव्यमिति ण्यप्रत्ययः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इयंतैपूपत्राघृणेसुष्टुतिर्देवनव्यंसी । अस्माभिस्तुभ्यंशस्यते ॥ ७ ॥

इयम् । ते । पूपन् । आघृणे । सुष्टुतिः । देव । नव्यंसी ।

अस्माभिः । तुभ्यम् । शस्यते ॥ ७ ॥

आघृणे दीप्तिमन् हेपूपन् देव नव्यंसी नवतरी इयं सुष्टुतिःशोभनास्तुतिरूपावाक् ते त्वत्सं-
वधिनीमवति शैपास्तुतिः अस्माभिः स्तोतृभिःतुभ्यंत्वदर्पशस्यतेतांजुपस्वेत्युत्तरेणान्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तांजुपस्वगिरंममवाजयन्तीमवाधिर्यम् । वधूयुरिवयोर्पणाम् ॥ ८ ॥

ताम् । जुपस्व । गिरम् । मम । वाजयन्तीम् । अव । धिर्यम् ।

वधूयुःइव । योर्पणाम् ॥ ८ ॥

हेपूपन् स्तोत्रंकुर्वाणस्य मम तां तादृशींगिरंस्तुतिलक्षणांवाञ्जुपस्व सेवस्व स्तुत्याप्री-
तस्त्वं वाजयन्तीं वाजमन्त्रमिच्छन्तीं हर्षकारिणींधियामेमांस्तुतिंप्रति अवाभिगच्छ तत्रदृष्टान्त-
वधूयुरिव यथावधूयुः स्त्रीकामः योर्पणांस्त्रियंप्रत्यागच्छतितद्वत् ॥ वाजयन्तीं वाजशब्दा-
विच्छतीत्यर्थेक्यच् तदन्ताच्छतरिरूपं बीषोनुदात्तत्वेप्रत्ययस्वरः । अव भवरद्वणादिवित्य-
स्पष्टोदिरूपम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

योविश्वाभिविपश्यतिभुर्वनासंचपश्यति । सनःपूपाविताभुवत् ॥ ९ ॥

यः । विश्वा । अभि । विपश्यति । भुर्वना । सन् । च ।

पश्यति । सः । नः । पूपा । अविता । भुवत् ॥ ९ ॥

यःपूपा विश्वाभुवनासर्वांलोकानमि आभिमुख्येनविपश्यति विशेषेणपश्यति किंच
तानिसंपश्यति तद्वस्तुयाथात्म्यंसम्यक्ज्ञानाति सतादृशःपूपादेवः नोऽस्माकमपितारस्यकोभुवत्
भवतु ॥ विपश्यति यद्वत्तयोगादनिघातःशपःपित्वादनुदात्तत्वेषातुस्वरः तिङिचोदात्तवतीतिगते-
निघातः । पश्यति अत्रसकर्मकत्वात्परस्मैपदं पूर्ववदनिघातः । भुवत् भवतेल्लेख्यडागमः भूसुवो-
स्तिङीतिगुणप्रतिषेधेऽवडादेशः निघातः ॥ ९ ॥

दशरात्रस्यपष्ठेहनिवैश्वदेवशब्देतत्सवितुरेतिद्वेऋचौप्रतिपत्नृचस्याद्वितीयतृतीये । सूत्रित-
 च-तत्सवितुर्वरेण्यमितिद्वेदोषोआगादिति । अभिप्लवण्प्रचपडहयोर्द्वितीयेहनिवैश्वदेवशब्दे
 प्रतिपत्नृचस्यैतेएवप्रथमाद्वितीये । सूत्रितच-तत्सवितुर्वरेण्यमितिद्वेऋचौप्रतिपत्नृचस्यैतेएवप्रथमाद्वितीये ।

सैषादशमी-

तत्सवितुर्वरेण्यंभर्गोदेवस्यधीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् १०॥१०

तत् । सवितुः । वरेण्यम् । भर्गः । देवस्य । धीमहि ।

धियः । यः । नः । प्रचोदयात् ॥ १० ॥ १० ॥

यः सवितदेवः नोऽस्माकंधियः कर्माणि घर्मादिविषयावाबुद्धीः प्रचोदयात् प्रेरयेत् तत्त-
 स्यसर्वसुश्रुतिषु । प्रसिद्धस्य देवस्य द्योतमानस्य सवितुः सर्वान्तर्मामितयाप्रेरकस्यगतात्कष्टुः
 परमेश्वरस्य आत्मभूतं वरेण्यं सर्वरूपास्यतया ज्ञेयतया च संभजनीयं भर्गः । अविद्यातत्कार्ययोर्भ-
 र्जनाद्भर्गः स्वयं ज्योतिः परब्रह्मात्मकं तेन धीमहि तद्योहंसोसौसौहोमिति वयं ध्यायेम यद्वा
 तदिति भर्गो विज्ञपणं सवितुर्देवस्य तत्तादृशं भर्गः धीमहि किंतु तदित्यपेक्षायामाह-यद्वैतिलिङ्गव्य-
 त्ययः यद्भर्गो धियं प्रचोदयात् तद्भ्यायेमेतिसमन्वयः यद्वा यः सवितसूर्यः धियः कर्माणि प्र-
 चोदयात् प्रेरयति तस्य सवितुः सर्वस्य प्रसवितुर्देवस्य द्योतमानस्य सूर्यस्य तत्सर्वं दृश्यमानं तया प्रसिद्धं
 वरेण्यं सर्वैः संभजनीयं भर्गः पापानां तापकं तेनोमण्डलं धीमहि ध्येयतया मनसा धारयेम यद्वा भर्गः-
 शब्देनात्मनि धीयते यः सवितदेवो धियं प्रचोदयति तस्य प्रसादाद्भर्गो जादिलक्षणं फलं धीमहि
 धारयामः तस्याधारभूता भवेमेत्यर्थः भर्गश्शब्दस्यान्तरत्वे धीशब्दस्य कर्मपरत्वे च आपर्वणं-वे-
 दांश्छन्दसि सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य कवयो जमाहुः कर्माणि धियस्तदुत्प्रेरकं धीमि प्रचोदयन्त सवि-
 तायाभिरेतीति ॥ भर्गः भ्रस्त्रपाके असुन् भ्रस्त्रोरोपधयो रम्यतरस्यामिति रोपधयोर्लोपः रमा-
 गमः न्यङ्कादित्वात् कुत्वम् । धीमहि ध्यायतेर्लिङि बहुलं छन्दसीति संप्रसारणं व्यत्ययेनात्मने-
 पदं यद्वा धीश्चाधारे लिङि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् । प्रचोदयात् चोदयतेर्लेटि आडागमः
 यद्वृत्तयोगादनिवातः आगमस्यानुदात्तत्वे णिचः स्वरः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे दशमो वर्गः ॥ १० ॥

श्रीशाङ्करमाष्यम्-

अयं सर्वदेवात्मनः सर्वशक्ते सर्वोपासकतेनो मयस्य परमात्मनः सर्वोत्पत्त्यद्योतनाय
 सर्वोत्पत्त्यद्योतनाय सर्वोत्पत्त्यद्योतनाय सर्वोत्पत्त्यद्योतनाय सर्वोत्पत्त्यद्योतनाय सर्वोत्पत्त्यद्योतनाय

त्युपेताशिरःसमेतांसर्ववेदसारमिति वदन्ति एवंविशिष्टागायत्रीप्राणायामैरुपास्या सप्रणव्या-
 हतित्रयोपेताप्रणवान्तागायत्रीन्यादिभिरुपास्या तत्रशुद्धगायत्रीप्रत्यक्षबोधोपधिका धियो
 योनप्रचोदयादिति नोस्माकंधियोबुद्धीः यः प्रचोदयात् प्रेरयेदिति सर्वबुद्धिसंज्ञान्त.करणप्रका-
 शकसर्वसाक्षीप्रत्यगात्मेत्युच्यते तस्यप्रचोदयाच्छब्दनिर्दिष्टस्यात्मनः स्वरूपभूतंपरब्रह्म तत्सवि-
 तुरित्यादिपदैर्निर्दिश्यते तत्र ओतस्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविध.स्मृतइति तच्छब्देन प्रत्यग-
 त्तत्त्वतः सिद्धंपरब्रह्मोच्यते सवितुरिति छष्टिस्मिति ल्यलक्षणकस्य सर्वप्रपञ्चस्य समस्तद्वैतविभ्रम-
 स्याधिष्ठानलक्ष्यते । वरेण्यामिति सर्ववरीणां नरतिशयानन्दरूपम् । भर्ग इत्यविद्यादिदोषमर्मे-
 नात्मकज्ञानैकविषयत्वम् । देवस्येति सर्वद्योतनात्मकात्पण्डचिदेकरसम् । सवितुर्देवस्येत्यत्र पष्ठच-
 र्धोराहो शिरोरवदौपचारिकः बुद्ध्यादिसर्वदृश्यसाक्षिलक्षणयन्मेस्वरूपतत्सर्वाधिष्ठानभूतं परमां
 नन्दनिरस्तसमस्तानर्थरूपंस्वप्रकाशचिदात्मकब्रह्मेत्येवंधीमाहिध्यायेम । एवंसतिसहब्रह्म-
 णास्वविवर्तनद्वयप्रपञ्चेन रज्जुसर्पेणायेनापवादसामानाधिकरण्यरूपमेकत्वं सोयमिति ग्यायेन स-
 र्वसाक्षिप्रत्यगात्मनो ब्रह्मणा सहतादात्म्यरूपमेकत्वं भवतीति सर्वात्मकब्रह्मबोधकोयं गायत्रीमन्त्र.संपद्यते ।
 सप्तव्याहृतीनामयमर्थः—भूरिति स-मात्रमुच्यते ॥ १ ॥ भुवइति सर्वभाषयति प्रकाशयती-
 ति व्युत्पत्त्या चिद्रूपमुच्यते ॥ २ ॥ सुमिषतइति व्युत्पत्त्यास्वरिति सुषुसर्वविंशतिमात्रसुखस्वरूपमुच्य-
 ते ॥ ३ ॥ महइति महतीयते पूज्यतइति व्युत्पत्त्या सर्वातिशयत्वमुच्यते ॥ ४ ॥ जनइति जनयती-
 ति जनः सकलकारणत्वमुच्यते ॥ ५ ॥ तपइति सर्वतेजोरूपत्वम् ॥ ६ ॥ सत्यमिति सर्वबाधारहि-
 तम् ॥ ७ ॥ एतदुक्तं भवति—यत्लोके सद्रूपतदोङ्कारवाच्यग्रहैव आत्मनोऽस्य सच्चिद्रूपस्याभा-
 वादिति । अथ भूरादयः सर्वलोका ओङ्कारवाच्यब्रह्मात्मकाः न तद्व्यतिरिक्तं किञ्चिदस्तीति । व्या-
 हृतोऽपि सर्वात्मकब्रह्मबोधिका ॥ गायत्रीशिरसोऽप्ययमेवार्थः आपइत्याप्प्रोतीति व्युत्पत्त्या व्या-
 पित्वमुच्यते । उयोतिरिति प्रकाशरूपत्वं रसइति सर्वातिशयत्वम् अमृतमिति मरणादिसंसारनिर्मु-
 क्तत्वं सर्वस्यापि सर्वप्रकाशकसर्वोत्कृष्टमित्यमुक्तमात्मरूपसच्चिदानन्दात्मकं यदोङ्कारवाच्यं ब्रह्म
 तद्ब्रह्मस्मीति गायत्रीमन्त्रस्यार्थः । गुहाशयब्रह्महुताशनो हं कर्त्रेदं शंखहविर्हुतंसत् । विलीय-
 तेनेदमहं भवानीत्येव प्रकारस्तु विभिद्यते । यदस्ति यद्वा तितदात्मरूपनान्यत्ततो मातिन चान्यद्-
 स्ति । स्वभावसंवित्प्रविमासिकेवलमाहंगृहीतेति शृण्वैकल्पना ॥ इति श्रीमच्छङ्करभगवत्पादकृतौ
 गायत्रीभाष्यसमाप्तम् ॥

अथैकादशी-

देवस्य सवितुर्वयं वाजयन्तः परं न्ध्या । भगस्य रातिमीमहे ॥११॥

स॒वि॒तुः । व॒यम् । वा॒ज॒स्यन्तः । पु॒रम् । ध्या ।
म॒गस्य । रा॒तिम् । ई॒महे ॥ ११ ॥

वाजयन्तः वाजमजनात्मनश्छन्तोवयं देवस्य द्योतमानस्य सवितुः पुरन्ध्यातद्विषयस्तुत्या प्र-
मगस्य मजनीयस्य धनस्य रातिं दानम् ईमहे याचामहे ॥ रातिं मन्त्रे वृषेत्यादिना किन उदात्त-
॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

दे॒वं न॒रः स॒वि॒तारं वि॒प्रां य॒ज्ञैः सु॒वृ॒क्तिभिः । न॒म॒स्यन्ति धि॒ये पि॒ताः ॥ १२ ॥

दे॒वम् । न॒रः । स॒वि॒तारं । वि॒प्राः । य॒ज्ञैः ।

सु॒वृ॒क्तिभिः । न॒म॒स्यन्ति । धि॒या । इ॒पिताः ॥ १२ ॥

नरः कर्मणानितारो विप्रा मेधाविनो ध्वर्जादयः धिये पिताः कर्मणा बुध्यावाप्रेर्यमाणा स-
न्तः सवितारं देवं त्वां यज्ञैर्षजनीयैर्हविर्भिः सुवृक्तिभिः शोभनस्तोत्रैश्च नमस्यन्ति परिवरन्ति ॥
नमस्यन्ति नमो वरिषाश्चित्रं कथयितुं कथय ॥ १२ ॥

अग्नीषोमप्रणयने सोमो जिगातीत्याद्यास्तित्वमवः । सूत्रितश्च-सोमो जिगातिगातुविदे-
वानां तमस्य राजावरुणस्तमग्निनेत्यर्धवर्धमारभेदिति ।

सैषात्रयोदशी-

सो॒मो जिगा॒तिगा॒तुवि॒दे॒वानां मे॒ति नि॒ष्कृ॒तम् । ऋ॒तस्य॒योनि॒मा॒सदं॒म्

सो॒मः । जि॒गा॒ति । गा॒तु॒ध॒वित् । दे॒वानां । ए॒ति ।

निः॒ष्कृ॒तम् । ऋ॒तस्य॒ । यो॒निम् । आ॒स॒सदं॒म् ॥ १३ ॥

गातुवित् गातुर्मभिः तं गन्तान् सोमो जिगातिगच्छति गन्तव्यं स्थानं दर्शयति-देवानां
निष्कृतं संस्कृतम् आसदं सर्वं आसदनीयम् ऋतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानं हविर्वा नास्य मेति प्राप्नोति ॥
जिगाति गातुतौ जुहोत्यादिः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

सो॒मो अ॒स्मभ्यं॑ द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे॒ च प॒शवे॑ । अ॒न॒मी॒वा इ॒पं स्कर॑त् ॥ १४ ॥

सो॒मः । अ॒स्मभ्य॑म् । द्वि॒पदे॑ । चतु॑ष्पदे । च ।

प॒शवे॑ । अ॒न॒मी॒वाः । इ॒पः । क॒र॒त् ॥ १४ ॥

सोमः स्तोत्रम्योऽस्मभ्यं तपाद्विषदेस्मदीयेभ्योद्विपाञ्चः चतुष्पदेपशवेचतुष्पाज्योगवा-
दिपशुभ्यश्च अनमीवारोगवर्जितानिऽपोजानिकत्करोतु ॥ चतुष्पदे भसंज्ञायां पादस्यपद्मा-
वः इमुसोःसामर्थ्येऽतिसंहितायाम् आदेशप्रत्यययोरितिपत्वं बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः । क-
त् करोतेर्छेद्व्यङ्गागमः । इप्स्कारदित्यत्रसंहितायांक.कारदित्यादिनासत्त्वम् ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

अस्माकमायुर्वर्धयन्नभिमातीःसहमानः।सोमःसुधस्थमासदत् १५

अस्माकम् । आयुः । वर्धयन् । अभिष्मातीः । सहमानः ।

सोमः । सुधस्थम् । आ । असदत् ॥ १५ ॥

ससोमोदेवः अस्माकमायुरक्षणीवनंवावर्धयन्वृद्धिप्रापयन् अभिमातीः कर्मविघ्न-
कारिणः शनूत्सहमानोऽभिभवत्स्माकंसधस्थंहविर्घोनाख्यंस्थानम् आसदत् आसीदतु ॥
असदत् सदेर्छेदिरूपं निघातः ॥ १५ ॥

अग्निद्वोमेप्रातःसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेआनोमित्रावरुणेतिस्तोत्रियञ्चयुचः सूत्रितश्च-आ-
नोमित्रावरुणानोगन्तरिशादसेति । चतुर्विंशेहनिप्रातःसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेआनोमित्रावरुणेतिप-
ठहस्तोत्रियसंज्ञकस्ययुचः सूत्रितश्च-आनोमित्रावरुणामित्रं वयंहवामहइति । स्तोमवृद्धावय-
मेवञ्चयुचआवापार्थः सूत्रितश्च-आनोमित्रावरुणेतिञ्चयुचाविति । दाक्षायणयज्ञेद्वेअमावास्यायेर्कर्त-
व्ये तत्रोत्तरस्याममावास्यायांद्वितीयेहनिमैत्रावरुणआनोमित्रावरुणेति तस्यानुवाक्या सूत्रितश्च-
आनोमित्रावरुणायद्विहिष्टनातिविदेसुदानूति ।

सैषाषोडशी-

आनोमित्रावरुणाघृतैर्गव्यूतिमुक्षतम् । मध्वारजांसिसुक्रतू १६ ॥

आ । नः । मित्रावरुणा । घृतैः । गव्यूतिम् । उक्षतम् ।

मध्वा । रजांसि । सुक्रतू इति सुहृत्तू ॥ १६ ॥

सुक्रतू शोभनकर्मणौ हेमित्रावरुणौ नोऽस्माकंगव्यूति गवांमार्गगोनिवासस्थानं
घृतैःक्षरणसाधनैः पयोभिराउक्षतं समन्तात्सिञ्चतम् अस्मभ्यंदोग्धीर्गाःप्रयच्छतमितिभावः र-
जांस्यस्मदावासस्थानानिमध्वामधुरेणरसेनसिञ्चतम् ॥ गव्यूतिं गोयूतौछन्दसीतिवान्तादेशः ।
मध्वा सर्वविधीनांछन्दसिविकल्पितत्वादत्रनुमागमाभावः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

उरुशंसांनमोवृधामहादक्षस्यराजथः । द्राघिष्ठाभिःशुचित्रता १७

उरुशंसा । नमःश्वृधा । महा । दक्षस्य ।

राजथः । द्राघिष्ठाभिः । शुचित्रता ॥ १७ ॥

शुचित्रता परिशुद्धकर्माणौ हेमित्रावरुणौ उरुशंसा उरुभिर्बहुभिःशंसनीयौ यद्वा उरु मूहत् शंस.शस्त्रं ययोस्तौ नमोवृधा नमसाहविर्लक्षणेनात्तेनस्तोत्रेणवावर्धमानौ द्राघिष्ठाभिः अत्यन्तदीर्घस्तुतिरुष्ण्याभिर्वाग्भिः युक्तौ युवांदक्षस्यदक्षधनंवलंबा तस्य महा महत्त्वेन राजथः ईशाथे ॥ उरुशंसा शंसुस्तुतौ कर्मणिषन् कृत्स्वरः । द्राघिष्ठाभिः धीर्घशाब्दादिष्टनि त्रिषस्त्रिोत्पादिनाद्राघीत्यादेशः निष्ठावायुदातः ॥ १७ ॥

मैत्रावरुणस्यग्रहसयाज्यागृणानाजमदग्निनेत्येषा सूत्रितञ्च-होतायश्चन्मित्रावरुणागृणानानेम-दग्निनेति । अध्यायोपाकरणेमण्डलाद्यन्तहोमेगृणानाजमदग्निनेत्येषा ।

सूक्तेष्टादशी-

गृणानाजमदग्निनायोनावृतस्यसीदतम् । पातंसोर्ममृतावृषा १८

गृणाना । जमदग्निना । योनौ । ऋतस्य । सीदतम् ।

पातम् । सोर्मम् । ऋतश्वृधा ॥ १८ ॥ ११ ॥

हेमित्रावरुणौ जमदग्निना एतन्नामकेनमहर्षिणा गृणाना स्तूयमानौ यद्वा जमदग्निना मज्ज्वलिताग्निना विश्वामित्रेणस्तूयमानौ युवाम् ऋतस्ययज्ञस्ययोनौ देवयन्ताब्ज्येदेरे सीदतम् उपविशतम् ऋतावृषा ऋतस्यकर्मफलस्ववर्धयितारौ युवां सोमंपातं पिबतम् ॥ गृणाना गृशब्दे कर्मणिशानच् चित्तादन्तोदातः । सीदतं सदेर्लोटि पाघ्रेत्यादिनासीदादेशः । पातं पापाने बहुलंछन्दसीतिशपोलृक् ॥ १८ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेपकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयेमण्डलेषधमोऽनुवाकः ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयंमण्डलंसमाप्तम् ॥ ३ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

अथचतुर्थमण्डलम्.

वामदेवेचतुर्थमण्डलेपञ्चानुवाका तत्रप्रथमेनुवाकेदशसूक्तानि तेपुत्वाह्यग्रेसदमिदिति विंशत्यृचंप्रथमंसूक्तम् । अत्रेयमनुक्रमणिक्ता-त्वाह्यग्रेविंशतिरष्टयतिनगतीधृतय आद्याउपाद्याश्च-तस्रोवारुण्यश्चवेति । मण्डलद्रष्टावामदेवन्तपि प्रथमाचतु. १८ चक्षराभाटे द्वितीयाद्विपञ्चाश-दक्षराअतिनगती तृतीयाद्वाससत्यक्षराधृतिः चतुर्थ्याद्या अनादेशपरिभाषयासप्तदशत्रिद्वुभः षट्सप्तस्यसूक्तस्यमण्डलादिष्वाग्रेयमितिपरिभाषयाअग्निर्देवता द्वितीयाद्याश्चतस्रोवरुणदेवत्यावा सूक्तविनियोगोलैङ्गिक. आद्याध्यायोपाकरणेमण्डलादिहोमेविनियुक्ता ।

तत्रमयमा-

ॐ त्वांह्यग्रेसदमित्संमन्यवोदेवासोदेवमंरतिन्यैरिरिइतिकत्वा-
न्यैरिरे । अमर्त्ययजतमर्त्येष्वादेवमादेवंजनतप्रचेतसंवि-
श्वमादेवंजनतप्रचेतसम् ॥ १ ॥

त्वाम् । हि । अग्ने । सदम् । इत् । स॒मन्यवः । देवासः । देवम् ।
अरतिम् । निःश्रुरिरे । इति । कत्वा । निःश्रुरिरे । अमर्त्यम् ।
यजत । मर्त्येषु । आ । देवम् । आश्देवम् । जनत । प्रश्चेतसम् ।
विश्वम् । आश्देवम् । जनत । प्रश्चेतसम् ॥ १ ॥

वामदेव स्तौति-हेअग्ने समन्यव मन्यु स्पर्धा तथासहवर्तमाना. स्वसमाने स्पर्धमानाङ्-
त्यर्थः देवासोदेवनशीलाङ्गन्द्रादयोदेवा देवंच्योतमानमरतिशधिगन्तारत्वासदमित् सदैवन्यैरिरे
हि स्पर्धानिमित्तेयुद्धेप्रेरयन्तिखलु इतिशब्दोहेत्वर्थः यस्माद्देवा त्वायुद्धार्थेनितराप्रेरयन्तितस्मा-
द्यजमाना कत्वास्तुतिलक्षणेनकर्मणान्यैरिरे यज्ञकर्मणिदेवान्हवि प्रापयितुं देवानाद्वातुं च त्वा
नितराप्रेरयन्तिखलु यजत यजनीय हेअग्ने अमर्त्यमरणधर्मराहितम् आसर्वतोदेवंच्योतमानंप्र-
चेतसं प्रहृष्टकर्मविषयंचेतोज्ञानंयस्यतादृशत्वाभ्यर्त्तेपुयागं कुर्वाणेषुमनुष्येषुआदेवमागन्तारंजनत
देवाहवि श्रपणार्थमननयन् त्वाप्रचेतसकर्मभिश्चमादेवंतत्तद्यज्ञेष्वामन्तारं त्वां विश्वंजनत

युगपज्जानादेशवर्तिपुयज्ञेयुयौगपधेनहविरानयनार्थन्यासं देवा अकुर्वन् ॥ न्येरिरे ईरगती लिटि
मश्रत्वा दाश्रमवति सहेतियोगविमाणात्समासः हियोगादिनिघातः । उक्त्वा मसादिपुच्छन्द-
सिवावचनमिति नानादेशाभावः यथादेशः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सध्रातरंवरुणमग्रआववृत्स्वदेवाँअच्छासुमतीयज्ञवन्सं
ज्येष्ठयज्ञवन्सम् । ऋतावानमादित्यंचर्पणीधृतंराजानं
चर्पणीधृतम् ॥ २ ॥

सः । ध्रातरम् । वरुणम् । अग्रे । आ । ववृत्स्व । देवान् । अच्छ ।
सुमती । यज्ञवन्सम् । ज्येष्ठम् । यज्ञवन्सम् । ऋतावानम् ।
आदित्यम् । चर्पणिधृतम् । राजानम् । चर्पणिधृतम् ॥ २ ॥

हेअग्रे सतादशस्त्वं ध्रातरमेकस्यानवासेनध्रातरंवरुणंशृणोत्यदकमिति वरुणः तंदेवं
पञ्चवन्सं यज्ञैर्नदीयैर्हविर्भि संपजनीयं यज्ञवनसंचयज्ञस्यसंभक्तारंज्येष्ठमतिशयेनप्रशस्त्यम्
ऋतावानमपांस्वामितयोदकवन्तंसत्यवन्तवाआदित्यमदिते पुर्वंचर्पणीधृतं मनुष्याणामुदकप्र-
दानेनधारकं सुमती शोषनमुज्या हेतुनाचर्पणीधृतं चर्पणिभिर्विद्वद्भिर्धृतंरानानंराजन्तमेता-
दशवरुणदेवदेवान्देवनशीलास्तोतृनच्छामिलस्य आववृत्स्व आवर्तय अभिमुखीकुरु ॥ व-
वृत्स्य वृत्तवर्तने छोटि बहुलछन्दसीतिविकरणस्यभ्युः निघातः । सुमती मन्त्रेवृत्त्यादिना
किनुदास सुपाहुलुगिति नृतीयाया पूर्वसवर्णदीर्घः एकादेशस्वरः । ज्येष्ठं प्रशस्त्यस्येष्ठ-
निगच्छेतिज्यावेशः निस्त्वादापुदातः एकादेशस्वरः । यज्ञवनसं वनपणसंमक्तौ कर्मकर्त-
रिच अशुभ्रत्ययः गतिकारकयोरपिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वंचेतिपूर्वपदस्वरः ॥ २ ॥

प्रवस्येभिष्टवेउत्तरस्मिन्पद्वेससेसत्तापमित्येषा सुप्रितंच-ससेसत्तायमभ्याववृत्स्वोर्ध्व-
उपुणउन्नयदति ।

सैषारतीया-

सखेसखायमभ्याववृत्स्वाशुनचक्ररथ्येवरंहास्मभ्यंदस्मरंहा ।
अग्नेमृळीकंवरुणेसचाविदोमरुत्सुविश्वभानुषु ॥
तोकार्यतुजेशुशुचानुशंकृष्यस्मभ्यंदस्मशंकृषि ॥ ३ ॥

सखे । सखायम् । अभि । आ । ववृत्स्व । आशुम् । न । चक्रम् ।
 रथ्याद्भव । रंहा । अस्मभ्यम् । दस्म् । रंहा । अग्ने । मृळीकम् ।
 वरुणे । सचा । विदः । मरुतस्सु । विश्वहर्मानुषु । तोकाय ।
 तुजे । शुशुचान् । शम् । कृधि । अस्मभ्यम् । दस्म् । शम् । कृधि ॥ ३ ॥

सखे सखिभूत दस्म दर्शनीय हेअग्ने त्वं तवसखायवरुणमस्मभ्यम् अस्मदर्थम् आववृत्स्व
 अभिसुखादुरु तत्रदृष्टान्त—रंहा रंहणेगमनेसाधुभूतोरप्येव रथेयोनितावधौयथा आशुं
 शीघ्रगतृचनं छदयदेशप्रत्यभिमुखीकुरुत तद्वत् हेअग्ने सचा तवसहायेवरुणेमृळीकंमुखकंहवि-
 विदः छव्ववानसि तथा विधयानुषु सर्वतोव्यासतेगस्केपुमरुसु मुखकरंछव्ववानसि आग्नीव-
 रुणाऽऽग्निमारुतयो कर्मणोरिष्टवानसीत्यर्थः शुशुचान दीप्यमान हेअग्ने तोकाय तुज्यतेपीड्यते-
 नेनमातागर्भवासेनेतितोकंपुत्रः तस्मैतुनेतुजतिगच्छत्यनेनानृण्यं पितेतितुरु पौत्रः तस्मै शंसुखं
 कृधि कुरु दस्म दर्शनीय हेअग्ने अस्मभ्यंशंकृधि सुखंकुरु ॥ रथ्येव रथस्येमावित्यर्थेरथा-
 द्यदिति यत् सुपासुलतिषुषोडादेशः । रंहा रंहशब्दात्तत्रसाधुरितियत्प्रत्ययः यतोनाषइत्याद्यु-
 दात्तत्वम् ॥ ३ ॥

त्वंनोअग्नेइत्येतदारभ्येदं सूक्तमुत्तराणि सूक्तानि च प्रातरनुवाके आग्नेयेऋतौ त्रैष्टुभे छन्दसि आग्नि-
 नशस्त्रे व विनियुक्तानि सूत्रितम्—त्वंनोअग्नेवरुणस्य विद्वान्निष्येतत्प्रभृतीनि च त्वारीति । अ-
 वभृथेष्टचास्विष्टकृदर्थे मग्नीवरुणौ यष्टव्यौ तत्र त्वंनोअग्नेइति द्वेयाभ्यानुवाक्ये सूत्रितम्—अ-
 ग्नीवरुणौस्विष्टकृदर्थे त्वंनोअग्नेवरुणस्य विद्वानिति द्वेइति । अघ्रातोयघाग्निहोत्रं जुहुयात्तदाग्निवा-
 रुणीष्टिः तस्यामेतेष्वयाग्यानुवाक्ये तदाहुर्यआहिताग्निरित्युपनृन्मन्नातं तस्य याग्यानुवाक्ये
 त्वंनोअग्नेवरुणस्य विद्वान्सत्वनोअग्नेवमोभवोतीति ।

सैषाचतुर्थी—

त्वंनोअग्नेवरुणस्य विद्वान्देवस्य हेळोर्वयासिसीष्ठाः ।
 यजिष्ठोवर्द्धितमः शोशुचानो विश्वा द्वेपांसि प्रमुमुग्ध्यस्मत् ॥ ४ ॥
 त्वम् । नः । अग्ने । वरुणस्य । विद्वान् । देवस्य । हेळः । अर्ध ।
 यासिसीष्ठाः । यजिष्ठः । वर्द्धितमः । शोशुचानः । विश्वा ।
 द्वेपांसि । प्र । मुमुग्धि । अस्मत् ॥ ४ ॥

हेअग्ने विद्वान्सर्वपुरुषार्थसाधनोपायज्ञस्त्वं देवस्य द्योतमानस्यवरुणस्यहेळःक्रोधातः
 अस्मत्संबन्धिनःवरुणकर्तृकान्पाशग्रहणान् अवयासिसीष्ठाः अपनय । किञ्च । यन्निष्ठोयपूतमः
 बह्वितमो हविषामतिशयेनबोधा शोशुचानोतिशयेनदीप्यमानस्त्वं विश्वा सर्वाणिद्वेपांसि पापानि
 द्वेष्टूणि रजांसिवास्मदस्मत्तः प्रमुमुक्षि प्रकर्षेणमोचयः ॥ हेळः हेदृअनादरे किप् शसिरूपं शसः
 सुत्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः । यासिसीष्ठाः यस्मिन्प्रेन्तादाशीर्लिङ् यासिसीयुडागमः छन्दस्यु-
 भयथेतिलिङःसर्वधातुकत्वाणिलोपाभावः अवपूर्वोयासिर्विनाशेवर्तते । मुमुक्षि मुखतेर्लोडि
 रूपं बहुलंछन्दसीतिशपः श्नुः ॥ ४ ॥

अयपञ्चमी-

सत्त्वंनोअग्नेवमोभवोतीनेदिष्ठोअस्याउपसोव्युष्टौ ।

अवयक्ष्वनोवरुणंरराणोवीहिर्मृळीकंसुहवोनएधि ॥ ५ ॥ १२ ॥

सः । त्वम् । नः । अग्ने । अवमः । भव । ऊती । नेदिष्ठः । अस्याः ।

उपसः । विडुष्टौ । अव । यक्ष्व । नः । वरुणम् । रराणः । वीहि ।

मृळीकम्- । सुहवः । नः । एधि ॥ ५ ॥ १२ ॥

हेअग्ने सतादशस्त्वमूकती ऊत्या रक्षणेननोऽस्माकं अवमः अर्वाचीनः प्रत्यासन्नःसन्
 अस्याउपसोव्युष्टौव्युच्छवेप्रातःकालेअग्निहोत्रादिकर्मसिद्धयर्थेनेदिष्ठोभव अतिशयेनास्मदन्ति-
 कस्योभव यद्वा ऊत्यागमनेनास्माकमवमोरक्षकोभव किञ्च नोस्माकंवरुणं वरुणकृतंनलोद-
 रादिरोगम्आवरकंपार्षवा अवयक्ष्व अवयन विनाशयेत्यर्थः रराणः अस्माभिर्देत्तेहविपिरममा-
 णः यद्वा यजमानेभ्योत्पत्तंफल्यदस्त्वं मृळीकं सुखकरमिदंहविः वीहि मक्षय किञ्च नोस्मा-
 कं सुहवःशोभनाद्वा नोपेतः एधिभव ॥ नेदिष्ठः अन्तिकशब्दादिष्ठनि अन्तिकबाढयोर्नेदसा-
 धावितिनेदेत्यादेशः नित्वादाद्युदात्तः । रराणः रयतेःकानचि मकारलोपश्छान्दसः यद्वा राते-
 र्थेङ्लुकिभ्यत्यपेनकानच् अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तः । एधि अस्तेर्लोडि ध्वसोरेद्रावभ्यासलोपश्चेति
 एधत्यादेशः तस्यासिद्धत्वात् हुद्गभ्योहेर्षिः निषातः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे द्वादशोऽवर्गः ॥ १२ ॥

अयपष्ठी-

अस्यश्रेष्ठासुभगस्यसंहृक्देवस्यचित्रतमामर्त्येषु ।

शुचिघृतंनत्तमध्यायाःस्पर्हादेवस्यमंहनेवधेनोः ॥ ६ ॥

अस्य । श्रेष्ठा । सुभगस्य । समष्टक् । देवस्य । चित्रस्तमा ।
मर्त्येषु । शुचिं । घृतम् । न । तप्तम् । अङ्गयायाः । स्पार्हा ।
देवस्य । मंहनोऽश्व । धेनोः ॥ ६ ॥

अस्यसुभगस्य सुभुजनीयस्याग्नेर्देवस्यश्रेष्ठा अतिशयेनप्रशस्त्या संदक् संदष्टिर्मर्त्येषुचित्र-
तमातिशयेनचायनीयापूजनीयामवति स्पार्हा सर्वैःस्पृहणीयाचमवति तत्रदृष्टान्तः—यथादे-
वस्यक्षीरं कामयमानस्यपुरुषस्यअङ्गयाः अहन्तन्यायागोः शुचितेनोयुक्तंघृतंक्षरणयुक्तंतसंशृतं
क्षीरंस्पृहणीयंभवति तत्रैवदृष्टान्तान्तरं—यथा गांभिद्यमाणस्यमर्त्यस्यधेनो दोग्रयागोर्महनेव
मंहतिर्दानकर्मा दानंयथाप्रियकरंभवतितद्वत् ॥ सुभगस्य आयुदात्तंघृच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्यु-
दात्तत्वम् । स्पार्हा कर्पात्वतोबभ्रोन्तउदात्तः । देवस्य दीव्यतीतिदेवः दीव्यतेःकान्त्स्यर्थ-
स्यपचायविरूपम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

त्रिरस्यतापरमासन्तिसत्यास्पार्हादेवस्यजनिमान्यग्नेः ।

अनन्तेअन्तःपरिवीतआगाच्छुचिःशुक्रोअर्योरोरुचानः ॥ ७ ॥

त्रिः । अस्य । ता । परमा । सन्ति । सत्या । स्पार्हा । देवस्य ।

जनिमानि । अग्नेः । अनन्ते । अन्तरिति । परिर्वीतः । आ ।

अगात् । शुचिः । शुक्रः । अर्यः । रोरुचानः ॥ ७ ॥

अग्नेरऽयमिमानिनोऽस्यदेवस्यत्रिःत्रीणि अग्निवायुसूर्योत्पन्नात्रीणि तातानिप्रसिद्धानि
परमा उत्तमानि सत्या यथार्थभूतानि जनिमानि जन्मानि स्पार्हा सर्वैः स्पृहणीयानिसन्ति यद्वा
अग्नेरेवत्रीणिजन्मानि दिवंस्परिप्रयमंनग्नेअग्निरिति त्रीणिज्ञानापरिभूयन्त्येत्येवमादिपुमन्त्रेषु
प्रसिद्धानि । अनन्तेअपर्यन्तेनमस्यन्तर्मध्येस्वतेनज्ञापरिवीतः परिवेष्टितः शुचिः सर्वस्य
शोधकः शुक्रोदीप्तियुक्तः अतएवरोरुचानःश्रुशंदीप्यमानः अर्यः स्वामी तादृशोदेवः
अगात् अस्मदीयंपञ्चप्रत्यागच्छतु ॥ सत्या श्रेष्ठन्दसिवहुलमितिशेर्लुक् । परिवीतः व्येज्स्ववर-
णे कर्मणिक्तः यनादित्वात्संप्रसारणं गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् । अर्यः ऋगतौ अर्यः
स्वामिवैश्ययोरितियन्प्रत्ययान्तोनिपातितः स्वामिन्यन्तोदात्तत्वंचक्यमित्यन्तोदात्तत्वम् ॥ ७ ॥

अयाष्टमी-

सदुतोविश्वेदभिर्वाष्टिसद्वाहोताहिरण्यरथोरंसुजिह्वः ।
 रोहिदंश्वोवपुष्योविभावासदारुण्वःपितुमतीवसंसत् ॥ ८ ॥
 सः । दूतः । विश्वा । इत् । अमि । वष्टि । सद्वा । होता ।
 हिरण्यरथः । रमस्सुजिह्वः । रोहितश्श्वः । वपुष्यः ।
 विभावा । सदा । रुण्वः । पितुमतीश्चिव । समस्सत् ॥ ८ ॥

देवानादूतः होता देवानामाह्वता हिरण्यरथः सुवर्णमयरथोपेतः रंसुजिह्व रमणीयशो-
 मनजालोपेतः सतादशोऽग्निः विश्वेदसर्वाण्येवसद्य देवयजनस्थानानि अभिवष्टिकामयते पु-
 मश्चकीदृशः रोहिदंश्वः रोहितवर्णाभश्चायस्यसत्थोक्तः वपुष्यः वपुषिरूपेसाधुः विभावा का-
 न्तियुक्तः अतएवसदासर्वदारुण्वोरमणीयोभवति तत्ररष्टान्तः-पितुमतीवसंसत् यथात्रादिव-
 स्समृद्धगृहंरमणीयंतद्वत् ॥ रंसुजिह्वः रमतेरम्येभ्योपिदश्यतइतिविच् बहुमीहोपूर्वपदस्वरः । व-
 पुष्यः तत्रब्राधुरितियत् तित्स्वारितः । विभावा छन्दसीवनिषावितिवनिष् ॥ ८ ॥

अयनवमी-

सचेतयन्मनुषोयज्ञबन्धुःप्रतममृद्धारंशानयानयन्ति ।
 सक्षेत्यस्यदुर्यासुसार्धन्देवोमर्तस्यसधनित्वमाप ॥ ९ ॥

सः । चेतयत् । मनुषः । यज्ञबन्धुः । प्र । तम् । मृद्धा । रंशानया ।
 नयन्ति । सः । क्षेति । अस्य । दुर्यासु । सार्धन् । देवः । मर्तस्य ।
 सधनित्वम् । आप ॥ ९ ॥

यज्ञवन्धुः यज्ञेप्रियोत्रादौबन्धनविनियोजनपत्यसत्थोक्तः सोऽग्निर्मनुषः कर्मणिप्रवृत्ता-
 न्मनुष्यान्चेतयत्तज्ज्ञानाति मृद्धा महत्यारंशानयास्तुतिरूपयारज्ज्वायुक्तं वंतादशमग्निप्रणयन्ति उ-
 तावेद्यादिषु अष्वर्णोदयःप्रक्षिपन्ति मर्तस्य मनुष्यस्यास्ययजमानस्यदुर्यासु गृहेषु साधन्
 अभीष्टानि साधयन्सोऽग्निं क्षेतिवसति सदेवोद्योतमानोऽग्निः सधनित्वं यस्यगृहेनिवसतितेनध-
 निनासाहित्यमाप प्राप्नोति प्रभूर्तर्धनयजमानायदापयित्वातेनसाहितोभवदित्यर्थः ॥ साधन्
 राधसाधसंसिद्धो ष्यत्तस्यशतरिरूपम् ॥ ९ ॥

अयदशमी-

सतनोअग्निर्नयतुप्रजानन्नच्छारत्नदेवभक्त्यदस्य ।

धियायद्विश्वेअमृताअकृण्वन्धौपिताजनितासत्यमुक्षन् ॥ १० ॥ १३

सः । तु । नः । अग्निः । नयतु । प्रजानन् । अच्छ । रत्नम् ।

देवभक्तम् । यत् । अस्य । धिया । यत् । विश्वे । अमृताः ।

अकृण्वन् । द्यौः । पिता । जनिता । सत्यम् । उक्षन् ॥ १० ॥ १३ ॥

प्रजानन्सर्वजानानः सोऽग्निः देवभक्तं देवैर्देवनशीलैः स्तोतृभिः संप्रजनीयम् अस्याग्नेः स-
 बन्धियदुत्तमरत्नं धनमस्ति तद्रत्नमच्छामि मुख्येन तु क्षिप्रं नोऽस्मान्नयतु प्रापयतु अमृताः मरणधर्म-
 हिताः विश्वे सर्वदेवाः धिया हर्षलक्षणेन कर्मणा हेतुना यत्तमग्निं अकृण्वन् हविर्प्रापयितास्म-
 कुर्वन् यस्य चाग्नेः ध्योः पितापालयित्रो जनिता जनयित्रो च अग्नेर्देवः स नुरसि प्रचेता इति श्रवणात् ।
 यद्वा द्यौर्देवनशील आदित्यः पिता जनयिता च आदित्यादग्निरेत्याभानात् । सत्यं यपार्थमूर्तं
 तमग्निमुक्षन् घृताद्याहुतिभिरध्वर्षादयः सिञ्चन्ति ॥ देवभक्तं मनसेवायां कर्मणिक्तः तृतीया
 कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । उक्षन् उक्षसेचने कदिरूपं बहुलं छन्दसीत्यङमावः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे त्रयोदशोऽर्गः ॥ १३ ॥

अथैकादशी-

सजायतप्रथमःपस्त्यासुमहोबुधेरजसोअस्ययोनौ ।

अपादशीर्षागृहमानोअन्तायोर्युवानोवृषभस्यनीळे ॥ ११ ॥

सः । जायत । प्रथमः । पस्त्यासु । महः । बुधे । रजसः । अस्य ।

योनौ । अपात् । अशीर्षा । गृहमानः । अन्ता । आयोर्युवानः ।

वृषभस्य । नीळे ॥ ११ ॥

सोऽग्निः प्रथम आहवनीयादिरूपतया श्रेष्ठः सन् पस्त्यासु यममानानां गृहेषु जायत अना-
 यत आहुत्यधिकरणतया संपद्यते तथा महो महतोऽस्य रजसोन्तरिक्षस्य बुधे मूलेष्टपित्र्यान्त-
 रापियोनावुत्तरेवेद्यादिस्थानेषु पद्यते सोऽग्निरपात् पादवर्जितः अशीर्षा शिरोवर्जितः तदेवाह-

अन्ता आद्यन्तेपादशिरसीगुहमानः अविज्ञेयपादशिरादित्यर्थः वृषभस्य वर्षणसमर्थ-
 स्यमेवस्य नीळे निलयेनभसि आयोयुवानः धूमाकारेणात्मानमायोजयन्वर्तते यद्वा यःप्र-
 थमोवैद्युतोग्निः पस्त्यासुनदीपुबुधेन्तरिक्षेमहोमहतोरनसउदकस्यतेनसोवा योनौ स्थानेच च-
 रति अपादशीर्षापादशिरोवर्जिता अन्ता आत्मनःपर्यन्तप्रदेशान् स्वतेनसागुहमानःआच्छाद-
 यन् पुनश्चायोयुवानः तानितेनांसिस्वात्मनिमिथ्रीकुर्वन् वृषभस्यमेवस्यनीळेस्थानेनभसिचर-
 ति सोशिरधुनाकर्मयोग्यतयाजायत ॥ अपात् पादस्यलोपोहस्त्यादिभ्यइत्यकारलोपः समा-
 सान्तः । गुहमानः गुहसंवरणे शङ्खिकरणी शानचिरूपं शानचोलसार्वधातुकस्वरेकृतेप्रत्यय-
 स्वरः । आयोयुवानः युमिश्रणे यस्लुकिशानचिरूपम् अभ्यस्तस्वरेणाद्युदात्तः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

प्रशर्धेऽर्तप्रथमंविपन्यैऋतस्ययोनांवृषभस्यनीळे ।

स्याहोयुवावपुष्योविभावांसप्तप्रियासौजनयन्तवृष्णे ॥ १२ ॥

प्र । शर्धेः । अर्त । प्रथमम् । विपन्या । ऋतस्य । योना ।

वृषभस्य । नीळे । स्याहः । युवा । वपुष्यः । विभावा । सप्त ।

प्रियासः । अजनयन्त । वृष्णे ॥ १२ ॥

हेभग्रे विपन्या स्तुत्यायुक्तम् ऋतस्योदकस्य योनौ स्थाने वृषभस्य वर्षणसमर्थ-
 स्यमेवस्य नीळे कुलायभूतेन्तरिक्षे वैद्युताग्निरूपेणात्मावर्तमानंशर्धेस्तेनः प्रथमंप्रार्त प्रकर्षेण
 गच्छति यद्वाग्निःस्यार्हः सर्वैःस्पृहणीयः युवा नित्यतरुणः वपुष्यःकमनीयः विभावा
 दीप्तिमान् तस्मैवृष्णे अभिमतफलवर्षकायाग्रये प्रियासः प्रियासप्तहोत्रकाः अजनयन्त
 स्तोत्रमकुर्वन् ॥ अर्त अगतौ लङि व्यत्ययेनात्मनेपदं निघातः । विपन्या पनचेत्यस्य इन्द्र-
 त्स्यः कृदिकररादचिन्इतिडीप् प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः उदात्तयणोहस्पूर्वादितिबिभक्ते-
 रुदात्तत्वम् । विपन्यैऋतस्येत्यत्र संहितायामिकोसवर्णेशाकल्पस्यहस्वधेत्यनिकोपिहस्वः
 अनुनासिकश्च ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अस्माकमत्रंपितरोमनुष्याअभिप्रसैदुर्ऋतमांशुपांणाः ।

अदमव्रजाःसुदुधावव्रेअन्तरुदुस्त्राअजिब्रुपसोहुवानाः ॥ १३ ॥

अस्माकम् । अत्र । पितरः । मनुष्याः । अभि । प्र । सेदुः । ऋतम् ।
आशुपाणाः । अश्मश्त्रजाः । सुदुघाः । वत्रे । अन्तः । उत ।
उत्ताः । आजन् । उपसः । हुवानाः ॥ १३ ॥

अत्रलोके पूर्वमनुष्या अस्माकंपितरोद्भिरसः ऋतयज्ञमाशुपाणाः अशुवानाः सन्तः
अभिप्रसेदुः अग्निमिच्छन्त्यप्रजमुः तेद्भिरसः अग्निपरिचर्याबलात् अश्मश्त्रजाः पर्वतेः परिवृ-
ता वनेऽमृणोत्याच्छादयतीति वयं पर्वतविलान्तर्वर्तितमः तस्मिन्नन्तर्मध्ये स्थिताः सुदुघाः
सुदुग्धोद्गीः उत्ताः पणिभिरपत्ततागाः उदाजन् तस्माद्विलान्निरगमयन् किं कुर्वन्तः तमसो
विष्वंसिनीरुपसो देवी प्रकाशार्थं हुवाना आह्वयन्तः ॥ वने वृणोते रौणादिकः कः कृत्वा दीनाद्विभ-
यत इति द्विवचनम् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

ते मर्मजत ददृवांसो अद्रिं तदे पामन्ये अभितो विवोचन् ।
पश्वर्यन्नासो अभिकारमर्चन् विदन्त ज्योतिंश्च कृपन्त धीभिः ॥ १४ ॥
ते । मर्मजत । ददृवांसः । अद्रिम् । तत् । एषाम् । अन्ये ।
अभितः । वि । वोचन् । पश्वर्यन्नासः । अभि । कारम् ।
अर्चन् । विदन्तः । ज्योतिः । चकृपन्तः । धीभिः ॥ १४ ॥

तेद्भिरसः अद्रिपणिभिरपत्ततागां निरोषकं पर्वतं ददृवांसो विदारयन्त सन्तः मर्मजत
अग्निपर्यचरन् एषामद्भिरसांतत्तादृशं कर्म अन्ये महर्पयोभितः सर्वत्र गतिविवोचन् विशेषेण
अक्रथयन् पश्वर्यन्नासः पशुनिर्गमनार्थानियन्त्राणि उपायायेपातोद्भिरसः कारं अभिमतस्य प्रयो-
जनस्य कर्तारमग्निमभ्यर्चयन्तस्तुवन् ततस्तमोपहृष्ट आदित्याख्यं ज्योतिर्विदन्तालभन्त ततो
धीभिर्बुद्धिभिश्च कृपन्त यज्ञान् कुर्वन् ॥ मर्मजत मृजुपशुद्वौ यज्ञौ लडे व्यत्ययेनात्मने-
पदं निपातः । चकृपन्त कृपूषामर्थे प्यन्तस्य लुटि च ङि सन्वद्वावाभावश्छान्दसः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

ते गव्यतामनं सा दृधमुद्धं गार्थेमानं परिपन्त मद्रिम् ।
दृहन्तरो वचसा दैव्येन व्रजंगोमन्तमुशिजो विवन्तुः ॥ १५ ॥ १४ ॥

ते । ग॒व्य॒ता । म॒न॒सा । दृ॒घ्रम् । उ॒ब्धम् । गाः । ये॒मा॒नम् । परि॑ ।
स॒न्तम् । अ॒द्रिम् । दृ॒ह्यम् । न॒रः । व॒च॒सा । दै॒व्येन॑ । व्र॒जम् ।
गो॒ध॒म॒न्तम् । उ॒शि॒जः । वि । च॒व्रु॒रि॒ति॒व॒नुः ॥ १५ ॥ १४ ॥

नरः कर्मणानितारः उशिजोऽग्निं कामयमानास्तोद्विरसः गव्यतागा इच्छतामनसा दृघं गवां
निर्गमनद्वारनिरोधकमुब्धं समुब्धं संहतं यद्वा उभिः पूर्णार्थः गोभिः पूर्णगाः येमानं निय-
च्छन्तं परिसर्वतः सन्तं वर्तमानं दृढं दृढं गोमन्तं गोभिर्युक्तं ब्रजं गवां निवासस्थानम् अद्रिं पर्वतं दै-
व्येनाग्निविषयेण वचसा वेदात्मकेन स्तोत्रेण विब्रुः गोनिर्गमनार्थमुदाटितवन्तः ॥ उब्धम् उन्ना-
तिर्हन्ति वासमानार्थः यद्वा उन्मपूणे कर्मणिक्तः । येमानं यमेकानवि पृत्वा भासलोपौ
चित्वा दत्तोदात्तः । परिपन्तमित्यत्र संहितायामुपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्य्यकरातिपत्वम् ॥ १५ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थेऽवतुर्देशोऽर्थः ॥ १४ ॥

अथ योऽशी-

ते॒म॒न्व॒त॒प्र॒थ॒म॒ना॒म॒धे॒नो॒स्त्रिः॒स॒प्त॒मा॒तुः॒पर॒मा॒णि॒वि॒न्दन् ।
त॒ज्जा॒न॒ती॒र॒भ्य॒न॒प॒त॒वा॒आ॒वि॒र्भु॒व॒द॒रु॒णी॒र्य॒श॒सा॒गोः ॥ १६ ॥
ते । स॒न्व॒त । प्र॒थ॒मम् । ना॒म॒ । धे॒नोः । त्रिः । स॒प्त । मा॒तुः ।
पर॒मा॒णि॒ । वि॒न्दन् । तत् । जा॒न॒तीः । अ॒भि । अ॒नू॒प॒त॒ ।
वाः । आ॒विः । भु॒व॒त् । अ॒रु॒णीः । यु॒श॒सा॒ । गोः ॥ १६ ॥

हे अग्ने तेस्तोत्रं कुर्वीणाञ्जिरसः मातुर्न न्यायेनोर्वाचः संवन्धिनाम स्तुतितावकं शब्दमात्रं
प्रथमं पूर्वमन्वत अग्नानत पश्चात्स्थावाचः संवन्धीनि त्रिःसप्त एकविंशतिसंख्याकानि स्तुतिता-
वनानि छन्दांसि तानिच गायत्र्यादीनि गाल्यन्तानि सप्त अतिगल्वादीन्यतिपृत्यन्तानि सप्त कृतिप्र-
भृतीन्पुन्युक्तिपर्यन्तानि सप्तैति एव त्रिःसप्त छन्दांसि परमाभ्युत्तमानि विन्दन् प्रलभन्त एव विषच्छ-
न्दोयुक्तैर्मन्त्रैरग्निमस्तुवन्ति तस्यः तत्ततः जानतीः सर्वगानाः वाः वा इत्युपोनाम उपसः अभ्यनू-
पत अस्तुवन् ततो गोः सूर्यस्वयंशसातेमसासह अरुणीः अरुणवर्णोपाः आविर्युवत् आविरभूत् ।
यद्वा तेद्विरसः प्रथमं पुरातनं नाम एहि सुरभिगुम्युगुगन्धिनीति धेनोर्नामधेयं मन्वतोच्चारयामासुः
मातुर्भ्याः स्वभूतानि पणिमिरपहृतानि त्रिःसप्त रजानि विन्दन् तदुच्चारितं नाम नान्त्योगावः
अभ्यनूपत हंसावलयुगंशब्दमकुर्वन् तदानीमुपाप्रादुरश्विति ॥ जानतीः शतुरनुमोदयवादी

इतिङीपउदात्तत्वम् । अनूपत गुस्तुतौ लङिरूपं कृत्यद्विवादगुणः । अरुणीः सोरलोपश्छान्द-
सोगौरीमिमायेतिवत् ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

ने॒श॒त्त॒मो॒दु॒धितं॑रोचं॒त॒द्यौरु॒दे॒व्याउ॒पसो॑भा॒नुर॑र्त ।

आ॒सूर्यो॑वृ॒ह॒तस्ति॑ष्ठ॒दज्ज्ञाँ॑ऋ॒जु॒मर्ते॑पु॒वृजि॑ना॒च॒पश्य॑न् ॥ १७ ॥

ने॒श॒त् । त॒मः । दु॒धित॑म् । रो॒च॒त । द्यौः । उ॒त् । दे॒व्याः । उ॒प॒सः ।

भा॒नुः । अ॒र्त । आ । सूर्यः । वृ॒ह॒तः । ति॒ष्ठ॒त् । अ॒ज्ज्ञाँ॑ ।

ऋ॒जु । म॒र्ते॑पु । वृ॒जि॑ना । च॒ । प॒श्य॑न् ॥ १७ ॥

तमः रात्रिकृतं ध्वान्तं दुधितं दुधिः प्रेरणकर्मा प्रातरग्निविहरणकाले उपसप्रेरितं सत् नेशत्
अनश्यत् ततोद्यौरत्तरि संरोचता दीप्यत ततो देव्याः देवनशीलाया उपसोमानुः प्रभा उदत उद्ग-
च्छति अथ सूर्यः वृहतो महतः अज्ज्ञाननरान्पर्वतान्गमनशीलाग्रशीन्वा आतिष्ठदव्यतिष्ठत्
किं कुर्वन् मर्त्येषु मनुष्येषु विद्यमानं ऋजुसकर्म वृजिना वृजिनानि अनृज्यसत्कर्माणि च पश्य-
न् दध्यतिष्ठदिति शेषः ॥ नेशत् णशब्ददर्शने लङि णशिमन्योरल्लिङ्येत्वं वक्तव्यमित्येत्वं शपः
पित्वादनुदात्तत्वेऽनुस्वरः । रोचत रुचशीसौ लङिरूपं वाक्यभेदादनिघातः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

आ॒दि॒त्यश्चा॒वु॒वृ॒धा॒ना॒व्य॒ख्य॒न्ना॒दि॒द्र॒त्नं॑ धा॒रय॑न्त॒द्यु॒भक्त॑म् ।

वि॒श्वे॒वि॒श्वा॒सु॒दु॒या॒सु॒दे॒वा॒मि॒त्रं॑ धि॒ये॒वंरु॑ण॒स॒त्य॒म॒स्तु ॥ १८ ॥

आ॒त् । इ॒त् । प॒श्चा । वु॒वृ॒धा॒नाः । वि॒ । अ॒ख्य॒न् । आ॒त् । इ॒त् ।

र॒त्न॑म् । धा॒र॒य॒न्त॒ । द्यु॒भ॒क्त॑म् । वि॒श्वे॑ । वि॒श्वा॒सु॒ । दु॒र्यो॑सु ।

दे॒वाः । मि॒त्रं॑ । धि॒ये॒ । व॒रु॑ण॒ । स॒त्य॒म् । अ॒स्तु ॥ १८ ॥

आदिस्सूर्योदयानन्तरं वुवृधानाः पणिभिरपद्धताः निरोधाभिर्गतागाः जानानाः अङ्गिरसः
पश्चा पश्चात्पृष्ठदशोऽप्यख्यन् अशेषेण तागाः अपश्यन् तथा आदिदन्तरं द्युभक्तं दीप्तियुक्तं
देवैः संभक्तं वा रत्नं पणिभिरपद्धतं धनं च धारयन्ता धारयन् लब्धगोधनानामङ्गिरसां विश्वासु दु-

योऽसु सर्वेपुगृहेषु विश्वेयनर्नाया सर्वदेवा आजन्मुः हेमित्र मित्रमृत हेवरुणोपद्रवाणांवारक
हेअग्ने धिये कर्मणां कर्त्रे स्तोत्रेवा यजमानाय सत्यमस्तु यदेतत्तत्रोपद्रववारणसामर्थ्यतद्यथार्थ-
मृतमस्तु ॥ पश्चा पश्चपश्चाचच्छन्दसीतिनिपातितः । बुबुधानाः बुधेर्लिङि कानचिरूपं चित्त्वा-
दन्तोदात्तः । दृढकं यजसेवायां कर्मणिक्तप्रत्ययः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ १८ ॥

सूक्तेएकोनविंशती-

अच्छां वोचेय शुशुचानमग्निं होतारं विश्वभरसंयजिष्ठम् ।

शुच्यूधो अतृणन्न गवामन्धोनपूतं परिपिक्तमंशोः ॥ १९ ॥

अच्छ । वोचेय । शुशुचानम् । अग्निम् । होतारम् ।

विश्वभरसम् । यजिष्ठम् । शुचिं । ऊधः । अतृणम् । न । गवाम् ।

अन्धः । न । पूतम् । परिपिक्तम् । अंशोः ॥ १९ ॥

हेअग्ने शुशुचानं भृशं दीप्यमानं होतारं देवानामाह्वतारं विश्वभरसम् आहुतिद्वारावृष्टि-
भदानेन विश्वस्यपोषकं यजिष्ठं यष्टुतममग्निं त्वामच्छाभिलक्ष्यवोचेय स्तवानि गवामूध शुचि
शुद्धं पयः । नातृणत् तव आहुत्यर्थं यजमानो न दोषि अंशो सोमलताखण्डस्य संयन्धि अन्धोरसा-
क्ष्यमन्नं पूतं दशापवित्रेण शोषितं सन्नपरिपिक्तं गृहेषु न प्रक्षिप्तं कित्त्वेनेन यजमानेन केवलं स्तु-
तिरेव क्रियते ॥ वोचेय ब्रूय आशीर्लिङि ब्रुवोवधिः लिङ् आशिष्यङ् छन्दस्युभयपेति सार्वधा-
तृकत्वात्सीयुट् सलोपः । अतृणत् उत्तदिर्हिंसानादरयो दोहनमेव ऊधो हिंसनम् । परिपिक्तं
सिद्धते कर्मणिक्त उपसर्गात्सुनोतीतिसहितायापत्वं गतिरनन्तरद्विगते स्वरः ॥ १९ ॥

[

अथविंशती-

विश्वेषामदितिर्यज्ञियांनां विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम् ।

अग्निर्देवानामव आवृणानः सुमृळीको भवतु विश्ववेदाः ॥ २० ॥ १५ ॥

विश्वेषाम् । अदितिः । यज्ञियांनाम् । विश्वेषाम् । अतिथिः ।

मानुषाणाम् । अग्निः । देवानाम् । अवः । आवृणानः । सुमृळीकः ।

भवतु । विश्ववेदाः ॥ २० ॥ १५ ॥

अयमग्निर्विश्वेषांसर्वेषांयज्ञियानांयज्ञार्हाणांदेवानामदितिः अदितिर्देवमाता तद्वदेवानांपोष-
कइत्यर्थः यद्वा विश्वेषादेवानामदितिः मूस्थानीयः आधारभूतइतियावत् अयंवाग्निर्वैश्वानरइति
श्रुतेः । तथायमग्निर्विश्वेषांमानुषाणामतिथिरित्यिवत्पूज्योभवति देवानां देवनशीलानांस्तोतृणा-
मवोर्जंहविरावृणानःसंभन्न जातवेदाःनातंसर्ववेत्तीतिजातवेदाः सोमिस्तेषांस्तोतृणांसुमृळीकः सुखकरो
भवतु ॥ अतिथिः अतसातत्यगमने ऋतुन्यञ्जीत्यादिनाइयिन्प्रत्ययः निच्चादाद्युदात्तः । मानुषाणां
मनोरपत्यानीत्यर्थे मनोर्जातावन्मनोपुक्चेतिअज्प्रत्ययः पुगागमश्च भित्त्वादाद्युदात्तः ॥ २० ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेपञ्चदशोवर्गः ॥ १९ ॥

योमर्त्येष्वितिविशत्यृचंद्वितीयंसूक्तं वापदेवस्यार्षत्रैष्टुपमाग्नेयं योमर्त्येष्वित्यनुक्तमणिका ।
अस्यसूक्तस्यप्रातरनुवाकाभिनशब्दयोःपूर्वसूक्तेष्वविनियोगोक्तः ।

तत्रप्रथमा—

योमर्त्येष्वमृतंऋतावादेवोदेवेष्वरतिर्निधायि ।

होतायजिष्ठोमहाशुचध्यैहव्यैरग्निर्मनुपईर्यध्यै ॥ १ ॥

यः । मर्त्येषु । अमृतः । ऋतस्त्वा । देवः । देवेषु । अरतिः ।

निधायि । होता । यजिष्ठः । महा । शुचध्यै । हव्यैः । अग्निः ।

मनुपः । ईर्यध्यै ॥ १ ॥

अमृतः मरणधर्मरहितः योमर्त्येष्वमनुष्येषु ऋतावा सत्यवान्निधायि निहितः यद्वा
मर्त्येष्वमनुष्यसंबन्धिपुवागादीन्द्रियेषुनिहितः अग्निर्वाग्भूत्वामुखंप्राविशदितिश्रुतेः । देवोदेवन-
शीलोयोमिः इन्द्रादिपुदेवेषुअरतिरभिगन्ताशत्रूणां यद्वा देवलोकेगन्ता निधायि निहितः
सचहोतादेवानामाहातायानिष्ठोयपूतमोमिः महास्वकीयेनमहतातेजसाशुच्यै दीपितुमुत्तरवेद्यां
निहितः किंच हव्यैर्हवनीयैराज्यपुरोडाशादिभिर्हविर्भिर्हेतुभिर्मनुष्योमनुष्यस्ययजमानस्यईर्य-
ध्यै स्वर्गप्रतिप्रेरणायनिहितः ॥ अरतिः ऋगतौ बहिर्वस्यतिभ्यश्चिदिति अतिप्रत्ययः चित्त्वा-
दन्तोदात्तः । निधायि दधतेःकर्मणि लुङि रूपं परादिभ्यश्चान्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । शुच्यै
शुचदासीतौ तुमर्पेकध्यैप्रत्ययः कित्त्वाद्गुणः प्रत्ययस्वरः । ईर्यध्यै ईर्यतेस्तुमर्पेकध्यैप्रत्ययः
शिच्चेनसार्वधातुकत्वाणिलोपोभावः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इहत्वंसूनोसहसोनोअद्यजातोजाताँउभयाँअन्तरग्ने ।

दूतईयसेयुयुजानऋष्वऋजुमुष्कान्वृषणःशुक्राँश्च ॥ २ ॥

इह । त्वम् । सूनो इति । सहसः । नः । अद्य । जातः । जातान् ।

उभयान् । अन्तः । अग्ने । दूतः । ईयसे । युयुजानः । ऋष्व ।

ऋजुमुष्कान् । वृषणः । शुक्रान् । च ॥ २ ॥

हेसहस सूनो बहस्यपुत्राग्ने अद्यास्मिन्दवसेनोऽस्मदीये इहकर्मणिजातः आधानपवं-
मानेष्टिभि संस्कृतस्त्वं जातानुत्पन्नानुमयान्देवमनुष्यान्तः तेषामध्येदूतः हवींषि देवान्प्रापयि-
तुमीयसे गच्छसि किंकुर्वन् हेऋष्व दर्शनीयाग्ने ऋजुमुष्कान् मुष्कशब्देनमांसलोभिधीयते ऋ-
जव प्रसाधकाः ऋजवश्चतेमुष्काश्चेतिऋजुमुष्काः तान्वृषणः रेतःसेचनसमर्थान् शुक्रान्दीप्य-
मानान्धांश्च युयुजानः स्वरथेयोजयन्मीयसे यद्वा ऋष्व महन्ने युयुजानः हविर्वहनेनियु-
ज्यमानस्त्वं वृषणः हविःसेचनसमर्थान्यजमानान्देवांश्चईयसे ॥ सूनोसहसः परमपिछन्दसी-
तिसहस्रपराङ्मद्वावाङ्मयोःसर्वानुदात्तत्वम् । ईयसे ईङ्गतौ दिवादिः निवातः । युयुजानः
युनेर्वर्तमानेच्छिदि कानचिरूपम् । ऋष्व संहितायामृत्यकइतिप्रकृतिभावः । ऋजुमुष्कान् स-
मासस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अत्यावृधस्त्रुरोहिताघृतस्त्रुऋतस्यमन्येमनंसाजर्विष्टा ।

अन्तरीयसेअरुपायुजानोयुष्मान्श्चदेवान्विशआचमर्तान् ॥ ३ ॥

अत्या । वृधस्त्रु इति वृधस्त्रु । रोहिता । घृतस्त्रु इति घृतस्त्रु ।

ऋतस्य । मन्ये । मनंसा । जर्विष्टा । अन्तः । ईयसे । अरुपा ।

युजानः । युष्मान् । च । देवान् । विशः । आ । च । मर्तान् ॥ ३ ॥

हेअग्ने ऋतस्यसत्यभूतस्यतवसंबन्धिनौमनसामनसोपेजविष्टा वेगवत्तमौ वृधस्त्रु वधेय-
तीतिगृधमजन्तस्वरन्तौ घृतघ्न घृतमुदकं तत्त्ववन्तौ रोहितवर्णौअत्याअधौ मन्येस्तौमि अरुपा
आरोचमानौ तावधौ युगानोरपेयुजानस्त्वं युष्मान्देवेष्वग्नेरन्तर्भावाद्यननीयरूपेणकीर्तनं

युष्मान्यष्टव्यान्देवान्विशः परिचारकान्मर्तान्मनुष्यान्तः षष्ठ्यर्थेद्वितीया तेषामध्ये आसमन्ता-
दीयसे हविःस्वीकृतुंयनमानान्गच्छसि तद्भविः प्रदातुं देवान्गच्छसि ॥ मन्ये मन्यतिरर्चति-
कर्मा । मनसा सुपांसुलुगितिषष्ठ्याआकारः । युजानः युजिर्योगे युधिवुधिशोःकिञ्चेतिआन-
न्प्रत्ययः चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अ॒र्य॒म॒णं॒व॒रु॒णं॒मि॒त्र॒मे॒पा॒मि॒न्द्रा॒वि॒ष्णू॒म॒रु॒तो॒अ॒श्वि॒नो॒त ।

स्व॒श्वो॒अ॒ग्ने॒सु॒र॒थः॒सु॒रा॒वा॒ए॒दु॒व॒ह॒सु॒ह॒वि॒भे॒जना॑य ॥ ४ ॥

अ॒र्य॒म॒णम् । व॒रु॒णम् । मि॒त्रम् । ए॒षाम् । इ॒न्द्रा॒वि॒ष्णू इति॑ । म॒रु॒तः ।

अ॒श्वि॒ना । उ॒त । सु॒ह॒अ॒श्वः । अ॒ग्ने । सु॒र॒थः । सु॒रा॒धाः । आ ।

इ॒त् । ऊँ इति॑ । व॒ह॒ । सु॒ह॒वि॒र्षे । जना॑य ॥ ४ ॥

हेअग्ने त्वधःशोभनाश्रोपेतः सुरथः शोभनरथः सुराधाः शोभनगन्धोपेतस्त्वम् एषां
मर्त्यानांमध्ये सुहविषे शोभनहविष्काय जनाय यममानाय अर्यमादीनुतापिच अश्विनौ
यष्टव्यान्देवानावहेदु आह्वयेव ॥ इन्द्राविष्णू ऋज्रेन्नेत्यादिनानिपातनादिन्द्रशब्दआद्युदात्तः
देवताद्वन्द्वेचेत्युभयपदप्रकृतिस्वरस्वम् । सुहविषेइत्यत्र नन्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

गो॒माँ॑अ॒ग्नेवि॒माँ॑अ॒श्वी॒य॒ज्ञो॒नृ॒व॒त्स॒खा॒स॒द॒मि॒दं॒प्र॒मृ॒ष्यः ।

इ॒ळा॒वाँ॑ए॒षो॒अ॒सुर॒प्र॒जा॒वा॒न्दी॒र्घो॒र॒यिः॒पृ॒थु॒वृ॒धः॒स॒भा॒वा॒न् ॥ ५ ॥ १६ ॥

गो॒श्मा॒न् । अ॒ग्ने । अ॒वि॒ष्मा॒न् । अ॒श्वी॒ । य॒ज्ञः । नृ॒व॒त्स॒खा ।

स॒द॒म् । इ॒त् । अ॒प्र॒मृ॒ष्यः । इ॒ळा॒श्वान् । ए॒षः । अ॒सुर॒ । प्र॒जा॒श्वान् ।

दी॒र्घः । र॒यिः । पृ॒थु॒वृ॒धः । स॒भा॒श्वान् ॥ ५ ॥ १६ ॥

हेअसुर बलवन् हेअग्ने एषःमदीयोयंयज्ञः गोमान्गोभिस्तद्वान् अविमान् अवयःमेषाअ-
स्यसन्तितद्वान् अश्वी अश्वोपेतश्चास्तु नृवत्सखा नरः कर्मणानेतारोध्वर्वाद्यस्तद्वन्तः स-
खायोऽनुष्ठातारोयजमानायस्यसन्तपोक्तः सदमित् सदैवअप्रमृष्यः अप्रमृष्यश्चास्तु तथा इळा-
वान् इलाहविरक्षणमन्त्रं तद्वान् प्रजावान् पुत्रपौत्रादियुक्तश्चास्तु दीर्घःअविच्छिन्नानुष्ठानो-

पेतः रपिर्धनवान् लसमत्त्वर्थीयः पृथुबुधः पृथुनिबहुलानिवृत्तानिधनादीनिकारणानि यस्य
सतपोक्तः सभावान् उपद्रष्टृरूपमायुक्तश्चास्तु ॥ नृवत्सत्ता नरोपेयांसन्तीति नृवत् मनुष्यं तस्य
छान्दसं वत्त्वं दहन्नुद्भ्यांगतुषिति गतुष उदात्तत्वं नहुनीहौर्पूर्वदस्वरः ॥ १ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थोऽंशोऽर्थः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी-

यस्तद्भूमं जभरं तिसिष्विदानो मूर्धानं वा ततपते त्वाया ।

भुवस्तस्य स्वतर्वा पायुरग्ने विश्वस्मात्सीमघायत उरुष्य ॥ ६ ॥

यः । ते । इधम् । जभरत् । तिसिष्विदानः । मूर्धानम् । वा । ततपते ।

त्वाया । भुवः । तस्य । स्वस्तवान् । पायुः । अग्ने । विश्वस्मात् ।

सीम् । अघायतः । उरुष्य ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वत्पदं यः पुमान्सिष्विदानः त्विद्यद्वात्र सन् इधं त्वत्समिधनार्थं काष्ठपा-
रं जभरदाहरति योवात्वाया त्वत्कामनया मूर्धानं स्वमस्तकं ततपते काष्ठमारेण तापयति त-
स्य तादृशस्य पुंसः स्वतवान् स्वतवाग्धनवामितितल्लवकारे उक्तं धनवान् भुवः भवसि पायुः पाठ-
यितगसि सीमेनं विश्वस्मात् अघायत अघायतः अघं पापमिच्छतः पुरुषादुरुष्यस्य ॥ नमरत् हर-
तेर्लुम्बिचिरूपं चरयत्यतरस्यामिति च इत्वेऽस्योदात्तत्वम् । तिसिष्विदानः तिसिष्विदागात्रक्षर-
णे कानविरूपं संहितायामादेशप्रत्यययोरिति भातुः सकारस्य पत्वम् । त्वाया त्वामात्मन इच्छ-
तीत्यर्थे क्यच् प्रत्ययोत्तरप्रायोच्चेति मपर्यन्तस्य त्वादेशः दकारस्य छान्दसमात्वं क्यमन्ताद्वा-
तोर्भाविप्रत्ययादित्यकारप्रत्ययः सुषामुलुगिति तृतीयाया आक्षरः एकादेशस्वरः । भुवः
मन्तेर्लुब्धहागमेत्वं मसुवोस्तिद्वीतिगुणप्रतिषेधः अगमस्यानुदात्तत्वे भातुस्वरः । ततर्वा-
पायुरित्यत्र संहितायास्वतवान्पायाविति नकारस्य रत्वम् अगनुनासिकः पूर्वस्य तु वेति आकारो नु-
नासिकः रेफस्य विसर्जनीयः कुप्पोऽकः पौंचातिपादेशः । अघायतः अघमात्मन इच्छती-
त्यर्थे गुप्तपच् । अघाचस्यादित्यात्वं तदन्ताच्छतृप्रत्ययः शतुरनुमइति विभक्तेरुदात्तत्वम् ।
उरुष्य उरुशब्दकण्ठ्यादिः छोटिरूपं निवातः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यस्तेभरादन्नियतेचिदन्ननिशिपन्मन्द्रमतिथिमुदीरत् ।
आदेवयुरिनर्धतेदुरोणेतस्मिन्नयिर्धुवोअस्तुदास्वान् ॥ ७ ॥
यः । ते । भरात् । अन्नियते । चित् । अन्नम् । निशिपत् ।
मन्द्रम् । अतिथिम् । उत्तर्द्धरत् । आ । देवयुः । इनर्धते ।
दुरोणे । तस्मिन् । रयिः । ध्रुवः । अस्तु । दास्वान् ॥ ७ ॥

हेअग्रे यःपुमान् अन्नियते अन्नमिच्छते तेतुभ्यंहविर्दक्षगंपुरोडाशादिकमन्नंभरात् दा-
तुंविभृयात् चिदितिचार्थे यश्चमन्द्रमदकरंसोमंनिशिपत् नितरांप्रयच्छति यश्चातिथिमतिथि-
वत्पूज्यत्वामुदीरत् उत्तरवेद्यांप्रणयति आअपिच यश्चदेवयुः देवत्वंकामयमानः दुरोणे स्वकी-
यगृहे इनयतेत्वांसामिद्भिःसमिन्धते तस्मिन्नेतस्मिन्पुरुषेरयिः पुत्रःध्रुवः आस्तिक्यबुद्ध्यावैदिके
मार्गेनिधलोऽस्तु तथा दास्वान् औदार्योपेतश्चास्तु ॥ भरात् डुभृन्धारणपोषणयोरित्यस्यले-
द्याडागमेत्सं यद्वृत्तयोगादनिघातः । अन्नियते अन्नमात्मनइच्छन् क्यच् क्यचिचेतीत्वं
ह्रस्वस्त्वान्दसः । निशिपत् शासुअनुशिष्टौ लुङि सतिशास्त्व्यतिभ्यश्चेतिञ्जेरडादेशः शासह-
दङ्हलोरितिच्त्वम् । उदीरत् ईरगतौ लेटि व्यत्ययेनपरस्मैपदम् अडागमः आगमस्यानुदात्तत्वेधा-
तुस्वरः तिङिचोदात्तवतीतिगतेर्निघातः । इनधते जिङ्घीदीप्तौ लटि व्यत्ययेनशाप् रुधादिस्वात्
शनम् श्राक्लोपइतिधातुनकारस्यलोपः कृत्परत्वाभावात्क्षसोरलोपाभावः यद्वृत्तयोगादनिघातः
श्म.स्वरः । दास्वान् दासृदाने संपदादिलक्षणोभावेकिप् तदस्यास्तीतिमत्तुप् मादुपधाया
इतिवत्त्वं प्रत्ययस्यापित्त्रादनुदात्तत्वेधातुस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यस्त्वादोषायउपसिंम्रशंसात्प्रियंवात्वाकृण्वतेहविष्मान् ।
अश्वोनस्वेदमआहेम्यावान्तमंहसःपीपरोदाश्वांसम् ॥ ८ ॥
यः । त्वा । दोषा । यः । उपसिं । प्रशंसात् । प्रियम् । वा ।
त्वा । कृण्वते । हविष्मान् । अश्वः । न । स्वे । दमे । आ ।
हेम्याश्वान् । तम् । अंहसः । पीपरः । दाश्वांसम् ॥ ८ ॥

हेअग्ने यःपुमान् दोषा दोषायांरात्रौत्वा त्वांप्रशंसतु संस्तुयात् यद्योपसि प्रातःकाले त्वां प्रशंसेत् हविष्मान्संभृतहविक्रियोवायनमानः त्वात्वांप्रियहविर्भिःप्रीतंकृणवते कुर्यात् आ अप दाधांसं हविर्दत्तवन्तंतंतादृशयजमानंस्वेदयेस्वकीयेगृहे हेम्यावान् सुवर्णनिर्मितकक्ष्या-
पानधो न अश्वइव संनरंस्त्वम् अंहसःपापरूपाद्धारिण्यात् पीपरः पारंनय तस्मैयनमानायव-
हुवनेप्रयच्छेत्यर्थः ॥ दोषा सप्तम्याभाकारः । प्रशंसतु संस्तुतौ ऐध्याडागमेरूपम् । कृ-
णवते कृविर्हिंसाकरणयोरित्यस्यलेटि भिन्विहृण्योरचेत्युप्रत्ययः ऐटोडाटावित्पडागमः यद्वृ-
त्तयोगादनिवातः प्रत्ययस्वरः । हेम्यावान् हेमार्हति छन्दसिचेतिप्रत्ययः । पीपरः पृषाछनपू-
रणयोरित्यस्यप्यन्तस्य तुच्चिच्चिरूपं निवातः ॥ ८ ॥

अयनवर्मी-

यस्तुभ्यमग्नेअमृतायदाशतुवस्त्वेकृणवतेयत्स्रुक् ।

नसरायाशशमानोवियोपत्रैनमंहःपरिवरदद्यायोः ॥ ९ ॥

यः । तुभ्यम् । अग्ने । अमृताय । दाशत् । दुवः । त्वे इति ।

कृणवते । यत्स्रुक् । न । सः । राया । शशमानः । वि । योपत् ।

न । एनम् । अंहः । परि । वरत् । अद्ययोः ॥ ९ ॥

हेअग्ने योयनमानः अमृताय मरणवर्मरहिताय तुभ्यंदाशत् हवीषिप्रयच्छेत् यत्स्रुक् संयत्स्रुक् यद्ययनमानः त्वे त्वयि दुवः परिचर्याकृणवते करोति शशमानः स्तोत्रं कुर्वाणः सयनमानोरायावनेननवियोपत् नष्टपम्पेत् सदाधनसुक्तोभवेदित्यर्थः अद्यायोः पापमिच्छ-
तोहिंसकस्यसंबन्धि अंहः आहननंपापमेनं यनमानंनपरिवरत् नपरिवृणुयात् नस्पशेदित्यर्थः ॥
दाशत् दाशदाने ऐध्याडागमेरूपम् । त्वे सुधांसुलगितिसप्तम्याशोआदेशः । कृणवते यद्वृ-
त्तयोगादनिवातः । योपत् युमिश्रणे ऐटि सिञ्चहुलभितिसिप् अडागमः निवातः । वरत् वृ-
रणे ऐटिरूपम् ॥ ९ ॥

अयदशमी-

यस्यत्वमग्नेअध्वरंजुजोपोदेवोमर्तस्यसुधितंरराणः ।

प्रीतेर्दत्तुहोत्रासायविष्टासांमयस्यविधुतोवृषासः ॥ १० ॥ १७ ॥

यस्य । त्वम् । अग्ने । अध्वरम् । जुजोषः । देवः । मर्तस्य ।
सुधितम् । रराणः । प्रीता । इत् । असत् । होत्रा । सा । यविष्ठ ।
असाम । यस्य । विधत्तः । वृधासः ॥ १० ॥

हेअग्ने रराणः रममाणः देवोदीप्यमानस्त्वं यस्यमर्तस्य मनुष्यस्यसंवाधिसुधितंत्वदर्थमुष्टु
निहितम् अध्वरमनुपहृतंहविलक्षणमवजुनोपः सेवसे हेयविष्ठ युवतम सा होत्रा स.होतायजमानः
प्रीतेदसन्प्रीतएवमवेत् असामतस्ययजमानस्यसंवाधिनोमवेम यस्यविधत्तः अग्निपरिचर्याकुर्व-
तोयजमानस्यहोत्रादयो वृधासः यज्ञस्यवर्धयितारोभवन्ति ॥ जुनोपः जुषीप्रीतिसेवनयोरित्यस्यव-
हुलंछन्दसीतिश्रुः अडागमः अभ्यस्तस्वरः । सुधितं दधातेर्निष्ठार्या सुधितवसुधितेनिपा-
तनाद्व्यादेशः गतिरनन्तरइतिगतेस्वरः । असाम अस्तेलोटि आहुत्तमस्यपिचेत्याडागमः उ-
त्तमस्यापिद्विद्वावावनुदात्तत्वेधातुस्वरः । विधत्तः विधविधाने शुदादिः शतुरनुमइतिविभक्ते-
रुदात्तत्वम् ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थेऽसप्तदशोऽवर्गः ॥ १७ ॥

अथैकादशी-

चित्तिमचिच्चिचिनवद्विविद्वान्पृष्ठेर्ववीतावृजिनाचमर्तान् ।
रायेचनः स्वपत्यायदेवदितिचरास्वादितिमुरुष्य ॥ ११ ॥

चित्तिम् । अचिच्चिम् । चिनवत् । वि । विद्वान् । पृष्ठाईव । वीता ।
वृजिना । च । मर्तान् । राये । च । नः । सुअपत्याय । देव ।
दितिम् । च । रास्व । अदितिम् । उरुष्य ॥ ११ ॥

विद्वान्प्राणिनांपुण्यपापरूपाणि कर्माणि जानानः सोऽग्निः चित्तिं ज्ञातव्यं पुण्यम् अचित्तिम्
अनुपादेयत्वेनाचेतनायंपापं यद्वा चित्तिज्ञानम् अचित्तिम् अज्ञानं विचिनश्च विचिनोतु पृथ-
क्करोतु तत्रदृष्टान्तः-पृष्ठेय यथाश्वपालोऽथानांवीता कान्तानिवृजिनादुर्वहाणिच पृष्ठा पृष्ठानि
ज्ञेयोपादेयत्वेनपृथक्करोतितद्वत् किञ्च मर्तान्पुण्यकृतोऽपुण्यकृतमनुष्यान्पृथक्करोतु हेदेवअग्ने
स्वपत्याय शोभनपुरोपेताय रायेवनाय नोऽस्मान्कुरु^१दितिं दातारंचरास्वदेहि अदितिं पञ्च-
म्यर्थेद्वितीया आदातु.सकाशादुरुष्य रक्ष ॥ चित्तिं चित्तसंज्ञाने स्त्रियांकिन् निच्वादाद्युदा-

घः । चिनवत् चिनोतेर्लेख्यहागमः । दिति दाण्दाने कर्मणिक्चि । रास्व रादाने छोटि
व्यत्ययेनात्मनेपदं चवायोगेप्रथमोतिननिघातः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

कविंशशासुःकवयोदब्धानिधारयन्तोदुर्यास्वायोः ।
अतस्त्वंदृश्याँअग्रेएतान्पङ्क्तिःपश्येरद्भुताँअर्यएवैः ॥ १२ ॥

कविम् । शशासुः । कवर्यः । अदब्धाः । निःधारयन्तः । दुर्यासु ।
आयोः । अतः । त्वम् । दृश्यान् । अग्रे । एतान् । पट्भिः । पश्येः ।
अद्भुतान् । अर्यः । एवैः ॥ १२ ॥

हेअग्रे आयोर्मनुष्यस्यदुर्यासु गृहेषु अदब्धाः केनाप्यतिरस्कृतानिधारयन्तः निवसन्तः
कवयः भ्रान्तदृशोदेवाः कविमेधाविनं त्वांशशासुः होताभवेतिशशासुः अतःकारणात् अर्यः
यज्ञस्यस्वामी त्वं दृश्यान्दृशनीयानद्भुतानाध्वर्यरूपेपेताभिन्नादीनेतान्दवान्बैर्गमनशीलैः पङ्क्तिः
पादैः स्वतेजोभिः पश्येः जानीथाः ॥ दृश्यान् दृशेर्प्रेक्षणे भ्रदुपधाच्चाकूपितृतेरितिकर्मणिक्चि
कित्वादगुणः पित्वादनुदात्तत्वेभातुस्वरः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

त्वमग्नेवाघतेसुप्रणीतिःसुतसोमायविधतेयविष्ठ ।
रत्नंभरशशमानायधृष्वेपृथुश्चन्द्रमवसेचर्पणिप्राः ॥ १३ ॥

त्वम् । अग्ने । वाघते । सुप्रणीतिः । सुतस्तोमाय । विधते ।
यविष्ठ । रत्नम् । भर । शशमानाय । धृष्वे । पृथु । चन्द्रम् ।
अवसे । चर्पणिप्राः ॥ १३ ॥

हेयविष्ठ युक्ततम धृष्वे दातिथुक्त यद्वा परेषांवर्षणशील हेअग्ने चर्पणिप्राः अपेक्षित-
फलप्रदानेनमनुष्याणांकामपूरकः सुप्रणीतिः सुधृतरवेद्यां प्रणयनीयस्त्वं सुतसोमायविधतेत-
वपरिचरणं कुर्येतशशमानायत्वास्तुक्तेवाचतेयञ्जिर्बाहकाययभमानाय पृथु प्रभूतं चन्द्रमाहा-
दकारिरत्नमुत्तमंघनम् अवसे रक्षणायभर आहर प्रयच्छेत्त्यर्थः ॥ सुप्रणीतिः णीञ्प्रापणे

कर्मणिक्तिन् तादौचनितिकृतीति अनन्तरप्रशब्दस्योदात्तत्वम् । पृथुधन्द्रमित्यत्रसंहितायां ह
स्वाद्यन्द्रोत्तरपदेमन्नेतिमुडागमः श्रुत्वेनशकारः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अर्धाह्वयद्वयमसेत्वायापङ्क्तिर्हस्तेभिश्चक्रमातनूभिः ।

रथंनक्रन्तोअपसाभुरिजोऋतयेमुःसुध्यआशुपाणाः ॥ १४ ॥

अर्ध । हं । यत् । वयम् । अग्ने । त्वाध्या । पट्क्षभिः । हस्तेभिः ।
चक्रम् । तनूभिः । रथम् । न । क्रन्तः । अपसा । भुरिजोः । ऋतम् ।
येमुः । सुध्यः । आशुपाणाः ॥ १४ ॥

हेअग्ने अथह अथस्रु वपंत्वाया त्वत्कामनया पाङ्क्तिः पादैःहस्तेभिः हस्तैस्तनूभिरन्यै-
श्चावयवैश्चक्रम यत्पस्मात्कारणात् कर्मसिद्ध्यं त्वामुपपादयामः तस्मात्सुध्यः सुकर्माणः
आशुपाणाः कर्मणिध्यामुवन्तः तेङ्गिरसः ऋतं सत्यभूतं त्वाभुरिजोः विभ्रतःकर्मकरणसा-
मर्थ्यपदार्थान्वेतिभुरिजौ बाहू तयोःअपसामन्थनारूपेनकर्मणायेमुः उद्यच्छन्ति तत्रदृष्टान्तः-
रथं यथा क्रन्तः कारवः शिल्पिनः क्रामन्तोच्चगावाहस्तयोर्यथारथमुद्यच्छन्ति तद्वत् यद्वा
भुरिजोः देवान्मनुष्यांश्च विभ्रतइतिभुरिजौ द्वावापृथिव्यौ तयोर्मध्ये अपसापरिचरणकर्म-
णासत्यभूततमग्निं येमुरुद्यच्छन्ति ॥ अथ संहितायांनिपातस्यचेतिदीर्घः । क्रन्तः करोते
शतरि बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् प्रत्ययस्वरः । भुरिजोः डुभृञ्धारणपोषणयोः
मृजउचेतीनिप्रत्ययेधातोर्ऋकारस्यरपरः प्रत्ययस्वरः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

अर्धामातुरुयसःसप्तविप्राजार्थेमहिप्रथमावेधसोनृन् ।

दिवस्पुत्राअङ्गिरसोभवेमाद्रिरुजेमघनिर्नशुचन्तः ॥ १५ ॥

अर्ध । मातुः । उयसः । सप्त । विप्राः । जार्थेमहि । प्रथमाः ।
वेधसः । नृन् । दिवः । पुत्राः । अङ्गिरसः । भवेम् । अद्रिम् ।
रुजेम् । घनिर्नम् । शुचन्तः ॥ १५ ॥

। वामदेवान्यैः पाद्विरङ्गिरोभिः सह ब्रूते अधापिच मातुरुपसः सकाशात्सप्त सप्तसंख्याकावि-
प्राः प्राज्ञावप्यंमः प्रथमाः श्रेष्ठावयं वेधसोऽग्नेः परिचारकान्नृन्वेधसो विधातृन्वामीन्वा नायेमहि व-
यं जनयामः दिवो योतमानस्यादित्यस्य पुत्रावयम् अङ्गिरसो भवेम, मूर्तिमन्तः स्याम शुचतो दी-
प्यमानावयं धनिनमुदकवन्तमद्रिमेघरुनेम वर्षार्यं भियाम यद्वा धनिनं वणिनामकासुरापहृत-
गोवनयुक्तमद्रिपर्वतरुनेम अङ्गिरसामादित्यपुत्रत्वमेव माघायते-तस्य यद्रेतसः प्रथममुददीप्य-
तत्तदसावादित्यो भवेदित्युक्तम्येद्गारा आसंस्तेङ्गिरसो भवन्निति ॥ नायेमहि जनी प्रादुर्भावे
ल्लिङ्गि शान्नोर्गेति नादेशः । वेधसः जुधाञ्छारणपोषणयोरित्यस्माद्विशान्नो वेधचेरसि प्रत्य-
यः धातोर्वैध् इत्यादेशः । दिवस्पुत्रा इत्यत्र संहितायां षष्ठ्याः पतिपुत्रेति विसर्जनीयस्य सत्वम् ।
रुनेम रुमो भङ्गे अद्यादिः लिङ्गिरूपम् ॥ १५ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थेऽदशोऽर्थः ॥ १८ ॥

अपपोडन्ती-

अधायथानः पितरः परांसः प्रत्नासो अग्रऋतमा शुपाणाः ।

शुचीर्दधं दीर्धितिमुक्थशासः क्षामां भिन्दन्तो अरुणीरपं व्रन् ॥ १६ ॥

अध । यथो । नः । पितरः । परांसः । प्रत्नासः । अग्ने । ऋतम् ।

आशुपाणाः । शुचिं । इत् । अयन् । दीर्धितिम् । उक्थशासः ।

क्षामं । भिन्दन्तः । अरुणीः । अपं । व्रन् ॥ १६ ॥

हे अग्ने अधापिच परास श्रेष्ठाः प्रत्नासः पुराणाः ऋतंसत्यभूतं यज्ञं यथा यथा वदाशु-
पाणाः अश्रुवानानोऽस्माकं पितरोऽङ्गिरसः शुचिर्दीर्घस्थानमयन् अगच्छन् तथा दीर्धितिं ते-
न ध्यागच्छन् किंच उक्थशासः उक्थानां शस्त्राणां शसितारः क्षाम क्षयकारणं तमः पापं वा
भिन्दन्तो विनाशयन्तोऽङ्गिरसः अरुणीः अरुणवर्णीः पणिभरपहतागाः उपसो वा अप-
मन् अपावृष्य प्रकाशितवन्त इत्यर्थः ॥ अयन् इणगतौ लङि इणोपागितियण् व्यत्ययेन
अडागमः । दीर्धितिं दीर्धीर्दीर्घास्ते देवयोरित्यस्मात्कृतिनिहस्वच्छान्दसः निस्त्वादाद्युदात्तः । उ-
क्थशासः उक्थशाब्दे उपपदे शंसुस्तुतावित्यस्मान्मन्त्रेऽथैतवहोक्थशास्त्रुरोडाशोऽपि निति पिश्व-
नकारलोपश्च निपातनादेव पदकालेहस्वच्छान्दसः । अरुणीः गौरादिर्वापन्तः एकादेशस्तरः ।
मन् वृणोतेर्लुङि मन्त्रेष्वेत्यादिनाच्चेर्लुक् निपातः ॥ १६ ॥

आग्रयणे अग्निन्द्रस्यहविषःसुरर्माणश्चितायाः सुवित्तञ्च-सुरर्माणःसुरुचोदेवयन्तो
विद्येदेवासागत्येति ।

सैपास्तदशी-

सुकर्माणःसुरुचोदेवयन्तोयोनदेवाजनिमाधमन्तः ।

शुचन्तोअग्निर्ववृधन्तुइन्द्रमूर्ध्वगव्यपरिषदन्तोअगमन् ॥ १७ ॥

सुहकर्माणः । सुहृचः । देवस्यन्तः । अयः । न । देवाः । जनिम ।

धमन्तः । शुचन्तः । अग्निम् । वृधन्तः । इन्द्रम् । ऊर्वम् । गव्यम् ।

परिषदन्तः । अगमन् ॥ १७ ॥

सुरर्माणः सुष्टु अनुष्ठितयागादिकर्माणः सुरुचः शोपनशीतयः देवयन्तोदेवान्कामयमा-
नाः देवाः देवनशीलाः स्तोतारः जनिम स्वसीर्यमानुषमन्म धमन्तः यागादिलक्षणेनकर्मणा
निर्मलीकृत्यन्तः तद्वद्वान्त-अयोन यथार्कर्माः अयोभस्त्रेगवमन्तितद्वत् तादृशाअग्निशुच-
न्तोहविर्भिर्दोषयन्तइन्द्रंवृधन्तः सोमेनस्तुत्यावार्षगन्तः अद्विरसः परिषदन्तः परितःसीदन्तः
सन्तः ऊर्ध्वमहागन्तं गव्यं गोसङ्घम् अगमन् प्राप्नुवन् ॥ सुरर्माणः सोर्मनसीङ्गयुत्तरपदापुदात्तत्व-
म् । धमन्तः ध्माशब्दाग्निसंयोगो शतरिषाघ्मादिनाधमेत्यादेशः शपःपित्यादनुदात्तत्वे शतु-
र्लसार्धातुरुत्तरः । वृधन्तः वृधुवर्धनं व्यत्ययेनपरस्मै१दं शतरिषापः२तुः । गव्यं गवांसमूह
इत्यर्थे सवगोरपादितिपः । अगमन् गमर्लुङि क्लृप्तकित्त्वम् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

आयूयेवंक्षुमर्तिपश्वोअख्यदेवानांयज्जनिमान्त्युग्र ।

मतीनांचिदुर्वशीरकृप्रन्वृधेचिदुर्वउपरस्यायोः ॥ १८ ॥

आ । यूयाद्ध्व । क्षुमर्ति । पश्वः । अख्यत् । देवानाम् । यत् ।

जनिम । अन्ति । उग्र । मतीनाम् । चित् । उर्वशीः । अकृप्रन् ।

वृधे । चित् । अयः । उपरस्य । आयोः ॥ १८ ॥

उग्र तेनस्विन् हेअग्ने देवानामङ्गिरसांसम्भन्विष्यज्जनिम गोसंघमन्ति पर्वतस्यसमीपे
 आख्यत् आसमन्तादिन्द्रोपश्यत् तत्रदृष्टान्तः—यूयेव यथापश्वः पशूनांगवायूथानिक्षुमति
 अन्नवत्याद्वयगृहेवर्तमानानिपश्यन्तिमनास्तद्वत् यद्वा हेअग्ने तवपरिचारकोद्गिरसोगणः देवा-
 नापिन्द्रादीनांयज्जनिम योयंजनः अन्तिमदान्तिके पश्वः पाणिभिरपहतान्पशूनाख्यत् समन्तात्प-
 श्यति तत्रदृष्टान्तः—यथाश्रुमतिशब्दं कुर्वाणेगवायूथायूषेपश्वः पशून्पश्यन्ति तद्वत् मर्ताभां चित् मनुष्या-
 णामूर्ध्वशीः ऊरुम्यामधुवानाः ऊरुम्यामधुतइतियास्कः । प्रजाः अकृपन् ताभिरानीताभि-
 गोभिः कृसाः समर्थाअभवन् विदपिच अर्थःस्वामीलब्धगोधनउपरस्यउत्सस्यनिपिक्तस्यापत्य-
 स्यशृषेवर्षनायसमर्थोभवति तथा आयोर्मुन्यस्य भृत्यादेश्वयोणेसमर्थोभवति ॥ यूयेव
 शसःसप्तम्यावादादेशः । क्षुमति क्षुदित्यज्जनाम यद्वा द्युशब्दे भावेकिप् छान्दसस्तकारलोपः
 तदस्यास्तीतिमतुप् ह्रस्वनुङ्म्यांमत्तुबिति मतुपउदात्तत्वम् । अख्यत् ख्याप्रकपने लुडिच्चैरस्य-
 तिचकिख्यातिभ्योडित्यङोदेशः आतोलोपः । जनिम जनीप्रादुर्भावे हजनिभ्यामिमनभितिङ्म-
 निन्प्रत्ययः निस्वादाद्युदात्तः । अकृपन् कृपसामर्थ्ये लडिबहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक्
 रुडागमः ॥ १८ ॥

अथैकोविंशी-

अकर्मतेस्वपंसोअभूमऋतमवसन्नपसोविभातीः ।

अनूनमग्निपुरुषासुश्चन्द्रदेवस्यमर्मजतश्चारुचक्षुः ॥ १९ ॥

अकर्म । ते । सुइअपसः । अभूम । ऋतम् । अवसन्न । उपसः ।

विइभातीः । अनूनम् । अग्निम् । पुरुष । सुश्चन्द्रम् । देवस्य ।

मर्मजतः । चारु । चक्षुः ॥ १९ ॥

हेअग्ने तेतव परिचरणमकर्म अकुर्म तेनकर्मणास्वपस शोभनकर्मणोभूम विभातीः
 म्यच्छत्यउपसः ऋतंतेजोवसन्न आच्छादयन्ति धारयन्तीत्यर्थः । तथा ताउपसः अनूनं सं-
 पूर्णं पुरुषा बहुधा सुचन्द्रे सष्टुष्माहादकारिणं यद्वा सुहिरण्यमग्निधारयन्ति किञ्च देवस्ययो-
 तमानस्यतवचारुमनोहरचक्षुः तेनोभर्मजतः परिचरन्तोव्यंस्वपसोऽभूमेतिपूर्वणान्वयः ॥ अक-
 र्म करोतेर्लुडि बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् । मर्मजतः मूलपशुद्वौ यद्लुकि रुमिकौ
 चतुर्कोत्यस्यास्यरुगागमः शतरि नाम्यस्ताच्छतुरितिनुमयावः अभ्यस्तस्वः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

एताते'अमउचथानिवेधोवोचामकवयेताजुपस्व ।

उच्छोचस्वकृणुहिवस्यसोनोमहोरायःपुरुवार्यन्धि ॥ २० ॥ १९ ॥

एता । ते । अग्ने । उचथानि । वेधः । अवोचाम । कवये । ता ।

जुपस्व । उत । शोचस्व । कृणुहि । वस्यसः । नः । मुहः । रायः ।

पुरुवार । म । यन्धि ॥ २० ॥

वेधः विधातः हेअग्ने कवयेमेधाविने तेतुभ्यम् एता एतान्युचथानि उक्थानिशस्त्राण्यवो-
चाम त्वं तातानि जुपस्वसेवस्व किञ्च त्वमुच्छोचस्व उद्दीप्यस्व नोस्मावस्यसः अतिशयेन
धनयुक्ताः कृणुहि नुहनेदेवोच्यते-पुरुवार पुरुर्भिवदुर्भिरणीय महोरायोमहद्वनप्रयन्धि अस्म-
भ्यंप्रयच्छ ॥ अवोचाम वचपरिभाषणे लुङि नेरडादेशः पादादिस्वादिनिघातः । कृणुहि कृ-
विहिंसाकरणयोरित्यस्यलोटिरूपं तिङउत्तरत्वादिनिघातः । वस्यसः वसुमच्छब्दादीयसुनि
विभक्तोर्लुगितिमतुषेल्किटिलोपेष्कृते ईकारलोपश्छान्दसः । यन्धि यमेर्लोटि बहुलंछन्दसीति
विकरणस्यलुक् बाह्यन्दसीतिहेर्विकल्पेनपित्वाद्यङितश्चेतिधिरादेशः ॥ २० ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेऽङ्कोनविशोर्कः ॥ १९ ॥

आवोराजानमितीषोडशर्चतृतीयसूक्तं वामदेवस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयम् आवःपोढशेत्यनुका-
न्तम् । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्विनिर्योगोक्तः ।

अथप्रथमा-

आवोराजानमध्वरस्यरुद्रंहोतारंसत्ययजुरोदस्योः ।

अग्निपुरातनयित्त्नोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसेकृणुध्वम् ॥ १ ॥

आ । वः । राजानम् । अध्वरस्य । रुद्रम् । होतारम् । सत्ययजम् ।

रोदस्योः । अग्निम् । पुरा । तनयित्त्नोः । अचित्तात् । हिरण्यरूपम् ।

अवसे । कृणुध्वम् ॥ १ ॥

हेन्रत्विम्यजमानाः अध्वरस्ययज्ञस्यरानानमधिपतिं होतारं देवानामाहोतारं रुद्रं
 रोरूप्यमाणं द्रवन्तं शत्रून्धोदयन्तं वा यद्वा एषावाग्नेस्तनूर्यदुद्रइति रुद्रात्मकं रोदस्योर्वा-
 वापृथिव्योः सत्ययजं सत्यस्याजस्यदातारं यद्वा सत्ययजंसत्येनहविषादेवान्यजन्तं यद्वा
 रोदस्योर्वाप्यवर्तमानं हिरण्यरूपं सुवर्णप्रमम् एवंविधमग्निं वोयुष्माकम् अवक्षे रक्षणाय
 तनयिन्नोस्तनयिन्नरश्मिः सहाकस्मिन्ः तत्सदृशादचित्तात् नविद्यतेचित्तंयास्मिन्तदचित्तं वित्तोपल-
 क्षितसर्वेन्द्रियोपसंहारोमरणमिति यावत् तन्मरणात्पुराप्रगेव आकृणुष्वं यूयंसमन्ताद्दिविभिर-
 क्षिभनज्ज्वम् ॥ रुद्रं रोदयतेरोदेर्गिन्लुक्चेतिरप्रत्ययः । तनयिन्नोः तनिःशब्दार्थः चुरादिरद-
 न्तः स्तनिशुषिपुषिगमिमनिभ्योणेर्लुगितिइलुच्प्रत्ययः किंस्वरेणान्तोदात्तः सुपासर्दकादे-
 शोएकादेशस्वरः । कृणुष्वं कृविर्हिंसकरणयोश्च लोटिरूपम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अयंयोनिश्चकुमायंव्यन्तेजायेवपत्यंउशतीसुवासाः ।

अर्वाचीनःपरिधीतोनिर्पीदेमाउतेस्वपाकप्रतीचीः ॥ २ ॥

अयम् । योनिः । चकुम् । यम् । व्यम् । ते । जायाइव । पत्ये ।

उशती इति । सुवासाः । अर्वाचीनः । परिधीतः । नि । सीद् ।

इमाः । ऊँ इति । सुअपाक । प्रतीचीः ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वदर्थं यमुत्तरवेदिष्यणंप्रदेशंवयंचकुम् कुर्मः अयंयोनिः तवस्थानंभवति
 तत्रहृष्टान्तः-जायेव यथापत्येउशतीपतिकामयमानासुवासाःशोमनवह्मोपेतानायास्वात्मसमी-
 पेत्तस्यस्थानंकरोतिद्वत् हेस्वपाक स्वपस्क सुकर्मन् अग्ने त्वंपरिधीतः यष्ट्यद्वैस्तेनो-
 भिर्वापरिधीतः अर्वाचीनोऽस्मदभिमुखःसन् निपीशोत्तरवेद्यामुपविश तत्रस्थितस्येतत्प इमा
 ज्वालाःस्तुतयोवाप्रतीचीः त्वदभिमुखाःप्रवर्तन्ते ॥ चकुम् करोतेर्लोटिरूपं वाक्यभेदाद्विधाता-
 मावः । अर्वाचीनः विभाषाञ्चैरदितिगितलः । परिधीतः व्येज्स्वरणे कर्मणिनिष्ठा यनादि-
 स्वात्संप्रसारणं गतिरनतरइतिगतेःस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आभृण्वतेअहंपितायमन्मनूचक्षंतेसुमृळीकायंवेधः ।

देवायंशस्तिममृतायंशंसग्रावैवसोतामधुपुयमीळे ॥ ३ ॥

आ॒श्च॒ष्व॒ते । अ॒द॒पि॒ताय॑ । म॒न्म॑ । नृ॒श्चक्ष॑से । सु॒ष्म॒क्री॒कार्य॑ ।
वे॒धः । दे॒वाय॑ । श॒स्ति॒म् । अ॒मृ॒ताय॑ । शंस॑ । ग्रा॒वा॒इव॑ । सो॒ता ।
म॒धु॒सु॒त । य॒म् । ई॒ळे ॥ ३ ॥

वेधः स्तोत्राणां कर्तः हेस्तोत' आशृण्वते स्तोत्राकर्णनपराय अदपिताय अदृष्टाय अप्र-
मत्ताय नृचक्षसे नृणादष्टे सुसृष्टीकाय सुसुखाय अमृताय मरणधर्मरहिताय देवाय तामैश्वर्य-
यैगन्धं स्तोत्रं शस्ति शस्त्रं च शंस मधुपुत् मदकरस्य सोमस्य सोता तत्र दृष्टान्त - ग्रावेव
यथा ग्रावासोमस्य सोता तद्वत् सोमो भिषवं कुर्वाणो यजमानो यमग्निमीळेस्तौति तस्मै शंसेति सम्बन्धः
यद्वा मधुपुत् सोममुद्यजमानः अग्निमीळेस्तौति तत्र दृष्टान्त - यथा ग्रावासोमस्य सोता शब्द
करोति प्रेतवदन्तु प्रवयवदाम ग्राव - यद्वत् यत्र ग्राव्णाकर्तृत्वं श्रुतमिति ॥ आशृण्वते शत्रुरनुग-
तिविभक्तेरुदात्तत्वम् । ईळे ईडस्तुतौ छदिलोपस्त आत्मनेपदोऽप्यितिलोपः यद्वा छितितशब्दस्यै-
शादेशेऽकृते रूपम् ॥ ३ ॥

अथ चेत्तुर्थी-

त्वं चि॒न्मः॒ श॒म्या॑ अ॒ग्ने अ॒स्या ऋ॒तस्य॑ वो॒ध्य॒त चि॒त्स्वा॒धीः ।
क॒दा त॑ उ॒क्था स॑ ध॒माद्या॑ नि क॒दा भ॑वन्ति स॒ख्या गृ॑हे ते ॥ ४ ॥

त्वम् । चि॒त् । नः । श॒म्यै । अ॒ग्ने । अ॒स्याः । ऋ॒तस्य॑ । वो॒धि ।
ऋ॒तुश्चि॒त् । सु॒आ॒धीः । क॒दा । ते । उ॒क्था । स॒ध॒माद्या॑नि ।
क॒दा । भ॒वन्ति॑ । स॒ख्या । गृ॑हे । ते ॥ ४ ॥

हे अग्ने त्वंचित् त्वमेव शम्यै शमीशब्द कर्मनाम अस्या शम्यै शम्या नोऽस्मत्संब-
न्धिनोऽस्य कर्मण देवता भवसि हेऽतचित् सत्यञ्च हे अग्ने स्वाधीः सुकर्मा सुध्यानो वा त्वम् ऋत-
स्य बोधि अस्मदीयस्तोत्रं बुध्यस्व ते तव सधमाद्यानि सहमदनिमित्तानि उक्था शस्त्राणि
कदा कस्मिन्काले भवन्ति भविष्यन्ति तथास्मदीये गृहे ते त्वया सह सख्या सख्यानि रूढा भविष्यन्ति ॥
सधमाद्यानि मादयतर्ष्यन्तस्याचो यदित्यत् सधमादस्य योरिति सहस्य सधादेशः । भवन्ति
विभाषा कदा कल्पोरिति भविष्यदर्थे लट् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

कथाहृतरुणायत्वमग्नेकथादिवेगर्हसेकनआर्गः ।

कथामित्रायमीह्रुपेपृथिव्यैब्रवःकदर्यम्णेकद्रगाय ॥ ५ ॥ २० ॥

कथा । ह । तत् । वरुणाय । त्वम् । अग्ने । कथा । दिवे ।

गर्हसे । कत् । नः । आर्गः । कथा । मित्राय । मीह्रुपे । पृथिव्यै ।

ब्रवः । कत् । अर्यम्णे । कत् । भगाय ॥ ५ ॥ २० ॥

हेअग्ने त्वंतदस्मदीयं पापं वरुणायकथागर्हसे केनहेतुनागर्हापूर्वमावेदयेः हेतिपूरणः दिवे द्रुलोकायद्योतमानायसूर्यायवाकथा कथं तत्पापमावेदयेः नोऽस्माकमागस्तत्पापं कत् किमस्ति त्वत्परिचरणावास्तौत्यर्थः तथा मीह्रुपेअभिमतफलसेक्रेमित्राय पृथिव्यैच कथाब्रवः कथमागोब्रूयाः अर्यम्णेदेवायकत्कथं भगाय एतन्नामकायचदेवायवत्कथं ब्रूयाः ॥ कथा किंशब्दात्पाहेतौचच्छन्दसीतिषाप्रत्यय प्रादिशोविभक्तिरिति विभक्तिंज्ञायां किमःकइतिकोदेशः । मीह्रुपे मिहसेचने कसौ दाक्षसाह्वन्मीद्वाधेतिनिपातितः । ब्रवः ब्रूव्यक्तायांवाचि डेटि डेटोडाटावित्यङागमः पादादित्वादनपातः आगमस्यानुदात्तत्वाद्वातुस्वरः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथपष्ठी-

कद्विष्ण्यासुवृधसानोअग्नेकदातायप्रतवसेशुभंये ।

परिष्मनेनासत्यायक्षेत्रवःकदमेरुद्रायनृध्ने ॥ ६ ॥

कत् । विष्ण्यासु । वृधसानः । अग्ने । कत् । वाताय । प्रतवसे ।

शुभमृध्ने । परिष्मने । नासत्याय । क्षे । ब्रवः । कत् ।

अग्ने । रुद्राय । नृध्ने ॥ ६ ॥

हेअग्ने विष्ण्यासु आशीध्रीयादिधिष्णेषु वृधसान-धृताद्याहुतिभिर्द्धमानस्त्वं कत्कथं ब्रूयाः प्रतवसे प्ररूपवलाय शुभंये शुभस्यप्रापयित्रे परिष्मने परितोमग्ने नासत्याय सत्यस्यनेत्रे यद्वा नविद्यतेसत्यं सत्यतस्मै वाताय वायवे यद्वा नासत्यायेतिवचनव्यत्ययः नासत्याभ्यामाभिभ्यांक्षे धेतिशृषीमाह क्षियन्तिनिवसत्यस्यांप्राणिनइतितस्यैक्षेपृथिव्यैच

कत्कध्व्यूयाः हेअग्ने नृधे नृणां पापकृतां हभ्रे रुद्राय देवाय , कत्कध्वमागो ब्रवो ब्रूयाः ॥ वृधसानः
नः वृधुवर्धने असान नित्यनुवृत्तौ शशिवृधिमन्दिमहिभ्यः किदित्यसान च्यत्ययः कित्त्वादगुणः
चित्त्वादन्तोदात्तः । शुभये याप्राग्गविष् तत्पुरुषेकृतिबहुलमिति द्विर्तायाया अलुक् कृत्स्वरः ।
क्षे क्षिनिवासगत्योः अन्येभ्योऽपि दृश्यत इति अधिकरणेऽः तत एष चतुर्थेऽवचने
आतोधातो रित्यत्रात इति योगविभागादाकारलोपः । नृधे हनर्हि सागत्योः बहुलं छन्दसीति किप् ॥ १ ॥

अयसप्तमी-

कथा महे पुष्टिम्भराय पूष्णे कद्रुद्राय सुमंखाय हविर्दे ।
कद्विष्णव उरुगायाय रेतो ब्रवः कदग्ने शरवे बृहत्यै ॥ ७ ॥

कथा । महे । पुष्टिम्भराय । पूष्णे । कत् । रुद्राय ।
सुमंखाय । हविः । हदे । कत् । विष्णवे । उरुगायाय ।
रेतः । ब्रवः । कत् । अग्ने । शरवे । बृहत्यै ॥ ७ ॥

हेअग्ने महे महते पुष्टिम्भराय पुष्टिधारकाय पूष्णे एतन्नामकाय देवाय कथा केन हेतु-
ना पापब्रवीधाः सुमंखाय सुपूनीयाय सुयज्ञाय वा हविर्दे अग्निरूपेण देवानां हविर्दाने यद्वा
स्विष्टकृत्वात् हविषोदात्रे रुद्राय कत्कध्व्यूयाः तथा उरुगायाय उरुभिर्बहुभिर्गीयमानाय यद्वा
प्रभूतकीर्तये विष्णवे रेतः क्षयहेतुपापकत्कर्तव्यवदः शरवे शृणातिपक्वा ओषधीरिति शरुः शरत्संवत्सरः
यद्वा हिंसिका निर्ऋतिः बृहत्यै महत्यै शरवे निर्ऋत्यै वा कत्कध्वपापब्रवः ब्रूयाः ॥ पुष्टिम्भराय
उभृन्धारणपोषणयोः संज्ञायां भूतवृत्तीत्यादिना खच् अरुर्द्विपदजन्तस्य मुमिति पूर्वपदस्य मुमागमः
चित्त्वादन्तोदात्तः समासे कृत्स्वरः । हविर्दे अनुदात्तस्य च यत्रोदात्तलोप इति सुपउदात्तत्वम् । शरवे
शुर्हि सायां शृत्वा अहिह्रप्यधीत्यादिना उप्रत्ययः निदित्यनुवृत्तेराद्युदात्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

कथा शर्धाय मरुतां मृताय कथा सुरे बृहते पृच्छ्यमानः ।
प्रतिब्रवो दितये तुराय साधा दिवो जातवेदश्चिक्त्वान् ॥ ८ ॥

कथा । शर्धाय । मरुताम् । ऋताय । कथा । सुरे । बृहते ।
 पृच्छ्यमानः । प्रति । व्रवः । अदितये । तुराय । साधं । दिवः ।
 जातश्चेदः । चिकित्वान् ॥ ८ ॥

हेअग्ने ऋताय गन्धे सत्यमृतायवामरुतांशर्धाय बलभूताय गणाय कथा केनहे-
 तुना मदीयमाग,प्रतिब्रूयाः तेनपृच्छ्यमान.सन् तस्मैबृहतेमहतेसुरेसूर्यायकथाकर्धवदेः तथा
 अदितये देव्यै तुराय त्वरितगमनायवायवे अदितये अदीनायतुरायवाप्रतिव्रवः मदीयमा-
 गःकर्धप्रतिब्रूयाः यस्मादेवंतस्मात् हेजातवेदोग्ने चिकित्वान् तत्सर्वमानानस्त्वं दिवोदीप्ता देवा-
 त्साध साधय गच्छ यद्वा दिवोष्टुलोक्तस्ययज्ञवहनलक्षणकार्यसाध कुरु ॥ सुरे सर्वविधीनां
 छन्दसिबिकल्पितत्वात् ज्यैस्त्वाभावः अतोऽगुणेइतिपररूपत्वम् । पृच्छ्यमान. प्रच्छन्नांप्सायां
 कर्मणियक् ग्रहिज्येस्यादिनासंज्ञसारणं शानचोऽलसार्वधातुकाऽनुदासत्त्वेयवृक्षरः । साध राधसाधसंसिद्धौ
 अन्तर्भावितपर्ययस्यलोडिव्यत्ययेनशष् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

ऋतेनंऋतंनिर्यतमीळआगोरा॒मासचा॒मधु॑मत्प॒कम॑ग्ने ।
 कृ॒ष्णास॒तीरु॒शंता॒धा॒सि॒नैपा॒जाम॑र्येण॒पर्य॑सापीपाय ॥ ९ ॥

ऋतेनं । ऋतम् । निर्यतम् । ईळे । आ । गोः । आ॒मा । सचा ।
 मधु॑मत् । प॒कम् । अ॒ग्ने । कृ॒ष्णा । स॒ती । रु॒शंता । धा॒सि॒नो ।
 ए॒पा । जा॒मर्य॑ण । पर्य॑सा । पी॒पाय॒ ॥ ९ ॥

हेअग्ने ऋतेनसत्यमृतेनयज्ञेननिर्यतमनुस्यूतमृतमुदकं गोर्धेनोःपर्यईळे आयाचे साक्षा-
 म्यादिहविरर्थमव्यंषयः त्वायाचइत्यभिप्रायः आमाअपका सा गोः मधुमन्मधुर्गोपितं पकं प-
 यः सचासहधारयति कृष्णा कृष्णवर्णासतीएपागौः रुशतीश्चेतेनयासिना प्राणिनां धारके-
 णजामर्येणनायतइतिना प्रजास्तासाममर्येणअमरणनिमित्तेनतेनपयसापीपाय प्रजा प्याययतितवैपस-
 द्विमापदसान्परिणामवचेर्वक्रोति ॥ पीपाय प्यायतेर्लिटि लिङ्यदोश्चेतिपीमावः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

ऋतेन हिष्मावृषभश्चिक्तः पुमान् अग्निः पर्यसापृष्ठयेन ।

अस्पन्दमानो अचरद्वयेवावृषाशुक्रंदुदुहेपृश्निरूधः ॥ १० ॥ २१ ॥

ऋतेन । हि । स्म । वृषभः । चित् । अक्तः । पुमान् । अग्निः ।

पर्यसा । पृष्ठयेन । अस्पन्दमानः । अचरत् । वृषः । धाः ।

वृषा । शुक्रम् । दुदुहे । पृश्निः । ऊधः ॥ १० ॥ २१ ॥

वृषभः अभिमतफलवर्षकः पुमान् श्रेष्ठः सोमिः ऋतेन सत्यभूतेन पृष्ठयेन धारकेन पर्यसा अक्तः
सिक्तो भवति हिस्मचित् त्रयः पूरणाः वयोधाः अन्नदः सोमिः अस्पन्दमानः एकत्रावस्थितः
सन् एवाचरत् सर्वत्र तेन साचरति तथा वृषा अपावर्षकः पृश्निः सूर्यः शुक्रं पयः ऊधोन्तरिक्षं मे-
घं वा दुदुहे दोग्धि ॥ अक्तः अव्यक्तप्रसङ्गगतिषु कर्मणि निष्ठा । दुदुहे द्विकर्मकोयं धातुः ।
ऊधः अकथितं चेति कर्मसंज्ञा ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थं एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथैकादशी-

ऋतेनाद्रिर्व्यसन्भिदन्तः समङ्गिरसो नवन्तगोभिः ।

शुनं नरः परिषदभ्रुगस्तमाविः स्वर्भवज्जाते अग्नौ ॥ ११ ॥

ऋतेन । अद्रिम् । वि । असन् । भिदन्तः । सम् । अङ्गिरसः ।

नवन्तु । गोभिः । शुनम् । नरः । परि । सद् । उपसम् ।

आविः । स्वः । अभवत् । जाते । अग्नौ ॥ ११ ॥

अङ्गिरसः भेदातिथिप्रभृतयः ऋतेन यज्ञेन हेतुना गवां निरोधरूपं द्विपर्वतं भिदन्तो विदार-
यन्तः मन्तः व्यसन् व्यक्षिपन् ततस्ते गोभिः संनवन्त समगच्छन् नरः कर्मणानेतारः ते शुनं
सुध्वेन उपसं परिषदन्परितः ग्राभुवन् ततः स्वः सूर्योऽप्याविर्भवत् सर्वेष्वेतदग्नौ त्वयि जाते मन्थनेन
निष्पादिते मत्स्यमुदिति ॥ असन् अस्पतेर्लुङि त्रैस्थिति वक्तीत्यादिना अद्यदेशः अनित्यमागमा-
नुशासनमिति धुगभावः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

ऋतस्यं देवीरमृता अमृक्ता अर्णो भिरापो मधुमद्विरग्ने ।
 वाजीनसर्गेषु प्रस्तुमानः प्रसदमित्त्वा विंते वेदघन्युः ॥ १२ ॥
 ऋतेन । देवीः । अमृताः । अमृक्ताः । अर्णोः शभिः । आपः ।
 मधुमत्शभिः । अग्ने । वाजी । न । सर्गेषु । प्रस्तुमानः । प्र ।
 सदर्म् । इत् । सविंते । दघन्युः ॥ १२ ॥

हे अग्ने अमृता अमरणहेतव अमृक्ता रक्ष प्रभृतिभिरबाधिता मधुमाद्विर्माधुर्योपेतैरर्णो-
 भिरुदकैर्युक्ता देवी देव्योनय ऋतेन सत्येन यज्ञेन बाहेतुना आप आसत्या सत्य सदा मित् सदैव
 सविंते खनया यप्रदघन्यु प्रगच्छन्ति तत्र दृष्टान्त - वाजीन यथा सर्गेषु प्रेरणे पुप्रस्तुमान
 प्रोत्साहमानोश्च प्रगच्छति तद्वत् ॥ आप आपृज्यासौ आग्नेते किप् हस्वधेतिकर्मणि किप्
 अतृजित्यादिना जसि दीर्घ । प्रस्तुमान स्तोमतिरर्चतिकर्म ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

माकस्यं यक्षंसदमिहुरोगा मावेशस्यं प्रमिनृतो मापेः ।
 माघ्रातुरग्ने अनृजोऽर्णवेर्मासख्युर्दक्षैरिपोर्भुजेम ॥ १३ ॥
 मा । कस्य । यक्षम् । सदर्म् । इत् । हुरः । गाः । मा । वेशस्यं ।
 प्रमिनृतः । मा । आपेः । मा । घ्रातुः । अग्ने । अनृजोः ।
 ऋणम् । वेः । मा । सख्युः । दक्षम् । रिपोः । भुजेम् ॥ १३ ॥

हे अग्ने हुरोऽस्माकं हिंसकस्य कस्यचिदपि नन्तोर्गच्छ यज्ञ सशमित्सदैवमाणा कदाचिद-
 पिमागच्छ प्रमिनृतो हिंसकस्य वेशस्य प्रातिवेदस्य यज्ञमाणा तथा आपेर्ममतिरिक्तस्य व-
 न्बोर्गच्छ तथा अनृजो कुटिलचित्तस्य घ्रातु ऋणम् ऋणवद्द्वेषहवि मावे माकामयेथा
 तथा ययमपि सख्युर्मित्रस्थ रिपो शत्रोर्दत्तभोगसमर्पघनमासुजेम नमुञ्जीमाहि किन्तु त्वया
 दत्तघनमुञ्जीमाहि ॥ हुर ह्रप्रसहकरणे किप् बहुलछन्दसीत्युत्त्व सावकान् इति विभक्तेरुदा-
 त्तत्वम् । मुनेन मुञ्जालनाभ्यवहारयो आशीर्लिङि व्यत्ययेन परस्मैप्लु लिङ्याशिष्यादित्य-
 द्प्रत्यय ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

रक्षाणोअग्नेतवरक्षणेभीरारक्षणःसुमखप्रीणानः ।

प्रतिस्फुरविंजवीडुंहोजहिरक्षोमहिचिंद्वावृधानम् ॥ १४ ॥

रक्षः । नः । अग्ने । तव । रक्षणेभिः । ररक्षणः । सुस्मख । प्रीणानः ।

प्रति । स्फुर । वि । रज्ज । वीळु । अंहः । जहि । रक्षः ।

महि । चित् । वृधानम् ॥ १४ ॥

सुमख सुयज्ञ सुधनेतिवा हेअग्ने ररक्षणः मृशमस्माकंरक्षिता प्रीणानः हविर्भिःप्रीत-
स्त्वंतवरक्षणेभिःस्वदीयैरवनेनोस्माग्रक्षपालय प्रतिस्फुर आस्माप्रतिदीप्यस्व वीळुहृदमंहःपापं
विरज विशेषेणनाशय किञ्च महिचित् महदपि वावृधानं वर्धमानं वृद्धंवा बाधकं रक्षोज-
हि ॥ नः नश्चवातुस्योरुभ्यइतिसंहितायांणत्वम् । ररक्षणः रक्षयेद्बलुकिचानशिरूपम् ।
जहि हनर्हिसागत्योः लोटि हन्तेर्नइतिनादेशः आभाच्छास्तीयासिद्धत्वादतोहेरितिछन्न
भवति ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

एभिर्भवसुमनाअग्नेअकैरिमान्स्पृशमन्मभिःशूरवाजान् ।

उतब्रह्माण्यङ्गिरोजुपस्वसन्तेशस्तिर्देववांताजरेत ॥ १५ ॥

एभिः । भव । सुस्मनाः । अग्ने । अकैः । इमान् । स्पृश ।

मन्मभिः । शूर । वाजान् । उत । ब्रह्माणि । अङ्गिरः । जुपस्व ।

सम् । ते । शस्तिः । देवश्वाता । जरेत ॥ १५ ॥

हेअग्ने एभिर्मदीयैरकैरर्चनीयैःशस्त्रैः सुमनाः शोभनमनस्कोभव हेशूर इमान्स्पृश-
यान्हविलक्षणान्वानामन्मभिस्तोत्रैःसहस्पृश प्रतिगृहाण उतापिच अङ्गिरः अङ्गतिहवीपि
प्राप्नोतात्यङ्गिराअग्निः यद्वा येङ्गाराआसंस्तेङ्गिरसोभवन्नितिब्रांक्षणम् । तेषामङ्गिरसांकारण-
त्वादग्नेरङ्गिरस्त्वं तत्कारणत्वेचमन्मभिः-येअङ्गिरसःसूनवस्तेअग्नेपरिनिश्चरेइति । तादृश हेअ-

मे ब्रह्माणि भग्नान्जुषस्व सेवस्व देववाता देवार्थगता देवानस्तोतुं प्राप्तेत्यर्थः सादृशी शक्तिः
 क्षांसनं तैत्वांसनैतसंवर्धयतु ॥ स्पृश स्पृशसंस्पर्शने तुदादिः । देववाता वागतिगन्धनयोः गत्य-
 र्थाकर्महेतिकर्तारिकः देवः पचायनन्तः केचेतिचतुर्थ्यन्तस्यपदस्यप्रकृतिस्वरः ॥ १५ ॥

अथपोदधी-

एताविश्वाविदुर्पेतुभ्यवेधोनीथान्यग्नेनिष्यावचांसि ।
 निवचनाकवयेकाव्यान्यशंसिर्षमृतिभिर्विप्रउक्थैः ॥ १६ ॥ २२ ॥
 एता । विश्वा । विदुर्पे । तुभ्यम् । वेधः । नीथानि । अग्ने । निष्या ।
 वचांसि । निवचना । कवये । काव्यानि । अशंसिषम् । मृतिभिः ।
 विप्रः । उक्थैः ॥ १६ ॥ २२ ॥

वेधः विघातः हेअग्ने विदुर्पेकर्मविषयज्ञानवते कवये शान्तदर्शने तुभ्यं नीथानि फल-
 प्रापकाणि निष्या गूढानि निवचनानि नितरावक्तव्यानि काव्यानि कनिभिर्मेषाविभिः कृतानि
 एता विश्वा एतानि सर्वाणि वचांसि वाक्यानि मृतिभिर्मननीयेस्तोत्रैरुक्थैः शस्त्रेभ्यः सहितः
 विप्रः प्राज्ञोऽहमशंसिषमवोचं तानिसेवस्वेत्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थद्वविशोर्वर्गः ॥ २२ ॥

कृणुष्वेतिषडशर्चचतुर्थसूक्तम् वामदेवस्यार्घ्यं त्रैद्युषं रक्षोहाप्तिवैवताकं कृणुष्वपञ्चो-
 माराक्षोममित्यनुक्रमणिका । प्रातरनुवाकाभिनशस्त्रयोः सूक्तविनियोगः प्रचार्धेभिर्द्वैष्टृणुष्व
 पान्दत्याद्याः षड्वर्गैर्विभियुक्ताः सुप्रितद्य-कृणुष्वपानः प्रसितिनपृथ्वीमितिपञ्चेति ।

तत्रमथमा-

कृणुष्वपाजः प्रसितिनपृथ्वीयाहिराज्जेवामवाँडभेन ।
 तूष्वामनुप्रसितिद्रूणानोस्तांसि विध्यैरक्षसस्तपिष्ठैः ॥ १ ॥
 कृणुष्व । पाजः । प्रसितिम् । न । पृथ्वीम् । याहि । राजाँड्व ।
 अमँश्वान् । इभेन । तूष्वीम् । अनु । प्रसितिम् । द्रूणानः । अस्ता ।
 असि । विध्यै । रक्षसः । तपिष्ठैः ॥ १ ॥

हेअसे पाजस्तेज सङ्खण्डुष्व कुरुष्व विस्तारय तत्रदृष्टान्त-प्रसितिं यथामृगयुः पृ-
 ध्वीविस्तीर्णा प्रसितिप्रकर्षेणसीयतेवध्यतेययातिप्रसितिर्वागुरा तादृशीप्रसिति पक्षिप्रहणार्थव-
 नगहनेपुप्रसारयति तद्वत् त्वमपिरश्नासिह-तुंमहद्वलमग्रतस्तनुष्व इमेनगतभयेनतेन सङ्खेनयुक्त-
 स्त्वंयाहि रक्षासिहन्तुंगच्छ तत्रदृष्टान्त-राजेव यथा अमवान् अमाराज्ञाऽहवर्ततइत्यमोमात्य-
 तद्वान् यद्वा अमो अमनरोग शत्रूणांकर्तव्यैरोगैस्तद्वान् शत्रूणारोगभूतइत्यर्थ राना इमेनगने-
 नयुक्त सन् परबलंप्रतिगच्छतितद्वत् किंच तृष्णीं तृष्णीतिक्षिप्रनाम क्षिप्रगामिनींप्रसितिं प्र-
 कृष्टासेनाम् अनुदृष्टान् अनुगच्छन् यद्वा तृष्णींमिति तृतीयाथेद्वितीया तृष्याक्षिप्रयाप्रसित्या
 अनुबद्धयासन्नतयागत्या द्रूणान् परसेनाहिंसन् अस्ता शत्रूणाक्षेसासि तपिष्टैस्तमृतमैस्ते-
 जोमि रक्षसोराक्षसान्विध्यताडय अत्रनिरुक्त- कुरुष्वपाज पाज पालनात्प्रमितिमिवपृथ्वींप्रसि-
 ति प्रसयनात्त-तुर्वानालंबायाहिराजेवामात्यवान्भयमनथा स्वधान्वेरावतागणेनगतभयेनहास्तिनेतिवातृ-
 ष्पानुप्रसित्याद्रूणानस्तृष्णीतिदिष्टन्, मनरतेर्वात्वरतेर्वासितासिन्धिरक्षसस्तपिष्टैस्तमृतमैस्तमृतमैस्तपि-
 ष्ठनमैरितिचेति ॥ कृणुष्व कृविर्हिंसाकरणयो लोटि धिन्विहृणुष्योरचेत्युप्रत्यय, व्यत्ययेनास्मिन्नेपङ्
 विरारणस्वरः सतिशिष्टोपि लसर्वधातुकस्वरंनवाधतइतिलसर्वधातुकस्वर ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

तवभ्रमासंआशुयापंतन्त्यनुत्पृशधृपताशोशुचानः । ।

तपूयमेजुह्वापतुङ्गानसंन्दितोविसृज्विष्वगुल्काः ॥ २ ॥

तव । भ्रमासः । आशुश्या । पतन्ति । अनु । स्पृश । धृपता ।

शोशुचानः । तपूपि । अमे । जुह्वा । पतुङ्गान् । असंमृदितः ।

वि । सृज । विष्वक् । उल्काः ॥ २ ॥

हेअग्ने तवभ्रमास भ्राम्यन्त आशुया शीघ्रगतय रश्मय पतन्ति सर्वत प्रसरन्ति शोशु-
 चान् भृशंदीप्यमानस्त्वं धृपता अभिमवसमर्पेनतेन सङ्खेन शत्रून्नुक्तमेणस्पृश दह दहनो-
 पायंदर्शयति-असंदित परैरनिरुद्धस्त्वं तपूपि तापकानितेजासि पतङ्गान्पतनशीलांन्विस्फुलिङ्गा-
 न् उल्का निर्गतज्वालारूपाणि विष्टानिचेत्येतात्रितयंजुह्वा ह्यन्येस्यामाहुतयइतिजुह्वज्वाला

तया विष्वक् सर्वतोविभृज प्रसारय ॥ आशुया आशुशब्दाज्जसःसुपांसुलुगितियात्रादेशः
चित्स्वरः । धूपता धूपप्रसहने चुरादिराधूपीयः व्यत्ययेनशः शतुरनुमश्तिविभक्तेरुदात्तत्वम् ।
जुडा जुहोतेर्दीर्घश्चेतिक्विप् द्विवचनं दीर्घत्वम् उदात्तयणोहस्पृशीदिति विभक्तेरुदात्तत्वस्य नो-
द्धात्वोरिति प्रतिषेधः उदात्तस्वरितयोर्यणश्चिस्वरितत्वम् । असंदिग्धः दोभवत्पण्डने कर्मणि
निष्ठा यतिस्यतीतीत्वं नञासमासेतस्यस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

प्रतिस्पशोविसृजतूर्णितमोभवापायुर्विशोअस्याअदब्धः ।
योनोदूरेअघशंसोयोअन्त्यग्रेमाकिंष्ट्यधिरादधर्षीत् ॥ ३ ॥

प्रति । स्पशः । वि । सृज । तूर्णितमः । भव । पायुः । विशः ।
अस्याः । अदब्धः । यः । नः । दूरे । अघशंसः । यः । अन्ति ।
अग्रे । माकिः । ते । व्यधिः । आ । दधर्षीत् ॥ ३ ॥

हेअग्रे तूर्णितमः स्वरिततमस्त्वं स्पशः परवाधकाग्रशमीन्चारान्वा सत्यानृतविवेकार्थं
विभृज शत्रून्प्रतिविशेषेणप्रेरय अदब्धः केनाप्यर्हसितस्त्वम् अस्याः त्वदीयायाविशः अस्म-
दादिकाया प्रमायाः पायुः पालकोभव कस्मात्तद्रक्षणमित्यपेक्षायामाह-नोऽस्माकंदूरेयोघशं-
सः अघपापात्मकंशंसनमभिलप कीर्तनंवायस्यसोघशंसः यश्चाघशंसः अन्ति अस्माकं
समीपेतिष्ठति तस्मादुभयविधाच्छत्रो पालकोभव किञ्च तेत्वत्संबन्धिनोऽस्मान्माकिः नक-
श्चिदपिव्यधिः वाधकोराशंसःआदधर्षीत् आर्धपयतु आस्माकंकश्चिदपिपारंभवमाकरोत्वित्यं-
धः ॥ अन्ति अन्तिकस्यकादिलेपआद्युदात्तत्वच । अग्रे पादादिच्चात्पाठिकमाद्युदात्तत्वम् । मा-
किष्टइतिसंहितायांयुष्मत्तत्तक्षुध्वन्तःपादमितिपत्वम् । दधर्षीत् धूपप्रसहने लडि बहुलंछन्दसी-
तिशपःःलुः बहुलंछन्दसीतितिर्पङ्डागमः निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उदंग्रेतिष्ठप्रत्यातनुष्वन्यमित्राँओपतात्तिग्महेते ।
योनोअरातिसमिधानचक्रेनीचातंधक्ष्यतसंनशुष्कम् ॥ ४ ॥

उत् । अग्ने । तिष्ठ । प्रति । आ । तनुष्व । नि । अमित्रान् ।
ओषतात् । तिग्महृते । यः । नः । अरातिम् । समृद्धधान । चक्रे ।
नीचा । तम् । धक्षि । अतसम् । न । शुष्कम् ॥ ४ ॥

तिग्महृते तिग्मास्तीक्ष्णाहेतयोज्ज्वलयस्यसतथोक्तः तादृश हेअग्ने उत्तिष्ठ रक्षोहन-
नार्थमुद्यतोभव शत्रून्प्रतिआतनुष्व उज्ज्वलसंघंविस्तारय तैस्तेजःसंघैरमित्रान् शत्रून्ओषतात्
नितरांदह हेसमिधान समिद्रिशांप्यमानाग्ने यःपुमानोऽस्माकम् अरातिं भावप्रवानोनिर्देशः
अरातित्वंशात्रवंचक्रे कुरुते अरातिमदानंशकुरुते तंपुमांसं नीचा न्यभूतंधक्षि दह तत्रदृष्टा-
न्तः-अतसंन यथाशुष्कमनार्द्रमतसंकाष्ठदहसितद्वत् ॥ ओषतात् उपदाहे लोटि हेस्तुह्योरि-
तितातडादेशः । धक्षि दहेलोटि बहुलंछन्दसीतिशपोलकू होदशतित्वं भूपमावः पदोःकः
सीतिकत्वं निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ऊर्ध्वोर्भवप्रतिविध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्वदैव्यान्प्रे ।
अवस्थिरातनुहियातुजूनांजामिमजामिप्रमृणीहिशत्रून् ॥ ५ ॥ २३ ॥

ऊर्ध्वः । भव । प्रति । विध्य । अधि । अस्मत् । आविः ।
कृणुष्व । दैव्यानि । अग्ने । अव । स्थिरा । तनुहि । यातुजूनाम् ।
जामिम् । अजामिम् । प्र । मृणीहि । शत्रून् ॥ ५ ॥ २३ ॥

हेअग्ने ऊर्ध्वोर्भव रक्षोहननार्थमुद्युक्तोभव अस्मदस्मत्तः अधि अधिकात्राश्रसान् प्रतिविध्य
प्रत्येकंतादृय दैव्यानितेजास्याविष्कृणुष्व आविष्कुरु एतत्रयंविधाय यातुजूनांयातयितुंप्राणिनः
क्लेशयितुयेनवर्कुर्वन्तितेषांयातुधानानांस्थिरा दृढानि धनूंषि अवतनुहि अवगतज्यानिभूत किंच
जामिन्पुमजामिमव्युंशान्प्रमृणीहि प्रजहि यद्वा जामियःपूर्वप्रद्वतःतमनामिपूर्वमप्रद्वतमेवंभूता-
न्शत्रून्नहि प्रद्वतोयमित्युपेक्षांमाकृयाः ॥ आविष्कृणुष्वेत्यत्रसंहितायामिदुदुपवस्यचाप्रत्यय-
स्यचेतिपत्वम् । तनुहि तनोतेलोटि उत्तश्चप्रत्ययाच्छान्दसिंवावचनमितिहेलुगभावः । यातुजूनां
जुगतौ किञ्चकीत्यादिनाकिप्दीर्घां आमिच्छान्दसोनुम् । प्रमृणीहि मृद्व्भाणत्यागे अन्तर्मा-
वितण्यर्थस्य लोटि बहुलंछन्दसीतिविकरणःश्चा निघातः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेप्रयोगविशेषः ॥ २३ ॥

अथपष्ठी-

सतेजानातिसुमतिर्यविष्ठयईवतेब्रह्मणेगातुमैरत् ।

विश्वान्यस्मैसुदिनानिरायोद्युन्नान्यर्योविदुरोअभिद्यौत् ॥ ६ ॥

सः । ते । जानाति । सुष्मतिस् यविष्ठ । यः । ईवते ।

ब्रह्मणे । गातुम् । ऐरत् । विश्वानि । अस्मै । सुदिनानि । रायः ।

द्युन्नानि । अर्यः । वि । दुरः । अभि । द्यौत् ॥ ६ ॥

यविष्ठ युवतम् यद्वा देवानांहवीभिश्चायेतुतम् हेअग्ने यःपुमान् ईवते गमनवते क-
 ल्याणहेतुभूतागमनाय ब्रह्मणे परिवृद्धाय तुभ्यंगातुं गीयते उच्चार्यतइतिगातु स्तोत्रं तदैरत्प्रेरय-
 ति सपुमान् ते तव सुमतिं कल्याणकरीमनुग्रहात्मिकांबुद्धिजानाति छमतइत्यर्थः अस्मैस्तो-
 त्रं कृण्वतेयनमानायतदर्थंविश्वानिसुदिनानिशोभनानि दिनानिरायोधनानिद्युन्नानिद्युतिमान्तिर-
 न्नकनकादीनि दुरः गृहान् अभिअभिलक्ष्य अर्यः यज्ञानांस्वामी त्वं विद्योत् विशेषेणद्योतस्व
 केचिदत्रवाक्यभेदमङ्गीकुर्वते स्तोत्रं कृतवतेयनमानायविश्वानिसुदिनानि अभ्युदयकारीणि
 भवन्ति रायः शान्तिक्षीरादीनीतिरायोगोधनानिद्युन्नानि द्योतमानानिकनकादीनिचास्मैभवन्ति
 अर्यः कर्मणामनुष्ठाता सः यनमान् दुरः गृहान् अभिविद्योत् विशेषेणद्योतते ॥ ईवते ईगतौ क्विप्
 तदस्यास्तीतिमत्तुप् छन्दसीरइतिमत्तुपोवत्वम् । ऐरत् ईरगतौ यद्वृत्तयोगादनिषातः । अर्यः ऋगतौ
 अर्यः स्वामिवैश्ययोरितियत्प्रत्ययान्तोनिपातितः स्वामिन्यन्तोदात्तत्वम् । द्यौत् द्युतदीप्तौ छान्दसे
 छन्द्युज्योत्तदीतिपरस्मैपदं बहुलं छन्दसीत्यङ्भाषः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सेदग्नेअस्तुसुभर्गःसुदानुर्यस्त्वानित्येनहविषायउक्थैः ।

पिप्रीषतिस्वआर्युपिदुरोणेविश्वेदस्मैसुदिनासासंदिष्टिः ॥ ७ ॥

सः । इत् । अग्ने । अस्तु । सुभर्गः । सुदानुः । यः । त्वा । नित्येन ।

हविषा । यः । उक्थैः । पिप्रीषति । स्वे । आर्युपि । दुरोणे ।

विश्वा । इत् । अस्मै । सुदिना । सा । असत् । इष्टिः ॥ ७ ॥

हेअग्ने यःपुमान्नित्येन यावज्जीवसंकल्पितेनाग्निहोत्रादिसाधनभूतेनहविषा त्वा त्वां पिप्री-
पति प्रीणायितुमिच्छति यश्चोक्थैःशस्त्रैः प्रीणयितुमिच्छति सेत् सएवपुमान् सुभगःशोभनधनः
सौभाग्यवान्वासुदानुः शोभनदानोपेतश्चास्तु किञ्च दुरोणेदुरवनेकृच्छ्रलभ्येस्वेस्वकीयेआयु-
पिशतवर्षाख्यर्जवनेतिष्ठतु अस्मैयजमानायविश्वा सर्वाणि सुदिना शोभनानिदिनानि भवन्तु
अस्य सेष्टिः सयज्ञः असत् फलसाधनसमर्थोभवतु ॥ पिप्रीपति प्रीड्दर्पणे धातोःकर्मणइतिसन् ।
असत् अस्तेलैव्यडागमः । इष्टिः मन्त्रेवृषेत्यादिनाक्तिलुदात्तः ॥ ७ ॥

उत्वासंभरणीयेष्टौअग्नेःक्षत्रभृतोर्चामितइतियाज्या सूत्रितश्च-अर्चामितेसुमतिघोष्यर्वागितार्तदं
प्रभुतिकर्मणामिति ।

सैषाष्टमी-

अर्चामितेसुमतिघोष्यर्वाक्सन्तैवावाताजरतामियंगीः ।

स्वश्वास्वासुरधामर्जयेमास्मेक्षत्राणिभारयेरनुद्यन् ॥ ८ ॥

अर्चामि । ते । सुम्मतिम् । घोषिं । अर्वाक् । सम् । ते ।

ववाता । जरताम् । इयम् । गीः । सुअश्वाः । त्वा । सुधरथाः ।

मर्जयेम । अस्मे इति । क्षत्राणि । धारयेः । अनु । द्यून् ॥ ८ ॥

हेअग्ने ते तव सुमतिम् अनुग्रहकरांशोभनांबुद्धिम् अर्चामि पूजयामि वावाता पुनःपुनस्त्वा-
मभिगच्छन्तीयमुच्यमानागीर्वाग्वोपि घ्रापयुक्तंयथाभवतितथार्वाक् त्वदभिमुखं ते त्वां संज-
रतांस्तौव वयमपि स्वश्वाःशोभनाश्चोपेताः सुरधाश्च उपलक्षणमेतत् पुत्रपौत्रादिभिःसहिताः
सन्तस्त्वामर्जयेम अलङ्कुर्याम परिचरेमेतियावत् त्वंतुअनुद्यन् अन्वहमस्मेअस्मासुक्षत्राणिघना
निधारयेः निधेहि ॥ घोषि घुषशब्दने औणादिकइन् निस्त्वादाद्युदात्तः । वावाता वागतिगन्धन-
योरित्यस्ययङ्लुगन्तस्यरूपम् । मर्जयेम मृजुशौचालङ्कारयोः प्यन्तस्य लिङ्गिरूपं वृद्धभाव-
श्छान्दसः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इहत्वाभूर्याचरेदुपत्तमन्दोपावस्तर्दीदिवांसुमनुद्यन् ।

क्रीळन्तस्त्वासुमनंसःसपेमाभिद्युन्नातस्थिवांसोजनानाम् ॥ ९ ॥

इह । त्वा । भूरि । आ । चरेत् । उप । त्मन् । दोषाश्वस्तः ।
 दीदिश्वांसम् । अनु । धून् । क्रीळन्तः । त्वा । सुष्मनसः । सपेम ।
 अभि । धुम्ना । तस्थिश्वांसः । जनानाम् ॥ ९ ॥

हेअग्ने इहरद्योहननाख्येकर्मणि यद्वा अस्मिँह्येकेषुरप्य दोषावस्त रात्रावहनिचदीदिवा
 संदीप्यमानत्वामनुयूनन्वह त्मन् आत्मना स्वयमेवउपसमीपे भूरि मूयिष्ठ यथाभवतितथा
 आचरेत् परिचरति तस्माद्वयमपिजनानाशत्रूणाद्युन्नानिधनानिअभितस्थिवास त्वत्प्रसादा-
 दात्मसात्कुर्वत अतएवक्रीडत स्वेस्केगृहेषुत्रपौत्रादिभि सहजीडन्त तथा सुमनस शो-
 मनमनस्का सन्तास्वासपेम परिचरेम यद्वा दोषावस्तरितिसबुद्धि दोषाया रात्रिकृतस्यतमसो
 वस्त आच्छादयित निवारयित ॥ त्मन् आत्मनश्चन्द्रस्यतृतीयाया सुषासुलुगितिलुक् मध्रेष्वा-
 च्यादेरात्मनइत्याकारलोप । दोषावस्त द्व द्वपक्षेकार्तेकौनपादयथेतिपूर्वपदप्रकृतिस्वर सवु-
 द्विपक्षेआमनितस्यपादादित्वात्पाठिक्रमाद्युदात्तत्वम् । सपेम षपसमवाये लिङिरूप निघात ॥ ९ ॥

अधदशमो-

यस्त्वास्वश्वःसुहिरण्योअग्नउपयातिवसुमत्तारथेन ।
 तस्यत्राताभवसितस्यसखायस्तंआतिथ्यमानुपगजुजोपत् १०।२४

य । त्वा । सुह्रश्चः । सुहिरण्यः । अग्ने । उपयाति ।
 वसुमता । रथेन । तस्य । त्राता । भवसि । तस्य । सखा ।
 यः । ते । आतिथ्यम् । आनुपक् । जुजोपत् ॥ १० ॥ २४ ॥

हेअग्ने य पुमान्द्रुवध शोमनाश्वेपेत सुहिरण्य आगद्योम्वचनेपेत वसुमता ग्रीहादि-
 चनयुक्तेनरथेनसहित सन् त्वात्वामुपयाति परिचरणार्थतवसमीपगच्छति तस्यपुस त्राता सर्व-
 दुरितेभ्योरक्षकोभवसि यश्चपुमान्तेतवआतिथ्यमातिथियोग्यापूनामानुपक् अनुक्रमेणजुजोप
 त्पापयति तस्यपुस सखा तदुचितफलप्रदानेनोपकर्ताभवसि ॥ उपयाति सहसुपेत्यत्रसहेतियो
 गविमागात्समास तिप पित्वादनुदात्तवेधातुस्वर तिष्ठिचोदात्तवतीतिगतेर्निघात । आतिथ्यम्
 अतिथिशब्दादतिथेर्न्यइतिन्यप्रत्यय प्रत्ययस्वर । जुजोपत् जोषयतेत्येबहुलछन्दसीतिशप
 ष्च छन्दस्युभयपेतितिपआर्षधातुकत्वाणिलोप अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् ॥ १० ॥
 ॥ इति तृतीयस्यचतुर्थेचतुर्विंशोवर्ग ॥ २४ ॥

अथैकादशी-

महोरुजामिवन्धुतावचोभिस्तन्मापितुर्गोतमादन्वियाय ।
 त्वनोअस्यवचंसश्चिकिद्धिहोतर्यविष्ठसुकृतोदमूनाः ॥ ११ ॥

महः । रुजामि । बन्धुता । वचःक्षभिः । तत् । मा । पितुः ।
 गोतमात् । अन् । इयाय । त्वम् । नः । अस्य । वचंसः ।
 चिकिद्धि । होतः । यविष्ठ । सुकृतो इति सुकृतो । दमूनाः ॥ ११ ॥

हेहोतः देवानामाद्वातः यविष्ठ युवतम सुकृतो शोभनप्रज्ञ हे अग्ने वचोभिः त्वदुद्देशेनकृतैः
 स्तोत्रैः समुपनातायेयंबन्धुताबन्धुभावः तयाबन्धुतया महोमहतेराक्षसाद्युनामि भनजिम तत्ताद-
 शस्तोत्रात्मकंवचः पितुरुपादायितुः गोतमाद्वेः सकाशान्मावामेदंवमामन्वियाय दमूनादान्त-
 मनादानमनावाशत्रूणामुपक्षयितावातादशस्त्वनोस्मदीयस्यास्यवचसः स्तोत्रात्मकमेतद्वाक्यंचिकिद्धि
 जानीहि ॥ चिकिद्धि कितज्ञाने जौहोत्यादिकः छेदिरूपम् । होतः पादादिवात्पाष्ठिकभाद्यु-
 दात्तत्वम् । इतरयोस्तुनामश्रितेसमानाधिकरणेइतिप्रथमस्याविद्यमानवद्वावनिषेधादपादादित्वे-
 ननिघातः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अस्वप्नजस्तरणयः सुशेवाअतन्द्रासोवृकाअश्रमिष्ठाः ।

तेपायवःसध्यञ्चोनिपद्याग्नेतर्वनःपान्त्वमूर ॥ १२ ॥

अस्वप्नजः । तरणयः । सुशेवाः । अतन्द्रासः । अवृकाः ।

अश्रमिष्ठाः । ते । पायवः । सध्यञ्चः । निस्सद्यः । अग्ने ।

तर्व । नः । पान्तु । अमूर ॥ १२ ॥

अमूर अमूढ सर्वज्ञ यद्वा अमूर अप्रतिहतगते हेअग्ने अस्वप्नजः अस्वपन्तः ना-
 गरूकाइतियावत् तरणयः सततगमनस्वभावाः आप-व्यस्तारकावासुशेवाः सुसुखाः अतन्द्रासः
 अतन्द्राः अनलसाः सर्वदेद्युक्ताः अवृकाः अहिंसकाः अश्रमिष्ठाः अश्रान्ततमाः सध्यञ्चः परस्पर-
 रंसंगताः पायवोरक्षकास्ते तादृशास्तवरश्मयः निपद्यास्मद्यज्ञेनिषण्णामूत्वानोऽस्मान्पान्तुरक्षन्तु ॥

अस्वप्नः स्वपितृपोर्नेजिद्रत्ययः मध्येवग्रहश्छान्दसः । सध्ययः सहपूर्वादशतेःकिप् स-
हस्यसधिरितिसध्यादेशः सध्यादेशस्यान्तोद्वात्तत्त्वनिपातनाद्यणादेशे उदात्तस्वरितयोरितिस्व-
रितत्वम् । अमूर मुहवैचित्ये निष्ठायादकारस्यरेफश्छान्दसः यद्वा मूड्वन्वे औणादिको
रूप्रत्ययः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

येपायवोमामतेयन्तेअग्नेपश्यन्तोअन्धदुरितादरक्षन् ।

ररक्षतान्सुकृतोविश्ववेदादिप्सन्तइष्टिपवोनाहदेभुः ॥ १३ ॥

ये । पायवः । मामतेयम् । ते । अग्ने । पश्यन्तः । अन्धम् ।

दुःश्रुतात् । अरक्षन् । ररक्ष । तान् । सुकृतः । विश्ववेदाः ।

दिप्सन्तः । इत् । रिपवः । न । अहं । देभुः ॥ १३ ॥

अत्रेयमैतिहासिकीकथा-उच्यस्यगर्भिणीममतानापधेयांभार्या तदनुजोवृहस्पतिरचक-
मत तस्यारेतआविस्मृतंवृहस्पतिर्गर्भस्थंरेतोऽब्रवीत् रेतोऽब्रमासैक्षीः अहमत्रवसामीति एवमु-
क्तोवृहस्पतिः निरुद्धरेतस्क सन् रेतोरूपंगर्भशशाप जात्यन्वत्वरूपंदीर्घतमःप्राप्नुहीति तत-
स्तस्यादीर्घतमाअनिष्ट सचान्यपरिहारायार्मिस्तुत्वाचक्षुरलभतेति तदिदानीमाह-हेअग्ने पा-
यवः रक्षकाः पश्यन्त-अन्वोयमितिऋगाष्टयापश्यन्तः तेतवधेरश्मयः मामतेय ममतायाः
पुत्रमर्थंचक्षुर्होर्नदीर्घतमसंदुरितात्आन्ध्यलक्षणान्छापात्अरक्षन् चक्षुष्मदानेनापालयन् विश्व-
वेदाः विश्वप्रज्ञोभवान् सुकृतः शोभनचक्षुष्मदानादिकर्मकृतवत् ताग्रश्मीत्ररक्ष आदरे-
णपरिगृह्णाणल्यतितेषांपरिग्रहसिद्धिरभिधीयते दिप्सन्तइत् दम्भितुंपरिभवितुमिच्छन्तएव रि-
पव शत्रवः एतंदीर्घतमसंनाहदेभुः नैवपरिभवन्तिखलु ॥ मामतेयं ममतायाअपत्यमित्यर्थे स्त्री-
भ्योडक् । दिप्सन्तः दम्भुदम्भे सनीवन्तर्षीत्यादिनाइडभावः दम्भश्चेतीकारः । देभुः श्रन्धि-
ग्रन्थिदम्भिष्वजीनामुपसंख्यानमिति लिट्कित्तादुपचालेपः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

त्वयाविंशंसध्न्यस्त्वोतास्तवंप्रणीत्यश्यामवाजान् ।

उभाशंसांसूदयसत्यतातेनुष्टयाकुण्डुहयाण ॥ १४ ॥

त्वया । वयम् । सध्वन्यः । त्वाङ्कताः । तव । प्रह्नीती ।

अश्याम् । वाजान् । उभा । शंसा । सुदय । सत्यज्ञाते ।

अनुपुया । कृणुहि । अहयाण ॥ १४ ॥

अहयाण अलजितगमन अहयाणोहीतयानइतिर्यास्कः । तादृश हेअग्रे वयंस्तोता-
रः त्वयासध्वन्यः त्वत्प्रसादात्समानधनाः त्वोताः त्वयारक्षितावयं तवप्रणीती प्रणीत्या तवप्रे-
णेनानुज्ञयावा वागानन्त्रान्यश्यामप्राप्नुयाम हेसत्यज्ञाते सत्यंतनोतीतिवासत्यंतायतेयस्मिभिति
वासत्यतातिः हेसत्यताते शंसा पापानांशंसितारौ उभा उभौ आसन्नविप्रकृष्टौशत्रू सूदय
नहि अनुपुया अनुक्रमेणकृणुहि अस्मिन्सूक्तेप्रतिपादितमर्थकुरु ॥ सध्वन्यः धनमेयामस्तीति
छन्दसीवनिपादितिईप्रत्ययः एरनेकाचइतियण् उदात्तस्वरितयोरितिस्वरितत्वम् । अनुपुया
अपदुःसुपुस्पइतिविधीयमानःकुप्रत्ययः बहुलवचनादनुपूर्वस्यापिभवति सुपांसुलुगितिचतुर्तीया-
यायानदेशः । अहयाण हीरुज्वायां बहुलंछन्दसीतिशपःश्लुभावाभावः अनित्यमागमशा-
सनमितिमुगभावः ॥ १४ ॥

अयपञ्चदशी-

अयातेअग्रेतमिधाविधेमप्रतिस्तोमंशस्यमानंगृभाय ।

वह्नाशसोरक्षसःपाह्वास्मान्द्रुहोनिदोमित्रमहोअवद्यात् ॥१५॥२५

अया । ते । अग्रे । सम्झधो । विधेम । प्रति । स्तोमम् ।

शस्यमानम् । गृभाय । दह । अशसः । रक्षसः । पाहि ।

अस्मान् । द्रुहः । निदः । मित्रमहः । अवद्यात् ॥ १५ ॥ २५ ॥

हेअग्रे अया अनया समिधा दीप्तयास्तुत्या ते त्वाविधेम परिचरेम अस्माभिःशस्यमानमिमं
स्तोमंस्तोत्रंप्रतिगृभाय प्रतिगृहाण अशसः शंसन्तिस्तुक्वन्तीतिशसःस्तोतारः तेनभवन्तीतिअश-
सोन्शंसाः तावद्रसोदह भस्मसात्कुरु हेमित्रमहः मित्रैःपूजनीय हेअग्रे द्रुहोद्रुघुः निदः निन्द-

कान् अवद्यात्परिवादाच्चास्मात्पाहि रक्ष ॥ गृमाय ग्रहेर्लोष्टि छन्दसिशायनपीतिश्रःशायक्
ह्रप्रहोर्भः । पाहि वाक्यभेदादानेवातः । निदः णिद्विकृत्सायां किप् आगमानुशासनस्यानित्य-
त्वानुमभावः सावेकाचक्षतिविभक्तेरुदात्तत्वम् । अवद्यात् अवद्यप्येत्येतत् ययतोश्चातर्क्येइ-
त्यन्तोदात्तत्वम् । मित्रमहो अवद्यादित्यत्रसंहितायाअज्यादवद्यादितिपृष्ठप्रकृतिभावः ॥ १५ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेपञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यार्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

॥ इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरवृक्षभूपालसाम्राज्यधुरन्वरेणसाय-
णाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येतृतीयाष्टकेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्रुतित्वेदोयोवेदेभ्योऽसिष्ठं न गत् ॥ निर्मेतेतमहं वन्दे विद्यार्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

इत्थं तृतीयाष्टकाश्चतुर्थोऽध्याय आदरात् ॥ व्याख्यातः सायणाचार्येण पञ्चमोऽप्याकरिष्य-

ते ॥ २ ॥

चतुर्थे मण्डले प्रथमे नुवाके दशसूक्तानि वैश्वानरायेति पञ्चदशर्चपञ्चमसूक्तं वामदेवस्यार्थं
त्रैष्टुभं वैश्वानराग्निदेवताकम् अत्रानुक्तमणिका-वैश्वानराय वैश्वानरीयमिति धिनियोगो-
धैतिकः ।

तत्रमथ या-

ॐ म॒ वै॒श्वा॒न॒राय॑ मी॒ह्रु॒पे॒ स॒जो॒पाः क॒था दा॑शे मा॒ग्नये॑ बृ॒ह॒द्राः ।

अ॒न॒ने॒न बृ॒ह॒ता व॒क्ष्ये॒नो॒प॒स्त॒भाय॑ दु॒प॒मि॒त्रो॒धः ॥ १ ॥

वै॒श्वा॒न॒राय॑ । मी॒ह्रु॒पे॒ । स॒जो॒पाः । क॒था । दा॑शे । मा॒ग्नये॑ ।

बृ॒ह॒त॒ । भाः । अ॒न॒ने॒न । बृ॒ह॒ता । व॒क्ष्ये॒न । उप॑ । स्त॒भाय॑त् ।

उ॒प॒मि॒त्र॒ । न । रो॒धः ॥ १ ॥

सजोपाः सजोपस समानप्रीतियुक्तावयमृत्विम्यजमानाः वैश्वानराय विश्वानरसंबन्धि-
नपूतद्वामकाय मीह्रुपे अभिमतवृष्ट्यादिसेक्रेवृहत् बृहते महते भाः भासमानायाग्नयेदेवाय
कथा कथं केनप्रकारेणदाशेम दद्याम सामर्थ्याद्विवरितिमम्यते अपवा बृहद्राहस्युत्तरत्रयो-
ज्यम् कथादाशेमेत्युक्तम् किंतत्राधिरूपमितितदुच्यते-योनिः बृहन्महान्माः भासमानश्चसन्
अनूनेन अविकलेन संपूर्णेन अतएव बृहताप्रभूतेन वक्ष्येन बोद्धव्येन स्वशरीरेण उपस्त-
भायत् उपस्तभाति सामर्थ्यात् प्राप्तिमिति शेषः युलोकं व्याप्नोतीत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः-उप-
मित्रोऽधः उपसमीपे गीयतोऽक्षिप्यते इत्युपामित् स्थूणा सा यथातृणाच्छादनादिनिरोधकं
वंशादिकमुपस्तभातितद्वत् यद्धा वक्ष्येन उक्थलक्षणेन फलादिवाहकेन स्तोत्रेण सह युलोक-
मुपस्तभायत् ॥ स्तभायत् स्तम्भः सोमोपातुः छदि छन्दसि शायजर्पातिन्यत्येनाहावपि शायजा-
देशः बहुलं छन्दसि त्यडभावः किमिव उपमित्रोऽधः उपसमीपे गीयत इत्युपामेदुदकं कूलमिव ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

मानिन्दतयइमांमह्यंरातिदेवोददौमर्त्यायस्वधावान् ।

पाकायगृत्सोअमृतोविचेतावैश्वानरोनृतमोयद्वोअग्निः ॥ २ ॥

मा । निन्दत् । यः । इमाम् । मह्यम् । रातिम् । देवः । ददौ ।

मर्त्याय । स्वधास्यान् । पाकाय । गृत्सः । अमृतः । विचेताः ।

वैश्वानरः । नृतमः । यद्वः । अग्निः ॥ २ ॥

हेहोत्रादयः अमुवैश्वानरमग्निमानिन्दत निन्दांमाकुरुत स्तुतेत्यर्थः योदेवोदीप्यमानो-
 ग्निः स्वधावानस्महत्तेनहर्विलक्षणैनाच्चेनतद्वान्मन् मर्त्यायमरणधर्मायपाकायपरिपक्वप्रज्ञायमह्यं
 यजमानाय इमामिदानीं दीयमानप्रकारंरातिधनंददौ दत्तवान् सविशेष्यते गृत्सोमेषावी
 मेधाविनामैतत् अमृतः अमरणस्वभावः विचेताः विशिष्टप्रज्ञोवैश्वानरः विश्वैर्नरैराहवनीया-
 दिरूपेणनीयमानः नृतमः नेतृतमः फल्यदीनां यद्वोमहान् महज्जामैतत् अग्निः अह्नादिगु-
 णविशिष्टः तादृशमग्निस्तुतेतिभावः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सामंद्विर्वह्नामहिंतिग्मभृष्टिःसहस्ररेतावृषभस्तुर्विष्मान् ।

पदंनगोरपंगूळंविविद्वानग्निर्मह्यंप्रेदुवोचन्मनीषाम् ॥ ३ ॥

सामं । द्विर्वह्नाः । महिं । तिग्मभृष्टिः । सहस्ररेताः । वृषभः ।

तुर्विष्मान् । पदम् । न । गोः । अपंगूळम् । विविद्वान् । अग्निः ।

मह्यम् । प्र । इत् । ऊँ इति । वोचत् । मनीषाम् ॥ ३ ॥

द्विर्वह्नाः द्वयोर्मध्यमोत्तमयो स्थानयोपरिवृदः तिग्मभृष्टिः तीक्ष्णतेजाः सहस्ररेताः बहुविध-
 हिरण्यरेतस्कः रेतशब्दसारवाची प्रभृतसारोवा वृषभोवर्षिताकामाना तुर्विष्मान्वहुधनः ईद-
 शोयमग्निः अत्यन्तगोपितगोःपदं नष्टगोःपदमिव अपंगुदुग्धमत्यन्तरहस्यं मनीषाशब्दो
 ज्ञानवाचीसज्जज्ञातव्यैर्वर्तते मनीषांज्ञातव्यंमाहिमहत्तुज्यंसागमस्मदभिमतस्तोत्रंविबिद्धान्विशे-
 पेणनानप्रेदुवोचत् प्रैवमधीतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

प्रताँअग्निर्वैभसत्तिग्मजम्भस्तपिष्ठेनशोचिपायःसुराधाः ।
प्रयेमिनन्तिवरुणस्यधामप्रियामित्रस्यचेततोध्रुवाणि ॥ ४ ॥

प्र । तान् । अग्निः । वमसत् । तिग्मज्जम्भः । तपिष्ठेन । शोचिर्पा ।
यः । सुराधाः । प्र । ये । मिनन्ति । वरुणस्य । धाम । प्रिया ।
मित्रस्य । चेततः । ध्रुवाणि ॥ ४ ॥

योमिः सुराधाः शोमनधनः तिग्मजम्भः तीक्ष्णदंष्ट्रः सन् तपिष्ठेनशोचिषा अति-
शयेनशश्रूणांतापरेनतेनसातान्वक्ष्यमाणोद्वेष्टुन् प्रवमसत् प्रकर्षेणयत्सपतु दहत्वित्यर्थः
मसमर्त्सनदीप्त्योः लेटे इतश्चलोपश्रीकारलोपः छेदोडायावित्यडागमः तानित्युक्तकानित्याह
येद्वेष्टारः चेततः जानतः एतदुभयविशेषणमित्रस्यवरुणस्यच प्रिया प्रियाणि ध्रुवाणि स्थि-
राणि धाम धामानि तेनःस्थानानि कर्माणिवा प्रमिनन्ति प्रकर्षेणहिंसन्ति मीनूहिंसायां मी-
नातेर्निगमेइतिद्विस्थत्वं विकरणस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अभ्रातरोनयोपणोव्यन्तःपतिरिपोनजननयोदुरेवाः ।
पापासःसन्तोअनृताअसत्याइदंपदमजनतागभीरम् ॥ ५ ॥ १ ॥

अभ्रातरः । न । योपणः । व्यन्तः । पतिरिपः । न । जनयः ।
दुःइवाः । पापासः । सन्तः । अनृताः । असत्याः । इदम् । पदम् ।
अजनत । गभीरम् ॥ ५ ॥ १ ॥

अभ्रातरः भ्रात्रादिबभुरहिता योपणो न गतमर्तृकायोपितइव वायपूर्वस्यनिगमेइति
विकल्पनाद्दीर्घाभावः तावथामर्तृगृहापितृगृहंप्रत्यायन्तितद्वत् व्यन्तः गच्छन्तः यज्ञादी-
नपहाय अमार्गेवर्तमाना इत्यर्थः तथा पतिरिपोनजनयः पतिद्वेषिण्यः क्षियइव दुरेवाः दु-
ष्टगतयः दुराचाराः अतएवपापासः पापा सन्तः अनृताः मानससत्यरहिताः असत्याः वाचिक-
सत्यरहिताः मनसावाचाग्निममजमानाः इदं पापिभिरनुभूयमानतयाप्रसिद्धंगभीरमगाधंपदंरक-
स्थानमननत अननयन्त उत्पादयन्ति लब्धिनेरन्तर्भावित्यर्थोऽत्ययेनैकवचनम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेप्रथमोऽर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

इदमेअग्रेकियतेपावकामिनतेगुरुंभारंनमन्म ।

बृहद्दधाथधृपतागंभीरियद्वंपृष्ठप्रयसाससधातु ॥ ६ ॥

इदम् । मे । अग्रे । कियते । पावक । अमिनते । गुरुम् ।

भारम् । न । मन्म । बृहत् । दधाथ । धृपता । गभीरम् ।

यद्वम् । पृष्ठम् । प्रयसा । ससधातु ॥ ६ ॥

हेपावक शोषकाम्रे कियते अत्यस्ताय गुरुंभारंन वोदुमशन्त्यंभारमिव तंपया धर्तुमस-
हमानःपातयतितद्वत् त्वदीयंकर्माभिनते अहिंसते अत्यन्तेमेमसमिदंज्ञातव्यत्वेनप्रसिद्धंबृह-
द्भूतं मन्ममननीयं धनं दधाथ देहि तदेवविशेष्यते धृपताशत्र्णांधर्पकेणप्रयसा अन्नना-
मैतत् अन्नेनपुक्तंगभीरमन्यैरनवगाहं यद्वं महत्पृष्ठं स्पष्टंयोग्यं ससधातु ग्राम्यारण्यभेदेनसप्तप्र-
कारं सप्तग्राम्यापशवः सप्तारण्याइतिश्रुतेः । ईद्वंघनंदेहीत्यर्थः गुरुंभारंन अन्यदीयंभारं यथा
अन्यस्मैददातितद्वदस्माकं दातव्यं धनं देहीतिवायोग्यम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तमिज्वेवसमनासमानमभिक्त्वापुनतीधीतिरश्याः ।

ससस्यचर्मन्नधिचारुपृश्नेरग्रैरुपारुपितंजवारु ॥ ७ ॥

तम् । इत् । नु । एव । समना । समानम् । अभि । क्त्वा ।

पुनती । धीतिः । अश्याः । ससस्य । चर्मन् । अधि । चारु ।

पृश्नेः । अग्रैः । रुपः । अरुपितम् । जवारु ॥ ७ ॥

अग्निविष्टुदादित्यास्योपि मतभेदेन वैश्वानरशब्दाभिधेयाइतिपांस्केनोक्तत्वादत्रादित्या-
त्मनावैश्वानरस्तूपते-तमित्तमेव वैश्वानर युस्यानं समानंसर्वेषामेकरूपंसमानासद्वशीत-
योग्यापुनती अस्मान्शोषयित्रीधीतिर्मतिः अस्मदीयास्तुतिः क्त्वा तदुचितेनकर्मणान्वेव श्नि-
प्रमेवादस्याः अभिप्राप्तुयाद्भजेदित्यर्थः अश्रोतेऽर्चि बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् व्य-
त्ययेनपरस्मैपदं मध्यमपुरुषत्वचपूर्वत्रतच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दोघ्याहार्यः यस्ययुस्यानस्यवैश्वानर-

एव नवारु जवमानरोहि चारुवीतिमण्डलं नवारुजवमानरोहीतिवानरमाणरोहीतिवेतिर्यास्कः ।
अग्नेपुरस्तात्पूर्वस्यादिशि रूपः आरोपयतिस्वात्मनिसस्यादीनि रुवितिभूमिरुच्यते -- तस्या.स-
काशात् ससस्यलुप्तोपमेतत् स्वपतइव निश्चलस्यपृथेः द्युनामैतत् स्व.पृथिरितिद्युलोक-
दित्ययो.साधारणनामसुपाठात् ज्योतिरादिभि स्पृश्यमानस्यद्युलोकस्याधिउपरिचर्मन् चर्मणे च-
रणाय चरेरौणादिकोमनिन् सुपासुलुगितिचतुर्ध्यालुक् आरुपितम् आरोपितं देवैस्तमस्याङ्-
तिपूर्वश्रान्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

प्रवाच्यं वचसः किं मे अस्य गुहाहितमुपनिनिग्वदन्ति ।
यदुस्त्रियाणां मपवारिं वव्रन्प्रातिप्रियं रूपो अग्रं पदं वेः ॥ ८ ॥

प्रश्नार्थम् । वचसः । किम् । मे । अस्य । गुहा । हितम् । उपनि-
निग्वन्ति । यत् । उस्त्रियाणाम् । अर्प । वाः इव । व्रन् ।
प्राति । प्रियम् । रूपः । अग्रम् । पदम् । वेरिति वेः ॥ ८ ॥

मेमदीयस्य अस्य वक्ष्यमाणस्य वचसोवाक्यस्य किंप्रवाच्यमस्ति तथ्यमेवोच्यत इत्यर्थः
किंतु वचस्युच्यते उस्त्रियाणां गोनामैतत् क्षीराद्युत्साविणीनां गवांसंबन्धियत्क्षीरं वारिषदुदक-
मिव तद्यथासेकेनाविष्कुर्वन्ति तथा अपव्रन् अपवृष्वन्तिदोग्धारः निग्वन्ति नितरानेनेक्ति
शोषयतीति निग्वन्ति क्षीरमुच्यते तादृक्क्षीरम् अनेन वैश्वानरेण गुहागुहायाम् उपहितम् उपनि-
हितं वदन्तिवेत्तारः किंचार्थवेः न्यासाया रूप भूम्या प्रियं सर्वेषामाधारत्वेन प्रियभूतम् अग्रं
भेदं पदं स्थानं प्रातिरक्षति ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

इदमुत्पन्नमहिं महामनीं क्यदुस्त्रियासर्चतपूर्व्यगौः ।
ऋतस्यं पवे अधिदीयानं गुहारघुष्यद्रघुर्याद्वेद ॥ ९ ॥

बुद्धम् । ॐ इति । त्यत् । महि । महाम् । अनीकम् ।

यत् । उस्त्रियाः । सचत । पूर्यम् । गौः । ऋतस्य । पदे ।

अधि । दीधानम् । गुहा । रघुस्यत् । रघुस्यत् । विवेद ॥ ९ ॥

इदम् इदमेव त्वत्प्रसिद्धं महि महत् पूर्यं महं महतां देवानामनीकं समूहं रूपसूर्यमण्डलं
वैश्वानरपदेतिशेषः पूर्यं पूर्वकाब्धिनं पूरकं वा यन्मण्डलम् उस्त्रियाक्षीरायुक्ताविगीगौः अग्निहोत्राय-
र्थं सचते सेवते ऋतस्योदकस्य पदे स्थाने अन्तरिक्षेऽपि अधिकं यद्वा अर्घीति सप्तम्यर्थांनुवादः दी-
धानं द्योतमानं गुहा गुहायां रघुस्यत् शीघ्रस्यन्दमानं रघुयत् शीघ्रं गच्छत्सूर्यमण्डलं विवेद
वैश्वानरमेवेति ज्ञातवानस्मि ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

अर्धद्युतानः पित्रोः सचासामनुतगुह्यं चारुपृश्नेः ।

मातुष्यपदे परमे अन्तिपद्मोर्वृष्णः शोचिपः प्रयतस्य जिह्वा ॥ १० ॥ २ ॥

अर्ध । द्युतानः । पित्रोः । सचा । आसा । अमनुत । गुह्यम् ।

चारु । पृश्नेः । मातुः । पदे । परमे । अन्ति । सत् । गोः ।

वृष्णः । शोचिपः । प्रयतस्य । जिह्वा ॥ १० ॥ २ ॥

अथ अथ पुतानो दीप्यमानः पित्रोर्घावापृष्व्योः सचा सह मध्ये व्यासः सन् पृश्नेर्गोः
सन्धि चारुमणीयं गुह्यमृषसिनिगृह्ययः आसा स्वकीयेनास्येन अमनुत पानायाबुध्यत उ-
क्तेवार्थेऽपि वृणोति मातुः क्षीरादिनिर्माण्यागोः परमेपदे उत्कृष्टे स्थाने ऊधोरध्वने अन्तितत् स-
मीपे निधमानं क्षीरं वृष्णः फलानां वर्तितुः शोचिरोक्षीतस्य प्रयतस्याहवनापादिरूपेण नियतस्य वै-
श्वानरस्याग्निहोत्रापातुमिच्छतीति शेषः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे द्वितीयोऽवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी-

ऋतवोचेनमंसापृच्छयमानः स्तवाज्ञासां जातवेदो यदीदम् ।

त्वमस्य क्षयस्यि यद्वा विभ्वं विविदुर्वा विणं यत्पृथिव्याम् ॥ ११ ॥

ऋतम् । वाचे । नमसा । पृच्छयमानः । तव । आशसा ।

जातश्चेदः । यदि । इदम् । त्वम् । अस्य । क्षयसि । यत् । ह ।

विश्वम् । दिवि । यत् । ऊँइति । द्रविणम् । यत् । पृथिव्याम् ॥ ११ ॥

अहंयनमानः नमसा नमस्कारेण सह पृच्छयमानः अन्यैरनुयुज्यमानः सन् ऋतवोचे सत्यं ब्रवीमि कृतदित्युच्यते—हे जातवेदः जातानां विदितः जातप्रज्ञवाग्ने तवाशसा त्वत्सु-
त्यासाधनेन यदीदं धनं लब्धवमस्माभिः स्यात् अस्य धनस्य त्वं क्षयसि त्वमेवेश्वरो भवसि
तस्य धनस्य यज्ञादिद्वारा इयर्थत्वादिति भावः अत्यल्पमिदमुक्तं यद्वा विश्वं यत्तु कृत्स्नं धनमस्ति
तस्याप्याशिषे विधामितिसामान्येन यदुक्तं तदेव विशदयति—दिवि शुलोके यदुद्रविणं यदेव धनं
यच्च पृथिव्यां धनं तस्य सर्वस्य त्वमांश्चरो भवसि यज्ञार्थद्रव्यमुत्पन्नमिति स्मरणात् अग्निव्यतिरे-
केण यज्ञासंभवादिति भावः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

किं नो अस्य द्रविणं कद्दरत्नं विनो वोचो जातवेदश्चिकित्वान् ।

गुहाध्वनः परमं धनो अस्य रेकुपदं न निदाना अगन्म ॥ १२ ॥

किम् । नः । अस्य । द्रविणम् । कत् । ह । रत्नम् । वि ।

नः । वोचः । जातश्चेदः । चिकित्वान् । गुहा । अध्वनः । परमम् ।

यत् । नः । अस्य । रेकु । पदम् । न । निदानाः । अगन्म ॥ १२ ॥

पूर्वमन्त्रेण यस्य धनस्याग्नेस्त्वामित्वमुक्तम् अस्य धनस्य किं द्रविणं किं साधनभूतं नोऽस्मभ्यं
दातव्यं धनमस्ति कद्दरत्नं किंचरमणीयं हितकरं धनमस्ति तद्धनं हे जातवेदः जात-
धनाग्ने चिकित्वान् चेतनावानभिज्ञस्त्वं नोऽस्मभ्यं विवोचः विब्रूहि यद्वा किं दातव्यं द्रविणमस्ति
अस्य द्रविणराशोः कद्दरत्नमिति योज्यम् अस्याध्वनः धनप्राप्तिमार्गस्य यत् गुहा गुहायां नि-
हितं गूढं परममुत्कृष्टं प्राप्स्यमस्ति तदपि नोऽस्मभ्यं विवोचः धनं रेकुरिक्पदं गन्तव्यं स्थानं गृहादि-
कं निदानाः अन्यैर्निर्दिष्टाः कर्मणि कर्तृप्रत्ययः नागन्म न प्राप्तुमः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

कामर्यादावयुनाकद्धंवाममच्छांगमेमरघवोनवाजम् ।

कदानोदेवीरमृतस्यपत्नीःसूरवर्णेनततननुपासः ॥ १३ ॥

का । मर्यादा । वयुना । कत् । हु । वामम् । अच्छ । गमेम् ।
रघवः । न । वाजम् । कदा । नः । देवीः । अमृतस्य । पत्नीः ।
सूरः । वर्णेन । ततनन् । उपसः ॥ १३ ॥

कामर्यादा कामाख्यादिव्यवस्था काचवयुना प्रज्ञानपदार्थविषयम् किंचवामं वननी-
र्यपदार्थनातम् एतत्सर्वम् अच्छ गमेम अधिगच्छेम तत्रदृष्टान्त-रघवोन वाजं शीघ्रगामिनो-
श्वादयःसंप्राममिव तद्वत् कदाकस्मिन्काळेनोस्माकंव्यवहाराय देवीः देव्यः द्योतमानाः अ-
मृतस्यामरणधर्मस्यादित्यस्यपत्नीः पत्न्यः पालयिष्यः सूरः प्रसविष्यः उपसः वर्णेनप्रका-
शेनततनन् विस्तारयेयुः एवंसूर्यसंश्लिन्नःउपसःस्तुत्या सर्वात्मनोवैश्वानरस्यस्तुतिरवगन्त-
व्या तनोतेर्लेटि बहुलच्छन्दसीतिविकरणस्यश्रुः द्विर्भावहलादिशेषौ ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अनिरेणवचंसाफल्वेनप्रतीत्येनकृधुनातुपासः ।

अधातेअग्नेकिमिहावदन्त्यनायुधासआसंतासचन्ताम् ॥ १४ ॥

अनिरेण । वचंसा । फल्वेन । प्रतीत्येन । कृधुना । अतुपासः ।
अर्ध । ते । अग्ने । किम् । इह । वदन्ति । अनायुधासः ।
असंता । सचन्ताम् ॥ १४ ॥

अनिरेण इराजं तद्रहितेन फल्वेन उक्थ्येन प्रतीत्येनप्रतिगन्तव्येन अरोहणेत्य-
र्थः कृधुनाहस्वेन कृध्वितिहस्वनाम् कृधुक्रवभ्रकइतितन्नामसूक्तत्वात् एवंविधेनवचसा अ-
तुपासः अतुपाः जनाःअथ अयुनाइहास्मिन्लोके हेअग्ने ते त्वाम् किंवदन्ति निर्हवि-
ष्येणवचसानाकिंचिदभ्यतइत्यर्थः किंतुअनायुधासः आयुधशब्द-साधनंलक्षयति हविरादि-
साधनरहितास्तेअसतादुत्तेनसचन्तां संगच्छन्ताम् ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

अस्यश्चियेसमिधानस्यवृष्णोवसोरनीकंदमआरुरोच ।

रुशद्वसानःसुदृशीकरूपःक्षितिर्नरायार्पुरुवारोअद्यौत् ॥ १५ ॥ ३ ॥

अस्य । श्रिये । सम्द्विधानस्य । वृष्णः । वसोः । अनीकम् । दमे ।

आ । रुरोच । रुशत् । वसानः । सुदृशीकरूपः । क्षितिः ।

न । राया । पुरुवारः । अद्यौत् ॥ १५ ॥ ३ ॥

समिधानस्य समिध्यमानस्य कर्मणि कर्तृप्रत्ययः वृष्णोऽर्पितुः फलस्य वसोर्वासायितुः
अस्याग्नेरनीकंतेजःसंवः दमे यागगृहे आरुरोच सर्वतोऽप्युपते किमर्थं श्रिये श्रेयसेय-
जमानानां सोमिः रुशद्वर्णनामैतत् दीप्तंतेजोवसानः आच्छादयन् अतएवसुदृशीकरूपः सुदृ-
दर्शनीयरूपः पुरुवारः बहुभिर्भूमिभिर्गजमानैर्वरणीय सन्नद्यौत् द्योतते किमिव राया अन्धा-
दिधनेनक्षितिर्न राजादिरिव क्षितिरिति मनुष्यनाम ॥ १५ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे तृतीयोऽवर्गः ॥ ३ ॥

ऊर्ध्वऊपुण्ड्रित्येकादशर्चपष्टसूक्तं वामदेवस्यार्थं त्रैष्टुभमाग्नेयम् ऊर्ध्वऊपेकादशेत्यनुका-
न्तम् प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोराग्नेयेऋतौ त्रैष्टुभेऽह्नादिं सूत्रितंच-ऊर्ध्वऊपुण्ड्रसस्ययद्वि-
युतेति पद्येति ।

तत्रप्रथमा-

ऊर्ध्वऊपुणोअध्वरस्यहोतुरग्नेतिष्ठदेवतांतायर्जीयान् ।

त्वंहिविश्वमभ्यसिमन्मप्रवेधसंश्चित्तिरसिमनीपाम् ॥ १ ॥

ऊर्ध्वः । ऊँ इति । सु । नः । अध्वरस्य । होतः । अग्ने । तिष्ठ ।

देवस्ताता । यर्जीयान् । त्वम् । हि । विश्वम् । अभि । असि ।

मन्म । प्र । वेधसः । चित् । तिरसि । मनीपाम् ॥ १ ॥

हेअध्वरस्यहोतः यागसंघन्विनादेवानामाहातः यद्वा होतारित्यत्रप्रकृत्यंशोनुवादः हेहो-
मनिष्पादकाग्ने यजीयान्यष्टतमस्त्वंनोस्माकन्ऊर्ध्वमऊपुतिष्ठ उन्नतएवतिष्ठ नित्यमुन्नतोभवती-
त्यर्थः कुत्रेति तदुच्यते-देवताता देवतातौ देवास्तायन्तेतिस्त्रीयन्तेतिदेवतातिर्यञ्च तस्मिन्वहि

त्वेऽलु विश्वं सर्वमन्म मननीयं शत्रूणां धनमभ्यसि अभिमवसि किंच वेधसश्चित् चित्पूनायां
स्तोतुर्यन्मानादेर्मनापांमर्तिस्तुतिप्रतिरक्षि प्रवर्धयासि प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनार्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अमूरो होतान्यसादिविक्ष्व॑ अग्निर्मन्द्रो विदथे॑ पुप्रचेताः ।

ऊर्ध्वं भानुं सवितेवा॑ अश्रेमेते॒ वधूमस्त॑ भायदुप॒द्याम् ॥ २ ॥

अमूरः । होत । नि । असादि । विक्षु । अग्निः । मन्द्रः । विदथे पु ।
प्रचेताः । ऊर्ध्वम् । भानुम् । सविता इव । अश्रेत् । मता इव ।
धूमम् । स्तभायत् । उर्ष । द्याम् ॥ २ ॥

अमूरः अमूढः प्रगल्भइत्यर्थः होता होमनिष्पादको मन्त्रोपदनीयः मादयितावा प्रचेताः
प्रकृष्टज्ञानोऽग्निः देवः विक्षुः अस्त्रिभूपासु प्रनायुमये विदथे पुयागे पुनिमित्तभूते पुन्यसादि नितरां स्थापितः
अथतभामूतोऽग्निः भानुं दीप्तिं सवितेव उदितः सूर्य इव ऊर्ध्वमश्रेत् ऊर्ध्वमुत्तमाश्रयति किंच मेतेव
स्थूणेव सायभास्वाधिष्ठितं वंशादिकं स्तभाति तद्वदयमग्निधूमं स्वोत्थितं यासु पयुलोकस्योपरि स्तिभायत्
स्तभाति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

यता सुजूर्णी रातिनी॑ घृताची॑ प्रदक्षिणि॒ देवता॑ति॒ मुराणः ।

उदुस्वरुर्नव॑ जानाक्रः प॒श्वो अ॒नक्ति॑ सु॒धितः॑ सु॒मेकः॑ ॥ ३ ॥

यता । सुजूर्णिः । रातिनी । घृताची । प्रदक्षिणित् ।
देवतातिम् । उराणः । उत् । ऊँ इति । स्वरुः । नवजाः ।
न । अक्रः । पश्वः । अनक्ति । सुधितः । सुमेकः ॥ ३ ॥

यता संयता सुजूर्णिः शोमननवा सुजूर्णी पुराणीवा घृताची घृतमश्नतीति घृताची उहः
रातिनी रातिर्धनं हविलक्ष्मणवनवती आज्यपूर्णभवतीत्यर्थः देवतातिं यज्ञं तथा उराण उरुर्कुर्वणो ध्व-
सुराग्निर्वा प्रदक्षिणमेतीति प्रदक्षिणित् प्रदक्षिणगमनोभवति अकारलोपश्छान्दसः नवनाः नवजातः
तदानीमेवेत्यादितः स्वरुर्न यूपशकलवाची स्वरुर्न यूपं लक्षयति चपालवन्तः स्वरवः पृथि-
व्याम् इत्यादिपुस्वरुश्चन्द्रेन भूषाभिवानाच नकारः समुच्चये यूपोपि उदुस्वरुर्गन्धुतेयोम्यत्रित्याध्या-

हारः उन्नतोभयति किंच अक्रः आक्रमिता सुमेकः सुदीप्तः सुधितः स्वधितिरित्यर्थः सोऽपि पशवः
पशूननक्तिगच्छति यद्वा सुधितः स्वस्तेव उदुल्लङ्घ्यः पशवः पशूननक्ति स्वस्तेष्वपशुमनकीतिश्रु-
तेः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

स्तीर्णेवर्हिपिसमिधानेअग्राऊर्ध्वोअध्वर्युर्जुजुपाणोअस्यात् ।
पर्यग्निःपशुपानहोतात्रिविष्टयेतिप्रदिवउराणः ॥ ४ ॥

स्तीर्णे । वर्हिपि । समिधाने । अग्रा । ऊर्ध्वः । अध्वर्युः ।
जुजुपाणः । अस्यात् । परि । अग्निः । पशुपानः । न ।
होता । त्रिविष्टि । एति । प्रदिवः । उराणः ॥ ४ ॥

वर्हिपि वेद्यां स्तीर्णेऽस्तृतेति अग्रावाहवनीयादिके समिधाने सत्यगिष्यमाने सत्य-
ध्वर्युरध्वरस्येताजुजुपाणो देवान्प्रीणयन् ऊर्ध्वोऽस्यात् तिष्ठति होता होमनिष्पादकः प्रदिवः
पुराणनामैतत् पुरातनः उराणः स्वल्पमपि हविर्देवयोग्यत्वसंपादनेनोरुकुर्वाणः उराण उरुकुर्वाण
इति निरुक्तम् । यद्वेदेवैर्जोष्यते हविस्तद्विरिमाञ्चर्धत इति श्रुतेः । अग्नेरुत्तरगमुचितम् ईदृशोऽग्निः
पशुपान पशूनां पाळ इव पशून् त्रिविष्टि निरात्रत्यपर्येति त्रिर्हिर्यग्नि क्रियते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

परित्मनामितदुरेतिहोताग्निर्मन्द्रोमधुवचाऋतावा ।
द्रवन्त्यस्यवाजिनो न शोकाभयन्ते विश्वाभुवनायदध्राट् ॥ ५ ॥ ४ ॥

परि । त्मना । मितदुः । एति । होता । अग्निः । मन्द्रः ।
मधुवचाः । ऋतव्या । द्रवन्ति । अस्य । वाजिनः । न ।
शोकाः । भयन्ते । विश्वा । भुवना । यत् । अध्राट् ॥ ५ ॥ ४ ॥

उक्तमेवार्थे स्पष्टयन्ति-अयं होता होमनिष्पादकोऽग्निः त्मना आत्मना स्वरूपेणैव मितदुः
परिमितगतिः सन् पर्येति परितो गच्छति पशुम् कीदृशोऽयं मन्द्रो मदनीयः मोदयितावा मधुवचाः
मधुरवचनः ऋतावा यज्ञवान् वाजिनो हविष्मतोऽस्याग्नेः शोकान दीप्तयोऽपि न शब्दोऽप्यर्थे द्रवन्ति

गच्छन्तिपरितः यद्वा नकारउपमार्थीयः वाग्निनो न अथाइव द्रवन्तीतियोज्यम् यद्यस्मादयमभ्राद्
भ्रान्ते तस्माद्विश्वाभुवना सर्वाणिभूतनातानि भयन्ते भीतानिभवन्ति ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथपष्ठी-

भद्रातेअग्नेस्वनीकसंहृग्घोरस्यसुतोविपुणस्यचारुः ।
नयत्तेशोचिस्तमसावरन्तुनध्वस्मानस्तन्वीरेपआधुः ॥ ६ ॥

भद्रा । ते । अग्ने । सुह्रस्वनीक । समृष्टक् । घोरस्य । सुतः ।
विपुणस्य । चारुः । न । यत् । ते । शोचिः । तमसा । वरन्त ।
न । ध्वस्मानः । तन्वि । रेपः । आ । धुरिति धुः ॥ ६ ॥

हेस्वनीक शोभनज्वालाग्ने घोरस्यभीतिजनकस्यापिसतः विपुणस्य विष्वक्सर्वतोव्याप्तस्य
ते तत्र चारुः रमणीयाभद्रास्तुत्याकल्याणीवामूर्तिः सन्दृक् सन्दृष्टिः सम्यक्दृश्यामवतीत्यर्थः
यद्यस्मात्तेशोचिर्दीप्तिं तमसान्धकारेण नवरन्त नवारयन्तिनिशाः यस्माच्च ध्वस्मानोष्मसंकारा-
क्षसादयः तेतन्वि तवशरीरे रेपः पापं ध्वंसनादिरूपं नाशु नदधति नकुर्वन्ति अतःसन्दृगितिसं-
वधः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

नयस्यसातुर्जनितोरवारिनमातरापितरानूचिर्दिष्टौ ।
अधामित्रोनसुधितःपावकोऽग्निर्दीदायमानुषीपुविक्षु ॥ ७ ॥

न । यस्य । सातुः । जनितोः । अवारि । न । मातरा । पितरा ।
नु । चित् । इष्टौ । अध । मित्रः । न । सुधितः । पावकः ।
अग्निः । दीदाय । मानुषीपु । विक्षु ॥ ७ ॥

ननिनोर्जनयितुर्गुण्युत्पादकस्य यस्य वैश्वानरस्य सातुः सनिः पश्वादिलक्षणं दानं
दीप्तिर्वा नावारि केनापिनवार्थे किञ्च मातरापितरा मातापितरौ यावाष्टपिञ्चौ यस्म्येष्टौद्विपणनू-
चिर्दिष्टमवबन्धनभवतः अवापिन मित्रेण सुधितः सुतुष्टः पावकः शोधकोऽग्नि मानुषीपु

मनोःसंबन्धिनीपुविक्षुप्रजासुदीदाय दीप्यते दीर्घांशितौ पक्षारलोपश्छान्दसः व्यत्ययेनपरस्मै-
पदं लिटि अभ्यासस्यहस्वेकृते तुनादित्वादीर्घत्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

द्विर्यपश्चजीर्जनन्संवसानाःस्वसारोअग्निमानुपीपुविक्षु ।
उपर्वुधमथर्योऽनदन्तैशुक्रंस्वासंपरशुनतिग्मम् ॥ ८ ॥

द्विः । यम् । पश्च । जीर्जनन् । सम्ऽवसानाः । स्वसारः ।
अग्निम् । मानुपीपु । विक्षु । उपऽवधम् । अथर्यः । न ।
दन्तम् । शुक्रम् । सुऽआसम् । परशुम् । न । तिग्मम् ॥ ८ ॥

मानुपीपुमनोःसंबन्धिनीपु विक्षु प्रजासु संवसानाः संगच्छमानाः द्विःपञ्च दश स्वसारः
अङ्गुलयः यमाग्निजीननन् मन्थनेनउदपादयन् जनीप्रादुर्भावे छडि छान्दसत्वाददभावाः
कीदृशम् अथर्योऽनस्त्रियइव उपर्वुधम् उपसिबुध्यमानं दन्तंहविषांपक्षकं शुक्रं रश्मिभिर्दीप्यमानं
स्वासं शोभनास्यं तिग्मं तीक्ष्णं परशुन परशुमिव रक्षसांहन्तारमितिशेषः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

तवत्येअग्नेहरितोघृतस्मारोहितासक्रज्वंचस्वच्चः ।
अरुपासोवृषणक्रजुमुष्काआदेवतातिमहन्तदस्माः ॥ ९ ॥

तव । त्ये । अग्ने । हरितः । घृतस्त्राः । रोहितासः । क्रजुऽअच्चः ।
सुऽअच्चः । अरुपासः । वृषणः । क्रजुऽमुष्काः । आ । देवस्तातिम् ।
अहन्त । दस्माः ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्ये ते प्रसिद्धाः तवहरितः त्वत्संबन्धिनीश्वः देवतातिमस्मदीयंयागंप्रतिआहन्त
ऋत्विग्भिराहूयन्ते छडिलिपिसिचिह्नश्चेत्यडादेशः कीदृशाः घृतस्त्राः घृतस्नुवः बलातिशयान्नासा-
पुटादिस्थानेभ्यउदकंश्रन्तः रोहितासः रोहितालोहितवर्णाः क्रज्वच्चः क्रजुअकुटिलमश्नन्ति
गच्छन्तीतिऋज्वच्चः सुष्ठुगच्छन्तः अरुपासःआरोचमानाःवृषणःयुवानःवर्षितारोवा वापपूर्वस्य
निगमेइतिविकल्पेनदीर्घविधानादत्रदीर्घाभावः क्रजुमुष्काः साधनमुष्काः दस्माः दर्शनीयाः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

येहृत्येतेसहमानाअयासस्त्वेपासोअग्नेअर्चयश्चरन्ति ।

श्येनासोनदुवसनासोअर्थतुविष्वणसोमारुतंनशर्धः ॥ १० ॥

ये । हृ । त्ये । ते । सहनामाः । अयासः । त्वेपासः । अग्ने ।

अर्चयः । चरन्ति । श्येनासः । न । दुवसनासः । अर्थम् ।

तुविष्वनासः । मारुतम् । न । शर्धः ॥ १० ॥

हेअग्ने येहृत्वत्तु त्येतेप्रासिद्धाः सहमानाः शत्रून्भिमवन्तः अयासोगमनशीलाः त्वेपा-
सोदीप्ताः दुवसनासः परिचरणीयाः तैत्त्वदीयाअर्चयोरश्मयः श्येनासोन अश्वाइव अर्थं
गन्तव्यम् चरन्ति गच्छन्ति कीदृशाः मारुतशर्धेन मरुतसंबन्धीगणइव तुविष्वणसः तुवि-
स्वनाः अधिकध्वनयोभवन्ति ॥ १० ॥

अथैकादशी-

अकारिब्रह्मसमिधान्तुभ्यंशंसात्यूक्यंयजतेव्यूधाः ।

होतारमग्निमनुषोनिपेदुर्नमस्यन्तउशिजःशंसमायोः॥११॥५॥

अकारि । ब्रह्म । समृद्धधान् । तुभ्यम् । शंसाति । उक्थम् ।

यजते । वि । ऊँ इति । धाः । होतारम् । अग्निम् । मनुषः ।

नि । सेदुः । नमस्यन्तः । उशिजः । शंसम् । आयोः ॥ ११ ॥ ५ ॥

हेसमिधान समिष्यमानाग्ने तुभ्यं त्वदर्थवत्सतोन्म अकारि अस्माभिःकृतं होता उ-
क्थंशस्वरूपस्तोत्रंशंसाति शंसति शंसुस्तुतौ लेटोडायावित्याडागमः त्वांयजमानोयजते अ-
तःकारणादस्मभ्यं धनंविधाः विधेहि दधातेऽन्धश्रेणुडि बहुलंऽन्धसीत्यडमावः उशतिपू-
रणः किंच आपोर्मेनुष्यस्यशंसं शंसनीयं होतारं देवानामाहातारम् अग्निं त्वांनमस्यन्तःपूजय-
न्तः उशिजः पश्चादित्युष्णंनरंरामयमानाःमनुषोमनुष्याऋत्विजःनिपेदुः उपाविशन् सेव-
न्तइत्यर्थः ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमेष्वमोर्गः ॥ ५ ॥

अयमिहेत्येकादशर्चसप्तमसूक्तं वामदेवस्यार्पमाग्नेयम् आद्याजगती द्वितीयाद्याः पञ्चानुष्टुभः
शिष्टास्त्रिष्टुभः तथाचानुक्तान्तम्—अयमिहादौजगतीपञ्चानुष्टुभ इति । सूक्तविनियोगोऽङ्गिरः अग्नि-
प्रणयनेयमिहेतिवैदस्यप्रतिपत् तथाचसूत्रितम्—अयमिहप्रथमोधायाधातृभिरेतितुरानन्यवैदस्य-
योराधेइति ।

तत्रप्रथमा—

अयमिहप्रथमोधायाधातृभिर्होतायजिष्ठोअध्वरेण्वीड्यः ।
यमप्रवानोभृगवोविरुरुचुर्वनेपुचित्रंविभ्वंविशेविशे ॥ १ ॥

अयम् । इह । प्रथमः । धायि । धातृभिः । होता ।
यजिष्ठः । अध्वरेपु । ईड्यः । यम् । अप्रवानः । भृगवः ।
विरुरुचुः । वनेपु । चित्रम् । विभ्वम् । विशेविशे ॥ १ ॥

धातृभिर्यज्ञार्थकर्मकुर्वन्भिः अध्वर्युभिरिहास्मिन्यज्ञेहोतदेवानामाह्वातायजिष्ठः अतिश-
येनयष्टा अध्वरेपुयागेपु ईड्यः ऋत्विग्भिःस्तूयमानःप्रथमः सर्वपादेवानांमुख्यः अयमाहवनीया-
दिस्थानेषुप्रत्यक्षेणोपलभ्यमानोऽग्निः धायि अधायि निहितः दधातेःकर्मणिलुब्धं बहुलंछन्दस्य-
माङ्योगेइत्यडभावः तिङ्ङुतिङ्ङितिनिघातः अयमग्निरित्युक्तं कोसावग्निरित्यतआह—अप्रवानः
भृगुसंबन्धी कश्चिद्विधिः सच अन्येभृगुप्रश्नवनेध्वरण्यापुचित्रंदावाग्निरूपेणबहुधादर्शनी
यंविशेविशे वीक्षयासर्वजनव्याप्तिर्गृह्यते सर्वस्यविशः प्रगाथाः विभ्वं विभुमीश्वर्यंदेवा-
नांहविर्वाहकत्वेनप्रसिद्धमग्निविरुरुचुर्दासित्युक्तंकुर्वन्तिस्म । यमिति यच्छब्दस्य अयमितीदं-
शब्देनसंबन्धः ॥ १ ॥

अग्रेकदातइतिप्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराग्नेयेऋतावानुष्टुभेछन्दसि अग्रेकदातइत्याद्याःप-
ञ्चर्चः सूत्रितंच—अग्रेकदातइतिपञ्चेति ।

सूक्तेद्वितीया—

अग्रेकदातंआनुपगभुवद्देवस्यचेतनम् ।
अधाहित्वाजगृध्रिरेमर्तासोविक्ष्वीड्यम् ॥ २ ॥

अग्ने । कदा । ते । आनुषक् । भुवत् । देवस्य । चेतनं । अध ।
हि । त्वा । जगृध्रिरे । मर्तासिः । विक्षु । ईड्यम् ॥ २ ॥

हेअग्ने अघातःकारणाद्देवस्यद्योतमानस्येतवसंबन्धि चेतनं तेनः कदा आनुषक्
अनुपक्तंभुवत् भवेत् छेद्यडागमः बहुलच्छन्दसातिविकरणस्यल्लुक् भूसुवोस्तिङीतिगुणप्रतिपे-
धः अत कारणादित्युक्तं कस्माद्देतो रित्युच्यते हियस्मात्कारणात् मर्तासोमनुष्याः विक्षु वि-
क्षिः प्रनामिः ईड्यंस्तुत्यं त्वा त्वां जगृध्रिरे जगृहिरे गृह्णन्ति ग्रहेर्धातोर्लिटिह्रस्वहोर्भट्तिभत्वं
बहुलच्छन्दसातिरुडागमः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

ऋतावानंविचेतसंपश्यन्तोद्यामिवस्तृभिः ।
विश्वेषामध्वराणांहस्कृतरिदमेदमे ॥ ३ ॥

ऋतस्वानम् । विश्चेतसम् । पश्यन्तः । द्याम्इव । स्तृभिः ।
विश्वेषाम् । अध्वराणाम् । हस्कृतरिम् । दमेदमे ॥ ३ ॥

ऋतावानम् अमायिनं विचेतसं विशिष्टज्ञानं स्तृभिर्नक्षत्रैःपरिवृतं द्यामिवविस्फुलिङ्गैःस-
मेतंविश्वेषांसर्वपामध्वराणांयज्ञानांहस्कृतरिं प्रभासकंवृद्धेःकर्तारंवाग्निपश्यन्तः ऋत्विगादयः दमे-
दमेसर्वस्मिन्जगृहे जगृध्रिरइतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आशुदुतंविस्वतोविश्वायश्वर्पणीरभि ।
आजंभुःकेतुमायवोभृगवाणंविशेविशे ॥ ४ ॥

आशुम् । दूतम् । विस्वतः । विश्वाः । यः । चर्पणीः । अभि ।
आ । जभुः । केतुम् । आयवः । भृगवाणम् । विशेविशे ॥ ४ ॥

योशि. विश्वाश्वर्पणीः सर्वाः प्रजाः अभिभवति आयवोमनुष्याः आयवइतिमनुष्यना-
म आयवोपदवइतिमनुष्यनाममुपाठात् आशुंक्षिप्रगामिनं विस्वतोमनुष्यस्ययनमानस्य दूतं
विस्वतइतिमनुष्यनामेदं केतुंप्रज्ञापकं भृगवाणं भृगुवदाचरन्त दीप्यमानमित्यर्थः सर्वप्राति-

पदिकेभ्यः किञ्चक्यइतिक्लिप् तदन्ताल्लयेव्यत्ययेनशानच् अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वेप्राप्ते
वृषादेराकृतिगणत्वादाद्युदात्तत्वं तमग्निविशेषे सर्वस्यैप्रजायै आनधुः आजहुः ह्रप्रहोर्भइति
भत्वम् ॥ ४ ॥ अथपञ्चमी-

तर्मीहोतारमानुपक्किंक्लित्वांसंनिषेदिरे ।

रण्वंषावकशोचिप्यजिष्ठंससधामभिः ॥ ५ ॥ ६ ॥

तम् । ईम् । होतारम् । आनुपक् । चिक्लित्वांसम् । नि । सेदिरे ।

रण्वम् । पावकशोचिपम् । यजिष्ठम् । सस । धामभिः ॥ ५ ॥ ६ ॥

अस्तिगादयोमनुष्याः आनुपक् आनुवृज्येणहोतारं देवानामाह्वतारं चिक्लित्वांसं जा-
नन्तं कितज्ञाने छिष्टः कसुः द्विर्भावह्लादिशेषचुत्वशीर्षाः प्रत्ययस्वरः तर्मी तमिममग्निं निषे-
दिरे निषादयन्तिस्म कीदृशं रण्वं रमणीयं पावकशोचिपं शोधकदीप्तिं यजिष्ठं यष्टृतमं सस
ससभिर्धामभिस्तेनोभिर्वृक्तम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेपष्ठेवर्गः ॥ ६ ॥

अथपष्ठी-

तंशश्वंतीपुमातृपुवनआवीतमश्रितम् ।

चित्रंसन्तंगुहाहितंसुवेदंकूचिदर्थिनम् ॥ ६ ॥

तम् । शश्वंतीपु । मातृपु । वने । आ । वीतम् । अश्रितम् । चित्रम् ।

सन्तम् । गुहा । हितम् । सुवेदम् । कूचित् । अर्थिनम् ॥ ६ ॥

शश्वंतीपु बह्वीपु मातृष्वप्सुताः सस्यादिनिर्मातृकत्वान्मातरइत्युच्यन्ते वने आवृक्षस-
मूहेच आकारार्थे सन्तं विद्यमानं वीतं कान्तम् अश्रितं प्राणिभिर्दाहभयादसेवितंदुरासदमि-
त्यर्थः चित्रं चायनीयं गुहागुहायां हितं निहितं सुवेदं सुविज्ञानं सुधनंवाकूचिदर्थिनं क्वापि
हविषिअर्थिनंसमिदाज्यपुरोडाशादिहविःस्वीकुर्वन्तं केत्यत्रवकारस्यछान्दसेसंप्रसारणेपरपूर्वत्वे चह-
लइतिदीर्घत्वम् एवंभूतमग्निं निषेदिरे इतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ६ ॥

प्रांतरनुपाकाश्विनशस्त्रयोस्त्रैष्टुभेछन्दसिसस्ययद्वियुतेत्याद्याःपञ्चर्चः सूत्रितंच-ससस्ययद्वि-
युतेतिपद्येति ।

तत्रसप्तमी-

ससस्ययद्वियुतासस्मिन्नूधन्नृतस्यधामन्नरणयन्तदेवाः ।
 मुहान्अग्निर्नमंसारत्तहव्योवेरध्वरायसदमिदृतावा ॥ ७ ॥
 ससस्य । यत् । विध्युता । सस्मिन् । ऊर्धन् । ऋतस्य । धामन् ।
 रणयन्त । देवाः । मुहान् । अग्निः । नमंसा । रातहव्यः । वेः ।
 अध्वराय । सदम् । इत् । ऋतश्वा ॥ ७ ॥

यत् यमग्नि देवा स्तोतारः ससस्य स्वप्नस्य वियुतावियुने वियोगेउपसर्गस्यः ऋत-
 स्योदकस्यधामन्धामनिस्थाने सस्मिन्सर्वस्मिन्नूधन्नूधनि यज्ञे रणयन्त रमयन्ति स्तोत्रैरि-
 तिशेषः महान्प्रभूतः नमसा नमस्कारेणरातहव्यः दत्तहविष्कः ऋतावा सत्यवान्स्रोग्निः सद-
 मित्सदैवाध्वरायाध्वर्यजमानैःकृतयज्ञं सुपांसुपोभवन्तीतिवक्तव्यमितिवचनादत्रद्वितीयार्थेचतुर्थी वेः
 वेत्तिगानाति यद्वा देवाश्चन्द्रादयः ससस्य ऋत्विग्भिःसेव्यस्य यत्पस्याग्नेः वियुता
 विशिष्टेसर्वस्मिन्प्रजनीयेऋतस्यसत्यस्यधामन्धामनियोनौ उचन्नूधनियज्ञेरणयन्त रमयन्ते
 महान्प्रभूतः नमसाहविषा राहृतव्योदत्तहविष्कः ऋतावा सत्यवान्स्रोग्निः अध्वराय यज्ञार्थं
 सदमिन् सदैववर्गेन्ताभवति अध्वराययज्ञं वेःकामयतेवा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

वेरध्वरस्यदूत्यानिविद्वानुभेअन्तारोदसीसञ्चिकित्वान् ।
 दूतईयसेप्रदिवउराणोविदुष्टरोदिवआरोधनानि ॥ ८ ॥
 वेः । अध्वरस्य । दूत्यानि । विद्वान् । उभे इति । अन्तरिति ।
 रोदसी इति । समुच्चिकित्वान् । दूतः । ईयसे । प्रदिवः । उराणः ।
 विदुःक्षतरः । दिवः । आरोधनानि ॥ ८ ॥

हेअग्ने विद्वान्सर्वगानानस्त्वम् अध्वरस्ययज्ञस्यसंबन्धीनि दूत्यानि दूतकर्मणि वेः वे-
 त्सि कामयसेवा यद्वा वेरितियज्ञविशेषणं वेः यजमानस्याभीष्टफलजनकस्याध्वरस्ययाग-
 स्यसंबन्धीनि दूत्यानि दूतकर्मणि विद्वान् जानन् उभेरोदसी उभयोरोदस्योर्धावापृथिव्यो-
 रन्तर्मध्येस्थितमन्त्रिरेवंसंचिकित्वान्सप्तम्यजानन्प्रादिवः पुराणः पुराणनामेदम् प्रज्ञपदिव-

इतिपुराणनामसुपाठ्यात् उराणः अल्पमपिहविः उरुबहुकुर्वाणः उराणउरुकुर्वाणइतियास्के-
नोक्तत्वात् । विदुष्टरः विद्वत्तरः देवानांदूतस्त्वं दिवःस्वर्गस्यआरोधनानि आरोहणानि
आरोहणार्हाणिस्थानानीत्यर्थः देवानांहवीष्यर्पयितुमीयसेगच्छसि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

कृष्णंत॒ ए॒म॒रु॒शंतः॑ पुरो॒भाश्च॑रि॒ष्ण्व॒र्चिर्व॑पु॒षा॒मिदे॑कम् ।

यद॑प्र॒वीता॒ दध॑ते॒ ह॒ग॒र्भे॒ स॒द्यश्चि॑त् । त॒ोभ॒व॒सीदु॑दूतः ॥ ९ ॥

कृष्णम् । ते । ए॒म॒ । रु॒शंतः । पुरः । भाः । च॒रि॒ष्णु । अ॒र्चिः ।

व॒र्षु॒षाम् । इत् । ए॒कम् । यत् । अ॒र्प्र॒ह्वीताः । दध॑ते । ह॒ ।

ग॒र्भम् । स॒द्यः चि॒त् । जा॒तः । भ॒व॒सि । इत् । ऊँ इति॑ । दूतः ॥ ९ ॥

हेअग्ने रुशतः रोचमानस्य ते तव संवन्धि अत्रैव ए॒म॒ शब्देनगमनमार्गउच्यते ए-
मवत्सर्मे कृष्णं कृष्णवर्णमवाति माः तवसंवन्धिनीदीसिः पुरः पुरस्ताद्भवति चरिष्णु सं-
चरणशीलंअर्चिः त्वदीयंतेजः वपुर्षावपुष्मतांरूपवतांतेनस्विनामित्यर्थः एकमित् मुख्य-
मेवभवति यत्त्यंत्वामप्रवीताः अनुपगतायनमानाः गर्भस्वज्जननेहेतुभरणिंदधतेह धारयन्ति
खलु सत्त्वं सद्यश्चित् सद्यएव जातउत्पन्नःसन् दूतोभवसीदु यनमानस्यदूतोभवस्येव ॥ ९ ॥

अथदशमी-

स॒द्योजा॑तस्य॒ ददृ॑शान॒मो॒जो॒यद॑स्य॒ वातो॑अ॒नुवा॑ति॒ शोचिः॑ ।

वृ॒ण॒क्ति॑ति॒ग्मा॒म॒त॒से॒पुंजि॒ह्वां॒स्थि॒रा॒चि॒द॒न्ना॑द॒यते॒ विज॑म्भैः ॥ १० ॥

स॒द्यः । जा॒तस्य॑ । द॒दृ॒शानम् । ओजः । यत् । अ॒स्य॑ । वा॒तः ।

अ॒नु॒ह्वा॒ति॑ । शो॒चिः । वृ॒ण॒क्ति॑ । ति॒ग्मा॒म् । अ॒त॒से॒पुं । जि॒ह्वा॒म् ।

स्थि॒रा । चि॒त् । अ॒न्ना॑ । द॒य॒ते॒ । वि॒ । ज॒म्भैः॑ ॥ १० ॥

सद्योजातस्य अरणिनिर्मथनादनन्तरमेवउत्पन्नस्याग्नेःओजस्तेजः ददृशानम् ऋत्विगा-
दिभिर्दृश्यमानमवतीतिशेषः वातोवायुःयद्यद्वास्याग्नेःशोचिर्दीप्तिम् अन्वनुलक्षीकृत्यवातिगच्छति

तदासोयमग्निः अतसेषु वृक्षसंघेषु तिग्मां तीक्ष्णां जिह्वां ज्वालां वृणक्ति संयोजयति स्थिराचित्
स्थिराण्यपि अन्ना अन्नरूपाणि काष्ठादीनि गन्धैस्तेनोषिः विदयते विस्फण्डयति भक्षयती
त्यर्थः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

तृपुयदन्नात्तृपुणाववक्षत्तृपुंदूतकृणुते यद्धो अग्निः ।

वातस्य मेळिं संचते निजूर्वेनाशुं न वा जयते हिन्वे अर्वा ॥ ११ ॥ ७ ॥

तृपु । यत् । अन्ना । तृपुणा । अवक्ष । तृपुम् । दूतम् । कृणुते ।

यद्धः । अग्निः । वातस्य । मेळिम् । संचते । निजूर्वेन् । आशुम् ।

न । वाजयते । हिन्वे । अर्वा ॥ ११ ॥ ७ ॥

यद्यः अग्निः तृपु क्षिप्रमेव अन्ना अन्नानि काष्ठादीनि तृपुणा क्षिप्रेण रश्मिसमूहेन
ववक्ष वहति दहतीत्यर्थः यद्धः महान्सोमिः तृपुमात्मानंदूतकृणुते मनमानदूतकरोति नि-
जूर्वन्काष्ठानि निःशेषेण दहन्नाग्निः वातस्ववायोः मेळिं बलं संचते सेवते आशुं न अश्वघ्रादी
यथा अश्वं तथा अर्वा गमनशीलोऽग्निः स्वरादिमवानयते वाजिनं बलवन्तकरोति हिन्वे प्रेर-
यति च ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमसप्तमोऽवर्गः ॥ ७ ॥

दूतं व इत्यष्टर्चमष्टमं सूक्तं वामदेवस्यार्थं गायत्री छन्दस्कं अग्निदेवताकम् तथा चानुक्रम्य-
ते—दूतं वोऽष्टौ गायत्रं त्विति । व्यूढे दशरात्रे प्रथमे छन्दो मे इदं सूक्तं जातवेदस्य निविद्वानीयं तथा च
सूत्रम्—दूतं व इत्याग्निमारुतमिति । इदमादिके द्वे सूक्ते प्रातरनुवाकस्याग्नेयेऋतौ गायत्रे छन्दसि विनियुक्ते
सूत्रितं च—अग्नेपावकदूतं व इति सूक्ते इति ॥

तत्र प्रथमा—

दूतं वो विश्ववेदसं हव्यवाहममर्त्यम् । यजिष्ठमृजसे गिरा ॥ १ ॥

दूतम् । वः । विश्ववेदसम् । हव्यवाहम् । अमर्त्यम् ।

यजिष्ठम् । ऋजसे । गिरा ॥ १ ॥

हेअग्ने विश्ववेदसं विश्वंसमस्तंबेदो धनंयस्यासौ विश्ववेदाः तं सर्वविदं वाहन्यवाहं देवेभ्यो ह-
विषां वोदारम् अमर्त्यममरणधर्माणं यजिष्ठमतिशयेन यष्टारं दूतं देवानां वः त्वागिरास्तुतिरूपया वा-
चा न्तजसे यजमानो हं प्रसाधयामि वर्षयामीत्यर्थः ऋजितिः प्रसाधनं कर्मेति यास्कः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

सहिवेदावसुधितिं म॒ह्यँ आ॒रोध॑नं दि॒वः । स॒देवाँ ए॒ह व॑क्षति ॥ २ ॥

सः । हि । वेद । वसुधितिम् । महान् । आश्रोधनम् ।

दिवः । सः । देवान् । आ । इह । वक्षति ॥ २ ॥

सहि प्रसिद्धपद्माग्निः वसुधितिं यजमानाभीष्टफलरूपधनस्य दानं वेद वेत्ति महान् प्रभूतो-
ग्निः दिव आरोधनमारोहणं देवानां स्थानं वेत्ति सोऽग्निरिहास्मिन् यज्ञे देवानिन्द्रादीना वक्षति आवहतु
वहेर्धातोर्लिङ् धर्णेऽङे इति लेट् तस्यतिप् सिन्वहुलं लेटीतिसिप् छेटोडाटावित्यङागमश्च होदइति
दत्वं दत्वकस्वपत्वानि तिङ् इतिङ् इति निघातः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

स॒वेद॑ दे॒व आ॒नमं॑ दे॒वाँ ऋ॒ता य॑ते द॒मे । दा॒तिं प्रि॒याणि॑ चि॒द्वसु॑ ॥ ३ ॥

सः । वेद । देवः । आश्नमम् । देवान् । ऋतय्युते ।

दमे । दाति । प्रियाणि । चित् । वसु ॥ ३ ॥

देवोद्योतमानः सोऽग्निः आनमं यजमानादीनामयितुं नमस्कारयितुं देवानिन्द्रादीन् वेद
क्रमेण वेत्ति दमेयज्ञगृहे ऋतायते ऋतं यज्ञमिच्छते यजमानाय प्रियाणि चित् अभीष्टान्यापि वसु
वस्तूनि सत्तादीनि वस्तूनि दाति इहाति प्रयच्छति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

स॒होता॑ स॒दे॒दु॒त्यँ चि॑कित्वाँ अ॒न्तरी॑यते । वि॒द्वँ आ॒रोध॑नं दि॒वः । ४ ।

सः । होता । सः । इत् । ऊँ इति । दूत्यम् । चिकित्वान् ।

अन्तः । ईयते । विद्वान् । आश्रोधनम् । दिवः ॥ ४ ॥

सोमिर्होतादेवानामादाताभवति सेदु स एवाग्निः दूत्यं देवानां दूतकर्मचिकित्वाज्ञानन्
दिवः स्वर्गस्य आरोधनम् आरोहणं आरोहणाहं देवानां स्थानं च विद्वान् जानन् अन्तः घावापृ-
थिन्योर्मध्ये ईयते गच्छति ईङ्गतौ दिवादिभ्यः स्यन् तिङ्गतिङ्गतिनिपातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

तेस्यामये अग्रये ददाशु हव्यदातिभिः । यईपुष्यन्त इन्धते ॥ ५ ॥

ते । स्याम । ये । अग्रये । ददाशुः । हव्यदातिभिः ।

ये । ईम् । पुष्यन्तः । इन्धते ॥ ५ ॥

ते तव यजमानाः स्याम भूयाम ते इत्युक्तं के इत्युच्यते-ये यजमानाः अग्रये हव्यदा-
तिभिर्हविर्दानैर्ददाशुः प्रीतिं कुर्वन्ति ईमेनमग्निपुष्यन्तोर्वधयन्तो ये यजमाना इन्धते समिद्धिर्दो-
सियुक्तं कुर्वन्ति ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

तेरायाते सुवीर्यैः सस्रवांसो विशृण्विरे । ये अग्रादधिरे दुवः ॥ ६ ॥

ते । राया । ते । सुवीर्यैः । सस्रवांसः । वि ।

शृण्विरे । ये । अग्रा । अधिरे । दुवः ॥ ६ ॥

ये यजमानाः अग्राग्रो सुपांस्तुगित्याकारः दुवः परिचर्यां दधिरे धारयन्ति कुर्वन्तीत्य-
र्थः ते सस्रवांसः अग्निं सभजमाना रायापश्वादिलक्षणेन घनेनाविशृण्विरे विश्रूयन्ते प्रख्यायन्ते
ते सुवीर्यैः शोभनवीर्योपैतैः पुत्रादिभिश्च विश्रूयन्ते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अस्मे रायो दिवे दिवे संचरन्तु पुरुस्पृहः । अस्मे वाजांस ईरताम् ॥ ७ ॥

अस्मे इति । रायः । दिवे दिवे । सम् । चरन्तु ।

पुरुस्पृहः । अस्मे इति । वाजांसः । ईरताम् ॥ ७ ॥

पुरुस्पृहः ऋत्विगादिभिरभिलष्यमाणारायः पश्वादिवानि अस्मे अस्मासु यजमानेषु
दिवे दिवे प्रतिदिनं संचरन्तु प्रचरन्तो भवन्तु दिव्यव्वादुत्तरस्याः सप्तम्या सुपांस्तुगित्यादिनाशे-
आदेशो अदिदुमित्यादिना चतस्राऽऽदात्तत्वं नित्यवीप्सयोरिति द्विर्भावो वेति उत्तरभागस्यानुदा-
त्तत्वेत्यनुदात्तत्वं वानासः अजानिच अस्मे अस्मान्नीतां प्रेरयन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सविप्रश्चर्षणीनां शर्वसा मानुषाणाम् । अतिक्षिप्रेव विध्यति ॥ ८ ॥

सः । विप्रः । चर्षणीनाम् । शर्वसा । मानुषाणाम् ।

अति । क्षिप्राऽईव । विध्यति ॥ ८ ॥ ८ ॥

विप्रः मेधावी विप्रइतिमेधाविनाम् विप्रःधीरइतितन्नामसुपाठात् सोमिः शवसायलेन शवइतिबलनाम् धान्-शवइतितन्नामसुपाठात् मानुषाणां मनुसंमन्धिनां चर्षणीनां प्रजानां क्षिप्रे-
व क्षेप्याण्येव विनाशयतु अर्हाणिदुरितानि तिशेषः अतिविध्यति अतिविध्यतु अतिशयेन नाशयतु ॥ ८ ॥

॥ इतितृतीयस्य पञ्चमेऽष्टमोऽवर्गः ॥ ८ ॥

अग्नेमृळेत्यष्टर्चनवमं सूक्तं वामदेवस्पर्षं गायत्रीछन्दस्कम् अग्निदेवताकम् अप्रानुजान्तं च-अग्नेमृळेति । द्वितीयेछन्दोभेदं सूक्तं नातवेदस्यानिविद्वानीयं सूत्रितञ्च-त्रीळ्व-शर्धोमिमृळे-
त्यामिमामरुतमिति ।

तत्रप्रथमा-

अग्नेमृळमहाँ अस्ति य ईमा देव युज्जनम् । इयेथ बर्हिः रासदम् ॥ १ ॥

अग्ने । मृळ । महान् । अस्ति । यः । ईम् । आ । देव्युम् ।

जनम् । इयेथ । बर्हिः । आऽसदम् ॥ १ ॥

हेअग्ने मृळ अस्मान्मुखस्य सत्त्वं महानसि प्रभूतोभवासि यस्त्वमीमिमं देवयुं देवानां कासयितारं जनयन्मानं बर्हिर्देवमासदं यज्ञेमासत्तुम् आइयेथ आगच्छसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

समानुषीषु दुळभो विक्षुप्रावीरमर्त्यः । दूतो विश्वेषां भुवत् ॥ २ ॥

सः । मानुषीषु । दुःश्र्दभः । विक्षु । प्रऽअवीः । अमर्त्यः ।

दूतः । विश्वेषाम् । भुवत् ॥ २ ॥

दूळमोदुर्दभोरासदिनादुर्हिसः मानुषीपुमनुसंभन्विनीषु विक्षु प्रनासु प्रावीःप्रकर्षे-
णगन्ता अमर्त्यः अमरणधर्मासोमिः विश्वेषां सर्वेषां देवानां दूतो भुक् भवतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

ससञ्चपरिणीयते होता मन्द्रो दिविष्टिषु । उत पोता निषीदति ॥ ३ ॥

सः । सञ्च । परि । नीयते । होता । मन्द्रः ।

दिविष्टिषु । उत । पोता । नि सीदति ॥ ३ ॥

सोमिः सञ्च यज्ञगृहं परिणीयते ऋत्विग्भिः परितोनीयते नीयमान सन् दिविष्टिषु यागेषु मन्द्रः
मदनीयः स्तुत्यः सोमिर्होता च भवति उतापि च पोता सन्निषीदति यज्ञगृहे उपविशति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

उत मा अग्निर्ध्वर उतो गृहपतिर्दमे । उत ब्रह्मा निषीदति ॥ ४ ॥

उत । माः । अग्निः । अध्वरे । उतो इति । गृहपतिः ।

दमे । उत । ब्रह्मा । नि । सीदति ॥ ४ ॥

उतापि चाग्नि अध्वरे यागे माः देवपत्नीर्यजति यष्टामवतीत्यर्थः यद्वा माः गच्छन्
अध्वर्युर्भवति उतोऽपि च सोमिर्दमे यज्ञगृहे गृहपतिर्यजमानश्च भवति उतापि च ब्रह्मा ब्राह्म-
णाच्छंसी सन्निषीदति उपविशति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

वेपिहाध्वरीयतामुपवक्ता जनानाम् । हव्या च मानुषाणाम् ॥ ५ ॥

वेपि । हि । अध्वरिष्यताम् । उपवक्ता ।

जनानाम् । हव्या । च । मानुषाणाम् ॥ ५ ॥

अध्वरीयतां यज्ञभिच्छतां मानुषाणां मनुसंभन्विनां जनानां हव्या च हव्यानि हवीषि
हेमो वेपिहि कामयसेत्तु उपवक्ता अध्वर्युप्रभृतीनां सर्वेषां कर्मणाम् अनुज्ञार्थम् माम-
ण्येत्यादिरूपस्य आज्ञास्य वक्ता सन् ब्रह्मा चासि ब्रह्मा त्वो वदति नातविद्यामिति श्रुतेः । उपवक्ता

सर्वेषां कर्मणामवैकल्याय मुपद्रष्टा वा सदस्योऽसि सहितसदशः कर्मणा मुपद्रष्टामवतीत्यापस्तंबेनो-
क्तत्वात् ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

वेपीद्वस्य दूत्यं १ यस्य जुजोपो अध्वरम् । हव्यं मर्तस्य वोह्वे ॥ ६ ॥

वेधि । इत् । ऊँ इति । अस्य । दूत्यम् । यस्य । जुजोपः ।

अध्वरम् । हव्यम् । मर्तस्य । वोह्वे ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वं मर्तस्य मनुष्यस्य अस्य यजमानस्याध्वरं यागं हव्यं हविः वोह्वे वोह्वं
वहेर्धातोस्तुमर्थे सेनेन सेइतितवेन्द्रप्रत्ययः स्त्रित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तत्वं जुजोपः सेवेधाः जुषी-
प्रतीतिसेवनयोः छेद् बहुलच्छन्दसीति शपः भुः द्विर्भावश्च छेदोऽद्यवित्यङागमः अस्य यजमानस्य-
दूत्यं दूतकर्म वेपीदु कामयस एव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अस्माकं जोष्यध्वरम् अस्माकं यज्ञमङ्गिरः । अस्माकं शृणुधी हवम् । ७ ॥

अस्माकम् । जोषि । अध्वरम् । अस्माकम् ।

यज्ञम् । अङ्गिरः । अस्माकम् । शृणुधि । हवम् ॥ ७ ॥

हे अङ्गिरो मत्ते त्वम् अस्माकमध्वरम् अस्मदीयं यागं जोषि जुषस्व सेवस्व अस्माकमस्मदी-
यं यज्ञं यजनसाधनं हविश्च जुषस्व अस्माकमस्मदीयं हवमाह्वानरूपम् स्तोत्रं च शृणुधि शृणु शृ-
णोते लोण्मध्यमैकवचने सिप् तस्याहिरादेशो ध्रुवः शृचेति चातोः शुप्रत्ययः शृभावश्च शृशृणुपृष्ठ-
वृभ्यश्छन्दसीति हेर्षिरादेशः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

परिते दूळभोरथोऽस्माँ अश्रोतु विश्वतः । येन रक्षसि दाशुषः ॥ ८ ॥ १ ॥

परि । ते । दुःस्वर्मः । रथः । अस्मान् । अश्रोतु ।

विश्वतः । येन । रक्षसि । दाशुषः ॥ ८ ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अधाह्यग्रेऋतोर्भद्रस्यदक्षस्यसाधोः । रथीऋतस्यंवृहतोबभूथ ॥ २ ॥

अध । हि । अग्रे । ऋतोः । भद्रस्य । दक्षस्य ।

साधोः । रथीः । ऋतस्य । वृहतः । बभूथ ॥ २ ॥

अधहि इदानीमेव हेअग्रे त्वं ऋतोः अस्मदीयस्ययागस्यरथीनेताबभूथ भवसि छन्द-
सिलुङ्छङ्छिड्छतिमवतेर्वर्तमानेथेलिशिसिपस्यल् आर्षघातुकस्येङ्गलादेरितीडागमेप्राप्ते बभू-
थाततन्धेतिनिपातनादिङभावः कीदृशस्ययागस्य भद्रस्य भजनीयस्य दक्षस्य प्रवृद्धस्य साधोः
अभीष्टफलानांसाधकस्य ऋतस्य सत्यभूतस्य वृहतोमहतः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

एभिर्नाअर्कैर्भवानोअर्वाङ्स्वर्णज्योतिः ।

अग्रेविश्वेभिःसुमनाअनीकैः ॥ ३ ॥

एभिः । नः । अर्कैः । भव । नः । अर्वाङ् । स्वः । न ।

ज्योतिः । अग्रे । विश्वेभिः । सुस्मनाः । अनीकैः ॥ ३ ॥

हेअग्रे ज्योतिर्ज्योतिष्मान् स्वर्णसूर्यइव तथाविश्वेभिर्विधैःसमस्तैरनीकैस्तेजोभिःसुम-
नाःशोभनमनस्कस्त्वं नोऽस्मदीयैरेभिरतैःअर्करचनीयैःस्तोग्रैर्नोऽस्माकमर्वाङ्भिमुखोभव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आभिष्टेअद्यगीर्भिर्गुणन्तोऽग्रेदाशेम । प्रतेदिवोनस्तनयन्तिशुष्माः ४

आभिः । ते । अद्य । गीः । भिः । गुणन्तः । अग्रे । दाशेम ।

प्र । ते । दिवः । न । स्तनयन्ति । शुष्माः ॥ ४ ॥

अद्यास्मिन्निवसे हेअग्रे आभिर्गीर्भिःस्तुतिरूपाभिर्वाग्भिःगुणन्तस्त्वांस्तुवन्तोवयमृत्विगादयः
तेतुभ्यं दाशेम हवीपिदधा(द्या)म दिवोनसूर्यस्परश्मयइवतेत्वदीयाःशुष्माःशोषकाज्वालाः
प्रस्तनयन्ति प्रकर्षेणशब्दायन्ते यद्वा दिवोन मेवाइव त्वदीयाज्वालाःशब्दायन्ते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

तव स्वादिष्ठाग्नेसंहृष्टिर्वाचिदहंइदाचिदक्तोः ।

श्रियेरुक्मोनरोचतउपाके ॥ ५ ॥

तव । स्वादिष्ठा । अग्ने । समृद्धिष्टिः । इदा । चित् । अहः । इदा ।

चित् । अक्तोः । श्रिये । रुक्मः । न । रोचते । उपाके ॥ ५ ॥

हेअग्ने स्वादिष्ठास्वादुतमा प्रियतमा तव स्वदीपासंहृष्टिर्वाचिः अहइदाचित् दिवसस्ये-
दानीं च अक्तोरिवाचित् अकुरितिरात्रिनाम शर्वरीअक्तु उर्ष्येतिरात्रिनाममुपाठात् ॥ रामेरे-
दानीं च अहोरात्रेइत्यर्थः अज्ज्यक्तिस्रक्षणकान्तिगतिष्वित्यस्माद्धातोः किञ्चेत्यौणादिकसूत्रे-
णतुप्रत्ययः तस्यकिद्वद्भावश्च तितुवेतीदृशतिपेयः अनिदितामित्युपधानकारणोपः चोःकुरि-
तिकृत्वं रुक्मोन अलङ्कारइव श्रिये पदार्थमाश्रयितुमुपाके अतिके उपाकइत्यन्तिकनाम
अकिउपाकेइतितन्नाममुपाठात् रोचते रामते ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

घृतंनपूतंतनूररेपाःशुचिर्हिरण्यम् । तच्चैरुक्मोनरोचतस्वधावः ॥ ६ ॥

घृतम् । न । पूतम् । तनूः । अरेपाः । शुचिं । हिरण्यम् ।

तत् । ते । रुक्मः । न । रोचत । स्वधाश्वः ॥ ६ ॥

हेस्वधावः स्वधाशब्दोन्नवाची अन्नवस्त्रे घृतं शोधितं घृतंन आज्यमिव तनूःस्वदी-
यामूर्तिः अरेपाः पापराहिताभवति शुचिः शुद्धं हिरण्यं हितरमणीयं तेवदीप्यतत्प्रसिद्धं तेन रु-
क्मोन भूषणमिवरोचत रोचते भासते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

कृतंचिद्धिष्मासनेमिद्वेपोग्रंइनोपिमतीत् । इत्थायजमानाहृतावः ७

कृतम् । चित् । हि । स्म । सनेमि । द्वेपः । अग्ने । इनोपि ।

मतीत् । इत्था । यजमानात् । ऋतुश्वः ॥ ७ ॥

हेऋतावः सत्यवस्त्रे कृतंचित् यजमानेनदत्तमपि सनेमि चिरन्तनं सनेमीतिपुराणनाम
सनेमिपूर्वमितिपुराणनाममुपाठात् द्वेपः पापं मतीत्पनुष्याद्यजमानात् इत्थासत्यं इत्येतिसत्य-
नामैतत् अद्वाइत्येतितन्नाममुपाठात् इनोपिस्माहि प्रेत्यस्येवस्रजु नाशयसीत्यर्थः ॥ ७ ॥

- अथाष्टमी -

शिवानः सख्या सन्तु भ्रात्राग्ने देवेषु युष्मे ।

सानो नाभिः स दने सस्मिन्नूर्ध्वम् ॥ ८ ॥ १० ॥

शिवा । नः । सख्या । सन्तु । भ्रात्रा । अग्ने । देवेषु ।

युष्मे इति । सा । नः । नाभिः । स दने । सस्मिन् । ऊर्ध्वम् ॥ ८ ॥ १० ॥

हे अग्ने नोऽस्मदीयानि सख्या सख्यानि भ्रात्रा भ्रात्राणि भ्रातृसंबन्धीनिकर्माणि देवेषु यो-
तमानेषु युष्मे युष्मासु सुपांसु लुगितिसप्तमी बहुवचनस्य शेषादेशः शिवा शिवानि सन्तु मङ्गला-
निभवन्तु सा सखित्वभ्रातृकर्मसन्तति स दने देवानास्थाने सास्मिन्नूर्ध्वनि सर्वस्मिन् यज्ञे नोऽस्मा-
कं नाभिर्बधनं भवति ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे दशमो वर्गः ॥ १० ॥

॥ इति चतुर्थे मण्डले प्रथमो नुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीये नुवाके एकादश सूक्तानि तत्र मद्रंत इति पङ्क्त्यं प्रथमं सूक्तं वामदेवस्यार्पं त्रिदुष्ट-
न्दस्कम् अग्निदेवताकं मद्रं पठित्यनुक्रमणिका । प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोराग्नेये क्रतौ त्रैष्टुभे छ-
न्दसीदमादिके द्वे सूक्ते विनियुक्ते सूत्रितञ्च—मद्रंतं अग्न इति सूक्ते इति ।

तत्र प्रथमा—

भद्रंतं अग्ने सहसिन्नर्नीकमुपाक आरोचते सूर्यस्य ।

रुशं ददृशे ददृशे नक्तया चिदरूक्षितं दृश आरूपे अन्नम् ॥ १ ॥

भद्रम् । ते । अग्ने । सहसिन् । अर्नीकम् । उपाके । आ ।

रोचते । सूर्यस्य । रुशत् । दृशे । ददृशे । नक्तया । चित् ।

अरूक्षितम् । दृशे । आ । रूपे । अन्नम् ॥ १ ॥

हे सहसिन् बलवत्तन्ने ते त्वदीयं मद्रं मननीयमनीकं तेनः सूर्यस्य उपाके समीपभूते दि-
वसे इत्यर्थः आरोचते समन्ताद्दीप्यते रुशत् रोचमानं दृशे दर्शनीयं तेनः नक्तया चिद्रात्रावपि
ददृशे ददृशे आ इत्ययं शब्दो नेत्यर्थे वर्तते आर्कं च अरूक्षितं स्निग्धं दृशे दर्शनीयम् अन्नं पुरोडा-
शादिरूपं हविः रूपे रूपवति त्वयि अग्नित्वगादिभिर्हितं भवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

विपाह्यग्नेगृणतेमनीपांखंवेषसातुविजातस्तवानः ।
 विश्वेभिर्यद्वावनःशुक्रदेवैस्तन्नोरास्वसुमहोभूरिमन्म ॥२॥
 वि । साहि । अग्ने । गृणते । मनीषाम् । खम् । वेषसा ।
 तुविज्ञात । स्तवानः । विश्वेभिः । यत् । ववनः । शुक्र ।
 देवैः । तत् । नः । रास्व । सुमहः । भूरि । मन्म ॥२॥

हेतुविजात मन्मनीपारणिद्वारा यज्ञादिकर्मसु बहुमन्मन्त्रे स्तवानः ऋत्विगादिभिस्तु-
 यमानस्त्वं वेषसायज्ञादिकर्मणा वेषइतिकर्मनाम वेष.वेम विष्टीतिकर्मनामसुपाढात् मनीषां स्तु-
 तिगृणतेकुर्वतेयममानायखंयजमानप्राप्यस्यपुण्यलोकस्यद्वारं विपाहि विध्य विमुञ्चेत्यर्थः
 पोन्तकर्मणिइत्यस्माद्वातो ओष्मध्यमपुरुषैकवचनं सिप् दिवादिभ्यश्च तस्यबहुलंछन्दसी-
 तिलुक् आदेचउपदेशेतितीत्यात्वं सेहिरादेशः तिङ्तिङ्इतिनिघात हेतुक्र दीप्यमानाग्ने त्व
 विश्वेभिर्विश्वे सर्वे. बहुलंछन्दसीतिभिसप्सभाषः देवैरिन्द्रादिभि सह यत्पश्चादिघनं
 ववनः यजमानेभ्य प्रयच्छे. वनतेलेट् तस्यसिपइतश्चलोपइतीकारलोपः बहुलंछन्दसीतिविक-
 रणस्यन्तु आवितिद्विवचनं ह्यदिशेषः छेयोढायावित्यङागमः यद्वृत्ताक्षित्यमितिनिघाताभावः
 हेसुमहः शोभनतेनस्काग्ने भूरि प्रभूतं मन्ममननीयतद्वनंनोस्मभ्यं रास्व देहि ॥ २ ॥

महापितृयज्ञेस्विष्टकृतोभि कव्यवानोयष्टव्य तस्यद्वेअनुवाक्ये तत्र त्वदग्नेकाव्याइति
 द्वितीयानुवाक्या तथाचसूत्रितम्-त्वदग्नेकाव्यात्वन्मनीषा सप्रज्ञासहसानायमानइति ।

सुक्तेतृतीया-

त्वदग्नेकाव्यात्वन्मनीषास्त्वदुक्थाजायन्तेराध्यानि ।
 त्वदेतिद्रविणंवीरपेशाइत्यार्थयेदाशुपेमर्त्याय ॥ ३ ॥
 त्वत् । अग्ने । काव्या । त्वत् । मनीषाः । त्वत् । उक्था ।
 जायन्ते । राध्यानि । त्वत् । एति । द्रविणम् । वीरपेशाः ।
 इत्यार्थये । दाशुपे । मर्त्याय ॥ ३ ॥

हेअग्ने काव्याकाव्यानि हविर्वहनदेवतानयनादी-यागिसंबन्धीनिकर्माणि आध्वर्यवाणि
 कर्माणि वा त्वद्भवतोनायन्ते उत्पद्यन्ते मनीषास्तुतिरूपावाचस्त्वदेवनाय-न्ते. राध्यानि राहुंयो-

ग्यानि उक्त्वा उक्थानिशस्त्राणित्वत्त्वतोनायते इत्याधिये धीरितिकर्मनाम इत्येति सत्यनाममुपा-
गत्, सत्यकर्मणे दाशुपे हवीषिदत्तवतेमर्त्यायमनुष्पाययनमानायवीरपेशाः पेशइतिरूपनाम
इदंविक्रान्तरूपम् अत्रलिङ्गव्यत्ययेनवीरपेशइतिरूपम् द्रविणंपश्चादिधनंत्वत्त्वत्तःप्रतिनिर्गच्छति
उत्पद्यतइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्वद्वाजोवाजम्भरोविहायाअभिष्टिकृज्जायतेसत्यशुष्मः ।
त्वद्रयिर्देवजुतोमयोभुस्त्वदाशुजुजुवाँअग्नेअर्वा ॥ ४ ॥

त्वत् । वाजी । वाजम्भरः । विहायाः । अभिष्टिकृत् ।
जायते । सत्यशुष्मः । त्वत् । रयिः । देवजुतः । मयःभुः ।
त्वत् । आशुः । जुजुश्च, न । अग्ने । अर्वा ॥ ४ ॥

हेअग्ने वाजी बज्रान् वाजम्भर हविर्लक्षणावस्यवाहकः अग्नेर्वाजम्भरादित्येपावैदिकीसंज्ञा
संज्ञायांभृतृजीतिवाजशब्देकर्मण्युपपदेख्यप्रत्यय परुर्द्धिपदन्तस्थेतिमुमागमः चितइत्य-
न्तोदात्तत्वं विहायाः महान् अभिष्टिकृत् यज्ञकृत् अभ्येषणकृद्वा सत्यशुष्म सत्यबलः पुत्रः
त्वत्त्वतोनायतेउत्पद्यते देवजुतोदेवै प्रेरित मयोभु सुखप्रद मयइतिसुखनामैतत् रयिर्धनंत्वउमाग्रते
आशु, शीघ्रगामीअप्रतिहतगमनइत्यर्थ जुजुवा-वगेनाच्छन्नर्वाश्च त्वद्भवतोनायते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्वामग्नेप्रथमंदेव्यन्तोदेवंमर्ताममृतमन्द्रजिह्वम् ।
द्वेपोयुतमाविंवासन्तिधीभिर्दमूनसंगृहपतिममूरम् ॥ ५ ॥

त्वाम् । अग्ने । प्रथमम् । देव्यन्तः । देवम् । मर्ताः । अमृतम् ।
मन्द्रजिह्वम् । द्वेपःश्वतम् । आ । विवासन्ति । धीभिः ।
दमूनसम् । गृहस्पतिम् । अमूरम् ॥ ५ ॥

हेअमृत अमरणशीलाग्ने देवयन्तोदेवानिच्छन्तोऽर्तामनुष्यायजमानाः त्वाम् षीभिः स्तु-
तिभिः कर्मभिर्वा आविवासन्ति समन्तात्परिचरन्ति कीदृशं त्वां प्रथमं देवानामाद्यं देव्योतमानं
मन्द्रनिहं देवानां मादयित्री जिह्वायस्यतं द्वेपोयुतं द्वेपसांपापानां पृथक्त्वारं दमूनसं रक्षसांदमन-
करणमनसोपेतं दमून-शब्दस्य कथमयमर्थ इति दमूनादममनावादानमनावादान्तमनावा अपि वा दमह-
तिगृहनामतन्मना स्यादिति यास्केनोक्तत्वादिति । दमु उपशमने दमेरूनसि रित्यौणादिक ऊन-
सि प्रत्ययः गृहपतिं गृहाणां पालयितारम् अमूरम् अमूहं प्रगल्भमित्यर्थः ॥ १ ॥

स्वस्त्ययन्याम् आरे अस्मदिति स्वस्तिमतोऽग्रेयाज्या सूत्रितञ्च—आरे अस्मदमतिमारे अंह इति ।

अथपृष्ठी—

आरे अस्मदमतिमारे अंह आरे विश्वा दुर्मति यन्निपासि ।

दोपा शिवः सहसः सूनो अग्ने यं देव आ चित्स च संसे स्वस्ति ॥ ६ ॥ ११ ॥

आरे । अस्मत् । अमतिम् । आरे । अंहः । आरे । विश्वाम् ।

दुःश्मतिम् । यत् । निष्पासि । दोपा । शिवः । सहसः । सूनो इति ।

अग्ने । यम् । देवः । आ । चित् । सचंसे । स्वस्ति ॥ ६ ॥ ११ ॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्र मध्यमानोऽग्निर्मन्थनकारिणां हि वलेन नायते इत्यग्नेर्बलपुत्रत्वं
हे अग्ने दोपारात्रौ शिवः शिवकरः देशे योतमानस्त्वं यं यानस्मान् स्वस्ति अविनाशाय
आमन्त्रसे परितः सेवसे विदिति पूरणः ययस्मात्कारणात् निपासि यजमानां क्षितरां पालयसि
तेभ्योऽस्मदस्मत्तः अमतिपापरूपामशनेच्छाम् आरे दूरे कुरु अशनाया वै पाप्मातिरिति त्रौक्षणम् ।
आरे दूरेऽस्मदस्मत्तः अंहः पापं कुरु आरे इति दूरनामैतत् अस्मत्तः आरे दूरे दुर्मति दुर्मनस्त्वं कुरु ॥ ६ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमैकादशो वर्गः ॥ ११ ॥

यस्त्वामग्न इति पञ्चमं द्वितीयं सूक्तम् वामदेव ऋषिः छैट्ठभोऽग्निर्देवता यस्त्वामित्यनुक्रान्तं प्रा-
तरनुवाकाधिनशश्रयो पूर्वसूक्तेन सहोक्तो विनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

यस्त्वामग्रइनधतेयतस्त्रुक्त्रिस्तेअन्नंकृणवत्सस्मिन्नहन् ।
ससुद्युघ्नैरभ्यस्तुप्रसक्षत्तवक्रत्वाजातवेदश्चिकित्वान् ॥ १ ॥

यः । त्वाम् । अग्ने । इनधते । यतस्त्रुक् । त्रिः । ते । अन्नम् ।
कृणवत् । सस्मिन् । अहन् । सः । सु । युघ्नैः । अभि । अस्तु ।
प्रसक्षत् । तव । क्रत्वा । जातश्चेद्दः । चिकित्वान् ॥ १ ॥

हेअग्ने यतस्त्रुक् त्रुवासंबद्धोऽयोजमानः त्वामिनधते दीप्तियुक्तंकुर्यात् यः सस्मिन्न-
हन्सर्वस्मिन्नहानि तेतुभ्यं त्रिः त्रिवारं सवनत्रये अन्नंहविर्लक्षणमन्नंकृणवत्कुर्यात् हेना-
तवेदः मानानांवेदितरग्ने तवतोपकेणक्रत्वाइन्धनादिहेतुनाकर्मणाप्रसक्षत् प्रसहमानंत्वदीयंतेजः
चिकित्वान् नानन्त्ययजमानः युघ्नैर्धनैर्यशोभिर्वा सु अत्यन्तमभ्यस्तु शत्रून्मिमवतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इध्मंयस्तेजभरच्छ्रमाणोमहोअग्नेअनीकमासंपर्यन् ।
सइधानःप्रतिदोषामुपासंपुष्यन्नर्थिसंचतेघ्नन्नामित्रान् ॥ २ ॥

इध्मम् । यः । ते । जभरत् । शश्रमाणः । महः । अग्ने । अनीकम् ।
आ । संपर्यन् । सः । इधानः । प्रति । दोषाम् । उपसम् ।
पुष्यन् । रयिम् । संचते । घ्नन् । अमित्रान् ॥ २ ॥

हेअग्ने योजमानः तेतुभ्यम् इध्मं होमसाधनं समिज्जातं अभरत् आहरेत् हन्-
रणे लिङ्घ्येछेद् तस्य तिपइतश्चलोपतीकारलोपः बहुलच्छन्दसीतिशपःशुः द्विर्वचनादिका-
र्यं लेटोडाटावित्यडागमः ह्रस्वहोर्मइतिमत्वं शश्रमाणः इध्माद्याहरणेश्चाभ्यन् महोमहतस्त-
वानीकम् आकारश्चार्थे तेनश्चसपर्यन्परिचरन्त्योजमानः दोषांप्रति रात्रिंछक्षीकृत्य उपसंप्र-
ति उपःकालंचलक्षीकृत्य कालद्वयेपीत्यर्थः इधानः इधानस्त्वां दीप्तियुक्तंकरोति पुष्यन्
प्रजाभिःपशुभिश्चपुष्टःसन् सयजमानः अमित्रान् शत्रून् घ्नन् हिंसन् रयिं धनंसंचते सेवते
सर्वदापश्चादिघनं समृद्धोभवतीत्यर्थः ॥ २ ॥

उत्तासंभरणोयेष्टावग्नेः क्षत्रमृतोनुवाक्या तपाचसूत्रम्—अग्निरीशोवृहतः क्षत्रियस्यार्चामिते-
मुमतिषोष्यर्वागिति ।

सूक्तेवृतीया—

अग्निरीशोवृहतः क्षत्रियस्याग्निर्वाजस्य परमस्य रायः ।

दधाति रत्नं विधत्ते यविष्ठो न्यानुषङ्मर्त्याय स्वधावान् ॥ ३ ॥

अग्निः । ईशो । वृहतः । क्षत्रियस्य । अग्निः । वाजस्य ।

परमस्य । रायः । दधाति । रत्नम् । विधत्ते । यविष्ठः । वि । आनुषक् ।

मर्त्याय । स्वधावान् ॥ ३ ॥

अग्निः वृहतो महतः क्षत्रियस्य बलस्य ईशो ईश्वरो भवति वर्तमानार्थेऽल्लिद् किंच अग्निः पर-
मस्योत्कृष्टस्य वा मर्त्यास्य रायः पश्चादेर्धनस्य चेशो यविष्ठो युवतमः स्वधावान्नवान्तेन स्वीयामिः विधते
परिचरते विधति परिचरणकर्मणि यास्क । मर्त्याय मनुष्याय यन्मानाय रत्नं रमणीयं धनमानुषक्
अनुपक्तं विदधाति करोति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यच्चिद्धिते पुरुषत्राय विष्ठाचिन्तिभिश्च कुमाकश्चिदागः ।

। कृधीष्व१स्माँ अदिते रनागान्येनाँसि शिश्रथो विष्वग्मे ॥ ४ ॥

यत् । चित् । हि । ते । पुरुषश्चा । यविष्ठ । अचिन्तिभिः ।

चकुम् । कत् । चित् । आगः । कृधि । सु । अस्मान् । अदितेः ।

अनागान् । वि । एनाँसि । शिश्रथः । विष्वक् । अग्ने ॥ ४ ॥

हेयविष्ठ युवतमाग्रे यच्चिद्धि यद्यपि सल्ल तेत्वदीयेषु पुरुषाश्च परिचारकेषु अचिन्ति-
भिरश्नानैः कश्चिदागः किंचिदपि पापं वयंचकृम तपापि हेअग्ने अस्मानदिते भूमे रनागाननागः
पापहितानस्तु अत्यन्तं कृधि कुरु हेअग्ने विष्वक् सर्वतो विद्यमानान्येनाँसि अस्माभि कृतानि
पापानि विशिष्यः विस्मय शिथिलीकुरु ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

महश्चिदग्रएनंसोअभीकज्ज्वादेवानामुत्तमर्त्यानाम् ।

मातेसखायःसदमिद्रिषामयच्छातोकायतनयायशंयोः ॥ ५ ॥

महः । चित् । अग्रे । एनंसः । अभीकै । ज्ज्वात् । देवानाम् ।

उत्त । मर्त्यानाम् । मा । ते । सखायः । सदम् । इत् । रिषाम् ।

यच्छ । तोकाय । तनयाय । शम् । योः ॥ ५ ॥

हेअग्रे देवानामिन्द्रादीनाम् उत्तापिच मर्त्यानां मनुष्याणामपीके अन्तिके अभीकइ-
त्यन्तिकनामैतत् अस्माभिर्यत्पापंकुर्वन् । महश्चिन्महतोप्यूर्वाह्निस्तृतादस्मादेनस.पापात् तेत्वदी-
षाःसखायोमित्रमृताः स्तोतारोवयंसदमित् सर्वदैवमारिषाम् माहिसिताम्स हेअग्रे त्वं तोकाय
पुत्राय तनयाय पौत्राय शं पापरूपोपद्रवाणांशान्ति योः सुकृतोत्पादितंमुल्लंघयच्छ देहे ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

यथाहृत्यद्वंसवोगौर्यैचित्पुदिपिताममुञ्चतायजत्राः ।

एवोर्ष्व१स्मन्मुञ्चताव्यंहः प्रतार्यमेप्रतरंनआयुः ॥६॥१२॥

यथा । ह । त्यत् । वसवः । गौर्यम् । चित् । पुदि । सिताम् ।

अमुञ्चत । यजत्राः । एवो इति । सु । अस्मत् । मुञ्चत । वि । अहः ।

प्र । तारि । अग्रे । प्रस्तरम् । नः । आयुः ॥ ६ ॥ १२ ॥

यजत्राः यज्ञनीयाः पूजार्हाः हेवसवोनिवासयितारोग्रयः मृत्युं यथाह यथैव त्यत्
स्यां तां पदि पादे सितां वदां गौर्यचित् गौरीगामपि अमुञ्चतत्यक्तवन्तोभूयास्तएवो एवमेव
अस्मदस्मत्तः अंह.पापं सु अत्यन्तंविमुञ्चत विमुक्तंकुरुत बहुवचनंपूजार्थं हेअग्रे त्वया प्र-
तरंप्रवृद्धंनोस्मदीयमायुः प्रतारि प्रवृद्धंक्रियताम् ॥ ६ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

प्रत्यग्निरितिपञ्चैतृतीयसूक्तं वामदेवस्यार्पणैष्टुभमाग्नेयं तत्तन्मन्त्रावर्णाभिधेयोऽप्रभृतिदेवतंवा
तथापानुकान्तम्-प्रत्यग्निःपञ्चलिङ्गोक्तदेवतत्वेकइति ऐन्द्रिकोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

प्रत्यग्निरूपसामग्रं गृह्यद्विभातीनां सुमनारत्नधेयम् ।
 यातमेश्विनासुकृतोदुरोणमुत्सूर्योज्योतिषा देव एति ॥ १ ॥
 प्रति । अग्निः । उपसाम् । अग्रम् । अख्यत् । विद्भातीनाम् ।
 सुष्मनाः । रत्नधेयम् । यातम् । अश्विना । सुकृतः ।
 दुरोणम् । उत् । सूर्यः । ज्योतिषा । देवः । एति ॥ १ ॥

सुमनाः शोषनमनस्कोस्मिर्विभातीनां व्युत्पन्तीनामुपसामुपोदेवतानां रत्नधेयं रत्नधानं
 धनप्रकाशकमित्यर्थः अग्रं प्रति पूर्वकाळं लक्ष्मीकृत्य अख्यत्प्रवृद्धो भवति हे अश्विना अश्विनौ
 युवां सकृतोपनमानस्य दुरोणगृहं दुरोण इति गृहनाम दुरोणे दुर्या इति गृहनाम सुपाठात् यातं
 गच्छतं सूर्यमग्निगादीनां प्रेरको देवः ज्योतिषा स्वेन तेन ज्ञा उदेति उपः काले प्रादुर्भवतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

ऊर्ध्वं भानुं सविता देवो अश्रेष्टस्संदर्विध्वत्त्रविपो न सत्त्वा ।
 अनुव्रतं वरुणो यन्ति मित्रो यत्सूर्यो दिव्यारोहयन्ति ॥ २ ॥
 ऊर्ध्वम् । भानुम् । सविता । देवः । अश्रेष्टः । द्रष्टम् । दर्विध्वत् ।
 गोष्ठ्युपः । न । सत्त्वा । अनु । व्रतम् । वरुणः । यन्ति । मित्रः ।
 यत् । सूर्यम् । दिवि । आरोहयन्ति ॥ २ ॥

सविता प्रेरको देवः ऊर्ध्वम् उन्मुसं भानुमश्रेष्ट आश्रयति यद्यदारश्मयः सूर्यो दिवि घुलोके
 आरोहयन्ति आरोहणं कारयन्ति तदा वरुणो राश्विमिमानि देवः मित्रो हरिमिमानि अन्ये देवाश्च
 व्रतं तत्संबधिकर्मानुयन्ति अनुगच्छन्ति अनुगमने दृष्टान्त उच्यते-द्रष्टुं पार्थिवं रजोदविध्वत्
 धुन्वन् विकिरन्तित्यर्थः गविषो गा इच्छन्स्त्वानवृषमश्व तद्वत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

यंसीमकृण्वन्तमसे विपृवेधुवक्षेमा अनवस्यन्तो अर्थम् ।
 तंसूर्यहरितः सप्तयद्बीः स्पृगं विश्वस्य जगतो वहन्ति ॥ ३ ॥

यम् । सीम् । अकृष्वन् । तमसे । विष्टृचै । ध्रुवक्षेमाः ।
अनवस्यन्तः । अर्थम् । तम् । सूर्यम् । हरितः । सप्त । यद्वाहीः ।
स्पशम् । विश्वस्य । जगतः । वहन्ति ॥ ३ ॥

ध्रुवक्षेमाः स्थिरनिवासाः सृष्टिकर्तारो देवाः सीम् सर्वतस्त्वमसे तमस विष्टृचे पृथक्करणाय
अर्थं जगत्प्रवर्णकार्यम् अनवस्यन्तः अविमुञ्चन्तः कुर्वन्त एव यं सूर्यम् अकृष्वन्नसृजन्नित्यर्थः
यद्वाही महत्स्य सप्त सप्तसंख्याकाः हरितोन्वाः विश्वस्य समस्तस्पृशन्तः प्राणिसमूहस्य स्पशं
प्रेरकत्वेन ज्ञातारं तं सूर्यं वहन्ति धारयन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वहिष्ठेभिर्विहरं न्यासितन्तुं मवव्ययन्नसितं देववर्मम् ।
दविध्वतो रश्मयः सूर्यस्य चर्मैवावाधुस्तमोऽप्सः ११ अन्तः ॥ ४ ॥

वहिष्ठेभिः । विष्टहरन् । यासि । तन्तुम् । अवव्ययम् ।
असितम् । देव । वर्मम् । दविध्वतः । रश्मयः । सूर्यस्य । चर्मैव ।
अर्थ । अधुः । तमः । अप्सु । अन्तरिति ॥ ४ ॥

हे देव द्योतमान सूर्य त्वं जगत्त्रिर्वाहात्मकस्वरसस्यादानार्थं तन्तुं रश्मिसमूहं विहर-
न्विस्तारयन्नसि तं कृष्णवर्णवस्त्रं नक्तंचराणां निवासभूतारामव्ययम् अवाचीनं यथा
भवति तथा संवृण्वन्ति रस्कुर्वन्नित्यर्थः वहिष्ठेभिर्बहुमत्यन्तं शक्तैरश्वैर्वासिगमनमार्गं गच्छसि अस्या-
मृचिपूर्वार्धे सूर्यस्य प्रत्यक्षमर्थं प्रतिपाद्य उत्तरार्धे परोक्षमर्थं प्रतिपादयितुमाह-दविध्वतो ध्रुवानाः सूर्य-
स्य संबन्धिनो रश्मयः किरणाः अप्सवन्तरिक्षे आपदित्यन्तरिक्षनाम आकाशम् आपः
पृथिवीति तन्नाम सुपाठात् अन्तर्मध्ये चर्मैव चर्मवस्थितं तमः अन्धकारमवाधुः अवाचीनमधुः
तिरस्कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अनायतो अनिवद्धः कथायन्यङ्कुत्तानो वपद्यतेन ।
कथायाति स्वधया कोदं दर्शदिवः स्कम्भः समृतः पातिनाकम् ॥ ५ ॥

अनायतः । अनिश्चरः । कथा । अयम् । न्यङ् । उत्तानः ।

अव । पद्यते । न । कया । याति । स्वधया । कः । ददर्श । दिवः ।

स्कम्भः । समृद्धतः । पाति । नार्कम् ॥ ५ ॥ १३ ॥

आयतशब्दोद्वाची तद्विपरीतोनायतः आसीनः सजयंप्रत्यङ्गोपलभ्यमानोमण्डला-
भिमानीसूर्यः अनिश्चरः केनापिबद्धो नक्रियते अपिचायंसूर्यः न्यङ् अवाञ्छसन् केनचि
रूपा कपंनावपद्यते नहिस्त्यते किंचायमुत्तानः ऊर्ध्वमुखत्वेनतिष्ठन्कपास्वधपाकेनबलेन
यातिगच्छति स्वभाशब्दोद्वाची अत्रतत्कार्यबलंलक्षयति अपिचदिवोद्युलोकस्य स्कम्भः
स्तम्भः समृतः नाकेन समवेतः सूर्यः नाकंस्वर्गपातिपालयति कोददर्श तत्त्वतः कः पश्यति
भकोपिमानातांत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे त्रयोदशो वर्गः ॥ १३ ॥

प्रत्यग्निरुपसृतिपद्यर्चचतुर्थसूक्तं वामदेवस्यार्चं त्रैष्टुभमाग्नेयं मातृवर्गिकदेवतं वा
तथाचानुक्तान्तं प्रत्यग्निरिति । छिन्नोक्तदेवतं त्विति तु शब्दादस्यापि सूक्तस्य छिन्नोक्तदेवतत्वं विनि-
योगोल्लेखिकः ।

तत्र प्रथमा—

प्रत्यग्निरुपसृतो जातवेदा अख्यं देवो रोचमाना महोभिः ।

आनासत्यो रुगायारथेनैमं यज्ञमुपनोयात्तमच्छ ॥ १ ॥

प्रति । अग्निः । उपसः । जातश्चैदाः । अख्यं त । देवः । रोचमानः ।

महः शभिः । आ । नासत्या । उरुङ्गाया । रथेन । इमम् ।

यज्ञम् । उप । नः । यात्तम् । अच्छ ॥ १ ॥

देवोद्योतमानः जातवेदागातवनोभिः महोभिस्तेनोभिः रोचमानाः दीप्यमानाः उपसः प्र-
तिउपसोदशीकृत्य अख्यं प्रवृद्धो भवति उरुङ्गाया मभूतगमनौ हेनासत्या अग्निनौ रथेनो-
स्पदीयमिमं यज्ञम् अच्छाभिमुखमुपयातम् उपगच्छतम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ऊर्ध्वं केतुंसंविता देवो अश्रेष्ठो ज्योतिर्विश्वस्मै भुवनाय कुण्वन् ।

आप्रायावापृथिवी अन्तरिक्षं विसूर्योऽग्निमभिश्चेकितानः ॥ २ ॥

ऊर्ध्वम् । केतुम् । सविता । देवः । अग्रेत् । ज्योतिः ।
विश्वरमै । भुवनाय । कृष्वन् । आ । अग्राः । द्यावापृथिवी इति ।
अन्तरिक्षम् । वि । सूर्यः । रुश्मिभिः । चेकिंतानः ॥ २ ॥

विश्वस्मै सर्वस्मै भुवनाय लोकाय ज्योतिस्तेनः कृष्वन्कुर्वन् सविता प्रेरको देवः ऊर्ध्वमुत्संकेतुं
प्रकाशकं भानुमग्रेत् । आश्रयति विचेकिंतानः सर्वविशेषेण पश्यन् सूर्यः रुश्मिभिः स्वकीये किरणै-
र्द्यावापृथिवी द्युलोकमूलोकौ अन्तरिक्षं च आअग्राः समन्तादपूरयत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

आवहन्त्यरुणी ज्योतिपागां नमही चित्रारश्मिभिश्चेकिंताना ।
प्रबोधयन्ती सविताय देव्युपाईयते सुयुजा रथेन ॥ ३ ॥

आवहन्ती । अरुणीः । ज्योतिपा । आ । अगात् । मही ।
चित्रा । रुश्मिभिः । चेकिंताना । प्रबोधयन्ती । सविताय ।
देवी । उपाः । ईयते । सुयुजा । रथेन ॥ ३ ॥

आवहन्ती धनानि धारयन्ती अरुणीररुणवर्णाः । प्रथमैकवचने द्वितीया बहुवचनं छान्दसं
ज्योतिषा तेन सा युक्ता महीमहतीरश्मिभिः किरणैश्चित्रादर्शनीया चेकिंताना जावती उपाभा-
गादा गच्छत् किं प्रबोधयन्ती सुप्तान् प्रबुद्धान् कुर्वती देवी द्योतमाना उपाः सुयुजा शोभनयुक्ते-
न रथेन सविताय सुलभास्तये ईयते गच्छति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

आवां वहिंष्ठा इह ते वहन्तु रथा अश्वास उपसो व्युष्टौ ।
इमे हि वां मधुपेया य सोमा अस्मिन्यज्ञे वृणामा दयेथाम् ॥ ४ ॥

आ । वां । वहिंष्ठाः । इह । ते । वहन्तु । रथाः । अश्वासः ।
उपसः । विष्टौ । इमे । हि । वां । मधुपेयाय । सोमाः ।
अस्मिन् । यज्ञे । वृणाम् । मादयेथाम् ॥ ४ ॥

हेअश्विनौ इहयज्ञे बहिष्ठाः वोदृतमाः तेप्रसिद्धारयाः रंहणाःगन्तारः अश्वासः अश्वाः
वायुवामुपसः उपोदेवतायाव्युष्टौव्युच्छनकालेआवहन्तु समतान्नयन्तु द्वियस्मात्कारणात् हेवृ-
पणा वृषणौ कामानांवापितारौ हेअश्विनौ इमेसोमाः वायुवामधुपेयायमधोःसोमस्यपानाय
अस्मिन्यज्ञेमादयेयां हर्षयेथाम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अनायतोअनिबद्धःकथायंन्यङ्कुत्तानोवपद्यतेन ।

कयायातिस्वधयाकोदंदर्शदिवःस्कम्भःसमृतःपातिनाकम् ॥ ५ ॥ १२४

अनायतः । अनिबद्धः । कथा । अयम् । न्यङ् । उत्तानः ।

अव । पद्यते । न । कया । याति । स्वधया । कः । ददर्श ।

दिवः । स्कम्भः । समस्कृतः । पाति । नाकम् ॥ ५ ॥ १२४ ॥

इयमृक्पूर्वस्यास्याता ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अग्निर्होतेतिदशर्चपञ्चमंसुक्तंवामदेवस्यार्पणायत्रम् अत्रेयमनुक्रमणिका-अग्निर्होतादशगा-
यत्रमृपिर्बोधितित्वाभ्यांसोमकंसाहदेव्यमभ्यवदत्पराभ्यामश्विनावायुरयाचतेति बोधदितिद्व्यं चनेसा-
मकरानास्तूपते एववामितिमृचेनाश्विनौ शिष्टाभिःपङ्क्तिराशिःस्तूयते अतस्ताएवदेवताः
सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः पशोःपर्यग्निकरणे अग्निर्होतानइत्याद्यह्यृचोनुवचनीयः तथाचसूत्रि-
तम्-अग्निर्होतानइतिमृचंपर्यग्नयेन्वाहेति । प्रातरनुवाकेप्याग्नेयत्रतौगायत्रेष्टस्याश्विनशस्त्रे
चार्यमृचोविनियुक्तः तथाचसूत्रितम्-अग्निर्होतानोअध्वरइतितिस्रदिति ।

तत्रप्रथमा-

अग्निर्होतानोअध्वरेवाजीसन्परिणीयते । देवोदेवेपुंयज्ञियः ॥ १ ॥

अग्निः । होता । नः । अध्वरे । वाजी । सन् । परि । नीयते । देवः ।

देवेपु । यज्ञियः ॥ १ ॥

होता देवानामाहता होमनिष्पादक्रेवा अग्निः नोऽस्मदीयेअध्वरे यागे वाजीत्येतद्भुतो-
पमाकं वाजीशीघ्रगामांशोदशध्वं तथादेवेभ्योहविर्वाहकःसन् परिणीयते परितःसमन्ता-

त्प्राप्यते तथा ब्राह्मणं भवति—वाजीसम्परिणीयत इति वाजिनमिव ह्येनं सन्तं परिणयन्तीति । कीदृशोऽग्निः देवेषु द्योतमानेषु इन्द्रादिषु मध्ये देवेषु द्योतमानः यज्ञियो यज्ञार्हः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

परि त्रिविष्टयं ध्वरं यात्य ग्रीरथीरिव । आदेवेषु प्रयोदधत् ॥ २ ॥

परि । त्रिविष्टि । अध्वरम् । याति । अग्निः । रथीः इव । आ ।

देवेषु । प्रयः । दधत् ॥ २ ॥

देवेषु द्योतमानेष्विन्द्रादिषु प्रय इत्यन्नामेदं प्रयः यजमानैर्देवैर्हवीरूपमन्नमादधत् आसमन्ताद्धारयन्नग्निः अन्ननादिगुणविशिष्टोऽग्निः त्रिविष्टि त्रिवारं सवनत्रयेपीत्यर्थः परि परितः समन्तादध्वरं यजमानैः कृतयागं याति गच्छति परिगमने दृष्टान्तः—रथीरिव रथवान्पुरुषो यथाशी-
मं याति तद्वत् तथा च ब्राह्मणं—परित्रिविष्टयं ध्वरं यात्य ग्रीरथीरिवेत्येव हिरथीरिवाध्वरं परियांती-
ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परि वाजपतिः कविरग्निर्हव्यान् यं क्रमीत् । दधत् रत्नानि दाशुपे ॥ ३ ॥

परि । वाजपतिः । कविः । अग्निः । हव्यानि । अक्रमीत् । दधत् ।

रत्नानि । दाशुपे ॥ ३ ॥

वाजपतिः वाजानामन्नां गतिः पालकः परिवानपतिः कविरित्येव हि वाजानां पतिरिति ब्राह्मणम् । कविः क्रान्तदर्शी मेधावी वा दाशुपे हविर्देवतत्रये यजमानाय रत्नानिरमणीयानि धना-
नि दधत् प्रयच्छन्नग्निर्हव्यानि हवींषि पर्यक्रमीत् परितः क्रामति व्याप्नोति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयं यः सृजये पुरोदैववाते संमिध्यते । द्युमाँ अमित्रदम्भनः ॥ ४ ॥

अयम् । यः । सृजये । पुरः । दैववाते । सम्मिध्यते । द्युश्मान् ।

अमित्रदम्भनः ॥ ४ ॥

यःप्रसिद्धोयं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानोग्निः दैववाते देववतस्यपुत्र सृज्योनामकश्चित्सोम-
याग्नी तस्मिन्निमित्तभूतेसाते तद्यागार्थमित्यर्थः सृज्यस्ययष्टृत्वंतैत्तिरीयाआमनन्ति—वासिष्ठो-
हसात्यहव्योदेवमागंप्रयच्छस्तृज्यान्वहुयाजिनोयीयनइति । पुरःपूर्वस्यांदिशि स्थिता-
यामुत्तरवेद्यांसमिध्यते सम्यग्दीप्यते अमित्रदम्भनः शत्रूणांहंसकःसोग्निः द्युमान्दीप्तिमान्म-
वतीतिशेषः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अस्यंघावीरईवंतोअग्नेरींशीतुमर्त्यैः । तिग्मजंम्भस्यमीह्लुपः । ५ । १५ ।

अस्यं । घ । वीरः । ईवंतः । अग्नेः । ईशीतु । मर्त्यैः ।

तिग्मजंम्भस्य । मीह्लुपः ॥ ५ ॥ १५ ॥ .

वीरः स्तुतौविक्रान्तः मर्त्योभरणधर्मायजमानः तिग्मनम्यस्य तीक्ष्णतेजसः मीह्लुपः
अभिलषितफलानांतेक्तुः ईवतोगमनवतोस्याग्नेःईशीत ईश्वरोभवेत् धेतिपादपूरणः एतेनयन-
मानआत्माभीष्टफलंकारयितुंसमर्थोभवतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेपञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथषष्ठी—

तमर्वन्तंसानसिर्मरुपंनदिवःशिशुम् । मर्मृज्यन्तेदिवेदिवे ॥ ६ ॥

तम् । अर्वन्तम् । न । सानसिम् । अरुपम् । न । दिवः । शिशुम् ।

मर्मृज्यन्ते । दिवेशदिवे ॥ ६ ॥

यनमानाः अर्वन्तंन शीघ्रगाभिनमधमिव सानसिं संमजनीयंदिवःशिशुंन द्युलोक-
स्यपुत्रभूतंसूर्यमिव अरुपम् आरोचमानंतमग्निदिवेदिवेप्रातिदिनमर्मृज्यन्ते मृशंपरिचरणंकु-
र्वन्ति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

बोधयन्माहरिर्म्यांकुमारःसांहदेव्यः । अच्छानहूतउदरम् ॥ ७ ॥

बोधत् । यत् । मा । हरिभ्याम् । कुमारः । साहदेव्यः । अच्छ ।

न । हूतः । उत् । अरम् । ॥ ७ ॥

साहदेव्यः सहदेवनाम्नोराज्ञः पुत्र कुमार सोमकाभिषोराज्ञा हरिभ्याम् अश्वाभ्यामश्वौ दातुं मां यद्यदाबोधत् बोधयामास इमौ तवाश्वाविति तदाहम् अच्छामिमुष्येन कुमारेण हूतः सन्नोदरं तावश्वावलब्ध्वा न निर्गतवानस्मि ॥ ७ ॥

अयाष्टमी-

उत्त्यायं यजता हरीं कुमारं साहदेव्यात् । प्रयता सद्य आददे ॥ ८ ॥

उत् । त्या । यजता । हरी इति । कुमारः । साहदेव्यात् ।

प्रयता । सद्यः । आ । ददे ॥ ८ ॥

उतापि च साहदेव्यात् सहदेवस्य पुत्रात् कुमारं सोमकाद्राज्ञं यजता पूजनीयौ प्रयता प्रयतौ त्या त्यौ तौ प्रसिद्धौ हरी अश्वौ सद्यः यस्मिन्दिने तेनाहूतः तस्मिन्नेव दिने आददे आदत्तवानस्मि मन्त्रद्वयाश्रयिः बोधदित्यृग्वेयेन कुमारमश्वेत्सयाभ्युषाम्वाश्वावेतस्माद्वज्र्याप्रीतो भवदित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

एषां देवावश्विना कुमारं साहदेव्यः । दीर्घायुरस्तु सोमकः ॥ ९ ॥

एषः । वाम् । देवौ । आश्विना । कुमारः । साहदेव्यः ।

दीर्घः आयुः । अस्तु । सोमकः ॥ ९ ॥

देवौ द्यौतमानौ हे अश्विना अश्विनौ वां युवां तर्पकः साहदेव्यः सहदेवस्य पुत्र कुमारः सोमकाभिधानं परामादीर्घायुरस्तु शतायुष्को भवतु एतमुहैव प्रोचतु पर्वतनारदौ सोमकायेत्यादिना सर्वे हे वमद्धाराना आसुरित्यनेन ब्राह्मणेन सोमकस्य राजत्वं स्पष्टीकृतम् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

तं युवं देवावश्विना कुमारं साहदेव्यम् । दीर्घायुं पंकुणोतन ॥ १० ॥ १६ ॥

तम् । युवम् । द्वेवौ । अश्विना । कुमारम् । साहदेव्यम् ।
दीर्घह्रास्युपम् । कृणोतन् ॥ १० ॥ १६ ॥

हेदेवावशिना द्योतमानावश्विनौ युवं युवां साहदेव्यं सहदेवस्यपुत्रं कुमारं सोमका-
ख्यंरानानंदीर्घायुपंशतायुष्कं कृणोतन् कुरुतम् अनेनष्टृचेनास्यकुमारस्यदीर्घमायुराश्विनौऋषि-
याचतेत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेपोढशोवर्गः ॥ १६ ॥

आसत्योयात्विष्येकविंशत्युचंपष्ठंभूक्त त्रेष्टुभ्यैन्द्रंवाग्देव्यम् अत्रेयमनुक्रमणिका—आस-
त्य.सैकेन्द्रमिति । तत्रेन्द्रमित्युक्तत्वाद्भ्यधिकारोनिवृत्तइत्यवगम्यते चतुर्विंशेहनिमाध्यान्दिनसवने
मैत्रावरुणशस्त्रे इदंद्वितीयमहीनसूक्तम् । तथाचसूत्रितम्—आसत्योयात्विष्यहीनसूक्तं द्वितीयं
मैत्रावरुणइति समूहेदशरात्रेनवमेहनिनिष्केवत्यशस्त्रेइदंसूक्तम् । सूत्रितंच—आसत्योयात्त्वहंभुवंतत्त
इन्द्रियमितिनिष्केवल्यमिति ।

तत्रमथमा—

आसत्योयातुमघवांऋजीपीद्रवंत्वस्यहरयउपनः ।
तस्माइदन्वःसुपुमासुदक्षमिहाभिपित्वंकरतेगृणानः ॥ १ ॥

आ । सत्यः । यातु । मघव्वां । ऋजीपी । द्रवंतु । अस्य । हरयः ।
उप । नः । तस्मै । इत् । अन्धः । सुसुम् । सुदक्षम् । इह ।
अभिक्षपित्वम् । कर्तते । गृणानः ॥ १ ॥

ऋजीपी ऋजीपशब्देननिष्पिष्टोविगतसार सोमोभिधीयते तद्वान् सत्यः सत्यवान् मघ-
वान्वनवानिन्द्रोऽनोस्माकमुपसमीपेआयात्वागच्छतु किंचास्येन्द्रस्यहरयोश्चानोस्माकमुपसमीपे द्रवंतु
आगच्छन्तु वयंयजमानाइहास्मिन्यज्ञेतस्माइन्द्रायसुदक्षंशोभनगलंसारोपेतमित्यर्थः । इदिदंप्रत्य-
क्षेणोपलभ्यमानमन्वः अजरूपंसोमंसुपुमाभिपुतंकुर्याम गृणानोस्माभिस्तूयमानइन्द्रः अभिपित्व-
मस्मदभिमतप्राप्तिंकरते करोतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अवस्यशूराध्वनो नान्तेस्मिन्नो अद्य सर्वने मन्दध्वै ।
 शंसात्युक्थमुशनेव वेधाश्चिकितुपे असुर्याय मन्म ॥ २ ॥
 अव । स्प । शूर । अध्वनः । न । अन्ते । अस्मिन् । नुः ।
 अद्य । सर्वने । मन्दध्वै । शंसाति । उक्थम् । उशना इव ।
 वेधाः । चिकितुपे । असुर्याय । मन्म ॥ २ ॥

हे शूर शत्रूणामभिषत्समर्थेन्द्र अद्येदानीम् अस्मिन्सर्वने माध्यन्दिनाख्येमन्दध्वै त्वांमा-
 दयितुं नोस्मानवस्यावमुद्य तत्रदृष्टान्तः-अध्वनो गन्तव्यस्य मार्गस्यान्ते समीपेन । अध्वान्मनुष्याः
 यथामुद्यन्ति तद्वत् उशनेव काव्य इव वेधाः शंसात्याय नमानः हे इन्द्र चिकितुपे सर्वजानते असुर्या-
 यासुराणां हिंसकाय तु भव्यमन्म मननीयमुक्थं शस्त्ररूपं स्तोत्रं शंसाति शंसनं करोति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

कविर्न निण्यं विदधानि साधन् वृषाय त्सेकं विपिपानो अर्चात् ।
 दिव इत्थार्जीजनत्सप्तकारुणह्वाचिच्चक्रुर्वयुना गृणन्तः ॥ ३ ॥
 कविः । न । निण्यम् । विदधानि । साधन् । वृषा । यत् । सेकम् ।
 विपिपानः । अर्चात् । दिवः । इत्था । जीजनत् । सप्त ।
 कारुण् । अह्वा । चित् । चक्रुः । वयुना । गृणन्तः ॥ ३ ॥

कविर्मधावी निण्यं न निण्यमित्यन्तर्हितनाभैतत् अन्तर्हितं गूढमर्थमिव विदधानि वेदनी-
 यानि कार्यनातानि साधनसाधयन् वृषाकामानां वर्णितेन्द्रः यद्यदासेकं सेचनीये सोमं विपिपानः
 अत्यर्थपिबन् अर्चात् विशेषणार्चति सोमपाने श्रद्धां करोतीत्यर्थः तदानीं दिवोऽमुष्मात् लोकादि-
 त्वासात्यमेव सप्तसप्तसंख्याकान्कारुण्द्रमीन्जीजनत् अजीजनत् जनयति गृणन्तः स्तूयमानार-
 श्मयः वयुना वयुनानि मनुष्याणां ज्ञानानि अह्वाचिद्विसेनापि चक्रुः कृतवन्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

स्वयं द्वेदि सुदृशीकमर्कैर्महिज्योतीरुरुचुर्यद्ववस्तोः ।
 अन्वातमांसिदुधिताविचक्षेनृभ्यश्चकार नृतमो अभिष्टौ ॥ ४ ॥

स्वः । यत् । वेदि । सुष्टुशीकम् । अ॒कैः । महि । ज्योतिः ।
 रुरु॒चुः । यत् । ह । वस्तोः । अ॒न्वा । तमांसि । दु॒र्धिता ।
 वि॒श्चक्षे । नृ॒भ्यः । च॒कार । नृ॒स्तमः । अ॒भिष्टौ ॥ ४ ॥

यद् यदाखलु महि महत्प्रभूतं ज्योतिस्तेजोरूपयत्स्वः योद्युलोकः अकैः रात्रिभिः सु
 दृशीकं सुष्टुदर्शनीयं वेदिभवेदि ज्ञायते तदानीं देवाः तस्मिन्स्वर्गे वस्तोर्निवासार्थं रुरुचुर्दोषियु-
 क्ता बभूवुः नृतमोनेतृतमः सूर्यः अभिष्टौ अभ्यागमने नृभ्यो नृणां विचक्षे विशेषेण दर्शनाय अन्वा
 अन्वकाररूपाणि निविडानितमांसि दुर्धिता दुषितानि नाशितानि चकार कृतवान् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

व॒व॒क्ष॒इन्द्रो॒अ॒मित॒मृ॒जी॒प्य॑ १ उ॒मे॒आ॒प॒प्रौ॒रो॒द॒सी॒म॒हि॒त्वा ।
 अ॒त॒श्चि॒द॒स्य॒म॒हि॒मा॒वि॒रे॒च्य॒भि॒यो॒वि॒श्वा॒भु॒व॒ना॒व॒भू॒व ॥ ५ ॥ १७ ॥

व॒व॒क्षे । इन्द्रः । अ॒मितम् । ऋ॒जी॒पी । उ॒मे इति । आ । प॒प्रौ ।
 रो॒द॒सी इति । म॒हि॒त्वा । अ॒तः । चि॒त् । अ॒रय॑ । म॒हि॒मा ।
 वि । रे॒चि । अ॒भि । यः । वि॒श्वा । भु॒व॒ना । व॒भू॒व ॥ ५ ॥ १७ ॥

ऋजीपी ऋजीपशब्देन निष्पद्यो विगतसारः सोमोभिधीयते तद्वानिन्द्रः परमेश्वर्ययुक्तः
 अमितमित्यन्ताराहितं महिमानं वक्ष्ये उवाह किंच महित्वमहस्त्वेन स्वेन महिम्ना उमरोदक्षी
 उमेधावापृथिव्यौ आपप्रौ समन्तादपूरयत् यइन्द्रः विश्वा भुवना सर्वाणि भुवनानि अभिबभूव
 तिरश्चकार अतश्चिदेभ्योपि विक्षेभ्यो भुवनेभ्यः अस्तेन्द्रस्य महिमा विरोचे अतिरिरेचे अवि-
 को बभूवेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमेऽस्तदशोऽवर्गः ॥ १७ ॥

अथपष्ठी-

वि॒श्वानि॒श॒क्रो॒न॒र्या॑णि॒वि॒द्वान॒पोरि॑रे॒च॒स॒खि॑भि॒र्निका॑मैः ।
 अ॒श्मा॑नं॒चि॒द्ये॒वि॒भि॒र्दु॒र्वचो॑भि॒र्ब्रज॑गोम॒न्तमु॑शि॒जो॒विव॑व्रुः ॥ ६ ॥

विश्वानि । शक्रः । नर्याणि । विद्वान् । अपः । रिरिच । सखिः ।
निष्कामैः । अश्मानम् । चित् । ये । विभिदुः । वचः ।
व्रजम् । गोश्मन्तम् । उशिजः । वि । ववुरिति ववुः ॥ ६ ॥

विश्वानि समस्तानि नर्याणि मनुष्याणां हितानि वृष्ट्यादीनि कार्याणि विद्वान् जानन् शक्रः समर्थ इन्द्रः निष्कामैर्निकामयमानेभ्यः सखिभिर्भगवन्मतेभ्यो मरुद्भ्यः व्यत्ययेन चतुर्थ्यर्थे तृतीया अपो वृष्टिः क्षणान्युदकानि रिरिच रिक्तीचकार इन्द्रः सस्यादिकलासिद्धयर्थमेव स्यान्त्युदकानि मरुद्भ्यो दत्तवान्निवर्धः यद्वा निष्कामैर्निकामयमानैः सखिभिर्भगवद्भिः सहितः सन् अपो नभसः सकाशात् अपइत्यन्तरिक्षनामैतत् अत्र विभक्तिव्यत्ययः रिरिच व्यातिरिक्तो बभूव ये मरुतः वचोभिर्वाग्म्यैर्ध्वनिभिः अश्मानं चित् पर्वतमपि मेधवा अश्मेति मेघनामैतत् विभिदुरभैस्तुः उशिजः कामयमानास्ते मरुतः गोमन्तं गोभिरुपेतं व्रजमद्विस्सांसं धन्विगोस्थानं विववुः आच्छादयामासुः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

अपो वृत्रं वव्रिवांसं परां हन् प्रावत्ते वज्रं पृथिवी सचेताः ।
प्राणीं सिसमुद्रियाण्यैनोः पतिर्भवञ्छवसा शूरधृष्णो ॥ ७ ॥

अपः । वृत्रम् । वव्रिश्वांसम् । परा । अहन् । प्र । आवत् । ते ।
वज्रम् । पृथिवी । सश्चेताः । प्र । अणीसि । समुद्रियाणि ।
ऐनोः । पतिः । भवन् । शर्वसा । शूर । धृष्णो इति ॥ ७ ॥

हेन्द्र प्रावत् राक्षसादिभ्यः प्रकर्षेण लोकान्पालयितुं ते त्वदीयं वज्रम् अपो वृष्टिः क्षणान्युदकानि वव्रिवांसमावरकं वृत्रमेघं पराहन् प्रकर्षेण प्रेरयाति स्म पृथिवीभूमिः सचेताश्चेतनावतीत्वया संगता बभूव धृष्णो धर्षणशील हेशूर विक्रान्तेन्द्र त्वं शर्वसा बलेन पतिर्भवन् लोकानां पालकः सन् समुद्रियाणि समुद्रसंवर्धनीनि अणीसि नमसि स्थितान्युदकानि प्रैणोः प्रैरको बभूव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अपो यद्विपुरुहूतददरैर्विभुवत्सरमापूव्यते ।
सनोनेतावाजमादधिभूरिगोत्रारुजन्नङ्गिरोभिर्गृणानः ॥ ८ ॥

अपः । यत् । अद्रिम् । पुरुश्नुत । दर्दः । आविः । भुवत् ।
 सरमा । पूर्वम् । ते । सः । नः । नेता । वाजम् । आ । दर्षि ।
 भूरिम् । गोत्रा । रुजन् । अङ्गिरःशभिः । गृणानः ॥ ८ ॥

हेपुरुहत् बहुभिराहतेन्द्र यद्यदा अपप्रति वृष्टिदृष्टान्युदकानिलक्षीकृत्य अद्रिमेषं
 दर्दः विदारितवानसि सरमादेवशुनीं पूर्व्यं पुरा ते तुभ्यं पाणिभिरपहृतगोधनमाविर्भुवत् प्रका-
 शयामास अङ्गिरोभिर्कशपिभिः गृणानस्तूपमानः सन् गोत्रागोत्राप्यभ्रागिरुनजोऽस्मान्भूरिममूतं
 पानमन्ननेताप्रापयितस्मद्व्यादर्षि आदरंकृतवानसि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अच्छाकविंनृमणोगाअभिष्टौस्वर्पातामघवन्नार्थमानम् ।
 ऊतिभिस्तमिपणोद्युन्नहूतौनिमायावानब्रह्मादस्यरर्त ॥ ९ ॥

अच्छ । कविम् । नृश्मनः । गाः । अभिष्टौ । स्वःऽसाता ।
 मघश्चवन् । नार्थमानम् । ऊतिशभिः । तम् । इपणः । द्युन्नहूतौ ।
 नि । मायाश्वान् । अब्रह्मा । दस्युः । अर्त ॥ ९ ॥

हेमघवन् धनवलिन्द्र नृमणः नृभिर्मेनुष्यैर्मन्यतइतिनृमणस्त्वं कविमेधाविनं कुत्सम् अ-
 च्छगाः अन्यगाः किञ्च स्वर्पातास्वर्घनंतस्यसातौदानेनिमित्तेअभिष्टौ कवेरभिगमेसति नाघ-
 मानयुद्धार्थत्वायाचमानंकुत्सम् उतिभिः शत्रुकृतोपद्रवपरिहाररूपैःरक्षणैः इपणः प्रेरितवानसि
 मायावाक्पटवानब्रह्मा अत्रात्विग्भिःत्रित्यमाणं सर्वकर्मनातमनुज्ञारूपेणजानन्सत्विग्विशेषो
 ब्रह्मशब्देनोच्यते सन्विद्यतेयस्यसोऽब्रह्मा वेदोक्तर्मस्वास्तिक्यपरहितइत्यर्थः दस्युः कुत्स-
 स्यशत्रुः द्युन्नहूतौ द्युन्नघनंहूतिरादानंयस्यांयुधि तस्यान्यर्तं विनष्टोबभूव इन्द्रः कुत्सेनाहृतः
 सन् तस्यशत्रुंहतवानित्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

आदस्युग्नार्मनसायाह्यस्तंभुवंचेकुत्सःसुख्येनिकांमः ।
 स्वेयोनौनिपदंतसरूपाविर्वाचिकित्सहतचिह्ननारी ॥ १० ॥ १८ ॥

आ । दस्युध्मा । मनसा । याहि । अस्तम् । भुवत् । ते । कुत्सः ।
 सख्ये । निष्कामः । स्वे । योनौ । नि । सद्दत्तम् । सख्ये । वि ।
 वाम् । चिकित्सत् । ऋतश्चित् । ह । नारी ॥ १० ॥ १८ ॥

अत्र काचिदाख्यायिकाश्रयते—कथंरुनामकः काश्चिद्गानपित्तस्य पुत्रः कृत्साख्यो रानपिरासीत् स-
 चक्रदाचिच्छात्रुभिः सह युयुत्सुः संग्रामे स्वयमशक्तः सन् शत्रूणां हननार्थमिन्द्रस्याह्वानं चकार-
 सचेन्द्रः कुत्सस्य गृहमागत्य तस्य शत्रून् जवान तदनन्तरमतिप्रीत्या तयोः सख्यमभवत् सख्यान-
 न्तरमिन्द्रपुत्रमपि स्वकीयं गृहं प्रापयामास तत्र शचीन्द्रप्राप्तुमागता सती तौ समानरूपौ दृष्ट्वा अयमिन्द्र-
 अयं कुत्स इति विवेकाभावेन संशयं चकारेति । अनया ख्यायिकया पतीयमानो धर्मप्रतिपाद्य-
 ते—हेन्द्र दस्युध्मा दस्यूनां शत्रूणां हन्ना मनसा युक्तस्त्वम् अस्त्युत्सस्य गृहम् अस्तमिति गृहना-
 मैतत् आयाहि भागाः लुब्धं लोद कुत्सश्च ते तव संबन्धिनसख्ये निष्कामः नितरां कामयमा-
 नो भुवदभवत् ततस्तौ वायुवांस्वेयो नौ स्वकीये स्थाने निपदतं न्यसीदतम् उपविष्टावभूतम् अतश्चि-
 त्सत्यदर्शनीनारोन्द्रस्वभार्याशची सरूपा सरूपौ समानरूपौ वायुवांश्चिकित्सत् संशयं च-
 कार ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमोऽष्टादशोऽर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी—

यासि कुत्सेन सूरधं मवस्युस्तो दोवातस्य हयोरिशानः ।

ऋज्जा वाजं न गध्यं युयूषन् कविर्धदहन्पार्यायभूपात् ॥ ११ ॥

यासि । कुत्सेन । सूरधम् । अवस्युः । तोदः । वातस्य । हयौः ।

ईशानः । ऋज्जा । वाजम् । न । गध्यम् । युयूषन् । कविः । यत् ।

अहन् । पार्याय । भूपात् ॥ ११ ॥

हेन्द्र अवस्युः कुत्सस्य राक्षसमिच्छन् छन्दसि त्रयं परेच्छायामपि दृश्यते तोदस्तोदकः
 शत्रूणां हिंसकः वातस्य वायुसदृशयोर्वेगवतोर्हयोरश्वयोरीशान ईश्वरस्त्वेन कुत्सेन कुत्साख्ये-
 न रानपिणा सरयं समानरथं यासि गच्छसि गध्यं ग्राह्यं गध्यं गृह्यतेः ऋज्जा वाजं न गध्यं युयूषन्-
 त्यपि नेगमो भवतीति निरुक्तम् । वाजं न अत्रापि ऋज्जा ऋजुगामिना ययौ युयूषस्त्वकीयेरधेयो-

जयन् कविः प्राज्ञः कुत्सः यद्यस्मिन्नहन्नहनिदिवसेपार्याय पारणाय आपन्निस्तरणाय भूपात्र-
मवते तस्मिन्नेव दिने कुत्सेन संखंयासीति पूर्वेषां संवत्सवः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

कुत्साय शुष्णं मशुपं निवर्हीः प्रपित्वे अहः कुर्यवं सहस्रां ।
सद्यो दस्यूनं प्रमृण कुत्स्येन प्रसूरं चक्रं बृहतादभीके ॥ १२ ॥

कुत्साय । शुष्णम् । अशुपम् । नि । वर्हीः । प्रपित्वे । अहः ।
कुर्यवम् । सहस्रां । सद्यः । दस्यूनं । प्र । मृण । कुत्स्येन । प्र ।
सूरः । चक्रम् । बृहतात् । अभीके ॥ १२ ॥

शुष्णां पिप्पुमित्यस्यामृचिप्रतिपादितोर्थः कुत्सायेत्यनेन ऋग्द्वयेन स्पष्टीक्रियते हेइन्द्र त्वं
कुत्साय कुत्सार्थमशुपं शपमिति सुखनामैतत् तद्रहितम् अत्रर्दीर्घाभावः शुष्णं शुष्णनामा-
नमसुरनिवर्हीः न्यवर्हीः अवधीः तथा अहः दिवसस्य प्रपित्वे प्रक्रमे पूर्वार्द्धे कुर्यवं कुर्य-
वनामकमसुरं च हतवानसि तथा सत्त्वं सहस्रासहस्रेण बहुभिः परिजनैः सह सद्यः यस्मिन्का-
ले कुर्यवमवधीः तस्मिन्काले एव कुत्स्येन कुत्स इति वज्रनामैतत् कुत्स एव कुत्स्यं वज्रं तेन दस्यू-
नशत्रून् प्रमृण अहि भूतार्थेऽद्य हतवानसि तथा सूरः प्रेरकस्य सूर्यस्य चक्रमायुधम् अभीके स-
मीपे संग्रामे वा प्रबृहतात् प्रकर्षेण छिन्नवानसि ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

त्वं पिप्पुमृगं यशूशुवांसं नृजिष्वने वै दधिनायं रन्धीः ।
पञ्चाशत्कृष्णानि वपः सहस्रात्कंनपुरो जरिमाचिदर्दः ॥ १३ ॥

त्वम् । पिप्पुम् । मृगं यम् । शूशुवांसम् । नृजिष्वने । वै दधिनायं ।
रन्धीः । पञ्चाशत् । कृष्णा । नि । वपः । सहस्रां । अर्त्कम् ।
न । पुरः । जरिमा । वि । दर्दरिति दर्दः ॥ १३ ॥

हेइन्द्र त्वं पिष्टुं पिप्पुनामानमसुरं शशुवांसं प्रवृद्धं मृगयं मृगयन्नामानमसुरंचहतवानसि
किंच सत्त्वं वैदधिनाय विदधिने.पुत्रायऋजिश्चने ऋजिश्चनाक्षेत्राज्ञेऽन्वीः वशमनयः पञ्चाशत्
पञ्चाशत्संख्याकानि सहस्रा सहस्राणि कृष्णा कृष्णवर्णानि रक्षासिनिवप न्यवपः अवधीः
तथा स त्वं जरिमा जराभक्तं न वयोविशेषं रूपमिव पुरःशम्बरनगराणि विदर्दः विदारित-
वानसि ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

सूरुउपाकेतन्वं१दधानोवियत्तेचेत्यमृतंस्यवर्षः ।

मृगोनहस्ततिविंशीमुपाणःसिंहोनभीमआयुधानिविभ्रत् । १४।

सूरः । उपाके । तन्वम् । दधानः । वि । यत् । ते । चेति ।

अमृतस्य । वर्षः । मृगः । न । हस्ती । तविषीम् । उपाणः ।

सिंहः । न । भीमः । आयुधानि । विभ्रत ॥ १४ ॥

हेइन्द्र सूरः प्रेरकस्यसूर्यस्यउपाकेसमीपे तन्वंत्वदीयंशरीरं यद्यदादधानोधारकोभवः
तदा अमृतस्यभरणराहितस्य ते त्वदीयं वर्णरूपंविचेति व्यचेति हेइन्द्र ज्ञातृभिः विशेषेणाज्ञा-
यत सूर्यस्यसमीपेसर्वाणिरूपाणिमलिनीभवन्ति नतथेन्द्रस्यरूपं किंतु सूर्यस्यसमीपेइन्द्रस्य
रूपंविशेषेणमासमानंभव्येत्यर्थं अपिच हेइन्द्र हस्तीमृगोन गजविशेषोमृगइव तविर्षीपरिषां
बलमुपाणः दहन आमुधानिवज्जादीनिशस्त्राणिविभ्रत् विभ्राणस्त्वंसिंहोन सिंहइयमामोभयङ्क-
रोमः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी—

इन्द्रं कामावसूयन्तो अग्रमन्स्वर्मीह्नि सवने च कानाः ।

श्रवस्यर्वःशशमा॒नास॑नु॒क्थै॒रोको॒न॒रु॒णवा॑मु॒दृश॑वि॒पुष्टिः ॥५॥११॥

इन्द्रम् । कामाः । वसुध्वन्तः । अग्मन् । स्वःश्मीह्ने । न । सर्वने ।

च॒क॒नाः । श्र॒व॒स्य॒वः । श॒श॒मा॒ना॒सः । उ॒क्थैः । ओ॒कः ।

न । रुन्वा । सुदृशींश्च । पुष्टिः ॥ १५ ॥ १९ ॥

कामाः राक्षसादिभयनिवारणार्थम् इन्द्रकामयमानाः वसुयन्तः पश्वादिधनमिच्छन्तः
स्तोतारइन्द्रंरमैश्वर्ययुक्तम् अगमन् अगमन्गच्छन्ति वर्तमानार्थेछान्दसोलुङ् कौटशाःस्तोतारः
स्वर्माहुनेन युद्धेइत सवनेयज्ञेचक्रानाः याचमानाःश्रवस्यवोज्ञक्रामाः उक्थे.स्तोत्रैःशशमानासं
शंसमानाः स्तुवन्तःतद्गसोयमिन्द्रः ओक्रोन स्तोतृणामावासइवभवति रष्व रमणीयासृष्टशी-
बपुष्टिःशोभनदर्शनालक्ष्मीरिवभवति ॥ १९ ॥

॥ इतितृतीयस्यपदमेककोनविशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषोडशी-

तमिद्वइन्द्रैस्तुहवंहुवेमयस्ताचकारनर्यापुरुषिणि ।

योमावतेजरित्रेगर्ध्याचिन्मक्षुवाजंभरतिस्पर्हर्षाधाः ॥ १६ ॥

तम् । इत् । वः । इन्द्रम् । सुहवम् । हुवेम् । यः । ता ।

चकार । नर्या । पुरुषिणि । यः । मावते । जरित्रे । गर्ध्यम् ।

चित् । मक्षु । वाजम् । भरति । स्पर्हर्षाधाः ॥ १६ ॥

यइन्द्रः नर्यानर्याणि मनुष्याहितानिपुरुषेणिवहूनि ता तानि प्रसिद्धानिकर्माणिचकार
अकरोत् किञ्च स्पर्हर्षाधाः स्पृहणीयधनोयइन्द्रः मावते मत्सदृशापमारित्रेस्तोत्रेगर्ध्याचित् आ-
हंसंयोननीयमपि वाजमक्षमक्षुशीघ्रभरति आहरति वयंस्तोतारः हेयममानाः वीयुष्मभ्यं तमि-
त्तमेवेन्द्रं सुहवं शोभनमाह्वानंयथाभवतितथाहुवेम आह्वयामः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

तिग्मायदन्तरशनिःपतातिकस्मिन्बिन्धुरमुहुकेजनानाम् ।

घोरायदर्यसमृतिर्भवात्यर्धस्मानस्तन्वोबोधिगोपाः ॥ १७ ॥

तिग्मा । यत् । अन्तः । अशनिः । पताति । कस्मिन् । चित् ।

शूर । मुहुके । जनानाम् । घोरा । यत् । अर्य । समृतिः ।

भवाति । अर्ध । स्म । नः । तन्वः । बोधि । गोपाः ॥ १७ ॥

हेशुर विक्रान्तेन्द्र यद्यदा कस्मिन्बिन्धुर्वस्मिन्नपि जनानां मनुष्याणां मुहुके मोहेके
युद्धे अन्तः अस्माकंमध्ये तिग्मा तीक्ष्णा अशनिः पताति पतेत् हेअर्य स्वामिबिन्द्र यद्यदा-

स्माकंशत्रुभिः सहघोरा भीमरूपा समृतिर्युद्धं भवेत् अथ तदानीं नोऽस्मद्वाप्यस्य तत्त्व शरी-
रस्य गोपा रक्षकः बोधिस्म अथोधि शत्रुभ्यः सकाशादस्मान् रक्षकत्वेन बुद्धवानसिखलु ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

भुवो॑ वि॒तावा॒मदे॑वस्य धी॒नां भुवः॑ सखा॒वृको॑ वाज॒सतौ॑ ।

त्वामनु॑ प्रम॒तिमा॒जग॑न्मो॒रुशं॑सो॒ जरि॑त्रे वि॒श्वध॑स्याः ॥ १८ ॥

भुवः । अ॒वि॒ता । वा॒मदे॑वस्य । धी॒नाम् । भुवः । सखा ।

अ॒वृ॒कः । वाज॑स॒तौ । त्वाम् । अनु॑ । प्र॒म॒तिम् । आ । ज॒ग॒न्म् ।

उ॒रु॒शं॑सः । ज॒रि॒त्रे । वि॒श्वध॑ । स्याः ॥ १८ ॥

हेइन्द्र त्वं वामदेवस्य वामदेवाख्यस्य मञ्जुद्रष्टुः मम संबन्धिनीनां धीनां कर्मणामवितारक्षिता
भुवः मम अवृको हिंसारहितस्त्वं वानसतौ युद्धे सखाममुद्धवः पव हेइन्द्र वयं प्रमतिप्र-
कृष्टज्ञानं त्वामनुदृष्ट्वा कृत्य आजगन्म आगच्छाम सत्त्वं विश्वध सर्वदानरिषेस्तोत्रे उरुशंसः
महताशंसनेन युक्तः स्याः भवेः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

ए॒भिर्नृ॑भि॒रिन्द्र॑ त्वा॒युभि॑ष्ट्वा म॒घव॑द्भिर्म॒घव॑न्वि॒श्वआ॒जौ ।

द्यावो॑ न॒द्यु॒न्नैर॒भिस॑न्तो॒ अर्यः॑ क्ष॒पो म॑दे॒मश॑र॒दश्च॑ पूर्॒वाः ॥ १९ ॥

ए॒भिः । नृ॒भिः । इन्द्र॑ । त्वा॒यु॒क्षभिः॑ । त्वा॒ । म॒घव॑त्क्ष॒भिः ।

म॒घ॒श्च॒न् । वि॒श्वे॑ । आ॒जौ । द्यावः॑ । न॒ । द्यु॒न्नैः । अ॒भि । स॒न्तः ।

अ॒र्यः । क्ष॒पः । म॒दे॒म । श॒र॒दः । च॒ । पूर्॒वाः ॥ १९ ॥

हेमघवन्धनवजिन्द्र विश्वे विश्वस्मिन्नाजौ संग्रामे त्वायुभिः शत्रुनयार्थत्वां काम-
यमानैर्मघवद्विस्त्वदर्धदीयमानहविल्लक्ष्णैर्धनैस्तेतरोभिः प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानैः नृभिः पुत्रपौ-
त्राद्यैः परिजनैः सहितावयं यजमानाः द्युन्नैर्धनैः द्यावो न द्योतमानाः प्रकाशमाना धनिनो यथा
तथा अर्यः अरीन् शत्रून् अभिसन्तो भिभवन्तः क्षपः सर्वराज्ञीः पूर्वावेदोः शरदश्च संवत्स-
राश्च मदेम स्तवाम यजमानाः सर्वेषु कालेषु स्तोत्रैरिन्द्रं हर्षयन्तीत्यर्थः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

एवेन्द्रायवृषभायवृष्णेब्रह्माकर्मभृगवोनरयेम् ।

नूचिद्यथानः सख्यावियोपदसन्नउग्रोवितातनूपाः ॥ २० ॥

एव । इत् । इन्द्राय । वृषभाय । वृष्णे । ब्रह्मा । अकुर्म । भृगवः ।

न । रथम् । न । चित् । यथा । नः । सख्या । विध्योपत् ।

असत् । नः । उग्रः । अविता । तनूपाः ॥ २० ॥

यथाइन्द्र नोस्मदीयानिसख्यासख्यानिकर्माणिनूचित् वियोपत् नपृषकुर्यात् उग्रते-
जस्वी तनूपा शरीराणांपालकइन्द्रः यथा नोस्मानवितारक्षितासन्स्यात् तथा वयम्यजमा-
नाएवेत् एवमेवोक्तप्रकारेण इन्द्रायवृषभाय कामानावर्षित्रेवृष्णेनित्यतरुणायब्रह्मस्तोत्रमकर्म
अकुर्म तत्प्रवृत्तान्तः-भृगवोदीप्ताः तक्षाणः रथंन रथमिव तद्वत् यजमानेभ्योयथाइन्द्रोभी-
प्सितफलप्रदोभवतितथेन्द्रयजमानाःस्तुषन्तीत्यर्थः ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

नूष्टुतइन्द्रनृगृणानइर्षजरित्रेनृद्योऽनर्षीपेः ।

अकारितेहरिवोब्रह्मनव्यंधियास्यामरथ्यःसदास्ताः॥२१॥२०॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इर्षम् । जरित्रे । नृद्यः ।

न । पीपरितिर्षीपेः । अकारि । ते । हरिश्चः । ब्रह्मा । नव्यम् ।

धिया । स्याम् । रथ्यः । सदास्ताः ॥ २१ ॥ २० ॥

हेइन्द्र नुक्षिप्र स्तुतः पूर्वैर्ऋषिभिःसंस्तुतः नु क्षिप्रं गृणानः अस्माभिःस्तूयमानश्च त्वमिष-
मन्नंनरित्रेस्तोत्रेमह्यंनृद्योऽनर्षीपेः प्यायय प्रवृद्धंकुरु हेइन्द्र हरिवः हरिवन्
हरिसंज्ञकाधोपतेन्द्र तेतुभ्यं नव्यंनवतरंब्रह्मस्तोत्रमकारि अस्माभिःक्रियते रथ्यः रथवन्तो-
पयंधियाप्रज्ञारूपयास्तुत्या सदास्ताः त्वांसर्वदाभजनानाः त्वदर्धहवीरूपस्याजस्यदातारोवास्या-
मभ्यास ॥ २१ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे विंशोऽवर्गः ॥ २० ॥

त्वंमहौंइन्द्रतुभ्यमित्येकविंशत्यृचंसप्तमंसूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका-त्वंमहौंअसितयामेक-
पदेति । असितयांयजमानेनहोतेत्येकपदाविराट् शिष्टाविंशतिस्त्रिष्टुभः इन्द्रोदेवता समूहे
दशरात्रेष्टमेहनिनिष्केवत्येदंसूक्तंविनियुक्तं तथासूत्रितं-त्वंमहौंइन्द्रतुभ्यमितिनिकेवल्यमिति ।
इन्द्रस्यवृत्रघ्नःत्वंमहानितिपशुपुरोडाशस्यानुवाक्यासूत्रितं-त्वंमहौंइन्द्रतुभ्यंहक्षाःसत्राहणमिति ।

तत्रमथमा-

त्वंमहौंइन्द्रतुभ्यंहक्षाअनुक्षत्रंमंहनामन्यतद्यौः ।

त्वंवृत्रंशर्वसाजघन्वान्सृजःसिन्धूरहिनाजग्रसानान् ॥ १ ॥

त्वम् । महान् । इन्द्र । तुभ्यम् । ह । क्षाः । अनु । क्षत्रम् ।

मंहना । मन्यत । द्यौः । त्वम् । वृत्रम् । शर्वसा । जघन्वान् ।

सृजः । सिन्धून् । अहिना । जग्रसानान् ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वं महान्प्रभूतोभवसि क्षाः पृथिवी क्षाइतिपृथ्वीनामैतत् मंहनामहत्त्वेनदु-
ष्कासती तुभ्यंह त्वदर्धमेव क्षत्रंत्वदीयंयत्नम् अनुमन्यत अन्वमन्यत अनुमतीचकार द्यौश्च
दर्धंयत्नमन्वमन्यत हेइन्द्र त्वंशर्वसात्वदीयेनबलेन वृत्रंलोकानामावरकंवृत्रनामकमसुरंरुद्रेन्द्र-
हतवान् किंच अहिनावृत्रेणजग्रसानान् जग्रहाणाम्स्तान् ग्रसतेर्लिटःकानजादेशः सिन्धून्-
असृजः सृष्टवानसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

तवत्विपोजनिमन्त्रेजतद्यौरेजद्रूमिभियसास्वस्यमन्योः ।

ऋघायन्तसुभ्वः १ पर्वतासार्दिन्धन्वानिसरयन्तआर्धः ॥ २ ॥

तव । त्विपः । जनिमन् । रेजत । द्यौः । रेजत । द्यौः ।

भियसा । स्वस्य । मन्योः । ऋघायन्त । सुभ्वः । र्दिन्धन्वः ।

आर्दिन् । धन्वानि । सरयन्तः । आर्धः ॥ २ ॥

वध्यन्त तथा मेषाआर्देन् प्राणिनापिपासारुपापीडामर्हिसन् तथा मेषाः धम्पान्युदकरहितादेशान्
आपः अपः सरयन्तेगमयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

भिन्नद्विरिंशवसावज्जमिष्णान्नाविष्कृण्वानःसहसान् ओजः ।

वर्धीद्द्वञ्चवज्जेणमन्दसानःसरन्नापोजवसाहतवृष्णीः ॥ ३ ॥

भिन्नत् । गिरिम् । शवसा । वज्रम् । इष्णन् । आविःष्कृण्वानः ।

सहसानः । ओजः । वर्धीत् । वृत्रम् । वज्जेण । मन्दसानः ।

सरन् । आपः । जवसा । हतवृष्णीः ॥ ३ ॥

सहसानः शत्रूणामभिमवन् ओमस्तेजः आविष्कृण्वानः आविष्कृर्वानिन्द्रः वज्रमि-
ष्णन्वज्रमेरयन् शवसाबलेन गिरिपर्वतजातंभिनत् अभिनत् विभेद किंच मन्दसानः सोमे-
नमोदमानइन्द्रः वज्जेण वृत्रं वृत्रनामानमसुरंवधीदवधीत् गवान् ततःआपः वृत्रेणावृताप्यु-
दकानिहतवृष्णीः हतोवृषावृत्रोयासांताहतवृष्यःताः वृत्रवधानन्तरनिवारणरहिताःसत्यः नृव-
सावेगेनसरन् असरन्नगच्छन् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सुवीरस्तेजनितामन्यतद्यौरिन्द्रस्यकृतस्वपस्तमोभूत् ।

यईज्जानस्वयंसुवज्जमनपच्युतंसदसोनभूर्म ॥ ४ ॥

सुवीरः । ते । जनिता । मन्यत । द्यौः । इन्द्रस्य । कर्ता ।

स्वपःस्तमः । भूत् । यः । ईम् । ज्जान । स्वयम् । सुवज्रम् ।

अनपच्युतम् । सदसः । न । भूर्म ॥ ४ ॥

हेन्द्र य.प्रणापतिः स्वर्षश्रुत्किगादिभिस्तुत्यं सुवज्रं शोभनवज्रोपेतं सदसःस्वकीया-
त्स्वर्गारुपात्स्यानादनपच्युतं विनाशरहितं च नेतिसमुच्चयार्थं यूप यूष्मा महत्त्वेनयुक्तमई-
मेनंत्वान्नान् अजीमन्तू अनजननेइतिषातुः द्यौःद्योतमानतेतवजनिता जनयिता सप्रणा-
पतिः सुवीरःशोभनपुत्रवान्अहमस्मीतिमन्यतअमन्यत किंचइन्द्रस्यकर्ताइन्द्रस्यननयिताप्रणा-
पतिः स्वपस्तमः अत्यन्तशोभनकर्मभूत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यएकइक्ष्यावयतिप्रभूमाराजाकृष्टीनापुरुहूतइन्द्रः ।

सत्यमेनमनुविश्वेमदन्तिरातिदेवस्यगुणतोमघोनः ॥५॥२१॥

यः । एकः । इत् । च्यवयति । प्र । भूम । राजा । कृष्टीनाम् ।

पुरुहूतः । इन्द्रः । सत्यम् । एनम् । अनु । विश्वे । मदन्ति ।

रातिम् । देवस्य । गुणतः । मघोनः ॥ ५ ॥ २१ ॥

कृष्टीनां सर्वासां प्रमानां राजा प्रभुः पुरुहूतः बहुभिराहूतः एकइत् देवानां मध्ये मुख्य एव
यइन्द्रः भूम भूतं निष्पन्नं शत्रुभ्यो भयं प्रच्यावयति प्रकर्षणनाशयति विश्वे सर्वे यजमाना म-
घोनः मघवतः हविर्लक्षणधनवत इत्यर्थः देवस्येन्द्रसमाश्रयात् द्योतमानस्य गुणतः स्तुवतः रातिं
अधुमेन मिन्द्रमनुलक्ष्य सत्यमेवमदन्ति स्तुवन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे एकविंशोऽर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी-

सत्रासोमाभभवन्नस्यविश्वेसत्रामदासोबृहतोमदिष्टाः ।

सत्राभवोवसुपतिर्वसूनांदत्रेविश्वाअधिथाइन्द्रकृष्टीः ॥ ६ ॥

सत्रा । सोमाः । अभवन् । अस्य । विश्वे । सत्रा । मदासः ।

बृहूतः । मदिष्टाः । सत्रा । अवः । वसुपतिः । वसूनाम् ।

दत्रे । विश्वाः । अधिथाः । इन्द्र । कृष्टीः ॥ ६ ॥

विश्वे सर्वे सोमाः अस्येन्द्रस्य सत्रा सत्रेति सत्यनामैतत् सत्यमेवभूता अमवन् किंच
मदासोमदाः मदकराः सोमाः बृहूतोमहूतोस्येन्द्रस्य मदिष्टाः मादयितृताः सत्रासत्यमेवाभवन्
हेइन्द्र त्वं वसुपतिर्धनपतिः न केवलं धनपतिः किंतु वसूनां सर्वेषां पश्वादीनां धनानां पतिः सत्रास-
त्यमेवामवः भवसि हेइन्द्र त्वंदत्रे धने निमित्तभूते सति विश्वाः सर्वाः कृष्टीः स्तोत्रीः प्रजाः अधिथाः
धारयसि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त्वमधंप्रथमं जायमानो मे विश्वा अधिथा इन्द्रकृष्टीः ।

त्वं प्रतिप्रवर्त आशयान् महिं वज्रैर्णमघवन् विवृश्चः ॥ ७ ॥

त्वम् । अध । प्रथमम् । जार्यमानः । अमे । विश्वाः ।

अधिथाः । इन्द्र । कृष्टीः । त्वम् । प्रति । प्रध्वतः ।

आशयानम् । अहिम् । वज्रेण । मघध्वन् । वि । वृश्चः ॥ ७ ॥

अथ अपिच प्रथममेव जायमानस्त्वम् अमे वृत्रनिमित्तेभ्येति विश्वाः सर्वाः कृष्टीः प्रनाः अधिथाः रक्षकत्वेनधारयसि हेमचबन्धनवान्निन्द्र त्वं प्रतिप्रवतः प्रतिप्रवणान् उदकवतोदेशान्दक्षी-
कृत्य आशयानम् अपानिरोधकमहिंवृत्रनामानमसुरं वज्रेण विवृधः छिन्नवानसि ॥ ७ ॥

इन्द्रस्य वृत्रघ्नः पशौ सत्राहणमिति हविषो नुजात्या सूत्रितं च—सत्राहणं दाधृषितुमिन्द्रं सहदानुप-
रुह्य तक्षिपन्ति मिति ।

सैपाष्टमी—

सत्राहणं दाधृषितुमिन्द्रं महामपारं वृषभं सुवज्रम् ।

हन्ता यो वृत्रं सन्ति तोतवाजं दाता मघानि मघवांसुराधाः ॥ ८ ॥

सत्राहणम् । दधृषिम् । तुमम् । इन्द्रम् । महाम् । अपारम् ।

वृषभम् । सुवज्रम् । हन्ता । यः । वृत्रम् । सन्ति । तोत ।

वाजम् । दाता । मघानि । मघवा । सुराधाः ॥ ८ ॥

सत्राहणं बहूनां शत्रूणां हन्तारं दाधृषिमत्यन्तं धर्षकं तुमं तुमिप्रेरणकर्मा शत्रूणां प्रेरकं
महां महान्तम् अपारमपरिमाणं विनाशरहितमित्यर्थः वृषभं कामानावपितारं सुवज्रं शोभनेन
वज्रेणोपेतम् इन्द्रं वयं स्तोतारं स्तुमेशेषः यइन्द्रः वृत्रं वृत्रनामकमसुरं हन्ता हिंसिताभवति उता-
पिच यइन्द्रः वानमघं सानेता दाता भवति सुराधाः शोभनधनयुक्तः यो मघवेन्द्रः मघानि
धनानि दाता भवति तमिन्द्रं स्तुमिति पूर्वोक्तान्वयः अत्र सर्वत्र तृच्छन्तत्वाच्च लोकाव्ययेति पठ्यं प्रतिषेधे सति-
द्वितीयैव भवति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अयं वृत्तं श्रातयते समीचीर्य अजिपुं मघवांसुव एकः ।

अयं वाजं भरति यं स नोत्यस्य प्रियासः सख्ये स्याम ॥ ९ ॥

अयम् । वृतः । चातयते । समृद्धिचीः । यः । आजिपु ।
 मघश्वा । शृण्वे । एकः । अयम् । वार्जम् । भरति । यम् ।
 सनोति । अस्य । प्रियासः । सख्ये । स्याम् ॥ ९ ॥

मघवाघनवान्यइन्द्रः आनिषु संग्रामेषु एकोमुख्यएवशृण्वे ध्रूयते अयमिन्द्रः समीचीः
 संगताः वृतः वृण्वन्तिआच्छादयन्तिशोकानितिवृतःशत्रुसेनाः ताश्चातयते नाशयति अयमिन्द्रः
 यंवाजंयदक्षंसनोतियनमानायददाति तंवाजंभरति यन्मानस्यतदन्नंदातुंविभर्ति स्तोतारोवयम् अस्य
 एवम्भूतस्येन्द्रस्य सख्ये सखित्वे प्रियासः प्रियास्याम भवेम ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अयंशृण्वेअधजयन्नुतघ्नन्नयमुतप्रकृणुतेयुधागाः ।
 यदासत्यंकृणुतेमन्युमिन्द्रोविश्वंहृल्लंभयत्एजदस्मान् ॥१०॥२२॥

अयम् । शृण्वे । अध । जयन् । उत । घ्नन् । अयम् । उत ।

प्र । कृणुते । युधा । गाः । यदा । सत्यम् । कृणुते । मन्युम् ।
 इन्द्रः । विश्वम् । हृल्लम् । भयते । एजत् । अस्मात् ॥ १० ॥ २२ ॥

अथापिच अयमिन्द्रो जयन् शत्रून्विजयन् शृण्वे ध्रूयते सर्वत्रप्रख्यातोभवति उतापिच घ्नन् श-
 त्रून् हिंसन् सर्वत्र ध्रूयते उतापिच अयमिन्द्र युवायुदेनगापशून् प्रकृणुते शत्रुसकाशादाहरति
 किंच इन्द्रो यदामन्युकोपसत्यमेव कृणुते द्विपदर्थकरोति तदानींहृल्लंभयत् स्थावररूपम् एनत्कम्पमान-
 जह्मरूपं च विश्वं समस्तं जगदस्मादिन्द्राद्वयते विभेति ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथैकादशी-

समिन्द्रो गाअजयत्संहिरण्यासमंश्चियामघवायोहपूर्वीः ।
 एभिर्नृभिर्नृतमो अस्य शाकैरायोविभक्तासंभरश्च वस्वः ॥११॥

सम् । इन्द्रः । गाः । अजयत् । सम् । हिरण्या । सम् । अश्चिया ।
 मघश्वा । यः । ह । पूर्वीः । एभिः । नृभिः । नृक्षतमः । अस्य ।
 शाकैः । रायः । विभक्ता । समुभरः । च । वस्वः ॥ ११ ॥

योह यत्तु मयशापनवानिन्द्रः गाअसुराणांसमनयत् सम्यग्मितवान्भवति किं
 हिरण्या हिरण्यानिहितरमणीयानिशत्रुसन्धीनिवनानिसमनयत् तथा अधिया अधियानि
 शत्रुसन्धीनोधसमूहान्सम्यग्नयतिस्म तथा पूर्वाविहीःशत्रुसेना समनयत् इन्द्रःसर्वान् शत्रून्
 जिह्वासकलमपिपत्वादिधनमपहृतवानित्यर्थः शाकैःसामर्थ्यैः नृतमोनेतृतमः पश्चादीनामति-
 शयेननिर्वाहकःसद्वन्द्रः एभिर्नृभिर्नेतृभिस्तोतृभिःस्तुत.सन् अस्वरायः पश्चादिधनरूप-
 स्यविभक्ता स्तोतृभ्योविभागस्यकर्ता दाताभवतीत्यर्थः किंचवस्वोवसुनोधनस्यसंभरश्चसंभर्ता
 भारकश्चभवति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

कियत्स्विदिन्द्रोअध्येतिमातुःकियत्पितृर्जनितुर्योजुजानं ।
 योअस्यशुष्ममुहुकैरियतिवातो नजुतःस्तनयद्विरभैः ॥ १२ ॥

कियत् । स्वित् । इन्द्रः । अधि । एति । मातुः । कियत् ।
 पितुः । जनितुः । यः । जुजानं । यः । अस्य । शुष्मम् । मुहुकैः ।
 इयति । वार्तः । न । जुतः । स्तनयत्प्रभिः । अभैः ॥ १२ ॥

यद्वन्द्रः मातुर्नेन्याःसक्त्रशाक्तियस्वित् यावद्वलमध्येति अधिगच्छति पितु.सका-
 शाक्तिययावद्वलमधिगच्छति यद्वन्द्रः जनितुर्नेनयितुर्यस्मात्प्रनापते.सकाशात् इदंइत्यमानं
 अगज्जमानं अननयत् यद्वन्द्रस्तस्मात्प्रनापतेःसकाशादस्यनगतःशुष्मंयावद्वलंमुहुकैःमुहुर्मुहु-
 रियतिप्रेरयति स्तनयद्विरभैर्भैर्भैर्जुतःअरितः वातो न वायुरिव तथासद्वन्द्रःस्तोतृभिर्जुतः
 अरितःहविष्प्रदानार्थमाहृतोभवति ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

क्षियन्तंत्वमक्षियन्तंकृणोतीर्यतिरेणुमघवांसुमोहम् ।
 विभञ्जनुरशनिमाँइवयौरुतस्तोतारमघवावसौधात् ॥ १३ ॥

क्षियन्तम् । त्वम् । अक्षियन्तम् । कृणोति इयति । रेणुम् ।
 मघवा । सुम्ओहम् । विभञ्जनुः । अशनिभान्इव ।
 योः । उत । स्तोतारम् । मघवा । वसौ । धात् ॥ १३ ॥

मधवाधनवानिन्द्रः क्षियन्तधनराहित्येनक्षीयमाणंत्वमेकंजनम् आक्षियन्तं धनेनाक्षीय-
माणंकृणोति करोति अकिञ्चनः कश्चित्पुरुषः इन्द्रस्तुत्वाधनसमृद्धोभवदित्यर्थः अशनिमानश-
निनायुक्तः घौरिवान्तरिक्षमिव विभञ्जनुः शत्रूणांविशेषेणमञ्जकोमधवेन्द्रः समोहंसमूर्दरेणुपापम्
इत्यति स्तोतुः सकाशात्प्रेरयति उतापिच मधवाधनवानिन्द्रः स्तोतारंस्सोधनेधात् अवाञ्छि-
दधाति ॥ १३ ॥

अयचतुर्दशी-

अयंचक्रमिपणत्सूर्यस्यन्येतंशरीरमत्ससृमाणम् ।

आकृष्णईंजुहुराणोजिघर्तित्वचोबुध्नेरजसोअस्ययोनौ ॥ १४ ॥

अयम् । चक्रम् । इपणत् । सूर्यस्य । नि । एतंशम् । रीरमत् ।

ससृमाणम् । आ । कृष्णः । ईम् । जुहुराणः । जिघर्ति ।

त्वचः । बुध्ने । रजसः । अस्य । योनौ ॥ १४ ॥

प्रेतशंसूर्येपस्मृधानमित्यर्धचेपूर्वकाकिदाख्यायिकासूचिता अत्राप्ययंचक्रमितिपूर्वार्धेसा-
सूच्यते स्वधनामाकश्चिद्राजा सच पुत्रार्थसूर्यमुपास्ते सचसूर्यः पुत्ररूपेणस्वयमेवतत्रोत्पन्नः सन्
एतशाख्येनमहर्षिणासार्धयुद्धंचकार तदानींसक्रपिः युद्धेजयार्थमिन्द्रंतुष्टाव सइन्द्रः तेनस्तूयमा-
नः सन् स्वश्वपुत्रस्यसूर्यस्यसंबन्धिनः संग्रामादेनमपालयदिति । अयमिन्द्रः सूर्यस्यचक्रमायुधमिव-
णत् प्रेरयत् ससृमाण युद्धार्थसरन्तंगच्छन्तम् एतशनामानश्रुतिनिरीरमत् न्यरीरमत् निवारितवान्
जुहुराणः कुटिलंयथाभवतितथासंचरन् कृष्णः कृष्णवर्णोमेघः त्वचस्तेजसोबुध्ने मूलभूतेरज-
सोस्योदकस्ययोनौस्यानेन्तरिक्षेस्थितम् ईमेनमिन्द्रम् आनिघर्ति आसिञ्चति शत्रूणांप्रेरिताच्चक्रादेः
प्रस्तररक्षेत्यर्थः ॥ १४ ॥

अयपञ्चदशी-

असिंक्रयांयजमानोनहोता ॥ १५ ॥ २३ ॥

असिंक्रयाम् । यजमानः । न । होता ॥ १५ ॥ २३ ॥

एकपदेयमृक् पूर्वार्धेसहृष्टान्तत्वेनसंबध्यते असिंक्रयांरात्रौयजमानोन यजमानइव होतार-
माहातारमृग्निं द्वितीयाधेप्रथमा सोमेनासिञ्चति तद्वन्मेघइन्द्रमासिञ्चतीत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेत्रयोर्विशोक्ताः ॥ २३ ॥

अथषोडशी-

ग॒व्यन्त॒इन्द्रं॑स॒ख्याय॑वि॒प्रांअ॒श्वाय॑न्तो॒वृष॑णं॒वाज॑यन्तः ।
ज॒नीय॑न्तो॒जनि॑दाम॒क्षितो॑ति॒माच्या॑व॒यामो॑व॒तेन॑कोशंम् ॥ १६ ॥

ग॒व्यन्तः । इन्द्रं॑ । स॒ख्याय॑ । वि॒प्राः । अ॒श्व॒इत्यन्तः । वृष॑णम् ।
वा॒ज॒यन्तः । ज॒नि॒इत्यन्तः । ज॒नि॒इदाम् । अ॒क्षित॑स्कृतिम् ।
आ । अ॒व॒य॒यामः । अ॒व॒ते । न । कोशंम् ॥ १६ ॥

गव्यन्तः गावश्छन्तः अश्वानिच्छन्तः वाजयन्तः वानमन्त्रमिच्छन्तः जनीयन्तः जायाश्चेच्छन्तः विप्रामेषाविनः स्तोतारो वयंसख्यायेन्द्रसंबन्धिने सकृत्वाय वृषणं कामानां वर्धितारं जनिदां जायाप्रदम् अक्षिनोतिमक्षीणरक्षसर्वदारक्षकरमित्यर्थः एवम्भूतमिन्द्रमाच्यावयामः आगमयामः तत्रदृष्टान्तः-अवतेकूपे अवतइतिकूपनाम् अवतःअवटःक्तिविरिति कूपनामसुपाठात् कोशं न जलोद्धरणपात्रमिव पुरुषाः नलोद्धरणपात्रं नलेन दूरयितुं कूपेयपाभाद्यावपन्ति तथा वयमाच्यावयामइत्यर्थः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

व्रा॒तानो॑वो॒धिद॑दृ॒शान॑आ॒पिरं॑भि॒ख्याता॑मा॒र्द्धिता॑सो॒म्याना॑म् ।
स॒खापि॑ता॒पितृ॑तमः॒पितॄ॑णां॒कर्त॑मु॒ल्लो॒कमु॑श॒तेव॑यो॒धाः ॥ १७ ॥

व्रा॒ता । नः । वो॒धि । द॑दृ॒शानः । आ॒पिः । अ॒भि॒इत्या॒ता ।
म॒र्द्धिता॑ । सो॒म्याना॑म् । स॒खा । पि॒ता । पि॒तृ॒स्तमः । पि॒तृ॒णाम् ।
कर्ता॑ । ई॒म् । ऊँ इति॑ । लो॒कम् । उ॒श॒ते । व॒यः॒स्थाः ॥ १७ ॥

हेन्द्र आपिः आप्तः ददृशानः सर्वपालकत्वेन पश्यंस्त्वं नोस्माकंव्रातारक्षको बोधि भव किंच अभिरूपाता अभिद्रष्टा मर्द्धिता सुक्षयिता सोम्यानां सोमार्हणाय नमानादीनां सखा प्रजापतिनासमानरूपातिः पिता पालकः केवलं पालको न किंतु पितृणां पालकानां मध्ये पितृतमः अतिशयेन पालककर्ता ईमु पितृणां सखा कृत्वं लोकं स्वर्गादिलोकम् उशते कामयमानायस्तोत्रे वयोधाः वय इत्यजनामैतत् अन्नप्रदो भव ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

सखीयतामविताबोधिसखागृणानइन्द्रस्तुवतेवयोधाः ।

वयं ह्यातेचकृमासबार्धआभिःशमीभिर्मह्यन्तइन्द्र ॥ १८ ॥

सखिष्यताम् । अविता । बोधि । सखा । गृणानः । इन्द्र ।

स्तुवते । वयः । धाः । वयम् । हि । आ । ते । चकृम ।

सह्यार्धः । आभिः । शमीभिः । मह्यन्तः । इन्द्र ॥ १८ ॥

हेइन्द्र त्वं सखीयतां सखित्वमिच्छतामस्माकम् अवितारक्षिताबोधि भव तथा गृणानः
स्तूयमानस्त्वं सखामव हेइन्द्र स्तुवतेस्तुतिं कुर्वतेमहावयोर्नधाः धेहि हेइन्द्र समाधः बाधा-
सहितावयं हि वयं खलु ते त्वामाचकृम आह्वयामः किं कुर्वन्तः आभिः प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानैः
शमीभिःस्तुतिरूपैः कर्मभिर्मह्यन्तः त्वांपूजयन्तः ॥ १८ ॥

इन्द्रस्य वृषभः पुरोडाशस्य स्तुत इन्द्र इति याज्या सूत्रितं च-स्तुत इन्द्रो मघवाय द्रवृत्रैवावस्व इन्द्रः-
सत्यः स भ्राजति ।

सूक्तेण कोनविंशी-

स्तुत इन्द्रो मघवाय द्रवृत्राभूरीण्येको अप्रतीनिहन्ति ।

अस्य प्रियो जरिता यस्य शर्मन्न किं देवा वारयन्ते न मर्ताः ॥ १९ ॥

स्तुतः । इन्द्रः । मघवा । यत् । ह । वृत्रा । भूरीणि । एकः ।

अप्रतीनि । हन्ति । अस्य । प्रियः । जरिता । यस्य ।

शर्मन् । न किं । देवाः । वारयन्ते । न । मर्ताः ॥ १९ ॥

यद् यदा खलु मघवाधनवानिन्द्रः स्तुतः अस्माभिः स्तुतो भवति तदा इन्द्र एकः असहाय
एव भूरीणि बहूनि अप्रतीन्यप्रतिगमनानि अभिगमनयुक्तानीत्यर्थः वृत्रा वृत्राणि शत्रून् हन्ति
हिनस्ति यस्येन्द्रस्य शर्मन् शर्मण्याश्रये वर्तमानं स्तोता रं देवाः न किं वारयन्ते निवारणं न कुर्वन्ति मर्ताश्च न
निवारयन्ते निवारणं न कुर्वन्ति अस्येन्द्रस्य न रिता स्तोता प्रियो भवति ॥ १९ ॥

आशिमारुतशोषवानइन्द्रइतिपरिधानीया सत्रितंच—एवानइन्द्रोममवाविरप्सीतिपरिदध्या-
दिति ।

सूक्तेर्विंशी—

एवानइन्द्रोममवाविरप्सीकरत्सत्याचर्पणीधृदनुर्वा ।
त्वराजाजनुपाधेह्यस्मेअधिश्रवोमाहिर्नयज्जरित्रे ॥ २० ॥

एव । नः । इन्द्रः । ममवा । विरप्सी । करत् । सत्या ।
चर्पणिधृत् । अनुर्वा । त्वम् । राजा । जनुपाम् । धेहि ।
अस्मे इति । अधि । श्रवः । माहिर्नम् । यत् । जरित्रे ॥ २० ॥

विरप्सी बहुविधशब्दवान् चर्पणीधृत् सर्वासांप्रनानांधारयिता अनर्वा अप्रत्यूतः केना-
पिप्रतिकूलेनाप्राप्तइत्यर्थः ममवाधनवानिन्द्रः एवैवमस्माभिस्तुत सन् नोस्माकंसत्या सत्यरू-
पाभ्यभिमतानिफलानिकरत्करोतु हेइन्द्र जनुपांभ्यवतांसर्वेषाराजाप्रभुःत्वं माहिर्नमहिंसोपे-
तयच्छ्रवःयद्यशोजरित्रेस्तोत्रेदेयं तद्यशःअस्मेस्मासु अध्याधिकत्वेनधेहि एवानइन्द्रोममवाविरप्सी-
स्यादिब्राह्मणम् ॥ २० ॥

अथैकविंशी—

नूद्युतइन्द्रनूगृणानइर्पंजरित्रेनद्योऽनर्पपिः ।
अकारितेहरिवोब्रह्मनव्यंधियास्यामरुथ्यःसदास्ताः ॥ २१ ॥ २४ ॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इर्पम् । जरित्रे । नद्यः ।
न । पीपेरितिपीपेः । अकारि । ते । हरिश्चः । ब्रह्म । नव्यम् ।
धिया । स्याम् । रुथ्यः । सदास्ताः ॥ २१ ॥ २४ ॥

व्याख्यातेयम् ॥ २१ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे चतुर्विंशोऽवर्गः ॥ २४ ॥

अयंपन्थाइतित्रयोदशर्चमष्टमं सूक्तं त्रैष्टुभम् । अत्रानुक्रमणिका—अयंपन्थाः सप्तोनासंवाद-
इन्द्रादिति वामदेवानामिति । यस्य वाक्यं सन्नपि र्योतेनोच्यते सा देवतेति परिभाषितत्वाद्द्विदै-
वतेतत्रतत्रज्ञातव्ये । अस्मिन् सूक्ते इन्द्रादिति वामदेवसंवादरूपिणी काचिदाख्यायिका श्लोकरूपेण
सूच्यते—गर्भस्पोजानसंपन्नो वामदेवो महामुनिः ॥ मर्तिचक्रेन नायेययो निदेशात्तुमातृतः ॥ १ ॥
किंतु पार्थादितश्चेति ज्ञात्वा तु जननी त्विदम् ॥ दध्यौ शान्त्यै शची देवी मादिति त्विन्द्रमातरम् ॥ २ ॥
आदिति त्विन्द्रसहिता गर्भिणी मभ्यगाद्वने ॥ आदिति त्वन्द्रवामदेवाः संवादमथ चक्रिरे ॥ ३ ॥ संवाद-
इति सूत्रेण कथासैपात्रसूच्यते ॥ नोक्तो वक्तृविशेषो प्रत्युपदेशेऽनुक्तिः ॥ ४ ॥ अर्थतस्त्ववग-
न्तव्यो वक्तृभेद इति स्थितिः ॥ इन्द्रोदिति र्ऋषिश्चास्मिन्मिथः सूक्ते समुच्चिरे ॥ ५ ॥ गर्भेशयानं
सुचिरं मातुर्गर्भादनिर्गतम् ॥ वामदेवं प्रतिव्रत आघयर्चा शतक्रतुः ॥ ६ ॥ द्वितीयादिभिरर्धैर्ऋ-
र्ऋषिरग्राह्यश्रुतिभिः ॥ नहीन्वस्येति सप्तस्युरर्धैर्चा अदितेर्वचः ॥ ७ ॥ मम च नत्वा युवतिरित्युचः
पञ्चैव मुनेः ॥ दौर्गत्य शान्तिमग्राहवामदेवस्तथान्यथा ॥ ८ ॥ एवमर्थाद्वक्तृभेद इति बह्वृचशासनम् ॥
अर्थो विवेकस्पष्टत्वादुपदेशे पुनरितः ॥ ९ ॥ अपिदैवतसिद्ध्यर्थं विवेकादर्प ईरितः ॥

तत्रप्रथमा—

अयंपन्था अनुवित्तः पुराणो यतो देवा उदजायन्त विश्वे ।

अतश्चिदाजनिपीष्टप्रवृद्धो मामातरं ममुया पत्तंवेकः ॥ १ ॥

अयम् । पन्थाः । अनुवित्तः । पुराणः । यतः । देवाः ।

उत्पद्यन्ते । विश्वे । अतः । चित् । आ । जनिपीष्ट ।

प्रवृद्धः । मा । मातरम् । अमुया । पत्तंवे । करितिकः ॥ १ ॥

पुराणः अनादिः अयं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानः पन्थायोनि निर्गमनरूपो मार्गः अनुआ-
नुपूर्व्येण वित्तः सर्वैर्नोयमानैर्लब्धः यतो यस्माद्योनिमार्गात् विश्वे सर्वे देवा उदजायन्त उत्क-
र्षेणोत्पन्ना भवन्ति तस्माद्योनिमार्गान् अनुगम्या उत्पन्ना भवन्तीति किमु वक्तव्यम् । अतश्चिदस्माद्योनि-
मार्गादेव प्रवृद्धः गर्भे प्रकर्षेण वृद्धिगतो वामदेवः । आजनिपीष्ट मासमन्ताज्जायताम् अमुया अम्
—मातरं पत्तंवे पतनाय मरणायेत्यर्थः माकः माकरोतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

नाहमतो निरया दुर्गहैत निरश्चतां पार्श्वाग्निर्गमाणि ।
बहूनि मे अकृता कर्त्वा नि युध्यै त्वेन स त्वेन पृच्छै ॥ २ ॥

न । अहम् । अतः । निः । अयम् । दुःस्रहा । एतत् । तिरश्चता ।
पार्श्वात् । निः । गमानि । बहूनि । मे । अकृता । कर्त्वा नि ।
युध्यै । त्वेन । सम् । त्वेन । पृच्छै ॥ २ ॥

वामदेव एवमुक्तवन्तमिन्द्रं प्रत्याह—अहमतो यो निमार्गान्निरय नानिरयाणि न निर्गच्छानि
एतपोनि निर्गमनरूपवन्मदुर्गहादुर्ग्रहं दुःखेन ग्राह्यं न प्राप्यं भवतीत्यर्थः किंतु तिरश्चता तिरश्ची-
नात्पार्श्वाग्निर्गमात् निर्गच्छानि यो निदेशादनिर्गतो हंपार्श्वमिद्वानिर्गच्छानोत्यर्थः अन्यैरकृतमि-
दमेव न केवलं मया क्रियते किंतु अन्यैरकृता अकृतानि बहूनि कर्माणि मे कर्त्वा नि कर्तव्यानि स-
न्ति त्वेन एकेन सपत्नेन विषदमानेन सह युज्ये युद्धं करवाणि त्वेन एकेन बुभुक्षुना संपृच्छै सन्ध-
कृच्छानि ॥ २ ॥

अथतृतीया-

परायतीमातरमन्वंचष्टन नानुगान्यनुनूगमानि ।
त्वष्टुर्गृहे अपि वत्सोममिन्द्रः शतधन्यं चम्बोः सुतस्य ॥ ३ ॥
परायतीम् । मातरम् । अनु । अचष्ट । न । न । अनु । गानि ।
अनु । नु । गमानि । त्वष्टुः । गृहे । अपि वत् ।
सोमम् । इन्द्रः । शतधन्यम् । चम्बोः । सुतस्य ॥ ३ ॥

मयि गर्भस्थे सति इन्द्रः मदीयां मातरं परायतीं परेतां क्षियमाणां मन्वंचष्ट अन्ववधीत् एव-
मपीदानीं गर्भस्थितो हं पुराणं पन्थानं नानुगानि नानुगच्छानीति न किंतु क्षिप्रमनुगमानि अ-
नुगच्छान्येव वामदेवः स्वकीयमकृत्यकारित्वं परिहृत्य इन्द्रस्याकृत्यकारित्वमुत्तारार्धेन प्रतिपा-
दयति इन्द्रः चम्बोः सोमाभिपव फलकयोः सुतस्य सोमसुतवतो भिपुतवतस्त्वष्टुः संबन्धिनिगृहे अ-
नुपहतसन् शतधन्यं बहुधनेन नीतं सोममपि वत् बलात्कारेण सोमस्य पानं कृतवान् अयमर्थस्तै-
स्तिरीयैस्त्वष्ट्रा इति पुत्रो वीन्द्रो ममाहरदित्यनुवाक्ये महता प्रवचनेन प्रपञ्चितः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

किं स ऋधं कृणवद्यं सहस्रं मासो जभारं शरदंश्च पूर्वीः ।

न हीन्यं स्य प्रतिमानं मस्त्यन्तर्जाते पूतये जनिंत्वाः ॥ ४ ॥

किम् । सः । ऋधक् । कृणवत् । यम् । सहस्रम् । मासः ।

जभारं । शरदः । च । पूर्वीः । नहि । नु । अस्य । प्रतिमानम् ।

अस्ति । अन्तः । जातेषु । उत । ये । जनिंत्वाः ॥ ४ ॥

अदितिर्यमिन्द्रं सहस्रं बहून्मासो मासान्पूर्वांर्बह्वीः शरदश्च संवत्सरांश्च जभारं वषट् विषते
रिदं रूपं गर्भे स्थित इन्द्रः बहुषु संवत्सरेषु अदितिं हे शितवानित्यर्थः एवम्भूतः स इन्द्रः कियत्किमपि-
सर्वमपीत्यर्थः ऋधक् विरुद्धं कर्म कृणवदकरोत् इन्द्रस्याक्षेपमसहमानादिति रिन्द्रमन्त्राप्येनं प्र-
तिवृत्ते-हे वामदेव जातेषु त्वेषु अन्तर्मध्ये अस्म्येन्द्रस्य प्रतिमानमुपमानं न ह्यस्ति न विद्यते स तु
नुदतिपूरणार्थः उतापि च ये देवादयः जनिंत्वाः जनयितव्याः जनयिष्यमाणाः ते पुमन्त्ये अस्म्येन्द्रस्य-
प्रतिमानं नास्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अवद्यमिव मन्यमाना गुहां कुरिन्द्रं माता वीर्येणान्यष्टम् ।

अथोदस्थात्स्वयमत्कुं वसानं आरोदसी अपृणा ज्ञायमानः ॥ ५ ॥ २५ ॥

अवद्यम् इव । मन्यमाना । गुहा । अकः । इन्द्रम् । माता ।

वीर्येण । निष्कृष्टम् । अथ । उत । अस्थात् । स्वयम् । अत्कम् ।

वसानः । आ । रोदसी इति । अपृणात् । ज्ञायमानः ॥ ५ ॥ २५ ॥

गुहा गुहायां गड्ढरूपे सृष्टिकागृहे नातामिन्द्रम् अवयमिव गर्हमिव मन्यमाना जानती
माता इन्द्रजनन्यदितिः वीर्येण साप्यर्थेनान्यष्टं नितरां प्राप्समकः अकरोत् अधानन्तरं जायमानः
उत्पद्यमान इन्द्रः स्वयमेवात्कंतेनो वसानः आच्छादकः सन् दधान इत्यर्थः उदस्थात् उत्कर्षणा-
तिष्ठत किंच रोदसी यावापृथिव्या अपृणात् समस्तात्पूरयामास ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे पद्यविशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथपष्ठी-

एताअर्पन्त्यललाभवन्तीऋतावरीरिवसंक्रोशमानाः ।

एताविपृच्छकिमिदंभनन्तिकमापोअद्रिपरिधिंरुजन्ति ॥ ६ ॥

एताः । अर्पन्ति । अललाभवन्तीः । ऋतावरीःश्च ।

समृक्क्रोशमानाः । एताः । वि । पृच्छ । किम् । इदम् । भनन्ति ।

कम् । आपः । अद्रिम् । परिधिम् । रुजन्ति ॥ ६ ॥

अललाभवन्तीः अललेत्येवंरूपशब्दकुर्वत्यः ऋतावरीरिव उदकवत्यएवएतानघः सं-
क्रोशमानाः इन्द्रमहत्त्वप्रतिपादकोद्भूतेनहर्षेणबहुविधंशब्दायमानाःसत्यः अर्पन्तिगच्छन्ति ए-
वम्भूतानघः इदंकिमनन्ति श्रोत्रग्राह्यंशब्दायमानं किंवदन्तीसमर्थं हेक्त्रपेत्त्वमेता.नदीः विपृ-
च्छ विशेषेणपृष्टवान्मय एवंसंपृच्छविचारितेसति एतच्छब्दायमानमिन्द्रमाहात्म्यस्यैववचनं
भवतीत्यर्थः किंचापः उदकानि परिधेमावरकंकमाद्रिं कंमेवं रुजन्ति मज्जन्ति आपःकमपिमेवं
नमज्जन्ति किंतुइन्द्रोममपुत्रएवोदकावरकंमेवंभङ्त्वाअपःप्रवर्तयतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

किमुष्विदस्मैनिविदोभनन्तेन्द्रस्यावृथांदिधिपन्तुआपः ।

ममैतान्पुत्रोमंहतावधेनवृत्रंजघन्वाँअसृजद्विसिन्धून् ॥ ७ ॥

किम् । ऊँ इति । स्थित् । अस्मै । निविदः । भनन्तु । इन्द्रस्य ।

अवृथम् । दिधिपन्ते । आपः । मर्म । एतान् । पुत्रः । महता ।

वधेन । वृत्रम् । जघन्वान् । असृजत् । वि । सिन्धून् ॥ ७ ॥

यदाइन्द्रोवृत्रासुरंहतवान्तदाशाश्वतीवहत्यांप्राप्तवानिति वामदेवस्यापिप्रायमुक्तीयादितिरा-
ह-निविदः भस्वतीपशस्त्रेप्रयुज्यमानानिमरुस्तोत्रोमरुद्रणइत्यादीनिइन्द्रस्तुतिप्रतिपादकानि-
फानिचित्वदानिनिविच्छब्देनोच्यन्ते तानि विदः अस्मैइमंवृत्रवधनिमित्तंब्रह्महत्यारूपंप्राप-
न्वन्तमिन्द्रंकिमुष्विदन्नतमनन्ति किंवदन्तीतिचेत्, तर्हि इन्द्रपापरहितंमत्वा निविदःस्तुव-

न्ति कथमिन्द्रस्य पापराहित्यम् उच्यते-आपफेनरूपेणास्येन्द्रस्यावयं ब्रह्महत्यादिरूपपापं दि-
धिपत्तेधारयन्ति मम पुत्रः भदीयः पुत्र इन्द्रः महता प्रभूतेन वधेन वध इति वज्रनाभैतत् वज्रेण वृ-
त्रं न वध्वान् हतवान् ततः एतान् सिन्धु नुदक्कानि व्यसृजत् विशेषेण स्वैरत्वेन सर्तुं सृष्टवान् इन्द्रे-
ण सृष्टा आपः तस्य पापं न गृह्णीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ममञ्चनत्वायुवतिः परासु ममञ्चनत्वाकुपवाञ्जुगारं ।

ममञ्चिदापः शिशवे ममृड्युर्ममञ्चिदिन्द्रः सहसोदतिष्ठत् ॥ ८ ॥

ममत् । चन । त्वा । युवतिः । पराऽआस । ममत् । चत् । त्वा ।
कुपवा । जुगारं । ममत् । चित् । आपः । शिशवे । ममृड्युः ।
ममत् । चित् । इन्द्रः । सहसा । उत् । अतिष्ठत् ॥ ८ ॥

सूक्तशेषेण ऋषिरेन्द्रस्तौति-हे इन्द्र ममघ्न मायन्त्येव प्रमत्तैवेत्यर्थः युवतिस्त्वदीयामा-
ता अदितिः त्वा त्वां परास चिक्षेप किंच कुपवानास्त्रीराक्षसी सा ममघ्नप्रमत्तैवत्वात्वाञ्जुगार
गिरातिस्म हे इन्द्र ममचित् प्रमायन्त्य एवापः शिशवे गातापतुभ्यं ममृड्युः सुखया बभ्रुः ममचित्
मायन्ते वेन्द्रः सहसा स्त्रेन वीर्येण सह उदतिष्ठत् सूतिकागृहात् राक्षसीं बाधमान सन् उत्कर्षेण त-
स्थौ ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

ममञ्चनते मघवन् व्यसो निवि विध्वाँ अपहन् जघान् ।

अधानि विद्ध उत्तरो बभूवाञ्छिरो दासस्य संपिणग् वधेन ॥ ९ ॥

ममत् । चन । ते । मघवन् । विद्ध अंसः । निर्वि विध्वान् । अपं ।
हन् इति । जघान् । अर्ध । निर्विद्धः । उत्तरः । बभूवान् ।
शिरः । दासस्य । सम् । पिणक् । वधेन ॥ ९ ॥

हे मघवन्धनवचिन्द्र ममघ्न मायन्तेव व्यसो नाम राक्षस निवि विध्वान् प्रविध्यन् ते हन्
त्वदीये हन् मुक्षपार्थे अपनघान् अपहतवान् अध अधान्तरं हे इन्द्र निर्विद्धः राक्षसेन ता-

दितस्त्वम् उत्तरः, न्यसादधिकबलः बभूवान्भूतःसन् दासस्यशीणस्यः न्यंसस्य शिरोवधेनवज्रे-
णसंपिणक् पिष्टवानसि ॥ ९ ॥

अयदशमी-

गृष्टिःसंसूवस्थविरंतवागामनाधूप्यंवृषभंतुमिन्द्रम् ।
अरीह्वत्संचरथायमातास्वयंगातुतन्वेइच्छमानम् ॥ १० ॥

गृष्टिः । संसूव । स्थविरम् । तवागाम । अनाधूप्यम् । वृषभम् ।
तुम्रम् । इन्द्रम् । अरीह्वम् । वत्सम् । चरथाय । माता ।
स्वयम् । गातुम् । तन्वे । इच्छमानम् ॥ १० ॥

गृष्टिः काचिद्वैः वासंयथाससूव सुपुत्रे तथा माताइन्द्रजननी अदितिः चरथाय स्वेच्छ-
यासंचरणाय इन्द्रंससूव सुपुत्रे कीदृशमिन्द्रं स्थविरं वयसाप्रवृद्धं तवागां प्रवृद्धबलम् अनाधू-
प्यं शत्रुभिरनभिमान्यं वृषभंसेचनसमर्थं तुम्रंश्रेयस्कम्अरीह्वं शत्रुभिरनभिभूतंस्वयंगातुम् अन्य-
निरपेक्ष्यगमनं तन्वे शरीराय इच्छमानम्इच्छन्तम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

उतमातामहिपमन्ववेनदमीत्वाजहतिपुत्रदेवाः ।
अथाब्रवीद्वृत्रमिन्द्रोहनिप्यन्त्सखेविष्णोवितरं विक्रमस्व ॥ ११ ॥

उत । माता । महिपम् । अनु । अवेनत् । अमी इति । त्वा ।
जहति । पुत्र । देवाः । अथ । अब्रवीत् । वृत्रम् । इन्द्रः । हनिप्यन् ।
सखे । विष्णो इति । विस्तरम् । वि । क्रमस्व ॥ ११ ॥

उतापिच हेमदीयपुत्रेन्द्र अमी वह्यादयोदेवाः त्वा त्वांजहति त्यजन्ति इत्युक्तवतीइ-
न्द्रस्यमाताअदितिः इन्द्रंमहिपमहान्तं महिपइतिमहत्तामैतत् अन्ववेनत् अयाचत अथानन्तरं
हेविष्णो व्यापनशील हेसखे मित्रभूत हरे त्वं वृत्रंहनिप्यन् हन्तुमिच्छन् वितरं, विक्रमस्व
अतिपराक्रमीय इतिइन्द्र विष्णुमब्रवीदुवाच ॥ ११ ॥ -

अथद्वादशी-

कस्तेमातरंविधवांमचक्रच्छयुंकस्त्वामंजिघांसचरन्तम् ।
कस्तेदेवोअधिंमार्डीकआसीद्यत्प्राक्षिणाःपितरंपादगृह्यं ॥ १२ ॥

कः । ते । मातरम् । विधवाम् । अचक्रत् । शयुम् । कः । त्वाम् ।
अजिघांसत् । चरन्तम् । कः । ते । देवः अधि । मार्डीके ।
आसीत् । यत् । प्र । अक्षिणाः । पितरम् । पादगृह्यं ॥ १२ ॥

हेइन्द्र यद्यस्मात्कारणात् पितुःसकाशाज्जनिष्यमाणाद्भीतस्त्वं त्वदीयंपितरंपादगृह्यं
पादेपुगृहीत्वा प्राक्षिणाः प्रकर्षेणावधीः तस्मात्कारणात्तेत्वत्तोऽन्यःकोदेवः मातरंस्वकीयमननीं
विधवांपितृवधेनपतिरहितांअचक्रत् अकरोत् कःत्वत्तोऽन्यःशयुंशयानंचरन्तंनाम्रतंवात्वाम् अ-
जिघांसत् हन्तुमैच्छत् तेत्वत्तोऽन्यःकोदेवःमार्डीके प्रनानांसुखकरणे अधि अधिकआसीत् अ-
यमर्थः ऋक्सामवेदेभ्यइत्यनुवाकेयशोदक्षिणामभ्यग्यायदित्यादिब्राह्मणेनतैत्तिरीयकैर्बहुधा
प्रपञ्चितः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अवर्त्याशुनंआन्त्राणिपेचेनदेवेषुविविदेमर्डितारंम् ।
अपश्यंजायाममर्हीयमानामर्षामेश्येनोमध्वाजंभार ॥ १३ ॥ २६ ॥

अवर्त्या । शुनः । आन्त्राणि । पेचे । न । देवेषु । विविदे ।
मर्डितारम् । अपश्यम् । जायाम् । अमर्हीयमानाम् । अर्षाम् ।
मेषु । श्येनः । मधु । आ । जभार ॥ १३ ॥ २६ ॥

अनयावामदेवः स्वकीयंदारिद्र्यंसूचयन् इन्द्रस्योत्कर्षमाह वामदेवोहम् अवर्त्या जीव-
नोपायराहित्येन शुनः शुनकसबन्धानि आन्त्राणि पुरीतन्ति पेचे अपचं देवेषुद्योतमानेषु

यद्वादिपुमध्ये इन्द्रादन्यमर्द्धितारसुखयितारंनविबिदे नलेमे किंच जायांस्वकीयांभार्याम् अम-
हीयमानाम् अश्लाघनीयामपश्यमद्राक्षम् अघअथानन्तरंदयेन.इयेनवच्छीघ्रगामी इन्द्रः मे
महं मधु मधुरोपेतमुदकमानभारआनहार ॥ १३ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेपङ्क्तिशोवर्गः ॥ ११ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्देनिवारयन् ॥ पुमर्थोऽथतुरोदेयाद्विधातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाविराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुद्धभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेणसायणाचा-
र्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येतृतीयाष्टकेपञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितं वेदायो वेदेभ्योऽखिलं जगत् । निर्भयेत महं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

व्याख्यातः पञ्चमोऽध्यायस्तृतीयाष्टकआदरात् । धीमतासायणाख्येन पष्ठोऽध्यायोऽथ वर्ण्यते ॥ २ ॥

चतुर्थे मण्डले द्वितीयेनुवाकेऽसूक्तानि ज्याख्यातानि एवात्वा मिन्द्रेत्येकादशर्चनवमं सूक्तम् तस्य म-
ण्डलादिपरिभाषया वामदेवश्रृंगिः अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रो देवता तथा चानुक्रान्तम्-
एवैकादशेति । अग्निष्टोमे माघ्यन्दिनसवने मैत्रावरुणशस्त्रे इदं सूक्तम् । सूयते हि—एवात्वा मिन्द्रो-
शस्तु पुनः सुमना उपाकृतियाज्येति । पृष्ठयाभिस्तव पडहयोः प्रथमे हनि मैत्रावरुणशस्त्रे अहीनसूक्तम्
तत्स्थाने त्रीणि संपातसूक्तानि तत्रेदं प्रथमं सूक्तम् सूत्रितञ्च—एवात्वा मिन्द्रयज्ञ इन्द्र इति ।

तत्र प्रथमा—

ॐ एवात्वा मिन्द्रवज्रिन्नत्र विश्वे देवासः सुहवांस ऊमाः ।

महामुभे रोदसी वृद्धमृष्वं निरेकमिदृणते वृत्रहृत्ये ॥ १ ॥

एव । त्वाम् । इन्द्र । वज्रिन् । अत्र । विश्वे । देवासः । सुहवासः ।

ऊमाः । महाम् । उभे इति । रोदसी इति । वृद्धम् । ऋष्वम् ।

निः । एकम् । इत् । वृणते । वृत्रहृत्ये ॥ १ ॥

अत्रास्मिन्यज्ञे वज्रिन् हेवज्रवज्रिन्द्र सुहवासः सुहवाः शोभनाहानाः ऊमाः रक्षकाः
विश्वे देवासः सर्वे देवाः उभे रोदसी यावापृथिव्यौ च एव एवमुक्तप्रकारेण स्तूयमानं महामहान्तं प्र-
भूतं वृद्धगुणैः प्रवृद्धमृष्वं दर्शनीयं त्वामेकमित् एकमेव वृत्रहृत्ये वृत्रहननार्थं निर्वृणते निःशेषेण सं-
भजन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अवांसृजन्तजिघ्रं यो न देवा भुवः स्रग्नालिन्द्रस्त्ययोनिः ।

अहन्नहिं परिशयानमर्णः प्रवर्तनीरं रदो विश्वधेनाः ॥ २ ॥

अवं । असृजन्त । जिब्रयः । न । देवाः । भुवः । समुद्राट् ।
 इन्द्र । सत्ययोनिः । अहन् । अहिम् । परिशयानम् ।
 अणीः । प्र । वर्तनीः । अरदः । विश्वध्वेनाः ॥ २ ॥

हेन्द्र देवा त्वां जिब्रयोन जीर्णाः प्रवृद्धाः पितरः यूनः पुत्रानिव अवासजन्त असुरवधा-
 धैरैरयन् ततः हेन्द्र सत्ययोनिः सत्यनिवासस्त्वं सम्राट् सर्वपांलोकानाम धीश्रोभुवः अंभवः
 अर्णः उदकलक्षीकृत्य परिशयानम् परितः समन्तात् शयनं कुर्वन्तम् अहिं वृत्रासुरम् अहन् अवधीः
 विश्वधेनाः विश्वस्य प्रीणयित्रीः वर्तनीः सर्वत्र प्रवर्तिकाः नदीः प्रारदः प्रकर्षेण विलेखनं कृतवानसि
 इन्द्रः वृत्रं हत्वा तेनावृतान्युदकानि प्रवाहरूपेण प्रवर्तयतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अतृष्णुवन्तं वियतमबुध्यमानं सुपुषाणमिन्द्र ।
 सप्तप्रतिप्रवतं आशयानमहिं वज्रेण विरिणा अपर्वन् ॥ ३ ॥
 अतृष्णुवन्तम् । विष्यतम् । अबुध्यम् । अबुध्यमानम् ।
 सुपुषाणम् । इन्द्र । सप्त । प्रति । प्रवतः । आशयानम् ।
 अहिम् । वज्रेण । वि । रिणाः । अपर्वन् ॥ ३ ॥

हेन्द्र त्वम् अतृष्णुवन्तम् भोगेषु अतृप्यन्तं वियतं शिथिलाङ्गम् अबुध्यम् दुर्विज्ञानमबुध्यमानं
 सुपुषाणम् सुप्तम् सप्तसर्पणस्वभावाः प्रवतः अपः प्रत्याशयानमावृत्त्यतिष्ठन्तम् अहिंवृत्रम् अपर्वन्
 अपर्वणि पौर्णमास्यां वज्रेण विरिणाः व्यारिणाः विशेषेण हतवानसि पौर्णमास्यां वृत्रवधः त्वं ग्राह-
 तपुत्र इत्यनुवाके प्रतिवापनं पूर्णमासमागवास्यायां प्याययन्तीति तत्सिरीषैरप्युक्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अक्षोदयच्छवं साक्षामवुध्नं वार्णवातस्तविंषिभिरिन्द्रः ।
 दृह्णान्यैभ्रादुशमानोजोवाभिनत्कुभः पर्वतानाम् ॥ ४ ॥

अक्षोदयत् । शर्वसा । क्षाम । बुधम् । वाः । न । वार्तः ।
तविपीभिः । इन्द्रः । दृह्णानि । औभ्रात् । उशमानः ।
ओजः । अव । अभिनत् । ककुभः । पर्वतानाम् ॥ ४ ॥

इन्द्रः परमैश्वर्ययुक्तः शवसावलेन बुधमन्तरिक्षं क्षाम क्षीणोदकम् अक्षोदयत् संपिपेप
तत्रदृष्टान्तः—वातोवायुःतविपीभिःबलैर्वार्णोदकमिव तद्वत् किञ्च ओजोबलमुशमानःकामयमा-
नःइन्द्रः दृह्णानि दृहानि स्थिराण्यपिअभ्राणि औभ्रादमाद्भीत् तथापर्वतानागिरिणांककुभः
पशान् अवापिनत् अत्यन्तमभैत्सीत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अभिप्रदद्बुर्जनयोर्नगर्भैरथाइवप्रययुःसाकमद्रयः ।
अतर्पयोविसृतउब्जऊर्मान्वंवृताँअरिणाइन्द्रसिन्धून् ॥५॥१॥
अभि । प्र । दद्बुः । जनयः । न । गर्भम् । रथाःइव । प्र । ययुः ।
साकम् । अद्रयः । अतर्पयः । विस्तृतः । उब्जः । ऊर्मान् ।
त्वम् । वृतान् । अरिणाः इन्द्र । सिन्धून् ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वाम् अद्रयोमरुतः जनयोजनन्यः गर्भन पुत्रमिव अभिप्रदद्बुः अ-
भिगमुः किञ्च रथाइव रंहणशीलरथायथावृत्रवधार्थत्वयासाकंप्रययुः प्रकर्षणायासिपुः हे
इन्द्र त्वं विसृतः विसरणशीलानदीः अतर्पयः अद्विरपूरयः तथा ऊर्मान् मेघान् उब्जः अवधीः
तथा त्ववृतान्वृत्रेणावृतान्सिन्धूनपःअरिणा प्रैरयः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी—

त्वंमहीमवनिंविश्वधेनांतुर्वीतयवय्यायक्षरन्तीम् ।
अरंमयोर्नमसैजदणैःसुतरणाँअकृणोरिन्द्रसिन्धून् ॥ ६ ॥
त्वम् । महीम् । अवनिम् । विश्वधेनाम् । तुर्वीतये । वय्याय ।
क्षरन्तीम् । अरंमयः । नर्मसा । एजत् । अर्णः । सुस्तरणान् ।
अकृणोः । इन्द्र । सिन्धून् ॥ ६ ॥

हेइन्द्र त्वं महीं महतीं विश्वधेनां विश्वस्यप्रीणयित्रीं तुर्वीतये तुर्वीतिनाम्नेराज्ञे वय्याय
वय्यनाम्ने च धरन्तीमभीष्टान्कामान्दुहन्तीम् अर्वाणि भूमिं नमसा अन्नेन एजत् ऐजत् अचलत्
अर्णः अर्णसा उदकेन च अरमयः रमयसि इन्द्रः पृथिवीं अन्नोदकसमृद्धां करोतीत्यर्थः किञ्च
हेइन्द्र त्वंसिन्धून् गलानि सुतरान् सुसुप्तीर्णानि अकृणोरकार्षीः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्राप्नुवो न भन्वो न वक्का ध्वस्त्रा अपिन्वद्युवती ऋतज्ञाः ।

धन्वान्यज्रा अपृणक्तृपाणा अधोगिन्द्रः स्तर्यो दंसुपत्नीः ॥ ७ ॥

प्र । अग्रुवः । न भन्वः । न । वक्काः । ध्वस्त्राः । अपिन्वत् ।

युवतीः । ऋतज्ञाः । धन्वानि । अज्रा । अपृणक् ।

तृपाणान् । अधोक् । इन्द्रः । स्तर्यः । दम्सुपत्नीः ॥ ७ ॥

इन्द्रः न भन्वः शत्रूणां हिंसिकाः वक्कान् सेना इव ध्वस्त्राः कूलानां बन्सिकाः युवतीरग्निर्मि-
श्रिताः ऋतज्ञाः ऋतस्यान्नस्य जनयित्रीः अग्रुवः अग्रुवइति नदीनामैतत् अग्रगामिनीर्नदीः प्रा-
पिन्वत् प्रकर्षेणापूरयत् तथा धन्वानि निर्मलानुसृता देशां ध्वष्ट्या अपृणत् अपूरयत् तथा
अज्रा मार्गस्य गन्तृन् तृपाणान् पिपासया युक्तान् पुरुषान् अपृणक् अपूरयत् किञ्च इन्द्रः दं-
सुपत्नी दमनपरा असुराः सुष्ठुपतयो यासां ताः स्तर्यः स्तरीः निवृत्तप्रसवागाः अधोक् अधुङ्गन्
इन्द्रः राक्षसकृतनिरोधदुःखान् निरुद्धप्रसवाभिप्रायिमुच्य सुप्रसवाधकारेत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

पूर्वोरुपसः शरदश्च गूर्ता वृत्रं जघन्वा असृजद्विसिन्धून् ।

परिधिता अतृणद्वधानाः सीरा इन्द्रः स्रवितवे पृथिव्या ॥ ८ ॥

पूर्वीः । उपसः । शरदः । च । गूर्ताः । वृत्रम् । जघन्वान् ।

असृजत् । वि । सिन्धून् । परिधिताः । अतृणत् ।

वद्वधानाः । सीराः । इन्द्रः । स्रवितवे । पृथिव्या ॥ ८ ॥

पुत्रं वृत्राख्यमसुरं जघन्वान् हतवानिन्द्रः गूर्ताः तमिस्रयागीर्णाः पूर्वावेद्भीः उपसः शरदश्च
संवत्सराश्च व्यसृजत् विनेपेणससर्जे तथा सिन्धुवृत्रेणावृत्तान्युदकानिव्यसृजत् किंच परिष्ठिताः
मेघेषुपरितःस्थिताः बद्धधानाः वृत्रेणपरितोबध्यमानाः सीरानदीः सीराइतिनदीनामैतत्
पृथिव्यापृथिवीरूपेणमार्गेणस्रवितवे स्रवितुंगमनार्थमतृणत् अविध्यत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

वृत्राभिः पुत्रमग्रुवो अदानं निवेशनाद्धरिव आजमर्थ ।

व्यन्धो अख्यदहिमाददानो निभूदुखच्छित्समरन्तपर्व ॥ ९ ॥

वृत्राभिः । पुत्रम् । अग्रुवः । अदानम् । निश्वेशनात् । हरिद्वः ।

आ । जमर्थ । वि । अन्धः । अख्यत् । अहिम् । आददानः ।

निः । भूत् । उखच्छित् । सम् । अरन्त । पर्व ॥ ९ ॥

हेहरिवः हरिसंज्ञाश्वोपेतोऽत्र त्वं वृत्राभिः उपनिहिकाभिरदानमद्यमानम् अग्रुवः अग्रुना-
मकाचित् तस्याः पुत्रं निवेशनाद्धस्मीकारुष्यात्स्थानादानमर्थ आहृतवानसि आददानः इन्द्रे-
णाहियमाणः अग्रुवः पुत्रः अन्धः पूर्वमन्धः सन् अहिमर्षेण्यख्यत् विशेषेणापश्यत् ततोनिर्भूतव-
स्मीकार्निर्गतोभवत् उखच्छित्त्वस्मीकारुष्यायाउल्लायाश्छेदकानिपर्व पर्वणि अस्यसर्वाणि
अङ्गानां शिथिलानिपर्वणि समरन्त समगच्छन्त उपनिहिकाभिः शिथिलीकृतानि अग्रुवः पुत्रस्य
पर्वणि इन्द्रेण समधीयतेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

प्रतेपूर्वाणि करणानि विप्राविद्वाँ आहविदुपेकरांसि ।

यथायथावृष्ण्यानि स्वगूर्तापांसिराजन्नर्याविवेपीः ॥ १० ॥

प्र । ते । पूर्वाणि । करणानि । विप्र । आहविद्वान् । आह । विदुपे ।

करांसि । यथायथा । वृष्ण्यानि । स्वगूर्ता । अपांसि ।

राजन् । नर्या । अविवेपीः ॥ १० ॥

हेराजघ्राजमानेन्द्र वृष्ण्यानि वर्षणयोग्यानि स्वगूर्तानि स्वगूर्तानि स्वयमुद्गीर्णानि नर्या नर्या-
णि मनुष्यहितानि अपांसि त्वत्संबन्धीनिकर्माणि यथायथाअविवेपीः व्याप्नोः अकारिोरिति
यावत् तथातथा हेविप्र प्राज्ञेन्द्र विदुषेविदुषःसर्वज्ञानतस्तेत्वत्संबन्धीनिपूर्वाणिपुरातनानिकरणा-
निकर्माणि आविद्वान् आसमन्ताज्जानन् वामदेवः करांसि त्वदीयानिकर्माणि प्रप्रकर्षे-
णाह ब्रवीति ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नूष्टुतइन्द्रनूगृणानइर्षंजरित्रेनद्योऽनर्षीपेः ।

अकारितेहरिवोब्रह्मनव्यंधियास्यामरुथ्यःसदास्ताः ॥११॥२॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इर्षम् । जरित्रे । नद्यः ।

न । पीपेरितिपीपेः । अकारि । ते । हरिश्च । ब्रह्म । नव्यम् ।

धिया । स्याम् । रुथ्यः । सदास्ताः ॥ ११ ॥ २ ॥

हेन्द्र नु क्षिप्रं स्तुतः पूर्वैर्ऋषिभिःसंस्तुतः नु क्षिप्रं गृणानः अस्माभिःस्तूपमानस्त्वम्
इपमन्ने जरित्रे स्तोत्रे मह्यं नद्योऽन अर्द्धिर्नेदीरिवापीपेः प्यायय प्रवृद्धंकरु हेहरिवः हरि-
संज्ञकाधोपेतेन्द्र तेतुभ्यंनव्यं नवतरं ब्रह्मस्तोत्रम् अकारि अस्माभिःक्रियते रथ्योरथवन्तोवयं
धियाप्रज्ञारूपयास्तुत्यासदास्ताःत्वांसर्वदामनमानाःत्वदर्धहवीरूपस्यान्नस्यदातारोवास्याम
यास्म ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

आनइन्द्रेत्येकादशर्चदशमंस्त्वंवामदेवस्यार्षत्रैष्टुभमैन्द्रम् आनइत्यनुक्रमणिका । पृष्ठधा-
भिल्लवपडहयोःप्रथमेहनिनिष्केवल्येष्टत्विविद्वानीयम् सूत्रितञ्च-आनइन्द्रइतिनिष्केवल्यमिति ।
महाव्रतेत्येतत्संपातसूक्तम् तथैवपञ्चमारण्यकेसूत्रितम्-आनइन्द्रोदूरादानआसादितिसंपात
इति ।

तत्रप्रथमा-

आनइन्द्रोदूरादानंआसादंभिष्टिरुदवंसेयासदुग्रः ।

ओजिष्ठेभिर्नृपतिर्वज्रबाहुःसंगेसमत्सुतुर्वणिःपृतन्यून् ॥ १ ॥

आ । नः । इन्द्रः । दूरात् । आ । नः । आसात् । अभिष्टिःकृत् ।
 अर्वसे । यासत् । उग्रः । ओजिष्ठेभिः । नृक्षपतिः । वज्रंश्वाहुः ।
 समृद्धो । समतश्सु । तुर्वणिः । पृतन्यून ॥ १ ॥

अभिष्टिकृद्यजमानसंन्विनाम् अभिष्टीनां कर्ता उग्रस्तेनस्वीन्द्रः नोस्माकमवसेरक्ष-
 णाय दूरात् आयासदायातु आगच्छतु अपिच आसादासनादान्तिकाद्यनोस्माकमवसेरक्षणा-
 यआयासदायातु कीदृशः समस्तु संग्रामेषु सज्जेशन्नभिःसंयोगेसति पृतन्यून शत्रून् तुर्वणिः
 हिंसन् वज्रबाहुर्वज्रहस्तः नृपतिः वृष्टिद्वारानृणामनुप्याणांपालकः ओजिष्ठेभिः अतिशयेनते-
 जस्विभिर्महद्भिर्युक्तइतिशेषः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

आनइन्द्रोहरिंभिर्यात्वच्छांर्वाचीनोर्वसेरार्धसेच ।
 तिष्ठातिवज्रीमघवाविरप्शीमंयज्ञमनुनोवार्जसातौ ॥ २ ॥

आ । नः । इन्द्रः । हरिंशभिः । यातु । अच्छ । अर्वाचीनः ।
 अर्वसे । रार्धसे । च । तिष्ठाति । वज्री । मघवा । विरप्शी ।
 इमम् । यज्ञम् । अनु । नः । वार्जसातौ ॥ २ ॥

अर्वाचीनःअस्मदभिमुखइन्द्रःअवसेस्मदीयायरक्षणायरार्धसेच धनायच नोच्छ ज-
 स्मानभिलक्षीकृत्यहरिभिरश्वैःसहआयातुआगच्छतु किंच वज्री वज्रवान् मघवावनचान् विर-
 प्शी महान् विरप्शीतिमहन्नामसुपाठात् अस्मदीयस्यकर्मणोद्वेष्टृभिरसुरादिभिःकृद्नेस्माकन्
 वानसातौ युद्धेप्राप्तेसतिइममस्मदीयंयज्ञम् अनूदित्य तिष्ठाति तिष्ठतु ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इमंयज्ञंत्वमस्माकंमिन्द्रपुरोदधत्सनिष्यसिःकृतुनः ।
 श्वघ्नीवंवज्रिन्त्सनयेधनानांत्वयावयमर्वज्राजिजयेम ॥ ३ ॥

इमम् । यज्ञम् । त्वम् । अस्माकम् । इन्द्र । पुरः । दधत् ।

सनिष्यसि । कर्तुम् । नः । श्वघ्नीह्व । वज्रिन् । सनये ।

धनानाम् । त्वया । वयम् । अर्यः । आजिम् । जयेम ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वनोस्मान् पुरोदधत् पुरस्कृतात्कुर्वन् अस्माकं कर्तुं क्रियमाणमिमं यज्ञम् सनिष्यसि
संमजिष्यसि अपिच श्वघ्नीव मृगयुः मृगानिव हेवज्रिन् वज्रवाजिन्द्र त्वया अर्यः अरयः स्तोतारो
वयं धनानां पश्चादि घनानां सनये लाभाय आजिं शत्रुसंवाचिनं संग्रामं जयेम जीयास्म ॥ ३ ॥

अग्निष्टोमे माध्यान्दिनसवने मैत्रावरुणस्योऽश्विपुण्ड्रितिशखयाज्या, सूत्रितश्च—उशन्नपुणः
सुमना उपाकृति याज्योति ।

सैपाचतुर्थी—

उशन्नपुणः सुमना उपाके सोमस्य नुसुपुतस्य स्वधावः ।

पाइन्द्रप्रतिभृतस्य मध्वः समन्धं साममदः पृष्ठयेन ॥ ४ ॥

उशन् । ऊँ इति । सु । नः । सुधमनाः । उपाके । सोमस्य । नु ।

सुधसुतस्य । स्वधाह्वः । पाः । इन्द्र । प्रतिभृतस्य ।

मध्वः । सम् । अन्धंसा । ममदः । पृष्ठयेन ॥ ४ ॥

हेस्वधावः अन्नवाजिन्द्र सुमनाः शोमनमनस्कः त्वम् उपाके समीपे नोस्मानुशन्नपु
अत्यन्तं कामयमानः सन् सुपुतस्य सुपुत्राभिपुत्रं प्रतिभृतस्य संभृतं मध्वः मादकं सोमस्य सो-
मं नुक्षिप्रमेव पाः पिव पृष्ठयेन पृष्ठयशब्देन माध्यान्दिनसवने उद्गातृभिरुद्गायमानं स्तोत्रमुच्यते तत्संबन्धिना
अन्धसा पीतेन सोमेन सममदः संहृष्टो भव ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

वियोरं ररृषा ऋषिभिर्नवेभिर्वृक्षो न पृक्ः सृण्यो न जेता ।

मर्यो न योषामभि मन्यमानोच्छा विवक्मि पुरुहूतमिन्द्रम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

वि । यः । ररृषो । ऋषिंश्चभिः । नवेभिः । वृक्षः । न । पृक्ः ।

सृण्यः । न । जेता । मर्यः । न । योषाम् । अभि । मन्यमानः ।

अच्छ । विवक्मि । पुरुहूतम् । इन्द्रम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

पक्कः पक्कफलः वृक्षेन वृक्षइव अत्रसृणिशब्दोद्भूतवाची तेनायुधमात्रं लक्ष्यते स-
प्यः आयुधकुशलः जेतान शत्रुविजयीवीरपुरुषइव यः नवेभिर्नवैर्नूतनैर्ऋषिभिः विररंशे
विविधंस्तूयते स्तोताहंपुरुहूतं बहुभिराहूतं तमिन्द्रमच्छामिलं शकृत्य विवन्निम विशेपेणव-
न्मि स्तौमि तत्र दृष्टान्तः—अभिप्रेत्यमानमदीयेयं योषिदित्यभिनानन्मर्योर्मर्त्यः योषां स्त्रीमिव
तद्वत् ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्पर्शपठे तृतीयोऽष्टकः ॥ ३ ॥

अथपृष्ठी—

गिरिर्नयः स्वस्तं वाँ ऋष्वइन्द्रः सनादेव सहसे जात उग्रः ।
आदर्ता वज्रं स्थविरं न भीम उद्रेव कोशं वसुना न्यृष्टम् ॥ ६ ॥

गिरिः । न । यः । स्वस्तवान् । ऋष्वः । इन्द्रः । सनात् । एव ।
सहसे । जातः । उग्रः । आदर्ता । वज्रम् । स्थविरम् । न ।
भीमः । उद्गाह्यैव । कोशम् । वसुना । निष्कृष्टम् ॥ ६ ॥

गिरिर्न पर्वतइव स्वतवान् स्वयंप्रवृद्धः ऋषो महान् ऋष्वइति महत्त्वम् महत् ब्रह्मः ऋष्वइ-
ति तन्नाममुपाठात् उग्रः ओजस्वी यइन्द्रः सहसे शशोरभिभवाय सनादेव विरादेव जातः उत्पन्नः
भीमः शत्रूणां भयङ्करः सइन्द्रः उद्रेव कोशम् उदकेन नलपात्रमिव वसुना तेनसा न्यृष्टं निर्गतं स्थविरं-
बृहत् वज्रं न वज्रं चनेति चार्थे आदर्ता आहतवानासीत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

नयस्य वर्ता जनुपा न्वस्ति न राधं स आमरीता मधस्य ।
उद्गावृपाणस्तं विपीव उग्रास्मभ्यं दद्वि पुरुहूतरायः ॥ ७ ॥

न । यस्य । वर्ता । जनुपा । नु । अस्ति । न । राधसः ।
आश्मरीता । मधस्य । उत्तुष्टवृपाणः । तत्रिपीष्टवः । उग्र ।
अस्मभ्यम् । दद्वि । पुरुहूत । रायः ॥ ७ ॥

हेइन्द्र यस्यतव कश्चिज्जनुषान्मनास्वतएवनुसत्यंवर्ता वारयितानास्ति राधसः यज्ञादि-
कर्मणासाधकस्यमघंस्थत्वयादीयमानस्य घनस्यआमरीता कश्चिदपिनाशयितानास्ति हेतविषीवः
चलवन्नुग्र तेजस्विन् हेपुरहूत बहुभिराहूतेन्द्र उद्धावृषाणः अभीष्टान्कामान्वर्षकस्त्वं रायः पश्वादि-
घनानि अस्मभ्यंस्तोतृभ्यः दाद्धि देहि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ईक्षेरायःक्षयंस्यचर्पणीनामुतव्रजमपवर्तासिगोनाम् ।
शिक्षानरःसमिधेषुप्रहावान्वस्वोराशिर्माभिनेतासिभूरिम् ॥ ८ ॥
ईक्षे । रायः । क्षयंस्य । चर्पणीनाम् । उत । व्रजम् । अपवर्ता ।
असि । गोनाम् । शिक्षानरः । समिधेषु । प्रहावान् ।
वस्वः । राशिम् । अभिनेता । असि । भूरिम् ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं चर्पणीनां प्रजानां रायोघनस्यक्षयस्य गृहस्यच ईक्षे ईक्षसे उतापिच गोनांगवां
मनंसमूहम् अपवर्ता अपवारकोसि निरोधकेभ्योऽसुरेभ्य गवांमोचयिताभवसीत्यर्थः किंच हेइन्द्र
शिक्षानर शिक्षयानेताप्रजानाशासक समिधेषु युद्धेषु प्रहावान्प्रहरणवांस्त्वंभूरिं प्रभूतं वस्वोघनस्य
राशिसमूहमाभिनेतासि प्रापयिताचभवसि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

कयातच्छृण्वेशच्याशचिष्ठोययाकृणोतिमुहुकाचिहृष्वः ।
पुरुदाशुपेविचयिष्ठोअंहोथादधातिद्रविणंजरित्रे ॥ ९ ॥
कया । तत् । शृण्वे । शच्या । शचिष्ठः । यया । कृणोति ।
मुहु । का । चित् । ऋष्वः । पुरु । दाशुपे । विचयिष्ठः ।
अंहः । अर्थ । दधाति । द्रविणम् । जरित्रे ॥ ९ ॥

शचिष्ठः अतिशयेनप्राज्ञ तदितिलिङ्गव्यत्ययः तसइन्द्रः कयाशच्या कयाप्रज्ञया शचीति-
प्रज्ञानामैतन् शृण्वे श्रूयते ऋष्योमहानिन्द्रः मुहुःमुहुः ययाप्रज्ञयाकाचित्कानिचित् कर्माणि कृणोति
करोति सइन्द्रः दाशुपेहविर्दत्तवतेयजमानायपुरुभूयिष्ठमंहः पापम् विचयिष्ठः अतिशयेननाशकोभवति
अपापिच जरित्रेस्तात्रद्रविणंनद्यादिषनंदधातिदधाति ॥ ९ ॥

आ । यातु । इन्द्रः । अवसे । उप । नः । इह । स्तुतः ।
 सध॒श्मात् । अ॒स्तु । शूरः । व॒वृ॒धानः । त॒र्वि॒पीः । यस्य॑ ।
 पूर्वाः । द्यौः । न । क्ष॒त्रम् । अ॒भि॒ष्म॒ति । पु॒ष्यात् ॥ १ ॥

सइन्द्रः नोस्माकमवसेरक्षणाय उपायातु उपागच्छतु यइन्द्रः इहास्मिन्यज्ञेस्तुतः शूरो विक्रान्तो
 ववृधानः प्रवृद्धः अयमिन्द्रः सधमादस्तु अस्माभिः सहमाद्यन्मवतु यस्येन्द्रस्य तविपीः तविष्यः बलानि पू-
 र्वाः पूर्वोर्वह्निसन्तीति शेषः यश्चेन्द्रः द्यौर्न द्योतमानः सूर्य इव अभिष्मति परकीयं बलमभिभावुकं क्षत्रं-
 स्वकीयं बलं तेनोवापुष्यात् पुष्यतु सइन्द्रः उपायात्विपिपूर्वेण संबन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

तस्ये॒दि॒ह॒स्तं व॒थ॒ वृ॒ष्ण्या॑नि॒तु वि॒द्यु॒न्मस्य॑तु॒ वि॒राध॑सो॒ नृन् ।
 यस्य॑ क॒र्तुर्वि॒द॒ध्यो॒ऽन॒स॒म्राट् स॒ह्यान्त॑रु॒त्रो अ॒भ्य॒स्ति॒ कृ॒ष्टीः ॥ २ ॥
 तस्य॑ । इत् । इह । स्त॒व॒थ॒ । वृ॒ष्ण्या॑नि । तु॒वि॒द्यु॒न्मस्य॑ ।
 तु॒वि॒राध॑सः । नृन् । यस्य॑ । क॒र्तुः । वि॒द॒ध्यः । न । स॒म्राट् ।
 स॒ह्यान् । त॒रु॒त्रः । अ॒भि । अ॒स्ति॒ । कृ॒ष्टीः ॥ २ ॥

तुविद्युन्मस्य बहुकीर्तः तुविराधसः बहुधनस्य तस्येत्तस्येन्द्रस्यैव वृष्ण्यानि बलभूतान् नृनेतृ-
 न्मरुतः हेतोतारो ययमइहास्मिन्यज्ञेस्तवथ स्तुत साह्यान् शत्रून् अभिभावुकः सरत्रः अस्माना-
 पन्यस्तारकः यस्येन्द्रस्य क्रतुः कर्मकृष्टीः शत्रुसंवन्धिनीः प्रजा अभ्यस्ति अभिमवति तत्र ह-
 द्यान्तः-विदध्यो न सम्राट् विदधारो न यज्ञार्हः सम्राट्सकल लोकानामधिपतिरिव तद्वत्तस्य वृष्ण्यानीति
 पूर्वोण संबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

आ॒य॒त्वि॒न्द्रो॒ दि॒व॒ आ॒पृ॒थि॒व्या॒ म॒क्षू॒स॒मु॒द्रा॒दु॒त॒वा॒पु॒री॒पात् ।
 स्व॑र्ण॒रा॒द॒व॑से॒नो म॒रु॒त्वा॑न्प॒रा॒व॒तो॒वा॒स॒द॑ना॒दु॒त॒स्य॑ ॥ ३ ॥

आ । यातु । इन्द्रः । दि॒वः । आ । पृ॒थि॒व्याः । म॒क्षु । स॒मु॒द्रा॒त् ।
 उ॒त । वा॒ । पु॒री॒पात् । स्व॑ः क्ष॒न॒रा॒त् । अ॒व॒से । नृः । म॒रु॒त्वा॑न् ।
 प॒रा॒ध्व॒तः । वा॒ । स॒द॑ना॒त् । ऋ॒त॒स्य॑ ॥ ३ ॥

मरुत्तान्महाद्भिः सहित इन्द्रः नोस्माकमवसेरक्षणाय दिवंः स्वर्गलोकादायातु आगच्छतु
पृथिव्याः मूलोकाच्चमधुशीघ्रमायातु उतवा अथवा समुद्रादन्तरिक्षलोकाच्चायातु समुद्रइत्यन्त-
रिक्षनाम सगरः समुद्रः अध्वरइति तन्नाम सुपाठात् अथवा पुरीषादुदकात् आयातु पुरीष-
मित्युदकनाम मधुपुरीषं पिप्पलमिति तन्नाम सुपाठात् स्वर्गरात् स्वरादित्यः नरोनेतायस्यत-
स्मालोकाद्वा आयातु परावतो वातूराद्वा आयातु अन्नस्योदकस्य सदनान्स्थानात्मेव लोकाद्वा आ-
यातु ॥ १ ॥

अथ चतुर्थी-

स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशे तं मुष्टवाम विदधे विन्द्रम् ।
यो वायुना जयति गोमतीं प्रधृष्णुया नरयति वस्यो अच्छ ॥ ४ ॥

स्थूरस्य । रायः । बृहतः । यः । ईशे । तम् । ऊँ इति ।
स्तवाम् । विदधेपु । इन्द्रम् । यः । वायुना । जयति ।
गोमतीपु । प्र । धृष्णुष्या । नरयति । वस्यः । अच्छ ॥ ४ ॥

यइन्द्रः स्थूरस्य स्थूलस्य बृहतो महतः रायो वनस्य ईशे ईष्टे विदधेपु यज्ञेषु विदधइति
यज्ञनामैतत् तद्य तमिन्द्रमेव वयं स्तोतारः स्तवाम यइन्द्रः वायुना प्राणरूपेण बलेन गोमतीपु सेना-
मुजयति शत्रून् विनयते धृष्णुया धृष्णुः प्रगल्भः यइन्द्रः स्तोतृन् वस्यः वसीयः श्रेष्ठपश्वादिधनम्
अच्छामि प्रणयति प्रापयति तमेवेन्द्रं स्तवामेति पूर्वणसंख्यः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

उपयो नमो नमसिस्तभायन्निर्यति वाचं जनयन् यजं ध्वै ।
ऋजसा नः पुरुवारं उक्थैरेन्द्रं कृण्वीत सदर्नेपु होता ॥ ५ ॥ ५ ॥

उपे । यः । नमः । नमसि । स्तभायन् । इर्यति । वाचम् ।
जनयन् । यजं ध्वै । ऋजसा नः । पुरुवारः । उक्थैः । आ ।
इन्द्रम् । कृण्वीत । सदर्नेपु । होता ॥ ५ ॥ ५ ॥

उपस्तभायन् लोकानुपस्तम्भयन् यजघ्नै यष्टुवाचां गमिंतलक्षणां वाचं जनयेन् यजनयन् ऋज-
सानः प्रसाध्यमानः ऋजतिः प्रसाधनकर्मैतियाहः । उक्तैः शस्त्रलक्षणेः स्तोत्रैः पुरुवारः बहुभिः संभ-
जनीयः यद्भद्रः नमासे नमइत्यन्नामैतत् यजमानैर्दत्तेहाविनिमः यजमानेभ्यो यज्ञादिसाधन-
मन्नमइत्यतिथेरयाति इन्द्रोऽविपातृत्सः सन् वृष्टिद्वारा अन्नं प्रयच्छति तेन चालेन पुनर्यज्ञः प्रजायत इत्यर्थः
अस्मदीयो होतासदने पुयज्ञगृहे पुतमिन्द्रमाकृष्वीत अभिमुखीकरोतु ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठे पञ्चमो वर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

धिपायदिधिप्यन्तः सरण्यान्तसदन्तो अद्रिमौशिजस्य गोहे ।

आदुरोपाः पास्त्यस्य होता योनो महान्तस्त्वरणे पुवह्विः ॥ ६ ॥

धिपा । यदि । धिप्यन्तः । सरण्यान् । सदन्तः । अद्रिम् ।

औशिजस्य । गोहे । आ । दुरोपाः । पास्त्यस्य । होता । यः ।

नः । महान् । सत्स्वरणेपु । वह्विः ॥ ६ ॥

धिप्यन्तः धिपणामिन्द्रविषयांस्तुतिमिच्छन्तः औशिनस्य अशिनः कामयमानाः काविनः
तेषां संबन्धी औशिभो यजमानः तस्य गोहे गृहे सदन्तो निपीदन्तो मनाः अद्रिम् आहणाति शत्रूनि न्य-
द्रिन्द्रः तमिन्द्रं धिपास्तुत्या यदि यज्ञं सरण्यात् उपागच्छेयुः तदा सद्भद्रः आयातु नोस्माकं सं-
वरणे पुशत्रुसंबन्धिपु निरोधे पुवह्विर्विदोऽपास्त्यस्य पस्त्ये गृहे वसता यजमानेन होता आह्वाता दुरोपाः दुस्तर-
क्रोशः यद्भद्रः महान् प्रभूतो भवति स आयात्विति ॥ ६ ॥

अथ षष्ठमी-

सत्रायदीं भार्वरस्य वृष्णः सिसंक्तिशुष्मं स्तुवते भराय ।

गुहाय दीमौशिजस्य गोहे प्रयद्विये प्रायसे मदाय ॥ ७ ॥

सत्रा । यत् । ईम् । भार्वरस्य । वृष्णः । सिसंक्ति । शुष्मः ।

स्तुवते । भराय । गुहा । यत् । ईम् । औशिजस्य । गोहे ।

प्र । यत् । धिये । प्र । अर्यसे । मदाय ॥ ७ ॥

भार्वरस्य मर्वरोजगद्गर्ताप्रनापतिस्तस्यपुत्रोभार्वरः तस्यवृष्णः कामानांविषितुः इन्द्रस्यसंबन्धीर्मेषः शुष्मोबलंस्तुवतेस्तोत्रं कुर्वन्त्यनमानं सपत्तिं सेवतइतियत् सत्रासत्यमेवईमेतद्वल्मूर्जौशिनस्ययनमानस्यभरायभर्तुं गुहा गुहायां गुहारूपेहृदयेप्रभवतीतियत् तत् सत्यं यजमानस्य गोहेगृहेधियेकर्मणेप्रभवतीतियत्तत्सत्यम् अयस्मे गमनाय कामानांप्राप्तये मदाय हर्षाय तत्र यद्वल्मप्रभवतितत्सत्यम् इन्द्रस्यबलंयनमानं सर्वदापालयतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अयाष्टमी-

वियद्वरांसिपर्वतस्यवृण्वेपयोभिर्जिन्वेअपांजवांसि ।

विदद्वौरस्यंगवयस्यगोहेयदीवाजायसुध्यो ब्रवहन्ति ॥ ८ ॥

वि । यत् । वरांसि । पर्वतस्य । वृण्वे । पर्यःशभिः । जिन्वे ।

अपाम् । जवांसि । विदत् । गौरस्य । गवयस्य ।

गोहे । यदि । वाजाय । सुध्यः । ब्रहन्ति ॥ ८ ॥

इन्द्रः पर्वतस्यमेवस्यवरांसिद्वाराणिविवृण्वे विवृतानि कृतवानितियत् अपामुदकानांजवांसि वेगान् पयोभिर्भैः जिन्वे प्याययतीतियत् यदियदासुध्यःशोभनकर्मणोयनमानाः वाजायाश्चायवहन्तिइन्द्रप्राप्नुवन्ति तदा गोहेगृहे गौरस्य गौरमृगस्य गवयस्य गवयमृगस्यच विदत् तौद्वौपशूलभतइतियत् तत्सर्वसत्रेतिपूर्वेणसंन्धः ॥ ८ ॥

अभ्युदयेष्टाविन्द्रस्यप्रदातुःभद्रातेहस्तेतियाज्या सूत्रितं च-वीर्यस्तेभस्त्वङ्कुशोभद्रातेहस्ताङ्कुतोतपाणीइति ।

सूक्तेनवमी-

भद्रातेहस्तासुकृतोतपाणीप्रयन्तारास्तुवतेराधंइन्द्र ।

कातेनिर्षत्तिःकिमुनोममत्सि किंनोदुदुहर्षसेदातवाउ ॥ ९ ॥

भद्रा । ते । हस्ता । सुकृता । उत । पाणी इति । प्रयन्तारा । तुवते ।

राधः । इन्द्र । का । ते । निर्यत्तिः । किम् । ऊँ इति । नो इति ।

ममत्सि । किम् । न । उतउत्त । ऊँ इति । हर्षसे । दातवै । ऊँ इति ॥ ९ ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयौ यद्रा भद्रौ कल्याणौ हस्ता हस्तौ सुकृता सुकृतौ शोभनकर्माणी भवतः
उतापिच पाणी त्वदीयौहस्तौ स्तुवतेस्तोत्रेयन्मानायराघोधनप्रयन्तारा प्रयन्तारौ प्रदातारौभवतः
हेइन्द्र तेत्वदीयानिपत्तिर्निष्ठदन्तिपतिः का त्वम् अस्मान्किमुकिमर्थेनोममत्सि नमादयसि किमुदु
किमर्थमेवदातवै अस्माकंधनं दातुंनर्हसे हृद्येनमवसि उःपूरणः ॥ ९ ॥

पेन्द्रस्यवार्त्रप्रत्यपशोरेवावस्वइतिहविषोयाज्या सूत्रितंच-एवावस्वइन्द्रःसत्य सन्नाड्यद्वाम-
दन्यविचेतनानीति ।

सैषादशमी-

एवावस्वइन्द्रःसत्यःसन्नाड्यन्तावृत्रंवरिवःपूरवेकः ।

पुरुष्टुक्त्वांनःशग्धिरायोभक्षीयतेवसोदैव्यस्य ॥ १० ॥

एव । वस्वः । इन्द्रः । सत्यः । सम्भ्राद् । हन्ता । वृत्रम् ।

वरिवः । पूरवे । करितिकः । पुरुष्टुत । ऋत्वा । नः । शग्धि ।

रायः । भक्षीय । ते । अवसः । दैव्यस्य ॥ १० ॥

एवैवमुक्तप्रकारेणस्तूयमान सत्यः सत्यवान् वस्वोधनस्यसन्नाड्यैश्वरः वृत्रं वृत्रनामानमसुरं
हन्ता हिंसिता इन्द्रः पूरवे मनुष्याय यजमानायवरिवोधनकः करोति ददातीत्यर्थः ऋत्वा कर्मणा
स्तुतिहेतुना हेपुरुष्टुत बहुभिर्येजमानैःस्तुतेन्द्र त्वंनोस्मभ्यंरायोधनानिशग्धि देहि ते त्वयादीयमान-
स्यदैव्यस्यदेवसंगन्धिनः अवसोन्नत्य कर्मणिपृष्टी अन्नंभक्षीय अहंभनेयम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नूपुतइन्द्रनूगृणानइर्षंजरित्रेनूयोऽनर्षीपेः ।

अकारितेहरिवोब्रह्मनव्यंधियास्यामर्च्यःसदास्ताः ॥११॥६॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इर्षम् । जरित्रे । नूयः । न ।

पीपेरितिपीपेः । अकारि । ते । हरिष्ट्वः । ब्रह्म । नव्यम् । धिया ।

स्याम् । रच्यः । सदास्ताः ॥ ११ ॥ ६ ॥

पूर्वव्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेपष्ठोवर्मः ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थेमण्डलेद्वितीयोनुवाकः ॥ २ ॥

तृतीयेनुवाकेएकादशसूक्तानि तत्रयज्ञइन्द्रइत्येकादशर्चप्रथमंसूक्तं वामदेवस्यार्पत्रैष्टुभमैन्द्रं यज्ञइत्यनुक्रमणिका पृष्ठयाभिप्लवपडहयोःप्रथमेहनिमाध्यन्दिनसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेद्वितीयमिदं संपात-सूक्तं सूत्रितंच-एवात्वामिन्द्रयज्ञइन्द्रइति ।

तत्रप्रथमा-

यज्ञइन्द्रो जुजुपेयच्चवष्टितन्नो महान्करति शुष्म्याचित् ।

ब्रह्मस्तोमं मधवा सोमं मुश्यायो अश्मानं शर्वसा विभ्रदेति ॥ १ ॥

यत् । नः । इन्द्रः । जुजुपे । यत् । च । वष्टि । तत् । नः ।

महान् । करति । शुष्मी । आ । चित् । ब्रह्म । स्तोमम् । मधवा ।

सोमम् । उक्था । यः । अश्मानम् । शर्वसा । विभ्रत् । एति ॥ १ ॥

इन्द्रः नोस्मदीयं यद्वा विर्लक्षणान्नादिकं जुजुपे सेवते यच्च हविरादिकं वष्टिकामयते महान्प्रभूतः शुष्मीबलवानिन्द्रः चिदिति चार्थे ब्रह्मचित् हविर्लक्षणपुरोडाशादिकमन्नं च स्तोमं स्तोत्रसमूहं च सोममभिपुतंसोमं च उक्था उक्थानि शस्त्राणि चेत्येवम्भूतं तद्ब्रह्मादिचतुष्टयम् आकरोति आकरोतु स्वीकरोतु मधवा धनवान् अन्नअश्मशब्दो वज्रवाची अश्मानं वज्रं विभ्रत् धारयन् शर्वसाबलेन युक्तो यइन्द्रः पति आगच्छति सइन्द्रः स्वीकरोति विति पूर्वैर्णसंक्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

वृषा वृषंधिश्चतुरश्रिमस्यं नृग्रोवाहुभ्यां नृतमः शचीवान् ।

श्रिये परुष्णीमुपमाण ऊर्णायस्याः पर्वाणि सख्याय विव्ये ॥ २ ॥

वृषा । वृषन्धिम् । चतुःश्रिम । अस्यन् । उग्रः । बाहुभ्याम् ।

नृहृत्तमः । शचीवान् । श्रिये । परुष्णीम् । उपमाणः ।

ऊर्णम् । यस्याः । पर्वाणि । सख्याय । विव्ये ॥ २ ॥

वृषा कामानां वर्षिता वृषन्धि मेघभेदनद्वारेण वर्षकुर्वन्तं चतुरश्रिचतस्रभिरश्रिभिर्घोराभिरुपेतं वज्रं बाहुभ्यामस्यन् शत्रुपुप्रक्षिपन् उग्रउद्गूर्णवैलः नृतमोनेतृतमः शचीवान् कर्मवानिन्द्रः ऊर्णमाच्छादिकां परुष्णीं पर्ववर्तीनदीश्रिये आश्रयणार्थम् उपमाणः सेवमानो भवति यस्याः नद्याः पर्वाणि भिन्नान्देशान् सख्याय सखि कर्मणे विव्ये संनृतवान् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

योदेवोदेवतमोजायमानोमहोवाजोभिर्महद्भिश्चशुष्मैः ।

दधानोवज्रंवाहोरुशन्तं द्याममेनरेजयत्प्रभूमं ॥ ३ ॥

यः । देवः । देवस्तमः । जायमानः । महः । वाजोभिः । महदभिः ।

च । शुष्मैः । दधानः । वज्रम् । वाहोः । उशन्तम् । द्याम् ।

अमेन । रेजयत् । प्र । भूमं ॥ ३ ॥

देवोदीप्यमानः देवतमोदातृतमः जायमानः उत्पद्यमानः यइन्द्रः महोमहद्भिर्वानेभिरजैर्महद्भिः शुष्मैर्बलैश्चयुक्तोभवादितिशेषः सइन्द्रः वाहोर्हस्तयोः उशन्तं कामयमानं वज्रं दधानोधारयन् अमेन बलेन पांचुलोकं च भूमं भूलोकं च प्ररेजयत् प्रकम्पयति स्म ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

विश्वारोधांसिप्रवतश्चपूर्वाद्यौऋष्वाज्जनिमन्त्रेजतक्षाः ।

आमातराभरतिशुष्म्यागोर्नृवत्परिंज्मन्नोनुवन्तवाताः ॥ ४ ॥

विश्वा । रोधांसि । प्रवतः । च । पूर्वीः । द्यौः । ऋष्वात् ।

जनिमन् । रेजत । क्षाः । आ । मातरा । भरति । शुष्मी । आ ।

गोः । नृवत् । परिंज्मन् । नोनुवन्त । वाताः ॥ ४ ॥

विश्वा विश्वानि रोधांसि रोधःशब्देन उन्नतप्रदेशा उच्यन्ते उन्नतप्रदेशाः पर्वताश्च पूर्वाः पूर्व्याः बहूनि प्रवतः प्रवणानि सयुद्राश्चेत्यर्थे द्यौर्युलोकश्च क्षाः पृथिवी च जनिमन्निन्द्रस्य नन्मनिसति ऋष्वात् महतोस्मादिन्द्रात् रेजत अरेजन्त अकन्तन्त किंच शुष्मी बलवानिन्द्रः गोर्गत्तु सूर्यस्य मातरामातरौ मातापितृभूतौ द्यावापृथिव्यौ च आइति चार्थे आभरति आसमन्ताद्विभर्ति नृवन्मनुष्याश्च वाताः इन्द्रेण प्रेरितावायवश्च परिंज्मन्तरिक्षे नोनुवन्तः शब्दायन्ते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

तातूतंइन्द्रमहतोमहानि विश्वेष्वित्सर्वनेषुवाच्यां ।

यच्छूरंघृष्णोघृप्तादंघृष्णानहिंवज्रेणशवसाविवेपीः ॥ ५ ॥ ७ ॥

ता । तु । ते । इन्द्र । महतः । महानि । विश्वेषु । इत् । सर्वनेषु ।
प्रध्वार्च्या । यत् । शूर । धृष्णो इति । धृपता । दधृष्वान् ।
अहिम् । वज्रेण । शर्वसा । अर्विवेपीः ॥ ५ ॥ ७ ॥

हेइन्द्र महत प्रभूतस्यतेत्वदीयानि ता तानि कर्माणि तु क्षिप्रं महानि महान्तिमवन्ति
कीदृशानितानि विश्वेष्वित् सर्वेष्वेवसवनेषुप्राप्त.समनादिकर्मसु त्वदीयानिप्रवाच्या प्रवाच्यानि
स्तोतृभिःप्रकर्षेणवक्तुंयोग्यानिस्तुत्यानीतियत् हेधृष्णो प्रगल्भ हेयूर विक्लान्तेन्द्र दधृष्वान्
पालकत्वेनलोकान्धारयन् शर्वसावलेनयुक्तस्त्वंधृपताधर्षकेणवज्रेण अहिं वृत्रमसुरम्अर्विवेपीः
अवधीरितियत् एतदादीनिकर्माणिमहान्तीतिपूर्वेणसंबन्धः । अत्रअर्विवेपीरितिबधकर्म ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथपट्टी-

तातूतैस्त्यातुविनृम्णविश्वाप्रधेनवःसिस्त्रतेवृष्णऊर्ध्वः ।
अधाहृत्वहृषमणोभियानाःप्रसिन्धवोजवसाचक्रमन्त ॥ ६ ॥

ता । तु । ते । सत्या । तुविनृम्ण । विश्वा । प्र । धेनवः । सिस्त्रते ।
वृष्णः । ऊर्ध्वः । अध । ह । त्वत् । वृषमनः । भियानाः ।
प्र । सिन्धवः । जवसा । चक्रमन्त ॥ ६ ॥

हेतुविनृम्ण अधिकबलेन्द्र तेत्वदीयानि विश्वा विश्वानि ता तानि कर्माणि तु क्षिप्रं
सत्या सत्यानिमवन्ति हेइन्द्र वृष्णःकामानांवर्षितुस्त्वत्तोभयात् धेनवोगावः ऊर्ध्वः स्वकीया-
दापीनात्प्रसिस्त्रते प्रकर्षेणक्षीरंश्नरन्ति अधापिच हेवृषमनः कामानांवर्षणपरमनस्केन्द्र सिन्धवो
नद्यः त्वत्त्वत्तोभियानाः विभ्यत्यःसत्यः नवसावेगेनप्रचक्रमन्तह प्रकर्षेणगच्छन्तिखलु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अत्राहंतेहरिवस्ताउदेवीरवोभिरिन्द्रस्तवन्तस्वसारः ।
यत्सीमनुप्रमुचोबद्धधानादीर्घामनुप्रसितिस्यन्द्यध्वै ॥ ७ ॥

अत्र । अहं । ते । हरिश्चः । ताः । ऊँ इति । देवीः । अवःशभिः ।
 इन्द्र । स्तवन्त । स्वसारः । यत् । सीम् । अनु । प्र । मुचः ।
 बद्धधानाः । दीर्घाम् । अनु । प्रशंसितिम् । स्पन्द्यध्वै ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वं यद्यदाबद्धधानाः वृत्रेणवध्यमानाः सीमन् एनानदीलद्विश्य दीर्घामत्यधिकं
 प्रसितिं बन्धनम् अनुस्पन्द्यध्वै यथाकामंस्पन्दितुंप्रमुचः प्रकर्षणामोचयः हेहरिवः हरिवज्रिन्द्र
 अग्राह अत्रैवमोचनवेलायां ताउ ताःप्रसिद्धाएव देवीःदेव्यः द्योतमानाः स्वसारोन्मथः अप्रस्वसृ-
 शब्दोन्मदीवाची भवोमिस्त्वत्कृतैरक्षणैः तेत्वांस्तवन्त स्तावयन्ति नदीपूराणादिभिःकर्मभिः
 जनाइन्द्रंस्तुवन्तीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

पिपीळेअंशुर्मद्योनसिन्धुरात्वाशमीशशमानस्यशक्तिः ।
 अस्मद्यक्शुशुचानस्ययम्याआशुर्नरश्मिमतुव्योजसंगोः ॥८॥
 पिपीळे । अंशुः । मद्यः । न । सिन्धुः । आ । त्वा । शमी ।
 शशमानस्य । शक्तिः । अस्मद्यक् । शुशुचानस्य । यम्याः ।
 आशुः । न । रश्मिम् । तुविऽओजसम् । गोः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र मद्योमादयिता अंशुः सोमः पिपीळेऽपीड्यत अभ्यसूयतइत्यर्थः नेतिसंप्र-
 त्यये नदीदानींसिन्धुःस्पन्दमानः सोमः त्वा त्वाम् आयम्याः आयच्छतु शुशुचानस्यदी-
 प्यमानस्यशशमानस्यस्तुवतः संबन्धि अस्मद्यक् अस्मदभिमुखं शमी शमनं शक्तिः स्तुति-
 कर्मच आयच्छतु तत्रदृष्टान्तः-आशुःशीघ्रगामीयन्तामोर्गन्तुःअश्वस्पतुव्योजसं बहुबलद्वयमित्यर्थः
 रश्मिन अश्वबन्धनरज्जुमिव तद्वत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अस्मेवपिष्ठाकृणुहिज्येष्ठानृम्णानिसुत्रासंहुरेसहोसि ।
 अस्मभ्यंवृत्रासुहर्नानिरन्धिजहिवर्धर्वनुपमर्त्यस्य ॥ ९ ॥
 अस्मे इति । वर्षिष्ठा । कृणुहि । ज्येष्ठा । नृम्णानि । सुत्रा ।
 सहुरे । सहोसि । अस्मभ्यम् । वृत्रा । सुहर्नानि । रन्धि । जहि ।
 वर्धः । वनुपः । मर्त्यस्य ॥ ९ ॥

हेसहुरे सहनशीलेन्द्र त्वंसत्रा सर्वदा सहांसि शत्रूनाभिमावुकानिर्वर्षिष्य वर्षिष्यानि प्रवृद्धानि ज्येष्ठा ज्येष्ठानि प्रशस्तानि नृग्यानि बलानि अस्मे अस्मभ्यं शृणुहि कुरु हेइन्द्र त्वम् अस्मभ्यंसुहृ-
नानि शोभनवधानि वृत्रा वृत्राणि शत्रून्वि रन्धय वशंनय किंच वनुपोहिंसकस्यमर्त्यस्यमरणशी-
लस्यशत्रोः संबन्धिवधः हननसाधनमायुधं जहि नाशय ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अस्माकमित्सुगृणुह्रित्वमिन्द्रास्मभ्यंश्चित्राँ उपमाहिवाजान् ।
अस्मभ्यं विश्वा इपणः पुरन्धोरस्माकंसुमधवन्वोधिगोदाः ॥ १० ॥
अस्माकम् । इत् । सु । शृणुहि । त्वम् । इन्द्र । अस्मभ्यम् । चित्रान् ।
उप । माहि । वाजान् । अस्मभ्यम् । विश्वाः । इपणः । पुरन्ध्वीः ।
अस्माकम् । सु । मधवन् । वोधि । गोदाः ॥ १० ॥

हेइन्द्र त्वम् अस्माकमित् अस्मदीया एवस्तुतीः सु सुष्ठु शृणुहि तथा हेइन्द्र त्वम् चित्रान्
चायनीयानि वाजान्नानि अस्मभ्यम् उपमाहि देहि किंच अस्मभ्यम् विश्वा सर्वा पुरन्धीर्वृद्धीः इपणः
प्रेरय अपिच हेमधवन् धनवान्निन्द्र अस्माकं गोदाः गवांदाता सु सुष्ठु वोधि भव ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नूष्टुतइन्द्रनूगृणानइपंजरित्रेनद्यो इतर्षिपेः ।
अकारिते हरिवो ब्रह्मनव्यं धिया स्याम रथ्यः सदास्ताः ॥ ११ ॥ ८ ॥
नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इपम् । जरित्रे । नद्यः । न ।
पीपेरिति पीपेः । अकारि । ते । हरिश्चः । ब्रह्म । नव्यम् । धिया ।
स्याम् । रथ्यः । सदास्ताः ॥ ११ ॥ ८ ॥

पूर्वव्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठेऽष्टमोऽवर्गः ॥ ८ ॥

कथामहामित्येकादशर्चद्वितीयं सूक्तम् वामदेवस्यार्चनैष्टुमभ्येन्द्रम् ऋतस्य हीत्याद्यास्तिस्रः ५-
क्षेऋतदेवताकावा तथा चानुक्रान्तं-कथोपान्त्यास्तिस्रऋतदेव्योवेति । आभिष्टविकेहनिदशरात्रे

प्रथमेहनिमाष्यन्दिनसवनेमैत्रावरुणशब्दे अहीनसूक्तस्यस्यानेइदंतृतीयसंपातसूक्तम् सूत्रितंचकथा-
महाभिन्द्र-पूर्भिषयपकइदिति । महाव्रतेनिष्केवरूपेएतत्तथैवपञ्चमारण्यकेशौनकेनसूत्रितं—कथामहा-
भवृधत्कस्यहोतुरितिसंपातइति ।

तत्रप्रथमा—

क॒थाम॒हाम॒वृ॒ध॒त्कस्य॑होतु॒र्यज्ञं॑ जु॒पा॒णो॒अ॒भिसो॑म॒मूर्धः ।

पि॒बन्नु॒शानो॑ जु॒पमा॑णो॒अ॒न्धो॑व॒वृक्ष॑ऋ॒ज्वः शु॒च॒ते॒धना॑य ॥ १ ॥

क॒था । म॒हाम् । अ॒वृ॒ध॒त् । कस्य॑ । होतुः । य॒ज्ञम् । जु॒पा॒णः ।

अ॒भि । सोम॑म् । ऊ॒र्धः । पि॒बन् । उ॒शानः॑ । जु॒पमा॑णः । अ॒न्धः ।

व॒वृक्षे॑ । ऋ॒ज्वः । शु॒च॒ते । धना॑य ॥ १ ॥

महां महान्तं गुणैः प्रबृद्धमिन्द्रं कथा कथंकेनप्रकारेण अवृधत् वर्धयेत् अस्मत्प्रेरितास्तु-
तिरितिशेषः तस्यमहिम्नोतिमहत्त्वादितिभावः सएवेन्द्रः होतुः होमनिष्पादकस्यकस्ययजनान-
स्ययज्ञयागंजुपाणः प्रीयमाणःसन् अभिगच्छेदितिशेषः उपसर्गश्रुतेरुचितक्रियाध्याहारः किं
ऊ॒र्धः उद्धतमतिप्रबृद्धं सोममन्धः सोमलक्षणमन्नं पिबन्नास्वादयन् उशानस्तदेवात्तंकामय-
मानः जुपमाणः सेवमानश्च ऋज्वोमहानिन्द्रः शुचतेप्रदीप्तायधनायहिरण्यादिलक्षणाय
उत्कलक्षणधनंरुस्मैयनमानायदातुंववक्षेवहति पीतमेवात्तंजठरेधारयति अनेनवाक्यद्वयेनेन्द्रस्या-
चित्त्यचरितत्वंव्यापितंभवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

को॒अ॒स्य॒वीरः॑संघ॒माद॑माप॒समा॑नं॒शसु॑म॒तिभिः॑को॒अ॒स्य ।

क॒व॒स्य॒चि॒त्रं॒चि॒किते॑क॒दूती॑वृ॒धेभु॑व॒च्छ॒शमा॑न॒स्य॒यज्योः॑ ॥ २ ॥

कः । अ॒स्य । वी॒रः । स॒घ॒श्माद॑म् । आ॒प । स॒म् । आ॒नं॒श ।

सु॒म॒ति॒भिः । कः । अ॒स्य । क॒त् । अ॒स्य । चि॒त्रम् । चि॒किते॑ ।

क॒त् । ऊ॒ती । वृ॒धे । भु॒वत् । श॒शमा॑नस्य॑ । य॒ज्योः॑ ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्यसंबन्धिनंसधमादम् सहमाद्यन्तेअस्मिन्नितिसधमादःसंग्राहः. तं सहस्रोमपानं वा
वीरः स्तोत्राणामभिप्राणांवावारयिताकःपुमानाप प्राप्नोति कथ्येन्द्रस्यसुमतिभिः शोभनाभिरनु-
ग्रहबुद्धिभिः समानंश संगच्छते कत्कदावास्येन्द्रस्यचित्रंचायनीयंधनंचिकिते प्रज्ञायते तत्प्र-
दानसमर्थनकोपिजानातीत्यर्थः कत्कदावा शशमानस्यस्तुवतः यज्योर्यष्ट्यर्धजमानस्यवृधेवर्धनाय
ऊती उत्पारक्षया भुवत् भवेत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

कथाशृणोतिहूयमानमिन्द्रःकथाशृण्वन्नवसामस्यवेद ।
काअस्यपूर्वीरुपमातयोहकथैनमाहुः पर्परिंजरित्रे ॥ ३ ॥

कथा । शृणोति । हूयमानम् । इन्द्रः । कथा । शृण्वन् ।
अवसाम् । अस्य । वेद । काः । अस्य । पूर्वीः । उपस्मातयः ।
ह । कथा । एनम् । आहुः । पर्परिम् । जरित्रे ॥ ३ ॥

इन्द्रः परमैश्वर्ययुक्तः हूयमानम् आह्वयन्तं स्तोतारं कथा कथंशृणोति स्तोत्राणिशृण्वन्
अस्यस्तोत्रःसंबन्धीनि अवसारक्षणाधिकथा कथं च वेद वेत्ति पूर्वीःपुरातनानिअस्येन्द्रस्यसंबन्धीनि
उपमातयोदानानि काहकानि सन्तीतिशेषः तान्निदानानि जरित्रे स्तोत्रं संबन्धिनां कामानांपर्परिं
पूरयितारमेनमिन्द्रंकथाकथंचाहुः वदन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

कथासुवार्धःशशमानोअस्यनशदभिद्रविणंदीध्यानः ।
देवोभुवन्नवेदामऋतानानमोजगृभ्वाँअभियज्जोपत् ॥ ४ ॥

कथा । सुवार्धः । शशमानः । अस्य । नशत् । अभि ।
द्रविणम् । दीध्यानः । देवः । भुवत् । नवेदाः । मे । ऋतानाम् ।
नमः । जगृभ्वान् । अभि । यत् । जुजोपत् ॥ ४ ॥

सवाधः सपत्नानांपीडासहितः शशमानः इन्द्रविषयांस्तुतिंकुर्वन् दीध्यानः कर्मभिर्दी-
प्यमानोयजमानः अस्येन्द्रस्यसंबन्धि द्रविणं पश्चादिवनं कथा कथमाभिनशत् अभिप्राप्नोति

नमः हविर्लक्ष्मणमन्त्रं गृभ्वाङ्गृहीतवानिन्द्रः यद्यदाभिजुजोषत् मामभिसेवेत तदा देवो दीप्यमान-
इन्द्रः मेमदीयानामृतानां स्तोत्राणां न वेदाः अतिशयेन ज्ञाता मुक्त्वा भवेत् अत्र निपातस्यो नकारो-
तिशयवाची ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

कथा कदस्या उपसो व्युष्टौ देवो मर्तस्य सख्यं जुजोष ।
कथा कदस्य सख्यं सखिभ्यो ये अस्मिन् कामं सुयुजं ततस्त्रे ॥ ५ ॥ १ ॥
कथा । कत् । अस्याः । उपसः । विडुष्टौ । देवः । मर्तस्य ।
सख्यम् । जुजोष । कथा । कत् । अस्य । सख्यम् । सखिभ्यः ।
ये । अस्मिन् । कामम् । सुयुजम् । ततस्त्रे ॥ ५ ॥ १ ॥

देवोद्योतमान इन्द्रः अस्या उपसो व्युष्टौ प्रपाते मर्तस्य मनुष्यस्य स्तोत्रः संगन्धिसख्यं सखि-
कर्म कथा कथं केन प्रकारेण कत् कदा जुजोष सेवेत ये स्तोतारः अस्मिन् त्रे सुयुजं सुष्ठु प्रयुज्यमान
कामं कमनीयं हविः स्तोत्रं च ततस्त्रे विते निरे अस्येन्द्रस्य सख्यं सखि कर्म सखिभ्यः स्तोतृभ्यः कथा
कथं कत् कदा भवेदिति शेषः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठेन वमो वर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी-

किमादमन्त्रं सख्यं सखिभ्यः कृदनुते भ्रात्रं प्रब्रवाम ।
श्रिये सुष्टशो वपुर्न स्य सर्गाः स्वर्णं चित्रतममिषा गोः ॥ ६ ॥
किम् । आत् । अमन्त्रम् । सख्यम् । सखिभ्यः । कदा । नु । ते ।
भ्रात्रम् । प्र । ब्रवाम् । श्रिये । सुष्टशः । वपुः । अस्य ।
सर्गाः । स्वः । न । चित्रस्तमम् । इषे । आ । गोः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र वयं यज्ञमानाः ते त्वदीयम् अमन्त्रं शत्रुनिपातुकं सख्यं सखि कर्म सखिभ्यः स्तो-
तृभ्यः किमात् किं सित् प्रब्रवाम प्रकर्षेण वदेम् ते त्वदीयं भ्रात्रं भ्रातृकर्म च कदा नु कदा खड्गं
प्रब्रवाम सुष्टशः शोभनदर्शनस्यास्येन्द्रस्य संगन्धिनः सर्गाः उद्योगाः श्रिये सर्वेषां स्तोतृणां श्रेयसे
भवन्तीति शेषः स्वर्णं सूर्यो यथा दर्शनीयतमः तथा गोर्गन्तुर्ऽस्य चित्रतमदर्शनीयतमं वपुः शरीरम्
एषे आसमन्तात् सर्वैरिष्यते ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

द्रुहंजिघांसन्ध्वरसंमनिन्द्रान्तेतिक्तेतिग्मातुजसेअनीका ॥
 ऋणाचिद्यत्रंऋणयानंउग्रोदूरेआज्ञाताउपसोवबाधे ॥ ७ ॥
 द्रुहम् । जिघांसन् । ध्वरसम् । अनिन्द्राम् । तेतिक्ते । तिग्मा ।
 तुजसे । अनीका । ऋणा । चित् । यत्र । ऋणस्याः । नः ।
 उग्रः । दूरे । अज्ञाताः । उपसः । बबाधे ॥ ७ ॥

अयमिन्द्रः द्रुहं द्रोहं कुर्वती ध्वरसं हिंसिकाम् अनिन्द्रामिन्द्रमजानतौराक्षसीनिघांसन्
 हन्तुमिच्छन् तिग्मा तिग्मानि पूर्वमेवतीक्ष्णानि अनीका अनीकान्यायुधानि तुजसे तद्वधाय
 तेतिक्ते अत्यर्थतीक्ष्णीकरोति यत्रयासूपःसु तदुपलक्षितेष्वहःसु ऋणाचित् ऋणान्यपि नोस्मा-
 न्बाधन्तइतिशेषः ताउपसस्य उग्रउर्णबल ऋणयाः ऋणस्यहन्तेन्द्रः यातिर्वधकर्मा दूरेअज्ञाताः
 अननुभूतासतीर्वबाधेअपीडयत् ॥ ७ ॥

ऋतपेयनाइयेकाहेमरुत्वतीयनिष्केवस्यशस्त्रयोनिविद्वानात्पुरस्तात्ऋतस्यहीत्येतदादिकेद्वेऋ-
 चौक्रमेणशंसनीये सूत्रितंच-ऋतस्यहिगुरुष.सन्तिपूर्वोरितिसूक्तमुखीयेइति ।

सूक्तेष्टमी-

ऋतस्यहिगुरुधुःसन्तिपूर्वीऋतस्यधीतिवृजिनानिहन्ति ।
 ऋतस्यश्लोकौबधिराततर्दकर्णौबुधानःशुचमानआयोः ॥ ८ ॥
 ऋतस्य । हि । गुरुधुः । सन्ति । पूर्वीः । ऋतस्य । धीतिः ।
 वृजिनानि । हन्ति । ऋतस्य । श्लोकः । बधिरा । ततर्द ।
 कर्णौ । बुधानः । शुचमानः । आयोः ॥ ८ ॥

अत्र ऋतशब्देनेन्द्रोवादित्योवाप्त्यंवायज्ञोवाउच्यते ऋतस्य ऋतदेवस्य संबन्धिन्य पूर्वीः
 बह्व्यःशुरुधः आपः सन्तिहि भवन्तिखलु ऋतस्य ऋतदेवस्यसंबन्धिनीधीतिःप्रज्ञा तद्विषयास्तु-
 तिर्वा वृजिनानिबर्जनीयानिपापानि हन्ति हिनस्ति ऋतस्य ऋतदेवस्यसंबन्धीश्लोकः स्तुतिरूपावाक्
 आयोगन्तुर्मनुष्यस्यसंबन्धिनौ बधिरा बधिरौ कर्णौ कर्णौ ततर्द तृणत्ति कीदृशः श्लोक बुधानोबु-
 ध्यमानः शुचमानोदीप्यमानः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

ऋतस्य दृह्णा धरुणानि सन्ति पुरुणि चन्द्रावपुषे वपूषि ॥

ऋतेन दीर्घमिपणन्त पृक्षं ऋतेन गावं ऋतमा विवेशुः ॥ ९ ॥

ऋतस्य । दृह्णा । धरुणानि । सन्ति । पुरुणि । चन्द्रा । वपुषे ।

वपूषि । ऋतेन । दीर्घम् । इपणन्त । पृक्षः । ऋतेन । गावः । ऋतम् ।

आ । विवेशुः ॥ ९ ॥

वपुषेवपुष्मतः पृष्ठार्धेचतुर्थो ऋतस्य ऋतदेवस्यसंबन्धीनिदृह्णा दृढानि धरुणानि धारकाणि पुरुणि बहूनि चन्द्रा चन्द्राणि आह्लादकानि वपूषि रूपाणि सन्ति भवन्ति ऋतेनऋतदेवेन दीर्घमत्याधिकं पृक्षः अन्नम् इपणन्त स्तोतारइच्छन्ति ऋतेनऋतदेवेनगावोधेनवःऋतंयज्ञंदाक्षिणात्वेनआविवेशुः प्रविशन्ति यद्वा गावोरश्मयः ऋतमुदकमाविवेशुः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

ऋतयेमानऋतमिह नोत्युतस्य शुष्मं स्तुरया उग्व्युः ।

ऋताय पृथ्वी बह्वुले गभीरे ऋताय धेनू परमे दुहाते ॥ १० ॥

ऋतम् । येमानः । ऋतम् । इत् । वनोति । ऋतस्य । शुष्मः ।

स्तुरयाः । ऊँ इति । ग्व्युः । ऋताय । पृथ्वी इति । बह्वुले इति ।

गभीरे इति । ऋताय । धेनू इति । परमे इति । दुहाते इति ॥ १० ॥

ऋतं ऋतदेवं येमानोनियच्छन्स्तुतिभिर्वशीकुर्वन्स्तोताऋतमित् ऋतदेवमेववर्नोति संमते ऋतस्य ऋतदेवस्यसंबन्धिःशुष्मोयत्तुरयाः तूर्णःगव्युः उदतिचार्धे नलकामश्चभवति बहुलेविस्तीर्णे गभीरे दुरवगाहे पृथ्वी द्यावापृथिव्यौ ऋताय ऋतदेवायभवतः धेनूप्रीणयिन्यौ परमेउत्कृष्टे द्यावापृथिव्यौ ऋतायऋतदेवायैवदुहाते दोहनंकुर्वते ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नूत्तइन्द्रनृगणानइपेजरित्रेनयोऽनर्षीपेः ।

अकारितेहरिवो ब्रह्मनव्यधियास्यामरथ्यः सदासाः ॥ ११ ॥ १० ॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इषम् । जुरित्रे । नद्यः । न ।
पीपेरितिपीपेः । अकारि । ते । हरिश्चः । ब्रह्म । नव्यम् । धिया ।
स्याम् । रुध्यः । सदास्ताः ॥ ११ ॥ १० ॥

पूर्वव्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठे दशमो वर्गः ॥ १० ॥

कासुष्टुतिरित्येकादशचतुर्थीयसूक्तं नाम देवस्यार्पणमैन्द्रं दशमी अनुष्टुप् शिष्टा छिद्रम् त-
थाचानुक्रमणिका—कासुष्टुतिरुपान्त्यानुष्टुप्बिति । विनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्र प्रथमा—

कासुष्टुतिः शर्वसः सूनुमिन्द्रमर्वाचीनं राधसु आववर्तत् ।
वृदिर्हि वीरो गृणते वसूनि सगोपतिर्निष्पिधांनो जनासः ॥ १ ॥
का । सुस्तुतिः । शर्वसः । सूनुम् । इन्द्रम् । अर्वाचीनम् । राधसे ।
आ । ववर्तत् । वृदिः । हि । वीरः । गृणते । वसूनि । सः । गोपतिः ।
निःस्पिधाम् । नः । जनासः ॥ १ ॥

का कीदृशी सुष्टुतिः सुष्टुष्टुतिः शर्वसः सूनुं धलस्य पुत्रम् अतिबलिनमित्यर्थः अर्वा-
चीनम् अस्मदभिमुखमिन्द्रं परमैश्वर्ययुक्तं राधसे धनाय अस्मभ्यं धनं दातुम् आववर्तत् आवर्तयेत्
हे जनासो जना यजमानाः वीरो विक्रान्तः गोपतिः पश्चादिधनस्यपालकः स इन्द्रः निष्पि-
धां निष्पेदृणां शत्रूणां संबन्धीनि वसूनि धनानि गृणते गृणद्भ्यः स्तोतृभ्यः नोऽस्मभ्यं वृदिर्हि दाता
स्त्वुभवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सर्वत्र हृत्ये हव्यः स ईड्यः स सुष्टुत इन्द्रः सत्यराधाः ।
सयामन्नामधवामर्त्याय ब्रह्मण्यते सुस्वये वरिवोधात् ॥ २ ॥
सः । सर्वत्र हृत्ये । हव्यः । सः । ईड्यः । सः । सुस्तुतः । इन्द्रः ।
सत्यराधाः । सः । यामन् । आ । मधवा । मर्त्याय । ब्रह्मण्यते ।
सुस्वये । वरिवः । धात् ॥ २ ॥

सइन्द्रः वृत्रहत्ये वृत्राणांशूणांहत्ये हनेनेमित्तभूतेसति यामन् युद्धे हव्यः आ-
ह्वातव्योभवति सइन्द्रईव्यःस्तुत्योभवति सइन्द्रः सुष्टुतसन् सत्यराधाः यजमानेभ्योदा-
तुंसत्यधनोभवति मधवाधनवान्सइन्द्रः ब्रह्मण्यते स्तोत्रमिच्छते सुष्वये सोमंसुन्वते मर्त्याय
मनुष्याययजमानायवरिवोधनं वरिवदतिधननामैतत् आधात् आसमन्ताददाति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तमिन्नरोविह्वयन्तेसमीकेरिरिक्कांसस्तन्वःकृण्वतत्राम् ।

मिथोयत्यागमुभयांसोअगमन्नरस्तोकस्यतनयस्यसातौ ॥ ३ ॥

तम् । इत् । नरः । वि । ह्वयन्ते । समईके । रिरिक्कांसः । तन्वः ।

कृण्वत । त्राम् । मिथः । यत् । त्यागम् । उभयांसः । अगमन् ।

नरः । तोकस्य । तनयस्य । सातौ ॥ ३ ॥

नरोनेतारोमनुष्या समीकेयुद्धेतमित्तमेवेन्द्रंविह्वयन्ते विविधमाह्वानंकुर्वते तन्वः स्व-
कीयानिशरीराणि रिरिक्कांसः तपसारेचयन्तोयजमानाः तमेवेन्द्रं त्रां शतारंकृण्वत कृण्वते
कुर्वते यद्यदामिथः परस्परसंगताः उभयांसः उपयेयजमानाः स्तोतारश्च त्यागंत्यागकर्तारं
दातारमिन्द्रमगमन्नुपगच्छन्ति तदानरः उभयविधामनुष्याः तोकस्य पुत्रस्य तनयस्य पौत्रस्यच
सातौ लाभेनेमित्तभूतेसति तमेवेन्द्रंशतारंकुर्वन्तीतिसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ऋतुयन्तिक्षितयोयोगंउग्राशुपाणासोमिथोअर्णसातौ ।

संयद्विशोर्ववृत्रन्तयुध्माआदिन्नेमइन्द्रयन्तेअभीके ॥ ४ ॥

ऋतुयन्ति । क्षितयः । योगे । उग्र । आशुपाणांसः । मिथः ।

अर्णसातौ । सम् । यत् । विशः । अर्ववृत्रन्त । युध्माः । आत् ।

इत् । नेमे । इन्द्रयन्ते । अभीके ॥ ४ ॥

हेउग्र उद्गूर्णखेन्द्र आशुपाणासोव्याघ्रवन्तः क्षितयोमनुष्याः क्षितयइतिमनुष्यनामैतत्
अर्णसातौ सस्यादिफलसिद्धयर्थमुदकलाभेनेमित्तसति मिथःपरस्परयोगेसंबन्धेसति ऋतुयन्ति

कृतूनि कर्माणि इच्छन्ति यद्यद्युध्याः योषायिष्योविश प्रजाः अभीकेयुद्धे अभीकइतिसंमाम-
नामैतत् समववृषन्त सर्वतेन्ते परस्परसंगच्छन्ते आदित्तदानीमेव नेमे केचनमाग्यवन्तोयोधाः
इन्द्रयन्ते युद्धे इन्द्रमिच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आदिहूनेमं इन्द्रियं यजन्त आदिपुक्तिः पुरोळाशं रिरिच्यात् ।
आदित्सोमो विपपृच्यादसुं स्वीनादिजुं जोपवृषभं यजध्वै ॥ ५ ॥ ११ ॥

आत् । इत् । हु । नेमं । इन्द्रियम् । यजन्ते । आत् । इत् । पुक्तिः ।
पुरोळाशम् । रिरिच्यात् । आत् । इत् । सोमः । वि । पपृच्यात् ।
असुं स्वीन् । आत् । इत् । जुजोष । वृषभम् । यजध्वै ॥ ५ ॥ ११ ॥

आदित्तदानीमेव युद्धकाष्ठेनेमे अन्ये योधाः इन्द्रियं बलवन्तमिन्द्रियमन्तेह पूजयन्ति
खलु कश्चिदादिदन्तरमेव पुरोळाशं पिष्टरूपं हविः पाक्तिः पचन् रिरिच्यात् इन्द्राय दद्यात्
आदिदन्तरमेव सोमः अभिपुतसोमो यजमानः असुं स्वीन् अनभिपुतसोमान्यजमानान् विपपृ-
च्यात् धनैः पृषफुर्षात् आदिदन्तरमेव कश्चिद्वृषभं कामानां विपितारमिन्द्रियमध्ये यदुं जुजोष
सेवते ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठेऽष्टकादशोऽर्गः ॥ ११ ॥

अथषष्ठी-

कृणोत्यस्मै वरिवो य इत्थेन्द्राय सोमं मुशते सुनोति ।
सध्रीचीनेन मनसा विवेनन्तमित्सखायं कृणुते समत्सु ॥ ६ ॥

कृणोति । अस्मै । वरिवः । यः । इत्था । इन्द्राय । सोमम् । उशते ।
सुनोति । सध्रीचीनेन । मनसा । अविवेनम् । तम् । इत् ।
सखायम् । कृणुते । समत्सु ॥ ६ ॥

यो यजमानः सोमम् उशते कामयमानाय इत्था अमुग्रस्वर्गलोके स्थिता येन्द्राय सुनोति
अभिषवं करोति इन्द्रोऽप्यस्मै यजमानाय वरिवोधनं कृणोति करोति सध्रीचीनेन संगतेन मनसा प-

यणेनचित्तेन अविवेनन् वेनतिः कान्तिकर्मा विवेनोधिगतेच्छः तदन्यः अविवेनः आत्मानंक्रामय-
मानंतमित्तमेव सुन्वन्तंयनमानंसस्त्रार्यमित्रं समस्तु संग्रामेयुइन्द्रः कृणुते करोति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यइन्द्रायसुनवत्सोममद्यपचात्पुक्तीरुतभृज्जातिधानाः ।
प्रतिमनायोरुचथानिहर्यन्तस्मिन्दधवृषणंशुष्ममिन्द्रः ॥ ७ ॥
यः । इन्द्राय । सुनवत् । सोमम् । अद्य । पचात् । पुक्तीः । उत ।
भृज्जाति । धानाः । प्रति । मनायोः । उचथानि । हर्यन् । तस्मिन् ।
दधत् । वृषणम् । शुष्मम् । इन्द्रः ॥ ७ ॥

अद्यास्मिन्दिक्सेयोयनमानः इन्द्राय परमैश्वर्ययुक्ताय देवाय सोमं सोमलक्षणम् अन्नं
सुनवत्सुनयात् अभिषवंकुर्यात् तथा य.पक्तीः पक्तव्याश्चरुपुरोडाशादीन्पचात्पचेत् पचनं कु-
र्यात् उतअपिच यः धानाः भर्जनयोगान्यवान् अन्नभृष्टयववाचीधानाशब्दः तद्योग्यंयव-
मात्रंलक्षयति भृज्जातिभृज्जेत् भर्जनंकुर्यात् इन्द्रःमनायोः स्तुतिमिच्छतोयनमानस्य उचथानि
स्तोत्राणि प्रतिहर्षेन् प्रतिक्रामयमान सन् तस्मिन्पनमाने वृषणं कामानावर्षणसमर्थं शुष्मंमलं
दधद्धारयति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यदासंमर्यंयवेदृधावादीर्घयदाजिमभ्यरुयंदर्यः ।
अचिक्रदवृषणंपवत्यच्छादुरोणआनिशितंसोमसुद्धिः ॥ ८ ॥
यदा । स॒म॒र्य॒म् । वि । अचैत् । ऋ॒धा॒वा । दी॒र्घ॒म् । यत् ।
आ॒जि॒म् । अ॒भि । अ॒रु॒येत् । अ॒र्यः । अचि॒क्र॒दत् । वृ॒ष॒ण॒म् ।
प॒क्षी । अ॒च्छ । दुरो॒णे । आ । नि॒श॒शित॒म् । सो॒म॒सु॒त्त॒र्ध॒भिः ॥ ८ ॥

यदा ऋधावा शत्रूणाहंसकइन्द्रः समर्थं सहमर्तव्यंशत्रुं व्यचेत् व्यज्ञासीत् विशेषेणना
नीयात् यदाभर्य स्वामी इन्द्रः दीर्घम् अत्यधिकमानिसंग्राममभ्यारुयत् अभिपश्येत् तदा तस्ये-
न्द्रस्य पक्षी दुरोणे यज्ञगृहे सोमसुद्धिः सोमंमुत्तद्धिः ऋत्विग्भिर्निशितंतीक्ष्णीकृतंसोमपानेनो-
त्साहवन्तमित्यर्थः वृषणंक्रामानावर्षितारम् इन्द्रमच्छामिलक्ष्यअचिक्रदत् आनन्दत्यादधते ॥ ८ ॥

अथनवमी-

भूयसावस्त्रमचरत्कनीयोविक्रीतोअकानिपुण्यन् ।

सभूयसाकनीयोनारिरेचीदीनादक्षाविदुहन्तिप्रवाणम् ॥ ९ ॥

भूयसा । वस्त्रम् । अचरत् । कनीयः । अविक्रीतः । अकानिपुण्यम् ।
पुनः । यन् । सः । भूयसा । कनीयः । न । अरिरेचीत् । दीनाः ।
दक्षाः । वि । दहन्ति । प्र । वाणम् ॥ ९ ॥

अत्र ऋग्वेदसंप्रदायविद्वि-पूर्वाचार्यैःकेचित्श्लोकाःपठ्यन्तेतपबलिह्यन्ते-अर्हयःप्रति-
गृहातिमूल्यपण्येनभूयसा ॥ सकेतारंपुनर्गच्छन्विश्रितस्त्वयंमया ॥ १ ॥ इतिद्वुवन्कामयतेपु-
नर्मूल्यस्यपूरणम् ॥ सविक्रेतापुनर्मूल्यंभूयसानप्रपूरयेत् ॥ २ ॥ हीनंनलभतेवल्लंयदाविक्रीतवा-
न्पुरा ॥ यथासमयमेवस्यात्तयोर्नपुनरन्यथा ॥ ३ ॥ अयंविश्रयणवेतिसमयश्चेत्कृतोमवेत् ॥
अथमूल्यार्थमेतस्याद्विचार्यवतुनिर्णयः ॥ ४ ॥ इत्येवंसमयोकारितदामूल्यंप्रपूर्यते ॥ तस्मादा-
दौमयाकार्यःसमयोत्रेतिचिन्तयन् ॥ ५ ॥ वामदेवोवशीकृत्यशक्रंस्तोत्रेणभूयसा ॥ विक्रीण-
न्समयंचक्रेइन्द्रंकइममित्युचि ॥ ६ ॥ अतश्चमृचएकार्पोभूयसावस्त्रमित्ययमिति ॥ अयमर्थः
प्रतिपाद्यते-कश्चिद्भूयसाभूम्नापण्येनद्रव्येणकनीयोल्पतरंवल्लंसमुल्लयधनमचरत्प्राप्नोति पुनर्यन्
क्रेतारंपुनर्गच्छन् सविक्रेता अयमर्थोमयाऽविक्रीतइतिद्वुवन्नकानिपुण्यपूर्तिकामयते व्यत्य-
येनोत्तमपुरुषः सविक्रेता भूयसाधनेनकनीयोल्पतरंमूल्यंनारिरेचीत् क्रेतुःसकाशात्तारिक्तीकरोति
नलभतइत्यर्थः दीनाअसमर्थाः दक्षाः समर्थाश्च वाणंवचनं विप्रदुहन्ति यथोक्तंक्रयकाले
तथैववल्गुमन्ते ॥ ९ ॥

अथदशमी-

कइमंदशभिर्ममेन्द्रंकीणातिधेनुभिः ।

यदावृत्राणिजड्घनदधैनंमेपुनर्ददत् ॥ १० ॥

कः । इमम् । दशशभिः । मम् । इन्द्रम् । कीणाति । धेनुशभिः ।

यदा । वृत्राणि । जड्घनत् । अर्थः । एनम् । मे । पुनः । ददत् ॥ १० ॥

मम मदीयम् इमं स्वभूतमिन्द्रं धेनुभिः प्रीणयित्रीभिर्दशभिर्दशसंख्याकाभिः कः क्रीणाति
त्रयंकरोति तदानीं हेकेतारोयुष्माकंमध्येष्वमापिसमयः विद्यते यदायमिन्द्रः वृत्राणि त्वदीयानशत्रून्
जङ्घनन्हन्यात् अपानन्तरमेव पुनरिन्द्रं मेमहांपुनर्ददत् पुनर्दद्यात् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नू॒ष्ट॒तइ॒न्द्र॒नृ॒गू॒णा॒नइ॒पं॒ज॒रि॒त्रे॒न॒द्यो॒इ॒नपी॑पेः ।

अ॒का॒रि॒ते॒ह॒रि॒वो॒ब्र॒ह्म॒न॒व्यं॒धि॒या॒स्या॒म॒र॒थ्यः॑ स॒दा॒स्ताः ॥ ११ ॥ १२ ॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इपम् । जरित्रे । नद्यः । न ।
पीपेरिति पीपेः । अकारि । ते । हरिष्वः । ब्रह्म । नव्यम् ।
धिया । स्याम । रथ्यः । सदास्ताः ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ पूर्वज्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठे द्वादशो वर्गः ॥ १२ ॥

को अद्येत्यर्धचतुर्थसूक्तं त्रामदेवस्यापंचैष्टुममैन्द्रं तथा चानुकान्तं—को अद्याद्याविति । दशरा-
त्रे चतुर्थे ह निमाध्यन्दिने सवने स्तोमबृद्धौ मैत्रावरुणशस्त्रे आरम्भणीयाया उपरिष्ठादिदसूक्तमावपनीयं सूत्रि-
तंच—स्तोमेवर्धमाने को अद्यनर्यदति ।

तत्रमथमा-

को॒अ॒द्य॒न॒र्यो॒दे॒व॒का॒म॒उ॒श॒न्नि॒न्द्र॒स्य॒स॒खं॒पं॒जु॒जो॒प ।

को॒वा॒म॒हे॒वं॒से॒पा॒र्या॒य॒स॒मि॒हे॒अ॒ग्नौ॒सु॒त॒सो॒म॒ई॒ष्टे ॥ १ ॥

कः । अद्य । नर्यः । देवकामः । उशन् । इन्द्रस्य । सखम् ।
जुजोप । कः । वा । महे । अवसे । पार्याय । समईष्टे ।
अग्नौ । सुतस्तोमः । ईष्टे ॥ १ ॥

अथास्मिन्दिक्ते कोनर्योमनुष्यहितः देवकामो देवानिच्छन् उशन्कामयमान इन्द्रस्य सख्यं
सखित्वं जुजोपसंक्ते किंच सुतस्तोमः अभिपुनस्तोमः कोवायममानः अग्नौ समिद्धे प्रज्वलिते सति महे
महते प्रदद्याप पार्याय पारमर्हते अवसेतर्पणाय ईष्टे इन्द्रस्तौति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

कोनानामवचंसासोम्यायमनायुर्वाभवतिवस्तंउस्त्राः ।

कइन्द्रस्ययुज्यंकःसखित्वंकोभ्रात्रं वष्टिकवयेकऊती ॥ २ ॥

कः । ननाम् । वचंसा । सोम्याय । मनायुः । वा । भवति ।

वस्ते । उस्त्राः । कः । इन्द्रस्य । युज्यम् । कः । सखित्वम् ।

कः । भ्रात्रम् । वष्टि । कवये । कः । ऊती ॥ २ ॥

कोयनमानः वचसा वामूपास्तुत्या सोम्याय सोमार्हायेन्द्राय ननाम नमति प्रह्रीमवति कोषाइन्द्रायमनायुर्भवति स्तुतिकामोस्ति कःउस्त्राः इन्द्रेणदत्तागाः वस्तेभाच्छादयति धारयतीत्यर्थः कइन्द्रस्ययुज्यंसाहाय्यंसखित्वंमित्रत्वं भ्रात्रं भ्रातृत्वं वष्टिच्छति कवयेकान्तदर्शनेइन्द्राय ऊतीऊतये तर्पणायकोभवतीतिशेषः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

कोदेवानामवोअद्यावृणीतेकआदित्याँअदितिंज्योतिरीद्रे ।

कस्याश्विनाविन्द्रोअग्निःसुतस्यांशोःपिबन्तिमनसाविवेनम् ॥ ३ ॥

कः । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीते । कः । आदित्यान् ।

अदितिम् । ज्योतिः । ईद्रे । कस्य । अश्विनौ । इन्द्रः । अग्निः ।

सुतस्य । अंशोः । पिबन्ति । मनसा । अविवेनम् ॥ ३ ॥

अद्यास्मिन्दिने कोयनमानः देवानांघोतमानानाभिन्द्रादीनामवरोक्षणं वृणीते प्रार्थयते कआदित्यान्देवानदितिदेवमातरं च ज्योतिरुदकंचईद्रे याचते अश्विनौ अश्विदेवौ इन्द्रश्चाग्निश्चमनसा स्तुत्याप्रीताःसन्तः अविवेनमविगतकामंयथाकाममित्यर्थः कस्ययनमानस्यसंवाचिनं सुतस्याभिपुतस्यांशोःसोमस्यसोममित्यर्थः पिबन्ति पानंकुर्वन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तस्माँअग्निभरितःशर्मयंसज्ज्योक्पश्यात्सूर्यमुच्चरन्तम् ।

यइन्द्रायसुनवामेत्याहुरेनर्यायनृतमायनुणाम् ॥ ४ ॥

तस्मै । अग्निः । भारतः । शर्म । यंसत् । ज्योक् । पश्यात् । सूर्यम् ।
 उत्क्षरन्तम् । यः । इन्द्राय । सुनवाम । इति । आह । नरे ।
 नर्याय । नृक्षमाय । नृणाम् ॥ ४ ॥

भारतः हविषोभर्ताग्निः प्राणोभूत्वा प्रजाअधारयत् तस्माद्भारतइति वाजसनेयकम्-तस्मैय-
 जमानायशर्मसुखंयंसद्यच्छेत् किंचायमग्निः ज्योक् चिरकालमुक्षरन्तम् उद्यन्तसूर्यं पश्यात्पश्येत्
 योयजमानः इन्द्रायसुनवामेत्याहइन्द्रार्थेसोमामिषवंकुर्यामितिब्रवीति कीदृशायेन्द्राय नरेभ्ये नर्याय
 नराहिताय नृणांनराणांनेतृणामध्ये नृतमाय नेतृतमाय ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

नतंजिनन्तिबृहवोनदुभ्राउर्वस्माअदितिःशर्मयंसत् ।
 प्रियःसुकृत्प्रियइन्द्रेमनायुःप्रियःसुप्रावीःप्रियोअस्यसोमी । ५ । १३ ।
 न । तम् । जिनन्ति । बृहवः । न । दुभ्राः । उरु । अस्मै । अदितिः ।
 शर्म । यंसत् । प्रियः । सुकृत् । प्रियः । इन्द्रे । मनायुः । प्रियः ।
 सुप्रअवीः । प्रियः । अस्य । सोमी ॥ ५ ॥ १३ ॥

दुभ्राभत्याः बृहवोन बृहवोपिशत्रुजनाः तंयजमानंनजिनन्ति नहिंसन्तु यइन्द्रायसुनवामेत्याह
 तमितिपूर्वेणसंबन्धः अदितिर्इन्द्रमाता अस्मै यजमानाय उरु विस्तीर्णशर्मसुखंयंसद्यच्छेत् किंच
 इन्द्रे इन्द्राय सुकृच्छोभनयागादीनांकर्तायजमान प्रियोभवति मनायुः इन्द्रविषयस्तुतिकामश्च अत्ये-
 न्द्रस्यप्रियोभवति सुप्रावीःसुमुप्राविता सुष्ठुप्रगच्छन् उपगच्छन्वा यजमानः अत्येन्द्रस्यप्रियोभवति
 सोमीसोमवान्यजमानः अत्येन्द्रस्यप्रियोभवति ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेप्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथषष्ठी-

सुप्रान्व्यःप्राशुपाळेपवीरःसुर्व्वैःपक्तिकृणुतेकेवलेन्द्रः ।
 नासुर्व्वेरापिर्नसखानजामिदुर्ग्राव्यांवहन्तेदवांचः ॥ ६ ॥
 सुप्रअन्व्यः । प्राशुपाट् । एषः । वीरः । सुर्व्वैः । पक्तिम् । कृणुते ।
 केवला । इन्द्रः । न । असुर्व्वेः । आपिः । न । सखा । न ।
 जामिः । दुःप्रअन्व्यः । अवहन्ता । इत् । अवांचः ॥ ६ ॥

प्राशुपाद् शत्रूणां प्रकर्षेण शीघ्रमभिभविता वीरो विजान्त एष इन्द्रः सुप्राग्व्यः सुदुःसपगच्छतः
हविर्भिः सुदुःप्रतर्पयितुर्वा सुध्वेः सुन्वतो यजमानस्य संवन्धिनीं केवलं केवलमसाधारणां पक्तिं कृणुते
आत्मनः कुरुते किंचेन्द्रः असुध्वेः असुन्वतो यजमानस्य आपिर्व्याप्तो न भवति इन्द्रः अ-
यजमानस्य सखान भवति जामिर्बन्धुध्वन भवति अपिच दुष्प्राग्व्यः दुरुपगमनस्य भवाचः स्तु-
तिरहितस्य पुरुषस्य अवहन्तेत् हिंसितैव भवति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

न रेवतां पणिनां सुख्यमिन्द्रोऽसुन्वता सुतपाः संगृणीते ।
आस्यवेदः खिदति हन्ति नम्रं विसुष्वये पक्तये केवलं भूत् ॥ ७ ॥

न । रेवतां । पणिनां । सुख्यम् । इन्द्रः । असुन्वता । सुतपाः ।
सम् । गृणीते । आ । अस्य । वेदः । खिदति । हन्ति । नम्रम् ।
वि । सुष्वये । पक्तये । केवलः । भूत् ॥ ७ ॥

सुतपाः अभिपुतं सोमं पिबन्निन्द्रः रेवताधनवता पणिना यणिना लुब्धेन असुन्वता सोमा-
भिपवमकुर्वता अयजमानेन सह सख्यं संखित्वं संगृणीते न संस्तौति नानुमन्यत इत्यर्थः किंच
अस्यायजमानस्य नम्रं निरर्थकं वेदो धनं ज्ञानं वा आसिदति उद्धरति हन्ति हिनस्ति च
अपिच सुध्वये सोमं सुन्वते पक्तये हवीं पिपचते यजमानाय केवलं साधारणं न विनूत्
विभवति ॥ ७ ॥

अथ अष्टमी-

इन्द्रं परेऽवरे मध्यमास इन्द्रं यान्तोऽवसितास इन्द्रम् ।
इन्द्रं क्षियन्तं उत युर्ध्वमाना इन्द्रं नरो वाजयन्तो हवन्ते ॥ ८ ॥ १४ ॥

इन्द्रम् । परे । अवरे । मध्यमासः । इन्द्रम् । यान्तः । अवसितासः ।
इन्द्रम् । इन्द्रम् । क्षियन्तः । उत । युर्ध्वमानाः । इन्द्रम् । न-
वाजयन्तः । हवन्ते ॥ ८ ॥ १४ ॥

परे उत्कृष्टाः अवरे निकृष्टाश्च ननाः इन्द्रं हवन्ते आह्वयन्ति मध्यमासो मध्यमाश्च इन्द्रमेव हवन्ते यान्तः कार्यसिद्धयर्थं गच्छन्तो ननाः इन्द्रमेवाह्वयन्ति अवसितासः निविष्टाश्च इन्द्रमेवाह्वयन्ति क्षियन्तो गृहे निवसन्तो ननाः इन्द्रमेव हवन्ते उतापि च युध्यमानाः युद्धं कुर्वाणाः जनाः जयार्थं मिन्द्रमेवाह्वयन्ति वानयन्तः वानमन्त्रमिच्छन्तो नरो नेतारो मनुष्याः इन्द्रमेव हवन्ते ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठे चतुर्दशो वर्गः ॥ १४ ॥

अहंमनुरितिसप्तर्षिपञ्चमसूक्तं वामदेवस्यार्षम् अत्रेयमनुक्रमणिका—अहंमनुः सप्ताद्याभिस्तिष्ठ-
भिरिन्द्रमिवात्मानमृपिस्तुष्टावेन्द्रोवात्मानं परानवाद्यौ वा इयेनस्तुतिरिति । अत्र अहंमनुरित्याद्या-
भिस्तिष्ठभिरात्मानमिन्द्ररूपेण वामदेवः स्तुतवान् यद्वा इन्द्रएवात्मानं स्तुतवान् अतो वामदेववा-
क्यपञ्चे वामदेवऋषिः इन्द्रो देवता इन्द्रवाक्यपञ्चे त्विन्द्रऋषिः परमात्मा देवता त्रिष्टुप्छन्दः अव-
शिष्टानां वामदेवऋषिः अवशिष्टाभिरुत्तरसूक्तेन च सुपर्णात्मना ब्रह्मस्तूयते अतस्तासां परब्रह्मदे-
वता इयेन नाम्नये कोहमाध्यन्दिनसवने मरुत्वतीयशखे इदं सूक्तं सूत्रितश्च—इयेनाजिराम्यामाभिवारम्य-
जेताहंमनुर्गेर्मेनुसमिति ।

तत्रमथमा—

अहंमनुरभवंसूर्यश्चाहंकक्षीवाँऋषिरस्मि विप्रः ।

अहंकुत्समार्जुनेयमृजेहंकविरुशना पश्यतामा ॥ १ ॥

अहम् । मनुः । अभवम् । सूर्यः । च । अहम् । कक्षीवान् । ऋषिः ।

अस्मि । विप्रः । अहम् । कुत्सम् । आर्जुनेयम् । नि । ऋजे ।

अहम् । कविः । उशना । पश्यता । मा ॥ १ ॥

इदमादिमन्त्रत्रये अयंगर्भे वसन्वामदेवः उत्पन्नतत्त्वज्ञानसन् सार्वोत्तम्यं स्वानुभवमन्वा-
दिरूपेण प्रदर्शयन्नाह—अहं वामदेवः मनुर्भवं सर्वस्य मन्ताप्रनापतिरस्मि अहमेव सूर्यश्च सर्व-
स्य प्रेरकः सविता चास्मि विप्रो मेधावी कक्षीवाँर्धितमसः पुत्रः एतत्संज्ञकऋषिरप्यहमेवास्मि आर्जु-
नेयम् अर्जुन्याः पुत्रं कुरुसमेतजामकऋषिमेव मेव नृजे नितरां प्रसाधयामि कविः क्रान्तदर्शी
उशना एतदाल्पऋषिरहमेवास्मि उक्तमुपलक्षणं परमार्थदृष्ट्या ऋष्यमप्यहमेवास्मीत्यर्थः हे जनाः
मां सर्वोत्तमं पश्यत यूयमप्येवमेव स्वरूपमनुभवत इत्युक्तं भवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अहंभूमिमददामार्यायांहंवृष्टिंदाशुपेमर्त्याय ।

अहमपोअनयंवावशानाममदेवासोअनुकेतंमायन् ॥ २ ॥

अहम् । भूमिम् । अददाम् । आर्याय । अहम् । वृष्टिम् ।

दाशुपे । मर्त्याय । अहम् । अपः । अनयम् । वावशानाः ।

मम । देवांसः । अनु । केतम् । आयन् ॥ २ ॥

अहंभूमिमददामार्यायमनवेभूमिपृथ्वीमददां दत्तवानास्मि दाशुपेहविर्दत्तवतेमर्त्यायमनु-
ष्याययजमानायवृष्टिसस्याद्यभिवृद्धार्थं वृष्टिलक्षणमुदकमहमेवअददां किंच अहंवावशानाः शब्दाय-
मानाअपः उदकानि अनयं सर्वमपिप्रदेशमगमयं देवासोवहचादयोदेवाः ममकेतं मदीयंसंस्वप्नम्
अन्वायन् अनुयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अहंपुरोमन्दसानोव्यैरंनवंसाकन्नवृतीःशम्बरस्य ।

शततमंवेश्यंसर्वतातादिवोदासमतिथिग्वंयदावम् ॥ ३ ॥

अहम् । पुरः । मन्दसानः । वि । ऐरम् । नवं । साकम् । नवृतीः ।

शम्बरस्य । शतस्तमम् । वेश्यम् । सर्वस्ताता । दिवः । द्वासम् ।

अतिथिग्वम् । यत् । आवम् ॥ ३ ॥

अहंभूमिमददामार्यायमनवेभूमिपृथ्वीमददां दत्तवानास्मि दाशुपेहविर्दत्तवतेमर्त्यायमनु-
ष्याययजमानायवृष्टिसस्याद्यभिवृद्धार्थं वृष्टिलक्षणमुदकमहमेवअददां किंच अहंवावशानाः शब्दाय-
मानाअपः उदकानि अनयं सर्वमपिप्रदेशमगमयं देवासोवहचादयोदेवाः ममकेतं मदीयंसंस्वप्नम्
अन्वायन् अनुयन्ति ॥ २ ॥

अथचतुर्थी-

प्रसुपविभ्योमरुतोविरस्तुप्रश्येनःश्येनेभ्यआशुपत्वा ।

अचक्रयायत्स्वघयांसुपर्णोहव्यंभरन्मनवेदेवजुष्टम् ॥ ४ ॥

प्र । सु । सः । वि॒भ्यः । म॒रुतः । विः । अ॒स्तु । प्र । श्ये॒नः ।
 श्ये॒नेभ्यः । आ॒शु॒स्प॒त्वा । अ॒च॒क्र॒या । यत् । स्व॒ध॒या । सु॒ष्प॒र्णः ।
 ह॒व्यम् । भ॒रत् । म॒न॒वि । दे॒व॒हृ॒जु॒ष्टम् ॥ ४ ॥

अपैतदादिभिः श्येनः स्तूयते हेमस्तः वेगेन मरुत्सदृशाः पक्षिणः प्रसिद्धः श्येनाख्यो विः पक्षी
 विभ्योऽप्युष्मत्तः प्रसुवलेन प्रकृष्टोऽस्तु भवतु किं च * श्येनेभ्यः शीघ्रनीयगमनेभ्यः स्वसमानभा-
 तिस्यः पक्षिभ्यः प्रकाशादाशुपत्वा आशुपतनः शीघ्रगामी श्येनः प्रकृष्टो भवतु सुष्पर्णः शोभनपतनः यद्य-
 दाद्येनः अचक्रया चक्रवर्गितया स्वधया श्येनदेवजुष्टं देवैः सेवितं हव्यं सोमलक्षणं हविः मनवै-
 र्भ्रमापतये मरुदहरत् ध्रुवोक्तसकाशात् हतवान् अत्र स्वभाशब्दो रपवाची अचक्रया स्वधया वर्तमान-
 मित्यादौ दर्शनात् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

भ॒रद्य॒वि॒विर॒तो॒वे॒र्वि॒जानः॒प॒थो॒रु॒णाम॒नो॒ज॒वा॒अ॒स्त॒र्जि ।
 तू॒र्य॒य॒थौ॒म॒धु॒ना॒सो॒म्ये॒नो॒त॒श्र॒वो॒वि॒वि॒दे॒श्ये॒नो॒अ॒त्र ॥ ५ ॥
 भ॒रत् । य॒दि । विः । अ॒तः । वे॒र्वि॒जानः । प॒था । उ॒रु॒णा । म॒नः॒हृ॒ज॒वाः ।
 अ॒स्त॒र्जि । तू॒र्यम् । य॒थौ । म॒धु॒ना । सो॒म्ये॒न । उ॒त । श्र॒वः । वि॒वि॒दे॒ ।
 श्ये॒नः । अ॒त्र ॥ ५ ॥

यदि यथा विः पक्षी श्येनः अतोमुष्मात् ध्रुवोक्ता द्वे विजानः सोमकांभीषयन् मरुदहरत्
 सोममाहृतवान् तदा उरुणा विस्तीर्णेन पथा अन्तरिक्षमार्गेण मनोजवाः मनोवद्वेगयुक्तः सन् अस्मिन्
 संसृष्ट आसीत् सोम्येन सोममेयनमधुना लेन सह तूर्वाभिप्रययौ अगाम उतापि च अत्रास्मिन् ह्योक्ते श्येनः
 सुष्पर्णः श्रवः सोमाहरणनिमित्तं यथाः विविदे क्षेत्रे ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ऋ॒जो॒पी॒श्ये॒नो॒द॒द॒मा॒नो॒अं॒शु॒प॒रा॒व॒तः॒श॒कु॒नो॒म॒न्द्रं॒म॒द॒म् ।
 सो॒मो॒भ॒र॒द्वा॒ह॒हा॒णो॒दे॒ना॒वा॒न्वि॒वो॒अ॒मु॒ष्मा॒दु॒त्त॒रा॒दा॒दा॒य ॥ ६ ॥
 ऋ॒जो॒पी । श्ये॒नः । द॒द॒मा॒नः । अं॒शु॒म् । प॒रा॒व॒तः । श॒कु॒नः ।
 म॒न्द्रम् । म॒द॒म् । सो॒मम् । भ॒रत् । द॒द॒हा॒णः । दे॒व॒ध्वा॒न् । दि॒वः ।
 अ॒मु॒ष्मा॒त् । उ॒त्त॒रा॒त् । आ॒दा॒य ॥ ६ ॥

ऋणीषी ऋजुगामीपरावतोदूरादंशुसोमं ददमानोषारयन् श्येनः शंसनीयगमनः देवान् देवैः सहितः शकुनः पक्षी मय्त्रं मदनीयंस्तुत्यं मदं मदकरंसोमम् उत्तरादुद्धततरादमुष्मादिवोद्युलोकादादायस्वीकृत्य ददहाणोदृढीभवन् भरत अहरत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

आदायं श्येनो अभरत् सोमं सहस्रं स्रवां अयुतं च साकम् ।

अत्रापुरं न्धिरजहा दरांतीर्मदे सोमं स्य मूरा अमूरः ॥ ७ ॥ १५ ॥

आद्दायं । श्येनः । अभरत् । सोमम् । सहस्रम् । स्रवान् । अयुतम् । च । साकम् । अत्र । पुरं न्धिरः । अजहात् । अरांतीः । मदे ।

सोमस्य । मूराः । अमूरः ॥ ७ ॥ १५ ॥

श्येनः शंसनीयगमनः पक्षी सवान्सवानां यज्ञानां सदृशं सहस्रं संख्याकमयुतं च . अयुतं संख्याकमपरिमितसंख्याकमित्यर्थः साकं सह सोमं सोमलक्षणमन्त्रमादाय आदानं कृत्वा अभरदहरत् आनहार अत्रास्मिन् सोमोमे आदृते सति पुरन्धिरः पुरन्धीः बहुकर्मा अमूरः अमूढः प्राज्ञश्चन्द्रः सोमस्य संबन्धिनिमदे हर्षं सति मूराः मूढाः अरांतीः शत्रून् नहन् अत्यन्तजवानेत्यर्थः अत्रारातिशब्दः स्त्रीलिङ्गः ॥ ७ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठे पञ्चदशोऽवर्गः ॥ १५ ॥

गर्भे न्विति पञ्चपष्ठं सृक्तं वामदेवस्य पित्रेष्टुभम् अन्याश करीषं पञ्चाशदक्षरा श्येनो देवता पूर्वसूक्ते अष्टौ त्रेयुक्तत्वाद् अन्यायश्चाद्रादवता तथा चातुस्तन्तं-गर्भे नुपयान्त्याश करीति । श्येने निष्केन स्य इदं सृक्तं सूत्रं तु पूर्वमुदाहृतम् ।

तत्र प्रथमा-

गर्भे नु सन्नन्वे पामवेदम् हं देवानां जनिमानि विश्वा ।

शतं मा पर आयसीररक्षन्नधं श्येनो जवसा निरं दीयम् ॥ १ ॥

गर्भे । नु । सन् । अनु । एषाम् । अवेदम् । अहम् । देवानाम् ।

जनिमानि । विश्वा । शतम् । मा । परः । आयसीः । अरक्षन् ।

अधं । श्येनः । जवसा । निः । अदीयम् ॥ १ ॥

अत्रैषः श्लोक पठ्यते—इयेनभावंसमास्थायगर्माद्योगेननि.वृतः । ऋषिर्गर्भेशयानःसन् द्यूते-
गर्भेनुसन्निति ॥ १ ॥ गर्भेनु गर्भेएवसन् विद्यमानोहंवामदेवः एषामिन्द्रादीनां देवानां विश्वा-
विश्वानि सर्वाणि जनिमानि जन्मानि अन्ववेदम् आनुपूर्व्येणाज्ञासिपं परमात्मनः सका-
शात्सर्वदेवाज्जाता इत्यवेदिपमित्यर्थः इत.पूर्वशतं ब्रूहि आयसी अयोमयान्यभेद्यानि पुरःश-
रीराणि मामामरक्षन् अपालयन् यथाहंशरीराद्व्यतिरिक्त्वात्मानं न नानायां तथामामरक्षन्नि-
त्यर्थः अध अधुना इयेनः इयेनवत्स्थितोहम् जवसावेगेननिरदीयं शरीरान्निर्गमम् अनाव-
रणमात्मानं जानन्निर्गतोस्मीत्यर्थः पुरुषेह्वाअयमादितोगर्भइतिखण्डेगर्भएवैतच्छयानोवामदेवएवमुवा-
चेत्यादिनाअयमर्थःसम्यक्प्रतिपादितः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

नघासमामपुजोपंजभाराभीमांसत्वक्षंसावीर्येण ।

ईर्मापुंरन्धिरजहादरातीरुतवाताँ अतरच्छूशुवानः ॥ २ ॥

न । घ । सः । माम् । अप । जोपम् । जभार । अभि । ईम् । आस ।
त्वक्षंसा । वीर्येण । ईर्मा । पुंरन्ध्रिः । अजहात् । अरातीः । उत ।
वातान् । अतरत् । शूशुवानः ॥ २ ॥

सगर्भः मां वामदेवं जोपं पर्याप्तं नघ नैवापनमार अपनहार गर्भेपिवसतोमेमो-
होमामूदित्यर्थः अहंतु ईम् इदं गर्भस्थं दुःखं त्वक्षसा तीक्ष्णेन वीर्येण ज्ञानसामर्थ्येन अभ्या-
सअभ्यमवं ईर्मा सर्वस्यप्रेरकः पुरन्धिः पुरांधारकः परमात्मा अरातीः गर्भसंस्थितान्श-
त्रून् नहात् अत्यन्तं जघान उतापिच शूशुवानः वर्धमानः परिपूर्णः परमात्मा वा तान्गर्भ-
हेशकरान्वायुनतरत् अतारीत् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अव्यच्छयेनोअस्वनीदघद्योर्वियद्यदिवातं ऊहुःपुंरन्ध्रिम् ।

सृजद्यदस्माअवंहक्षिपज्यांकृशानुरस्तामनंसाभुरण्यन् ॥ ३ ॥

१ ऐतरेयोपनिषत् ।

अवं । यत् । श्येनः । अस्वनीत् । अध । द्योः । वि । यत् । यदि ।
 वा । अतः । ऊहः । पुरमृधिमम् । सृजत् । यत् । अस्मै । अवं ।
 ह । क्षिपन्तु । ज्याम् । कृशानुः । अस्ता । मनसा । भुरण्यन् ॥ ३ ॥

अथ तदानीं सोमाहरणकाले यद्यदा श्येनः द्योः द्युलोकादवास्वनीत् अवाङ्मुत्तंशब्द-
 मकरोत् यदिवा यदाच वेतिचार्थे यद्यंपुरमृधिसोमम् अतोस्माच्छ्येनात् व्यूहः सोमपालविक्षितवन्तः
 यद्यदा अस्ता शराणाक्षेप्ता मनसा मनोवेगेन भुरण्यन् गन्तुमिच्छन् कृशानुः एतन्नामकःसोमपालः
 ज्याधनुषःकोटौमौर्वीक्षिपद्ध क्षिपेत्पुस्तु अस्मैश्येनाय शरमवासृजत्यक्तवान् तथाचब्राह्मणम्-तस्या
 अनुविसृज्यकृशानुःसोमपालःसज्यस्यपदोनस्त्रमच्छिनदित्यादि । यदायदासोमपाला इत्यभित्थंचक्रुःतदा
 श्येनःसोममानहारेत्युचोत्तरयासंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ऋजिप्यईमिन्द्रावतो न भुज्युं श्येनो जभारवृहतो अधिष्णोः ।

अन्तःपतत्पतत्र्यस्य पूर्णमध्यामं निप्रसितस्य तद्वेः ॥ ४ ॥

ऋजिप्यः । ईम् । इन्द्रावतः । न । भुज्युम् । श्येनः । जभार ।

वृहतः । अधि । स्त्रोः । अन्तरिति । पतत् । पतत्रि । अस्य । पूर्णम् ।

अध । यामनि । प्रसितस्य । तत् । वेरिति वेः ॥ ४ ॥

ऋजिप्यः ऋजुगामीश्येनः इन्द्रवतः इन्द्रोरक्षकोयस्य तस्माद्दृहतोमहतोऽधि उपरि स्त्रोः
 स्थितात् द्युलोकात् ईमेनंसोमंजभार आनहार तत्रदृष्टान्तः-इन्द्रवतः इन्द्रःसमर्थः तद्वतोदेशात्
 भुज्युं भुज्युनामकराजानं यथा अधिनौआनहतुःतद्वत् अथ तदानींयामनियुद्धे प्रसितस्यकृशानो-
 रस्त्रैर्बद्धस्य वेर्गतुरस्यान्तर्मध्येस्थितं पतत्रिपतनशीलं तत्पूर्णं पतदपतत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अधश्चेतंकलशंगोभिर्ऋक्मापिप्यानं मधवांशुक्रमन्धः ।

अध्वर्युभिः प्रयतं मध्वो अग्रमिन्द्रो मदाय प्रतिध-

त्पिवध्वैशूरो मदाय प्रतिध्वत्पिवध्वै ॥ ५ ॥ १६ ॥

अध । श्वेतम् । कलशम् । गोभिः । अक्तम् । आशपिप्यानम् ।
 मघश्वा । शुक्रम् । अन्धः । अव्यर्युग्भिः । प्रह्यतम् । मघ्वः ।
 अग्रम् । इन्द्रः । मदाय । प्रति । धत् । पिबन्धै । शूरः । मदाय ।
 प्रति । धत् । पिबन्धै ॥ ५ ॥ १६ ॥

अवापुना शूगेविजात मघवा धनवानिन्द्र श्वेत शुभ्रं कलशं कलशेपात्रेस्थितम्
 गोभिर्मघेनपयमा अक्त लिक्त आशपिप्यानमाप्यायय त शुक्र सारोपेतमध्वर्युभिः प्रयतदत्तम्
 अध सोमलक्षणमा मघ्वानुरस्यसोमरसस्यअग्रमत्रेमदायमदार्पणधै पातुप्रतिधत् प्रतिदधातु
 पुनर्लकिरादरार्था ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्वपष्ठे षोडशोऽर्कः ॥ १६ ॥

त्वायुनेति पञ्चमसममूक्तवामदेवस्यार्थं त्रैष्टुभपैन्द्रासोमदेवताकम् अनुजान्तव-त्वायुनैन्द्रा-
 सोममिति । विनियोगोलैङ्गिक ।

तत्र प्रथमा-

त्वायुजातवृत्तसोमसुख्यइन्द्रोअपोमनवेससुतस्कः ।
 अहन्नहिमरिणात्ससिन्धून्पर्वणोदपिंहितेवृखानि ॥ १ ॥

त्वा । युजा । तव । तत् । सोम । सुख्यम् । इन्द्रः । अपः । मनवे ।
 सुसुतः । कुरितिकः । अहन् । अहिम् । अरिणात् । सुस । सिन्धून् ।
 अर्प । अर्पणोत् । अपिहिताइव । खानि ॥ १ ॥

हेसोम तव त्वदीये तत्तस्मिन्सुख्ये सखित्वे सति त्वा त्वया युनासहायेन इन्द्र ससुत
 सरणशीलाअपोऽष्टिलक्षणाभ्युदकानिमनवेमनुगृह्य क अकरोत् किञ्च अहिं वृत्रमसुरमहन् हतवान्
 ससर्पगदीला सिन्धून्प अरिणात् प्रेरयेत् अपिहितेवअपिहितानीव वृत्रेणातिरोहितानिच अत्रेव-
 शब्दार्थे सानि सोमसाद्वाराणिअपातृणोदुद्धाटेनवान् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

त्वायुजानिखिन्दत्सूर्यस्येन्द्रश्चक्रंसहसासुयइन्द्रो ।
 अधिष्णुनावृहतावर्तमानंमहोद्गुहोअपविश्वायुंघायि ॥ २ ॥

त्वा । युजा । नि । स्विदत् । सूर्यस्य । इन्द्रः । चक्रम् । सहसा ।
सद्यः । इन्द्रो इति । अधि । सुना । वृहता । वर्तमानम् ।
महः । द्रुहः । अप । विश्वऽआयु । धायि ॥ २ ॥

हेइन्द्रो सोम इन्द्रःसद्यःसपदि त्वा त्वया युजा सहायेन सूर्यस्यप्रेरकस्यसवितुः संबन्धिनःपूर्वद्विचक्रस्यएकंचक्रंसहसाअभिभावुकेनवलेननिखिदत् आच्छिनत् कीदृशम् अधि उपरि सुना स्थितेन वृहतामहतान्तरिक्षेणवर्तमानं किंच महोमहतःप्रभूतस्य द्रुहोद्रोऽयुः सूर्यस्य संबन्धिविश्रायु सर्वतोऽगन्तुचक्रम् अपवायि इन्द्रेणापहारि ॥ २ ॥

अयत्तृतीया-

अहृत्तिन्द्रोअदहदग्निरिन्द्रोपुरादस्यूनमध्यन्दिनादभीके ।
दुर्गेदुरोणेऋत्वा नयातांपुरुसहस्राशर्वा निर्वर्हीत् ॥ ३ ॥
अहन् । इन्द्रः । अदहत् । अग्निः । इन्द्रो इति । पुरा ।
दस्यून । मध्यन्दिनात् । अभीके । दुःशे । दुरोणे । ऋत्वा । न ।
याताम् । पुरु । सहसा । शर्वा । नि । वर्हीत् ॥ ३ ॥

हेइन्द्रो सोम अभीके संग्रामे दस्यून शत्रूनिन्द्रः अहन्नवधीत् अग्निः कांश्चिच्छत्रून्अदहद्वाह कीदृशाविन्द्राग्नी मध्यन्दिनान्मध्याह्नात्पुरापुरस्तान्पूर्वाह्ने तवपानाल्लब्धवलावितिशेषः यातांगछतामसुराणां पुरु, पुरुणि वह्नानि सर्वाणि निरवशेषाणि सहस्रा सहस्राण्यपरिभितानि सैन्यानि निर्वर्हीत् इन्द्रःअवधीत् तत्रदृष्टान्तः-दुरोणे दुरवने रक्षितुमशक्येदुर्गेदुरवगाहेदेशेऋत्वा न कर्मणास्वकीयंकार्यमुद्दिश्यगच्छतःपथिकान्यथाधनलोत्पथ्योरोहन्तिद्वत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

विश्वस्मात्सीमधमौइन्द्रदस्यूनविशोदासीरिक्वणोरप्रशस्ताः ।
अवाधेथाममृणतंनिशत्रूनविन्देथामपंचितिवधत्रैः ॥ ४ ॥
विश्वस्मात् । सीम् । अधमात् । इन्द्र । दस्यून । विशः । दासीः ।
अक्वणोः । अप्रशस्ताः । आवाधेथाम् । अमृणतम् । नि ।
शत्रून् । अविन्देथाम् । अपंचितिम् । वधत्रैः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं सीमेनान्दस्यूर् विश्वस्मात्सर्वस्मात् गुणादघमाहीनान्अकृणोः अकरोः
किंच दासीः कर्महीनाविशः मानुषीःप्रजाः अप्रशस्ताःगर्हिताअकृणोः हेइन्द्रासोमौ युवांशत्रू-
नबाधेयां न्यमृणतं नितरांहिसितवन्तौ अपिच वधत्रैः तेषांशत्रूणांप्रहारैः अपचितिं पूजां जनेभ्यः
अविन्देयाम् अलभेयाम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ए॒वास॒त्यंम॒घवा॒नायु॒वंतदि॒न्द्रश्च॒सोमो॒र्वम॒श्व्यं॒गोः ।

आद॑र्ह॒तमपि॑हि॒ता॒न्यभ्रा॑रि॒रिच॑युः॒क्षाश्चि॑त्त॒तृदा॒ना ॥५॥१७॥

ए॒व । स॒त्यम् । म॒घश्वा॒ना । यु॒वम् । तत् । इन्द्रः॑ । च । सो॒म ।

ऊ॒र्वम् । अ॒श्व्यम् । गोः । आ । अ॒द॒र्ह॒तम् । अपि॑श॒हितानि॑ । अ॒भ्रा ।

रि॒रिच॑युः । क्षाः । चि॒त् । त॒तृदा॒ना ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेसोम त्वंचेन्द्रश्चेति युवानुभौ ऊर्ध्वं महान्तमश्व्यम् अश्वसमूहं गोः गवांसमूहं आदर्हतम्
आदरयतम् अपिहितानि पाणिभिराच्छादितानिगवांवृन्दानि क्षाश्चित्पणीनांभूमौअश्वा अश-
नपरेणबलेनरिरिचयुः रेचितवन्तौ हेमघवानौ घनवन्ताविन्द्रासोमौ ततृदाना शत्रूणांहिसकौ
युवं युवाम् एव एवम् उक्तप्रकारेणयाकृतवन्तौ तत्सर्वसत्यमेव ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपठेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

आनस्तुतइतिपञ्चमष्टमंसूक्तंवाग्देवस्यार्पणैष्टुभमैन्द्रम् आनस्तुतइत्यनुक्रमणिका विनि-
योगोलैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा-

आ॒नःस्तु॑तउ॒प॒वाजै॑भि॒रू॒तीइन्द्र॑या॒हि॒हरि॑भिर्म॒न्दसा॒नः ।

ति॒रश्चि॑द॒र्यःसर्व॑नापूरू॒ण्याङ्गु॑पेभिर्गृ॒णानः॑स॒त्यरा॑धाः ॥ १ ॥

आ । नः । स्तु॒तः । उ॒प । वाजै॑भिः । उ॒ती । इन्द्र॑ । या॒हि ।

ह॒रि॒भिः । म॒न्दसा॒नः । ति॒रः । चि॒त् । अ॒र्यः । सर्व॑ना । पू॒रुणि॑ ।

आ॒ङ्गु॒पेभिः॑ । गृ॒णानः॑ । स॒त्यरा॑धाः ॥ १ ॥

हेइन्द्र स्तुतस्त्वंवाजेभिर्वाजैरनैः सह तिरश्चित्प्राप्तानि तिरःसतइतिप्राप्तस्येतियोस्कः । पु-
रुषे पूर्णानि सवनानि नोस्मदीयान्यज्ञान् उपप्रतिजती ज्ञत्या नोस्माकरक्षणार्थं हरि-
भिरश्वैरायाहि आगच्छ कीदृशः मन्दसानोमोदमानः अयः स्वामी आहूयेभिःस्तोत्रैर्गृणानः
स्तूयमानःसत्यराधाःसत्यवनः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

आहिष्मायातिनर्धश्चिकित्वांन्हूयमानःसोतृभिरुपयज्ञम् ।
स्वश्वोयोअभीरुर्मन्यमानःसुप्वानेभिर्मदतिसंहर्वारैः ॥ २ ॥

आ । हि । स्म । याति । नर्धः । चिकित्वान् । हूयमानः ।
सोतृभिः । उप । यज्ञम् । सुष्ठ्वश्वः । यः । अभीरुः । मन्यमानः ।
सुप्वानेभिः । मदति । सम् । ह । वारैः ॥ २ ॥

नयोन्तृभ्योहितः चिकित्वान्सर्वजानान् सोतृभिः सोमभाभिपुण्यद्विः ऋत्विग्भिर्हूयमानआहूय-
मानइन्द्रः अस्मदीयंयज्ञमुपप्रतिआयाति आगच्छतु हिप्मेतिपूरणौ स्वश्वः शोभनाश्वोपेतः अभीरु-
निर्भयशीलः सुप्वानेभिः सुन्वद्विर्यजमानैर्मन्यमानःस्तूयमानोयदन्द्रः वारैःश्वैर्मरुद्विःसह संमदतिह
सहमाद्यत्येव सइन्द्रः आगच्छत्वितिपूर्वेणसंख्यः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

श्रावयेदस्यकर्णावाजयध्यैजुष्टामनुप्रदिशमन्द्यध्यै ।
उद्वावृषाणोराधसेतुविंशुष्मान्करत्तइन्द्रःसुतीर्थाभयंच ॥ ३ ॥

श्रवय । इत् । अस्य । कर्णा । वाजयध्यै । जुष्टाम् । अनु ।
प्र । दिशम् । मन्द्यध्यै । उद्वावृषाणः । राधसे । तुविंशुष्मान् ।
करत् । नः । इन्द्रः । सुस्तीर्था । अभयम् । च ॥ ३ ॥

हेस्तोतः त्वमस्येन्द्रस्यसंभ्रिनी कर्णा कर्णा वाजयध्यै इन्द्रंवाञ्छितं कर्तुंजुष्टा-
मनुदिशसेवितासुसर्वासुदियु प्रमन्द्यध्यै प्रकर्षेणेन्द्रमादयितुंचश्रवय स्तोत्राणिश्रावय इ-

दितिपूरणः उद्वृषाणः सोमेनोत्सिच्यमानः तुविशुष्मान्वल्वानिन्द्रः नोस्माकं राघसेधनार्थं सुतीर्थी
शोमनानितीर्थानि अभयं च भयराहित्यं च करत्करेतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अच्छायोगन्तानार्धमानमूतीडुत्थाविप्रंहवमानंगुणन्तम् ।
उपस्मनिदधानोधुर्याइ शून्तसहस्राणिशतानिवर्जवाहुः ॥ ४ ॥
अच्छं । यः । गन्ता । नार्धमानम् । ऊती । इत्था । विप्रम् ।
हवमानम् । गुणन्तम् । उप । स्मनि । दधानः । धुरि । आशून् ।
सहस्राणि । शतानि । वर्जवाहुः ॥ ४ ॥

वज्रबाहुर्वज्रहस्तोयइन्द्रः त्वनि आत्मानं स्थितानात्मशयान् सहस्राणि सहस्रसंख्यान्
शतानि शतसंख्याकान् आशून्शशिगामिनोश्चधुरि रयवहनप्रदेशेऽपदधानः संस्थापयन्
ऊतीरक्षणार्थं नार्धमानं याचमानं विप्रमेधाविनं हवमानमाह्वयन्तम् इत्था इत्थमनेनप्रकारेण
गुणन्तं स्तुवन्तं यजमानम् अच्छाभिमुख्येन गन्तागमनशीरोभवतीतिशेषः सइन्द्रः सुतीर्थान्य-
भयं च करोत्वितिपूर्वसंन्य ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्वोतांसोमघवन्निन्द्रविप्राव्यन्तैस्यामत्सूर्योगुणन्तः ।
भेजानासोवृहदिवस्वरायआकाय्यस्यदावनेपुरुक्षोः ॥ ५ ॥ १८ ॥
त्वाइर्जतासः । मघश्चन् । इन्द्र । विप्राः । व्यम् । ते । स्याम् ।
सूर्यः । गुणन्तः । भेजानासः । वृहत्सदिवस्य । रायः ।
आइकाय्यस्य । दावने । पुरुक्षोः ॥ ५ ॥ १८ ॥

हेमघवन्वनिन्द्र त्वोतासः त्वयाराक्षिताः विप्रामेधाविनः गुणन्तः त्वां स्तुवन्तः सूर्यः
स्तोतारोवयं वृहदिवस्य महादीप्तेः आकाय्यस्य आसमन्तात्स्तुत्यस्य पुरुक्षोर्वृहजस्य बहुवी-
र्तेषां ते त्वदीयस्य रायोपनस्य दावने निदाने निमित्तसति भेजानासः त्वांभनमानाः स्या-
म भवेम ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठेऽष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

नकिरिन्द्रेतिचतुर्विंशत्यृचनवमसूक्तं वामदेवस्यार्षगायत्रम् अष्टमीचतुर्विंशीचद्वे अनुष्टुभौ
इन्द्रोदेवता दिवश्चिद्धेत्ययंयृचउपोदेवताकइन्द्रदेवताकश्च तथाचानुक्रान्तं—नकिश्चतुर्विंशतिर्दि-
वश्चित्पृचउपस्यश्चगायत्रंहाष्टम्यन्त्येचानुष्टुभाविति । अतिरात्रेतृतीयेपर्यायेमैत्रावरुणश्चोत्तमा-
वर्गमिदं सूक्तं तथाचसूत्रितम्—नकिरिन्द्रत्वदुत्तरइत्युत्तमामुद्धरेदिति ।

तत्रमथमा—

नकिरिन्द्रत्वदुत्तरोनज्यायाँअस्तिवृत्रहन् । नकिरेवायथात्वम् ॥ १॥

नकिः । इन्द्र । त्वत् । उत्तरः । न । ज्यायान् । अस्ति । वृत्रहन् ।

नकिः । एव यथा । त्वम् ॥ १ ॥

हेवृत्रहनिन्द्र वृत्रस्यनाशकेन्द्र ऐकेएकोपीतिशेषः स्वत्वत्तःउत्तरःउत्कृष्टतरोनकिरस्ति
नमवति त्वत्तः ज्यायान्प्रशस्यतरःएकोपिनास्ति हेइन्द्र त्वंऐकेयप्राप्तिसिद्धोभवसि त-
थाविषण्कोपिनकिरेवास्ति नैवमवति कश्चिदपिऐकेइन्द्रसदृशोनास्तीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सत्रातेअनुकृष्टयोविश्वाचक्रेववावृतुः । सत्रामहँअसिश्रुतः ॥ २ ॥

सत्रा । ते । अनु । कृष्टयः । विश्वा । चक्राईव । ववृतुः । सत्रा ।

महान् । असि । श्रुतः ॥ २ ॥

हेइन्द्र कृष्टयःप्रनाःतेत्वामनुलक्षीकृत्य सत्रा सत्यमेवववृतुः वर्तन्ते तत्रदृष्टान्तः—विश्वा
विश्वानिग्याप्तानिचक्रैव चक्राणीव यथाचक्राणिशकटमनुवर्तन्तेतद्वत् हेइन्द्र महास्त्वसत्रा
सत्यमेवश्रुतोविश्रुतोसि गुणैःप्रख्यातोभवसि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

विश्वेचनेदनात्वादेवासंइन्द्रयुयुधुः । यदहानक्तमातिरः ॥ ३ ॥

विश्वे । चन । इत् । अना । त्वा । देवासः । इन्द्र । युयुधुः । यत् ।

अहो । नक्तम् । आ । अतिरः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र विश्वेचनेत् सर्वेष्वदेवतासोसुरान्विजिगीषवोदेवाः अनाप्राणरूपेणबलेन त्वा त्वां
सहायंलब्ध्वायुयुधुः असुरैःसहयुद्धंचक्रुः यद्यस्मात्कारणात् अहा अहःसु नक्तंरात्रिपुत्र
आतिरः आसमन्ताच्छत्रूनवधीः अतःकरणात् युयुधुरितिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यत्रोतवाधितेभ्यश्चक्रंकुत्साययुध्यते । मुपायइन्द्रसूर्यम् ॥ ४ ॥

यत्रे । उत । बाधितेभ्यः । चक्रम् । कुत्साय । युध्यते ।

मुपायः । इन्द्र । सूर्यम् ॥ ४ ॥

यत्रयस्मिन्युद्धे उतापिच हेइन्द्र त्वं बाधितेभ्यःकुत्ससहायेभ्यः युध्यते युद्धंकर्तुं
कुत्सायच सूर्यं सूर्यसंबन्धिचक्रं मुपायः अमुष्णाः अपहृतवानसीत्यर्थः तस्मिन्युद्धेप्राव.शची-
भिरेतशमितिपरेणसंबन्धः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यत्रदेवाँक्रुघायतोविश्वौअयुध्यएकइत् । त्वमिन्द्रवनूरहन् ॥ ५ ॥ ११ ॥

यत्र । देवान् । क्रुघायतः । विश्वान् । अयुध्यः । एकः ।

इत् । त्वम् । इन्द्र । वनून् । अहन् ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेइन्द्र त्वमेकइत् असहायएव यत्रयस्मिन्संप्राभेदेवानिन्द्रादीन्क्रुघायतोबाधमानान्वि-
श्वान्सर्वाश्राद्धसादीन् अयुध्य युद्धमकरो तथावनूँ-हसकान् अहन्नवधीः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी-

यत्रोतमर्त्यायकमरिणाइन्द्रसूर्यम् । प्रावःशचीभिरेतंशम् ॥ ६ ॥

यत्र । उत । मर्त्याय । कम् । अरिणाः । इन्द्र ।

सूर्यम् । प्र । आवः । शचीभिः । एतंशम् ॥ ६ ॥

यत्रयस्मिन्संप्राभे उतापिच हेइन्द्र त्वंमर्त्याय मनुष्याय एतशाख्याय ऋषये सूर्यम-
रिणाः अहिंसीः कमितिपूरणः तदानींशचीभि युद्धकर्मभिःएतशमेतत्संज्ञकमृषिप्रावः प्रक-
र्षेणारक्षः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

किमादुतासिवृत्रहन्मघवन्मन्युमत्तमः । अत्राहृदानुमातिरः ॥ ७ ॥

किम् । आत् । उत । असि । वृत्रहन् । मघध्वन् । मन्युमत्तमः ।
अत्र । अह । दानुम् । आ । अतिरः ॥ ७ ॥

हेवृत्रहन् वृत्राणामावरकाणां तमसांहन्तः मघवन्धनवान्निन्द्र त्वमादनन्तरमेव उतापिच
किमितिप्रभे मन्युमत्तमोसिकिम् अत्यन्तंक्रोधवान्भवसि अत्रास्मिन्नन्तरिक्षेअहएवंदानुं दनोःपुत्रं
वृत्रमातिरःआसमन्तादहिंसीः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

एतद्वेदुतवीर्यं मिन्द्रं च कथं पौंस्यम् ।

स्त्रियं यदुर्हणां युवं वर्धी दुहितरं दिवः ॥ ८ ॥

एतत् । घ । इत् । उत । वीर्यम् । इन्द्र । चकथं । पौंस्यम् ।

स्त्रियम् । यत् । दुःहनायुवम् । वर्धीः । दुहितरम् । दिवः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र उतापिच यत् यस्त्वमेतदुपलक्षितंपौंस्यं बलवीर्यं सामर्थ्योपतंचकथं कृतवानसि
यदितिपूर्णौ किंच दुर्हणायुवं दुष्टहननमिच्छन्तीदिवोदुहितरद्युलोकसकाशादुत्पन्नास्त्रियमुपसं
वधीरवधीः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

दिवश्चिद्वादुहितरं महान्महीयमानाम् । उपासंमिन्द्रसंपिणक् ॥ ९ ॥

दिवः । चित् । घ । दुहितरम् । महान् । महीयमानाम् ।

उपसम् । इन्द्र । सम् । पिणक् ॥ ९ ॥

हेइन्द्र महान्स्त्वं दिवोदुहितरंद्युलोकस्यपुत्रीं महीयमानांपूज्यमानाम् उपसम् उपोदेवीं
संपिणक्चिद् संपिष्टवानसिखल ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अपोपाअनंसः सरत्संपिष्टादहंविभ्युपी ।

नियत्सींशिअथद्वपां ॥ १० ॥ २० ॥

अपं । उपाः । अनसः । स॒रत् । स॒म्श॒पि॒ष्टात् । अहं । वि॒भ्युपीं ।
नि । यत् । सीम् । शि॒श्रथ॑त् । वृषां ॥ १० ॥ २० ॥

वृषा कामानां वर्पितेन्द्रः यद्यदासीमेतत् उपःसंभविशक्यं निशिश्रथत् न्यवधीत् तदा उपाः
उपोदेवता विभ्युपी इन्द्रसकाशाद्रीतासतीसंपिष्टात् इन्द्रेणसंचूर्णितादनसःशक्यत् अपसरदपनगाम
अहेतिपूर्णः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठेर्विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथैकादशी-

ए॒तद॑स्या॒अनः॑श॒येसु॑संपि॒ष्टंवि॒पा॒श्या । स॒सारं॑सी॒परा॒वतः॑ ॥ ११ ॥
ए॒तत् । अ॒स्याः । अ॒नः । श॒ये । सु॒संपि॒ष्टम् । वि॒ष्पाशि॑ ।
आ । स॒सारं॑ । सीम् । प॒रा॒व॒तः ॥ ११ ॥

सुसंपिष्टमिन्द्रेणमुष्टुसंचूर्णितमस्याउपस संभवि एतदनःशक्यं विपाशि विपाडाख्यानदी
तस्यां तत्तीरेआशये आसमन्ताच्छेत्ते अशेत सीमियमुपोदेवताशक्येभर्गसति परावतोद्देशात्
ससार अपससार ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

उ॒त॒सि॒न्धुं॑वि॒वा॒ल्यं॑वि॒त॒स्था॒नाम॑धि॒क्षमि॑ । प॒रि॒ष्टा॒इन्द्र॑मा॒यया॑ ॥ १२ ॥
उ॒त । सि॒न्धुम् । वि॒श्वा॒ल्यम् । वि॒स्त॒स्था॒नाम् । अ॒धि । क्ष॒मि ।
प॒रि । स्थाः । इन्द्र॑ । मा॒यया॑ ॥ १२ ॥

हेइन्द्र उतापिब विवालयं विगतवाल्यावस्थांसंपूर्णमथां वितस्थानांवितिष्ठमानांसिन्धुं नदीम्
अधिषमि धमायांमाययाप्रज्ञयापरिष्ठाः पर्यस्थाः सर्वतःस्थापनं कृतवानसि ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

उ॒त॒शु॒ष्णं॑स्य॒धृष्णु॑याप्र॒मृक्षो॑अ॒भि॒वेद॑नम् । प॒रो॒यद॑स्यसं॒पिण॑क् ॥ १३ ॥
उ॒त । शु॒ष्णस्य॑ । धृ॒ष्णु॒श्या । प्र । मृ॒क्षः । अ॒भि वे॑दनम् ।
पु॒रः यत् । अ॒स्य । स॒म्श॒पि॒णक् ॥ १३ ॥

उतापिच हेइन्द्र धृष्णुया धर्षकस्त्वं शुष्णस्यशुष्णनास्रोसुरस्यसंबन्धिवेदनं वित्तम् अभि
अभित सर्वतः प्रमृष्टः प्रकर्षेणावाधथाः यद्यदा अस्यशुष्णस्यपुरःपुराणिनगराणिसंपिणक्
संपिष्टवानसि तदाप्रमृष्टइतिसंबन्धः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

उतदासंकौलितरंवृहृतःपर्वतावधिः। अवाहन्निन्द्रशम्बरम् ॥ १४ ॥

उत । दासम् । कौलिस्तम् । बृहृतः । पर्वतात् । अधि । अव ।

अहन् । इन्द्र । शम्बरम् ॥ १४ ॥

उतापिच हेइन्द्र त्वं दासमुपक्षपयितारंकौलितरं कुलितरनाभोपमं शम्बरमसुरं बृहतोम-
हृतःपर्वतावद्वेराधिउपरि अव अवाचीनंरुत्वा अहन् हतवानसि ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

उतदासस्यवर्चिनःसहस्राणिशतावधीः। अधिपञ्चप्रधीरिव १५।२१

उत । दासस्य । वर्चिनः । सहस्राणि । शता । अवधीः ।

अधि । पञ्च । प्रधीन्इव ॥ १५ ॥ २१ ॥

उतापिच हेइन्द्र त्वं प्रधीनिव चक्रस्यपरितःस्थितानशङ्कनिव हिंसकान् पञ्चशता पञ्च-
शतानि पञ्चशतसंख्याकान् सहस्राणि सहस्रसंख्याकान् दासस्यलोकानामुपक्षपयितुः वर्चि-
नः वर्चिनामकस्यासुरस्यसंबन्धिनोनुचरान्पुरुषानधि अधिकम् अवधीर्हतवानसि ॥ १५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेऽष्टकविंशोऽवर्गः ॥ २१ ॥

अथषोडशी-

उतत्यंपुत्रमग्रवःपरावृक्तंशतक्रंतुः। उक्थेष्विन्द्रआभजत् ॥ १६ ॥

उत । त्यम् । पुत्रम् । अग्रवः । परावृक्तम् । शतक्रंतुः ।

उक्थेष् । इन्द्रः । आ । अभजत् ॥ १६ ॥

उतापिच शतक्रतुः शतकर्मेन्द्रः त्वं तं प्रसिद्धम् अमुवः एतन्नाम्न्याः पुत्रं परावृक्त-
मेतन्नामकम् उक्त्येषु स्तोत्रेष्वामन्तु मागिनं कृतवान् अयमर्थो वस्त्रीभिः पुत्रममुवदइत्यस्यामृचि
प्रतिपादितइति ॥ १६ ॥

अयस्सप्तदशी-

उ॒त॒त्या॒तुर्व॒शा॒य॒दू॒अ॒स्ना॒ता॒रा॒श॒ची॒प॒तिः॑ । इन्द्रो॑ वि॒द्वाँ अ॒पा॒र॒य॒त् ॥ १७ ॥

उ॒त । त्या । तुर्व॒शा॒य॒दू इति॑ । अ॒स्ना॒ता॒रा । श॒ची॒प॒तिः ।
इन्द्रः॑ । वि॒द्वा॒न् । अ॒पा॒र॒य॒त् ॥ १७ ॥

उतापिच अस्नातारा अस्नातारीययातिशापादनभिपिकौ त्या त्वौ तौ प्रसिद्धौ तुर्वशायदू
तुर्वशनामानयदुनामकं चरानानौ शचीपतिः कर्मणां पालकः यद्वा शचीन्द्रस्य भार्या तस्याः पतिर्भर्ता वि-
द्वा नृसकलमपि नानभिन्द्रः अपारयदभिषेकार्हावकरोत् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

उ॒त॒त्या॒स॒द्य॒आ॒र्या॑ स॒र॒यो॑रिन्द्र॒पा॒र॒तः॑ । अ॒र्णाँ चि॒त्र॒र॒था॒व॒धीः॑ ॥ १८ ॥

उ॒त । त्या । स॒द्यः । आ॒र्या । स॒र॒योः । इन्द्र । पा॒र॒तः ।
अ॒र्णाँ चि॒त्र॒र॒था । अ॒व॒धीः॑ ॥ १८ ॥

उतापिच सद्यः सपदि हेइन्द्र त्वं त्या त्वौ तौ आर्या आर्यौ आर्यत्वाभिमानिनौ सन्तावपि
इन्द्रविषयभक्तिश्रद्धारहितानित्यर्थः सरयोः सरय्वानयाः पारतः पारेतीरेव सन्तौ अर्णाचिरथा
अर्जनामकं चिरथनामकं चरानानौ अवधीः अहिंसीः ॥ १८ ॥

अर्थकोनविंशी-

अनु॒द्वा ज॒हि॒ता न॒यो॒न्धं श्रो॒णं च॑ वृ॒हन् । न॒त॒ते॒ सु॒न्न॒म॒ष्ट॒वे ॥ १९ ॥

अनु॑ । द्वा । ज॒हि॒ता । न॒यः । अ॒न्धम् । श्रो॒णम् । च॑ । वृ॒ह॒न् ।
न । तत् । ते । सु॒न्नम् । अ॒ष्ट॒वे ॥ १९ ॥

हेवृत्रहन् वृत्रस्यहिंसकेन्द्र त्वं जहिता जहिता सर्वेभ्युभिःत्यक्तौअन्धचक्षुर्हो नमेकंश्रोणं
चपकुमपरंचद्राएतौद्वौअनुनयः अन्धपङ्क्तुत्वपरिहारेणानुनीतवानसि हेइन्द्र ते त्वयादत्तं तत्सुघ्नं सुखम्
अष्टवे व्याप्तुंकोपिनप्रमवतीतिशेषः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

शतमंश्मन्मयीनांपुरामिन्द्रोव्यास्यत् । दिवोदासायदाशुषे २० । २२
शतम् । अश्मन्श्मयीनाम् । पुराम् । इन्द्रः । वि । आस्यत् ।
दिवःऽदासाय । दाशुषे ॥ २० ॥ २२ ॥

इन्द्रः अश्मन्मयीनां पापाणैर्निर्मितानां पुरां शम्बरस्यसंबन्धिनानगराणां शतं शतसंख्याकं
दिग्दोदासायैतन्नामकायदाशुषेहविदत्तवतेयजमानायव्यास्यत् व्यक्षिप्त ॥ २० ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथैकविंशी-

अस्वापयद्दभीतयेसहस्रात्रिंशतंहथैः । दासानामिन्द्रोमायया २१ ।
अस्वापयत् । दभीतये । सहस्रा । त्रिंशतम् । हथैः । दासानाम् ।
इन्द्रः । मायया ॥ २१ ॥

इन्द्रोमायया स्वकीययाशक्त्या दासानांलोकानामुपक्षपयितृणांराक्षसादीनांत्रिंशतं
त्रिंशत्संख्याकानिसहस्रासहस्राणि दभीतयेदभीतिनामकस्यार्थाय हथैर्हन्तसाधनैरायुधैरस्वापय-
दवधीत् ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

सधेदुतासिवृत्रहन्त्समानइन्द्रगोपतिः । यस्ताविश्वानिचिच्युपे २२ ।
सः । घ । इत् । उत । असि । वृत्रहन् । समानः । इन्द्र ।
गोर्हतिः । यः । ता । विश्वानि । चुच्युपे ॥ २२ ॥

उतापिच हेइन्द्र यस्त्वं ता तानि विश्वानि समस्तान्शत्रून्चिच्युपे प्राच्यावयः हेवृत्रहन्
वृत्राणांशत्रूणांहिंसकेन्द्र गोपतिर्गवांपालकः सत्वंसमानःसर्वेपायजमानानांसमःसन् प्रख्यातोसि
वेदितिपूरणौ ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

उतनूनयदिन्द्रियंकरिष्याइन्द्रपौस्यम् । अद्यानकिष्टदामिनत् ॥ २३ ॥

उत । नूनम् । यत् । इन्द्रियम् । करिष्याः । इन्द्र । पौस्यम् ।

अद्य । नकिंः । तत् । आ । मिनत् ॥ २३ ॥

उतापिच हेइन्द्र यत्पौस्यत्वंदीयंनूनम् इन्द्रियं सामर्थ्योपेतं नूनंकरिष्याः कृतवानसिखल
अद्य अद्यतनः कश्चित्तद्वलनकिरामिनत् नहिंस्यात् ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी-

वामंवांमंतआदुरेदेवोददात्वयमा ।

वामंपूपावामंभगोवामंदेवःकरुळती ॥ २४ ॥ २३ ॥

वामम्ध्वामम् । ते । आदुरे । देवः । ददातु । अर्यमा । वामम् ।

पूपा । वामम् । भगः । वामम् । देवः । करुळती ॥ २४ ॥ २३ ॥

हेआदुरे शत्रूणांवारयितरिन्द्र ते तव वामंवांमं यद्यद्वननीयंसंभननीयंघनमस्ति लोकेत-
द्वामंवसुभर्यमाभरीणांनियमयिता एतन्नामकोदेवःददातु प्रयच्छतु तथा करुळती कृतदन्तः
पूपापोपकोदेवः वामंघनंददातु भगोपिघनंददातु अत्रकरुळतीत्येतत्संनिहितत्वाद्भगइत्यनेनसं-
बन्धनीयम् अथवा अर्यमादीनांत्रयाणामपिविशेषणत्वेनमान्यं कथंपूष्णोविशेषणस्यादिति
साकारुषत्वात् न साजिष्याकाङ्क्षयोःसद्भावेपियोभ्यतामन्तरेणान्वयायोगात् तस्मात्पूपाप्रपिष्ट-
भागोदन्तकोहीत्यादिश्रुतिपुष्णएवादन्तकृत्वेनप्रसिद्धेर्ब्रह्महितस्यापितस्यैवविशेषणत्वंयुक्तं वामं वन-
नीयंभवतीत्यादिनिरुक्तमत्रदंष्टव्यम् ॥ २४ ॥

॥ इतितृतीयस्पर्शत्रयोविंशोर्काः ॥ २३ ॥

कयानइतिपञ्चदशचदशमंसूक्तंवामदेवस्यापिमैन्द्रं गायत्रम् अभीपुणइत्येवापादनिचृन्नामृगायत्री
त्रयःसप्तकाःपादनिचृदितितद्वृणयुक्तत्वात् तथाचानुक्रमणिका—कयापद्योनाभीपुपादनिचृ-
दिति । सूक्तविनियोगोद्वैधिकः । अग्निष्टोमेचातुर्विंशिकेहनिचमाध्यन्दिनेसवनमैत्रावरुणस्यकया
नइत्यायच्छृचःस्तोत्रियः सूत्रितंच—होत्रकाणांकयानाधित्रआमुवदिति । वरुणप्रपासेपुकाय-
स्यहविरोनुवाक्याकयानइत्येषा तथाचसूत्रं—कयानाधित्रआमुवादिरप्यमर्षःसमवर्ततामइति ।

तत्रप्रथमा-

कया॑नश्चि॒त्रआभु॑वदू॒तीस॒दावृ॑धः सखा॑ । कया॒शचि॑ष्ठयावृ॒ता ॥१॥

कया॑ । नः । चि॒त्रः । आ । भु॒वत् । ऊ॒ती । स॒दावृ॑धः । सखा॑ ।

कया॑ । शचि॑ष्ठया । वृ॒ता ॥ १ ॥

सदावृधः सदावर्धमानः चित्रश्चायनीयः पूजनीयः सखा मित्रभूतइन्द्रः कया ऊती ऊत्या तर्पणेन नोऽस्मान् आभुवदाभिमुख्येन भवेत् शचिष्ठया प्रज्ञावत्तमया प्रज्ञासहितमनुष्ठीयमानेन कयावृता केन वर्तनेन कर्मणाच अभिमुखो भवेत् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

कस्त्वा॑स॒त्योम॒दानां॑मं॒हिष्ठो॑मत्स॒दन्व॑सः । दृ॒ह्लाचि॑दा॒रुजे॑वसु॒ ॥२॥

कः । त्वा । स॒त्यः । म॒दाना॑म् । मं॒हिष्ठः । म॒त्सत् । अ॒न्व॑सः ।

दृ॒ह्ला । चि॒त् । आ॒रुजे॑ । वसु॒ ॥ २ ॥

मंहिष्ठः पूजनीयः सत्यः सत्यभूतः मदानां मादयितृणां मध्ये होमदकरः अन्वसः सोमस्य रसः दृह्लाचिद्वदान्यपि वसु वसुनि शत्रूणां धनानि आरुणे आसमन्ताद्द्रष्टुं देन्द्र त्वा त्वां मत्सत् मादयेत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अ॒भीपु॑णः स॒खीना॑मवि॒ताज॑रितृ॒णाम् । श॒तंभ॑वा॒स्युति॑भिः ॥ ३ ॥

अ॒भि । सु । नः । स॒खीना॑म् । अ॒वि॒ता । ज॒रितृ॑णाम् । श॒तम् ।

भवा॒सि । ऊ॒ति॒भिः ॥ ३ ॥

हेन्द्र त्वं सखीनां प्रमानख्यातीनां जरितृणां स्तोतृणाम् अवितारक्षिता त्वं शतं शतेन बह्वीमिरूपतिभीरशभिः सह नोऽस्माकं सु सुष्ठु अभिभवासि अभिमुखो भव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अ॒भीन॒आव॑वृ॒त्स्वच॒क्रंन॑वृ॒त्तम॑र्वतः । नि॒यु॒द्धिश्च॑र्प॒णोना॑म् ॥ ४ ॥

अभि । नः । आ । ववृत्स्व । चक्रम् । न । वृत्तम् । अर्वतः ।

नियुत्सभिः । चर्षणीनाम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं वृत्तं चक्रेन वर्तमानंचक्रमिव अर्वतः उपगन्तृष्योस्मान् चर्षणीनाम् अस्मदी-
यानांमनुष्याणां नियुद्भिः स्तुतिभिः अभ्याववृत्स्व अभ्यावर्तस्व ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

प्रवताहिकर्तूनामाहापदेवगच्छंसि । अमक्षिसूर्येसचां ॥ ५ ॥ २४ ॥

प्रध्वता । हि । कर्तूनाम् । आ । ह । पदाईव । गच्छंसि । अमक्षि ।

सूर्ये । सचां ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेइन्द्र त्वं कर्तूनां कर्मणां यजनानांसंबन्धिनः प्रवता प्रवतः प्रवणान्देशान्पदेव पदा-
निस्वकीयानिस्थानानीव आगच्छसिहि आगतोभवसित्तु हेतिपूरणः हेइन्द्र त्वाम् अहम् सूर्यं
सूर्येणसचासह अमक्षिमजे ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठे चतुर्विंशो वर्गः ॥ २४ ॥

अथषष्ठी-

संयत्तं इन्द्रमन्यवः संचक्राणि दधन्विरे । अधत्वे अधसूर्ये ॥ ६ ॥

सम् । यत् । ते । इन्द्र । मन्यवः । सम् । चक्राणि । दधन्विरे ।

अध । त्वे इति । अध । सूर्ये ॥ ६ ॥

हेइन्द्र ते त्वर्धं मन्यवः स्तुतयः यद्यदासंदधन्विरे अस्माभिरनुमन्यन्ते चक्राणि चङ्क-
मणानिकर्माणि च संदधन्विरे अध तदानीं ताः स्तुतयः तानिकर्माणि च त्वे त्वयि भवन्ति अध
तदनन्तरं सूर्ये च भवन्ति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उतस्माहित्वा माहुरिन्मघवानं शचीपते । दातारम् विदीधयुम् ॥ ७ ॥

उत । स्म । हि । त्वाम् । आहुः । इत् । मघध्वानम् । शचीपते ।

दातारम् । अर्विद्दीधयुम् ॥ ७ ॥

हेशचीपते कर्मषाढकेन्द्र उतापिच मघवानं घनवन्तं दातारं स्तोतृभ्योमीष्टप्रदं त्वा
त्वामविदीधयुं विदीधयुरदीप्यमानः नविदीधयुरविदीधयुः तदीप्यमानमाहुःस्म प्रवदन्तिखलु हीदिति
द्वयंपूरणार्थम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उतस्मांसद्यइत्परिशशमानायसुन्वते । पुरुचिन्मंहसेवसुं ॥ ८ ॥

उत । स्म । सद्यः । इत् । परि । शशमानाय । सुन्वते । पुरु ।
चित् । मंहसे । वसुं ॥ ८ ॥

उतापिच हेइन्द्र त्वं सद्यइत् सद्यएव शशमानाय स्तुतिर्कुर्वते शशमानः शंसमानइतिया-
स्केनोक्तत्वात् । सुवन्ते सोमाभिपवंकुर्वतेयजमानाय पुरुचित् पुरुणिबहून्यपिवसुवसूनि धनानिपरि
परितोमंहसेस्म प्रयच्छसिखलु ॥ ८ ॥

अथनवमी-

नहिष्मातेशतंचनराधोवरन्तआमुरः । नच्यौत्नानिकरिष्यतः ॥ ९ ॥

नहि । स्म । ते । शतम् । चन । राधः । वरन्ते । आऽमुरः । न ।
च्यौत्नानि । करिष्यतः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र आमुरः बाधकाराक्षसादयः ते त्वदीयं शतंचन शतपरिमितमपि राधोधनं
नहिवरन्तेस्म नवारयन्तिखलु किंच शत्रूणांहिसनंकरिष्यतः तव च्यौत्नानि बलानि
नवारयन्ति ॥ ९ ॥

अयदशमी-

अस्माँअवन्तुतेशतमस्मान्सहस्रमूतयः ।

अस्मान्विश्वाँअभिष्टयः ॥ १० ॥ २५ ॥

अस्मान् । अवन्तु । ते । शतम् । अस्मान् । सहस्रम् । ऊतयः ।
अस्मान् । विश्वाः । अभिष्टयः ॥ १० ॥ २५ ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयाः शतं शतसंख्याकाः उक्तयोरक्षाः अस्मानवन्तु रक्षन्तु सहस्रं
सहस्रसंख्याकास्त्वदीयारक्षाः अस्मानवन्तु विश्वासर्वाण्यभीष्टयस्त्वदीयान्यभिगमनानि अस्मा-
नवन्तु ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेपञ्चविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथैकादशी-

अस्माँइहावृणीष्वस्रख्यायस्वस्तये । महोरायेदिवित्मते ॥ ११ ॥

अस्मान् । इह । वृणीष्व । स्रख्याय । स्वस्तये । महः । राये ।
दिवित्मते ॥ ११ ॥

हेइन्द्र त्वम् इहास्मिन्यज्ञे अस्मान्यनमानान्स्रख्याय सखिभावाय स्वस्तये अविनाशाय च
महोमहतेदिवित्मते दीप्तिमते राये धनाय च वृणीष्व संभनस्व ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अस्माँअविड्विष्वहेन्द्ररायापरीणसा ।

अस्मान्विश्वाभिरूतिभिः ॥ १२ ॥

अस्मान् । अविड्वि । विश्वहा । इन्द्र । राया । परीणसा । अस्मान् ।
विश्वाभिः । ऊतिभिः ॥ १२ ॥

हेइन्द्र त्वं विश्वहा सर्वेष्वह सुपरीणसा महतारायाधनेन अस्मान्यनमानानविड्वि रक्ष किंच
विश्वाभिः सर्वाभिरूतिभीरक्षाभिः अस्मानविड्वि ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अस्मभ्यंताँअपावृधिव्रजाँअस्तेवगोमंतः ।

नवाँभिरिन्द्रोतिभिः ॥ १३ ॥

अस्मभ्यम् । तान् । अप । वृधि । व्रजान् । अस्ताँइव ।
गोमंतः । नवाँभिः । इन्द्र । ऊतिभिः ॥ १३ ॥

हेइन्द्र त्वं नवाभिर्नूतनाभिः ऊतिभीरक्षाभिः अस्तेव क्षेसाश्वरूढ गोमतोगोभिर्युक्तान् तान्
प्रसिद्धान्नान्गोनित्रासान्स्मभ्यमपावृधि उद्गाढ्य ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अस्माकं धृष्ण्यारथोद्युमाँ इन्द्रानं पच्युतः । गव्युरंश्चयुरीयते ॥ १४ ॥

अस्माकम् । धृष्ण्या । रथः । युष्मान् । इन्द्र । अनं पच्युतः ।

गव्युः । अश्च्युः । ईयते ॥ १४ ॥

हेन्द्र धृष्ण्या धृष्ण शत्रूणां धर्षकः द्युमान् दीप्तिमाननपच्युतः विनाशरहितः गव्यु-
र्गोमान् अश्चयुरश्ववान् अस्माकमस्मत्संबन्धीरवईयते सर्वत्र गच्छतु तेन रथेनास्मावक्षेत्य-
र्थः ॥ १४ ॥अस्माकमुत्तमंकृधीत्यनया आदित्यं दृष्ट्वा रथादवरोहेत् तथा च सूत्रितम्—अस्माकमुत्तमंकृधीत्या-
दित्यमीक्षमाणो जपित्वा वरोहेदिति ।

सैपापञ्चदशी-

अस्माकमुत्तमंकृधि श्रवो देवे पुंसूर्य । वर्षिष्ठं द्यामि वोपरि ॥ १५ ॥ २६ ॥

अस्माकम् । उत्तमम् । कृधि । श्रवः । देवे पु । सूर्य । वर्षिष्ठम् ।

द्याम ईव । उपरि ॥ १५ ॥ २६ ॥

हेसूर्य सर्वस्वप्रेरकेन्द्र हे आदित्यवा त्वं देवे पु यो तमाने पु व ह्यादिषु मध्ये अस्माकमस्मत्संब-
न्धि श्रवो यशः उत्तममुत्कृष्टकृधि कुरु तत्र दृष्टान्तः—वर्षिष्ठमतिशयेन प्रवृद्धं सेचनसमर्थं वाद्यामिव शुभोक्तं
यथा सर्वपां लोकानामुपरि स्थितमुत्कृष्टमकरोस्तद्वत् ॥ १५ ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे षड्विंशोऽवर्गः ॥ २६ ॥

आतून इन्द्रेति चतुर्दशत्पृच्छेना दशं सूक्तं वामदेवस्पर्षिणा यत्र ऐन्द्रम् अन्ये कनीने केवेत्या-
दिके द्वे इन्द्रस्याश्वदेवताके तथा चानुक्तान्तम्—आतूनश्चतुर्विंशतिरित्याभ्यामेन्द्राधौ स्तुताविति ।
गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

आतून इन्द्रवृत्रहन् अस्माकं मर्धमा गहि । महान् महीभिः कृतिभिः ॥ १ ॥

आ । तु । नः । इन्द्र । वृत्रहन् । अस्माकम् । अर्धम् । आ ।

गहि । महान् । महीभिः । कृतिभिः ॥ १ ॥

हेवृत्रहन् वृत्राणां शत्रूणांहिसकेन्द्र त्वनोस्मान्प्राति तु क्षिप्रमागच्छ हेइन्द्र महान्प्रभूतस्त्वं
महीभिर्महतीभिस्तृतिर्भारक्षाभिःसह तस्माकमर्थं समीपे आगहि आगच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

भृमिश्चिद्भासितूतुजिराचित्रचित्रिणीप्वा । चित्रंकृणोप्यूतये ॥ २ ॥

भृमिः । चित् । घ । असि । तूतुजिः । आ । चित्र । चित्रिणीषु ।

आ । चित्रम् । कृणोषि । ऊतये ॥ २ ॥

हेचित्र वायनीय पूजनीयेन्द्र त्वं भृमिश्चित् भ्रमणशालेपि तूतुजिः वासि अस्मदभीष्टप्रदा-
तावमवसि आकारधार्यं चित्रिणीषुचित्रकर्मयुक्तासु अस्मद्रूपासु प्रनासु चित्रंचायनीयंधनम् ऊतये
रक्षणाय आहृणोषि आसमन्तात्करोषि ॥ २ ॥

अथतृतीया-

दध्रेभिश्चिच्छशीयांसंहंसित्राधन्तमोजंसा । सखिभिर्यत्वेसचा ॥ ३ ॥

दध्रेभिः । चित् । शशीयांसम् । हंसि । ब्राधन्तम् । ओजंसा ।

सखिभिः । ये । त्वे इति । सचा ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं दध्रेभिश्चित् अल्पैरपिसखिभिर्यजमानैःसह शशीयांसं शशस्तुतगतौ उत्प्लवमानं
प्राधन्तं महान्तमपि शत्रुमोजसाबलेनहंसि नाशयसि येयजमानाः त्वेत्वायिसचा संगताः तैरिति
पूर्वजसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वयमिन्द्रत्वेसचावयन्त्वाभिन्नोनुमः । अस्माँअस्माँइदुदंवा ॥ ४ ॥

वयम् । इन्द्र । त्वे इति । सचा । वयम् । त्वा । अभि । नोनुमः ।

अस्मान्इअरमान् । इत् । उत् । अव ॥ ४ ॥

हेइन्द्र वयंयजमानास्त्वे त्वयि सचासंगताः स्मः वयं त्वा त्वाम् अभिनोनुमः अतिशयेना-
भिष्टुमः हेइन्द्र त्वमपि अस्मान्स्मानित् सर्वान्स्मानेव उदव उत्कर्षेणरक्ष ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

सनंश्चित्राभिरद्विवोनवद्याभिरूतिभिः । अनाधृष्टाभिरागंहि ॥ ५॥ २७ ॥

सः । नः । चित्राभिः । अद्विष्टः । अनवद्याभिः । ऊतिभिः ।

अनाधृष्टाभिः । आ । गंहि ॥ ५ ॥ २७ ॥

हेअद्विष्टः वज्रवज्रिन्द्र सत्त्वं चित्राभिधायनीयाभिरनवद्याभिरनिन्दिताभिः अनाधृष्टाभिः शत्रुभिरप्रहर्षितैः ऊतिभिः रक्षणैः सहितः सन् नोस्मानागहि आगच्छ ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषष्ठी-

भूयामोपुत्वावतः सखायइन्द्रगोमंतः । युजोवाजायघृष्वये ॥ ६ ॥

भूयामो इति । सु । त्वावतः । सखायः । इन्द्र । गोमंतः ।

युजः । वाजाय । घृष्वये ॥ ६ ॥

हेइन्द्र त्वावतः त्वत्सदृशस्यगोमतोगोभिर्युक्तस्यदेवस्यसंवन्धिन सखायः स्तोतारोवयं घृष्वये महते वानायात्राययुजः संयुक्ताः सु सुष्ठु भूयामोभवामैव ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त्वंहोर्कईशिपइन्द्रवाजस्यगोमंतः । सनोयन्धिमहीमिपम् ॥ ७ ॥

त्वम् । हि । एकः । ईशिपे । इन्द्र । वाजस्य । गोमंतः । सः ।

नः । यन्धि । महीम् । इपम् ॥ ७ ॥

हेइन्द्र हियस्मात्कारणात् त्वम् एकएव गोमतोगोभिर्युक्तस्यवानस्याक्षस्य ईशिपे प्रभवसि अतः कारणात्सत्त्वंनोस्मभ्यंमहीमहतीमिपमन्नं यन्धि प्रयच्छ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नत्वावरन्तेअन्यथायदित्संसिस्तुतोमधम् । स्तोतृभ्यंइन्द्रगिर्वणः ॥ ८ ॥

न । त्वा । वरन्ते । अन्यथा । यत् । दित्संसि । स्तुतः । मधम् ।

स्तोतृभ्यः । इन्द्र । गिर्वणः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र गिर्वणः गिरांसंमक्तः स्तुतोस्माभिःसंस्तुतः यच्चदा स्तोतृभ्योस्मभ्यमवधनंदिस्सि
दातुमिच्छसि तदा त्वा त्वामन्यथा प्रकारान्तरेणनवरत्ने ननिवारयन्ति किन्तुसर्वेप्यनुमूलाएव
भवन्ति ॥ ८ ॥

अयनवमी-

अभित्वागोतमागिरानूपतप्रदावने । इन्द्रवाजायधृष्वये ॥ ९ ॥

अभि । त्वा । गोतमाः । गिरा । अनूपत । प्र । दावने । युजः ।
वाजाय । धृष्वये ॥ ९ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वामभिलक्षीकृत्य गोतमाएतन्नामकाऋषयः गिरा स्तुतिरूपयावाचा दावने
घनदानार्थंप्रानूपत प्रकर्षेणस्तुवन्ति धृष्वयेमहतेवाजायानायप्रस्तुयन्ति ॥ ९ ॥

अयदशमी-

प्रतेवोचामवीर्यां यामन्दसानारुजः । पुरोदासीरभीत्यां १० ॥ २८ ॥

प्र । ते । वोचाम । वीर्यां । याः । मन्दसानः । आ । अरुजः ।
पुरः । दासीः । अभिष्टृत्य ॥ १० ॥ २८ ॥

हेइन्द्र मन्दसान सोमेनमोदमानस्त्व दासी क्षेत्तुरसुरस्यस्वभूतायाःपुर यानिपुराणि नगराणि
अभीत्याभिगम्य आरुजः आसमन्तादभाक्षीः हेइन्द्र तेत्वदीयानितत्रत्यानिवीर्यावीर्याणि वयंस्तो-
तार प्रवोचाम प्रकर्षेणवशम् ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठेष्टाविंशोऽर्गः ॥ २८ ॥

अथैकादशी-

तातेगृणन्तिवेधसोयानिचकर्थपौस्या । सुतेष्विन्द्रगिर्वणः ॥ ११ ॥

ता । ते । गृणन्ति । वेधसः । यानि । चकर्थ । पौस्या ।
सुतेषु । इन्द्र । गिर्वणः ॥ ११ ॥

हेइन्द्र गिर्वणः गिरास्तुतिरूपाणांवाचांसंमक्ता त्वं यानि पौस्या पौस्यानि बलानि चकर्थ
कृतवानसि हेइन्द्र वेधसः प्राज्ञाः सुतेष्वभिमुतेपुसोमेषु तेत्वदीयानिता तानि बलानि गृणन्तिक्री-
तयन्ति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अवीवृधन्त॒ गोत॑मा॒ इन्द्र॒ त्वेस्तोम॑वाहसः । ऐ॒षु॒धावी॒रव॑यशः ॥ १२ ॥

अवीवृधन्त । गोत॑माः । इन्द्र । त्वे इति । स्तोम॑वाहसः । आ ।

एषु । धाः । वी॒रव॑यत् । यशः ॥ १२ ॥

स्तोमवाहसः स्तोमानांस्तोत्राणांवेदारः गोतमान्द्रणयः हेइन्द्र त्वे त्वामवीवृधन्त स्तोत्रैर्वर्धयन्ति त्वमेपुगोतमेपु वीरवत्पुत्रपौत्रादियुक्तंयशोन्नमाधाः निधेहि ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

यच्चि॒द्विश॑श्व॒ताम॑सीन्द्र॒ साधार॑णस्त्वम् । तं॒ त्वाव॑यं॒ हवाम॑हे ॥ १३ ॥

यत् । चि॒त् । हि । श॒श्व॒ताम् । अ॒सिं । इन्द्र । साधार॑णः ।

त्वम् । तम् । त्वा । व॒यम् । ह॒वाम॑हे ॥ १३ ॥

हेइन्द्र त्वं यच्चिद्वि यद्यपिस्तु शश्वतां बहूनां सर्वेषांयजमानानांसाधारणोसि सामान्योभवसि तथापि तमेव त्वा त्वावयंस्तोतारः हवामहे आह्वयामः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अ॒र्वा॒ची॒नोव॑सोभवा॒ अस्मे॑सु॒ मत्स्व॑ान्धसः । सो॒मा॒नामिन्द्र॑सोमपाः १४

अ॒र्वा॒ची॒नः । व॒सो इति । भ॒व । अ॒स्मे इति । सु । म॒त्स्व ।

अ॒न्ध॒सः । सो॒मा॒नाम् । इन्द्र । सोम॑ष्ठाः ॥ १४ ॥

हेवसोयज्ञेनिवासकेन्द्र त्वमस्मे अस्मासुयजमानेषु अर्वाचीनोमिमुसोभव तथा हेसोमपाः सोमानांपातस्त्रि सोमानामन्धसोऽज्ञेन ॥ सुष्ठु मत्स्व माध ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

अ॒स्माकं॑वा॒मती॑नामास्तोम॑इन्द्र॒ यच्छ॑तु । अ॒र्वा॒गाव॑र्त॒याह॑री ॥ १५ ॥

अ॒स्माक॑म् । त्वा । म॒ती॒नाम् । आ । स्तोमः । इन्द्र । य॒च्छ॑तु ।

अ॒र्वा॒क् । आ । व॒र्त॒य । ह॒री इति ॥ १५ ॥

मतीनांस्तोतॄणां मन्यते. कर्तारिकिच् अस्माकंसंवन्धिस्तोमः स्तोत्रं हेइन्द्र त्वा त्वामायच्छतु
अस्मासुनियच्छतु त्वमपिहरी त्वदीयावधौ अर्वागस्मदभिमुखं यथाभवतितथा वर्तय परिवर्तनं
कुरु ॥ १९ ॥

अथपोदशी-

पुरोळाशंचनोघसो जोषयासे गिरश्चनः । वधूयुरिव योपणाम् १६ । २९

पुरोळाशम् । च । नः । घसः । जोषयासे । गिरः । च । नः ।

वधूयुः इव । योपणाम् ॥ १६ ॥ २९ ॥

हेइन्द्र त्वनोऽस्मदीयं पुरोळाशं च पुरोडाशरूपमन्नं च घसः अद्धि तयानोऽस्मदीया गिरश्च स्तुतिरूपाः
वाचश्च भोषयासे सेवस्व तत्र दृष्टान्तः-वधूयुरिव स्त्रीकामो यथा योपणां स्त्रीणां गिरः सेवते तद्वत् ॥ १६ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठे एकोनविंशोऽर्गः ॥ २९ ॥

अथसप्तदशी-

सहस्रं व्यतीनां युक्तानां मिन्द्रं ममिहे । शतं सोमस्य खार्यैः ॥ १७ ॥

सहस्रम् । व्यतीनाम् । युक्तानाम् । इन्द्रम् । ईमहे ।

शतम् । सोमस्य । खार्यैः ॥ १७ ॥

वयं स्तोतारः इन्द्रं परमैथर्ययुक्तयुक्तानां शिक्षितानां व्यतीनां गमनवतामधानां सहस्रं सहस्र-
संख्याकम् ईमहे याचामहे तथा सोमस्याभिपुतसोमस्य शतं शतसंख्याकाः खार्यः खारीरीमहे अत्र-
मानविशेषवाचिना खारीरी शब्देन द्रोणकलश उपलक्ष्यते अपरिमितद्रोणकलशान्बहून् यज्ञान्याचामहे इ-
त्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

सहस्रांति शतावयंगवामाच्यावयामसि । अस्मन्नाराधं एतुते ॥ १८ ॥

सहस्रा । ते । शता । वयम् । गवाम् । आ । च्यवयामसि ।

अस्मन्ना । राधः । एतु । ते ॥ १८ ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयानि गवां सहस्रा सहस्रसंख्याकानि शता शतसंख्याकानि च च्यावयामसि
आच्यावयामः अस्मदभिमुखं तूर्णः तथा अस्मन्ना अस्मदीयं संधोधनं ते त्वत्तः एतु आगच्छतु ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

दशते कलशानां हिरेण्यानामधीमहि । भूरिदा असि वृत्रहन् ॥ १९ ॥

दश । ते । कलशानाम् । हिरण्यानाम् । अधीमहि । भूरिद्धाः ।
असि । वृत्रहन् ॥ १९ ॥

हेइन्द्र ते त्वत्तः कलशानांकुम्भानां कुम्भपरिमितानामितियावत् हिरण्यानां हितरमणीया-
नांधनानां दशसंख्याकानि अधीमहि धारयामः हेवृत्रहन् वृत्राणांशत्रूणांहिसकेन्द्र त्वं भूरिदाअसि
बहुप्रदोभवसि ॥ १९ ॥

अथर्विशी-

भूरिदाभूरिदेहिनोमादध्नभूर्याभर । भूरिघेदिन्द्रदित्ससि ॥ २० ॥

भूरिद्धाः । भूरि । देहि । नः । मा । दध्नम् । भूरि । आ । भर ।

भूरि । घ । इत् । इन्द्र । दित्ससि ॥ २० ॥

हेइन्द्र भूरिदाः बहुप्रदस्त्वं भूरि बहुवर्नं नोस्मभ्यं देहि प्रयच्छ किन्तु दध्नमल्पधनमाप्रयच्छ
भूरियहुलं धनमस्मभ्यमाभर आहर किंच भूरिदत्त अदध्नमेव धनं दित्ससि च अस्मभ्यं दातुमिच्छ-
सि खल ॥ २० ॥

अथैकर्विशी-

भूरिदाह्यसिंश्रुतः पुरुत्राशूरवृत्रहन् । आनोभजस्वराधसि ॥ २१ ॥

भूरिद्धाः । हि । असि । श्रुतः । पुरुत्रा । शूर । वृत्रहन् ।

आ । नः । भजस्व । राधसि ॥ २१ ॥

हेवृत्रहन् वृत्रस्यहिसक शूर विक्रान्तेन्द्र भूरिदाः बहुप्रदस्त्वं पुरुत्रा पुरुषबहुपुत्र्यमानेषु-
तोसिहि विख्यातोभवसि खल राधसि धनेनोत्मानामनस्व आसमन्ताद्वागिनः कुरु ॥ २१ ॥

अथद्वार्विशी-

प्रतेवभ्रूविचक्षणशंसांमिगोपणोनपात् । माभ्यांगाअनुशिश्नथः २२

प्र । ते । वभ्रू इति । विचक्षण । शंसांमि । गोऽस्तनः ।

नपात् । मा । आभ्याम् । गाः । अनु । शिश्रथः ॥ २२ ॥

हेविचक्षण प्राज्ञेन्द्र ते त्वदीयौ वभ्रू वभ्रुवर्णावस्थौ प्रशंसांमि प्रकर्षेणस्तौमि हेगोपणः गवां
सनितः हेनपात् नपातयितः स्तोतृनविनाशयितः किंतुपालयितरित्यर्थः हेइन्द्र त्वम् आभ्यां त्वदी-
याभ्यामभ्यागाः अनु अस्मदीयागाः लक्ष्मीकृत्य माशिश्रथः विनष्टामाकार्पाः गावोश्वदर्शनादि-
श्लिष्यन्ते तन्माभूदित्यर्थः ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

कनीनकेवविद्रुधेनर्वेद्रुपदेअर्भके । वभ्रूयामेपुशोभेते ॥ २३ ॥

कनीनका इव । विद्रुधे । नर्वे । द्रुपदे । अर्भके । वभ्रू इति ।
यामेपु । शोभेते इति ॥ २३ ॥

विद्रुधे विह्वे व्यूदे नवे नवजाते अर्भके अल्पके द्रुपदे द्रुमाख्यस्थानेस्थिते कनीनकेइव
कमनीयेशालमञ्जिकेइव हेइन्द्र वभ्रू वभ्रुवर्णौ त्वदीयावधौ यामेपु यज्ञेपु शोभेते कान्तिपुक्तौभवतः
कनीनकेकन्यकेकन्याकमनीयामवतिकेयेमेतव्येतिवाकमनेनानीयतइतिवाकनतेर्वास्यात्कान्तिकर्मणइत्या-
दिनिर्हक्तम् ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी-

अरंमउस्रयाम्णेरमनुस्रयाम्णे । वभ्रूयामेप्वस्रिधा ॥ २४ ॥ ३० ॥

अरंम् । मे । उस्रयाम्ने । अरंम् । अनुस्रयाम्ने ।
वभ्रू इति । यामेपु । अस्रिधा ॥ २४ ॥ ३० ॥

हेइन्द्र अस्त्रिवा अस्त्रिधौ अहिंसकौ वभ्रूवभ्रुवर्णौ त्वदीयावधौ यामेपु यज्ञेपु गमनेपु प्राप्ते-
पुष्टत्सु उस्रयाम्णे उसाभ्यामनडुभ्यापुक्तेनरथेनयातीत्युस्रयामा तस्मै मे मह्यम् अरमलं पर्याप्तका-
रिणौभवताम् अनुस्रयाम्णे पद्मचामेवगच्छते मह्यम् अरंपर्याप्तकारिणौभवताम् ॥ २४ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेऽत्रिशोवर्गः ॥ ३० ॥

॥ इतिचतुर्थेऽष्टकेतृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दनिवारयन् ॥ पुमर्थाश्चतुरेदेयाद्विद्यातीर्थमश्वेधरः ॥ १ ॥

॥ इतिश्रीमद्राणाधिरानपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाप्ताज्यपुरन्धरेणसायणाचा-
र्येणाश्रितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेतृतीयाष्टकेपष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितं वेदायो वेदेभ्योऽखिलं गतम् ॥ निर्मेतमहं वेदे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

चतुर्थेनुवाके प्रयोदशसूक्तानि तत्र प्रश्नमुभयइत्येकादशार्चप्रथमसूक्तं वामदेवस्यापित्रैष्टुभं तु ह्या-
द्विप्रियापया इदमादि सूक्तपञ्चकश्चमुदेवताकम् अत्रानुक्रमणिका-प्रश्नमुभयएकादशार्चवन्वाहति ।
अत्रात्रेचतुर्थेहनिर्वैश्वदेवशस्त्रेआर्चवनिविद्वानीयमिदं तथाचसूत्रितं-प्रश्नमुभयःप्रशुकैवितिर्वै-
श्वदेवमिति ।

तत्रमथमा-

ॐ प्र॒क्षुभ्यो॑ दू॒तमि॑व वाचमि॒ष्यउ॒प॒स्तिरे॑ श्वै॒तरी॑ धे॒नुर्म॑ळे ।
येवा॑तं जू॒तास्त॒रणि॑भिरे॒वैः परि॑द्यां स॒द्योअ॒पसो॑ व॒भूवुः ॥ १ ॥

प्र । प्र॒क्षुभ्यः । दू॒तम् ई॒व । वाच॑म् । इ॒ष्ये । उ॒प॒स्तिरे॑ । श्वै॒तरी॑म् ।
धे॒नुम् । ई॒ळे । ये । वा॒तं जू॒ताः । त॒रणि॑भ्यः । ए॒वैः । परि॑ । द्याम् ।
स॒द्यः । अ॒पसः । व॒भूवुः ॥ १ ॥

तत्र ऋभूणां पूर्वमनुष्याणामेव सतां तपसा देवत्वप्राप्तिः आर्भवंशं सत्पृमवो वैदेवे पुइत्यत्र ब्राह्मणे-
स्पष्टमाज्ञाता । केचन ऋभवो नाम सूर्यरश्मय इत्याचक्षते । अहं यन्मानः ऋभुभ्य उरुभासमानेभ्य एत-
न्नामकेभ्यो देवेभ्यो वाचंस्तुतिरूपां प्रेष्ये प्रेरयामि किमिव दूतमिव यथा दूतं स्वकार्यं प्रति प्रेषयन्ति तद्वत्
किञ्च उपस्तिरे सोमोपस्तरणाय श्वैतरीपयो युक्तां श्वेततरां वाधेनुम् ईळे याचामि ऋभून् ये ऋभवो वा-
तजूताः वातसमानगतयः अपसः नगदुष्कारिकर्माणः सन्तः तरणिभिस्तारकैः एवैर्गमनशीलैरश्वैः
द्याम् अन्तरिक्षं सद्यः तदानीमेव परिवभूवुः परिववन्ति सर्वतोऽप्याप्नुवन्ति अथ रश्मय एव ऋभव इ-
त्युक्त्वा दादित्वं वारदमयः परितोऽप्याप्नुवन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

य॒दार्म॑कं नृ॒भवं॑ पि॒तृभ्या॑ परि॒विष्टी॑ वि॒पणा॑दं स॒नाभिः॑ ।
आ॒दि॒दे॒वाना॑मु॒प॒स॒ख्यमा॑य॒न्वीरा॑सः पु॒ष्टि॒मव॑हन्म॒नायै॑ ॥ २ ॥

यदा । अरम् । अक्रन् । ऋभवः पितृभ्याम् । परिविष्टी ।
 वेपणा । दंसनाभिः । आत् । इत् । देवानाम् । उप । सख्यम् ।
 आयन् । धीरासः । पुष्टिम् । अवहन् । मनार्यै ॥ २ ॥

यदा यस्मिन्काले ऋभवः पितृभ्यां मातापितृभ्यां परिविष्टी परिवेपणेन परिचर्यया वेपणा
 वेपणेन व्यास्या यद्वा वेपणजरद्रूपयोर्युवत्करणेन दंसनाभिरन्यैश्चमसनिर्माणादिकर्मभिः अरम् अत्यर्थ-
 म् अक्रन् आदिदनन्तरमेव देवानामङ्गद्वीदीनां सख्यं सखित्वं समानख्यानत्वं देवतात्वमुपायन् आग-
 मन् युवशाकत्वेति देशत्वप्राप्तेरेकान्तत्वेन द्वैरुक्तत्वादिविभावः किंच धीरासो धीराशुद्धिमन्तस्तेषां पुष्टिं
 गवादिविषयां मनार्यै ऋतेन यममानायावहन् वहन्ति प्राप्न्यन्ति यद्वा सविषयां पुष्टिं मनार्यै मनसे
 मष्ट्यपनस्कत्वायावहन् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

पुनर्येचक्रुः पितरा युवानां सना यूपेव जरणा शर्याना ।
 तेवाजो विभ्वाँ ऋभुरिन्द्रवन्तो मधुस्तरसो नो वन्तु यज्ञम् ॥ ३ ॥

पुनः । ये । चक्रुः । पितरा । युवाना । सना । यूपा इव ।
 जरुणा । शर्याना । ते । वाजः । विभ्वा । ऋभुः । इन्द्रवन्तः ।
 मधुस्तरसः । नः । अवन्तु । यज्ञम् ॥ ३ ॥

ये ऋभवः पितरा मातापितरौ यूपेव छिन्नस्थाण्डुव जरणा जीर्णा शर्याना शर्यानी पुनः
 सना सदा युवाना युवानौ चक्रुः नित्यतरुणावकुर्वन् ते वाजो विभ्वाः ऋभुस्तन्नामकास्त्रयः सुधन्वनः
 आङ्गिरसस्य पुत्राश्च यः इन्द्रवन्तः अनुमाहकेणेन्द्रेण तद्वन्तः मधुस्तरसः मधुरस्य सोमरसस्य मद्य-
 तारो मनोहररूपावानोऽस्मदीयं यज्ञम् अवन्तु रक्षन्तु गच्छन्तु वा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यत्संवत्सं भूवो गामरक्षन् यत्संवत्सं भूवो मा अपिंशन् ।
 यत्संवत्सं भूर्भासो अस्यास्ताभिः शर्माभिरमृतत्वमांशुः ॥ ४ ॥

यत् । सम्भ्वत्सम् । ऋभवः । गाम् । अरक्षन् । यत् । सम्भ्वत्सम् ।
 ऋभवः । माः । अपिशन् । यत् । सम्भ्वत्सम् । अभरन् । भासः ।
 अस्याः । तामिः । शर्माभिः । अमृतस्त्वम् । आशुः ॥ ४ ॥

संवत्सं संवसन्तिमृतान्यस्मिन्नितिसंवत्सः संवत्सरः संवत्सरपर्यन्तम् ऋभवोर्गामृतामर-
 क्षन् अपालयन् स्वसामर्थ्यादितियत् यदेतत्कर्मास्ति तथा संवत्सं संवत्सरम् ऋभवोमास्त-
 स्याएवगोर्मासमपिशन् अवयवानकुर्वन्नितियत् किञ्च मृतायागोः त्वचापुच्छाद्यङ्गंतस्यामांसं
 समयोनयन्नित्यर्थः किञ्च संवत्सं संवत्सरपर्यन्तमस्याःमासः अभरन् दीप्तीरवयवशोमाअ-
 कुर्वन् इतियत् तामि शर्माभिः मृतायागोर्नवीकरणविषयैःकर्मभिरमृतत्वमाशुः देवत्वंप्राप्ताः
 धेनुःकत्वेतिदेवत्वप्राप्तिसाधनत्वेनदेवैःप्रतिश्रुतत्वात् यद्वाप्रसक्तमसित्येतद्वत्सेनसहेतिव्याख्ये-
 यम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ज्येष्ठआहचमसाद्वाकरेतिकर्नीयान्नीन्कृण्वामेत्याह ।
 कनिष्ठआहचतुरस्करेतिवष्टंऋभवस्तर्पनयद्वचोवः ॥५॥१॥

ज्येष्ठः । आह । चमसा । द्वा । कर । इति । कर्नीयान् । नीन् ।
 कृण्वाम् । इति । आह । कनिष्ठः । आह । चतुरः । कर । इति ।
 त्वष्टा । ऋभवः । तत् । पनयत् । वचः । वः ॥ ५ ॥ १ ॥

एकंचमसंचतुरःकृणोतनेतियदादेवदूतोग्निः ऋभूनाह देवत्वप्राप्त्युपायत्वेन तदा ते-
 पुमध्ये देवत्वप्राप्त्यैउक्तएकोज्येष्ठऋभुरितरावाह किमिति उच्यते-चमसाद्वाकरेति । ए-
 कंचमसंसन्तद्वौकृण्वामेतिकर्नीयान्तदनन्तरोविभ्वा श्रीन्कृण्वामकरवामेत्याह तत्कनिष्ठस्त-
 तोपिकर्नीयान्वाजः चतुरस्कर चतुर्धाकरवामेत्याह तदेवचतुःकरणरूपं हेऋभवः त्वष्टा
 युष्मद्गुरुः वः वचः युष्मद्वचनं पनयदस्तौत् अङ्गीचकारेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयसप्तमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

सत्यमूचुर्नरं एवाहिचक्रुरनुस्वधामृभवो जग्मुरेताम् ।

विभ्राजमानांश्चमसाँ अहेवावेनस्वष्टाचतुरो ददृश्वान् ॥ ६ ॥

सत्यम् । ऊचुः । नरः । एव । हि । चक्रुः । अनु । स्वधाम् ।

ऋभवः । जग्मुः । एताम् । विभ्राजमानान् । चमसान् ।

अहांश्च । अवेनत् । स्वष्टा । चतुरः । ददृश्वान् ॥ ६ ॥

नरो मनुष्यरूपाऋभवः सत्यभूतुः सत्यमेवाब्रुवन् हियस्मादेते एवैवंचक्रुः चतुरो कुर्वन् यथोक्तं तथैव कृतत्वादित्यभिप्रायः अनु चतुर्धा करणान्तरमेतां तृतीयसवनगतां स्वर्वा सोमाख्यममृतमृभवो जग्मुः एकंचमसंचतुरः कृणोतन् साकंदैवैधिया सोमविष्यपेति श्रुतत्वात् । अथ त्वष्टा देवो विभ्राजमानानहेव अहानीव दीप्यमानांश्चमसांश्चतुरो ददृश्वान् दृष्टवान्सन् अवेनदमन्यत अद्वीचकारेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

द्वादशद्यून्यदगौहस्यातिथ्येरणं नृभवः ससन्तः ।

सुक्षेत्राकृष्वन्ननयन्तसिन्धून् धन्वातिष्ठन्नोषधीर्निम्नमापः ॥ ७ ॥

द्वादश । द्यून् । यत् । अगौहस्य । आतिथ्ये । रणं । ऋभवः ।

ससन्तः । सुक्षेत्रा । अकृष्वन् । अनयन्त । सिन्धून् । धन्व । आ ।

अतिष्ठन् । ओषधीः । निम्नम् । आपः ॥ ७ ॥

तत्ररश्मय एव ऋभव इत्युक्त्वा तद्दूषेणस्तूपन्ते-यद्यदा द्वादशद्यून् दिवसान् आर्द्रादिद्वादशवृष्टिनिघ्नार्णित्यर्थः अगौहस्यागोप्यस्यादित्यस्य गृहे आतिथ्ये कस्मादागतोतिथिः तदुचितं सत्काररूपं कर्मातिथ्यं तदर्थं ससन्तः स्वपन्तः सुषेन निवमन्त ऋभवः रणत्रमन्ते अगौहस्ययदसस्तनार्गृह इत्युक्तम् तदानीं सुषेत्राकृष्वन् अकृष्टानि शून्यानि क्षेत्राणि वृष्ट्या सस्यादिसमृद्धानि अकुर्वन् सिन्धूलदीरनयन्त प्रैरयन् तस्मिन्काले ओषधीरोषधयोषध्व निरुदकस्थानमाश्रित्यातिष्ठन् निम्ननीचस्थानमापोतिष्ठन् उद्धत्स्वस्था अकृणोतनातृणं निवत्स्वैष इत्युक्तम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

— रथंयेचक्रुःसुवृतंनरेष्ठांयेधेनुंविश्वजुर्विश्वरूपाम् ।
तआर्तक्षन्त्वभवोरयिनःस्ववसःस्वपसःसुहस्ताः ॥ ८ ॥

रथम् । ये । चक्रुः । सुवृतम् । नरेस्थाम् । ये । धेनुम् ।
विश्वजुर्वम् । विश्वरूपाम् । ते । आ । तक्षन्तु । ऋभवः । रयिम् ।
नः । सुवसः । सुपसः । सुहस्ताः ॥ ८ ॥

हेऋभवः सुवृतं सुचक्रं सुवृत्तमानं नरेष्ठां नेतरिचक्रेवर्तमानं रथं चक्रुः येष विश्वजुर्वं
विश्वस्य प्रेरयित्रीं विश्वरूपां बहुरूपां एतन्नामिकां वाचेनुं गां चक्रुः कुर्वन् वृंहस्यति विश्वरूपामुपान-
तेति श्रुक्तम् । तेमहान्तऋभवो नोस्माकं रयिपनमातक्षन्तु सर्वतो निष्पादयन्तु कीदृशास्तेऋभवः स्वपसः
सुकर्माणः स्ववसः शोभनाज्ञेयताः सुहस्ताः शोभनहस्ताः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अपोह्येपामर्जुपन्तदेवाअभिकृत्वामनसादीध्यानाः ।
वाजोदेवानामभवत्सुकर्मेन्द्रस्यऋभुक्षावरुणस्यविभ्वा ॥ ९ ॥

अपः । हि । एषाम् । अर्जुपन्त । देवाः । अभि । कृत्वा । मनसा ।
दीध्यानाः । वाजः । देवानाम् । अभवत् । सुकर्मा । इन्द्रस्य ।
ऋभुक्षाः । वरुणस्य । विभ्वा ॥ ९ ॥

एषाम् मूणामपोधरयनिर्माणादिरूपं कर्म देवा इन्द्रादयोजुपन्तासेवन्त इन्द्रो हरीयुने आश्विनारथ-
मित्यादिर्मन्त्रोक्तप्रकारेण स्वीकृतवन्त इत्यर्थः । कीदृशास्ते ऋत्वा वरप्रदानरूपेण कर्मणामनसा शोमने-
नचित्तेनानुग्रहयुक्तेनाभिदीध्याना दीप्यमानाः देवानामनुग्रहेण किंलब्धमित्याह—सुकर्मा शोमनव्यापा-
रोवाज कनीयान् देवानां सर्वेषां संबन्ध्यभवत् तथेन्द्रस्य संबन्धी ऋभुक्षाः ऋभुज्येष्ठ विभ्वामध्यमो वरुण-
स्य संबन्ध्यभवत् हि पूरुणः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

येहरीमेधयोक्थामदन्तइन्द्रायचक्रुःसुयुजादेअश्वा ।

तेरायस्पोषंद्रविणान्यस्मेधत्तक्रभवःक्षेमयन्तानमित्रम् ॥१०॥

ये । हरी । इति । मेधया । उक्था । मदन्तः । इन्द्राय । चक्रुः ।
सुयुजा । ये । अश्वा । ते । रायः । पोषम् । द्रविणानि । अस्मे इति ।

धत्त । ऋभवः । क्षेमयन्तः । न । मित्रम् ॥ १० ॥

येऋभवः हरी अश्वा मेधयाप्रज्ञया उक्था उत्थैःस्तुतिभिःमदन्तोहर्षयन्तश्चक्रुः येच तौ
सुयुजा सुयुजौ सुयोजमानौ अश्वा अश्वा इन्द्रायेन्द्रार्थचक्रुरकुर्वन् हेऋभवस्तेयूपरायस्पोषं-
धनपुष्टिं द्रविणानिगवादिधनानिचसुप्तानिवाअस्मेअस्मासुधत्त धारयत किमिव क्षेमयन्तः
क्षेममिच्छन्तोमित्रं मित्रमिव अत्र यद्यप्येकएवऋभुनामातत्संबन्धादितरेष्वप्यपवत्तयन्ते प्राणभृ-
ज्यायेन ॥ १० ॥

अथैकादशी-

इदाहःपीतिमुतवोमदन्धुर्नऋतेश्रान्तस्यसख्यार्यदेवाः ।

तेनूनमस्मेऋभवोवसूनिनतृतीयेअस्मिन्तसर्वनेदधात ॥११॥२॥

इदा । अहः । पीतिम् । उत । वः । मदम् । धुः । न । ऋते ।

श्रान्तस्य । सख्यार्य । देवाः । ते । नूनम् । अस्मे इति । ऋभवः ।

वसूनि । तृतीये । अस्मिन् । सर्वने । दधात ॥ ११ ॥ २ ॥

इदा इदानीं चमसादिनिर्माणानन्तरम् अहः सुत्यासंबन्धिनस्तृतीयसर्वनेपीति सोमपानम्
उतापिच मदंतज्जनितं वोयुष्माकं धुः ददुः देवाःश्रान्तस्यश्रान्तात्तपोयुक्ताहतेसख्याय सखित्वाय
नभवन्ति देवाः यतएतेश्रान्ताः अतोददुरित्यर्थः हेऋभवः तेमहान्तो यूयं नूनं निश्चयमस्मे अस्मासु
अस्मिन्तृतीयसर्वने वसूनि धनानि दधात धारयत ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे द्वितीयो वर्गः ॥ २ ॥

ऋभुर्विभ्वेत्येकदशर्चद्वितीयसूक्तं वामदेवस्यार्धत्रैष्टुममार्धवम् ऋभुर्विभ्वेत्यनुक्रमजिका ।
अष्टौ दशानि पञ्चमहनि वैश्वेदशस्ये आर्धवानि विद्वानीयामिदम् ऋभुर्विभ्वस्तु पेजनमिति सूत्रितत्वात् ।

तन्मथमा-

ऋभुर्विभ्वावाजइन्द्रो नो अच्छेमं यज्ञं रत्नधेयोपयात ।
इदाहिवोधिपणादेव्यह्नामधात्पोतिंसंमदा अगमतावः ॥ १ ॥

ऋभुः । विभ्वा । वाजः । इन्द्रः । नुः । अच्छे । इमम् । युज्ञम् ।
रत्नधेया । उप । यात । इदा । हि । वुः । धिपणा । देवी । अह्नाम् ।
अधात् । पीतिम् । सम् । मदाः । अगमत् । वुः ॥ १ ॥

ऋभुर्विभ्वावाजइन्द्रश्चेत्येतेदेवाः नोस्मदीयमिमं यज्ञमच्छाभिमुखं रत्नधेयाऽस्मभ्यं रत्नधानाय
उपयातोपगच्छत ननु इन्द्र सोमस्वामित्वादागच्छतु कथमेतेपांयज्ञप्राप्तिरिति चेदुच्यते-इदाहि
इदानीं ब्रह्म वोयुष्माकं धिपणा वाक् देवी प्रजापते सम्बन्धिनी अह्ना सोमाभिपवसम्बन्धिना
पीति सोमपानमधात् सप्रजापतिरब्रवीत्सवितारंतववाइमेन्तेवासास्त्वमेवैभिः सम्पिबस्वेति ब्राह्मणम् ।
यस्मादेवं तस्मान्मदाश्च वोयुष्मान्समगमत सङ्गताः यद्वा नोमदादेवैः सङ्गताः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

विदानासो जन्मनो वाजरत्ना उत ऋतुभिर्ऋभवो मादयध्वम् ।
संवो मदा अगमंतु संपुरन्धिः सुवीरामस्मे रयिमे रयध्वम् ॥ २ ॥

विदानासः । जन्मनः । वाजरत्नाः । उत । ऋतुभिः । ऋभवः ।
मादयध्वम् । सम् । वुः । मदाः । अगमंत । सम् । पुरं धिः ।
सुवीराम् । अस्मे इति । रयिम् । आ । ईरयध्वम् ॥ २ ॥

हेवाजरत्नाः सोमलक्षणेनावेनरानमानाः ऋतुवोयुषं जन्मनो जननस्य देवत्वलक्षणस्य
देवत्वप्राप्तिविदानासो ज्ञानन्तः यद्वा विदानासः सोमप्राप्तिज्ञानन्तः जन्मनः पूर्वमनुजयन्मव-
न्तश्च सन्तः उतशब्दश्चार्थे ऋतुभिर्देवैः सह मादयध्वं वोयुष्मान्मदा सोमपानजनिताः समगमत
सङ्गताः पुरन्धिः स्तुतिरपि समगमत तेयुयम् अस्मे अस्माकं सुवीरां शोभनैर्वारैरुपेतारयिमे रयध्वं
प्रेरयत ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अयं वीयज्ञऋभवो कारियमामनुष्वत्प्रदिवोदधिध्वे ।
प्रवोच्छाजुजुपाणासो अस्थुरभूतविश्वे अग्रियोतवाजाः ॥ ३ ॥

अयम् । वः । यज्ञम् । ऋभवः । अकारि । यम् । आ । मनुष्वत् ।
प्रदिवः । दधिध्वे । प्र । वः । अच्छ । जुजुपाणासः । अस्थुः ।
अभूत । विश्वे । अग्रिया । उत । वाजाः ॥ ३ ॥

हे ऋभवो यो युष्मदर्थम् अयं यज्ञो कारि यं यज्ञं मनुष्वत् मनुष्यवत्प्रदिव प्रकर्षेण द्योतमानाः सन्तः
आदधिध्वे धारयत नदरे तदर्थं यो युष्मान् अच्छाभिमुख्येन जुजुपाणासः सेवमानाः सोमाः
प्रास्थुः प्रतिष्ठन्ते उतापि च धारयित्वा च हे वाजा ऋभवो विश्वे यूयमाग्रिया अग्रार्हा अग्रत्वसम्पा-
दिनो वा अभूत भवथ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अभूदुवो विधृते रत्नधेयमिदं नरोदागुपे मर्त्याय ।
पिबंत वाजाऋभवो ददेवो महिं तृतीयं सर्वं नमदाय ॥ ४ ॥

अभूत् । ऊँ इति । वः । विधृते । रत्नधेयम् । इदा । नरः ।
दागुपे । मर्त्याय । पिबंत । वाजाः । ऋभवः । ददे । वः । महिं ।
तृतीयम् । सर्वं नम् । मदाय ॥ ४ ॥

हे नरोनेतारऋभवः यो युष्माकमनुग्रहात् इदा इदानीं तृतीये सवने रत्नधेयं दातव्यं रत्नं वि-
धते विधतिः परिचरणकर्म स्तुत्या परिचरते दागुपे हविर्दत्तवते मर्त्याय यजमानाय मह्यमभूद्भवतु
उदतिपूरणः तदर्थं हे वाजाः हे ऋभवः एतद्वयं विश्वनामकस्याप्युपलक्षणं इतरापेक्षया प्रत्येकं
बहुवचनं यूपं पिबत तदर्थं वो ददे किमहि महत्प्रभूतं तृतीयं सवनं तत्सम्बन्धिनं सोममित्यर्थः किमर्थं मदाय
हर्षाय नृस्येवा ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आवाजायातोपनक्रभुक्षामहोनरोद्रविणसोगृणानाः ।

आवःपीतयोभिपित्वेअहामिमाअस्तनवस्वइवग्मन् ॥ ५ ॥ ३ ॥

आ । वाजाः । यात । उप । नः । क्रभुक्षाः । महः । नरः ।

द्रविणसः । गृणानाः । आ । वः । पीतयः । अभिपित्वे ।

अहामि । इमाः । अस्तम् । नवस्वः इव । ग्मन् ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेवाजाः क्रभुक्षाः नरोनेतारोयूयं नः उपयात किंकुर्वन्तः महोमहतः द्रविणसोवनस्य कर्मेणिपद्यौ महद्द्रविणगृणानास्तुवन्तः किंच अहामभिपित्वेऽभिपतनेसमासी तृतीयसवनेइत्यर्थः बोधुष्मानिमाःपीतयः पानान्याग्मन् आगच्छन्ति तत्रदृष्टान्तः-अस्तं गृह्णामैतत् गृह्णं वस्वइव नवप्रसवागावइव ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथपष्ठी-

आनपातःशवसोयातनोपेमंयज्ञंनमसाहूयमानाः ।

सजोषसःसूरयोयस्यचस्थमध्वःपातरत्नधाइन्द्रवन्तः ॥ ६ ॥

आ । नपातः । शवसः । यातन । उप । इमम् । यज्ञम् । नमसा ।

हूयमानाः सजोषसः । सूरयः । यस्य । च । स्थ । मध्वः ।

पात । रत्नधाः । इन्द्रवन्तः ॥ ६ ॥

हेशवसोनपातः बलस्यनपातयितारः तस्यपुत्रावा बलवन्तइत्यर्थः यूयं नमसास्तोत्रेण हूयमानाआकारिताःसन्तः इमंयज्ञमुपायातन उपागच्छत कीदृशायूयं सजोषसः इन्द्रेणसहप्रीताः सूरयोमेधाविनः इन्द्रस्यचैपांचकःप्रसन्नइत्युच्यते यस्यचस्थ चेतिप्रसिद्धौ यस्येन्द्रस्य सम्बन्धिनोयूयंभवथ तदुचिताश्वनिर्माणाद्विभिप्रायः यस्मादेवंतस्मादिन्द्रवन्तः पीतिनेन्द्रेण तद्वन्तोरत्नधाः रमणीयभनानांदातारोयूयं मध्वः मधुरंसोमपात पिवत ॥ ६ ॥

अयससमी-

सजोपांइन्द्रवरुणेनसोमंसजोपाःपाहिगिर्वणोमरुद्भिः ।

अग्रेपाभिर्ऋतुपाभिःसजोपाग्रास्पतीभीरत्नधाभिःसजोपाः ॥ ७ ॥

सृजोपाः । इन्द्र । वरुणेन । सोमम् । सृजोपाः । पाहि । गिर्वणः ।

मरुद्भिः । अग्रेष्पाभिः । ऋतुष्पाभिः । सृजोपाः । ग्राःपत्नीभिः ।

रत्नधाभिः । सृजोपाः ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वंवरुणेन रात्र्यभिमानिदेवेन सजोपाः समानप्राप्तिःसन् सोमंपाहि पिब हेगिर्वणः
गीर्भिर्वननीय संभजनीयेन्द्र त्वंमरुद्भिः सजोपाः सङ्गतःसन् सोमंपाहि पिब किञ्च अग्रेपाभिः प्रपम-
पातृभिः ऋतुपाभिः ऋतुयानदेवैश्च ग्राः पत्नीभिः स्त्रीणांपालयिष्योम्रापत्यः ताभिः मेनाम्राप्तिस्त्री-
णामितिनिर्हन्तम् । रत्नधाभिःरमणीयधनदातृभिःऋतुभि सहपिब यद्वैतत् ग्राःपत्नीभिरित्यस्वविशेषणं
ताभिर्वासजोपा.सोमपिब ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सजोपंसआदित्यैर्मादयध्वंसजोपंसऋभवःपर्वतेभिः ।

सजोपंसोदैव्येनासवित्रासजोपंसःसिन्धुभीरत्नधेभिः ॥ ८ ॥

सृजोपंसः । आदित्यैः । मादयध्वम् । सृजोपंसः । ऋभवः ।

पर्वतेभिः । सृजोपंसः । दैव्येन । सवित्रा । सृजोपंसः ।

सिन्धुभिः । रत्नधेभिः ॥ ८ ॥

हेऋभवः आदित्यैः सजोपसःसङ्गताः यूयं मादयध्वं तथा पर्वतेभिः पर्ववद्भिः पर्वण्यर्चमा-
नेदैव्येशैः सजोपसोमादयध्वं तथाच दैव्येन देवेभ्योहितेनसवित्रासजोपसःरत्नधेभिः रत्नानांदातृभिः
सिन्धुभिः स्पन्दनस्वभावैः नद्यभिमानिदेवैश्चसजोपसोमादयध्वम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

येअश्विनायेपितरायऊतीधेनुतंतक्षुर्ऋभवोयेअश्वान् ।

येअंसंत्रायऋघ्नोदसीयेविभ्वोनरःस्वपत्यानिचक्रुः ॥ ९ ॥

ये । अश्विना । ये । पितरा । ये । ऊती । धेनुम् । ततक्षुः । ऋभवः ।
ये । अश्वी । ये । अंसत्रा । ये । ऋधक् । रोदसी इति । ये । विश्वः ।
नरः । सुहपत्यानि । चक्रुः ॥ ९ ॥

येऋभवः अश्विना अश्विनौ ऊती ऊत्या क्रियया रथनिर्माणरूपया अग्नीणयन् येच
पितरा पितरौ ततक्षुः तक्षणेनसमपादयन् जीर्णोसन्तौ ऊती ऊत्या युवानौचक्रुः येचधेनुंतत-
क्षुः मृतायाः पुनर्नवीकरणे येचाश्वीततक्षुः निश्चर्मणोगामरिणीतधीतिभिर्याजरन्तायुव-
शाताकृणोतनेत्याद्युक्तम् । येचांसत्रा अंसत्राणि कवचानिदेवेभ्यश्चक्रुः येच रोदसी घावापृ-
थिव्यौ ऋधक् पृथक्चक्रुः एवमुक्तप्रकारेण येविश्वोव्यासाः ऋभवोनरोनेतारः स्वपत्यानि स्वप-
तनसाधनानि तत्प्राप्तिसाधनानिवा कर्माणि चक्रुः ते अग्नेपाइत्युत्तरप्रसंबन्धः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

येगोमन्तंवाजवन्तंसुवीरंरयिधत्थवसुमन्तंपुरुक्षुम् ।
तेअग्नेपाऋभवोमन्दसानाअस्मेधंत्तयेचरातिंगुणन्ति ॥ १० ॥
ये । गोश्मन्तम् । वाजश्चवन्तम् । सुक्ष्वीरम् । रयिम् । धत्थ ।
वसुश्मन्तम् । पुरुक्षुम् । ते । अग्नेष्वाः । ऋभवः । मन्दसानाः ।
अस्मे इति । धत्त । ये । च । रातिम् । गुणन्ति ॥ १० ॥

हेऋभवः येयूयं गोमन्तं गोसहितं वाजवन्तम् अश्ववन्तं सुवीरं शोभनपुत्रोपेतं वसु-
मन्तं निवासयोग्यगृहादिवनोपेतं पुरुक्षुं बह्व्रजं रयिं धनं धत्थ धारयथ महंदातुं हेऋभवः
तेयूयम् अग्नेपाः प्रथमंपातारःमन्दसानाः माघन्तःसन्तः अस्मे अस्मभ्यंघत्त दत्त रयिम् येच
यूयं रातिदानं दत्तंसोमंवा गृणन्तिस्तुवन्तितेघत्त यद्वा येच रातिंगृणन्ति यजमानास्तेभ्यो-
विधत्त ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नापाभूतनवोतीतृपामानिःशस्ताऋभवोयज्ञेअस्मिन् ।
समिन्द्रेणमदयंसमरुद्भिःसंराजंभीरन्नधेयायदेवाः ॥ ११ ॥ ४ ॥

न । अर्प । अ॒भू॒त । न । वः । अ॒ती॒तृ॒षाम् । अ॒निः॒श॒स्ताः ।

ऋ॒भ॒वः । य॒ज्ञे । अ॒स्मिन् । स॒म् । इ॒न्द्रे॒ण । म॒द॒ध । स॒म् ।

म॒रु॒त॒श्भिः । स॒म् । रा॒ज॒श्भिः । र॒त्न॒श्चे॒याय । दे॒वाः ॥ ११ ॥ ४ ॥

हेऋभवः यूयं नापाभूत नापगच्छत अपरक्तानभवत वयंचवोयुष्मान् नातीतृषाम्
अत्यन्ततृषितान्माकरवाम अतोहेऋभवोदेवाः अनिःशस्ताः अनिन्दिताः सन्तोस्मिन्यज्ञे इन्द्रे-
णसमदध मरुद्भिः समदध राजभिः राजमानैरन्येदेवै समदध तृसाभवथ किमर्थं रत्नधेयाय
र मणीयवनदानाय ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य मसमेचतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

इहोपयातेति तृतीयं नवर्चसूक्तं वामदेवस्यार्धैष्टुभमार्धवम् इहोपनवेत्यनुक्रमणिका । तृ-
तीयसवनेनैत्रावरुणस्येदमुन्नीयमानसूक्तम् सूत्रितंच—आत्वावहन्वसाविदेवाभिहोपयातेत्यनुस्रव-
नमिति ॥

तत्र प्रथमा—

इ॒हो॒र्प॒या॒त॒श॒व॒सो॒न॒पा॒तः॒सौ॒ध॒न्व॒नाः॒ऋ॒भ॒वो॒मा॒र्ष॒भू॒त ।

अ॒स्मि॒न्नि॒ह॒वः॒सर्व॑ने॒र॒त्न॒धे॒यं॒ग॒म॒न्ति॒व॒न्द्र॒म॒नु॒वो॒म॒दा॒सः ॥ १ ॥

इ॒ह । उ॒र्प । या॒त । श॒व॒सः । न॒पा॒तः । सौ॒ध॒न्व॒नाः । ऋ॒भ॒वः ।

मा । अ॒र्प । भू॒त । अ॒स्मिन् । हि । वः । स॒र्व॒ने । र॒त्न॒धे॒यम् ।

ग॒म॒न्तु । इ॒न्द्रम् । अ॒नु । वः । म॒दा॒सः ॥ १ ॥

हे शवसोनपातो बलस्य पुत्राः णस्य नपातयितारो वा हे सौधन्वनाः सुधन्व न पुत्राः हेऋभवः
वोयूय इहोपयात अस्मिन् तृतीयसवने उपगच्छत मापभूत अपगतानभवत अस्मिन् सवने रत्नधे-
यं रमणीयवनस्य दातारमिन्द्रम् अनु अनुसृत्य वोयुष्मान्मदासो मदकरा सोमाः गमन्तु गच्छन्तु अ-
न्वितिक्रियया वासं बध्यते इन्द्रं युष्मांश्चान्वा गच्छन्वित्यर्थे हि पूरणः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आ॒ग॒न्तृ॒भू॒णामि॒ह॒रं॒द्र॒धे॒य॒म॒भू॒त्सो॒म॒स्य॒सु॒पु॒त॒स्य॒पी॒तिः ।

सु॒कृ॒त्य॒या॒य॒त्स्व॑प॒स्य॒याँ॒चै॒कै॒वि॒च॒क्र॒च॑म॒संच॑तृ॒र्था ॥ २ ॥

आ । अ॒ग॒न् । ऋ॒भू॒णाम् । इ॒ह । र॒त्न॒धेय॑म् । अ॒भू॒त् । सोम॑स्य ।
सु॒ह॒सु॒तस्य॑ । पी॒तिः । सु॒हृ॒कृत्य॑या । य॒त । सु॒ह॒अ॒प॒स्य॑या । च ।
ए॒क॑म् । वि॒ह॒च॒क्र । च॒म॒सम् । च॒तुः॒श्धा ॥ २ ॥

ऋभूणां युष्माकमिह तृतीयसवनेरत्नधेयं रत्नदानमागन्नागच्छतुमह्यं यद्वा युष्माकमेव सोमा-
ह्वर्यं रत्नमागन् यस्मात्सोमस्य सुपुतस्य पीतिः पानमभूत् प्रजापतिना लब्धमित्यर्थः तदपि कुत इति चेदुच्य-
ते—यद्यस्मात्सुकृत्यया शोभनहस्तव्यापारेण स्वपस्यया शोभनरथनिर्माणादिकर्मच्छया च एकं सन्तं
चमसं चतुर्धा विचक्र कृतवन्तः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

व्य॑कृ॒णो॒त॒च॒म॒सं॒च॒तु॒र्धा॒स॒खे॒वि॒शि॒क्षे॒त्य॒ब्र॒वी॒त् ।
अथै॑त॒वा॒जा॒अ॒मृ॒त॑स्य॒प॒न्थां॒गु॒णं॒दे॒वानां॑मृ॒भवः॑ सु॒ह॒स्ताः ॥ ३ ॥
वि । अ॒कृ॒णो॒त् । च॒म॒सम् । च॒तुः॒श्धा । स॒खे । वि । शि॒क्ष ।
इति॑ । अ॒ब्र॒वी॒त् । अथ॑ । ऐ॒त् । वा॒जाः । अ॒मृ॒त॑स्य । प॒न्था॑म् ।
गु॒णम् । दे॒वाना॑म् । ऋ॒भ॒वः । सु॒ह॒स्ताः ॥ ३ ॥

हे ऋभवः यूयं चमसं चतुर्धा व्यकृणोत व्यकुरुत कृत्वा च हे सखे सखिभूताग्ने विशिष्य अनु-
गृहाण सोमपानमित्यब्रवीत् अवदत यूयम् अधसोऽग्निर्गृह्णान् अवादीत् खलु किमिति हे वाजाः
ऋभवः सुहस्ताः शोभनहस्तोपेता यूयममृतस्यामरणधर्मकस्य स्वर्गस्य पन्थां पन्थानमैत गच्छत
कितदमृतमिति देवानां भिन्दादीनां गुणसंघातमैत ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

किं॑म॒य॒स्वि॒ञ्च॒म॒स॒ए॒प॒आं॒स॒य॒का॒व्ये॒न॒च॒तु॒रो॒वि॒च॒क्र ।
अथा॑सु॒नु॒ध्वं॒सर्व॑नं॒मदा॑य॒पा॒त॒ऋ॒भवो॑म॒धु॒नः॒सो॒म्य॒स्य॑ ॥ ४ ॥
कि॒म् । म॒यः । स्वि॒त् । च॒म॒सः । ए॒पः । आ॒स । य॒म् । का॒व्ये॒न ।
च॒तु॒रः । वि॒ह॒च॒क्र । अथ॑ । सु॒नु॒ध्वम् । स॒र्व॒नम् । मदा॑य ।
पा॒त । ऋ॒भ॒वः । म॒धु॒नः । सो॒म्य॒स्य॑ ॥ ४ ॥

किमयःस्वित् किमात्मकएषचमसः आस स्वित्यश्वे यंचमसमेकंसन्तं काव्येन कवीनां सम्बन्धिनाकर्मणा कौशलेन चतुरोविचक्र कृतवन्तः अथाधुनासर्वं सूयतइतिसवनःसोमः तं मदायहर्षायसुनुष्वं हेऋत्विजः हेऋमवोयूयंच सोम्यस्यसोमसम्बन्धिनंमधुनोमधुरंसं पातपिवत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

शच्याक॑र्त॒पि॒तरा॑यु॒वाना॑शच्याक॑र्त॒चम॑स॒देव॑पान॒म् ।

शच्या॑ह॒रीध॑नु॒तरा॑वत॒ष्टेन्द्र॑वाहा॒वृभ॑वोवा॒जरत्नाः॑ ॥ ५ ॥ ५ ॥

शच्या॑ । अ॒कर्त॑ । पि॒तरा॑ । यु॒वाना॑ । शच्या॑ । अ॒कर्त॑ । च॒म॑स॒म् ।

दे॒व॒पान॑म् । शच्या॑ । ह॒री इति॑ । ध॒नु॒स्त॑रौ । अ॒त॒ष्ट॒ ।

इन्द्र॑वाहौ । ऋ॒भ॒वः । वा॒ज॒र॒त्नाः॑ ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेवाजरत्नाः रमणीयसोमाग्नाः हेऋमवः यूयं शच्याकर्मणा पितरा मातापितरौ युवाना युवानौ अकर्त अकुरुत तथा शच्याचमसं देवपानं देवपानार्हमकर्त चतुर्धाकुरुतेत्यर्थः शच्या हरीअतश्च तक्षणेन सभ्यादितवन्तः कीदृशौहरी धनुतरौ शीघ्रगन्तुतरौ इन्द्रवाहौ इन्द्र-
बोदारौ ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे पद्यमोक्षः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

योर्वःसु॒नोत्य॑भि॒पित्वे॑अ॒ह्नाति॑ब्र॒वाजा॑सुःसर्व॑न॒मदा॑य ।

तस्मै॑र॒यि॒मृ॒भवः॑सर्व॑वीर॒मात॑क्षतवृष॒णोम॑न्द॒सानाः॑ ॥ ६ ॥

यः । वः । सु॒नोति॑ । अ॒भि॒पित्वे॑ । अ॒ह्नाम् । त॒त्रि॒म् । वा॒जा॑सुः ।

सर्व॑नम् । मदा॑य । तस्मै॑ । र॒यि॒म् । ऋ॒भ॒वः । सर्व॑वीरम् । आ ।

त॒क्ष॒त॒ । वृ॒ष॒णः । म॒न्द॒सानाः॑ ॥ ६ ॥

हेऋमवोवाजासोऽजवतोऽनोयुष्मभ्यं योयनमानः अह्नामभिपित्वेऽभिपतने तृतीयसवने इत्यर्थः तस्मिन् तीव्रसवत्तरं सवनं सूयत इति सवनः सोमस्तं मदाय सुनोति तस्मै सर्ववीरवहुपुत्रोपेतरयिष्वनं हेवृषणः फलवर्षितारः मन्दसाना मोदमानाः सन्तः आतक्षत सभ्यादयतेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्रातःसुतमपिवोहर्यश्वमाध्यन्दिनंसर्वनंकेवलंते ।

समृभुभिःपिवस्वरत्नधेभिःसखीर्थाइन्द्रचक्रपेसुकृत्या ॥ ७ ॥

प्रातरिति । सुतम् । अपिवः । हरिःअश्व । माध्यन्दिनम् । सर्वनम् ।

केवलम् । ते । सम् । ऋभुभिः । पिवस्व । रत्नधेभिः । सखीन् ।

यान् । इन्द्र । चक्रपे । सुकृत्या ॥ ७ ॥

हेहर्यश्व हरितवर्णाग्रेपेत इन्द्र प्रातः प्रातःसवने सुतमभिपुतंसौमपिवः पिवस्व माध्यन्दिनंसर्वनंकेवलंते परंतवैव नान्येषां सवनद्वयस्यपृथगभिधानात्तृतीयसवनंपरिशिष्यते तृतीय-सवनेरत्नधेभिः रमणीयद्वयैः ऋभुभिः संपिबस्व हेइन्द्र यानृभूसुकृत्याशोभनकर्मणासखीन् चक्रपे अकरोः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

येदेवास्तोअभवतासुकृत्याश्येनाइवेदधिदिविनिपेद ।

तेरत्नधातशवसोनपातःसौधन्वनाअभवतामृतासः ॥ ८ ॥

ये । देवासः । अभवत । सुकृत्या । श्येनाःइव । इत् । अधि ।

दिवि । निस्तेद । ते । रत्नम् । धात । शवसः । नपातः ।

सौधन्वनाः । अभवत । अमृतासः ॥ ८ ॥

हेऋभवः येयूयं सुकृत्या शोभनकर्मणा देवास्तोदेवाः अभवत अभूत श्येनाइवेत् शंसनीय-गतयोगृधविशेषाइव दिविद्युलोकेधिनिपेद अधिनिपण्णाः हेशवसोनपातः बलवन्तस्तेयूयंरत्नंधनंधात प्रयच्छत हेसौधन्वनाः अमृतासोऽमृतादेवाभभवत ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यत्तृतीयंसर्वनंरत्नधेयमकृणुध्वंस्वपस्यासुहस्ताः ।

तदृभवःपरिपिक्तंवएतत्संमदैभिरिन्द्रियेभिःपिवध्वम् ॥ ९ ॥ ६ ॥

यत् । तृतीयम् । सर्वनम् । रत्नध्वयम् । अकृणुध्वम् । सुहृत्पुत्र्या ।
 सुहृत्ताः । तत् । ऋभवः । परिशसिक्तम् । वुः । एतत् । सम् ।
 मर्देभिः । इन्द्रियेभिः । पिबध्वम् ॥ ९ ॥ ६ ॥

हेसुहृताः शोभनहस्ताः ऋभवः रत्नध्वयं रमणीयसोमदानवत् यत्तृतीयं सवनमकृणुध्वं
 प्रसाधितवन्तः स्वपस्या शोभनकर्मच्छया तदेतत्सवनं सवनगतं सोमद्रव्यं परिपिक्तं परिषेचनवत्
 वीयुष्माकंसंभ्यन्विभिर्मदेभिर्माद्यद्विरिन्द्रियेभिरिन्द्रियैः संपिबध्वं यद्यपि वदनमेवपानसाधनं तथापि
 चक्षुःश्रोत्रादीनामपिदर्शनश्रवणादिनातृप्तिसद्भावात्पातृत्वमुपचर्यते ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमेषोवर्गः ॥ ६ ॥

अनश्वोमातइति नवर्चचतुर्थसूक्तम् आर्भवम् ऋषिर्वाग्देवः अन्त्यात्रिष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुबन्तप-
 रिभाषयानगत्यः अनश्वोऽन्त्यात्रिष्टुबित्यनुक्रमणिका । आभिप्लाविकेतृतीयेहनिवैश्वदेवशस्त्रे आर्भव-
 निविद्वानीयमिदं तथाचसूत्रितम्—अनश्वोमात. परावतोयइतिवैश्वदेवमिति ।

तत्रप्रथमा—

अनश्वोजातोअनभीशुरुक्थ्योईरथंस्त्रिचक्रःपरिवर्ततेरजः ।

महत्तद्वोदेव्यस्यप्रवाचनंद्यामृभवःपृथिवीयञ्चुप्यथ ॥ १ ॥

अनश्वः । जातः । अनभीशुः । उक्थ्यः । रथः । त्रिचक्रः ।

परि । वर्तते । रजः । महत् । तत् । वुः । देव्यस्य । प्रह्वाचनम् ।

द्याम् । ऋभवः । पृथिवीम् । यत् । च । उप्यथ ॥ १ ॥

हेऋभवः अधिनोःसम्बन्धी युष्मद्वत्तोरथः अनश्वोमातः वाहनाश्वनिरपेक्षःसम्पन्नः तथा
 अनभीशुः प्रग्रहरहितः उगध्यः स्तुत्यः त्रिचक्रःचक्रत्रययुक्तःसन् रजोन्तरिक्षं परिवर्ततेपरिभ्रमति
 महत्प्रभूतद्रव्यनिर्माणार्ह्यं कर्म वीयुष्माकं देव्यस्यदेवत्वस्यप्रवाचनं प्रवक्तृप्रख्यापकं यच्च येन कर्मणा
 यो पृथिवीं च उप्यथ पुष्टाङ्कुरुष ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

रथंयेचक्रःसुवर्तसुचेतसोविंहरन्तंमनंसुस्परिध्यया ।

तौऊन्वस्थसर्वनस्यपीतयआवौवाजाऋभवोवेदयामसि ॥ २ ॥

रथम् । ये । चक्रुः । सुहृत्तम् । सुहृत्तसः । अविह्वरन्तम् ।
मनसः । परि । ध्यया । तान् । ऊँ इति । नु । अस्य । सर्वनस्य ।
पीतर्ये । आ । वः । वाजाः । ऋभवः । वेद्यामसि ॥ २ ॥

सुचेतसः शोभनचित्तायेऋभवः सुवृत्तं सुवर्तनचक्रं अविह्वरन्तम् अकुटिलं रथं मनसः परिध्यया
मनसोऽध्यानेनाप्रयत्नेन नुक्षिप्रं चक्रुः तौ उ शब्द एवार्थे तानेवास्त्यस्य न स्य पीतये एतौ सोमपातुं हेवानाः
हेऋभवः वीर्युष्मानावेद्यामसि आवेद्यामः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तद्वोवाजाऋभवः सुप्रवाचनं देवेषु विभ्वो अभवन्महित्वनम् ।
जिब्रीयत्सन्तापितरासनाजुरापुनर्युवानाचरथाय तक्षथ ॥ ३ ॥

तत् । वः । वाजाः । ऋभवः । सुप्रवाचनम् । देवेषु । विभ्वः ।
अभवत् । महित्वनम् । जिब्री इति । यत् । सन्ता । पितरा ।
सनाजुरा । पुनः । युवाना । चरथाय । तक्षथ ॥ ३ ॥

हेवानाः ऋभवः हेविभ्व विभवः इतरापेक्षया परस्परं बहुवचनमित्युक्तं वीर्युष्माकं तन्महि-
त्वनं महत्त्वं माहात्म्यं देवेषु मध्ये सुप्रवाचनं प्रवाच्यमभवत् तदित्युक्तं यदित्याह-जिब्रीवृद्धौ सन्ता
सन्तौ सनाजुरा सदाजीर्णौ सन्तौ पितरा पितरौ पुनर्युवाना नित्यतरुणौ चरथाय यथेच्छं सञ्चरणाय
तक्षथ सम्पादितवन्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

एकं विचक्रचमसंचतुर्वयं निश्चर्मणो गामरिणीतधीतिभिः ।
अथादेवेष्वमृतत्वमानशश्रुष्टीवाजाऋभवस्तद्वुक्थ्यम् ॥ ४ ॥

एकम् । वि । चक्र । चमसम् । चतुःश्वयम् । निः । चर्मणः ।
गाम् । अरिणीत । धीतिभिः । अथ । देवेषु । अमृतत्वम् ।
आनश । श्रुष्टी । वाजाः । ऋभवः । तत् । वः । उक्थ्यम् ॥ ४ ॥

हेऋतमवः एकंचमसम् एकमेवसन्तंपानसाधनंचमसंचतुर्वयं वयाः शाखाश्चतुःशाखं चतुरव-
यवविचक्र व्यकुरुत तथा धीतिभिः कर्मभिः चर्मणः नूतनांगांनिररिणीत संस्कुरुत निरित्येपसमि-
त्येतस्यस्थाने अथातःकारणाद्देवेषुमध्ये अमृतत्वमानश प्राप्तु हेवानाः ऋतवः तत्तादृशं वीयुष्माकं
कर्म श्रुद्यतिधिप्रनामैतत् क्षिप्रमुत्कृत्यस्तुत्यंभवति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ऋभुतो॒र॒यिःप्र॒थ॒मश्र॑वस्तमो॒वाजं॑श्रुतासो॒यम॒र्जी॒जन॑न॒रः ।

वि॒भ्व॒स्त॒ष्टोवि॒दथे॑पु॒प्रवा॒च्यो॒यं दे॒वा॒सोर्व॒था॒सवि॑च॒र्षणिः॑ ॥ ५ ॥ ७ ॥

ऋभुतः । रयिः । प्रथमश्रवः श्रुतमः । वाजंश्रुतासः । यम् ।

अर्जीजनन् । नरः । विभ्वस्तष्टः । विदथेपु । प्रश्वाच्यः ।

यम् । देवासः । अर्वथ । सः । विश्चर्षणिः ॥ ५ ॥ ७ ॥

ऋभुतः ऋभूणां सकाशात्प्रथमश्रवस्तमः प्रथमं मुख्यमतिशयितं श्रवोन्नयशोवायस्यवन-
स्यतद्रयिर्धनमस्माकं भवति विशेषः वाजश्रुतासः वाजैः सह विख्याताः नरोनेतारोऋतवः यं-
यिमनीजननुत्पादितवन्तः विभ्वस्तष्टः विभ्वभिर्ऋभुभिस्तष्टस्तक्षणसम्पन्नः चमसोश्चिनोरथोवा
विदथेपुयज्ञेषु प्रवाच्यः प्रकर्षेणस्तुत्यः हेदेवासोद्योतमानायूर्यं यं चमसंवा अवय रक्ष्य सवि-
चर्षणिः विविधं द्रष्टामवति द्रष्टव्यो भवतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमेऋतमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथपष्ठी-

स॒वा॒ज्य॒र्वा॒स॒ऋ॒षिर्व॒च॒स्य॒या॒स॒शूरो॑ अस्ता॒पृ॒त॒ना॒सु॒दु॒ष्टरः॑ ।

स॒रा॒य॒स्पो॒पं॒स॒सु॒वीर्यं॑ द॒धे॒यं वा॒जो॒वि॒भ्वो॑ऋ॒भवो॑य॒मावि॑पुः ॥ ६ ॥

सः । वाजी । अर्वी । सः । ऋषिः । वचस्यया । सः । शूरः ।

अस्ता । पृतनासु । दुस्तरः । सः । रायः । पोपम् । सः । सुह्वीर्यम् ।

दधे । यम् । वाजः । विभ्वो । ऋभवः । यम् । आविपुः ॥ ६ ॥

सवानी वेजनवान्बलवान्सर्वार्थ अरणकुशलो भवति सक्तापिरतीन्द्रियज्ञानी सन्वच-
स्यया स्तुत्यायुक्तो भवति सशरीरविक्रान्तः सजस्तापेसाशान्त्र्यां भवति स्वयंचतनासुसंग्रामे-

पु दुष्टरोनाभिभाव्योभवति सप्तवरायस्पोषंघनपुष्टिं दधे घत्ते ससुवीर्यसुवीरत्वं दधे घत्ते यं मनुष्यं
वानोयंच विभ्वा ऋभवश्चाविपुररक्षन् सप्तमेवभवतीति अन्त्यस्यबहुवन्निर्देशाख्याणामृमुत्त्वव्यव-
हारप्राचुर्योभिप्रायः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

श्रेष्ठं वः पेशो अधिधायिदर्शतं स्तोमो वाजाऋभवस्तं जुजुष्टन ।
धीरासो हिष्ठाऋवयो विपश्चितस्तान्व एना ब्रह्मणा वेदयामसि ॥ ७ ॥

श्रेष्ठम् । वः । पेशः । अधि । धायि । दर्शतम् । स्तोमः । वाजाः ।
ऋभवः । तम् । जुजुष्टन । धीरासः । हि । स्थ । ऋवयः ।
विपःश्चितः । तान् । वः । एना । ब्रह्मणा । आ । वेदयामसि ॥ ७ ॥

श्रेष्ठम् अत्युत्कृष्टमतएव दर्शतं दर्शनीयं योयुष्माकं पेशोरूपम् अधिधायि अधिनिहितम्
अतस्तदुचितोय स्तोमः स्तोत्रमस्मत्कृतमस्ति हेवाजाऋभवः तं स्तोमं स्तोत्रं जुजुष्टन सेवध्वं ये
यूयंधीरासो हि धीमन्तः प्रसिद्धाः कवयो मेधाविनो विपश्चितो ज्ञानवन्तः स्यमवथ तान्वो युष्मानेना एतेन
ब्रह्मणामन्नेन शास्त्रात्मकेनावेदयामसि अथवो कलक्षणविपश्चितः स्तोतारो वा-स्तुवन्तीति शेषः तान् ब्रह्म-
णा वेदयामः प्रज्ञापयामः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यूयमस्मभ्यं धिपणाभ्यस्परि विद्वांसो विश्वानर्याणि भोजंना ।
द्युमन्तं वाजं वृषं शुष्ममुत्तममानोरयि मृभवस्तक्षता वयः ॥ ८ ॥

यूयम् । अस्मभ्यम् । धिपणाभ्यः । परि । विद्वांसः । विश्वा ।
नर्याणि । भोजंना । द्युमन्तम् । वाजम् । वृषं शुष्मम् ।
उत्तमम् । आ । नः । रयिम् । ऋभवः । तक्षत । आ । वयः ॥ ८ ॥

हेऋभवः यूयमस्मभ्यं धिपणाभ्यस्परि स्तुतिभ्यो निमित्तभूताभ्यः परीतिपत्रभ्यर्थो-
नुवादी यद्वा अस्मन्मातिभ्यो धिकानि नर्याणि नृभ्यो हितानि विश्वा सर्वाणि भोजना-

भोग्यानि विद्वांसो ज्ञानन्तः सन्तः आतक्षत सम्पादयत किञ्च द्युमन्तं दीप्तिमन्तं हिरण्या-
दिरूपं वानं बलवन्तं वृषशुभ्रं सेतूणा बलवतां शोषकमुचमरारिं नोस्माकं वयो ब्रंच आतक्षत
हेऋभवः ॥ ८ ॥

अयनवमी-

इह प्रजा मिह रयि रराणा इह श्रवो वीरवत्तक्षतानः ।

येन वयं चितयेमात्यन्यान्तं वाजं चित्रमृभवो ददानः ॥ ९ ॥ ८ ॥

इह । प्र॒जाम् । इह । र॒यिम् । र॒राणाः । इह । श्र॒वः । वी॒रव॑त् ।

त॒क्षत् । नः । ये॒न । व॒यम् । चि॒तये॑म । अ॒ति । अ॒न्यान् । तम् ।

वा॒जम् । चि॒त्रम् । ऋ॒भ॒वः । द॒द । नः ॥ ९ ॥ ८ ॥

नोस्माकमिह यज्ञे रराणाः रमणाः प्रजा पुत्रपौत्रादिरूपं तक्षत सम्पादयत इहै-
वरराणाः रयितक्षत इहैव यज्ञे श्रवो यशः वीरवद्भीरैः भृत्यादिभिरुपेतं तक्षत किञ्च वयं
येन वाजेनान्यानस्मत्समानं चितयेम अतिरूप्यज्ञायेमहि तच्चित्रं चायनीयं वाजमनं हेऋभवः
नो ददास्मभ्यं दत्त ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

उपनोवाजा इत्यष्टवर्षमसूक्तं वामदेवस्यार्धमार्धवैत्रैषुषं पञ्चम्या बाधतस्त्रोनुष्टुभ तथा चानु-
क्रान्तम्-उपनोष्टौ चतुरनुष्टुभन्तमिति । न्यूदेदशरात्रेपदेहनिवैश्वदेवशस्त्रे आबाधतस्त्रः शस्याः ।
उपनोवा ना इति त्रयोदशार्धवचतस्त्रथेति हि सुश्रितम् ।

तत्र प्रथमा-

उपनोवाजा अध्वरमृभुक्षा देवा यात पृथिभिर्देवयानैः ।

यथा यज्ञमनुपो विक्ष्वा उंसुदधिध्वेरण्वाः सुदिनेष्ववहाम् ॥ १ ॥

उ॒प । नः । वा॒जाः । अ॒ध्व॒रम् । ऋ॒भु॒क्षाः । दे॒वाः । या॒त ।

पृ॒थि॒भिः । दे॒व॒य॒ानैः । य॒था । य॒ज्ञम् । म॒नु॒षः । वि॒क्ष्वा ।

आ॒सु । द॒धि॒ध्वे । र॒ण्वाः । सु॒दि॒नेषु॑ । अ॒हाम् ॥ १ ॥

हेवानाः हेक्रमुक्षाः क्रभवः हेदेवाः नोध्वरयागमुपयात उपगच्छत देवयानैः देवै-
र्गन्तव्यैः पाथेभिर्गार्गैः यथायेनप्रकारेण मनुष्यो मनोः सम्बन्धिनीष्वासुविश्वप्रज्ञासु यजमाने-
षुमध्ये हेरण्याः रमणीयाः क्रभवः अहं सुदिनेषु सुदिनत्वनिमित्तेषु यज्ञमस्मदीयं दधिध्वे धारयथ
यथा येनप्रकारेण यज्ञभागत्यसुदिनत्वं कुरुष्व तथा यज्ञमायातेति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

तवो हृदे मनसे सन्तु यज्ञा जुष्टासो अद्य घृतनिर्णिजो गुः
प्रवः सुतासो हरयन्त पूर्णाः कृत्वे दक्षाय हर्षयन्त पीताः ॥ २ ॥

ते । वः । हृदे । मनसे । सन्तु । यज्ञाः । जुष्टासः । अद्य ।
घृतनिर्णिजः । गुः । प्र । वः । सुतासः । हरयन्त । पूर्णाः । कृत्वे ।
दक्षाय । हर्षयन्त । पीताः ॥ २ ॥

अद्यास्मिन्यागदिने ते एते यज्ञाः यागसाधनाः सोमाः बोहृदे हृदयाय मनसे तत्प्रीतये
सन्तु भवन्तु अद्यास्मिन्दिने जुष्टासः पर्याप्ताः सोमाः घृतनिर्णिजः मिश्रणद्रव्येण दीप्तरूपाः
गुः गच्छन्तु शुष्मद्वयं सुतासोभिपुता सोमाश्च मनसेषु पूर्णाः बोयुष्मदर्थं प्रहरयन्त प्रहियन्ते
यद्वा हर्षयन्ते कान्तिकर्मणश्चरुं प्रकुर्येण बोयुष्मान् कामयन्ते कृत्वे कृतवे कर्मणे दक्षायोत्सा-
हाय पीताः हर्षयन्त हर्षयन्तु ॥ २ ॥

अथतृतीया-

श्रुदायन्देवहितं यथावः स्तोमो वा जाक्रं भुक्षणो ददेवः ।
जुवहेमन्तुष्वदुपरासु विश्वयुष्मे सचावृहदि वेपुसोमम् ॥ ३ ॥
त्रिष्ठुदायम् । देवहितम् । यथा । वः । स्तोमः । वाजा । क्रभुक्षणः ।
ददे । वः । जुह्वे । मनुष्वत् । उपरासु । विश्व । युष्मे इति । सचा ।
बृहत् । दिवेपु । सोमम् ॥ ३ ॥

श्रुदायं श्रुदयं सवनत्रयगमनोपेतं देवहितं सोमाख्यमन्नं देवैर्भयोहितं देवैर्वाविहितं
तृतीयसवनस्थमित्यर्थः तद्यथा बोयुष्मान् ददे धारयति हेवानाः हेक्रमुक्षणक्रभवः यथा स्तोमः

स्तोत्रबोदे धारयति उपरासु उपदेवयजनसमीपे मन्तइत्युपरास्तासु विष्णु प्रजासु वृहद्वि-
बेषु प्रभूतदीप्तेषु देवेषु मध्ये मनुष्यत् मनुर्वियुष्मे युष्मदर्थं सचा सहानेकग्रहेषु प्रस्थितं
जुहो जुहोमिसोमम् ॥ १ ॥

अथचतुर्थी-

पीवो॑अश्वाःशुच॑द्र॒थाहि॑भू॒तायः॑शि॒प्रावा॑जिनःसुनि॒ष्काः ।
इन्द्र॑स्यसू॒नोश॑वसो॒नपा॑तो॒नुव॑श्चेत्य॒ग्रिय॑म॒र्दाय ॥ ४ ॥

पीवः॑ऽअश्वाः । शुच॑त्स्त्र॒थाः । हि । भू॒त । अयः॑ऽशि॒प्राः । वा॒जिनः॑ ।
सु॒नि॒ष्काः । इन्द्र॑स्य । सू॒नो इति॑ । श॒वसः॑ न॒पातः॑ । अ॒नु । वः ।
चेति॑ । अ॒ग्रिय॑म् । म॒र्दाय ॥ ४ ॥

हेवाग्निऋभवः पीवोअश्वाः पीवानोश्वायेपांतेतादृशाः तथा शुचद्रथाः दीप्तरथाः
अयःशिप्राः शिप्रेहनूलासिकेवा अयोवत्सारभूतशिप्राः सुनिष्काः शोभनधनाश्च भूत भवत हे
इन्द्रस्यसूनो सूतवः पुत्रवद्रक्षणीयाः हेशवसोनपातः बलस्यपुत्राः बलिनः वोयुष्मभ्यमदायानु-
बोचति अन्वज्ञायि देवेष्वग्नेयमाग्निमवन्तृतीयसवनं हि पूरणः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ऋभु॑र्मृ॒भुक्ष॑णो॒रयि॑वाजै॒वाजि॑न्तं॒मयु॑र्जम् ।
इन्द्र॑स्वन्तं॒हवाम॑हे॒सदा॑सा॒तमम॑श्वि॒र्नम् ॥ ५ ॥ ९ ॥

ऋभुम् । ऋभ॒क्षणः॑ । र॒यिम् । वाजै॑ । वा॒जिन्॑स्तमम् ।
यु॒र्जम् । इन्द्र॑स्वन्तम् । ह॒वाम॑हे । स॒दा॒हसा॑तमम् । अ॒श्विर्न॑म् ॥ ५ ॥ ९ ॥

हे ऋभुक्षणः ऋभवः ऋभुम् उरुभासमानं रयिं धनरूपं तद्धेतुभूतत्वात्ताच्छब्दं वानेसमा-
भेवानिन्तममत्यन्तबलवन्तं युगे परस्परयोगोपेतम् इन्द्रस्वन्तमिन्द्रवन्तमिन्द्रियवन्तं सदासातमं
सर्वदादातृतममधिनामध्वन्तं भवतांगणं हवामहे आह्वयामि ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमेन चतुर्थीः ॥ ९ ॥

अथपृष्ठी-

सेहृभवोयमवंधयूयमिन्द्रश्चमर्त्यम् ।

सधीभिरस्तुसनितामेघसांतासोअर्वता ॥ ६ ॥

सः । इत् । ऋभवः । यस् । अवंध । यूयम् । इन्द्रः । च । मर्त्यम् ।

सः । धीभिः । अस्तु । सनिता । मेघसांता । सः । अर्वता ॥ ६ ॥

हेऋभवः यूयम् इन्द्रश्च यंमर्त्यमवध रक्षय सेत् स एवास्तु भवतु नान्यः श्रेष्ठोभवतीत्यर्थः
स एव धीभिः कर्मभिः सनिता संमक्ताभवतु मेघसाता मेघसातौ यज्ञे स एवार्वता रण-
ताश्चेनयुक्तोभवतु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

विनोवाजाऋभुक्षणःपृथश्चितनयष्टवे ।

अस्मभ्यंसूरयस्तुताविश्वाआशांस्तरीपणिपणि ॥ ७ ॥

वि । नः । वाजाः । ऋभुक्षणः । पृथः । चितन । यष्टवे ।

अस्मभ्यम् । सूरयः । तुताः । विश्वाः । आशाः । तरीपणि ॥ ७ ॥

हेवानाः हेऋभुक्षणः हेऋभवोनोस्माकंपथोभार्गान्यष्टवे यष्टुं यज्ञमार्गान्विचितन विचेत-
यत् प्रज्ञापयतेत्यर्थः अस्मभ्यं हेसूरयोमेधाविनः यूयंस्तुताःसन्तः विश्वाआशाः सर्वादिशः
तरीपणि तरीतुंसामर्थ्यवितरतेतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तंनोवाजाऋभुक्षणइन्द्रनासंत्यारयिम् ।

समश्वंचर्पणिभ्यआपुरुशंस्तमघर्त्तये ॥ ८ ॥ १० ॥

तम् । नः । वाजाः । ऋभुक्षणः । इन्द्र । नासंत्या । रयिम् ।

सम् । अश्वम् । चर्पणिभ्यः । आ । पुरु । शस्त । मघर्त्तये ॥ ८ ॥ १० ॥

अनयास्तुतिमुपसंहृत्याभिमतमाशास्ते हेवानाः हेऋभुक्षणः ऋभवः हेइन्द्र हेनासत्या-
श्विनौ ते यूय नोस्मभ्यं चर्षणिभ्योमनुष्येभ्यःस्तोतृभ्यः तंपुरुषमृतं रयिं धनमध्वंच पुरुषमृतं
मयत्तयेधनदानाय समाशस्त सम्यगाशासनंकुरुत ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीयसप्तमदशमोवर्गः ॥ १० ॥

उतोहिवा इति दशचर्षणं मूकं वामदेवऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः दाधेऋदेवता आयाद्यावाष्ट-
थिव्या । अत्रानुक्रमणिका—उतोहिदशदाधिरां हिद्यावाष्टथिव्याद्येति । विनियोगोऽङ्गिरुः ।

तत्रमथमा—

उतोहिवांदात्रासन्तिपूर्वायापूरुभ्यस्त्रसदस्युर्नितोशे ।

क्षेत्रासांददथुरुर्वरासाधनंदस्युभ्योअभिभूतिमुग्रम् ॥ १ ॥

उतो इति । हि । वाम् । दात्रा । सन्ति । पूर्वा । या । पूरुभ्यः ।

त्रसदस्युः । नितोशे । क्षेत्रासाम् । ददथुः । उर्वरासाम् । धनम् ।

दस्युभ्यः । अभिभूतिम् । उग्रम् ॥ १ ॥

उतोइतिपूरणः अस्याद्यावाष्टथिव्यात्वाद्रतद्वाचकशब्दाभावोपितेएवसंबोद्धव्ये हेद्यावा-
ष्टथिव्यौ वां युवाभ्यां सकाशाद्दात्रा दानकर्त्रा पौरुकुत्स्येन त्रसदस्युनालब्धानिपूर्वा पूर्वाणि
पुरातनानि पूरकाणिवाचनानि सन्ति या या निधनानि पूरुभ्योर्धिभ्योमनुष्येभ्यः त्रसदस्युः
राना नितोशे न्यतोश्चत दत्तवान् क्षेत्रांसां क्षेत्राणि सर्वाभूमीः सनोतीतिक्षेत्राःअ-
ध्व.तंददथुः तथा उर्वरासाम् उर्वरासर्वसत्याद्याभूः तांसनोतीति उर्वरासाः पुत्र.तंददथुः
धनं हननार्हमायुधं दस्युभ्योदस्यूनांवधार्थंच ददथुः कीदृशमायुधमभिभूतिमभिधिता-
रमुग्रमुद्गृण्यच्छं यद्वा उत्तरार्धमेकंशक्यं दातव्यानिधनानि उक्तलक्षणंपुत्रंचददथुः दत्तवत्यीत्यः
तानिमहामपिदद्यामित्यर्थः हिपूरणः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

उतवाजिनंपुरुनिष्पिध्वानंदधिक्रामुददथुर्विश्वकृष्टिम् ।

ऋजिप्यंश्येनंप्रपितप्सुमागुंचर्कृत्यंमर्यानुपत्तिंनशूरम् ॥ २ ॥

उत । वाजिनम् । पुरुनिःशसिध्वानम् । दधिष्काम् । ॐ इति ।
 ददधुः । विष्कृष्टिम् । ऋजिप्यम् । श्येनम् । प्रुषितस्सुम् ।
 आशुम् । चर्कृत्यम् । अर्यः । नृष्पतिम् । न । शूरम् ॥ २ ॥

उतापि च वाजिनंगमनवन्तमधरूपं वा देवम् अग्नेरधरूपस्यैव दधिकाख्यत्वाद् अग्नेस्तद्रूप-
 त्वंब्राह्मणे समाह्नातम्—तान् अग्नेरश्वो भूत्वाभ्यत्यदधदिति । पुरुनिःशसिध्वानं पुरुणां बहूनां शत्रू-
 णानि पेद्धारं दधिकां दधदन्त्यं धारयन् क्रामतीति दधिकाः तमेतन्नामकं देवम् उ. पूरणः विश्वरूपि-
 विश्वाः कृष्टयोरक्षणीयाः सेवका वामनुप्यायस्य तम् ऋजिप्यं ऋजुआप्नोति गच्छतीति ऋजिष्यस्तं
 श्येनं शंसनीयगमनं प्रुषितस्सुं दीप्तरूपमाशुं न्यासं शीघ्रगमनं वा अर्यः अरेधर्कृत्यं कर्तनशीलं शूरं
 नृपतिं रामानमिव स्थितं देवं धावाप्यिष्यौ ददधुः धारयतः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यंसीमनुप्रवतैव द्रवन्तं विश्वः पूरुर्मदति हर्षमाणः ।

पृङ्गिर्गृध्यन्तं मेघयुन शूरं रथतुरं वार्ताम वध्रजन्तम् ॥ ३ ॥

यम् । सीम् । अनु । प्रवतांश्च । द्रवन्तम् । विश्वः । पूरुः । मदति ।

हर्षमाणः । पृङ्गिभिः । गृध्यन्तम् । मेघयुम् । न । शूरम् । रथतुरम् ।

वार्ताम्श्च । ध्रजन्तम् ॥ ३ ॥

यं दधिकां विश्वः पूरुः सर्वोपि मनुष्यो हर्षमाणः हृष्यन् हर्षय-वामदतिस्तौति तं देवं
 धावाप्यिष्यौ ददधुरिति संबन्धः स देवो विशेष्यते सी सर्वतः प्रवता प्रवणवतानि घ्नेन मार्गेणोदकमिव
 अनुक्रमेण द्रवन्तं गच्छन्तं पृङ्गिः पादै रृध्यन्तमभिक्काद्वन्तं दिशो लब्धुं तत्र दृष्टान्तः—
 मेघयुन शूरं संग्रामेच्छुं शूरमिव यद्वा यज्ञक्रमणेच्छुं मध्वर्षादिकमिव रथतुरं रथेन गच्छ-
 न्तं वार्तामिव ध्रजन्तं शीघ्रगंवायुमिव उक्तं विशेषणं विशिष्टानुदकशूरवायून् यथा सर्वो जनः स्तौति तथा
 यंदेनं स्तौति तं ददधुरित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यःस्मारुन्धानो गध्यासमत्सुसनुतरश्चरति गोपुगच्छन् ।

आविर्ऋजीकोविदथानिचिक्यंतिरोअरतिपर्यापआयोः ॥ ४ ॥

यः । स्म । आरुन्धानः । गध्या । समत्सु । सनुतरः । चरति ।

गोपु । गच्छन् । आविः । ऋजीकः । विदथा । निचिक्यत् । तिरः ।

अरतिम् । परि । आपः । आयोः ॥ ४ ॥

य स्म य खलु देवो गध्या गध्यानि गध्यातिभिर्ध्रीमावकर्मैति निरुक्तम् । निधयितव्या-
निफलानि समत्सुसंश्रामेषु आरुन्धान सर्वतो निरोधयन् सनुतरः संभक्तृरोगोपु सर्वाद्युविद्यु गोपुवा-
निमित्तभूतेषु गच्छन्नाविर्ऋजीकः आविर्भूतसाधनः आविर्भूतमुष्कोवा विदथानि ज्ञातव्यानि
निचिक्यत् पश्यतिकर्मैतत् जानन् अरतिपरमणुं तु खमभिगन्तारम् अरिवापरिसर्वतस्तिरस्यति
तिरस्करोति कस्यारतिमिति आपो आसस्यस्तोतुरायोर्मेनुप्यस्ययनमानस्य ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

उतस्मैनंवस्त्रमथिनतायुमनुकोशन्ति क्षितयो भरेषु ।

नीचार्यमानं जसुरि नश्येनं श्रवश्चाच्छापशुमञ्चयूथम् ॥ ५ ॥ ११ ॥

उत । स्म । एनुम् । वस्त्रमथिम् । न । तायुम् । अनु । कोशन्ति ।

क्षितयः । भरेषु । नीचा । अर्यमानम् । जसुरिम् । न । श्येनम् ।

श्रवः । च । अच्छ । पशुमन्त । च । यूथम् ॥ ५ ॥ ११ ॥

उतस्म अपि खलु एनं वधिकां मेरुपुसंश्रामेषु वस्त्रमथितायुं वस्त्रमाधिनंतस्करमिव तंड
प्राक्षितयो मेनुप्यायथात्रोशन्ति तद्वैरिणो नुकोशन्ति किञ्च नीचा नीचैर्यमानं गच्छन्तं ज-
सुरि न श्येनं शुभितं श्येनपक्षिणमिव तययाद्यप्यपक्षिणः पक्ष्ययन्ते तद्वत् श्रवोर्जकीर्तिवापशुम-
यूथव अच्छापिलस्य गच्छन्तमेनमनुकोशन्तीति संबन्धः । चपूरणः अपि स्मैनं वस्त्रमथिमिव वस्त्रमा-
धिनमित्यादि निरुक्तमत्रानुसन्धेयम् ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे एकादशो वर्गः ॥ ११ ॥

अथषष्ठी-

उतस्मासुप्रथमःसरिष्यन्निवेवेतिश्रेणिभीरथानाम् ।

स्रजंकृष्णानोजन्योनशुभ्वारेणुरेरिहत्किरणंददश्वान् ॥ ६ ॥

उत । स्म । आसु । प्रथमः । सरिष्यन् । नि । वेवेति । श्रेणिंक्षभिः ।

रथानाम् । स्रजम् । कृष्णानः । जन्यः । न । शुभ्वा ।

रेणुम् । रेरिहत् । किरणम् । ददश्वान् ॥ ६ ॥

उतस्म अपिचखलु आस्वसुरसेनासुसरिष्यन्सर्तुमिच्छन् प्रथमः प्रथमः उत्कृष्टतमोमुख्यः सन् रथानांश्रेणिभीराजिभिर्मुक्त सन्निववेवेति नितरांगच्छति इतस्ततोधावति कद्वेत्युच्यते स्रजंसृज्यते उत्पाद्यतेरूपमनयोतिखगलङ्कृतिस्तां कृष्णानः जन्योन जनेभ्योहितोश्चद्व शुभ्वा सुप्रभवतीतिशुभ्वाशोभमानः किरणम् आस्यगतंखलीनंददश्वान्दशन् रेणुं स्वपादघातजनितं रेरिहद्दृशलेडि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उतस्यवाजीसहुरिऋतावाशुश्रूपमाणस्तन्वांसमर्ये ।

तुरयतीपुतुरयञ्चजिप्योधिभ्रूवोःकिरतेरेणुमृजन् ॥ ७ ॥

उत । स्यः । वाजी । सहुरिः । ऋतश्वा । शुश्रूपमाणः । तन्वा ।

समर्ये । तुरम् । यतीपु । तुरयन् । जिप्यः । अधि ।

भ्रूवोः । किरते । रेणुम् । मृजन् ॥ ७ ॥

उतापिच स्यः सउत्कलक्षणोवाजी वेजनवान् गमनवान् समर्येसमरणेसहुरिःसहनशीलः शत्रूणाम् ऋतावाभजवान् तन्वास्वस्यावयवेनंतुरादिनास्वतनुंशुश्रूपमाणः तुरयतीषु त्वरगा-
मिनीष्वसुरसेनासु तुरयन् त्वरयन् जिप्यः ऋजुगाभी रेणुं धूलिमृजन् प्रसाधयन्तमे-
वोणुंभ्रूवोरधि उपरि किरते विक्षिपति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उतस्मास्यतन्यतोर्विद्योऋघायतोअभियुजोभयन्ते ।

यदासहस्रमभिपीमयोधीर्द्वतुःस्माभवतिभीमऋजन् ॥ ८ ॥

उत । स्म । अस्य । तन्यतोऽईव । द्योः । ऋघायतः । अभिष्युजः ।
 भयन्ते । यदा । सहस्रम् । अभि । सीम् । अयोधीत् ।
 दुःध्वर्तुः । स्म । भवति । भीमः । ऋजन् ॥ ८ ॥

उतस्म अपिचल्लु द्योर्दीप्यमानात्तन्यतोऽशब्दयितुरशनेरिव ऋघायतोर्हिसतोऽस्य
 अस्मादधिकवाक्यादेवादभियुजोऽभियोक्तारोऽसुराः भयन्तेविभ्यति किंचाय यदा सीसर्वतः
 सहस्रमभ्ययोधीत्संप्रहरेत् तदा ऋजन्प्रसाधयन्नात्मानंभीमोमपहेतुर्दुर्वर्तुर्वारिश्चमवति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उतस्मांस्यपनयन्ति जनां जूतिंकृष्टिंप्रोअभिभूतिमाशोः
 उतैनमाहुःसमिधेवियन्तःपरादधिकाअसरत्सहस्रैः ॥ ९ ॥

उत । स्म । अस्य । पनयन्ति । जनाः । जूतिम् । कृष्टिम् ।
 अभिभूतिम् । आशोः । उत । एनम् । आहुः । सम्हृथे ।
 विध्यन्तः । परा । दधिकाः । असरत् । सहस्रैः ॥ ९ ॥

उतस्मापिचल्लु अस्यदधिक्राज्योभिभूतिमभिमावित्री जूति पराभिभूतिमित्युभयं
 वाननाः पनयन्ति स्तुवन्ति कीदृशस्यास्यकृष्टिप्रः कृष्टयोमनुप्यास्तेषांपूरकस्याशोर्न्यासस्य
 वेगवतोवा उतापिचैनं समिधे संग्रामेवियन्तोविविधंगच्छन्तो जनाः अयंदधिप्रागदेवः सहस्रैरनुचरैः
 परिवृतः परासरदितिअस्मान्विहायान्याहन्तुंगतइत्याहुः यद्वा एनमेवाहुः वियन्तःशत्रवः
 पराभवन्तीतिशेषः दधिकासहस्रैरसरत्गच्छन्तीति ॥ ९ ॥

पवित्रेष्टौआदधिकाइतिदधिक्राज्योयाज्या तथाचसूत्रितम्-दधिक्राज्योअकारिपमाद-
 धिकाःशवसापञ्चकृष्टीरिति ।

सैषादशमी-

आदधिकाःशवंसापञ्चकृष्टीःसूर्यैवज्योतिपापस्तंतान ।
 सहस्रसांशंतसावाज्यवापूणक्षुमध्वासमिमावचांसि ॥१०॥१२॥

आ । दधिष्काः । शर्वसा । पञ्च । कृष्टीः । सूर्यः । इव ।
ज्योतिषा । अपः । ततान् । सहस्रश्लाः । शतश्लाः । वाजी ।
अर्वा । पूणक्तु । मध्वा । सम् । इमा । वचांसि ॥ १० ॥ १२ ॥

योदधिकदेवः शर्वसानलेन पञ्चकृष्टीः पञ्चजनान्देवमनुष्यासुररक्षः पितृसंज्ञकानिपाद-
पञ्चमांश्चतुरोवर्णान्वासूर्यो ज्योतिषातेजसायथानगदावृणोतितद्वदपः उदकानि आततान आतनोति
सहस्रसाः शतसाः शतानांसहस्राणांचदाता यानी वेजनवानर्वाऽरणकुशलः सदेवोमध्वा मधुनामधुरे-
णफलेनइमेमायुक्तानिस्तुतिवचांसिसंशृणक्तु संयोजयतु ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

आगुंदधिक्रामितिपलूचंसप्तमं सूक्तम् आदितः पञ्चविष्टुभः पृष्टी अनुष्टुप् ऋषिर्नामदेवः
पूर्वसूक्तेहीत्युक्तत्वादेतदपि द्वादधिकम् तथाचानुक्रान्तम्—आगुंपञ्चानुष्टुपिबिति । सूक्तविनियो-
गोलैङ्गिकः ।

तत्रमथमा—

आगुंदधिक्रांतमुनुष्ट्वामदिवस्पृथिव्याउतचर्किराम ।
उच्छन्तीमामुपसंसूदयन्त्वतिविश्वानिदुरितानिपपेत् ॥ १ ॥
आशुम् । दधिष्काम् । तम् । ऊँ इति । नु । स्तवाम् । दिवः ।
पृथिव्याः । उत । चर्किराम् । उच्छन्तीः । माम् । उपसंसूदयन्तु ।
अति । विश्वानि । दुःश्रितानि । पपेत् ॥ १ ॥

आगुं शीघ्रगामिनं तमु तमेव दधिक्रां देवं नु क्षिप्रं स्तवाम उतापिच दिवःपृथिव्या-
श्चसकाशादस्यवासंचर्किराम विशिषाम उच्छन्तीस्तमोविवासयन्तीः उपसोमांप्रति सूदयन्तु
रक्षन्तु विश्वानिदुरितानि अतिपर्षन्नतिपारयन्तुच अन्यदेवताकेपुमन्नेष्वन्यदेवतास्तुतिस्ता-
सानिपातमात्काजविरुध्यते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

महश्चर्कम्यवतः क्रतुप्रादधिक्राव्णः पुरुवारस्यवृष्णः ।
यंपुरुभ्योदीदिवान्सनाग्निदधुमित्रावरुणाततु रिम् ॥ २ ॥

महः । चर्कमि । अर्वतः । ऋतुध्राः । दधिष्काव्णः । पुरुध्वारस्य ।
 वृष्णः । यम् । पुरुध्व्यः । दीदिध्वांसम् । न । अग्निम् । ददधुः ।
 मित्रावरुणा । ततुरिम् ॥ २ ॥

ऋतुध्राः कर्मणांपूरकोहं महोमहतोर्वतः अरणवतः पुरुध्वारस्य बहुभिर्वरणीयस्य वृष्णो-
 वर्षकस्य दधिष्काव्णः स्तुतिचर्कमि अत्यर्थं करोमि हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ युवांततुरिं ता-
 रकं यं दीदिवांसं नाग्निं दीप्यमानमग्निमिव स्थितं पुरुध्वोमनुभ्येभ्यस्तेषामुपकाराय ददधुः
 धारयथः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

यो अश्वस्य दधिष्काव्णो अकारीन्समिद्धे अगना उपसो व्युष्टौ ।
 अनागसन्तमदितिः कृणोतु समित्रेण वरुणेनासजोपाः ॥ ३ ॥
 यः । अश्वस्य । दधिष्काव्णः । अकारीत् । समृद्धिद्धे । अमौ ।
 उपसः । विष्टुष्टौ । अनागसम् । तम् । अदितिः । कृणोतु । सः ।
 मित्रेण । वरुणेन । असजोपाः ॥ ३ ॥

यो यजमानो स्यात्स्वरूपस्याश्वव्याप्तस्य वा दधिष्काव्णस्तुतिमुपसो व्युष्टौ प्रभाते सति अग्नौ
 समिद्धे सति अकारीदकार्षीत् मित्रेण वरुणेन चाहोरात्राभिमानि देवाभ्यांसजोपाः समानप्रीतिरदितिरस्र-
 ष्ढनीयो दधिकास्तं यजमानमनागसं पापरहितं कृणोतु करोतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

दधिष्काव्ण इप ऊर्जो महो यदमन्महि मरुतां नामेभद्रम् ।
 स्वस्तये वरुणं मित्रमग्निं हवामह इन्द्रं वज्रं वाहुम् ॥ ४ ॥
 दधिष्काव्णः । इपः । ऊर्जः । महः । यत् । अमन्महि । मरुताम् ।
 नाम । भद्रम् । स्वस्तये । वरुणम् । मित्रम् । अग्निम् । हवामहे ।
 इन्द्रम् । वज्रं वाहुम् ॥ ४ ॥

इषोन्नसाधकत्पोर्नोवलसाधकस्यमहोमहतोदधिकाव्णोदेवस्यमरुतांस्तोतृणांस्वभूतंभद्रं क-
स्यार्णनामनामरूपमस्ति यत्तदमगमहिस्तुमः किञ्चात्रनिपातभागोवरुणादौश्चस्वस्तयेक्षेमा-
पहवामहे ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रमिवेदुभयेविह्वयन्तउदीराणायज्ञमुपप्रयन्तः ।
दधिकासुसूदनंमर्त्यायददधुमित्रावरुणानोअश्वम् ॥ ५ ॥

इन्द्रमइव । इत् । उभये । वि । ह्वयन्ते । उदईराणाः । यज्ञम् ।
उपप्रयन्तः । दधिका । ऊँ इति । सूदनम् । मर्त्याय । ददधुः ।
मित्रावरुणा । नः । अश्वम् ॥ ५ ॥

इन्द्रमिवैवंदधिकाउदीराणाःयुद्धायोद्योगंकुर्वन्तोयज्ञमुपप्रयन्तः यज्ञमुपक्रम्यवर्तमानाथो-
मयेविह्वयन्ते आह्वयन्ति यमर्त्यायमर्त्यस्यसूदनंप्रेरकमश्वमश्वरूपंदधिकादेवं हेमित्रावरुणा
नोत्साकमर्त्यायददधुः धारयपः तंविह्वयन्ते उभयइत्यत्रस्तोतृशंसितृभेदेनवोमयविघ्नत्वमवग-
न्तव्यम् उदुपूणौ ॥ ५ ॥

दधिकाव्णोअकारिपमितिपष्ठीपवित्रेष्ट्याअनुवाक्या सूत्रितश्च-दधिकाव्णोअकारिप-
मादधिकाःशवसापृथकृष्टीरिति । दधित्रप्सभक्षणेप्येपादधिकाव्णोअकारिपमित्याग्नीध्र्यादेविद्र-
प्सान्भक्षयन्तीतिसूत्रितत्वात् ।

अथपष्ठी-

दधिकाव्णोअकारिपंजिष्णोरश्वस्यवाजिनः ॥
सुरभिणोमुखांकरत्प्रणआर्यूंपितारिपत् ॥ ६ ॥ १३ ॥

दधिकाव्णः । अकारिपम् । जिष्णोः । अश्वस्य । वाजिनः ।
सुरभि । नः । मुखा । करत् । प्र । नः । आर्यूंपि । तारिपत् ॥ ६ ॥ १३ ॥

दधिऋक्णादेवस्यस्तुतिमकारिषंकरवाणि निष्णोर्जयशीलस्याश्वस्यज्यापकस्यवानिनोवेगवतः
सदेवोस्माकंमुखामुखानिचक्षुरादीन्द्रियाणि सुरभि सुरभाणि करत्करोतु नोस्मभ्यमायूषिप्रतारिपत्
प्रवर्धयतु प्रपूर्वस्तिरतिर्वर्धनार्थः ॥ ६ ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठमेव यो दशो वर्गः ॥ १३ ॥

दधिऋक्णादिति पञ्चममष्टमं सूक्तं वामदेवस्यार्थं दधिऋक् आद्यात्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः
हंसः शुचिपदित्येकासूर्यदेवत्या तथा चानुक्रमेण ऋक्—दधिऋक्णाः पञ्च च तस्रोऽन्त्याजगत्योऽन्त्यासौ-
रीति । सूक्तविनियोगोऽत्रैकिकः ।

तत्र प्रथमा—

दधिऋक्णा इदुनु चर्किराम विश्वा इन्मामुपसः सूदयन्तु ।
अपामग्नेरुपसः सूर्यस्य बृहस्पतेराङ्गिरसस्य जिष्णोः ॥ १ ॥

दधिऋक्णाः । इत् । ऊँ इति । नु । चर्किराम । विश्वाः । इत् ।
माम् । उपसः । सूदयन्तु । अपाम् । अग्नेः । उपसः । सूर्यस्य ।
बृहस्पतेः । आङ्गिरसस्य । जिष्णोः ॥ १ ॥

दधिऋक्णा इदु एतन्नामकस्य देवस्यैवस्तुतिं नु क्षिप्रं चर्किराम भृशं करवाम मां विश्वा
इदुपसः सर्वा अपि ताः सूदयन्तु कर्मयुप्रेरयन्तु अपामग्नेरुपस सूर्यस्य बृहस्पतेराङ्गिरसस्य जिष्णो-
रेतेषामहमप्यवादि देवतानास्तुतिं करवाणीति शेषः तासामपि निपातभाक्त्वास्तुतिरविरुद्धा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सत्वा भरिषोर्गविषो दुवन्त्य सच्छ्रवस्यादिप उपसंस्तुरण्यसत् ।
सत्यो द्रवो द्रवरः पतङ्गरोर्दधिऋक्वेपमूर्जं स्वर्जनत् ॥ २ ॥

सत्वा । भरिषः । गोऽइपः । दुवन्त्यसत् । श्रवस्यात् । इपः ।
उपसः । तुरण्यसत् । सत्यः । द्रवः । द्रवरः । पतङ्गरः ।
दधिऋक्णा । इषम् । ऊर्जम् । स्वः । जनत् ॥ २ ॥

सत्वागन्ताभरियोमरणकुशलः गवियोगवांप्रेरकः एष्टावा दुक्न्यसत् दुवःपरिचरणाभि-
च्छन्तोदुक्न्याः तेषुसीदतीतिदुक्न्यसत् इषःइष्यमाणायाउपसःसम्बन्धिनिकालेइत्यर्थः यद्वा
इषएष्टापपणीयोवाश्रवस्यात् श्रवस्येदन्नमिच्छेत् किञ्च तुरण्यसत् त्वरयासीदतीतितुरण्यसत्
सत्यः सत्सुतायमानः द्रवोगन्ताद्रवरः प्रकृष्टवेगवान् पतद्भरः पतनेनोत्प्लवनेनपतनंपतद्भस्तद्वा-
न्पतद्भरः उक्तलक्ष्मणोदधिकावादेवः इषमन्नमूर्जबलं स्वः स्वर्गच जप्तजनयेत् उत्पादयेत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उतस्मास्यद्रवतस्तुरण्यतःपूर्णवेरनुंवातिप्रगृधिर्नः ।

इयेनस्येवध्रजतोअङ्कसंपरिदधिकाव्णःसहोर्जातरिन्नतः ॥ ३ ॥

उत । स्म । अस्य । द्रवतः । तुरण्यतः । पूर्णम् । न । वेः । अनुं ।

वाति । प्रगृधिर्नः । इयेनस्येवध्रजतः । अङ्कसम् । परि ।

दधिकाव्णः । सह । ऊर्जा । तरिन्नतः ॥ ३ ॥

उतस्मापिचल्ल द्रवतोगच्छतस्तुरण्यतस्त्वरमाणस्यप्रगृधिर्नःप्रकर्येणाभिकाङ्क्षतोस्यदेव-
स्यगतिं वेर्गन्तुःपक्षिणःपूर्णं गमनंपत्रवानुसृत्ययथावाग्न्यन्येपक्षिणस्तद्बदनुवातिसर्वोवेगवान्जनः
सर्वेषामपिश्रीप्रगामीत्यर्थः किञ्च ध्रजतोगच्छतः तरिन्नतस्तारयतोन्मान् अन्तर्भावितप्यर्थोयं
इयेनस्येवाङ्कसंपादाधारमुरःप्रदेशंवापरि परितःऊर्जाबलेननिमित्तेनअन्तार्थंवा सह एकीभूय
सङ्गेनगच्छन्तीतिशेषः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उतस्यवाजीक्षिपणिंतुरण्यतिग्रीवायांवृद्धोअपिक्क्षआसनि ।

ऋतुंदधिकाअनुसन्तवीत्वत्पथामङ्कांस्यन्वापनीफणत् ॥ ४ ॥

उत । स्यः । वाजी । क्षिपणिम् । तुरण्यति । ग्रीवायाम् । वृद्धः ।

अपिक्क्षे । आसनि । ऋतुम् । दधिकाः । अनुं । समुत्तवीत्वत् ।

पथाम् । अङ्कांसि । अनुं । आप्पनीफणत् ॥ ४ ॥

उतापिच स्यः सवानी वेजनवान् अश्वरूपो देवो ग्रीवायांगरणसाधनायांकण्डेन्द्रो-
पिकक्षे कक्षप्रदेशे आसनि आस्येचवदः वदपत्यङ्कस्योकेपुस्थानेपुषाशयन्याः सम्भवन्ति
एवंवदः सन् क्षिपणि क्षेपणमनुत्तरण्यतित्वरयति गन्तुं किञ्चायं दविका देवः क्रतुं कर्मप्रज्ञां वा
अनु अनुसृत्य सन्तर्वात्कृत् प्रवृद्धचलवान्सन्पथांमार्गाणामङ्गांसिकुटिलानि अनुसृत्य
आपनीकणत् सर्वतोभ्रशंगच्छति फणतेर्गत्यर्थस्य यङ्लुकीदं रूपम् अपिसवानी वेजनवानित्यादिने-
रुक्तमनुसन्वेयम् ॥ ४ ॥

दशरात्रेपष्टेह नितृतीयसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेहंसः शुचिपदित्येषा आहूय दूरो हणरो हेदंसः शुचिपदि-
ति पच्छोर्ध्वं शङ्कति सूत्रितम् । स्मार्तविनियोगमाह शौनकः—हंसः शुचिपदित्युचा शुचिरीक्षेद्विवाकरम् ।
अन्तर्काष्ठेन पत्रेति ब्रह्मणः सद्यशाश्वतमिति ॥

सैपापञ्चमी—

हंसः शुचिपदसुरन्तरिक्षसद्वोता वेदिपदतिथिदुरोणसत् ।
नृपद्वरसहंतसद्योमसद्वजागोजाऋतजा अद्रिजाऋतम् ॥ ५ ॥ १४ ॥

हंसः । शुचिः सत् । वसुः । अन्तरिक्षः सत् । होता । वेदिः सत् ।
अतिथिः । दुरोणः सत् । नृः सत् । वरः सत् । ऋतुः सत् । व्योमः सत् ।
अप्स्रजाः । गोऽजाः । ऋतुऽजाः । अद्रिऽजाः । ऋतम् ॥ ५ ॥ १४ ॥

अनया सौर्यर्चा य एपोन्तरादित्यो हिरण्मयः पुरुषो हृदयते हिरण्यश्मश्रुरित्यादि श्रुत्यो-
क्तो मण्डलाभिमानो देवोऽस्ति यश्च सर्वप्राणि त्वदिचिद्रूपः स्थितः परमात्मा यच्च निरस्तसमस्तोपा-
धिकं परब्रह्म तत्सर्वमेकमेवेति प्रतिपाद्यते हंसः हन्तिर्गत्यर्थः सर्वत्र सर्वदा गन्ता यो हंसो सावि-
त्यादि श्रुत्युक्तप्रकारेणैकौकृत्योपास्यः परमात्ममन्त्रप्रतिपाद्य आदित्यः सच शुचौ दीप्ते युलो केसीद-
तीति शुचिपत् अपयदत्तः परो दिव्यो ज्योतिर्दीप्यत इत्यादि श्रुतेः । अनेन युस्थान आदित्यः प्रतिपा-
दितः सपवमध्यस्थानो वायुरित्याह वसुः सर्वस्य वासयिता वायुः सचान्तरिक्षसत् अन्तरिक्ष-
संचारी अथ तस्यैव क्षितिस्थानं वैदिकमग्निरूपतामाह होता देवानामाह्वाता होमनिष्पाद-
को वा वेदिपत् वेद्यां गार्हपत्यादिरूपेण स्थितः अतिथिरतिथिर्वत्सर्वदा पूज्योऽग्निः दुरोणसत्

दुरोणंगृहनाम तत्र पाकादिसाधनत्वेनस्थितः अनेनलौकिकाभ्यात्मकत्वमुक्तं नृपत् नृपुमनुष्ये-
पुचैतन्यरूपेणसीदतीतिनृपत् अनेनपरमात्मरूपत्वमुक्तं पुनरप्यादित्यात्मतामाह—वरसत् वरे
वरणीयेमण्डलेसीदतीतिवरसत् आदित्यः वरंवाएतत्सद्गनांयास्मिन्नेषआसन्नस्तपतीतिहिर्धू-
यते ऋतंसत्यंघ्नस्यजोवातत्रसीदतीत्यृतसत् अग्निः ज्योमान्तरिक्षं तत्रसीदतीतिज्योमसद्वायुः
इदानीमादित्यतोच्यते अञ्जाः उदकेपुनातः उदकमध्येखल्वयंमायते गोत्राः गोषु
रश्मिपुनातः ऋतंसत्यंसर्वैर्दृश्यत्वेनसत्याज्जातः नहासाविन्द्रादिवत्परोक्षोभवति यद्वोदकेपुवैद्युतरू-
पेणवा वाहवरूपेणवाजातः अग्निनाः अद्रावुदयाचलेनातः एवंमहानुभावआदित्यः ऋतं
सत्यमबाध्यंसर्वाधिष्ठानंनृपसत्त्वं तद्रूपोहासावेवादित्यस्योक्तरूपत्वं हंसः शुचिपदित्येवैहंसः
शुचिपदित्यादिनाब्राह्मणेसमार्घातम् ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

इन्द्राकोवामित्येकादशर्चनवमंसूक्तं वामदेवस्यार्घ्यं त्रैष्टुभमैन्द्रावरुणम् अश्वानुकमणि-
का—इन्द्राकोवामेकादशैन्द्रावरुणांत्वाति । आभिषिक्तेष्वेकेष्वेपुतृतीयसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेषुस्तो-
मवृद्धावावापार्धमेतदादिसूक्तद्वयम् इन्द्राकोवामितिसूक्तेइतिसूत्रितत्वात् ।

तत्रप्रथमा—

इन्द्रा॑कोवा॑वरुणा॑सु॒न्नमा॑प॒स्तोमो॑ह॒विष्माँ॑अ॒मृतो॑न॒होता॑ ।
योवाँ॑ह॒दि॒ऋतु॑माँ॒अ॒स्मदु॑क्तःप॒स्पर्शो॑दिन्द्रावरुणा॒नम॑स्वान् ॥१॥
इन्द्रा॑ । कः । वा॒म् । व॒रुणा॑ । सु॒न्नम् । आ॒प॒ । स्तोमः॑ । ह॒विष्मा॑न् ।
अ॒मृतः॑ । न । हो॒ता । यः । वा॒म् । ह॒दि । ऋतु॑श्मान् । अ॒स्मत् ।
उ॒क्तः । प॒स्पर्शो॑त् । इन्द्रा॑व॒रुणा॑ । नम॑स्वान् ॥ १ ॥

हेइन्द्रा हेवरुणा हेइन्द्रावरुणौ परस्परापेक्षयाद्विवचनं वां युवयोः सुस्रं सुखं कः
स्तोमोहविष्मानहविर्भिरुपेतःसोमाज्यादिप्रदेयद्रव्योपेतं कतमस्तोत्रंसुन्नमाप फलत्वेनप्राप्नु-
यादित्यर्थः यद्वा हविष्मानित्येतदुत्तरत्रयोज्यं हविष्मान् हविर्युक्तोऽमृतोऽमरणलक्षणः स्वर्ग-
साधनोहोताग्निरिव सयथा तथा यःस्तोमोहेइन्द्रावरुणौ वां युवयोर्हृदि हृदये ऋतुमान्-
ज्ञोपेतोऽस्मदस्मत्सकाशादुक्तोभिहितः नमस्वान्हविष्मान् नमस्कारोपेतोवापस्पर्शत् स्पृशेत्
हृदयज्जमोभवेत् सकृदितिस्तोमप्रशंसा ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इन्द्राहयोवरुणाचक्रआपीदेवौमर्तैःसख्यायप्रयस्वान् ।

सहन्तिवृत्रासंमिथेपुशत्रून्वोभिर्वामहद्भिःसप्रशृण्वे ॥ २ ॥

इन्द्रा । ह । यः । वरुणा । चक्रे । आपी इति । देवौ । मर्तैः ।

सख्याय । प्रयस्वान् । सः । हन्ति । वृत्रा । सम्हृथेर्पु । शत्रून् ।

अवःशभिः । वा । महत्शभिः । सः । प्र । शृण्वे ॥ २ ॥

हेइन्द्रावरुणा इन्द्रावरुणौदेवौ हशब्दःपूरणः प्रसिद्धौवा योमर्तोमरणधर्माप्रयस्वान्ह-
विर्द्धेक्षणात्रवानसन् सख्याय सखित्वाय आपी बन्धूचक्रे करोति समर्तोवृत्रा आवरका-
णिपापानिहन्ति तथा समिथेपुसंग्रामेपुशत्रून्हन्ति वाशब्दधार्थे महद्भिरवोभीरुक्षणेःसनरः
प्रशृण्वे प्रकृष्टंश्रूयते विख्यातोभवति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इन्द्राहरत्नंवरुणाघेष्टेत्यानृभ्यःशशमानेभ्यस्ता ।

यदीसखायासख्यायसोमैःसुतेभिःसुप्रयसांमादयैते ॥ ३ ॥

इन्द्रा । ह । रत्नम् । वरुणा । घेष्टा । इत्या । नृभ्यः ।

शशमानेभ्यः । ता । यदि । सखाया । सख्याय । सोमैः ।

सुतेभिः । सुप्रयसा । मादयैते इति ॥ ३ ॥

हेइन्द्रावरुणौ ता हेतिप्रसिद्धौ तौखल देवौ इत्या इत्थं नृभ्योमनुष्येभ्यः शशमानेभ्यः
शंसमनेभ्यः स्तोतृभ्योस्मभ्यरक्षरमणीयंपनंघेष्टा दातृत्वमौभ्यतइतिशेषः यदि सखायापर-
स्परंयनमानस्यवासखिभूतौसख्यायसखिकर्मणेसखित्वायसुतेभिरभिपुतैःसोमैःसुप्रयसा शोभनसोमान-
वन्तौमादयैते मायेताम् तर्हिस्नानांदातारौभवतः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इन्द्रायुवंवरुणादियुमस्मिन्नोजिष्ठमुग्रानिवंधिष्टं वज्रम् ।

यो नोदुरेवोवृकतिर्दभीतिस्तस्मिन्मिमाथामभिभूत्योजः ॥ ४ ॥

इन्द्रा । युवम् । वरुणा । दिद्युम् । अस्मिन् । ओजिष्ठम् । उग्रा ।

नि । वधिष्ठम् । वज्रम् । यः । नः । दुःश्वः । वृकतिः । दभीतिः ।
तस्मिन् । मिमाथाम् । अभिष्मूति । ओजः ॥ ४ ॥

इन्द्रा इन्द्रौ वरुणा वरुणौ हेउग्रा उग्रौ अत्रसर्वत्रपरस्परापेक्षयाद्विवचनं प्रमित्रयोर्वरु-
णयोरितिवत् यद्वा छान्दसत्वाच्चवहितस्याप्यानङ् अस्मिन्शत्रौ दिद्युं दीप्तमोजिष्ठम-
तिशयेनेतेजोवत् वज्रमायुधनिवधिष्ठं वधार्थप्रेरयतमित्यर्थः यः शत्रुर्नोस्माकंदुरेवोदुष्प्रापः वृक-
तिरतिशयेनादातादभीतिर्हिंसकः शत्रूणां तस्मिन्शत्रावभिष्मूतिभिभावुकमोजोयुलं युवं युवां
मिमाथां कुहतमित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रायुवंवरुणाभूतमस्याधियः प्रेतारावृषभेवधेनोः ।

सानोदुहीययवसेवगृत्वीसहस्रधारापर्यसामुहीगौः ॥ ५ ॥ १५ ॥

इन्द्रा । युवम् । वरुणा । भूतम् । अस्याः । धियः । प्रेतारा ।

वृषभाश्चैव । धेनोः । सा । नः । दुहीयत् । यवसाश्चैव । गृत्वी ।

सहस्रधारा । पर्यसा । मही । गौः ॥ ५ ॥ १५ ॥

हेइन्द्रावरुणा इन्द्रावरुणौ युवं युवामस्याधियःस्तुत्याः प्रेतारा प्रीणयितारौभूतमवतं
काविव वृषभासेक्तारौ वृषभोधेनोरिव सास्तुतिरूपाधेनुः नोस्माकंदुहीयत् दुहोत् कामान्पूर-
येत् यवसातृणादिवासेननिमित्तेन गृत्वी गत्वा पर्यसासहस्रवारामही महतीगौरिव ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेपञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथषष्ठी-

तोकेहितेतनयउर्वरांसुसूरोदृशींकेवृषणश्चपौंस्ये ।

इन्द्रानोअत्रवरुणास्यातामवोभिर्दस्मापरितक्म्यायाम् ॥ ६ ॥

तोके । हिते । तनये । उर्वरासु । सूरः । दृशीकि । वृषणः ।
 च । पौंस्ये । इन्द्रा । नः । अत्र । वरुणा । स्यातायाम् ।
 अवःशभिः । दस्मा । परिःस्तकम्यायाम् ॥ ६ ॥

इन्द्रावरुणौदेवौ नोहिते तोके पुत्रे तनये तन्पुत्रेच उर्वरासु सस्यात्वासुभूमिपुनिमित्तभूता-
 सुसूर प्रेरकस्यसूर्यस्यदृशीकिचिरकालदर्शनाय चिरजीवनायेत्यर्थः तथा वृषणः सेतुर्ममपौंस्येच
 पुंस्त्वायच पुनरपि प्रजननसामर्थ्यायच दस्मा शत्रूणाहिंसकौसन्तौ नोस्माकमवोभीरक्षणेः
 सह परितकम्यायां परितकनेनिमित्तभूतेसति यद्वा रात्रिनामैतत् रात्रीहिंसकानां वधायस्यातां
 भवेताम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

युवामिद्वयवसेपूर्य्यायपरिप्रभूतीगृविषः स्वापी ।
 वृणीमहेसख्यायप्रियायशूरा मंहिष्ठा पितरेव शम्भू ॥ ७ ॥
 युवाम् । इत् । हि । अवसे । पूर्य्याय । परि । प्रभूती इति प्रभूती ।
 गोऽद्वयः । स्वापी इति सुऽआपी । वृणीमहे । सख्याय ।
 प्रियाय । शूरा । मंहिष्ठा । पितरोऽद्वय । शम्भू इति शम्भू ॥ ७ ॥

हेइन्द्रावरुणौ गविपोगाहच्छतोवयं युवामिद्वि हीतिपूरणः युवामेवपूर्य्यायपुरातनाययु-
 वाम्याकृतायावसेरक्षणायवृणीमहेइतिसम्बन्धः प्रभूती प्रभवन्तौ स्वापी शोभनबन्धुमूर्तीआपि-
 रितिकन्धुनाम यद्वा सुपुत्र्यापनशीलौशूरातिशान्तौमंहिष्ठातिशयेनपूज्यौयुवांसख्यायसमान-
 ख्यानायप्रियायच परिवृणीमहे परित-प्रार्थयामहे शम्भूसखस्यभावयितारौ पितरेव पितरौ
 पुत्राय तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तावांधियोवेसेवाज्यन्तीराजिनजंग्मुर्यवयूः सुदानू ।
 श्रियेनगावउपसोममस्थुरिन्द्रंगिरोवरुणंमेमनीपाः ॥ ८ ॥
 ताः । वाम् । धियः । अवसे । वाज्यन्तीः । आजिम् । न । जग्मुः ।
 यवयूः । सुदानू इति सुऽदानू । श्रिये । न । गावः । उप । सोमम् ।
 अस्थुः । इन्द्रम् । गिरः । वरुणम् । मे । मनीपाः ॥ ८ ॥

सुदानू शोभनफलदातारौ हेदेवौ वां युवां वाजयन्तीरत्नमिच्छन्त्योषियः स्तुतयो
जामुर्गच्छन्ति युवयूर्युवांकामयमानाः पतयः अवसेरक्षणाय आर्जिन संधाममिव किञ्च
श्रियेदध्यादिश्रयणायगावः सोमं सोममिवेन्द्रं वरुणं च मे मदीयामनीपामनसईषागिरिः स्तुतयः उपा-
स्थुस्तिष्ठन्ति प्रीणयन्तीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इमा इन्द्रं वरुणं मे मनीपा अगमन्नुपद्रविणमिच्छमानाः ।

उपैमस्थुर्जोष्टारं इव वस्वो रघ्वीरिव श्रवसो भिक्षमाणाः ॥ ९ ॥

इमाः । इन्द्रम् । वरुणम् । मे । मनीपाः । अगमन् । उप । द्रविणम् ।

इच्छमानाः । उप । ईम् । अस्थुः । जोष्टारः इव । वस्वः ।

रघ्वीः इव । श्रवसः । भिक्षमाणाः ॥ ९ ॥

इन्द्रं वरुणं च मे मम मनीपाः स्तुतयो द्रविणमिच्छमानाः सत्यः उपागमन्नुपगच्छन्ति
जोष्टारः सेवकाः वस्व इव धनस्य लाभाय धनिकं स्वामिनमिव रघ्वीरिव लब्ध इव शीघ्रगामिन्य इव
श्रवसो न्नस्यान् भिक्षमाणाः एनमिन्द्रं वरुणं चोपास्थुः उपतिष्ठन्ते ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

अश्व्यस्य त्मना रथ्यस्य पुष्टेर्नित्यस्य रायः पतयः स्याम ।

ता चक्राणा ऊतिभिर्नव्यसीभिरस्मत्रारायोनियुतः सचन्ताम् ॥ १० ॥

अश्व्यस्य । त्मना । रथ्यस्य । पुष्टेः । नित्यस्य । रायः । पतयः

स्याम । ता । चक्राणौ । ऊतिभिः । नव्यसीभिः । अस्मत्रा ।

रायः । नियुतः । सचन्ताम् ॥ १० ॥

अश्व्यस्याश्वसमूहस्य रथ्यस्य रथसमूहस्य रथार्हस्य वा पुष्टेः पोषस्य नित्यस्या-
विचलितस्वरायो धनस्य त्मना आत्मना स्वयमेवाप्रयत्नेन पतयः स्याम ता तौ देवौ चक्राणा
चक्रममाणौ गन्तारौ भवतामिति शेषः नव्यसीभिर्नूतनाभिरुतिभीरक्षाभिरस्मत्राऽस्मासु नियुतोऽश्वाः रायो-
धनानि च सचन्तां सेवन्ताम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

आनोवृहन्तावृहतीभिर्रुतीइन्द्रयातंवरुणवाजंसातौ ।

यद्विद्यवःपृतनासुप्रक्रीळान्तस्यवांस्यामसनितारंआजेः ॥ ११११६ ॥

आ । नः । वृहन्ता । वृहतीभिः । ऊती । इन्द्र । यातम् । वरुण ।

वाजंसातौ । यत् । दिद्यवः । पृतनासु । प्रक्रीळान् । तस्य ।

वाम् । स्याम् । सनितारः । आजेः ॥ ११ ॥ १६ ॥

हेवृहन्ता महान्तौ हेइन्द्र हेवरुण वृहतीभिर्महतीभिर्रुतीउतिभीरक्षाभिःसहायात-
भागच्छतं वानसातौ संग्रामेवज्जामनिमित्तभूतेवा ययस्मिन्नागौसंग्रामेपृतनासुसेनासुदिद्य-
वः आयुधनामैतत् आयुधानिशत्रुसन्धन्वीनिप्रक्रीळान्प्रक्रीडन्ति तस्यतादृशस्याजेः सनितारः
संस्कारः स्याम भवेम वायुवयोरनुग्रहात् ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमोऽंशोऽर्थः ॥ १६ ॥

ममद्विजैतिदशर्चदशमंसूक्तं पुरुकुत्सस्यपुत्रस्यसदस्यूरानाक्रपिः आद्यासुपदस्वात्मनःस्तु-
त्यत्वादात्मादेवता अवशिष्टानावतसृणामिन्द्रावरुणौदेवते हन्वद्विष्टुप् अत्रानुक्रमणिका-मम
द्वितादशत्रसदस्युःपौरकुत्स्यःपञ्चाद्याआत्मस्तवइति । उक्तोविनियोगःपूर्वसूक्ते ।

तत्रमयमा-

ममद्विताराष्ट्रक्षत्रियस्यविश्वायोविश्वेअमृतायथानः ।

ऋतुंसचन्तेवरुणस्यदेवाराजांमिकृष्टेरुपमस्यवव्रेः ॥ १ ॥

मम । द्विता । राष्ट्रम् । क्षत्रियस्य । विश्वइत्यायोः । विश्वे ।

अमृताः । यथा । नः । ऋतुम् । सचन्ते । वरुणस्य । देवाः ।

राजांमि । कृष्टेः । उपमस्य । वव्रेः ॥ १ ॥

क्षत्रियस्य क्षत्रियनात्पुत्रस्यविश्वायोः कृत्स्नमनुष्याधीशस्य ममेत्यात्मनोनिर्देशः
द्विताक्षितिस्वर्गभेदेनद्विवापञ्चराष्ट्रमम त्रसदस्योविश्वेसर्वेऽमृतादेवायथानोस्माकंभवन्ति तथा
राष्ट्रंप्रनाश्चेत्यर्थः वरुणस्यवारकस्यवरुणात्मनोवाट्टेर्भनुष्यस्यतद्वतोवा उपमस्यान्तिकनामैतत्

सर्वेषामन्तिकतमस्यवत्रेः रूपनामैतत् रूपवतोममकतुं कर्मसचन्ते सेवन्ते देवाः सर्वेपिअहंच राजानि राजतिरैश्वर्यकर्मा सर्वस्येश्वरोमवामि यद्वोपमस्यवत्रेः कृष्टेराजाग्नीतियोज्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अहंराजावरुणोमह्यंतान्यसूर्याणिप्रथमाधारयन्त ।

ऋतुंसचन्तेवरुणस्यदेवाराजामिकृष्टेरुपमस्यवत्रेः ॥ २ ॥

अहम् । राजा । वरुणः । मह्यम् । तानि । असूर्याणि । प्रथमा ।
धारयन्त । ऋतुम् । सचन्ते । वरुणस्य । देवाः । राजामि । कृष्टेः ।
उपमस्य । वत्रेः ॥ २ ॥

अहमेवचवरुणोराजामवामि मह्यमर्धमेवप्रथमा मुख्यानि तानि प्रसिद्धानिअसूर्याण्यसुर-
विघातकानिबलानिधारयन्त अपारयन्तदेवाः शिष्टंगतम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अहमिन्द्रोवरुणस्तेमहिह्रित्वोर्वीगभीरेरजसीसुमेके ।

त्वष्टेर्विश्वाभुवनानिविद्वान्तसमैरयंरोदसीधारयंच ॥ ३ ॥

अहम् । इन्द्रः । वरुणः । ते इति । महिह्रित्वा । उर्वी इति ।
गभीरे इति । रजसी इति । सुमेके इति । सुहमेके । त्वष्टा इव । विश्वा ।
भुवनानि । विद्वान् । सम् । ऐरयम् । रोदसी इति । धारयम् । च ॥ ३ ॥

अहंमसदस्युरिन्द्रः इन्द्रोऽप्यस्मि अहं वरुणश्च तेमहिह्रित्वा महत्त्वेनोर्वीविस्तीर्णौगमी-
रेदुरवगाहेअवकाशवत्यौवा सुमेकेषुरूपे रजसीद्यावापृथिव्यौ तेअप्यहमेव विद्वान् जानन्नहं
त्वष्टेव प्रजापतिरिव विश्वा भुवनानि सर्वाणि भूता समैरयं सम्प्रैरयं रोदसीद्यावापृथिव्यौ
धारयंच धृतवानस्मि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अहमपोअपित्वमुक्षमाणाधारयंदिवंसदनक्रतस्य ।

ऋतेनपुत्रोअदितेऋतावोतत्रिधातुप्रथयद्विभूमं ॥ ४ ॥

अहम् । अपः । अपिन्वम् । उक्षमाणाः । धारयम् । दिवम् । सद्ने ।
 ऋतस्य । ऋतेन । पुत्रः । अदितेः । ऋतश्वा । उत् । त्रिधातु ।
 प्रथयत् । वि । भूम ॥ ४ ॥

अहमेवोक्षमाणाः सिञ्चन्तीरपोपिन्वमसेचयम् । तथा ऋतस्योदकस्यादित्यस्यवासद-
 नेस्थानेनिमित्तभूतेषानि दिवं द्युलोकंवारयं यद्वोदकाधारेस्थानेदिवमादित्यंधारयम् अहमेव-
 ऋतेनोदकेननिमित्तेनादितेःपुत्रऋतावायज्ञवानभूवम् उतापिच भूयज्यासमाकाशत्रिधातु त्रिःप्रकारं
 वि विशेषेणप्रथयत् मदर्धमेवाक्षेत्यादिलोकत्रयमकार्षीत्परमेश्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

मानरः स्वश्वावाजयन्तो मावृताः समरणे हवन्ते ।
 कृणोम्याजिमघवाहमिन्द्र इयमिरेणुमभिभूत्योजाः ॥ ५ ॥ १७ ॥
 माम् । नरः । सुअश्वाः । वाजयन्तः । माम् । वृताः । सम् अरणे ।
 हवन्ते । कृणोमि । अजिम् । मघश्वा । अहम् । इन्द्रः । इयमि ।
 रेणुम् । अभिभूतिह्योजाः ॥ ५ ॥ १७ ॥

मां मामेव स्वश्वाः शोभनाश्वाः वाजयन्तः संग्राममिच्छन्तो नरो नेतारो यदाः अनुगच्छ-
 न्तीति शेषः मामेव वृता सन्तः समरणे संग्रामे हवन्ते आह्वयन्ति युद्धार्थं मघवाघनवानहमिन्द्रः सन्ना-
 मि कृणोमि करोमि अभिभूत्योनाः परेषामभिभाविमलोकैरेणुमियमि प्रेरयामि ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे सप्तदशो वर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी-

अहंताविश्वांचकरं न किं मा दैव्यं सहो वरते अप्रतीतम् ।
 यन्मा सोमा सोममदन्वदुक्थो भेभयेते रजसी अपारे ॥ ६ ॥
 अहम् । ता । विश्वा । चकरम् । नकिः । मा । दैव्यम् । सहः ।
 वरते । अप्रतिह्यतम् । यत् । मा । सोमांसः । ममदन् । यत् ।
 उक्था । उभे इति । भयेते इति । रजसी इति । अपारे इति ॥ ६ ॥

अहं प्रसदस्युः ता तानि प्रसिद्धानि विश्वा सर्वाणिकर्माणि चकरमकार्पम् अप्रती-
तमप्रातिगतमामादैव्यदेवसम्बाधिसहोबलंचनकिर्वरते नैववारयति यद्यस्मात्सोमासःसोमामा-
मांममदन् अमादयन् यच्चोत्था शस्त्राण्यपि ममदन् तस्मान्मतःअपारेदूरपारेउभेरजसी द्यावापृथिव्यौ
भयेते चलतः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

विदुष्टेविश्वाभुवन्नानितस्यताप्रव्रवीपिवरुणायवेधः ।

त्वंवृत्राणिशृण्विपेजघन्वान्त्वंवृताँअरिणाइन्द्रसिन्धून् ॥ ७ ॥

विदुः । ते । विश्वा । भुवन्नानि । तस्य । ता । प्र । व्रवीपि । वरुणाय ।

वेधः । त्वम् । वृत्राणि । शृण्विपे । जघन्वान् । त्वम् । वृतान् ।

अरिणाः । इन्द्र । सिन्धून् ॥ ७ ॥

इतःपरमिन्द्रावरुणयोःस्तुतिः हेवरुण तस्य ते कर्मणिपक्षी तंत्वांविश्वासर्वाणि ता तानि
भुवनानि भूतनातानि विदुर्गानन्ति हेवेधः स्तोतृनामेतत् हेस्तोतः वरुणायप्रव्रवीपि
वरुणंस्तौपि हेइन्द्र त्वं वृत्राणिवैरिणोजघन्वान् हतवानितिशृण्विपे श्रूयसे किंच हेइन्द्र त्वं
वृतानाच्छन्नान् सिन्धून्स्यन्दनस्वमावानप्सइवानरिणाः अग्रमयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अस्माकमत्रपितरस्तआसन्त्सतऋपयोदौर्गहेवृध्यमाने ।

तआयंजन्तत्रसदस्युमस्याइन्द्रंनवृत्रतुरंमर्धदेवम् ॥ ८ ॥

अस्माकम् । अत्र । पितरः । ते । आसन् । सत । ऋपयः । दौर्गहे ।

वृध्यमाने । ते । आ । अयजन्त । त्रसदस्युम् । अस्याः । इन्द्रम् ।

न । वृत्रस्तुरम् । अर्धदेवम् ॥ ८ ॥

पुरुकुत्सस्यमहिषीदौर्गहेवृध्यनेस्थिते ॥ पत्यावरानकंहृष्टाराष्ट्रंपुत्रस्यलिप्सया ॥ १ ॥
यदच्छयासमायातान्सप्तर्षीन्पर्यपूजयत् ॥ तेचप्रीतापुनःप्रोत्तुर्येनेन्द्रावरुणौभृशम् ॥ २ ॥

साचेन्द्रावरुणाविष्टात्रसदस्युमजीनत् ॥ इतिहासमिमंजानवृषिर्नृतेभ्युचाविह ॥ ३ ॥ अथा-
स्माकमत्रास्मिन्नराजकेदेशेऽस्यांपृथिव्यां वा वितरःपाठयितारःउत्पादकास्तेआसन्नमवन् एते-
सत्तर्पयःप्रसिद्धाः दौर्गहे दुर्गहस्यपुत्रे पुरुकुत्से बध्यमाने दृढपाशैः यस्मादस्याअस्यैपुरु-
कुत्सान्यै त्रसदस्युमाभाअयन्त प्रादुरिन्द्रावरुणयोरनुग्रहात् कीदृशतं वृत्रतुरं वृत्रस्यशत्रो-
हेन्तारमर्धदेवं देवानामर्धेऽमीषेवर्तमानं यद्वा देवानामर्धभूतमिन्द्रं इन्द्रमिव स्थितं पुत्रं दत्तवन्तः
यत्सर्वेषामर्धमिन्द्रः प्रातिवस्मादिन्द्रो देवतानां मूषिष्ठभाक्कमइतिहितेतिरीर्यकम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

पुरुकुत्सानीहिवा॒मदा॑शह॒व्येभि॑रिन्द्रावरुणा॒नमो॑भिः ।

अथा॒राजा॑नं॒त्रसद॑स्युमस्यावृ॒त्रह॑णं॒दध॑रर्धदे॒वम् ॥ ९ ॥

पुरु॑कुत्सानी । हि । वा॒म् । अदा॑शत् । ह॒व्येभिः । इन्द्रा॑वरुणा ।

नमः॑भिः । अथ॑ । राजा॑नम् । त्रसद॑स्युम् । अ॒स्याः । वृ॒त्रह॑नम् ।

द॒धुः । अ॒र्धदे॑वम् ॥ ९ ॥

हेइन्द्रावरुणौ पुरुकुत्सानीपुरुकुत्सस्यपत्नी अग्निप्रेरिता बांयुवाम् अदाशद्धि अप्रीणयत्खलु
हव्येभिर्हविर्भिर्नमोभिःस्तुतिभिश्च अथ त्रसदस्युराजानं वृत्रहणमर्धदेवमुक्तं वृत्रहणं पुत्रमस्यामस्यै
पुरुकुत्सान्यैददधुर्दत्तवन्ताविति ॥ ९ ॥

अथदशमी-

रा॒याव॑यंस॒स॒वाँसो॑मदेमह॒व्येन॑दे॒वाय॑व॒सेन॑गावः ।

ता॒धेनु॑मिन्द्रावरुणायुव॒जोवि॒श्वाहा॑ध॒त्तम॑नं॒पस्फु॑रन्तीम् ॥ १० ॥ १८ ॥

रा॒या । व॒यम् । स॒स॒वाँसः । म॒देम् । ह॒व्येन॑ । दे॒वाः । य॒व॒सेन॑ ।

गा॒वः । ता॒म् । धे॒नुम् । इन्द्रा॑वरुणा । यु॒वम् । नः । वि॒श्वाहा॑ ।

ध॒त्तम् । अ॒न॒प॒स्फु॒रन्ती॑म् ॥ १० ॥ १८ ॥

रायाधनेन मदेम ससवांसोयुवासंमकारोवयंहव्येनदेवामोदतुयवसेनगावः ताधिनुं
प्रीणयित्रीरयि हेइन्द्रावरुणौ विश्वाहा विश्वस्यहन्तारौ युवं युवां नोस्माकंधत्तंदत्तं कीदृशीमन-
पस्फुरन्तीमनवहिंसितां यद्वा विश्वाहेत्यन्यथं सर्वदेत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

कउश्रवदितिसप्तर्षेमेकादशं सूक्तं सुहोत्रपुत्रौपुरुमीह्वानमीह्वौऋषी त्रिष्टुप्छन्दः अश्वि-
नौदेवता । अत्रानुक्रमणिका-कउश्रवत्सप्तपुरुमीह्वानमीह्वौऋषौहोत्रौत्वाश्विनंहीति । प्रातर-
नुवाकाश्विनशस्त्रयोराश्विनेऋतौत्रैष्टुप्छन्दसिइदमादिकेद्वेसूक्ते धेनुःप्रतस्यकउश्रवदितिसूक्ते
इतिसूत्रितत्वात् ।

तत्रमयमा-

कउश्रवत्कतमोयज्ञियानांवन्दारुदेवःकतमोजुपाते ।

कस्येमांदेवीममृतेपुप्रेषांहृदिश्रेषामसुष्टुतिसुहव्याम् ॥ १ ॥

कः । ऊँ इति । श्रवत् । कतमः । यज्ञियानाम् । वन्दारु । देवः ।

कतमः । जुपाते । कस्य । इमाम् । देवीम् । अमृतेपु । प्रेषाम् ।

हृदि । श्रेषाम् । सुष्टुतिम् । सुहव्याम् ॥ १ ॥

यज्ञियानां यज्ञार्हाणां देवानामव्ये कउदेवःश्रवत् शृणुयात्स्तुतिं कतमोदेवोवन्दारु
वन्दनशीलस्तोत्रकतमोदेवोजुपाते सेवते अमृतेपुदेवेपुमच्येकस्यहृदि इमांप्रेषांप्रियतरांदेवीद्यौ-
तमानांसुहव्यांशोभनान्नोपेतां शोभनैर्हविर्मिथुंकांवा सुष्टुतिं शोभनांस्तुतिं श्रेषामश्लेपयेम
श्राययेमवा अश्विनावन्तरेणस्तुतेःकोदेवःस्वामीभवेदिति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

कोमृळातिकतमआगमिष्ठोदेवानांमुकतमः शम्भविष्ठः ।

रथंकमाहुर्द्रवदंश्वमाशुयंसूर्यस्यदुहितार्वणीत ॥ २ ॥

कः । मृळति । कृतमः । आशमिष्ठः । देवानाम् । ऊँ इति ।
 कृतमः । शम्भमिष्ठः । रथम् । कम् । आहुः । द्रवत्इअश्वम् ।
 आशम् । यम् । सूर्यस्य । दुहिता । अवृणीत ॥ २ ॥

कोमृळति कोदेवोमृळति सुखयेदस्मान् कृतमोदेवआमिष्ठः आगन्तुतमोस्मयशंमति
 देवानाम् देवानामध्येकृतमोदेवः शम्भमिष्ठः सुखस्याभावयितृतमः एवमुक्तगुणविशिष्टः कोभवेत्
 अश्विनावन्तरेणेतिभावः करंथंद्रवदशमाशुमाहुर्वृवते यंरथंसूर्यस्यदुहितासूर्यस्यपुत्री अवृणीत
 सममनत् तंकरंथंवेगवन्तमाहुः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

मक्षूहिष्मागच्छथ ईर्वतोद्यूनिन्द्रो न शक्तिं परित कम्प्यायाम् ।
 दिव आजता दिव्या सुपर्णा कया शचीनां भवथः शचिष्ठा ॥ ३ ॥
 मक्षु । हि । स्म । गच्छथः । ईर्वतः । द्यून् । इन्द्रः । न ।
 शक्तिम् । परित कम्प्यायाम् । दिवः । आहजाता । दिव्या ।
 सुस्पर्णा । कया । शचीनाम् । भवथः । शचिष्ठा ॥ ३ ॥

मक्षु शीघ्रं हिमेतिपूरणौ ईर्वतोगमनवतः आगामिनोद्यून्दिवसान्मुत्यासंभन्विनःप्र-
 तिगच्छथः इन्द्र शक्तिं स्वकीयांशक्तियथापरित कम्प्यायां राजावतीतायां प्रदर्शयतीति
 शेषः सुत्याहेउप कालेन्द्रोयथागच्छतितद्वत् युवामपिगच्छतमित्यर्थः दिवोद्युलोकादाजाता
 आगतौ दिव्या दिविमवौ सुपर्णा शोभनगमनौ युवां शचीनां युष्मत्सम्बन्धिना कर्मणां
 शक्तीर्नामामध्येकयाश्च्यः शचिष्ठाशक्तिमत्तरीशोभनकर्मवन्तौवाभवथः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

कावां भूदुपमातिः कयान् अश्विनागमथो हूयमाना ।
 कोवां महश्चित्यजसो अभीकं उरुण्यतं माध्वीदस्त्रान ऊती ॥ ४ ॥
 का । वाम् । भूत् । उपस्मातिः । कया । नः । आ । अश्विना ।
 गुमथः । हूयमाना । कः । वाम् । महः । चित् । त्यजसः । अभीकं ।
 उरुण्यतम् । माध्वी इति । दस्त्रा । नः । ऊती ॥ ४ ॥

वायुवयोःकाउपमातिः उपसमीपेमातिर्मानं गुणानां परिच्छित्तिर्यस्यां सास्तुतिः । कामूद्भवेत्
कयास्तुत्याह्वयमाना आह्वयमानौ सन्तौ नोऽस्मानागमयः आगच्छयः वायुवयो रभीके आ-
सन्नप्रदेशे महाश्वित् महत्स्यनसः त्यज्यते परित्यज्यते सर्वैरित्यनः । कोधस्तस्य सोढाको भवेत्
हेमाध्वी मधुररसस्योदकस्य स्रष्टारौ हेदस्ता शत्रूणामुपश्रपायिता रावश्विनौ नोऽस्मान् नृती उर्या
रक्षणया उरुह्यतं रक्षा कर्मेतत् रक्षतम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

उरुवांरथः परि नक्षति द्यामायत्सं मुद्रादभिवर्तते वाम् ।

मध्वा माध्वी मधुवांमुपायन्यत्सीं वां पृक्षो भुरजन्त पृक्काः ॥ ५ ॥

उरु । वाम् । रथः । परि । नक्षति । द्याम् । आ । यत् ।

समुद्रात् । अभि । वर्तते । वाम् । मध्वा । माध्वी इति । मधु ।

वाम् । मुपायन् । यत् । सीम् । वाम् । पृक्षः । भुरजन्त । पृक्काः ॥ ५ ॥

हेअश्विनौ वांरथोद्यां परि दुलोकस्य परितः उरु प्रभूतं नक्षति गच्छति यद्य-
स्मादा अर्वाक्समुद्रात्समुद्रवणसाधनादन्तरिक्षाद्वा प्रत्यभिवर्तते आभिमुख्येन गच्छति हेमाध्वी
उक्तलक्षणौ मध्वा मधुरेण पयसा मधुमधुरं सोमरसं मुपायन् सिद्धन्त्यध्वर्यवः यद्यस्मात्सीं स-
र्वतो वां पृक्षः युवयो सोमं पृक्काः पृक्का यवा भुरजन्त प्राप्नुवन्ति स्थिता भवन्ति तस्मादभिवर्तते वा-
मिति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

सिन्धुर्हवांरसयां सिञ्चदश्वान् घृणावयोरुपासः परिग्मन् ।

तदूपुवांमजिरं चेत्तियानं येन पती भवथः सूर्यायाः ॥ ६ ॥

सिन्धुः । ह । वाम् । रसया । सिञ्चत् । अश्वान् । घृणा । वयः ।

अरुपासः । परि । ग्मन् । तत् । ऊँ इति । सु । वाम् । अजिरम् ।

चेत्ति । यानम् । येन । पती इति । भवथः । सूर्यायाः ॥ ६ ॥

वांयुवपोरश्वान्निधुः स्यन्दमानोमेघउदकंवा रसेनसिञ्चदसेचयत् घृणादीत्यावयः
पक्षिसदृशावेतारोवाअश्वाअरुपासः आरोचमाना सन्तः परि परितोष्मन् गच्छन्ति वांया-
नंगमनसाधनंप्रसिद्धोरथः अजिरं क्षिप्रनामैतत् क्षिप्रं सुसुप्नुवेतिज्ञायते येनरथेनसूर्यायाः
पती पाळयितारौ वोदारौमवथः सरयश्चेतीति ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

इहेहयद्वांसमुनापंपृक्षेसेयमस्मेसुमतिर्वाजरत्ना ।

उरुष्यतंजरितारंयुवंहंश्रितःकामोनासत्यायुवद्रिक् ॥ ७ ॥ ११ ॥

इहइह । वाम् । समुना । पृक्षे । सा । इयम् । अस्मे इति ।

सुष्मतिः । वाजरत्ना । उरुष्यतम् । जरितारम् । युवम् ।

ह । श्रितः । कामः । नासत्या । युवद्रिक् ॥ ७ ॥ ११ ॥

हेअश्विनौ यद्यस्मात् यथावासुमत्या इहेह अस्मिन्नेवयज्ञेसमना समानमनस्कौष-
दृशावित्पर्थः तौ वां युवां सुमत्या पृक्षे स्तुत्यासंयोजयामि सेयमिदानींक्रियमाणा
सुमतिः शोभनस्तुतिः अस्मे अस्माकमेव फलवतीभवत्वितिशेषः हेवाजरत्ना रमणीयानौ
अन्नंवेवानंश्रितधृतेः । युवं युवां जरितारं गरितारं स्तोतारं माम् उरुष्यतं रक्षतं हेनास-
त्याश्विनौ कामोऽस्मदीयः युवद्रिक्ह युवमेवगच्छन्श्रितःप्राप्तः ॥ ७ ॥

॥ इतिनृतीयस्यसप्तमेऽङ्कोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

तंवारथमितिषष्ठर्चद्वादशंत्वं पुरुमीद्वान्मीद्वुवेवऋषी त्रिष्टुप्छन्दः 'अश्विनौदेवता
तंभामित्यनुक्रान्तं प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ॥

तत्रप्रथमा-

तंवारथंवयमुद्याहुंवेमपृथुज्वयमश्विनासङ्गतिंगोः ।

नःसूर्यावहतिवन्धुरायुर्गिर्वाहसंपुरुतमं वसूयुम् ॥ १ ॥

तम् । वाम् । रथम् । वयम् । अद्य । हुवेम् । पृथुञ्जयम् ।
अश्विना । समृद्धीतिम् । गोः । यः । सूर्याम् । वहति । वन्धुरस्युः ।
गिर्वाहसम् । पुरुस्तमम् । वसुस्युम् ॥ १ ॥

हेअश्विनौ वां युवयोरपं वयंस्तोतारोऽयमुत्योदेहुवेम आदयामः कीदृशं पृथुञ्ज-
यं प्रथितवेगं गोःगवांश्छति सङ्गमयितारं योरयः सूर्यावहतिधारयति वन्धुरस्युः रथेनि-
वासधारभूतः काष्ठोवन्धुरं तद्वान् गिर्वाहसं गिरास्तुतीनांवीदारं पुरुस्तमं प्रभूततमं वसूयुं
वसुमन्तम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

युवंश्रियंमश्विनादेवतातांदिवोनपातावनथःशचीभिः ।
युवोर्वपुर्भिपृक्षःसचन्तेवहन्तियत्कंकुहासोरथेवाम् ॥ २ ॥
युवम् । श्रियम् । अश्विना । देवता । ताम् । दिवं । नपाता ।
वनथः । शचीभिः । युवोः । वपुः । अभि । पृक्षः । सचन्ते ।
वहन्ति । यत् । कंकुहासः । रथे । वाम् ॥ २ ॥

हेदिवोनपाता आदित्यस्यपुत्रस्थानीयौ पुल्लोकस्यवानपातयितारौ हेअश्विना अश्वि-
नौ युवं युवां देवता देवते विभक्तिन्यत्ययः तांप्रसिद्धां श्रियं शचीभिःकर्मभिःशक्तिभिर्वा
वनयः संभजेथे यद्वा वनतिर्दानार्थः युवोः युवयोर्वपुःशरीरं पृक्षोक्तानि सोमलक्षणाणि
अभिसचन्ते प्राप्नुवन्ति यद्यदा रथेवावहन्ति कंकुहासोमहान्तोश्वाः यद्वा स्तुतयोवां युवारथे
वहन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

कोवामद्याकरतेरातहव्यऊतयेवासुतपेयायवाकैः ।
ऋतस्यंवावनुपेपूर्यायिनमोयेमानोअश्विनाववर्तत् ॥ ३ ॥
कः । वाम् । अद्य । करते । रातहव्यः । ऊतये । वा ।
सुतपेयाय । वा । अकैः । ऋतस्यं । वा । वनुपे । पूर्याय ।
नमः । येमानः । अश्विना । आ । अवर्तत् ॥ ३ ॥

कोयन्मानोद्य वां युवयो करते कुर्यात्स्तुतिम् अर्कैर्मन्त्रैः रातहव्योदत्तसोमः उतयेवा
रक्षणाय वा सुतपेयाय सोमपानाय वा ऋतस्योदकस्य यज्ञस्य वा पूज्याय पुराणाय वनुषेसंभन्तनाय
हेअधिना नमोपेमानः नमस्कारं कुर्वाणः कआवर्तत् आवर्तयेद्यज्ञं प्रति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

हिरण्ययेन पुरुभूरथेनेमं यज्ञं नास्त्योपयातम् ।

पिवाथ इन्मधुनः सोम्यस्य दधथो रत्नं विधत्ते जनाय ॥ ४ ॥

हिरण्ययेन । पुरुभू इति पुरुभू । रथेन । इमम् । यज्ञम् । नास्त्या ।

उप । यातम् । पिवाथः । इत् । मधुनः । सोम्यस्य । दधथः ।

रत्नम् । विधत्ते । जनाय ॥ ४ ॥

हे पुरुभू बहुमन्तौ नास्त्यौ इमं यज्ञं हिरण्ययेन रथेनोपयातं सोम्यस्य सोमसम्बन्धि-
नो मधुनो मधुरसस्य कर्मणि पष्ठ्यौ सोमसं पिवाथः पिवाथः विधत्ते परिचरते जनाय मह्यं रत्नं
रमणीयं धनं दधथो धारयथः दधते दानार्थं स्पष्टेऽतिरूपम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आनोयातं दिवो अच्छां पृथिव्या हिरण्ययेन सुवृता रथेन ।

मावां मन्ये निर्यमं देव्यन्तः संयद्देनाभिः पूर्यावांम् ॥ ५ ॥

आ । नः । यातम् । दिवः । अच्छं । पृथिव्याः । हिरण्ययेन ।

सुवृता । रथेन । मा । वांम् । अन्ये । नि । यमन् । देव्यन्तः ।

सम् । यत् । ददे । नाभिः । पूर्या । वांम् ॥ ५ ॥

नोस्मानच्छाभिप्राप्तं दिवोद्युलोकात्पृथिव्या सकाशाद्वा आयातं केनसाधनेन हिर-
ण्ययेन हितरमणीयेन सुवृता शोभनावर्तनेन रथेन वां युवाम् अन्ये देव्यन्तो देवौ युवामिच्छन्तो य-
जमाना मानियमन्नियमनं माकुर्वन् यद्यस्मात्पूर्या पूर्वाह्ण इतरयष्ट्यम् पूर्वभाविनीनाभिः बन्धिका
स्तुतिः सन्देहं संभ्रमति तस्मादायातम् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

नूनोरयिंपुरुवीरंवृहन्तंदस्त्रामिमांथामुभयेष्वस्मे ।

नरोयद्वामश्विनास्तोममावन्त्सुधस्तुतिमाजमीह्लासोअगमन् ॥६॥

नु । नः । रयिम् । पुरुवीरम् । वृहन्तम् । दस्त्रा । मिमांथाम् ।

उभयेषु । अस्मे इति । नरः । यत् । वाम् । अश्विना । स्तोमम् ।

आवन् । सुधस्तुतिम् । आजमीह्लासः । अगमन् ॥ ६ ॥

नु क्षिप्रंनोस्माकं रयिं धनं पुरुवीरं बहुपुत्रोपेतंवृहन्तं महान्तं धनं हेदस्त्राश्विनौ
मिमांथां कुरुतम् उभयेषु पुरुमीह्वानमीह्वेषुअस्मेऽस्मात् यद्यदा नरोनेतारः क्रत्विजः पुरुमी-
ह्वसम्बन्धिनोवांयुवयो स्तोमंस्तोत्रम् आवज्जगमन्प्रासाः तथा सधस्तुतिं सहस्तुतिमानमीह्वा-
सोऽजमीह्वसम्बन्धिनोपेतैःसहजगमन् ॥ १ ॥

अथसप्तमी-

इहेह्वयद्वीसमनापंपृक्षेसेयमस्मेसुमतिर्वाजरत्ना ।

उरुष्यतैजरितारैर्युवंहंश्रितःकामांनासत्यायुवद्रिक् ॥७॥२०॥

इहईह । यत् । वाम् । समना । पंपृक्षे । सा । इयम् । अस्मे इति ।

सुह्मतिः । वाजश्चरत्ना । उरुष्यतम् । जरि तारम् । युवम् । ह ।

श्रितः । कामः । नासत्या । युवद्रिक् ॥ ७ ॥ २० ॥

व्याख्यातेयम् ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेविशोवर्गः ॥ २० ॥

एपस्यभानुरिति सप्तर्चत्रयोदशसंस्कृतम् आदितः पट्जगत्यः सप्तमीत्रिष्टुप् मण्डलद्रष्टावामदेव-
क्राविः अश्विनौदेवता एपस्यत्रिष्टुबन्तमितिहानुक्रान्तम् । प्रातरनुवाकाश्विनश्चयोर्जागते
छन्दसीदशस्यं तथाचतुत्रितम्-अगोष्यत्रिर्गोपस्यभानुरिति ।

तत्रप्रथमा-

एपस्यभानुरुदियतिर्युज्यतेरथःपरिज्मादिवोअस्यसानंवि ।

पृक्षासोअस्मिन्मिथुनाअधिचयोदृतिस्तुरीयोमधुनोचिरंशते ॥१॥

स्वधरासः शोभनयागसाधनाः मधुमन्तोहोतव्यशोभवन्तः अश्रयोगार्हपत्यादयः
उत्सासहनिवस्तौ अधिनौ प्रतिवस्तोः बन्वहमुपःकालेनरान्ते स्तुवन्ति यद्यदानीकहस्तः
समन्त्रेणोदकेनशोधितहस्तः तरणिः कर्मणस्तारयिता विचक्षणोविधिपदद्रष्टाध्वर्युः सोममधुम-
न्तमद्रिभिर्ग्रावभिःसुषावाभिपुतवान् तदतोऽग्रयःस्तुवन्ति तस्मादागच्छतमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथपक्षी-

आकेनिपासोअहंभिर्द्विध्वतःस्वर्णशुक्रंतन्वन्तारजः ।

सूरश्चिदश्वान्युयुजानईयतेविश्वोअनुस्वधयाचेतयस्पथः ॥ ६ ॥

आकेनिपासः । अहंभिः । द्विध्वतः । स्वः । न । शुक्रम् ।

तन्वन्तः । आ । रजः । सूरः । चित् । अश्वान् । युयुजानः ।

ईयते । विश्वान् । अनु । स्वधया । चेतयः । पथः ॥ ६ ॥

आकेनिपासः अन्तिकेनिपतन्तीत्याकेनिपासमयः तेचाहभिरहोभिर्द्विध्वतः कम्प-
नोर्ध्वसयन्तोवातमांसिस्वर्णमादित्यश्च शुक्रदीप्तंरजः आतन्वन्तोमवन्त्यःअश्विनोश्चात्सूर-
श्चिदश्वान्युयुजानोयोनयज्ञीयतेगच्छति हेअश्विनौ युवाविश्वान्पथः आगमनमार्गो-
मनुजमेणस्वधयात्नेनसोमलक्षणेनचेतयः चेतयथः प्रज्ञापयथः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्रवामवोचमश्विनावियन्धारथःस्वश्वोअजरोयोअस्ति ।

येनसद्यःपरिरजांसियाधोहविष्मन्तंतरणिभोजमच्छ ॥ ७ ॥ २१ ॥

प्र । वाम् । अवोचम् । अश्विना । धियमृधाः । रथः । सुअश्वः ।

अजरः । यः । अस्ति । येन । सद्यः । परि । रजांसि । याथः ।

हविष्मन्तम् । तरणिम् । भोजम् । अच्छ ॥ ७ ॥ २१ ॥

पियथाः कर्मणाधारकोहं हेअश्विनाश्विनौ वा प्रवोचं प्रव्रीमि स्तौमि स्वधः
सुप्रुअधः अन्नः अजीर्णोनित्यनूतनोन्नयितावारयोयोस्ति येनरथेन सद्यस्तदानीमेवर-
जांसि लोकान्परियापस्तेनरथेन हविष्मन्तंसोमादिहविर्युक्तं तरणि तारकं शीघ्रगामिनं भोजं
भोजयितारमस्मागम् अच्छ प्राप्नुमागच्छतामितिशेषः ॥ ७ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमेऽर्कविशोवर्गः ॥ २१ ॥

॥ इति चतुर्थेऽमण्डले चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

पद्ममेनुवाकेत्रयोदशसूक्तानि तत्राग्रं पिबेति सप्तर्चप्रथमसूक्तं धामदेवस्यार्पणाय त्रं कृत्स्नं
सूक्तमिन्द्रवायुदेवताकम् आयाकेवलवायव्या तथाचानुक्तान्तम्—अग्रं वायव्याद्यैन्द्रवाय-
वन्तुगायत्रमिति । सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः आद्ये द्वे ऐन्द्रवायवग्रहस्य याव्ये तथाच सूत्रम्—अग्रं-
पिबामधूनामितियाज्ये अनवानमिति ।

तत्र प्रथमा—

अग्रं पिवा मधूनां सुतं वा यो दिवि ष्टिपु । त्वं हि पूर्वपा असि ॥ १ ॥

अग्रम् । पिब । मधूनाम् । सुतम् । वायो इति । दिवि ष्टिपु ।

त्वम् । हि । पूर्वपाः । असि ॥ १ ॥

हेवायो त्वमग्रम् इन्द्रादिभ्यः पूर्वं मधूनां मधुररसानां सोमानां संबन्धिनं सुतमभिपुत्रं सं-
पिब कुत्रेति तदुच्यते—दिवि ष्टिपु दिवः स्वर्गस्य प्रापकेषु यज्ञेषु यद्वास्माकं दिवः स्वर्गस्यैषणेषु
निमित्तेषु त्वं हि त्वं खलु पूर्वपा असि हि शब्दो देवदधिपे पूर्वपेयमित्यादिमन्त्रान्तरप्राप्तिद्विद्योत-
नार्थः वायोरग्रपानं देवा वै सोमस्य राज्ञोऽपेयेन समपादयन्नहं प्रथमं पिबेयमित्यादि ब्राह्मणे स्पष्टमाज्ञा-
तम्—तत्र हि वायुराग्निप्रथमं धावित्वा ग्रपानं लब्धवान् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शतेनानो अभिष्टिभिर्नियुत्वा इन्द्रं सारथिः । वायो सुतस्य तृम्पतम् ॥ २ ॥

शतेन । नः । अभिष्टिभिः । नियुत्वा । इन्द्रं सारथिः ।

वायो इति । सुतस्य । तृम्पतम् ॥ २ ॥

हेवायो नियुत्वा नियुज्जिस्तद्वानिन्द्रसारथिरिन्द्रसहायः सन् त्वं शतेनापरिमितैर-
भिष्टिभिरभितृषणीयैः कामैर्निमित्तभूतैरागच्छेति शेषः आगत्य च सुतस्य सुतमभिपुत्रं नोऽस्मदी-
यं सोमं तृम्पतं पिबतं त्वमिन्द्रश्च इन्द्रस्य साहित्यं ब्राह्मणे एवोक्तम्—तत्तुरीयभागिन्द्रो मवाग्निभा-
व्यायुरिति तुरीये हवसं ग्रहीतारो वदन्ते मुने वानूक्वा शेनयदद इन्द्रः सारथिरिव भूत्वोदजनयं दिति च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आवां सहस्रं हरं य इन्द्रं वायू अभिप्रयः । वहन्तु सोमं पीतये ॥ ३ ॥

आ । वा॒म् । सह॒स्रम् । हर॑यः । इन्द्र॑वायू इति । अ॒भि । प्र॒यः ।
व॒हन्तु । सोम॑क्षीतये ॥ ३ ॥

हेइन्द्रवायू वां गुवां सहस्रंहरयः सहस्रंख्याकाभ्याः प्रयोनं प्रतिव्रयन्तः सति
अत्रहरिशब्दोक्षसामान्यवचनः तेषोमपीतयेभावहन्तु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

रथं॑हिर॑ण्यवन्धुर॑मिन्द्र॑वायूस्व॒ध्वरम् । आ॒हि॒स्थार्थो॑दि॒वि॒स्पृश॑म् ॥ ४ ॥
रथ॑म् । हिर॑ण्यश्चन्धुरम् । इन्द्र॑वायू इति । सु॒ध्व॒रम् । आ ।
हि । स्था॒र्थः । दि॒वि॒स्पृश॑म् ॥ ४ ॥

हेइन्द्रवायू हिरण्यवन्धुरं हिरण्यमनिवासाधारकाष्ठोपेतं दिविस्पृशं घृष्टोक्तस्पर्शिनं स्व-
ध्वरं शोभनाव्रवन्तरथमास्थार्थोहि आस्थितौल्लु यस्मादेवंतस्मादागच्छतमित्यर्थः स्वध्वरं
प्रत्यास्थापयतिवाग्याख्येयम् ॥ ४ ॥

रथेनपृथिव्यादिकल्प्यचोदशरात्रेपञ्चमेहनिप्रउगशब्देइन्द्रवायवोद्वितीयः सूत्रितं च-रथेनपृथु-
पानसायहवःसूरचक्षसइति ।

अथचपञ्चमा सूक्तेपञ्चमी-

रथे॑न॒पृथु॑पा॒र्जसा॑दा॒श्वांस॑मु॒पगच्छ॑तम् । इन्द्र॑वायूइ॒हाग॑तम् ॥ ५ ॥
रथे॑न । पृथु॑पा॒र्जसा॑ । दा॒श्वांस॑म् । उप॑ । ग॒च्छ॒तम् ।
इन्द्र॑वायू इति । इ॒ह । आ । ग॒तम् ॥ ५ ॥

हेइन्द्रवायू पृथुपानसा प्रभूतवलेनरथेन दाश्वांसं दातारं यन्मानमुपगच्छतं तदर्थमि-
हास्मिन्यज्ञेआगतमागच्छतम् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

इन्द्र॑वायूअ॒यंसु॑तस्त॒देवेभिः॑स॒जोप॑सा । पि॒वंतं॑दा॒शुषो॑गृहे ॥ ६ ॥
इन्द्र॑वायू इति । अ॒यम् । सु॒तः । तम् । दे॒वेभिः॑ । स॒जोप॑सा ।
पि॒वंतम् । दा॒शुषः॑ । गृ॒हे ॥ ६ ॥

हे इन्द्रवायू अयंसोमः सुतोभिपुतः तंसोमदेवेभि देवैःसोमपसा समानप्रीतोस्तौ दाशुपो हविर्दातुर्गृहे यागशालायांपिबतम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

इहप्रयाणंमस्तुवामिन्द्रवायूविमोचनम् । इहवांसोमपीतये । ७ । २२ ।

इह । प्र॒स्थान॑म् । अ॒स्तु । वा॒म् । इन्द्र॑वायू इति । वि॒मोच॑नम् ।

इह । वा॒म् । सोम॑ंशीतये ॥ ७ ॥ २२ ॥

हेइन्द्रवायू बायुवयोः इहास्मिन्यज्ञेप्रयाणंगमनमस्तु इहास्मिन्नेवयज्ञे वां सोमपीत्रये विमोचनमश्वानामस्तु इहशब्दस्यपर्यवसानएकार्थत्वेपिआंदरार्थत्वादविरोधः ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेद्वाविशोवर्गः ॥ २२ ॥

वायोशुक्रइतिचतुर्गचंद्रितीयंसूक्तं वामदेवस्यार्पमानुष्टुभमैन्द्रवायवम् आद्याकेवलवायव्या अप्रानुक्रमणिका—वार्योचतुष्कमानुष्टुभमाद्यावायव्येति । सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः । आद्यादशरात्रे चतुर्थेहनिप्रउगशस्त्रेऽयव्येऽयृचेप्रथमा वायोशुक्रोअयामितेविहिहोत्राअवीताइति सूत्रितम् ।

तत्रप्रथमा—

वायो॑शुक्रोअ॒यामि॑तेमध्वोअग्रं॑दिविष्टिपु ।

आया॑हि॒स्तोम॑पीतये॒स्पार्हो॑दे॒व॒नियु॑त्त्वता ॥ १ ॥

वायो॑ इति । शु॒क्रः । अ॒यामि॑ । ते । मध्वः । अग्र॑म् । दि॒विष्टि॑पु ।

आ । या॒हि । सोम॑ंशीतये । स्पार्हः । दे॒व । नि॒युत्त्व॑ता ॥ १ ॥

हेवायो ते तुभ्यं शुक्रोव्रतचर्यादिनादीतोहं मध्वः मधुरंसोमरसं कर्मणिपथी अग्रमितरेभ्यःपूर्वमयामि प्रापयामि अयतिरन्तर्भावितण्यर्थः किमर्थं दिविष्टिपु दिवोद्युलोक-
स्थैपणेपुसस्तु हेदेव वायो स्पार्हःस्पृहणीयत्वंनियुत्वतानियुत्वत् वायो.प्रतिनियुतोऽश्वस्तेनसा-
धनेनायाहि सोमपीतये सोमपानाय ॥ १ ॥

इन्द्रश्चेत्यादिनृचोदशरात्रेचतुर्थेहन्यैन्द्रवायवोद्वितीयः सूत्रं—इन्द्रश्चवायवेपांसोमानामा-
माचिकितानसुव्रतइति ।

सूक्तेद्वितीया—

इन्द्रश्चवायवेपांसोमानां पीतिमर्हथः ।

युवांहियन्तीन्द्रवोनिम्नमापोनसर्ध्वक् ॥ २ ॥

इन्द्रः । च । वायो इति । एषाम् । सोमानाम् । पीतिम् । अर्हथः ।

युवाम् । हि । यन्ति । इन्द्रवः । निम्नम् । आर्पः । न । सर्ध्वक् ॥ २ ॥

हेवायो त्वमिन्द्रश्चैपांगृहीतानांसोमानांपीतिपानमर्हथः युवांहिक्वतु इन्द्रवः सोमाः पान्तिप्रा-
शुवन्ति निम्नं त्वातप्रदेशम् आपोनसर्ध्वक् उदकानियपासहैवगच्छन्तितद्वत्सर्वेसोमायुवांहियन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

वायुविन्द्रश्चशुष्मिणांसरथंशवसस्पती ।

नियुत्वंन्तानऊतयआयातंसोमर्षीतये ॥ ३ ॥

वायो इति । इन्द्रः । च । शुष्मिणां । सरथम् । शवसः । पती इति ।

नियुत्वंन्ता । नः । ऊतये । आ । यातम् । सोमर्षीतये ॥ ३ ॥

हेवायो त्वमिन्द्रश्च हेवशवसस्पती बलस्पती शुष्मिणाबलवन्तौ नियुत्वंन्ता नियुत्संज्ञा-
भवन्तौ युवां सरथं समानमेवरथमारुह्येतिशेषः नः ऊतयेरक्षणाय सोमर्षीतये सोमपानाया-
प्रायातमागच्छतं यद्वा सरथमधितिष्ठतमारुहावायातमितिचवात्यद्वयम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यावांसन्तिपुरुस्पृहोनि्युतोदाशुपेनरा ।

अस्मेतायंज्ञवाहसेन्द्रवायुनियच्छतम् ॥ ४ ॥ २३ ॥

याः । वाम् । सन्ति । पुरुस्पृहः । निःश्रुतः । दाशुपे । नरा । अस्मे इति ।

ताः । यज्ञश्वाहसा । इन्द्रवायु इति । नि । यच्छतम् ॥ ४ ॥ २३ ॥

हेनरा नेतारौ हेयज्ञवाहसा यज्ञवाहकाविन्द्रवायू याः पुरुस्पृहोबहुमिस्पृहणीयाः नियुतः
सन्ति ताअस्मेअस्मभ्यंदाशुपेहेविर्दत्तवतेयनमानायमर्ष्यतानियुतोनेयच्छतम् ॥ ४ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे त्रयोविंशोऽर्गः ॥ २३ ॥

विहिहोत्रा इति पञ्च तृतीयं सूक्तं वामदेव्यं वायव्यम् अत्रानुक्रमणिका—विहिपञ्चवायव्य-
मिति । सूक्तविनियोगोल्लेखिकः आद्यादशरात्रे चतुर्थे हनिप्रउगशस्त्रे वायव्यव्युचस्य द्वितीया तथा-
चसूत्रितं—विहिहोत्रा अवीता वायो शतं हरीणामिति ।

सैषामयमा—

विहिहोत्रा अवीता विपो न रायो अर्यः ।

वायवा चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ १ ॥

विहि । होत्राः । अवीताः । विपः । न । रायः । अर्यः ।

वायो इति । आ । चन्द्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य । पीतये ॥ १ ॥

हेवायो विहि वीहि भक्षय होत्राः होमसाधिकाः सोमाहुतीरवीता अन्यैः पूर्वमभक्षिताः
विपो न शत्रूणां वेपयितारान्नेव किंचार्यैः स्तोतुर्ममरायो घनानि संपादयेति शेषः हेवायो चन्द्रे-
णाहादकेन रथेनायाहि सुतस्य सोमस्य पीतये पानाय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

निर्युवाणो अशंस्तीर्निर्युत्वा इन्द्रं स्तारथिः ।

वायवा चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ २ ॥

निर्युवानः । अशंस्तीः । निर्युत्वा । इन्द्रं स्तारथिः । वायो इति ।

आ । चन्द्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य । पीतये ॥ २ ॥

हेवायो त्वमशस्तीरभि शस्ती निर्युवाण नि शेषेण नियोजयन् निर्युत्वा निर्युत्संज्ञका-
श्चानिन्द्रस्तारथिरिन्द्रसहायः सन्नायाहि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अनुकृष्णे वसुंधिती ये माते विश्वपेशसा ।

वायवा चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ ३ ॥

अनु । कृष्णे इति । वसुंधिती इति वसुंधिती । ये माते इति ।

विश्वपेशसा । वायो इति । आ । चन्द्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य ।

पीतये ॥ ३ ॥

कृष्णे कृष्णवर्णे वसुधितौ वसूनां धात्र्यौ विश्वपेशसा बहुरूपेयावापृथिव्यौ त्वाम-
नुयेमाते अनुगच्छतः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

वहन्तुत्वामनोयुजोयुक्तासोनवतिर्नव ।

वायवाचन्द्रेणरथेनयाहिसुतस्यपीतये ॥ ४ ॥

वहन्तु । त्वा । मनःश्रुजः । युक्तासः । नवतिः । नव । वायो इति ।

आ । चन्द्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य । पीतये ॥ ४ ॥

हेवायो त्वात्त्वामनोयुजोमन समानगतयौयुक्तासः परस्परसंयुक्ताः नवतिर्नवनवोत्तर-
नवतिसंख्याका अश्ववहन्तु धारयन्तु ॥ ४ ॥

वायोशतमितिपञ्चमीपूर्वोक्तएवमृचेतृतीया सूत्रंतुपूर्वमेवोक्तम् ।

अथपञ्चमी—

वायोऽशतंहरिणांयुवस्वपोष्याणाम् ।

उतवातेसहस्रिणोरथआयातुपार्जसा ॥ ५ ॥ २४ ॥

वायोऽइति । शतम् । हरिणाम् । युवस्व । पोष्याणाम् ।

उत । वा । ते । सहस्रिणः । रथः । आ । यातु । पार्जसा ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेवायो त्वं पोष्याणां पोषणीयानां हरिणां शतं युवस्व योनय रथे उतवाथवा ते
सहस्रिणः सहस्रसंख्यापूरकाअश्वःतैर्युक्तेरथः पानसावलेनायात्वागच्छतु ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

इदंवासास्यइतिपठ्यंचतुर्पसूक्तं वामदेवस्यार्पणायत्रमैन्द्राबाह्यस्यपम् अत्रानुक्रमणिका- इदं-
पापळैन्द्राबाह्यस्यर्पणायत्रमिति । सूक्तविनियोगोलेङ्गिकः ।

तत्रमथमा—

इदंवासास्येहविःप्रियमिन्द्रावृहस्पती । उक्थंमदंश्चशस्यते ॥ १ ॥

इदम् । वाम् । आस्ये । हविः । प्रियम् । इन्द्रावृहस्पती इति ।

उक्थम् । मदः । च । शस्यते ॥ १ ॥

हेइन्द्रावृहस्पती वामास्ये इदं प्रियं हविः सोमरूपं प्रक्षिपामीति शेषः उक्थं शस्त्रं च मदो-
मदजनकं शस्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

अयं वा परिपिच्यते सोम इन्द्रावृहस्पती । चारुर्मदाय पीतये ॥ २ ॥

अयम् । वाम् । परि । सिच्यते । सोमः । इन्द्रावृहस्पती इति ।
चारुः । मदाय । पीतये ॥ २ ॥

हेइन्द्रावृहस्पती वामास्ये चारुः शोभनः अयं सोमः परिपिच्यते परितो दीयते मदा-
यर्हय पीतये पानाय च ॥ २ ॥

हेन्द्रावृहस्पत्यायामिष्टौ प्रधानस्यानन्देति तृतीयानुवाक्या उत्तरायाज्या सूत्रितं च-आ-
नइन्द्रावृहस्पती अस्मेइन्द्रावृहस्पती इति ।

सैपावृतीया-

आनं इन्द्रावृहस्पती गृहमिन्द्रं श्वगच्छतम् । सोमपा सोमं पीतये ॥ ३ ॥

आ । नः । इन्द्रावृहस्पती इति । गृहम् । इन्द्रः । च । गच्छतम् ।
सोमपा । सोमं पीतये ॥ ३ ॥

हेइन्द्रावृहस्पती अथ विविच्योच्यते हेवृहस्पते त्वंचेन्द्रश्च सोमपा सोमपौ युवांसोम-
पीतये सोमपानाय नोगृहम् अस्मद्यागसंबन्धि आगच्छतम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

अस्मेइन्द्रावृहस्पती रयिं धत्तं शतग्विनम् । अश्वान्तं सहस्रिणम् । १ ।

अस्मे इति । इन्द्रावृहस्पती इति । रयिम् । धत्तम् । शतग्विनम् ।
अश्वान्तम् । सहस्रिणम् ॥ ४ ॥

अस्याधिनिषोग पूर्वमन्त्रेण सहोक्तः हेइन्द्रावृहस्पती अस्मेस्मभ्यं रयिं धत्तं कीदृशं
शतग्विनं शतसंख्याकाभिर्गोभिर्युक्तम् अश्वान्तमश्वान्तं सहस्रिणं सहस्रसंख्यायुक्तम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रावृहस्पतीवयंसुतेगीर्भिर्हवामहे । अस्यसोमस्यपीतये ॥ ५ ॥

इन्द्रावृहस्पती इति । वयम् । सुते । गीःशभिः । हवामहे ।
अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ ५ ॥

सुतेअभियुतेसोमेगीर्भिःस्तुतिभिः । शिष्टस्पष्टम् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

सोममिन्द्रावृहस्पतीपिवतंदाशुर्पौगृहे ।
मादयेथांतदोक्सा ॥ ६ ॥ २५ ॥

सोमम् । इन्द्रावृहस्पती इति । पिवतम् । दाशुर्पः । गृहे ।
मादयेथाम् । तत्तदोक्सा ॥ ६ ॥ २५ ॥

हेइन्द्रावृहस्पती युवां दाशुर्पोहविर्दातुर्यनमानस्यगृहे तदोक्सा तदेवयनमानगृहम् ओको-
निवासस्थानं पयोस्तौ तादृशौ सन्तौ सोमं पिवतं पीत्वा च मादयेथामिति ॥ ६ ॥

॥ इतितृतीयस्य सप्तमे पञ्चविंशो वर्गः ॥ २५ ॥

यस्तस्तम्भेत्येकादशर्चपञ्चमसूक्तं वामदेवस्यापत्रैष्टुभं दशमी जगती दशम्येकादश्यावि-
न्द्रावृहस्पतिदेवताके शिष्टानववार्हस्पत्याः अत्रानुक्रमणिका-यस्तस्तम्भैकादशवार्हस्पत्यम-
न्येपेन्द्रौ चोपान्त्या जगतीति । आभिषुविकेपूत्रेपुतृतीयसवनेत्राह्वणाच्छंसिनःस्तोमवृद्धाविदं
सूक्तमात्रापर्यं तथाचसूत्रं-यस्तस्तम्भयोअद्विभिदिति । आघेवृहस्पतिसप्तमेरुत्वन्तीयनिष्केव-
स्ययोःसूक्तमुत्तमं सूत्रितं च-यस्तस्तम्भधुनेतयइतिसूक्तमुत्तमंयेइति ।

तत्रप्रथमा-

यस्तस्तम्भसहसाविज्मोअन्तावृहस्पतिंस्त्रिपधुस्थोरवेण ।
संभ्रान्तान्तेदेध्यानाःपुरोविप्रादधिरेमन्द्रजिह्वम् ॥ १ ॥

यः । तस्तस्मै । सहसा । वि । जमः । अन्तान् । बृहस्पतिः ।
त्रिधस्थः । रवेण । तम् । प्रत्नासः । ऋषयः । दीध्यानाः ।
पुरः । विप्राः । दधिरे । मन्द्रजिह्वम् ॥ १ ॥

यो बृहस्पतिः बृहत्तोषेदस्य यज्ञस्य वापाञ्छिता देवः सहसा बलेन जमः पृथिव्याः अन्तान्-
शदिश इत्यर्थः तान्वितस्तस्मै विविधस्तम्भितवान् नियमितवान् कीदृशः सः त्रिधस्थः त्रिषु
स्थानेषु वर्तमानः केन साधनेन रवेण एवं तिष्ठते त्यनेन शब्देन तं देवं प्रत्नासः पुराणा ऋषयो तीन्द्रि-
यद्रष्टारो दीध्याना दीप्यमाना विप्रामेधा विनोयनमाना दयः पुरो दधिरे पुरस्तात् स्थापितवन्तः कीदृशे-
नस्तुत्यादिना मन्द्रनिद्रं पन्द्रानिद्राय स्यासौ पन्द्रनिद्रः तं मन्दननिद्रं मोदनमिदं तम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

धुनेतयः सुप्रकेतं मदन्तो बृहस्पते अभियेनस्तत्तुष्टे ।
पृपन्तं सुप्रमददध्वमूर्ध्वं बृहस्पते रक्षतादस्योनिम् ॥ २ ॥

धुनइतयः । सुप्रकेतम् । मदन्तः । बृहस्पते । अभि । ये । नः ।
तत्तुष्टे । पृपन्तम् । सुप्रम् । अदध्वम् । ऊर्यम् । बृहस्पते ।
रक्षतात् । अस्ये । योनिम् ॥ २ ॥

हे बृहस्पते धुनेतयः धुना शत्रूणां कम्पयित्री इति गतिर्येषां तैतादृशाः सुप्रकेतं शोभनप्रज्ञं
स्वां मदन्तो मादयन्तो नोऽस्मत्संश्रित्य नो येऽक्रविविभो भित्तस्ते आत्मानमुपक्षिपन्ति स्तुवन्ति वा
अस्य एषां योनिं स्तुवन्ति यज्ञं यन्मानं वा मां रक्षताद्रक्ष योनिर्विशेष्यते पृपन्तं फलानि सिद्ध्यन्तं सुप्रं
सर्पणस्वभावम् अदध्वमर्हसितमूर्ध्वमुखम् ॥ २ ॥

बृहस्पते येत्यादिके द्वे बार्हस्पत्येषौ वापा पुरोडाशयोऽनुवाक्ये बृहस्पते या परमा परावदिति द्वे
इति हि सूत्रितम् ।

सैषा तृतीया-

बृहस्पते या परमा परावदत आतं ऋतस्पृशो निषेदुः ।
तुभ्यं खाता अवता अद्रिदुग्धामध्वश्चोतन्त्यभितो विरप्शम् ॥ ३ ॥

बृहस्पते । या । परमा । पराश्वत् । अतः । आ । ते । ऋतस्स्पृशः ।
 नि । सेदुः । तुभ्यम् । खाताः । अवताः । अद्रिदुग्धाः । मध्वः ।
 श्वेतन्ति । अभितः । विश्रप्शम् ॥ ३ ॥

हेवृहस्पते या प्रसिद्धा परमोत्कृष्टा परावदत्यन्तंदूरगतावसतिः स्वर्गाख्यासि यद्वा
 लिङ्गव्यत्ययः परमंस्थानमस्ति अतः अस्माद्देशाद्वा आइत्यर्वागर्थे अधस्तात्तेतवसंबन्धिनः ऋत-
 स्पृशः यज्ञंस्पृशन्तोक्षाः निपेदुर्निपण्णाभवन्ति तुभ्यंखाताभवताभवटाः लुप्तोपमैषा यथाखा-
 ताः कृपा अभितः श्वेतन्तितद्वत् अद्रिदुग्धाः प्रावभिरभिपुताः क्षोमाः विरप्शं विशेषेणशब्देन
 स्तोत्रंयथामवतितयामध्वोमधुररसाश्वेतन्तिस्रवन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानो महोज्योतिपः परमेव्योमन् ।
 सप्तास्यस्तुविजातोरवेण विस्ररश्मिरधमत्तमांसि ॥ ४ ॥

बृहस्पतिः । प्रथमम् । जायमानः । महः । उज्योतिपः । परमे ।
 विऽओमन् । सप्तऽआस्यः । तुविऽजातः । रवेण । वि ।
 स्ररश्मिः । अधमत् । तमांसि ॥ ४ ॥

अयंबृहस्पतिर्भ्रामिमानीदेवः महोमहतोऽज्योतिषोदीप्तस्यादित्यस्यपरमेनिरतिशयेव्यो-
 मनःज्योमनि प्रथमंजायमानः प्रादुर्भवन् सप्तास्यः सप्तच्छन्दोमयमुखः तुविजातः बहुप्रकारसं-
 भूतोरवेणशब्देनस्ररश्मिः सर्पणस्वभावतेजोयुक्तस्तमांसिष्वधमत् धमतिर्गतिकर्मेतिनिर्हृक्तम् ।
 विविधंगच्छतिनाशयतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ससुष्टुभासऋक्तागुणेनवलंरुरोजफलिगंरवेण ।
 बृहस्पतिरुक्षियाहव्यसूदः कनिऋदद्वावंशतीरुदाजत् ॥ ५ ॥ २६ ॥

सः । सुस्तुभा । सः । ऋकता । गुणेन । वलम् । रुरोज । फलिङ्गम् ।
 रवेण । बृहस्पतिः । उत्तियाः । हव्यसूदः । कनिऋदत् । वार्वशतीः ।
 उत । आजत् ॥ ५ ॥ २६ ॥

सबृहस्पतिः सुष्टुभा शोभनस्तुतिमता ऋकता दीप्तिमतागुणेनाङ्गिरसारवेणशब्देनचसह
 फलिङ्गं त्रिफलाविशरणेफलिर्भेदस्तेनगच्छतीतिफलिङ्गं बलं बलनामानमसुररुरोजबमञ्ज द्वि-
 तीयःसशब्दःपूरणः सएवदेवः उत्तियाः भोगानामुत्साविणीर्हव्यसूदः क्षीरादिहविःप्रेरिकाः
 वार्वशतीर्वावश्यमानागाः कनिऋदच्छब्दं कुर्वन् उदानुदाटयतिस्म ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेयङ्गिशोर्वर्गः ॥ २६ ॥

एवापित्रेतिबार्हस्पत्येपशौहविषोयाज्या एवापित्रेविश्वदेवायवृष्णेविश्वेअद्यमरुतोविश्व-
 ज्ञातिइतिसूत्रितत्वात् । अग्निष्टोमेवैश्वदेवशब्देएवैवाप्या तथाचसूत्रम्—एवापित्रेविश्वदेवायवृ-
 ष्णेअनोमद्राःकृतवोयन्तुविश्वतइतिवैश्वदेवमिति ॥

सैपापट्टी—

एवापित्रेविश्वदेवायवृष्णेयज्ञैर्विधेमनमस्ताहविभिः ।
 बृहस्पतेसुप्रजावीरवन्तोवयस्यामपतयोरयीणाम् ॥ ६ ॥
 एव । पित्रे । विश्वदेवाय । वृष्णे । यज्ञैः । विधेम । नमस्ता ।
 हविःभिः । बृहस्पते । सुप्रजाः । वीरवन्तः । वयम् । स्याम् ।
 पतयः । रयीणाम् ॥ ६ ॥

पित्रेपालकायविश्वदेवाय सर्वदेवतारूपाय देवानामन्नप्रतिपाद्यत्वादस्यचमन्नाभिमानि-
 त्वाद्वैश्वदेवत्वं यद्वा अन्नदेवशब्दःस्तुत्यर्थः सर्वैस्तुत्यायवृष्णेवर्षकायबृहस्पतयेदेवाय एव
 एवमुक्तप्रकारेण यज्ञैस्तत्साधनैर्हविर्भिराज्यचर्वादिलक्षणैर्नमसास्तुत्याचविधेम परिचरेम हेवृ-
 हस्पते सुप्रजाः शोभनप्रजाः वीरवन्तोवीर्योपेतावयं रयीणांघनानांपतयःस्याम ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

सइद्राजाप्रतिजन्यानिविश्वाशुष्मेणतस्थाविवीर्येण ।
 बृहस्पतियःसुभृतंविभर्तिबल्यतिवन्दतेपूर्वभाजम् ॥ ७ ॥

सः । इत् । राजा । प्रतिज्ञन्यानि । विश्वा । शुष्मेण । तस्थौ ।
अभि । वीर्येण । बृहस्पतिम् । यः । सुभृतम् । विभर्ति । वल्गुयति ।
वन्दते । पूर्वभार्जम् ॥ ७ ॥

इदमाद्यृक्यंपुरोहितमशंसेतिब्राह्मणम् अथवासूक्तस्यश्रद्धयवर्जितस्यार्हस्तस्यवाहृह-
स्तेरेवस्तुतिः स इत् स एव राजा मूर्धाभिपिकोन्योवाराजमानः प्रतिज्ञन्यानि जन्ययुद्धं प्रति-
घटनौत्पर्यः प्रत्यर्थिजनपदानिवा तानि विश्वा सर्वाणि शुष्मेणवलेन वीर्येणशरीरसामर्थ्ये-
नवा अभि अभिगम्याक्रम्य तस्यौ तिष्ठति स इत्युक्तंकइत्याह—योबृहस्पतिंवृहतामहतामन्त्रा-
णांपालयितारमेवमुक्तलक्षणंपुरोहितंवा सुभृतं सुष्ठुइति स्तोत्रादिनाक्राच्छादनादिनाविभर्ति
भरति वल्गुयति स्तौति वन्दते नमस्करोतिच पूर्वभानमितरेभ्य प्रथमसंभकारंकृत्वाएवंच करो-
दिस एवतस्याविति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

स इत्क्षेति सुधित ओकंसि स्वे तस्मा इळां पिन्वते विश्वदानीम् ।
तस्मै विशः स्वयमेवानमन्ते यस्मिन् ब्रह्माराजं निपूर्व एति ॥ ८ ॥

सः । इत् । क्षेति । सुधितः । ओकंसि । स्वे । तस्मै । इळा ।
पिन्वते । विश्वदानीम् । तस्मै । विशः । स्वयम् । एव । नमन्ते ।
यस्मिन् । ब्रह्मा । राजनि । पूर्वः । एति ॥ ८ ॥

स इत्स एवक्षेति निवसति सुधितः सुष्ठुस.सन् कुत्र स्वेदकीये एव ओकंसि स दने
स एव समृद्धो निर्गोषः सन् सुखेनास्ते तस्मै इच्छाभूमिर्विश्वदानीं सर्वकालं पिन्वते वर्धते फलैः तस्मै
विश प्रनाः स्वयमेव नमन्ते प्रणता भवन्ति दण्डनमन्तरेण स्वयमेव दत्तकरा भवन्ति यस्मिन् ब्राननि
ब्रह्मा पूर्वं प्रथमपूज्य.सन्नेति गच्छति वर्तते इत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अप्रतीतो जयति संधनानि प्रतिज्ञन्यान्युतया स र्जन्या ।
अवस्य वेयो वरिवः कृणोति ब्रह्मणे राजा तम वन्ति देवाः ॥ ९ ॥

अप्रतिहृतः । जयति । सम् । धनानि । प्रतिजन्यानि । उत । या ।
सजन्या । अवस्यवे । यः । वरिवः । कृणोति । ब्रह्मणे । राजा ।
तम् । अवन्ति । देवाः ॥ ९ ॥

स एवाप्रतीतो न्यैरप्रतिगतः सन्यानि धनानि प्रतिजन्यानि प्रतिस्पर्धजनसंबन्धानि । उतापि च
स जन्याजनसंबन्धानि धनानि संजयति यो राजा भवस्य वेवसीयसे धनरहिता यरक्षणमिच्छते वा ब्रह्मणे ब्राह्म-
णाय प्रीणनमिच्छते बृहस्पतये वा वरिवो धनं कृणोति करोति ददाति स उक्तप्रकारेण महान् भवति
तमेव देवा भवन्ति रक्षन्ति ॥ ९ ॥

इन्द्रश्च सोममिति दशमीतृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिनः प्रस्थिताया ज्या सूत्रितं च-इन्द्रश्च सो-
मं पिवतं बृहस्पत आ वो बहन्तु सस्योरघुप्यद इति ।

अथ दशमी-

इन्द्रश्च सोमं पिवतं बृहस्पते स्मिन् यज्ञे मन्दसाना वृषण्वसू ।
आवां विशन्ति नृदवः स्वाभुवोस्मे रयिं सर्ववीरं नियच्छतम् ॥ १० ॥

इन्द्रः । च । सोमम् । पिवतम् । बृहस्पते । अस्मिन् । यज्ञे ।
मन्दसाना । वृषण्वसू इति वृषण्वसू । आ । वाम् । विशन्तु । इन्द्रवः ।
सुह्राभुवः । अस्मे इति । रयिम् । सर्ववीरम् । नि । यच्छतम् ॥ १० ॥

हे बृहस्पते त्वमिन्द्रश्च सोमं पिवतं कीदृशौ युयाम् अस्मिन् यज्ञे मन्दसाना हन्यन्तौ वृषण्वसू
वर्षितृधनौ यजमानेभ्यो दीयमानधनावित्यर्थः वां युवां स्वामुवः मृषु सर्वतोभवन्तः ह्यस्त-
शरीरव्यापनसमर्था इत्यर्थः तादृशा इन्द्रपः सोमाः आविशन्तु युवयोः शरीरं प्रविशन्तु अस्मे अस्मभ्यं
रयिष्यन् सर्ववीरं सर्वपुत्राद्युपेतं नियच्छतं दत्तम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

बृहस्पते इन्द्रवर्धतनः सचासावांसुमतिर्भूत्वस्मे ।
अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्जस्तमर्यो वनुषामरांतीः ॥ ११ । १२ ॥

वृहस्पते । इन्द्र । वर्धतम् । नः । सचा । सा । वाम् । सुध्रुमतिः ।
 भुतु । अस्मे इति । अविष्टम् । धियः । जिगृतम् । पुरंघीः ।
 जजस्तम् । अर्यः । वनुषाम् । अरातीः ॥ ११ ॥ २७ ॥

हेवृहस्पते हेइन्द्र युवां नोस्मान्वर्धतं वर्धयतं प्रवृद्धान्कुलं सासुमति-युवयोःनुग्रहवु-
 द्विरस्मेअस्मासु सचा सह मृतुमवतु धिय-कर्माण्यविष्टरक्षतं पारंनयतं पुरंघीः पुरंशरीरंघी-
 यतेस्थाप्यतेयाभिर्मेतिभिस्ता स्तुतीर्जिगृत प्रबुध्यतं वनुषांसंमत्कृणामस्माकमर्योगन्नीररातीः
 शत्रून्तियर्थे जनस्तं युध्यतं छपयतमित्यर्थः छन्दस्यरातिशब्द स्त्रीलिङ्गः एवंस्तुतिं निगमय्या-
 मर्षिप्रार्थितवान् ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

॥ वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहादीनिवारयन् ॥ पुमर्थोऽथतुरोदेयाद्विधातीर्थमहेश्वर ॥ १ ॥

ध्रीमत्सायणमन्त्रीशोदाशतय्यास्तृतीयके ॥ अष्टकेसप्तमाध्यायंन्याकार्पीदतिपेशलम् ॥ १ ॥

॥ इतिश्रीमद्रामाधिरामपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेणसायणा-
 चार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येतृतीयाष्टकेसप्तमोऽध्यायःसंपूर्णः ॥ ७ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितेवेदागोवेदेभ्योखिञ्जगत् ॥ निर्गमेतमहंकदेविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथाष्टमंग्यारूपातुमारभते इदमुत्पादित्येकादशर्चपष्टसूक्तं वामदेवस्यार्प वैष्टममुपोदे-
वताकम् इदमुपस्यन्तिवत्यनुक्रान्तम् । प्रातरनुवाकेऽपस्येकतौत्रैष्टुमेछन्दस्याश्विनशस्त्रेचेदसूक्तम् ।
सूत्रितं च—उपोवागेनेदमुप्यदिति ।

तत्रप्रथमा—

ॐ इदमुत्पत्युरुतमंपुरस्ताज्ज्योतिस्तमसोव्युर्नावदस्थात् ।

नूनं दिवो दुहितरो विभातीर्गातुं कृणवन्नृपसो जनाय ॥ १ ॥

इदम् । ऊँ इति । त्यत् । पुरुषतमम् । पुरस्तात् । ज्योतिः । तमसः ।

व्युर्नावत् । अस्थात् । नूनम् । दिवः । दुहितरः । विभातीः ।

गातुम् । कृणवन् । उपसः । जनाय ॥ १ ॥

इदमुपुरतोदृश्यमानमिदं त्यत्तत् अस्माभिःस्तुत्यं सर्वप्रसिद्धं पुरतममत्यन्तप्रभूतं
ज्योतिस्तेजोव्युर्नावत् वेतःकान्तिकर्मणइदं प्रकृतकान्तिमत् अथवा व्युर्नमितिप्रज्ञानाम प्रज्ञोपेतं
सर्वस्यप्रज्ञापकमित्यर्थः कीदृक्तेनः पुरस्तात्पूर्वस्यादिशितमसोन्धकारादस्थात्उदतिष्ठत् एवं
सति नूनं सत्यं दिवआदित्यस्पदुहितरोदुहितृस्थानीयाविभातीर्विमानं कुर्वतीरुपसोजनाय
यनमानानांगातुंगमनं गमनादिव्यापारसामर्थ्यकृणवन्नृपसो ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अस्थुरुचित्रा उपसः पुरस्तान्मिता इव स्वरवो ध्वरेषु ।

व्यूव्रजस्य तमसो द्वारोच्छन्ती रिव्रञ्चुचयः पावकाः ॥ २ ॥

अस्थुः । ऊँ इति । चित्रा । उपसः । पुरस्तात् । मिताः इव ।

स्वरवः । अध्वरेषु । वि । ऊँ इति । व्रजस्य । तमसः ।

द्वारा । उच्छन्तीः । अव्रज । शुचयः । पावकाः ॥ २ ॥

चित्राध्यायनीयाउपसःपुरस्तात्पूर्वस्यादिश्यस्युः तिष्ठन्ति व्यासादित्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—अ-
ध्वरेपुमिताःखाताःस्वरवोयूपाइव तेयथावेद्याःपुरतोभासन्तेतद्वत् यद्यपिस्वरुशब्दोयूपच्छेदप-
तितप्रथमशकलवाची यःप्रथमःशकलःपरापतेत् सस्वरुःकार्यइत्युक्तत्वात्तथाप्यत्रमितशब्दश्र-
वणाच्चेपालवन्तःस्वरवइत्यादौतयादर्शनाच्चात्रयूपवचनः ताःत्रजस्यवारकस्यतमसोद्वारा द्वाराणि
व्युच्छन्तीः शुषयोदीप्ताःपावकाः शोधिकाअत्रन् व्यवृणन् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उच्छन्तींरयचितयन्तभोजान्राधोदेयायोपसोमधोनीः ।

अचित्रेअन्तःपणयःससन्त्वबुध्यमानास्तमसोविमंध्ये ॥ ३ ॥

उच्छन्तीः । अथ । चितयन्त । भोजान् । राधःइदेयाय ।

उपसः । मधोनीः । अचित्रे । अन्तरिति । पणयः । ससन्तु ।

अबुध्यमानाः । तमसः । विमंध्ये ॥ ३ ॥

अथास्मिन्दिने उच्छन्तीस्तमोविवासयन्त्योमधोनीर्धनवत्यउपसोमोनान्मोनयितृन्य-
मनानान्तेपाराधोदेयाय सोमादिधनदानाय चितयन्त प्रज्ञापयन्ति अचित्रे अचायनीये
तमसोविमंध्ये अत्यन्तगाढान्धकारेइत्यर्थः अन्तःतत्रपणयोवणिजइवादातारःअबुध्यमानाः
ससन्तु स्वपन्तु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

कुवित्सदेवीःसनयोनवोवायामोवभूयादुपसोवोअथ ।

येनानवग्वेअङ्गिरेदशग्वेसप्तास्यैरेवतीरेवदूष ॥ ४ ॥

कुवित् । सः । देवीः । सनयः । नवः । वा । यामः । वभूयात् ।

उपसः । वः । अथ । येन । नवग्वे । अङ्गिरे । दशग्वे ।

सप्तस्यै । रेवतीः । रेवत् । ऊप ॥ ४ ॥

हेदेवीर्द्योतमानाउपसः वीयुष्मान्स्रनयः पुराणोनवोवायामोगमनसाधनः सरथः अद्या-
स्मिन्यागदिने कुविद्वहुवारंबभूयात् भवेद्गच्छेदित्यर्थः येनरथेन हेरेवतीर्धनवत्योयूयंनववेद-
शावे सप्तास्ये सप्तच्छन्दोयुक्तमुखे अङ्गिरेअङ्गिरोगणे यद्वैतेत्रयोप्याङ्गिरसः तेषांगणेतथान्यत्र
नववोनोदशावोअङ्गिरस्तमइति । रेवद्वनवद्यथाभवतितथाऊप विभातंकृतवत्यः वसेर्युच्छनक-
र्मणोलियोमध्यमचहुवचनस्येदंरूपम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यूयंहिदेवीर्ऋतयुग्मिरश्वैःपरिप्रयाथभुव्नानिसद्यः ।
प्रबोधयन्तीरुपसःससन्तंद्दिपाच्चतुष्पाच्चरथायजीवम् ॥ ५ ॥ १ ॥

यूयम् । हि । देवीः । ऋतयुक्शभिः । अश्वैः । परिप्रयाथ ।
भुव्नानि । सद्यः । प्रबोधयन्तीः । उपसः । ससन्तम् । द्विष्पात् ।
चतुःष्पात् । चरथाय । जीवम् ॥ ५ ॥ १ ॥

हेदेवीर्द्योतमानाउपसोयूयंहिबलु । ऋतयुग्मिर्वज्रगामिभिरश्वैःभुवनानिसद्यःपरिप्रयाथ
परितःप्रकट्यंगच्छथ किंकुर्वत्यः ससन्तंस्वपन्तं द्विपाच्चतुष्पान्मनुष्यगवादिलक्षणंजीवंचरथायचरणाय
गमनादिव्यवहारायप्रबोधयन्तीः प्रबोधयत्यःसत्यः परिप्रयाथ ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

क्वस्विदासांकृतमापुराणीययाविधानांविदधुर्ऋभूणाम् ।
शुभंयच्छुभ्राउपसश्चरन्तिनविज्ञायन्तेसदृशीरिजूर्याः ॥ ६ ॥

क्व । स्वित् । आसाम् । कृतमा । पुराणी । यया । विधानां ।
विदधुः । ऋभूणाम् । शुभम् । यत् । शुभ्राः । उपसः । चरन्ति ।
न । वि । ज्ञायन्ते । सदृशीः । अजूर्याः ॥ ६ ॥

आसामुपसांमध्ये कस्विदभूदयकतमापुराणीपुरातनी यया ऋभूणांसंबन्धीनिविधाना
चमसादिनिर्माणानि विदधुरकुर्वन्नुभवः यत् याश्चोपसः शुभादीसाः शुभंवरन्ति शोभादीप्तिं
कुर्वन्ति ताअजुर्यावर्षाणीनित्यनूतनानविज्ञायन्ते यतःसदशीःसदश्यः सर्वेष्वपिदिवसेपुष्क-
रूपाः अतोद्यतन्यपताःपताःपुराण्यइतिनज्ञायन्ते उपसांसादृत्यं सदशीरद्यसदशीरिदुश्चइत्य-
प्रतिपादितम् ॥ ६ ॥

अयंसप्तमी-

ताधाताभद्राउपसःपुरासुरभिष्टिद्युन्नाऋतजातसत्याः ।

यास्वीजानःशशमानउक्थैःस्तुवञ्छंसन्द्रविणंसद्यआप ॥७॥

ताः । घ । ताः । भद्राः । उपसः । पुरा । आसुः । अभिष्टिद्युन्नाः ।

ऋतजातसत्याः । यासु । ईजानः । शशमानः । उक्थैः । तुवन् ।

शंसन् । द्रविणम् । सद्यः । आप ॥ ७ ॥

ताष धेतिप्रसिद्धौ ताःखलु उपकारिण्यः ताभद्राः कस्याप्यः स्तुत्यावा उपसःपुरापूर्व-
मासुरभवन् अभिष्टिद्युन्नाः अभिगमनमात्रेणयुद्धधनंयासांताः ऋतनातसत्याः ऋतार्थयज्ञार्थं
जाताश्चताः सत्याः सत्यफलाश्चतादृश्यः यासूःखु ईजानोयागकुर्वाणः उक्थैः शलैः शश-
मानः शंसमानः स्तुवन्सामभिःस्तोत्रनिष्पादयन् शंसन्शस्त्राणिकुर्वन् द्रविणंघनं सद्यःआप
प्राप्नोति ताभद्रादितिसंक्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ताआचरन्तिसमनापुरस्तात्समानतःसमनापप्रधानाः ।

ऋतस्यदेवीःसदसोवुधानागवानसर्गाउपसोजरन्ते ॥ ८ ॥

ताः । आ । । चरन्ति । समना । पुरस्तात् । समानतः । समना ।

प्रधानाः । ऋतस्य । देवीः । सदसः । बुधानाः । गवान् ।

न । सर्गाः । उपसः । जरन्ते ॥ ८ ॥

ताउपसः आसर्वेनश्चरन्ति समनासमेताः पुरस्तात्पूर्वस्यांदिशिसमानतः समानावेशादेकल-
पादन्तरिक्षात्समनासर्वतः प्रथानाः प्रथमानाञ्जस्तस्ययज्ञस्य सदसः सदः तत्रत्यमृत्विगवि-
रादिकमित्यर्थः बुधानबोधयन्त्यः अन्तर्भावितप्यर्थोयम् एवमहानुभावाउपसः जरन्तेस्तूय-
न्ते गवांसर्गान उदकानांसृष्टयइव गवांसर्गान्दमयइतिदिश्रुतिः । ता यथासर्वत्रप्रसङ्गादुपका-
रकत्वाच्चस्तूयन्तेतद्वत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

तादृश्वे^१वसं^२मनासं^३मानि^४रमी^५तवण^६डिपसं^७श्वरन्ति ।
गूहन्ती^८रभ्व^९मसितं^{१०}रुदा^{११}द्भिः^{१२}शुक्रास्तनूभिः^{१३}शुचं^{१४}योरुचानाः ॥९॥

ताः । इत् । नु । एव । समना । समानीः । अमीतश्वर्णाः ।
उपसः । चरन्ति । गृह्णन्तीः । अभ्वम् । असितम् । रुशत्क्षभिः ।
शुक्राः । तनूभिः । शुचयः । रुचानाः ॥ ९ ॥

ताएवोपसः इदिति पूरणः नु अय समना समानाः एकधेन्यर्थः समानीरेकलपाः
अमीतवर्णाः अहिंसितवर्णा अपरिमितवर्णा वा उपसश्चरन्ति सर्वतः किं कुर्वन्त्यः अभवं महद्वा मै-
सत् अतिमहदसितं कृष्णरूपं गृह्णन्तीः गोपयन्त्यः रुद्रादिः रोचमानैः तनूभिः स्वशरीरैः
शुक्रादीनाः शुचयः शुद्धाः रुचानाः रोचमानाः रोचय-त्योवा ॥ ९ ॥

अथदशमी-

रयिदिवोदुहितरोविभातीःप्रजावन्तयच्छतास्मासुदेवीः ।
स्योनादावःप्रतिबुध्यमानाः सुवीर्यस्यपतयः स्याम ॥ १० ॥

रयिम् । दिवः । दुहितरः । विष्मातीः । प्रजाश्वन्तम् । युञ्छत ।
अस्मासु । देवीः । स्योनात् । आ । वः । प्रतिक्षुध्यमानाः ।
सुहृदर्यस्य । पतयः । स्नाम् ॥ १० ॥

हेदिवोदुहितरः द्योतमानस्यादित्यस्यदुहितृस्थानीयाः विभातीः विभात्यः विशेषेण भानंकुर्वत्यः अस्मासु प्रनावन्तर्यिपुत्राद्युपेतधनंयच्छत दत्त हेदेवीर्देव्यः स्योनात्सुखात् निमित्तभूताद्वोयुष्मान्प्रतिबुध्यमानाः प्रतिबोधयन्तोवयं सुवीर्यस्यपतयःस्याम पुत्रादिसहित-
स्यधनस्यपालकाभवेम आपूरणः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

तद्द्वोदिवोदुहितरोविभातीरुपब्रुवउपसोयज्ञकैतुः ।

वयस्यामयशसो जनैपुतद्यौश्चधृतांपृथिवीचदेवी ॥ ११ ॥ २ ॥

तत् । वः । दिवः । दुहितरः । विभातीः । उप । ब्रुवे । उपसः ।

यज्ञकैतुः । वयम् । स्याम । यशसः । जनैषु । तत् । द्यौः ।

च । धृताम् । पृथिवी । च । देवी ॥ ११ ॥ २ ॥

हेदिवोदुहितरः हेउपसः विभातीः विविधभानाः वोयुष्मान् तदुत्तरार्धप्रथमपादेन वक्ष्यमाणंरुलं यज्ञकैतुः यज्ञएवकैतुःप्रज्ञापकोयस्यतद्दशोहमुपब्रुवे उपेत्यब्रवीमि अथ बहुतदुच्यते वयं स्तुवन्तोनेषु अस्मत्समानेषुमन्त्रेयशसःकीर्तेरन्नस्यवास्वामिनःस्याम तद्यशः द्यौः पृथिवीचदेवी धृतां धारयताम् तद्द्वोदिवइतिव्युष्टायानपेत् ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

प्रतिष्येति सप्तसप्तमं सूक्तं गायत्रमुपोदेवताकं प्रतिष्ठासप्तगायत्रमित्यनुक्रमणिका प्रातरनु-
वाकेउपस्येव्रतौगायत्रेछन्दस्याश्विनशस्त्रेचैदंशस्यम् अपोपस्यःप्रतिष्ठासूनरीतिहिमूत्रितम् ।

तत्रप्रथमा-

प्रतिष्ठासूनरी जनीं व्युच्छन्ती परिस्वसुः । दिवो अदशि दुहिता ॥ १ ॥

प्रति । स्या । सूनरी । जनीं । व्युच्छन्तीं । परि । स्वसुः ।

दिवः । अदशि । दुहिता ॥ १ ॥

स्या सा प्रस्तूयमाना सूनरी सुप्रप्राणिनांनेत्री जनी जनयित्री फलानां स्वसुः
स्वसृस्थानीयायारात्रेः परि उपरिमाणे रात्रिपर्यवसानकाले व्युच्छन्ती तमोविवासयन्ती स्वसास्वले
ज्यायस्याइत्युक्तं दिवोद्योतमानस्यादित्यस्यदुहितोपाः प्रत्यदर्शि प्रतिदृश्यते सर्वैः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अश्वेवचित्रारुंपीमातागवामृतावररी । सखाभूदश्विनोरुपाः ॥ २ ॥

अश्वेव । चित्रा । अरुपी । माता । गवाम् । ऋतश्वरी । सखा ।
अभूत् । अश्विनोः । उपाः ॥ २ ॥

अश्वेवचित्रा चायनीया अरुपी आरोचमाना गवारश्मीनांमाता निर्मात्री ऋता-
वरीयज्ञवत्पुषाः अश्विनोः सखा समानख्याना सहस्तूयमानाभूत् भवति अश्विनोरुपसा
सहस्तूयमानत्वात्सखित्वपरस्परम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उतसखास्यश्विनोरुतमातागवामसि । उतोपोवस्वईशिपे ॥ ३ ॥

उत । सखा । असि । अश्विनोः । उत । माता । गवाम् । असि ।
उत । उपः । वस्वः । ईशिपे ॥ ३ ॥

उतापिचाश्विनोः सखा सख्यासि उतापिच गवारश्मीनांमाताअसि उतापिच हेउपः
वस्वोधनस्येशिपे ईश्वरीभवसि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यावयद्वैपसन्त्वाचिकित्वित्सूनृतावरि । प्रतिस्तोमैरभुत्समहि ॥ ४ ॥

यवयत् । द्वैपसम् । त्वा । चिकित्वित् । सूनृताश्वरि । प्रति । स्तोमैः ।
अभुत्समहि ॥ ४ ॥

यवयद्वेषसं यवयन्तोवियुज्यमानाद्वेषासिद्धेष्टारोयस्यास्तादृशीपृथक्क्रियन्ते द्वेषांस्यन-
येतिवाराशौहननायोद्युक्तोद्वेषेणउप. कालेहिषलायन्ते तादृशीचिकित्स्वित् ज्ञापयन्ती त्वा त्वां सृ-
तावरि सृतेतिवाङ्म तद्वतिदेवि स्तोमैःस्तुतिभि प्रत्यमुस्माहि प्रतिबोधयामः स्तुमइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

प्रतिभद्राअदृक्षतगवांसर्गानरश्मयः । ओपाअप्राउरुज्य ॥ ५ ॥

प्रति । भद्राः । अदृक्षत । गवाम् । सर्गाः । न । रश्मयः । आ ।

उपाः । अप्राः । उरु । ज्यः ॥ ५ ॥

भद्राः स्तुत्याः रश्मय प्रत्यदृक्षत प्रतिदृश्यन्ते गवामुदकानांसर्गान् वर्षधाराइव इय-
मुपाउरुज्योमहतेनः आप्राः आपूरयत् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

आपप्रुपीविभावरिव्यावृज्योतिपातमः । उपोअनुस्वधामव ॥ ६ ॥

आपप्रुपी । विभाश्वरि । वि । आवः । ज्योतिपा । तमः । उपः ।

अनु । स्वधाम् । अव ॥ ६ ॥

हेविभावरि विभावत्युपः त्वमापप्रुपी आपूरयन्ती तेनसानगज्योतिपा तेनसा तमोन्व-
कारं व्यावः व्यावृणो. किं स्वर्गां हविर्लक्षणमन्नम् अनुलक्षीकृत्याव रक्ष ॥ ६ ॥

आघातनोषीत्येषादेवानांहविषूपसोनुवाक्या । सूचितं च-आघातनोपिरदिमभिरावहन्ती
पोष्याकार्याणीति ।

सैषासप्तमी-

आघातनोपिरशिभिरअन्तरिक्षमुरुप्रियम् ।

उपःशुक्रेणशोचिर्पा ॥ ७ ॥ ३ ॥

आ । घाम् । तनोपि । रदिमक्षभिः । आ । अन्तरिक्षम् । उरु । प्रियम् ।

उपः । शुक्रेण । शोचिर्पा ॥ ७ ॥ ३ ॥

हेउपः रदिमभिर्घोदिवमातनोपि उरु विस्तीर्णं प्रियमन्तारिक्षं रदिमभिरातनोपि
शुक्रेणदीप्तमशोचिर्पाप्रकाशेनयुक्तासत्येवंकरोषि ॥ ७ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

तद्देवस्येति सप्तर्चमष्टमसूक्तं वामदेवस्यार्पणं जागतं सावित्रं तथाचानुक्रम्यते तद्देवस्य सा-
वित्रं तु जागतमिति । आभिष्विके तृतीये हनिवैधदेवशस्त्रे सावित्रनिविद्वानं तथाच सूत्रितं-त-
द्देवस्य घृतेन यात्रापृथिवी इति तिस्र इति ।

तत्र प्रथमा-

तद्देवस्य सवितुर्वार्यं महद्दृणीमहे असुरस्य प्रचेतसः ।

छर्दिरेनं दाशुपे यच्छति त्मना तन्नो महौ उदयान् देवो अक्तुभिः ॥ १ ॥

तत् । देवस्य । सवितुः । वार्यम् । महत् । वृणीमहे । असुरस्य ।

प्रचेतसः । छर्दिः । येन । दाशुपे । यच्छति । त्मना । तत् । नः ।

महान् । उत् । अयान् । देवः । अक्तुभिः ॥ १ ॥

सवितुः प्रेरकस्य देवस्य वार्यवरणीयं महत्पूज्यं तद्गन्धूनीमहे प्रार्थयामः असुरस्य असु-
र्बलं तद्गतं प्रचेतसं प्रकृष्टमतेः देवस्येति र्वन्धः येन धनेन युक्तं सन् छर्दिः गृह्णामैतत्
गृहोपलक्षितं धनमातं दाशुपे हविर्दत्तवते यजमानाय त्मना आत्मनैव यच्छति तच्छर्दिः
महान् देवः सविता अक्तुभीराग्निभिः एतदहामप्युपलक्षणं सर्वैर्दिवसैः सर्वेषु दिवसेषु नोस्माक-
मुदयान् उदयच्छतु करोत्वित्यर्थः यद्वा छर्दिरिति तेनोनाम तत्तेजः उदयच्छत्विति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

दिवो धर्ता भुवनस्य प्रजापतिः पिशङ्गं द्रापिं प्रतिमुञ्चते कविः ।

विचक्षणः प्रथयन्नापूणन्नूर्वाजी जनत्सविता सुम्नमुक्थ्यम् ॥ २ ॥

दिवः । धर्ता । भुवनस्य । प्रजापतिः । पिशङ्गम् । द्रापिम् । प्रति ।

मुञ्चते । कविः । विचक्षणः । प्रथयन् । आपूणन् । उरु ।

अर्जीजनत् । सविता । सुम्नम् । उक्थ्यम् ॥ २ ॥

दिवोऽष्टुलोकस्य धर्ता धारकः न केवलं दिव एव अपितु भुवनस्यैकृत्स्नस्यापि लोकस्य
धर्ता प्रजापतिः प्रजानां प्रकाशगृष्ट्यादिनापालयिता कविः प्राज्ञो देवः पिशङ्गं द्रापिं हिर-
ण्यमयं कवचं प्रतिमुञ्चते आच्छादयति प्रत्युदयं विचक्षणः विविधं द्रष्टा स एव देवः प्रथयन्
प्रख्यापयन् तेजः आपूणन्नापूरयन्परितः उरु प्रभूतं सुग्रं सुखमुक्थ्यं स्तुत्यमग्नीजनदुत्पादयति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आप्रारजांसिदिव्यानिपार्थिवा॥लोकंदेवःकृणुतेस्वायधर्मणे ।
 प्रवाहूअंस्त्राक्सवितासर्वीमनिनिवेशयन्प्रसुवन्नक्तुभिर्जगत्॥३॥
 आ । अप्राः । रजांसि । दिव्यानि । पार्थिवा । लोकम् । देवः ।
 कृणुते । स्वाय । धर्मणे । प्र । बाहू इति । अस्त्राक् । सविता ।
 सर्वीमनि । निवेशयन् । प्रसुवन् । अक्तुभिः । जगत् ॥ ३ ॥

अयं देवः सविता दिव्यानि द्युसंबन्धीनिपार्थिवा पृथिवीसंबन्धीनिरजांसि लोकान्
 तिस्रः खलु धावन् पृथिव्यश्च तिस्रो भूमीर्धारयन् खलित्कृणुति हि श्रुतम् । आप्राः आपूरयति
 स्वाभिर्भोभिर्देवः स्वायधर्मणे स्वकीयायधारणाय लोकं प्रशस्तिकृणुते करोति सविता
 सर्वीमनि प्रसवे अनुज्ञायानिमित्तायां बाहूस्वीयौ प्रास्त्राक् प्रसृजति प्रसारयतीत्यर्थः किं कुर्वन्न-
 क्तुभिः कान्तिभिर्गन्धिवेशयन् स्वस्वकार्ये स्थापयन् प्रसुवन् प्रेरयन् अथवा अक्तुभिरितिरात्रिनाम
 तदुपलक्षितैः सर्वेष्वपि दिनेष्वेवं करोतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अदाभ्योभुवनानिप्रचाकंशद्भृतानिदेवःसविताभिरक्षते ।
 प्रास्त्राग्वाहूभुवनस्यप्रजाभ्योभृतव्रतोमहोअज्मस्यराजति॥४॥
 अदाम्यः । भुवनानि । प्रचाकंशत् । व्रतानि । देवः । सविता ।
 अभि । रक्षते । प्र । अस्त्राक् । बाहू इति । भुवनस्य । प्रजाम्यः ।
 धृतव्रतः । महः । अज्मस्य । राजति ॥ ४ ॥

सवितादेवः अदाभ्यो न्यैरहिंसितः सन्नभुवनानि प्रचाकशहीपयन् व्रतानि कर्माणि
 प्राणिनामभिरक्षते भुवनस्य लोकस्य प्रजाभ्यस्तत्रत्याभ्यो बाहूस्वीयौ प्रास्त्राक् प्रसारयति स्वस्व-
 कर्मणे नुनानातीत्यर्थः सर्वव्यापाराणां सूर्याधीनत्वात् सविता वै प्रसवानामीश इति हि श्रुतिः ।
 धृतव्रतो धृतकर्मासतपाकुर्वन् महो महतः अज्मस्य जगतो राजति ईश्वरो भवति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्रिरन्तरिक्षंसवितामहित्वनात्रीरजांसिपरिभूस्त्रीणिरोचना ।
 तिस्रोदिवःपृथिवीस्तिस्रइन्वतित्रिभिर्व्रतैरभिनोरक्षतित्मना ॥ ५ ॥
 त्रिः । अन्तरिक्षम् । सविता । महित्वना । त्री । रजांसि । परिभूः ।
 त्रीणि । रोचना । तिस्रः । दिवः । पृथिवीः । तिस्रः । इन्वति ।
 त्रिभिः । व्रतैः । अभि । नः । रक्षति । त्मना ॥ ५ ॥

अयंसविता त्रिः त्रिभेदमन्तरिक्षम् अन्तराक्षान्तंभवति जगदित्यन्तरिक्षं परिभूः परि-
 भवितासन् महित्वना महत्त्वेनइन्वतिश्यामोति वायुनियुद्धरुणाख्यात्रयोलोकाअन्तरिक्षमेदाः
 सवायुलोकंसवरुणलोकमित्यादिश्रुतेः । त्रीरजांसि रजनात्मकानि त्रीणिक्षित्यन्तरिक्षद्युल-
 क्षणान्त्रीन्लोकानिन्वति पूर्वमन्तरिक्षस्यैवावान्तरभेदउक्तः इहतु सामान्याकारेणेतिनपुनरुक्तिः
 त्रीणिरोचनारोचनाभिरोचमानानग्नित्राग्यादित्यानुक्तस्थानत्रयस्यामित्वेनेन्वति पूर्वमन्तरिक्ष-
 स्यावान्तरभेदउक्तः अथ द्युपृथिव्योरवान्तरभेदउच्यते-तिस्रोदिवः इन्द्रप्रजापतिसत्याख्या-
 स्त्रीन्लोकानिन्वति तथा तिस्रपृथिवीरिन्वति क्षित्यवान्तरभेदान्लोकानिन्वति एवंसर्वत्रग्या-
 सोदेवः त्रिभिर्व्रतैःकर्मभिरुष्णवर्षहिमाख्यैर्नोस्मान् त्मना आत्मनैव स्वीयानुमहबुद्धौवाभि-
 रक्षति अभिरक्षतु परिपालयतु ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

बृहत्सुम्नःप्रसवीतानिवेशनोजगतःस्थातुरुभयस्ययोवशी ।
 सनोदेवःसविताशर्मयच्छत्वस्मेक्षयायत्रिवरूथमहंसः ॥ ६ ॥
 बृहत्सुम्नः । प्रसविता । निवेशनः । जगतः । स्थातुः । उभयस्य ।
 यः । वशी । सः । नः । देवः । सविता । शर्म । यच्छतु । अस्मे इति ।
 क्षयाय । त्रिवरूथम् । अहंसः ॥ ६ ॥

योबृहत्सुम्नः प्रभूतधनः प्रभूतसुखोवा प्रसविताप्रकर्षेणानुज्ञाताकर्मणां निवेशनः सर्वेगे-
 न्तव्यः जगतोन्नद्धमस्य स्थातुःस्थावरस्योभयस्य योवशी समहान्सवितादेवोस्मभ्यंशर्मसुखंय-
 च्छतुददातु कीदृशं शर्म त्रिवरूथं त्रीणिवरूथानिगृहाणिस्थानानि क्षित्यादीनियस्यतत्तादृशमस्मे
 अस्माकमहंसपापस्यक्षयायभवत्वितिशेषः ॥ ६ ॥

रान्क्रये आगन्देवत्येपानुवचनाया सूत्रितं च—आगन्देवऋतुभिर्वर्धतु क्षयमित्यर्धर्चमा-
स्मेदिति ।

सैपासप्तमी—

आगन्देवऋतुभिर्वर्धतु क्षयं दधातु नः सविता सुप्रजामिषम् ।
स नः क्षपाभिरहंभिश्च जिन्वतु प्रजावन्तरयिम् अस्मे समिन्वतु ॥ ७ ॥ ४ ॥

आ । अगन् । देवः । ऋतुभिः । वर्धतु । क्षयम् । दधातु । नः ।
सविता । सुप्रजाम् । इषम् । सः । नः । क्षपाभिः । अहंभिः । च ।
जिन्वतु । प्रजावन्तम् । रयिम् । अस्मे इति । सम् । इन्वतु ॥ ७ ॥ ४ ॥

देवः सविता ऋतुभिः सह आगन्नागच्छतु गमेष्टिष्ठं किञ्च क्षयं गृहं वर्धतु वर्धयतु
नोस्माकं सुप्रभां शोभनपुत्रायुपेतमिषमहं दधातु ददातु सप्तवन्नोस्मान्क्षपाभीरात्रिभिः अहमिथ
सर्वेषु दिनेष्वित्यर्थः जिन्वतु प्राणयतु घनान्यस्मे अस्मासु प्रजावन्तरयिस्मिन्वतु व्याप्नोतु
प्रापयत्वित्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

अभूदेव इति पठ्यं च न वमं सूक्तं वामदेवस्यार्थसावित्रम् अन्त्यात्रिष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुवन्तपरिभाषया
अगत्या तथा चानुक्रमणिका—अभूदेवः पट्त्रिष्टुवन्तमिति । अग्निष्टोमेर्वैश्वदेवशस्त्रेसावित्रनिषिद्धानामे-
दं तथा च सूत्रम् अभूदेव एकया च दशभिश्च स्वभूत इति । आद्यासावित्रमहस्यानुवाक्या तथा च सू-
त्रं—सावित्रेण ग्रहेण चरन्त्यभूदेवः सविता वन्द्यो नुन इति ।

सैपाप्रथमा—

अभूदेवः सविता वन्द्यो नुन इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः ।
वियोरत्ना भजन्ति मानवेभ्यः श्रेष्ठेनो अत्र द्रविणं यथा दधत् ॥ १ ॥
अभूत् । देवः । सविता । वन्द्यः । नु । नः । इदानीम् । अहं ।
उपवाच्यः । नृभिः । वि । यः । रत्ना । भजन्ति । मानवेभ्यः ।
श्रेष्ठम् । नः । अत्र । द्रविणम् । यथा । दधत् ॥ १ ॥

ससवितादेवः अमृत्यादुरासीत् अतोनुक्षिप्रमेवनोस्माकं वन्द्योवन्दनीयोभवति इदानीं
यागकाले अहःतृतीयसवनेनृभिरस्मदीयैर्होतृभिरुपवाच्यःस्तुत्योभवति योदेवोमानेवभ्योम-
नोरपत्येभ्योयजमानेभ्यःतेषामर्थायरत्नारमणीयानिधनानिविभजति सदेवः श्रेष्ठप्रशस्यंद्रवि-
ण्मनंगवादिछक्षणंनोस्मभ्यमत्रास्मिन्कर्मणि यथा दधद्वादित्यर्षः तथा वन्द्यःउपवा-
च्यश्चाभूदिति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

देवेभ्योहिप्रथमंयज्ञियेभ्योमृतत्वंसुवसिभागमुत्तमम् ।
आदिदामानंसवितुर्व्यूषेनूचीनाजीवितामानुपेभ्यः ॥ २ ॥
देवेभ्यः । हि । प्रथमम् । यज्ञियेभ्यः । अमृतस्त्वम् । सुवसि ।
भागम् । उत्तमम् । आत् । इत् । दामानम् । सवितुः । वि । ऊर्व्यूषे ।
अनूचीना । जीविता । मानुपेभ्यः ॥ २ ॥

प्रथमंदेवेभ्योहि हिशब्दःप्रसिद्धौ देवेभ्योयज्ञियेभ्योयज्ञार्हेभ्योमृतत्वंतत्साधनमुत्तममु-
त्कृष्टतमंभारं सोमाज्यादिछक्षणं सुवसि अनुजानासि आदिदनन्तरमेव दामानं हविषांदातारं
हेसवितुर्व्यूषे प्रकाशयसि मानुपेभ्योयजमानेभ्योजीवितानि अनूचीना अनुक्रम-
युक्तानि पितृपुत्रपौत्रादित्यनुक्रमः ईदृशानिजीवितानिपश्चाद्व्यूषे ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अचिन्तीयच्चकृमदैव्येजनेदीनैर्दक्षैःप्रभूतीपूरुषत्वता ।
देवेपुंचसवितुर्मानुपेपुचत्वंनोअत्रसुवतादनागसः ॥ ३ ॥
अचिन्ती । यत् । चकृम । दैव्ये । जने । दीनैः । दक्षैः । प्रभूती ।
पूरुषस्त्वता । देवेपुं । च । सवितुः । मानुपेषु । च । त्वम् ।
नः । अत्र । सुवतात् । अनागसः ॥ ३ ॥

हेसवितुः वयमचिन्ती अप्रजयादैव्येजनेदेवेत्वयिदीनैर्दक्षैःपुत्रादिभिर्कस्मिन्भिर्वा तथा
दक्षैः प्रवृद्धैर्वातैः प्रभूती प्रमत्या ऐश्वर्यमदेनेतिवाक्त् पुरुषत्वता पुरुषवत्तयाच यदागश्च-
कृम नकेवलंत्वप्येककृतम् अपितुदेवेभ्योपमानुपेषुवाज्ञानादिभिर्व्यचकृम नःकृतवतोस्मात्त्वमत्रा-
स्मिन्कर्मणिअनागसःअपाणत्सुवतात् अनुजानीहि ॥ ३ ॥

देवसुवांहाविष्णुसवितुःसत्यप्रसवस्यनप्रमियइति याज्या
स्यतद्ब्रह्मस्यतेप्रथममिति ।

तथाचसूत्रं—नप्रमियेसवितुर्देव्य-

सैषाचतुर्थी—

नप्रमियेसवितुर्देव्यस्यतद्यथाविश्वंभुवनंधारयिष्यति ।

यत्पृथिव्यावरिमन्नास्वंक्षुरिर्वर्ष्मन्दिवःसुवतिस्तत्यमस्यतत् ॥ ४ ॥

न । प्रमिये । सवितुः । देव्यस्य । तत् । यथा । विश्वम् ।

भुवनम् । धारयिष्यति । यत् । पृथिव्याः । वरिमन् । आ ।

सुक्षुरिः । वर्ष्मन् । दिवः । सुवति । सत्यम् । अस्य । तत् ॥ ४ ॥

सवितुर्देव्यस्य देवस्य तत्कर्म नप्रमिये नप्रमीयेत नहिंसेत हिंसाहिनमवतीत्यर्थः कृत्यार्थे केन्द्रत्ययः यद्वा देव्यस्येत्यधिकरणेपक्षे साचकर्मार्था देव्यकर्मैत्यर्थः कथमहिंस्यमित्यत आह-
यथाविश्वंभुवनंधारयिष्यतिधारयति विश्वधारणरूपंयत्कर्मोस्ति तन्नप्रमिये तथास्वक्षुरिःशोभ-
नाक्षुप्तपलक्षितहस्तोयद्यः पृथिव्या वरिमन्नाकारध्वार्थे भूम्याउरुत्वेचसुवातिप्रेरयति तथा
दिवोमुलोकस्यवर्ष्मन्क्षुल्वेचसुवाति अस्यदेवस्ययदुक्तं कर्मसत्यप्रवाच्यामिति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

इन्द्रज्येष्ठान्बृहद्भ्यःपर्वतेभ्यःक्षर्याँएभ्यःसुवसिपस्त्यावतः ।

यथायथापतयन्तोवियेमिरएवैवतस्त्रुःसवितःसुवायंते ॥ ५ ॥

इन्द्रज्येष्ठान् । बृहत्भ्यः । पर्वतेभ्यः । क्षर्यान् । एभ्यः ।

सुवसि । पस्त्यैश्वतः । यथायथा । पतयन्तः । विद्येमिरे ।

एव । एव । तस्त्रुः । सवितरिति । सुवायं । ते ॥ ५ ॥

हेसवितः इन्द्रज्येष्ठान् इन्द्रपरमैश्वर्ययुक्तः त्वमेवेन्द्रोवाज्येष्ठोऽज्याधान् पूज्योयेपांतेता-
दृशाः तावृहद्भ्योमहद्भ्यः पर्वतेभ्योप्यधिकान्सुवसिप्रेरयसि किंचेभ्योयजमानेभ्यः पस्त्याव-
तोगृहवतः क्षपात्रिज्ञासान्ग्रामनगरादीन्सुवसि प्रेरयसि यथायथा पतयन्तो गच्छन्तस्त्वां
वियेमिरे विनियम्यन्ते त्वया तेतन्नक्षत्राणानुज्ञायै एवैव भवमेव नियमनमनातिक्रम्यतस्त्युस्ति-
ष्ठन्ति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ये ते त्रिरहं न सवितः सवा सो दिवेदिवे सौ भंगमा सुवन्ति ।

इन्द्रो द्यावा पृथिवी सिन्धुरद्विरादित्यै नो अदितिः शर्मयं सत् ॥ ६ ॥ ५ ॥

ये । ते । त्रिः । अहं । सवितरिति । सवासः । दिवेशदिवे ।

सौ भंगम् । आसुवन्ति । इन्द्रः । द्यावापृथिवी इति । सिन्धुः ।

अतश्चभिः । आदित्यैः । नः । अदितिः । शर्म । यंसत् ॥ ६ ॥ ५ ॥

ये यजमानाः हे सवितः ते त्वदर्थं सवासः सवाः सोमाः द्वितीयार्थे प्रथमा सोमात् यद्वा सवासः सवनानि प्रातरादीनि प्रतित्रिरहं अभिपुण्वन्ति न केवलमेकस्मिन्नेवाहनि सवनत्रयेषु अपितु दिवेशदिवे प्रतिदिनं सौ भंगं सौभाग्यजनकमासुवन्ति अभिपुण्वन्ति तेभ्यो नोऽस्मभ्यमिन्द्रः शर्मयंसत् यच्छतु द्यावापृथिव्यौ च अद्विविशिष्टा सिन्धुः सिन्ध्वभिमानि देवता च आदित्यैः सहितादिति शर्मयंसत् सावित्रे सूक्ते इन्द्रादीनां निपातभाक्त्वात्तेषां प्रार्थनानां विरुध्यते ॥ ६ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे पद्यो वर्गः ॥ ५ ॥

को वस्त्रातेति दशर्चदशमंसूक्तं वामदेवस्यार्थं विश्वेदेव देवताकम् अष्टम्याद्यास्तिस्रो गायत्र्यः शिष्टा अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुभः तथा चानुक्रम्यते—को वो दशवैश्वदेवं त्रिगायत्र्यन्तं त्विति । विनियोगोल्लङ्घिकः ।

तत्र प्रथमा—

को वस्त्राता वसवः को वरूता द्यावा भूमी अदिते त्रासीं थानः ।

सर्हीयसो वरुण मित्रमर्तात्को वो ध्वरे वरिवो धाति देवाः ॥ १ ॥

कः । वः । त्राता । वसवः । कः । वरूता । द्यावा भूमी इति ।

अदिते । त्रासीं थाम् । नः । सर्हीयसः । वरुण । मित्र । मर्तात् ।

कः । वः । अध्वरे । वरिवः । धाति । देवाः ॥ १ ॥

हे वसवः सर्वस्य वासयितारो देवाः वो युष्माकं कस्त्रातास्ति यतो यूयं वसवः अत इत्यभिप्रायः कश्च वरूता संभक्तास्ति यद्वा वो युष्माकं मणिकस्त्रातारश्च को देवः कश्च वरूता वारयिता दुःखानां व-

रणीयोवाभवति हेद्यावाभूमी नोस्मान्वासीथां रक्षतं हेअदिते असण्डनीये एतदपिद्यावापृथि-
व्योर्विशेषणं संख्याव्यत्ययः यदीदंपृथग्देवतामन्नस्यात्तर्हिनिषातो न स्यात् आमन्त्रितपूर्वमवि-
द्यमानवदिति पूर्वस्याविद्यमानवत्त्वेनास्यैवपादादित्वात् अदिते मित्रं वरुणोत्तमृळ आदित्योरुद्रा-
वसवः सुदानवश्चेतिवत् । तस्यैव विशेषणत्वेनामन्त्रिते समानाधिकरणे इत्याविद्यमानवत्त्वप्रतिषेधा-
द्ग्रेषावकरोचिषेतिवदस्य निषात सिध्यति तस्मात् द्यावाभूमी इत्येतस्य विशेषणं हेवरुण
हेमित्र युवासहोयसोमर्तात् अभिमवितुर्मनुष्यात् न त्रासीथां हेदेवावोयुष्माकमध्वरेयागेकोव-
रिवोधनं धाति ददाति यद्वा वोयुष्माकमध्येकोवरिवोधाति धारयति तं रक्षतम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

प्रयेधामानि पूर्व्याण्यर्चान्वियदृच्छान्वियोतारो अमूराः ।

विधातारो विते दधुरजं स्राक् ऋतर्धातयोरुरुचन्त दस्माः ॥ २ ॥

प्र । ये । धामानि । पूर्व्याणि । अर्चान् । वि । यत् । उच्छान् ।

विश्योतारः । अमूराः । विधातारः । वि । ते । दधुः । अजं स्राः ।

ऋतर्धातयः । रुरुचन्त । दस्माः ॥ २ ॥

ये देवाः पूर्व्याणि पुरातनानि धामानि स्थानानि वा प्रार्चनर्चन्ति प्रयच्छन्ति स्तोतृभ्यः यद्येच
वियोतारो दुःखानामभिधायितारः अमूरा अमृदा व्युच्छान व्युच्छन्ति तमो विषासयन्ति देवाः ते
विधातारः फलानां कर्तारः अजं स्रा नित्याः विदधुः कुर्वन्त्यभिमतम् किंच ऋतवीतयः सत्य-
कर्माणो दस्माः दर्शनीयास्ते रुरुचन्त रोचन्ते ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

प्रपस्त्या इमदिति सिन्धुमर्कैः स्वस्तिर्मर्ले सख्याय देवीम् ।

उभे यथानो अहं नी निष्पातं उपासान्तां कर्तामदब्धे ॥ ३ ॥

प्र । पस्त्याम् । अदितिम् । सिन्धुम् । अर्कैः । स्वस्तिम् । ईळे ।

सख्याय । देवीम् । उभे इति । यथा । नः । अहं नी इति ।

निष्पातः । उपासान्ता । कर्ताम् । अदब्धे इति ॥ ३ ॥

पस्यां सर्वेगन्तव्यामदिति मदीनां देवमातरं तादेवीं सिन्धुं स्पन्दनशीलां नयामि-
मानिदेवीं स्वस्ति सुखनिवासाभेतन्नामिकादेवीं सख्याषानुकूल्यायाकैः मन्त्रैरीळितौमि उभे
अहनी द्यावापृथिव्यौ तथा नोस्माजिघातः नितरां पातः तथास्तौमि उपासानक्ताहोरा-
त्राभिमानिदेवते अदब्धे अदम्भभीयेकरतां कुरुताम् अभिमतभितिशेषः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

व्यैर्यमावरुणं धेति पन्थां मि पस्पतिः सुवितं गातुमग्निः ।
इन्द्राविष्णू नृवदुपुस्तवानां शर्म नो यन्तमर्मवद्वरुणम् ॥ ४ ॥
वि । अर्यमा । वरुणः । धेति । पन्थां । इपः । पतिः । सुवितम् ।
गातुम् । अग्निः । इन्द्राविष्णू इति । नृष्वत् । ऊँ इति ।
सु । स्तवाना । शर्म । नः । यन्तम् । अर्मवत् । वरुणम् ॥ ४ ॥

अर्यमादेवो नोस्माकं पन्थां यज्ञादिमार्गविचेति ज्ञापयति तथा वरुणश्च विचेति इषो-
मन्त्र्यहविर्ब्रह्मणस्पतिः पाळकोऽग्निः सुवितं सुखकरं गातुं गमनं मार्गं वा स्वर्गो देवि चेति इन्द्रा-
विष्णू सु सुपुस्तवानास्तूयमानौ नृवन्मनुष्यवन्मनुष्योपेतं वरुणं वरणीयम् अमवद्वरुणोपेतं शर्म
गृहं सुखं वा नोस्माकं यन्त यच्छतम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आर्षवतस्य मरुतामवांसि देवस्य त्रातुरं त्रिभगस्य ।
पात्पतिर्जन्यादंहसो नो मित्रो मित्रियां दुतनं उरुष्येत् ॥ ५ ॥ ६ ॥
आ । पर्वतस्य । मरुताम् । अवांसि । देवस्य । त्रातुः । अग्निः ।
भगस्य । पात् । पतिः । जन्यात् । अंहसः । नः । मित्रः ।
मित्रियात् । उत । नः । उरुष्येत् ॥ ५ ॥ ६ ॥

पर्वतस्येन्द्रसखस्यैतन्नामकस्य देवस्य मरुतांचत्रातुः रक्षकस्य भगस्य देवस्य चावांसि र-
क्षणानि आ अग्नि आतृणे किंच पतिर्वरुणो देवः जन्याज्जनसंबन्धादंहसः पापात्तोस्मान्पातु
रक्षतु उतापिच मित्रश्च मित्रिया मित्रभावेन नोस्मानुरुष्येद्रक्षतु ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेपष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथपष्ठी-

नूरोदसीअहिनावुध्यैनस्तुवीतदेवीअप्येभिरिष्टैः ।
 समुद्रंनसंचरणेसनिष्यवोर्धर्मस्वरसोनद्योःअपत्रन् ॥ ६ ॥
 नु । रोदसी इति । अहिना । बुध्यैन । स्तुवीत । देवी इति ।
 अप्येभिः । इष्टैः । समुद्रम् । न । समुच्चरणे । सनिष्यवः ।
 धर्मस्वरसः । नद्यः । अप । त्रन् ॥ ६ ॥

हेरोदसी द्यावापृथिव्यौ युवाम् अहिनावुध्येनअहिर्बुध्नयनामकेनदेवेनसह नु क्षिप्रमप्येभि-
 रापनीयैरिष्टैः कामैर्निमित्तभूतैःस्तुवीत स्तुवे सनिष्यवोधनानांसंभक्तुमिच्छन्तः संचरणेसंचाराय
 समुद्रमध्यगमनाय समुद्रंन समुद्रमिव तंयथास्तुवन्तिद्वत् यस्मादेतेदेवाः धर्मस्वरसोदीप्तध्वन-
 योनद्योनदीरपत्रन् अपवृण्वन्तीति परोक्षश्च अथवा तेदेवानदीरपवृण्वन्त्वित्याशीः तस्मा-
 त्स्तुवइतिसंबन्धः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

देवैनोदेव्यादितिनिपातुदेवन्नात्रात्रायतामप्रयुच्छन् ।
 नहिमित्रस्यवरुणस्यधासिमर्हामसिप्रमियंसान्वग्नेः ॥ ७ ॥
 देवैः । नुः । देवी । अदितिः । नि । पातु । देवः । त्राता । त्रायताम् ।
 अप्रयुच्छन् । नहि । मित्रस्य । वरुणस्य । धासिम् । अर्हामसि ।
 प्रश्नियम् । सानु । अग्नेः ॥ ७ ॥

अदितिर्देवी अदीनादेवमाता देवैरग्न्यैर्मित्रादिभिःसहनोस्माज्जिपातु पालयतु तेषां
 प्रातापालकोदेवइन्द्रइत्यर्थः सोप्यप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन् त्रायतां वयंच मित्रस्यवरुणस्याग्नेश्च
 सानुं समुच्छितं धासिम् अन्नं सोमादिलक्षणं प्रमियं हिंसितुंनह्यर्हामासि अर्हामः समर्थाभवामः
 कित्वनुजानेनसंबन्धितुमर्हामेत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अग्निरीशेवसव्यस्याग्निर्महासौभंगस्य । तान्युस्मभ्यरासते ॥ ८ ॥

अग्निः । ईशे । वसव्यस्य । अग्निः । महः । सौभगस्य । तानि ।
अस्मभ्यम् । रासते ॥ ८ ॥

अग्निर्देवो वसव्यस्य धनसमूहस्येशेष्टेदातुं तथाग्निर्महो महतः सौभगस्य सुभगत्वस्या-
पीशे अतस्तानि धनानि सौभाग्यं चास्मभ्यं रासते ददातु ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

इषोमघोन्यावहसूनृते वार्यापुरु । अस्मभ्यं वाजिनीवति ॥ ९ ॥
उषः । मघोनि । आ । वह । सूनृते । वार्या । पुरु । अस्मभ्यम् ।
वाजिनीवति ॥ ९ ॥

हेउषः हेमघोनि धनवति हेसूनृते प्रियसत्वरूपवागभिमानिनि हेवाजिनीवति अन्न-
मति देवि अस्मभ्यं वार्या वरणीयानि पुरु वहन्ति धनानि आवह प्रापय ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

तत्सुनः सविता भगो वरुणो मित्रो अर्यमा ।
इन्द्रो नो राधस्तागमन् ॥ १० ॥ ७ ॥

तत् । सु । नः । सविता । भगः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । इन्द्रः ।
नः । राधस्ता । आ । गमन् ॥ १० ॥ ७ ॥

येन राधस्ता धनेन सह सविता भगो वरुणो मित्रो अर्यमेन्द्रः प्रत्येकमागमदागच्छन्ति यज्ञं
तद्राधो धनं ते देवानोऽस्मभ्यं सु सुप्तु प्रयच्छन्तु इति शेषः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

महीद्यावापृथिवी इति सप्तर्चमेकादशं स्तुतं वाग्देवस्यापं द्यावापृथिव्यं पूर्वत्राग्रायन्त्यन्तं
क्षित्युक्तत्वात्पञ्चम्यायासिस्तोग्रायज्यः शिष्टास्त्रिष्टुभ्यः महीसप्तद्यावापृथिव्यामित्यनुक्रमणिका ।
व्यूहे दशरात्रे पञ्चमेहनिनैश्वदेवशस्त्रे आदितश्चतुर्कचं द्यावापृथिव्याविविद्वानीयं तथा च सूत्रं-महीद्यावापृ-
थिवी इति चतस्रस्तुभिर्भवेति ।

तत्र प्रथमा-

महीद्यावापृथिवी इह ज्येष्ठैरुचा भवतां शुचयं द्विरुक्कैः ।
यत्सीवरिष्ठे वृहती विमिन्वन् वृद्धोक्षार्पप्रथाने भिरैवैः ॥ १ ॥

मही इति । द्यावापृथिवी इति । इह । ज्येष्ठे इति । रुचा ।

भवताम् । शुचयत्शभिः । अकैः । यत् । सीम् । वरिष्ठे इति ।

बृहती इति । विमिन्वन् । रुवत् । ह । उक्षा । पप्रथानेभिः । एवैः ॥ १ ॥

इहयज्ञे मही महस्यौ ज्येष्ठे प्रशस्ये द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ रुचादीत्यायुक्ते
शुचयद्रिदोपयद्रिकैर्मन्त्रैः सोमादिहविर्भिर्वायुकेभवतां यद्यस्मात्सीसर्वतोवरिष्ठेउरुतरेबृहतां
महत्यौद्यावापृथिव्यौ विमिन्वन्परिच्छिन्दन् स्थापयन्नुक्षा सेका पर्जन्यः पप्रथानेभिः
प्रथमानैरेवेर्गमनशौकैर्मरुद्रिर्मेवैर्वासह रुवत् रौतिशब्दं करोति हेतिपूरणः तस्माद्ब्रह्माम-
तामिति संबन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

देवी देवेभिर्यजुते यजत्रैरमिनती तस्थतुरुक्षमाणे ।

ऋतावरी अद्रुहा देवपुत्रे यज्ञस्य नेत्री शुचयद्रिकैः ॥ २ ॥

देवी इति । देवेभिः । यजुते इति । यजत्रैः । अमिनती इति ।

तस्थतुः । उक्षमाणे इति । ऋतावरी इत्युत श्वरी । अद्रुहा ।

देवपुत्रे इति देवपुत्रे । यज्ञस्य । नेत्री इति । शुचयत्शभिः । अकैः ॥ २ ॥

देवी देव्यौ यजते यष्ट्व्यौ अमिनती प्रजाबहिस्त्यौ उक्षमाणे सिञ्चत्यौ ऋता-
वरी ऋतावत्यौ अद्रुहा अद्रोग्र्यौ द्रोहमकुर्वत्यौ देवपुत्रे देवोत्पादिके यज्ञस्य नेत्री
निर्वाहयिष्यौ द्यावापृथिव्यौ देवेभिर्देवैः यजत्रैः यष्ट्व्यैः सहिते शुचयद्रिः शोचयद्रिकैः मन्त्रैर्ह-
विर्भिर्वायुकेतस्थतुः तिष्ठतः स्थातामित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

स इत्स्वपा भुवनेष्वास य इमे द्यावापृथिवी जजान ।

उर्वी गभीरे रजसी सुमेके अवंशे धीरः शच्या समैरत् ॥ ३ ॥

सः । इत् । सुऽअपाः । भुवनेषु । आस । यः । इमे इति ।

द्यावापृथिवी इति । जजान । उर्वी इति । गभीरे इति । रजसी इति ।

सुमेके इति सुमेके । अवंशे । धीरः । शच्या । सम । ऐरत् ॥ ३ ॥

सहस्रपव स्वपाः शोभनकर्मासनमुवनेष्वास आस्ते यद्मेधावापृथिवी धावापृथिव्यौ
जमानोत्पादितवान् यश्चप्रजापतिः उर्वो उर्व्यो विस्तीर्णे गभीरे अविचले सुमेके शोभन
रूपे अवंशे उत्पत्तिरहिते अनाधारेवान्तरिक्षेपीरोषामान् शच्या कुशळकर्मणासमैरत्
सम्पत्प्रेरितवान् सपवस्वपाइति ॥ १ ॥

अथचतुर्थी-

नूरोवसीवृहद्भिर्नोवर्क्यैः पत्नीवद्भिरिपयन्तीसु जोषाः ।
उरूचीविश्वेयजुतेनिपातं धियास्यामरुध्यः सदास्ताः ॥ ४ ॥
नु । रोदसी इति । वृहत्क्षभिः । नः । वर्क्यैः । पत्नीवत्क्षभिः ।
इपयन्ती इति । सुजोषाः । उरूची इति । विश्वे इति । यजुते इति ।
नि । पातम् । धिया । स्याम् । रुध्यः । सदास्ताः ॥ ४ ॥

हेरोदसी धावापृथिव्यौ नु क्षिप्रं पत्नीवद्भिः पत्नीसहितैः वृहद्भिर्महद्भिः वर्क्यैर्गृहेर्धनैर्वा
सहइपयन्ती अस्माकमन्नमिच्छन्त्यौ सजोषाः परस्परसङ्गते उरूची उर्व्वजने विश्वे व्याप्ते
यजते यष्टव्ये सत्यौ नोस्मान्निपातं नितरांरक्षतं धियेत्यादिगतम् ॥ ४ ॥

प्रवामित्यादिगायत्र्यच्युचोव्यूरेदशरात्रेवैश्वदेवशब्देधावापृथिव्यनिविद्वानीयत्वेनप्रक्षेप्यः तया-
चसूत्रं-प्रवामदिचवीइतिव्यूचाविति ।

अथपञ्चमी-

प्रवांमहिद्यवीं अभ्युपस्तुतिं भरामहे । शुची उपप्रशस्तये ॥ ५ ॥
प्र । वाम् । महि । द्यवी इति । अभि । उपस्तुतिम् । भरामहे ।
शुची इति । उप । प्रशस्तये ॥ ५ ॥

हेधावापृथिव्यौ द्यवी द्योतमाने वा युवाम्यामुपस्तुतिं स्तोत्रं महि महत्प्रभूतम् अभि-
प्रभरामहे प्रकर्षेणसंपादयामः शुचीशुद्धेयुवां प्रशस्तये प्रशंसितुम् उप उपसर्गश्रुतेरचित-
क्रियाभ्याहारः उपगच्छामइतिशेषः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

पुनानेतन्वांमिथः स्वेनदक्षेणराजयः । ऊह्यार्थेसनादृतम् ॥ ६ ॥

पुनाने इति । तन्वा । मिथः । स्वेन । दक्षेण । राजयुः ॥

ऊह्याथे इति । सूनात् । ऋतम् ॥ ६ ॥

हेदेभ्यो तन्वा स्वकीययामृत्या स्वेनदक्षेणबलेनच मिथःप्रत्येकंपुनाने शोधयन्त्यौ यज्ञं यजमानंवा युवांराजयः ईशानेभयः यद्वा तन्वा स्वस्वशरीरैकदेशेन मिथःपरस्परं पुनाने शोधयन्त्यौद्यौस्वीयेनासारेणध्रुवं साच स्वकीयेनकार्येन चन्द्रमासिस्थितेन दिवमिति विवेकः सनात्सदाकालम् ऋतंयज्ञमूह्याथेवहयः ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

महीमित्रस्यसाधयस्तरन्तोपिप्रतीऋतम् । परिंयुजंनिपेदयुः ॥ ७ ॥ ८ ॥

मही इति । मित्रस्य । साधयः । तरन्ती इति । पिप्रती इति ।

ऋतम् । परिं । युजम् । नि । निपेदयुः ॥ ७ ॥ ८ ॥

मही महत्यौ घावाष्टिभ्यौ मित्रस्य मित्रभूतस्य स्तोत्रमिमंसाधयः साधयः ऋतमचंतरन्ती तारयन्त्यौ पिप्रती पूरयन्त्यौ यज्ञंपरिपरितोनिपेदयुराश्रयः ॥ ७ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

क्षेत्रस्यपतिनेत्यष्टर्चद्वादशसूक्तंवाग्देवस्यार्पम् आद्याचतुर्षापृषीसप्तम्योनुष्टुमः पञ्चमीपुरउष्णिक् आद्यक्षेत्रपुरज्जगितिहितलक्षणं शिष्टास्तिस्रस्त्रिष्टुमः आद्यास्तिस्रः क्षेत्रपतिदेवताकाः चतुर्षांशुनाख्यदेवताका पञ्चम्यष्टम्यौशुनासीरदेवताके षष्ठीसप्तम्यौसीतादेवताके तथाचानुक्रमणिका-क्षेत्रस्याष्टौतिस्रःक्षेत्रपत्या शुनायैकापरापुरज्जगिक्सात्यांचशुनासीराभ्यामुपास्येसीतायैते चानुष्टुभावाद्याश्चतुर्षांवेति । क्षेत्रकर्षणे अनेनसूक्तेनप्रत्यृचंजुहुयाज्जपेद्वा तथाचसूत्रितं-क्षेत्रस्यपतिनावयमितिप्रत्यृचंजुहुयाज्जपेद्देति । असौर्यामहेतुरतिरिक्तोक्ते आश्विनशस्त्रादूर्ध्वचत्वार्येतिरिक्तोक्त्यानि तत्राद्यापरिधानाया सूत्रितं-क्षेत्रस्यपतिनावयमितिपरिधानांयेति ।

तत्रप्रथमा-

क्षेत्रस्यपतिनावयंहितेनैवजयामसि ।

गामर्षपोषयित्वासनोमृळातीदृशे ॥ १ ॥

क्षेत्रस्य । पतिना । वयम् । हितेन ह्येव । जयामसि । गाम् ।
अश्वम् । पोपयितु । आ । सः । नः । मृळाति । ईदृशे ॥ १ ॥

वयं यजमानाः क्षेत्रस्य पतिना देवेन रुद्रं क्षेत्रपतिं ब्रूमः प्राहुः केचिदग्निम् अथापरे स्वतश्च
एव वा काश्चिद्वेदस्य पतिरुच्यते इति हितेनैव इव शब्द एवार्थे सर्वप्राणिहितेनैव तेन अथवा मित्रे-
णेव यथासंख्यु साहाय्ये सन् स्वकार्यसाधयति तद्वत् जयामसि जयामः क्षेत्रं सदेवो ग-
मश्वं च पोपयितु पोपयितु गवाश्च लक्षणं धनम् आहरन्ति तिशेषः उपसर्गश्च ते यो गयक्रिया-
ध्याहारः स एव देवो नोऽस्मान् ईदृशे सच्छलक्षणे धने दातव्येति मृळाति सुखयति अत्र क्षेत्रस्य
पतिनेत्यादि निरुक्तं जानीयात् ॥ १ ॥

असौर्यो मैत्रावरुणस्यातिरिक्तोऽप्येपरिधानीया सूत्रितं च क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्मिनि-
ति परिधानीयेति ।

सैषा द्वितीया-

क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्मिधेनुरिव पर्यो अस्मात्सुधुक्व ।
मधुश्चतुर्धृतमिव सुप्तमृतस्य नः पतयो मृळयन्तु ॥ २ ॥

क्षेत्रस्य । पते । मधुमन्तम् । ऊर्मिम् । धेनुः ह्येव । पर्यः ।
अस्मात्सु । धुक्व । मधुश्चतुर्धृतम् । धृतम् ह्येव । सुप्तम् ।
मृतस्य । नः । पतयः । मृळयन्तु ॥ २ ॥

हे क्षेत्रस्य पते त्वं मधुमन्तं माधुर्योपितम् ऊर्मिं प्रवृद्धमुदकं धेनुं पर्यङ्कं सायधादुग्धे तथा-
स्मात्सुधुक्व मधुश्चतुर्धृतं मधुस्त्वावितुपतुर्धृतमिवेत्युपमा तादृशमुदकमित्यर्थः ऋतस्य यज्ञस्योदकस्य
वापतयः स्वामिनो नोऽस्मान् मृळयन्तु सुखयन्तु यद्वा ऋतस्यैतत्कर्मणि पथी ऋतं मृळयन्तु प्रयच्छन्तु
मृदतिरत्र दानकर्मा ॥ २ ॥

प्राज्ञाणाच्छसिनोतिरिक्तोऽप्येपरिधानीयैषा मधुमती रोषधीर्याव आपत्तिपरिधानीयेति सू-
त्रितत्वात् ।

सैषानृवीया-

मधुमतीरोषधीद्याविआपोमधुमन्नोभवत्वन्तरिक्षम् ।

क्षेत्रस्यपतिर्मधुमान्नोअस्त्वरिष्यन्तोअन्वेनंचरेम ॥ ३ ॥

मधुमतीः । ओषधीः । द्यावः । आपः । मधुमत् । नः ।

भवतु । अन्तरिक्षम् । क्षेत्रस्य । पतिः । मधुमान् । नः ।

अस्तु । अरिष्यन्तः । अनु । एनम् । चरेम ॥ ३ ॥

ओषधीरोषध्यः ग्रीहिप्रियङ्गवादयोऽनोऽस्मभ्यं मधुमतीर्मधुमत्योभवन्तु तथा द्यावः तिलो-
विदस्युक्तत्वाद्बहुवचनयुक्तं तथा आपः अन्तरिक्षं च नोमधुमन्नवतु किंच क्षेत्रस्यपतिरपिमधु-
मान्नोअस्तु अरिष्यन्तः अन्यैरहिंसिष्यन्तः वयम् एनं क्षेत्रपतिमन्वनुवृत्त्यचरेम संचरेम सुखेन ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

शुनंवाहाःशुनंनरःशुनंकृपतुलाङ्गलम् ।

शुनंवरत्रावध्यन्तांशुनमष्टामुदिङ्गय ॥ ४ ॥

शुनम् । वाहाः । शुनम् । नरः । शुनम् । कृपतु । लाङ्गलम् । शुनम् ।

वरत्राः । बध्यन्ताम् । शुनम् । अष्टाम् । उत् । इङ्गय ॥ ४ ॥

वाहाः बलीवर्षाः शुनं सुखनामैतत् सुखंयथाभवतितथावहन्वितिशेषः तथा नरो
नेतारोमनुष्याः कर्षकाः शुनंकुर्वन्तु तथा लाङ्गलमपिशुनंकृपतु वरत्राः वरणेनत्रायमाणा प्र-
महाः शुनंबध्यन्ताम् अष्टां प्रतोदं शुनमुदिङ्गय प्रेरय शुनारूपोवायिन्द्रयोरन्यतमः सुखकृद्दे-
वं तदनुग्रहादेतत्सर्वंभवत्वितितस्यश्रुतिसामान्येनस्तुतिः ॥ ४ ॥

शुनासीरीयेपर्वणि शुनासीरदेवताकस्य हविषोनुवाक्येणा अन्त्यान्त्याज्या सूत्रितश्च-
शुनासीराविमांवाचंजुषेथाशुनंनः फालाविकृषन्तुभूमिमिति ।

सैषापञ्चमी-

शुनासीराविमांवाचंजुषेथायद्विविचक्रधुःपयः ।

तेनेमामुपसिञ्चतम् ॥ ५ ॥

शुनासीरौ । इमाम् । वार्चम् । जुपेथाम् । यत् । दिवि ।
चक्रथुः । पर्यः । तेन । इमाम् । उर्ष । सिञ्चतम् ॥ ५ ॥

शुदेवाः शुनदेवतेति शौनकः अतः शुनइन्द्रः सीरोवायुः यद्वा शुनोवायुः शुक्षिप्रं शुनतिपत्यन्त-
रिष्टेसीरआदित्यः सरणादितियास्कः । हे शुनासीरौ तौ युवां इमां वक्ष्यमाणामदीयां वाचं जुपेयां
सेवेयां यत्पयोदिविचक्रथुः तेनेमां ममिमुपसिञ्चतम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

अर्वाची सुभगे भवसीते वन्दामहे त्वा ।

यथानः सुभगा संसि यथानः सुफला संसि ॥ ६ ॥

अर्वाची । सुभगे । भव । सीते । वन्दामहे त्वा । यथा । नः ।

सुभगा । असंसि । यथा । नः । सुफला । असंसि ॥ ६ ॥

हे सुभगे सीते त्वमर्वाची अर्वागवनामप त्वा त्वां वन्दामहे स्तुवीमहि यथानः सुभ-
गा संसि यथानः सुभगा संसि यथानः सुफला संसि यथानः सुफला संसि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

इन्द्रः सीतां निगृह्णातु तां पूषानु यच्छतु ।

सानः पर्यस्वती दुहामुत्तरामुत्तरां समां ॥ ७ ॥

इन्द्रः । सीताम् । नि । गृह्णातु । ताम् । पूषा । अनु । यच्छतु ।

सा । नः । पर्यस्वती । दुहाम् । उत्तराम् उत्तराम् । समां ॥ ७ ॥

इन्द्रो देवः सीतां सीराधारकां निगृह्णातु तां सीतां पूषादेवो नियच्छतु नियमयतु सा
योः पर्यस्वती उदकवती दुहां दुह्यात् कदेति तदुच्यते उत्तरामुत्तरां समां उत्तरमुत्तरं संवत्सरम् ॥ ७ ॥

अस्या अष्टम्या विनियोगः शुनासीराविमावित्यत्रोक्तः ।

अथाष्टमी-

शुनं नः फाला विकृपन्तु भूमिं शुनं कीनाशा अभियन्तु वाहैः ।

शुनं पर्जन्यो मधुना पर्योभिः शुनां सीरा शुनमस्मानु घत्तम् ॥ ८ ॥ १ ॥

शुनम् । नः । फालाः । वि । कृपन्तु । भूमिम् । शुनम् । कीनाशाः ।
 अभि । यन्तु । वाहैः । शुनम् । पर्जन्यः । मधुना । पर्यः । भिः ।
 शुनासीरा । शुनम् । अस्मासु । धृत्तम् ॥ ८ ॥ ९ ॥

नोभूमिफालाः भूमिविवारककाष्ठाः शुनं विरूपन्तु शुनं यथा भवति तथा कीनाशावली-
 वदरक्षकाः वाहैर्बलीवदरमियन्तु अभिगच्छन्तु शुनं यथा भवति तथा पर्जन्यो मधुना मधुरः पर्यो-
 मिरुदकैः सिञ्चतु हे शुनासीरा इन्द्रवायू वाष्पादित्यौ वा शुनं सुसप्तस्मा सुषत्तं चारयतम् ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

समुद्रादूर्मिरित्येकादशार्धत्रयोदशं सूक्तम् अन्त्याजगती शिष्टास्त्रिदशः अग्निर्सूर्याद्युगोष्मता-
 नामन्यतमा देवता वामदेवऋषिः अत्रानुक्रमणिका—समुद्रादेकादशार्धत्रयोदशं सूक्तं सौर्यं वापं वा
 गव्यं वा घृतं त्वेति । विषुवतीदं सूक्तमाज्यं तथा च सूत्रं—समुद्रादूर्मिरित्याज्यं त्वं सुमेपमिति ? ।
 ऋग्वेददशार्धत्रयोदशं निद्रमेव सूक्तमाज्यं सूत्रितं च—अपच्छन्दो माः ? समुद्रादूर्मिरित्याज्यमिति ।

तत्रमथया—

समुद्रादूर्मिर्मधुमाँ उदारदुपां शुनासममृतत्वमानद् ।
 घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानां अमृतस्य नाभिः ॥ १ ॥
 समुद्रात् । ऊर्मिः । मधुस्मान् । उत् । आरत् । उप । अंशुना । सम् ।
 अमृतं श्वम् । आनद् । घृतस्य । नाम । गुह्यम् । यत् । अस्ति ।
 जिह्वा । देवानाम् । अमृतस्य । नाभिः ॥ १ ॥

संमोदन्तेस्मिन्यनमाना इति समुद्रोऽग्निः पार्थिवः अथवा समुद्रवत्त्यापोऽस्मादिति व्युत्पत्त्या
 वैद्यतोऽग्निः तस्मादूर्मिः उर्मिर्वदुपर्युपर्युद्रतो मधुमान्माधुर्योपेतफलसमूहः उदारत् उद्गच्छ-
 ति अथवा वैद्यतादूर्मुत्पादकोरस उदारदुद्रत् । अथवा समुद्रात्समुद्रवणसाधनादादित्यादूर्मी-
 रस उदकलक्षणा उदारत् आदित्याज्यायते वृष्टिरिति श्रुतेः । यद्वा समुद्रादुक्तव्युत्पत्तेरन्तरिक्षादूर्मिरुद-
 कमुदारत् अथवा समुद्रादुक्तलक्षणाद्भवामूषसः सकाशादूर्मिरुज्ज्वलः क्षीररसः एतदृतपक्षेपि
 समानं यद्यपि घृतं क्षीराज्यायते तथापि तस्योषस उत्पत्तेरेवमुपचर्यते शिष्टं वाक्पयः इत्यादिपञ्चसु
 पक्षेष्वपि समानम् अंशुना दीत्यांशेन वा अमृतत्वं गोक्षमुपसमानद् उपेति पूरणः प्राप्नोति नरः घृत-
 स्य दीप्तस्य झरद्रव्यरूपस्य वा गुह्यं नाम गोपनीयं नमनसा धनं यदस्ति तद्भवीमि तद्देवानानि-

हा आस्तादकनिह्वास्थानीयंभवति तदेवामृतस्यनाभिर्बन्धकंभवति तदुभयंभृतस्यनामेत्यर्थः
एवंसर्वमश्वेषुतत्तत्पश्यानुसारेणयोज्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

व्यंनानामप्रव्रवामाघृतस्यास्मिन्यज्ञेधारयामानमोभिः ।
उपव्रह्माशृणवच्छस्यमानंचतुःशृङ्गोवमीद्विरएतत् ॥ २ ॥
वयम् । नार्म । प्र । व्रवाम् । घृतस्य । अस्मिन् । यज्ञे । धारयाम् ।
नमः । इभिः । उप । व्रह्मा । शृणवत् । शस्यमानम् । चतुःशृङ्गः ।
अवमीत् । गौरः । एतत् ॥ २ ॥

वयंयजमानाः घृतस्यनाम प्रव्रवाम स्तुमः अस्मिन्वज्जेनमोभिर्नमस्कारैर्हविर्मिवावा-
रयामच ब्रह्मापरिवृढोदेव शस्यमानंस्तुयमानमिदमुपशृणवच्छृणुयात् चतु शृङ्गः चत्वारिशृङ्गा-
निवेदचतुष्टयरूपाणियस्यसःआदित्याग्निपश्वेएवमितरेष्वपिपास्कोकव्युत्पत्त्याशृङ्गशब्दोव्याख्येयः गौ-
रोगौरवर्णः तादृशोदेवएतत्कर्मणाद्वा अवमीदुद्विरति निर्वहतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

चत्वारिशृङ्गात्रयोअस्यपादाद्वेगीर्षेसप्तहस्तांसोअस्य ।
त्रिधावद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्याआर्विवेश ॥ ३ ॥
चत्वारि । शृङ्गा । त्रयः । अस्य । पादाः । द्वे इति । शीर्षे इति ।
सप्त । हस्तांसः । अस्य । त्रिधा । वद्धः । वृषभः । रोरवीति ।
महः । देवः । मर्त्यान् । आ । विवेश ॥ ३ ॥

यद्यपिसूक्तस्याग्निसूर्यादिपञ्चदेवतात्मकत्वात्पञ्चधायंमन्त्रोव्याख्येयः तथापि निरुक्ताद्युक्तीत्या-
यज्ञात्मकाग्नेः सूर्यस्यचप्रकाशकत्वेनतत्परतयाव्याख्यायते-अस्ययज्ञात्मकस्याग्ने-चत्वारिशृङ्गा-
श्चत्वारोवेदाःशृङ्गस्थानीयाः यद्यप्याप्सस्तन्मेनयज्ञंव्याख्यास्यामः सन्निभेवैद्विधीयतइत्युक्तंतथा-
प्यार्थवर्णस्येतरेष्वप्यैवैकाग्रिसाध्यानांकृत्स्नकर्मणामभिधायकत्वात् तदपेक्षयाचत्वारिशृङ्गे-
त्युक्तं त्रयोअस्यपादाः सवनानित्रीण्यस्यपादाः प्रवृत्तिसाधनत्वात्पादाइत्युच्यन्ते द्वेशीर्षे ब्रह्मौद-
नंप्रवर्त्यश्चइदिसोमप्राधान्येनेदमुक्तं सप्तहस्तांसः सप्तच्छन्दांसिहस्तामुख्यसाधनं छन्दांस्यपिदे-

वताप्रीणनस्यमुख्यसाधनमिति हस्तप्यवहारः त्रिधावद्वः मन्त्रब्राह्मणैस्त्रिप्रकारंबद्धः बन्धनम-
स्यतन्निष्पाद्यत्वात् वृषभः फलानां वर्पिता शेरवीति शृशंशब्दायते ऋग्यजु सामोक्तैः शस्त्रया-
गस्तुतिरूपैः होत्राद्युत्पादितैर्ध्वनिभिः असौरौति एवंमहोदेवः एषयज्ञात्मा महानुभावोदेवः म-
र्त्यानाविवेश मर्त्यैर्यजमानैर्निष्पाद्यत्वात् प्रवेशउपचर्यते अत्रयास्कः—चत्वारिंशद्वैतिवेदावा
यत्तउक्ताइत्यादिनानिरवोचत्तद्वानुसंधेयम् । अथसूर्यपक्षेव्याख्यायते—अस्यादित्यस्यचत्वारि
शृङ्गाणिचतस्रोदिशएताःश्रयणाहंत्वाच्छृङ्गाणीत्युपचर्यन्ते त्रयोअस्यापादाः त्रयोवेदाः पादस्था-
नीयामवन्तिगमनसाधनत्वात् तथाहि ऋग्भिःपूर्वाह्निदिविदेवईयतेइत्युपक्रम्यवेदैरशस्यस्त्रि-
भिरेतिसूर्यः इतिहिवेदत्रयेणगतिराम्नाता द्वेशीर्षे अहधरात्रिश्वेतिद्वेशिरसी सप्तहस्तासोअस्य
सप्तरश्मयः पद्विधलक्षणाऋतवएकःसाधारणइतिसप्तहस्तामवन्ति त्रिधावद्वः त्रिपुस्थानेषुस्त्रि-
त्यादिषु अग्न्याद्यात्मकत्वेनसंबद्धः ग्रीष्मवर्षाहेमन्ताख्यैस्त्रिभिस्त्रेचाबद्धोवा वृषभोवर्पिता
शेरवीति शब्दं करोतिवृष्ट्यादिद्वारा समहोमहान्देवोमर्त्यानाविवेश तन्नियन्तृतया सूर्यआत्मा-
जगतस्तस्म्युपधेतिहिभ्रुतम् । एवमवादिष्वेपियोज्यम् । शाब्दिकास्तुशब्दब्रह्मपरतयाचत्वारिंशद्वै-
तिचत्वारिपदनामानिनामाख्यातेचोपसर्गनिपाताभेत्यादिनाव्याचक्षते । अपरेत्वन्यपरतया । तत्सर्व-
मब्रह्मण्यम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

त्रिधाहितं पृणिभिर्गृह्यमानं गविं देवासो धृतमन्वं विन्दन् ।

इन्द्र एकं सूर्य एकं जजान वेनादेकं स्वधया निष्टतक्षुः ॥ ४ ॥

त्रिधा । हितम् । पृणिभिः । गृह्यमानम् । गविं । देवासः । धृतम् ।

अनु । अविन्दन् । इन्द्रः । एकम् । सूर्यः । एकम् । जजान । वेनात् ।

एकम् । स्वधया । निः । तत्तक्षुः ॥ ४ ॥

पृणिभिरसुरैर्गवि गोषु त्रिधा क्षीरदध्याज्यभेदेन त्रिप्रकारं हितं निहितं गृह्यमानं गोपितं
धृतं दीप्तं रसरूपं वा द्रव्यं देवासो देवाः अन्वविन्दन् ब्रह्मन्त तत्रेन्द्र एकं क्षीरं जमानो दपादयत् सूर्य एकं
जनानेवेनात्कान्तिमतोऽग्निमनवतो वायोर्विकंपृतं स्वधया जनेन निमित्तेन द्रव्येण वा साधनेन निष्टतक्षुः
निरपादयन् देवाः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

एताअर्पन्तिहृद्यात्समुद्राच्छतव्रंजारिपुणानावचक्षे ।

घृतस्यधाराअभिचाकशीमिहिरण्ययेवितसोमर्ध्यआसाम् ५।१०

एताः । अर्पन्ति । हृद्यात् । समुद्रात् । शतव्रंजाः । रिपुणां । न ।

अवचक्षे । घृतस्य । धाराः । अभि । चाकशीमि । हिरण्ययः ।

वेतसः । मर्ध्य । आसाम् ॥ ५ ॥ १० ॥

एताआपोवृतधारावा अर्पन्त्यवपतन्ति शतव्रजाः अपरिमितगतयः सत्यः हृद्यात् हृदयद्-
गमात्समुद्रादन्तरिक्षात् रिपुणान्छोकप्रतिबन्धकारिणाशत्रुणावृत्रेणनावचक्षे नावदर्शनायप-
थाअदृष्टंभवतितथाअर्पन्ति ताघृतस्यधाराः अभिचाकशीमिअभिपश्यामि कुत्रेतितदुच्यते
हिरण्ययोहिरण्यमयेवितसः अप्संभवोभिर्वेधुतः आसामपांमध्येवर्ततइतिशेषः अत्रघृतस्यधारा
अभिचाकशीमीत्यनेनचरमपादेनहोमाधारोभिर्वेधुतोगिरादित्योवोक्तः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथषष्ठी-

सम्यक्स्रवन्तिस्रितोनधेनाअन्तर्हृदामनसापूयमानाः ।

एतेअर्पन्त्यूर्मयोघृतस्यमृगाईवक्षिपुणोरिपमाणाः ॥ ६ ॥

सम्यक् । स्रवन्ति । स्रितः । न । धेनाः । अन्तः । हृदा । मनसा ।

पूयमानाः । एते । अर्पन्ति । ऊर्मयः । घृतस्य । मृगाः । ईव ।

क्षिपुणोः । र्पमाणाः ॥ ६ ॥

अस्याग्नेरुपरिसम्यक्स्रवन्ति धरन्ति घृतधाराः किमिव स्रितोनधेनाः प्रीणयिष्यो
नयइव किंच अन्तर्हृदामनसा हृदयमध्यगतेनचितेन मावनासचिबेनेतियावत् तेनपूयमानाः
शुद्धाः कृताः कितदेवोच्यते-एतेघृतस्योर्मयोराअर्पन्तिगच्छन्ति जुह्वाःप्रकाशादग्नेरुपरिपतन्ति
किमिव क्षिपुणोःक्षेपकाद्याभादीपमाणाः पलायमानामृगाइव तेषां कक्षप्रविशन्ति तद्वत्
अनेनशौण्ड्यमुक्तंभवति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सिन्धोरिवप्राध्वनेशूधनासोवातप्रमियःपतयन्तियद्वाः ।

घृतस्यधाराअरुपोनवाजीकाष्ठाभिन्दन्मिभिःपिन्वमानः ॥ ७ ॥

सिन्धोःश्व । प्रध्वने । शूधनासः । वातप्रमियः । पतयन्ति ।

यद्वाः । घृतस्य । धाराः । अरुपः । न । वाजी । काष्ठाः । भिन्दन् ।

ऊर्मिभिः । पिन्वमानः ॥ ७ ॥

सिन्धोः स्यन्दमानायानथाः सकाशादिव उदकानीव प्राध्वनेप्रवणवतिदेशे शूधनासः
 आशुगन्ध्यः आशुइतिचशुइतिचक्षिप्रनामनीभवतइतिनिरुक्तम् । वातप्रमियः वायुवत्प्रकृष्ट-
 वेगाः यद्वा महत्योघृतस्यधाराःपतयन्ति गच्छन्ति अग्रेरुपरि घृतमुदकमितिपक्षेसिन्धोरिवे-
 त्यत्रैवशब्दोन्नेयः स्यन्दनसाधनादन्तरिक्षादुच्छलक्षणाघृतधाराउदकधारापतयन्ति गच्छन्ति
 भूमौ किंच घृतसंस्त्यायाःकाष्ठाः मर्दादामृताम्परिधीनाभिन्दन्मिभीरसै पिन्वमानोवर्धमानोभवति
 उदकमितिपक्षेकाष्ठा कान्त्वास्थितादिशोभिन्दन्मिभिस्तरङ्गै पिन्वमानोभवति तत्रदृष्टान्तः-अरु-
 पो नवाजी आरोचनानौगर्वेणगमनशीलोश्चइव सयथाकाष्ठाभिन्दन्पिन्वमानश्चभवतितद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अभिप्रवन्तसमनेवयोषाःकल्याण्यःस्मर्यमानासोअग्निम् ।

घृतस्यधाराःसमिधोनसन्तताजुपाणोह्र्यतिजातवेदाः ॥ ८ ॥

अभि । प्रवन्त । समनाश्व । योषाः । कल्याण्यः । स्मर्यमानासः ।

अग्निम् । घृतस्य । धाराः । समृद्धयः । नसन्त । ताः । जुपाणः ।

ह्र्यति । जातवेदाः ॥ ८ ॥

घृतस्यधाराः अमुप्रसिप्तमनेव समानमनस्कायोषायोषितःपतिमिवाभिप्रवन्त अभिन-
 मयन्ति निमग्नकुर्वन्ति कीदृश्यस्ताः कल्याण्योपद्रूपाः स्मर्यमानासोहसन्त्यः किंच ताः
 समिधं सम्पदीपयिष्य स्रव्योनसन्त व्याप्नुवन्ति तास्यधाराजुपाणःप्रीयमाणं सेवमानोवाअयं
 जातवेदः । ह्र्यति । कामयते घृतशब्दस्योदकमितिपक्षे अग्निजातवेद शब्दाभ्यावैद्युतोऽग्निरादि-
 त्योवागृह्यते तदेवमुदकधाराअभिप्रवन्त नसन्तच सवता ह्र्यतीति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

क॒न्या इव व॒ह॒तु मे॒त॒वा उ॑ अ॒श्व॒ज्जा॒ना अ॒भि॒चा॒क॒शी॒मि ।

य॒त्र सोमः॑ सू॒य॒ते य॒त्र य॒ज्ञो घृ॒तस्य॑ धा॒रा अ॒भि॒त॒र्प॒व॒न्ते ॥ ९ ॥

क॒न्याः इ॒व । व॒ह॒तु॒म् । ए॒त॒वै । ॐ इति॑ । अ॒जि॒ । अ॒ज्जा॒नाः ।

अ॒भि । चा॒क॒शी॒मि॒ । य॒त्र । सोमः॑ । सू॒य॒ते । य॒त्र । य॒ज्ञः । घृ॒तस्य॑ ।

धा॒राः । अ॒भि । त॒त् । प॒व॒न्ते ॥ ९ ॥

कन्या इव अनुदायालिकाः तावथावहतुमुद्गाहप्राप्तुम् एतवै ॐ एतुपतिगन्तुम् अजि अज्जक-
मामरणंतेजोवा अज्जानाज्यज्यस्यः एवंकुर्वन्त्यः कन्या इव स्वभर्तृभूतमध्वरं वैद्युतं वाग्निमादि-
त्यं वावहतुमेतुमजिग्यज्जकृतदीपं रूपमज्जानाः व्यज्यन्तीः तादृशीर्घृतस्य धाराः अभिचाकशी-
भ्यमिपश्यामि घृतेनोदकेन च भौमस्य वैद्युतस्य चाग्नेः प्रज्वलनं प्रसिद्धं किं च ता धाराः यत्र सोमः
सूयते यत्र चेतरो यज्ञस्तायते तत्तं यज्ञमभिलक्ष्य पवन्ते उपगच्छन्ति सलु ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

अ॒भ्य॒र्प॒त॒स्तु॒ष्टु॒तिं ग॒व्यं म॒जि॒म॒स्मा॒सु॒भ॒द्रा॒द्र॒वि॒णानि॑ ध॒त्त ।

इ॒मं य॒ज्ञं न॑ य॒त॒दे॒वता॑ नो घृ॒तस्य॑ धा॒रा म॒धु॒म॒त्प॒व॒न्ते ॥ १० ॥

अ॒भि । अ॒र्प॒त॒ । सु॒ष्टु॒ति॒म् । ग॒व्यं॒म् । आ॒जि॒म् । अ॒स्मा॒सु॒ ।

भ॒द्रा । द्र॒वि॒णा॒नि॒ । ध॒त्त । इ॒मम् । य॒ज्ञम् । न॒य॒त॒ । दे॒वता॑ ।

नः॑ । घृ॒तस्य॑ । धा॒राः । म॒धु॒म॒त् । प॒व॒न्ते ॥ १० ॥

हेमदीयाश्रविमः गव्यं गोष्ठमूह रूपं गोसंभान्विनंवा आनि संघातमभ्यर्पत अभिगच्छन्त
अभिगमयतवा सुष्टुतिशोभनास्तुतिम् अत्र गोशब्देन उदकानि गावो चोच्यन्ते तत्संवातोभि-
मेतः अस्मासुयनमानेषु भद्रा स्तुत्यानि द्रविणानि घत्त भारयत स्तुत्याखलु फलं लप्स्यते किञ्च
नोऽस्मदीयमिमं यज्ञं देवता अत्र यद्व्याध्वेवालयत प्रापयत घृतस्य धाराः मधुमद्यधातपापव-
न्ते गच्छन्ति ॥ १० ॥

धामन्तेऽत्येपाउत्तरसूक्तस्याद्यावाध्यायोत्सर्गेनोपाकरणयोर्विनिर्गुक्ते धामन्तेविश्वमितिप्रती-
कमुक्तातदन्तेऽतिमृचाइतिसूत्रितत्वात् ।

सैपैकादशी-

धामन्तेविश्वंभुवनमधिश्चित्तमन्तःसमुद्रेहृद्यन्तरायुपि ।
अपामनीकेसमिधेयआभृतस्तमश्याममधुमन्ततऊर्मिम् ॥ ११११ ॥

धामन् । ते । विश्वम् । भुवनम् । अधि । श्रितम् । अन्तरिति ।
समुद्रे । हृदि । अन्तः । आयुपि । अपाम् । अनीके । समुद्ध्ये । यः ।
आभृतः । तम् । अश्याम् । मधुमन्तम् । ते । ऊर्मिम् ॥ ११॥ ११॥

तेत्वदीयेधामन्धामनि तेन स्थाने विश्वंभुवनं कृत्स्नभूतनातमधिधितं तदपिचधामकु-
प्रकुप्रास्तइत्युच्यते अन्तःसमुद्रे बहवाशित्वेनान्तरिक्षस्यमध्ये सूर्यमण्डलत्वेन हृद्यन्तः सर्वप्रा-
णिनांहृदयेवैश्वानरत्वेनायुष्यज्ञेसर्वप्राण्याहारत्वेन यद्वा आयुपीत्येतत्हृदिशेषणं जडराशि-
नालत्वायुधियते अपामनीके उदकसंस्त्यायेवैद्युताग्नित्वेनसमिधेसंग्रामेच शौर्याग्निरूपेण एवं
सर्वेषुस्थानेषु वर्तमानं धाम तस्मिन्धामनि यऊर्मिः धृतरूपउदकरूपोवारसआभृतः आहतः
स्थापितः तेत्वदीयंत रसमधुमन्तं माधुर्येपितमश्याम व्याप्नुयाम ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

॥ इतिचतुर्थेमण्डलेपञ्चमोनुवाकः ॥ १ ॥

॥ इत्पंधीनुक्कभूपालसाम्राज्यैकधुरन्धरः ॥ विद्यातीर्षिगुरोर्दृष्ट्याप्राप्तसर्वज्ञवैभवः ॥ १ ॥
श्रीमन्सायणमघ्नीश सकलागमतत्त्ववित् ॥ दाशतप्यांभाधवीर्यवेदार्थस्यप्रकाशने ॥ २ ॥
चतुर्थेमण्डलंसम्यग्वाग्दामदेवेनवीक्षितम् ॥ अष्टोत्तरेस्तुपञ्चाशात्सूक्तैःपञ्चशतैरपि ॥ ३ ॥
एकोनयानवत्याचयुक्तैर्मन्त्रैश्चसंमितम् ॥ व्याकार्योत्सुखयोधार्थंइत्यतैताद्विपत्सराः ॥ ४ ॥

॥ इतिवामदेवंचतुर्थेमण्डलंसमाप्तम् ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

आग्नेयेपञ्चमेमण्डलेपडनुवाकाःतत्रप्रथमेनुवाकेचतुर्दशसूक्तानि तत्राबोध्यग्निरितिद्वादशर्च
प्रथमंसूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका—अबोधिद्वादशवुषगविष्टिराविति । पञ्चमेमण्डलेनुक्तगोत्रमात्रेयं
विद्यादितिपरिभाषितत्वादात्रेयौवुषगविष्टिरावृषी अनादेशपरिभाषयात्रिष्टुप् मण्डलादिपरिभाषया
प्रिदेवता प्रातरनुवाकेआग्नेयेकतौत्रेष्टुषेष्ट्वसिआश्विनशस्त्रेचैतदादिचत्वारिसूक्तानि तथाचमू-
त्रितम्—अबोध्यग्निःसमिधेतिचत्वारीति । अध्यायोत्सर्गेनोपाकरणयोर्धामन्तेविधमितिष्टृचत्वे-
नविनियोगउक्तः ।

तत्रमथमा—

ॐअबोध्यग्निःसुमिधाजनानांप्रतिधेनुमिवायतीमुपासम् ।
यद्वाइवप्रवयामूज्जिहानाःप्रभानवःसिस्त्रतेनाकमच्छ ॥ १ ॥

अबोधि । अग्निः । सुम्इधा । जनानाम् । प्रति । धेनुमंइव ।
आध्यतीम् । उपसम् । यद्वाःइव । प्र । वयाम् । उत्जिहानाः ।
प्र । भानवः । सिस्त्रते । नाकम् । अच्छ ॥ १ ॥

अयमग्निर्नानामध्वर्वादीनांसमिधासमिद्रिबोधिप्रबुद्धोभूत् धेनुमिव अग्निहोत्रार्थं
धेनुंप्रतियथाप्रातर्दुध्यतेतद्वत् आयतीमागच्छन्तीमुपसंप्रति उपःकालेइत्यर्थः अपप्रबु-
द्धस्याग्नेर्मानवोऽज्जालयद्वाः महान्तोवयांशाखांप्रोज्जिहानाः प्रोद्धमयन्तोवृक्षाइव प्रोज्जिहा-
नाः स्वाधिष्ठानंत्यजन्तोनाकमन्तरिक्षम् अच्छाभिपुरुष्येनप्रसिस्त्रतेप्रसरन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अबोधिहोतायजथायदेवानूध्वोअग्निःसुमनाःप्रातरस्थात् ।
समिद्धस्यरुशंददशिंपाजोमहान्देवस्तमंसोनिरंमोचि ॥ २ ॥

अवोधि । होता । यजथाय । देवान् । ऊर्ध्वः । अग्निः ।
 सुष्मनाः । प्रातः । अस्थात् । समृद्धस्य । रुशत् । अदर्शि ।
 पार्जः । महान् । देवः । तर्मसः । निः । अमोचि ॥ २ ॥

अयं होता होमनिष्पादकोऽग्निः देवान्यष्टव्यान् यजथाय यष्टुमनोषि बुध्यते सोमि प्रा-
 तः काले सुमना शोमनमनस्क यजमानानुग्रहबुद्धिः सन् ऊर्ध्वोऽस्थात् उत्तिष्ठति समिद्धस्या-
 स्य रुशद्रोचमानं पानो बलं ज्वाला लक्षणमदर्शि दृश्यते अथ तथाभूतो महान् देवस्तमसां धकारान्निर्मोचि
 निर्मुक्तो भूत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

यदीं गुणस्य रश्नामर्जीगुः शुचिं रङ्क्ते शुचिं भिर्गोभि रग्निः ।
 आदक्षिणा युज्यते वाज्यन्त्युत्तानामूर्ध्वोऽधयज् जुहूमिः ॥ ३ ॥
 यत् । ईम् । गुणस्य । रश्नाम् । अर्जीगरिति । शुचिः । अङ्के ।
 शुचिंशभिः । गोभिः । अग्निः । आत् । दक्षिणा । युज्यते ।
 वाज्यन्ती । उत्तानाम् । ऊर्ध्वः । अधयत् । जुहूमिः ॥ ३ ॥

यद्यदा ईमयमग्निर्गगनसंघात्मकस्य नगतः रश्नारंज्जुरिव व्यापारप्रतिबन्धकृतमः
 अनीगः गिरति गृह्णाति वा समिद्धोऽग्निर्भवतीत्यर्थः तदा शुचिंशोऽग्निः शुचिभिर्गोभिर्दी-
 तैरदिमभिः अङ्के व्यनक्ति विश्वं न्यात् आदनन्तरमेव दक्षिणावृद्धावाज्यन्ती अक्षमि-
 च्छन्ती आज्यधारायुज्यते युक्ता भवति अथवा दक्षिणाप्रवृद्धाज्यधारायुज्यते तावधारा मुत्तानाम्
 ऊर्ध्वतानामुपरि विस्तृताम् ऊर्ध्व उन्नत सन् जुहोमि रधयत् पिबति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

अग्निमच्छादेव यतां मनांसि चक्षूषीव सूर्ये सश्चरन्ति ।
 यदीं सुवाते उपसा विरूपे श्वेतो वाजी जायते अग्ने अह्नाम् ॥ ४ ॥
 अग्निम् । अच्छ । देव्युताम् । मनांसि । चक्षूषि श्व । सूर्ये । सम् ।
 चरन्ति । यत् । ईम् । सुवाते इति । उपसा । विरूपे इति विरूपे ।
 श्वेतः । वाजी । जायते । अग्ने । अह्नाम् ॥ ४ ॥

अग्निमच्छ अग्निदेवम् आभिमुख्येन देवयतादिवानात्मनश्छत्तायनमानानांमनांसि
संचरन्ति देवायष्टन्यास्तदर्धं कदायंवधिष्यतीतिध्यायन्तीत्यर्थः चक्षुषीव सर्वेषांप्राणिनां
पपासूर्येसंचरन्तितद्वत् यद्यदाग्निममग्निमुपसासह विरूपे द्यावापृथिव्यौ सुवाते जनयतः
तदानींश्वेतः प्रकृष्टवर्णोपेतोवानीवेननवानग्निरहामग्रेप्रातःकाले जायते उत्पद्यते प्रवर्धतइ-
त्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

जनिष्टहिजेन्योअग्रेअह्माहितोहितेष्वरूपोवनेषु ।

दमेदमेससरत्नादधानोअग्निहोतानिपसादायर्जीयान् ॥ ५ ॥

जनिष्ट । हि । जेन्यः । अग्रे । अह्माम् । हितः । हितेषु । अरूपः ।

वनेषु । दमेदमे । सस । रत्ना । दधानः । अग्निः । होता ।

नि । ससाद । यर्जीयान् ॥ ५ ॥

अयमग्निर्जेन्यः उत्पादनीयः अह्मामग्रे उदयकाले जनिष्ट प्रादुरभूत् पश्चात् हि तेषु
वनेषुवनोत्पेयुकाष्टेषु अरूपआरोचमानःसन् हितः स्थापितः पश्चाद्दमेदमे तत्तद्यागगृहे ससर-
त्नारमणीयाः ससज्वालाः दधानोधारयमाणः अथवा यजमानेभ्यः ससविधानिरत्नानिदधा-
नोअग्निहोताहोमनिष्पादकः सन् यजीयान्यष्टव्यः सन्निपसाद निपण्णोभवति ॥.५ ॥

जीवति यजमानेभ्यः तदतिशब्दोयदित्यात्तदानींसुरमिमतीष्टिः कार्यो तत्रेयमनुवाक्या सूत्रि-
तंच-अग्निहोतान्यसीदद्यजीयानुपस्थेमातुःसुरभाउलोके ।

सैपापट्टी-

अग्निहोतान्यसीदद्यजीयानुपस्थेमातुःसुरभाउलोके ।

युवांकविःपुरुनिःष्ठःकृतावाधर्ताकृष्टीनामुतमध्यंइहः ॥६॥१२॥

अग्निः । होता । नि । असीदत् । यर्जीयान् । उपस्थे । मातुः ।

सुरभौ । ऊँ इति । लोके । युवा । कविः । पुरुनिःस्थः ।

कृतस्वा । धर्ता । कृष्टीनाम् । उत । मध्ये । इहः ॥ ६ ॥ १२ ॥

अयमग्निर्होताहोमनिष्पादकः यनीयान्यष्टव्यश्चसन् न्यसीदत् निपसाद् कुप्रेतितड-
च्यते-मातुःसर्वस्यनिर्मातुर्भूम्याउपस्थेउत्सङ्गेतत्रापिपुरमौ आज्यादिसौरभ्ययुक्तेलोकेसर्वैर्द्रष्टव्ये
स्थाने वेदिदृश्ये उतापिच युवा नित्यतरुणः सर्वत्रमिश्रितोवा कविर्मेधावी पुरुनिष्ठः
बहुस्थानः ऋतावा यज्ञवान् धर्ता सर्वस्यधारकः एवंभूतःसन्कृष्टीनामृत्विग्यमानानामध्ये इदः
दीप्तः सन्वर्ततइतिशेषः ॥ ६ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अयसप्तमी-

प्रणुत्यंविप्रमध्वरेपुंसाधुमग्निहोतारमीळतेनमीभिः ।
आयस्तुतानरोदसीऋतेननित्यंमृजन्तिवाजिनंघृतेन ॥ ७ ॥

प्र । नु । त्यम् । विप्रम् । अध्वरेपुं । साधुम् । अग्निम् । होतारम् ।
ईळते । नर्मःशमिः । आ । यः । ततान् । रोदसी इति । ऋतेन ।
नित्यम् । मृजन्ति । वाजिनम् । घृतेन ॥ ७ ॥

त्यंतमग्निमोभिःस्तुतिभिर्भुक्षिप्रम् ईळते स्तुवन्ति कीदृशंतं विप्रं मेधाविनमध्वरेषुसाधुं
फलसाधकं होतारं होमनिष्पादकं योदेवोरोदसीयावाष्टिब्यौ ऋतेनोदकेन आततान
विस्तारितवान् अग्नौप्रास्ताहुतेरादित्यद्वारावृष्टश्रुत्पादकत्वात् अथवा ऋतेनसत्यभूतेनहविषा
दिवं तथामूतेनवृष्ट्यादिफलेनमुर्वचाततान वागिनमस्रवन्तंदेवंयजमानाः नित्यंघृतेनोदकेना-
ज्येनवाहन्ति परिचरन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

मार्जाल्योमृज्यतेस्वेदमूनाःकविप्रशस्तोअतिथिःशिवाोनः ।
सहस्रंशृङ्गेवृषमस्तदौजाविश्वौअग्नेसहसाप्रास्यन्यान् ॥ ८ ॥

मार्जाल्यः । मृज्यते । स्वे । दमूनाः । कविप्रशस्तः । अतिथिः ।
शिवः । नः । सहस्रंशृङ्गः । वृषभः । तत्तदौजाः । विश्वान् ।
अग्ने । सहसा । प्र । असि । अन्यान् ॥ ८ ॥

मार्जस्यः संमार्जनीयोयमग्निः सृज्यतेपरिचर्यतेस्वेस्वकीयेस्थाने कीदृशोयं दमूनादानमनादात्तमनावाकविप्रशस्तः कविभिर्मेधाविभिः प्रशस्तः प्रकर्षेणस्तुत्यः नोस्माकमतिथिरतिथिवत्पूज्यः शिवः सुखकरश्च सहस्रशृङ्गोपरिमितज्वालः वृषभोवर्षिताफलानां तदोजाः यत्प्रसिद्धं वलन्तेनोवास्तितदेवौजोयस्यतादृशः सर्वबलस्वरूपइत्यर्थः अथप्रत्यक्षवादः हेअग्ने विश्वान्यान्स्वव्यतिरिक्तान्सर्वान्सहस्राबलेनप्राप्तिं प्रतिपरेत्यर्थे परामवासि व्याप्नुवाप्रभवसि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

प्रसूद्योअग्नेअत्येव्यन्यानाविर्यस्मैचारुतमोवभूथं ।

ईलेन्योवपुष्योविभावाप्रियोविशामतिथिर्मानुषीणाम् ॥ ९ ॥

प्र । सूद्यः । अग्ने । अर्ति । पुषि । अन्यान् । आविः । यस्मै ।

चारुस्तमः । वभूथं । ईलेन्यः । वपुष्यः । विभावा । प्रियः ।

विशाम् । अतिथिः । मानुषीणाम् ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वंयज्ञमासाद्य सद्यस्तदानीमेवान्यान्स्वसमानान् अत्येपि अतिक्रामसि यस्मै चारुतम सन् आविर्बभूथ किंच त्वमीलेन्यस्तुत्योवपुष्योवपुष्करोदीप्तिकरोवा विभावा विशिष्टदीप्तिमाग्निषः प्रियभूतोविशांसर्वेषांप्राणिनां तथाअतिथिः पूज्योमानुषीणांप्रजानां भवसि ॥ ९ ॥

अथदशमी-

तुभ्यंभरन्तिक्षितयोवविष्टबलिमग्नेअन्तितओतदूरात् ।

आभन्दिष्ठस्यसुमतिर्चिकिद्धिवृहतेअग्नेमहिशर्मभद्रम् ॥ १० ॥

तुभ्यम् । भरन्ति । क्षितयः । यविष्ठ । बलिम् । अग्ने । अन्तितः ।

आ । उत । दूरात् । आ । भन्दिष्ठस्य । सुम्भतिम् । चिकिद्धि ।

वृहत् । ते । अग्ने । महि । शर्म । भद्रम् ॥ १० ॥

हेयविष्ठ युवतमाग्ने तुभ्यं क्षितयोमनुष्याभरन्ति संपादयन्ति किंचलिपूजांहविर्लेक्षणां अन्तितोअन्तिकात् उतापिच दूरात् आइतिचार्ये किंच भन्दिष्ठस्य अतिशयेनस्तोतुः सुमतिस्तुतिमाचिकिद्धि आगानीहि हेअग्ने ते तव शर्मसुखमस्मभ्यंदातव्यंवृहन्महद्भद्रस्तुत्यं ॥ १० ॥

अथैकादशी-

आद्यरथं भानुमो भानुमन्तमग्नेतिष्ठयजतेभिः समन्तम् ।

विद्वान्पथीनामूर्वऽन्तरिक्षमेह देवान्हविरद्यायवक्षि ॥ ११ ॥

आ । अद्य । रथम् । भानुस्मः । भानुस्मन्तम् । अग्ने । तिष्ठ ।

यजतेभिः । सम्मन्तम् । विद्वान् । पथीनाम् । उरु । अन्तरिक्षम् ।

आ । इह । देवान् । हविः अद्याय । वक्षि ॥ ११ ॥

हे भानुमो दीप्तिमन्तमग्ने अथास्मिन्यागदिने भानुमन्तं दीप्तिमन्तं समन्तं समीचीनप्राप्तोपेतं रथं यजतेभिर्यष्ट्यैर्देवैः सहातिष्ठारोह विद्वान्यष्ट्यव्यदेवपरिज्ञानवांस्त्वं पथीनां देवयजनमार्गान्प्राप्तिं द्वितीयाथेपथी उर्वन्तरिक्षं प्रभूतेन्तरिक्षे देवान्यष्ट्यव्यान्हविरद्याय हविर्भक्षणायेहावाक्षि आवहक्षि ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अवोचामकवये मेध्यायवचो वृन्दारु वृषभाय वृष्णे ।

गविष्ठिरो नमस्तास्तोममग्नौ दिवि वरुक्षमं उरुव्यञ्चमश्रेत् ॥ १२ ॥ १३ ॥

अवोचाम । कवये । मेध्याय । वचः । वृन्दारु । वृषभाय । वृष्णे ।

गविष्ठिरः । नमस्ता । स्तोमम् । अग्नौ । दिवि ईव । रुक्षम् ।

उरुव्यञ्चम् । अश्रेत् ॥ १२ ॥ १३ ॥

वयमात्रेयाः कवये मेधाविने मेध्याय मेघार्हाय वृषभाय वर्षकाय फलानां वृष्णे सेक्रे यूने वृन्दारु वन्दनशीलं वचः स्तोत्रम् अवोचाम अथ त्रयपिरात्मानं परोक्षेणैव निर्दिश्यस्तुतिमुपसंहरति गविष्ठिरो यमृषिर्नमस्तानमस्कारेण हविषा वायुं स्तोमं स्तोत्रमग्नौ अश्रेत् अथ यतिस्मदिविरुक्षमरोचमानमुरुव्यञ्चम् उरुगमनमादित्यमिव ॥ १२ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

कुमारं मातेति द्वादशार्चद्वितीयं सूक्तम् अत्रे पुत्रः कुमारः कृषिः जरनाम्नः पुत्रो वृशो वा उभौ वात्र कृषी । कमेतं विज्योतिषे त्यनयोस्तु वृषाण्वनोभौ नकुमारः अन्त्यापट्पद्याशदशराशकरी शिष्टास्त्रिष्टुभः अग्निर्देवता अथानुक्रमणिका-कुमारं कुमारो वृशो वा जार उभौ वा शक्येन्तं कवीत्यृचोस्तु वृषापवेति । प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरस्यापि सूक्तस्य विनियोग उक्तः पूर्वसूक्तेन सह ।

तत्रप्रथमा—

कुमारं माता युवतिः समुब्धं गुहा विभर्ति न ददाति पित्रे ।

अनीकमस्य न भिनज्जनासः पुरः पश्यन्ति निहितमरतौ ॥ १ ॥

कुमारम् । माता । युवतिः । समुब्धम् । गुहा । विभर्ति ।

न । ददाति । पित्रे । अनीकम् । अस्य । न । भिनत् । जनासः ।

पुरः । पश्यन्ति । निहितम् । अरतौ ॥ १ ॥

—शाक्यापनब्राह्मणोक्तइतिहासज्ञोच्यते ॥ राजात्रैवृष्णइक्ष्वाकुस्यरणोभवदस्यच ॥ १ ॥
 पुरोहितोवृश्चो नारदिरासीत्सदाखलु ॥ संगृह्णन्तिरथाव्राजार्क्षणांयपुरोहिताः ॥ २ ॥ व्य-
 र्णस्यवृश्चोरदिमसंनम्राहपुरोहितः ॥ कुमारोवर्त्मनिक्रीडन्नपचक्रेणघातितः ॥ ३ ॥ छिन्नः
 कुमारश्चक्रेणममारापपुरोहितः ॥ त्वंहन्तास्येतिराजानंराजाचापिपुरोहितम् ॥ ४ ॥ त्वंहन्तास्यकु-
 मारस्यनाहमित्यब्रवीत्तदा ॥ यतस्त्वंरथवेगस्यनियन्तातस्त्वयाहतः ॥ ५ ॥ रथस्वामीयतोरान्न
 तस्मात्तत्तत्स्यघातकः ॥ एवंविषदमानौताविक्ष्वाकूश्चप्रुमागतौ ॥ ६ ॥ तौपप्रच्छत्तुरिक्ष्वाकूक्के-
 नासौनिहतोद्विजाः ॥ तेनुवधयन्तारंहन्तारंवृशसंज्ञकम् ॥ ७ ॥ सवृशोवाशंसाघ्नातंकुमारं
 समजीवयत् ॥ एवमाख्यायतत्रैवपुनरन्यदुदीरितम् ॥ ८ ॥ यतइक्ष्वाकवोरागाद्धन्तारमृषिम-
 धुवन् ॥ तस्मात्तेपांगृहेष्वग्नेस्तेजोनिर्गतेषु ॥ ९ ॥ गृहेषाकादयोनसन्तत्कारणमचित्तयन् ॥
 वृशंकुमारहन्तारंयदबोचामतेननः ॥ १० ॥ अपक्रामद्धरोवहेराह्यामवृशंवयम् ॥ इति-
 निश्चित्यतमृषिमाह्वयामासुरादरात् ॥ ११ ॥ सआगत्यततःशीघ्रंतेषामग्नेर्हरोमवेत् ॥ इतिवा-
 शेनसाघ्नासावकामयत्पूर्ववत् ॥ १२ ॥ एवंगायन्ऋषिर्ब्रह्महत्यांभार्यानातंत्रसदस्योर्नृपस्य ॥
 पिशाचवेषांहरादायचाम्रेगृहान्नीत्वाकशिषौस्थापयन्तीम् ॥ १३ ॥ हृष्टासन्त्यक्छरस्तोष-
 यित्वासाघ्नापश्चाद्योनयामासचाग्रिम् ॥ ततःसतेजाःसंजातोभवत्पाकादिपूर्ववत् ॥ एवंशाक्या-
 यनेनोक्तताण्डकोक्तमथोच्यते ॥ १४ ॥ वृशःपुरोवाअभवत्सदस्योर्बहीपतेः ॥ सरथंभावयन्ना-
 चाब्राह्मणस्यकुमारकम् ॥ १५ ॥ चिच्छेदरथचक्रेणप्रमादात्सोत्रवीदृशम् ॥ पुरोहितेवर्तमाने
 स्वयिमांहन्तिरागता ॥ १६ ॥ एषात्वयापनेतव्याऋषिमित्यब्रवीन्नृपः ॥ सऋषिर्वाशंसाघ्नातंकु-
 मारमुदजीवयत् ॥ १७ ॥ माताकुमारस्योत्पादयेन्नृपुवतियौवनोपेतौकुमारंपयिसंचरन्तंसमु-
 ब्धंचक्रेणहतं गुहा गुहायां विभर्तिधारयति नददातिपित्रेतस्यननकाय यद्वा मातासर्वस्य
 निर्मात्री पृथिवी समुब्धं सम्यग्निगूढं गुहाविभर्तिनददातिपित्रे अस्यकुमारस्यानीकरूपं भिनत्

हिंसितं जनासोमनाः नपश्यन्ति किन्तु अरतौ अरमणेदेशेनिहितंस्मितं पुरः पुरोदेशेपश्यन्ति
अथवा अयवृशेनपुनरुज्जीवित-कुमारआत्मानमपरोक्षतयावक्तिकथयति नारोवा तंजीवयित्वावक्ति
अथवासूक्तस्याग्नेयत्वात्कुमारइत्यग्निरुच्यते तंमाता अरणिर्युवतिमिश्रयन्ती समुच्चं निगूढं
शुहायाविभर्ति पित्रे उत्पादकाय यजमानायनददाति अस्याग्नेर्मितर्हिंसत् दाहकमनीकंतेभ्यो
जनानपश्यन्ति किन्तु अरतावरण्यांहितंपश्यन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

कमेतत्त्वयुवतेकुमारंपेपीविभर्षिमहिषीजजान ।

पूर्वोर्हिगर्भःशरदोववर्धपश्यज्जातंयदसूतमाता ॥ २ ॥

कम् । एतम् । त्वम् । युवते । कुमारम् । पेपी । विभर्षि । महिषी ।

जजान् । पूर्वीः । हि । गर्भः । शरदः । ववर्ध । अपश्यम् । जातम् ।

यत् । असूत । माता ॥ २ ॥

अत्राग्नेरुत्पाद्यमानत्वात्कुमारशब्देनव्यवहारः हेयुवते त्वंमेतंकुमारं पेपी हिंसिकापि-
शाचिकासती विभर्षि एवंवृशाख्योमहर्षिः कशिपुनाच्छन्नमग्नेर्हरोवृते त्वया अनुत्पादितत्वा-
द्वारणमनुचितमित्यर्थः महिषीमहतीपूजनीया अरणिरेवंजमानाननयत् तवैवाह गर्भः
शिशोर्माहकः अरण्याःसंयन्धीगर्भोहियस्मात्पूर्वीःशरदः गताननेकान्संवत्सरांस्ववर्ध ववृधे
अहंवृत्ततोनातम् अपश्यम् यद्यस्मान्माता अरणिरसूत उदयादयत् रानकुमारपक्षे हेयुवते
भूदेवि कमेतंकुमारंपेपीसतीविभर्षि अवशिष्टंकुमारजननपरतयायोज्यम् । एवमुत्तरप्रापिकुमारा-
ग्निहरसोःपरत्वेनयथोचितंव्याख्येयम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

हिरण्यदन्तंशुचिर्वर्णमारात्क्षेत्रादपश्यमार्युधामिमानम् ।

ददानोअस्माअमृतंविपृकत्किमामनिन्द्राःकृणवन्ननुक्थाः । ३ ।

हिरण्यदन्तम् । शुचिर्वर्णम् । आरात् । क्षेत्रात् । अपश्यम् ।

आर्युधा । मिमानम् । ददानः । अस्मै । अमृतम् । विपृकत् ।

किम् । माम् । अनिन्द्राः । कृणवन् । अनुक्थाः ॥ ३ ॥

हिरण्यदन्तं हिरण्यसदृशदन्तस्थानीयज्वालोपेतं शुचिवर्णप्रदीप्तवर्णम् आयुषा आयुषानि
आयुषस्थानीयान्विस्फुलिङ्गान्ज्वालावामिमानंनिर्ममाणम् अग्निमारात्समीपे क्षेत्रात् क्षेत्रे
देशे अपश्यं पश्येयम् एवंवृशःकामयते अहमस्माअग्नयेअमृतमविनादयमृतत्वसाधनंवाविपृक्त
सर्वतोव्याप्तं हविःस्तोत्रंवाददानोदातास्मि मामनिन्द्राः इन्द्रःपरमैश्वर्योऽग्निः तद्रहिताअ-
निन्द्राः इन्द्रमयन्तइत्यर्थः अनुक्थाः अस्तुतयः इन्द्रमस्तुवन्तश्च किंकृणवन् किंकुर्युः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

क्षेत्रादपश्यंसनुतंश्चरन्तंसुमद्यूपनपुरुशोभमानम् ।

नताअंगुध्नजनिष्टहिपःपलिक्रीरिद्युवतयोभवन्ति ॥ ४ ॥

क्षेत्रात्। अपश्यम्। सनुतरिति। चरन्तम्। सुधमत्। यूथम्। न ।

पुरु । शोभमानम् । न । ताः । अगृभ्रन् । अजनिष्ट । हि । सः ।

पलिक्तीः । इत् । युवतयः । भवन्ति ॥ ४ ॥

अहंवृशः इदानींक्षेत्रातक्षेत्रे सनुतः अन्तर्हितनामैतत् निगूढंचरन्तम् आरण्यं दूधं
गवांसमूहमिव सुमास्वयमेव पुरुबहु शोभमानमपश्यं पश्यामि पुराहरसः पिशाच्याक्रमणकाले
ताज्वालानिर्वीर्यानागृभ्रन्नागृह्णन्तनरः इदानींसोश्रिरजनिष्टहि हरसाप्रादुरभूत्तल्लु अतएवहेतोः
पल्लिकीरित् पल्लिनयः पल्लिताःज्वालाएवेदानीयुक्तयोभवन्ति ॥ ४ ॥

• अथपञ्चमी-

केमेमर्थकंदियेवन्तमोभिर्नयेपांमोपाअरंणश्चिदासं ।

यद्द्विजगृभुरवतेसृजन्त्वाजातिपृथ्वउपनश्चिकित्वान् ॥ ५ ॥

के । मे । सूर्यकम् । वि । यवन्तु । गोभिः । न । येषाम् । गोपाः ।

अरणः । चित् । आसं । ये । ईम् । जगृभुः । अत्र । ते । सृजन्तु ।

आ । अजाति । पश्वः । उप । नः । चिकित्वान् ॥ ५ ॥

के मे मदीयं मर्यकं मर्यसंव राष्ट्रं गोभिः सह विद्यन्त वियुक्तमकुर्वन् गाः भृत्यांश्च
वियोग्यन् येषां गोपाः अस्माकं गोपयिता अरणश्चिदभिगन्तानासवभूव सोयमग्निः ये द्वे पिणः

इमेनेजससुंराष्ट्रंनगृहः गृहन्ति तेअवसृजन्तु नश्यन्तु किंच चिकित्वांथेतनावानस्माद्विपयज्ञा-
नवानग्निर्नोस्माकंस्यःपशूनुप आअजाति उपागच्छति ॥ ९ ॥

अथपट्टी-

वृत्तांराजांनंवसृतिंजनानामरातयोनिदधुर्मर्त्येषु ।

ब्रह्माण्यत्रैरवृतंसृजन्तुनिन्दितारोनिन्द्यांसोभवन्तु ॥ ६ ॥ १४ ॥

वृत्ताम् । राजानम् । वसृतिम् । जनानाम् । अरातयः । नि । दधुः ।

मर्त्येषु । ब्रह्माणि । अत्रैः । अव । तम् । सृजन्तु । निन्दितारः ।

निन्द्यासः । भवन्तु ॥ ६ ॥ १४ ॥

वृत्तां वसृतां प्राणिनां राजानंस्वाभिर्न जनानांप्राणिनां वसृतिम् आवासभूतम् व्यरुणम्
उक्तलक्षणमग्निंवा अरातयोनिदधुरगोपयन् मर्त्येषुलोकेषुमध्ये अत्रैरत्रिगोत्रस्यवृशस्य ब्रह्माणि
मन्त्रास्तोत्राणिवा तंकुमारमग्निंवा अवसृजन्तु यद्वा वृशस्यब्रह्माणि अत्रैःअत्रिगोत्रं कर्मणिपठौ
तंकुमारवमसृजन्तु विसृजन्तु निन्दितारोस्मन्निन्द्यासोस्माभिर्निन्द्याभवन्तु अत्रैर्ब्रह्माणीत्येतदुपनीव्य
वृशमप्यात्रैर्यवदन्ति आत्रैःकुमारइतिपक्षे सएवप्राणमयमात्मानमवसृजन्त्वित्याशास्ते ॥ ९ ॥

॥ इतिवृतीयत्याष्टमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अजःसवआहवनीयोपस्थानेशुनश्चिच्छेपमित्येषा अग्निमाहवनीयमुपस्थापर्याचकार शुन-
श्चिच्छेपंनिदितंसहस्रादितिवाच्यं ।

सैपासप्तमी-

शुनश्चिच्छेपंनिदितंसहस्राद्यूपादमुञ्चोअशमिष्टुहिषः ।

एवास्मदंग्रेविमुमुग्विपाशान्होतश्चिकित्वइहतूनिपद्य ॥ ७ ॥

शुनःशेपम् । चित् । निदितम् । सहस्रात् । यूपात् । अमुञ्चः ।

अशमिष्ट । हि । सः । एव । अस्मत् । अग्रे । वि ।

मुमुग्धि । पाशात् । होतरिति । चिकित्वः । इह । तु । निस्तद्य ॥ ७ ॥

हेअग्ने निदितं नितरां वद्धं शुनः शेषमृषिं सहस्रादनेकरूपाद्युपादमुच्चः अमोचयः विदि-
तिपूरणः शुनः शेषमिति पदस्य मध्ये पदान्तरस्य संहितायां व्यत्ययेनावास्थितिः सक्रापिरश-
मिष्टहि शान्तवान् खलु यद्वा सहियस्मादशमिष्ट स्तुतिकर्मैतत् अस्तावीत् तस्मादमुच्चइतिसं-
वन्धः एव एवमस्मदस्मत्तः पाशान्विमुमुग्धि विमोचय हेहोतर्हेचिकित्वः चेतनावन्नग्रे इहतु-
वेद्यानि पद्यावस्थाप ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

हृणीयमानोऽपहिमदैयेः प्रमेदेवानां व्रतपा उवाच ।

इन्द्रो विद्वाँ अनुहित्वा च चक्षते नाहमग्ने अनुशिष्ट आगाम् ॥ ८ ॥

हृणीयमानः । अप । हि । मत् । ऐयेः । प्र । मे । देवानाम् ।

व्रतस्थाः । उवाच । इन्द्रः । विद्वान् । अर्नु । हि । त्वा । चक्ष ।

तेन । अहम् । अग्ने । अनुशिष्टः । आ । अगाम् ॥ ८ ॥

हेअग्ने हृणीयमानः क्रुध्यंस्त्वं मत् मत्तः अपैयोर्हि अपागाः खलु ईदृगतावित्यस्मात् इत्यन्-
विकरणाद्वाङ्मि मध्यमेछान्दसेपरस्मैपदे अडागमेवृद्धौ व्यत्ययेन इत्यनोकारस्य एकारेचकृतेरूपम्
मेमह्यदेवानां व्रतपाः कर्मणः पात्कः इन्द्रः प्रोवाच हि स एव विद्वान्त्वामनुचक्ष त्वां दर्श तेना-
नुशिष्टोहं हेअग्ने त्वामागामिति एवं वृशआह ॥ ८ ॥

अथनवमी-

विज्योतिपावृहताभात्यग्निराविर्विश्वानि कृणुते महित्वा ।

प्रादेवीर्मायाः संहते दुरेवाः शिशीते शृङ्गे रक्षंसे विनिक्षे ॥ ९ ॥

वि । ज्योतिपा । वृहता । भाति । अग्निः । आविः । विश्वानि ।

कृणुते । महित्वा । प्र । अदेवीः । मायाः । संहते । दुःष्टन्त्राः ।

शिशीते । शृङ्गे इति । रक्षंसे । विनिक्षे ॥ ९ ॥

अयमग्निज्योतिपातेन सावृहतामहताविभाति विशेषणदीप्यते अथ तथाभूतः सन्महित्वा
स्वमहत्त्वेन विश्वानिसर्वाणि पदार्थानातानि आविष्कृणुते प्रकटीकरोति एवं प्रवृद्धोऽग्नि-
रदेवीः अदेवनशीलाः आसुरीर्मायाः दुरेवाः दुःखगमनाः प्रसहते अभिभवति किंच

शिशीते तीक्ष्णीकरोति शृङ्गे शृङ्गाणि शृङ्गसदृशीः हिंसिकावाज्जालाः शिशीते तीक्ष्णीकरोति किमर्थं रक्षसे विनिक्षे रक्षसोनाशाय निश्यति शृङ्गे रक्षसो विनिक्षणनायंति यास्कः ॥ ९ ॥

अयदशमी-

उ॒त॒स्वा॒नासो॑दि॒विप॑न्त्व॒भेस्ति॒ग्मायु॑धा॒रक्ष॑से॒हन्त॑वाउ ।

मदे॑चिद॒स्यप्र॑रु॒जन्ति॒भामा॑न॒वर॑न्ते॒परि॑वाधो॒अदे॑वीः ॥ १० ॥

उ॒त । स्वा॒नासः । दि॒वि । स॒न्तु । अ॒ग्नेः । ति॒ग्म॒आयु॑धाः । रक्ष॑से ।

हन्त॑वै । ऊँ इति । मदे॑ । चि॒त् । अ॒स्य । प्र । रु॒जन्ति॑ । भा॒माः ।

न । व॒रन्ते॑ । प॒रि॒श्वाधः॑ । अदे॑वीः ॥ १० ॥

उतापिचाग्नेः स्वानासः शब्दकुर्वाणाः ज्वालादिविपन्तु धुल्येके प्रादुर्भवन्तु किमर्थं तिग्मायुधाः तीक्ष्णायुधस्थानीया ज्वालाः रक्षसे हन्तवाउ रक्षसोहननाय उइति पूरणः मदेचिद्वर्षेति अस्याग्नेर्भामाः क्रोधादीसयोवा प्ररुजन्ति प्रकर्षेण भङ्गं गच्छन्ति पीडयन्ति वारक्षांसि परिबाधः परितो बाधिकाः अदेवी रदेवनाः आसुर्यः सेनानवरन्ते नवारयन्त्येनम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

ए॒त॒न्ते॒स्तोमं॑तु॒विजा॑त॒विप्रो॑र॒ध॒न॒धीरः॑स्व॒पा॒अत॑क्षम् ।

यदी॑द॒ग्नेप्र॑ति॒त्वं दे॒व॒ह॒र्याः॑स्व॒र्वती॑र॒प॒ए॒नाज॑येम ॥ ११ ॥

ए॒त॒म् । ते॒ । स्तोम॑म् । तु॒वि॒ज्जा॑त॒ । वि॒प्रः । र॒थम् । न । धी॒रः ।

सु॒अ॒पाः । अ॒त॒क्षम् । य॒दि । इ॒त् । अ॒ग्ने । प्र॒ति । त्वम् । दे॒व ।

ह॒र्याः । स्व॒र्व॒त्वीः । अ॒पः । ए॒न । ज॒ये॒म ॥ ११ ॥

हेतुविनात बहुपावमापन्नाग्ने तेत्वदर्धमेतं स्तोमम् एतत्स्तोत्रं विप्रोभेधावी स्तोतारथं न रथमिव धीरः स्वपाः शोमनकर्माहम् अतस्त्वं समपादय हे अग्ने देव त्वं यदीत् यर्होव एनं स्तोमं प्रतिहर्याः प्रतिकामयेथाः तर्हि स्वर्वतीः स्वरणवतीर्व्याप्तिमतीरप एना एनेन नयेम प्रामुयाम ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

तुवि॒ग्रीवो॑वृ॒षभो॑वावृ॒धानो॑ऽश॒त्रुऽर्यः॑सम॒जाति॑वेदः ।
 इती॒मम॒ग्निम॒मृता॑अवोचन्वृ॒हिष्म॑तेमन॒वेश॑र्म॒यंस॒ह-
 विष्म॑तेमन॒वेश॑र्म॒यंस॒त् ॥ १२ ॥ १५ ॥

तुवि॒ग्रीवः॑ । वृ॒षभः॑ । वृ॒धानः॑ । अ॒श॒त्रु । अ॒र्यः । स॒म् । अ॒जा॒ति ।
 वेदः॑ । इति॑ । इ॒मम् । अ॒ग्निम् । अ॒मृताः॑ । अ॒वोच॑न् । वृ॒हिष्म॑ते ।
 मन॒वे । श॒र्म । यंस॒त् । ह॒विष्म॑ते । मन॒वे । श॒र्म । यंस॒त् ॥ १२ ॥ १५ ॥

तुविग्रीवोबहुज्वाहः प्रभृतग्रीवोवा वृषभोवर्षिताकामानां वृषधानोवर्धमानोऽग्निर्यः
 ओर्वेदोधनम् अशत्रु अकण्ठकं समजाति संयोजयति इतीममर्थमग्निम् अमृताअन्येदेवावोचन्
 यस्मादेवंतस्माद्ब्रह्मिष्मते यागवते मनवे मनुष्याय यजमानाय शर्म सुखं यंसत् यच्छतु
 हविष्मतेचशर्मयंसत् ॥ १२ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेपञ्चदशोवर्ग ॥ १५ ॥

त्वमग्नेवरुणइतिद्वादशर्चतृतीयसूक्तम् आग्नेयस्यवसुश्रुतस्यार्थं त्रैष्टुभमाग्नेयं त्वमग्नेवसु-
 श्रुतइत्यनुक्रान्तं प्रातरनुवाकाश्विनश्छयोर्विनियोगः अबोध्यग्निरित्यत्रोक्तः ।

तत्रमथमा-

त्वम॒ग्नेवरु॑णो॒जाय॑से॒यत्वंमि॒त्रोभ॑वसि॒यत्समि॑द्धः ।
 त्वेवि॒श्वेस॑हस॒स्पुत्र॑दे॒वास्त्वमिन्द्रो॑दा॒शुपे॑म॒र्त्याय॑ ॥ १ ॥

त्वम् । अ॒ग्ने । वरु॑णः । जाय॑से । यत् । त्वम् । मि॒त्रः । भ॒व॒सि ।
 यत् । स॒मि॒द्धः । त्वे॑ इति॑ । वि॒श्वे । स॒ह॒सः । पु॒त्र । दे॒वाः ।
 त्वम् । इन्द्रः॑ । दा॒शुपे॑ । म॒र्त्याय॑ ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वं वरुणस्तमसां गारकोरात्र्यभिमानिदेवोऽपि त्वमेव यद्यदाजायसे किंच त्वमिग्रेह-
 रभिमानिदेवः प्रमीतेच्छता यद्यदा समिद्धस्त्वम् उत्पन्नमात्रः सन्ततोनिवारयसि प्रवृद्धः सन्वहित-

कारीभवसीत्यर्थः तदा त्वे त्वयि विश्वेसर्वेपिदेवावर्तन्ते त्वद्वत्तेनहविषातेर्पाजविनात् तेदेवाः
विभ्यतोऽग्निप्राविशन्नितिहिध्रुतेः । हेसहस्रपुत्र बलेनमध्यमानत्वात् किञ्च त्वमिन्द्रःस्वामी
दाशुपे श्विर्दानेमर्त्याय यममानायभवसि ॥ १ ॥

विवाहेचतुर्थ्यामाज्याहुतौत्वमर्गमेत्येषा सूत्रितंच—त्वमर्गमाभवसियत्कनीनामिति विवाहे
चतुर्थीमिति ।

अथद्वितीया—

त्वमर्ग्यमाभवसियत्कनीनां नामस्वधावगुह्यविभर्षि ।
अञ्जन्तिमित्रंसुधितं न गोभिर्यदम्पती सर्मनसा कृणोषि ॥ २ ॥

त्वम् । अर्ग्यमा । भवसि । यत् । कनीनाम् । नाम । स्वधास्वन् ।
गुह्यम् । विभर्षि । अञ्जन्ति । मित्रम् । सुधितम् । न । गोभिः ।
यत् । दम्पती इति दम्पती । सर्मनसा । कृणोषि ॥ २ ॥

हेभग्नो त्वमर्ग्यमाभवसि संवेपानियमितासि यद्यदा कनीनांकन्यकानांसदन्त्यसि
किञ्च हेस्वधावन् हविलक्षणान्नवन् गुह्यगोपनीयनामविभर्षि वैश्वानरइति तन्नाम सुधितं
सुगृहीतं मित्रं मिश्रमिवगोभिः विकारेप्रकृतिशब्दः गोविकारैः क्षीरादिभिः अञ्जन्ति अनक्ति यद्य-
स्मादम्पती जायापती समनसा समानमनस्कौ कृणोषि करोषि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तव श्रिये मरुतो मर्जयन्त रुद्र यत्ते जनिम चारु चित्रम् ।
पदं यद्विष्णो रुपमं निधायितेन पासि गुह्यं नाम गोनाम् ॥ ३ ॥

तव । श्रिये । मरुतः । मर्जयन्त । रुद्र । यत् । ते । जनिम । चारु ।
चित्रम् । पदम् । यत् । विष्णोः । उपश्रमम् । निधायि । तेन । पासि ।
गुह्यम् । नाम । गोनाम् ॥ ३ ॥

अनयाग्नेर्माध्यमिकीमूर्तिरुच्यते हेअग्ने तवथिये ध्रयणाय मरुतःअपोन्तरिक्षामर्जयन्त
मार्जयन्ति हेरुद्र वृष्टारुद्रवद्वर्षितरग्ने ते तव यज्जनिम जन्म वैद्युतलक्षणं चारु चरणीयं
चित्रं चायनीयं च तत्कथमिति चेदुच्यते-विष्णोर्ज्यापनशीलस्य देवस्योपममुपमेयं गुह्यम्
अगम्यं यत्पदं निधायि अनेनान्तरिक्षमुक्तं उपमेयमिव विष्णोर्मेध्यमपदं तस्मान्नान्तरिक्षं प-
श्यन्तीति ब्राह्मणम् । तेन गोनामुदकानां गुह्यं नाम नानिपासि रक्षसि ॥ १ ॥

अथ चतुर्थी-

तव श्रिया सुहृदो देवदेवाः पुरुदधाना अमृतं सपन्त ।
होतारमग्निमनुपो निपेदुर्दशस्यन्त उशिजः शंसमायोः ॥ ४ ॥
तव । श्रिया । सुहृदः । देव । देवाः । पुरु । दधानाः । अमृतम् ।
सपन्त । होतारम् । अग्निम् । मनुपः । नि । सेदुः । दशस्यन्तः ।
उशिजः । शंसम् । आयोः ॥ ४ ॥

हे देवाग्ने सुहृदः तव श्रिया समृद्धा देवाः इन्द्रादयः पुरु अत्यधिकं दधानाः त्वयि प्री-
तिं धारयन्तः अमृतं सपन्त स्पृशन्ति होतारं होमनिष्पादकमग्निं मनुपोमनुष्यानिपेदुः परिचरन्ति च-
त्विजः किं कुर्वन्तः दशस्यन्तः हविर्वितरन्तः शंसं फलमुशिजः कामयमानस्यायोर्मनुष्यस्य यज-
मानस्यार्थम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

न त्वद्धोता पूर्वो अग्ने यजीयान्न काव्यैः परो अस्ति स्वधावः ।
विशश्च यस्या अतिथिर्भवासि तस्य ज्ञेनं वनवद्देवमतीन् ॥ ५ ॥
न । त्वत् । होता । पूर्वः । अग्ने । यजीयान् । न । काव्यैः । परः ।
अस्ति । स्वधावः । विशः । च । यस्याः । अतिथिः । भवासि ।
सः । यज्ञेनं । वनवत् । देव । मतीन् ॥ ५ ॥

हेअग्ने त्वत्त्वत्तो न्योनास्ति होता पूर्वः पूरकः पुराणो वा यजीयान्ति शयेन पूज्यः यथा
वा काव्यैः स्तोत्रैः स्तुत्यः परः परस्तात्परस्मिन्नपिकालेनास्ति हे देव हे स्वधावः अज्ञवन्

यस्याविशःप्रनायाऋत्विग्रूपायाअतिथिर्भवासि अतिथिवत्पूज्योभवसि समन्तेन मर्तान्ते हून्
वनवत् वृश्चति हिनस्ति यद्वा मर्तान्परिचारकान्वनवत्संभजेत् ॥ ५ ॥

अथपट्टी-

व॒यम॑ग्ने॒वनु॑याम॒त्वोता॑वसू॒यवो॑ह॒विपा॒वुर्ध्व॑मानाः ।

व॒यंस॑म॒र्येवि॒दथे॒ष्वह्ना॑व॒यंरा॒यास॑हस॒स्पुत्र॑म॒र्तान् ॥ ६ ॥ १६ ॥

व॒यम् । अ॒ग्ने । व॒नुयाम॑ । त्वा॒ऽऋ॒ताः । व॒सु॒स्यवः॑ । ह॒विपा॑ ।

वु॒र्ध्वमा॑नाः । व॒यम् । स॒म॒र्ये । वि॒दथे॑षु । अ॒ह्नाम् । व॒यम् । रा॒या ।

स॒हसः॑ । पु॒त्र । म॒र्तान् ॥ ६ ॥ १६ ॥

हेअग्ने वयंयजमानाः स्त्रोताः त्वयारक्षिताः सन्तः वनुयाम शत्रून्पीडयाम संभजेमहि
वाचनं कीदृशावयं वसूयवोवसुकामाः हविषा त्वां बुध्यमानाबोधयन्तः वयंसमर्ये समरणे
जयेम शत्रून्तिशेषः विदथेपुयागेपुप्राप्नुयामवलं यद्वा वनुयामेत्येतदनुषज्यते अह्नांसर्वेष्वहःसु
किंचवयं हेसहसस्पुत्र बलस्यपुत्र पालकवाग्ने रायाधनेनसहमर्तान्पुत्रभृत्यादीन्लभेमहि ॥ ६ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथसप्तमी-

यो॒न॒आगो॑अ॒भ्येनो॑भरा॒त्यधी॑द॒धम॒घशं॑सेद॒घात॑ ।

ज॒हिचि॑कित्वोअ॒भि॒शंस्ति॒मेता॑म॒ग्नेयो॒नोम॑र्चय॒तिद्व॒येन॑ ॥ ७ ॥

यः । नः । आ॒गः । अ॒भि । ए॒नः । भ॒रा॒ति । अ॒र्धि । इत् । अ॒घम् ।

अ॒घ॒शं॑से । द॒घा॒त । ज॒हि । चि॒कित्त्वः॑ । अ॒भि॒शं॑स्तिम् । ए॒ताम् ।

अ॒ग्ने । यः । नः । म॑र्चय॒ति । द्व॒येन॑ ॥ ७ ॥

योमर्त्यः आगः अपराधम् एन.पापंचनोस्मभ्यमभिभराति अभित.करोति तस्मिन्नयशंसे
अवंपापम् अधिदघात ददात्वग्निः इत्पूरणः आगोपराधंयोमह्वामिदं करोतितस्माएवाग्निस्तत्करो-
त्वित्यर्थः अथप्रत्यक्षेणोच्यते-हेअग्ने एतामभिशास्तिनहि उत्तरत्रयच्छब्दध्रुवणात् तदानुगु-
ण्येनैनमभिशासकमिति व्याख्येयं योमिशस्ता नोस्मान्द्वयेनोक्तेनागौसैनसावामर्चयतिवाधेत-
मिति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्वामस्याव्युपिदेवपूर्वेदूतंकृण्वानअयजन्तहव्यैः ।

संस्थेयदंमईर्यसेरयीणादेवोमर्तैर्वसुभिरिध्यमानः ॥ ८ ॥

त्वाम् । अस्याः । वि॒ष्टुपि॑ । दे॒व । पूर्वे॑ । दू॒तम् । कृ॒ण्वानाः ।

अ॒य॒जन्त॑ । ह॒व्यैः । स॒म॒स्थे । अ॒ग्ने । यत् । ई॒र्य॒से । र॒यी॒णाम् ।

दे॒वः । म॒र्तैः । व॒सु॒भिः । इ॒ध्य॒मानः ॥ ८ ॥

हेअग्ने त्वामस्यारात्रेः व्युपि व्युष्टायाम् उपसीत्यर्थः पूर्वे पुरातनायनमानाः दूतदेवानां प्रिरकं कृण्वानाः कुर्वणाः अयजन्तहव्यैर्हेविभिः साधनैः रयीणां हविर्लेखणानां संस्थे संस्थाने आसादनेसति हेअग्ने यद्यदाईर्यसे गच्छसि देवोद्योतमानोमर्तैर्भनुष्यैर्ऋत्विग्भिर्वसुभिर्वासकैरिध्यमानः समिध्यमानः सन् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अवंस्पृधिपितरंयोधिर्विद्वान्पुत्रोयस्तेसहसःसूनऊहे ।

कदाचिकित्वोअभिचक्षसेनोग्रेकदाँऋतुचियांतयासे ॥ ९ ॥

अ॒वं । स्पृ॒धि । पि॒तरं॑ । यो॒धि । वि॒द्वाम् । पु॒त्रः । यः । ते । स॒ह॒सः ।

सू॒नो॒ इति॑ । ऊ॒हे । क॒दा । चि॒कित्त्वः॑ । अ॒भि । च॒क्ष॒से । नः॑ ।

अ॒ग्ने । क॒दा । ऋ॒तु॒श्चित् । या॒त॒या॒से ॥ ९ ॥

हेसहसःसूनो बलस्यपुत्राग्ने त्वमवस्पृधि पारय योधि पृथक्कुरुपापात् यःपुत्रः पुत्रस्थानीयः तव योजनमानः ते त्वांपितरंपालकं पितृभूतं विद्वान् जानन्नूहे ब्रह्मतिहविः तमेवंकुर्विति ऋषिरात्मानंपरोक्षेणाह हव्यवाळ्यग्निरजरःपितानइतिहिर्वक्ष्याति । यद्वा पितृपुत्रमावोव्यत्यस्तः पितरंपितृवद्भक्षकं यजमानमवस्पृधि योधिच यस्त्वंपुत्रः पुत्रवत्सदारक्षणीयः त्वंपुत्रोभवसियस्तेष्विषदितिहिर्धुतिः । हेचिकित्वः चेतनावज्जग्रे कदानोस्मानमिचक्षसे अभिपश्यसि कदाचन्नदतचित् यज्ञस्योदकस्यवाचेतयिता यातयासे प्रेरयसिस्नमार्गेण ॥ ९ ॥

अथदशमी-

भूरिनामवन्दमानोदधातिपितावसोयदितज्जोपयासे ।

कुविदेवस्यसहसाचकानःसुन्नमग्निर्वनतेवावृधानः ॥ १० ॥

भूरि । नाम । वन्दमानः । दधाति । पिता । वसो इति । यदि ।
तत् । जोपयासे । कुवित् । देवस्य । सहसा । चकानः । सुन्नम् ।

अग्निः । वनते । ववृधानः ॥ १० ॥

भूरिप्रभूतनामत्वदीयनामवन्दमानःसंदधाति धारयति सामर्थ्याद्विः अथवा नाम
हविः प्रभूतधारयतिदातुं पितापालकस्त्वं हेवसोवासकाग्ने यदितद्विःनोपयासे सेवसे
देवस्यव्यवहर्तुर्यममानस्यकुविद्वहुहविःसहसाचक्षेनयुक्त सन्चकानःकामयमानः यद्वा
कर्मणिपट्वी देवयजमानंकामयमानोऽग्निर्ववृधानोवर्धमानोयजमानंवर्धयन्वा सुन्नं सुखं वन-
ते प्रयच्छति ॥ १० ॥

अथैकादशी-

त्वमङ्गजरितारंयविष्ठविश्वान्यग्नेदुरितार्तिपपि ।

स्तेनाअदृश्रन्निपवोजनासोज्ञातकेतावृजिनाअभूवन् ॥ ११ ॥

त्वम् । अङ्ग । जरितारम् । यविष्ठ । विश्वानि । अग्ने । दुःश्रुता ।

अति । पपि । स्तेनाः । अदृश्रन् । रिपवः । जनासः ।

अज्ञातकेताः । वृजिनाः । अभूवन् ॥ ११ ॥

अङ्ग हेस्वामिन् यविष्ठ युक्तमाग्ने जरितारंस्तोतारमनुग्रहीतुं विश्वानिदुरिता दुरितानि
अतिपपि . अतिपारयसि स्तेनास्तस्कराअदृश्रन् दृश्यन्ते रिपवोजनासः शत्रुमृतामनुष्याः
अज्ञातकेताःअप्रज्ञातचिह्नाः वृजिनाअस्मामिर्वर्जिताअभूवन्भवन्ति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

इमेयामासस्त्वद्रिगभूवन्वसवेवातदिदागोअवाचि ।

नाहायमग्निरभिज्ञस्तयेनोनरीप्रतेवावृधानःपरांदात् ॥ १२।१७ ॥

इमे । यामासः । त्वद्रिक् । अभूवन् । वसवे । वा । तत् । इत् ।

आर्गः । अचाचि । न । अहं । अयम् । अग्निः । अभिर्शास्तये ।

नः । न । रिपते । ववृधानः । परा । दात् ॥ १२ ॥ १७ ॥

इमेयामासोगन्तारः स्तोमाः त्वद्रिक् त्वदभिमुखाजभूवन्भवन्ति वा अथवा वसवे वासकाय तदागोपराधमाशासनरूपमवाचि उक्तवानहमग्निमिदं देहीतियाचनमेवापराधः इदिति पूरणः यद्वा तदिदं वक्ष्यमाणं शत्रुभिः कृतमागः किंचायमग्निर्वृधानः स्तुत्यावर्धमानः स-
न्नाह नैवाभिर्शास्तये निन्दकाय नोस्मान्परादात्परादद्यात् तथा रिपते हिंसकाय नैव परादात् ॥ १२ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे सप्तदशोऽवर्गः ॥ १७ ॥

त्वामग्नये कादशर्चं चतुर्थं सूक्तम् आग्नेयस्य वसुधृतस्यार्पि त्रैष्टुभमाग्नेयम् अनुक्रान्तं च-त्वाम-
ग्न्येकादशेति । प्रातरनुवाकाधिनशस्त्रयोर्विनियोगोऽबोध्यग्निरित्यष्टोक्तः ।

तत्र प्रथमा—

त्वामग्नेव सुपतिं वसूनामभिप्रमन्दे अध्वरे पुराजन् ।

त्वया वाजं वाज्यन्तो जयेमाभिप्यामपृत्सुतीर्मर्त्यानाम् ॥ १ ॥

त्वाम् । अग्ने । वसुस्पतिम् । वसूनाम् । अभि । प्र । मन्दे ।

अध्वरेपु । राजन् । त्वया । वाजम् । वाज्यन्तः । जयेम ।

अभि । स्याम । पृत्सुतीः । मर्त्यानाम् ॥ १ ॥

हे अग्ने वसूनां वसुपतिं वृत्त्यवृत्तिभ्यां वसूनां बाहुभ्यं तत्त्वामित्वं चोक्तं बहूनां धनानां स्वामि-
नं त्वामध्वरेपुयागेषु अभिप्रमन्दे अभिमुल्लेख्येन स्तौमि हेरागन् किंच त्वया अनुकूलेन वाज्यन्तो-
न्नमिच्छन्तो वयं वानं जयेम किंच मर्त्यानां मरणधर्मकाणां पृत्सुतीः सेना अभिप्याम अभिम-
वेम ॥ १ ॥

दर्शपूर्णमासे पत्नीसंयाने गृहपतेर्याज्यैषा
याना इति । देवसुवां हविः प्वभ्यग्नेरैव याज्या
मनोवश इति ।

सूत्रितं च-हव्यवाळिशिरजरः पितान इति पत्नीसं-
सूत्रितं च-हव्यवाळिशिरजरः पितानस्त्वं च सो-

सैपाद्वितीया-

हव्यवाळग्रिरजरःपितानोविभुर्विभावांसुदृशीकोअस्मे ।
 सुगार्हपत्याःसमिपोदिदीह्यस्मद्यक्सम्मिमिमीहिश्रवांसि ॥ २ ॥
 हव्यश्वाद् । अग्निः । अजरः । पिता । नः । विभुः । विभावा ।
 सुदृशीकः । अस्मे इति । सुगार्हपत्याः । सम् । इपः । दिदीहि ।
 अस्मद्यक् । सम् । मिमीहि । श्रवांसि ॥ २ ॥

अयंहव्यवाळग्रिरजरः अजीर्णः सन् न-पिताभवत्वितिशेषः किंच विभुर्व्याप्तः विभावा
 दीप्तिमान् सुदृशीकः शोभनदर्शनः अस्मे अस्माकंभवतु अथप्रत्यक्षवादः सुगार्ह-
 पत्याः शोभनगार्हपत्ययुक्तानि इषोन्नानिसन्दिदीहि सम्यक्प्रकाशय ददस्ववा अस्मद्यक्
 अस्मदभिमुखंश्रवांस्त्यन्नानिसंमिमिमीहि सम्यक्प्रयच्छ ॥ २ ॥

अथतृतीया-

विशांकविंविश्रपतिमानुपीणांशुचिंपावकंघृतपृष्ठमग्निम् ।
 निहोतारंविश्वविदंदधिध्वेसदेवेपुवनतेवार्याणि ॥ ३ ॥
 विशाम् । कविम् । विश्रपतिम् । मानुपीणाम् । शुचिम् । पावकम् ।
 घृतपृष्ठम् । अग्निम् । नि । होतारम् । विश्वविदम् । दधिध्वे ।
 सः । देवेर्पु । वनते । वार्याणि ॥ ३ ॥

मानुपीणांविशां विश्रपतिं सर्वासांमनुष्यरूपाणांप्रिन्नानांपालकं स्वामिनंवा कविं मेघा-
 विर्न शुचिं विशुद्धं दीप्तंवा पावकमन्येषांशोषकं घृतपृष्ठं प्रदीप्तपृष्ठोपलक्षितशरीरम् अथवा
 उपरितनभागआज्योपेतंहोतारंहोमनिष्पादकं विश्वविदं विश्वस्यवेत्तारम् अग्निनिदधिध्वे
 धारयथ हेऋत्स्विनः सदेवोदेवेपुमध्येवार्याणिवरणीयानिघनानि वनते संभजतेस्मदर्थं स्वयंवा
 वार्याणिहवीपितन्ते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

जुपस्वाग्रइळयासजोपायतमानोरश्मिभिःसूर्यस्य ।
 जुपस्वनःसमिधंजातवेदआचंदेवान्हंविरद्यायवक्षि ॥ ४ ॥

जुपस्व । अग्ने । इळ्या । सज्जोपाः । यतमानः । रश्मिभिरभिः ।
सूर्यस्य । जुपस्व । नः । समृद्धिर्धम् । जातस्वेदः । आ । च ।
देवान् । हविःश्चोद्य । वक्षि ॥ ४ ॥

हेअग्ने जुपस्व सेवस्व स्तुतिं इळ्यावेदिलक्षणयामूम्यावाचावासनोपाःसमानप्रोतिः
तथासूर्यस्यरश्मिभिः यतमानः प्रयत्नमुपःकालेकुर्वन् किंच हेनातवेदः जातस्वेदितरग्ने
नोस्मदीयांसमिदंजुपस्व सेवस्व आवहच देवान्हविरायाहविरदनाय आवाह्यवक्षिषहसि
तद्वविः ॥ ४ ॥

अथपवित्रेष्ट्यांस्विष्टकृतोनुवाचपैषा सूत्रितं—जुष्टोदमूनाअग्नेशर्धमहतेसौमगायेतिसं-
याज्येइति । मरुद्भ्यःपुरोडाशंसतकपालमित्यत्रापिस्विष्टकृतोनुवाचपैषा अत्यासौमयेमरुतस्वच्चो
जुष्टोदमूनाइतिसूत्रितम् ।

सैपापञ्चमी—

जुष्टोदमूनाअतिथिर्दुरोणइमंनोयक्षमुपयाहिविद्वान् ।
विश्वाअग्नेअभियुजोविहत्याशत्रूयतामभराभोजनानि ॥५॥१८॥

जुष्टः । दमूनाः । अतिथिः । दुरोणे । इमम् । नः । युजम् ।
उप । याहि । विद्वान् । विश्वाः । अग्ने । अभिष्युजः ।
विहृत्य । शत्रूष्यताम् । आ । भूर । भोजनानि ॥ ५ ॥ १८ ॥

जुष्टःपर्याप्तोदमूनादानमनादान्तमनावा अतिथिस्तद्वत्पूज्यःसन् इमंनोस्मदीयंपञ्चमुप-
याहि उपगच्छ विद्वान्ज्ञानन् हेअग्ने विश्वाअभियुजः सर्वानभियोक्तुं विहृत्य शत्रूयतां
तेषांभोजनानि अन्नानि घनान्यामर आहर अतिथिरभ्यतितोगृह्णन्पत्नीत्यादिनिर्हृक्तंद्र-
ष्टव्यम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेऽष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथषष्ठी-

व॒धेन॒दस्युं॑प्र॒हिचा॒तय॑स्व॒वयः॑कृ॒ण्वान॑स्त॒न्वे॒ऽस्वायै॑ ।
पि॒प॒र्पि॒यत्स॑हस॒स्पुत्र॑दे॒वान्त॑सोअ॒ग्नेपा॑हि॒नृत॑म॒वाजे॑अ॒स्मान् ॥ ६ ॥

व॒धेन॑ । द॒स्युम् । प्र । हि । चा॒तय॑स्व । व॒यः । कृ॒ण्वानः ।
त॒न्वे । स्वा॒यै । पि॒प॒र्पि । यत् । स॒हसः । पु॒त्र । दे॒वान् । सः ।
अ॒ग्ने । पा॒हि । नृ॒क्ष॒तम् । वा॒जे । अ॒स्मान् ॥ ६ ॥

हेअग्ने वधेनायुधेन दस्युमुपलपयितारं प्रहिचातयस्व प्रणाशय हीतिपूरणः वयःकृ-
ण्वानः तन्वेशरीराय स्वायै स्वीयाय अपवा स्वायैतन्वे यन्मानादिरूपाय पुत्राय वयो-
जकुर्वाणः यद्यस्मात्सहसस्पुत्राग्ने देवान्पिपर्षि तर्पयसि हेनृतम नेनृतमाग्ने सत्त्ववाजेसंक्रामे
अस्मान्पाहिरक्ष ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

व॒यंते॑अ॒भ॒उ॒कथै॑र्वि॒धेम॑व॒यंह॒व्यैःपा॑व॒कभ॒द्रशो॑चे ।
अ॒स्मे॒र॒यि॒वि॒श्व॒वा॒रं॒समि॑न्वा॒स्मेवि॒श्वानि॒द्रवि॑णानि॒धेहि॑ ॥ ७ ॥

व॒यम् । ते । अ॒ग्ने । उ॒कथैः । वि॒धेम । व॒यम् । ह॒व्यैः । पा॒व॒क ।
भ॒द्र॒शो॒चे । अ॒स्मे इति॑ । र॒यिम् । वि॒श्व॒वा॒रम् । स॒म् । इ॒न्व ।
अ॒स्मे इति॑ । वि॒श्वानि॑ । द्रवि॑णानि । धे॒हि ॥ ७ ॥

हेअग्ने ते त्वां वयं उक्थैःशक्तैर्विधेम परिचरेम वयंहव्यैर्हविर्भिर्विधेम हेपावक शोधक
हेभद्रशोचे कल्याणदीप्ते अग्ने अस्मे अस्मभ्यंविश्ववारं, विश्वैर्वरणीयंरयिघनंसमिन्व प्रापय
अस्मे अस्मभ्यंविश्वानि द्रविणानि धेहि स्थापय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अ॒स्माकं॑म॒ग्नेअ॒ध्व॒रं॒जु॒पस्व॑सह॒सः॒सू॒नो॒त्रि॒प॒थस्य॑ह॒व्यम् ।
व॒यं॒दे॒वे॒र्पु॒सुकु॑तःस्याम॒शर्म॑णान॒खि॒वरू॑थेनपा॒हि ॥ ८ ॥

अस्माकम् । अग्ने । अध्वरम् । जुपस्व । सहसः । सुनो इति ।

त्रिष्टधस्थ । हव्यम् । वयम् । देवेषु । सुकृतः । स्याम ।

शर्मणा । नः । त्रिष्ट्वरूपेण । पाहि ॥ ८ ॥

हेअग्ने अस्माकमध्वरंजुपस्व सेवस्व हेसहसःसूनो बलस्यपुत्र त्रिपधस्थ त्रिपुक्षि-
त्यादिपुस्थानेषुस्थित हव्यंहविर्जुपस्व यद्वा अध्वरंहविरितियोज्यम् अहिंसितंहविरित्यर्थः
येयजमानादेवेषुमध्ये सुकृतः शोभनापूर्वकर्तारःस्याम मवेम त्रिष्ट्वरूपेण वाचिकादिभेदेन
त्रिधावरणीयेन शर्मणासुखेन त्रिच्छदिष्केण गृहेण वा नः पाहि रक्ष ॥ ८ ॥

अथनवमी-

विश्वानिनोदुर्गहाजातवेदःसिन्धुंननावादुरितातिपर्वि ।

अग्नेअत्रिवन्नमसागृणानोऽस्माकंबोधयवितातनूनाम् ॥ ९ ॥

विश्वानि । नः । दुःष्महा । जातश्वेदः । सिन्धुम् । न । नावा ।

दुःश्ङ्गता । अति । पर्वि । अग्ने । अत्रिष्वत् । नमसा । गृणानः ।

अस्माकम् । बोधि । अविता । तनूनाम् ॥ ९ ॥

हेजातवेदः नोस्माकं दुर्गहा दुःखेगाह्यानि दुःखेनमोग्यानि विश्वानिदुरितान्यतिपर्वि
अतिभारय सिन्धुंननावा नदी नाविकोयथा तद्वत् हेअग्ने अत्रिवत् अत्रैर्यथा तथानोस्माकं
नमसास्तोत्रेणगृणानः स्तूयमानःसन्नोस्माकं तनूनामविता रक्षकोबोधि बुध्यस्व ॥ ९ ॥

पुत्रकामेष्टर्चायस्त्वेत्येषाप्रधानस्ययाज्या सूत्रितंच-यस्त्वाहृदाकीरिणामन्यमानोभिस्तु-
विश्वस्तममिति ।

सैषादशमी-

यस्त्वाहृदाकीरिणामन्यमानोमर्त्यमर्त्योजोहवीमि ।

जातवेदोयशोऽस्मासुधेहिप्रजाभिरग्नेअमृतत्वमश्याम् ॥ १० ॥

यः । त्वा । हृदा । कीरिणा । मन्यमानः । अमर्त्यम् । मर्त्यः ।

जोहवीमि । जातश्वेदः । यशः । अस्मासु । धेहि । प्रजाभिः ।

अग्ने । अमृतत्वम् । अश्याम् ॥ १० ॥

यामत्योमरणवर्णहम् अमर्त्यमनाशं त्वा त्वां कीरिणा स्तुत्यादिशुविदितेनद्वा
हृदयेन युक्तोमन्यमानःस्तुवम् जोहवीमि अस्येमादयामि यद्वा स्तोतृवाचकेनकीरिणा
शब्देन स्तुतिरुपलक्ष्यते स्तुतियुक्तेनमनसात्वाभन्नप्रदंमन्यमानोमोहवीमि हेजातवेदोयशोधनं
प्रगांधास्मासुधेहि प्रभाभिस्त्वहृताभिः हेअग्ने अहममृतत्वं सन्तत्यविच्छेददृक्षणमश्यां प्राप्नुयां
प्रनामनुप्रनापसेतदुतेमर्त्यामृतमितिहिश्रुविः ॥ १० ॥

तस्यामेवपुत्रकामेष्टचांयस्मैत्ववित्येषाग्नेःपुत्रवतोनुवाक्या यस्मैत्वंसुकृतेजातवेदोयस्तवा
हृदाकीरिणामन्यमानइतिहिसूत्रितम् ।

सैपैकादशी-

यस्मैत्वंसुकृतेजातवेदलोकमग्रेकृण्वःस्योनम् ।

अश्विनंसपुत्रिणंवीरवन्तंगोमन्तरयिनंशतेस्वस्ति ॥ ११ ॥ ११ ॥

यस्मै । त्वम् । सुकृते । जातश्चेदः । ऊँ इति । लोकम् । अग्ने ।

कृण्वः । स्योनम् । अश्विनम् । सः । पुत्रिणम् । वीरवन्तम् ।

गोमन्तम् । रयिम् । नशते । स्वस्ति ॥ ११ ॥ ११ ॥

हेजातवेदोऽग्ने त्वं यस्मैसुकृते सुकर्मणे यजमानाय उदतिपूरणः लोकंस्योनं सुखकरं
कृणवोऽकरोः यद्वा लोकमाटेकिनस्योनंकृण्वः अनुग्रहेणकुर्वित्यर्थः सयजमानोश्विनंवह्म-
शोयेतं पुत्रिणं बहुपुत्रोपेतं वीरवन्तं वीरैर्येणोपेतं गोमन्तं रयिं धनं नशते प्राप्नोति
स्वस्त्यविनश्चरम् ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेपक्षेनविशोवर्गः ॥ १९ ॥

सुसमिद्धायेत्येकादशार्चपञ्चमसुकम् आग्नेयस्यवसुधुतस्यापंगायत्रम् इष्वायुक्तदेवताकम्
आममित्युक्तवाचनूनपादमितं सुसमिद्धायाम्नायत्रमित्यनुक्रमणिकम् । अग्नीषामिदमाग्नीसूक्तं
समिद्धोअयेतिवासर्वेषांयथपित्युक्तत्वात् ।

तत्रप्रथमा-

सुसमिद्धायशोचिषेधृतंतीव्रंजुहोतन । अग्रयेजातवेदसे ॥ १ ॥

सु॒स॒मि॒द्धाय॑ । शो॒चि॒षे॑ । घृ॒तम् । ती॒व्रम् । जु॒हो॒त॒न॒ । अ॒ग्नये॑ ।
जा॒त॒ध्वे॒द॒से ॥ १ ॥

सुसमिद्धाय सुषुसमिद्धायैतन्नामकायाग्नये शोचिषे दीप्तिमते घृतमाज्यं तीव्रं
प्रभूतं जुहोतन हेतुः त्विजः अग्नयेऽग्न्यादिगुणयुक्ताय जातवेदसेनातपनाय ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

न॒रा॒शंसः॑ सु॒पू॒द॒ती॒मं॒य॒ज्ञ॒म॒दा॒भ्यः । क॒वि॒र्हि॒म॒धु॒ह॒स्त्यः ॥ २ ॥
न॒रा॒शंसः॑ । सु॒सू॒द॒ति॒ । इ॒मम् । य॒ज्ञम् । अ॒दा॒भ्यः । क॒विः । हि ।
म॒धु॒ह॒स्त्यः ॥ २ ॥

नराशंसः नरैः शंसनीययोगमग्निरियं यज्ञमिदं देवविर्वा सुपूदति सुष्टुप्रेरयति सदेवः अदाभ्यः
अहिंस्यः केनापि कविर्मधावी मधुहस्त्यः मधुरहस्त्यः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

ई॒ळि॒तो॒अ॒ग्न॒आ॒व॒हे॒न्द्रं॑ चि॒त्र॒मि॒ह॒प्रि॒यम् । सु॒खै॒र॒थे॑भि॒रु॒तये॑ ॥ ३ ॥
ई॒ळि॒तः । अ॒ग्ने॒ । आ॒ । व॒ह॒ । इ॒न्द्रम् । चि॒त्रम् । इ॒ह॒ । प्रि॒यम् ।
सु॒खैः । र॒थे॑भिः । उ॒तये॑ ॥ ३ ॥

हेअग्ने ईळितः स्तुतः सन्नावहेन्द्रं चित्रं चायनीयं प्रियमिहास्मिन्यज्ञसुखैरथेभिर-
थैरुतयेस्मद्रक्षणाय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ऊ॒र्ण॑म॒दा॒वि॒प्र॒थ॒स्वा॒भ्य॒र्का॑अ॒नूप॑त । भ॒वा॒नः॑ शु॒भ्र॒सा॒तये॑ ॥ ४ ॥
ऊ॒र्ण॑म॒दाः । वि॒ । प्र॒थ॒स्व॒ । अ॒भि॒ । अ॒र्काः । अ॒नूप॑त । भ॒व॒ ।
नः । शु॒भ्र॒ । सा॒तये॑ ॥ ४ ॥

हेऊर्णमदाः ऊर्णकम्बलवत्सूदु हेवर्हिर्विप्रथस्व प्रथय अर्कास्तोतारोम्यनूपत स्तुवन्ति
हेशुभ्र दीप्त सातये धनाय तद्दानायवा नोस्माकं भव ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

देवीर्द्वारोविश्रयध्वंसुप्रायणानंऊतये । प्रप्रयज्ञंपूर्णीतन ॥५।२०॥

देवीः । द्वारः । वि । श्रयध्वम् । सुप्रअयनाः । नः । ऊतये ।

प्रप्र । यज्ञम् । पूर्णीतन ॥ ५ ॥ २० ॥

हेद्वारोयज्ञस्यद्वाराभिमानिन्योहेदेवीर्देव्यः विश्रयध्वं वियुक्ताभवत सुप्रायणाः शोम-
नगमनसाधनाः नोस्माकमृतयेरक्षायै यज्ञं यजमानं प्रप्रपूर्णीतन पूरयतकामैः यज्ञमे-
षवाकलैः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेर्विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथषष्ठी-

सुप्रतीकेवयोवृधांयद्वाहीऋतस्यमातरा । दोषामुपासमीमहे ॥६॥

सुप्रतीके इति सुप्रतीकि । वयःश्वृधा । यद्वा इति । ऋतस्य ।

मातरा । दोषाम् । उपासम् । ईमहे ॥ ६ ॥

हेअहोरात्रेधाभिमानिदेव्यौ सुप्रतीके सुरूपे शोमनाज्जेवा वयोवृधा अन्नस्पर्धयिष्यौ
यद्वा महत्यौ ऋतस्ययज्ञस्योदकस्यवामातरा निर्मात्र्यौ तयोर्मध्ये प्रत्येकं दोषां रात्रिदेवीमुप-
समहेर्देवीम् ईमहे स्तुम ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

वातस्यपत्नमञ्जोळितादैव्याहोतारामनुपः । इमंनोयज्ञमागतम् ॥७॥

वातस्य । पत्नम् । ईळिता । दैव्या । होतारा । मनुपः । इमम् ।

नः । यज्ञम् । आ । गतम् ॥ ७ ॥

वातस्यपत्नम् लुसोपमैषा वायुगमनसदृशगमनार्थमीळिता ईळितौ अस्माभि स्तुतौ
यद्वा वातस्य पत्नसाधनेतरिक्षेगच्छन्तौ दैव्या देवादयोरादित्याचसमुद्भूतौ होतारा देवानामा-
हातारौ पुर्वा मनुषोमनुष्यस्य इमंनोस्माकंयज्ञमागतमागच्छत नोमनुषोयज्ञमितिऽपधिकरणे
पृष्ठ्यौ अस्माकंयजमानस्ययज्ञमित्यर्थ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

इळासरस्वतीमहीतिस्रोदेवीर्मयोभुवः । वह्निःसीदन्त्वस्त्रिधः ॥ ८ ॥

इळा । सरस्वती । मही । तिस्रः । देवीः । मयःऽभुवः । वह्निः ।

सीदन्तु । अस्त्रिधः ॥ ८ ॥

इळाष्टपित्री सरस्वती सरसैदकं तद्भानसरस्वान्वायुः तस्यस्त्रीसरस्वती मही महती भारती भरतस्यादित्यस्यपत्नी अत्र यद्यप्येपानोक्ता तथापि सर्वत्रसहस्रत्वात् त्रिसंख्याश्रवणाच्च सा गृह्यते अथवेताः क्षित्यन्तरिक्षद्युस्थानावाग्देव्यः एतामयोभुवः सुखस्यमाययिभ्यः अस्त्रिधोर्हिंसिकाः सत्योर्बर्हिर्बर्हिषिर्सीदन्तु उपविशन्तु ॥ ८ ॥

अथनवमी-

शिवस्त्वंष्टरिहागंहिविभुःपोषंउत्तमना । यज्ञेयंज्ञेनउदव ॥ ९ ॥

शिवः । त्वष्टः । इह । आ । गृहि । विभुः । पोषे । उत् । तमना ।

यज्ञेयंज्ञे । नः । उत् । अव ॥ ९ ॥

हेत्वष्टदेव शिवः सुखकरः सन्निहागंहि अस्मद्यज्ञमागच्छ विभुर्व्याप्तस्त्वं पोषे पोषकरणे उत् आगत्यच तमना आत्मना स्वयमेव यज्ञेयंज्ञे सर्वेषुयज्ञेषुनोस्मानुदबोत्कृष्टंरक्ष ॥ ९ ॥

अग्निहोत्रउत्तराहुतिस्कन्दने यत्रवेत्थेत्यनयासमिधमादध्यात् सूत्रितं च-यत्रवेत्थवनस्पतइत्युत्तरस्याआहुत्यास्कन्दनइति ।

सैपादशमी-

यत्रवेत्थंवनस्पतेदेवानांगुह्यानामानि । तत्रहव्यानिगामय ॥ १० ॥

यत्र । वेत्थ । वनस्पते । देवानाम् । गुह्या । नामानि । तत्र ।

हव्यानि । गमय ॥ १० ॥

हेवनस्पते येषामिमानिदेव यत्रयस्मिन्स्थानेवेत्थ देवानांगुह्या गुह्यानि नामानि गुह्य नामकानि रूपाणि तत्र हव्यानि गमय प्रापय ॥ १० ॥

अयैकादशी-

स्वाहाग्रयेवरुणायस्वाहेन्द्रायमरुद्भ्यः ।

स्वाहादेवेभ्योहविः ॥ ११ ॥ २१ ॥

स्वाहा । अग्रये । वरुणाय । स्वाहा । इन्द्राय । मरुत्भ्यः ।

स्वाहा । देवेभ्यः । हविः ॥ ११ ॥ २१ ॥

येअग्न्यादयोविश्वेदेवाः तेभ्योदेवेभ्यः इदंहविः स्वाहाकरोमीतिशेषः स्वाहुतंकरोमीत्यर्थः
एवंस्वाहाकृते स्तुतिः ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अग्निं तमन्य इति दशर्चपद्युक्तं वसुधुतस्यार्पम् आग्नेयं पाङ्कम् अग्निं दशपाङ्कमित्यनुक्रम-
णिका । प्रातरनुषाके आग्नेयेऋतौ पाङ्के छन्दस्याश्विनशखे वेदसूक्तम् अग्निं तमन्य इति पाङ्कमिति हि
सूत्रितम् । आश्वमेधिके मध्यमे हनीदमेवाज्यं शस्त्रं सूत्रितं च—अग्निं तमन्य इत्याज्यं तस्यैका-
हिकमुपरिष्ठादिति । आद्येऽभिष्टविके पूव्येऽपुमैत्रावरुणस्यानुरूपद्यूचः सूत्रितं च—अग्निं
तमन्ये यो वसुराग्नेस्थूरं रयिभरेति ।

तत्र प्रथमा—

अग्निं तमन्ये यो वसुरस्तं यन्ति धेनवः ।

अस्तमर्वन्त आशवोस्तं नित्यासो वाजिन इपंस्तोतृभ्य आभर ॥ १ ॥

अग्निम् । तम् । मन्ये । यः । वसुः । अस्तम् । यम् । यन्ति ।

धेनवः । अस्तम् । अर्वन्तः । आशवः । अस्तम् । नित्यासः ।

वाजिनः । इपम् । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ १ ॥

तमग्निं मन्ये स्तौमि योऽग्निर्वसुर्वासकः यमस्तंसर्वेषां गृहवदाश्रयभूतं धेनवो यन्ति
गच्छन्ति प्रीणयितुम् अस्तमुक्तलक्षणमर्वन्तो रणवन्तोऽथा आशवः शीघ्रगामिनो यन्ति तथा
नित्यासः नित्यप्रवृत्तयः वाजिनो हविलेक्षणा जवन्तो यजमाना यमस्तं यन्ति तं मन्ये इपमन्तस्तो-
तृभ्योऽस्मभ्यमभरामि ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सो॒अ॒ग्नि॒र्यो॒वसु॑र्गुणे॒संय॑मा॒यन्ति॑धे॒नवः॑ ।

स॒मर्व॑न्तो॒रघु॑द्रुवः॒संसु॑जा॒तासः॑सूर॒यइ॒र्षस्तो॑तृ॒भ्यआ॒भर ॥ २ ॥

सः । अ॒ग्निः । यः । वसुः । गृ॒णे । स॒म् । य॒म् । आ॒श्रय॑न्ति ।

धे॒नवः । स॒म् । अर्व॑न्तः । र॒घु॒ध्रुवः । स॒म् । सु॒ज्जा॒तासः । सू॒रयः ।

इ॒र्षम् । स्तो॑तृ॒भ्यः । आ । भ॒र ॥ २ ॥

सः अग्निः सखस्वग्निः योऽसुर्वसकोगृणे स्तूयते यधेनवःसमायन्तिहोमार्थम् अर्वन्तो-
 श्वारघुद्रुवः लघुगमनाःसमायन्ति सुजातासः सुत्कुलोत्पन्नाः सूरयोमेधाविनश्च समायन्ति
 सखस्वग्निरिति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अ॒ग्नि॒हिंवा॒जिनै॑वि॒शेद॑दातिवि॒श्वर्च॑र्पणिः ।

अ॒ग्नी॒रा॒येस्वा॒भुव॑स॒प्रीतो॑या॒तिवा॒र्यमि॒र्षस्तो॑तृ॒भ्यआ॒भर ॥ ३ ॥

अ॒ग्निः । हि । वा॒जिन॑म् । वि॒शे । द॑दाति । वि॒श्वर्च॑र्पणिः ।

अ॒ग्निः । रा॒ये । सु॒इआ॑भुव॑म् । सः । प्री॒तः । या॒ति । वा॒र्यम् ।

इ॒र्षम् । स्तो॑तृ॒भ्यः । आ । भ॒र ॥ ३ ॥

अग्निर्हि अयमग्निःसख विशेषे यजमानाय वागिनमन्नवन्तपुत्रमश्वमज्जेवाददाति
 विश्वर्चर्पणिः विश्वेर्चर्पणयोमनुष्यारक्षणीयाअर्चकावायस्यसतथोक्तः यद्वा पश्यतिकर्मैतत्
 सर्वस्यद्रष्टाग्रीरायेधनार्थिने अथवा द्वितीयार्थेचतुर्थो धनं स्वाभुवं सुष्टुसर्वत्रव्याप्तं वार्यं
 सर्वैर्वरणीयं प्रीतःसन्त्याति गमयति दातुंवागच्छति इषमित्यादिगतम् ॥ ३ ॥

आभिष्टविकेदृक्स्थेपुतृतीयासर्वनेस्तोत्रियल्युचस्यतेअग्नर्धामहीत्यादिकेप्रथमाद्वितीये स्मि-
 तंभवति-आतेअग्नर्धामलुमेसुश्वन्द्रर्षिपइतिद्वेष्टकाचेति ।

तत्रयुचेप्रथमा सूक्तेचतुर्थी-

आतेअग्रइधीमहिद्युमन्तदेवाजरेम् ।

यद्धस्यातेपनीयसीसमिद्धीदयतिव्यवीपंस्तोतृभ्यआभर ॥ ४ ॥

आ । ते । अग्ने । इधीमहि । युष्मन्तम् । देव । अजरेम् । यत् ।

ह । स्या । ते । पनीयसी । समृद्धि । दीदयति । यवि ।

इपम् । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ ४ ॥

हेअग्ने देव युमन्त दीतिमन्तमभरमजीर्णं तेत्वाम् आसर्वतइधीमहि दीपयामः यद्ध
खलु ते तव स्या सा पनीयसी स्तुत्यासमिद्धीतिदीदयतिदीप्यते यवि युक्ते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आतेअग्रऋचाहविःशुक्रस्यशोचिपस्पते ।

सुध्वेन्द्रवस्मविश्वपतेहव्यवाटुतृभ्यंहूयतइपंस्तोतृभ्यआभर ॥ ५ ॥ २२ ॥

आ । ते । अग्ने । ऋचा । हविः । शुक्रस्य । शोचिपः । पते ।

सुध्वेन्द्र । दस्म । विश्वपते । हव्यवाट् । तृभ्यम् । हूयते ।

इपम् । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ ५ ॥ २२ ॥

हेशोचिपोदीते.पते स्वामिन्त्रे शुक्रस्य दीप्तस्य ते तुभ्यमृचामन्त्रेणसहहविर्हूयते हे
सुध्वेन्द्र सुप्रआहादक शोभनहिरण्यवा हेदस्म शृणासुपक्षयित विश्वते विशांप्रजानांपाळक
हव्यावाट् हविषोवोढ. आपूरणः इपंगतम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेद्वाविशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथषष्ठी-

प्रोत्येअग्रयोऽग्निपुविश्वं पुष्यन्तिवार्यम् ।

तेहिंन्विरेतइंन्विरेतइपण्यन्त्यानुपगिपंस्तोतृभ्यआभर ॥ ६ ॥

प्रो इति । त्ये । अग्रयः । अग्निपुं । विश्वम् । पुष्यन्ति ।
वार्यम् । ते । द्विन्विरे । ते । इन्विरे । ते । इष्यन्ति । आनुपक् ।
इषम् । स्तोतृभ्यः । आ । भ्र ॥ ६ ॥

प्रोमैवपुष्यन्तित्येतेअग्रयोधिष्याअग्निपुगार्हपत्यादिषु यद्वालौकिकाअग्रयस्तेजःपदार्थ-
भूताअग्निपुवैदिकेपुविश्वंसर्वं वार्यं वरणीयम् अपेक्षितंनंपुष्यन्ति तेअग्रयोहिन्विरे प्रीणयन्ति
इन्विरेप्रीणयितुंन्यामुवगितच तेइष्यन्ति अन्नमिच्छन्ति आनुपक् सर्वत्रानुपक्तं तत्राग्निसा-
मान्याभिप्रायेणैकवचनम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तवत्येअग्नेअर्चयोमहिं ब्राधन्तवाजिनः ।
येपत्वभिःशफानां ब्रजाभ्रन्तगोनामिपंस्तोतृभ्यआभ्र ॥ ७ ॥

तव । त्ये । अग्ने । अर्चयः । महिं । ब्राधन्त । वाजिनः ।
ये । पत्वभिः । शफानाम् । ब्रजा । भ्रन्त । गोनाम् ।
इषम् । स्तोतृभ्यः । आ । भ्र ॥ ७ ॥

हेअग्ने तव त्वदीयाः त्ये ते अर्चयोऽश्वयोमहि महदत्यधिकंवाग्निनोवेननवन्तोन्नवन्तो-
वावाधन्त वर्धन्ते यद्वा लुप्तोपमा वाग्निनोश्वाश्च ये रश्मयः पत्वभिः पतनैः शफानांखुरवर्ता
गोनांनयूथानि भ्रन्त इच्छन्ति आपताज्जाग्रहोमायकाद्यन्तइत्यर्थः तेवर्धन्ते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नवानोअग्रआभ्रस्तोतृभ्यःसुक्षितीरिपः ।
तेस्यामयआनूचस्त्वादूतासोदमेदमइषंस्तोतृभ्यआभ्र ॥ ८ ॥

नवाः । नः । अग्ने । आ । भ्र । स्तोतृभ्यः । सुक्षितीः ।
इषः । ते । स्याम । ये । आनूचः । त्वादूतासः । दमेदमे ।
इषम् । स्तोतृभ्यः । आ । भ्र ॥ ८ ॥

हेअग्ने स्तोतृभ्योनोस्मभ्यं नवाः स्तुत्याः नूत्नावासुक्षितीः सुनिवासाः, सुप्रजावाइ-
प. उक्तलक्षणान्यत्रानि आभर प्रयच्छ येवयंदमेदमे सर्वेषुयागपृष्ठेषु त्वामानुर्ययन्ति ते वयं
त्वाद्तासः त्वाद्दूतंफलसूचकंलब्धवन्तःसन्तः स्याम समृद्धाभ्यास्म दमेदमेस्यामेतिवा योज्यम् ॥८॥

आभिष्टविकेषूक्त्येषुतृतीयसवनेवैकल्पिकस्तोत्रियम्यूचे उभेसुश्रद्धेत्येषातृतीया सूत्रमुक्तम् ।

सैपानवमी-

उभेसुश्रद्धसर्पिषोदर्वीश्रीणीपआसनि ।

उतो न उत्पूण्या उक्थेपुंशवसस्पत इपंस्तोतृभ्य आभर ॥ ९ ॥

उभे इति । सुश्रद्ध । सर्पिषः । दर्वी इति । श्रीणीपे । आ । सनि ।

उतो इति । नः । उत । पुण्याः । उक्थेपुं । शवसः ।

पते । इपम् । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ ९ ॥

हेसुश्रद्ध शोभनाहादन शोभनहिरण्यवाग्ने उभे सर्पिषः पूर्णे दर्वी जुहूपभृतावा-
सन्त्यास्ये श्रीणीपे श्रयसि पचसिवा उतोऽपिच नोस्मानुक्थेषु यागेषूत्पूण्याः उत्पूरयफलैः
हेशवसस्पतेबलस्यपालयितः ॥ ९ ॥

अयदशमी-

एवाँअग्निमंजुर्यमुगीर्भिर्यज्ञेभिरानुपक् ।

दधदस्मेसुवीर्यमृतत्यदाश्वश्व्यमिपंस्तोतृभ्य आभर ॥ १० ॥ २३ ॥

एव । अग्निम् । अजुर्यमुः । गीःशभिः । यज्ञेभिः । आनुपक् ।

दधत । अस्मे इति । सुवीर्यम् । उत । त्यत् । आशुश्वश्व्यम् ।

इपम् । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ १० ॥ २३ ॥

एवैवम् उक्तीत्या अग्नि गीर्भिःस्तुतिभिःयज्ञेभिर्यज्ञैस्तत्साधनैर्हविर्भिर्वा अनुपगनुपक्तं
संबद्धम् अजुः गच्छन्ति तथाकृत्वा यमुः यमयन्ति स्थापयन्ति हविर्भिर्यजन्तीत्यर्थः एवमाग्ने-
याःस्वान्परोक्षतपानिर्दिशन्ति । अजुर्यमृतिर्यत्राख्यातमाख्यातेनक्रियासातत्यइतिसमासः किं

चास्मे अस्मासु सुवीर्यशोभनपुत्रादिकम् उतापिच त्यक्तदाश्वयम् आशवः अश्वयस्य-
वन्तिसआश्वयः तस्यभावः आश्वयं तदपिदधत् धारयति ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

सखायः संवदति दशसप्तमं सूक्तम् आत्रेयइपक्रुपिः अन्त्यापङ्क्तिः शिष्टाः पङ्क्तयन्तपरिभाषया-
नुष्टुभः तथाचानुक्रान्तम्—सखायइपः पङ्क्तयन्तमिति । प्रातरनुवाके आग्नेयेकतावानुष्टुमे छन्दस्या-
धिनशस्त्रे चोत्तमावर्गमिदं सूक्तं सूत्रितं च—सखायः संवत्स्वामग्नेहविष्मन्त इति सूक्ते इति ।

तत्रमथमा—

सखायः संवः सम्यश्च मिपंस्तोमं चाग्रये ।

वर्षिष्ठा यक्षितीनामूर्जो न पत्रे सहस्वते ॥ १ ॥

सखायः । सम् । वः । सम्यश्चम् । इपम् । स्तोमम् । च ।

अग्रये । वर्षिष्ठा य । क्षितीनाम् । ऊर्जः । न पत्रे । सहस्वते ॥ १ ॥

हेसखायः सखिभूताः ऋत्विजः वीर्यं संस्कुरुत उपसर्गाधुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः किंच
सम्यश्चमिपमर्जस्तोमंस्तोत्रं चाग्रये वर्षिष्ठायातिशयेन प्रवृद्धाय क्षितीनां यजमानानामर्थाय वर्षि-
ष्ठाय प्रवृद्धतमाय ऊर्जो न पत्रे बलस्यनपातधित्रे तत्पुत्राय वा सहस्वते बलवते संस्कुरुतेति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

कुत्रा चिद्यस्य समृतौ रण्वानरो नृपदने ।

अर्हन्तश्चिद्यमिन्धते सैजुनयन्ति जन्तवः ॥ २ ॥

कुत्र । चित् । यस्य । समृत्कृतौ । रण्वाः । नरः । नृपदने ।

अर्हन्तः । चित् । यम् । इन्धते । समृज्जनयन्ति । जन्तवः ॥ २ ॥

सोमिः कुत्रचिद्वर्तत इति शेषः कुत्रास्ते यस्याग्नेः समृतौ संप्राप्तौ रण्वाः रममाणानरोनेता-
रः ऋत्विजः नृपदने यागगृहे अर्हन्तश्चित् चिदिति पूनायाम् अर्हन्तः पूज्याः पूजयन्तो वासन्तः
यमिन्धते दीपयन्ति तदर्थं संजनयन्ति चारण्यान्तवः प्राणिनः सकुत्रेति संवधः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

संयद्विपोवनामहेसंहव्यामानुषाणाम् ।

उतद्युन्नस्यशवंसकृतस्यरश्मिमाददे ॥ ३ ॥

सम् । यत् । इषः । वनामहे । सम् । हव्या । मानुषाणाम् ।

उत् । युन्नस्य । शवंसा । कृतस्य । रश्मिम् । आ । ददे ॥ ३ ॥

यद्यदाऽपोन्नानि संवनामहे संमजामहे यदाच मानुषाणां मनुष्याणामस्माकंहव्या हवीषि अग्निःसंसेवते उत तदानीद्युन्नस्यद्योतमानस्यान्नस्य शवसावलेन सामर्थ्येन कृतस्योदकस्य ग्राहकं रश्मिमाददे आदत्तेभिः फलजनकंतेजःस्वीकृतवानित्यर्थः यद्वा कृतस्ययज्ञस्य रश्मि रश्मिवद्ग्राहकं स्तवमाददे स्वीकरोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सस्माकृणोतिकेतुमानकंचिद्दूरआसते ।

पावकोयद्वनस्पतीन्प्रस्मामिनात्यजरः ॥ ४ ॥

सः । स्म । कृणोति । केतुम् । आ । नक्तम् । चित् । दूरे । आ ।

सते । पावकः । यत् । वनस्पतीन् । प्र । स्म । मिनाति । अजरः ॥ ४ ॥

सस्म सखत्वग्निः कृणोति करोति केतुं प्रज्ञानमासर्वतः कस्येत्युच्यते चिदप्यर्थे नक्तंचिद्रात्रावपि दूरे आसते आहतिचार्थे दूरेपिवर्तमानायमनुष्याय कदा यद्यदापाव-
कोपमग्निरनरोमीर्गोनिभिमाम्यः सन् वनस्पतीनेषां मिनाति प्रकर्षेण दहति स्मेति पूरणः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अवंस्मयस्यवेपणेस्वेदं पृथिपुजुहति ।

अभीमहस्वजैन्यभूमापृष्ठेर्वरुरुहुः ॥ ५ ॥ २४ ॥

अवं । स्म । यस्य । वेपणे । स्वेदम् । पृथिपु । जुहति । अभि ।

ईम् । अहं । स्वज्जैन्यम् । भूमं । पृष्ठाद्देव । रुरुहुः ॥ ५ ॥ २४ ॥

यस्याग्नेर्वेपणे परिचर्यायां पथिषु होममार्गेपुरश्मिषु स्वेदं स्वदाज्यमवाधोमुखं जुह्वत्यध्व-
 र्यवः तदानीमीमेनमग्निमभिरुहुरह अभ्यारोहन्त्येवाज्यधाराः अहइतिविनिग्रहार्थीयः
 स्वजेन्यं स्वोत्पन्नं गृह्य बहुभवतीतिभूमापत्यम् तत्पृष्ठेव वित्तुःपृष्ठदेशानिव पुत्रायथापितुरङ्क-
 मारोहन्तितद्वत् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेक्षुर्निशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथपट्टी-

यंमर्त्यैः पुरुस्पृहं विदद्विश्वस्य धार्यसे ।

प्रस्वादं नं पितूनामस्ततातिं चिदायवे ॥ ६ ॥

यम् । मर्त्यैः । पुरुस्पृहम् । विदत् । विश्वस्य । धार्यसे । प्र ।

स्वादं नम् । पितूनाम् । अस्ततातिम् । चित् । आयवे ॥ ६ ॥

यमग्निं पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयमग्निं विदत् वेत्ति मर्त्येयजनानो विश्वस्य धार्यसे सर्व-
 व्यापारार्थं पितूनामन्तानां प्रस्वादं प्रकर्षेण स्वादूकर्तारम् अस्ततातिम् अस्तेऽगृहे निवासकर्ता-
 रमायवे अन्नार्थेयजनानार्थेवा ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सहिष्मन् धन्वाक्षितं दातान दात्या पशुः ।

हिरिश्मश्रुः शुचिदन्तृभुरनिभृष्टतविपिः ॥ ७ ॥

सः । हि । स्म । धन्वं । आक्षितम् । दाता । न । दाति । आ ।

पशुः । हिरिश्मश्रुः । शुचिदन् । क्रुमुः । अनिभृष्टतविपिः ॥ ७ ॥

सहिष्म सखत्वाग्निः धन्वनिरुदकदेशम् आक्षितं तृणकाष्ठादिभिराक्षितम् आदाति सर्व-
 तः खण्डयति दहतीत्यर्थः दाता तृणादिखण्डयिता पशुर्न पशुरिव पशुर्यथा तृणजातं क्रमेण
 मस्ययतितद्वत् हिरिश्मश्रुः हिरण्यश्मश्रुः शुचिदन्दीप्तदन्तः क्रमुरुरुमवन्महानित्यर्थः अनिभृष्टत-
 विपिः अपीडितवल्गुः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

शुचिः॑ष्म॒यस्मा॑अ॒त्रिव॒त्प्रस्व॑धि॒तीव॒रीय॑ते ।

सु॒पूर॑सूत॒मा॒ता॒क्रा॒णाय॑दा॒न॒शे॒भग॑म् ॥ ८ ॥

शुचिः । स्म । यस्मै । अत्रिष्वत् । प्र । स्वधितिः ऋव । रीयते ।

सुःसूः । असूत । माता । क्राणा । यत् । आनशे । भगम् ॥ ८ ॥

अयमग्निः शुचिष्म दीप्तः खलु यस्मै अग्नये अत्रिवदग्निरिव यजमानः हविर्दातुं प्ररीयते
 प्रगच्छति यद्वास्मेति पूरणः शुचिर्यस्मै प्रथमार्थे चतुर्थो वीतो यो ब्रिवत् अस्ति तृणमिति अग्निः
 पशुः स इव स यथा तृणानि खादमानो गच्छति तद्वद्ब्रह्मतीत्यर्थः स्वधितिः इव परशुरिव छिन्द-
 नसूपु सुप्रसवामातारणिस्तुत क्राणा कूर्वाणा जगदुपकारं यद्यस्माद्यतिवा योऽग्निर्भगमन्नमान-
 शे अश्नुते ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

आ॒यस्ते॑स॒र्पिरा॒सुते॑ग्रे॒शम॑स्ति॒धाय॑से ।

ऐ॒पु॒द्यु॒न्न॒मृ॒तश्र॑व॒आ॒चि॒त्तं॑म॒र्त्ये॒पु॒धाः ॥ ९ ॥

आ । यः । ते । सर्पिः ऽआसुते । अग्ने । शम् । अस्ति । धायसे । आ ।

एषु । द्युन्नम् । उत । श्रवः । आ । चित्तम् । मर्त्येषु । धाः ॥ ९ ॥

हे सर्पिरासुते घृताख्यान्नाग्ने यस्त्वमा सर्वतो भवसि तादृशायषायसे सर्वस्य घात्रे ते
 तुभ्यं शमस्ति सुखमस्ति स्तुते सकाशात् तथा चेत् एषु मर्त्येषु स्तोतृघ्वात्रे येषु द्युन्न यशभावाः
 आपो हि उतापि च श्रवोन्नमावा चित्तं त्वदीयानुग्रहवुद्धिमप्याधाः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

इति॑चिन्म॒न्युम॒ग्निज॑स्त्वादा॒त॒माप॑शु॒न्दे ।

आद॑ग्रे॒अप॑ण॒तो॒त्रिः॒सा॒स॒ह्या॒ह॒स्य॑न॒ि॒शः॒सा॑स॒ह्या॒नृ॒न् ॥ १० ॥ २५ ॥

इति । चित् । मन्युम् । अधिजः । त्वाद्दातम् । आ । पशुम् । ददे ।
 आत् । अग्ने । अपृणतः । अत्रिः । ससह्यात् । दस्यून् । इषः ।
 ससह्यात् । नृन् ॥ १० ॥ २५ ॥

इतिचिदिदित्यंरूतप्रकारेण मन्युं मननसाधनं स्तोत्रम् अधिनः अधृतमन्यैरग्निःयतिरिक्तैः
 अधृष्यन्वा जनयिता ऋषिस्त्वादातं त्वयादातव्यं पशुमाददे आदत्ते आददीतवा आद-
 नन्तरमेवाग्नेरपृणतोअददत्तःदस्यून् अत्रिः तद्गोत्रइषःसासह्यात् शृशमभिमवेत् इषःपृष्टून्-
 न्विरोधिनः सासह्यात् पुनरुक्तिरादारार्था ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेपञ्चविशोवर्गः ॥ २५ ॥

त्वामग्नइतिसप्तर्चमष्टमसूक्तम् आग्नेयस्येयस्यार्थं जागतमाग्नेयं त्वामग्नेसप्तजागतमित्यनुक-
 मणिका प्रातरनुवाकेआग्नेयेकतौजागतेछन्दस्याश्विनशस्त्रेचेदंसूक्तं तथाचसूत्रं-जनस्यगो-
 पास्त्वामग्नक्रतायवइति ।

तत्रप्रथमा-

त्वामग्नक्रतायवःसमीधिरेप्रत्नंप्रत्नासंऊतयेसहस्कृत ।
 पुरुश्चन्द्रंयजतंविश्वधायसंदमूनसंगृहपतिंवरैण्यम् ॥ १ ॥
 त्वाम् । अग्ने । ऋतुष्यवः । सम् । ईधिरे । प्रत्नम् । प्रत्नासः ।
 ऊतये । सहःस्कृत । पुरुश्चन्द्रम् । यजतम् । विश्वधायसम् ।
 दमूनसम् । गृहस्पतिम् । वरैण्यम् ॥ १ ॥

हेसहस्कृत वलस्यकर्तृरग्ने प्रत्नं पुरातनं त्वां प्रत्नासः पुरातनाः ऋतायवोयज्ञकामाऋषयः
 ऊतये स्वरक्षणाय समीधिरे सम्यग्दीपितवन्तः कीदृशंत्वां पुरुश्चन्द्रं बहुधनमतिशयेनाहा-
 दकंवा यजतं यष्टव्यं विश्वधायसं बह्वैर्दमूनसं दानमनसं गृहपतिं यजमानगृहस्थपालकं
 वरैण्यं वरणीयम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

त्वामग्नेअतिथिंपूर्व्यविशःशोचिष्केशंगृहपतिंनिपेदिरे ।
 बृहत्केतुंपुरुषधनस्पृतंसुशर्माणंस्ववसंजरद्विषम् ॥ २ ॥

त्वाम् । अग्ने । अतिथिम् । पूर्यम् । विशः । शोचिः श्केशम् ।
 गृहस्पतिम् । नि । सेदिरे । बृहत्स्कैतुम् । पुरुष्स्पृष्टम् । धनस्पृष्टम् ।
 सुशर्माणम् । सुशर्वसम् । जरत्तद्विषम् ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वाविशोयनमानाः गृहपतिं गृहस्वामिनं निपेदिरे गार्हपत्यरूपेण स्थापितवन्त-
 इत्यर्थः कीदृशं त्वाम् अतिथिमतिथिवत्पूज्यं पूर्यं पुरातनं शोचिष्केशं दीप्तज्वालं बृहत्स्कैतुं
 प्रभूतप्रज्ञानं पुरुष्स्पृष्टमाहवनीयादिरूपेण बहुरूपं धनस्पृष्टं धनानां स्पर्शं सुशर्माणं शोभनसुखं
 स्ववसं सुरक्षणं जरद्विषं जरतां वृक्षाणां व्यापकं जीर्णोदकं वा ॥ २ ॥

अग्नीनां परस्परसंसर्गे विविचयेन येकाचिदिष्टिः तत्र त्वामग्ने मानुषीरितियाज्या सूत्रितं च—त्वा-
 मग्ने मानुषीरीळते विशोऽग्नौ आयाहि वीतय इति ।

संपादनीया—

त्वामग्ने मानुषीरीळते विशो होत्रा विदं विविचिरत्नधातमम् ।
 गुह्या सन्तं सुभग विश्वदर्शतं तु विष्वणसं सुयजं धृतश्रियम् ॥ ३ ॥

त्वाम् । अग्ने । मानुषीः । ईळते । विशः । होत्रा विदंम् । विविचिम् ।
 रत्नधातमम् । गुह्या । सन्तम् । सुभग । विश्वदर्शतम् ।
 तु विष्वणसम् । सुयजम् । धृतश्रियम् ॥ ३ ॥

हेअग्ने सुभग शोभनधन त्वां मानुषीर्विशः मानुषसंबन्धिन्यः सर्वाः प्रजाः ईळते
 स्तुवन्ति कीदृशं त्वां होत्रा विदं होमानां सप्तहोत्रकाणां वा वेत्तारं विविचिं विवेचकं सदसतोः
 रत्नधातमं रमणीयानां धनानां दातृत्वं गुह्या गुह्यायाम् अरण्यां हृदयेषु वा सन्तं सर्वदा वर्तमानं
 विश्वदर्शतं विश्वैर्द्रष्टव्यं तु विष्वणसं प्रभूतधनिं सुयजं सुपुष्टारं धृतश्रियं धृतश्रयन्तम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वामग्ने घर्णसि विश्वधा व्यङ्गीभिर्गुणन्तो नमसोऽपसेदिम ।
 सनो जुपस्व समिधानो अङ्गिरो देवो मत्तस्य यशसा सुवीतिभिः ॥ ४ ॥

त्वाम् । अग्ने । घर्णसिम् । विश्वधा । वयम् । गीः इभिः । गृणन्तः ।
नमसा । उप । सेदिम् । सः । नः । जुपस्व । सम्हृधानः । अङ्गिरः ।
देवः । मर्तस्य । यशसा । सुदीतिभिः ॥ ४ ॥

हेअग्ने घर्णसिं सर्वस्यधारकंत्वां वयमात्रेया विश्वधा बहुप्रकारेण गीर्भिर्गृणन्तस्तुव-
न्तो नमसानमस्कारेणोपसेदिगोपसन्नाभवेम सत्त्वनोस्मान् जुपस्व सेवस्व घनादिभिः समिधा-
न सम्यग्दीप्त दीप्यमानोस्माभिः हेअङ्गिरः सर्वत्रगन्तरङ्गिरसः पुत्रवा देवो दीप्यमानस्त्वं मर्तस्य
यनमानस्य यशसा सुदीतिभिः ज्वालाभि सह जुपस्व ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्वमग्ने पुरुषो विशे विशे वयो दधासि प्रत्नथा पुरुष्टुत ।
पुरुष्यन्ना सहसा विराजसि त्विषिः सा ते तित्विपाणस्य नाधृपे ॥ ५ ॥
त्वम् । अग्ने । पुरुषरूपः । विशे विशे । वयः । दधासि । प्रत्नस्था ।
पुरुष्टुत । पुरुणि । अन्ना । सहसा । वि । राजसि । त्विषिः ।
सा । ते । तित्विपाणस्य । न । आधृपे ॥ ५ ॥

हेअग्ने त्वंपुरुषरूपः सन् विशे विशे सर्वस्मै यनमानाय प्रत्नथा पुराण इव वयो दधासि
धारयसि हेपुरुष्टुत बहुभिस्तुत्य पुरुणि बहून्यन्नानि चरुपुरोडाशादीनि सहसा बलेन विरा-
जसि ईश्वरो भवसि स्वीकर्तुं तित्विपाणस्य दीप्तस्य ते तव सा प्रसिद्धा त्विषिर्दीप्तिर्नाधृपे अन्यै-
रधृप्या भवति ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

त्वामग्ने समिधानं यं विष्ठय देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहनम् ।
उरुज्वर्यसंघृतयोनिमाहुतं त्वेपंचक्षुर्दधिरे चोदयन्मति ॥ ६ ॥
त्वाम् । अग्ने । सम्हृधानम् । यविष्ठय । देवः । दूतम् । चक्रिरे ।
हव्यवाहनम् । उरुज्वर्यसम् । घृतयोनिम् । आहुतम् ।
त्वेपम् । चक्षुः । दधिरे । चोदयन्मति ॥ ६ ॥

हेयविष्टचयुवतमाग्ने समिधानं सम्पदिष्यमानं त्वां देवाः हव्यवाहनं हविषावोदारं
दूत चक्रिरे कृतवन्तः त्रयाणामग्नीनामग्नये हव्यवाहनं खलु पूर्वंदेवैर्हविर्वहनायदूतं कृत
हव्यवाहनोदेवानामिति हि ध्रुतिः । किंच उरुजयसं प्रभृतवेगं धृतयोनिं धृतमेव योनिं कारण
यस्य तम् आहुत त्वा चोदय मति चोदयन्ती मातिर्यस्य तच्चोदयन्मति त्वेपं दीप्तं चक्षु उक्त-
लक्षणं सर्वप्रकाशकं चक्षुः स्थानीयं कृत्वा दधिरे देवामनुष्याश्च मत्याहिचक्षुश्चोदयते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतैः सुम्नायवः सुप्रमिधा समीधिरे ।
सर्वावृधान ओषधीभिरुक्षितोऽभिजयांसि पार्थिवा विवितिष्ठसे ॥ ७ ॥ २६

त्वाम् । अग्ने । प्रदिवः । आहुतम् । घृतैः । सुम्नायवः । सुप्रमिधा ।
सम् । ईधिरे । सः । अवृधानः । ओषधीभिः । उक्षितः । अभि ।
जयांसि । पार्थिवा । वि । तिष्ठसे ॥ ७ ॥ २६ ॥ ॐ ॥

हे अग्ने घृतैराहुतं त्वां प्रदिवः पुरातनाः सुम्नायवः सुप्रमिधन्तो यजमाना सुप्रमिधा
शोभनेनेध्मेन । समीधिरे सम्पदीपितवन्तः सत्त्वं वावृधानः वर्धमानः ओषधीभिरुक्षितः
सिक्तं जयास्यन्नानि पार्थिवा पार्थिवान् वृद्धान् यद्वा पार्थिवेति जयो विशेषणं पार्थिवानि चरु-
पुरोडाशादिकान्यभिवितिष्ठसे अभिव्यज्य वर्तसे ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयाष्टमे पाङ्क्तिशोर्वर्गः ॥ २६ ॥

॥ वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दनिवारयन् । पुनर्थाश्चतुरो देयाद्विधातार्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

॥ इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कमूलसाम्राज्यधुरन्धरेण सायणा-
चार्येण विरचिते माषवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये तृतीयाष्टकेष्टमोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ८ ॥

॥ इतितृतीयाष्टकः समाप्तः ॥ ३ ॥